MIRCEA
PETRESCU-DÎMBOVIȚA

MĂDĂLIN-CORNEL
VĂLEANU

CUCUTENI-CETĂȚUIE
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

PIATRA-NEAMȚ
2004

CUCUTENI–CETĂȚUIE

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

BIBLIOTHECA
MEMORIAE ANTIQUITATIS
XIV

Lucrare dedicată
aniversării a 120 de ani
de la descoperirea
Cetățuiei de la Cucuteni

CENTRUL INTERNAȚIONAL DE CERCETARE A CULTURII CUCUTENI
PIATRA-NEAMȚ

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA

MĂDĂLIN-CORNEL VĂLEANU

CUCUTENI–CETĂȚUIE

SĂPĂTURILE DIN ANII 1961-1966

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

MUZEUL DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE PIATRA-NEAMȚ
2004

La realizarea prezentului volum au contribuit:
COMPLEXUL MUZEAL JUDEȚEAN NEAMȚ
COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAŞI
ASOCIAȚIA ACREMIS IAŞI
FUNDAȚIA CULTURAL-ŞTIINȚIFICĂ „CONSTANTIN MATASĂ”

AU COLABORAT:

RUXANDRA ALAIBA
MARIUS ALEXIANU
VASILE COTIUGĂ
OVIDIU COTOI
MARIUS COZMA
SERGIU HAIMOVICI
CONSTANTIN ICONOMU
ATTILA LÁSZLÓ
CODRIN LĂCĂTUŞU
CARMEN MARIAN
DORIN NICOLA
SILVIA TEODOR
NICOLAE URSULESCU

EDITOR:
GHEORGHE DUMITROAIA

FINANȚATOR:
CONSILIUL JUDEȚEAN NEAMȚ

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PETRESCU-DÎMBOVIȚA, MIRCEA
Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică /
Mircea Petrescu-Dîmbovița, Mădălin-Cornel Văleanu.
Piatra-Neamț: Editura „Constantin Matasă”, 2004
(Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XIV)
Bibliogr.
ISBN: 973-7777-01-8
I. Văleanu, Mădălin-Cornel
902 (498 Cucuteni)

EDITURA „CONSTANTIN MATASĂ”
Tel./Fax: 0040-233-218108

ISBN: 973-7777-01-8

SUMAR

(***** La aceste capitole s-au adus completări şi s-au făcut interrelaționări de date de către Văleanu M.C.)

CUVÂNT ÎNAINTE

În volumul de față au fost incluse rezultatele săpăturilor arheologice efectuate în perioada 1961-1966 în stațiunea eneolitică de pe *Cetățuia* de la Cucuteni – stațiunea eponimă a civilizației Cucuteni, săpături realizate de către subsemnatul, în calitate de responsabil al acestui şantier.

Aceste noi cercetări de la Cucuteni au fost inițiate de academicianul Vasile Mârza, preşedintele de atunci al filialei din Iaşi a Academiei Române. Datorită sprijinului acordat de Filiala Iaşi a Academiei Române, de sub preşedenția academicienilor Vasile Mârza (1959-1965) şi Cristofor Simionescu (1963-1974 şi din 1990-2003), au mai fost investigate, în paralel cu săpăturile arheologice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, şi alte situri arheologice din zonă. Dintre acestea menționăm, în primul rând stațiunea din vale, de la Băiceni-*Dâmbul Morii* din faza Cucuteni A-B, cercetări coordonate de către pe atunci lector univ. Dinu Marin, complexul de tumuli de pe Platoul Laiu din punctul *Gosan-Pietrărie* (investigat tot de Dinu Marin), aşezarea geto-dacică din punctul Băiceni-*Mlada*, cercetată de către Attila László, stațiunea din prima etapă a culturii Horodiştea-Folteşti şi de la începutul epocii migrațiilor de la Băiceni-*Laiu* II, cercetări efectuate de către subsemnatul, precum şi cea din punctul Băiceni-*Silişte*, cu mai multe etape de locuire, investigată de către un colectiv compus din Ion Ioniță, Vasile Palade şi Virgil Mihăilescu-Bîrliba.

La acestea cercetări arheologice trebuie menționată descoperirea în anul 1959, tot pe Platoul Laiu, de la circa un kilometru sud-vest de *Cetățuie*, prin lucrări agricole, a unui important tezaur de obiecte din aur, din care, în 1961, au fost recuperate peste 70 de fragmente, ce proveneau de la 42 de piese, care au aparținut probabil unui conducător geto-dacic. Din inventarul tezaurului făceau parte un coif, o brățară din bară tubulară în spirală, cu extremitățile în formă de cap de cal, butoni filigranați, aplice triunghiulare şi rectangulare şi altele.

Astăzi, în acest loc este un muzeu ce conservă unul din tumulii cercetaţi de pe Platoul Laiu, în apropierea acestuia intenţionându-se a se construi şi un parc arheologic experimental.

La săpăturile arheologice de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, au participat pe lângă arheologi de la Facultatea de Istorie a Universităţii „Al.I.Cuza" din Iaşi – Mircea Petrescu-Dîmboviţa, Dinu Marin şi Attila László, şi cei, de pe atunci, de la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iaşi – Adrian C.Florescu, acesta fiind cel mai apropiat colaborator al meu, care a investigat şanţurile de apărare ale staţiunii, de la Muzeul de Istorie din Bârlad – Vasile Palade şi Eugenia Popuşoi, alături de care au mai fost prezenţi şi numeroşi studenţi de la Facultatea de Istorie din cadrul Universităţii din Iaşi, pentru practica arheologică de specialitate, unii dintre ei devenind ulteriori specialişti în arheologie, cu rezultate bine apreciate.

Deşi istoricul cercetărilor efectuate în staţiunea de la Cucuteni-*Cetăţuie*, se bucură de un amplu spaţiu în cadrul monografiei de faţă, dorim să facem menţiunea că, deşi Hubert Schmidt şi-a concentrat cercetările arheologice efectuate în 1909-1910 pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, acesta a întreprins şi câteva sondaje restrânse în aşezarea din vale, de la *Dâmbul Morii*. Sondajele respective nu au constituit însă obiectul unui capitol special din monografia sa din 1932, în lucrare autorul menţionând doar unele obiecte descoperite acolo.

Totuşi, faptul că H.Schmidt a întreprins sondaje şi în această aşezare, prezintă importanţă, întrucât acesta, pe baza ceramicii descoperită la *Dâmbul Morii* şi a celei de pe *Cetăţuie*, a putut să facă prima clasificare a stilurilor ceramicii pictate din faza de tranziţie Cucuteni A-B, clasificare care, cu unele modificări şi completări, se menţine şi astăzi.

Pentru prima dată însă, prin noile săpături din 1961-1966, s-a precizat că în aşezarea din vale, de la *Dâmbul Morii*, au predominat stilurile α şi β, pe când în cea de pe *Cetăţuie* au predominat stilurile γ şi δ. Rezultatele cercetărilor din aşezarea de la Băiceni-*Dâmbul Morii*, din care s-au investigat opt locuinţe, cu un bogat material ceramic şi plastic, şi şanţul de apărare al aşezării, urmează să fie publicate într-o lucrare specială, cum ne-a informat, conf.dr.Dinu Marin, fostul şef al şantierului respectiv.

În 1984, la 100 ani de la descoperirea staţiunii de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni a fost organizată, sub auspiciile fostei Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice din Bucureşti, de Institutul de Istorie şi Arheologie „A.D.Xenopol" din Iaşi, al Universităţii „Al.I.Cuza" din Iaşi şi a Muzeului de Istorie din Piatra Neamţ, o sesiune ştiinţifică internaţională la Iaşi şi Piatra Neamţ, având ca temă civilizaţia Cucuteni în context european. Comunicările la această sesiune, la care au participat specialişti din S.U.A. (Marja Gimbutas şi Linda Ellis), Anglia (John G.Nandriş) şi Germania (Olaf Höchmann şi Gizele Burger), au fost publicate în 1987, la Iaşi, în volumul *La Civilisation de Cucuteni en context européen.*

Anul acesta, cu ocazia împlinirii a 120 ani de la descoperirea stațiunii de la Cucuteni, la 30 septembrie va avea loc la Iaşi un simpozion cu tema „*Cucuteni 120. Valori universale*”, organizat de Centrul Internațional de Studii Arheoistorice de la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Al.I.Cuza”, de Institutul de Arheologie al Academiei Române – Filiala Iaşi şi de Muzeul de Istorie a Moldovei din Cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iaşi. De asemenea, şi la Piatra Neamț, în perioada 21-24 octombrie, cu acelaşi prilej, va avea loc un colocviu internațional cu tema „*Cucuteni – 120 ani de cercetări. Timpul bilanțului.*”, unde va fi lansată şi lucrarea de față.

Munca de pe teren, legată de săpăturile arheologice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, a fost continuată în laboratorul de restaurare a Muzeului de Istorie a Moldovei şi apoi a Institutului de Arheologie din Iaşi, unde, datorită activității asidue şi de calitate a restauratoarei şef Natalia Berlescu şi a laborantelor Aglaia Iliescu, Elena Ababei şi Paraschiva Diaconu, s-a curățat şi întregit materialul ceramic descoperit, plastica antropomorfă şi zoomorfă, făcând posibilă valorificarea acestora, atât muzeistic, prin expunerea unor piese în expozițiile de bază ale muzeelor de la Iaşi, Bârlad şi Bacău, cât şi ştiințific, prin publicații, sub formă de rapoarte de săpături, comunicări şi studii.

La restaurarea materialelor arheologice au mai contribuit şi restauratorii actuali de la Complexul Muzeal Național „Moldova” din Iaşi – Arina Huşleag, Dăscălache Manuela, Codrin Lăcătuşu şi Gheorghe Grecu, ce au făcut posibilă publicarea unor materiale arheologice în cadrul lucrării de față.

De asemenea, pentru valorificarea ştiințifică a acestui important material arheologic, un rol deosebit l-au avut şi fostele desenatoare ale Muzeului de Istorie a Moldovei şi apoi ale Institutului de Arheologie din Iaşi – Waltraud Delibaş, Emilia Brunea, Maria Diaconescu şi Ecaterina Petrovici, la care adăugăm pe actualii desenatori ai Institutului de Arheologie – Romeo Ionescu şi Daniela Grapă. La rândul lor, bibliotecara Ana Ilievici ne-a fost de mare ajutor în domeniul documentării, d-ra secretară Alma Ştefan a cules la computer textul în limba franceză al lucrării de față, d-ra conservatoare drd. Cecilia Stoian ne-a fost de un mare ajutor în pregătirea pentru studiu a materialelor arheologice, precum şi lector univ.dr. Maris Alexianu, care ne-a ajutat la îmbunătățirea traducerii în limba franceză a unor comunicări, studii şi a considerațiilor finale ale acestei monografii.

În monografia stațiunii Cucuteni-*Cetățuie* au fost incluse şi contribuții în domeniul arheologiei ale unor colaboratori, dintre care menționăm pe dr.Ruxandra Alaiba, dr.Silvia Teodor, prof.dr.Sergiu Haimovici, dr.ing. Carmen Marian, drd. Codrin Lăcătuşu, drd.Vasile Cotiugă, drd. Ovidiu Cotoi şi stud. M.Cozma, precum şi unele pagini despre şantierul de la Cucuteni realizate de prof. univ.dr.N.Ursulescu, prof. univ.dr.A.Laszlo şi dr.C.Iconomu.

La elaborarea acestei monografii arheologice, o importantă contribuție a avut-o dr. Mădălin Cornel Văleanu, muzeograf la Muzeul de Istorie a Moldovei din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iaşi şi lector universitar la Facultatea de Istorie-Geografie din cadrul Universității „Mihail Kogălniceanu” din Iaşi, care, pe lângă capitolele de specialitate din această lucrare realizate - introducerea cu caracter geografic, capitolul relativ la unelte şi arme de silex, piatră, os, corn şi lut ars, *Cetățuia* de la Cucuteni şi aşezările eneolitice ale zonei, studiul aerofotografic al aşezării, alături de altele în colaborare, a efectuat împreună cu subsemnatul prelucrarea şi clasificarea întregului material arheologic, precum şi selectarea acestuia în vederea realizării planşelor, şi ne-a ajutat în completarea, actualizarea şi interrelaționarea datelor arheologice din capitolele lucrării. De asemenea, a realizat fotografierea materialului arheologic în vederea întocmirii planşelor lucrării, a definitivat planurile resturilor de locuințe, a contribuit la tehnoredactarea, corectarea şi îndreptarea întregului volum şi s-a preocupat de aspectele tehnico-materiale ale lucrării de față, fiind în contact continuu de colaborare cu subsemnatul, activitate care ne-a îndreptățit să-l considerăm, pe drept, coautorul acestui volum.

Un ajutor prețios acordat de-a lungul timpului cercetărilor arheologice, dar şi activităților de arheologie experimentală de la Cucuteni-*Cetățuie*, a fost dat de domnul primar al comunei Cucuteni, Mihai Tun, care, pătruns de importanța stațiunii de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, a fost întotdeauna alături şi a susținut pe realizatorii cercetărilor respective.

În încheiere, ținem să exprimăm încă o dată toată gratitudinea noastră, academicienilor Vasile Mârza şi Cristofor Simionescu, care în timpul cât au fost preşedinți ai filialei din Iaşi a Academiei Române au acordat un sprijin prețios cercetărilor arheologice de la Cucuteni, atât pe teren, la Cucuteni, cât şi la Iaşi, şi datorită cărora a fost posibil realizarea acestei monografii. De asemenea, suntem recunoscători concursului acordat de d-nul prof.dr.Dan Teodor, în calitate de director al Institutului de Arheologie din Iaşi, de d-nul Val Condurache, în calitate de director al Complexului Muzeal Național „Moldova” Iaşi, precum şi colegilor de la Muzeul de Istorie a Moldovei din cadrul acestuia, şi nu în ultimul rând, domnului dr.Gheoghe Dumitroia, directorul Complexului Muzeal Județean Neamț şi al Centrului Internațional de Cercetare a Culturi Cucuteni din Piatra Neamț, care au sprijinit tipărirea acestei lucrări în prestigioasa serie *Bibliotheca MEMORIAE ANTIQUITATIS* .

Academician Mircea Petrescu-Dîmbovița

M. Petrescu-Dimbovița

CAPITOLUL 1.

ISTORICUL CERCETĂRILOR STAȚIUNII CUCUTENI-*CETĂȚUIE*

1.1. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Datele principale privitoare la istoricul descoperirii stațiunii de la Cucuteni-*Cetățuie* sunt, în general, cunoscute în istoriografia arheologică românească, fiind publicate în numeroase lucrări. A existat şi o anumită dispută în epocă asupra paternității descoperirilor de la Cucuteni, circulând, în acelaşi timp, şi anumite date contradictorii asupra desfăşurării evenimentelor.

Despre circumstanțele descoperirii faimoasei stațiuni, publicul larg este informat de abia la 17 ani de la primele descoperiri, prin articolul publicat în 1901, în numărul XII al revistei *Arhiva Societății Ştiințifice şi Literare din Iaşi*, de renumitul folclorist ieşean Th.Burada (fig.1). Acesta ne mărturiseşte că, la sfârşitul lunii martie a anului 1884, aflându-se la Cotnari pentru a cerceta biserica, despre care se spunea că este construită de domnitorul Ştefan cel Mare, este informat că pe un deal, la locul numit *Cetățuia*, de pe moşia Cucuteni, comuna Băiceni, deschizându-se o carieră de piatră de către antreprenorul Vasile Ianovici, pentru construcția drumului Tg.Frumos-Hârlău, la extragerea pietrei, muncitorii au dat peste o mulțime de obiecte ce par a fi vechi. O parte dintre acestea erau luate de muncitori, dar cele mai multe erau strânse de împuternicitul antreprenorului, însărcinat cu supravegherea muncitorilor, un evreu pe nume Hascal (Haskal).

Aflând de toate acestea, Th.Burada se hotărăşte să viziteze locul de unde se scoate piatra, imediat după ce termină cercetarea bisericii din Cotnari. Ajuns aici, el vede distrugerile care se făceau de către muncitori la extragerea pietrei. Impresionat de cele ce se descopereau, dar şi de vandalismul lucrătorilor, Th.Burada se adresează lui Gh.State,

primarul comunei Băiceni, pentru a opri lucrările de la carieră şi pentru a anunța autoritățile competente despre descoperirile făcute, ca acestea să trimită cunoscători care să cerceteze antichitățile scoase la iveală. Promițându-i că va face aceste demersuri, primarul Gh.State îi spune lui Th.Burada şi despre alte descoperiri ce au fost făcute în zonă[1], confirmând faptul că obiectele care sunt scoase de pe *Cetățuie* sunt adunate de către Hascal. După această discuție, cei doi se deplasează împreună la carieră.

Despre regimul de proprietate al zonei *Cetățuiei*, aflăm că parte din aceasta era dată locuitorilor[2] prin legea rurală, iar restul era proprietatea moşiei Cucuteni a lui Al.Mavrocordat (Burada Th., 1901, p.273). Între 1869-1876, acest loc s-ar fi aflat şi în posesia pădurarului satului (Panait P., 1982, p.67).

În continuarea articolului său, Th.Burada ne informează despre demersurile primarului comunei Băiceni către subprefectul plasei Bahluiului prin adresa nr. 1229/28 mai 1884. În urma acestei sesizări, subprefectul N.Vasiliu informează prefectura, prin adresa 2751/2 iunie 1884. Prefectul, la rândul său, informează pe ministrul Cultelor şi Instrucțiunilor Publice despre descoperirile făcute la Cucuteni prin adresa 4325/10 iunie 1884, invitând subprefectul, prin adresa 4326/10 iunie 1884, să ordone primarului comunei să nu se înstrăineze obiectele şi să se facă o listă cu cele găsite, listă care să îi fie transmisă. Subprefectul îl informează pe primar despre acestea, prin adresa 2931/11 iunie 1884. Autorul articolului menționează că toate aceste documente se găsesc în arhiva Prefecturii județului Iaşi în dosarul 405/1884 intitulat *„Antichități”* şi în dosarul 188/13 aprilie 1885 intitulat *„Antichitățile din județ”* (Burada Th., 1901, p.274).

Th.Burada precizează că, ținând cont de cele petrecute şi de cele menționate în cuprinsul articolului, el ar fi fost cel care a văzut primul cele ce se petreceau la Cucuteni, insistând pe lângă autorități pentru a proteja stațiunea, iar pe lângă cei în drept ca săpăturile să se realizeze nu numai pe *Cetățuie*, ci şi în alte puncte ale comunei Băiceni, pentru a se descoperi şi alte antichități. În continuarea articolului său, el prezintă o cronologie a evenimentelor care s-au desfăşurat începând cu anul 1885, cu discuțiile din presă asupra descoperitorilor stațiunii, prezentând rolul important al lui N.Beldiceanu şi Gr. Buțureanu în cercetarea antichităților descoperite la Cucuteni.

Credem că nu putem să trecem peste acest gest, deosebit de nobil, al lui Th. Burada de a nu se implica în controversele din epocă privitoare la paternitatea descoperirilor de la Cucuteni, gest susținut, atât prin reproducerea în integralitate, în articolul său, a notei finale a lui N.Beldiceanu din 1885, din studiul *Antichitățile de la Cucuteni*, cât şi prin fraza de încheiere, ce se constituie ca un îndemn la memorie: *„Am scris acestea ştiut să fie.”*

[1] Despre primele descoperiri din zona *Cetățuiei*, aflăm că acestea ar fi fost făcute în timpul când proprietarul moşiei Cucuteni era Anghel Constantin, de către nişte țărani care ar fi descoperit *„o oală cu mărgele”*, care ar fi fost dată proprietarului moşiei.
[2] n.n. – locuitori din satul Băiceni.

Despre obiectele descoperite la Cucuteni în anul 1884, care ar fi trebuit să nu fie înstrăinate şi pentru care ar fi trebuit să se întocmească o listă care să ajungă la prefectul județului Iaşi, aflăm că acestea au fost vândute de către locuitori (probabil, muncitorii din carieră, cârciumarul satului şi împuternicitul antreprenorului, evreul Hascal) fraților Şaraga, anticari din Iaşi (Balica Gh., 1965, p.255 – care afirmă că, documentele respective se găsesc la Arhivele Statului din Iaşi, fond Primăria municipiului Iaşi, dosar 174/1884, vol.II, f.49 şi 51; Panait P., 1982, p.65 – care citează documente din Fondul Butculescu de la Muzeul de Istorie a Municipiului Bucureşti, inv.12482, f.7).

Obiectele descoperite la Cucuteni ajung aşadar la frații Şaraga[1]. Aici sunt văzute de diferite persoane din protipendada de atunci a Iaşului (Nădejde I., 1885, p.587 şi urm.). Sunt însă achiziționate de către Nicolae Beldiceanu[2] (fig.1), cunoscut ca poet, dar şi ca pasionat arheolog amator. Imediat după achiziționarea lor, N.Beldiceanu publică şi o notă în *„Noua revistă”* (*idem*, p.587), apelând la anticarii Şaraga ca să colecteze pentru el tot ce s-ar mai descoperi (Beldiceanu N., 1885, p.187).

Suma plătită de N.Beldiceanu pentru aceste obiecte ar fi fost de 1000 lei (Panait P., 1982, p.65), acesta menționând că a cumpărat toate obiectele găsite până atunci la Cucuteni (Beldiceanu N., 1885, p.187). N.Beldiceanu, în dorința de a găsi lămuriri asupra acestor obiecte, se va documenta singur, dar, în acelaşi timp, arăta colecția sa la diferite persoane interesate şi discuta cu acestea pe tema lor.

Spre sfârşitul lunii mai a anului 1885, a venit la Iaşi Dimitrie C.Butculescu (fig.1), care este informat de către frații Şaraga de achiziția făcută de N.Beldiceanu (Panait P., 1982, p.66). Dorind, probabil, a se edifica asupra lucrurilor descoperite, dată fiind pasiunea şi experiența sa în domeniul arheologiei, Butculescu îl cunoaşte pe Beldiceanu, acesta din urmă invitându-l acasă la el pentru a vedea colecția de la Cucuteni. În cursul acestei prime vizite la Beldiceanu, Butculescu cercetează obiectele descoperite, primind şi câteva cadou din partea gazdei. După o primă evaluare a obiectelor, Butculescu afirmă că acestea ar fi tracice, iar cu acordul lui Beldiceanu, desenează câteva dintre ele (Beldiceanu N., 1885, p.187; Panait P., 1982, p.66, şi fig. de la p.65-67, 69). Într-o a doua vizită la Beldiceanu, Butculescu este însoțit şi de Al.Negruzzi, prilej cu care mai desenează şi alte obiecte.

[1] Când au oferit spre vânzare obiectele, anticarii Şaraga l-au informat pe N.Beldiceanu că acestea ar proveni de la Băiceni (Beldiceanu N., 1885, p.189), situație generată probabil de regimul proprietății zonei *Cetățuiei*, regim amintit anterior, dar şi de faptul că zona este mult mai aproape de satul Băiceni decât de satul Cucuteni, situație care s-a perpetuat şi în unele lucrări de specialitate din sec.XX, care menționează stațiunea atât pe teritoriul satului Cucuteni, cât şi la Băiceni sau chiar sub acela de Cucuteni-Băiceni.

[2] În anumite contexte şi pe câteva din lucrările sale apare numele de Neculai Beldiceanu, dar este vorba de aceeaşi persoană.

Dacă cei doi iau hotărârea de se deplasa împreună la Cucuteni sau N.Beldiceanu îl invită pe D.Butculescu să-l însoţească în vizita sa la Cucuteni, nu avem de unde să ştim exact. Cert este că cei doi pleacă cu trenul din Iaşi spre Tg.Frumos în dimineaţa zilei de 29 mai 1885. Spre seara acelei zile cei doi ajung la Băiceni.

Frumoasa descrierea a celor petrecute în seara acelei zile de către Beldiceanu trădează faptul că şi pentru el aceasta era prima întâlnire cu ceea ce avea să devină faimoasa staţiune de la Cucuteni (Beldiceanu N., 1885, p.187), deşi asupra faptului că acesta s-ar fi deplasat în această localitate şi ar fi întreprins aici singur cercetări, înainte de această dată, au circulat unele informaţii, susţinute, pare-se şi de Beldiceanu (Panait P., 1982, p.66-67).

Seara, cei doi înnoptează la Iosif Statachios (Statakios), arendaşul moşiei Cucuteni-Băiceni, care le oferă ospitalitate, cu amabilitate. A doua zi, acesta, împreună cu primarul comunei, Gh.State, îi va ajuta pe Beldiceanu şi Butculescu cu unelte şi cu patru lucrători pentru a face cercetări.

Exploraţiunile din această zi nu se dovedesc a fi foarte fructuoase, după cum mărturiseşte Beldiceanu. La acestea, participă şi d-na Marcopol, fiica lui Iosif Statachios, împreună cu soţul ei. Butculescu se arată nemulţumit de metodele de cercetare ale lui Beldiceanu, care trădează amatorismul acestuia, dublat de o stare de entuziasm, de fiecare dată când erau descoperite obiecte (*ibid.*, p.67). Probabil, pentru această stare a lucrurilor, Butculescu îşi critică colaboratorul, fapt ce poate a stat la baza disensiunilor care se vor ivi curând între cei doi. Obiectele descoperite în această zi sunt împărţite de Beldiceanu şi Butculescu, acesta din urmă achiziţionând în dimineaţa aceleaşi zile, înainte de a începe cercetările, şi alte obiecte de la lucrătorii din carieră. Exemplul acestuia a fost urmat şi de d-nul Marcopol, care, la rândul lui, cumpără şi el câteva obiecte descoperite aici (Beldiceanu N., 1885, p.188). Spre seară, cei doi se întorc în sat, pentru a pleca spre Tg.Frumos, de unde iau trenul spre Iaşi.

Despre cele care se vor petrece în zilele următoare, informaţiile din epocă sunt contradictorii[1]. Beldiceanu menţiona data de 10 iunie[2], dată la care ar fi întreprins noi cercetări (*ibid.*). I.Andrieşescu ne informează, după notiţele lui Butculescu, că acesta ar fi cercetat staţiunea în ziua de 1 iunie, însoţit fiind şi de Beldiceanu, după care ar fi continuat singur timp de şase zile, începând cu data de 9 iunie (Andrieşescu I., 1912, p.13), după ce,

---

[1] Descoperirile de la Cucuteni au făcut subiectul a numeroase note şi articole în presa vremii, dar nu am considerat necesară o prezentare integrală a acestora, rezumându-ne doar la prezentarea celor cu un caracter ştiinţific.
[2] În urma călătoriei începute în 29 mai împreună cu Butculescu şi a cercetărilor efectuate a două zi, Beldiceanu ar fi deţinut în colecţia sa 160 obiecte (Nădejde I., 1885, p.588). Beldiceanu scrie că adunase, în total, un număr de 291 obiecte ce proveneau din acel loc, în urma săpăturilor noi efectuate aici la data de 10 iunie.

între timp, explorase şi piscul de la Cotnari, cercetare considerată necesară pentru descrierea materialelor descoperite la Cucuteni (Panait P., 1982, p. 68).

Dacă inițial Butculescu îi acordase lui Beldiceanu dreptul de descoperitor al stațiunii, el rezervându-şi pe acela de *prim explorator sistematic* al acesteia, ulterior el afirmă că dreptul de a fi descoperitorii stațiunii aparține localnicilor care au lucrat la carieră (*ibid.*). Divergențele dintre cei doi au fost probabil amplificate şi de informațiile apărute în presă asupra celor descoperite la Cucuteni, fiecare contribuind la aceasta, prin omiterea, voită sau nu, a unor aspecte ale cercetărilor.

Convingerea lui Beldiceanu, exprimată în nota din finalul studiului *Antichitățile de la Cucuteni*, prin care crede că primul avocat al său, în prezentarea adevărului, ar trebui să fie chiar Butculescu, împins fiind de gestul său de a-i pune la dispoziție, *cu grabă şi fără rezerve*, colecția adunată de el, cât şi plăcerea avută în faptul că i-a propus să-l însoțească la săpături, a fost înşelată, pare-se, de către Butculescu. Această opinie o au mai mulți contemporani, care consideră drept nepoliticos comportamentul lui Butculescu față de Beldiceanu (Nădejde I., 1885, p.588-589).

Într-o altă vizită la Cucuteni, efectuată după cea făcută cu D.Butculescu, N.Beldiceanu este însoțit de Al.Negruzzi şi Gh.Voinescu, când adună şi alte noi obiecte, printre care şi fragmente dintr-un craniu de om. A urmat o a treia vizită, când acesta realizează şi săpături, în care găseşte şi idoli (*ibid.*, p.588). Tot I.Nădejde ne mai informează că, la Cucuteni, s-ar mai fi deplasat şi d-nii *Burlă, Burada şi Şuțu*, încredințați fiind de faptul că Beldiceanu ar fi fost înşelat de anticarii Şaraga, aceştia fiind de părere, că stațiunea datează *din perioada pietrei, atunci când metalele erau necunoscute* (*ibid.*, p.589).

Anul 1885 se încheie prin publicarea articolului lui N.Beldiceanu intitulat *Antichitățile de la Cucuteni*, în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie* din Bucureşti, articol care va fi sursa de bază pentru unii contemporani, de unde şi-au luat unele informații sau pe care îl vor prezenta în cadrul unor note.

Despre perioada care urmează, până în primăvara anului 1887, informațiile sunt relativ puține. Beldiceanu caută în această perioadă să se documenteze asupra descoperirilor de la Cucuteni, discutând cu diverşi intelectuali ai timpului, dar şi pentru a răspunde unor articole din presă (Andrieşescu I., 1937, p.17-18). În acest mod, Beldiceanu, în primăvara anului 1887, îl contactează pe Grigore C. Buțureanu (fig.1), între cei doi legându-se o fructuoasă colaborare. Pentru a se edifica asupra celor descoperite la Cucuteni, Buțureanu îi cere lui Beldiceanu inițial o îngăduință de un an, pentru a se documenta pe această temă (*ibid.*).

Anul 1887 este marcat de unele tatonări din partea lui Buțureanu, acesta înscriindu-se şi în *Societatea de Medici şi Naturalişti* din Iaşi, unde Beldiceanu activa de mai mult timp. Iarna lui 1887-1888 îi găseşte pe cei doi în căutarea de soluții pentru cercetarea obiectelor de la Cucuteni din colecția lui Beldiceanu (Atanasiu D., 1914, p.IX-X), hotărând, tot atunci probabil, ca Beldiceanu să preia conducerea săpăturilor, iar Buțureanu să se ocupe de cercetarea materialelor descoperite (Andrieşescu I., 1937, p.18). De la Buțureanu aflăm că, în acea perioadă, Beldiceanu lucra la realizarea unui studiu amplu referitor la descoperirile de la Cucuteni (Buțureanu Gr., 1889, p.259-260).

La începutul anului 1888, după ce unele preliminarii au fost făcute, Beldiceanu şi Buțureanu hotărăsc să întreprindă săpături, atât în stațiunea de la Cucuteni, pe care doreau să o secționeze prin intermediul unui şanț mare (Andrieşescu I., 1937, p.18), cât şi în altele de pe cuprinsul Moldovei. Pentru realizarea scopurilor propuse, privind realizarea de săpături şi de cercetare a materialelor, şi ca urmare a retragerii din cadrul *Societății de Medici şi Naturalişti*, cei doi, împreună cu E.Rizu, la care va fi cooptat şi O.Botez, precum şi T.Codrescu, hotărăsc să înființeze la Iaşi, în toamna anului 1888, *Societatea Ştiințifică şi Literară* , punându-l drept preşedinte pe Gr.Cobălcescu (Andrieşescu I., 1937, p.18; Atanasiu D., 1914, p. X-XI).

La cercetările efectuate de Beldiceanu şi Buțureanu în anul 1888 la Cucuteni aflăm că la ele a participat şi George Diamandy[1] (fig.1) (Andrieşescu I., 1912, p.13, nota 12; Diamandy G., 1889, p.582).

Tot în anul 1888 apare *Dicționarul geografic al județului Iaşi*, autorul lucrării C.Chiriță, menționând la p.60-61, atât Dealul *Cetățuiei*, cât şi descoperirile arheologice efectuate aici, scriind însă că cercetările care se efectuează aici, ar fi făcute de Gr.Tocilescu.

Speranțele pe care şi le puseseră Beldiceanu şi Buțureanu în susținerea cercetărilor de la Cucuteni de către Gr.Cobălcescu, pe care îl ridicaseră în fruntea *Societății Ştiințifice şi Literare* din Iaşi, ca preşedintele acesteia, sunt spulberate de atitudinea cunoscutului geolog referitoare la această stațiune, pe care o consideră mult mai veche şi fără importanță (Andrieşescu I., 1937, p.18). Acesta fusese cooptat şi pentru studierea resturilor osteologice găsite în această stațiune, punându-i-se la dispoziție întregul material descoperit, dar despre rezultatele acestor cercetări nu aflăm decât despre identificarea unor dinți de *Rinocer merki* (*ibid.*; Buțureanu Gr., 1889, p.266, 268).

În această situație, Buțureanu şi Beldiceanu îşi văd practic năruit visul de a termina cercetările de la Cucuteni. Lipsa de sprijin material şi moral i-a întristat mult pe cei doi,

[1] Asupra ortografierii numelui său, am optat pentru cea folosită de G.Călinesu în lucrarea sa *Istoria literaturii române*, 1982, p.657, cu mențiunea că acest cercetător al stațiunii de la Cucuteni apare în mai multe lucrări de specialitate sub nume diferite ca Gh.Diamandi, M.Diamandi sau D.Diamandi, fiind în realitate vorba de aceeaşi persoană.

dându-le impresia, după cum însuşi Gr.Buţureanu mărturisea, că lucrarea lor nu reprezintă „*decât o continuă încercare şi care nu putea să aducă alt rezultat decât pierderea de bani şi muncă zadarnică*" (*ibid.*). Buțureanu se hotărăşte să facă o ultimă încercare pentru a îndrepta situația şi hotărăşte să participe cu un mic memoriu la cel de-al X-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie Preistorică de la Paris din anul 1889.

La acest congres a participat şi Al.Odobescu (fig.1), care l-a sprijinit moraliceşte pe Gr.Buțureanu, dându-i tot concursul. Comunicarea lui Gr.Buțureanu cu titlul „*Note cu privire la Cucuteni şi la mai multe alte stațiuni din Moldova de nord*" s-a bucurat de un real succes şi de aprecieri speciale din partea savantului A. de Quatrefages, care era preşedintele acestui congres (Andrieşescu I., 1937, p.19; Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.7).

Succesul obținut la Paris l-a stimulat pe Gr.Buțureanu să lucreze şi cu mai mult elan împreună cu N.Beldiceanu, la cercetarea, atât a stațiunii de la Cucuteni, cât şi a altor aşezări din Moldova, prin utilizarea unor metode diverse, inclusiv prin cercetarea exhaustivă a unor stațiuni, metode care arată preocuparea celor doi pentru stratigrafia stațiunilor respective (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.7). Tot în anul 1889, Gr.Buțureanu a publicat în revista *Arhiva Societății Ştiințifice şi Literare* din Iaşi, studiul său intitulat „*Notiță asupra săpăturilor şi cercetărilor făcute la Cucuteni*".

Pe de altă parte, în acelaşi an, G.Diamandy susținea şi el la Paris, în cadrul Societății de Antropologie, două comunicări despre descoperirile de la Cucuteni, textul acestora fiind tipărit ulterior în buletinul acestei societăți, din anii 1889 şi 1890. Studiul său din anul 1889, reflectă o abordare riguros ştiințifică, fiind prima lucrare cu caracter interdisciplinar privitor la această stațiune.

În anul 1891, tot la Paris, apare şi volumul cu comunicările susținute la cel de-al X-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie Preistorică din 1889, în paginile căruia găsim şi lucrarea „*Notes sur Coucouteni et plusieurs autres stations de la Moldavie de Nord*" a lui Gr.Buțureanu.

Aşadar, efortul lui Al. Odobescu de a face cunoscute în Europa descoperirile arheologice din România demarat cu a sa comunicare „*Notices sur les antiquités de la Roumanie*", de la cel de-al IV-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie Preistorică de la Copenhaga, este încununat de un real succes prin ecoul favorabil de care s-au bucurat comunicările lui Gr.Buțureanu şi G.Diamandy de la Paris, din anul 1889.

La sfârşitul anului 1889, probabil urmând practicile contemporanilor, cât şi ca răspuns al unor remarci din articolul lui Buțureanu (Buțureanu Gr., 1889, p.268-269), N.Beldiceanu oferă spre achiziție Muzeului de Antichități din Bucureşti colecția sa de obiecte de la Cucuteni, constituită din 564 de piese. Oferta sa se va bucura de un ecou favorabil,

savantul Gr.Tocilescu întocmind un referat prin care evidenția importanța acestei colecții (Panait P., 1982, p.68 şi urm.). Achiziționarea colecției se va face în luna martie a anului 1890, proprietarul primind, în cursul lunii aprilie, suma de 2500 lei, sumă la care părțile au convenit pentru realizarea tranzacției, dovedind, o dată în plus, modestia şi onestitatea lui N.Beldiceanu (*ibid.*).

În paralel cu aceasta, după reîntoarcerea în țară de la Paris, Buțureanu împreună cu Beldiceanu caută soluții în vederea reluării săpăturilor de la Cucuteni. Cei doi susțin o serie de prelegeri şi cursuri în cadrul *Societății Ştiințifice şi Literare* din Iaşi, pe teme de istorie (Atanasiu D., 1914, p.XII şi urm.). La 18 septembrie 1892, în cadrul unei şedințe a societății, N.Beldiceanu comunică membrilor acesteia rezultatele cercetărilor făcute la Cucuteni, dar şi în alte stațiuni din Moldova, precizând că acestea au fost efectuate pe propria sa cheltuială şi că, din cauza lipsei fondurilor, nu mai pot continua, cerând ajutorul membrilor societății. Cauza sa este susținută, fără rezervă, de unii membri de vază ai societății, dar lipsa fondurilor face ca soluția găsită să fie aceea ca Gr.Buțureanu să dea pentru aceste cercetări suma de 1000 lei, sub forma unui *împrumut cu dobândă* (idem).

Această sumă a fost epuizată repede, şi în atare situație, Gr.Buțureanu apelează şi la Academia Română, prin mijlocirea lui A.D.Xenopol, pentru a face rost de fonduri. Răspunsul Academiei a fost acela că, deşi înțelege importanța cercetărilor, nu îi poate ajuta din lipsa banilor. În aceste condiții, Beldiceanu şi Buțureanu se văd nevoiți să întrerupă lucrul (Andrieşescu I., 1937, p.19-20).

Buțureanu nu îşi pierde speranța şi în anul 1894 se adresează de această dată lui Tache Ionescu, în calitatea sa de ministru al Instrucțiunii Publice, prezentându-i acestuia situația. Ministrul îl însărcinează pe Ştefan Vârgolici, pe atunci inspector general al învățământului secundar, să facă un raport asupra celor semnalate. Cu siguranță că referatul întocmit a fost unul favorabil, deoarece în bugetul pentru anul 1895 este trecută suma de 5000 lei pentru cercetări preistorice (Andrieşescu I., 1937, p.20).

O dată primită suma de bani, Beldiceanu şi Buțureanu reîncep în 1895 cercetările la Cucuteni, procurându-şi instrumentele necesare şi reuşind să sape aproape jumătate din stațiunea de pe *Cetățuia*. Printre materialele descoperite în acel an se numără şi cinci schelete de om, din care unul aproape întreg, care a fost şi fotografiat *in situ* de către dr.Obreja, profesor din Bucureşti (*ibid.*). Aceste schelete au fost considerate preistorice de către antropologul elvețian E.Pittard, ulterior fiind predate muzeului din Iaşi (Atanasiu D., 1914, p.XIV).

În anul 1896, destinul va da din nou o lovitură puternică cercetărilor de la Cucuteni, cu care nici până atunci nu s-a dovedit a fi destul de prietenos. Prin moartea prematură a lui N.Beldiceanu, la numai 51 de ani, săpăturile de la Cucuteni se opresc. Gr.Buțureanu, după

cum el ne mărturiseşte, îşi pierde cel *mai vrednic tovarăş de lucru* (Andrieşescu I., 1937, p.20). Şi cum un necaz nu vine niciodată singur, din acel an, Ministerul Instrucțiunii Publice nu mai acordă bani pentru cercetări preistorice. Chiar şi în această situație, Buțureanu continuă cercetarea materialelor, atât de la Cucuteni, cât şi din alte stațiuni.

Cercetarea materialelor descoperite prin săpăturile efectuate de Beldiceanu este încheiată de Buțureanu la începutul anului 1898, când finalizează lucrarea „*Preistoria în România. Studiu de Arheologie Preistorică şi Etnografie*". Aceasta conținea nu mai puțin de 450 de desene[1], partea cea mai importantă a pieselor prezentate fiind de la Cucuteni.

După finalizarea acestei lucrări, o parte din materialele descoperite la Cucuteni sunt date muzeului din Bucureşti de către Buțureanu, fiind evaluate de Grigore Tocilescu şi Teohari Antonescu, constituind „*Colecția de arheologie preistorică prof. Gr.C.Buțureanu*" (Panait P., 1982, p.69).

În anul 1906, Gr.Buțureanu organizează o expoziție la care sunt expuse, la loc de cinste, printre materialele descoperite în diverse localități din Moldova, antichitățile din epoca pietrei de la Cucuteni (Atanasiu D., 1914, p.XIV-XV).

Gr. Buțureanu moare în 1907, iar colecția sa de antichități rămâne soției şi aflăm că la 1911, aceasta era încă întreaga (Dascălu C., 1911, p.106-107). Dintr-un manuscris rămas de la Constantin Dascălu (fig.1) din acea perioada, care a fost găsit şi publicat de C.Iconomu în 1996, aflăm că această colecție cuprindea un număr de 922 piese ce proveneau de la Cucuteni, din săpăturile întreprinse împreună cu Beldiceanu. Acest manuscris era un inventar „*prescurtat*" al colecției lui Gr.Buțureanu, care cuprindea şi obiecte din alte stațiuni ce fuseseră cercetate împreună cu Beldiceanu (Iconomu C., 1996, p.171-175, 183-195).

Îndemnul lansat de C.Dascălu în articolul său din 1911 (*ibid.*, p.107), va fi urmat de I.Andrieşescu în 1915, când achiziționează, pentru Muzeul Național de Antichități din Bucureşti, colecția rămasă de la Gr.Buțureanu, colecție aflată în grija soției, precum şi o parte din vasta sa bibliotecă, împreună cu două manuscrise ale lucrării terminate în 1898 privitoare la preistoria României, însoțite de albumul cu cele 450 de desene şi fotografii, în mare parte distrus (Andrieşescu I., 1937, p.2, nota 1). Din acest manuscris, care urma să fie prelucrat şi adnotat pentru publicare de arheologul Corneliu Mateescu din Bucureşti, s-a tipărit doar prefața, prin grija profesorului I. Andrieşescu, în *Revista de preistorie şi antichități naționale*, atât în limba română, cât şi în franceză (*idem*, p.17-26). Soarta avea să se arate încă o dată potrivnică, deoarece în urma bombardamentului aerian din 1944 asupra Universității din Bucureşti, acest valoros manuscris este distrus (Petrescu-Dîmbovița M., 2001, p.9 şi urm.).

[1] Desenele acestei lucrări au fost realizate de D.Atanasiu şi de fratele său I.Atanasiu (Atanasiu D., 1914, p.XIV).

Celelalte materiale de la Cucuteni, rămase din colecția Beldiceanu, au ajuns în cea mai mare parte în custodia Universității din Iaşi. Cele cca. 600 de obiecte au fost aduse inițial la catedra de geologie a Universității din Iaşi, condusă pe atunci de profesorul Gr.Cobălcescu, unde au fost depuse în lăzi, ajungând apoi în beciurile Universității din Iaşi, nereuşindu-se a se înființa un muzeu, cu toate strădaniile profesorului Teohari Antonescu (Nastasă L., 1983-1984, p.516; Diaconescu Em., 1970a, p.21 şi urm.; *idem*, 1970b, p.245 şi urm.).

Privitor la colecția lui Beldiceanu, în registrul-inventar al colecțiilor Muzeului de Antichități din Iaşi (1916-1940), ce se păstrează şi astăzi la Institutul de Arheologie din Iaşi, am descoperit recent, la pagina 5, următoarea notă pe care o reproducem în întregime, aşa cum a fost scrisă ea.

*„Din primele obiecte ale Muzeului: Colecția preistorică de la Băiceni-Cucuteni, jud.Iaşi, a regretatului N.Beldiceanu, aflată în subsolurile Universității din Iaşi. Aceste obiecte erau puse în nişte dulapuri-vitrine, improprii şi neestetice. Nu s'au păstrat decât dulapurile care conțin osemintele preistoricilor. De aceea, obiectele s'au scos şi s'au aranjat în dulapuri speciale. Acele cari n'au mai încăput, s'au pus spre păstrare, în nişte lăzi mari, în atenanşele Muzeului. Obiectele mai de valoare preistorice, din această colecție, ca: statuete – între altele un „*unicum*"-, vase întregi etc. s'au expediat la Moscova, în 1917, din ordin al Ministrului de Instrucție. O dată cu ele, s'a trimis şi toată colecția numismatică, ce o avea pe atunci Muzeul, rezultată din: donația Bibliotecii Centrale, donația Prefecturii jud.Iaşi – din monedele de aur, numai una singură - cea a D^{lui} D.Nichita etc. etc.*".

În dreptul acestei note se află şi o mențiune „*Sala Cucuteni*". Această notă nu este datată şi pare să fi fost adăugată ulterior anului 1917, cel mai probabil fiind făcută în anul 1922, deşi deasupra acestei note se menționează două date, una de 14/27 iunie 1916 şi alta de iunie 5/18 iulie 1916, însoțită fiind de semnături.

Despre trimiterea acestor obiecte la Moscova, ne informează şi Orest Tafrali, care face mențiunea că obiectele expediate reprezentau piesele *cele mai însemnate* ale colecției (Tafrali O., 1935a, p.53). Ar părea inutil, poate, dacă am adăuga faptul că nici până astăzi aceste obiecte nu s-au întors în România....

Cu tot răsunetul din țară şi străinătate al descoperirilor de la Cucuteni, nu s-au mai efectuat săpături sistematice în această localitate între 1896 şi 1909, cu toate că la Universitatea din Iaşi a existat o catedră de arheologie şi antichități, la care Teohari Antonescu, cu o pregătire superioară față de cei care au efectuat săpături la Cucuteni, a desfăşurat o bogată şi variată activitate (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.8).

Cercetările sistematice vor fi reluate abia în anul 1909, sub conducerea lui H.Schmidt, deşi se pare că fiul proprietarului din acea perioadă a terenului pe care se afla *Cetățuia*, Constantin V. Gheorghiu, ar fi întreprins o serie de cercetări pe cont propriu, atât în 1908, cât şi în paralel cu cele realizate în 1909 şi 1910 de H.Schmidt (Gheorghiu C., 1910, p.7 şi urm.). Rezultatele acest cercetări vor fi publicate într-o broşură în anul 1910, broşură care era însoțită şi de un album cu fotografii ale pieselor descoperite de acesta.

Despre colecția lui Constantin V.Gheorghiu, constituită din peste o sută de piese, aflăm că a fost oferită spre vânzare în anul 1915 lui V.Ciurea pentru suma de 200 lei, dar care a ajuns în cele din urmă în posesia prof.Erbiceanu, suplinitorul catedrei de Arheologie din Iaşi (Ciurea V., 1931, p.21). Colecția prof. Erbiceanu a fost, pare-se, dată Universității din Iaşi (*ibid.*), dar o parte importantă din ea a fost donată Muzeului de Antichități din Iaşi de către Lucia Erbiceanu, câteva obiectele de la Cucuteni, ajungând şi în colecțiile Muzeului din Fălticeni (Ciurea V., 1934, p.94-96).

Cu anul 1909, începe o nouă perioadă în cercetarea stațiunii de la Cucuteni. Aceasta este marcată de cele două campanii de săpături sistematice, din anii 1909 şi 1910, efectuate de către Hubert Schmidt[1] (fig.1). Dorința acestuia de a efectua săpături la Cucuteni data din 1902 (Nastasă L., 1984, p.515), când, pentru o mai bună lămurire a grupului de ceramică pictată de la Dunărea inferioară şi din Balcani, H.Schmidt dorea să studieze şi materialul ceramic pictat de aici (Petrescu-Dîmbovița M.,1966, p.8).

Pentru a putea realiza ceea ce şi-a propus, H.Schmidt, în calitatea sa de custode la secția de preistorie a Muzeului de Etnografie din Berlin, beneficiind de două donații din partea Fundației Virchow în valoare de 5000 mărci şi cu aprobarea autorităților române, va începe o primă campanie de săpături în toamna anului 1909. În acest an, din partea statului român, Teoharie Antonescu este delegat să-l asiste pe H.Schmidt, dar acesta nu va participa la săpături, probabil din cauza sănătății (Schmidt H., 1911, p.583). Un ajutor important, după cum şi H.Schmidt ne informează, l-a primit din partea proprietarilor terenului pe care se afla *Cetățuia*, Vasile Gheorghiu şi cei doi fii ai săi, Ioan (Iancu) şi Constantin, menționând că gestul acestora ar trebui să fie urmat şi de alții (Schmidt H., 1910, p.382).

Cea de a doua campanie de săpături se realizează în toamna anului 1910, statul român delegându-l pe Constantin Dascălu (fig.1) să îl asiste pe cercetătorul german[2]. În acel an, a fost prezent la săpături şi tânărul student german G.Bersu (fig.1), care va cerceta şanțurile de apărare ale stațiunii.

---

[1] Profesorul german avea o vastă experiență în domeniu, participând anterior la săpăturile de la Troia, precum şi la altele din nordul Siriei şi Turchestan, efectuând şi numeroase călătorii de studii în sudul Rusiei, în Grecia şi în alte țări din centrul şi sud-estul Europei (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.8; Nastasă L., 1984, 514 şi urm.).

[2] Într-o altă informație, se face referire că şi I.Andrieşescu ar fi fost delegat de statul român la săpăturile de la Cucuteni (Iconomu I., 1996, p.165).

În afară de săpăturile efectuate în aceste două campanii pe *Cetățuia* de la Cucuteni, H.Schmidt a mai sondat sumar şi „*aşezarea din vale*”, de pe locul numit ulterior *Dâmbul Morii* de la Băiceni.

Cercetările efectuate de H.Schmidt la Cucuteni au interesat, atât pe cercetătorii din România, cât şi pe cei din Europa, dar a *agitat spiritele, mai ales din Iaşi*, încât autorul cercetărilor se vede nevoit să publice un prim raport al acestor cercetări în două numere ale ziarului *Bukarester Tagblatt* din Bucureşti (*ibid.*). Zvonurile despre transportul la Berlin a unor impresionante cantități de antichități au ca rezultat şi o interpelare în parlamentul de la Bucureşti, în data de 14 decembrie 1910. Despre aceasta ne informează Constantin V. Gheorghiu în broşura sa din 1910, menționând că interpelarea a fost făcută de deputatul Al.Seulescu, la care preşedintele acestui for politic i-a cerut să formuleze interpelarea în scris pentru a fi comunicată Ministerului Instrucțiunii Publice, în speță ministrului Spiru Haret. Credem că trebuie reținută concluzia autorului broşurii, cu privire la această interpelare parlamentară, concluzie care şi astăzi, la aproape un secol, ni se pare la fel de actuală: [...] *Şi cu acest răspuns al preşidintelui s'a încheiat şi luminat parlamentul grozav arheologiceşte* [...].

Un aspect legat de cercetările lui H.Schmidt din 1909-1910 de la Cucuteni şi care a stârnit un interes aparte, aşa cum am mai menționat anterior, îl reprezintă materiale arheologice descoperite de acesta. C.Gheorghiu ne informa că profesorul german luase la Berlin în anul 1909, 17 lăzi, iar în 1910, alte 14 (Gheorghiu C., 1910, p.12). Referitor la aceste aspecte, mai multe informații şi date interesante au fost publicate relativ recent de către cercetătorii Lucian Năstase şi Constantin Iconomu, pe baza unor documente de arhivă.

Astfel, printr-o convenție încheiată între Universitatea din Iaşi şi Muzeul de Etnografie din Berlin, cele două instituții trebuiau să împartă materialul arheologic descoperit. Unele discuții au fost asupra modului de triere a obiectelor, despre care aflăm că doar atunci când s-au găsit obiecte asemănătoare în două exemplare, obiectul cel mai puțin conservat ar fi revenit muzeului din Berlin, celelalte obiecte trimise fiind cu titlul de împrumut pentru studiu (Dascălu C., 1911, p.106).

Privitor la materialele expediate în august 1910, sub titlu de împrumut pentru studiu pe două luni (Năstasă L., 1984, p.516), acestea reprezentau cu siguranță, lotul de materiale din campania anului 1909, ce fusese depozitat la Universitatea din Iaşi şi la locuința soției lui Teohari Antonescu (Iconomu I., 1996, p.195; Petrescu-Dîmbovița M., 2001, p.8). Aceste materiale au fost triate, inventariate, măsurate, schițate sau fotografiate (Dascălu C., 1911, p.106), la aceste operațiuni participând C.Dascălu, A.D.Xenopol şi Oct.Erbiceanu (Iconomu C., 1996, p.166), iar ambalarea şi expedierea au fost realizate de C.Dascălu şi G.Murnu, directorul Muzeului de Antichități din Bucureşti (*ibid.*, p.195; Năstasă L., 1984, p.516).

Dintre documentele întocmite atunci, s-a păstrat doar o ciornă a listei cu obiecte de lut ars, cupru, bronz şi fier, împrumutate, pentru studiu şi publicare, Muzeului de Etnografie din Berlin, ciornă ce cuprinde un număr mic de piese, însoțită fiind şi de unele schițe (Iconomu I., 1996, p.175-183). Această ciornă fusese întocmită de C.Dascălu, iar studiul acesteia a condus la presupunerea că este posibil să fi fost mai multe astfel de liste pentru piesele descoperite la Cucuteni şi expediate la Berlin (*idem.*, p.169).

Un alt lot a fost expediat la Berlin de către C.Dascălu în data de 11 octombrie 1910, fiind vorba de 11 lăzi, în greutate de 899 kg, în timp ce la Iaşi ajung 4 lăzi, în greutate de 355 kg (Nastasă L., 1984, p.517).

În august 1912, obiectele împrumutate Muzeului de Etnografie din Berlin sunt restituite prin intermediul consulului german la Iaşi, acestea fiind curățite şi restaurate (*ibid.*, p.516). Asupra pieselor restituite au existat unele discuții, anume că printre acestea s-ar fi aflat şi copii ale unor obiecte şi nu piesele originale (Tafrali O., 1935b, p.62).

Primele rezultate ale cercetărilor efectuate de H.Schmidt pe *Cetățuia* de la Cucuteni sunt publicate inițial sub forma a două rapoarte ce apar în ziarul *Bukarester Tagblatt*, nr.280 şi 281 din 1910. Acestea, precum şi textul conferinței despre săpăturile de la Cucuteni, susținută de către H.Schmidt la Societatea Antropologică din Berlin în data de 27 iunie 1911, au fost traduse de către Lazăr Victor şi publicate în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, vol.XI/2 (1910) şi vol.XII/1 (1911).

Tot în anul 1911, H.Schmidt publică la Berlin, în prestigioasa revistă *Zeitschrift für Ethnologie*, un articol consistent privitor la săpăturile întreprinse la Cucuteni şi rezultatele acestora, unele dintre aceste informații fiind ulterior reluate în cadrul unui alt articol privitor la săpăturile efectuate de către acesta în România (*idem*, 1923-1924, p.348-355).

Bazându-se pe observațiile de ordin stratigrafic, făcute prin săpături efectuate în stațiunea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, precum şi prin sondajele din *aşezarea din vale*, de la *Dâmbul Morii* de la Băiceni, împreună cu o minuțioasă analiză stilistică a materialului ceramic pictat descoperit în aceste stațiuni, H.Schmidt a determinat principalele faze ale evoluției acestei culturi, denumite de el, Cucuteni A şi Cucuteni B, ultima incluzând şi faza Cucuteni A-B. Rezultatele cercetărilor sale de la Cucuteni vor fi concretizate prin apariția monografiei acestei stațiuni, publicată în anul 1932 la Berlin.

Prin clasificarea stilistică şi cronologică realizată de H.Schmidt în 1932, evidențiată de situația stratigrafică şi tipologică din stațiunile de la Cucuteni şi Băiceni, a fost adusă o contribuție prețioasă nu numai la cunoaşterea evoluției culturii Cucuteni, ci şi a întregului complex cu ceramică pictată Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Clasificarea fazelor culturii Cucuteni de către H.Schmidt a fost confirmată ulterior, prin săpăturile efectuate de către arheologii români, între cele două războaie mondiale, la Drăguşeni (Suceava), Ruginoasa, Fedeleşeni,

Izvoare, Calu, Bodeni-Frumuşica, Traian, precum şi după cel de-al doilea război mondial, la Hăbăşeşti, Corlăteni, Glăvăneştii Vechi, Truşeşti, Târpeşti, Drăguşeni (Botoşani), Poduri, ca să nu amintim aici decât unele din staţiunile mai importante (Petrescu-Dîmboviţa M.,1966, p.8 şi urm.).

În felul acesta, periodizarea complexului cultural Cucuteni, cu toate diferenţierile regionale, a căpătat o fundamentare riguroasă în urma cercetărilor din România, fapt apreciat şi de către arheologii străini, care s-au ocupat în mod special cu această problemă (*ibid.*).

Anterior apariţiei lucrărilor lui H.Schmidt din 1924 şi 1932, Ioan Andrieşescu (fig.2) în lucrarea sa publicată la Iaşi în 1912, intitulată „*Contribuţie la Dacia înainte de romani*", studiază şi el materialele descoperite în această staţiune, parte din ele puse la dispoziţia sa şi de H.Schmidt, şi face consideraţii deosebit de interesante asupra acestora, publicând şi opt planşe cu aceste materiale. În cuprinsul lucrării, autorul menţionează explicit cataloage de inventar, precum şi dulapurile în care se găsesc piesele de la Cucuteni, aflate atât la Bucureşti şi Iaşi, cât şi la Berlin, precum şi în Colecţia Istrati-Capşa a dr. C. Istrati (Andrieşescu I., 1912, p.13, nota 12), de unde reiese bogăţia acestor colecţii.

Privitor la materiale de la Cucuteni din posesiunea lui D.Butculescu, după moartea acestuia survenită în anul 1916, colecţia constituită din 1088 piese, ce cuprindea şi 93 de obiecte de la Cucuteni, precum şi alte două obiecte de la Băiceni, a fost oferită, spre achiziţie, de către moştenitori Muzeului de Antichităţi din Bucureşti. Printre cele 117 piese achiziţionate de muzeu, nu se regăsesc însă şi obiecte de la Cucuteni (Păunescu Al, 2003, p.61-62).

La istoricul cercetărilor cu privire la descoperirile de la Cucuteni se adaugă şi scurta vizită făcută la Cucuteni, în 2 iunie 1924, a abatelui Henri Breuil (fig.2), reputat specialist francez în paleolitic, vizită care a fost însoţită de un mic sondaj (Ursulescu N., 1990, p.127 şi urm.). Obiectele din acest sondaj de la Cucuteni vor intra în colecţiile Muzeului de Antichităţi din Iaşi şi se adaugă celor cele deja existente de la N.Beldiceanu şi H.Schmidt. În articolul publicat în revista *Arta şi Arheologia* din 1935, privitor la istoricul Muzeului de Antichităţi din Iaşi, Orest Tafrali (fig.2) menţionează că şi el ar fi întreprins săpături la Cucuteni şi că aceste obiecte au intrat în colecţiile muzeului (Tafrali O., 1935a, p.53).

Tot din numărul pe anul 1935 al revistei *Arta şi Arheologia*, ca un răspuns la un articol publicat în revista *Cercetări Istorice* de colegul său P.Nicorescu, O.Tafrali ne prezintă situaţia colecţiei de la Cucuteni, care fusese adunată de acesta de prin pivniţele Universităţii, dar şi din alte locuri, imediat după numirea sa ca profesor la catedra de arheologie. Aceasta a fost ordonată şi din anul 1923 era expusă în dulapuri noi în localul Muzeului de Antichităţi din Iaşi de pe str.Carol nr.16, unde se găsea şi în momentul publicării articolului (Tafrali O., 1935b, p.62-63).

Despre o nouă colecție de obiecte de la Cucuteni, donată în 1935 Muzeului de Antichități din Iaşi, aflăm din fascicolul 13-14/1937-1938 al aceleaşi revistei mai sus amintită, obiectele respective fiind găsite într-un loc necercetat anterior, în apropierea stațiunii de la Cucuteni, pe proprietatea lui I.State (Bujoreanu Şt., 1938, p.23; Berlescu N., 1964, p.67, nota 7).

Tot din această perioadă, câteva informații privitoare la Cucuteni, ne parvin de la Vasile Ciurea, directorul Muzeului din Fălticeni, prin articolul său publicat în revista *Natura* din anul 1931, cât şi din istoricul muzeului din Fălticeni publicat în anul 1934. Aflăm astfel că, pe lângă obiectele de la Cucuteni donate acestui muzeu de d-na Lucia Erbiceanu ce proveneau de la C.Gheorghiu, Muzeul din Fălticeni mai deținea o serie de obiecte adunate de V.Ciurea, în timpul unor vizite la Cucuteni, cât şi piese dintr-o donație făcută de magistratul Petru G.Văsescu din Fălticeni, colecție constituită în timpul cât acesta a locuit la Tg.Frumos (Ciurea V., 1931, p.21-22).

Cu toată importanța excepțională a rezultatelor săpăturilor arheologice de la Cucuteni, consemnate în monografia lui H.Schmidt, timp de jumătate de secol nu s-a mai întreprins nici o cercetare metodică în aşezarea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni. Celebra stațiune, nu numai că a fost dată uitării, dar aproape că nu se mai ştia exact unde era amplasată. Aceasta a mai avut de suferit şi din cauza unor şanțuri militare din timpul ultimului război mondial, în afară de săpăturile efectuate pentru extracția pietrei sau în goana după obiecte rare (Petrescu-Dîmbovița M.*,* 1966, p.9 şi urm.).

Lucrul aceasta apărea cu atât mai paradoxal, cu cât între cele două războaie mondiale a existat o preocupare pentru cultura ceramicii pictate de tip Cucuteni, cercetându-se îndeosebi de către Muzeul Național de Antichități din Bucureşti şi Muzeul Arheologic din Piatra Neamț, prin săpături arheologice, de o mai mare sau mai mică întindere, mai multe aşezări din vremea acestei culturi eneolitice de pe teritoriul Moldovei (*ibid.*).

Cercetările cu privire la această cultură, desfăşurate cu o deosebită intensitate în perioada postbelică şi continuate după cel de-al doilea război mondial, au dus la obținerea unor rezultate remarcabile, atât în ceea ce priveşte originea, periodizarea şi legăturile ei culturale şi istorice, cât şi asupra felului de viață şi de gândire a purtătorilor ei. Astfel, sub auspiciile Institutului de Arheologie din Bucureşti al Academiei Române au fost săpate în întregime aşezările eneolitice din faza Cucuteni A de la Hăbăşeşti-*Holm* (com.Strunga, jud.Iaşi) şi Truşeşti-*Țuguieta* (com.Truşeşti, jud.Botoşani), s-au dezvelit unele porțiuni mari din aşezările din faza Cucuteni A-B de la Traian-*Dealul Fântânilor* şi Corlăteni-*Dealul Viei* şi din faza Cucuteni B de la Glăvăneştii Vechi-sector D şi Valea Lupului-*Fabrica Chimică* (*ibid.*).

Un moment important în cercetarea stațiunii de la Cucuteni l-a reprezentat anul 1961, prin reluarea cercetărilor din această faimoasă aşezare, din inițiativa acad. Vasile Mârza, preşedintele de pe atunci al filialei din Iaşi a Academiei Române (*ibid.*, p.9 şi urm.).

Săpăturile arheologice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni au fost începute în vara anului 1961, fiind efectuate de un colectiv de arheologi (fig.2), compus din Mircea Petrescu-Dîmbovița (responsabil) şi Marin Dinu (responsabil adjunct), alături de Adrian C.Florescu, Attila László şi Eugenia Popuşoi (membri). Acestea au continuat, an de an, până în 1966, la ele participând, pe lângă arheologi de la Secția de Istorie Veche şi Arheologie a Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D.Xenopol" din cadrul Filialei Iaşi a Academiei Române sau de la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iaşi şi de la muzeele din Bârlad şi Bacău, precum şi numeroşi studenți practicanți de la Facultatea de Istorie a Universității „Al.I.Cuza" din Iaşi, viitori specialişti în arheologie şi profesori de istorie.

Prin aceste săpături s-a urmărit, pe de o parte să se obțină precizări de ordin stratigrafic şi topografic relativ la fazele culturii Cucuteni, iar pe de altă parte, să se lămurească problema locuințelor eneolitice, aproape total necercetate la Cucuteni până atunci (*ibid.*, p.10 şi urm.).

Cercetările arheologice au luat o amploare deosebită în zona Cucuteni-Băiceni, ca şi în alte locuri din țara noastră. Astfel, aici, atât în timpul efectuării săpăturilor de pe *Cetățuie*, cât şi în anii ce au urmat, cercetările au fost extinse şi în alte locuri din apropiere, atât pe platou, pe locul numit *Laiu* II de la vest de *Cetățuie*, în cuprinsul unei aşezări din vremea culturii Horodiştea-Folteşti şi de la începutul epocii migrației popoarelor (secolele III-IV d.Chr.), dar şi într-o aşezare geto-dacică din secolele IV-III a.Chr., din punctul numit *Mlada*. De asemenea, şi în vale au fost realizate o serie de cercetări, precum cele din locul numit *Silіştea,* o stațiune cu importante resturi de locuire dacică din secolele II-III şi IV d.Chr. şi altele din secolele IX-X (*ibid.*).

De asemenea, cu prilejul recunoaşterilor arheologice efectuate în această zonă s-au identificat numeroase alte aşezări, completându-se în acest fel informațiile cu privire la diferitele etape ale locuirii omeneşti din zona respectivă. Până în prezent, au fost cercetate, prin săpături de un caracter mai amplu, câteva aşezări din zonă, dintre care menționăm aşezarea culturii Starčevo-Criş din locul *Valea Părului* situată la marginea iazului de la Balş, aşezările eneolitice ale culturii Cucuteni de la punctul *Dobrin* şi de la Săcăreşti, precum şi doi tumuli de pe Platoul Laiu-Dealul Gosan (*ibid.*).

O serie de prime rezultate ale acestor săpături au fost prezentate în cadrul a numeroase comunicări ştiințifice, iar anul 1966, Mircea Petrescu-Dîmbovița, responsabilul şantierului, a publicat un mic volum despre Cucuteni. În această primă lucrare au fost prezentate, alături de cercetările din stațiunea de pe *Cetățuia*, şi cele efectuate în stațiunile

Dâmbul Morii, *Mlada*, *Siliştea* şi *Laiu*, toate de pe teritoriul satului Băiceni (com.Cucuteni, jud.Iaşi). În anii următori, o serie de alte articole vor fi publicate în reviste de specialitate din ţară şi străinătate, articole ce vor aduce noi precizări asupra celor descoperite la Cucuteni în perioada 1961-1966.

În anul 1984, atunci când s-a împlinit un secol de la descoperirea staţiunii de la Cucuteni de către Th.Burada, a fost organizată, sub auspiciile fostei Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, de către Institutul de Istorie şi Arheologie „A.D.Xenopol" şi de Universitatea „Al.I.Cuza" din Iaşi, în colaborare cu Muzeul de Istorie din Piatra Neamţ, o sesiune ştiinţifică cu participare internaţională, având ca temă *Civilizaţia Cucuteni în context european*. Aceasta s-a desfăşurat la Iaşi şi Piatra Neamţ, în perioada 24-28 septembrie, la ea participând pe lângă 30 specialişti din România şi invitaţi din State Unite ale Americii (Marja Gimbutas şi Linda Ellis), Anglia (John G.Nandriş) şi Germania (Olaf Höchmann şi Gisele Burger). Sesiunea a fost axată pe trei mari probleme principale, respectiv originea, evoluţia şi specificul culturii Cucuteni, relaţiile ei cu culturile din zonele învecinate şi aspecte interdisciplinare ale cercetării, acestea fiind discutate pe baza a 19 comunicări şi 9 intervenţii.

Programul a inclus şi vizitarea staţiunii de la Cucuteni şi a muzeului deschis în această localitate pentru protejarea mormântului princiar geto-dacic descoperit în apropierea faimoasei aşezări, precum şi emiterea unei medalii jubiliare, prilejuite de centenarul cercetării staţiunii.

În anul 1987, a fost publicat la Iaşi volumul *La Civilisation de Cucuteni en context européen. Session Scientifique Iaşi-Piatra Neamţ, 1984*, care cuprindea textul lucrărilor ştiinţifice susţinute în cadrul acestei sesiuni.

1.2. ALTE DATE CU PRIVIRE LA ISTORICUL DESCOPERIRILOR DE LA CUCUTENI

Se mai impun unele consideraţii cu privire la istoricul descoperirilor de la Cucuteni, prin care se completează datele menţionate anterior.

În legătură cu comunicarea lui Gr.Buţureanu de la cel de-al X-lea Congres internaţional de antropologie şi arheologie preistorică din 1889 de la Paris, consultându-se actele acestui congres în 1970 la Biblioteca Naţională din Paris, s-a putut constata interesul deosebit pentru descoperirile de la Cucuteni din partea lui Al.Odobescu, participant la acest congres, prilej cu care a adus şi primul tom *in folio* al monumentalei sale lucrări „*Le trésor de Petrossa*", apărut în 1889 la Paris (Petrescu-Dîmboviţa M., 2001, p.7).

Un alt aspect pe care dorim a-l menţiona aici, este cel al implicării familiei Gheorghiu din Cucuteni, a tatălui Vasile şi a celor doi fii ai săi, Ioan şi Constantin, în

susţinerea cercetărilor lui H.Schmidt din 1909-1910, aceştia fiind în acea perioadă proprietari ai terenului pe care se afla staţiunea. Acestora, H.Schmidt le mulţumea pentru sprijinul acordat, atât în articolele publicate în 1910 în ziarul *Bukarester Tagblatt*, cât şi, în mod expres, în cel publicat în 1911, în *Zeitschrift für Ethnologie*.

Asupra săpăturilor efectuate de C.Gheorghiu şi publicate în broşura sa din anul 1910, am făcut referire anterior, însă considerăm interesant a preciza donaţia acestuia făcută Muzeului de Etnografie din Berlin prin H.Schmidt, în 1909, legată de descoperirea, la cca.150 m vest de *Cetăţuie*, a unei lame de pumnal din bronz. Tot C.Gheorghiu va dona şi Muzeului de Antichităţi din Iaşi o lance de fier, găsită tot în apropierea staţiunii (p.9 din registrul inventar al fostului muzeu).

Despre familia lui Vasile Gheorghiu, nu deţinem în acest moment informaţii destul de precise. Ştim doar că erau proprietari de terenuri în zona Hârlău, fiind, într-o anumită perioadă, şi proprietari ai terenului pe care se afla *Cetăţuia* de la Cucuteni, dar şi ctitori ai bisericii cimitirului din Hârlău, unde există şi cavoul familiei, dar nu se mai păstrează date despre persoanele înhumate aici. În registrele de decese ale oraşului Hârlău am regăsit actele de deces ale lui Vasile Gheorghiu (decedat la 19 septembrie 1919, în etate de 70 ani) şi Ioan V.Gheorghiu (decedat la 4 ianuarie 1927, în etate de 49 ani, fiul lui Vasile şi al Mariei Gheorghiu)[1].

De asemenea, dintr-o convorbire avută în 1964 în Spania, la Zaragoza, cu prilejul reuniunii Consiliului Permanent al Uniunii Internaţionale de Ştiinţe Pre- şi Protoistorice, de M.Petrescu-Dîmboviţa cu G.Bersu, care în 1910 a fost colaboratorul lui H.Schmidt pentru problema şanţurilor de apărare, am aflat că acesta nu era în cele mai bune raporturi cu H.Schmidt, săpând după-amiaza şi nu dimineaţa, în acelaşi timp cu el (Petrescu-Dîmboviţa M., 2001, p.7).

Referitor la piesele de la Cucuteni rămase la Berlin în urma săpăturilor efectuate de H.Schmidt, împreună cu alte obiecte ce proveneau din alte staţiuni din România, acestea au fost expuse în Sala Română (*Rumänischer Saal*) din Muzeul de Etnografie din Berlin, ce era amplasat într-o zonă în care se va construi zidul care separa Berlinul Occidental de cel Răsăritean. În legătură cu aceste obiecte, ţinem să menţionăm că, prin investigaţiile efectuate în mai multe rânduri la Berlin, atât în cel Occidental, cât şi în cel Răsăritean, s-a aflat că muzeul respectiv a fost distrus în timpul celui de al doilea război mondial, cu care

[1] În registrul din anul 1917 din acelaşi oraş se regăseşte un Constantin V.Gheorghiu, decedat la 17 decembrie 1917, născut şi domiciliat în comuna Flămânzi din judeţul Botoşani, fiul lui Vasile şi al Rosiţei Gheorghiu, dar scrisul ilizibil al ofiţerului stării civile nu ne-a permis descifrarea vârstei (două zeci sau cinci zeci ani) şi a profesiei (aspirant sau agronom) exacte ale acestuia, putând fi vorba şi de o altă persoană cu acelaşi nume. Verificând registrele de stare civilă ale comunei Flămânzi de la Direcţia Judeţeană Botoşani a Arhivelor Naţionale, am constatat că registrele de naşteri ale acestei comune din perioada 1866-1868 lipseau, iar în cele din perioada 1896-1898 nu a fost regăsită vreo informaţie referitoare la această persoană.

prilej ar fi dispărut şi piesele de la Cucuteni sau, după o altă versiune, acestea ar fi fost evacuate, împreună cu altele, într-un loc necunoscut (Petrescu-Dîmboviţa M., 2001, p.8).

De asemenea, unele informaţii precizează că la Muzeul de Pre- şi Protoistorie din cadrul Palatului Charlottenburg din Berlin, se păstrează doar câteva obiecte, printre care şi o piesă de obsidian, care pare puţin probabil să fi provină din săpăturile lui H. Schmidt din 1909-1910 de la Cucuteni (*ibid.*). Pe de altă parte, din informaţiile obţinute în 1984 de la profesorul Bernhard Hänsel de la Universitatea Liberă din Berlinul Occidental, a rezultat că la acea vreme s-ar fi depus eforturi pentru a se salva, cu ajutorul studenţilor practicanţi, unele din piesele culturii Cucuteni de pe locul fostei clădiri a Muzeului de Etnografie (*ibid.*).

Într-o recentă călătorie de studii efectuată la Berlin (mai 2004), prof.N.Ursulescu a vizitat şi Muzeul de Pre- şi Protoistorie din cadrul Palatului Charlottenburg, unde prin amabilitatea directoarei muzeului, dr.Alix Hänsel, a putut să vadă materialele rămase de la Cucuteni, atât în depozit, cât şi în expoziţia muzeului, precum şi să consulte copiile celor trei registre în care au fot inventariate materialele provenite din România (*Hauptkatalog* IVa, 76, 77, 78). În legătură cu acestea, prof.N.Ursulescu ne-a făcut următoarele precizări:

Astfel, originalele registrelor mai sus amintite se află la Arhivele Centrale, al căror sediu a rămas până în 1990 pe teritoriul Berlinului din Est, ulterior muzeul primind copii ale acestora. Astfel, la majoritatea pieselor se dau schiţe sumare ale acestora şi se face o descriere a principalelor elemente de identificare, specificându-se provenienţa lor, din săpăturile lui H.Schmidt. De multe ori, la acelaşi număr de inventar, sunt descrise mai multe piese, de regulă toate cele ce se aflau într-o cutie.

În registrul 76, piesele de la Cucuteni se află la numerele 412-689, începând cu vasele pictate (nr.412-569) şi continuând cu alte obiecte de lut (cioburi, statuete, fusaiole). La nr.637 este înregistrată lama de pumnal descoperită întâmplător la vest de *Cetăţuia* şi donată de Constantin V.Gheorghiu. În registrul 77, piesele de la Cucuteni sunt înregistrate la poziţiile 690-838, începând cu faza B şi continuând cu faza A. În afară de ceramică, sunt înregistrate şi piese de piatră şi silex (topoare, lame, vârfuri, râşniţe, frecătoare), de os şi corn, precum şi statuete, scăunele, fusaiole, greutăţi de lut şi alte obiecte de fier şi sticlă, ultimele evident ulterioare locuirii culturii Cucuteni. Interesant este că s-au strâns şi lipituri de pereţi (nr.835), precum şi probe de sol (nr.837). La nr.838 sunt indicate câteva fragmente ceramice provenind din *aşezarea din vale* (*Talsiedlung*, secţiunea 7). Ultimul registru (78) se referă la descoperirile din alte localităţi. În depozitele muzeului se mai găsesc, în prezent, doar patru sertare de lemn cu materiale de la Cucuteni, numai fragmente ceramice, în cea mai mare parte pictate. Un sertar conţine ceramică tip Cucuteni A, iar celelalte trei – fragmente ceramice Cucuteni B şi de tip Cucuteni C.

În expoziție sunt două vitrine cu materiale neolitice din România. În prima vitrină se află cel puțin patru vase tipice Cucuteni A, precum şi câteva vase miniaturale (care ar putea proveni şi din Muntenia). În cea de a doua vitrină, faza Cucuteni B e ilustrată mai ales prin vase de la Şipeniț.

Din informațiile primite de la prof.B.Hänsel, în apropierea stației de cale ferată *Zoo-Bahnhof* s-a aflat un buncăr, în care, în 1945, a fost depozitată o mare parte din colecțiile muzeelor berlineze. Toate acestea au fost luate de armata sovietică, la intrarea în Berlin, drept captură de război. E posibil, deci, ca şi materialele de la Cucuteni, rezultate din săpăturile lui H.Schmidt, să fi împărtăşit soarta celebrului „tezaur al lui Schliemann" şi să apară cândva din vreun depozit al fostei Uniuni Sovietice.

1.3. ACADEMIA ROMÂNĂ ŞI DESCOPERIRILE DE LA CUCUTENI

Interesul pentru descoperirile arheologice de la Cucuteni, dar şi din alte stațiuni ale culturii Cucuteni, s-a manifestat şi la Academia Română. În această privință, coroborând datele din dezbaterile Academiei Române cu cele din comunicările publicate în *Analele Academiei Române*, împreună cu altele din actele unor congrese internaționale sau din alte lucrări tipărite ori în manuscris, ne putem face o opinie cu privire la contribuția Academiei Române şi a membrilor ei, în general, în domeniul cercetărilor arheologice din Moldova şi, în special, al acelora de la Cucuteni (Petrescu-Dîmbovița M., 1995, p.4 şi urm.).

Astfel, în legătură cu stațiunea preistorică de la Cucuteni, descoperită în 1884, a rezultat interesul manifestat, în cadrul dezbaterilor Academiei Române, de către academicienii Gr.Cobălcescu, Gr.Ştefănescu, V.A.Urechia, Gr.Tocilescu, B.Petriceicu-Haşdeu şi alții pentru protecția acestei stațiuni supusă distrugerii, precum şi pentru explorarea ei metodică. La acestea, se adaugă contribuția esențială a lui Al.Odobescu, care a facilitat susținerea în limba franceză, la cel de al X-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie Preistorică din 1889 de la Paris, a comunicării lui Gr.Buțureanu privitoare la stațiunile preistorice de la Cucuteni şi din alte localități din Moldova. În acest fel, Al.Odobescu a contribuit la introducerea pentru prima dată în circuitul ştiințific internațional a stațiunii de la Cucuteni (*ibid.*).

În acest context menționăm că Al.Odobescu – fondatorul arheologiei ştiințifice din România, care, deşi nu a efectuat cercetări personale pe teritoriul Moldovei, are totuşi meritul deosebit de a fi contribuit la semnalarea a numeroase locuri cu urme străvechi de locuire, prin răspunsurile obținute de la învățători, preoți şi pasionați din domeniu, la al său

Cestionariu arheologic din anul 1871. Aceste răspunsuri se găsesc şi astăzi în manuscris la Academia Română, fiind publicate, în 1871, doar mențiunile de pe teritoriul fostului județ Dorohoi, iar în 1877 şi pe cele din județul Romanați (Odobescu Al., 1980, p.118-166). Ulterior, au mai fost publicate şi unele mențiuni de pe teritoriul fostului județ Covurlui (Petrescu-Dîmbovița M., 1939), informațiile din manuscrise fiind valorificate şi în cadrul unor repertorii arheologice ale județelor Iaşi, Botoşani şi Vaslui sau în cele ale culturii Precucuteni şi Cucuteni.

În perioada 1900-1918, cu toate că a crescut interesul membrilor Academiei Române pentru cercetările arheologice, aşa cum o dovedesc intervențiile din Academie ale lui V.Pârvan, Gr.Tocilescu, N.Iorga, I.Bogdan, C.I.Istrati şi I.Kalinderu, totuşi stațiunea de la Cucuteni nu s-a bucurat de o atenție deosebită (Petrescu-Dîmbovița M., 2001, p.10). În această privință, cu toată importanța săpăturilor arheologice de la Cucuteni, consemnate în monografia lui H.Schmidt din 1932, nu s-a mai întreprins până în 1961 nici o săpătură arheologică la Cucuteni. Mai mult încă, celebra stațiune de la Cucuteni a avut mult de suferit, îndeosebi prin şanțurile militare din timpul celui de al doilea război mondial (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.14).

1.4. CARACTERISTICILE SĂPĂTURILOR LUI H.SCHMIDT

Având în vedere amplasarea pe teren a deranjamentelor moderne, datorate mai ales carierei de piatră de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, H.Schmidt şi-a concentrat săpăturile din 1909-1910 în sectorul unde acestea erau mai puține sau lipseau, respectiv în jumătatea de vest a platformei *Cetățuiei*. Fiind acoperite cu pământ, toate şanțurile deschise de H.Schmidt nu s-au mai putut recunoaşte sau identifica în 1961, decât cu ajutorul planului şi prin săpăturile efectuate. În schimb, din lipsă de informații, nu s-au mai putut localiza pe teren, dar nici în acest plan, săpăturile mai vechi de pe *Cetățuie*, anterioare acelora ale lui H.Schmidt.

În această privință, examinând planul săpăturilor din 1909-1910 de pe *Cetățuie*, se remarcă două modalități de săpături, una mai puțin coerentă, executată de H.Schmidt şi o alta, destul de organică şi bine amplasată la teren, efectuată de către G.Bersu în regiunea şanțurilor de apărare (fig.7d; fig.12). Cu tot caracterul mai puțin riguros din punctul de vedere al orientării şi desfăşurării săpăturilor de pe platforma *Cetățuiei*, observațiile stratigrafice ale lui H.Schmidt au o deosebită importanță pentru periodizarea culturii Cucuteni.

Pe baza lor s-a putut preciza existența pe *Cetățuie*, în mod neîndoielnic, a două straturi de cultură suprapuse, dintre care unul superior, până la adâncimea de 0,85-0,90 m, cu o ceramică caracteristică fazei Cucuteni B, şi altul inferior, până la adâncimea de 1,40-1,70 m, cu o ceramică aparținând fazei Cucuteni A.

Întrucât resturile ceramice din aceste două straturi nu se pot deosebi întotdeauna în mod absolut, H.Schmidt a luat în considerație raportul numeric dintre speciile ceramice din cuprinsul lor, ajungând la concluzia justă că în straturile superioare dominantă este pictura cu negru, iar în cele inferioare policromia. În felul acesta s-a precizat vechimea mai mare a fazei Cucuteni A față de cea Cucuteni B.

1.5. PRIMELE REZULTATE ALE SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE DIN 1961-1966

Observațiile stratigrafice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni au fost verificate şi cu prilejul săpăturilor efectuate în perioada 1961-1966. Platforma *Cetățuii* a fost secționată printr-un şanț longitudinal de-a lungul stațiunii, aşa cum proiectaseră de altfel Gr.Buțureanu şi N.Beldiceanu încă din 1888, cu lărgiri în dreptul complexelor I-IV de locuire semnalate, care apoi au fost cercetate cu deosebită atenție (fig.12). Observațiile obținute în lărgirea din sectorul de est, unde aceste complexe de locuire au fost mult tulburate prin deranjamentele moderne, au fost verificate în celelalte lărgiri, amplasate într-un teren liber dinspre capătul de vest al platformei, neafectat in nici un fel de săpături moderne sau de cele ale lui H.Schmidt.

În felul acesta, prin noile săpături metodice de pe *Cetățuie*, au fost reconfirmate observațiile lui H.Schmidt privitoare la succesiunea resturilor de locuire din fazele Cucuteni A şi B de pe acest loc. În acelaşi timp, s-au obținut şi unele date deosebit de prețioase privind toate cele trei faze ale culturii Cucuteni.

Astfel, în ceea ce priveşte faza Cucuteni A, pe bază stratigrafică şi stilistică, s-au putut deosebi pe *Cetățuia* de la Cucuteni, două niveluri de ocupare a ei. Primul dintre acestea, corespunzător începutului locuirii eneolitice de pe *Cetățuie*, se caracterizează prin unele vetre cu margini de piatră, resturi de pomosteală galbenă şi prin mai multe porțiuni de arsură, cu cenuşă şi cărbuni, precum şi printr-o ceramică tricromă, asociată în mai mică măsură cu specia cu decor incizat sau adâncit, fără însă să existe decor din dungi albe de tradiție protocucuteniană. Cu toate că dovezile cu privire la această primă etapă nu sunt numeroase, provenind în special din lărgirea din sectorul de est al *Cetățuiei*, totuşi prezența lor este semnificativă pentru începutul locuirii de aici în faza Cucuteni A.

Cel de-al doilea nivel de locuire, corespunzător cu a doua depunere din faza Cucuteni A de pe *Cetățuie*, poate fi considerat, pe drept cuvânt, prin conținutul şi caracteristicile resturilor de locuire, reprezentativ pentru faza Cucuteni A din stațiunea eponimă.

Într-adevăr, multe resturi de locuire datează din această etapă, asupra căreia s-a îndreptat în mod exclusiv, am putea spune, atenția lui H.Schmidt. Cele mai multe dintre acestea provin din locuințe, care, după dispoziția lor în planul aşezării, par să fi fost destul de apropiate şi, probabil, grupate ca şi cele din cuprinsul aşezărilor din faza Cucuteni A de la Truşeşti-*Țuguieta* şi Hăbăşeşti-*Holm*. În depunerea din această etapă s-au găsit unelte de piatră, silex, os, corn şi aramă, numeroase statuete de lut ars, antropomorfe şi zoomorfe, precum şi o mare cantitate de ceramică, în decorul căreia domină tricromia.

Săpăturile recente de pe *Cetățuia* au meritul de a fi contribuit şi la lămurirea caracteristicilor cronologiei şi locuirii din faza Cucuteni A-B de pe acest loc. În această privință, din lectura capitolului respectiv din monografia lui H.Schmidt nu rezultă cu certitudine care dintre resturile de locuire provin din aşezarea din vale, de la *Dâmbul Morii*, sondată doar de H.Schmidt, şi care dintre ele din stațiunea de pe *Cetățuie*. Această problemă a fost clarificată prin cercetările mai recente de la Cucuteni şi Băiceni. Astfel, s-a precizat că locuirea cea mai intensă din faza Cucuteni A-B a fost în aşezarea din vale, de la *Dâmbul Morii*, după care a urmat o alta, se pare mai sporadică, în cuprinsul stațiunii de pe *Cetățuie*. Aceasta din urmă, care ne interesează aici în mod special, a fost dovedită atât stratigrafic, cât şi stilistic. În această privință, observațiile făcute în lărgirea din sectorul de vest al *Cetățuii* sunt concludente, cu atât mai mult cu cât locuirea din acest sector nu a fost deranjată prin săpături moderne.

De asemenea, ceramica pictată din faza Cucuteni A-B de pe *Cetățuie*, prin caracteristicile decorului , aparține unor stiluri îndeosebi din etapa a doua a acestei faze γ_2 şi σ_2 din clasificarea lui H.Schmidt, spre deosebire de ceramica pictată din aşezarea de la *Dâmbul Morii*, în care predomină unele stiluri din prima etapă a fazei respective α_1 şi β_1.

La aceste deosebiri ale ceramicii pictate din cele două aşezări ale fazei Cucuteni A-B de pe *Cetățuia* şi de la *Dâmbul Morii*, se pot adăuga şi altele privitoare la specia ceramică denumită impropriu Cucuteni C, întrucât, după cum s-a dovedit, ea nu urmează după faza Cucuteni B, cum a crezut H.Schmidt, ci se întâlneşte în toate cele trei faze ale culturii Cucuteni, respectiv la sfârşitul fazei Cucuteni A, în Cucuteni A-B şi în Cucuteni B. În cuprinsul aşezării Cucuteni A-B de pe *Cetățuia*, această specie ceramică, în realitate un element străin în complexul Ariuşd-Cucuteni-Tripolie, împrumutat dintr-o cultură vecină de stepă din sudul şi estul Ucrainei, se caracterizează printr-un decor executat cu şnurul înfăşurat rigid sau liber răsucit şi nu cu un instrument dințat, precum în aşezarea de la *Dâmbul Morii* din subfaza Cucuteni A-B_1.

Prin aceste constatări de ordin stilistic se completează cele de stratigrafie orizontală obținute prin cercetarea stațiunii de la *Dâmbul Morii*, confirmându-se şi pe această cale cele două subfaze din evoluția stilurilor intermediare ale fazei Cucuteni A-B, denumite Cucuteni A-B_1 şi A-B_2.

Locuirea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, spre deosebire de cea de la *Dâmbul Morii* de la Băiceni, prin caracteristicile ceramicii pictate şi ale celei de tip Cucuteni C, aparține etapei mai noi, Cucuteni A-B_2, fiind contemporană în parte cu aşezarea bine cunoscută de pe *Dealul Fântânilor* de la Traian.

Alte rezultate importante ale săpăturilor mai noi de pe *Cetățuia* de la Cucuteni sunt acelea privitoare la periodizarea fazei Cucuteni B. În această privință, s-au putut dovedi două subfaze în evoluția aşezării din faza Cucuteni B.

Dintre acestea, cea mai veche, denumită Cucuteni B_1, subîmpărțită în trei etape (Cucuteni B_{1a}, Cucuteni B_{1b}, Cucuteni B_{1c}) se detaşează stratigrafic, fiind bine individualizată prin resturile de locuințe de la baza ei. De asemenea, ea este atestată şi din punct de vedere stilistic, fiind caracterizată îndeosebi prin asocierea dintre ceramica de tradiție Cucuteni A-B (stil σ_2) cu alta de tip Cucuteni B (stil ε). În acest fel, pe baza datelor stratigrafice şi stilistice obținute prin noile săpături arheologice efectuate pe *Cetățuia* de la Cucuteni, se confirmă şi se completează observațiile făcute mai demult de H.Schmidt, cu privire la asocierea pe acelaşi vas a stilurilor mai sus amintite. În afară de aceasta, prezintă importanță şi faptul că specia Cucuteni C, care însoțeşte ceramica pictată de tip Cucuteni B_1 de pe *Cetățuie*, este decorată cu şnurul înfăşurat rigid, în genere mai subțire şi mai strâns, decât în subfaza Cucuteni A-B_2.

În ceea ce priveşte a doua subfază, denumită Cucuteni B_2, prin cercetările mai noi s-a stabilit că locuirea nu a fost limitată numai la platforma *Cetățuiei*, ca în etapa anterioară, ci s-a extins şi dincolo de şanțul exterior al aşezării, pe platoul care urcă lin în acest loc spre vest. În cuprinsul depunerii corespunzătoare acestei subfaze, s-au putut separa stratigrafic resturile de locuințe cu platformă de lut sau piatră. Aceste date sunt completate cu cele de ordin stilistic, în sensul că ceramica pictată din această etapă se caracterizează prin asocierea stilurilor ε şi ζ, fiind caracteristică subfazei Cucuteni B_2. Ceramica de tip Cucuteni C, care însoțeşte ceramica pictată a fazei Cucuteni B_2, se caracterizează prin decorarea ei cu şnurul rigid, mai gros şi desfăcut, în comparație cu acelaşi decor din faza Cucuteni B_1.

Cele două subfaze ale fazei Cucuteni B, stabilite pe *Cetățuia* de la Cucuteni, pe cale stratigrafică şi stilistică, sunt confirmate şi prin alte descoperiri, care prin caracteristicile lor, îndeosebi ale ceramicii pictate, pot fi încadrate în etapele Cucuteni B_1 sau B_2. În stadiul actual al cercetărilor arheologice se poate admite că etapei Cucuteni B_1 îi aparțin aşezările

de la Mihoveni (jud.Suceava) şi Brânzeni (Republica Moldova), iar etapei Cucuteni B_2 aşezările de la Tg.Ocna (jud.Bacău), Valea Lupului şi Glăvăneştii Vechi (ambele din jud.Iaşi), ca să nu amintim aici decât pe cele mai cunoscute.

Deci, prin săpăturile recente de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni au sporit cunoştinţele cu privire la periodizarea culturii Cucuteni, ale cărei etape principale de evoluţie au fost stabilite, pentru prima dată în mod ştiinţific, de către H.Schmidt. Lucrul acesta nu a fost deloc uşor, atât pentru H.Schmidt, cât şi pentru arheologii români de după cel de al doilea război mondial, datorită, atât deranjamentelor actuale, cât şi a celor din vechime, inerente unei locuiri intense pe acelaşi loc, datând din eneolitic, perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului şi din perioada geto-dacică.

În această privinţă, săpăturile arheologice de pe *Cetăţuie* au dat la iveală, în afară de numeroase resturi de locuire eneolitică din vremea culturii Cucuteni, şi altele sporadice din perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului şi din cea geto-dacică, precum şi din vremea corespunzătoare provinciei romane Dacia şi de la începutul epocii migraţiilor. Acestea au fost sesizate şi de către H.Schmidt, care a încadrat descoperirile respective în grupul elementelor străine culturii Cucuteni.

În ceea ce priveşte perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului, prin recentele săpături arheologice de pe *Cetăţuia* şi de pe platoul de la vest de *Cetăţuie* s-a precizat că aspectul Horodiştea-Folteşti, corespunzător grupului Gorodsk-Usatovo de pe teritoriile vecine ale Republicii Moldova şi Ucrainei, este imediat anterior culturii Folteşti II-Schneckenberg de la începutul epocii bronzului. Până în prezent, nu se cunoaşte dacă a existat sau nu pe acest loc şi o locuire mai veche, din etapa Horodiştea-Folteşti propriu-zisă, în care s-a menţinut, într-o cantitate redusă, ceramica pictată, decorată însă deosebit de aceea a etapelor anterioare ale culturii Cucuteni.

În depunerile cu resturi de locuire din perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului se aflau şi altele din perioada geto-dacică. Acestea, prin analogiile pe care le prezentau cu ceramica aşezărilor geto-dacice de la Cotnari şi din alte locuri din Moldova, pot fi datate în secolele IV-III a.Chr. Resturi de locuire din această perioadă au fost semnalate şi prin săpăturile de la Băiceni-*Mlada*, de pe Platoul Laiului (László A., 1969, p.65 şi urm.). Prezenţa lor, atât în aşezările întărite cu şanţuri şi valuri mari de pământ, precum cea de la Cotnari-*Dealul Cătălina*, cât şi în aşezările deschise, nefortificate, ca la Cucuteni este semnificativă, întrucât dovedeşte stadiul de dezvoltare social-economică a uniunilor tribale geto-dacice din această fază.

Din acest punct de vedere, prezintă importanţă şi tezaurul din obiecte de aur datat în sec.IV a.Chr., în greutate de peste 2 kg, descoperit în apropiere de locul *Mlada* (Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1975, p.105-123; Petrescu-Dîmboviţa M., 1995, p.177-185), precum

şi necropola tumulară de pe Platoul Laiului-Dealul Gosanu, cercetată în cadrul unor săpături sistematice de către M.Dinu (Dinu M., 1995, p.103-126) şi pusă în valoare în cadrul unui muzeu special amenajat în acest sens (fig. 319/3). Este sigur că atât aşezările întărite, centre ale unor uniuni tribale, mormintele cu caracter princiar, cât şi tezaurul de obiecte de aur, ce a aparţinut mai mult ca sigur unei căpetenii locale, indică diferenţieri sociale în sânul societăţii geto-dacice din această parte a Moldovei.

În afară de aceste resturi de locuire, din perioadele de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului şi din cea geto-dacică, au mai fost descoperite cu totul sporadic pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, câteva obiecte din perioada corespunzătoare provinciei romane Dacia şi de la începutul epocii migraţiilor.

Pe baza datelor prezentate mai sus, s-a elaborat iniţial un model de lucru privitor la modul de locuire al zonei Cucuteni în decursul perioadelor pre- şi protoistorice, ajungându-se atunci la concluzia că după ce primii cucutenieni au ocupat un timp aşezarea din vale, unde au lăsat unele urme, s-au urcat pe platformă, durând o aşezare temeinică pe locul înalt, numit astăzi *Cetăţuia*, care domină Valea Băicenilor. Aici, ei au locuit în faza Cucuteni A, lăsând urme vizibile – locuinţe cu platforme de lemn şi de lut ars, vetre, ceramică pictată tricrom, figurine antropomorfe şi zoomorfe de lut ars, porţiuni de arsură ş.a. (Petrescu-Dîmboviţa M., 1966, p.10 şi urm.). În această vreme aşezarea a fost întărită cu un şanţ de apărare. După această etapă, locuirea a continuat în aşezarea din vale, de la *Dâmbul Morii*, într-o vreme corespunzătoare primei etape a fazei Cucuteni A-B, după cum o dovedesc numeroasele vase pictate, păstrate întregi sau fragmentare, precum şi altele nepictate, din specia aşa-zisă Cucuteni C, descoperite în cuprinsul locuinţelor de tipul platformelor de lut ars. Această precizare de ordin topografic şi cronologic a locuirii din faza Cucuteni A-B constituie unul din rezultatele importante ale noilor săpături de la Cucuteni şi Băiceni. De asemenea, tot cu prilejul acestor cercetări, s-a constatat că şi aşezarea din vale de la *Dâmbul Morii* a fost întărită cu un şanţ de apărare (*ibid.*).

În perioadă următoare, corespunzătoare unei etape mai noi a fazei Cucuteni A-B, locuirea s-a extins din nou pe *Cetăţuie*, unde a continuat şi în faza următoare, Cucuteni B, cu observaţia că la începutul acestei faze ea a fost limitată până la şanţul exterior al aşezării din această vreme, datând din subfaza Cucuteni B_1. În schimb, către sfârşitul acestei perioade, când şanţul respectiv, prin umplerea lui, nu a mai îndeplinit scopul de apărare, locuirea s-a extins şi pe platoul de dincolo de el, în subfaza Cucuteni B_2, pe o întindere destul de mare, continuându-se apoi undeva în apropiere, în prima etapă a culturii Horodiştea-Folteşti. Ulterior locuirea a revenit sporadic pe *Cetăţuie*, în timpul culturii Horodiştea-Folteşti. Această staţiune a fost din nou locuită mult mai târziu, în perioada geto-dacică, cu începere din

secolul IV a.Chr., de când datează şi un important tezaur cu obiecte de aur, găsit întâmplător în apropiere (*ibid.*, p.11; Petrescu-Dîmbovița M., Dinu M., 1975, p. 105-123; Petrescu-Dîmbovița M., 1995, p.177-185).

În final, dorim a adăuga că, în urma acestor noi săpături arheologice de la Cucuteni şi Băiceni, s-a reuşit să se îmbunătățească periodizarea clasică a culturii Cucuteni, stabilită inițial de către H.Schmidt, cu unele etape, bine determinate din punct de vedere stratigrafic şi stilistic (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.11 şi urm.). Aceasta a fost posibil datorită faptului că s-au efectuat simultan săpături în cele două aşezări cu ceramică pictată de tip Cucuteni, *Cetățuia* şi *Dâmbul Morii*, fiecare cu succesiuni de depuneri arheologice deosebite între ele – stratigrafie verticală şi respectiv orizontală (*ibid.*).

Rezultate deosebit de importante s-au obținut şi în legătură cu felul de viață şi de gândire ale purtătorilor acestei culturi. Astfel, au fost descoperite resturi de locuințe din toate fazele culturii Cucuteni şi a fost stabilit, într-o anumită măsură, planul celor dezvelite în cuprinsul aşezării de pe *Cetățuia* de la Cucuteni. De asemenea, pe *Cetățuie*, în afară de locuințele cu platformă de lut ars şi lemne, descoperite şi în aşezarea din vale, au fost identificate şi locuințe cu platforme de piatră, locuințe care, până la acea dată, erau unice pentru complexul Ariuşd-Cucuteni-Tripolie (*ibid.*).

În ceea ce priveşte denumirea de complexul Cucuteni-Tripolie, trebuie să menționăm opinia cercetătoarei Maria Gimbutas, care consideră că denumirea corectă a complexului trebuie să fie Cucuteni, întrucât formarea sa poate fi urmărită în Moldova, iar aşezarea de la Cucuteni-*Cetățuie* cu stratigrafia ei, este una din cele mai reprezentative şi importante stațiuni (Gimbutas M., 1992, p.101), chiar dacă în Moldova nu au fost identificate aşezări foarte mari, de tipul celor din Ucraina, de la Maidanetsk, Dobrovody şi Talianki, sau din Republica Moldova, de la Petreni (Markevici V.I., 1981, p.69 şi urm.).

Bogatul inventar al locuințelor de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, constituit din unelte de silex, piatră, os, corn, lut ars şi aramă, precum şi din numeroase resturi de ceramică frumos pictate, dovedeşte stadiul înaintat de dezvoltare socio-economică şi culturală a societății gentilice din epoca respectivă (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.12 şi urm.).

Descoperirile de la Cucuteni, ca şi din alte aşezări ale culturii Cucuteni, atestă că ocupațiile de bază ale triburilor cărora le aparține această cultură au fost cultivarea plantelor şi creşterea vitelor, alături de care au fost practicate meşteşugurile casnice. Progresele realizate în domeniile cultivării plantelor, creşterii vitelor şi meşteşugurilor casnice, au determinat transformări în structura socială a triburilor, astfel că spre sfârşitul acestei culturi au apărut premizele trecerii la ginta patriarhală (*ibid.*).

În ceea ce priveşte viața spirituală, stațiunea eneolitică de pe *Cetățuia* de la Cucuteni se remarcă prin numărul mare de statuete antropomorfe şi zoomorfe de lut ars, în legătură cu cultul fecundității şi fertilității, precum şi prin unele construcții de cult din interiorul locuințelor, folosite în practici religioase cu caracter magic (*ibid.*).

Legat tot de practicile religioase este şi obiceiul de a se îngropa unul sau mai multe vase sub podeaua locuinței înainte de construcția ei, obicei întâlnit atât în aşezările eneolitice de la Cucuteni şi Băiceni, cât şi în altele din aceeaşi vreme, cercetate pe teritoriul Moldovei.

Problema necropolelor funerare ale purtătorilor culturii Cucuteni nu este încă soluționată, rămânând pe viitor, în atenția arheologilor, care vor mai efectua cercetări la Cucuteni, să identifice, eventual, necropola aşezării eneolitice de pe *Cetățuia*.

CAPITOLUL 2.

CADRUL NATURAL

2.1. POZIȚIONAREA GEOGRAFICĂ

Poziționată în *inima* geografică a Europei (fig.3a), localitatea pe teritoriul căreia a fost descoperită aşezarea eponimă a culturii Cucuteni se găseşte în partea de nord-est a României (fig.3b-c), în comuna cu acelaşi nume din județul Iaşi (fig.4a-c). Aşa cum preciza şi H.Schmidt în monografia sa din anul 1932 dedicată stațiunii de la Cucuteni, trebuie să subliniem, încă de la început, faptul că în această parte a țării sunt nu mai puțin de trei localități cu acest nume, una în județul Botoşani, iar celelalte două în județul Iaşi, una fiind chiar foarte aproape de Iaşi - la numai 10km, iar cea de-a doua, la care ne vom referi în această lucrare, la nord de oraşul Târgu Frumos.

Satul Cucuteni, acolo unde au fost făcute aceste importante descoperiri arheologice, este situat la circa 55 km vest de municipiul Iaşi şi la circa 9 km nord de oraşul Tg. Frumos (fig.4a), pe unul din drumurile ce duce spre Hârlău. Platoul pe care se găseşte *Cetățuia* este poziționat la circa 2-2,5km nord-nord-vest de satul Cucuteni (fig.6a-b) şi la numai câteva sute de metri vest de satul Băiceni (com.Cucuteni)[1], pe fosta *moşie a Cucutenilor* (fig.6a-b, 7a). Această localizare geografică a sitului arheologic a constituit şi motivul pentru care unii cercetători au menționat stațiunea şi pe teritoriul satului Băiceni sau chiar sub acela de Cucuteni-Băiceni (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.5).

Localizarea exactă a zonei stațiunii eneolitice este la circa 400 m nord-vest de clădirea şcolii generale din satul Băiceni, comuna Cucuteni (fig.6a-b), pe un mic platou desprins spre est din întinsul Platou Laiu, mărginit de pante abrupte pe trei laturi, spre sud,

---

[1] La nord de satul Băiceni ce aparține de comuna Cucuteni, mai există un sat care se cheamă tot Băiceni şi care aparține de comuna Todireşti (fig.4a-b).

est şi nord (fig.6c). Acest deal este cunoscut sub numele de *Cetățuia* încă din secolul al XIX-lea (Frunzescu D. 1872, p.108; Chiriță C., 1888, p.60-61). Aşezarea domină Valea Băicenilor (fig.7b-c, 8a-b, 9a-d, 10b), cunoscută în aval de localitatea Băiceni sub numele de Valea Oii, oferind o privelişte deosebită asupra întregii regiuni, atât spre est, cât şi spre nord şi sud. Coordonatele geografice ale stațiunii sunt de 47º17'55" latitudine nordică, 26º54'50" longitudine estică şi de 325m altitudine absolută. Altitudinile relative ale platoului aşezării sunt de circa 125m față de baza versantului şi de circa 175 m față de restul zonei de la est.

Din punct de vedere al încadrării în unitățile fizico-geografie ale regiunii, zona se găseşte la limita dintre Câmpia Moldovei şi Podişul Sucevei, din cadrul unității Podişului Moldovei (fig.5), într-o zonă în care spre est şi sud se găsesc dealuri domoale cu altitudini absolute reduse, sub 150 m, iar spre vest şi nord dealuri cu altitudini de peste 300-350m. Din punct de vedere hidrografic, zona aparține de bazinul Văii Oii, ultimul afluent de stânga al râului Bahluieț înainte ca acesta să se verse în râul Bahlui. Acest din urmă râu este considerat afluent al râului Jijia, râu care la rândul său se varsă în Prut, ultimul mare afluent de stânga al Dunării.

2.2. CARACTERISTICILE GEOLOGICE ALE REGIUNII

Din punct de vedere geologic, zona aparține Platformei Moldoveneşti, una dintre cele mai vechi platforme continentale de pe teritoriul României, reprezentând prelungirea sau extremitatea sud-vestică a Platformei Europei Orientale în acest areal.

Dacă depozitele fundamentului platformei, consolidate în *Proterozoicului mediu*, acum circa 1.600 milioane ani (Ionesi L., 1994, p.22), au fost întâlnite doar în unele foraje adânci, ca cele de la Todireşti sau Iaşi, cele mai vechi depozite ale cuverturii sedimentare aflorează în zona de nord-est a platformei, în malul Prutului, între localitățile Rădăuți şi Mitoc (jud.Botoşani), fiind constituite din depozite de calcare cretoase cu accidente silicioase detaşabile (silexuri) atribuite *Cretacicului* (şi mai exact etajului *Cenomanian inferior-mediu*), roci atât de importante pentru omul preistoric. Peste acestea s-au sedimentat o serie de strate de vârstă neozoică, dintre care doar cele sarmațiene cunosc cea mai mare dezvoltare, fiind deschise de eroziune în numeroase locuri, aşa cum este şi cazul celui din zona platoului *Cetățuiei* de la Cucuteni (fig.10a-b).

În acest loc, succesiunea geologică este constituită din intercalații de argile, nisipuri şi gresii, cu două nivele de oolite şi cu faună fosilă asociată specifică, descrierea geologică actuală a profilului nesuferind mari deosebiri şi adăugiri față de cea care a fost precizată de dr.I.Popescu-Voiteşti în prezentarea geologiei zonei din monografia publicată de H.Schmidt

(fig.11a). Această succesiune geologică se încadrează, conform subdiviziunilor geocronologice actuale, subetajului *Basarabianului inferior* (fig.11b-c) din cadrul *Sarmațianului* (Ştefan P., 1989, p.14 şi urm.; Ionesi L., 1994, p. 44 şi 46).

2.3. CARACTERISTICILE FIZICO-GEOGRAFICE ALE REGIUNII

Din punct de vedere geografic[1], aşa cum am mai menționat anterior, zona se găseşte la limita dintre Podişul Sucevei şi Câmpia Moldovei (fig.5), contactul realizându-se la nivelul subunităților Dealului Mare-Hârlău şi Colinelor Ruginoasa-Strunga din cadrul Culmii Siretului şi a extinderii sudice a Depresiunii Hârlău-Hodora din cadrul Câmpiei Jijiei Inferioare şi a Bahluiului. Această zonă era şi este cunoscută, mai ales în literatura arheologică, şi sub numele de „*Poarta Târgului Frumos*”, deşi în cea geografică s-a renunțat mai de mult la acest termen.

Relieful este dominat de dealuri (fig.4b), care spre vest şi nord au altitudini absolute mai mari, atingând în această regiune valoarea maximă de 587m în Dealul Mare – Tudora (fig.5), iar spre est şi sud sunt mai domoale, cu înălțimi maxime pe culmi în jurul valorii de circa 100-150m, iar în albiile majore de circa 40-50m.

Climatul actual este unul temperat continental, marcat de interferarea dintre climatul Europei Centrale cu cel continental, ce prezintă nuanțe de excesivitate[2], manifestate prin amplitudini termice absolute[3] relativ ridicate, de 47°C pentru luna ianuarie, 33°C pentru luna iulie şi cu o valoare anuală de 71°C, cu minima absolută înregistrată în secolul XX de -31°C, iar maxima de +40°C. Deşi în această zonă, temperaturile medii anuale actuale ale aerului se situează în jurul valorii de 8,5-9,5°C, temperaturile medii ale lunii ianuarie variază între -12,8°C şi +2,1°C , iar cele ale lunii iulie între +18,6°C şi 23,6°C. Caracterul de excesivitate se remarcă şi prin regimul precipitațiilor, cu valori minime de până la 350mm/an şi maxime de 825mm/an, media anuală fiind în jurul a 500mm/an. Deşi nu au o pondere importantă, excesivitatea climei este generată, pe lângă alte cauze, şi de numeroasele invazii de aer continental dinspre est şi nord-est, ce pot produce frecvent veri secetoase şi ierni reci.

Vegetația zonală din regiune corespunde zonei de pădure şi celei de silvostepă, care se întrepătrund în zona de contact dintre Podişul Sucevei şi Câmpia Moldovei, caracterizate fiind de o vegetație generată de prezența subetajului fagului, în zonele cu

[1] Pentru prezentarea geografică a zonei, am folosit o serie de date preluate din tratatul de *Geografia României*, 1992, vol.IV, p.421-443, care au fost reactualizate şi completate de către noi.
[2] Datele ce vor fi prezentate în continuare au fost înregistrate de stația meteorologică de la Iaşi (Văleanu M.C., 2003a, p.235, fig.167)
[3] Diferențele dintre temperaturile absolute maxime şi minime înregistrate.

altitudini absolute de peste 400m, a cvercineelor în zonele cu altitudini de 250-400m şi al etajului silvostepei pentru zonele cu altitudini de sub 250m. Astfel, în zonă pot fi întâlnite esențe de foioase ca fag (*Fagus silvatica*), carpen (*Carpinus betulus*), gorun (*Quercus petrea*), stejar (*Quercus* robur), paltin (*Acer pseudoplatanus*), arțar (*Acer platenoides*), jugastru (*Acer campestre*), gladeş (*Acer tataricum*), frasin (*Fraxinus excelsior*), specii de ulm (*Ulmus montana*, *U.foliacea*) sau de tei (*Tilia tomentosa*, *T.cordata*). Arboretele sunt reprezentate de corn (*Cornus mas*), singer (*Cornus sanguinea*), clocotiş (*Staphylea pinnata*), alun *(Corylus avellana*), porumbar (*Prunus spinosa*), măceş (*Rosa canina*), păducel (*Crataegus monogyna*), soc (*Sambucus nigra*), cireş pitic (*Cerasus fructicosa*) ş.a., pe când asociațiile spontane ale pajiştilor cuprind specii mezo-xerofile de păiuş (*Festuca valesiana*, *F.sulcata*), firuță (*Poa pratensis*), rar colilie (*Stipa lessingiana*, *S.capillata*), iar pe pantele degradate se instalează asociații de bărboasă (*Botriochloa ischaamum*), păiuş (*Festuca pseudovina*), firuță cu bulb (*Poa bulbosa*), pirul gros (*Cynodon dactylon*) ş.a.

Vegetația intrazonală este diferențiată de condițiile locale, în lunci întâlnindu-se pajişti mezofile (mezo-xerofile şi mezo-higrofile) alcătuite dominant din specii spontane de graminee şi leguminoase, dar şi numeroase esențe lemnoase moi grupate în sălcişuri, răchitişuri, aninişuri, plopişuri sau amestec ale acestor specii între ele, cât şi cu esențe tari ca stejarul, frasinul, ulmul ş.a. Vegetația mlaştinilor apare mai frecvent în această regiune în zona de luncă şi mai rar pe versanți sau pe interfluvii, pe când vegetația sărăturilor apare în special pe versanți, acolo unde suprafața terestră intersectează depozite sarmațiene ce conțin, în special, marne salinizate.

Vegetația actuală a regiunii este puternic antropizată, mai ales în ultimele secole, în special pădurile seculare ale regiunii restrângându-şi mult arealul, aşa cum se poate observa şi din fotografia recentă din satelit a zonei (fig.4c).

Fauna regiunii este specifică zonelor de vegetație, deşi ea resimte un puternic recul datorat îndeosebi modificărilor antropice asupra peisajului, cât şi practicării vânătorii. Ultimele secole au modificat dramatic spectrul faunistic al zonei, numeroase specii dispărând, altele reducându-şi arealul natural. Fauna pădurilor pare ceva mai bogată în specii față de cea a silvostepei, dar melanjul dintre peisajul natural şi cel antropic, generat de modificările aduse în vederea obținerii de terenuri pentru agricultură, marchează în acest moment zona. Actual pot fi întâlnite în zonă doar două specii de cervidee – căprioara (*Capreolus capreolus*) şi cerbul (*Cervus elaphus*), porcul mistreț (*Sus scrofa ferus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Canis vulpes*), iepurele (*Lepus europaeus*), bursucul (*Meles meles*), dihorul (*Mustella putorius*), nevăstuica (*Mustella nivalis*), cățelul pământului (*Spalax leudocon*) şi multe alte specii de rozătoare. Păsările sunt reprezentate printr-o mult mai mare varietate a speciilor, întâlnindu-se actual şi unele specii

care au fost colonizate în zonă, precum fazanul. Fauna acvatică este şi ea bogată şi variată, dar şi ea a avut de suferit datorită activității umane în regiune. În final, dorim să adăugăm faptul că, deşi în apele curgătoare – şi ne referim aici la scoicile reprezentate mai ales de speciile *Unio crassus* şi *Unio pictorum*, sau în păduri – ne referim la melci din speciile comestibile ca *Helix pomatia*, sunt prezente o serie de specii care au fost folosite în alimentație de către om şi care astăzi reprezintă delicatese culinare scumpe, aceste resurse biologice naturale ale zonei fiind astăzi neexploatate.

Chiar dacă biotopii vegetali naturali în această regiune au fost înlocuiți cu diverse culturi şi plantații agricole, se pot evidenția unele corelații fitopedoclimatice în regiune. Astfel, în zona pădurilor de fag apar soluri argiloiluviale, în zona de silvostepă sunt caracteristice cernoziomurile, iar acolo unde substratul geologic este format din calcare oolitice, în special, apar redzinele, ce ocupă în această zonă cele mai mari suprafețe din întreg Podişul Moldovei.

Un ultim aspect de interes este cel al rețelei hidrografice ale regiunii, ce aparține în exclusivitate de bazinul hidrografic al râului Bahluieț, cel mai mare afluent al Bahluiului, zona aflându-se foarte aproape de cumpăna apelor dintre cele două mari bazine hidrografice ale Moldovei – Prut şi Siret (fig.6a). În zonă afluenții Bahluiețului formează o serie de văi subsecvente (care curg paralel cu direcția capetelor stratelor geologice monoclinale ale regiunii), văi resecvente (dinspre versantul lin), şi mai rar văi obsecvente (dinspre versantul abrupt), pe când acesta formează în sectorul său superior văi resecvente, iar în cel mediu şi inferior văi subsecvente. Rețeaua hidrografică este tributară mai ales precipitațiilor atmosferice, în cursul verilor secetoase multe pâraie din regiune secând. Văile râurilor au în general dimensiuni mici în regiune, albiile majore ale râurilor având sub 200m lățime. S-a putut observa că, în unele cazuri datorită unui substrat geologic favorizant, cât şi probabil unui regim pluviometric cu fluctuații, unele pâraie şi-au adâncit văile cu câțiva metrii în câteva sute de ani – şi ne referim aici la pârâul Adâncata aflat la est de oraşul Târgu Frumos pentru care am avea unele argumente în acest sens, cât şi existența unor procese active de versant manifestate în special prin alunecări de teren, ceea ce ne conduce la acceptarea unor modificări ale suprafeței terestre la nivel local.

Mai trebuie să adăugăm, că datorită unor acumulări geologice secundare, în regiune apar în numeroase puncte izvoare de ape minerale, ce pot fi utilizate în scop terapeutic sau pentru consum, dintre care doar cele de la Strunga şi Pârcovaci au fost captate pentru exploatare economică şi care astăzi, din păcate, sunt practic abandonate. Astfel, în regiunea satului Băiceni este menționată prezența unui izvor cu ape minerale sulfuroase (Ştefan P., 1989, p.23), situat în imediata apropiere a Platoului *Cetățuiei*, la poalele versantului, acesta fiind amintit încă din secolul al XIX-lea pentru calitățile sale curative (Frunzescu D., 1872, p.18-19; Chiriță C., 1888, p.23). O situație relativ similară este

întâlnită şi în cazul staţiunii de la Hăbăşeşti-*Holm* în apropierea cărora se află cunoscutele izvoarele de ape minerale de la Strunga sau în zona satului Criveşti (com.Strunga, jud.Iaşi), unde pe platoul dealului de la vest de sat, în zona localităţii Movileni (com.Heleşteni, jud.Iaşi) sunt cunoscute mai multe aşezări cucuteniene, dintre care una posibil fortificată antropic (Văleanu M.C., 2003a, p.217-218; *idem*, 2003b, p.194-195).

În prezentarea cadrului natural al regiunii în care se află aşezarea de la Cucuteni-*Cetăţuia*, s-a urmărit precizarea acelor elemente de interes care ne pot ajuta în înţelegerea relaţiei dintre om şi natură, chiar dacă este evident faptul că între momentul locuirii eneolitice din această staţiune, ce constituie subiectul principal al lucrării de faţă, şi momentul actual au intervenit modificări şi schimbări datorate, în special, factorului antropic.

Datele prezentate sintetic în acest capitol dedicat cadrului natural, ne vor fi însă utile în încercările de reconstituire a peisajului şi mediului natural al zonei din perioada eneolitică şi pentru a ne putea crea o imagine asupra relaţiei dintre om şi mediul natural, cât mai aproape de realitate istorică.

CAPITOLUL 3.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE PE *CETĂŢUIA* DE LA CUCUTENI (1961-1966)

3. 1. CONSIDERAŢII METODOLOGICE.

Un obiectiv principal al săpăturilor arheologice din perioada 1961-1966 efectuate în staţiunea de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, l-a constituit cercetarea locuinţelor eneolitice.

Tehnica de săpătură a cuprins realizarea unui şanţ longitudinal, de aproape 150 m, pe axul lung al staţiunii, aşa cum a fost şi intenţia lui Gr. Buţureanu, cu unele lărgiri acolo unde nivelele eneolitice erau mai puţin deranjate. Au fost realizate patru astfel de lărgiri, din care trei în interiorul staţiunii, denumite complexele I, II şi III, iar o a patra suprafaţă, denumită complexul IV, a fost deschisă la vest de zona şanţurile de apărare (fig. 12). S-a avut în vedere şi corelarea acestor noi săpături cu cele realizate de H.Schmidt, în acest sens realizându-se o secţiunea de control. De asemenea, în cadrul acestor noi săpături, au fost cercetate şi şanţurile de apărare (Florescu A. C., 1966, p. 28 şi urm.).

Cercetările arheologice de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni din 1961-1966, s-au bazat şi pe experienţa dobândită în urma săpăturilor de amploare efectuate în staţiunile de la Hăbăşeşti-*Holm* şi Truşeşti-*Ţuguieta*, fapt ce a condus la punerea în evidenţă a complexelor de locuire cucuteniene, în ciuda situaţiei stratigrafie deosebit de complexe.

Prin abordarea realizată şi cu experienţa acumulată, s-a reuşit să se identifice resturi de la locuinţe, precum şi de la anexe, din perioada locuirii eneolitice de pe *Cetăţuie*,

fiind puse în evidenţă în total resturile a 53 de locuinţe şi a trei anexe. Numeroasele deranjamente existente atât din perioada locuirii eneolitice, cât şi în timpul locuirilor ulterioare şi din perioada modernă, au făcut ca în perimetrul cercetat să fie descoperite şi gropi, dintre care doar câteva, din perioada geto-dacică, au prezentat un interes special.

Din punct de vedere metodologic, bazându-se pe observaţiile arheologice de natură stratigrafică şi stilistică, s-a reuşit delimitarea etapelor de locuire eneolitice, separându-se în cadrul acestei staţiuni nivele de locuire din faza Cucuteni A, din faza Cucuteni A-B şi din faza Cucuteni B. În cadrul locuirii din faza Cucuteni B, aceasta a fost separată pe cele două subfaze, respectiv subfaza Cucuteni B_1 şi subfaza Cucuteni B_2. În cadrul subfazei Cucuteni B_1 au fost conturate trei etape de locuire, respectiv etapa Cucuteni B_{1a}, etapa Cucuteni B_{1b} şi etapa Cucuteni B_{1c}, existând şi cazuri, în care neputându-se preciza clar situaţia, descoperirile au fost atribuite unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

3.2. SUPRAFEŢELE CERCETATE ARHEOLOGIC

În cele ce urmează, vom prezenta descoperirile privitoare la locuinţe, anexe şi gropi de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, în cadrul celor patru suprafeţe investigate arheologic, denumite de către noi complexele I, II, III şi IV, cu menţiunea că, în cadrul textului privitor la locuirea eneolitică, au fost prezentate şi cele două gropi din perioada geto-dacică, singurele care au putut fi mai clar conturate.

3.2.1. COMPLEXUL I.

O primă suprafaţă investigată arheologic de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni a fost amplasată pe şanţul longitudinal (şanţul lung), în zona de vest a staţiunii, în imediata apropiere a şanţului intern de apărare, la aproximativ jumătatea distanţei dintre cele două capete ale acestui şanţ de apărare. Această suprafaţă investigată arheologic a primit denumirea de complexul I (fig. 12).

Suprafaţa totală cercetată în cadrul complexului I a fost de circa 135 m^2, în cadrul său dezvelindu-se resturile a opt locuinţe (fig. 14), care au fost notate astfel: locuinţa I/1, locuinţa I/2, locuinţa I/3, locuinţa I/4, locuinţa I/5, locuinţa I/6, locuinţa I/7 şi locuinţa I/8 (fig.13). Cinci dintre aceste locuinţe datează din subfaza Cucuteni B_1, respectiv una din etapa Cucuteni B_{1a} (I/8), două din etapa Cucuteni B_{1b} (I/6 şi I/7) şi două dintr-o etapă neprecizată din cadrul acestei subfaze (I/1 şi I/2). Restul de trei locuinţe datează din subfaza Cucuteni B_2 (I/3, I/4 şi I/5).

LOCUINȚA I/1 (fig. 14; 15)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: Resturile acestei locuințe se aflau în dreptul şanțului lung, în zona de est a complexului I, observându-se, în profilurile celor doi pereți ai acestui şanț, deranjamentele provocate cu ocazia scoaterii pietrei.

ADÂNCIME: La 0,90 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Resturile locuinței ocupau o suprafață de cca. 2,00 x 2,90 m.

ORIENTARE: V-E

STARE DE CONSERVARE: Locuința a fost afectată de deranjamente din vechime, atât din faza Cucuteni B_2, cât şi din timpul culturii Horodiştea-Folteşti şi, eventual, din perioada geto-dacică. Doar o mică porțiune din locuință, de pe şanțul lung, a fost găsită intactă.

PLATFORMĂ: S-a putut deduce că locuința respectivă a avut o platformă de piatră, după felul cum erau conservate şi se prezentau unele porțiuni de piatră, destul de compacte.

PEREȚI: În zona centrală a locuinței erau porțiuni destul de compacte de pereți arşi, prezentând pe fața lor inferioară urme de bețe mai groase şi urme de nuiele, orientate est-vest, corespunzând cu axul locuinței. Pereții au fost probabil montați direct pe humusul vechi, lipsind găurile de pari pentru montanți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Spre colțul de sud-vest al locuinței, se afla o porțiune dintr-o vatră. Au mai fost găsite, răzlețite în cuprinsul locuinței, resturi şi urme de la o construcție de cult, de formă neprecizată.

INVENTAR:

Unelte: Au fost descoperite o lamă de silex, un fragment de râşniță, două dăltițe şi două topoare din piatră, două fusaiole şi două greutăți din lut, două săpăligi din corn, un obiect de os şi un toporaş de aramă plat cu pană dublă (fig. 75/2). Acesta din urmă a fost găsit la 0,70-0,75 m adâncime, neputându-se identifica nivelul din care a provenit, întrucât totul era foarte deranjat. De altfel, la cca. 0,10 m de locul unde a fost găsit toporaşul respectiv era o groapă actuală, în dreptul căreia s-au găsit doar câteva fragmente ceramice atipice, care după caracteristicile pastei păreau să fi aparținut culturii Horodiştea-Folteşti.

Ceramică: Au fost descoperite fragmente ceramice pictate, dar şi câteva nedecorate, din specia de uz casnic, din această ultimă categorie fiind ilustrate două fragmente, probabil din acelaşi vas cu corp bombat (fig. 204/7-8).

Plastică: Au fost descoperite câteva statuete feminine şi zoomorfe, atât întregi, cât şi fragmentare, fiind ilustrată doar una antropomorfă (fig. 214/1).

ALTE DESCOPERIRI: Au fost descoperite în această locuință şi fragmente ceramice de tip Cucuteni A-B, Horodiştea-Folteşti şi geto-dacice, alături de un vârf de săgeată de tip scitic.

LOCUINŢA I/2 (fig. 14; 16)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIŢIE: La sud de şanţul lung, în zona central-sudică a complexului I, au fost dezvelite resturile acestei locuinţe, ele fiind suprapuse parţial, în partea de vest, de locuinţa I/4 din subfaza Cucuteni B_2.

ADÂNCIME: La 0,90 m faţă de suprafaţa solului.

DIMENSIUNI: Resturile locuinţei ocupau o suprafaţă de cca. 2,40 x 3,20 m.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Locuinţa a fost afectată de o serie de deranjamente ulterioare, îndeosebi în centrul şi pe marginea de nord. De asemenea, locuinţa a suferit deranjamente moderne şi pe latura de est, fiind tăiată pe toată lungimea ei de către acestea, ajungându-se ca fragmente ceramice de tip Cucuteni A să se găsească la nivelul acelora de tip Cucuteni B.

PLATFORMĂ: În această locuinţă s-au separat două sectoare, unul la vest cu resturi de platformă de piatră şi altul la est cu piatră şi resturi de lipituri de perete şi de podea. În afară de aceste două sectoare, se mai distinge o porţiune de lipituri foarte mult răvăşită, situată în colţul de sud-vest al sectorului cu platformă de piatră. Lângă latura de vest a locuinţei se afla o bucată mai mare de platformă cu urme clare de lodbe, orientate est-vest, iar în apropiere acestora erau două serii de lipituri peste platforma propriu-zisă. Sub aceste lipituri erau porţiuni mari de platformă, foarte sfărâmicioase, cu urme de lodbe cu diametrul de 0,15 m. La 0,60 m adâncime era o porţiune de lipitură de platformă mult zgurificată. Sub această platformă, între 0,90 m şi 1,00 m adâncime, se afla platforma propriu-zisă cu urme de lodbe orientate est-vest. Avându-se în vedere variaţiile de nivel ale platformei de piatră, s-a putut presupune că s-a încercat o nivelare a terenului înainte de a se construi platforma de piatră.

PEREŢI: Au fost descoperite bucăţi de perete, dintre care unele atingeau dimensiuni de 0,15-0,16 m şi cu o grosime medie de 0,12-0,13 m.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Două vetre se găseau în sectorul de sud-vest, iar o a treia, marcată prin nişte resturi răvăşite, a fost identificată în sectorul de nord-est al locuinţei, aceasta aflându-se cu câţiva centimetri mai sus faţă de platforma de piatră. În ceea ce priveşte construcţia celor două vetre, s-a constatat că peste câteva pietre, încadrate într-un spaţiu de 0,97 x 0,60 m, s-a aplicat un strat de pământ, pe care s-a depus o lipitură de 0,02-0,03 m grosime, sub care pământul era ars pe o grosime de 0,05 m. În colţul de nord-est al locuinţei au fost sesizate câteva resturi mai masive dintr-o construcţie de cult, una dintre acestea având dimensiunile de 0,32 m lungime, 0,28 m lăţime şi 0,10 m înălţime.

INVENTAR:

***Unelte*:** Au fost descoperite un percutor şi o lamă de silex (fig. 56/15), un vârf de săgeată (fig. 61/4), un toporaş, două râşniţe de piatră, din care una a fost ilustrată (fig. 67/14), un

obiect perforat de tip neprecizat (fig. 69/19), un împungător de os, o fusaiolă şi o greutate de lut ars. La acestea se adaugă şi un con de lut găsit la limita dintre nivelul din faza Cucuteni A şi cel din subfaza Cucuteni B_1.

Ceramică: Au fost descoperite fragmente din specia pictată, de la pahare (fig. 172/3-4) şi străchini (fig. 173/1-2, 5-6, 8, 10), de la vase cu marginea răsfrântă (fig. 172/6-7, 11-12), precum şi de la forme neprecizate (fig. 175/4, 11), cât şi un vas întreg cu corp bitronconic, cu profil ascuțit, cu gâtul înalt şi fundul îngust (fig. 150/6). Alături de acestea, au mai fost sesizate materiale din specia nedecorată, fiind ilustrate două fragmente unul de la o strachină (fig. 204/13) şi celălalt de la un vas cu marginea răsfrântă şi cu umăr (fig. 204/6), un vas miniatură, cu corpul bombat (fig. 199/2), precum şi un fragment cu amprente umane pe el (fig. 281/2). Spre deosebire de acestea, descoperite în stratul cu pământ cenuşiu, acolo unde a existat un pământ cafeniu, infiltrat cu siguranță din depunerea din subfaza Cucuteni B_2, au fost descoperite şi câteva fragmente cu decor de stil ζ. La acestea se adaugă câteva resturi ceramice de tip Cucuteni C, fiind ilustrat un fragment de crater (fig. 233/6).

Plastică: Au fost descoperite şase statuete antropomorfe fragmentare, fiind ilustrată doar una dintre acestea (fig. 214/3), precum şi alte patru zoomorfe.

ALTE DESCOPERIRI: Lângă una din vetre au fost descoperite fragmente dintr-un vas de tip Horodiştea-Folteşti, care zăcea într-o uşoară alveolare, fundul lui fiind cam la acelaşi nivel cu al vetrei din subfaza Cucuteni B_1. Un fragment ceramic atribuit perioadei geto-dacice a fost găsit într-un deranjament.

LOCUINȚA I/3 (fig. 14; 17)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: Această locuință se găsea în zona de vest a complexului I, în dreptul şanțului lung, în depunerea cafenie de sub solul cu humus. Resturile acestei locuințe suprapuneau parțial locuința I/8 din etapa Cucuteni B_{1a} şi se continuau în mod compact în şanțul lung, apărând şi la sud de el.

ADÂNCIME: La 0,60 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 6,10 x 3,20 m

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Locuința era într-o stare de conservare destul de bună, fără mari deranjamente.

PLATFORMĂ: Locuința avea platformă compactă de piatră. Într-un sector al locuinței, din şanțul lung, spre latura de est, peste lipitura de bază groasă de 0,07 m, s-a lutuit de cel puțin patru ori cu o lipitură albicioasă de 0,10 m grosime.

PEREȚI: S-au găsit două porțiuni cu resturi de pereți, de o parte şi alta a platformei de piatră de formă rectangulară din centrul locuinței, la est şi vest de aceasta, care erau ceva mai sus

decât alte resturi de pereți, ceea ce ar putea constitui alte indicii relativ la două locuințe din subfaza Cucuteni B_2, între care ar fi fost o platformă conservată foarte prost. Resturile de pereți erau masate pe o porțiune cu lungimea de 2 m.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În sectorul dinspre latura de est, au fost găsite două altăraşe care, din cauza umidității solului, erau foarte prost păstrate. Aceste altăraşe erau construite din trei lipituri, dintre care una de bază, groasă de 0,035 m, peste care s-a aplicat o a doua mai subțire, de 0,01 m grosime pe margine şi de 0,015 m spre centru, suprapusă de o a treia de 0,05 m grosime. La început s-a construit altăraşul înalt de 0,07 m şi ulterior s-au adăugat celelalte lipituri, ca să fie înălțat. După ce s-au depistat cele două altăraşe, s-a mai găsit un fragment pictat de la un alt altăraş, lung de 0,36 m, lat de 0,15 m şi gros de 0,07 m, care ulterior s-a deteriorat, lipindu-se peste el şi în jur, până când a fost scos din uz, construindu-se în locul lui celelalte două altăraşe. Pe lângă acestea, s-a descoperit şi o vatră cu marginea înaltă de 0,10 m şi cu grosimea maximă de 0,06 m, păstrată parțial numai pe latura de nord şi în colțul de nord-est al locuinței. Vatra avea o fățuială, groasă de 0,025 m, peste care era un pat de cărbune, iar în lipitura de bază a vetrei erau incluse fragmente ceramice.

INVENTAR:

***Unelte*:** Vârfuri de săgeți (fig. 61/3, 13), fusaiole (fig. 68/13, 19; 69/1), un împungător de os, precum şi alte câteva obiecte de lut de tip neprecizat care au fost găsite în zona de est a locuinței.

***Ceramică*:** În general sunt mai puține fragmente ceramice în porțiunile de sub perete, fiind în schimb mai numeroase dincolo de acestea, spre est şi vest. Unele dintre acestea, dintr-un sector mai liber de lipituri, s-ar putea să fi fost deranjate din poziția lor inițială. Fragmente ceramice de tip Cucuteni B erau în număr mic şi pe platforma de piatră, dintre care unele de tip ζ. În schimb fragmentele ceramice, dintre care unele păreau a fi de stil δ, se masau dincolo de resturile de pereți spre est şi vest, într-un sector liber de lipituri, unde s-ar putea să fi fost deranjate din poziția lor normală. Dintre formele de vase, decorate cu motive în stilurile ε şi ζ se remarcă paharele bitronconice cu decor în stil ε, precum şi amforele, vasele cu umărul arcuit, străchinile, vasele cu gura larg deschisă sau cu gâtul dezvoltat şi corpul bombat pictat în stil ζ. Dintre materialele descoperite au fost ilustrate câteva din specia pictată, provenind de la o strachină (fig. 181/1), un vas cu marginea răsfrântă (fig. 176/1) şi de la forme neprecizate (fig. 186/12; 187/7). Din specia nepictată a fost ilustrat un vas cu corp bitronconic şi gât întreg (fig. 199/4), precum şi un alte două fragmente din corpul şi baza unui vas de formă neprecizată (fig. 206/1). Un fragment ceramic avea amprente umane pe el (fig.281/1).În locuință au fost descoperite şi fragmente ceramice de tip Cucuteni C (fig.241/5).

***Plastică*:** A fost descoperit doar un fragment de statuetă antropomorfă într-un loc liber de piatră, iar în jurul lui fiind găsite resturi ceramice de tip Cucuteni B.

ALTE DESCOPERIRI: Au mai fost descoperite în cuprinsul acestei locuințe, în zone deranjate, unele fragmente de tip Cucuteni A şi Cucuteni A-B – aparținând stilurilor β_1, γ, δ_2, dar şi fragmente ceramice de tip Horodiştea-Folteşti.

LOCUINȚA I/4 (fig. 14)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: Locuința era uşor înclinată spre nord, imediat la sud de locuința I/3 din subfaza Cucuteni B_2, suprapunând în sectorul său de est locuința I/2 şi spre nord locuința I/8, prima dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, iar cea de-a doua din etapa Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La cca. 0,50 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: În cazul acestei locuințe, s-au păstrat doar nişte resturi ce au fost găsite dispuse pe o suprafață de cca. 2,20 x 3,80 m, care însă nu credem că ar reprezenta dimensiunile sale reale, ci doar resturi din ea.

ORIENTARE: V-E

STAREA DE CONSERVARE: O serie de deranjamente vizibile au fost sesizate atât în peretele de nord al casetei, cât şi în acela de sud al şanțului lung.

PLATFORMĂ: Nu au putut fi sesizate urmele de la platforma locuinței, găsindu-se îndeosebi în şanțul lung doar câteva pietre izolate ce ar putea proveni eventual de la o platformă din piatră.

PEREȚI: Au fost descoperite bucăți de lipituri de la perete şi acestea deranjate.

AMENAJĂRI INTERIOARE: neidentificate

INVENTAR:

Unelte: În cuprinsul locuinței a fost găsit doar un percutor de silex.

Ceramică: Au fost descoperite diverse fragmente ceramice pictate, provenind de la vase cu marginea răsfrântă (fig.180/8) sau de la forme neprecizate (fig.179/6; 180/3,5), precum şi din specia nepictată, de uz casnic, de la străchini (fig.205/15) şi castroane (fig.206/2), vase bi-tronconice, vase cu gât şi umăr (fig.206/6), cu corp bombat (fig.205/4,6), cu marginea răs-frântă şi cu umăr (fig.205/5) sau de formă neprecizată (fig.205/2), într-un caz cu amprente textile (fig.294/1). De asemenea s-a descoperit un fragment de la o masă de cult (fig.223/8).

Plastică: Un fragment de statuetă feminină.

ALTE DESCOPERIRI: Un fragment ceramic pictat de tip Horodiştea-Folteşti.

LOCUINȚA I/5 (fig. 14; 18; 19)[1]

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: Locuința se găsea pe un pe teren neted, în solul cafeniu mai închis, în apropiere

[1] Fotografia acestei locuințe a fost publicată şi într-o lucrare anterioară (Petrescu-Dîmbovița M., 1965, p. 173, fig. 9), atunci clişeul fotografic fiind pus invers.

de locuința I/2, la est de aceasta.

ADÂNCIME: La 0,50 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 3,60 x 4,20 m.

ORIENTARE: V-E

STAREA DE CONSERVARE: Locuința ce avea o platforma de piatră, mai compactă în sectorul de nord unde era cel mai bine păstrată, prezenta aproximativ spre mijlocul ei o adâncitură de formă ovală, care corespundea unei aglomerări de sub platforma de piatră din locul respectiv. În afară de aceasta, tot în acest loc, la circa 0,30 m mai sus față de platformă, era o porțiune din plăci de piatră, care păreau să fi fost deranjate din platforma propriu-zisă, cum o indica şi pământul învârstat, cu dungi cenuşii din acest loc. Pe lângă aceasta, platforma prezenta şi un deranjament mai mare pe latura de sud, unde erau şi foarte multe fragmente ceramice de tip Cucuteni B, precum şi câteva de tip Cucuteni C. La acestea se adăugau şi câteva pietre mai mari şi izolate, provenind probabil din interiorul platformei sau din zona deranjamentelor de pe latura de sud.

PLATFORMĂ: Pe platforma propriu-zisă de piatră nu s-au păstrat urme de lipituri. După ce s-a îndepărtat şirul superior de pietre, s-au găsit sub ele altele, a căror parte inferioară cobora cu cca. 0,10-0,15 m față de rândul superior de piatră, având forma rectangulară, cu colțul de nord-vest deranjat. Pietrele din dreptul deranjamentului de pe latura de nord erau lespezi de dimensiuni mari (0,50 x 0,48 m), dispuse orizontal, ca şi acelea din rândul de deasupra lor. Sub rândul al doilea de piatră erau câteva pietre mai groase, totul fiind depozitat într-o alveolare, datorată greutății masei de piatră şi de pământul de umplutură de sub ea.

PEREȚI: Au fost descoperite bucăți de lipitură de pereți între pietrele din sectorul de sud al platformei, unele păstrând amprente de par pe dos.

AMENAJĂRI INTERIOARE: A fost descoperită o singură o vatră în sectorul de sud.

INVENTAR:

Unelte: S-au găsit în această locuință o aşchie de silex, o greutate de lut ars şi un topor din corn de cerb.

Ceramică: Au fost descoperite într-un gol din platforma de piatră foarte multe fragmente ceramice de la boluri, străchini şi vase bitronconice. De asemenea, într-o porțiune de pomosteală galbenă cu nisip şi piatră sfărâmicioasă erau fragmente ceramice şi pietre mici.

ALTE DESCOPERIRI: Au fost descoperite o serie de materiale din perioada geto-dacică. În pământul de umplutură, de culoare neagră, erau multe fragmente ceramice cu analogii în ceramica aşezării geto-dacice de la Cotnari-*Cătălina*. La acestea se adăugă o fusaiolă şi o greutate de plasă de lut ars. Alte fragmente ceramice din aceeaşi perioadă se aflau într-o groapă de sub platforma de pietre, până la adâncimea de 1,00 m față de platformă şi de 1,50 m față de taluzul de nord al săpăturii.

LOCUINȚA I/6 (fig. 14; 20)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: Locuința a fost găsită pe traseul şanțului lung, în solul cafeniu al depunerii din etapa Cucuteni B_{1b}, între locuința I/7 din aceeaşi etapă, Cucuteni B_{1b}, la vest şi locuințaI/1 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 la est.

ADÂNCIME: La 0,90 m față de suprafața a solului.

DIMENSIUNI: Dimensiunile reale ale locuinței nu pot fi precizate, din aceasta păstrându-se doar resturi dispuse pe o suprafață de cca. 2,80 x 3,00 m.

ORIENTARE: V-E

STAREA DE CONSERVARE: Locuința a fost deranjată, probabil, de unul din şanțurile realizate de H. Schmidt.

PLATFORMĂ: Platforma avea lipituri groase de 0,06 m, pe spate cu urme de blăni late de 0,20 m, unele nu prea groase, alături de altele ce aveau o grosime mai mică, de cca. 0,08 m. Această platformă de lut ars varia în grosime, în funcție de masa de cioburi de sub ea. Platforma cu urme de blăni a acestei locuințe se învecina la sud cu marginea platformei de piatră a locuinței I/5.

PEREȚI: Nu au fost descoperite bucăți de lipitură de perete.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În jumătatea de nord a locuinței era o vatră de piatră (v_1), a cărei margine şi parte inferioară prezentau urme de arsură. În marginea de nord a platformei de cioburi de sub vatră trebuie să fi fost un deranjament, întrucât s-au găsit şi fragmente ceramice de tip Cucuteni A, precum şi unul, care părea de tip Horodiştea-Folteşti. În cealaltă extremitate a locuinței, în jumătatea ei de sud, se afla altă vatră (v_2), din lipituri şi cu o protecție uşoară pe margine. Toate pietrele acestei vetre erau arse. În apropiere se găseau şi resturile unui mic cuptor amenajat pe pat de piatră. Lângă latura de vest a locuinței, la cca. 0,80 m adâncime față de taluzul nordic, erau resturi mai mari ale unei vetre cu lipituri de lut fără pleavă (v_3), bine arse şi groase de 0,03-0,04 m, suprapuse peste fragmentele unor vase mari, dintre care unele proveneau de la o strachină. Fața superioară a lipiturilor acestei vetre zăcea cu 0,10 m mai jos față de resturile de platformă. De menționat, că printre fragmentele ceramice de sub vatră erau unele pictate, iar din felul cum erau distribuite fragmentele ceramice de sub lipiturile vetrei s-ar putea deduce că au fost vase sparte intenționat. În zona de vest a platformei, care era deranjată, a fost descoperită o construcție de lut ars, probabil de cult, de 0,40 m x 0,20 m, în poziție culcată, cu orientarea est-vest.

INVENTAR:

Ceramică: Sub această locuință, în nivelul etapei Cucuteni B_{1b}, erau câteva vase, cel mai probabil îngropate ritual, respectiv un vas bitronconic în poziție orizontală cu gura spre sud şi o strachină spartă, aşezată lângă gura vasului bitronconic. O altă strachină, probabil şi ea

îngropată tot ritual, se găsea la 0,50 m spre vest.

Plastică: A fost descoperit un fragment de statuetă antropomorfă feminină.

ALTE DESCOPERIRI: În deranjamente au fost descoperite unele fragmente ceramice de tip Cucuteni A, precum şi un fragment ceramic de tip Horodiştea-Folteşti. Am putea adăuga aici şi prezența unor fragmente ceramice pictate în stil ζ, descoperite sub resturile unei vetre.

LOCUINȚA I/7 (fig. 14)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: Locuința a fost găsită pe traseul şanțului lung, în solul cafeniu peste cel cenuşiu, la vest de locuință I/6 ce provine şi ea din acelaşi nivel al etapei Cucuteni B_{1b}.

ADÂNCIME: La 0,90 m de la suprafața solului.

DIMENSIUNI: Resturile locuinței se găseau pe o suprafață de cca. 2,00 x 3,50 m, dar dimensiunile reale ale acestei locuințe nu le putem preciza.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Era relativ bună, resturile locuinței nefiind deranjate.

PLATFORMĂ: Platforma de lipituri a acestei locuințe se afla ceva mai sus decât cea a locuinței I/8, din etapa Cucuteni B_{1a}.

PEREȚI: În dreptul şanțului lung, în jumătatea de vest a acestei locuințe a fost găsită o porțiune de perete, groasă de 0,05-0,07 m, cu urme de nuiele şi şipci pe partea inferioară, ce era orientată est-vest şi nord-sud. Au mai fost găsite şi alte bucăți masive de pereți, care conțineau urme de nuiele cu orientări diferite, provenind mai mult ca sigur din pereții de est şi de nord ai locuinței.

AMENAJĂRI INTERIOARE: **Î**n interiorul locuinței a fost descoperită o vatră, iar lângă marginea de sud a locuinței a mai fost sesizat un rest dintr-o construcție, probabil, de cult.

INVENTAR:

Ceramică: Au fost descoperite mai multe fragmente ceramice în cuprinsul locuinței, dintre care se deosebesc unele de stil δ.

LOCUINȚA I/8 (fig. 14)

DATARE: Din nivelul superior al etapei Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: Resturile acestei locuințe sunt suprapuse parțial de locuințele I/3 şi I/4 din nivelul subfazei Cucuteni B_2, platforma de piatră continuându-se şi la nord de şanțul lung.

ADÂNCIME: La 0,90 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Resturile acestei locuințe au fost dezvelite pe o suprafață cu dimensiunile de cca. 3,00 x 6,00 m.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: A fost descoperit inițial un rest de platformă de piatră, în

nivelul etapei Cucuteni B_{1a}. După îndepărtarea lipiturilor de perete din jumătatea de sud a platformei, s-au constatat însă lipsuri destul de mari.

PLATFORMĂ: Platforma de piatră, dispusă mai mult sau mai puțin regulat, avea numai la extremitățile ei de nord resturi de platformă lutuită, aceste resturi suprapunând platforma de piatră pe o lățime de cca. 0,30-0,40 m. În rest s-au păstrat doar lipituri, fără urme de lodbe sau blăni. Această situație ne poate indica faptul că platforma de piatră să fi fost folosită pentru nivelarea terenului.

PEREȚI: Au fost descoperite bucăți de lipitură cu urme de nuiele, scânduri şi şipci, chiar şi de blăni, care proveneau, cel mai probabil, din pereți. De altfel, o bucată rotunjită de perete, de 0,50 x 0,20 m, s-a prăbuşit, în poziție verticală, lângă un recipient.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

Lângă colțul de nord-est al locuinței, acolo unde erau mai multe pietre plate din platforma ei, a mai fost descoperit un rest de vatră.

INVENTAR:

Unelte: Lângă latura de est a locuinței, într-un loc liber de piatră, erau depozitate opt greutăți de lut ars de formă piramidală, precum şi una rotundă. Acestea erau dispuse într-un oval neregulat, iar poziția în care au fost găsite ne-ar sugera mai curând că ele provin de la o plasă de pescuit.

Ceramică: Au fost descoperite fragmente ceramice pictate în stilurile γ_2 şi δ_2.

3.2.2. COMPLEXUL II

O a doua suprafață investigată arheologic de pe *Cetățuia* de la Cucuteni a fost amplasată pe şanțul longitudinal (şanțul lung), în zona central-estică a stațiunii. Această suprafață investigată arheologic a primit denumirea de complexul II (fig. 12).

Suprafața totală cercetată în cadrul complexului II a fost de circa 260 m^2, în cadrul său dezvelindu-se resturile a 19 locuințe (fig. 21), notate astfel: locuința II/1, locuința II/2, locuința II/3, locuința II/4, locuința II/5, locuința II/6, locuința II/7, locuința II/8, locuința II/9, locuința II/10, locuința II/11, locuința II/12, locuința II/13, locuința II/14, locuința II/15, locuința II/16, locuința II/17, locuința II/18 şi locuința II/19 (fig. 18). Dintre cele 19 locuințe, trei datează din faza Cucuteni A (loc. II/11, II/14 şi II/19), 13 din subfaza Cucuteni B_1, respectiv şapte din etapa B_{1a} (loc. II/1, II/2, II/9, II/10, II/12, II/13 şi II/17), trei din etapa B_{1b} (loc. II/7, II/8 şi II18) şi alte trei dintr-o etapă neprecizată din cadrul acestei subfaze (loc. II/6, II/16 şi II/16), restul de trei locuințe datând din subfaza Cucuteni B_2 (II/3, II/4 şi II/5). În cadrul locuinței II/9 din etapa Cucuteni B_{1a} a fost găsită o anexă, notată anexa 1, datând din aceeaşi etapă.

LOCUINȚA II/1 (fig. 21; 22)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: Pe panta uşoară de la vest la est a platoului, în zona central-vestică a complexului II se găseşte locuința II/1. Aceasta este perpendiculară pe şanțul lung şi suprapune parțial resturile locuinței II/9 din etapa Cucuteni B_{1a}. Locuința II/1 era în acelaşi nivel al etapei Cucuteni B_{1a} cu locuința II/12. Era suprapusă în zona de sud de loc. II/5 subfaza Cucuteni B_2.

ADÂNCIME: La 0,90 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Conturul locuinței nu a putut fi clar precizat în jumătatea ei de nord, întrucât au fost foarte multe deranjamente, locuința având dimensiunile de cca. 8,20 x 6,00 m.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Lângă marginea de vest erau mai multe porțiuni de piatră, care nu constituiau o platformă regulată, peste care, la cca. 0,10 m deasupra, erau câteva lipituri. Colțul de sud-est al locuinței a fost deranjat de săpături moderne. Aşa se explică şi golurile destul de mari ale platformei de lipituri din sectorul respectiv. Un alt deranjament a fost şi mai spre interiorul locuinței.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platforma de lipituri, aceasta având grosimea de cca. 0,20 m, atât în dreptul crestei de la partea ei inferioară, cât şi pe restul platformei. De obicei, partea inferioară a lipiturilor era arsă la roşu, pe când cea superioară era arsă la negru şi cărămiziu, pe o grosime de 0,07m. Platforma era destul de regulată, în porțiunile păstrate. Este de menționat faptul că, în dreptul deranjamentelor, apărea o platformă uşor înclinată, din nivelul fazei Cucuteni A. Aici, între cele două platforme, din faza Cucuteni A şi din etapa Cucuteni B_{1a}, s-a depus pământ pe o grosime de 0,06-0,07 m. Porțiunile mai ridicate de lipituri, cu urme de şipci şi de nuiele, proveneau din pereții locuinței din faza Cucuteni A. Din acest motiv, a fost necesară o deosebită atenție pentru a nu se confunda aceste lipituri cu acelea ale platformei locuinței din etapa Cucuteni B_{1a}. Aceasta cu atât mai mult, cu cât porțiunile de lipituri erau aproximativ la acelaşi nivel.

PEREȚI: Urme sporadice de perete se aflau cu 0,09-0,10 m mai sus de nivelul platformei, în preajma lor aflându-se şi fragmente ceramice de tip Cucuteni A, precum şi un vas de tip Cucuteni A, în poziție culcată, cu gura spre est, provenind din deranjamente.

AMENAJĂRI INTERIOARE: O vatră în sectorul de sud şi resturi dispersate de la o construcție neprecizată (de cult?).

INVENTAR:

Unelte: S-au găsit în perimetrul locuinței un străpungător (fig. 60/4) şi o daltă trapezoidală (fig. 65/4).

Ceramică: Au fost descoperite în această locuință numeroase fragmente ceramice cu pictură de la pahare (fig. 154/1, 8) şi schăchini (fig. 158/2), fiind găsit şi un pahar întreg (fig. 149/1). Au fost descoperite şi fragmente ceramice de tip Cucuteni C, unele provenind de

la un bol (fig. 229/1), o cană (fig. 233/5) şi două cratere (fig. 229/5; 235/5).

***Plastică*:** Dintre cele câteva fragmente de statuete găsite în perimetrul acestei locuinţe, a fost ilustrată doar una (fig. 212/17).

ALTE DESCOPERIRI: Au fost descoperite numeroase fragmente ceramice din Cucuteni A, atât în nivelul acestei locuinţe, cât şi sub locuinţa II/1. Într-un deranjament a fost găsit un vas de tip Cucuteni A.

LOCUINŢA II/2 (fig. 21; 23)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIŢIE: În dreptul şanţului lung din zona estică a complexului II, prelungindu-se şi la nord de şanţul lung, se aflau resturile locuinţei II/2. La est de aceasta, se găseau resturile locuinţei I/10 din acelaşi nivel de locuire al etapei Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La 1,15 m de la suprafaţa solului.

DIMENSIUNI: cca. 5,00 x 4,10 m.

ORIENTARE: NNE-SSV

STAREA DE CONSERVARE: Resturile locuinţei erau friabile şi afectate de foarte multe deranjamente moderne. De altfel, datorită numărului mare de deranjamente din interiorul platformei, nu s-a putut lua un singur ax pentru desenarea locuinţei respective.

PLATFORMĂ: Locuinţa avea o platformă de lipituri. Platforma locuinţei era foarte friabilă, fiind arsă la negru-roşu. S-au delimitat mai bine lipiturile de platformă din cuprinsul locuinţei şi din dreptul şanţului lung, cu toate deranjamentele suferite, precum şi din pereţii de pe ele, dintre care unele prezentau urme clare de şipci. Lipiturile de platformă prezentau pe dos urme de nuiele orientate vest-est, adică perpendiculare pe axul lung al locuinţei, având lăţimea maximă de 0,10-0,14 m. Peste lipitura de bază s-au aplicat alte două lipituri mai subţiri, groase de cca. 0,025-0,03 m, dintre care unele erau arse la negru.

PEREŢI: În cuprinsul locuinţei era o porţiune cu lungimea de 0,60 m, în care resturile de pereţi, dărâmaţi în afara locuinţei, prezentau urme clare de nuiele şi şipci, orientate est-vest, ca şi cele de sub platformă. În dreptul unei porţiuni mai ridicate s-a identificat o urmă de par. Peretele de pe latura de nord stătea pe lipitura platformei. Din observaţiile făcute a rezultat că peretele respectiv a avut baza înaltă de cca. 0,13 m şi groasă de 0,11 m, lutuită la exterior şi interior, constituită din două şiruri de şipci aşezate orizontal, de cca. 0,04 m lăţime şi 0,03-0,05 m grosime. Parţial s-au păstrat urme de cărbuni pe o porţiune de perete, corespunzătoare unor pari folosiţi la construcţia acestuia.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În marginea de vest a locuinţei erau resturi de la un cuptor (sobă), păstrându-se o bucată din ea, de dimensiuni mai mari, care zăcea pe lipitura de bază a platformei, ce avea aspect de cărămidă, cu foarte puţină pleavă. Au mai fost descoperite resturi dintr-o construcţie de cult, de secţiune plan-convexă, din lut cu pleavă, arsă până la

roşu, uneori chiar negru, neputându-i-se preciza forma şi tipul constructiv. Resturi dintr-o altă piesă de cult, probabil de la o masă suport, erau răsturnate pe platformă, în apropierea acesteia identificându-se şi urme de pari orientate nord-sud, pari ce aveau diametrul de 0,11 m.

INVENTAR:

Unelte: În cuprinsul locuinței au fost găsite un percutor din silex si un gratoar (fig. 58/7), un împungător de os, o fusaiolă (fig. 68/9) şi o greutate de lut ars, precum şi două săpăligi din corn.

Ceramică: În locuință au fost descoperite numeroase fragmente ceramice cu pictură, provenind de la pahare (fig. 155/3, 8), străchini (fig. 157/5, 7; 159/3, 10), vase cu marginea răsfrântă (fig. 156/1, 4) sau cu picior (fig. 160/7), forme neprecizate (fig. 162/4; 163/2, 5), precum şi o strachină întreagă (fig. 152/8). De asemenea, specia nedecorată, de uz casnic, era şi ea bine reprezentată prin numeroase fragmente ceramice de la vase cu corp bombat (fig. 201/6-7, 10), cu marginea răsfrântă şi cu umăr (fig. 201/2-5; 202/1) şi vase miniatură de tipul cu corpul bombat şi gât (fig. 198/5), cu marginea răsfrântă şi cu umăr (fig. 202/9), pahare (fig. 202/10-12) şi străchini (fig. 202/5-6). De asemenea s-au găsit numeroase fragmente de tip Cucuteni C, fiind ilustrate câteva ce provin de la forme ca bol (fig. 237/4), crater (fig. 235/1), vas cu marginea înaltă (fig. 229/6), vase cu marginea răsfrântă (fig. 239/8; 240/3), vase cu marginea răsfrântă şi corp bombat (fig. 231/1, 3), vase cu profil în S (fig. 229/3, 7) şi vase de formă neprecizată (fig. 236/3).

Plastică: Trei statuete fragmentare de lut ars au fost găsite în această locuință, dintre care două au fost ilustrate (fig. 211/9; 212/7).

Diverse: A mai fost descoperit şi un craniu de bour.

ALTE DESCOPERIRI: Culturii Horodiştea-Folteşti îi este atribuită o fusaiolă de lut ars, descoperită în perimetrul acestei locuințe.

LOCUINȚA II/3 (fig. 21)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: La sud de şanțul lung şi de locuințele II/2 şi II/10 din Cucuteni B_{1a} a fost dezvelită locuința II/3, suprapusă parțial spre vest de locuința II/4 din acelaşi nivel de locuire, respectiv subfaza Cucuteni B_2.

ADÂNCIME: La 0,70 m de la suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 4,00 x 3,50 m.

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de piatră a locuinței era deranjată, prezentând mari lipsuri, datorate unui şanț modern. Unele din pietrele platformei erau prăbuşite spre est, probabil în dreptul unei gropi, care s-a delimitat în planul locuinței. Alte pietre, colțuroase şi

mari, erau dispuse oblic sau orizontal, unele fiind chiar în poziție verticală.

PLATFORMĂ: Platforma de piatră era mult deranjată.

PEREȚI: Au fost găsite resturi sporadice provenite de la pereți, fără a se putea face precizări asupra lor.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au identificat amenajări interioare.

INVENTAR:

Unelte: Au fost găsite o fusaiolă (fig. 68/11) şi o greutate de lut ars (fig. 72/4).

Ceramică: Au fost găsite fragmente ceramice pictate, dintre care unele erau caracteristice stilurilor ζ şi ε. Acelea de stil ζ se aflau în porțiunea liberă dintre această locuință şi locuința II/2 din etapa Cucuteni B_{1a}. Alte fragmente ceramice, din care unele din vase mari, zăceau sub platforma locuinței şi în golurile ei. Din această locuință au for ilustrate o serie de fragmente ceramice din specia pictată, provenind de la străchini (fig. 182/1-2, 4-5, 7), vase cu marginea răsfrântă (fig. 178/2-3) sau de formă neprecizată (fig. 177/1-2, 4, 6, 9-11; 180/7; 186/8-9), precum şi din specia nedecorată (fig. 205/10-11). Ceramica de tip Cucuteni C era prezentă în locuință, dintre fragmentele descoperite fiind ilustrate câteva de la vase cu marginea răsfrântă (fig. 239/10) şi vase cu profil în S (fig. 237/2).

Plastică: A fost găsită o mică statuetă fragmentară (fig. 215/1).

LOCUINȚA II/4 (fig. 21)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: Locuința se afla la sud de şanțul lung, suprapunând spre est locuința II/3 din acelaşi nivel de locuire al subfazei Cucuteni B_2. Spre vest, suprapunea şi resturile locuințelor II/13 şi II/16 din subfaza Cucuteni B_1, respectiv prima din etapa Cucuteni B_{1a}, iar cea de-a doua dintr-o etapă neprecizată a acestei subfaze.

ADÂNCIME: La 0,60 m de la suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 5,80 x 4,50 m

ORIENTARE: V-E

STAREA DE CONSERVARE: Platforma prezenta goluri şi pietre mai mult sau mai puțin răvăşite. Lipiturile, dintre care unele cu urme de lemne orientate est-vest, erau foarte friabile.

PLATFORMĂ: S-au găsit doar câteva pietre izolate, fără să putem aprecia dacă avea sau nu platformă de piatră. S-au găsit şi urme de lipituri, în cazul cărora nu s-a putut aprecia dacă provin de la platformă sau de la perete.

PEREȚI: S-au identificat numai resturi, neputându-se aprecia dacă provin de la platformă sau de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au identificat amenajări interioare.

INVENTAR:

Unelte: În cuprinsul locuinței a fost găsit un percutor.

Ceramică: Fragmentele ceramice găsite erau risipite, neconstituind complexe, fiind ilustrate atât cele cu pictura păstrată (fig. 181/3; 183/ 4, 7; 186/1-3, 5, 7), cât şi cele din specia de uz casnic, nedecorată (fig. 206/7-8). Imediat sub lipiturile platformei erau alte resturi ceramice, care s-ar putea să fi aparținut unui nivel din subfaza Cucuteni B_1.

Plastică: În această locuință a fost descoperit un fragment de statuetă feminină.

Diverse: În locuință au mai fost găsite oase de animale.

LOCUINȚA II/5 (fig. 21)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: În zona vestică a suprafeței complexului III, la 0,50 m sud de şanțul lung, în solul cafeniu mai închis a fost descoperită locuința II/5, ce suprapunea spre nord resturile loc. II/1 şi loc. II/9 din etapa Cucuteni B_{1a}, spre sud-vest pe cele ale locuinței II/15 dintr-o etapă neprecizată a subfazei B_1, iar spre est resturile locuinței II/13 din etapa Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La 0,70 m față de suprafața a solului.

DIMENSIUNI: cca. 7,60 x 3,70 m

ORIENTARE: V-E

STAREA DE CONSERVARE: Locuința era afectată de diverse deranjamente.

PLATFORMĂ: Locuința avea probabil o platformă din lespezi de piatră. Au mai fost descoperite şi lipituri alături de lespezile de piatră, unele din pietre aflându-se sub lipituri. De asemenea, au mai fost observate urme de pari pe dosul bucăților de lipituri, cu orientarea vest-est.

PEREȚI: Au fost găsite puține şi fragmentare resturi provenite de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au observat amenajări interioare în cadrul acestei locuințe.

INVENTAR:

Unelte: Un gratoar (fig. 58/10).

Ceramică: Au fost găsite fragmente cu pictură de la castroane (fig. 185/6), vase cu marginea răsfrântă (fig. 176/4; 180/9) sau din acelea de uz comun, nedecorate ce provin din străchini (fig. 205/12-13), vase cu corp bombat (fig. 205/8-9) sau de la baza vaselor de formă neprecizată (fig. 206/5).

ALTE DESCOPERIRI: Culturii Horodiştea-Folteşti îi sunt atribuite mai multe fragmente ceramice, precum şi o amforă. Un fragment ceramic atribuit acestei culturi a fost găsit în dreptul golului de pe latura de vest a platformei. Fragmente ceramice geto-dacice şi un cuțitaş de fier au fost găsite la 0,75 m adâncime.

SUB LOCUINȚĂ: Sub platforma acestei locuinței a fost descoperită o sulă de aramă.

LOCUINŢA II/6 (fig. 21)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIŢIE: În colţul de nord-est al complexului II, la cca. 2 m nord de resturile locuinţei II/10 din etapa Cucuteni B_{1a}, au fost descoperite resturile unei alte locuinţe, notate II/6, ce se continua şi în taluzurile de nord şi de est ale complexului II.

ADÂNCIME: La 0,95 m de la suprafaţa solului.

DIMENSIUNI: Resturile locuinţei au fost dezvelite parţial pe o suprafaţă de 2,30 x 1,50 m, ele continuându-se şi în cele două taluzuri.

ORIENTARE: neprecizată

STAREA DE CONSERVARE: Au fost sesizate numeroase deranjamente.

PLATFORMĂ: S-au găsit doar câteva pietre izolate şi lipituri, ce proveneau probabil din platforma locuinţei, fără să putem aprecia dacă avea sau nu platformă de piatră.

PEREŢI: În cuprinsul locuinţei au fost descoperite resturi răzleţe de la pereţi.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au identificat.

INVENTAR:

Unelte: Au fost găsite în perimetrul locuinţei o lamă (fig. 56/16), un gratoar (fig. 58/17), un topor dreptunghiular (fig. 62/10), precum o frecătoare (fig. 67/3).

Ceramică: Fragmentele ceramice de tip Cucuteni B, ce au fost găsite în interiorul locuinţei nu formau complexe, dintre acestea remarcându-se doar câteva nedecorate de la un vas cu marginea răsfrântă şi cu umăr (fig. 204/1) şi de la un chiup (fig. 205/3). De asemenea, un fragment de crater de tip Cucuteni C a fost găsit în această locuinţă (fig. 232/1).

LOCUINŢA II/7 (fig. 21)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIŢIE: În zona centrală a suprafeţei complexului II, la circa 2 m nord de şanţul lung, au fost dezvelite resturile unei locuinţe cu platformă de piatră, care se continua şi în taluzul de nord. Aceste resturi de locuinţă suprapuneau parţial, în partea de est şi de nord-est, resturile locuinţei II/14 din faza Cucuteni A.

ADÂNCIME: La 1,00 m de suprafaţa solului.

DIMENSIUNI: Resturile acestei locuinţe au fost dezvelite parţial, pe o suprafaţă cu dimensiunile de 3,00 x 3,30 m.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Locuinţa era într-o stare de conservare precară, cu multe deranjamente.

PLATFORMĂ: Locuinţa avea o platformă de piatră.

PEREŢI: Nu s-au identificat resturi de la pereţi.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu au fost identificate.

INVENTAR: Inventar sărac reprezentat prin câteva fragmente ceramice cu pictură (fig. 164/7; 165/6, 8) şi din specia nedecorată, de la o strachină (fig. 203/6), un vas cu corp bombat (fig. 203/3) şi unul cu umăr (fig. 203/1).

LOCUINȚA II/8 (fig. 21)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: În colțul de sud-est al complexului II a fost dezvelit parțial un rest dintr-o locuință, care se continua şi în taluzul de sud şi în cel de est.

ADÂNCIME: La aproximativ 1,00 m de la suprafața solului.

DIMENSIUNI: neprecizate

ORIENTARE: neprecizată

STAREA DE CONSERVARE: Resturile locuinței erau intens afectate de deranjamente.

PLATFORMĂ: Nu s-a putut preciza daca locuința avea sau nu platformă.

PEREȚI: Nu s-au deosebit resturi de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu au fost identificate amenajări interioare.

INVENTAR:

Unelte: O fusaiolă (fig. 69/4).

Ceramică: Din această locuință s-au ilustrat două fragmente decorate, din care unul de la o de strachină (fig. 166/4) şi altul de formă neprecizată (fig. 165/9), precum şi două din specia nedecorată, de la vase cu corp bombat (fig. 203/2, 7).

LOCUINȚA II/9 (fig. 21; 24)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: În dreptul şanțului lung, în zona vestică a complexului II, au fost sesizate resturile locuinței II/9. În zona sa centrală, această locuință suprapunea resturile locuinței II/19, iar spre est pe cele ale locuinței II/11, ambele din faza Cucuteni A. Aceasta locuință (II/9) era la rândul ei suprapusă parțial în zona de sud de locuința II/5 din subfaza Cucuteni B_2 şi spre vest de resturile locuinței II/12 din etapa Cucuteni B_{1a}. Din acelaşi nivel al etapei Cucuteni B_{1a} în care era locuința II/12, se găseau şi resturile locuinței II/1, ce suprapuneau resturile locuinței II/9 în proporție de cca. 75%. Locuința II/9 se găsea în acelaşi nivel al etapei Cucuteni B_{1a} cu locuințele II/2, II/10 şi II/13.

ADÂNCIME: La 1,20 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 8,50 x 6,50 m

ORIENTARE: NE-SV

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de lipituri arse a locuinței avea mai multe goluri, îndeosebi pe latura de nord, unde erau urmele unei săpături moderne.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă din lipituri arse, cu unele bucăți zgurificate,

prezentând pe dos urme de blăni şi lodbe, cu lipitura de bază groasă de 0,06-0,07 m, acoperită de fățuieli groase de cca. 0,02 m. În cuprinsul ei, în sectorul sudic, erau câteva pietre mai mari. O porțiune din platformă cu urme de lodbe pe dos era prăbuşită cu cca. 0,20 m mai jos față de nivelul locuinței, în dreptul unui gol din planul platformei.

PEREȚI: Au fost găsite porțiuni izolate de bucăți de perete, prezentând pe dos urme de nuiele cu diametrul de 0,02-0,025 m.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În această locuință s-au descoperit o vatră cu marginile de piatră, precum şi unele resturi răzlețite de la o construcție de tip neprecizat.

INVENTAR:

Unelte: Au fost găsite unelte din silex, fiind ilustrate o aşchie (fig. 55/9), o lamă (fig. 56/4) şi un gratoar (fig. 58/3), dălți şi topoare din piatră, câteva din acestea fiind şi ilustrate – un topor dreptunghiular (fig. 62/12), un topor trapezoidal (fig. 63/2), un topor perforat (fig. 66/4), o daltă dreptunghiulară (fig. 64/2), trei dălți trapezoidale (fig. 65/3, 5, 9), precum şi o altă unealtă de piatră de tip neprecizat (fig. 66/17), o fusaiolă (fig. 69/2) şi greutăți de lut ars (fig. 70/8; 72/9), precum şi câteva obiecte de os de tipul împungătoarelor (fig. 74/2, 6) şi al dăltițelor. Pe lângă acestea s-au mai descoperit un con (fig. 224/10) şi un disc de lut (fig. 224/18).

Ceramică: Numeroase fragmente ceramice au fost descoperite în această locuință, unele cu pictură ce provin de la străchini (fig. 157/8) şi de la vase cu marginea răsfrântă (fig. 156/7), cât şi vase miniatură nedecorate, întregi - un castron (fig. 198/6), un vas cu picior (fig. 198/2), un pahar (fig. 198/1), o strachină (fig. 199/16; 202/8), sau fragmentare (fig. 202/13-15). Ceramica de tip Cucuteni C era şi ea prezentă în această locuință, fiind ilustrat un fragment de la un vas cu gât înalt şi corp bombat (fig. 241/9).

Plastică: În cuprinsul locuinței au fost găsite statuete feminine de lut, puține întregi, dar numeroase fragmentare (fig. 211/7; 212/9, 19, 21), precum şi alte câteva statuete zoomorfe (221/7, 10).

Diverse: Au mai fost descoperite şi câteva resturi de la coarne de cerb.

ALTE DESCOPERIRI: În unele deranjamente au fost găsite fragmente ceramice de tip Cucuteni A, printre care unele cu decor adâncit şi încrustat cu alb sau cu pictură cu alb pe fondul cafeniu ori cu pictură roşie crudă şi caneluri.

SUB LOCUINȚĂ: Sub locuința II/9, s-a descoperit o vatră pe un pat rectangular de piatră, cu colțurile rotunjite, formată din şiruri de pietre suprapuse, peste care s-a aplicat o lipitură de cca. 0,02 m grosime (fig. 24a). Această vatră era prevăzută cu o ramă din pietre, din care s-au păstrat două în poziția inițială, o a treia fiind deranjată din această poziție. Această vatră ar putea aparține cel mai probabil aceluiaşi nivel cu o altă vatră, cu marginile de piatră, ce se găsea în interiorul locuinței II/9. Lângă peretele de sud al locuinței II/9 era o laviță cu marginile răvăşite, înaltă de 0,12-0,13 m, construită, pare-se, direct pe platformă, deşi pe

locul respectiv, peste laviță, s-au observat în peretele de sud şi resturile platformei din nivelul etapei Cucuteni B_{1a}, deranjate în bună parte de săpăturile moderne. Tot sub locuința II/9 s-au găsit numeroase fragmente ceramice de tip Cucuteni B, precum şi mai multe statuete feminine.

ANEXA 1 (anexă a locuinței II/9).

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: Lângă locuința II/9, foarte aproape de latura de sud-vest a acesteia, s-au găsit şi resturile unei anexe a locuinței II/9, cu dimensiunile de cca. 3,00 x 2,00 m. Era constituită din piatră şi lipituri, în cuprinsul ei găsindu-se numeroase fragmente ceramice din faza Cucuteni A, ajunse în acest nivel în urma unor deranjamente.

LOCUINȚA II/10 (fig. 21; 25)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: În dreptul şanțului lung, în sectorul estic al complexului II, au fost descoperite resturile locuinței II/10, aceasta aflându-se la est de locuința II/2 din acelaşi nivel de locuire al etapei Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La 1,15 m adâncime față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 4,00 x 2,5 m

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de piatră a locuinței a fost mult deranjată de un şanț modern, care a tăiat o parte şi din locuința II/2. Porțiunile mai mari de platformă erau în parte deformate prin ardere şi dispuse uneori neregulat.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de piatră, dintre care unele pietre erau, în parte, deranjate şi chiar suprapuse. În cuprinsul locuinței se aflau exclusiv pietre, de dimensiuni mai mari sau mai mici. În colțul de nord-est erau mai multe pietre mari, majoritatea în poziție verticală şi mai puțin orizontală. Unele din pietre, de lângă şanțul lung, erau arse, probabil în urma incendierii locuinței. Au fost sesizate şi lipituri ce puteau să provină de la platformă, care erau mai clare în sectorul de vest, până lângă construcția de cult, şi puține în sectorul de est, dar care erau destul de sfărâmicioase.

PEREȚI: În jumătatea de vest a locuinței se aflau mai multe resturi de la pereți ce aveau urme de nuiele. Printre acestea erau şi unele bucăți cu o pomosteală gălbuie, cu partea inferioară netezită şi uneori roşiatică. Unele bucăți zgurificate de perete se aflau în preajma unei construcții de cult. O porțiune mai mare de perete cu lipituri groase de cca. 0,04 m şi cu urme de nuiele groase de 0,02-0,035 m, orientate vest-est, era prăbuşită de pe latura de sud a locuinței, terenul fiind aici în pantă de la nord la sud. Sub resturile de pereți au fost găsite lipituri de platformă, foarte sfărâmicioase, cu urme de lodbe orientate nord-sud, ce

proveneau de la o altă locuință, din etapa Cucuteni B_{1b}, locuință care părea a se continua la sud, însă situația exactă nu a putut fi precizată.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În colțul de nord-vest al locuinței erau două bucăți de lut de formă mai puțin obişnuită, care s-ar fi putut să provină de la o altă locuință. Pe latura sudică se afla un fragment dintr-o construcție de cult de lut, lungă de 0,32 m şi lată de 0,22 m, ruptă în patru bucăți, în poziție culcată şi orientată vest-est, la cca. 0,75 m adâncime față de taluzul sud. În marginea de vest s-au găsit resturi care probabil provin de la un cuptor.

INVENTAR:

***Ceramică*:** Au fost găsite în această locuință numeroase fragmente ceramice pictate de pahare (fig. 149/6; 155/1), străchini (fig. 157/6) sau din vase de formă neprecizată (fig. 163/8), precum şi de la forme nedecorate de străchini (fig. 202/3), vase cu corp bombat şi gât (fig. 198/3). A fost ilustrat şi un mic vas miniatură de formă bitronconică (fig. 198/4) descoperit tot aici. Alături de acestea se găseau şi fragmente tip Cucuteni C, provenind de la cratere (fig. 235/2; 237/11) şi de la un vas cu marginea răsfrântă (fig. 239/3).

***Plastică*:** O frumoasă statuetă a fost găsită lângă pereții locuinței. O alta fragmentară se afla tot în cuprinsul locuinței.

***Diverse*:** Câteva oase de animale au fost găsite în cuprinsul acestei locuințe.

ALTE DESCOPERIRI: La cca. 0,80 m spre est de piesa de cult au fost găsite resturi dintr-un vas de tip Horodiştea-Folteşti. Un fragment ceramic geto-dacic a fost găsit în dreptul pietrelor mai mici de lângă latura de est a locuinței, într-un deranjament.

LOCUINȚA II/11 (fig. 21)

DATARE: Faza Cucuteni A.

POZIȚIE: În dreptul şanțului lung, dar şi la nord de acesta, în zona centrală a complexului II, la sud de locuința II/7 din etapa Cucuteni B_{1b}, au fost găsite resturi sporadice ale unei locuințe, insuficiente pentru cunoaşterea particularităților acesteia, care era suprapusă parțial în zona de vest de un colț al locuinței II/9 din etapa Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: la 1,90 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 3,00 x 3,00 m

ORIENTARE: probabil NE-SV

STAREA DE CONSERVARE: multe deranjamente

PLATFORMĂ: neprecizate

PEREȚI: neprecizați

AMENAJĂRI INTERIOARE: neprecizate

INVENTAR: un mic con de lut (fig. 224/1), precum şi un fragment tip Cucuteni C, de la un vas cu marginea trasă spre interior şi corp bombat (fig. 226/5).

LOCUINȚA II/12 (fig. 21)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: Lângă latura de vest a complexului II, în dreptul şanțului lung, suprapunând parțial un colț al locuinței II/9 din etapa Cucuteni B_{1a}. Această locuință era din acelaşi nivel al etapei Cucuteni B_{1a} cu locuința II/1.

ADÂNCIME: La 0,90 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 4,70 x 3,00 m

ORIENTARE: probabil N-S

STAREA DE CONSERVARE: multe deranjamente

PLATFORMĂ: neprecizate

PEREȚI: neprecizați

AMENAJĂRI INTERIOARE: La 0,95 m adâncime era o vatră din lespezi de piatră, peste care era un strat de cenuşă gros de 0,10 m.

INVENTAR:

Unelte: Au fost descoperite lame, aşchii şi un vârf de săgeată de silex, precum şi un pandantiv dintr-un colț de mistreț perforat.

Ceramică: În partea inferioară a locuinței au fost găsite multe fragmente ceramice de tip Cucuteni B, fiind ilustrate fragmente de străchini atât din specia cu decor (fig. 160/6), cât şi din cea fără (fig. 202/2). Un frumos crater de tip Cucuteni C, care a putut fi întregit şi restaurat, a fost găsit în această locuință (fig. 228/1).

Plastică: Au fost găsite câteva fragmente de statuete feminine, precum şi una ornitomorfă.

ALTE DESCOPERIRI: La partea inferioară a locuinței au fost găsite numeroase fragmente ceramice de tip Cucuteni A şi A-B, iar la cea superioară o masă de cult (?), aparținând culturii Horodiştea-Folteşti.

LOCUINȚA II/13 (fig. 21)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}

POZIȚIE: În sectorul central al complexului II, la sud de şanțul lung, era o porțiune mai mare de pietre, care zăceau aproximativ la nivelul locuinței II/2 din nivelul etapei Cucuteni B_{1a}, acestea fiind cu 0,20 m mai jos decât nivelul locuinței II/3 din nivelul subfazei Cucuteni B_2. Această locuință, numerotată II/13, era suprapusă spre vest de locuința II/5 şi spre este de locuința II/4, ambele din nivelul subfazei Cucuteni B_2.

ADÂNCIME: La 1,35 m față de taluzul sud.

DIMENSIUNI: cca. 6,30 x 2,30 m, fără să se poată preciza mai exact.

ORIENTARE: V-E, fără să se poată preciza mai exact.

STAREA DE CONSERVARE: Tot sectorul era foarte deranjat, din care motiv a fost foarte greu să se precizeze dacă pe locul respectiv este unul sau au fost mai multe complexe, cum

ar sugera porțiunile păstrate de piatră. Astfel, în jumătatea de vest, resturile degajate păreau a indica trei complexe de locuire, reprezentate prin resturile a trei platforme de locuințe, două aparținând nivelului Cucuteni B_{1b} şi una din nivelul Cucuteni B_{1a}. Situația era complicată şi de complexul de pietre din spre latura sa de nord, care a fost mult deranjat, unele din pietre erau prăbuşite spre est, probabil în dreptul vreunei gropi, nedelimitată în planul locuinței, iar altele, colțuroase şi mari, erau dispuse oblic şi chiar vertical.

PLATFORMĂ: Pietrele platformei zăceau aproximativ la acelaşi nivel cu lipiturile locuinței II/2 din etapa Cucuteni B_{1a}, aflându-se la sud de lipiturile de platformă din peretele sudic al şanțului lung, păstrat pentru profil, ce puteau aparține tot locuinței II/13.

PEREȚI: Nu au fost identificate resturi care să provină de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: A fost descoperit sub platformă la 0,03-0,04 m, un rest de vatră care, după poziția stratigrafică, s-ar putea să fi aparținut fazei Cucuteni A-B, dar deranjamentele existente nu ne permit să precizăm cu exactitate situația reală.

INVENTAR: Au fost descoperite în această locuință:

Unelte: două răzuitoare de silex, un topor dreptunghiular din piatră (fig. 62/1), trei frecătoare şi o săpăligă din corn de cerb (fig. 73/5), precum şi o sulă şi un topor (fig. 74/3) de os.

Ceramică: Fragmente ceramice pictate de pahare (fig. 154/5; 155/2) şi străchini (fig. 159/2), precum şi unele de tip Cucuteni C de la cratere (fig. 228/2; 235/10).

Plastică: Fragmente de statuete antropomorfe (fig. 211/16; 212/2, 4, 6).

Diverse: Un corn.

SUB LOCUINȚĂ: A fost descoperit în zona acestei locuințe, la 0,03-0,04 m sub platformă, un rest de vatră, care, după poziția stratigrafică, s-ar putea să fi aparținut fazei Cucuteni A-B. De altfel, la nivelul vetrei erau şi resturi ale unei platforme de piatră ce păreau ale unei locuințe, probabil tot din Cucuteni A-B, dar deranjamentele existente nu ne permit să precizăm cu exactitate situația reală.

LOCUINȚA II/14 (fig. 21; 26)

DATARE: Faza Cucuteni A.

POZIȚIE: Lângă taluzul de nord al complexului II a fost dezvelită parțial o porțiune din locuința II/14 din nivelul Cucuteni A, care se continuă şi în taluz. Această locuință este suprapusă parțial spre vest de locuința II/7 din etapa Cucuteni B_{1b}.

ADÂNCIME: La 1,70 m față de taluzul de nord al complexului II.

DIMENSIUNI: Resturile acestei locuințe, dezvelite parțial, aveau o suprafață de cca. 3,50 x 1,30 m, locuința continuându-se şi în taluz.

ORIENTARE: neprecizată

STAREA DE CONSERVARE: Porțiunea de platformă dezvelită avea goluri mari datorită deranjamentelor. Pe taluzul de nord al complexului II au fost observate unele deranjamente

până la nivelul etapei Cucuteni B_{1a}, care însă nu a fost atins. După culoarea cafenie mai închisă a pământului acestea păreau să fi fost făcute din vechime, din vremea culturii Horodiştea-Folteşti sau din perioada geto-dacică. Din platforma locuinței s-a păstrat o porțiune mai compactă cu dimensiunile de 1,60 x 1,00 m, iar spre nord era o grămadă mai mare de pietre, care zăceau în mare parte sub locuința II/14.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri, ce era înclinată de la est la vest, destul de accentuat, datorită terenului din locul respectiv. Aşa se explică şi modul de zacere, ceva mai coborât al resturilor de platformă ale locuinței de la est, care se continuau în malul cruțat.

PEREȚI: neprecizați.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Pe latura de sud era o porțiune de lipitură cu pleavă de 0,15 m grosime, suprapusă peste lipitura de bază a platformei, mărginită pe latura de est de o altă porțiune de lipitură, tot cu pleavă, de cca. 0,05 m grosime, ambele însoțite de câteva pietre, dintre care unele dispuse vertical. După felul în care se prezenta această lipitură, aplicată pe un pat de pietre plate înroşite, s-ar putea să fi inclus şi o vatră. Au fost evidențiate şi resturile unui cuptor de încălzit şi copt din colțul de vest al locuinței, cu deschidere în spre sud. Lipiturile din nivelul locuinței din etapa Cucuteni B_{1a} erau foarte aproape de plăcile de piatră ale cuptorului. O laviță de lut, cu marginile rotunjite, înaltă de 0,12-0,13 m, era construită direct pe platforma locuinței.

INVENTAR: În această locuință au fost descoperite:

Unelte: un toporaş de piatră.

Ceramică: S-au descoperit numeroase fragmente ceramice de la forme diverse, unele din specia cu decor incizat, adâncit şi canelat (fig. 85/3), cu decor pictat (fig. 100/2; 110/1; 111/4; 122/2; 124/9; 125/3) şi din specia nedecorată (fig. 139/9).

Plastică: opt statuete feminine, majoritatea fragmentare, fiind ilustrate două dintre acestea (fig. 210/14, 21).

LOCUINȚA II/15 (fig. 21; 27)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: În colțul de sud-vest al complexului II era un rest de locuință, suprapus parțial spre nord-est de colțul locuinței II/5 din subfaza Cucuteni B_2. Spre est nu se poate preciza raportul cu locuința II/17 din etapa Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La 1,20 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Resturile locuinței au fost dezvelite parțial pe o suprafață de cca. 6,00 m x 4,00 m.

ORIENTARE: NE-SV

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de lipituri era mult deranjată de săpăturile moderne. În golurile ei au fost găsite fragmente ceramice pictate, de stil ε. Platforma era deranjată în

parte de la baza nivelului Cucuteni A-B. Deasupra ei pare că era o platformă destul de compactă, ce părea că era în nivelul etapei Cucuteni B_{1b}, dar nu putem avea certitudine asupra acestui lucru. Din cauza deranjamentelor este greu de precizat dimensiunile, orientarea, cât şi de precizat cărui nivel îi aparține.

PLATFORMĂ: Se disting trei porțiuni de lipituri de platformă de dimensiuni diferite, cu urme de lodbe şi eventual de blăni, cu orientarea NNE-SSV. Lipiturile de bază aveau cca. 0,04 m grosime, iar cele două nivele de refacere, de deasupra acesteia, aveau grosimea de 0,02 m fiecare.

PEREȚI: Resturi foarte sporadice de lipitură de perete.

AMENAJĂRI INTERIOARE: O vatră, probabil ovală, cu diametrul variabil între 1,00 şi 1,20 m a fost descoperită în sectorul dinspre sud-est al suprafeței locuinței.

INVENTAR: În cuprinsul locuinței au fost găsite:

Unelte: lame de silex, două toporaşe plate, o daltă trapezoidală (fig. 65/13) şi un frecător de piatră, precum şi un împungător de os.

Ceramică: multe fragmente răzlețite din vase de tip Cucuteni B (fig. 175/9; 205/1) şi Cucuteni C (fig. 233/9), datorită deranjamentelor, care au provocat şi răsturnarea în mare parte a lipiturilor platformei.

Plastică: câteva statuete antropomorfe fragmentare de lut ars, fiind ilustrată una dintre ele (fig. 214/17).

ALTE DESCOPERIRI: Au fost descoperite câteva fragmente ceramice de tip Cucuteni A, peste platforma locuinței, ajunse acolo prin deranjamente.

SUB LOCUINȚĂ: Sub această locuință au fost găsite fragmente ceramice de tip Cucuteni A, dintre care unele de tip Truşeşti.

LOCUINȚA II/16 (fig. 21)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: Locuința a fost descoperită în zona sudică a complexului II, la sud de locuința II/13 din etapa Cucuteni B_{1a}, fiind suprapusă parțial spre est de locuința II/4 din subfaza Cucuteni B_2. Raportul cu locuința II/18 din nivelul etapei Cucuteni B_{1b}, aflată la sud de locuința II/16, nu a putut fi clar stabilit.

ADÂNCIME: La 1,15 m față de taluzul est al complexului II.

DIMENSIUNI: cca. 6,40 x 1,80 m

ORIENTARE: V-E

STAREA DE CONSERVARE: Resturile acestei locuințe erau constituite din lipituri foarte friabile.

PLATFORMĂ: Platforma era constituită din lipituri, ce aveau la partea inferioară urme de lemne, cu orientarea nord-sud.

PEREȚI: neprecizați

AMENAJĂRI INTERIOARE: neprecizate

INVENTAR: A fost găsit un gratoar (fig. 58/14), câteva resturi ceramice şi oase de animale.

LOCUINȚA II/17 (fig. 21)

DATARE: Nivelul superior al etapei Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: Lângă taluzul de sud al complexului II era o porțiune de lipituri dintr-o locuință din nivelul superior al etapei Cucuteni B_{1a}. Locuința a fost dezvelită numai în cuprinsul casetei. Nu s-a putut preciza raportul acestei locuințe cu locuința II/15 de la vest, atribuită unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: 1,00 m

DIMENSIUNI: neprecizate

ORIENTARE: neprecizată

STAREA DE CONSERVARE: Locuința era intens deranjată.

PLATFORMĂ: neprecizate

PEREȚI: neprecizați

AMENAJĂRI INTERIOARE: nu au fost identificate

INVENTAR: doar un mic fragment dintr-o statuetă antropomorfă (fig. 212/16)

LOCUINȚA II/18 (fig. 21)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: Lângă taluzul de sud al complexului II erau resturi ale locuinței II/18. Nu s-a putut preciza clar raportul stratigrafic al acestei locuințe cu locuința II/16 de la nord, dintr-un nivel al etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La 1,05 m față de suprafața solului

DIMENSIUNI: Suprafața cercetată era de cca. 4,50 x 1,00 m, locuința continuându-se şi în taluzul de sud.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Locuința era deranjată.

PLATFORMĂ: Lipiturile găsite, după grosime şi fățuială, păreau să fie de podea. Lespezile de piatră erau pe marginea de vest a lipiturilor. Acestea indică deci faptul că locuința avea o platformă din lipituri şi lespezi de piatră. La 0,15 m mai sus de platforma de piatră zăceau lipituri de perete cu porțiuni de arsură şi resturi de pomosteală, precum şi mai multe pietre plate, dintre care unele cu dimensiuni mai mari. Răzlețite printre aceste resturi se găseau şi numeroase fragmente ceramice.

PEREȚI: Câteva resturi de lipitură de perete s-au găsit sub platformă, probabil ca urmare a unui deranjament.

AMENAJĂRI INTERIOARE: A fost dezvelită o vatră de piatră construită pe pomosteală, precum şi două fragmente de lipituri, care păreau să fi făcut parte dintr-o construcție de cult.

INVENTAR:

Unelte: În cuprinsul acestei locuințe au fost găsite diverse unelte de silex, piatră şi os.

Ceramică: Numeroase fragmente de vase au fost găsite în cuprinsul acestei locuințe, fiind ilustrat un fragment de la o strachină (fig. 167/8).

ALTE DESCOPERIRI: Din faza Cucuteni A au fost găsite fragmente de vase, dintre care unele cu decor adâncit şi pictură crudă, de tip Truşeşti.

LOCUINȚA II/19 (fig. 21)

DATARE: Faza Cucuteni A.

POZIȚIE: Sub zona centrală din locuința II/9 din nivelul etapei Cucuteni B_{1a} a fost găsită această locuință, care nu avea o platformă propriu-zisă din lut ars, lemn sau piatră.

ADÂNCIME: La 1,80 m față de taluzul nord al şanțului lung.

DIMENSIUNI: Resturile platformei acestei locuințe aveau dimensiunea de cca. 3,00 x 2,50 m.

ORIENTARE: V-E

STAREA DE CONSERVARE: Resturile de lipituri erau întrerupte parțial pe latura de est a locuinței. La cca. 5,00 m spre est de taluzul vestic al complexului II era un deranjament pe o porțiune de 1,00 m cu sol negru, conținând fragmente ceramice de tip Cucuteni B. Latura de vest a fost deranjată de o groapă, probabil din vremea culturii Horodiştea-Folteşti. A fost sesizată şi o porțiunea de arsură cu dimensiunile de 1,50 x 1,40 m.

PLATFORMĂ: Locuința nu avea o platformă propriu-zisă constituită din lut ars, lemn sau piatră, ci părea constituită din lipiturile foarte subțiri cu pleavă. Lângă colțul de sud-est al locuinței s-a descoperit o îngrădire de pietre plate înclinată de la sud la nord, în legătură cu această locuință.

PEREȚI: În cuprinsul acestei locuințe nu au fost găsite resturi de la pereți. Trebuie să menționăm că în locuința II/1 din nivelul superior al etapei Cucuteni B_{1a} au fost găsite resturi de la perete ce proveneau din pereții locuinței II/19, porțiunile respective aveau urme de şipci şi de nuiele

AMENAJĂRI INTERIOARE: Lângă latura de vest a locuinței era o mică platformă de piatră, la nivelul locuinței, probabil în legătură cu intrarea de lângă latura de vest.

INVENTAR:

Unelte: A fost descoperit un topor de aramă de tip *Vidra* (fig. 75/1), în poziția răsturnată, orientat SSV-NNE, în nivelul acestei locuințe, relativ la 0,20 m mai sus față de lipitura platformei.

Ceramică: Ceramica de tip Cucuteni A din această locuință era în principal din cadrul speciei cu decor adâncit şi cu pictură roşie crudă, cu unele analogii cu cea de la Truşeşti-*Țuguieta*. Alături de acestea erau şi unele din specia Cucuteni C, fiind ilustrat un fragment de la un vas cu marginea înaltă şi corp bombat (fig. 226/9).

SUB LOCUINȚĂ: Sub locuință, între 0,20 şi 0,40 m adâncime, se aflau fragmentele ceramice de tip Cucuteni B, amestecate cu altele din Cucuteni A-B şi A, în legătură cu deranjamentele de pe locul respectiv.

3.2.3. COMPLEXUL III

Cea de-a treia suprafață investigată arheologic de pe *Cetățuia* de la Cucuteni a fost amplasată spre partea vestică a stațiunii (fig. 12), la cca. 5 m est de marginea complexului I. Această suprafață investigată arheologic a primit denumirea de complexul III (fig. 28[1]).

Suprafața totală cercetată în cadrul complexului III a fost de circa 255 m^2, în cadrul său dezvelindu-se resturile a 26 locuințe (fig. 29) şi două anexe. Două dintre aceste locuințe datează din faza Cucuteni A (loc. III/15 şi III/24), una fin faza Cucuteni A-B (loc. III/14), 16 din subfaza Cucuteni B_1, respectiv patru din etapa B_{1a} (loc. III/2, III/8, III/11 şi III/13), cinci din etapa B_{1b} (loc. III/5, III/6, III/7, III/10 şi III/18), două din etapa B_{1c} (loc. III/9 şi III/12) şi şapte dintr-o etapă neprecizată din cadrul acestei subfaze (III/16, III/19, III/20, III/21, III/22, III/23 şi I/26). Restul de cinci locuințe datează din subfaza Cucuteni B_2 (loc. III/1, III/3, III/4, III/17 şi III/25).

LOCUINȚA III/1 (fig. 29; 31[2]; 32)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2, din ultimul nivel al acestei faze.

POZIȚIE: Resturile acestei locuințe au fost descoperite în colțul de sud-vest al suprafeței complexului III, aceasta fiind în panta uşoară, de la nord spre sud.

ADÂNCIME: La 0,50 m față de taluzul sud.

DIMENSIUNI: Locuința avea dimensiunile de cca. 8,30 x 6,70 m, platforma păstrându-se în condiții mai bune doar pe o suprafață de 4,10 x 3,50 m.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Starea de conservare, în general bună, a convenit la păstrarea *in situ* a acestei locuințe, pentru un eventual muzeu în aer liber. Platforma de piatră prezenta goluri mai mari pe toate laturile, datorită unor deranjamente.

---

[1] O fotografie a complexului III a fost publicată şi într-o lucrare anterioară (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, fig. 2), atunci clişeul fotografic fiind pus invers.

[2] Fotografii cu această locuință redate în fig. 31 au fost publicate şi într-o lucrare anterioară (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, fig. 3-4), atunci clişeul fotografic fiind pus invers.

PLATFORMĂ: Locuinţa avea o platformă de piatră. În mijlocul locuinţei, în sectorul central din jumătatea de vest, au fost găsite bucăţi de lipituri ce prezentau pe dos urme de scânduri. O bucată mai mare dintre acestea provenea de la baza presupusului perete despărţitor din locuinţă. S-a considerat, că la baza pereţilor despărţitori au fost scânduri, continuate în sus cu scânduri, cum o atestă unele bucăţi cu astfel de urme. Tot în sectorul central, în dreptul porţiunii cu urme de scânduri, s-au găsit şi bucăţi de lipituri cu urme de pari cu diametrul de 0,11 m.

PEREŢI: Câteva date privind pereţii au fost precizate mai sus, alături de acestea s-au mai identificat urme de montant şi bucăţi de lipituri de pereţi, dintre care unele erau zgurificate parţial, iar altele aveau orientarea vest-est.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În interiorul locuinţei a fost descoperită o construcţie de cult de lut, care zăcea cu cca. 0,03 m mai sus faţă de platforma locuinţei, în zona ei fiind bucăţi de lipituri de perete, cu urme de scânduri, orientate nord-sud. Au mai fost găsite şi resturile a trei vetre, dintre care una era printre lipiturile de pereţi şi foarte aproape de platforma de pietre deranjate.

INVENTAR:

Unelte: În interiorul acestei locuinţe au fost găsite aşchii, lame, nuclee şi câteva răzuitoare de silex, ilustrate fiind doar o lamă (fig. 56/10), un gratoar (fig. 59/17) şi un străpungător (fig. 60/7), mai multe topoare şi dălţi (fig. 62/4; 64/4; 65/14), precum şi un obiect de tip neprecizat (fig. 66/19), toate din piatră, şi un împungător de corn şi un obiect perforat din os (fig. 74/14), precum şi o mică mărgică din lut (fig. 69/17). La acestea se mai adaugă un mic con de lut (fig. 224/11).

Ceramică: Fragmentele ceramice descoperite erau de tip Cucuteni B, atât din specia cu pictură de la străchini (fig. 181/5; 182/3) şi castroane (fig. 185/3, 9), cât şi din cea nedecorată (fig. 206/4, 10), unele întregindu-se, cum este cazul unui vas cu gât şi umăr (fig. 199/6) sau al unui vas cu corp bitronconic şi gât (fig. 199/3) găsit în zona centrală a locuinţei (fig. 31/2). Specia Cucuteni C a fost ilustrată printr-un un vas cu gât scund şi corp globular (fig. 238/2), precum şi printr-un fragment dintr-un vas cu gura scundă şi corp globular (fig. 232/3).

Plastică: S-au descoperit în locuinţă mai multe statuete feminine (fig. 215/3-5, 7-9), precum şi altele zoomorfe (fig. 221/16, 18).

Diverse: Au mai fost găsite o pintaderă, o masă de cult fragmentară, un obiect de lut în formă de mosor şi greutăţi de lut.

ALTE DESCOPERIRI: În interiorul acestei locuinţe au mai fost găsite fragmente ceramice de tip Cucuteni A şi altele de tip Horodiştea-Folteşti în dreptul unor deranjamente ale platformei.

LOCUINȚA III/2 (fig. 29; 33)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: În zona centrală a complexului III, în şanțul lung şi la nord de el, se găseau resturile unei platforme de pietre, şi probabil, şi de lipituri, ce a fost notată locuința III/2. Aceasta era suprapusă spre sud de locuința III/8, din aceeaşi etapă cu ea, respectiv Cucuteni B_{1a}, iar spre nord de resturile locuinței III/6 din etapa Cucuteni B_{1b}.

ADÂNCIME: La 1,25 m față de taluzul nord.

DIMENSIUNI: Suprafața pe care se găseau resturile acestei locuinței era probabil mai mare, din care doar o suprafață, de circa 2,80 x 2,50 m, nu era suprapusă de resturile locuinței III/8.

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: În sectorul de nord al locuinței s-au păstrat resturi masive de perete, observându-se însă în mod clar platforma de piatră de sub ele. În schimb, în cel de sud, acestea sunt mai sporadice. În colțul de nord-est al locuinței sunt resturi zgurificate de platformă, alături de bucăți de piatră, aici platforma era mult mai compactă, deşi prezenta multe goluri, datorită deranjamentelor. Situația era mai puțin clară pe latura de vest a acestei locuințe, în sectorul său de sud.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de piatră şi probabil şi de lipituri. În colțul de nord-vest al locuinței resturile de platformă erau îngrămădite, formând o ridicătură ceva mai accentuată în comparație cu resturile de lipituri de perete. Aici, terenul fiind înclinat spre nord, lipiturile platformei locuinței au fost suprapuse de cele ale locuinței III/6 din etapa Cucuteni B_{1b}. Probabil că platforma de piatră nu a acoperit în întregime latura de nord a locuinței, deoarece aici au fost găsite bucăți de lipitură ce prezentau pe dos urme de blăni, în porțiunea respectivă platforma era mai ridicată din cauza suprapunerilor resturilor de perete.

PEREȚI: Au fost găsite bucăți de perete cu urme de nuiele pe dos, în diferite sectoare ale locuinței.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Au fost evidențiate resturile unei vetre lângă peretele despărțitor din locuință, aceasta având dimensiunile de 0,45 x 1,00 m, fiind de formă ovală, care se prelungea şi în sectorul de nord-vest. Lângă latura de est a vetrei, la cca. 0,15-0,20 m de ea, s-au păstrat câteva resturi din bolta unui cuptor, zgurificate şi în poziție verticală. Aceste bucăți, constituite din trei lipituri, din care una exterioară lată de 0,015 m, alta mediană de 0,03 m şi o a treia interioară, cam de aceleaşi dimensiuni, erau rezemate de nişte pietre plate înfipte vertical şi înroşite de foc, servind ca un fel de apărătoare. Vatra cuptorului zăcea pe pământ într-un gol al platformei de piatră, iar grosimea lipiturilor acesteia era de 0,06 m, din care fățuiala exterioară avea 0,01 m. În cuprinsul locuinței au mai fost găsite răzlețite resturi ale unor construcții de tip neprecizat.

INVENTAR:

Unelte: Au fost descoperite numeroase unelte, dintre care aşchii, lame (fig. 56/6, 9, 11), răzuitor şi împungător de silex, un topor (fig. 62/5) şi o mărgică din piatră, o dălţiţă şi un împungător din os şi altul de corn, un con de lut (fig. 224/2), patru greutăţi (fig. 71/2, 10-11, 16), şi câteva fusaiole de lut ars, din care una ilustrată (fig. 68/17). În apropiere de vatra cuptorului, dar spre nord de acesta şi la nivelul de zacere al vetrei, se afla o râşniţă din piatră.

Ceramică: Dintre fragmentele numeroase găsite în această locuinţă au fost ilustrate unele ce provin de la străchini (fig. 158/6-7; 159/11), castroane (fig. 160/3), vase cu marginea răsfrântă (fig. 156/9; 157/2) sau formă neprecizată (fig. 162/7) din specia pictată, la acestea adăugându-se un pahar întreg, decorat (fig. 149/5), cât şi un vas miniatură cu corp bombat şi gât (fig. 198/8). Specia Cucuteni C era reprezentată prin două vase întregi cu gât scund şi corp globular (fig. 238/1, 3), precum şi prin numeroase alte fragmente ce proveneau de la vase cu gât înalt şi corp bombat (fig. 241/1) şi altele cu marginea dreaptă şi corp bombat (fig. 233/8).

Plastică: În locuinţă au fost găsite mai multe statuete antropomorfe fragmentare (fig. 211/3, 5, 11; 212/11, 14, 20) şi câteva zoomorfe.

ALTE DESCOPERIRI: În perimetrul acestei locuinţe a fost descoperit un vârf de săgeată de bronz de tip scitic din perioada geto-dacică.

LOCUINŢA III/3 (fig. 29; 34)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIŢIE: În colţul de nord-est al suprafeţei complexului III au fost descoperite resturile locuinţei III/3 din subfaza Cucuteni B_2, care se continua şi în taluzul de est. Aceasta suprapunea resturile locuinţei III/16, însă situaţia stratigrafică nu era destul de clară, deoarece peste platforma de lipituri a locuinţei III/16 din acest sector părea că mai există o platformă de piatră ce putea aparţine unei alte locuinţe dintr-un nivel al subfazei Cucuteni B_2.

ADÂNCIME: La 0,60 m faţă de taluzul nord.

DIMENSIUNI: Resturile acestei locuinţe au fost dezvelite doar parţial, pe o suprafaţă cu dimensiunile de cca. 2,00 x 1,50 m.

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de lipituri era constituită din bucăţi sfărâmicioase, având numeroase lipsuri în zona cercetată.

PLATFORMĂ: Platforma locuinţei era din lipituri cu câteva urme de lemne pe dos, fiind descoperite şi mai multe pietre în cuprinsul ei.

PEREŢI: Au fost descoperite bucăţi izolate provenite de la pereţi.

AMENAJĂRI INTERIOARE: A fost descoperit un rest de vatră.

INVENTAR: În cuprinsul locuinței au fost descoperite:

Unelte: răzuitoare şi lame din silex, din care una ilustrată (fig. 56/12), un împungător de os, greutăți, o mărgică de lut (fig. 69/16), precum şi un împungător de corn de cerb, iar relativ sub locuința a fost găsită şi o greutate de lut (fig. 70/5).

Ceramică: A fost descoperit un pahar întreg pictat la exterior (fig. 151/1). Fragmentele ceramice pictate erau răspândite uniform pe toată suprafața locuinței, fiind, în general, din vase cu marginea răsfrântă (fig. 178/6), dar cele mai multe erau de la forme neprecizate (fig. 179/1-2, 5, 8; 186/4, 10-11, 13; 187/6; 188/1, 4, 12, 14). Printre acestea se găseau şi fragmente nedecorate de străchini (fig. 205/14), vase cu corp bombat (fig. 205/7), vase miniatură - o mică strachină (fig. 206/9), precum şi de formă neprecizată (fig. 206/3). Şi specia Cucuteni C era prezentă în această locuință, printre fragmentele descoperite erau unele ce proveneau de la vase cu gât înalt şi corp bombat (fig. 232/10; 237/8) şi vase cu profil în S (fig. 237/5).

Plastică: câteva statuete antropomorfe fragmentare (fig. 215/2, 6) şi una zoomorfă.

ALTE DESCOPERIRI: Rare fragmente ceramice Horodiştea-Folteşti şi geto-dacice.

LOCUINȚA III/4 (fig. 29)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: În colțul de sud-est al complexului III, unde terenul era în uşoară pantă de la nord la sud, erau resturile acestei locuințe, care în parte au fost deranjate. Locuința s-a extins mai departe în taluzele de sud şi est. Resturile ei acopereau parțial locuințele III/19 şi III/21 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La 0,50 m față de taluzul est.

DIMENSIUNI: Suprafața păstrată, de cca. 2,00 x 1,60 m, nu reprezintă decât o mică parte din locuință, ea continuându-se şi în taluzuri.

ORIENTARE: probabil, N-S.

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de piatră, precum şi unele lipituri şi resturi de pereți erau suprapuse parțial de mai multe lespezi răvăşite. Pe latura de vest a platformei de piatră exista un gol, datorită unui deranjament, dintr-o perioadă neprecizată.

PLATFORMĂ: Platforma de piatră se contura pe o porțiune mică, de cca. 1,50 x 0,80 m, şi prezenta unele deranjamente. Ea se continua în taluzul de est şi de sud, fiind constituită din pietre mărunte, dispuse destul de neregulat.

PEREȚI: Bucăți sporadice de lipituri de perete erau peste platforma de piatră.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Resturi de la construcții neprecizate ca tip erau răzlețite în cuprinsul locuinței.

INVENTAR: Au fost găsite:

Unelte: O fusaiolă (fig. 68/5).

Ceramică: Câteva fragmente pictate de formă neprecizată (fig. 187/5; 188/17), precum şi unul nedecorat de la o strachină (fig. 206/11-12). Un fragment ceramic de tip Cucuteni C provenea de la un vas cu profil în S (fig. 237/10).

LOCUINȚA III/5 (fig. 29; 35)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: Aproximativ în zona centrală a complexului III, în şanțul lung şi la sud de acesta, în spațiul dintre locuința III/1 din subfaza Cucuteni B_2 de la sud-vest, locuința III/7 din etapa Cucuteni B_{1b} de la nord şi locuința III/2 din Cucuteni B_{1a} spre nord-est, au fost găsite resturile locuinței, notate III/5.

ADÂNCIME: La 0,70 m față de taluzul nord.

DIMENSIUNI: Suprafața pe care au fost găsite resturile acestei locuințe avea dimensiunile de cca. 2,20 x 3,50 m.

ORIENTARE: NNV-SSE.

STAREA DE CONSERVARE: Porțiunea mai bine păstrată, din sectorul nord, prezenta, în spre latura de nord şi aproximativ spre mijlocul ei, o coborâre de formă ovală, care indică o groapă sau o alveolare sub platforma de piatră din locul respectiv. Tot în acest loc, la cca. 0,30 m mai sus față de platformă era o porțiune cu plăci de piatră, care păreau să fi fost deranjate din platforma propriu-zisă. Pământul din această porțiune de pietre era învârstat cu dungi de sol cenuşiu. Numai unele dintre pietrele platformei şi ale porțiunii mai ridicate prezentau urme de arsură. În afară de acestea, platforma prezenta şi un deranjament mai mare pe latura de est şi unde erau şi foarte multe fragmente ceramice de tip Cucuteni B, precum şi câteva de tip Cucuteni C. De asemenea, între această locuință şi locuința III/2 din etapa Cucuteni B_{1a} de la nord-est, erau câteva pietre mai mari şi izolate, provenind probabil din interiorul platformei sau eventual din zona deranjamentului de pe latura de est.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de piatră ce era mai compactă spre nordul complexului şi mai subțiată spre sudul lui. Pe această platformă nu s-au găsit urme de lipituri. Şirul superior de pietre al platformei suprapunea un al doilea, a cărui parte inferioară cobora cu cca. 0,15 m față de şirul superior. Pietrele de la partea inferioară, dintre care unele de mari dimensiuni (lespezi), erau dispuse orizontal la fel ca şi acelea deasupra lor, sub ele găsindu-se şi alte câteva bucăți mai mari de piatră. Toată această grămadă de pietre era depozitată într-o alveolare cu dimensiunea de 1,20 x 1,00 m, provocată, probabil, de greutatea masei de piatră şi de pământul de umplutură de sub ea.

PEREȚI: Bucăți de lipituri de perete au fost găsite între pietrele din sectorul de sud al platformei.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au constatat.

INVENTAR: În interiorul acestei locuințe au fost găsite:

Unelte: lame de silex şi greutăți şi o fusaiolă (fig. 68/10) de lut ars, precum şi o unealtă perforată din piatră, de tip neprecizat (sulă?) (fig. 66/9).

Ceramică: fragmente ceramice de tip Cucuteni B.

Plastică: câteva statuete feminine (fig. 213/10, 13), dintre care unele cu urme de pictură.

ALTE DESCOPERIRI: În pământul de umplutură de culoare neagră erau multe fragmente ceramice din perioada geto-dacică, cu analogii în aşezarea de la Cotnari-*Cătălina*.

GROAPA DIN LOCUINȚA III/5 (groapă din perioada geto-dacică)

Adâncindu-se până la nivelul de zacere al pietrelor în locuința III/5, în continuare s-au găsit fragmente ceramice de tip Cucuteni A, amestecate cu altele de tip Cucuteni B şi din perioada geto-dacică. În afară de acestea, lângă peretele de sud al gropii, printre pietrele căzute de dimensiuni mici erau mai multe oase de animale, fragmente ceramice şi lipituri arse. Pe fundul gropii s-a prăbuşit o piatră mai mare, în poziția oblică, alături de o alta în poziție orizontală. În legătură cu umplutura gropii frapează faptul că înspre fundul ei era o mare cantitate de fragmente ceramice din faza Cucuteni A. Admițând că atunci când s-a săpat groapa, probabil în perioada geto-dacică, s-a scos întâi materialul ceramic din Cucuteni B şi apoi din Cucuteni A, rezultă că groapa s-a umplut întâi cu material din Cucuteni B şi apoi din Cucuteni A.

LOCUINȚA III/6 (fig. 29)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: Resturile acestei locuințe suprapuneau pe acelea ale locuinței III/2 din etapa Cucuteni B_{1a}, conturul fiind în mare parte acelaşi.

ADÂNCIME: La 0,85 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 4,20 x 3,00 m.

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: În general starea de conservare era bună. Totuşi, în apropierea marginii de nord a platformei de fragmente ceramice de sub vatra din jumătatea de vest a locuinței, trebuie să fi fost un deranjament, întrucât s-au găsit fragmente ceramice de tip Cucuteni A, precum şi unul care părea a fi de tip Horodiştea-Folteşti.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lut ars, cu urme de blăni pe dos. Spre partea de sud a locuinței s-au folosit pentru realizarea platformei blăni late de 0,20 m, dar nu prea groase, alături de altele ce aveau grosimea până la 0,08 m. Datorită neregularității platformei, din cauza fragmentelor ceramice, s-a aplicat la început o lipitură subțire de 0,03 m şi apoi una mai groasă de 0,05 m.

PEREȚI: Nu s-au identificat resturi provenite de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În cuprinsul locuinței au fost descoperite două vetre. Prima

vatră cu marginea de piatră (fig. 36a), aflată la adâncimea de 0,80 m față de taluzul de nord, era în jumătatea de est a locuinței. Partea interioară a vetrei era păstrată parțial, ca şi marginea ei, ce prezenta urme de arsură. Cea de-a doua vatră (fig. 36b) se afla în cealaltă extremitate a locuinței, respectiv în jumătatea ei de vest, şi avea un pat de piatră şi o protecție uşoară, din platformă, pe marginea ei. Din vatra aceasta, aflată tot la 0,80 m adâncime față de taluzul de nord, s-au păstrat lipituri mai mici de lut fără pleavă şi bine arse, groase de 0,03-0,04 m, suprapuse peste resturile unuia sau a mai multor vase sparte (cel puțin două). Interesant este, că printre fragmentele ceramice de sub această vatră erau unele pictate în stil ζ, care păreau a nu fi fost deranjate. Tot în cuprinsul acestei locuințe a mai fost descoperită o piesă de lut ars, provenind probabil de la o construcție de cult antropomorfă, cu dimensiuni probabile de 0,40 x 0,20 m, care zăcea în poziție culcată cu orientarea est-vest.

INVENTAR: Au fost găsite în interiorul locuinței:

Unelte: lame, nucleu şi vârf de săgeată de silex; topoare de piatră, fiind ilustrat un topor dreptunghiular (fig. 62/3), greutăți şi fusaiole de lut şi un împungător de corn.

Ceramică: A fost descoperit un frumos vas cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust (fig. 150/8), precum şi numeroase fragmente pictate de la pahare (fig. 164/3), străchini (fig. 166/1, 6-7, 9; 167/6-7; 168/2, 7), vase cu marginea răsfântă (fig. 164/8, 10) sau de formă neprecizată (fig. 165/7; 169/1-2, 8, 13). Printre acestea se găseau şi unele fragmente din specia nedecorată, ilustrându-se unul dintre acestea ce provine de la o strachină (fig. 203/5). De asemenea s-au descoperit şi fragmente ceramice ce proveneau de la mese de cult (fig. 223/11).

Plastică: Câteva statuete antropomorfe fragmentare (fig. 213/11, 14-15) şi una zoomorfă (fig. 221/11).

SUB LOCUINȚĂ: Au fost descoperite sub platforma locuinței mai multe grupe de vase de tip Cucuteni B, îngropate, probabil, ritual.

LOCUINȚA III/7 (fig. 29; 37)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: În zona central-vestică a complexului III, la nord de şanțul lung şi de locuința III/5 din etapa Cucuteni B_{1b}, au fost identificate resturile acestei locuințe.

ADÂNCIME: La 0,90 m față de taluzul de nord.

DIMENSIUNI: cca. 3,00 x 2,20 m

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: Platformă de lipituri a locuinței era foarte friabilă, dar care datorită unor deranjamente era sub forma unor lipituri mari.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri, resturile acesteia găsindu-se la cca. 2 m

de colțul de nord-est al locuinței III/1 din subfaza Cucuteni B_2 şi la cca. 4 m față de latura de vest a platformei locuinței III/2 din Cucuteni B_{1a}. Pe latura de vest a locuinței se aflau câteva pietre dispuse oarecum într-un şir, cu unele neregularități, datorită probabil unor deranjamente.

PEREȚI: În jumătatea de vest a locuinței există o porțiune masivă de pereți, cu urme de nuiele şi şipci, orientate vest-est şi nord-sud. Lipiturile de pereți erau destul de groase, de cca. 0,06 m, şi aveau diametrul nuielelor de 0,05 m. Printre bucățile de perete erau şi unele lespezi dispuse orizontal.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În colțul de sud-est al locuinței se găsea un rest de vatră. O altă vatră cu marginea ridicată a fost descoperită în zona centrală a locuinței. Resturi ce păreau masive şi care erau răzlețite pe toată platforma proveneau de la construcții de tip neprecizat.

INVENTAR: În locuință au fost găsite:

Unelte: lame, un percutor şi răzuitoare, un străpungător (fig. 60/1) şi un vârf de săgeată (fig. 61/2) – toate din silex, greutăți de lut ars, din care una ilustrată (fig. 72/15).

Ceramică: Fragmente ceramice pictate de pahare (fig.164/4), străchini (fig.166/8; 167/2,5; 168/5), vase cu marginea răsfântă (fig.164/5;165/4) sau de formă neprecizată (fig.169/11), la acestea adăugându-se şi un pahar aproape întreg (fig. 50/3). Erau şi fragmente din specia Cucuteni C (fig.233/3), precum şi unul din specia nedecorată cu amprente textile (fig. 295/1).

Plastică: patru fragmente de statuete feminine.

LOCUINȚA III/8 (fig. 29; 38-39)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}

POZIȚIE: În zona centrală a complexului III, în dreptul şanțului lung au fost descoperite resturile acestei locuințe. Acestea suprapuneau spre nord resturile locuinței III/2, iar spre est se învecinau cu locuința III/11, ambele locuințe fiind din aceeaşi nivel superior al etapei Cucuteni B_{1a}. Ambele locuințe erau suprapuse de locuința III/9 din etapa Cucuteni B_{1c}.

ADÂNCIME: La 1,00 m față de taluzul nord.

DIMENSIUNI: cca. 3,00 x 3,50 m.

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de piatră groasă de 0,02-0,05 m era foarte sfărâmicioasă şi prezenta lipsuri destul de mari. Unele pietre ale acesteia, de pe laturile de sud, vest şi est, erau la niveluri diferite, fiind deplasate din platforma propriu-zisă.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de piatră, de formă rectangulară şi destul de compactă. Printre resturile platformei erau şi oase de animale, dintre care unele erau calcinate.

PEREȚI: Nu au fost găsite resturi de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

a. Un cuptor de mari dimensiuni era în zona de vest a locuinței, în spre latura nordică a sa, şi prezintă un interes aparte, întrucât este pentru prima dată la Cucuteni-*Cetățuia* când s-au conservat nu numai părțile laterale, ci şi o parte din acoperiş, din care o bună parte s-a prăbuşit în interiorul cuptorului. Resturile acestui cuptor au fost găsite pe 1,20 m lungime, 1,10 m lățime şi aveau grosimea bolții de cca. 0,04 m. Gura cuptorului, având dimensiunile între 0,70 şi 0,80 m, a fost orientată spre sud, adică spre interiorul locuinței. După ce s-a fixat platforma locuinței s-a lăsat un loc liber pentru cuptor, loc care ulterior a fost umplut cu pietre mai mici, pe care s-a construit vatra cuptorului.

b. Un alt cuptor de încălzit şi copt era tot în zona de vest, dar spre latura de sud a locuinței. Acesta nu depăşea 0,90 m în lungime şi lățime. Lângă gura cuptorului erau, în poziție oblică, două bucăți de lipituri înalte de 0,25 m şi groase de 0,04 m. Acesta din urmă avea vatra protejată pe laturile de vest şi nord cu o ramă de pietre aşezate vertical, gura cuptorului fiind spre nord-est. Bolta cuptorului era din două lipituri, din care una exterioară de 0,03 m grosime şi alta interioară de 0,04 m. Gura acestui cuptor a avut o deschidere de 0,25 m.

c. La cca. 1,00 m spre est de bolta cuptorului, se afla un rest de laviță de lut fără pleavă, lungă de 1,60 m, lată de 0,90 m şi cu înălțimea de 0,14-0,15 m.

d. În colțul de nord-est al locuinței, pe o lungime de 0,70 m şi o lățime de 0,45 m, s-au identificat resturile unei vetre rotund-ovale (fig. 38). Bucățile de lipituri erau protejate şi de câteva pietre plate, înfipte vertical şi înroşite de foc, ca un fel de apărătoare. Vatra zăcea direct pe pământ, într-un gol al platformei de piatră.

e. În colțul de sud-est al locuinței (fig. 39) era o vatră cu marginea ridicată şi un cățel de vatră, alveolat la partea superioară, asemănător cu altul descoperit în cuptorul din colțul de nord-vest.

INVENTAR:

Unelte: În locuință au fost găsite mai multe răzuitoare, lame şi un gratoar (fig. 58/9) din silex, un frecător, zece greutăți de lut ars din care două au fost ilustrate (fig. 70/15; 72/8), majoritatea fragmentare, un topor de lut şi un împungător de os, precum şi mai multe conuri şi mărgele de lut.

Ceramică: În această locuință a fost descoperit un vas cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust (fig.153/8), păstrat aproape întreg şi frumos decorat la exterior. Alte fragmente ceramice pictate proveneau de la pahare (fig. 155/6), străchini (fig.159/5-6;160/4-5), vase cu corp bitronconic (fig.156/2), cu marginea răsfrântă (fig.156/3,8,10) sau de formă neprecizate (fig.162/3,8), printre ele găsindu-se unele din specia de uz casnic, de la vase cu corp bombat (fig.201/9) sau cu amprente textile (fig. 296/1). A mai fost găsit şi un fragment de la o masă de cult (fig. 223/12). Un fragment de la un vas cu gât înalt şi corp bombat (fig.241/7) aparținea speciei Cucuteni C.

Plastică: În această locuință au fost găsite cca. 20 statuete feminine, majoritatea fragmentare, (fig. 211/1, 4; 212/3, 8, 18), alături de alte câteva statuete zoomorfe.

Diverse: oase de animale

SUB LOCUINȚĂ: După îndepărtarea platformei de piatră a locuinței, s-au găsit pietre plate, care indicau un nivel Cucuteni A-B, la 0,30 m mai jos de nivelul locuinței III/8.

ANEXA 2. Anexă a locuinței III/8 (fig. 39)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: Imediat, la sud de locuința III/8, s-a identificat o anexă, după cum se părea, adosată la această locuință.

DIMENSIUNI: cca. 2,50 x 2,00 m

ORIENTARE: neprecizată

STAREA DE CONSERVARE: La vest de anexă era un gol, în legătură probabil cu un deranjament.

PLATFORMĂ: Această anexă avea o platformă de piatră, acoperită parțial cu o lipitură de 0,02-0,03 m grosime, aplicată peste platforma de piatră.

PEREȚI: A fost găsită o porțiune de perete, groasă de 0,05 m, prăbuşită pe lipitura cuptorului. Alte bucăți din pereți, aparținând probabil acestei anexe, se aflau pe platformă.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În colțul de nord-est al anexei se afla un cuptor de încălzit şi copt (fig. 39), asemănător aceluia din colțul de nord-vest al locuinței III/8, lungimea maximă a porțiunii păstrate era de 0,80 m. El avea o formă rectangulară cu colțurile rotunjite şi înălțimea de 0,07-0,08 m.

INVENTAR: În apropiere de cuptor, în colțul lui de nord-est, era un vas bitronconic culcat, la 0,10 m de platformă, cu gura spre vest şi fundul spre est, găsindu-se şi o aşchie de silex (fig. 55/11).

SUB ANEXĂ: Au fost găsite resturi de perete cu urme de pari pe dos, orientate est-vest, perpendiculare pe axul anexei. Tot sub această anexă, a fost identificată şi o vatră cu trei lipituri suprapuse, din care cea inferioară avea grosimea de 0,005-0,01 m, iar cea superioară de 0,03-0,04 m. Vatra respectivă a fost construită pe o platformă de fragmente ceramice de tip Cucuteni A-B. Acest lucru ar putea să indice faptul că vatra să fi fost în legătură cu depunerea ceramică de sub anexă.

LOCUINȚA III/9 (fig. 29)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1c}.

POZIȚIE: În zona central-estică a complexului III, în parte la sud de şanțul lung, au fost găsite resturile unei locuințe, notată locuința III/9. Acestea suprapuneau resturile locuințelor III/8 şi III/11 de la nord, cât şi resturile anexelor celor două locuințe (anexa 2 şi anexa 3) în zona centrală, toate din etapa Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La 0,80 m de la suprafața solului.

DIMENSIUNI: cca. 3,50 x 2,00 m.

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Relativ bună, cu unele lipsuri datorită deranjamentelor ulterioare.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lut ars, de formă rectangulară, cu urme de blăni pe dos, dispuse perpendicular pe axul lung al locuinței, respectiv vest-est.

PEREȚI: nu au fost sesizați

AMENAJĂRI INTERIOARE: O vatră în zona de vest.

INVENTAR:

Unelte: Au fost găsite un gratoar (fig. 58/13) şi o greutate de lut ars (fig. 71/15).

Ceramică: Au fost descoperite un pahar întreg (fig. 150/5) şi un vas cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust ce a fost întregit (fig. 150/9), la acestea adăugându-se şi fragmente pictate de la pahare (fig. 170/1), străchini (fig. 170/6, 9) sau vase de formă neprecizată (fig. 171/6, 9).

Plastică: A fost descoperită o mică statuetă zoomorfă (fig. 221/15).

SUB LOCUINȚA III/9:

După îndepărtarea lipiturilor platformei locuinței III/9, din jumătatea ei de vest, s-au constatat sub ea mai multe grupe de fragmente ceramice din vase sparte probabil intenționat, de ocupanții din nivelul etapei Cucuteni B_{1c}, înainte de a se construi locuința III/9, cu scop de cult. Resturile acestea ceramice erau masate îndeosebi în jumătatea de sud a locuinței, găsindu-se printre ele şi o fusaiolă (fig. 68/12). În schimb, în cealaltă jumătate, mult deranjată dinspre est, erau mai puține porțiuni cu ceramică. Acest nivel de fragmente ceramice, corespunzător vetrei din partea de est a locuinței III/9, care a fost şi nivelul de călcare din faza Cucuteni B_{1c}, a putut fi clar sesizat stratigrafic şi în profilurile pereților şanțului lung (fig. 30) şi al casetelor realizate, confirmând practic această etapă de locuire.

LOCUINȚA III/10 (fig. 29; 40)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIȚIE: La sud de şanțul lung, în zona central-estică a complexului III au fost găsite resturile unei locuințe, notată locuința III/10. Acestea se aflau parțial sub platforma de lipituri a locuinței III/9 din etapa Cucuteni B_{1c}.

ADÂNCIME: La 0,85 m față de taluzul sud.

DIMENSIUNI: cca. 1,50 x 2,00 m, pentru porțiunea nesuprapusă de locuința III/9.

ORIENTARE: probabil, NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: Resturile acestei locuințe erau destul de fărâmițate, foarte sfărâmicioase şi răsturnate de lipituri cu urme de blăni pe dos, perpendiculare pe axul

locuinței, alături de mai multe pietre mai mari şi mai mici, dispuse neregulat, în poziție orizontală şi mai puțin verticală. Unele lipituri erau deformate prin ardere. Zona era afectată şi de un deranjament indicat prin asocierea unor fragmente ceramice din perioada geto-dacică cu unele de tip Cucuteni A.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri cu urme de blăni pe dos. În general, masa de lipituri era mai clară în sectorul de vest şi mai puțin clară în cel de est. În ceea ce priveşte limita ei de nord, s-a observat mai bine la est de axul locuinței şi mai puțin clar la nord-vest.

PEREȚI: În jumătatea de est a locuinței III/10 erau multe resturi de pereți cu urme de nuiele. Printre lipiturile de pereți erau unele bucăți cu o pomosteală gălbuie, cu partea inferioară netezită şi uneori roşiatică. O porțiune de perete, de cca. 1,00 m şi groasă de cca. 0,04 m şi cu urme de nuiele cu diametrul de 0,02-0,03 m, era prăbuşită peste latura de sud a locuinței.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În colțul de nord-vest al locuinței erau două fragmente de lut de formă mai puțin obişnuită, nefiind exclus să fi provenit de la o construcție. Lângă latura de sud a locuinței era un fragment de construcție de lut de cult, cu lungimea de 0,32 m şi lățimea de 0,22 m, ruptă în trei bucăți, în poziție culcată şi orientată vest-est. În preajma ei erau bucăți de perete zgurificate. De menționat, că lipiturile platformei acestei locuințe erau până la această construcție de cult, care a zăcut pe pământ, lângă colțul de sud-vest al locuinței. Lângă latura de est a acestei locuințe se află un rest de vatră pe o lungime de 0,60 m şi lățime de 0,50 m, peste care s-a suprapus un bloc de piatră de calcar ars puternic de 0,30 x 0,10 m. După demontarea vetrei, cu lipituri groase de cca. 0,05 m, s-a găsit sub ea o platformă ovală de fragmente ceramice corespunzătoare vetrei propriu-zise. Printre fragmentele ceramice folosite drept platformă pentru această vatră făceau parte şi unele de tip Cucuteni A, introduse şi ele în platforma de fragmente ceramice, alături de celelalte de tip Cucuteni B. Pământul de sub vatră era înroşit pe o grosime de 0,04-0,05 m.

INVENTAR:

Unelte: Au fost găsite mai multe răzuitoare, gratoare, lame şi un vârf de săgeată de silex, patru râşnițe de piatră, câteva greutăți şi un con (fig. 224/3) de lut ars, patru târnăcoape şi o săpăligă din corn de cerb (fig. 73/4) şi o sulă de aramă.

Ceramică: Fragmente ceramice din specia pictată de la străchini (fig. 167/10), vase cu marginea răsfântă (fig. 164/6) sau de formă neprecizată (fig. 165/11; 169/6, 12), precum şi altele nedecorate de la castroane (fig. 203/8) şi vase cu corpul bombat (fig. 203/9). Dintre cele din specia Cucuteni C, menționăm câteva ce proveneau de la un crater (fig. 236/11), de la vase cu marginile răsfrânte (fig. 236/9) şi forme neprecizate (fig. 236/5)

Plastică: A fost descoperită o statuetă întreagă (fig. 213/1). Alături de aceasta s-au mai găsit şi alte statuete feminine fragmentare (fig. 213/2, 9, 16), una zoomorfă (fig. 222/12) şi un corn de lut.

ALTE DESCOPERIRI: Au mai fost găsite câteva fragmente ceramice de tip Horodiştea-Folteşti şi geto-dacice, alături de unele Cucuteni A, datorită unor deranjamente ulterioare. Alături de acestea s-a mai găsit o fibulă de bronz şi un fragment dintr-un obiect neprecizat de bronz, probabil de la o sabie.

LOCUINȚA III/11 (fig. 29; 41-43)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: În dreptul şanțului lung, din sectorul de est al complexului III, se găseau resturile locuinței III/11, locuință care era suprapusă parțial spre vest de locuința III/9 din etapa Cucuteni B_{1c}. Tot spre vest, locuința III/11 se învecina cu locuința III/8, din aceeaşi nivel superior al etapei Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La 1,05 m față de taluzele de est şi sud.

DIMENSIUNI: cca. 2,50 m x 3,50 m

ORIENTARE: N-S

STAREA DE CONSERVARE: Platforma era relativ bine conservată şi prezenta porțiuni de lipituri în poziție mai mult sau mai puțin regulată. Porțiuni din platforma de piatră puteau să provină şi din platforma unei alte locuințe. Uneori pietrele erau deplasate sau erau în nişte alveolări, în legătură probabil cu vreo groapă de sub ele. Unele pietre de mai mici dimensiuni erau arse, spre deosebire de cele mari, care erau nearse. De remarcat, că toate locuințele din nivelurile subfazei Cucuteni B_2 sau din etapele Cucuteni B_{1a} şi Cucuteni B_{1b} din sectorul respectiv se află aproape pe acelaşi loc, cu unele deplasări spre est sau vest.

PLATFORMĂ: Locuința a avut o platformă din lipituri şi piatră, negăsindu-se indicii care să ateste o platformă de lemne despicate. Platforma de lipituri era la adâncimea de 0,20-0,25 m față de nivelul lipiturilor de platformă ale locuinței III/10 dinspre sud, din etapa Cucuteni B_{1b}. Platforma locuinței era în pantă uşoară de la nord la sud, latura ei de nord fiind mai aproape de nivelul etapei Cucuteni B_{1b} şi mai adâncă față de acest nivel, în spre latura de sud. Peste latura de bază a platformei s-au aplicat două rânduri de lipituri de cca. 0,05 m grosime. Deşi în sectorul de est se găsea o platformă masivă, exista un grup de pietre ce era în poziție verticală, zăcând cu cca. 0,10 m mai jos sub resturile de pereți. În parte, aceste pietre se aflau în dreptul golului din platforma de lipituri a locuinței III/11.

PEREȚI: În sectorul de sud-est al locuinței erau mai multe rânduri de bucăți de perete, dintre care unele erau zgurificate, contribuind la înălțarea platformei locuinței. În acest sector lipiturile erau relativ grupate, ca în cel nordic.

AMENAJĂRI INTERIOARE: A fost descoperită în zona centrală, în spre şanțul lung, un fragment de vatră de 0,25 x 0,30 m. Interesantă este prezența unui jertfelnic (fig. 42a), la vest de vatra de mai sus, în dreptul căruia platforma de lipituri a fost înălțată spre nord-est cu încă două lipituri, groase de cca. 0,06 m. După construirea jertfelnicului s-a mai lutuit de

două ori peste lipitura de bază a platformei, spre nord-sud şi probabil spre sud-est, dar aici aceste resturi nu s-au mai păstrat. Una din lipituri de pe latura de vest a jertfelnicului prezenta o urmă de montant. În cuprinsul platformei au fost sesizate două ridicături din resturi de pereți de formă ovală (fig. 42b) şi un rest de construcție cu ramă de lipituri pe pat de piatră (fig. 42c), ambele provenind probabil de la cuptoare.

INVENTAR:

Unelte: Au fost găsite un percutor şi un vârf de săgeată de silex, două râşnițe de piatră, două împungătoare de os şi o greutate de lut ars. O piesă deosebită găsită în această locuințe a fost un pandantiv din colț de mistreț (fig. 74/15).

Ceramică: Speciei pictate îi aparține un vas întreg, cu marginea răsfrântă, cu gât, umăr accentuat şi fund îngust (fig. 153/4), precum şi fragmente de pahare (fig. 154/3), străchini (fig. 158/8; 159/8) sau din vase de formă neprecizată (fig. 161/3-4, 8; 163/4, 9). De asemenea au fost găsite şi fragmente ceramice din specia Cucuteni C, unele de la vase cu marginea răsfrântă (fig. 240/5), cratere (fig. 236/14) şi vase cu marginea scundă şi corp globular (fig. 230/4).

Plastică: Mai multe statuete antropomorfe (fig. 211/2, 14-15).

ALTE DESCOPERIRI: Un vas de tip Horodiştea-Folteşti, în poziție normală, a fost găsit pe latura de sud-vest a locuinței III/11.

SUB LOCUINȚĂ: Fragmente ceramice de tip Cucuteni A-B, pictate în stilurile γ_2 şi δ_2, se găseau sub locuința III/11, la adâncimea de 0,60-0,70 m, probabil într-o groapă (?), dar situația lor exactă nu a putut fi clar precizată (fig. 43). Tot sub această locuință, dar spre nord de groapă, au mai fost găsite fragmente ceramice din nivelul etapei Cucuteni B_{1a}, amestecate cu altele de tip Cucuteni A, oase de animale, câteva resturi de perete, precum şi mai multe pietre.

ANEXĂ 3. Anexă a locuinței III/11.

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: La sud de locuința III/11, suprapusă de resturi ale locuinței III/9.

DIMENSIUNI: Anexa ocupa o suprafață de cca. 1,50 x 2,00 m.

STAREA DE CONSERVARE: S-a putut sesiza doar că resturile acestei anexe erau amplasate relativ într-o zonă alveolată de circa 2,00 x 1,70 m, fiind reprezentate prin lipituri sfărâmicioase.

LOCUINȚA III/12 (fig. 29; 44)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1c}.

POZIȚIE: În zona centrală a complexului III, dar în partea sa de sud, spre taluz, au fost dezvelite parțial resturile locuinței III/12. Acestea se aflau relativ în dreptul locuinței III/5 din

Cucuteni B_{1b}, suprapunând uşor spre vest resturile locuinței III/13 din etapa Cucuteni B_{1a}. Spre est, raporturile cu platforma de lipituri a locuinței III/26 nu erau foarte clar delimitate. Terenul în dreptul locuinței III/12 era în uşoară pantă de la nord la sud, resturile acestei locuințe continuându-se şi în taluzul de sud.

ADÂNCIME: La cca. 0,80 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Din această locuință a fost dezvelită doar o suprafață cu dimensiunea de cca. 1,00 x 1,80 m.

ORIENTARE: Cel mai probabil, N-S.

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de lipituri era ceva mai compactă în zona de est. Spre vest era un deranjament, cel mai probabil o groapă din perioada geto-dacică, datorită căruia pământul era mai măzăros şi de culoare brună. Tot din cauza acestui deranjament câteva din lipiturile platformei erau înfipte în pământ în poziție verticală.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri, cu urme de blăni pe dos.

PEREȚI: In jumătatea de vest a locuinței erau multe bucăți de perete cu urme de nuiele pe dos, ceea ce explică aspectul sfărâmicios al lipiturilor de perete din acest sector. Sub acestea erau lipituri de platformă.

AMENAJĂRI INTERIOARE: S-au găsit două resturi de vetre, amplasate la extremitățile de nord şi sud ale suprafeței dezvelite din această locuință.

INVENTAR: În cuprinsul acestei locuințe s-au descoperit:

Unelte: aşchii, lame şi gratoare (fig. 58/2, 12) din silex.

Ceramică: Au fost găsite fragmente ceramice diverse de vase cu pictură - străchini (fig. 170/5, 7), vase cu marginea răsfrântă în afară şi cu umăr (fig. 170/3). Un exemplar aparte îl constituie un vas întregit, care se apropie mai mult de forma unui bol, decât de cea a unei străchini cu pereții groşi (fig. 199/1).

Plastică: şapte statuete feminine fragmentare de lut, una ilustrată (fig. 213/17).

GROAPA DIN LOCUINȚA III/12 (groapă din perioada geto-dacică)

În această locuință, în partea de vest a sa, s-a descoperit un deranjament, cel mai probabil, o groapă din perioada geto-dacică.

LOCUINȚA III/13 (fig. 29)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1a}.

POZIȚIE: Resturile acestei locuințe au fost găsite lângă taluzul de sud al complexului III şi la cca. 2 m est de locuința III/1 din subfaza Cucuteni B_2, fiind suprapusă uşor de resturile locuinței III/12 din etapa Cucuteni B_{1c}. Cercetare s-a efectuat astfel în cât această locuință să poată fi utilizată pentru crearea unui muzeu pe locul respectiv. Locuința se prelungeşte şi în taluzul de sud. Locuința aparține nivelului inferior al etapei Cucuteni B_{1a}.

ADÂNCIME: La 1,35 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Porțiunea din locuință dezvelită avea dimensiunile de 2,00 x 0,70 m, ea continuându-se şi în taluz.

ORIENTARE: probabil, N-S.

STAREA DE CONSERVARE: Platforma şi pereții locuinței erau alcătuiți din lipituri sfărâmicioase.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri, cu urme de blăni pe dos orientate nord-sud.

PEREȚI: Au fost găsite bucăți răzlețe de lipituri de perete.

AMENAJĂRI INTERIOARE: A fost descoperit un rest de vatră lipită peste o porțiune cu fragmente ceramice, la 0,03-0,04 m peste platformă, în zona estică a locuinței.

INVENTAR: În locuință s-au descoperit:

Unelte: aşchii şi lame de silex, două împungătoare de os, precum şi din piatră – un topor perforat (fig. 66/3), un con de lut şi un alt obiect de tip neprecizat, perforat (fig. 69/18).

Ceramică: numeroase fragmente ceramice de tip Cucuteni B, dar şi din specia Cucuteni C (fig. 233/7).

Plastică: un fragment de statuetă feminină.

LOCUINȚA III/14 (fig. 29)

DATARE: Faza Cucuteni A-B.

POZIȚIE: În colțul de sud-est al complexului III au fost descoperite resturile unei locuințe din faza Cucuteni A-B, fiind singurul caz mai concludent cu privire la o locuință din această fază. Ea era suprapusă de locuința III/4 din subfaza Cucuteni B_2 şi se continua în taluzurile de sud şi est.

ADÂNCIME: La cca. 1,50 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Resturile locuinței, dezvelite doar parțial, defineau o suprafață de cca. 1,00 x 1,20 m.

ORIENTARE: N-S, cel mai probabil.

STAREA DE CONSERVARE: Platforma locuinței era deranjată în parte de unele săpături efectuate până la baza nivelului din faza Cucuteni A-B.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri.

PEREȚI: S-au găsit resturi de la pereți doar în jumătatea de est a locuinței.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu a putut fi clar precizată poziția unei vetre ce a fost descoperită în dreptul locuinței III/14, puțin mai la vest de ea, deoarece vatra părea a se continua şi la vest, în dreptul locuinței III/21.

INVENTAR:

Ceramică: Au fost găsite numeroase fragmente ceramice pictate de stil Cucuteni A-B, alături

de care erau şi unele de tip Cucuteni C (fig. 227/4, 6).

LOCUINȚA III/15 (fig. 29; 45)

DATARE: Faza Cucuteni A.

POZIȚIE: La nord de şanțul lung, în zona de est a complexului III, au fost descoperite resturile acestei locuințe. Acestea erau suprapuse în zona de sud de resturile locuințelor III/16 (dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1), iar în nord, doar într-un mic sector, de resturile locuinței III/3 din subfaza Cucuteni B_2.

ADÂNCIME: Locuința se găsea la cca. 2,00 m adâncime de la suprafața solului.

DIMENSIUNI: Întrucât resturile păstrate erau foarte deranjate, datorită locuirii din faza Cucuteni B, dimensiunile locuinței nu au putut fi apreciate.

ORIENTARE: neprecizată

STAREA DE CONSERVARE: Platforma locuinței prezenta goluri, datorită deranjamentelor din fazele ulterioare ele culturii Cucuteni şi în special din cauza celor din faza Cucuteni B.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platforma din lespezi de piatră şi resturi de lipituri, răsturnate în cea mai mare parte.

PEREȚI: Au fost găsite resturi izolate de lipituri de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Lângă resturile din zona de vest a locuinței III/15 au fost descoperite resturile unei vetre cu dimensiunile de 0,90 x 1,00 m, probabil ovală, dar nu se poate preciza dacă era sau nu lângă locuință sau în interiorul acesteia. Lângă vatră, dar spre nord-est, era o porțiune de arsură de 1,00 x 0,05 m, a cărei grosime varia între 0,05 şi 0,09 m. Arsura respectivă, fără fățuială, s-ar putea să fi corespuns unei alte vetre, mai ales că în cuprinsul ei erau şi bucățele de cărbune. În preajma ei se afla şi o porțiune mai compactă de pământ galben-verde cu mult nisip.

INVENTAR: Au fost descoperite:

Unelte: lame şi răzuitoare de silex, ilustrat fiind un gratoar (fig. 59/18), un topor şi o râşniță de piatră, precum şi un obiect confecționat prin şlefuirea unui fragment ceramic, cu rol de pandantiv sau poate fusaiolă (fig. 69/21). Un percutor (fig. 55/1) a fost găsit sub locuință.

Ceramică: Au fost descoperite numeroase fragmente ceramice, dintre care unele din specia cu decor incizat, adâncit şi canelat (fig. 81/4) şi din specia pictată – de la numeroase forme de pahare (fig. 89/7), vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (fig. 96/3; 97/2), vase piriforme (fig. 100/4), străchini (fig. 107/2), vase suport (fig. 113/3) şi fragmente de coadă de polonice (fig. 131/8). Pe lângă acestea, au mai fost găsite şi altele din specia nedecorată (fig. 138/9; 139/3-4). A fost ilustrat şi un fragment de la un crater din specia Cucuteni C (fig. 226/11).

Plastică: 22 statuete antropomorfe feminine fragmentare, dintre care una a fost ilustrată (fig. 210/10), precum şi o statuetă zoomorfă fragmentară.

LOCUINȚA III/16 (fig. 29; 46)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1. După adâncimea resturilor păstrate şi ceramica descoperită, această locuință a aparținut cel mai probabil etapei Cucuteni B_{1c}, dar acest lucru nu îl putem susține ca definitiv.

POZIȚIE: Lângă latura de est a complexului III, la nord de şanțul lung, au fost găsite resturile locuinței notate III/16. Acestea se continuau şi în taluzul de est. Resturile acestei locuințe se găseau sub cele ale locuințelor III/3 şi III/17 din subfaza Cucuteni B_2, suprapunând resturile locuinței III/15 din faza Cucuteni A. Nu s-a putut preciza clar raporturile dintre locuința III/16 şi locuința III/23 din apropiere, ambele datate într-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La cca. 1,00 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Resturile locuinței au fost dezvelite doar parțial, pe o suprafață cu dimensiunile de cca. 3,00 x 3,50 m.

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: După îndepărtarea pietrelor s-au curățat în continuare şi lipiturile, care erau foarte sfărâmicioase şi cu întreruperi, şi au fost strânse fragmentele ceramice. Platforma de lipituri prezenta goluri, datorită deranjamentelor. De asemenea şi pietrele erau mai mult sau mai puțin răvăşite. Într-un caz lipiturile, prezentau pe dos urme de lemne orientate est-vest. În golul de pe latura de vest erau numai fragmente ceramice de tip Cucuteni B şi Cucuteni C.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de piatră şi lipituri. Platforma de piatră se extindea spre sud şi suprapunea acolo o vatră. Spre nord era platforma de lipituri, care părea suprapusă de o platformă de piatră ce putea aparține unei alte locuințe dintr-un nivel al subfazei Cucuteni B_2, suprapusă la rândul ei de resturile locuinței III/3 din aceeaşi subfaza.

PEREȚI: Au fost găsite bucăți răzlețe de lipituri de perete

AMENAJĂRI INTERIOARE: Probabil o vatră în legătură cu această locuință.

INVENTAR:

Unelte: Au fost găsite numeroase unelte: lame şi răzuitoare de silex, ilustrate fiind un gratoar (fig. 58/11), râşnițe de piatră, fusaiole şi greutăți de lut, un corn de cerb perforat, un împungător de os şi unul de aramă, precum şi un pandantiv de piatră.

Ceramică: Numeroase fragmente ceramice de tip Cucuteni B au fost găsite în această locuință, printre care unele de la străchini (fig. 173/12) şi castroane (fig. 174/6) cu decor pictat, alături de altele din specia nedecorată, de la vase cu marginea răsfrântă şi cu umăr (fig. 204/3-4). Alături de acestea erau şi unele de tip Cucuteni C, fiind ilustrat un fragment de la un vas cu marginea răsfrântă (fig. 240/1).

Plastică: Au mai fost găsite şi patru statuete feminine fragmentare de lut, dintre care două au fost ilustrate (fig. 214/22-23).

ALTE DESCOPERIRI: În cuprinsul acestei locuinţe au fost găsite resturi de la un vas de tip Horodiştea-Folteşti.

SUB LOCUINŢĂ: Au fost găsite alte lipituri, care s-ar putea să fi aparţinut unui nivel tot din subfaza Cucuteni B_1, dar nu excludem, în acelaşi timp, şi posibilitatea de a avea o refacere, pe acelaşi loc, a locuinţei III/16.

LOCUINŢA III/17 (fig. 29; 46)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIŢIE: Resturile acestei locuinţe se găseau în partea de est a complexului III şi în şanţul lung, continuându-se şi în taluzul de est. Aceste resturi suprapuneau parţial resturile locuinţei III/16 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La 0,80 m adâncime faţă de suprafaţa solului.

DIMENSIUNI: neprecizate

ORIENTARE: probabil, NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: Locuinţa avea întreruperi ale platformei de piatră, datorită unor deranjamente. Într-un gol de pe latura de vest era un vas de formă globulară de tip Horodiştea-Folteşti.

PLATFORMĂ: Locuinţa avea o platformă de piatră.

PEREŢI: Nu au fost descoperite resturi.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu au fost sesizate amenajări interioare.

INVENTAR: Au fost găsite fragmente ceramice de la vase cu marginea răsfrântă (fig. 176/3), străchini (fig. 181/2, 7-9), cratere (fig. 232/8-9, 11) şi vase cu gât înalt şi corp bombat (fig. 234/2-3), precum şi o daltă dreptunghiulară (fig. 64/3).

ALTE DESCOPERIRI: Într-un gol de pe latura de vest era un vas de formă globulară de tip Horodiştea-Folteşti.

LOCUINŢA III/18 (fig. 29; 47)

DATARE: Etapa Cucuteni B_{1b}.

POZIŢIE: Lângă taluzul de nord al complexului III au fost descoperite resturi din locuinţa notată III/18, care se continua spre nord şi în taluz. În dreptul acestei locuinţe exista un singur nivel de locuire din etapa Cucuteni B_{1b}. Resturile acestei locuinţe suprapun pe cele ale locuinţei III/24 din faza Cucuteni A, aflate spre sud şi est. Raportul resturilor acestei locuinţe cu cele ale locuinţei III/20, dintr-o etapă neprecizată a subfazei B_1, de la est de ea, nu a fost clar sesizat.

ADÂNCIME: La 0,75 m faţă de suprafaţa solului.

DIMENSIUNI: Porţiunea dezvelită din locuinţă avea dimensiunile de 3,30 x 0,90 m, locuinţa continuându-se şi în taluzul de nord.

ORIENTARE: neprecizată, posibil V-E sau N-S.

STAREA DE CONSERVARE: Existau unele deranjamente care afectau locuința.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri şi lespezi de piatră.

PEREȚI: Unele lipituri ce proveneau de la pereți aveau pe dos urme de pari, orientate est-vest.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu au fost sesizate resturi de la amenajări interioare.

INVENTAR:

Unelte: Au fost descoperite lame de silex, un împungător (fig. 74/5) şi o spatulă de os.

Ceramică: S-au mai găsit fragmente ceramice diverse (fig. 166/2-3, 5; 168/1, 8). Se remarcă un frumos vas miniatură cu corp bombat (fig. 199/9), un altul fragmentar, probabil de cult (fig. 223/15), precum şi un fragment ceramic cu amprente textile pe el (fig. 285/1).

ALTE DESCOPERIRI: La 1,20 m adâncime, într-un sol cu fragmente ceramice de tip Cucuteni B, a fost găsit un cuțitaş de fier, probabil în legătură cu locuirea geto-dacică de pe acest loc.

LOCUINȚA III/19 (fig. 29; 48)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: În colțul de sud-est al complexului III au fost găsite resturile unei locuințe notate III/19, care se continuă în taluzurile de est şi sud ale acestei suprafețe. Acestea suprapuneau parțial resturile locuinței III/14 din faza Cucuteni A-B, aflându-se în schimb sub cele ale locuinței III/4 din Cucuteni B_2. Raporturile dintre resturile acestei locuințe cu cele ale locuințelor III/21 de la vest şi III/23 de la nord nu au putut fi clar precizate, toate aceste locuințe fiind atribuite unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La 1,05 m față de taluzul est.

DIMENSIUNI: S-a dezvelit doar o porțiune din locuință cu dimensiunile de cca. 1,70 x 2,70 m, locuința continuându-se şi în taluzurile de sud şi de est.

ORIENTARE: NNV-SSE

STAREA DE CONSERVARE: Locuința era afectată de unele deranjamente.

PLATFORMĂ: Locuința avea platformă de piatră şi de lipituri. Platforma de piatră era lângă marginea de est a lipiturilor. Unele din lipituri, după grosimea fățuielii, proveneau de la podea.

PEREȚI: Au fost găsite şi lipituri ce proveneau de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În cuprinsul locuinței au fost găsite două fragmente de lipituri, care păreau să facă parte dintr-o construcție de cult.

INVENTAR: Au fost descoperite:

Unelte: patru greutăți de lut.

Ceramică: Unele fragmente erau strânse la un loc, printre ele fiind un fragment de strachină

cu decor (fig. 173/11) şi un vas miniatură cu corp bombat nedecorat (fig. 199/11).

***Diverse*:** oase de animale.

LOCUINȚA III/20 (fig. 29)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: În colțul de nord-est al complexului III, unde suprapunea parțial locuința III/24 din faza Cucuteni A. Raporturile cu locuința III/18 din etapa Cucuteni B_{1b} nu au putut fi clar precizate. Locuința III/20 se continua spre nord, în taluz.

ADÂNCIME: La 1,20 m față de taluzul nord şi cca. 0,20 m mai jos față de nivelul locuinței III/16 din zona de la sud-est.

DIMENSIUNI: Locuința a fost dezvelită parțial, pe o suprafață de 1,80 x 2,00 m.

ORIENTARE: probabil, N-S.

STAREA DE CONSERVARE: Este foarte probabil ca latura de est să fi fost deranjată de o groapă, probabil din vremea culturii Horodiştea-Folteşti, care să fi deranjat şi locuința III/16, dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1. Lipiturile locuinței erau foarte subțiri şi conțineau pleavă. În cuprinsul locuinței erau mai multe pietre, dintre care unele deranjate.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri şi piatră. Lângă latura de vest a locuinței, la 1,20 m adâncime, s-a identificat o mică platformă, care zăcea la nivelul acesteia, fiind probabil în legătură cu intrarea de lângă latura de vest. Lângă colțul de sud-est al locuinței era o îngrădire de pietre plate, înclinate de la nord la sud, în legătură în mod sigur tot cu această locuință. Această porțiune de piatră era cu 0,20 m mai jos decât locuința III/16 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1. Această îngrămădire de pietre era suprapusă în mai multe locuri peste alte pietre, care păreau a aparține probabil unui alt nivel, din faza Cucuteni A-B. Situația existentă ne face să considerăm că, probabil, avem de a face şi cu o refacere pe acelaşi loc a locuințelor III/16 şi III/20.

PEREȚI: Nu s-au descoperit resturi de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au constatat amenajări interioare.

INVENTAR:

***Unelte*:** Au fost găsite un gratoar din silex (fig. 58/15) şi o unealtă din piatră de tip neprecizat (fig. 66/15).

***Ceramică*:** Numeroase fragmente ceramice, atât din specia pictată, de la străchini (fig. 173/4, 9), castroane (fig. 174/8) sau vase de formă neprecizată (fig. 175/6), cât şi din cea de uz casnic, nedecorată – fragmente din vase cu marginea răsfrântă şi cu umăr (fig. 204/2, 5), vas miniatură cu picior (fig. 199/10). Din specia Cucuteni C era printre acestea şi un fragment de vas cu marginea dreaptă (fig. 239/5).

Plastică: Din această locuință au fost ilustrate cele mai multe statuete antropomorfe (fig. 214/5-6, 8, 10-11, 13-14, 21), precum şi o alta zoomorfă (fig. 222/15) şi un corn de lut (fig. 222/15).

LOCUINȚA III/21 (fig. 29; 49)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: Tot în colțul de sud-est al complexului III a mai fost descoperită o altă locuință, tot din nivelul subfazei Cucuteni B_1, neputându-se preciza cărei dintre etape îi aparține. Resturile acestei locuințe se continuau şi spre sud, în taluz. Această locuință era suprapusă parțial spre est de resturile locuinței III/4 din subfaza Cucuteni B_2. Raporturile dintre resturile acestei locuințe cu cele ale locuinței III/19 de la est nu au putut fi clar precizate, aceste locuințe fiind atribuite unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La 1,15 m față de taluzul est. Resturile locuinței III/21 zăceau cu 0,20-0,25 m mai sus față de cele ale locuinței III/14 din faza Cucuteni A-B de la est.

DIMENSIUNI: Resturile au fost descoperite pe o suprafață de 1,50 x 2,70 m, locuința fiind cu siguranță mai mare.

ORIENTARE: probabil, N-S

STAREA DE CONSERVARE: Lipituri găsite erau foarte friabile.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri cu urme de lemne pe dos, care erau orientate vest-est.

PEREȚI: Nu s-au descoperit resturi de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au constatat amenajări interioare.

INVENTAR: Foarte puține materiale ceramice, dintre care a fost ilustrat un fragment de la o cupă din specia Cucuteni C (fig. 230/1).

LOCUINȚA III/22 (fig. 29; 50)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: În zona taluzului de sud al complexului III, la sud de locuința III/10 din etapa Cucuteni B_{1b} şi la est de locuința III/25 din subfaza Cucuteni B_2. Locuința se continua şi în taluzul de sud.

ADÂNCIME: La 1,25 m față de taluzul sud.

DIMENSIUNI: Resturile acestei locuințe au fost dezvelite parțial pe o suprafață cu dimensiunea de cca. 2,00 x 1,00 m.

ORIENTARE: probabil, N-S.

STAREA DE CONSERVARE: În centrul suprafeței deschise era un gol mai mare, datorită probabil unui deranjament, în care s-a găsit un vas mic întreg.

PLATFORMĂ: Platforma de piatră a locuinței era neregulată ca aspect. Spre est, platforma

locuinței era constituită din pietre mici, regulat dispuse, exceptând centrul, unde este golul menționat, mai sus. Spre vest părea că există o altă platformă, din pietre mai mari, dispuse regulat, oarecum deranjate de cele de la est. S-a lărgit zona respectivă pentru a se cerceta în întregime această platformă de piatră. La est de locuința III/22, părea să mai existe o altă mică platformă de piatră, dar care nu s-a mai cercetat.

PEREȚI: Au fost găsite resturi de la pereți în colțul de sud-est al locuinței, ce păreau a fi sub locuință.

AMENAJĂRI INTERIOARE: O porțiune de vatră, de 0,40 x 0,40 m, a fost găsită pe latura de sud, spre colțul de sud-est al locuinței. Vatra aceasta, construită pe fragmente ceramice de tip Cucuteni B, era pe un loc liber de pietre, dar la nivelul pietrelor din restul locuinței.

INVENTAR:

Unelte: Un gratoar de silex (fig. 59/16).

Ceramică: În cuprinsul platformei erau multe fragmente ceramice, printre care şi unul de la un vas cu marginea răsfrântă (fig. 172/9). Alte fragmente se găseau şi în golul din interiorul platformei de pietre mici.

SUB LOCUINȚĂ: Sub locuință au fost găsite fragmente ceramice de tip Cucuteni B până la 0,30 m adâncime sub platformă.

LOCUINȚA III/23 (fig. 29)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: În dreptul şanțului lung, în sectorul estic al complexului III. Resturile acestei locuințe se aflau parțial sub cele ale locuinței III/17 din subfaza Cucuteni B_2. Nu s-au putut delimita clar raporturile acestei locuințe cu cele ale locuinței III/16 de la nord sau cu cele ale locuinței III/19 de la sud, toate cele trei locuințe fiind datate într-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La 1,25 m față de taluzul est.

DIMENSIUNI: cca. 2,00 x 1,80 m

ORIENTARE: Probabil N-S, având în vedere faptul că urmele de lemne de pe spatele unor lipituri erau orientate vest-est.

STAREA DE CONSERVARE: În dreptul colțului de nord-vest era o depresiune, care corespundea probabil unei gropi. La cca. 1,50-3,00 m față de taluzul est din acest sector s-au constatat multe deranjamente.

PLATFORMĂ: Locuința avea o platformă de lipituri cu urme de lemne. Demontându-se lipiturile platformei din sectorul de nord, nu s-a putut preciza orientarea urmelor de lemn de sub ea, deoarece aceste lipituri erau foarte friabile. În schimb, lipiturile platformei din dreptul şanțului lung aveau pe dos urme de lemne orientate vest-est. Nu au fost găsite dovezi relativ la nivelele de refacere.

PEREȚI: Bucăți răzlețe provenite de la pereți erau în diverse locuri de pe platformă.

AMENAJĂRI INTERIOARE: În dreptul şanțului lung, era o porțiune de altar, înclinată est-vest, cu dimensiunile de 0,38 x 0,25 m, înaltă de 0,06 m şi cu marginea teşită oblic. După marginea de vest, s-a putut presupune că altarul respectiv a fost cruciform. Fragmentul acesta zăcea pe pământ, iar lipiturile din jurul lui erau prăbuşite.

INVENTAR:

Unelte: Au fost descoperite lame de silex, un gratoar (fig. 58/16) şi vârfuri de săgeată de silex (fig. 61/6), împungătoare întregi şi fragmentare de os şi corn, două greutăți, o fusaiolă (fig. 69/3) şi o rondelă de lut.

Ceramică: Au fost găsite numeroase fragmente ceramice de tip Cucuteni B, precum şi două cozi de polonic şi o masă de cult. Speciei Cucuteni C i-au fost atribuite mai multe fragmente unele provenind de la cratere (fig. 237/9) şi pahare (fig. 237/7).

Plastică: Au mai fost descoperite şi 16 statuete antropomorfe fragmentare de lut, dintre care nouă au fost ilustrate (fig. 214/2, 4, 9, 12, 15-16, 18-19, 24).

SUB LOCUINȚĂ: În spre grămada de piatră din taluzul de est, la nord de şanțul lung, erau mai multe resturi ceramice de tip Cucuteni A-B, stil γ_2, în asociere cu altele de tip Cucuteni B şi Cucuteni A, alături de care s-au găsit şi două vârfuri de săgeți (fig. 61/1, 15). Toate acestea se aflau la 1,40 m adâncime față de taluzul est.

LOCUINȚA III/24 (fig. 29; 51)

DATARE: Faza Cucuteni A.

POZIȚIE: În colțul de nord-est al suprafeței III, continuându-se şi în taluzul de nord. Resturile acestei locuințe erau suprapuse aproape complet de cele ale locuinței III/20 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, spre vest ele fiind şi sub cele ale locuinței III/18 din etapa Cucuteni B_{1b}.

ADÂNCIME: La 1,70-1,90 față de taluzul de nord era o platformă de piatră, peste care s-au suprapus resturile locuinței dezvelite.

DIMENSIUNI: Resturile acestei platforme au fost dezvelite parțial pe o suprafață cu dimensiunea de cca. 4,00 x 1,50 m.

ORIENTARE: probabil, N-S.

STAREA DE CONSERVARE: Platforma de lipituri a locuinței era destul de compactă.

PLATFORMĂ: Platforma locuinței era constituită din lipituri aplicate pe pământ şi piatră. În spre taluzul de nord erau şi unele bucăți mai mari de lipitură, care păreau să provină tot din platformă. Pe laturile de sud şi vest erau lespezi de piatră pe o distanță de 0,40-1,50 m depărtare de platforma de lut.

PEREȚI: Unele din lipiturile de pe platformă proveneau din pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au constatat amenajări interioare.

INVENTAR: Un străpungător din silex (fig. 60/2).

LOCUINȚA III/25 (fig. 29; 52)

DATARE: Subfaza Cucuteni B_2.

POZIȚIE: Lângă taluzul de sud al complexului III, au fost găsite resturi de la o locuință ce au fost notate lociunța III/25. Acestea erau învecinate spre vest cu resturile locuinței III/26, iar spre est cu cele ale locuinței III/22, ambele datate într-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIME: La 0,50 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: resturile dezvelite erau pe o suprafață de 2,20 x 1,00 m.

ORIENTARE: probabil, N-S

STAREA DE CONSERVARE: relativ bună

PLATFORMĂ: Platforma era constituită din pietre grupate dezorganizat.

PEREȚI: Nu s-au descoperit resturi de la pereți.

AMENAJĂRI INTERIOARE: Cu excepția a două resturi masive de la o construcție de tip neprecizat, găsite în zona centrală a locuinței, nu au fost constatate alte amenajări interioare.

INVENTAR: Au fost descoperite în această locuință următoarele:

***Unelte*:** silexuri, un împungător şi o spatulă de os.

***Ceramică*:** A fost găsit un vas de formă mai deosebită (?barcă), încadrat în grupa vaselor miniatură (fig. 199/7), precum şi fragmente ceramice diverse, fiind ilustrat unul din specia nedecorată, de la un vas cu corp bitronconic şi gât (fig. 199/5).

***Plastică*:** două statuete antropomorfe fragmentare.

LOCUINȚA III/26 (fig. 29)

DATARE: Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

POZIȚIE: În zona taluzului de sud al complexului III, la vest de resturile locuinței III/25. La vest de resturile locuinței III/26 se găseau resturile locuinței III/12 din etapa Cucuteni B_{1c}, dar raporturile dintre cele două locuințe nu au fost clar delimitate. Resturile locuinței III/26 se continuau spre sud, în taluz.

ADÂNCIME: La 1,00 m față de suprafața solului.

DIMENSIUNI: Resturile acestei locuințe au fost dezvelite pe o suprafață cu dimensiunile de cca. 1,00 x 1,60 m, prelungindu-se spre sud, în taluz.

ORIENTARE: probabil, N-S.

STAREA DE CONSERVARE: relativ bună

PLATFORMĂ: Platforma locuinței era constituită din lipituri şi piatră.

PEREȚI: bucăți răzlețe

AMENAJĂRI INTERIOARE: Nu s-au constatat amenajări interioare.

INVENTAR:

***Ceramică*: **Au fost găsite fragmente ceramice tip Cucuteni B.

***Plastică*: **O statuetă antropomorfă fragmentară (fig. 214/7).

3.2.4. COMPLEXUL IV

La 14 m sud-vest de capătul de vestic al complexului I, imediat dincolo de şanţul exterior de apărare al aşezării cucuteniene, şi la sud de şanţul lung, s-a deschis o suprafaţă rectangulară, cu suprafaţa de cca. 240 m^2. Aceasta a primit numele de complexul IV. Aici nu s-au găsit resturi de locuinţe, anexe sau gropi eneolitice, ci numai fragmente ceramice izolate cucuteniene. Zona era afectată de unele deranjamente moderne.

CAPITOLUL 4.

COMPLEXELE DE LOCUIRE ENEOLITICE.

4.1. CONSIDERAȚII GENERALE

Aşa cum am mai menționat, un obiectiv principal al săpăturilor arheologice din perioada 1961-1966 efectuate în stațiunea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, l-a constituit cercetarea locuințelor eneolitice. Despre prezența unor resturi de locuințe eneolitice în această stațiune, ne informa N. Beldiceanu, care menționa resturi de vetre şi pământ ars cu urme de nuiele ce provin de la *colibe* arse în urma incendierii (Beldiceanu N., 1885, p. 192), informația fiind ulterior reluată şi de Gr. Buțureanu în articolele sale (Buțureanu Gr., 1889, p. 268).

Constantin V. Gheorghiu, în broşura sa publicată în anul 1910, menționa expres, la paginile 7-8, resturile a patru locuințe dispuse pe „*o fațare de piatră de 16,50 metri lungă şi 13,40 metri lată*", găsite la „*o depărtare de 32 m de şanțul despre apus a micului platou*" şi la o adâncime de 2,50 m, având pereții din „*lut cu prund şi cu urmă lemnelor* [...] *cum se fac şi astă-zi la țară*". În schimb, savantul german Hubert Schmidt, care a întreprins investigațiile cu caracter sistematic din 1909-1910, cercetător cu o bogată experiență arheologică, nu a acordat nici o atenție complexelor de locuire, în monografia sa din 1932. În opinia sa, locuințele nu prea merită mare atenție, fiind mult afectate, atât ca urmare a intensității mari de locuire, cât şi din cauza deranjamentelor ulterioare. Aşa se face că acest cercetător nu a descris decât o singură vatră din nivelul de locuire cucutenian.

Privitor la cercetările din 1961-1966, experiența dobândită în cadrul şantierelor de la Hăbăşeşti-*Holm* şi Truşeşti-*Țuguieta* a fost hotărâtoare, deoarece în cazul locuirii eneolitice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, situația stratigrafică a fost una aparte, deosebit de complexă şi complicată în multe situații de prezența nenumăratelor deranjamente, atât din perioadele istorice, cât şi din perioada contemporană.

De aceea s-a considerat util cititorului o prezentarea sintetică a principalelor caracteristici ale complexelor de locuire, ordonate după fazele de evoluție ale locuirii eneolitice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni.

4.2. LOCUINȚELE DIN FAZA CUCUTENI A

Din această fază au fost descoperite resturile a cinci locuințe, dintre care trei în complexul II (loc. II/11, II/14 şi II/19) şi două în complexul III (III/15 şi III/24).

POZIȚIA LOCUINȚELOR:

Au fost descoperite trei locuințe în complexul II şi două în complexul III, fiind în general suprapuse de resturile unor alte locuințe din faze ulterioare ale culturii Cucuteni, după cum urmează:

- de locuințe din etapa Cucuteni B_{1a} – loc. II/11 şi II/19;
- de locuințe din etapa Cucuteni B_{1b} – loc. II/14 şi III/24;
- de locuințe dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 – loc. III/15 şi III/24;
- de locuințe din subfazei Cucuteni B_2 – loc. III/15.

ADÂNCIMEA LA CARE S-AU DESCOPERIT LOCUINȚELE:

Adâncimea la care se găseau locuințele din această fază, varia între 1,70 şi 2,00 m, raportată la suprafața solului din cuprinsul zonelor cercetate ale complexelor II şi III. Locuința III/15 se găsea la 2,00 m, locuința II/11 la 1,90 m, locuința II/19 la 1,80 m, locuința II/14 la 1,70 m, iar în cazul locuinței III/24 adâncimea la care a fost găsită varia între 1,70 şi 1,90 m.

DIMENSIUNILE LOCUINȚELOR:

În cazul locuinței III/15 dimensiunile acesteia nu pot fi apreciate din cauza deranjamentelor din faza Cucuteni A-B.

Două din locuințe au fost dezvelite parțial – II/14 (pe o suprafață de 3,50 x 1,50 m) şi III/24 (pe o suprafață de 4,00 x 1,50 m), dar putem presupune, pe baza observațiilor de la locuințele cercetate integral, că suprafața pe care se găseau resturile acestora varia între 11 şi 12 m^2.

Pentru locuințele II/11 şi II/19, s-a putut aprecia că suprafața pe care se găseau resturile acestora varia între 7,5 şi 9,0 m^2.

Pe baza acestor informații, observăm faptul că resturile locuințelor ocupau suprafețe destul de mici, sub 12 m^2, fără a putea preciza ferm, dacă această suprafață, desemnează suprafața reală a locuințelor din această fază.

ORIENTAREA LOCUINȚELOR:

În cazul locuințelor II/14 şi III/15, orientarea lor nu a putut fi precizată. Pentru locuințele II/11 şi III/24, orientarea acestora era probabilă, spre NE-SV şi respectiv N-S şi doar în cazul locuinței II/19 aceasta a putut fi stabilită cu exactitate, ea fiind V-E.

STAREA DE CONSERVARE A LOCUINȚELOR:

În cazul locuințelor II/11, II/14, II/19 şi III/15, acestea prezentau o serie de deranjamente importante, care au afectat într-o mare măsură resturile acestor locuințe. Din locuința II/14 s-a păstrat şi o porțiune mai compactă din platforma, cu suprafața de 1,60 x 1,00 m, iar în cazul locuinței III/24 resturile platformei de lipituri păreau a nu fi fost deranjate, ele fiind relativ compacte.

PARTICULARITĂȚILE PLATFORMELOR LOCUINȚELOR:

Pentru locuința II/11 nu s-a putut preciza tipul de platformă.

Locuința II/14 avea o platformă de lipituri aplicate direct pe solul care în prealabil nu a fost orizontalizat.

Platforme tot din lipituri aplicate direct pe sol aveau şi locuințele II/19 şi III/24, dar în cazul lor existau şi zone în care acestea erau aplicate peste pietre plate sau peste lespezi de piatră. În cazul locuinței III/15, platforma locuinței era constituită din lespezi de piatră şi lipituri, însă datorită deranjamentelor existente nu s-au putut face precizări suplimentare, dar putem presupune că aceasta era asemănătoare cu cea din locuințele II/19 şi III/24.

Putem deci aprecia că locuințele din această fază aveau platformele constituite din lipituri aplicate, în principal, direct pe pământ, existând în cadrul platformelor şi zone constituite din piatră plată sau lespezi de piatră, peste care au fost aplicate lipituri.

PEREȚII LOCUINȚELOR:

În cazul locuințelor II/11, II/14 şi II/19 nu au fost descoperite resturi care să provină de la pereți. Acestea au fost găsite doar în locuințele III/15 şi III/24 (şi aici cu semnul întrebării), dar nu s-au putut stabili particularități ale acestora.

Doar în cazul locuinței II/19, s-a putut preciza faptul că unele lipituri ce proveneau din pereții acestei locuințe, şi care au fost descoperite în zona locuinței II/1 din etapa Cucuteni B_{1a}, prezentau urme de şipci şi de nuiele.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

În cazul locuințelor II/11 şi III/24 nu s-au constatat sau nu au fost precizate amenajări interioare. În locuința II/19, pe latura de vest, platforma de piatră ar putea fi pusă în legătură cu intrarea în locuință:

În locuința II/14 era o zonă amenajată din lipituri şi pietre pe latura de sud ce ar fi putut include şi o vatră. Între resturile din zona de vest ale locuinței III/15 erau urmele unei vetre, dar nu s-a putut aprecia dacă aceasta era în locuință sau în afara ei. În apropierea acestei vetre, spre nord-est de ea era o porțiune de arsură ce putea proveni tot de la o vatră, în preajma ei aflându-se şi o porțiune mai compactă de pământ galben-verde cu mult nisip.

În locuința II/14 au fost evidențiate resturi ce proveneau de la cuptor de încălzit şi copt situat în colțul de vest al locuinței, cu deschidere înspre sud, precum şi resturi provenind de la o laviță de lut, cu marginile rotunjite, ce era construită direct pe platforma locuinței.

ALTE DESCOPERIRI:

În cuprinsul locuințelor din faza A de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, nu au fost descoperite materiale ceramice care să provină din alte nivele cucuteniene sau din alte epoci.

SUB LOCUINȚE:

Doar în cazul locuinței II/19 au fost descoperite, sub aceasta, fragmente ceramice de tip Cucuteni B, amestecate cu altele din Cucuteni A-B şi Cucuteni A, în legătură cu unele deranjamente de pe locul respectiv.

CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA LOCUINȚELOR DIN FAZA CUCUTENI A.

Pe *Cetățuia* de la Cucuteni au fost descoperite resturile a cinci locuințe din această fază a culturii. Locuințele se aflau în general la adâncimea de 1,70-2,00 m față de suprafața solului, fiind în general suprapuse de resturile altor locuințe din faza Cucuteni B.

Având în vedere faptul că suprafața pe care s-a extins locuirea din aceasta fază în cadrul acestei stațiuni a fost de cca. 9650 m^2 (suprafața platoului până la şanțul intern al aşezării) şi că suprafața investigată prin noile cercetări a fost de circa 800 m^2 (adunând suprafața celor trei complexe deschise în interiorul stațiunii şi a şanțului lung de aici), şi considerând că densitatea locuințelor era relativ uniformă, putem aprecia că în această fază pe platoul *Cetățuiei*, ar fi putut exista un număr de cca. 60 de locuințe.

Dimensiunile locuințelor descoperite erau relativ modeste, între 7 şi 12 m^2, dar nu putem afirma cu certitudine că aceasta reprezintă *suprafața reală a locuințelor cucuteniene*, fiind în realitate vorba, mai de grabă, de suprafața pe care s-au găsit resturile locuințelor cucuteniene. Asupra orientării acestor locuințe, doar într-un singur caz s-a putut preciza că orientarea locuinței era V-E, în restul cazurilor aceasta este probabilă sau nu a putut fi precizată.

Starea de conservare a locuințelor era destul de precară, ele fiind în general afectate de locuirile din fazele ulterioare ale culturii Cucuteni sau din alte epoci.

Locuințele din această fază aveau platforme din lipituri, existând zone în cadrul acestora în care lipiturile erau realizate direct pe sol sau în unele cazuri pe zone amenajate cu piatră. Resturile de la pereți nu ne-au permis stabilirea caracteristicilor sau tipului constructiv al acestora, decât în cazul unei singure locuințe, acestea fiind alcătuiți din şipci şi de nuiele peste care zona a fost lutuită.

Ca amenajări interioare în aceste locuințe se remarcă faptul că în unele locuințe existau vetre, cuptoare şi lavițe, precum şi zone placate cu piatră, dar în acelaşi timp, în altele, nu au fost sesizate amenajări.

Sub locuințele din faza Cucuteni A nu au fost semnalate complexe speciale, ci doar unele deranjamente ulterioare acestui nivel de locuire.

4.3. LOCUINȚELE DIN FAZA CUCUTENI A-B

Au fost descoperite resturile unei singure locuințe (III/14), acesta fiind şi singurul caz mai concludent cu privire la o locuință din această fază, deşi urme ale unor altor locuințe din această faze au mai fost sesizate, cum este cazul situației de sub anexa 2 sau din zona locuințelor III/16 şi III/20, însă situația de aici nu era destul de clară.

Locuința III/14 din faza Cucuteni A-B era suprapusă de locuința III/19 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 şi se afla la cca. 1,50 m față de suprafața solului.

Resturile acestei locuinței au fost dezvelite doar parțial şi defineau o suprafață de cca. 1,00 x 1,20 m, ceea ce nu poate reprezenta, *în nici un* caz, suprafața reală a locuinței. Orientarea locuinței era probabil N-S, platforma de lipituri a locuinței fiind deranjată în parte de unele săpături efectuate până la baza nivelului din faza Cucuteni A-B. Resturile de la pereți nu ne permit precizarea caracteristicilor acestora.

Asupra amenajărilor interioare din locuință nu putem semnala decât posibila existență a unei vetre, însă poziția sa nu a putut fi precizată foarte clar, deoarece părea a se continua şi în platforma de la vest, din locuința III/21.

Inventarul acestei locuinței era constituit din fragmente ceramice pictate de stil Cucuteni A-B.

Dacă am face o apreciere asupra numărului de locuințe din stațiunea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni din această fază, pornind de la suprafața platoului până la şanțul intern al aşezării (cca. 9650 m^2) şi suprafața cercetată arheologic de către noi în acest perimetru (cca. 800 m^2), am putea aproxima că ar fi putut exista 10-12 locuințe din această fază.

4.4. LOCUINȚELE DIN FAZA CUCUTENI B

Locuințele din cadrul acestei faze s-au putut separa în cadrul celor două subfaze, respectiv Cucuteni B_1 şi Cucuteni B_2. Dacă pentru subfaza Cucuteni B_1 au putut fi separate trei etape distincte de locuire, respectiv Cucuteni B_{1a}, Cucuteni B_{1b} şi Cucuteni B_{1c}, fiind întâlnite şi cazuri în care nu s-a putut preciza cu exactitate despre care dintre aceste trei etape este vorba, pentru subfaza Cucuteni B_2 situația a fost relativ simplă, neexistând decât o singură etapă de locuire.

4.4.1. SUBFAZA CUCUTENI B_1.

4.4.1.1. ETAPA CUCUTENI B_{1a}.

I. LOCUINȚELE DIN ETAPA CUCUTENI B_{1a}.

Din nivelul arheologic al acestei etape au fost descoperite resturile ale 12 locuințe şi a trei anexe. O locuință provine din complexul I (I/8), şapte din complexul II (II/1, II/2, II/9, II/10, II/12, II/13 şi II/17) şi patru din complexul III (III/2, III/8, III/11 şi III/13), pe când una dintre anexe provine din complexul II (anexa 1), iar celelalte două (anexa 2 şi anexa 3) au fost descoperite în complexul III.

În cadrul acestei etape există două nivele de locuire unul inferior, corespunzător locuințelor II/2, II/9, II/10, II/13, III/2 şi III/13 şi un altul superior, corespunzător locuințelor I/8, II/1, II/12, II/17, III/8 şi III/11.

POZIȚIA LOCUINȚELOR:

Locuințele din această etapă suprapun locuințe din fazele anterioare, respectiv faza Cucuteni A, cum este cazul locuinței II/9, sau suprapun locuințe din aceeaşi etapă, dar din nivelul inferior cum, este cazul locuințelor II/1, II/12 şi III/8.

La rândul lor, unele locuințe sunt suprapuse de alte locuințe din aceeaşi etapă Cucuteni B_{1a}, cum este cazul locuințelor II/9 şi III/2, al locuințelor din etapa Cucuteni B_{1b}, cum este cazul locuinței III/2, din etapa Cucuteni B_{1c}, cum este cazul locuințelor III/8, III/11, III/13, sau al locuințelor din subfaza Cucuteni B_2, cum este cazul locuințelor I/8, II/1, II/9 şi II/13. În cazul locuințelor II/12 şi II/17 nu s-a putut preciza raportul acestora cu locuința II/15, încadrată unei etape neprecizate a subfazei B_1.

ADÂNCIMEA LA CARE S-AU DESCOPERIT LOCUINȚELE:

Adâncimea la care au fost găsite locuințele din etapa Cucuteni B_{1a} față de suprafața terestră varia între 1,15 şi 1,35 m pentru nivelul inferior şi între 0,90 şi 1,05 m pentru cel superior.

Locuințele II/13 şi III/13 au fost găsite la cea mai mare adâncime, respectiv la 1,35 m de la suprafață, pe când locuințele I/8, II/1 şi II/12 au fost descoperite doar la 0,90 m adâncime.

DIMENSIUNILE LOCUINȚELOR:

Pentru locuințele din nivelul inferior al etapei Cucuteni B_{1a}, suprafața aproximativă a acestora este de 10 m^2 (loc. II/10), 14,5 m^2 (loc. II/13), 20 m^2 (loc. II/2) şi de maximum 55 m^2 (loc. II/9), în cazul a două locuințe aceasta nu a putut fi apreciată cu exactitate. Pentru nivelul superior tendințele generale se păstrează, locuințele având suprafețe de cca. 9 m^2 (loc. III/11), 11 m^2 (loc. III/8), 14 m^2 (loc. II/12), 18 m^2 (loc. I/8) şi de maximum 49 m^2 (loc. II/1), în cazul unei locuințe aceasta nu a putut fi apreciată exact.

Se poate observa deci că locuințele au suprafețe mici, sub 15 m^2 – în cinci cazuri, între 15 şi 25 m^2 – în două cazuri, iar în alte două cazuri locuințele au suprafețe între 45 şi

55 m^2, sub rezerva faptului că în unele cazuri aceste suprafeţe reprezintă zona în care au fost găsite resturile locuinţei, care însă s-ar putea să nu corespundă cu dimensiunile reale avute. Pentru trei locuinţe suprafaţa acestora nu a putut fi apreciată cu exactitate.

ORIENTAREA LOCUINŢELOR:

Din cele 12 locuinţe ale etapei Cucuteni B_{1a}, în patru cazuri orientarea locuinţelor este sigur N-S (loc. I/8, III/11, II/10 şi II/1), iar în alte două cazuri probabil N-S (loc. II/12 şi III/13), în câte un caz ea este NNE-SSV (loc. II/2), NE-SV (loc. II/9) şi V-E (loc. II/13), iar în două cazuri ea este NNV-SSE (III/2 şi III/8). În cazul locuinţei II/17, nu a putut fi determinată exact orientarea acesteia.

STAREA DE CONSERVARE A LOCUINŢELOR:

Starea de conservare a resturilor de locuinţe era destul de precară, fiind în general afectate de numeroase deranjamente. Acestea au afectat în special locuinţele I/8, II/1, II/2, II/9, II/10, II/12, II/13, II/17 şi III/8.

În cazul locuinţei II/13, zona era atât de afectată, din care motiv a fost foarte greu să se precizeze dacă pe locul respectiv era unul sau au fost mai multe complexe de locuire, cum ar sugera porţiunile păstrate de piatră, aici putând fi vorba şi de resturile a trei platforme de locuinţe, două să aparţină nivelului etapei Cucuteni B_{1b} şi una celui din etapa Cucuteni B_{1a}. Situaţie era complicată şi de complexul de pietre în spre latura de nord, care era mult deranjat, unele din pietre erau prăbuşite spre est, probabil în dreptul vreunei gropi, iar altele, colţuroase şi mari, erau dispuse oblic şi chiar vertical.

O situaţia similară era atât în dreptul locuinţei II/10, unde părea a exista şi resturi ale unei alte locuinţe cu platformă de lipituri cu urme de lodbe orientate nord-sud, din nivelul etapei Cucuteni B_{1b}, cât şi sub platforma locuinţei II/13, unde părea să fie o platformă de piatră din nivelul fazei Cucuteni A-B.

În două cazuri resturile locuinţei au fost mai puţin afectate de deranjamente. În cazul locuinţei III/2, aceasta era reprezentată prin resturi masive de perete şi platformă compactă, deşi era afectată de unele deranjamente. Locuinţa III/11 era la rândul ei într-o stare mai bună, deşi unele lipituri păreau deranjate şi unele pietre deplasate datorită unor alveolări.

În cazul locuinţelor II/2, II/10, III/8, şi III/13, resturile acestora (piatră sau lipituri) erau foarte sfărâmicioase şi friabile. În cazul locuinţelor II/1, II/2, II/9, II/10, III/2 şi III/11, resturile locuinţelor prezentau clare urme de ardere, producând, cum este cazul locuinţei II/10, deformări ale unor porţiuni mari din platformă sau a locuinţelor II/9 şi III/2, unde acestea au fost chiar zgurificate. Un caz aparte îl prezenta locuinţa III/11, care prezenta porţiuni cu pietre mai mici arse şi zone cu pietre mai mari nearse.

PARTICULARITĂŢILE PLATFORMEI LOCUINŢELOR: Resturile platformelor erau afectate de deranjamente, conturându-se următoarele situaţii:

În cazul a două locuințe (II/12 şi II/17), nu s-a putut preciza tipul de platformă şi caracteristicile acestora.

În cazul a patru locuințe (II/1, II/2, II/9 şi III/13), platforma era constituită exclusiv din lipituri, arse în cea mai mare parte, iar uneori chiar zgurificate (loc. II/9). Unele lipituri de platformă prezentau urme de nuiele cu grosimi de 0,10-0,14 m (loc. II/2) sau de blăni şi de lodbe (loc. II/9 şi III/13). Alte lipituri ale platformei au avut refaceri sau fățuieli, cum este cazul locuinței II/2, unde peste lipitura de bază s-au aplicat alte două lipituri, sau a locuinței II/9, unde peste lipitura de bază groasă de 0,06-0,07 m, s-au aplicat fățuieli groase de cca. 0,02 m.

În cazul a două locuințe (I/8 şi III/11), platforma locuinței era de piatră şi lipituri, în unele zone lipiturile fiind aplicate peste zonele cu platformă de piatră. Lipiturile nu păstrează urme de lemne pe dos, ceea ce ar conduce la ipoteza că piatra a fost folosită pentru nivelarea terenului. Lipiturile platformei aveau refaceri ce însumau până la 0,05 m (loc. III/11).

În cazul locuinței II/10, aceasta avea platforma constituită exclusiv din pietre de dimensiuni mai mari sau mai mici. În colțul de nord-est erau mai multe pietre mari, majoritatea în poziție verticală şi mai puțin orizontală. Au fost sesizate şi lipituri ce puteau să provină de la platformă, ce erau mai clare în sectorul de vest, dar care erau destul de sfărâmicioase. Situația era asemănătoare şi în cazul locuinței III/8, care avea o platformă de piatră de formă rectangulară, destul de compactă.

În cazul locuințelor II/13 şi III/2, datorită deranjamentelor, nu au putut fi clar precizate caracteristicile platformelor, existând, probabil, platforme de piatră şi lipituri, lipituri aplicate direct pe sol (loc. II/13) sau pe blăni de lemn (loc. III/2).

PEREȚII LOCUINȚELOR:

În cazul a patru locuințe (II/12, II/13, II/17 şi III/18) nu au fost identificate resturi care să provină de la pereții locuinței, iar în alte trei locuințe (II/1, III/11 şi III/13) au fost găsite doar urme sporadice, fără a se putea face unele observații.

Printre resturile locuințelor II/9, II/10 şi III/2 au fost găsite resturi din pereți ce păstrau urme de nuiele pe dos, iar în cazul locuinței I/8 au fost găsite bucăți de lipitură cu urme de nuiele, scânduri şi şipci, chiar şi de blăni, care proveneau, cel mai probabil, din pereți. În cazul resturilor din pereți descoperite în cadrul locuinței II/19, ce aveau dimensiuni mai mari, s-a putut stabili că diametrul nuielelor utilizate la realizarea pereților era de 0,02-0,035 m.

Un caz aparte îl prezintă locuința II/2, unde s-a păstrat o porțiune mai mare din peretele dărâmat în afara locuinței, ce prezenta urme clare de nuiele şi şipci, şi care, într-o porțiune mai ridicată, prezenta o urmă de la un par. Peretele respectiv a avut baza înaltă de cca. 0,13 m şi groasă de 0,11 m, lutuită la exterior şi interior, constituită din două

şiruri de şipci aşezate orizontal, de cca. 0,04 m lățime şi 0,03-0,05 m grosime. Au mai fost sesizate urme de cărbune pe anumite porțiuni din pereți, urme ce proveneau de la parii utilizați la realizarea pereților. Tot în această locuință a mai fost sesizată prezența unui perete despărțitor interior.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

În cadrul celor 12 locuințe ale etapei Cucuteni B_{1a}, au fost descoperite o serie de amenajări interioare, dintre care precizăm vetre, cuptoare, lavițe, construcții de cult sau de tip neprecizat. Doar în locuința II/17 nu au fost identificate nici un fel de amenajări interioare.

VETRE: Au fost descoperite în cele mai multe dintre locuințe.

În interiorul locuințelor II/1, I/8, II/9, II/12, III/2, III/11 şi III/13 au fost descoperite câte o vatră, iar în locuinței III/8 au fost găsite două vetre. În cazul locuinței III/13, nu s-a putut preciza dacă vatra găsită aparține acestei locuințe sau este în legătură cu un alt nivel de locuire.

Vetrele aveau în general forma ovală (loc. III/2) sau rotund-ovală (III/8 şi III/11), cu dimensiuni ce variau între 0,25 x 0,30 m şi 0,40 x 1,00 m. Ca tip constructiv, unele vetre erau pe lespezi de piatră (loc. I/8 şi II/12), pe lipituri (loc. III/13) sau direct pe sol (loc. III/8). Unele vetre aveau marginile ridicate (loc. I/8, II/9 şi III/8), constituite din lipituri, pietre sau pietre şi lipituri.

CUPTOARE: Acest tip de amenajări interioare a fost descoperit în cinci din cele 12 locuințe din etapa Cucuteni B_{1a} (loc. II/2, II/10, III/2, III/8 şi III/11), cu mențiunea că în două locuințe au fost găsite resturile a două cuptoare (loc. III/8 şi III/11). În cazul locuințelor II/10 şi III/11, resturile găsite par a proveni tot de la cuptoare.

Din cuptorul din locuința II/2 s-a păstrat o bucată mai mare din boltă, fără a se putea face precizări suplimentare, decât că lipitura avea aspect de cărămidă, cu foarte puțină pleavă.

Cuptorul din locuința III/2 era spre latura de vest a locuinței şi avea vatra de lipituri plasată direct pe pământ, cu nişte pietre servind drept apărătoare.

Un cuptor de mari dimensiuni a fost descoperit în zona de vest a locuinței III/8, în spre latura nordică a sa, şi prezintă un interes aparte, deoarece s-au conservat nu numai părțile laterale, ci şi o parte din acoperiş, din care o bună parte s-a prăbuşit în interiorul cuptorului. Cuptorul cu dimensiunile de 1,10 x 1,20 m, avea grosimea bolții de cca. 0,04 m şi deschiderea gurii între 0,70 şi 0,80 m, ce era orientată spre sud, adică spre interiorul locuinței. După ce s-a fixat platforma locuinței s-a lăsat un loc liber pentru cuptor, loc care ulterior a fost umplut cu pietre mai mici, pe care s-a construit vatra cuptorului.

Cel de-al doilea cuptor din locuința III/8, era tot în zona de vest, dar spre latura de sud a locuinței şi gura cuptorului spre nord-est. Acest cuptor avea dimensiunile de cca. 0,90 x 0,90 m şi deschiderea gurii de 0,25 m. Vatra cuptorului era protejată pe laturile

de vest şi nord cu o ramă de pietre aşezate vertical. Bolta cuptorului era din două lipituri, din care una exterioară de 0,03 m grosime şi alta interioară de 0,04 m. Şi în această locuință au fost găsiți doi căței de vatră.

Caracteristicile cuptoarelor din locuința III/11 nu au putut fi clar sesizate, precizându-se că resturile găsite pot proveni de la cuptoare, din care unul de formă ovală cu resturi de la pereți, iar al doilea cu ramă de lipituri a fost construit pe pat de piatră.

LAVIȚE: Au fost sesizate în locuințele II/9 şi III/8.

Resturile unei lavițe cu dimensiunile de 1,60 x 0,90 m, având înălțimea de 0,14-0,15 m, au fost găsite la cca. un metru est de cuptorul mai mic din locuința III/8. Lipiturile acestei lavițe nu aveau pleavă.

O altă laviță cu marginile răvăşite, înaltă de 0,12-0,13 m şi aplicată direct pe platformă, a fost descoperită sub locuința II/9. Situației ei stratigrafică nu era foarte clară, deoarece peste laviță se aflau atât resturi de la perete, cât şi de la platformă, datorate unor deranjamente.

CONSTRUCȚII DE CULT: Construcții, cel mai probabil de cult, au fost descoperite în locuințele II/1, II/2 (posibil, de resturi de la o masă suport) şi II/10.

Cel mai interesant caz este cel al unui jertfelnic cruciform, descoperit în locuințe III/11, la care s-a putut constata modul său de construire, caracteristicile lipiturilor. Acest jertfelnic prezenta şi o urmă de montant.

CONSTRUCȚII DE TIP NEPRECIZAT: Resturi de la unele construcții de tip neprecizat au fost descoperite în interiorul locuințelor II/2, II/9 şi III/2, neputându-se stabili în aceste cazuri tipul şi caracteristicile acestora.

ALTE DESCOPERIRI:

În locuințele din etapa Cucuteni B_{1a} au fost descoperite şi materiale arheologice din alte nivele de locuire de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, ajunse aici în urma unor deranjamente.

Astfel, în locuințele II/1, II/9 şi II/12 au fost găsite materiale arheologice din nivelul fazei Cucuteni A, iar în locuința II/12 din nivelul fazei Cucuteni A-B.

Au mai fost găsite diverse materiale arheologice specifice culturii Horodiştea-Folteşti în locuințele II/2, II/10, II/12 şi III/11.

Materiale arheologice din timpul locuirii geto-dacice au fost descoperite în locuințele II/10 şi III/2.

SUB LOCUINȚE: Sub câteva dintre locuințele etapei Cucuteni B_{1a} au fost făcute o serie de descoperiri, după cum urmează:

Sub locuințele II/13, III/8 şi III/11 au fost descoperite vetre, ceramică şi alte complexe de pietre ce au aparținut probabil de nivelul de locuire din fata Cucuteni A-B. Sub locuința II/9 au fost găsite numeroase fragmente ceramice de tip Cucuteni B, precum şi câteva statuete feminine, dar aici zona era intens afectată de unele deranjamente, care au

făcut ca să nu se poată stabili cu exactitate şi poziţia unei vetre şi a unei laviţe găsită în perimetrul locuinţei. Situaţia era probabil similară şi în cadrul locuinţei III/11, unde au fost descoperite materiale arheologice din faza Cucuteni A amestecate cu unele din etapa Cucuteni B_{1a}.

II. ANEXELE LOCUINŢELOR DIN ETAPA CUCUTENI B_{1a}.

În cadrul cercetărilor efectuate între 1961 şi 1966 pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, în etapa de locuire Cucuteni B_{1a}, pe lângă locuinţele anterior menţionate, au mai fost descoperite un număr de trei anexe, după cum urmează: anexa locuinţei II/9 - notată anexa 1, anexa locuinţei III/8 - notată anexa 2 şi anexa locuinţei III/11 - notată anexa 3.

Acestea se aflau, în general, în zona de sud a locuinţelor pe lângă care au fost construite. Astfel, anexa 1 era la sud-vest de locuinţa II/9, iar anexele 2 şi 3 erau la sud de locuinţele III/8 şi respectiv III/11.

Dimensiunile anexelor aveau între 3 şi 6 m^2, dar trebuie făcută precizarea că aceste informaţii se referă strict la suprafaţa pe care au fost găsite resturile anexelor descoperite, în realitate ele putând fi mai mari.

Asupra orientării anexelor descoperite nu s-au putut face observaţii pe teren, dar credem că ele aveau în general orientarea locuinţelor la care erau adosate, cum este cazul anexei 2.

Referitor la starea de conservare a acestora, după modul în care au fost descoperite resturile anexelor, ele erau afectate de deranjamente, cum este cazul anexei 1, unde au fost găsite şi resturi ceramice din nivelul fazei Cucuteni A, sau a anexei 3, care era practic într-o alveolare a terenului. Resturile descoperite erau sfărâmicioase, în general.

Asupra platformelor acestor anexe, acestea erau din piatră şi lipituri, în cazul anexelor 1 şi 2, iar în cazul anexei 3, nu s-a putut observa tipul de platformă. Lipitura aplicată peste piatră era subţire, cum o atestă şi resturile descoperite în cadrul anexei 2, ce aveau grosimea de 0,02-0,03 m.

Resturi care să provină de la pereţii anexelor au fost sesizate doar în cuprinsul anexei 2, fără a se putea face şi alte precizări.

Ca amenajări interioare, a fost sesizată prezenţa unui cuptor în cadrul anexei 2, cuptor asemănător cu cel descoperit în colţul de nord-vest al locuinţei III/8. Tot în această anexă a fost descoperit şi un vas bitronconic, aflat în apropiere de cuptor.

Mai trebuie făcută precizarea că sub anexa 2 au fost găsite resturi de perete cu urme de pari şi o vatră pe un pat de fragmente ceramice de tip Cucuteni A-B, ceea ce poate să indice prezenţa unui alte locuinţe din faza Cucuteni A-B, dar nu sunt suficiente date pentru a se susţine cu fermitate acest lucru.

4.4.1.2. ETAPA CUCUTENI B_{1b}.

Din etapa Cucuteni B_{1b}, au fost descoperite resturile a 10 locuințe, două fiind descoperite în cadrul complexului I (loc. I/6 şi I/7), trei în complexul II (loc. II/7, II/8 şi II/18) şi altele cinci în complexul III (loc. III/5, III/6, III/7, III/10 şi III/18).

POZIȚIA LOCUINȚELOR:

Din cele zece locuințe ele etapei Cucuteni B_{1b}, cinci nu suprapuneau sau nu erau suprapuse de către locuințe din alte nivele (loc. I/6, I/7, II/8, III/5 şi III/7).

În cazul locuințelor II/7 şi III/18, acestea suprapuneau resturile unor alte locuințe din faza Cucuteni A, iar locuința III/6 suprapunea resturile unei alte locuințe din etapa Cucuteni B_{1a}. Doar locuința III/10 era suprapusă de resturile unei alte locuințe, aceasta fiind încadrată în etapa Cucuteni B_{1c}.

Pe lângă aceste situații menționate anterior, mai există cazul a două locuințe (II/18 şi III/18) unde nu s-a putut preciza raportul în care acestea se găseau cu resturile unor alte locuințe, locuințe ce au fost încadrate unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIMEA LA CARE S-AU DESCOPERIT LOCUINȚELE:

Adâncimea la care au fost descoperite locuințele din această etapă variau între 0,70-0,85 m (loc. III/5, III/6, III/18 şi III/10) şi 0,90-1,05 m (loc. I/6, I/7, III/7, II/7, II/8 şi II/18), variația înregistrată fiind dată de suprafața topografică denivelată a platformei *Cetățuiei*.

DIMENSIUNILE LOCUINȚELOR:

Dimensiunile locuințelor din această etapă de locuire nu au putut fi precizate foarte clar, fiind mai mult vorba de dimensiunile resturilor de locuințe găsite.

Astfel, câteva date mai precise avem despre locuințele I/6, I/7, III/5, III/6 şi III/7 a căror dimensiuni variau între 6,60 şi 12,60 m^2.

Referitor la celelalte cazuri, dimensiunile nu au putut fi precizate (cum este cazul locuințelor II/8 şi III/10) sau acestea nu au fost dezvelite în totalitate (cum este cazul locuințelor II/7, II/18 şi III/18).

ORIENTAREA LOCUINȚELOR:

În cazul a trei locuințe (I/7, II/7 şi II/18) orientare lor era N-S, pentru altele trei (III/5, III/6 şi III/7) orientarea era NNV-SSE. Într-un sigur caz (loc. I/6), orientarea locuinței era V-E.

La acestea, se mai adaugă trei cazuri în care orientarea nu a putut fi precizată (loc. II/8 şi III/18) sau nu a putut fi apreciată cu exactitate (loc. III/10).

STAREA DE CONSERVARE A LOCUINȚELOR:

Privitor la starea de conservare în care se găseau locuințele din această etapă, în cazul a şapte dintre ele, acestea erau afectate intens de deranjamente (I/6, II/7, II/9, II/18, III/7, III/10 şi III/18), atât din perioadele preistorice, cât şi din cele moderne.

În cazul locuinței III/5 existau şi zone afectate, dar şi zone nederanjate. Locuințele I/7 şi III/6 erau într-o stare mai bună de conservare, chiar dacă existau unele deranjamente.

Resturile locuințelor erau friabile sau foarte friabile, sfărâmicioase, aşa cum s-a consemnat pentru locuințele III/7 şi III/10.

PARTICULARITĂȚILE PLATFORMEI LOCUINȚELOR:

În cazul locuinței II/8 nu s-a putut preciza dacă avea sau nu platformă. În rest, locuințele aveau platforme de lipituri, uneori cu urme de blăni sau lodbe, lipituri sau piatră sau numai piatră.

Locuințele I/6, III/6 şi III/10 aveau platformă de lipituri groase de 0,06- 0,08 m, cu urme de blăni pe dos, blăni ce aveau lățimi de cca. 0,20 m. În cazul locuinței III/6 au existat refaceri ale lutuielii platformei.

La locuințele I/7 şi III/7 lipiturile platformei nu prezentau urme de lodbe sau blăni şi erau în general foarte friabile.

Patru locuințe (II/7, II/18, III/5 şi III/18) aveau platformă de piatră, în cazul a două (loc. II/18 şi III/18), erau şi resturi de lipituri aplicate peste pietre. Unele lipituri găsite în locuința III/18, prezentau pe dos urme de pari, orientate est-vest.

Interesantă era însă platforma de pietre găsită în locuința III/5, unde existau două şiruri orizontale suprapuse de pietre, distanța dintre ele fiind de cca. 0,15 m. Pietrele de la partea inferioară erau mai mari (lespezi). Grămadă de pietre ce constituia cele două şiruri era depozitată într-o alveolare cu dimensiunea de 1,20 x 1,00 m, provocată, probabil, de greutatea masei de piatră şi de pământul de umplutură de sub ea.

PEREȚII LOCUINȚELOR:

Printre resturile locuințelor I/6, II/7, II/8 şi III/6 nu au fost descoperite şi resturi de la pereții locuințelor, iar acelea descoperite în locuințele II/18 şi III/5 nu au oferit nici un fel de informații asupra caracteristicilor acestora.

Resturi de la pereți cu urme de nuiele au fost găsite în locuințele I/7, III/7 şi III/10, nuielele având diametre între 0,02-0,03 şi 0,05-0,07 m. Au mai fost găsite şi alte bucăți de perete cu urme de şipci (în loc. I/7) sau cu urme de pari (în loc. III/18). Unele bucăți de perete găsite erau destul de mari, masive, cum sunt cele descoperite în locuințele I/7 şi III/7, fiind găsită în locuința III/10 şi o bucată de cca. 1,00 m.

Nu a putut fi apreciată, după resturile găsite, grosimea pereților locuințelor din această etapă de locuire.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

În patru dintre locuințele etapei Cucuteni B_{1b} (loc. II/7, II/8, III/5 şi III/18) nu s-au descoperit sau nu s-a putut aprecia existența unor amenajări interioare.

VETRE: Au fost descoperite în şase locuințe, respectiv în locuințele I/6, I/7, II/18, III/6, III/7 şi III/10. În locuințele I/7, II/18 şi III/10 au fost puse în evidență resturi provenind de

la câte o singură vatră, reținând atenția vatra din locuința II/18, construită pe pomosteală şi cea din locuința III/10, care avea o vatră ovală (0,50 x 0,60 m) cu lipituri destul de groase (cca. 0,05 m), sub care era o platformă ovală de fragmente ceramice, unde, alături de unele fragmente ceramice de tip Cucuteni B din masa platformei, s-au găsit şi multe de tip Cucuteni A. Peste această din urmă vatră se afla un bloc de calcar cu dimensiunile de 0,10 x 0,30 m.

În locuințele III/6 şi III/7 au fost găsite câte două vetre în fiecare dintre acestea. Rețin atenția vetrele din locuința III/6, dintre care una avea o margine de piatră, iar cea de a două era pe un pat de piatră cu o protecție uşoară din platforma locuinței. Sub această ultimă vatră au fost găsite şi fragmente ceramice pictate tip Cucuteni B, dintre care unele pictate în stil ζ, care păreau a nu fi fost deranjate.

Doar în locuința I/6 au fost găsite resturile a trei vetre, din care una era pe un pat de piatră cu o mică protecție pe margine, iar celelalte două pe platformă de lipituri, dintre care doar la una s-a găsit o protecție uşoară pe margine. Sub vatra notată v_3, s-a găsit un pat de resturi de vase, iar felul cum erau distribuite fragmentele ceramice de sub lipiturile vetrei, s-ar putea deduce că au fost vase sparte intenționat.

CONSTRUCȚII DE CULT:

În cuprinsul locuinței III/6 a fost descoperită o piesă de lut ars, provenind probabil de la o construcție de cult antropomorfă, cu dimensiuni probabile de 0,40 x 0,20 m, care zăcea în poziție culcată cu orientarea est-vest.

Pe latura de sud a locuinței III/10 a fost găsită o construcție de cult, cu lungimea de 0,32 m şi lățimea de 0,22 m, ruptă în trei bucăți, în poziție culcată şi orientată vest-est. Tot în această locuință au mai fost descoperite şi alte două fragmente de lut de formă mai puțin obişnuită, nefiind exclus să fi provenit de la o construcție.

CONSTRUCȚII DE TIP NEPRECIZAT:

Au fost găsite în locuințele I/6, I/7, II/18 şi III/7 resturi ce proveneau de la construcții de tip neprecizat, cel mai probabil de cult, dintre care atrage atenția acea din locuința I/6 ce avea dimensiunile de 0,40 m x 0,20 m, şi care a fost găsită în poziție culcată, cu orientarea est-vest.

ALTE DESCOPERIRI: În câteva dintre locuințele din etapa Cucuteni B_{1b} au fost descoperite unele materiale din alte etape de locuire ale *Cetățuiei*, prezență datorată în principal unor deranjamente antropice. Astfel, materiale ceramice tip Cucuteni A au fost găsite în locuințele I/6, II/18 şi III/10, de tip Horodiştea-Folteşti în locuințele I/6 şi III/10, iar diverse materiale geto-dacice în locuințele III/5, III/10 şi III/18.

SUB LOCUINȚE: Doar sub platforma locuinței III/6 au fost găsite mai multe vase de tip Cucuteni B, îngropate, probabil ritual.

4.4.1.3. ETAPA CUCUTENI B_{1c}.

Din această etapă de locuire au fost descoperite doar două locuințe, ambele din complexul III, dintre care una a fost dezvelită integral (loc. III/9) şi cealaltă parțial (loc. III/12).

POZIȚIE:

Ambele locuințe din etapa Cucuteni B_{1c} suprapuneau locuințe atât din etapa Cucuteni B_{1a}, respectiv locuința III/9 suprapunea locuințele III/8 şi III/11, iar locuința III/12 pe III/13, cât şi din etapa Cucuteni B_{1b}, în cazul locuinței III/9 în raport cu locuința III/10.

O situație mai puțin clară era în cazul raporturilor dintre locuința III/12 cu locuința III/26, din acest caz cea din urmă fiind încadrată ca aparținând unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

ADÂNCIMEA LA CARE S-AU DESCOPERIT LOCUINȚELE:

Ambele locuințe au fost descoperite la adâncimea de 0,80 m de la suprafața solului.

DIMENSIUNILE LOCUINȚELOR:

Suprafața resturilor locuinței III/9 era de circa 7 m^2. În cazul locuinței III/12, aceasta nu se poate preciza cu exactitate, deoarece din ea a fost dezvelită doar o suprafață de cca. 2 m^2, ea continuându-se şi în taluzul de sud.

ORIENTAREA LOCUINȚELOR:

Dacă în cazul locuinței III/9 aceasta a putut fi precizată clar, fiind N-S, în cazul locuinței III/12, ea nu a putut fi stabilită exact, fiind cel mai probabil tot N-S.

STAREA DE CONSERVARE A LOCUINȚELOR:

Locuințele erau relativ bine conservate, fiind sesizate şi unele lipsuri datorate unor deranjamente ulterioare acestei etape de locuire, unele datând probabil din timpul locuirii geto-dacice, cum este cazul celui din zona de vest a locuinței III/12.

PARTICULARITĂȚILE PLATFORMEI LOCUINȚELOR:

Ambele locuințe aveau platforme de lut ars, cu urme de blăni pe dos. În cazul locuinței III/9, s-a putut observa că urmele de blăni erau dispuse perpendicular pe axul lung al locuinței, respectiv vest-est.

PEREȚII LOCUINȚELOR:

Urme de la pereți au fost descoperite doar în cadrul locuinței III/12, câteva dintre bucățile găsite având urme de nuiele pe dos.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

Singurele amenajări puse în evidență în locuințele din etapa Cucuteni B_{1c} au fost vetrele. Dacă în locuința III/9 au fost găsite resturile unei singure vetre, pe suprafața dezvelită din locuința III/12 au fost descoperite resturile a două vetre.

SUB LOCUINȚE:

Sub resturile locuinței III/9 au fost puse în evidență unele aspecte interesante. Astfel, îndepărtarea lipiturilor platformei din jumătatea ei de vest, s-au constatat sub ea mai multe fragmente ceramice din vase sparte probabil intenționat cu scop de cult, de ocupanți din nivelul etapei Cucuteni B_{1c}, înainte de a se construi locuința III/9. Aceste resturi ceramice erau masate îndeosebi în jumătatea de sud a locuinței, în jumătatea de est zona fiind mult deranjată. Acest nivel de fragmente ceramice, corespunzător vetrei din partea de est a locuinței III/9, care a fost şi nivelul de călcare din faza Cucuteni B_{1c}, a putut fi clar sesizat stratigrafic şi în profilurile pereților şanțului lung şi al casetelor realizate.

4.4.1.4. LOCUINȚELE ÎNCADRATE ÎNTR-O ETAPĂ NEPRECIZATĂ A SUBFAZEI CUCUTENI B_1.

Din cauza imposibilității separării clar stratigrafice a situației unor anumite locuințe şi nivele de locuire din subfaza Cucuteni B_1, singura soluție corectă din punct de vedere ştiințific a fost gruparea lor în cadrul unei etape neprecizate a acestei subfaze. Astfel, cele 12 locuințe încadrate la această grupă, precum şi materialele arheologice asociate (unelte, ceramică, plastică) pot aparține oricărei din cele trei etape stabilite în cadrul acestei subfaze, respectiv etapelor Cucuteni B_{1a}, Cucuteni B_{1b} şi Cucuteni B_{1c}. Din acest motiv, pe descoperirile atribuite unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1 nu se pot preciza şi sesiza specificități ale unui singur nivel de locuire, ele fiind însă utile în caracterizarea şi înțelegerea generală a locuirii din subfaza Cucuteni B_1.

În continuare, vom urmări prezentare sintetică a caracteristicilor locuințelor atribuite unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1.

Din cele 12 locuințe grupate aici, două au fost descoperite în complexul I (I/1 şi I/2), trei au fost descoperite în complexul II (II/6, II/15, II/16), iar restul de şapte în complexul III (III/16, III/19, III/20, III/21, III/22, III/23 şi III/26).

POZIȚIE:

Unele dintre locuințele încadrate în această grupă suprapuneau locuințe din faza Cucuteni A (loc. III/16 şi III/20) sau Cucuteni A-B (loc. III/19) şi erau suprapuse de locuințe din subfaza Cucuteni B_2 (loc. I/2, II/15, II/16, III/16, III/19, III/21 şi III/23).

În cazul locuinței II/15 nu s-a putut preciza raportul acesteia cu două locuințe din etapa Cucuteni B_{1a}, pentru locuințele II/18 şi III/20 nu s-a putut preciza raportul cu locuințe din etapa Cucuteni B_{1b}, iar în cazul locuinței III/26 nu s-a putut stabili raportul cu o locuință din etapa Cucuteni B_{1c}.

Mai trebuie precizat că s-au mai întâlnit şi situații în care nu s-a putut stabili raportul dintre două locuințe încadrate la etapă neprecizată a subfazei B_1, cum este cazul locuințelor

III/19 cu III/21, a locuinței III/21 cu III/23, şi respectiv III/16 şi III/20.

ADÂNCIME:

Adâncimea la care au fost descoperite locuințele încadrate cronologic în această grupă, variază între 0,90-1,05 m (loc. I/1, I/2, II/6, III/16, III/19 şi III/26) şi 1,15-1,25 m (II/15, II/16, III/20, III/21, III/22 şi III/23).

Datele prezentate anterior precizau faptul că nivelul cel mai vechi al etapei Cucuteni B_{1a} se găseşte între 1,15 şi 1,35 m adâncime, iar cel mai nou între 0,90 şi 1,05 m, nivelul etapei Cucuteni B_{1b} este localizat între 0,70-0,85 m şi 0,90-1,05 m, iar cel al etapei Cucuteni B_{1c} este la 0,80 m adâncime.

Având şi unele observații privitoare la poziția unor locuințe, cum ar fi că locuința III/20 era cu 0,20 m mai jos de locuința III/16, aceasta din urmă după adâncime şi stratigrafie ar fi putut aparține de nivelul etapei Cucuteni B_{1c}, locuința II/15 părea că este suprapusă de o platformă compactă din Cucuteni B_{1b} sau că locuința III/21 era cu 0,20-0,25 m mai sus decât nivelul locuinței III/14 din faza Cucuteni A-B, cât şi adâncimea la care s-au găsit unele resturi de locuințe, am putea aprecia că locuințele aflate mai la adâncime ca II/15, II/16, III/20, III/21, III/22 şi III/23 să poată aparține uneia dintre etapele Cucuteni B_{1a} sau Cucuteni B_{1b}, dar în cazul locuințelor I/1, I/2, II/6, III/16, III/19 şi III/26 ele pot să aparțină oricărei etape din cele trei ale subfazei Cucuteni B_1.

DIMENSIUNILE LOCUINȚELOR:

Cele mai multe dintre locuințe au fost dezvelite parțial, suprafețele cercetate având cele mai multe cazuri între 1,60 şi 4,60 m^2 (II/6, II/19, III/20, III/22 şi III/26), doar două dintre ele având suprafețe mai mari de 10,50 m^2 (loc. III/16) şi 24 m^2 (loc. II/15).

Resturile ale altor cinci locuințe au fost cercetate integral, pe întreaga suprafață, dar după dimensiunile păstrate nu credem că acestea erau şi dimensiunile reale ale locuințelor eneolitice. Resturile de locuințe au fost găsite pe suprafețe de 3,6-7,7 m^2 (loc. I/1, I/2, III/21 şi III/23) sau de 11,5 m^2 (loc. II/16), dar lățimea mică a suprafeței pe care s-au găsit resturile acestei din urmă locuințe, de numai 1,80 m, vine să sprijine observația noastră anterioară, că acestea nu reprezintă dimensiunile reale ale locuințelor cucuteniene,

ORIENTAREA LOCUINȚELOR:

Două dintre locuințe aveau orientarea V-E (loc. I/1 şi II/16), alte două NNV-SSE (III/16 şi III/19), una era orientată N-S (loc. I/2) şi o alta NE-SV (loc. II/15). În cadrul a cinci locuințe, orientarea era cel mai probabil N-S (loc. III/20, III/21, III/22, III/23 şi III/26), iar în cazul locuinței II/6 aceasta nu a putut fi precizată sau apreciată.

STAREA DE CONSERVARE A LOCUINȚELOR:

Privitor la starea de conservare a locuințelor, acestea erau afectate intens de deranjamente, fapt ce a determinat şi imposibilitatea datării cu exactitate a acestora. Dintre locuințele cele mai afectate menționăm I/1, II/2, II/6, II/15, III/16, III/19, III/20, III/22 şi III/23.

La acestea adăugăm că resturile de la platformă, în cazul locuințelor II/16 şi III/21, erau foarte friabile. Doar o singură locuință (III/26), se găsea într-o stare de conservare mai bună.

PARTICULARITĂȚILE PLATFORMEI LOCUINȚELOR:

În cazul locuinței II/6 nu s-a putut preciza dacă avea sau nu platformă, deşi au fost găsite câteva resturi de lipituri şi pietre ce puteau să provină din aceasta.

Platforme de lipituri, care păstrau urme de lodbe sau blăni pe dos, au fost sesizate în cadrul locuințelor II/15, II/16, III/21 şi III/23, urmele găsite având orientări diferite. În cazul locuinței II/15 s-a putut preciza că platforma a fost refăcută de două ori, însumând o grosime de 0,06 m.

Platforme de piatră şi lipituri au fost sesizate în cazul locuințelor III/16, III/19, III/20 şi III/26. Reține atenția situația din locuința III/20, unde o mică platformă de pietre din zona de vest a locuinței putea fi în legătură cu o posibilă zonă de intrarea în locuință alături de alte resturi ce puteau proveni de la refaceri ale locuinței.

Un caz aparte este cel al locuinței I/2, unde pe lângă platforma de piatră şi lipituri, în unele sectoare ale sale s-au găsit şi lipituri cu urme de lodbe pe dos, singura explicație plauzibilă fiind aceea că s-a urmărit în acest loc o nivelare a terenului înainte de a se construi platforma de piatră a locuinței.

Locuințele I/1 şi III/22 au avut platforme constituite exclusiv din piatră, în cea din urmă locuință sesizându-se două sectoare distincte, din pietre cu dimensiuni diferite.

PEREȚII LOCUINȚELOR:

În locuințele II/16, III/20 şi III/21 nu au fost descoperite resturi care să provină din pereții locuințelor.

Diverse resturi răzlețe de perete au fost găsite în locuințele II/6, II/15, III/16, III/19, III/22, III/23 şi III/26. Bucăți mai mari de perete au fost găsite în locuința I/1, ce păstrau şi urme de nuiele şi bețe mai groase.

În locuința I/2 bucățile de perete au permis aprecierea grosimii acestuia, ce se situa în jurul a 0,12-0,13 m.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

VETRE: Au fost sesizate în locuințele I/1, I/2, II/15, III/16 şi III/22.

Cu excepția locuinței III/2 unde se găseau trei vetre, în restul locuințelor precizate s-a descoperit numai câte o singură vatră, cu mențiunea că în cazul locuințe III/16 nu a fost precizată foarte clar apartenența sau nu a vetrei la această locuință.

Ca tip constructiv, vetrele erau rotunde (loc. I/1, I/2, III/22) sau ovale (loc. II/15), construite pe un pat de cioburi (loc. III/22) sau pe platforma de piatră a locuinței (loc. I/2), peste care a fost aplicat un pat de pământ sau lipituri.

CONSTRUCȚII DE CULT: Au fost sesizate în locuințele I/I, I/2, III/19 şi III/23.

Atrage atenția construcția din locuința III/23, care era un altar cruciform, din care s-a păstrat o porțiune cu dimensiunile de 0,38 x 0,25 m, înaltă de 0,06 m şi cu marginea teşită oblic.

Într-o serie de locuințe (II/6, II/16, III/20, III/21 şi III/26) nu au fost sesizate nici un fel de amenajări interioare.

ALTE DESCOPERIRI:

În urma unor deranjamente, în unele locuințe au fost găsite o serie de materiale din faza Cucuteni A (loc. II/15) şi Cucuteni A-B (loc. I/1), cât şi altele de tip Horodiştea-Folteşti (loc. I/1, I/2 şi III/16) sau geto-dacice (loc. I/1 şi I/2). La acestea se adaugă un vârf de săgeată de tip scitic descoperit în locuința I/1.

SUB LOCUINȚE:

Au fost găsite o serie de materiale arheologice din nivelele anterioare, din fazele Cucuteni A (loc. II/15 şi III/23) şi Cucuteni A-B (loc. III/23), sau chiar unele de tip Cucuteni B (loc. III/16, III/22 şi III/23), aduse şi amestecate ca urmare a unor deranjamente.

4.4.1.5. CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA LOCUINȚELE ŞI ANEXELE DIN SUBFAZA CUCUTENI B_1.

Privitor la locuințele şi anexele din subfaza Cucuteni B_1 de pe *Cetățuia* de la Cucuteni se pot desprinde următoarele concluzii:

În primul rând că locuirea corespunzătoare acestei faze a fost cea mai intensă în cuprinsul aşezării, individualizându-se trei etape de locuire succesive (Cucuteni B_{1a}, Cucuteni B_{1b} şi Cucuteni B_{1c}), acestora adăugându-se descoperirile care nu au putut fi încadrate strict în una din cele trei etape amintite anterior. Doar în cazul etapei Cucuteni B_{1a} au fost individualizate două nivele de locuire.

Au fost descoperite în total un număr de 36 locuințe (12 din etapa Cucuteni B_{1a}, zece din etapa Cucuteni B_{1b}, două din etapa Cucuteni B_{1c} şi 12 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1) şi 3 anexe (toate din etapa Cucuteni B_{1a}).

Pentru estimarea numărului de locuințe din fiecare etapă am utilizat metoda folosită anterior şi pentru fazele Cucuteni A şi Cucuteni A-B, prin raportarea numărului de locuințe găsite pe suprafața cercetată (800 m^2), raportate la suprafața locuită (suprafața platoului până la şanțul extern – 1120 m^2), considerându-se că densitatea de locuire ar fi uniformă la nivelul aşezării. Astfel, ar rezulta că atât în nivelul inferior, cât şi în cel superior al etapei Cucuteni B_{1a} pe platoul *Cetățuiei* puteau exista câte 84 locuințe, deci ar fi fost în total 168 locuințe în timpul acestei etape. Folosind aceeaşi metodă ar rezulta că în timpul etapei Cucuteni B_{1b} ar fi putut fi 140 locuințe, în timpul etapei Cucuteni B_{1c} 28 locuințe, iar pentru

cazul locuințelor încadrate unei etape neprecizate din subfaza Cucuteni B_1, numărul locuințelor ar ajunge la 168.

Datele mai sus obținute, nu pot reprezenta în opinia noastră cifre reale, deoarece metoda de estimare, chiar dacă a dat rezultate apropiate de realitate pentru faza Cucuteni A sau Cucuteni A-B, cifrele obținute pentru subfaza Cucuteni B_1 ar indica o densitate de locuințe, raportată la suprafața stațiunilor, de cel puțin patru ori mai mare față de stațiunile de la Truşeşti-*Țuguieta* sau Hăbăşeşti-*Holm*. Astfel, în timpul celor trei faze ar fi existat un număr total de 504 locuințe, iar dacă am lua în considerare patru nivele de locuire aparținând la trei etape (două în Cucuteni B_{1a} şi câte unul pentru Cucuteni B_{1b} şi Cucuteni B_{1c}), ar rezulta că în fiecare din acest nivel s-ar putea găsi câte 126 locuințe.

În opinia noastră, singura explicație pentru numărul mare al locuințelor ce a rezultat în urma estimării ar fi că în zonele cercetate prin săpăturile din 1961-1966 erau concentrate un număr mai mare de locuințe față de restul platoului în etapele subfazei Cucuteni B_1. Dacă însă aceste date se vor dovedi a fi reale, înseamnă că densitatea de locuire a *Cetățuiei* de la Cucuteni a fost una foarte mare, raportată la stațiunile cercetate până acum. În susținerea acestei din urmă afirmații ar putea pleda, în acest moment, situația stratigrafică deosebit de complicată din această stațiune.

Până însă la elucidarea finală a acestei probleme, dacă ea se va mai putea realiza, considerăm că rezultatele mai sus prezentate trebuie privite cu rezerve, dar luate în considerație ca posibile.

Un alt lucru care considerăm că trebuie amintit este cel legat de dimensiunile locuințelor, dimensiuni care în cazul a 17 dintre acestea nu au putut fi precizate cu exactitate, din cauză că au fost cercetate parțial sau că nu s-a putut din cauza condițiilor de conservare a acestora. În cazul a 15 dintre locuințe, resturile acestora se găseau pe suprafețe de sub 15 m^2, şi doar în cazul a patru dintre ele erau de peste 15 m^2 şi până la 55 m^2, toate fiind din etapa Cucuteni B_{1a}. În această ultimă grupă a locuințelor de peste 15 m^2 am putea să mai adăugăm şi o altă locuință cercetată, doar parțial, dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

Privitor la tipul de platformă, în cazul a patru dintre locuințe acesta nu a putut fi precizat, 15 locuințe aveau platformă de lipituri, alte 11 aveau platforme de piatră şi lipituri şi doar şase dintre locuințe aveau platformă numai din piatră.

Privitor la amenajările interioare, în 10 dintre locuințe nu au fost găsite sau nu au putut fi precizate. Vetrele au fost descoperite în locuințele din toate cele trei etape de locuire ale subfazei Cucuteni B1, pe când cuptoarele şi lavițele au fost întâlnite doar în etapa Cucuteni B_{1a}. Nu au fost descoperite complexe de cult sau complexe de tip neprecizat, doar în etapa Cucuteni B_{1c}.

De menționat că sub două locuințe, una din etapa Cucuteni B_{1b} şi cealaltă din etapa Cucuteni B_{1c}, au fost descoperite complexe ritualice.

4.4.2. LOCUINȚELOR DIN SUBFAZA CUCUTENI B_2.

Din această subfază a locuirii eneolitice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni au fost descoperite un număr de 11 locuințe, dintre care trei în complexul I (loc. I/3, I/4 şi I/5), tot trei în complexul II (loc. II/3, II/4 şi II/5) şi un număr de cinci în complexul III (loc. III/1, III/3, III/4, III/17 şi III/25).

POZIȚIE:

În cele mai multe cazuri locuințele din subfaza Cucuteni B_2 suprapun locuințe din etapele anterioare de locuire a stațiunii. Astfel, locuințele I/3, I/4, II/4 şi II/5 suprapun alte locuințe din etapa Cucuteni B_{1a}, iar locuințele I/4, II/4, II/5, III/3, III/4 şi III/17 suprapun pe altele dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

O situație aparte este prezentată de locuința II/4, care suprapune locuința II/3 din aceeaşi subfază Cucuteni B_2, ceea ce ne-a făcut să avem în considerație existența probabilă a două nivele de locuire în subfaza Cucuteni B_2.

Situația pare a fi confirmată de cea din complexul III, unde stratigrafic a fost pusă în evidență existența a două nivele în dreptul locuinței III/1, aceasta aflându-se în nivelul cel mai nou al acestei subfaze şi de cea din colțul de nord-est al complexului, unde resturile locuinței III/3 par a suprapune o altă platformă de piatră a unei alte locuințe tot din subfaza Cucuteni B_2, platformă care se găsea deasupra locuinței III/16, însă situația de aici nu a putut fi precizată cu exactitate.

ADÂNCIMEA LOCUINȚELOR:

Adâncimea la care se găseau locuințele varia între 0,50-0,60 m în cazul locuințelor I/3, I/4, I/5, II/4 , III/1, III/3, III/4 şi III/25 şi între 0,70-0,80 în cazul locuințelor II/3, II/5 şi III/17.

Având în vedere faptul că stratigrafic s-a constatat că locuințele II/4, III/1 şi III/3 aparțin nivelului superior al subfazei Cucuteni B_2, iar locuința II/3 aparține nivelului inferior, am putea face afirmația, sub mențiunea unor rezerve, că nivelul superior al subfazei B_2 s-ar găsi la 0,50-0,60 m adâncime față de suprafața solului, iar cel inferior s-ar găsi la 0,70-0,80 m față de suprafața terestră, trebuindu-se a se lua în considerații că suprafața platoului nu este în totdeauna plată.

DIMENSIUNILE LOCUINȚELOR:

În cazul locuinței III/17 dimensiunile ei nu au putut fi apreciate, situația fiind similară şi în cazul locuințelor III/3, III/4 şi III/25, care nu au fost cercetate decât parțial, pe mici suprafețe de 2,00-3,20 m^2.

Resturile locuinței I/4 erau pe o suprafață de 8,50 m^2, iar cele ale locuințelor I/5 şi

II/3 ocupau o suprafață de 14,00-15,00 m^2. Resturile locuinței I/3 ocupau o zonă cu suprafața de 19,50 m^2, pe când cele ale locuințelor II/4 şi II/5 aveau 26,00-28,00 m^2.

O situația aparte a fost întâlnită în cazul locuinței III/1, unde resturile sale ocupau suprafața de cca. 55 m^2, platforma păstrându-se în mai bune condiții doar pe o zonă cu suprafața de cca. 15 m^2.

ORIENTAREA LOCUINȚELOR:

Patru dintre locuințele din subfaza Cucuteni B_2 erau orientate V-E (loc. I/4, I/5, II/4 şi II/5), două aveau orientarea NNV-SSE (loc. II/3 şi III/3), iar altele două N-S (loc. I/3 şi III/1).

În cazul a trei locuințe, orientarea nu a putut fi stabilită precis, fiind probabil N-S (loc. III/4 şi III/25) sau NNV-SSE (loc. III/17).

STAREA DE CONSERVARE A LOCUINȚELOR:

Cele mai multe dintre locuințe erau afectate, într-un grad mai mare sau mai mic, de deranjamentele datorate locuirilor ulterioare sau a unor şanțuri moderne, fapt ce a generat răvăşirea resturilor unor locuințe. Unele resturi erau sfărâmicioase, cum au fost cele observate în cazul locuinței III/5.

În condiții mai bune s-au păstrat resturile locuințelor I/3 şi III/25, deşi erau afectate de unele deranjamente. O situație aparte a fost în cazul locuinței III/1, care avea o stare de conservare bună, dar cu goluri pe toate laturile, convenindu-se la păstrarea *in situ*, pentru un eventual muzeu în aer liber.

PARTICULARITĂȚILE PLATFORMEI LOCUINȚELOR:

În cazul a patru locuințe nu a putut fi clarificată exact situația platformelor locuințelor, găsindu-se pietre izolate (loc. I/4), pietre izolate şi lipituri (loc. II/4 şi III/3), unele dintre lipituri având şi urme de lemn, fără a se putea preciza exact dacă provin din platformă sau din perete (loc. II/4).

Platformă de piatră şi lipituri a fost pusă în evidență în cazul locuinței I/3, unde peste lipitura de bază s-a mai lutuit de cel puțin patru ori, lipitura având în final o grosime de cca. 0,17 m.

O situație oarecum similară, dar fără a putea fi pe deplin clarificată, a fost şi în cazul locuințelor II/5 şi III/1, cu platforme de piatră relativ bine conservate, în care poziția unor lipituri nu a putut fi exact precizată. Astfel, în locuința II/5 au mai fost găsite mai multe lipituri, dintre care unele cu urme de pari, ce proveneau cel mai probabil de la pereți, iar în cazul locuinței III/1, mai multe lipituri aveau urme de scânduri pe dos, unele dintre acestea provenind cu siguranță de la presupusul perete despărțitor din zona centrală a locuinței, tot aici găsindu-se şi alte lipituri cu urme de pari cu diametrul de 0,11 m.

Platforme constituite numai din piatră fără lipituri au fost întâlnite în cazul locuințelor I/5, II/3, III/4, III/17 şi III/25. Unele dintre acestea erau afectate intens de deranjamente (loc. II/3 , III/4 şi III/17) iar în cazul locuințelor III/4 şi III/25 pietrele păreau dispuse neregulat

sau chiar dezorganizat.

Un caz aparte îl constituie platforma locuinţei I/5, unde existau două şiruri de pietre suprapuse din pietre de dimensiuni mari (lespezi), dispuse orizontal, care din cauza greutăţii a generat o alveolare a terenului, situaţie asemănătoare cu cea din locuinţa III/5 din etapa Cucuteni B_{1b}.

PEREŢII LOCUINŢELOR:

În cazul locuinţelor III/17 şi III/25 nu au fost descoperite resturi de la pereţi, iar în cazul locuinţei II/4 nu s-a putut preciza dacă resturile de lipituri provin de la pereţi sau din platforma locuinţei.

În cele mai multe dintre locuinţele subfazei B_2 (loc. I/3, I/4, I/5, II/3, II/5, III/3 şi III/4), au fost găsite resturi ce proveneau de la pereţi, fără a se putea face asupra lor alte precizări suplimentare, excepţie făcând în acest caz unele resturi de lipitură de perete din locuinţa I/5, ce aveau urme de pari pe dos.

Situaţia cea mai interesantă a fost sesizată în cazul locuinţei III/1, unde în mijlocul locuinţei, în sectorul central din jumătatea de vest, a fost găsită o bucată mai mare de lipitură cu urme de scânduri pe dos, ce s-a presupus că provine de la baza unui perete interior despărţitor din locuinţă, perete care a fost continuat în sus cu scânduri. Tot în sectorul central, în dreptul porţiunii cu urme de scânduri, s-au găsit şi bucăţi de lipituri cu urme de pari cu diametrul de 0,11 m. Alături de acestea, s-au mai identificat şi urme de montant şi bucăţi de lipituri de pereţi, dintre care unele erau zgurificate parţial, iar altele aveau orientarea vest-est.

AMENAJĂRI INTERIOARE:

În cazul a cinci locuinţe (I/4, II/3, II/4, II/5 şi III/17) nu au fost sesizate sau nu s-a putut preciza existenţa unor amenajări interioare.

VETRE: Au foste descoperite în locuinţele I/3, I/5, III/1 şi III/3, dintre care atrage atenţia vatra din locuinţa I/3 ce avea o margine înaltă de 0,10 m şi grosimea de 0,06 m, cu o făţuială groasă de 0,025 m, având incluse în lipitura de bază a vetrei fragmente ceramice. De menţionat faptul că în locuinţa III/1 au fost găsite resturile a trei vetre.

CONSTRUCŢII DE CULT: Au fost descoperite doar în locuinţele I/3 şi III/1. În locuinţa I/3, era vorba de trei altăraşe, foarte precar conservate, aflate în zona de est a locuinţei. Unul dintre acestea, lung de 0,36 m, lat de 0,15 m şi gros de 0,07 m, era pictat şi după modul de descoperire s-a presupus că el ar fi fost cel construit iniţial, direct pe lipitura de pe baza platformei, care ulterior s-a deteriorat şi a fost scos din uz, construindu-se în locul lui celelalte două altăraşe, care au suferit la rândul lor, probabil, refaceri.

CONSTRUCŢII DE TIP NEPRECIZAT: În locuinţele III/4 şi III/25 au fost descoperite resturi de la construcţii de tip neprecizat, cel mai probabil de cult.

ALTE DESCOPERIRI: Datorită unor deranjamente, în locuinţele din subfaza Cucuteni B_2 au

fost descoperite o serie de materiale, în special ceramică, din alte nivele de locuire ale *Cetățuii*, după cum urmează: din nivelul fazei Cucuteni A în locuințele I/3 şi III/1, din faza Cucuteni A-B în locuința I/3, din nivelul Horodiştea-Folteşti în locuințele I/3, I/4, II/5, III/1, III/3 şi III/17.

Dintre materialele atribuite locuirii geto-dacice descoperite în locuințele din această subfază menționăm o fusaiolă şi o greutate de lut găsite în locuința I/5, un cuțitaş de fier din locuința II/5, şi diverse fragmentele ceramice, dintre care unele cu analogii în ceramica aşezării geto-dacice de la Cotnari-*Cătălina*, fiind descoperite în locuințele I/5, II/5 şi III/3.

SUB LOCUINȚĂ: Sub platforma locuinței II/5 a fost descoperită o sulă de aramă.

La final, adăugăm faptul că pentru estimarea numărului de locuințe din subfaza Cucuteni B_2 am folosit aceeaşi metodă ca şi pentru subfaza Cucuteni B_1, rezultatul obținut fiind de 154 locuințe. În această situație, considerațiile privitoare la estimarea numărului total al locuințelor exprimate pentru subfaza Cucuteni B1 sunt valabile şi pentru subfaza Cucuteni B_2.

4.4.3. CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA LOCUINȚELE DIN FAZA CUCUTENI B.

Din faza Cucuteni B de pe *Cetățuia* de la Cucuteni au fost descoperite un număr total de 47 locuințe, dintre care 36 aparțin subfazei Cucuteni B_1 şi 11 subfazei Cucuteni B_2. Cele trei anexe ale locuințelor descoperite aparțin în integralitate subfazei Cucuteni B_1.

După cum se poate observa, locuirea din subfaza Cucuteni B_1 este mult mai intensă decât în cea din subfaza Cucuteni B_2, iar comparativ cu fazele anterioare, locuirea din faza Cucuteni B este cea mai importantă, situație existentă pe *Cetățuia* de la Cucuteni, fiind inversă decât în cazul locuirii din stațiunea de la Truşeşti-*Țuguieta*, unde locuirea din faza A era cea mai intensă.

Dintre caracteristicile care pot fi edificatoare într-o situație comparativă între locuirea din faza Cucuteni A, din cea din faza Cucuteni A-B şi cea din faza Cucuteni B de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, cele mai elocvente se referă la tipul de platforme ale locuințelor. Astfel, platforme de lipituri sunt prezente în toate cele trei faze, platforme de piatră şi lipituri fiind întâlnite doar într-un singur caz în faza Cucuteni A, dar sunt bine reprezentate în etapele Cucuteni B_{1a}, Cucuteni B_{1b}, precum şi între locuințele încadrate unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1 şi în subfaza Cucuteni B_2.

Un element distinctiv îl reprezintă prezența locuințelor cu platformă de piatră exclusiv în faza Cucuteni B, începând cu prima etapă de locuire, Cucuteni B_{1a}, fiind întâlnite şi în etapa Cucuteni B_{1b}, precum şi între locuințele încadrate unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1, cele mai numeroase fiind în etapa Cucuteni B_2.

CAPITOLUL 5.

SISTEMUL DE FORTIFICAȚIE AL AŞEZĂRII ENEOLITICE

5.1. PROBLEME GENERALE.

Toponimul de *Cetățuia* dat de localnici dealului pe care se găseşte stațiunea eponimă a culturii Cucuteni, despre care avem date încă din a doua jumătate a secolului XIX (Frunzescu D., 1872, p.108), are la bază, cu siguranță, aspectul impunător şi greu de cucerit, ca al unei cetăți, şi mai puțin probabil o perpetuare la nivelul memoriei colective a comunităților din această zonă despre existența în vremuri îndepărtate a unei aşezări fortificate asimilate cu o cetate.

Aparenta mare incidența a amplasării unor stațiuni cucuteniene pe dealuri cu toponimul de *Cetățuia*, la care s-au adăugat şi o serie de observații de teren, au făcut să se considere că aşezările cucuteniene s-ar găsi aproape exclusiv pe acest tip de relief, ce conferea comunităților ce locuiau în ele un grad mare de protecție (*Aşezări...*, p.32 şi urm.). Date recente, bazate pe observații topografice şi statistice riguroase, realizate în cadrul unei zone bine delimitate din punct de vedere geografic (Văleanu M.C., 2003a, p.141-188; *idem*, 2003, p.135-222), au scos în evidență faptul că, pentru zona bazinului hidrografic al râului Bahlui, doar trei din cele 271 stațiuni cartografiate aveau acest toponim, iar procentul stațiunilor amplasate în zonele mai sus amintite este destul de redus, singura ipoteză de explicare a acestor stări de lucruri, ar indica mai mult rolul pe care acestea l-au avut între aşezările din regiune (*ibid.*, 2003a, p.187 şi urm.).

Poziționarea *Cetățuii* de la Cucuteni, forma şi aspectul general al peisajului zonei, au fascinat pe cercetători, încă de la descoperirea ei. Dominând zona ca o adevărată *acropolă* şi accesul deosebit de dificil la aşezare de pe platoul dealului pentru cel care vrea

să-i excaladeze versantul, sunt doar câteva din argumentele ce pledează în favoarea toponimului ce îl merită din plin – *Cetăţuia*.

Despre existenţa unor elemente de fortificare ale staţiunii de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, aflăm prima dată de la N.Beldiceanu, care sesizează existenţa unui şanţ cu adâncimea ce varia între 1,10 şi 2,20 m (Beldiceanu N., 1885, p.189). Ulterior, în 1909 şi 1910, H.Schmidt şi G.Bersu vor realiza cercetarea lui metodică, formulând o serie de observaţii ştiinţifice deosebit de interesante. În campaniile de cercetări sistematice din anii 1961-1966, şanţurile aşezării eneolitice au fost cercetate pentru verificarea observaţiilor anterioare, cât şi pentru obţinerea altora noi, săpăturile arheologice asupra acestora fiind încredinţate lui A.C.Florescu.

Dar înainte de a trece la prezentare elementelor constitutive ale sistemului de fortificare al staţiunii de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, considerăm utile câteva consideraţii asupra unor elemente care ne-au determinat structurarea şi abordarea subiectului, aşa cum rezultă din prezentarea lui în continuare.

Asupra scopului realizării unor şanţuri în zona platourilor din spatele unor aşezări cucuteniene, zonă în care accesul este facil, datorită terenului aproape orizontal, spre deosebire de accesul prin zona versanţilor, deosebit de dificil şi în multe cazuri chiar imposibil, s-a considerat că singura explicaţie logică ar fi că scopul pentru realizarea acestora a fost unul defensiv, de apărare, deşi au existat păreri că ele au fi putut fi folosite şi în alte scopuri, precum acela de delimitare a spaţiului locuit, de adăpostire a animalelor domestice. O opinie recent exprimată consideră că rolul acestor şanţuri ar fi acela de a delimita zona sacră, din interior, de exteriorul profan, şi apoi ca obstacol contra eventualilor intruşi (Bem C., 2001, p.77).

Utilizarea fotografiilor aeriene în studierea unor staţiuni cucuteniene (Văleanu M.C., 2003a, p.208-227) a scos în evidenţă unele aspecte inedite, care vin să confirme şi să argumenteze faptul că scopul principal pentru care acestea au fost realizate a fost unul defensiv. Plecând, în principal, de la observaţiile făcute asupra staţiunii de la Scânteia-*Dealul Bodeştilor*, au putut fi creionate şi apoi susţinute cu argumente, unele ipoteze asupra sistemelor defensive ale unor staţiuni cucuteniene.

Astfel, staţiunea de la Scânteia este poziţionată într-o zonă cu altitudine relativă mică, sub 25 m (*idem*, 2003b, p.75-76), accesul putându-se realiza uşor, atât prin zona de pe platoul dealului din spatele aşezării, cât şi prin zona unui versant deosebit de lin sau prin zona celorlalţi doi versanţi, puţin mai abrupţi. Astăzi doi dintre versanţi, cel dinspre vest şi cel dinspre nord au fost mult nivelaţi în urma unor lucrări pentru amenajarea unui baraj, prin anii 1980. Avându-se la dispoziţie pentru studiu o serie de fotografii aeriene, realizate cu câţiva ani înainte de amenajarea barajului, s-au putut sesiza existenţa unor elemente interesante care dezvăluiau elementele de fortificaţie ale staţiunii cucuteniene (*idem.*, 2003a, p.221-224).

Astfel, în zona de est a stațiunii pe fotografiile aeriene erau *clare urmele unui şanț*, pământul scos fiind pus spre vest de el, formând, probabil, un val. Dar rostul de apărare pentru care acest şanț ieşea clar în evidență, când pe versantul de sud al aşezării, cât şi pe versantul de vest, astăzi amândouă având înclinări foarte mici, versanții fiind foarte lini, au fost observate unele intervenții antropice, a căror singură explicare, ar fi că au avut rostul de a taluza versanții mai puțin înclinați, cu scopul creării unui obstacol care să împiedice accesul prin acele zone în aşezare. Acest obstacol ce poate avea forma unui şanț, al cărui perete spre vale putea fi şi eliminat, cum ar rezulta şi din fotografiile aeriene, crea un perete cu înălțimea de câtiva metrii, suficienți pentru ca accesul prin acele zone să nu se mai poată realiza (*ibid.*).

Verificând aceste date primare pe stațiunea de la Băiceni-*Dâmbul Morii*, am constatat că dacă s-ar taluza versanții aşezării (malurile celor două pâraie care delimitează stațiunea), creează acelaşi impact ca în cazul stațiunii de la Scânteia, completând astfel rolul defensiv al şanțului din zona din spatele aşezării.

S-a urmărit mai departe aceste elemente legate de amenajarea versanților şi în cazul unor aşezări din zone cu altitudini relative mari, cum este cazul stațiunilor Cucuteni-*Cetățuie,* Dumeşti-*Coasta Viei*, Hăbăşeşti-*Holm*, Ruginoasa-*Dealul lui Drăghici*, Topile-*Dealul Crâşmei*, Isaiia-*La Lutărie*, dar şi a altor zone de versant, atât din apropierea stațiunilor menționate anterior, cât şi din zone unde nu sunt cunoscute stațiuni cucuteniene sau din alte epoci. S-a constatat că în zona stațiunilor mai sus amintite, versanții din zona aşezărilor aveau o formă *regulată* şi *uniformă* pe mare parte din ei, cu înclinări deosebit de mari, aproape de 70-80^0, în timp ce zonele de după şanțul de apărare sau în zone unde nu erau cunoscute aşezări, versanții aveau formă neregulată, cu înclinări mai reduse, iar în cazul unora abrupți, fiind marcate de alunecări de teren. Chiar dacă luăm în calcul unele procese de versant care s-au manifestat între momentul locuirii eneolitice şi cel al realizării fotografiilor aeriene, forma în care se prezintă versanții în zonele stațiunilor mai sus amintite, nu a putut fi generată decât de factorul antropic.

În atare situație, reiese foarte clar că pentru sistemul defensiv al acestor stațiunii, realizarea unui şanț nu ar putea conduce la asigurarea securității aşezării, fără o amenajare corespunzătoare prin taluzare a versanților. Desigur că în literatura arheologică s-au vehiculat unele ipoteze privitoare la întărirea versanților naturali prin palisade, dar situația relevată anterior nu poate exclude şi utilizarea acestora în anumite cazuri. Dacă palisadele ar fi constituit în perioada eneolitică un mijloc eficient de apărare pe zonele cu acces facil spre aşezare (versanți naturali cu înclinări nu foarte mari, cum ar fi fost versanții de sud şi nord ai stațiunii de la Scânteia înainte de locuirea cucuteniană), cu siguranță cucutenienii nu s-ar mai fi dedat la construirea unor şanțuri ce necesitau un volum de muncă apreciabil, relativ la mijloacele de excavare a pământului pe care le puteau deține atunci.

Din aceste observații făcute, precum şi prin argumentele pe care le-am adus, credem că reiese clar că sistemul de apărare al aşezărilor cucuteniene era unul *bine elaborat* şi *pragmatic*, în care existau mai multe elemente ce concurau în final la asigurarea unei bune securități a acesteia. Aşadar, un prim element al sistemului de fortificație al aşezărilor, îl constituiau şanțurile, al căror rol era de a bara accesul prin zonele dinspre platoul dealului. Cel de-al doilea element era reprezentat de amenajarea versanților platoului dealului în zona stațiunii, care, prin taluzare şi îndreptare, făcea practic foarte dificil accesul spre aşezare. Nu putem să excludem şi existența unor palisade pe marginea versanților, dar acestea nu pot avea decât un rol secundar față de acela de taluzare şi îndreptare a acestora.

Am considerat util a face aceste precizări, deoarece cum vom vedea în cele ce urmează, în cazul *Cetățuiei* de la Cucuteni, atât şanțurile de apărare, cât şi amenajarea versanților au avut un rol decisiv în asigurarea securității aşezării. De altfel, şi susținătorul tezei potrivit căreia şanțurile ar fi avut rolul de separare a interiorului de exterior consideră că singurele lucrări, care ar fi putut apăra comunitatea eneolitică sunt cele de la Traian-*Dealul Fântânilor* din faza Cucuteni A-B şi şanțul cu val din faza B din aşezarea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni.

5.2. ŞANȚURILE DE APĂRARE

Aşa cum am mai menționat anterior, N.Beldiceanu a făcut primele precizări asupra existenței unui şanț de apărare, şi credem că observațiile sale se refereau la şanțul exterior al stațiunii. Deşi N.Beldiceanu a realizat în anii ce au urmat o serie de săpături, care ar fi avut ca rezultat cercetarea a aproape jumătate din stațiune (Andrişescu I., 1937, p.20), nu au mai fost făcute de acesta sau de Gr.Buțureanu alte precizări asupra acestora care să se păstreze. Cercetările asupra şanțurilor de apărare au fost făcute în perioada 1909-1910 de către H.Schmidt şi colaboratorul acestuia, G.Bersu, pe atunci în vârstă de 20 ani (Schmidt H., 1932, p.9-12).

5.2.1. CONSTATĂRILE LUI H. SCHMIDT ŞI G. BERSU.

Prin săpăturile efectuate în 1909-1910 de către H. Schmidt şi G. Bersu, s-au identificat, în sectorul din imediata apropiere a aşezării eneolitice de pe *Cetățuia*, două şanțuri, largi la partea superioară, dintre care unul, interior datat în faza Cucuteni A, şi celălalt exterior, datat în faza Cucuteni B. În acest fel, stațiunea de pe *Cetățuia*, apărată în mod natural pe trei laturi, a fost întărită succesiv cu două şanțuri de apărare în porțiunea accesibilă, prin care se stabilea legătura cu restul platformei de la vest.

Pentru cercetarea şanţurilor, în 1909-1910 s-au efectuat de H. Schmidt şi G. Bersu 19 secţiuni, constatându-se că şanţurile nu erau la fel de late şi adânci (*ibid.*, p.9). Astfel, şanţul interior avea lăţimea între 2,25 şi 4,00 m şi adâncimea între 2,00 şi 2,25 m, iar cel exterior lăţimea între 5,00 şi 9,00 m şi adâncimea între 2,25 m şi 3,00 m (fig.53). În ceea ce priveşte umplutura acestor şanţuri, s-au deosebit în şanţul exterior două straturi, unul superior cu humus negru şi cu câteva resturi mai târzii, respectiv câteva fibule de bronz şi fier din La Tène şi altul inferior din pământ cenuşiu, conţinând o verigă de aramă, trei topoare de piatră şi fragmente ceramice izolate de tip Cucuteni B (*ibid.*, p.10).

Spre deosebire de cele două straturi din umplutura şanţului exterior, care a fost deschis mai mult timp, umplutura şanţului interior era uniformă şi de acelaşi fel, limitându-se exclusiv la ceramica policromă din faza Cucuteni A, nefiind exclusă, după autorii săpăturilor, contemporaneitatea iniţială a celor două şanţuri (*ibid.*).

O altă problemă discutată în monografia din 1932 este aceea a scopurilor acestor şanţuri. În această privinţă s-a discutat dacă şanţul interior ar fi servit pentru stâlpii unei palisade, iar cel exterior ar fi fost şanţul propriu zis al fortificaţiei. În ceea ce priveşte şanţul interior, care a fost mult timp deschis, lipsa urmelor de pari se opune pentru folosirea lui ca şanţ de palisadă (*ibid.*).

La intrarea în aşezare s-a presupus că ar fi fost un pod de lemn, cum o dovedeau urmele de lemn din cea mai veche depunere, pod care în diferite perioade ale aşezării trebuie să fi fost la înălţimi deosebite (*ibid.*, p.11).

În afară de pod s-a mai presupus că la şanţul interior s-ar fi construit, cu pietrele scoase din şanţ, un val de piatră, care ulterior, în decursul fazei Cucuteni A, s-ar fi prăbuşit în şanţul deschis de lângă acest val. Nu s-a exclus însă ca pe valul de piatră să fi fost un gard de pari, deşi lipseau dovezile respective (*ibid.*).

O altă problemă discutată de H.Schmidt, a fost aceea a raportului şanţului exterior faţă de cel interior. Şanţul exterior, deschis un timp mai mare, a fost întărit cu plăci de piatră pe marginile interioare. După autor, nu se poate să fi fost două valuri de piatră, paralele, unul lângă altul, întrucât şanţul interior a fost astupat în faza Cucuteni A (*ibid.*).

Într-o perioadă mai mare s-a săpat şanţul exterior, mai lat, lângă care s-a ridicat un val de piatră (*ibid.*, p12). Când fortificaţia din faza Cucuteni B şi-a pierdut din importanţă pentru aşezare, aceasta s-a extins în faza Cucuteni B dincolo de fortificaţie (*ibid.*).

Acestea sunt câteva din constatările la care au ajuns autorii săpăturilor din 1909-1910 din zona şanţurilor de apărare de pe Cetăţuia de la Cucuteni.

5.2.2. DATE NOI OBȚINUTE PRIN SĂPĂTURILE LUI A. C. FLORESCU LA CUCUTENI-*CETĂȚUIE*.

Cu prilejul noilor cercetări, din 1961-1966, de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, cercetătorul A.C.Florescu a obținut unele date noi şi importante cu privire la sistemul de fortificație al stațiunii eponime de pe Cetățuie.

Astfel, printr-o secțiune, care a suprapus parțial secțiunea 16i a lui H. Schmidt şi G. Bersu (fig.54), s-a confirmat datarea şanțului interior în faza Cucuteni A (Florescu A.C., 1966, p.28). De asemenea, s-a confirmat şi ipoteza unui val de piatră adiacent la acest şanț, săpat într-o rocă cu alternanța straturilor de nisip şi piatră calcaroasă. Materialul, din piatră şi nisip, rezultat din săparea acestui şanț, a fost depozitat pe taluzul de est al şanțului, fiind necesare, după autorul ipotezei valului, ca element de fortificație din faza Cucuteni A, verificări prin cercetările viitoare (*ibid.*). Deci, după autor, se impun unele rezerve, în sensul că la Truşeşti şi Hăbăşeşti nu sunt dovezi stratigrafice, că, în afară de şanț, ar fi fost şi un val adiacent, pământul scos din şanț ar fi servit mai curând la construcția locuințelor (*ibid.*, p.27).

În ceea ce priveşte faza Cucuteni B, fortificația exterioară de pe *Cetățuia* de la Cucuteni aparține fazei Cucuteni B_1 (*ibid.*, p.31).

Săpăturile lui A.C.Florescu din 1961-1966 din zona fortificației, respectiv un şanț de 50 x 2 m, care suprapunea parțial, pe direcție longitudinală, secțiunea 16i a lui H.Schmidt şi G.Bersu, confirmă parțial observațiile arheologilor germani şi uneori le rectifică şi chiar completează (fig.54). Astfel, pe lângă un şanț interior, având probabil ca element adiacent un val de piatră şi nisip, s-a atestat un al doilea şanț exterior, mai mare, la cca. 5,00 m spre vest, în formă de pâlnie cu gura mult lărgită şi adânc de 2,50-3,00 m (*ibid.*).

Şanțul mai mare, săpat în alternanțe de calcare cochilifere compacte cu calcare oolitice dezagregate, avea taluzurile şubrede şi nerezistente, pentru care motiv s-au luat măsuri de consolidare (*ibid.*). Aşa se explică că şanțul respectiv a fost săpat în trepte, care astăzi erau mai evidente în taluzul de est (*ibid.*, p.33). După aceasta, s-au întărit taluzurile cu pietre mai mari sau mai mici, legate între ele cu nisip. Deci, spre deosebire de şanțul interior, cel exterior, cu fundul lat de 4,20 m şi adânc de 2,50-3 m de la nivelul de călcare cucutenian, avea două taluzuri amenajate (*ibid.*).

Cu materialul rezultat din excavarea şanțului exterior, constituit din piatră şi nisip, s-a amenajat un val lat la bază de 12-13 m şi cu înălțimea maximă de 1,10-1,30 m. Partea inferioară a valului era constituită dintr-un strat compact de lespezi mari de piatră, dispuse în 2-3 rânduri, iar partea superioară era din pietre mult mai mari, amestecate cu nisip. Dincolo de şanțul exterior, spre vest se afla un contraval din lespezi de piatră şi nisip, de 0,30-0,50 m înălțime, constituit din acelaşi balast scos de la săparea şanțului. Erau deci

dovezi concludente relativ la încadrarea cronologică a şanţului cu val şi contraval în faza Cucuteni B_1 (*ibid.*).

Prin săpăturile lui H. Schmidt şi G. Bersu s-a semnalat un val ca element adiacent şanţului exterior (*ibid.*, p.34). Această semnalare a fost confirmată prin săpăturile din 1961-1966, care au procurat şi noi dovezi pentru un contraval (*ibid.*).

După A.C.Florescu, sistemul de fortificaţie din faza Cucuteni B_1 de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni era unic în aria Cucuteni-Tripolie, explicându-se prin abundenţa de piatră din zona respectivă (*ibid.*).

El prezenta unele afinităţi, după acest autor, cu şanţurile din mediul egeic, cu un caracter însă mai complex faţă de cel din Moldova (*ibid.*). În ceea ce priveşte acesta din urmă, nu poate fi vorba ca şanţurile din fazele Cucuteni A şi B_1 din staţiunea de pe *Cetăţuie* s-o fi înconjurat, întrucât în afară de panta lină de la vest, unde au fost săpate cele două şanţuri, celelalte laturi ale *Cetăţuiei*, fiind foarte înclinate, făceau inutile săparea de şanţuri (*ibid.*).

5.2.3. STUDIUL LUI A. C. FLORESCU RELATIV LA SISTEMUL DE FORTIFICARE AL AŞEZĂRILOR CULTURII CUCUTENI.

Autorul săpăturilor din 1961-1966 din zona fortificaţiilor eneolitice de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni le-a inclus pe acestea într-un studiu special din 1966 relativ la sistemul de fortificaţie al aşezărilor cucuteniene din Moldova, în care l-au preocupat procedeele de fortificare din fazele Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Cucuteni B din Moldova.

Astfel, în ceea ce priveşte faza Cucuteni A, după opinia sa, cea mai simplă formă de fortificare se întâlneşte la aşezarea cucuteniană de la Truşeşti-*Ţuguieta*, constând dintr-un şanţ din faza Cucuteni A pe panta lină dinspre est, adânc de 1-2,60 m şi cu lăţimea între 1,60-5 m la partea superioară (*Truşeşti...*, p.25).

Apoi, mai complex decât acesta, este sistemul de apărare al aşezării din faza Cucuteni A de la Hăbăşeşti-*Holm*, constituit din două şanţuri, aproape paralele, în formă de pâlnie, la 8-12 m unul de altul, de pe panta de vest, şanţul interior având adâncimea iniţială de 2,00 m şi lăţimea maximă de 1,50-4,00 m, iar cel exterior adâncimea de 2-2,50 m şi lăţimea maximă de 2,00-5,00 m (*ibid.*).

Sistemul respectiv de fortificare de la Hăbăşeşti-*Holm* a fost cercetat şi publicat de autorul acestui capitol din monografia staţiunii de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni (*Hăbăşeşti...*, p.203-223). În legătură cu acest sistem de fortificare prezentau interes observaţiile privitoare la capetele înguste ale şanţurilor de apărare de la Hăbăşeşti-*Holm*.

În ceea ce priveşte alte aşezări fortificate din faza Cucuteni A din Moldova, s-a considerat că afirmaţiile în legătură cu aşezarea de la Bodeşti-*Cetăţuia Frumuşica* sunt

neconcludente (*ibid.*), iar relativ la aşezarea de la Ariuşd din sud-estul Transilvaniei s-a afirmat chiar că nu se ştie dacă a fost prevăzută cu şanț de apărare (Florescu A.C., 1966, p.29). La acestea se adaugă aşezarea fortificată, cu profilul şanțului în formă de pâlnie, din aria culturii Tripolie de la Polivanov. Iar din Tripolie B_1 de pe Nistrul superior (*ibid.*).

În legătură cu faza Cucuteni A-B sunt menționate de A.C.Florescu aşezările fortificate de la Traian-*Dealul Fântânilor*, cu două şanțuri în semicerc, terminate la capete cu un braț comun, şi de la Băiceni-*Dâmbul Morii* cu un singur şanț (*ibid.*, p.30).

Relativ la fortificațiile din faza Cucuteni B, problema este mai complexă, neputându-se preciza, după autor, dacă aşezările cu poziție deschisă (Glăvăneştii Vechi şi Valea Lupului) de pe terasele inferioare sau de pe fundul văilor au fost prevăzute cu elemente de fortificație (*ibid.*). În schimb, sunt indicii că aşezările cu poziție dominantă erau puternic fortificate, cum este cazul aceleia de la Cucuteni-*Cetățuia*, cu val şi contraval din Cucuteni B_1, cum s-a presupus de H.Schmidt şi confirmat prin săpăturile lui A.C.Florescu (*ibid.*, p.31).

În ceea ce priveşte cauzele fortificării aşezărilor cucuteniene, a existat părerea potrivit căreia amenințarea elementelor răsăritene „Cucuteni C", ar fi dus la fortificarea aşezărilor din faza Cucuteni A-B şi Cucuteni B (*ibid.*). După opinia lui A.C.Florescu ar fi mai probabil ca tulburările intertribale să fi contribuit la fortificarea aşezărilor cucuteniene (Florescu A.C., 1966, p.35).

5.2.4. FORTIFICAȚIILE AŞEZĂRILOR CULTURII CUCUTENI DE LA HĂBĂŞEŞTI-*HOLM* ŞI TRUŞEŞTI-*ȚUGUIETA.*

În legătură cu sistemul de întărire al aşezărilor cucuteniene din Moldova, prin amploarea săpăturilor efectuate şi publicarea rezultatelor, în afară de stațiunea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, cercetată în 1909-1910 îndeosebi de G.Bersu şi în 1961-1966 de *A.C.Florescu*, cum s-a arătat mai înainte, un loc aparte îl ocupă stațiunile fortificate cu şanțuri de apărare de la Hăbăşeşti-*Holm* (com. Strunga, jud. Iaşi) şi Truşeşti-*Țuguieta* (com. Țuguieta, jud. Botoşani), cele două şanțuri de la Hăbăşeşti fiind cercetate şi publicate de M.Petrescu-Dîmbovița în 1954, iar acela de la Truşeşti de A.C.Florescu şi M.Florescu în 1999.

Astfel la Hăbăşeşti-*Holm*, prin 14 tranşee de cercetare, din care 4 mai mari şi 10 mai mici, s-a urmărit să se obțină în 1949-1950 secțiuni perpendiculare pe axul văiugii (*Hăbăşeşti...*, p.204). Prin aceste tranşee s-au obținut date relativ la forma, dimensiunile, traseul, capetele şi umplutura celor două şanțuri.

Relativ la formă, s-a constatat că ambele şanțuri, aproape paralele, erau triunghiulare în profil şi aveau gura larg deschisă şi fundul îngust (*ibid.*, p.213). Pereții laterali erau oblici până la fund sau oblici numai la partea superioară şi verticali spre fund (*ibid.*).

Şanţul interior avea ambele laturi înclinate aproape la fel, cu o latură mai oblică şi dreaptă şi o alta în pantă lină, oarecum cu trepte (*ibid.*, p.205). Şanţul exterior era tot triunghiular în profil şi avea fundul aproape ascuţit, puţin lăţit sau plat şi cu pereţii verticali, o latură fiind săpată uneori în trepte (*ibid.*, p.213).

Traseul şanţului a fost în funcţie de forma terenului, iar ambele capete ale şanţului interior aveau câte două braţe, a căror lungime nu depăşea 3,00 m (*ibid.*). În ceea ce priveşte umpluturile şanţului exterior, acesta conţinea mai puţine materiale decât cel interior (*ibid.*, p.215), iar în nici o secţiune nu s-a putut deosebi locul de unde au fost săpate cele două şanţuri, datorită probabil surpării malurilor şanţurilor şi felului umpluturii din ele (*ibid.*, p.215 şi urm.).

În ceea ce priveşte pământul scos din şanţuri, nu sunt dovezi că acesta ar fi fost depus ca val lângă şanţ sau între şanţuri, deducându-se că ar fi fost folosit mai curând pentru lipiturile pereţilor şi ale platformelor locuinţelor (*ibid.*, p.216).

În legătură cu umplerea şanţurilor, s-a presupus că aceasta a avut loc în ambele şanţuri din două părţi (*ibid.*, p.218 şi urm.).

În Hăbăşeşti-*Holm* nu sunt indicii pentru palisadă (*ibid.*).

S-a mai discutat dacă ambele şanţuri de la Hăbăşeşti-*Holm* au fost sau nu contemporane şi timpul cât au fost deschise aceste şanţuri, precum şi problema intrării în aşezare, care nu a putut fi rezolvată, formulându-se doar ipoteze (*ibid.*). În această privinţă, s-a susţinut că nu se poate şti dacă ar fi fost şi podine de lut, ca la unele aşezări eneolitice din centrul Europei (*ibid.*, p.219) sau eventual un pod de lemn, cum s-a presupus pentru staţiunea de la Cucuteni-*Cetăţuie* (*ibid.*). În legătură cu această problemă, urmele de cărbune din cel mai vechi nivel de umplutură s-ar putea să fi provenit de la acest pod sau eventual din lemnele arse ale locuinţelor ori de la palisadă (*ibid.*).

Un loc aparte în ceea ce priveşte fortificaţia staţiunii de la Hăbăşeşti-*Holm* îl ocupau problemele de ordin tehnic, privind uneltele pentru săpat şanţurile şi scoaterea pământului, în total cca. 2400 m^3, din cel exterior (*ibid.*, p.219 şi urm.). În această privinţă, avându-se în vedere cât putea săpa un om într-o zi (0, 50 m^3) şi intervalul dintre lucrători (2 m), s-a presupus că cele două şanţuri ar fi fost săpate de 60 lucrători în 40 zile de lucru (*ibid.*, p.220). Este posibil ca întâi să se fi executat şanţurile de apărare şi apoi să se fi construit locuinţele (*ibid.*).

În încheiere, menţionăm că s-au pus în discuţie diferite păreri relativ la scopul acestor lucrări colective, arătându-se că nu erau construite numai contra unor duşmani externi sau numai contra animalelor sălbatice şi contra turmelor, care cutreierau păşunile din preajma aşezărilor, ci că trebuie avută în vedere, în primul rând, importanţa economică, socială şi culturală a unor aşezări, care ar fi determinat întărirea lor împotriva ocupanţilor altor aşezări ale aceloraşi triburi (*ibid.*, p.229 şi urm.).

Nu s-a exclus însă nici scopul de protecție contra animalelor sălbatice sau de împrejmuire pentru izolarea turmelor de locurile şi de proviziile de nutreț (*Truşeşti...*, p.230).

La rândul lui, săparea şanțului de apărare al stațiunii cucuteniene de la Truşeşti-*Țuguieta* şi publicare rezultatelor obținute, în 1999, au adus unele noi contribuții cu privire la fortificarea aşezărilor din faza Cucuteni A.

Astfel, prin cele 16 secțiuni de pe panta lină de la est a înălțimii *Țuguieta*, dintre care 7 principale şi 9 secundare, s-a precizat pe de o parte că a fost un singur şanț de apărare din faza Cucuteni A (*ibid.*, p.226). Acesta, prin forma lui de arc de cerc, se afla în apropierea complexelor de locuire din această fază. Pe de altă parte, dincolo de acest şanț, s-au semnalat doar un complex mic de locuire şi o groapă, mai departe de acestea fiind doar resturi sporadice de locuire din această fază (*ibid.*).

Nu s-a putut preciza, dacă săparea acestui şanț a coincis sau nu cu primele începuturi ale locuirii din faza Cucuteni A sau de mai târziu (*ibid.*, p.227).

Pe lungimea sa de cca. 195-200 m şanțul păstra forma de pâlnie cu gura larg deschisă, iar adâncimea lui în capătul de sud variind între 1,00 m şi 1,50 m şi lățimea între 1,60 şi 2,60m, iar la capătul de nord 1,00 m şi 1,50 m, lățimea este de 1,50 şi 1,85 m, adâncimea între 2,50 şi lățimea 3,00 m (*ibid.*).

Datorită variații dimensiunilor şanțului de apărare, cea maximă fiind în zona mediană, a fost dificil să se calculeze exact volumul de pământ săpat, presupunându-se doar că ar fi fost de 5-600 m^3 (*ibid.*).

Din punct de vedere al procedeelor de fortificare s-au deosebit aşezările cu un singur şanț şi altele cu un sistem de fortificare complex, cu şanț şi val adiacent, ultimul întâlnindu-se şi în zona dintre Prut şi Nistru (*ibid.*, p.223).

În ceea ce priveşte cauzele fortificațiilor, acestea ar fi fost în legătură, după M. Florescu şi A. C. Florescu cu evoluția socio-economică, cu relațiile dintre grupuri şi cu factorii externi, respectiv penetrația elementelor alogene (*ibid.*, p.231).

După S.Marinescu-Bâlcu, şanțurile respective au putut servi şi la protejarea animalelor domestice, deci nu numai la apărare împotriva atacurilor (Marinescu-Bîlcu S. şi colab., 1985, p.653).

Pentru înțelegerea cauzelor fortificării, după aceşti autori, trebuie luate în considerație unele caracteristici geo-morfologice şi resursele unor zone, care puteau determina densitatea de locuire în funcție de potențialul uman şi economic (*ibid.*).

Deci, existența mai multor procedee de fortificare în faza Cucuteni A în Moldova, respectiv şanț, şanț cu val adiacent şi palisadă atestă cunoaşterea acestor procedee din vremea respectivă, care au fost folosite în condițiile specificului microzonei (*ibid.*).

În încheiere, cu toate că admitem caracterul defensiv al şanțurilor de pe *Cetățuia* de

la Cucuteni, nu putem exclude şi alte funcţionalităţi, admiţându-se şi rolul de separare al spaţiului sacru, considerând că fiecare caz în parte trebuie atent cercetat, fără a se face generalizări.

5.3. AMENAJAREA VERSANŢILOR

Aşa cum am făcut precizarea la începutul acestui capitol, un element interesant în fortificarea aşezării eneolitice de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni l-a constituit amenajarea versanţilor staţiunii. Pentru cercetarea amenajării versanţilor s-au folosit fotografiile aeriene (Văleanu M.C, 2003a, p.212-214, pl.3), cu menţiunea că în cuprinsul acestei lucrări vom reveni asupra folosirii acestei metode de cercetare.

Versantul de sud al aşezării este aproape vertical, vegetaţia nu s-a putut stabili decât sporadic pe suprafaţa acestuia, din acest motiv stratele geologice ieşind la suprafaţă (fig.7c, 8a-b, 9 a-b). Începând cu capătul de est al acestui versant şi continuând pe versantul din zona de est şi apoi cu cel din zona de nord, aceştia îşi reduc înclinarea şi vegetaţia erbacee se instalează pe ei.

În cuprinsul versanţilor amintiţi se observă însă două zone distincte, una superioară, până la aproximativ 20 m mai jos de nivelul platoului aşezării, uniformă şi cu înclinare mare de 70-80^0, şi alta situată la partea inferioară sub nivelul primeia, neuniformă, cu înclinarea de 60^0 (fig.9d; 305a-b). Cele două zone sunt separate de un *prag* orizontal, ce apare pe toată lungimea versanţilor din zona aşezării, continuându-se puţin după zona de vest a şanţurilor de apărare, după care acesta nu se mai poate observa. Acest *prag* nu corespunde unui nivel de roci cu rezistenţă mai mare, fiind la nivelul unor strate constituite din argilă şi nisipuri (fig.11a-b).

Privitor la acest prag, menţionăm că el este observabil şi pe schiţele făcute de D.Butculescu (Panait P., 1982, p.67), cât şi pe fotografiile lui H.Schmidt (fig.7c), fiind bine individualizat şi pe toate fotografiile aeriene pe care le-am avut la dispoziţie, observându-se clar şi astăzi în zonă mai sus amintită.

Cercetând cu ajutorul fotografiilor aeriene versantul marelui platou de la vest de satul Băiceni, spre nord şi sud de el, cât şi alţi versanţi din această zonă nu am mai întâlnit o asemenea situaţie în care versantul să aibă această formă, constituit din două sectoare cu aspecte geomorfologice diferite, separate de un prag orizontal.

În faţa acestor elemente, singura ipoteză care rămâne valabilă în ceea ce priveşte geneza acestei formaţiuni pe versantul staţiunii de pe *Cetăţuia*, cuprins între zona de est a versantului sudic, în continuare fruntea versantului din zona de est şi versantul nordic până imediat după zona şanţurilor de apărare, este că forma sa a fost generată de o intervenţie

antropică cu scopul de a face greu accesibil accesul prin această zonă.

Prin această intervenție, un eventual atac dat prin această zonă ar fi putut fi cu uşurință respins, dar a şi oferit un aspect impunător, de *acropolă*, aşezării de pe acest deal, neexcluzându-i aşezării astfel şi un rol religios, ipoteză susținută şi prin bogăția inventarului arheologic descoperit.

Privitor la datarea acestei intervenții antropice de taluzare şi îndreptare a versanților, cu siguranță ea a fost realizată simultan sau dacă nu imediat după sau poate chiar înainte de construirea şanțurilor de apărare, atât a celui din faza Cucuteni A, cât şi a celui din subfaza Cucuteni B_1, argumentarea fiind una care ține de logica construirii sistemului defensiv al aşezării.

Pe baza elementelor precizate anterior, privitoare la construcția şanțurilor de apărare şi a intervenției de îndreptare a versanților, putem conchide că sistemul de fortificare al aşezării eneolitice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni a fost unul bine elaborat şi structurat, care a conferit aşezării nu numai o bună securitate, cât şi un aspect impunător.

CAPITOLUL 6.

UNELTE ŞI DIVERSE OBIECTE ENEOLITICE

Încă de la primele descoperiri făcute pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, printre materialele arheologice s-au regăsit numeroase unelte şi obiecte de uz casnic şi gospodăresc. Din prima listă a obiectelor dată de N.Beldiceanu în 1885 reiese că printre cele 291 de obiecte ale colecţiei sale, figurau 121 de unelte şi obiecte de uz casnic, dintre care unelte cioplite şi şlefuite din piatră, unelte din os şi corn, obiecte de lut (Beldiceanu N., 1885, p.188-189).

Gr.Buţureanu enumera şi el numeroasele categorii de unelte ce se găseau în colecţia lui N.Beldiceanu la 1889, remarcând bogăţia inventarului în această categorie, fără însă a intra în detalii (Buţureanu Gr., 1889, p.267 şi urm.). În acelaşi an, G.Diamandy publica şi el la Paris articolul său despre staţiunea de la Cucuteni, el fiind primul cercetător care abordează ştiinţific această categorie de obiecte. El tratează problematica materiei prime şi a tipologiei uneltelor din silex, cât şi pentru obiectele de os, studiul său având şi meritul de a fi prima lucrare cu caracter interdisciplinar asupra acestei staţiuni

Tot din această etapă a cercetărilor, din lista colecţiei rămasă de la Gr.Buţureanu întocmită de C.Dascălu, reiese că între cele 922 de piese se găseau 327 de unelte şi diverse obiecte de uz gospodăresc.

Prin săpăturile întreprinse de H.Schmidt în 1909 şi 1910, numărul acestor obiecte sporeşte considerabil. Însă până la apariţia monografiei sale asupra staţiunii, lui I.Andrieşescu îi revine meritul de a fi realizat o cercetare detaliată a acestor categorii de obiecte, având la dispoziţie atât obiecte din săpăturile lui H.Schmidt, cât şi pe cele din săpăturile anterioare ale lui Beldiceanu şi Buţureanu. În lucrarea sa din anul 1912 el dădea o listă a uneltelor şi obiectelor rezultate din săpăturile lui H.Schmidt de la Cucuteni, menţionând că a cercetat obiectele aflate la Muzeul de Antichităţi din Bucureşti şi că la Iaşi s-ar mai găsi un număr *însemnat* de obiecte de acest tip.

De o atenţie deosebită s-au bucurat uneltele şi obiectele de uz gospodăresc în monografia staţiunii publicată de H.Schmidt în 1932. Astfel, el analizează tipologic uneltele de piatră, clasifică uneltele de os şi prezintă metodic uneltele din metal, printre care se regăsesc şi unelte eneolitice.

Prin săpăturile din 1961-1966 a fost descoperită o cantitate importantă de unelte, arme şi obiecte de uz gospodăresc, care vor fi prezentate în continuare.

6.1. UNELTE DIN PIATRĂ.

În această categorie au fost incluse obiectele confecţionate din diverse tipuri de roci, realizate prin cioplire şi şlefuire.

6.1.1. MATERIA PRIMĂ UTILIZATĂ.

Determinarea petrografică a rocilor din care au fost realizate uneltele, precum şi precizarea zonelor de ocurenţă a acestora, de unde comunităţile preistorice s-au aprovizionat cu materie primă în vederea confecţionării uneltelor de piatră, a constituit o preocupare majoră a arheologilor, deoarece prin obţinerea acestor informaţii se pot pune în evidenţă o serie de aspecte privitoare la viaţa comunităţii din staţiunea cercetată.

Dacă determinarea petrografică a rocilor nu ar trebui să constituie dificultăţi, cel puţin din punct de vedere teoretic, prin indicarea categoriilor principale de roci (roci sedimentare, roci metamorfice şi roci magmatice) sau a principalelor tipuri de roci (silex, calcar, gresie, marnă, şist, obsidian, andezit, bazalt etc.), aceasta făcându-se de cele mai multe ori prin aprecierea macroscopică a obiectului, există cazuri când această metodă nu este suficientă pentru o determinare corectă a materialului litic. Cazuri, precum cele privitoare la accidentele silicioase, de tipul silex/chaille, sau cele de tipul unor diferenţieri minerale între anumite roci magmatice, ca exemplu de tipul andezit/riolit etc., scot în evidenţă faptul că simpla determinare macroscopică a rocii din care a fost confecţionat un obiect nu poate oferi o determinare corectă, ea trebuind completată de analize microscopice şi chimice.

Dificultăţi majore apar în aprecierea zonelor de aprovizionare cu materie primă în vederea confecţionării unor unelte de piatră, deoarece neînţelegerea unor procese geologice de formare a rocilor, precum şi determinarea eronată a tipului şi speciei petrografice din care a fost confecţionat un anumit obiect, pot conduce la rezultate care să afecteze *foarte grav* unele concluzii de ordin istoric.

Asupra acestor aspecte în decursul timpului s-au făcut numeroase intervenţii şi precizări prin lucrări şi articole de specialitate, dar o anumită stare este perpetuată în continuare, generată atât de lipsa unor posibilităţi materiale ale arheologilor, cât mai ales de lipsa unor cercetători care să aprofundeze cercetarea acestor aspecte în raport cu contextul

arheologic. În acest caz, cercetarea interdisciplinară nu poate fi rezumată la determinări petrografice corecte ale materialelor litice, prin analize diverse – mineralogice, chimice, spectrografice etc., ci trebuie extinsă şi la înțelegerea mecanismelor de exploatare a zăcămintelor şi de aprovizionare cu materie primă, aspecte asupra cărora am făcut unele considerații într-o lucrare publicată recent (Văleanu M.C, 2003a, p.196-200).

Privitor la materia primă utilizată de populația eneolitică din stațiunea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni în vederea confecționării de unelte de piatră prin cioplire sau şlefuire, pe baza materialelor rezultate în urma săpăturilor efectuate în 1961-1966, s-au putut face determinări petrografice asupra categoriilor de roci şi ale tipului de rocă utilizat.

I. *ROCI SEDIMENTARE*.

Constituie categoria cea mai importantă de roci, am putea spune chiar exclusivă, ținând cont că dintre cele 508 unelte şi obiecte din piatră cercetate, 506 erau realizate din roci sedimentare. Rocile sedimentare utilizate sunt silexurile, gresiile şi marnele, la care se adaugă, cu totul într-o cantitate insignifiantă, jaspul, menilitul şi sferosideritul.

a. Silexul.

Reprezintă principala materie primă utilizată la realizarea uneltelor cioplite, din el fiind confecționate un număr de 397 piese din cele 405 de acest tip. Din punct de vedere al caracteristicilor macroscopice s-au deosebit mai multe varietăți atât coloristice, cât şi în ceea ce priveşte aspectul morfologic sau proprietatea de a transmite lumina.

Silexul de culoare neagră şi negricioasă reprezintă principala varietate de silex din care au fost confecționate cca. 55 % dintre piesele cercetate. Unele dintre piesele confecționate din acest tip de silex prezintă în masa lor şi unele zone cu mici varietăți ale culorii de la gri până spre zone albicioase. În unele cazuri se păstrează zone din matricea calcaroasă (cortex), fiind întâlnite şi cazuri când în matricea silicioasă sunt incluziuni din masa calcaroasă. Destul de rar, mai ales când piesele au grosimi mici, silexul este semitranslucid sau translucid.

Silexul albicios reprezintă cea de-a doua categorie de silex utilizat, din care au fost confecționate cca. 20% dintre piesele cercetate. Circa jumătate dintre piesele cercetate confecționate din acest tip de silex păstrează zone din matricea calcaroasă (cortex) sau cu incluziuni calcaroase în masa silicioasă. Într-un singur caz silexul de acest tip era uşor translucid şi în alte cazuri avea zone ce prezentau o variație a culorii spre o nuanță mai roşietică.

Silexul gri, cu variații ale culorii de la gri-albicios la gri-cenuşiu şi gri-negricios, a fost întâlnit în procent de cca. 15 % din piesele confecționate. Masa silicioasă are în multe cazuri incluziuni de matrice calcaroasă şi mai rar se păstrează cortexul. Câteva din piesele confecționate din silexul încadrat din această categorie are patină cu variația culorii spre albăstrui, ceea ce denotă că piesele respective au fost probabil paleolitice şi care au fost

apoi reutilizate de către comunitățile eneolitice. Rar silexul din această categorie este translucid.

Silex calcinat. În aproape 10% din cazuri, piesele de silex erau calcinate, nemaiputându-se preciza tipul primar de silex din care au fost confecționate.

În doar două situații avem de-a face cu piese confecționate dintr-un accident silicios de culoare albă, dar fără a putea preciza dacă este silex sau *chaille*.

Privitor la locul sau zona de proveniență al silexurilor sau a zăcămintelor din care au fost extrase, ne permitem să avem o atitudine rezervată asupra acestei probleme, în lipsa unor analize microscopice sau chimice, deoarece aşa cum am mai precizat şi într-o lucrare anterioară, pentru a putea aprecia corect zăcământul sau zona de ocurență a silexului, culoarea nu reprezintă un argument infailibil, putându-se face considerații eronate (Văleanu M.C., 2003a, p.199-200). Desigur, printre piesele cercetate, se găsesc multe piese confecționate dintr-un silex asemănător cu cel care poate fi găsit în zăcămintele primare sau în cele aluvionare de pe Prut, acesta având atât culoarea tipică negricioasă, cât şi în unele cazuri şi gri sau chiar albicioasă. De asemenea, aluviunile Siretului reprezintă o altă zonă în care pot apărea anumite accidente silicioase, care în urma transportului exercitat de apele râurilor conduc la păstrarea exclusivă a zonei cu conținut mare în silice. În această situație, nu se mai poate determina tipul primar al rocii (tipul accidentului silicios folosit), iar având în vedere varietatea mare a accidentelor silicioase întâlnite în flişul Carpaților Orientali, acestea pot fi confundate cu silexuri din alte zone de ocurență.

Avându-se în vedere poziționarea geografică a zonei stațiunii de la Cucuteni-*Cetățuie*, comunitatea eneolitică de aici se putea aproviziona, fără un efort considerabil, cu silex sau roci de tipul accidentelor silicioase, atât din zona de la vest, din aluviunile Siretului, cât şi din zona de la est, de pe Valea Prutului.

b. Marna.

Reprezintă acea de-a doua mare categorie de rocă utilizată, dacă am lua în considerație numărul de obiecte care au fost confecționate din acest tip de rocă, fiind folosit la realizarea a 60 de piese din cele 508 cercetate. Din acest tip de rocă au fost realizate în special unelte şlefuite de tipul dălților şi mai rar topoare. Au fost folosite marne fine, cât şi marne semifine, marne dure, de origine carpatică, dar şi marne cu duritate redusă, din depozitele de platformă. În ceea ce priveşte culoarea marnelor, aceasta varia fiind albă, albicioasă (cu variații albicioasă-cenuşie, albicioasă-gălbuie, albicioasă-roşietică), cenuşie, (cu variații cenuşie-albicioasă, cenuşie-gălbuie, cenuşie-brună, cenuşie-negricioasă) şi mai rar negricioasă. Unele dintre rocile utilizate aveau un conținut ridicat în bitum şi materie organică, ceea ce denotă originea lor carpatică, altele aveau un conținut mai mare de sulf. Nu au fost determinate elemente care să ne indice vârsta primară a depozitelor din care au provenit marnele.

În cea ce priveşte sursele pentru aprovizionarea cu marnă pentru confecționarea uneltelor, acestea puteau fi unele aflorimente din zona Platformei Moldoveneşti în care pot fi întâlnite unele marne, dar care au o duritate redusă, sau cele din zona carpatică, acolo unde sunt deschise depozitele de flişul. Marnele din flişul carpatin au o duritate mult mai mare decât cele din platformă, însă nu se păstrează decât rar în aluviunile râurilor, deoarece în urma acțiunii de transport a apelor se dezagregă.

c. Gresia.

Reprezintă o altă importantă rocă utilizată la confecționarea uneltelor, fiind întâlnită în cazul a 39 dintre cele 508 obiecte cercetate. Din această rocă au fost confecționate unelte, ca topoare, dălți, frecătoare, râşnițe sau alte obiecte de tip neprecizat. Au fost folosite în special gresii fine şi dure, şi mai rar gresii semifine. Culoarea gresiilor folosite era variată, de la alb, la albicioasă (cu unele variații albicioasă-cenuşie, albicioasă-gălbuie, albicioasă-roşietică) şi cenuşie (cu variații cenuşie-albicioasă, cenuşie-gălbuie, cenuşie-roşietică, cenuşie-brună, cenuşie-negricioasă).

Privitor la zona de aprovizionare pentru gresii, unele dintre acestea aveau origine carpatică, provenind din depozitele zonei flişului, iar datorită rezistenței mai mari, la transportul de către apele râurilor, pot fi întâlnite foarte frecvent în aluviunile Siretului. De asemenea, o parte din gresiile utilizate proveneau din zona de platformă, fiind extrase în aceste cazuri, cel mai probabil, din aflorimentele geologice din apropierea aşezării.

d. Alte roci sedimentare folosite.

Cu totul excepțional, doar opt din cele 508 piese găsite şi cercetate, au fost piese confecționate din jasp, menilit, sferosiderit sau din alte roci sedimentare, dar care nu au putut fi precis determinate. După aspectul general macroscopic şi după duritate, aceste roci proveneau din aria carpatică.

II. *ROCI MAGMATICE*.

Două din cele 508 piese cercetate erau confecționate dintr-o rocă magmatică de suprafață, cel mai probabil un andezit. Deoarece nu s-au realizat analize mineralogice, ce presupuneau realizarea unor secțiuni subțiri prin aceste piese, ce ar fi condus la distrugerea acestora, nu putem indica cu exactitate tipul de rocă sau zona din care provine aceasta.

6.1.2. UTILAJUL LITIC CIOPLIT.

Această categorie de unelte însumează un număr de 405 piese din totalul celor 508 cercetate. Dintre acestea, un număr de 30 provin din faza Cucuteni A, doar cinci din faza Cucuteni A-B şi 121 din faza Cucuteni B, dintre care 57 din etapa Cucuteni B_{1a}, 17 din etapa Cucuteni B_{1b}, patru din etapa Cucuteni B_{1c}, 23 provin dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 şi 20 din subfaza Cucuteni B_2. Pentru un număr de 249 piese nu s-a putut indica

etapa, nivelul sau condițiile în care au fost descoperite, ele fiind încadrate într-o grupă separată (*passim*).

Ca tipuri principale de piese au fost identificate percutoare (11 piese), nuclee (o piesă), aşchii de debitare (164 piese), lame (98 piese), gratoare (86 piese), străpungătoare (24 piese), vârfuri de săgeți (20 piese), iar un obiect nu poate fi bine încadrat, putând fi un percutor sau un nucleu. Din cele 405 piese, 397 sunt realizate din silex şi doar opt obiecte sunt confecționate din alte roci (jasp, menilit, sferosiderit, gresie etc.).

I. PERCUTOARE: Au fost cercetate 11 percutoare, care proveneau unul din faza Cucuteni A (fig. 55/1), două dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 şi opt *passim* (fig. 55/2-4), fiind ilustrate doar cinci piese (fig. 55/1-5). Dintre acestea, doar unul a fost confecționat din sferosiderit (fig. 55/4), restul fiind din silex. Ca tip principal de percutoare, marea majoritate erau sferice sau cvasisferice, cu urme de întrebuințare. Unele, din silex, aveau porțiuni de cortex sau incluziuni calcaroase. Percutoarele analizate aveau diametru între 0,04 şi 0,07 m.

La acestea se adaugă un obiect de formă neprecizată, din silex, care credem că putea fi un percutor, ce a fost spart în urma lovirii, dar piesa putea proveni şi dintr-un nucleu.

II. NUCLEE: În lotul de materiale provenit din săpăturile efectuate în anii 1961-1966 pe *Cetățuia* de la Cucuteni a fost regăsit doar un singur nucleu din silex (fig. 55/6), acesta fiind găsit în nivelul de locuirea al etapei Cucuteni B_{1a}. Din punct de vedere tipologic este un nucleu prismatic .

III. AŞCHII (DEŞEURI DE DEBITAJ): În urma realizării uneltelor prin cioplire sau în urma unui debitaj imperfect, rezultă o cantitate mai mică sau mai mare de deşeuri. Unele dintre acestea, de mici dimensiuni, nu se mai puteau refolosi, pe când altele de mai mari dimensiuni, când întruneau unele dimensiuni se puteau folosi fără a fi necesară o prelucrare specială, putând fi folosite la tăiat sau pentru răzuitul unor suprafețe cu duritāți mici. Această categorie de piese cuprinde un număr de 164 bucăți, cele mai mici fiind de dimensiuni mici, sub 0,03 m, şi doar în rare cazuri aveau peste 0,06 m. Pentru un număr de 117 din cele 164 piese nu s-a putut preciza nivelul în care au fost descoperite, fiind încadrate în grupa *passim*. În nivelul fazei Cucuteni A au fost găsite opt piese, 31 au fost descoperite în nivelul etapei Cucuteni B_{1a}, câte una în cel din etapele Cucuteni B_{1b} şi Cucuteni B_{1c}, patru au fost descoperite într-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 şi doar două provin din nivelul etapei Cucuteni B_2. De precizat este faptul că cele mai multe provin din spațiul dintre locuințe, rar fiind descoperite printre resturile locuințelor. Au fost ilustrate doar cinci piese, două provenind din nivelul etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 55/9,11), una din loc.II/9 (fig. 55/9) şi cealaltă din anexa 2 (fig. 55/11), şi trei *passim* (fig. 55/7-8,10). Din totalul pieselor, peste

85 % nu prezintă nici un fel de retuşe, acestea fiind întâlnite în cazul unor piese de mai mari dimensiuni, care au putut a fi folosite (fig. 55/9-11). Cea mai mare parte a pieselor sunt din silex de diferite culori, existând printre acestea şi rare piese paleolitice, care s-a urmărit a fi reutilizate de către populația eneolitică, alături de altele calcinate. În doar câteva cazuri sunt şi mici aşchii din gresie fină sau alte roci.

IV. LAME: În această categorie au fost incluse un număr de 98 de piese, şase fiind din nivelul fazei Cucuteni A, două din cel al fazei Cucuteni A-B, 13 din nivelul etapei Cucuteni B_{1a}, cinci din Cucuteni B_{1b}, şase dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, opt din subfaza Cucuteni B_2, iar altele 58 *passim*. Au fost ilustrate 30 piese, una din faza Cucuteni A (fig. 56/1), şase din etapa Cucuteni B_{1a} (fig. 56/3-4,6-7,9,11), două dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, două din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 56/10,12), iar altele 19 *passim*. (fig. 56/2,5,8,13,14; fig.57/1-14). Marea majoritate a pieselor sunt realizate din silex de diferite culori, mai rar din gresie fină sau alte roci. Unele dintre piese au fost probabil mai vechi, fiind refolosite de către populația eneolitică (fig. 57/10) şi altele au fost calcinate (fig. 56/6,16; fig.57/14). Exemplare întregi sunt în proporție foarte mică, sub 5% (fig. 56/4,7, 12-13,16; fig.57/7,12), cele mai multe dintre piese fiind fragmentare, păstrându-se partea bazală (proximală) cu bulbul de percuție (fig. 56/1-3,5,10-11,14-15; fig.57/2,4,8,10-11,14), partea mediană (fig. 6,8-9; fig.57/1,6,9) sau partea distală (fig. 57/5,13). Trunchierea pieselor este în general dreaptă (fig. 56/2-3,5-6,8-10; fig.57/1-2,4,6,9,12), dar poate fi şi oblică (fig. 56/6,9; fig.57/1,3,10), concavă (fig. 56/15), convexă sau uşor convexă (fig. 57/9,13) sau neregulată, pe unele lame putându-se întâlni două tipuri diferite de rupturi. În cca. 55 % din cazuri lamele nu sunt retuşate (fig. 56/1-2,6-7; fig.57/7,9,12-13) sau prezintă retuşe fine în alte cca. 15% dintre piese (fig. 56/3-5,8,10-16; fig.57/1,2,5-6,8,10-11), în restul cazurilor fiind întâlnite retuşe oblice, semiabrupte şi abrupte (fig. 56/9,16; fig.57/1,3-4). Pot fi întâlnite piese care să prezinte retuşe fine şi retuşe oblice, acestea fiind doar în cazuri singulare (fig. 56/16; fig.57/1). Unele piese prezintă şi mici scobituri (fig. 57/4), dar fără a fi retuşate. În ceea ce priveşte dimensiunile pieselor, marea majoritate a pieselor (întregi sau fragmentele care s-au păstrat din ele) au în cele mai multe cazuri lungimea între 0,03 şi 0,06 m, rare fiind piesele care au mai mult de 0,06 m în lungime (fig. 56/1-3,16; 57/6).

V. GRATOARE: Au fost încadrate acestei grupe de unelte un număr de 86 piese, dintre care nouă provin din nivelul fazei Cucuteni A, două din nivelul fazei Cucuteni A-B, câte nouă din nivelele etapelor Cucuteni B_{1a} şi Cucuteni B_{1b}, trei din cel al etapei Cucuteni B_{1c}, opt provin dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, şase din nivelul subfaze Cucuteni B_2, iar 40 sunt *passim*. Dintre acestea au fost ilustrate doar un număr de 35 piese reprezentative, dintre care trei provin din nivelul fazei Cucuteni A (fig. 58/1; 59/7,18), cinci din nivelele

etapelor Cucuteni B_{1a} (fig. 58/3,6-9), trei din cel al etapei Cucuteni B_{1c} (fig. 58/2,12-13), şase provin dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (58/11,14-17; fig.59/16), două din nivelul subfaze Cucuteni B_2 (fig. 58/10; fig.59/17), iar 16 sunt *passim* (fig. 58/4-5; fig.59/1-6, 8-15). Toate aceste obiecte au fost confecționate din silex de culori variate, unele dintre acestea reprezentând piese mai vechi, probabil paleolitice, reutilizate de către comunitatea eneolitică (fig. 58/5), altele fiind calcinate mai mult sau mai puțin (fig. 58/14,17). Piesele au în general lungimile între 0,03-0,06m, rare fiind piesele cu lungimea mai mare de 0,06 m (fig. 58/3; 59/1,11,17-18). Piesele mai mici de 0,03 sunt în procent de sub 15 % din totalul pieselor. Peste 75 % dintre piese sunt gratoare pe lamă (fig. 58/1-5,7-10,12-15,17; fig.59/1-9, 11-15,17-18), pe când gratoarele pe aşchie reprezintă sub 25% (fig. 58/6,11,16; fig.59/10,16). Au fost utilizate retuşe fine, întâlnite în special pe laturi (fig. 58/1-3,5,7-8,13; fig.59/1,8,12-13), retuşe semifine, întâlnite tot pe laturi în principal (fig. 4,6,9,11-12,14-17; fig.59/3,6-7,11,14-15), retuşe oblice şi semiabrupte întâlnite atât pe laturi, cât mai ales pe partea distală (fig. 58/10-11; fig.59/2,4-5,9-10,16-17) şi în rare cazuri retuşe abrupte (fig. 59/18). În general sunt retuşate laturile şi partea distală, în rare cazuri retuşele fiind pe toată suprafața laterală a piesei (fig. 59/10,15-16). Gratoarele pe lamă, în relativ puține cazuri, sunt pe lame întregi (fig. 58/3-5,8-10,12; fig.59/1,17-18), fiind utilizate şi fragmente de lamă din zona proximală, ce păstrează şi bulbul de percuție (fig. 59/3,6,12) sau zona distală (fig. 58/2,7,13-14,17; fig.8-9,11,14), cele mai dese fiind realizate pe fragmente mediane ale lamelor (fig. 58/1,15 ; fig.59/2,4-5,7,13,15). Cele mai multe dintre gratoare sunt rectangulare, fiind lucrate exclusiv pe lame (fig. 58/1,3,5,8-9,12-15; fig.59/1,2-5,8-9,12-13,15), rar unghiforme (fig. 59/6,14,17), convexe sau uşor convexe, în special la partea distală (fig. 58/2,4,7,10-11,16; fig.59/7,11,18), rar fiind gratoare circulare sau ovale (fig. 59/10,16).

VI. STRĂPUNGĂTOARE: În această categorie au fost încadrate un număr de 24 piese din cele 405 piese cercetate, acestea fiind întregi sau fragmentare, având vârful mai mult sau mai puțin uzat. Din faza Cucuteni A au fost găsite trei piese, dintre care s-au ilustrat doar două (fig. 60/2-3), din faza Cucuteni A-B a fost găsită o singură piesă, ea fiind şi ilustrată (fig. 60/10), din etapa Cucuteni B_{1a} au fost descoperite trei piese, fiind ilustrată doar una (fig. 60/10), din etapa Cucuteni B_{1b} provine o singură piesă (fig. 60/4), ca şi din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 60/7). Dintre cele 15 piese încadrate grupei *passim*, au fost ilustrate doar nouă (fig. 60/5-6, 8-9, 11-15). Piesele sunt în general de talie medie cu lungimea între 0,03 şi 0,06 m, câteva dintre piese având dimensiuni mai mari (fig. 60/10-11). Ca suportul din care au fost prelucrate, cele mai multe au fost prelucrate pe lame (fig. 60/3,6-10,12-13), folosindu-se mai des partea distală a unor lame fragmentate, ce a fost prelucrată pentru a se obține acest tip de unealtă (fig. 60/3,6,12), observându-se că aceste piese au fost utilizate, având urme de lustru pe partea activă, iar unele dintre ele au vârful tocit sau rupt (fig. 60/3,

6-7,9-10,13). Probabil că, după fragmentare, unele piese au fost folosite şi în alte scopuri, probabil ca lame (fig. 60/10). Au fost separate şi piese prelucrate din aşchii (fig. 60/1-2, 4-5, 11,14-15), cele mai multe păstrând partea activă bine ascuțită (fig. 60/1,5,14), altele având urme de utilizare. Marginile pieselor prezintă retuşe oblice, în cele mai multe cazuri (fig. 60/1-9, 11-13, 15), fiind folosite şi retuşe semiabrupte şi abrupte (fig. 60/10, 14). La unele piese retuşele au fost realizate pe toată marginea (fig. 60/1,8,13). Piesele din această categorie au fost confecționate exclusiv din silex, de culori variate, neîntâlnindu-se piese care să fi fost calcinate.

VII. VÂRFURI DE SĂGEȚI: Au fost găsite 20 de vârfuri de săgeți, dintre care au fost ilustrate 16. Trei piese provin din nivelul fazei Cucuteni A (fig. 61/1,7,15), unul din etapa Cucuteni B_{1b} (fig. 61/2), două piese dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (fig. 61/4,6), iar trei din nivelul subfazei Cucuteni B_2, fiind ilustrate doar două piese (fig. 61/3,13). Dintre cele 11 piese *passim* au fost ilustrate doar opt (fig. 61/8-12,14,16). Piesele sunt confecționate exclusiv din silex de culori diferite, având în general dimensiunea dintre 0,03-0,06 m, multe fiind şi de dimensiuni mici, sub 0,03 m. Piesele s-au păstrat întregi (fig. 61/1-2,4,6-8,10, 13-15), unele fiind însă mai mult sau mai puțin fragmentare (fig. 61/3,5,9,11-12,16). Forma pieselor este de triunghi, în general de triunghi cu laturile lungi, egale, mai mult sau mai puțin drepte (fig. 2,4,6-7,10,12-15), uneori cu unele imperfecțiuni, poate fi dreaptă (fig. 61/1-8), uşor convexă (fig. 61/9-10) sau concavă (fig. 61/11-16). În toate cazurile, piesele au fost retuşate pe laturi, cu retuşe semifine (fig. 61/3-5,8,11-14) sau oblice (fig. 61/1-2,6-7,9-10, 15-16). Cu excepția a câtorva piese (fig. 61/5), în restul cazurilor piesele au avut şi baza retuşată.

6.1.3. UTILAJUL LITIC ŞLEFUIT.

În ceea ce priveşte utilajul litic şlefuit, în lotul de materiale cercetat au fost 103 piese, fiind ilustrate 86 dintre ele. Alături de unele tipuri de unelte bine definite ca topoare, dălți, râşnițe, frecătoare, a mai existat o grupă pentru obiectele de tip neprecizat. De asemenea, printre obiectele cercetate au existat şi opt piese cu perforații.

I. TOPOARE: În această categorie au fost incluse un număr de 32 piese, întregi şi fragmentare, fiind ilustrare un număr de 25 piese. Această categorie a fost subdivizată în trei categorii:

TOPOARE DREPTUNGHIULARE: Au fost descoperite trei piese din nivelul etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 62/1-2,12), câte unul din nivelul etapei Cucuteni B_{1b} (fig. 62/3) şi dintr-un nivel neprecizat al subfazei Cucuteni B_1 (fig. 62/10), două piese provin din nivelul subfazei Cucuteni B_2 (fig. 62/4-5), iar altele sunt *passim* (fig. 62/6-9,11). Piesele respective sunt în

general fragmentare datorită utilizării, materialul petrografic reprezentat pentru diferite tipuri de marne, fiind puțin rezistent. Grosimea pieselor este relativ uniformă pe toată lungimea piesei, fiind mai redusă pe partea activă a piesei (în zona tăişului). Pentru piesele întregi, lungimea acestor piese varia între 0,071 şi 0,14 m, iar grosimea acestora între 0,024 şi 0,04 m. Raportul dintre grosimea şi lungimea pieselor întregi variază, fiind cuprins între 20 şi 25 % (fig. 62/7,9,12) şi 30 şi 40% (fig. 62/1, 2, 8, 10).

TOPOARE TRAPEZOIDALE: Dintre piesele ilustrate două au fost găsite în nivelul etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 63/1-2) şi alte şapte *passim* (fig. 63/3-9), realizate din marne mai dure, de origine carpatică, cu excepția uneia din menilit (fig. 63/5). În urma utilizării, unele piese au suferit distrugeri, din cauza materialului litic puțin rezistent. Lungimea pieselor întregi variază între 0,095 şi 0,129 m, iar grosimea între 0,051 şi 0,077 m, raportul dintre aceste două dimensiuni fiind doar între 20 şi 30%.

TOPOARE PERFORATE: Au fost descoperite patru piese, dintre care două provin din nivelul etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 66/1-2) şi alte două *passim* (fig. 66/3-4). Piesele sunt fragmentare, cele din etapa Cucuteni B_{1a} fiind realizate dintr-o marnă mai dură, pe când celelalte două sunt realizate dintr-o rocă magmatică, şi posibil să provină din aceeaşi piesă, deoarece aveau aproximativ aceeaşi grosime (0,045 m). În afară de acestea, din săpăturile din 1961-1966 mai provine un topor perforat întreg, cu ceafa lată (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, fig.6).

II. DĂLȚI: Au fost cercetate 31 piese, dintre care 29 au fost ilustrate. Au fost separate:

DĂLȚI DREPTUNGHIULARE: Câte o piesă provine din nivelul fazei Cucuteni A (fig. 64/1) şi din cel al etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 64/2), două provin din cel al subfazei Cucuteni B_2 (fig. 64/3-4), iar şapte, din care doar cinci au fost ilustrate, sunt *passim* (fig. 64/5-9). Materialul din care au fost realizate este reprezentat de marne, în general, mai dure şi de proveniență carpatică. Piesele au grosimea relativ egală pe toată lungimea lor, spre zona activă fiind mai înguste. La piesele întregi lungimea variază între 0,09 şi 0,13 m, iar grosimea între 0,012 şi 0,019 m, raportul dintre acestea fiind de 13 şi 19 %.

DĂLȚI TRAPEZOIDALE: Aceste piese sunt de talie mult mai mică în raport cu cele din categoria anterioară, fiind mai numeroase. Două piese provin din nivelul fazei Cucuteni A (fig. 65/1,12), cinci din cel al etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 65/3-6, 9), câte una din etapa Cucuteni B_{1b} (fig. 65/7), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B1 (fig. 65/13) şi din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 65/14), iar zece sunt *passim* (fig. 65/2,8,10-11, 15-20). Piesele sunt confecționate din marne, în general de origine carpatică, acestea fiind mai dure. În cadrul acestei categorii de piese, se pot distinge piese cu un raport sub 1:2 dintre lățimea cefei piesei şi cea a tăişului (fig. 65/1-7, 11-12, 19-20), aceste piese având lungimi reduse, între 0,059 şi 0,079 m, unele putând fi considerate dăltițe. Cea de-a doua grupă este constituită

din piesele care au lăţimea cefei mult mai mică în raport cu tăişul (fig. 65/8-10, 13-18), lungimea pieselor fiind între 0,072 şi 0,107 m.

III. RÂŞNIŢE: În lotul de piese cercetat au fost şi trei fragmente de râşniţe, acestea fiind din gresii asemănătoare cu cele ce se găsesc în aflorimentul geologic de lângă *Cetăţuia*. Piesele ilustrate provin dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (fig. 67/14) şi una *passim* (fig. 67/13). Din caietele de şantier rezultă că au fost găsite multe piese litice care au fost utilizate ca râşniţe, contextul în care au fost găsite de multe ori nu putea fi clar definit. Nu excludem o reutilizare a acestui tip de piese, cât şi unele ritualuri magice legate de acest tip de piese.

IV. FRECĂTOARE: Acestui tip de piese i-au fost atribuite 13 exemplare, fiind ilustrate piese provenind din faza Cucuteni A (fig. 67/1), din etapa Cucuteni B1b (fig. 67/2) şi dintr-un nivel neprecizat al subfazei Cucuteni B1 (fig. 67/3). Alături de acestea, două piese provin din subfaza Cucuteni B2 (fig. 67/4-5), iar restul sunt *passim* (fig. 67/6-12). Aceste piese au fost confecţionate din gresie, ce provine atât din aria carpatică, cât şi din Platforma Moldovenească. În general, piesele sunt de formă sferică sau cvasisferică, alături de unele aplatizate, cu diametrul între 0,05 şi 0,08 m, observându-se urme de polizare, atât pe lateral, cât şi pe toată suprafaţa (fig. 67/6), dar sunt şi piese de formă cilindrică, cu capetele rotunjite în urma frecării (fig. 67/3-4). .

V. UNELTE DIVERSE SAU DE TIP NEPRECIZAT: În afară de piesele prezentate anterior au mai fost găsite un număr de 24 piese de tip neprecizat. Printre acestea două sunt asemănătoare cu fragmente de sule (fig. 66/5-6), având perforaţii la partea superioară. Acestora, se adaugă un alt fragment, probabil de acelaşi tip, dar din care s-a păstrat un fragment median-inferior, cu urme de şlefuire (fig. 66/9) din etapa Cucuteni B_{1b}. Alte două fragmente de gresie au perforaţii (fig. 66/7-8), iar un obiect este în formă de disc (fig. 66/10) şi un altul de formă sferică, păstrat doar fragmentar, cu urmă de pictură de culoare roşie (fig. 66/21). În aşezare au fost descoperite pietre, care după urme par a fi culese din aluviunile râurilor (fig. 66/11-20,22), probabil pentru a fi prelucrate în vederea obţinerii unor unelte de tipul topoarelor sau dălţilor (fig. 66/11-20) sau al frecătoarelor (fig. 66/22).

6.2. UNELTE DIN OS ŞI CORN.

Alături de uneltele din piatră cioplită sau şlefuită, care au fost descoperite prin săpăturile metodice efectuate în perioada 1961-1966 pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, au mai fost descoperite un număr de 61 piese confecţionate din os sau corn. Asupra acestui subiect, al prelucrării unor subproduse în vederea confecţionării de unelte, s-au făcut în ultimul timp o

serie de studii (Popuşoi E., Beldiman C., 2000, p.111-112; Beldiman C., Popuşoi E., 2001, 351-396), care denotă importanța şi atenția acordată de populația neolitică acestei categorii de unelte.

Materia primă pentru confecționarea acestor unelte putea proveni din trei mari surse. Astfel, o primă sursă o constituia vânatul, care poate produce atât materiale pentru realizarea unor obiecte din os, cât şi materia primă pentru uneltele din corn. Acesteia i se adaugă culesul din natură al coarnelor de cervidee, care completează această ocupație principală. O ultimă modalitate de obținere a materiei prime pentru uneltele de os o constituie creşterea animalelor, care, după ce erau sacrificate şi consumate, materialele rămase, oasele, puteau fi prelucrate în vederea obținerii unor unelte.

În ceea ce priveşte modalitățile de prelucrare a materiei prime, uneltele au fost realizate prin şlefuire şi perforare, cu ajutorul unor unelte din piatră.

I. UNELTE PENTRU PRACTICAREA AGRICULTURII:

BRĂZDARE, SĂPĂLIGI ŞI COARNE. Au fost descoperite câteva piese ce au avut astfel de funcție, marea majoritate a acestor piese fiind în stare fragmentară, probabil în urma utilizării. Piesele descoperite sunt realizate din coarne de cervidee (fig. 73/1-9), prin şlefuirea părții active (fig. 73/2-3, 5,7-9), şi uneori prin perforare pentru înmănuşare (fig. 73/1-2, 4, 6-7). Câteva dintre piesele descoperite sunt mai masive şi reprezintă brăzdare (fig. 73/1, 5-6), deşi starea lor fragmentară nu poate conduce la o reconstituire exactă a tipului de piesă. Piesele care au fost folosite ca săpăligi sunt în aceeaşi stare fragmentară (fig. 73/2-4), excepție făcând o piesă (fig. 73/7), ce s-a păstrat întreagă. Alături de acestea au mai fost descoperite coarne, ce prezintă urme de utilizare, fiind ilustrate două dintre ele (fig. 73/8-9), folosite probabil tot în agricultură. De menționat este că un brăzdar provine din nivelul fazei Cucuteni A (fig. 73/6), şi câte o piesă din nivelul etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 73/5) şi din cel al etapei Cucuteni B_{1b} (fig. 73/4), reprezentând un brăzdar şi o săpăligă, restul pieselor fiind *passim* (fig.73/1-3, 7-9).

II. TOPOR DIN CORN: Un exemplar păstrat întreg şi care provine din nivelul etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 74/3). Acesta avea o gaură de înmănuşare, tăişul fiind ascuțit şi lat.

III. ÎMPUNGĂTOARE ŞI ACE: Această categorie este reprezentată prin cele mai multe piese, respectiv 26 împungătoare şi 2 ace, fiind ilustrate doar un număr de şase piese (fig. 74/2,5-9). Acestea provin din faza Cucuteni A şi Cucuteni B, fiind ilustrate o piesă din faza Cucuteni A (fig. 74/8) şi alte câteva din etapele Cucuteni B_{1a} (fig. 74/2, 6, 9) şi Cucuteni B_{1b} (fig. 74/5), alături de una *passim* (fig. 64/7). Partea activă a acestor piese a fost foarte

bine ascuțită prin şlefuire, fiind realizate din oase tari. Între împungătoare (fig. 74/2,5-6,9) şi ace (fig. 74/7-8) există o diferență de talie, cele din urmă fiind de dimensiuni reduse.

IV. SPATULE: Nouă obiecte din această categorie au fost descoperite prin săpăturile din 1961-1966, fiind ilustrate doar două (fig. 74/1, 4). Acestea sunt realizate în special pe aşchii de os, având partea activă ascuțită prin şlefuire. De asemenea, a fost găsită o piesă calcinată (fig. 74/4). Piesele provin din nivelul fazei Cucuteni A (fig. 74/1) şi *passim* (fig. 74/4).

V. PANDANTIV DIN COLȚ DE MISTREȚ: A fost descoperit un pandantiv fragmentar din colț de mistreț (fig. 74/15), ce provenea din locuința III/11 din etapa Cucuteni B_{1a}, ce avea două mici perforații la partea superioară.

VI. ALTE OBIECTE DIN OS, DE TIP NEPRECIZAT: Au mai fost descoperite câteva piese fragmentare de os, de tip neprecizat, unele cu perforații (fig. 74/10-12), altele cu urme de prelucrare şi calcinate (fig. 74/13-14), ce proveneau din diverse nivele de locuire. De menționat, că după forma generală, cel mai probabil ca obiectele perforate să provină de la pandantive din os.

6.3. OBIECTE DIN LUT ARS.

O altă categorie importantă de obiecte este reprezentată de acea ce grupează piesele realizate din lut ars. Din punct de vedere al formei şi al utilizării acestora se deosebesc următoarele categorii:

I. FUSAIOLE: În această categorie au fost grupate un număr de 32 de piese, reprezentând în principal fusaiole (25 piese), discuri (3 piese) rondele (3 piese) şi o posibilă rotiță.

Pasta din care au fost realizate aceste obiecte este fină, în cele mai multe cazuri, fiind bine arsă într-un mediu oxidant, având în acest caz culoarea cărămizie sau cărămizie spre roşu, sau a fost arsă într-un mediu reducător, având în această situație culoare cenuşie cu unele variații mai deschise sau mai închise la culoare.

Cea mai bine reprezentată categorie de fusaiole, din punct de vedere al formei, este cea a fusaiolelor bitronconice (fig. 68/1-10).Acestea sunt mai mult sau mai puțin întregi, starea fragmentară în care se găsesc uneori ne face să nu putem preciza cu exactitate forma inițială, aşa cum este cazul şi al piesei din fig.68/17, care ar putea aparține tot acestui tip. Forma generală a acestora este cea constituită din două trunchiuri de con, lipite în zona bazei mari, canalul axial fiind realizat prin modelarea piesei înainte de ardere. Această formă inițială are unele variante, date de raportul diametrului bazelor conului, cât şi de prelucrarea

suprafeței laterale a acestora. Astfel, avem forme în care bazele mici ale trunchiului de con sunt tăiate drept, având cam jumătate din diametrul maxim al piesei (fig. 68/1, 3), alteori acestea au dimensiuni mici în raport cu diametrul maxim, rezultând forme ascuțite (fig. 68/2, 6). Raportul dintre diametrul maxim şi înălțimea piesei produce forme cu aspect general turtit (fig. 68/7) sau relativ zvelt (fig. 68/1-2, 6). Prin prelucrarea suprafeței se poate obține o rotunjire a suprafeței (fig. 68/4, 9-10), păstrându-se forma bitronconică inițială. Dintre piesele reprezentate, trei provin din etapa Cucuteni B_{1a} (fig. 68/3, 9, 17), câte una din etapa Cucuteni B_{1b} (fig. 68/10) şi din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 68/5), iar alte şase sunt *passim* (fig. 68/1-2, 4, 6-8). Tot în această categorie de formă este inclusă şi o fusaiolă realizată dintr-o pastă cu aspect general specific pastei de tip Cucuteni „C" (fig. 69/10), cu muchiile bine conturate şi care are imprimat un decor tip „*omizi*", constituit din linii scurte grupate, piesa fiind *passim*.

Fusaiolele tronconice reprezintă cea de-a doua categorie ca număr, fiind realizate dintr-o pastă mai puțin fină decât piesele din categorie anterioară. Baza trunchiului de con este în general dreaptă sau foarte puțin bombată, uneori suprafața laterală fiind mai amplu modelată la exterior (fig. 69/8). Piesele provin din etapele Cucuteni B_{1a} (fig. 69/2), Cucuteni B_{1b} (fig. 69/4), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (fig. 69/3), din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 69/4) şi *passim* (fig. 69/5-8).

O altă categorie este cea reprezentată de fusaiolele de formă sferică. Forma de bază a piesei este cea de sferă, cu un canal realizat la modelarea piesei înainte de ardere, suprafața piesei fiind mai mult sau mai puțin îngrijit modelată. Pasta din care au fost realizate aceste piese este fină, arsă reducător. Piesele provin din etapa Cucuteni B_{1c} (fig. 68/12), din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 68/11, 13) şi una este *passim* (fig. 68/14).

Alte două fusaiole aparțin unei categorii plan-rotunjite (fig. 68/15-16), cu un aspect general mai puțin îngrijit modelat, având mai mult forma unor rondele de lut. Aceste piese provin din nivelul etapei Cucuteni B_{1a} (fig. 68/15) şi cealaltă este *passim* (fig. 68/16).

O ultimă categorie de fusaiole este cea a fusaiolelor plan discoidale (fig. 68/18-19), marginea acestora fiind rotunjită (fig. 68/18) sau dreaptă (fig. 68/19). O piesă are un aspect general mai mult de disc, decât de fusaiolă (fig. 68/20). Piesele provin din faza Cucuteni A (fig. 68/18) şi din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 68/19), una fiind *passim* (fig. 68/20).

II. GREUTĂȚI DE LUT ARS: Acest tip de piese este mult mai numeros decât cel anterior, spre deosebire de stațiunea de la Truşeşti, unde situația era inversă (*Truşeşti...*, p.262).

Pasta din care au fost realizate aceste piese poate fi fină (fig. 70/8,14; fig.71/12,16), dar în cele mai multe cazuri ea este grosieră, conținând ca degresanți şi materiale vegetale ale căror urme s-au păstrat (fig. 70/1; fig.71/8). Arderea pieselor a fost atât oxidantă, la temperaturi ridicate, rezultând o culoare a ceramicii cărămizie şi chiar spre

roşu, cât şi reducătoare, cu ardere neuniformă, în această situație pasta având culoarea cenuşie cu unele variații ale nuanțelor.

Ca forme generale ale pieselor de deosebesc greutăți de formă tronconică, conică şi bitronconică, greutăți de formă piramidală, pătratică, aplatizată, cilindrică şi sferice.

Greutățile de formă tronconică şi conică sunt printre cele mai numeroase, fiind întregi sau fragmentare, provenind din toate nivelele de locuire ale stațiunii, fiind ilustrate doar un număr redus dintre acestea, din etapa Cucuteni B_{1a} (fig. 70/8, 15; fig.71/2), Cucuteni B_{1b} (fig. 70/13; fig.71/8), Cucuteni B_{1c} (fig. 70/16), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (fig. 71/3), din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 70/5) şi *passim* (fig. 70/1-4, 6-7, 10-12, 14; fig.71/1, 4-7, 9). Forma de bază a pieselor este cea de con, care a fost rotunjită la partea superioară prin modelare, căpătând o nouă formă de trunchi de con. Baza pieselor este în general modelată drept, rar fiind rotunjită (fig. 70/16). Suprafața pieselor a fost mai mult sau mai puțin îngrijit modelată, unele piese fiind aplatizate lateral (fig. 70/6-7). În unele cazuri, suprafața piesei a fost decorată cu unele împunsături, mici gropițe (fig. 71/8), probabil cu rol ornamental. Perforațiile pieselor, realizate înainte de ardere, sunt perpendiculare pe axul lung al piesei, poziția lor indicând şi aspectul funcțional al pieselor.

La piesele mai sus indicate, se mai adaugă o altă, în stare fragmentară (fig. 71/12) ce poate să aparțină tot acestei categorii, dar piesa a fost mult aplatizată lateral prin modelare. Tot prin modelarea unei forme inițiale conice, dar prin conturarea a patru laturi pe suprafața laterală, a rezultat o formă piramidală, ilustrată prin două piese (fig. 71/10-11), ce provin din locuința III/2 din etapa Cucuteni B_{1a}.

Greutățile de formă sferică şi rotunjită sunt cele mai numeroase. Forma de plecare a pieselor a fost sfera, care prin modelarea piesei s-a păstrat sau a fost uşor aplatizată, rezultând în acest caz o formă uşor rotunjită. Piesele au fost perforate înainte de ardere pentru realizarea canalului. Pasta din care au fost realizate aceste piese este în general una mai grosieră, ceea ce a condus la faptul că puține din piese s-au păstrat întregi. Au fost ilustrate doar 15 piese ce provin din etapa Cucuteni B_{1a} (fig. 72/8-9), Cucuteni B_{1b} (fig. 72/15), din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 72/4), cele mai multe fiind *passim* (fig. 72/1-3, 5-7, 10-14). Una dintre aceste piese a fost arsă secundar (fig. 72/15), pasta fiind uşor zgurifiată.

Pe lângă aceste forme precizate anterior, au mai fost descoperite câteva greutăți de formă cilindrică (fig. 71/13-14), bitronconică (fig. 71/15-16) şi pătrată.

III. CONURI: 13 exemplare din pastă bună de culoare cărămizie şi în câteva cazuri cu angobă albă (fig. 224/8-13). Cinci dintre acestea provin din locuințe (fig. 224/1-3, 6, 8, 10-11), iar restul *passim*. Din punct de vedere cronologic, datează din faza Cucuteni A (fig. 224/1) şi din etapele Cucuteni B_{1a} (fig. 224/2, 10) şi Cucuteni B_{1c} (fig. 224/3), precum şi din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 224/11).

Piesele respective, de formă conică, prezintă următoarele caracteristici: laturile drepte (fig. 224/2, 8-9, 11-13) sau mai rar uşor concave (fig. 224/1. 3-7, 10), vârful, când este păstrat, este ascuțit (fig. 224/2-3, 8) sau bont (fig. 224/1, 4-7, 9, 11) şi baza dreaptă (fig. 224/5, 8, 13) sau uşor albiată (fig. 224/1, 3-7, 10).

Analogii pentru asemenea piese oferă şi alte stațiuni ale culturii Cucuteni, dintre care, prin numărul pieselor descoperite şi interpretările menționate, un loc aparte îl ocupă stațiunea de la Truşeşti-*Țuguieta*.

Relativ la semnificația acestor piese există interpretări deosebite. Astfel, după unii autori, ținând seama de elementele stilizate de caracter antropomorf ale unor astfel de conuri de la Truşeşti-*Țuguieta*, s-a emis ipoteza ca aceste conuri ar reprezenta o schematizare a statuetelor antropomorfe (Petrescu-Dîmbovița M., 1963, p. 182). Aceste opinii sunt susținute de recentele descoperiri precucuteniene de la Isaiia, care atestă complexitatea elementelor cu rol sacru (Ursulescu N., 2002, p.52 şi urm.)

După alții, conurile respective ar reprezenta probabil piese de joc, pentru care pe baza analogiilor din Egipt, s-ar fi folosit plăci din scândură (*Truşeşti...*, p. 539). Alți cercetători consideră conurile de lut ca pintadere, respectiv ştampile pentru tatuaj (Pogoževa A. P., 1985, p. 105), ceea ce s-a respins de alții, pentru motivul că piesele respective de la Truşeşti, Hăbăşeşti, dar şi din alte stațiuni, nu ai decor pe fund şi sunt de mici dimensiuni (*Hăbăşeşti...*, p. 468).

S-a mers şi mai departe cu interpretările relativ la aceste piese, considerându-se că ar fi fost un fel de instrumente contabiliceşti, ca la Suza în Mesopotamia, asociate cu bastonaşi şi tortițe de lut (Dragomir I.T., 1983, p. 80), ceea ce s-a considerat ca nu este uşor de dovedit (*Truşeşti...*, p. 539).

Aceste interpretări diferite dovedesc, fără îndoială, că nu s-a ajuns la un consens general, în acest moment, pentru înțelegerea lor.

IV. BILE DE LUT ARS: Două piese, mai mult sau mai puțin sferice şi neperforate, din pastă cărămizie, din care una mai mare cu angobă albă, cu diametrul de 2,2 cm (fig. 224/15) şi alta mai mică, cărămizie cu diametrul de 1,4 cm, provenind dintr-o locuință (fig. 224/16).

Piese de acest tip s-au descoperit şi în stațiunea din faza Cucuteni A de la Hăbăşeşti, care, după H. Dumitrescu, nu au putut fi considerate perle de şirag, întrucât nu au fost perforate, exceptând doar una cu început de perforare, din ambele părți (*Hăbăşeşti...*, p. 459, fig. 48/12). De asemenea, după autoare, este nesigur că ar fi fost arse doar cu prilejul incendierii locuinței (*ibid.*). Din aceste motive, nu a exclus ipoteza potrivit căreia bilele respective ar fi fost simple jucării de copii (*ibid.*).

V. DISCURI: Piese de acest tip, cunoscute şi sub denumirea de *nasturi de lut* în formă de discuri conice, sunt atestate la Cucuteni-*Cetățuie* doar prin două exemplare conice, din pastă cărămizie, din care unul şi cu angobă albă (fig. 224/19). Primul (fig. 224/18), înalt de 1,1 cm şi cu diametrul bazei de 2,5 cm, a fost prevăzut pe o latură cu două orificii, puțin depărtate unul de altul, interpretate, în cazurile similare de la Hăbăşeşti, ca podoabe decorative, pentru a fi aplicate sau cusute pe îmbrăcăminte (*ibid.*, p. 459 şi urm.), deci nu ca nasturi propriu-zişi. Cel de al doilea exemplar (fig. 224/19), înalt de 1 cm şi cu diametrul bazei de 2,4 cm, prevăzut şi el cu două orificii apropiate şi cu butonaşi în tehnica *au repoussé*, prin împunsături în pasta moale din interior spre exterior, împrejurul marginii, ca în stațiunea de la Hăbăşeşti, pentru care s-a considerat că prototipul discurilor de lut cu asemenea decor îl constituie discul de cupru din depozitul din aceeaşi vreme de la Cărbuna, de obiecte de podoabă de cupru, calcar şi dinți de cerb perforați (*ibid.*, p. 463).

VI. ALTE OBIECTE DE LUT ARS:

O piesă de forma unei mici rotițe (fig. 69/9) şi o alta, realizată prin şlefuirea şi perforarea unui fragment ceramic (fig. 69/21), ar putea fi incluse în categoria fusaiolelor, dar nu putem exclude şi alte funcționalități, putând fi vorba şi de o mică rotiță a unui complex miniatural sau de un mic pandantiv, în cazul celei de a doua piese.

Aceeaşi situație este şi în cazul altor piese păstrate fragmentar, ce prezintă perforații şi canale, ce ar putea îndeplini roluri multiple (fig. 69/14-15, 18-19, 22), de apucătoare (fig. 69/14-15), iar în cazul uneia dintre piese putând fi şi una cu rol cultic (falus) (fig. 69/22).

Probabil, tot rol cultic îl aveau şi cele trei topoare miniaturale din lut (fig. 69/11-13) găsite *passim*. Mai adăugăm aici şi două mărgele, una de formă relativ cilindrică (fig. 69/16) şi alta bitronconică (fig. 69/17) găsite în locuințe din subfaza Cucuteni B_2.

O piesă din colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei (inv.13477), ce provine din săpăturile de la Cucuteni din anul 1962, găsită într-un nivel cucutenian neprecizat, are o formă neobişnuită (fig. 69/20), dar totuşi asupra acestei piese nu ne precizăm, deoarece în urma conservării şi restaurării piesei, nu se pot face precizări asupra caracterului pastei, decât printr-o eventuală analiză distructivă a piesei.

La acestea se adaugă un butonaş de secțiune rotundă şi bont la ambele capete, din pastă cărămizie, înalt de 4 cm (fig. 224/14), precum şi un disc plan-convex, din pastă cărămizie, înalt de 0,8 cm şi cu diametrul bazei de 1,4 cm, fără perforații (fig. 224/17) cu analogii în stațiunea de la Hăbăşeşti (*ibid.*, fig. 49/1, 5).

6.4. OBIECTE DE METAL.

6.4.1. DESCOPERIRILE MAI VECHI.

Cu prilejul săpăturilor din 1909-1910 de la Cucuteni-*Cetățuie*, efectuate de H.Schmidt şi G.Bersu, s-au descoperit următoarele piese, dintre care unele pot fi considerate ca aparținând culturii Cucuteni:

1. Un topor plat de cupru (Schmidt H., 1932, pl.30/11, p.59 şi urm.), care, după H.Schmidt, ar putea fi atribuit şi unei perioade mai noi (*ibid*., p.60). Acest topor, care s-ar fi găsit la 1,10 m adâncime, între depunerea de jos şi cea de sus, a fost reprodus şi de Al.Vulpe (Vulpe Al., 1975, pl.33/262). Toporul respectiv, care, pe baza săpăturilor mai noi de la Cucuteni a aparținut probabil fazei Cucuteni B_1, s-a aflat în muzeul de la Berlin şi apoi a dispărut.
2. Un topor de cupru cu gaură pentru mâner şi cu cea mai mare parte a cefei în formă de coif spartă, cu analogii, după H.Schmidt, în calcoliticul şi bronzul timpuriu din Ungaria, s-a găsit în şanțul 8a, la 0,40-0,80m adâncime, într-o depunere cu ceramică de tip Cucuteni B predominantă (Schmidt H., 1932, p.60). Toporul acesta, cu 0,59% arsen (*ibid*., p.125) nu este sigur că a aparținut fazei Cucuteni B (*ibid*., p.60; Vulpe Al., 1970, p.46).
3. Un pumnal din cupru, cu 1,14% arsen descoperit întâmplător într-o carieră de piatră, înainte de începerea săpăturilor din 1909, locul respectiv fiind cercetat prin şanțurile 4-5 ale lui H.Schmidt (Schmidt H., 1932, p.60). Piesa aceasta cu placa mânerului triunghiulară sau rombică, cu o puternică nervură mediană pe lamă şi cu patru găuri de nit pe placa mânerului, a aparținut, după H.Schmidt, ca formă, celor mai timpurii pumnale de cupru din Ungaria (*ibid*.).
4. Un brici cu tăişul arcuit şi lățit spre vârf, din cupru pur, fără de arsen sau cositor, cu analogii, după H.Schmidt, în bronzul egeean şi în nordul Germaniei (*ibid*., p.60 şi urm.).
5. Şase sule de cupru, întregi şi fragmentare, de secțiune rectangulară sau pătrată la mijloc şi cu lungimi între 5,7 cm şi 8,2 cm, dintre care două cu foarte puțin fier (0,04%), nichel şi cobalt (0,07%) (*ibid*.,p.61 şi urm.).
6. O perlă tubulară, neanalizată, care, după H.Schmidt, pare să fi fost din cupru, găsită la adâncimea de 0,90 m şi aparținând fazei Cucuteni B (*ibid*., p.62).

La acestea se adaugă următoarele piese din alte epoci, menționate de H.Schmidt (*ibid*., p.62 şi urm.):

7. Două brățări deschise din epoca bronzului, din care una cu bara de secțiune rotundă, cu puțin cositor (2,80%) şi ceva arsen (0,42%), şi o alta cu bara de secțiune în forma literei D, cu mai mult cositor (7,68%);
8. O brățară spiralică din cupru sau bronz, neanalizată, descoperită la 1,00 m adâncime;
9. Câteva vârfuri triunghiulare de săgeți de bronz, de tip scito-grec, caracterizate prin trei aripioare pe tub şi prin câteva cârlige;

10. Două fibule, din care una de bronz din La Tène-ul timpuriu şi o alta de fier, din La Tène-ul mijlociu;
11. Un ac de fier tot din La Tène-ul timpuriu;
12. Două fibule din epoca imperial-romană, din care una de bronz cu port-agrafa înaltă, şi o alta de fier cu piciorul îndoit.
13. Mai multe sule de fier de secțiune pătrată.

Pentru fiecare categorie de piese de metal, H.Schmidt a avut în vedere particularitățile pieselor respective, analogiile, încadrarea culturală şi cronologică şi rezultatele analizelor pieselor de cupru, bronz şi fier. În acest context, legătura dintre piese şi poziția lor stratigrafică nu este totdeauna concludentă, mai ales datorită schimbărilor survenite în urma intensității de locuire din această aşezare.

În partea finală şi de concluzii a capitolului privitor la industria metalurgică, H.Schmidt a considerat că tipul de topor de luptă de la Kazineh a reprezentat forma străveche a topoarelor cu un tăiş şi gaură de înmănuşare ale tipului B1a din Europa (*ibid*., p.94), presupunând un centru comun al metalurgiei din zonele respective, ale cărui produse au devenit euro-asiatice (*ibid*., p.95).

După aceste considerații, H.Schmidt a revenit la descoperirile de metal de la Cucuteni, presupunând pentru topoarele cu un tăiş şi gaură pentru mâner, ca şi pentru topoarele cu tăişurile în cruce, un centru metalurgic mai mare, din estul Europei, folosit şi de populația din faza mai nouă a culturii Cucuteni (*ibid*.).

6.4.2. NOILE DESCOPERIRI.

Alte câteva descoperiri de piese de metal din aşezarea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni provin din săpăturile mai noi, din 1961-1966. Astfel, cu prilejul acestora, s-au găsit următoarele piese de metal.

I. TOPOR DE CUPRU DE TIP VIDRA: Un exemplar de topor de acest tip a fost găsit în cuprinsul locuinței II/19 din faza Cucuteni A (fig. 75/1). Acest tip de topor a fost studiat mai de mult de Al.Vulpe (Vulpe Al., 1975, p.22 şi urm.) şi recent de I.Mareş (Mareş I., 2002, p.100 şi urm.).

După Al.Vulpe, tipul acesta caracterizat prin teşirea accentuată a cefei, conturul pentagonal cu marginile uşor arcuite, orificiul de regulă oval şi cu tăişul rotunjit, are două variante, una scundă şi alta lungă, ultimei aparținându-i exemplarele de la Cucuteni, Vidra (jud.Giurgiu), Prundu (jud.Ilfov) (Vulpe Al., 1975, p.22).

Tot după Al.Vulpe, varianta aceasta de topor, răspândită în principal în ariile culturilor Gumelnița şi Cucuteni, datează din faza Gumelnița A_2 şi la Teiu (jud.Argeş) dintr-o fază mai târzie, Gumelnița B (*ibid*, p.23). În schimb, după autor, varianta scundă pare să fie mai veche decât cea lungă, în parte paralelă cu topoarele de tip *Pločnik* (*ibid*.).

La rândul său, I.Mareş a reluat, după Al.Vulpe, problema tipului de topor *Vidra*, menționând însă mai multe localități, în care s-au găsit asemenea topoare, în total 11, respectiv Bucşani (jud.Giurgiu), Cherchejeni (com.Sulița, jud.Botoşani), Cucuteni (jud.Iaşi), Izvoare (jud.Neamț), Lupeşti (com.Măluşteni, jud.Vaslui), Mărgineni (jud.Bacău), Prundu (jud.Giurgiu), Reci (jud.Covasna), Sibiu, Teiu (jud.Argeş) şi Vidra (jud.Ilfov) (I.Mareş, 2002, p.101).

Dintre acestea, şase exemplare au indicate, de autor, cultura şi faza, respectiv cultura Cucuteni A_2 (Mărgineni şi Reci), Cucuteni A_3 (Cucuteni), Cucuteni fază neprecizată (Lupeşti) şi Gumelnița B_1 (Teiu şi Vidra, ultima după I.Nestor Gumelnița A_2) (*ibid.*).

De asemenea, după autor, varianta scundă este ilustrată prin cinci exemplare: Bucşani, Lupeşti, Reci, Sibiu şi Teiu, iar cea lungă tot prin cinci exemplare (Cucuteni, Izvoare, Mărgineni, Prundu şi Vidra). În afară de România, după autor, piese de acest tip mai sunt cunoscute în Bulgaria, Ucraina, Serbia şi Ungaria (*ibid.*).

În ceea ce priveşte utilizarea topoarelor de tip *Vidra*, pe lângă folosința lor ca unelte şi arme, autorul a mai avut în vedere semnificația de cult sau de însemne ale puterii şi prestigiului social (*ibid.*).

În încheiere, considerăm că prezența toporului de tip *Vidra*, găsit în cuprinsul unei locuințe din faza Cucuteni A din stațiunea de la Cucuteni-*Cetățuie*, face posibilă datarea acesteia în faza Cucuteni A-B a toporului cu două tăişuri în cruce, al cărui prototip a fost fără îndoială exemplarul în aşezarea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.23).

II. TOPOR PLAT DE CUPRU CU PANĂ DUBLĂ, DE TIP NEOBIŞNUIT: Tipul acesta de topor, descoperit în locuința I/1, încadrată unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1 (fig. 75/2), a fost menționat şi de Al.Vulpe în 1975, la nr.262A, fără a fi însă ilustrat. După autor, piesa aceasta, un topor plat îngust, cu tăişul mai larg şi convex şi cu ceafa mult lărgită prin ciocăniri ulterioare, ar fi aparținut variantei *Coteana* (jud.Olt) sau celei *Cucuteni* (Vulpe Al., 1975, p.57 şi urm). După părerea noastră, acest tip de topor din faza Cucuteni B_1, nu poate fi pus în legătură cu varianta Sălcuța de formă trapezoidală şi cu ceafa mai mult sau mai puțin ciocănită (cf. Vulpe Al., 1975, pl.32, nr.255-258), părând mai curând că forma cefei lărgite provine de la turnat şi nu prin ciocănire.

III. ALTE PIESE DE ARAMĂ: Au mai fost găsite în timpul cercetărilor efectuate pe *Cetățuia* de la Cucuteni alte câteva piese de aramă ce pot fi datate eneolitice. Astfel, sub platforma locuinței II/5 din subfaza Cucuteni B_2 a fost descoperită o sulă de aramă, o altă sulă de aramă a fost găsită în locuința III/10 din etapa Cucuteni B_{1b} şi un împungător de aramă a fost găsit în locuința III/16 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.

CAPITOLUL 7.

CERAMICA ENEOLITICĂ

În aşezarea eneolitică de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni s-a găsit, prin săpăturile din 1961-1966, o mare cantitate de ceramică din fazele Cucuteni A, A-B şi B, în deosebi sub formă de fragmente şi mai puţin de vase întregi, provenind în special din locuinţe şi anexe, precum şi din interspaţiul dintre acestea. Starea de conservare a decorului este în general bună, datorită, în deosebi, a acoperirii ceramicii cu un strat subţire de calcar.

Majoritatea ceramicii provine din fazele Cucuteni A şi B, faţă de care acelea din faza Cucuteni A-B sunt mult mai puţine, acestea fiind în cantitatea cea mai mare în aşezarea din vale de la *Dâmbul Morii*, sondată de H. Schmidt şi cercetată prin săpături de Marin Dinu în perioada 1961-1966.

Caracteristică pentru ceramica din faza Cucuteni A din această staţiune, ca şi pentru altele din aceeaşi fază, este asocierea dintre specia pictată, predominantă, şi aceea cu decor incizat, adâncit şi canelat, precum şi de uz comun, şi ele frecvente, ca în toate aşezările din faza Cucuteni A.

Aceste trei categorii ceramice, cu decor incizat, adâncit şi canelat, pictat şi de uz comun, vor fi prezentate întâi cu particularităţile lor de tehnică, formă şi decor, indicându-se cu oarecare aproximaţie şi procentajul pentru fiecare categorie şi apoi asocierile dintre ele din cuprinsul complexelor de locuire, care vor putea fi reconstituite, cu ajutorul planşelor

respective. Pentru a se putea trage concluzii mai precise în legătură cu etapele locuirii din aşezarea de pe Cetăţuia de la Cucuteni se impune, ca în viitor, să fie folosit şi computerul, aşa cum s-a procedat de Zoe Maxim-Kalmar şi Lucian Tarcea, în capitolul „*Analiza matematică şi statistică a ceramicii şi plasticii civilizaţiei Cucuteni de la Truşeşti-Ţuguieta*” din lucrarea „*Truşeşti. Monografie arheologică*”, Bucureşti-Iaşi, 1999, de M. Petrescu-Dâmboviţa, M. Florescu şi A. C. Florescu, p. 647-693.

7.1. CERAMICA DIN FAZA CUCUTENI A.

7.1.1. Specia cu decor incizat, adâncit şi canelat.

Această categorie este ilustrată în staţiunea de la Cucuteni-*Cetăţuie*, ca de altfel şi în cele de la Hăbăşeşti şi Truşeşti, precum şi în altele din faza Cucuteni A, prin vase cu pereţii subţiri sau mai groşi, din pastă mai mult sau mai puţin bună şi mai rar fină.

7.1.1.1. Tehnica pastei.

Vasele din această specie sunt lucrate dintr-o pastă de culoare cafenie deschisă la interior şi exterior şi cărămizie sau brună în spărtură, cafenie deschis la exterior şi cărămizie la interior, cărămizie la exterior şi interior, şi mai rar, cafenie deschis la exterior şi cărămizie la interior ori neagră la interior şi exterior. Pasta vaselor respective, conţinând ca degresanţi grăunţe de nisip, pietricele şi cavităţi de la amestecul cu particule de paie sau lemn, dispărute prin combustie, se deosebeşte prin frământare şi ardere între 400º şi 600ºC, de obicei, după Vl. Dumitrescu, de aceea a speciei pictate, care se caracterizează prin desăvârşirea procesului tehnologic al prelucrării pastei vaselor pictate ale culturii Cucuteni prin calitatea lutului, frământare şi ardere. Pereţii vaselor ale acestei specii sunt acoperiţi uneori cu un înveliş brun sau negru foarte subţire.

Pe baza observaţiilor de la Hăbăşeşti-*Holm*, Vl. Dumitrescu a menţionat următoarele caracteristici: culoarea cărămizie de la exterior se datorează arderii oxidante, iar cea neagră de la interior unei arderi înfundate, deosebită de arderea secundară, care a schimbat aspectul iniţial al vaselor şi a produs un început de zgurificare a lor. La acestea se adaugă netezirea vaselor la interior, ale cărei urme s-au putut uneori observa.

7.1.1.2. Forme şi decoruri.

Pe baza fragmentelor ceramice descoperite şi foarte puţin a vaselor întregite, s-au reconstituit următoarele forme de vase, inclusiv variantele lor, precum şi motivele decorative pentru fiecare în parte:

I. Pahare.

Un exemplar întreg, cu înălțimea de 9,5 cm (fig. 76/1) din pastă bună, cafenie la exterior şi brună la interior, cu marginea dreaptă mată, decorat pe gât cu două dungi orizontale adâncite şi cu caneluri în trecerea de la gât la pântec, iar pe pântec, în spațiul dintre două dungi orizontale paralele adâncite la partea superioară şi una la fel la cea inferioară, un motiv spiralic, din două dungi arcuite în dreptul urechiuşelor perforate orizontal şi câte o bandă oblică cu urme de culoare albă, mărginită de caneluri oblice la partea superioară şi de câte o bandă oval-ascuțită la cea inferioară.

Mai multe fragmente de pahare din pastă bună, cafenie deschis la interior şi exterior (fig. 76/2-5) sau brună pe ambele fețe (fig. 76/6), mate pe gât şi cu o ureche perforată orizontal la partea superioară (fig. 76/2) şi decorate la partea superioară cu caneluri şi motive incizate cu urme de culoare albă (fig. 76/2) sau numai cu caneluri orizontale şi adâncituri rotunde, dispuse orizontal (fig. 76/3-5), vertical şi oblic (fig. 76/6), precum şi pe corp cu motiv spiralic adâncit (fig. 76/8).

II. Vase cu corpul bombat.

Un exemplar cu înălțimea de 9 cm, din pastă cărămizie la exterior şi interior, decorat cu motive spiralice din caneluri şi cu adâncituri mici sub formă de puncte, cu lustru iar cu interspațiile mate (fig. 77/1- vas restaurat; 77/1a-b alte fragmente din acelaşi vas neincluse în vasul restaurat pentru a fi supuse analizelor). Tot din aceeaşi categorie mai fac parte câteva fragmente din pastă bună cafenie deschisă la exterior şi brună la interior (fig. 77/5) şi unul de culoare cafenie deschisă la exterior şi interior (fig. 77/4) şi brună la interior (fig. 77/3), cu decor spiralic adâncit din benzi lustruite cu interspații mate (fig. 77/3,5), precum şi pe corp cu un motiv spiralic adâncit (fig. 77/2). La rândul lui, exemplarul brun, pe ambele fețe, este mat pe gât şi în interspații, la partea inferioară este decorat cu benzi orizontale lustruite, mai late la partea superioară şi arcuite la cea inferioară, delimitate de dungi orizontale şi arcuite adâncite, cu urme de culoare albă (fig. 76/7). Un exemplar din acestea prezintă o toartă perforată vertical pe maximum de rotunjime a vasului (fig. 77/2).

III. Străchini.

Fragmente cu pereții mai groşi, de culoare cărămizie la exterior şi interior (fig. 80/1-2), cafenie deschis la exterior şi brună la interior (fig. 80/3), brun deschis la exterior şi închis la interior (fig. 80/4) sau cenuşiu-cafeniu la exterior şi interior (fig. 80/5); vase cu marginea simplă (fig. 80/2-5) sau cu crestături (fig. 80/1), cu gâtul mat (fig. 80/3) ori lustruit sunt decorate cu benzi cu urme de culoare albă, şi pe dos, delimitate de benzi late lustruite (fig. 80/1) cu motive spiralice lustruite cu urme de culoare albă la exterior şi interior şi cu interspațiile mate (fig. 80/2-3), cu dungi orizontale (fig. 80/4) sau fără decor (fig. 80/5).

Tot din această categorie mai fac parte fragmente de vase cu decor spiralic lustruit adâncit şi cu interspațiile mate (fig. 78/2-3).

IV. Vase binoclu.

Un singur fragment, ilustrat prin partea superioară a unui vas cu decor adâncit, de culoare cărămizie la exterior şi interior, precum şi în spărtură (fig. 78/4).

V. Vase miniatură.

Un exemplar întreg cu gâtul cvasicilindric înalt, pântecul bombat şi picior individualizat, din pastă cafenie la exterior şi interior, mat pe gât şi pe picior, lustruit pe pântec, care este decorat cu patru şiruri oblice de adâncituri rotunde (fig. 80/6). La acesta se adaugă un fragment de vas miniatură din pastă cafenie la exterior şi interior şi netezit, care la exterior este decorat cu un motiv din bandă unghiulară din dungi adâncite, prevăzute cu adâncituri rotunde, delimitate la părțile superioară şi inferioară de interspații de benzi unghiulare mate (fig. 80/7).

VI. Forme neprecizate.

În această categorie am inclus fragmente ceramice de la vase a căror formă nu a putut fi precizată, având decor adâncit, incizat şi canelat, precum şi cu mici adâncituri rotunde.

Din pastă cafenie deschisă pe ambele fețe (fig. 81/1-2, 4-5, 7-10; 82/1, 4, 7, 9; 83/9; 85/2-5), cafenie deschis la exterior şi cărămizie la interior (fig. 81/6), cafenie la exterior şi brună la interior (fig. 81/11; 82/3; 83/10; 85/1), cenuşie la exterior şi cărămizie la interior (fig. 82/5), brună la exterior şi cafenie la interior (fig. 82/6), roşie-cenuşie la exterior şi cărămizie la interior (fig. 83/7), cărămizie pe ambele fețe (fig. 79/6; 83/8; 84/1-4, 6). Fragmentele acestea provin din vase decorate cu motive incizate sau adâncite, sub forme de benzi orizontale sau unghiulare, însoțite de adâncituri mici sau mai mari rotunde, dispuse orizontal, oblic, rotund sau unghiular, însoțite şi de caneluri orizontale sau arcuite (fig. 81/1-11; 82/1-9; 83/6-10; 84/1-6; 85/1-5).

La acestea, se adăuga fragmentele de vase cu benzi oblice, delimitate de şiruri oblice de puncte adâncite (fig. 79/1), benzi sau dungi arcuite cu urme de culoare albă (fig. 79/2), de benzi probabil spiralice de dungi adâncite (fig. 79/4-5), un fund de vas de culoare cărămizie pe ambele fețe, decorat cu benzi oval-ascuțite, adâncite (fig. 79/6).

Se mai adaugă câteva fragmente cu decor din bandă unghiulară, colorată cu roşu-carmin şi însoțită de caneluri unghiulare de culoare albă, delimitate de dungi din adâncituri mici sau cuprinzând câte trei asemenea adâncituri în cuprinsul bandei (fig. 78/1; 83/1-5).

În afară de acestea, unele motive adâncite şi din caneluri sunt pictate cu alb (fig. 81/8-9; 82/3; 83/9; 84/6; 85/4-5).

7.1.1.3. Considerații generale.

Specia această ceramică a fost luată în considerație şi în unele lucrări cu privire la cultura Cucuteni, dintre care pe primul loc se situează acelea relativ la stațiunile Cucuteni, Hăbăşeşti şi Truşeşti.

În cea ce priveşte stațiunea Cucuteni-*Cetățuie*, în monografia lui H. Schmidt din 1932, ea a fost tratată în capitolul relativ la ceramica primitivă cu motive adâncite (Schmidt H., 1932, p. 42 şi urm.). În acest capitol, autorul o prezintă împreună cu specia Cucuteni C şi cu categoria ilustrată prin vase mai mari, nelustruite şi cu decor plastic, brut şi primitiv. Sunt menționate doar câteva forme de vase şi unele motive decorative adâncite şi incizate, pentru care se indică câteva detalii de formă şi decor. În comparație cu acestea, prin noile cercetări de la Cucuteni-*Cetățuie* s-a îmbogățit repertoriul formelor de vase şi al motivelor decorative, scoțându-se în evidență particularitățile de tehnică şi ale decorului. Deci, pentru prima dată, s-a reuşit, prin noile cercetări de la Cucuteni-*Cetățuie*, să se obțină pentru această stațiune date mai multe şi concludente relativ la tehnica, formele şi decorul acestei categorii ceramice.

În ceea ce priveşte formele de vase cu asemenea decor, H. Schmidt a menționat pahare, capace, ulcioare, vase cu două torți şi vase miniatură, presupunând că sunt mai multe forme decât cele amintite (*ibid.*, p. 25). În această privință, menționăm că prin noile cercetări au mai fost semnalate străchini, vase cu corpul bombat şi chiar vase binoclu.

În afară de acestea, specia respectivă de ceramică, provenind din cercetările lui H. Schmidt şi mai noi era, în aşezarea de la Cucuteni-*Cetățuie*, în cantitate mult mai mică în comparație cu specia pictată.

Acestei specii ceramice i s-a acordat pentru prima oară o atenție mai mare în monografia stațiunii Hăbăşeşti, elaborată în 1954, de Vl. Dumitrescu şi colaboratori.

În această monografie, autorul, punând-o în legătură cu ceramica culturii Precucuteni, s-a preocupat cu deosebită atenție de tehnica, formele şi decorul acestei categorii ceramice. În această privință, s-a considerat că arderea ei, de obicei între 400 şi 600ºC, nu a fost desăvârşită în comparație cu aceea a speciei pictate şi formele ei, deşi încă puține, sunt mai multe decât la Cucuteni, iar decorul adâncit este însoțit de pliseuri, caneluri, gropițe, vopsirea cu roşu, proeminențe şi lustruirea unor părți ale vaselor. Motivele acestea decorative ornamentează diferitele părți ale vaselor acestei categorii ceramice, respectiv ale cupelor (paharelor), vaselor bombate şi oalelor, vaselor în formă de pară (piriforme), vaselor cu picior, străchinilor, capacelor, lingurilor sau polonicelor şi vaselor antropomorfe.

În legătură cu tehnica motivelor respective, autorul a preferat termenul de *motive adâncite*, întrucât, după opinia sa, termenul de motive imprimate sugerează folosirea unui instrument mai complicat.

În încheierea capitolului, autorul, explicând geneza motivelor decorative ale acestei categorii ceramice, a fost de acord cu teza originii meridionale, susținută de V. Gordon Childe şi nu cu aceea a originii dunărene. După opinia sa, în culturile Precucuteni, Ariuşd-Cucuteni şi Cucuteni-Tripolie nu se întâlnesc pliseuri fine, ca în culturile Boian A, Vădastra şi Vinča-Rast. De asemenea, consideră, de acord cu R. Vulpe, că gropițele, apăsate în pasta moale a vaselor, se leagă de ceramica cu decor imprimat cu pieptenele (*Kammkeramik*) sau cu o rotiță dințată cu dinții retezați la vârf.

În ceea ce priveşte gropițele, acestea, după autor, nu au nimic de a face cu motivul *capete de note muzicale* al culturii ceramicii liniare, ele fiind, după opinia sa, în legătură cu ceramica tipică pentru zona de pădure din nord-estul Europei. Gropițele respective din decorul ceramicii Cucuteni atestă, după autor, continuarea legăturilor cu culturile a căror ceramică este decorată cu pieptenele.

În fine, această categorie ceramică, menționată în monografia din 1999 relativ la stațiunea Truşeşti-*Ţuguieta*, elaborată de M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu şi A. C. Florescu, prin particularitățile decorului se deosebeşte de aceea din aşezările de la Cucuteni-*Cetăţuie* şi Hăbăşeşti-*Holm*, prezentând cele mai apropiate analogii în stațiunea de la Drăguşeni (jud. Botoşani), aparținând unei variante cu benzi crutate pictate cu brun la Truşeşti şi cu roşu la Drăguşeni, mărginite cu dungi, încrustate cu alb, din nord-estul Moldovei. În afară de aceasta, la Truşeşti, săpându-se în întregime aşezarea, s-au identificat mai multe forme şi variante ale acestei specii ceramice.

În ceea ce priveşte decorul acestei specii ceramice, s-au prezentat opiniile diferite cu privire la originea lui, considerându-se că gropițele şi pliseurile nu derivă din ceramica liniară, decorului din gropițe atribuindu-se o origine nordică, iar cel din pliseuri fiind pus în legătură cu civilizațiile eneolitice de la Dunărea de Jos. De asemenea, benzile crutate cu brun (Truşeşti) şi roşu (Drăguşeni) s-au considerat că ilustrează o variantă a ceramicii cu decor adâncit.

În continuare, sunt prezentate decorurile formelor de vase, deosebindu-se motivele principale de cele secundare, de umplere a interspațiilor, respectiv ale formelor şi variantelor paharelor (după alții – cupelor), vaselor cu corpul bombat, vaselor cu gâtul înalt şi corpul bombat, vaselor piriforme, străchinilor, suporturilor, vaselor binoclu, capacelor, vaselor antropomorfe, vaselor cu protome şi ale vaselor miniaturi. În acest scop, pentru fiecare formă şi variantă din aceste categorii de vase se evidențiază repertoriul motivelor decorative, constituit din decor adâncit (dungi orizontale, verticale, oblice şi motive spiralice sau unghiulare şi arcade), benzi în zig-zag şi dungi crestate, benzi oval-ascuțite şi gropițe, precum şi din motive crutate şi pictate cu brun. S-au deosebit decorul negativ şi stilul tectonic al decorului.

În afară de acestea, se menţionează că varianta vaselor cu picior, cu recipientul bombat şi cu cea mai mare rotunjime a vasului la partea superioară şi mai rar la mijlocul lui, precum şi cu picior înalt, care lipseşte la Cucuteni, prezentând analogii, după Vl. Dumitrescu, în civilizaţia Tisa, nefiind originară din regiunea Dunării, de unde s-ar fi răspândit până la Troia I şi Insulele Egeene, întrucât nici un vas nu este mai vechi de Troia I.

7.1.2. Specia cu decor pictat

Această categorie ceramică se remarcă în mod deosebit prin frumuseţea motivelor pictate, numărul mare al vaselor şi tehnica lor de realizare.

7.1.2.1. Tehnica pastei.

Vasele pictate se caracterizează, în general, după H. Schmidt, printr-o pastă compactă, foarte bine frământată, cu ardere uniformă şi perfectă şi cu suprafaţa vasului foarte bine netezită, conţinând ca degresant grăunţe de nisip. Spre deosebire de acestea, unele vase din pastă poroasă conţin şi bucăţi mici de cioburi sfărâmate. Vasele cu pereţii subţiri au suferit o ardere oxidantă perfectă şi uniformă, la o temperatură de circa 700-900ºC, care a pătruns pe toată grosimea pereţilor vaselor, dându-le, în spărtură, culoarea gălbuie sau roşie cărămizie. În cazul în care arderea a avut loc în cuptoare închise, până la 400ºC, în spărtură, culoare interiorului este neagră-cenuşie.

Suprafaţa vaselor a fost netezită, probabil, cu o spatulă de os sau lemn ori cu un instrument cu vârf sau muchie ascuţită, ale cărui urme de la netezire se pot uneori recunoaşte, mai ales când operaţia de netezire a fost executată mai neglijent.

Fundul vaselor este de obicei perfect plat, deoarece vasele respective au fost aşezate pentru uscat pe o scândură bine lustruită (*Hăbăşeşti...*, p. 311).

Vasele au fost modelate cu mâna, presupunându-se din suluri de lut învârtite concentric, dar nu sunt aduse dovezi în acest sens (*ibid.)*.

Cuptoarele în care au fost arse vasele din faza Cucuteni A nu au putut fi reconstituite decât ipotetic, pe baza resturilor de plăci de lut perforate parţial şi a bucăţilor de boltă de la partea superioară a cuptorului.

7.1.2.2. Tehnica picturii.

Predomină specia tricromă, care se remarcă printr-o tehnică superioară şi varietatea motivelor decorative. De obicei vasul se acoperea cu o angobă albă mai densă sau mai subţire şi se revenea deseori cu aceeaşi culoare pentru îndepărtarea greşelilor (Schmidt H., 1932, p. 14), apoi cu roşu mai deschis sau mai închis se cruţau din fondul alb motivele decorative, revenindu-se cu alb când era necesar şi delimitându-se motivele cruţate

cu dungă neagră ciocolatie sau roşie brună. În general, nu se constată o ordine în aplicarea culorilor. Pentru a se obține un efect deosebit motivelor respective li se aplica apoi o lustruire, care, în multe cazuri, a dispărut în urma condițiilor de zacere a vaselor în pământ şi cu ocazia curățirii lor în laborator.

În ceea ce priveşte originea ceramicii pictate din sud-estul Europei, teza şcolii vieneze că ar fi fost orientală, teză acceptată şi la noi de elevii lui Vasile Pârvan, nu a fost adoptată şi de prof. I. Andrieşescu, susținător al autohtonismului civilizației neolitice în general şi al ceramicii pictate în special (Berciu D., 1945, p. 11). După I. Andrieşescu, ceramica pictată de la noi şi din estul Europei sud-estice, din Ucraina şi până în Peloponez şi Albania, îşi are originea în sud-estul Europei (*ibid*., p. 12), punând-o pe seama tracilor (*ibid.,* p. 16), ceea ce bineînțeles nu se poate admite.

Stilul ceramicii pictate Cucuteni A este liber (Schmidt H., 1932, p. 72). Dintre motivele decorative principale pe primul loc se situează spiralele de diferite feluri, după forma barei şi a capetelor ei, dispuse izolat, îmbucat, agățat şi continuu (fugătoare), în şiruri orizontale şi mai rar piezişe. În această privință, menționăm că la Truşeşti-*Țuguieta* au fost deosebite următoarele forme de spirale, după forma barei şi a capetelor ei:

a.) cu bara dublu arcuită şi cu capetele răsucite în forme de volute;

b.) cu bara dreaptă îndoită la capetele rotunde, ovale sau ascuțite;

c.) cu bara dreaptă sau îndoită unghiular şi cu capetele alungite sau îndoite în formă de volută;

d.) cu bara scurtă şi cu un singur capăt îndoit unghiular şi terminat cu o buclă;

e.) cu barele dublu ascuțite şi cu capetele răsucite în patru spirale dispuse în formă de cârlig (*tetraschelion*) (*Truşeşti...*, p. 315).

În legătură cu decorul spiralic, s-a presupus că a avut nu numai caracter decorativ, ci şi simbolic, în ceea ce priveşte activitățile agricole (*idem*, 1987, p. 23).

Alt motiv decorativ principal, mai rar însă întâlnit, a fost meandrul, provenit dintr-o spirală unghiulară sau frântă (Schmidt H., 1932, p. 16). După H. Schmidt însă nu este vorba de meandru în sens clasic, ci de o spirală devenită unghiulară cu bara frântă şi cu capetele deseori în formă de cârlig (*ibid.* p. 16). De asemenea, Vl. Dumitrescu, analizând acest motiv pe ceramica Cucuteni A de la Hăbăşeşti, a considerat că benzile spiralice unghiulare, rezervate din fondul colorat al vasului, sunt însoțite de altele meandrice, din linii pictate şi rezervate deseori la exteriorul vaselor şi rar în interiorul lor (*Hăbăşeşti...*, p. 390 şi urm.).

Dintre alte motive, denumite liniar geometrice de H. Schmidt (Schmidt H., 1932, p. 16) sau de sine stătătoare ori de dublură de Vl. Dumitrescu (*Hăbăşeşti...*, p. 335), mai frecvente sunt benzile arcuite ovale şi unghiulare, cercurile, romburile, triunghiurile,

crucile simple şi gamate, dungile în zig-zag (*Truşeşti...*, p. 315). La acestea se adaugă şi altele parțiale, de umplutură, rezervate sau pictate, geometrice ori în formă de frunzulițe ascuțite la un capăt (*ibid.*), pentru umplerea spațiilor libere, conform principiului *horror vacui* (oroare de gol). Motivele respective erau tratate, după H. Schmidt, liber sau tectonic, în funcție de părțile principale ale vaselor, respectiv margine, gât, umăr, corp şi picior (*ibid.,* p. 315 şi urm.). Benzile rezervate au lățimea între 1 şi 2 cm, nefiind niciodată înguste ca în faza Cucuteni A_4. În legătură cu motivele decorative s-a presupus de B. A. Rybacov că cele mai complicate sunt pe vasele tripoliene, care au fost probabil destinate păstrării cerealelor, făinei şi rezervelor de semințe (Rybacov B. A., 1965, p. 29). În această privință, după opinia autorului, arta tripoliană exprimă o concepție de viață magică a vechilor agricultori, foarte multe elemente simbolice din eneolitic, chiar izolate, reprezentând, după el, verigi ale acestei concepții a agricultorilor, exprimând noțiuni ca soarele, luna, câmpul, speciile şi altele (*ibid.* p. 32).

În raport cu Ariuşd, H. Schmidt a fost primul care s-a referit la această stațiune, făcând unele remarci asupra Ariuşdului în legătură cu Cucuteni şi Tripolie (Nițu A., 1973, p. 105). În această privință, cele două categorii ceramice tricrome din Cucuteni A, respectiv cu fond alb şi cu fond brun, confirmă, după A. Nițu, definițiile lui H. Schmidt relativ la ceramica Cucuteni A clasică cu fond alb şi la cea cu fond brun (*ibid.)*.

Pe lângă policromia cu trei culori (alb, roşu şi negru) şi după Vl. Dumitrescu, chiar cu patru culori (două nuanțe de roşu, alb şi negru) (*Hăbăşeşti...*, p. 316), a existat şi bicromia cu benzi roşii sau linii brune negre pe alb, în puține cazuri de pictură directă de la Truşeşti, Cucuteni şi Hăbăşeşti (*Truşeşti...*, p. 314).

Ceramica bicromă de caracter cucutenian a complexului Stoicani-Aldeni a creat, după A. Nițu, paralel cu complexul Protocucuteni, toate categoriile şi speciile care s-au dezvoltat în complexele ceramice Cucuteni A_2-A_3 (Nițu A., 1973, p. 105). În această privință s-a preconizat existența a două orizonturi la Ariuşd, unul inițial cu ceramică tricromă, protocucuteniană, sincronizat cu prima fază Stoicani-Aldeni şi cu fazele Gumelnița A_1 şi Protocucuteni (A_1), şi altul târziu cu ceramică tricromă, sincronizat cu a doua fază Stoicani-Aldeni şi cu fazele Gumelnița A_2 şi Cucuteni A_2 (*ibid.)*. Aceste două orizonturi, ipotetice după A. Nițu, nu corespund din punct de vedere stratigrafic, tipologic şi cronologic cu complexul Ariuşd, rămânând integrat după A. Nițu, faciesului Stoicani-Aldeni (*ibid.)*.

La rândul lui, Vl. Dumitrescu a deosebit 3 şi apoi 4 subfaze principale în cadrul fazei Cucuteni A (A_1, A_2, A_3 şi A_4), renunțând la termenul de Protocucuteni, considerat de el impropriu (Marinescu-Bîlcu S., 1977, p. 127).

Tot în legătură cu specia pictată de la Cucuteni, considerăm că este necesar de amintit că încă din 1908 Chr. Tsountas, prin publicarea săpăturilor de la Dimini şi Sesklo din

Thessalia, a atras atenția asupra analogiilor dintre ceramica pictată din Thessalia, în special din perioada a doua a stilului Dimini şi specia veche pictată a culturii Cucuteni-Tripolie. În 1911 H. Schmidt, ca şi M. Wosinski şi E. R. von Stern, a discutat posibilele conexiuni dintre culturile vechi ale regiunii balcano-dunărene şi acelea din Egeea, iar în 1912 M. S. Thmson şi A. J. B. Wace în *Prehistoric Thessaly* au comparat perioada a doua a *Thessalianului* cu fazele A şi B ale culturii Tripolie-Cucuteni, care, deşi au constatat analogii în pictură şi motive decorative, totuşi au recunoscut că cele două grupe nu sunt identice (Wace A. J. B., 1934, p. 123).

La rândul său, V. G. Childe, în 1922, a acceptat sugestia lui H. Schmidt, potrivit căreia apariția spiralei în Thessalia s-ar explica printr-o invazie din regiunea balcano-dunăreană. După opinia sa, M. S. Thmson şi A. J. B. Wace ar fi minimalizat coincidența dintre Dimini şi Tripolie-Cucuteni (Childe V. G., 1922, p. 252 şi urm.). V. G. Childe a comparat descoperirile de la Dimini cu acelea ale culturii Tripolie-Cucuteni, ca tehnică, formă şi decor, iar A. J. B. Wace a examinat tezele sale în legătură cu aceste trei categorii ale ceramicii (Wace A. J. B., 1934, p. 124).

În ceea ce priveşte acestea din urmă, relativ la cele trei categorii ale ceramicii, A. Nițu a avut în vedere clasificările stilurilor ceramicii pictate datorate lui H. Schmidt, pe care îl consideră ca *cel mai mare specialist* în stilurile ceramicii preistorice, în ciuda unor contestări din partea unor arheologi, începând cu Julius Teutsch şi istorici de artă ca H. Frankfort, care a considerat că ordinea succesiunii stilurilor a fost bazată pe criterii stilistice, fără sprijin cronologic şi pe dovezi insuficiente pentru o serie evolutivă continuă (Nițu A., 1984, p. 7 şi urm.).

În legătură cu criteriile pentru clasificarea complexelor, criterii unitare pentru categoriile principale şi secundare pentru toate perioadele civilizației Cucuteni, acestea, după A. Nițu, sunt indicate de complexele ceramice, condiționate stratigrafic, tipologic şi cronologic, în stațiuni cu un nivel sau cu nivele suprapuse (*idem*, 1978-1979, p. 93 şi urm.).

7.1.2.3. Forme de vase.

În cele ce urmează se prezintă formele de vase de la Cucuteni-*Cetăţuie*, din faza Cucuteni A, însoțite de considerații relativ la pastă, forme, variantele acestora, precum şi în legătură cu particularitățile decorului.

I. Pahare.

Forma aceasta de vas este cea mai frecventă, cuprinzând atât vasele de dimensiuni obişnuite, între 12-18 cm înălțime, cât şi altele mari, considerate ca aparţinând tot acestei forme de vas. De altfel, după dimensiuni şi unele particularităţi ale formei, s-au deosebit pentru staţiunea din faza Cucuteni A de la Truşeşti două variante, dintre care una

de dimensiuni mai mici, cu marginea dreaptă şi foarte uşor evazată şi cu trecerea lină de la margine la corpul vasului şi o alta de dimensiuni mai mari, cu marginea uşor răsfrântă, gâtul mai mult sau mai puțin înalt, separat de corpul bombat al vasului, între aceste două variante, existând şi altele de tranziție (*Truşeşti...*, p. 316).

Această categorie de vase din faza Cucuteni A din aşezarea de la Cucuteni-*Cetățuie* se caracterizează prin gura larg deschisă, marginea uneori foarte uşor răsfrântă, corpul mai mult sau mai puțin rotunjit, nu însă bitronconic, fundul drept şi îngust şi mai mic decât gura, precum şi prin una sau două proeminențe perforate orizontal pe corp, după unii fără scop practic (*Hăbăşeşti...*, p. 343), iar după alții pentru suspendat (Schmidt H., 1932, p. 17).

În ceea ce priveşte decorul, acesta acoperă toată suprafața vasului, de la gură până la fund, în stil liber sau dispus în zone orizontale pe margine, corp şi mai rar la interior. După A. Nițu, pentru a defini funcțiile decorative ale motivelor geometrice şi pentru a explica procesele variației şi evoluției acestui, decor trebuie de înțeles regulile de stilizare din interior (Nițu A., 1969, p. 7).

Dintre motivele principale, pe primul loc se situează spiralele, albe la exterior, rareori cu o dungă brună mediană, desprinsă orizontal sau oblică la interior cu o bandă de dungi albe unghiulare însoțite de arcade (fig. 87/7). Spiralele sunt la exterior libere (fig. 86/6; 87/2a, 3a, 4a; 90/3), îmbucate (fig. 86/5), agățate (fig. 87/1a; 91/2a) şi unghiulare (fig. 88/9; 89/3), iar la interior uneori pe marginea şi gâtul vaselor sunt benzi de dungi arcuite (fig. 87/3b-4b) şi arcuri (fig. 92/1b), benzi unghiulare (fig. 91/1b), dungii orizontale roşii (fig. 91/2b) ori numai urme de culoare roşie (fig. 91/6b). În comparație cu acestea, mai rar, unele exemplare sunt decorate la exterior cu spirale unghiulare îmbucate (fig. 89/3; 92/2), ori cu benzi unghiulare în formă de zig-zag (fig. 89/5-8) şi fără de pictură la interior. De asemenea, rare sunt la exterior şi capetele de spirale unghiulare dispuse orizontal în sens invers (fig. 86/1; 89/1) şi cu roşu la interior pe margine.

La acestea se adaugă la exterior benzi albe în zig-zag, însoțite de dungi scurte oblice albe (fig. 89/4), benzi unghiulare roşii (fig. 89/10) sau orizontale albe, alternând cu altele roşii la exterior, iar la interior cu arcade albe (fig. 89/9).

Tot rare sunt şi motivele în formă de romb (fig. 89/2), la care, ca şi la cerc, după A. Nițu, s-a ajuns de la motivele fundamentale: zig-zag, spirală şi cercul, asociate cu altele anexe, care provin din benzi în zig-zag, antrenate în procesul derivării romburilor (*ibid.,* p. 13). Identitatea procedeelor derivării romburilor şi cercurilor, atestă, după A. Nițu, unitatea de concepție şi de evoluție a decorului geometric al bandceramicii, constituind unul din elementele fundamentale ale structurii civilizației neolitice dunărene (*ibid.*, p. 26 şi urm.).

De asemenea, rar este şi motivul la exterior în formă de bandă arcuită alungită,

umplută cu dungi verticale roşii, dintre care cele de pe margine prezintă urme de dungi negre de bordură (fig. 92/3), precum şi de bandă arcuită îngustă albă, incluzând şi o bandă oblică tot albă la exterior, iar la interior cu o bandă arcuită lată (fig. 92/4a, 5a).

În schimb, este frecvent la exterior motivul în formă de benzi arcuite, care la paharele de la Cucuteni-*Cetățuie* ocupă locul al doilea după spirală la decorarea acestei forme de vas (fig. 86/2-4; 87/5a, 6a; 88/1-2, 4-8; 90/1, 4-6; 91/1a, 3a, 4a, 5a), decorate la interior, pe margine, cu roşu (fig. 95/1b) sau pe margine şi gât cu o bandă de dungi roşii (fig. 87/5b), cu motive unghiulare (?), cu benzi arcuite de dungi roşii (fig. 91/3b-4b) şi cu benzi arcuite şi spiralice.

II. Cupe cu picior.

Această formă de vas, ilustrată la Cucuteni-*Cetățuie* nu prin prea multe exemplare, şi acestea fragmentare, se caracterizează, prin analogie cu piesele asemănătoare din alte aşezări din faza Cucuteni A, prin corpul mai mult sau mai puțin zvelt, gâtul distinct, pântecul bombat, rotunjit sau bitronconic, piciorul scurt, tronconic şi uneori printr-o proeminență perforată orizontal pe maximum de rotunjime.

În ceea ce priveşte decorul vaselor de acest tip, descoperite mai recent la Cucuteni-*Cetățuie*, se poate deduce că ar fi fost metopic, constituit pe corp din arcade şi bare scurte, albe, oblice de legătură, cruțate din fondul alb al vasului (fig. 93/1a, c), iar pe picior din dungi verticale albe separate de altele roşii (fig. 93/3a-b), precum şi din benzi oval ascuțite şi arcade cu bordură neagră, delimitate prin benzi scurte verticale sau unghiulare, interspațiile fiind umplute cu roşu plin sau benzi de dungi roşii (fig. 94/1-4). La acestea se adaugă un exemplar cu o tortiță perforată orizontal şi cu urme nedefinite de culoare roşie la exterior (fig. 93/2a-b), o bază fund de vas la exterior cu benzi oval ascuțite (fig. 94/4a-b) şi la interior cu o bandă spiralică (fig. 94/4a), precum şi de două baze de vase la exterior cu motive din benzi albe unghiulare, însoțită de o arcadă albă (fig.94/5) sau de benzi roşii triunghiulare cu dungi oblice de aceeaşi culoare (fig.94 /6).

Din lipsă de dovezi, nu se poate şti dacă şi gâtul acestor vase ar fi fost decorat, ca la Hăbăşeşti-*Holm*, cu motive spiralice. De asemenea, nu sunt indicii potrivit cărora, ca la Hăbăşeşti, că motivele decorative de pe gât şi corp ar fi fost rezervate (cruțate) şi acelea de pe picior pictate (*Hăbăşeşti...*, p. 358).

III. Vase cu corp bombat, şi cu gât mai mult sau mai puțin înalt.

Această categorie ceramică, denumită impropriu de H. Schmidt – *Krug* (ulcior) (Schmidt H., 1932, p. 19), se caracterizează prin dimensiuni obişnuite între 22-32 cm, buza uşor răsfrântă în afară, gâtul mai mult sau mai puțin înalt, corpul bombat şi uneori bitronconic, partea inferioară tronconică şi cu o proeminență perforată orizontal pe corp.

După formă şi decor, s-au deosebit la Truşeşti-*Ţuguieta* două variante, din care prima puţin frecventă, cu motive spiralice rezervate, dispuse liber pe toată suprafaţa vasului şi a doua mai frecventă, cu decor tectonic pe gât şi corp (*Truşeşti...*, p. 328).

Şi la Cucuteni-*Cetăţuie* decorul acestor vase este în stil liber şi tectonic. În stil liber, mai rar, sunt spirale simple (fig. 95/4; 96/3; 97/2), îmbucate, suprapuse, în sens invers, peste altele tot libere (fig. 97/1a), iar în stil tectonic, mai frecvent, cu capetele de spirală unghiulare dispuse invers şi suprapuse (fig. 97/3), pe gât cu benzi ovale sau verticale scurte cu dungă mediană (fig. 95/1a, 3a) ori arcuite cu dungă mediană (fig. 96/1), cu benzi în zig-zag cu dungi brune mediane (fig. 97/4a), cu benzi arcuite (fig. 98/1a, 2), albe orizontale (fig. 95/2, 97/4a) şi roşii (fig. 96/2, 4; 98/3a).

La acestea se adaugă exemplare cu gâtul înalt, benzi orizontale albe, late cu sau fără o dungă mediană (fig. 99/1a, 2a, 3a), uneori la exterior, pe margine, o bandă de dungi brune scurte verticale pe o dungă orizontală de culoare brună (fig. 99/3a). Tot din această categorie face parte un rest de vas cu roşu pe margine şi cu o bandă albă orizontală suprapusă peste o alta, tot albă, în zig-zag şi cu benzi scurte, oblice în interspaţiul de culoare roşie (fig. 99/4a), precum şi un fragment de dungi oblice albe şi de dungi roşii pe gât şi verticale din dungi roşii pe corp între două benzi roşii la exterior (fig. 97/5a) şi un vas întreg cu benzi albe orizontale şi verticale uşor arcuite pe corp (fig. 102/3).

Unele din exemplarele acestei categorii sunt decorate şi la interior, pe margine, cu o bandă din roşu plin (fig. 95/1b; 99/1b, 2b, 3b) şi parţial şi pe gât (fig. 97/1b), cu o bandă roşie orizontală pe margine şi gât, însoţită de benzi roşii înguste verticale, perpendiculare pe această bandă (fig. 98/3b), cu negru pe margine (fig. 97/3) cu spirale îmbucate albe şi benzi scurte oblice de legătură (fig. 99/4b) şi cu benzi arcuite cu dungi oblice la interior (fig. 98/1b).

IV. Vase piriforme.

Cu excepţia unui singur exemplar întreg, au fost descoperite numai fragmente, provenind din vase cu buza mai mult sau mai puţin răsfrântă, separată printr-o bandă albă orizontală de corpul bombat la partea superioară şi cu fundul neprecizat, neputându-se şti, din lipsă de dovezi, dacă a fost sau nu simplu drept, concav ori profilat în afară.

Prin particularităţile de formă, fragmentele respective par să aparţină mai curând unei singure variante de vas piriform, cu buza mai mult sau mai puţin răsfrântă.

Vasele de acest tip sunt decorate pe buză cu roşu la exterior şi interior (fig. 100/1-6) şi la partea superioară a corpului cu arcade (fig. 100/4), cu o bulină ovală şi cu dungă mediană roşie (fig. 100/1), precum şi cu spirale libere (fig. 100/2-3) şi îmbucate (fig. 100/1), cu o bandă scurtă de legătură (fig. 101/1). Interspaţiile sunt umplute cu dungi roşii, oblice şi drepte (fig. 100/1, 4-6) sau cu roşu plin (fig. 100/2).

V. Vase cu corpul bombat, mai mult late decât înalte.

În această categorie au fost introduse vasele de diferite dimensiuni, dintre care acelea mai mici nu este sigur că, în toate cazurile, aparțin acestei categorii.

Vasele acestea se caracterizează prin marginea mai mult sau mai puțin răsfrântă în afară, corpul bombat şi fundul drept şi mai îngust decât gura.

Decorul la exterior acoperă toată suprafața vasului, iar la interior, uneori sub forma de bandă roşie, este pe buză şi margine, iar pe margine şi corp sunt benzi de dungi oblice sau verticale şi arcade, precum şi motive spiralice.

Astfel, la exterior, pe margine sunt benzi albe arcuite, separate prin altele scurte verticale (fig. 101/1-3), cuprinzând uneori benzi oval ascuțite cu dungă roşie mediană (fig. 106/1a). Pe gât, unele vase au dungi orizontale cărămizii pictate pe fondul de culoare albă al vasului (fig. 101/1-3). Pe corp sunt motive spiralice albe (fig. 101/1), libere (fig. 101/5; 102/1; 103/4), îmbucate (fig. 101/6; 106/6b) şi continuii (fig. 106/6a), în formă de arcade albe (fig. 101/2; 105/5a-a'; 106/2a, 3a, 4a-b, 5a), dintre care unele cu dungă mediană roşie (fig. 104/5a), de capete de spirale unghiulare albe, dispuse în sens invers (fig. 103/5-6; 104/1), benzi unghiulare albe în zig-zag cu dungă mediană roşie (fig. 104/2), benzi simple orizontale albe (fig. 104/4), cercuri albe (fig. 105/4) şi ovale albe (fig. 101/4).

Motivele albe, cruțate din fondul alb al vasului, sunt delimitate pe margine cu o dungă de bordură neagră, suprapusă uneori de o bandă decorativă albă, ceea ce presupune o revenire cu alb peste motivul decorativ (fig. 101/4; 102/1; 103/2; 104/1, 5a; 105/3; 106/1a-b).

Interspațiile dintre motivele decorative sunt umplute cu roşu plin, rezultat uneori din suprapunerea dungilor roşii (fig. 101/1-2, 6; 102/1; 103/4; 104/4, 5a, 7; 105/1-2; 106/1a, 2a, 3a, 5a, 6a) sau cu dungi roşii (fig. 101/5; 103/1-3, 5-6; 104/1-3, 6; 105/3, 5a-a', b-b'; 106/4a).

În ceea ce priveşte interiorul fragmentelor ale acestor vase, unele nu au nici un decor (fig. 101/1-6, 102/1; 103/1-3, 5-6; 104/1-3, 7; 105/1-4). În schimb, altele prezintă la interior urme vagi de culoare roşie (fig. 103/4), bandă roşie pe margine (fig. 104/4) sau la partea superioară dungi scurte oblice şi benzi orizontale (fig. 104/5b, 6), benzi albe din motive nedefinite separate prin benzi oblice de dungi roşii (fig. 105/5b-b'), benzi oblice albe cu dungă mediană pe margine şi arcade albe cu dungi mediane pe corp (fig. 106/1b), arcade cu dungă mediană roşie (fig. 106/3b), arcade verticale albe (fig. 106/4b), benzi scurte verticale pe margine şi corp, alternând cu altele din roşu plin (fig. 106/5b), spirale îmbucate albe (fig. 106/6b) şi un motiv neprecizat alb delimitat parțial de o bandă roşie (fig. 106/2b). Uneori dungile din interspații sunt suprapuse pe un fond roz (fig. 105/5b-b'; 106/5b).

VI. Străchini.

Această categorie ceramică este ilustrată prin mai multe fragmente, care, după forma profilului, aparțin la următoarele variante:

a. Exemplare cu corpul tronconic, ilustrate prin puține piese, cu pereții foarte uşori convecşi, decorate la interior cu o bandă albă pe margine şi cu motive albe spiralice (?), crutate la interior cu benzi roşii cu o latură zimțată (fig. 107/5a-b) sau la exterior cu o bandă lată roşie şi la interior pe fondul alb (fig. 107/3a), cu un motiv roşu, cu două brațe cu extremitățile zimțate (fig. 107/3b).

b. Exemplare cu pereții simplu convecşi, decorate pe fondul alb la exterior cu benzi din dungi roşii uşor arcuite şi la interior cu benzi arcuite albe neprecizate, cruțate cu roşu plin, albul suprapunând parțial roşul. Deci s-a revenit cu alb (fig. 107/2a-b).

c. Exemplare cu buza îndoită drept la partea superioară şi decorată pe fondul alb de la exterior cu o bandă din dungi roşii, uşor arcuită în dreptul urechii perforată vertical (fig. 107/4a) şi la interior cu arcade şi benzi albe fără bordură neagră (fig. 107/4b), precum şi un fragment cu motive albe unghiulare la exterior şi interior, incluzând la exterior o bandă oblică albă cu dungi roşii (fig.107/7a) şi la exterior o bandă albă cu laturile foarte uşor arcuite (fig. 107/7b).

d. Exemplare cu marginea răsfrântă în afară, mai mult sau mai puțin, decorate la exterior cu arcade şi o bandă orizontală albă, iar la interior, pe margine şi corp, cu benzi albe verticale, cruțate din fondul alb, cu benzi scurte din dungi roşii, cu capetele zimțate (fig. 107/1a-b, 6; 109/1-6; 110/1, 4-6). Acestea sunt decorate la exterior cu arcade şi o bandă lată orizontală, cu roşu plin în interspații (fig. 109/1, 2a), şi la interior cu benzi verticale albe pe margine şi corp şi cu benzi de dungi verticale roşii în interspații (fig. 107/1b) sau la exterior cu spirale albe simple (fig. 107/6a; 109/3), agățate (fig. 109/5), precum şi la interior cu arcade (fig. 109/2b) sau cu spirale simple (fig. 109/4b) şi libere (fig. 109/4b, 6). La acestea se adaugă la exterior benzi rectangulare roşii cu bordură neagră (fig. 110/1a), benzi unghiulare albe dispuse în zig-zag cu bordură neagră şi uneori cu o dungă mediana roşie (fig. 110/2a, 3a, 4a, 5a), în interspații cu benzi de dungi roşii (fig. 110/2a, 5a), iar la interior cu benzi albe arcuite (fig. 107/2b, 4b), ori spirale (fig. 110/5b), ca şi la alte exemplare la interior şi exterior (fig. 110/6a-b; 111/4a-b).

La acestea se adaugă fragmente de străchini de variantă neprecizată, decorate la exterior cu motive spiralice libere şi arcade (fig. 108/1a; 109/1, 2a, 3, 6), îmbucate (fig.108/3a) şi agățate (fig. 109/5), precum cu benzile arcuite (fig. 108/4a) şi cu benzile oval-ascuțite şi oblice albe, separate de altele verticale tot albe (fig. 109/4a), precum şi cu motive în formă de zig-zag cu o bandă oblică albă cu dungă mediană roşie (fig. 110/4a, 5a).

La interior sunt pictate tot motive spiralice libere albe (fig. 108/1b, 5b) sau spiralice unghiulare (fig. 108/2a), spirale libere (fig. 109/4a) şi cu arcade (fig. 109/2b). Unele exemplare nu sunt decorate la interior (fig. 108/2b, 3b).

VII. Boluri.

Această categorie, denumită de Vl. Dumitrescu străchini cu corp aproximativ tronconic (*Hăbăşeşti...*, p. 363) sau străchini cu aspect de boluri (*ibid.,* p. 367), este ilustrată prin mai puține fragmente ceramice caracterizate prin pereții mai mult sau mai puțin convecşi, decorate la exterior cu arcade (fig. 111/1a, c, 2a), cu spirale libere (fig. 111/3a) sau agățate (fig. 111/5a), iar la interior cu arcade şi spirale libere (fig. 111/5b). În interspații sunt benzi de dungi roşii (fig. 111/3a) şi roşii pline (fig. 111/1a-b, 2a, 3b, 5a-b). Unele din vasele respective prezintă la parte superioară torți plate perforate orizontal (fig. 111/1a, c, 2a).

VIII. Suporturi.

Această formă de vas, denumită de H. Schmidt *Ständer* (Schmidt H., 1932, p. 19), este atestată prin săpăturile recente din această aşezare, prin numeroase fragmente şi numai prin două vase întregi, păstrate la Muzeul “Vasile Pârvan” din Bârlad (fig. 119/2-3).

În ceea ce priveşte clasificarea acestei forme de vas, H. Schmidt, pe baza săpăturilor sale de la Cucuteni-*Cetățuie*, a deosebit două variante, respectiv una goală la interior (*Hohlständer*) cu diferite subvariante, după mărime, proporții şi profilare, şi a doua, tip suport-fructieră (*Schalenständer*), cu strachină pe suport, ambele variante având ca motive principale spirala şi arcul sau meandrul.

O altă clasificare a acestei forme de vas, pe baza materialului ceramic din stațiunea din faza Cucuteni A de la Hăbăşeşti, se datorează lui Vl. Dumitrescu, care a deosebit următoarele trei variante principale: a.suporturi cu corpul gol în interior; b.strachină-fructieră; c.cu corpul bombat şi piciorul înalt sub formă de suport (*Hăbăşeşti...*, p. 346). La rândul lor, aceste trei variante principale, după acelaşi autor, în funcție de forme şi dimensiunile corpului şi ale recipientului, pot fi subîmpărțite în alte subvariante.

Având în vedere descoperirile mai noi de vase suport de la Cucuteni-*Cețătuie*, din care lipsesc exemplarele variantei a treia (c) de la Hăbăşeşti-*Holm*, respectiv a vaselor cu corpul puternic bombat şi puțin turtit şi cu buza scundă şi piezişă spre exterior din clasificarea lui Vl. Dumitrescu, am constatat că în aşezarea din faza Cucuteni A de la Cucuteni-*Cetățuie*, prin cercetările din 1961-1966 au fost atestate doar primele două variante din această clasificare (a şi b), ceea ce coincide şi cu cele constatate de H. Schmidt în monografia sa din 1932 (Schmidt H., 1932, p. 19).

Prima dintre aceste variante (a), denumită *Hohlständer* de H. Schmidt (*ibid.)*, aceea a suporturilor de formă relativ cilindrică, goale în interior şi prevăzute cu două orificii rotunde, față în față, la cel mai mare diametru al părții superioare, este atestată prin fragmente (fig. 112/1-9; 114/2-9; 117/1), un fragment de mai mari dimensiuni (fig. 117/5), precum şi două vase întregite (fig. 119/3-4), care aparțin la mai multe subvariante ale acestei forme.

În ceea ce priveşte decorul exemplarelor respective, acesta constă din benzi oblice albe, dintre care unele cu o dungă mediană roşie (fig. 112/1-4, 6), benzi spiralice simple şi arcuite (fig. 112/5, 8), benzi verticale cu dungă mediană (fig. 112/8) şi unghiulare asociate cu benzi albe orizontale (fig. 112/6), benzi arcuite albe dispuse în sens invers, asociate cu altele uşor arcuite (fig. 112/7), benzi oblice albe asociate cu altele scurte oval-ascuțite (fig. 112/9), cu spirale îmbucate şi agățate pe corp şi cu arcade pe margine (fig. 119/3) şi cu spirale simple cu dungă mediană pe corp şi cu patru benzi ovale separate prin două benzi cu dungă mediană roşii pe margine (fig. 119/4). Uneori decorul pictat nu s-a mai păstrat (fig. 117/5)

Ca motive secundare de umplere a spațiilor goale sunt benzi scurte, oval-ascuțite (fig. 112/9; 113/3), benzi scurte albe oblice (fig. 114/2, 4, 6). Interspațiile sunt umplute cu benzi roşii pline (fig. 112/1, 7-9; 113/1, 3-4; 114/4-6, 8) sau cu benzi de dungi roşii (fig. 112/2-3, 6; 113/2; 114/1-3, 7, 9).

Varianta a doua (b), denumită *Schalenständer* de H. Schmidt (*ibid.)* sau strachină-fructieră cu piciorul înalt de Vl. Dumitrescu (*Hăbăşeşti...*, p. 371), este caracterizată printr-o strachină cu fund la partea superioară şi cu piciorul înalt, precum şi printr-o tortiță-proeminență la contactul dintre strachină şi picior.

Vasele acestei variante sunt în genere fragmentare (fig. 113/1-2, 5-6; 114/1; 117/3; 119/1), într-un singur caz fiind vorba de un vas aproape întreg din care lipseşte partea superioară, recipientul (fig. 119/2), la care se adaugă şi un exemplar fragmentar mai mic (fig. 117/3a, c). La acestea se mai pot adăuga un recipient de la partea superioară (fig. 117/2), ca şi eventual trei margini, tot de la partea superioară, a unor vase (fig. 117/4, 6-7) şi un fragment de la un alt vas (fig. 119/1a-b). Vasele întregite sunt decorate la exterior cu spirale unghiulare rare (fig. 119/2),

Celelalte fragmente de vase ale acestei variante sunt decorate la exterior pe margine cu benzi verticale albe, alternând cu altele roşii la exterior şi interior şi probabil cu arcade albe cu o dungă mediană roşie pe corp (fig. 117/1a, c) sau cu motive din benzi albe arcuite (fig. 113/1-2, 6) cu spirale simple cu dungă mediană roşiatică simplă (fig. 113/5), iar interspațiile sunt umplute cu benzi din dungi roşii pe fondul cărămiziu al vasului (fig. 113/1-2), cu roşu plin (fig. 113/5-6). Tot aceleaşi variante îi aparțin probabil şi marginile de vase, pictate la exterior cu motive spiralice simple albe, asociate cu benzi arcuite (fig. 113/4; 118/1), câteodată la interior cu benzi oblice (fig. 118/8), cu benzi arcuite albe simple (fig. 118/6) sau cu o bandă albă oblică în interior (fig. 118/3), cu motive spiralice unghiulare albe (fig. 113/3; 118/5), cu motive spiralice agățate (fig. 118/4) sau îmbucate (fig. 118/7). Ca motive secundare sunt dungi scurte oblice (fig. 118/2), iar interspațiile sunt umplute cu benzi de dungi roşii (fig. 118/1-2, 4, 6-7) sau cu roşu plin (fig. 118/3, 5, 8).

În schimb, părțile mediane şi inferioare ale unor suporturi nu pot fi încadrate în prima sau a doua variantă a acestui tip de vase (fig. 114/1-9; 115/1-5; 116/1-7).

Părțile mediane sunt decorate cu benzi spiralice simple albe (fig. 114/2, 4, 6), benzi unghiulare albe, asociate cu altele scurte, oval-ascuțite, benzi spiralice agățate (fig. 114/3), benzi albe arcuite (fig. 114/5), benzi unghiulare albe (fig. 114/7-9) sau cu o bandă roşie pe margine la exterior şi interior (fig. 117/5).

Părțile inferioare sunt decorate cu motive unghiulare (fig. 115/1, 7), fragmente de benzi arcuite suprapuse cu o dungă mediană roşie (fig. 115/2), şi benzi arcuite cu o dungă mediană roşie dispuse vertical (fig. 115/8), benzi spiralice simple (fig. 115/4-5), unghiulare (fig. 115/5), îmbucate (fig. 115/3) şi agățate (fig.115/6), benzi spiralice unghiulare îmbucate (fig. 116/5-6), benzi arcuite (fig. 116/2-4) şi benzi oblice albe, asociate cu una lată verticală tot albă (fig. 116/1) şi cu benzi meandrice albe (fig. 116/7). Motivele secundare de umplutură, constau din benzi scurte oval-ascuțite (fig. 115/3, 5), benzi scurte verticale (fig. 116/3), benzi late uşor ascuțite (fig. 116/4). La rândul lor, interspațiile sunt umplute cu benzi de dungi roşii (fig. 116/1-2, 5-7) sau cu roşu plin (fig. 115/1-5; 116/3/4).

În fine, în ceea ce priveşte problema la ce au putut servi aceste vase, cunoscute în general sub denumirea de suporturi, s-au exprimat mai multe opinii. Astfel, varianta (a), goală la interior ar fi putut servi, probabil, după H. Schmidt, pentru a susține recipiente plate (Schmidt H., 1932, p. 19). După Vl. Dumitrescu, oricare ar fi fost rostul acestor vase, varianta a doua, respectiv după el a străchinilor fructieră cu picior înalt, a rezultat din contopirea străchinilor larg deschise cu suportul înalt pe care erau puse (*Hăbăşeşti...*, p.371).

În ceea ce priveşte proeminențele perforate orizontal, situate la zona de contact dintre strachină şi suport, acestea nu au avut, după acest autor, nici o semnificație practică (*ibid.*).

În legătură cu problema respectivă a semnificației vaselor suport, s-ar putea presupune că unele din ele să fi avut şi o semnificație magico-religioasă, în sensul că ar fi reprezentat forma schematizată a *Zeiței Mame* cu recipientul deasupra capului, aşa cum s-a presupus pentru unele recipiente bombate, susținute prin torțile unghiulare de piciorul înalt sub formă de suport (*Truşeşti...*, p. 346).

IX. Capace.

Această formă de vas, comparată de H. Schmidt cu *o pălărie ascuțită* (Schmidt H., 1932, p. 21 şi urm.), a fost tratată de către acesta pe scurt, scoțând în evidență părțile componente şi particularitățile acesteia (*ibid.* p. 21).

De asemenea, Vl. Dumitrescu, referindu-se la stațiunea de la Hăbăşeşti, a arătat motivele pentru care fragmentele acestor forme de vase nu pot fi confundate cu acelea ale străchinilor, ele servind la acoperirea vaselor cu gura relativ îngustă (*Hăbăşeşti...*, p. 379).

De o atenție deosebită s-a bucurat această categorie de vase în monografia stațiunii de la Truşeşti-*Ţuguieta*, în care, pe lângă descrierea particularităților ei de formă şi de decor, s-au deosebit două variante pentru stațiunea respectivă (*Truşeşti...*, p. 395). Prima dintre acestea avea mânerul în formă de disc plat şi mai rar cu terminație conică, iar a doua, mai frecventă, avea pereții calotei mai mult sau mai puțin arcuiți, de la buton până la marginea răsfrântă în afară (*ibid.)*. Pentru ambele aceste două variante au fost prezentate şi motivele decorative de pe buton şi calotă (*ibid.)*.

În ceea ce priveşte această formă de vas, menționăm că prin cercetările mai noi din aşezarea din faza Cucuteni A din stațiunea de la Cucuteni-*Cetățuie* nu s-a descoperit nici un vas întreg sau întregibil, spre deosebire de săpăturile mai vechi ale lui H. Schmidt. S-au găsit doar câteva fragmente din calotă (fig. 120/1, 3, 6, 8; 121/11-12; 122/1), precum şi alte câteva mai mici din calotă şi uneori cu decorul de pe ea nedefinit (fig. 121/2-3; 122/1-2, 7-9).

Din aceste motive nu s-au putut deosebi eventuale variante, fragmentele respective fiind prezentate la un loc, fără diferențieri, după cum urmează:

Astfel, fragmente de capace cu urechiuşă perforată vertical erau decorate la exterior cu roşu pe buton, iar pe calotă, la partea superioară, cu benzi arcuite albe, sub o bandă lată albă, având bara întreruptă de urechiuşe (fig. 120/1).

Un alt fragment de capac era decorat, la partea superioară a butonului, cu patru benzi semiovale, între care spațiul cruciform a fost umplut cu dungi roşii, iar pe marginea butonului roşu erau resturi din bordura neagră şi la partea superioară a calotei o bandă spiralică albă (fig. 120/3).

Pe un alt fragment de capac cu buton, de culoare roşie mai închisă decât restul, erau urme de bordură neagră pe margine, iar pe calotă o bandă lată albă cu urme de bordură de culoare roşie brună (fig. 120/6).

Pe butonul unui alt fragment ceramic erau două benzi rectangulare albe cu bordură neagră şi dungi roşii neregulate în interspații, iar pe un rest de calotă un motiv spiralic din bandă albă cu bordură neagră şi dungi roşii în interspații (fig. 120/8).

Pe alt fragment de capac au fost pictate pe buton un cerc plin roşu la interior şi unul alb la exterior, iar pe restul de calotă benzi albe cu bordură neagră şi dungi roşii în interspații (fig. 121/11).

De asemenea, pe butonul unui fragment de capac era pictat un cerc alb plin cu bordură neagră, asociat cu o bandă rotundă albă (fig. 121/12), iar pe alt buton o bandă lată orizontală albă (fig. 120/7).

Şi, în fine, pe un alt fragment de capac era pictată pe buton o cruce roşie gamată pe fond alb, iar pe restul de calotă o bandă spiralică liberă albă, cu dungi roşii pline în interspațiu (fig. 122/1). De asemenea, pe alți doi butoni este reprezentată câte o cruce gamată roşie cu alb în interspații (fig. 122/5-6).

La rândul lor, exemplarele cu resturi mai mici din calotă prezentau şi ele unele particularităţi. Astfel, pe un buton de pe un fragment de capac sunt două benzi unghiulare albe, în sens invers, şi alte două, tot albe, oval ascuţite în spaţiile libere, în sens invers, iar pe restul din calotă se afla un fragment dintr-o bandă roşie cu bordură neagră, asociată cu o alta albă (fig. 121/2). Pe alt fragment de capac, pe buton era pictată o cruce gamată roşie cu alb în interspaţiu, iar, pe restul de calotă, un fragment dintr-o bandă roşie (fig. 121/3).

De asemenea, pe un fragment de capac, pe buton era pictată o cruce gamată roşie, cu dungi scurte rectangulare albe orizontale şi oblice în interspaţii, iar pe restul de calotă un fragment dintr-o bandă albă (fig. 122/2). Tot aşa, un alt fragment, ce era pictat pe buton cu roşu şi alb, prezenta pe calotă resturi dintr-o bandă albă şi roşie (fig. 122/7), iar un alt fragment, cu butonul alb, avea pictat restul de calotă tot alb (fig. 122/8).

În fine, un alt fragment, avea butonul fără decor, iar restul de calotă cu decor neprecizat (fig. 122/9).

În afară aceste fragmente de capace menţionate anterior, cu porţiuni de calotă mai mult sau mai puţin păstrate, au mai fost găsiţi alţi butoni decoraţi la partea superioară cu următoarele motive:

- Două benzi albe arcuite (fig. 120/5; 121/6), asociate uneori cu o bandă albă orizontală între ele (fig. 120/4) sau cu două benzi oblice albe (fig. 120/5);
- Patru benzi arcuite, cu două benzi rectangulare, scurte, albe în spaţiul liber dintre ele (fig. 121/1);
- Benzi unghiulare albe, în sens invers, asociate cu benzi scurte oblice albe (fig. 121/4);
- Două benzi arcuite late, albe, una după alta (fig. 121/5);
- Un cerc plin roşu, înconjurat cu o bandă circulară albă (fig. 122/7);
- Pe fond alb, un cerc din dungi roşii cu un punct median roşu, iar pe margine cu dungi scurte, roşii, dispuse circular (fig. 121/8);
- Spirale îmbucate albe (fig. 121/9);
- O bandă rotundă albă cu bordură neagră (fig. 121/10);
- O cruce gamată roşie pe fond alb a fost pictată pe trei exemplare (fig. 122/2-4).

X. Vase cu protome zoomorfe.

Această categorie de vase a fost avută în vedere de Vl. Dumitrescu în paragraful relativ la torţi în formă de capete de animale şi mai pe larg în acela privitor la plastica zoomorfă din monografia *Hăbăşeşti* (*Hăbăşeşti...*, p. 386). O atenţie mai mare i s-a acordat de către M. Petrescu-Dîmboviţa în paragraful relativ la vase cu protome zoomorfe din monografia *Truşeşti* (*Truşeşti...*, p. 417). În paragraful respectiv se menţionează prezenţa protomelor zoomorfe pe unele străchini şi boluri, la care capul de bovideu (*bucrania*), perforat orizontal sau vertical, este atestat uneori numai prin coarne, ornamentate, ca şi capul şi restul vasului, cu decor tricrom (*ibid.)*.

Vasele de acest tip, cu protome zoomorfe, mai complicate la Truşeşti-*Ţuguieta*, decât la Hăbăşeşti-*Holm*, sunt mai frecvente în faza Cucuteni A şi mai rare în fazele Cucuteni A-B şi B (Niţu A., 1972, p. 39).

Asemenea vase, din săpăturile mai noi de la Cucuteni-*Cetăţuie*, sunt atestate prin următoarele exemplare:

- Cu o protomă în formă de corn, însoţită pe marginea vasului de motive unghiulare albe, legate printr-o bandă uşor arcuită, şi pe corp de motive spiralice simple din bandă albă, iar la interior, de motive spiralice simple albe, legate printr-o bandă scurtă albă (fig. 123/1a, b);
- Cu toartă zoomorfă perforată vertical, însoţită la exterior de pictură roşie ştearsă, iar la interior de o bandă spiralică liberă albă, cu roşu în interspaţii (fig. 123/2a-b);
- Cu toartă zoomorfă, însoţită la exterior de pictură ştersă, iar la interior cu decor spiralic alb (fig. 123/3a-b);
- Cu protomă zoomorfă albă, însoţită la exterior de benzi roşii arcuite la partea superioară şi spiralice tot roşii pe corp, cruţate prin benzi ovale-ascuţite albe, iar la interior, pe fond alb, cu benzi late roşii pe margine şi probabil spiralice pe corp (fig. 123/4a-b);
- Cu o toartă zoomorfă, însoţită la exterior de motive unghiulare albe, cruţate prin benzi unghiulare de dungi roşii, iar la interior sunt urme de culoare albă (fig. 123/5c-d)
- Cu o toartă zoomorfă la exterior, în formă de corn de bovideu (taurină), perforat oblic tot cărămiziu, este decorat cu benzi roşii şi albe în interspaţii (fig. 221/3);
- Fragment dintr-o protomă de vas, reprezentând un cap de bovideu (taurină), din pastă cărămizie, pictat cu o bandă unghiulară roşie şi cu alb în interspaţiu (fig. 221/2);
- Protomă de la un vas cu pasta cărămizie, reprezintă un cap de raţă cu ochii bulbucaţi, pictat pe plisc cu roşu şi pe corp cu o bandă unghiulară roşie şi cu alb în interspaţii (fig. 221/1), care are analogie în staţiunea de la Truşesti (*Truşeşti...*, p. 548, fig. 384/2).
- Un fragment cu urme de pictură la exterior, reprezentând probabil toarta vasului (fig. 221/19).

XI. Forme neprecizate.

În această categorie au fost incluse o serie de fragmente ceramice, ce proveneau de la diferite forme de vase a căror tip nu a putut fi precizat.

Patru fragmente de vase de formă nedefinită, dintre care unele cu crestături pe margine (fig. 126/1,3) sau cu orificii rotunde pe margine (fig. 126/2-3) şi alte nouă fragmente de vase de formă neprecizată, decorate cu benzi albe unghiulare (fig. 124/1), zig-zag (fig. 124/2), în formă de cercuri (fig. 124/3), de arcuri (fig. 124/5), de spirale cu puncte roşii mediane (fig. 124/6), de spirale unghiulare (fig. 124/7), precum şi cu motive triunghiulare unite la capete (fig. 124/4), de benzi din dungi roşii brune (fig. 124/8) şi cu motivul în formă de scară pe dos din dungi roşii-brune cu bordură neagră (fig. 124/9).

La acestea se adaugă alte cinci fragmente decorate la exterior sau interior cu arcade albe (fig. 127/4b, 5a), cu motive cruciforme (fig. 127/1, 3) şi din benzi oblice (fig. 127/2), toate de culoare albă şi unele cu o dungă mediană roşie (fig. 127/1-2), precum şi un fragment cu pictura ştersă şi decor plastic în relief (fig. 126/4)

Tot în această categorie intră o serie de funduri de vase cu motive la exterior în formă de cercuri albe (fig. 125/1-2) şi roşii (fig. 125/4), de arcade albe (fig. 125/5a) şi pe dos, pe fund, cu motivul în formă de rețea în formă de dungi roşii într-un cerc roşu (fig. 125/5b), precum şi cu benzi late roşii, sub o bandă orizontală tot roşie (fig. 125/3).

XII. Vase miniatură.

După Vl. Dumitrescu asemenea vase sunt destul de frecvente în stațiunea din faza Cucuteni A de la Hăbăşeşti-*Holm*, care, reproducând formele vaselor mari, par să fi fost, foarte probabil, jucării, fiind prea mici pentru a fi folosite în scop de cult (*Hăbăşeşti...*, p. 385).

Vase de acest fel au fost descoperite şi în stațiunea din faza Cucuteni A de la Truşeşti-*Țuguieta*, deosebindu-se, după M. Petrescu-Dîmbovița, forme de pahare, boluri, vase cu picior şi recipient scund, şi suporturi, mai puține din pastă din bună calitate şi cu decor tricrom la exterior şi uneori şi la interior (*Truşeşti...*, p. 417).

Cu prilejul noilor cercetări de la Cucuteni-*Cetățuie* s-au descoperit următoarele forme de vase miniaturi:

1. **Pahare.** Un fragment decorat la exterior şi interior, cu benzi arcuite şi probabil spiralice (fig. 128/3a-b).
2. **Boluri.** Patru fragmente, din care două decorate la exterior cu benzi arcuite albe şi în interspații cu dungi roşii, iar la interior, cu benzi unghiulare albe cu urme de bordură neagră (fig. 128/1a-b) sau cu benzi arcuite albe (fig. 128/2a-b). Alte două fragmente, din care unul decorat la exterior cu benzi unghiulare albe şi în interspații cu roşu şi cu acelaşi decor şi la interior (fig. 128/4a-b), iar altul cu decor şters la exterior, iar la interior cu motive spiralice albe, cu dungi roşii în interspații (fig. 128/5a-b).
3. **Vase cu picior.** Patru fragmente, din care primul cu corpul bombat şi fundul piciorului concav este decorat la exterior cu o bandă albă în zig-zag, cu roşu în interspațiu, iar la interior fără decor (fig. 129/1). Al doilea este decorat la exterior, pe picior, cu benzi orizontale albe şi roşii, iar la partea inferioară a vasului cu benzi negre şi albe şi cu motiv unghiular alb (fig. 129/2). Alte fragmente au urme de pictură la exterior şi interior (fig. 129/6-7).
4. **Vase cu gât şi corp bombat.** Un fragment decorat la exterior cu o bandă orizontală roşie pe margine şi cu benzi roşii verticale pe gât şi la parte inferioară, pe corp într-un registru (fig. 129/9) sau două (fig. 129/10). La acestea se mai adaugă două vase cu gât şi corpul bombat mai mult sau mai puțin întregi, cu decor la exterior dintr-o bandă orizontală şi dungi verticale de culoare roşie închis, mai mult sau mai puțin şters (fig. 129/11-12).

5. **Vase suport, goale la interior.** Trei fragmente, din care două decorate la exterior cu benzi oblice albe şi roşii (fig. 129/3-4) şi al treilea cu orificiu la partea superioară este decorat la exterior cu benzi albe arcuite, de-o parte şi alta a unei benzi albe oblice, cu dungă roşie în interspaţiu (fig. 129/5).

6. **Vase cu tub lateral, perforat orizontal.** Un fragment decorat la exterior, cu dungi brune şterse (fig. 129/8).

7. **Forme neprecizate.** În această categorie au fost incluse mai multe fragmente ceramice, dintre care primul decorat la exterior cu benzi orizontale şi unghiulare albe şi cu dungă mediană roşie (fig. 128/6a-b), al doilea fără decor la exterior, iar la interior cu urme de culoare albă (fig. 128/7a-b) şi al treilea, la exterior, cu apucătoare şi cu urme de decor spiralic (?), iar la interior cu o bandă albă arcuită, cu roşu în interior şi în interspaţii (fig. 128/8a). Alte două fragmente, din care unul decorat la exterior cu o bandă albă arcuită, iar la interior tot cu benzi albe arcuite (fig. 128/9a-b) şi al doilea cu orificiu lateral, decorat la exterior tot cu benzi albe arcuite şi cu bordură neagră (fig. 128/10a-b).

XIII. Polonice.

Această categorie este reprezentată prin numeroase fragmente. În schimb, nu a fost găsit nici un exemplar întreg. Majoritatea pieselor aparţin cozilor de polonice de formă trapezoidală, faţă de care sunt mult mai puţine acelea de formă triunghiulară, late sau foarte înguste. Cozile respective de polonice, de obicei prevăzute cu un orificiu, sunt pictate pe ambele feţe. În foarte puţine cazuri, unele din aceste cozi pictate prezintă şi un rest din recipient (fig. 130/3; 133/1), ca şi la patru exemplare nepictate (fig. 136/1-3, 6) şi la alte două exemplare de acelaşi fel, cu recipientul păstrat (fig. 136/7-8). Piesele pictate, cu cozile de formă trapezoidală sunt decorate cu motive în formă de arcade albe, pe o faţă şi cu motive unghiulare roşii pe altă faţă (fig. 131/1a-b), cu benzi oblice roşii cu dungi mediane de aceeaşi culoare pe ambele feţe (fig. 131/7), cu benzi în formă de arcade, însoţite de benzi lungi oblice albe (fig. 130/1a-b; 131/3b; 132/3a) sau verticale (fig. 132/5a; 133/4b, 5b), de benzi scurte albe oblice (fig. 130/2a-b; 131/3a; 133/7a) sau de benzi scurte albe romboidale (fig. 133/12a-b), de benzi unghiulare albe îmbucate (fig. 130/5a, 7a; 132/2a, 4a; 133/2a-b, 3a-b), de motive unghiulare simple (fig. 131/2a, 6a, 8a; 132/6a-b; 134/11a-b), de benzi albe orizontale, alternând cu altele de acelaşi fel roşii (fig. 130/4b, 5b, 6a-b; 131/4a-b; 132/1b, 5b, 7b; 133/10a-b; 134/7a) şi de benzi albe mai mult sau mai puţin arcuite, alternând cu altele roşii de acelaşi fel (fig. 131/5a-b; 132/1b; 133/6b, 10b; 134/9a), precum şi cu o bandă verticală mediană roşie pe ambele feţe (fig.132/8).

La acestea se adaugă benzi orizontale albe (fig. 133/8a), oval ascuţite oblice, asociate cu altele orizontale pe o faţă şi uşor arcuite pe cealaltă (fig. 133/9), precum şi benzi din dungi oblice roşii pe ambele feţe (fig. 133/11) şi şiruri verticale albe de arcade (fig.133/4a), motive unghiulare (fig.133/5a), o bandă albă verticală asociată cu alte benzi

unghiulare tot albe (fig. 133/6a) şi benzi albe cu dungi orizontale albe (fig. 133/7b), spirale albe libere pe ambele feţe (fig. 134/2) sau numai pe o faţă şi pe cealaltă benzi oblice albe cu dungă mediană roşie (fig. 133/4), benzi oblice albe cu dungă mediană roşie pe ambele feţe (fig. 134/6), benzi unghiulare roşii sau albe pe ambele feţe (fig. 134/8), precum şi motive neclare (fig. 134/10, 12-13).

La rândul lor, cozile triunghiulare, prevăzute uneori cu un orificiu, sunt nepictate (fig.136/5-6) sau pictate cu următoarele motive:

- Pe o faţă cu benzi albe arcuite (fig. 135/1a) şi pe cealaltă cu benzi albe unghiulare (fig. 135/2a) şi cu benzi unghiulare albe şi roşii pe cealaltă faţă (fig. 135/2b), cu benzi verticale albe şi roşii pe o faţă (fig. 135/4a) şi arcuite albe pe cealaltă faţă (fig. 135/4b), cu benzi oblice albe şi roşii pe ambele feţe (fig. 135/9-10) şi cu decor neclar (fig. 135/12);
- Cu benzi oblice albe şi roşii pe o faţă (fig. 135/3a) şi cu altele arcuite, albe şi roşii pe cealaltă faţă (fig. 135/3b);
- Cu benzi albe şi roşii, oblice pe o faţă (fig. 135/5a) şi cu benzi orizontale albe şi roşii pe cealaltă faţă (fig. 135/5b);
- Cu benzi albe şi roşii oblice pe o faţă (fig. 135/7a, 11a)şi orizontale albe şi roşii pe cealaltă faţă (fig. 135/7b) sau uşor arcuite albe şi roşii pe cealaltă faţă (fig. 135/11b) sau şterse pe ambele feţe (fig. 135/12);
- Cu benzi albe şi roşii orizontale pe ambele feţe (fig. 135/8a-b), cu benzi oblice albe şi roşii pe o faţă (fig. 136/4b) şi cu altele albe arcuite pe cealaltă faţă (fig. 136/5b).

Nici unul din exemplarele descoperite la Cucuteni-*Cetăţuie* prin săpăturile din 1961-1966 nu poate fi încadrat în categoria polonicelor cu toartă scurtă şi lată pentagonală sau dreptunghiulară, denumită *căuş cu coadă* de către Vl. Dumitrescu (*Hăbăşeşti...*, p. 383 şi urm.).

La rândul lui, decorul acestor piese, exclusiv de pe mânerele trapezoidale, are cele mai multe analogii în aşezările civilizaţiei din faza Cucuteni A din vechile săpături ale lui H. Schmidt de la Cucuteni-*Cetăţuie* (H. Schmidt 1932, p. 22), precum şi în cele de la Hăbăşeşti-*Holm* (Dumitrescu Vl. şi colab., 1954, p. 383 şi urm.) şi Truşeşti-*Ţuguieta* (Petrescu-Dîmboviţa M. şi colab., 1999, p. 417 şi urm.).

La fel, analogii în aceste staţiuni se găsesc, mai puţine, şi pentru exemplarele cu mânere triunghiulare, cu cozile mai mult sau mai puţin late, precum şi pentru altele cu cozile mai subţiri şi mai mult sau mai puţin înalte, decorate cu dungi orizontale şi unghiulare albe şi roşii.

7.1.2.4. Unele probleme în legătură cu ceramica pictată din faza Cucuteni A.

În evoluţia ceramicii pictate, din faza Cucuteni A au fost deosebita patru etape (Cucuteni A_1 - Cucuteni A_4), din care cele din fazele Cucuteni A_1 şi A_2 nu au fost separate

stratigrafic (Dumitrescu Vl., 1979, p. 10).

Trecerea de la o fază la alta a fost treptată, iar în unele cazuri, în aşezări din faza Cucuteni A, apar premizele fazei Cucuteni A-B şi în altele din faza Cucuteni A-B se întâlnesc elemente specifice fazei Cucuteni B (*ibid.)*. Astfel, în staţiunea de la Drăguşeni-*Ostrov* (jud. Botoşani) din faza Cucuteni A_4 sunt şi vase specifice începutului fazei Cucuteni A-B, iar în aşezările din faza Cucuteni A-B de la Băiceni-*Dâmbul Morii* şi Ghelăieşti-*Nedeia* sunt şi elemente din faza Cucuteni B (*ibid.)*. De asemenea, ceramica bicromă apare nu numai în faza Cucuteni B, ci şi în faza Cucuteni A, iar policromia nu lipseşte din fazele Cucuteni A-B şi B (*ibid.)*.

O altă problemă discutată în legătură cu faza Cucuteni A este aceea a aspectelor regionale în aria de răspândire a civilizaţiei Cucuteni din această fază, problemă discutată pentru prima dată in 1972 de Vl. Dumitrescu, precum şi de arheologii sovietici pentru ultimele etape ale civilizaţiei Tripolie din zona Nistrului şi dintre Prut şi Nistru (*idem*, 1974a, p. 545). În general însă sunt puţine descoperiri şi numai în domeniul ceramicii, pentru a se preciza aspectele regionale şi locale din faza de început a civilizaţiei Cucuteni (*ibid.* p. 546).

Pentru această problemă, datorită monografiilor staţiunilor Cucuteni (Schmidt H., 1932), Hăbăşeşti (Dumitrescu Vl. şi colab., 1954), Izvoare (Vulpe R., 1957), Frumuşica (Matasă C., 1946), Truşeşti (Petrescu-Dîmboviţa M. şi colab. 1999), Drăguşeni (Marinescu-Bîlcu S., Bolomey Al., 2000) se pot cunoaşte particularităţile ceramicii acestor staţiuni pe baza cărora să fie încadrate în variantele corespunzătoare.

7.1.3. Ceramica nedecorată, de uz casnic.

7.1.3.1. Consideraţii generale.

Această categorie ceramică, în cantitate mai mică decât aceea cu motive adâncite, incizate şi canelate sau pictate, a fost avută în vedere, mai mult sau mai puţin, de diferiţi autori, care, pe lângă particularităţile de formă şi decor, s-au referit şi la diferitele forme de vase de uz casnic din fazele Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Cucuteni B.

Astfel, H. Schmidt a înglobat această categorie ceramică, bine arsă, şi de culoare roşie şi mai rar roşie-brună, în grupul vaselor colorate (monocrome), care, după opinia sa, este în legătură cu vasele pictate lustruite (Schmidt H., 1932, p. 22 şi urm.). După autor, acestor vase le este comun, la exterior, suprafaţa aspră, cu linii oblice incizate, neregulat distribuite şi având pe margine, de obicei, două urechi mici perforate orizontal sau uneori pe pântec proeminenţe mai mari (*ibid.* p. 23). După forma lor, autorul a deosebit trei variante, cu forme de putină, ulcior şi *pithos* larg deschis (*ibid.)*.

Pentru prima dată, această categorie ceramică a fost tratată în mod special de Vl. Dumitrescu în monografia staţiunii din faza Cucuteni A de la Hăbăşeşti-*Holm*

(*Hăbăşeşti...*, p. 386 şi urm.). În această privinţă, deşi această categorie nu este unitară din punct de vedere tehnic şi al decorului sărăcăcios, prezentând mai multe specii, ea a fost înglobată de autor în a treia mare categorie de ceramică din faza Cucuteni A de la Hăbăşeşti (*ibid.* p. 386). Astfel, din punct de vedere tehnic, unele din vasele acestei specii, din lut neomogen, cu pietricele şi uneori cu cioburi sfărâmicioase, sunt poroase, în timp ce altele sunt din lut fin ca al ceramicii pictate (*ibid.)*.

De asemenea, arderea era diferită, în timp ce la unele vase era cu totul insuficientă, în cuptoare închise, la o temperatură de 300-400ºC, la altele era o atmosferă oxidantă, la temperaturi între 700-800ºC ca pentru ceramica pictată, de care uneori nu se deosebeşte (*ibid.)*.

Autorul a deosebit trei categorii de vase ale acestei specii, respectiv: a. vase cu înveliş de culoare aplicat înainte de ardere şi lustruit puţin pe o faţă; b. vase vopsite cu roşu pe o faţă sau în o zonă; c. vase cu suprafaţa exterioară foarte neîngrijită şi cu pereţii neteziţi la exterior în mod neglijent (*ibid.* p. 386 şi urm.).

Decorul foarte sărac al vaselor din această categorie, constă din simple caneluri verticale şi piezişe, realizate cu degetul sau cu o spatulă; crestături dispuse orizontal pe buză, diferite creste sau brâuri în relief sau proeminenţe, la care se adaugă şi decorul uşor zgâriat (incizat), executat cu un instrument cu dinţi ascuţiţi (ibid p. 387).

Repertoriul formelor este mai redus şi diferit de al ceramicii pictate sau cu decor adâncit şi incizat, de unde s-a presupus de autor o origine iniţial deosebită a acestei categorii ceramice, în special, pentru vasele de proastă calitate (*ibid.* p. 386 şi urm.).

S-au deosebit de autor următoarele forme de vase ale acestei categorii: chiupuri, vase cu gâtul înalt, străchini, vase cu corpul ovoidal, vase cu picior, vase cu fundul îngust, vase în formă de solniţă, vase cu jgheab în jurul gâtului, ulcioare, linguri şi vase miniatură (*ibid.,* p. 187 şi urm.).

După opinia autorului, marea majoritate a vaselor speciei de uz casnic este străină de ceramica pictată, prin tehnica pastei, ardere, forme şi decor, deci cele două specii ceramice sunt de origini diferite (*ibid.,* p. 394).

În această privinţă, după autor, cultura Criş, care ar fi influenţat specia ceramicii de uz casnic din faza Cucuteni A, este mai veche decât cea Precucuteni. Ea ar fi trebuit să transmită unele din caracteristicile ei culturii Precucuteni şi nu Cucuteni (*ibid.,* p. 397). Deci, după această opinie, cultura Criş din Moldova nu ar fi extrem de veche şi că intervenţia elementelor Criş ar fi avut loc într-o fază finală a culturii Precucuteni, ceea ce nu este dovedit (*ibid.,* p. 334).

De o atenţie deosebită s-a bucurat specia de uz casnic şi din partea lui R. Vulpe în monografia *Izvoare* (Vulpe R., 1957, p. 213 şi urm.). Autorul a deosebit în grupul cu ceramică de utilitate practică, bine reprezentat în staţiunea culturii Cucuteni de la Izvoare,

două categorii: a. ceramică monocromă lustruită, rar întâlnită; b. ceramică poroasă, abundentă şi caracteristică, care aparţine staţiunilor Precucuteni şi Cucuteni A, fără a se face o clasificare a tipurilor de vase din punct de vedere cronologic (*ibid.,* 211).

Specia monocromă lustruită, ornamentată cu proeminenţe şi mici alveole, este ilustrată, după autor, prin străchini, oale, ulcele, vase mari, boluri, picioare de vase cilindroide, cu poziţie stratigrafică nesigură, împreună cu fragmente ceramice pre- şi protocucuteniene (*ibid.)*.

La rândul ei, specia monocromă poroasă, lucrată neîngrijit, are exteriorul zgrunţuros, acoperit cu o barbotină groasă şi interiorul netezit şi chiar lustruit cu grijă, ca şi unele părţi de la exterior, în special buza (ibid, p. 213). Ea este ilustrată prin următoarele tipuri de vase: ceşti, străchini, oale, chiupuri, fragmente de vase mari şi mijlocii, cu barbotină la exterior şi netezite la interior (*ibid.,* p. 214 şi urm.).

Atenţia a fost acordată şi acestei specii ceramice din staţiunile eneolitice de la Drăguşeni – *În Deal la Lutărie* şi *Ostrov* (jud. Botoşani), fără a se deosebi pe staţiuni de către A. Crâşmaru în lucrarea sa (Crîşmaru A., 1977, p. 25 şi urm.). Autorul a deosebit două grupe în cadrul acestei specii ceramice, din care una mai grosieră, din pastă mai poroasă, arsă la temperaturi mai scăzute şi modelată neîngrijit şi o alta de calitate mai bună, din lut bine frământat, modelată şi netezită cu atenţie (*ibid.* p. 26).

Aceste două categorii sunt ilustrate de autor, fără a fi deosebite pe staţiuni, prin următoarele forme de vase: chiupuri, castroane, străchini, oale de bucătărie, borcane şi oale cu gura largă, vase de factură bitronconică, ornamentate cu proeminenţe, crestături, alveole şi creste, buton şi pastile, la care se adaugă un alt vas cu o formă mai rară, respectiv cu gâtul înalt şi corpul bombat la partea inferioară, pahare, vase mai mici, din care unul prismatic, capace, vase cu picior, vase cu corpul prismatic şi linguri (*ibid.,* p. 26 şi urm.).

După autor, ceramica de uz casnic este arsă la roşu-cărămiziu şi mai rar are interiorul negru-cenuşiu (*ibid.,* p. 28). Există însă şi vase negricioase la exterior şi negre la partea interioară, arse foarte slab şi friabile, cu analogii la specia Cucuteni C, fără de scoică pisată în pastă (*ibid.)*. Unele vase au la exterior un înveliş de barbotină, peste care s-au obţinut cu degetele caneluri (*ibid.,* p. 29).

Specia aceasta ceramică s-a găsit în cantităţi mari şi în locuinţele, anexele şi gropile din aşezarea de la Truşeşti-*Ţuguieta* (*Truşeşti...*, p. 426). Sunt vase din pastă bună şi grosieră, cu pietricele şi cioburi sfărâmate în compoziţie, şi de culoare cenuşie sau roşie, după cum au fost arse, în cuptor închis până la 400ºC sau în atmosferă oxidantă, între 700-900ºC, pereţii vaselor fiind, în general, netezişi şi lustruiţi la interior, iar la exterior, de obicei, pe margine (*ibid.)*.

În ceea ce priveşte formele acestor vase, repertoriul lor este mai sărac, în comparaţie cu al vaselor cu decor adâncit şi incizat sau pictat, alături de care se întâlnesc şi

unele forme noi (*ibid.)*. La rândul lui, decorul, puțin variat, constă din dungi în relief verticale şi oblice, brâuri în relief, cu crestături sau alveole, pastile aplicate, proeminențe simple sau perforate, cercuri în relief, uşor asociate într-un caz cu un capăt de volută (*ibid.)*.

Prin aceste particularități de tehnică a pastei, formă şi decor, categoria aceasta de ceramică se deosebeşte net, chiar arsă la roşu, de specia pictată.

S-au deosebit următoarele forme de vase: chiupuri, vase cu gâtul mai îngust şi înalt şi cu corpul bombat, vase cu gura larg deschisă şi cu corpul bitronconic, străchini, castroane, lighene, vase cu picior, suporturi, vase binoclu, capace, precum şi alte forme de vase din pastă bună, ca pahare, vase mici cu proeminențe, vase bitronconice cu sau fără proeminențe, vase rotunde de tip *kernoi*, vase cilindrice, vase cu prag, vase afumătoare, vase cu proeminențe mici, vase cu adâncituri rotunde pe fund şi cu impresiuni oval ascuțite, căuaşe cu coadă şi vase miniaturi (boluri, vase cilindrice cu proeminențe, vase cu marginea răsfrântă şi cu corpul bombat, vase cu picior şi recipient tronconic, vase bitronconice, străchini, vase suport ş. a.).

Acolo unde a fost cazul, s-au scos în evidență particularitățile de tehnică şi decor ale ceramicii descoperite.

În fine, problema ceramicii de uz casnic din faza Cucuteni A a fost discutată pe scurt şi de S. Marinescu-Bîlcu în monografia despre Drăguşeni, în colaborare cu Al. Bolomey (Marinescu-Bîlcu S., Bolomey Al., 2000, p. 126).

După autoare, categoria aceasta ceramică, rezervată hranei, era în proporție de 15% în stațiunea Drăguşeni-*Ostrov* (*ibid.)*. fragmentele analizate, cu o structură grosieră, conținând resturi de grăunțe de diferite dimensiuni şi culori, proveneau din vase mari şi mijlocii, cu diametrul între 180-340 mm şi cu grosimea pereților între 7, 6-12, 9 mm (*ibid.)*.

Ceramica aceasta, cu textură grosieră şi medie şi modelată cu puțină grijă, a fost arsă, după autoare, la o temperatură mai joasă, datorită probabil grosimii pereților (*ibid.)*. Nu sunt însă dovezi că ar fi fost arsă separat de speciile cu decor incizat şi adâncit sau pictat, față de care era inferioară (*ibid.)*.

În cele ce urmează, în funcție de datele cu privire la această categorie, se vor prezenta următoarele forme de vase cu particularitățile lor, obținute prin cercetările mai noi de la Cucuteni-*Cetățuie*.

7.1.3.2. Forme de vase.

I. Chiupuri.

Fragmente de vase mari, cu înălțimea de 0,5 m şi chiar de 0,80 m şi cu pereții groşi până la 0,02 m, de culoare cenuşie-cafenie la exterior şi interior (fig. 137/1), cenuşie la exterior şi roşie-cafenie (fig. 137/10) şi cărămizie (fig. 137/11) la interior şi roşie pe margine la exterior şi la interior (fig. 137/6).

Pereții sunt neteziți şi lustruiți la exterior pe margine şi la interior, iar la exterior acoperiți cu barbotină striată vertical, curbat sau oblic cu degetele. Tipul acesta de vas se caracterizează prin gura larg deschisă, marginea dreaptă sau uşor arcuită spre interior şi uneori vopsită cu roşu, corpul ceva mai bombat, uneori cu adâncituri cu uşoare creste despărțitoare, în general puțin piezişe şi câte o dată cu direcții diferite pe acelaşi vas şi cu fundul drept.

Arderea vaselor de acest tip este uneori cu totul insuficientă, în cuptoare închise, la temperaturi de 300-400ºC, iar alte ori, în atmosferă oxidantă, la temperaturi între 700 şi 900ºC, la fel ca pentru specia pictată, fără ca pereții vaselor să aibă aceeaşi densitate.

Din punct de vedere al tehnicii pastei, s-au deosebit de Vl. Dumitrescu trei categorii de chiupuri: a. cu înveliş de culoare aplicat înainte de ardere şi lustruit puțin pe o față; b. vopsite cu roşu pe o față sau în o zonă din aceasta; c. cu suprafața exterioară foarte neîngrijită şi cu pereții neteziți la exterior foarte neglijent.

Decorul sărăcăcios al cestor vase, constă, după acelaşi autor, din *simili-caneluri*, crestături, creste şi proeminențe, precum şi din zgârieturi (incizii) verticale, executate cu un instrument cu dinți ascuțiți, la care se adaugă brâie în relief, pastile aplicate, proeminențe, simple sau perforate şi cercuri în relief, asociate într-un caz cu un cap de volută (*ibid.,* p. 387). Se remarcă în mod deosebit un vas mare întregit din stațiunea din faza Cucuteni A de la Truşeşti-*Țuguieta*, cu decor plastic la partea superioară, constând din cinci grupuri de reprezentări antropomorfe, îngemănate în relief, în atitudine de procreare, cele de dedesubt cu mâinile în sus şi cele de deasupra cu ele în jos, cu reprezentarea degetelor mâinilor în ambele cazuri, precum şi alte fragmente cu reprezentarea plastică a labelor picioarelor în relief (*Truşeşti...*, p. 431, fig. 317).

Unele din aceste vase prezintă două sau trei rânduri de toarte, străpunse orizontal sau vertical şi câte o dată neperforate, precum şi unele proeminențe grosiere, pe muchia care separă marginea de corp sau unele proeminențe-toarte de forme diferite, servind pentru apucat.

Interiorul acestor vase este bine netezit şi uneori vopsit parțial cu roşu.

După particularitățile de formă, s-au deosebit următoarele patru variante de chiupuri:

a. Tronconică, cu pereții drepți sau arcuiți;
b. Cu marginea îndoită spre interior şi cu proeminențe pe maximum de rotunjime;
c. Cu maximum de rotunjime la mijlocul înălțimii vasului, ori cu două sau trei şiruri de proeminențe pe corp sau uneori cu tortițe perforate orizontal la partea superioară a vasului;
d. Cu marginea dreaptă, cu maximum de rotunjire la mijlocul înălțimii vasului şi cu două şiruri de tortițe perforate orizontal (*ibid.,* p. 426).

În fine, o ultimă problemă discutată în legătură cu această formă de vas este aceea a scopului lor. În această privință, după Vl. Dumitrescu şi alți autori, chiupurile întâlnite frecvent în locuințele din aşezările cucuteniene au fost considerate ca vase de provizii pentru cereale sau alte scopuri (*ibid.)*. Întrucât nu s-au găsit semințe carbonizate în cuprinsul unor asemenea vase, autorul a fost de părere că o parte din aceste vase au fost folosite pentru păstrarea apei din fiecare locuință, vasele mici servind pentru aducerea acesteia de la izvoarele din vale (*ibid.)*. Asemenea interpretare i se pare autorului mai verosimilă, avându-se în vedere netezirea interiorului unora din aceste vase (*ibid.)*.

Tot din această categorie, pot face parte şi următoarele cinci fragmente din vase mari, cu corpul uşor bombat, considerate ca variante ale formei de chiup:

a. Cu gura larg deschisă, cărămizie pe ambele fețe, netezite şi lustruite la exterior pe margine şi la interior pe tot corpul, la exterior cu barbotină şi cu un brâu alveolar, între margine şi corp (fig. 137/2);

b. Cu gura larg deschisă, marginea dreaptă şi corpul uşor bombat şi lustruit la exterior şi interior, la exterior cu roşu pe margine, cu barbotină cu striații oblice şi cu un şir orizontal de alveole (fig. 137/3-4);

c. Netezit şi lustruit la exterior pe margine şi la interior pe tot corpul, cu o proeminență rotundă, alveolată la partea superioară a corpului, însoțită de mici crestături verticale (fig. 137/5, 9);

d. Vas mare, la exterior netezit şi lustruit pe margine şi acoperit cu roşu, iar la interior netezit , lustruit şi pictat cu roşu pe tot corpul (fig. 137/7);

e. Vas mare, cărămiziu pe ambele fețe, la exterior netezit şi lustruit pe margine, iar la interior pe tot corpul (fig. 137/8).

II. Vase cu marginea răsfrântă, gât şi corpul bombat.

A fost descoperit un fragment cărămiziu pe ambele fețe din pastă mai bună şi fără barbotină, decorat cu crestături pe buză (fig. 138/1).

III. Vase cu marginea dreaptă, îngroşate la exterior şi cu corpul bombat.

S-au găsit două fragmente, din care primul cărămiziu la exterior şi interior şi netezit pe ambele fețe (fig. 138/3) şi al doilea cu alveole pe margine şi netezit mai îngrijit la interior (fig. 138/6).

IV. Vase cu marginea dreaptă şi corpul bombat.

Sunt ilustrate prin patru fragmente, din care primul netezit, lustruit şi cu roşu pe margine la exterior şi cu barbotină pe corp, iar la interior numai netezit (fig. 138/5), al doilea cărămiziu pe ambele fețe, din pastă mai bună, la exterior netezit şi lustruit şi pe margine cu roşu, iar la interior cu roşu brun (fig. 138/7), al treilea cărămiziu la exterior cu barbotină şi cu

un şir orizontal de alveole pe gât, iar la interior netezit şi lustruit (fig. 138/12) şi al patrulea, cărămiziu pe ambele fețe din pastă bună, netezit şi lustruit la exterior şi interior (fig. 138/3).

V. Vase cu corpul bombat.

Două fragmente cărămizii pe ambele fețe, la exterior cu o proeminență pe margine şi cu barbotină pe corp, iar la interior netezit (fig. 138/10-11).

VI. Castroane.

Un fragment dintr-un exemplar tronconic cenuşiu pe ambele fețe, la exterior cu barbotină şi la interior netezit şi lustruit (fig. 139/1).

VII. Vase de formă neprecizată.

Şase fragmente, din care primele două cărămizii pe ambele fețe, netezite la exterior şi interior, şi fără lustru (fig. 138/2, 4, 8), al treilea la exterior netezit, lustruit, cu roşu pe margine şi cu patru şiruri de alveole ovale, iar la interior numai netezit (fig. 138/9), al patrulea un fund de vas, la exterior netezit şi cu roşu, iar la interior cărămiziu (fig. 138/13) şi al cincilea un picior tronconic de vas cărămiziu pe ambele fețe şi cu o reprezentare la exterior (fig. 138/14).

VIII. Vase miniatură.

S-au putut identifica următoarele forme de vase:

a. **Străchini.** Patru vase fragmentare, netezite pe ambele fețe, cărămizii (fig. 139/3, 15) şi cenuşii (fig. 139/14) şi lustruite la interior (fig. 139/4).

b. **Vase cu picior.** Un vas întreg, cenuşiu la exterior şi interior, netezit şi lustruit la exterior, cu marginea uşor răsfrântă în afară, gâtul înalt, pântecul bombat sub media înălțimii şi piciorul tronconic (fig. 139/5). La acesta se adaugă două vase fragmentare cu picior, de culoare cenuşie pe ambele fețe (fig. 139/6, 9) şi unul cărămiziu (fig. 139/7), precum şi un picior tronconic de vas de culoare neagră netezit la interior (fig. 139/8).

c. **Vase bitronconice.** Cinci vase de culoare cenuşie (fig. 139/12, 17) şi cărămizie (fig. 139/10, 13, 18). Vasele cenuşii sunt netezite şi lustruite la exterior, iar cele cărămizii sunt lustruite la exterior, respectiv un vas cu toartă perforată orizontal la partea superioară (fig. 139/13) şi un alt vas cu două orificii tubulare la partea superioară, decorat pe o parte cu motiv unghiular incizat şi cu o reprezentare schematică antropomorfă incizată, având capul rectangular, neregulat, cu ochii în formă de proeminențe mici şi cu corpul şi picioarele sub formă de unghiuri incluse (fig. 139/18).

d. **Vase cu corpul bombat** (fig. 139/11) şi cu marginea răsfrântă în afară (fig. 139/16).

e. **Vase de formă neprecizată** (fig. 139/2).

7.2. CERAMICA DIN FAZA CUCUTENI A-B

În legătură cu această fază, H. Schmidt, în articolul său din 1911 din *Zeitschrift für Ethnologie* (p. 581-601), a menționat fazele Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Cucuteni B, ca apoi în monografia din 1932, să nu mai amintească faza Cucuteni A-B, ci numai fazele Cucuteni A şi B, înglobând în faza Cucuteni B stilurile α, β, γ şi δ, cu toate că se făcuseră, sub conducerea lui, săpături şi în aşezarea din vale, de la *Dâmbul Morii*.

De abia mai târziu, prin săpăturile lui Vl. Dumitrescu de la Traian-*Dealul Fântânilor*, s-a readus în discuție faza Cucuteni A-B şi problematica ei, prin studiul său cu privire la rezultatele cercetărilor sale din această stațiune (Dumitrescu Vl., 1945, p. 11 şi urm.).

7.2.1. Tehnica pastei.

Tehnica lutului nu se deosebeşte, în general, de cea obişnuită, preferându-se lutul roşu-cărămiziu, bine ars şi cu rezonanță, şi numai uneori cel albicios sau alb-negru.

Pe *Cetățuia* de la Cucuteni sunt atestate stilurile γ_{1-3} şi δ_{1-3} din clasificarea lui H. Schmidt, caracterizate de către acesta prin pictura pozitivă neagră şi albă pe fondul colorat al vasului (γ_1), benzi albe alături de benzi liniare negre pe acelaşi fond alb (γ_2) şi benzi de dungi albe, alături de motive haşurate cu linii negre (γ_3), precum şi prin pictura neagră şi roşie sau numai neagră pe fondul alb (δ_1), pictură albă drept culoare secundară, alături de negru şi roşu (δ_2) şi pictură neagră şi roşie, pe fondul brun sau roşu fără alb (δ_3).

H. Schmidt, după A. Nițu, a avut intuiția procedeelor formative, definindu-le direct cu un deosebit spirit de observație şi penetrație, precum şi printr-o expunere clară şi simplă a analizei grupurilor şi subgrupurilor (Nițu A., 1987, p. 59). Tot A. Nițu considera că, grupările de stil A-B au transmis ceramicii albul de la stilul A la stilul B.

Problema ceramicii din faza Cucuteni A-B a fost tratată mai pe larg de Vl. Dumitrescu cu prilejul descrierii stilurilor ceramicii din faza Cucuteni A-B din stațiunea de la Traian-*Dealul Fântânilor* (Dumitrescu Vl., 1945, p. 11 şi urm.). Astfel, după autor, majoritatea exemplarelor din grupul γ, foarte bine reprezentat în această stațiune, prezintă o tehnică perfectă, atât în ceea ce priveşte prepararea şi arderea pastei, cât şi în legătură cu pictura propriu-zisă (*ibid.,* p. 52). În subgrupa γ_1 argila este bine arsă, chiar când pereții vaselor sunt groşi, iar în spărtură au culoarea roz-roşie (*ibid.)*. De asemenea, în subgrupa γ_2 argila este bine preparată, iar în ruptură pereții vaselor au culoarea roşie-cărămizie şi cu nuanțe mai deschise, chiar la vasele cu pereții mai groşi (*ibid.,* p. 53). O tehnică asemănătoare a pastei se întâlneşte şi în subgrupa γ_{2a}, necunoscută la Cucuteni-*Cetățuie*, dar bine reprezentată la Traian-*Dealul Fântânilor*, denumită astfel de Vl. Dumitrescu, deoarece este în strânsă legătură cu subgrupa γ_2. În fine, o pastă bună roşie, bine arsă, este caracteristică şi pentru grupa γ_3 (*ibid.,* p. 61).

În ceea ce priveşte pasta din grupa δ, în subgrupa $δ_1$, în general de culoare rozie, este foarte bine preparată şi cu ardere foarte bună, în subgrupa $δ_{1a}$, denumită astfel de Vl. Dumitrescu, are culoarea roşie-rozie şi este bine arsă. Pentru subgrupa $δ_2$ nu sunt menționate caracteristicile pastei, menționându-se doar pentru subgrupa $δ_{2a}$, determinată şi denumită astfel de Vl. Dumitrescu, că pasta de cele mai multe ori este roşie şi numai uneori de nuanță cenuşie, din cauza arderii exagerate (*ibid.* p. 76). Subgrupa $δ_3$ nu este atestată la Traian-*Dealul Fântânilor*. În schimb, a fost identificată aici de Vl. Dumitrescu o nouă subgrupă $δ_4$, cu decor negru pe fondul vasului sau pe un înveliş roşu, urmând ca prin cercetările viitoare să se decidă dacă această subgrupă se menține sau nu, înglobându-se în subgrupa $δ_3$ (*ibid.,* p. 85).

În legătură cu formele şi decorul vaselor, descoperite pe *Cetățuia* de la Cucuteni în perioada 1961-1966, se vor da, când va fi posibil, detalii cu ocazia prezentării ceramicii, în funcție de stilurile respective din această stațiune.

În această privință, menționăm că Vl. Dumitrescu, în prezentarea ceramicii pictate din stațiunea din faza Cucuteni A-B de la Traian-*Dealul Fântânilor*, s-a condus în primul rând, după cum o afirmă el însuşi, după cele stabilite de H. Schmidt la Cucuteni (*ibid.,* p. 45). El a introdus însă noi grupe şi a modificat definițiile lui H. Schmidt ori de câte ori materialul studiat i-a impus unele schimbări şi completări. Autorul însă nu a fost convins totdeauna de cele susținute de H. Schmidt relativ la pictura cu alb şi la tehnica cruțării decorului (*ibid.,* p. 46). De asemenea, din punct de vedere stilistic şi cronologic, nu i se pare sigură succesiunea subgrupelor stilistice de la α la ζ, stabilite de H. Schmidt (*ibid.)*. Pentru a evita haosul, după opinia sa, a menținut totuşi aceeaşi ordine, ca la H. Schmidt, cu adăugirile şi corecturile necesare (*ibid.)*. De asemenea, autorul a preferat să prezinte o ilustrație bogată a ceramicii din faza Cucuteni A-B din stațiunea de la Traian-*Dealul Fântânilor*, simplificând, pe cât posibil, descrierea motivelor, iar în paragraful final a tratat evoluția decorului pictat din această stațiune (*ibid.,* p. 45 şi urm.).

În ceea ce priveşte stilurile ceramicii pictate din faza Cucuteni A-B, Vl. Dumitrescu a început cu o nouă subgrupă A-Bα, stabilită de I. Nestor pe baza unor materiale ceramice de la Şipeniț, subgrupă mai veche decât grupa α, denumită $αα_1$ (*ibid.,* p. 46).

Apoi, în legătură cu grupul γ, cel mai bine reprezentat la Traian-*Dealul Fântânilor*, în cadrul căruia H. Schmidt a deosebit trei subgrupuri, respectiv $γ_1$, $γ_2$ şi $γ_3$, Vl. Dumitrescu a considerat că definițiile lui H. Schmidt sunt valabile, dar exemplele menționate de el nu i se par totdeauna convingătoare pentru subgrupele $γ_1$ şi $γ_2$ (*ibid.,* p. 51).

Relativ la grupul δ, Vl. Dumitrescu a pus în discuție o nouă subgrupă, $δ_4$, cu două variante, considerând că descoperirile viitoare vor decide dacă va rămâne această grupă cum a definit-o sau va trebui considerată ca o variantă fără roşu a subgrupei $δ_3$ (*ibid.,* p. 64 şi urm.).

În această privință, materialul de la Traian-*Dealul Fântânilor*, mai bogat decât cel de la Cucuteni-*Cetățuie*, şi felul în care s-au publicat materialele din alte stațiuni, nu permit să se afirme, după Vl. Dumitrescu, că succesiunea stilistică a ceramicii pictate de la Cucuteni-*Cetățuia*, stabilită de H. Schmidt, ar fi avut şi o valoare cronologică, ci din contra (*ibid*., p. 88).

H. Schmidt a plecat de la concepția sa asupra valorii albului în decorul pictat al ceramicii eneolitice din estul Europei şi al preponderenței decorului rezervat în raport cu acela pozitiv pictat al stilului A. După Vl. Dumitrescu, rolul albului trebuie considerat în funcție exclusiv de valoarea sa obiectivă, în tehnica picturii şi în decor (*ibid*.). De asemenea, trebuie avut în vedere că din grupele ceramicii cu motive pozitive s-au dezvoltat toate grupele ceramice cu motive pozitive (*ibid*., p. 30).

În afară de acestea, după Vl. Dumitrescu, nu sunt motive stilistice şi cronologice pentru a situa grupa β înainte de grupa γ (*ibid.,* p. 94). Din contra, după Vl. Dumitrescu, sunt motive potrivit cărora grupa γ este mai aproape de stilul A, decât grupa β (*ibid*.), autorul neexcluzând ipoteza că, cel puțin la Traian-*Dealul Fântânilor*, toate aceste grupe la un moment dat au fost contemporane (*ibid*.). După autor, nu se constată o succesiune perfectă de la o grupă la alta, în ordinea lui H. Schmidt, presupunându-se ca posibilă lipsa unor grupe intermediare sau paralele (*ibid.,*p. 105).

În afară de acestea, după Vl. Dumitrescu, policromia nu mai trebuie considerată o dovadă de vechime, fapt constatat mai de mult de H. Frankfort, care a luat poziție față de opinia lui H. Schmidt relativ la posibilitatea stabilirii unei serii continui la Cucuteni, după H. Frankfort monocromia şi policromia sunt particularități şi nu criterii cronologice (*ibid.,* p. 106, nota 1).

Tot după Vl. Dumitrescu, opinia lui H. Schmidt relativ la o dezvoltare organică şi naturală de la stilul A la stilul B, pe bază internă, nu poate fi susținută, datorită diferențelor dintre stilurile Cucuteni A şi B (*ibid.,* p. 50). În această privință, după S. Marinescu-Bîlcu, în evoluția internă din perioada de trecere de la faza Cucuteni A la faza Cucuteni B factorul extern de tip Cucuteni C nu a avut nici un rol (Marinescu-Bîlcu S., 1983, p. 126).

Ceramica din faza de tranziție Cucuteni A-B nu a fost, după Vl. Dumitrescu, de lungă durată, ajungându-se repede la grupa ε din faza Cucuteni B (Dumitrescu Vl., 1945, p. 109). De asemenea, ea nu trebuie restrânsă, după acelaşi autor, la grupele α-γ, cum a crezut H. Schmidt, ea trebuind să cuprindă, după Vl. Dumitrescu, cel puțin o parte din grupele δ de la Traian-*Dealul Fântânilor* (*ibid*.), ea nefiind abandonată, după acelaşi autor, cât timp s-a dezvoltat stilul ε (*ibid*.).

În afară de acestea, E. Comşa a pus stilul decorativ din faza târzie Cucuteni A, dar mai ales din fazele A-B şi B, în legătură cu anumite centre de olari, considerând că stilurile au depins de asemenea centre, întrucât, după părerea sa, masa ceramicii dintr-o aşezare a

fost de uz comun, ceea ce trebuie dovedit, iar vasele pictate ar fi fost produse numai în anumite centre, ceea ce este deocamdată ipotetic (Petrescu-Dîmbovița M., 1987, p. 21). De altfel, în această privință, din datele publicate recent de S. Marinescu-Bîlcu, relativ la catagoria ceramicii de uz casnic din stațiunea din faza Cucuteni A_4 de la Drăgușeni rezultă că această specie , în stațiunea respectivă, era în proporție de numai 15% (Marinescu-Bîlcu S., Bolomey Al., 2000, p. 126).

7.2.2. Forme şi decoruri.

7.2.2.1. Specia pictată.

Dintre fragmentele ceramice din faza Cucuteni A-B găsite în stațiunea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni prin săpăturile din anii 1961-1966, ce este drept, în cantitate mult mai redusă decât ceramica din fazele Cucuteni A şi B, au fost ilustrate cele mai reprezentative, atât pentru formele ceramice, cât şi pentru decorul pictat.

I. Pahare.

Au fost ilustrate cinci fragmente, din care două cărămizii stil γ_2 (a-b) şi alte trei cu fond roşiatic stil δ_2 (c-d).

a. Decorat la exterior, pe gât şi corp, cu benzi unghiulare de dungi roşii, alternând cu altele albe, şterse în mare parte (fig. 140/2);

b. Decorat la exterior, pe gât şi corp, cu benzi albe spiralice şi unghiulare, iar în interspații cu benzi de dungi roşii (fig. 140/3);

c. Decorat, pe gât, la exterior cu o bandă orizontală albă crutață din fond şi cu bordură din dungi albe înguste (fig. 140/1).

d. Două fragmente din acelaşi vas, decorate la exterior, pe gât şi corp, cu motive de suprafață neprecizate (spiralice?) şi la interior pe margine cu roşu brun (fig. 140/4).

II. Vase cu corpul bombat, cu marginea scurtă şi răsfrântă.

Două fragmente ce provin din vase de acest tip, cu fond alb, stil δ_1.

a. Decorat la exterior cu motiv spiralic din benzi brune şi la interior cu urme de dungi negre şi roşii (fig. 140/6).

b. Decorat la exterior cu o bandă verticală de dungi verticale roşii şi albe, crutață din fondul brun, iar la interior, pe margine, cu roşu, şters mult (fig. 140/7).

III. Vase mari cu umăr, gât (mai mult sau mai puțin înalt) şi cu marginea răsfrântă.

Această categorie de vase este ilustrată printr-un fragment cu fond cărămiziu stil $\alpha_2+\gamma_2$ (a) şi un vas cu fond alb, stil $\alpha_2+\delta_1$ (b).

a. Decorat la exterior cu benzi late în formă de arcade din dungi albe crutate stil α_2 şi pe corp cu benzi orizontale albe pictate, alternând cu benzi din dungi orizontale brune, iar la interior, pe margine, cu dungi roşii brune arcuite stil $\alpha_2+\gamma_2$ (fig. 140/9);

b. Decorat la exterior, la partea inferioară a marginii, cu o bandă orizontală roşie-brună, pe umăr cu benzi de dungi roşii cu bordură neagră stil α_2, pe corp cu motive spiralice din bandă de dungi brune cu bordură neagră, iar la partea inferioară cu un motiv spiralic din bandă albă cruțată din fond, cu bordură brună şi cu benzi de dungi oblice roşii în interspații (fig. 140/8) din vas de stil $\alpha_2+\delta_1$.

IV. Vase cu corpul bombat şi gâtul înalt.

Au fost ilustrate mai multe de fragmente ceramice, după cum urmează:

- Şase fragmente, cu fondul vasului, stil γ_2, decorate la exterior cu motive spiralice (?) pictate cu alb (fig. 141/14), spiralice unghiulare (fig. 144/1), benzi de dungi brune verticale (fig. 144/2), motiv cordiform alb (fig. 144/3), benzi arcuite (fig. 144/4), benzi oval-ascuțite dispuse circular (fig. 144/5) şi în interspații cu benzi de dungi roşii-brune (fig. 144/1-4) sau cu roşu plin (fig. 144/5), iar la interior cu unele benzi de dungi roşii orizontale pe margine (fig. 144/4-5).
- La acestea se adaugă două fragmente pe fond alb, stil δ_1 (fig. 144/6a-b), decorate la exterior cu un motiv oval şi un fragment dintr-o spirală, din dungi de contur roşii, cu bordură roşie brună, asociat la interior cu o bandă uşor arcuită din dungi roşii cu bordură roşie-brună. Un alt fragment, stil δ_2, este decorat la exterior cu o bandă spiralică din dungi oblice, roşii, cu bordură roşie-brună (fig. 144/8).
- Alte fragmente pot proveni tot de la vase de acest tip, după cum urmează:

- Două fragmente pe fond alb, de stil δ_1, pictate la exterior un motiv spiralic cu dungi brune (fig. 141/1) şi cu benzi arcuite din acelaşi tip de dungi (fig. 141/6);
- Trei fragmente pe fond cărămiziu, de stil δ_2, primul decorat la exterior, pe margine, cu o bandă brună orizontală, delimitată la partea inferioară, de un şir orizontal de puncte albe şi pe corp cu o suprafață triunghiulară (?) cruțată din fondul vasului cu brun şi delimitată de şiruri de puncte albe (fig. 141/10), al de-al doilea decorat la exterior, pe margine, cu o bandă orizontală cruțată, cu urme de bordură albă îngustă şi pe corp cu motive spiralice cruțate, cu benzi de dungi orizontale brune în interspații (fig. 141/11), iar ultimul decorat la exterior, pe margine şi corp, cu benzi orizontale cruțate din fond şi delimitate de dungi albe înguste (fig. 141/12).
- Tot pe fond cărămiziu, dar de stil γ_2, un fragment ce a fost decorat la exterior, pe margine, cu o bandă albă spiralică şi pe corp cu benzi albe unghiulare, însoțite în interspații de benzi de dungi brune (fig. 141/13);
- Pe fondul alb, decorat la exterior cu o bandă brună orizontală pe margine, ce se continuă pe buză şi apoi la interiorul vasului, iar ca motive avem o bandă de dungi roşii-brune în zig-zag, precum şi motivul în formă de scară dispus oblic - stil δ_1 (fig. 144/7).

V. Vase cu corpul bombat, cu marginea scurtă şi răsfrântă.

Acest tip de formă ceramică este cel mai bine reprezentat fiind ilustrat printr-un număr mai mare de fragmente ceramice, după cum urmează:

- Fragmente, pictate cu alb, pe fondul vasului, stil γ_2 (a-c):

a-b. Două resturi dintr-un vas mai mare, decorate la exterior cu motive spiralice pictate cu alb (fig. 145/2-3);

c. Decorat la exterior, sub margine, cu o bandă albă orizontală şi pe corp cu un motiv spiralic (?) alb, cu dungi roşii brune în interspații (fig. 145/1).

- La acestea, se mai adaugă cinci fragmente de la alte patru vase, cu fond cărămiziu şi pictate în stil δ_2, (d-g):

d. Decorat la exterior cu o bandă orizontală albă pictată sub margine, sub care este un motiv triunghiular alb (fig. 145/7);

e. Decorat la exterior, pe corp cu benzi unghiulare de dungi şi interspații roşii-brune şi albe (fig. 145/12);

f. Două fragmente din acelaşi vas, decorate la exterior, sub margine, cu o bandă albă orizontală, cu bordură neagră şi pe corp cu motiv spiralic (?), dintr-o bandă de dungi circulare şi parțial cu bordură îngustă albă (fig. 141/8);

g. Decorat la exterior, pe margine, cu o bandă roşie-brună, cu bordură din puncte albe şi pe corp cu o bandă arcuită lată cu dungi roşii şi cu bordura roşie-brună, delimitată de puncte albe, iar la partea inferioară cu o altă bandă albă cruțată din fondul vasului şi cu bordură neagră, suprapusă peste o toartă perforată orizontal (fig. 141/9);

- Tot din această categorie mai fac parte şi următoarele zece fragmente de vase, cu marginea mai mică sau mai mare, răsfrântă în afară, din care trei cu fond cărămiziu, stil δ_1 (h), precum şi patru cu fond alb stil δ_1 (h-l), şi ultimul cu fond cărămiziu stil δ_2 (m).

h. Decorat la exterior, pe margine, cu benzi albe arcuite, cruțate din fond şi pe corp cu o bandă din dungi brune orizontale, sub una mai lată, iar la interior cu roşu pe margine (fig. 141/15);

i. Decorat la exterior cu motive neprecizate din dungi brune, iar la interior cu roşu pe margine (fig. 141/2).

j. Decorat la exterior, pe margine, cu motive în formă de ghirlandă roşie-brună, şterse în parte, iar la interior, pe margine, cu acelaşi motive roşii, suprapuse peste o toartă perforată orizontal (fig. 141/3);

k. Decorat la exterior pe margine, cu motiv spiralic din dungi brune, iar la interior, pe margine cu roşu şters (fig. 141/4).

l. Decorat la exterior, pe margine, cu o bandă de dungi uşor arcuite şi pe corp cu un motiv spiralic din dungi brune, suprapus parțial de o toartă perforată orizontal (fig. 141/5);

m. Două fragmente din acelaşi vas, decorate la exterior, pe margine, cu o bandă roşie-brună, delimitată de dungi albe înguste orizontale şi pe corp cu motive neprecizate, cruțate din fond şi cu bordură albă îngustă (fig. 141/7).

- Alt exemplar din această formă, cu fond alb stil δ_1, este decorat la exterior pe gât, la partea inferioară, cu o bandă albă orizontală cu bordură neagră şi la interior pe gât cu dungi orizontale roşii şi pe corp cu benzi oblice de dungi roşii cu bordură neagră, iar pe margine cu negru (fig. 140/5).

VI. Străchini.

Această categorie este şi ea bine reprezentată, după cum urmează:

- Fragmente din vase cu marginea îndoită spre interior, din care unele pe fond cărămiziu, respectiv de stil γ_2 (a-b, r) şi δ_2 (h, p, s, t), şi pe fond alb (c-g, i, k-o) sau roşu (j), de stil δ_1.

a. Decorat la exterior cu benzi late arcuite albe pictate, însoțite de benzi oval ascuțite roşii, cu bordură roşie-brună (fig. 143/4);

b. Decorat la exterior, pe margine, cu o bandă de dungi roşii, cu bordură roşie-brună, şi la partea inferioară cu o bandă orizontală pictată, albă, însoțită de benzi oblice din dungi roşii, iar la interior de benzi spiralice de dungi roşii cu bordură neagră (fig. 143/6).

c-d. Două fragmente decorat la exterior, pe margine, cu o bandă oblică de dungi roşii cu bordură roşie-brună, iar la interior cu roşu pe margine (fig. 142/6-7);

e. Decorat la exterior, pe margine, cu motive în formă de ghirlandă de culoare roşie, însoțită la exterior de două dungi arcuite groase roşii, iar la interior de două benzi verticale roşii, precum şi de două cercuri pline roşii (fig. 142/8);

f. Decorat la exterior cu două benzi arcuite laterale de dungi roşii cu bordură roşie brună ce se suprapun peste o tortiță perforată orizontal (fig. 142/9);

g. Decorat la exterior cu o bandă de dungi roşii arcuite, cu bordură neagră (fig. 142/10);

h. Decorat la exterior şi interior cu benzi oblice de dungi roşii cu bordură roşie-brună (fig. 142/11);

i. Decorat la exterior şi interior cu benzi orizontale de dungi roşii (fig. 142/12);

j. Decorat la exterior cu dungi verticale roşii şi la interior cu un motiv neprecizat din o bandă de dungi roşii cu bordură roşie brună (fig. 142/13);

k. Decorat la exterior şi interior cu benzi arcuite de dungi roşii cu bordură roşie-brună (fig. 142/14);

l. Decorat la exterior şi interior cu benzi oblice de dungi roşii cu bordură roşie-brună (fig. 142/15);

m. Decorat la exterior cu benzi albe orizontale, în parte şterse, şi la interior, cu benzi arcuite din dungi roşii cu bordură roşie brună (fig. 142/16);

n. Decorat la exterior şi interior cu benzi de dungi roşii-brune (fig. 142/17);

o. Decorat la exterior, pe margine, cu benzi unghiulare roşii, dispuse invers (fig. 142/18);

p. Decorat la exterior cu un motiv neprecizat din dungi roşii şi la interior cu resturi de bandă din dungi roşii cu bordură neagră (fig. 148/1a-b).
r. Decorat la exterior, pe margine, cu o bandă albă orizontală, cu bordură brună şi pe corp cu motiv spiralic din dungi brune, între două benzi albe, cu bordură brună (fig. 143/5);
s. Decorat la exterior cu benzi oval-ascuțite crutate cu culoare brună din fond şi cu bordură subțire albă, însoțite de benzi oblice şi arcuite de dungi roşii-brune (din decor spiralic ?) (fig. 143/1);
t. Decorate la exterior cu benzi oval-ascuțite cu bordură îngustă albă (fig. 143/2).

- La acestea mai adăugăm câteva fragmente din alte străchini cu decor dintr-o bandă oblică din dungi roşii şi cu bordură neagră la exterior şi la interior cu motiv neprecizat din roşii şi cu bordură neagră (fig. 148/2), iar o altă piesă prezintă motive asemănătoare, dar roşul la exterior este înlocuit cu negru (fig. 148/3).
- Tot în categoria străchinilor întră, cel mai probabil, şi următoarele trei piese:

u. pe fondul cărămiziu, stil γ_2, decorat la exterior cu benzi albe orizontale înguste, alternând cu altele roşii, tot orizontale, crutate cu motivul xx (fig. 143/7);
v. cu fondul alb, respectiv unul de stil γ_2, decorat la exterior, pe margine, cu o bandă orizontală albă îngustă şi pe corp cu benzi de dungi arcuite roşii şi cu bordură brună, iar la interior cu motiv spiralic (?), din benzi de dungi roşii (fig. 143/8);
x. pe fondul cărămiziu, stil γ_2, decorat la exterior cu benzi albe orizontale cu bordură brună, iar la interior cu dungi albe orizontale, alternând cu altele brune (fig. 143/9);

- Probabil că tot în această categorie a străchinilor sau poate în cea a castroanelor, intră şi alte cinci fragmente, dar acestea sunt prea mici pentru a se putea face precizări exacte. Acestea sunt decorate la partea interioară, cu o bandă de dungi oblice brune, alternând cu altele albe în stil γ_1 (fig. 142/1) sau cu benzi arcuite de dungi roşii cu bordură roşie-brună (fig. 142/3), cu o bandă unghiulară de dungi brune (fig. 142/4) şi cu benzi orizontale roşii, alternând cu altele din dungi orizontale brune (fig. 142/5), în stil δ_1. Un alt fragment este decorat cu o bandă albă arcuită, cu bordură brună, însoțită de o bandă mai lată, de dungi roşii şi cu bordură brună, în stil γ_2 (fig. 142/2).

VII. Vase cu corpul bombat, mai mult sau mai puțin.

Sunt ilustrate diverse fragmente, dintre care zece pe fond cărămiziu al vasului (a-i), respectiv şase de stil γ_2 (c, d, h) şi două de stil δ_2 (i), şi mai multe cu fondul alb, respectiv de stil γ_2 (g, j), δ_1 (e, f, k-o) şi unul de stil δ_2 (j).

a-b. Piesele sunt decorate cu o bandă unghiulară de dungi brune, care suprapune parțial o toartă perforată vertical (fig. 148/9), o alta are la exterior benzi arcuite crutate din fondul alb al vasului, una incluzând un cerc cu bandă roşie-brună şi cu motivul în formă de rețea la interior (fig. 148/10).

c. Decorat la exterior cu o bandă arcuită albă pictată cu bordură brună, însoţită de benzi de dungi roşii brune cu bordură brună şi de motivul în formă de ghirlandă brună (fig. 146/1);

d. Decorat la exterior cu benzi arcuite albe cruţate din fondul vasului (fig. 146/3);

e-f. Decorat la exterior cu benzi arcuite şi oblice de dungi şi brune şi cu motiv spiralic (?) (fig. 146/4-5);

g. Decorat la exterior cu benzi arcuite şi oblice de dungi albe şi brune şi cu motiv neprecizat, cruţat din fondul vasului (fig. 146/6);

h. patru fragmente ce provin din acelaşi vas, decorate la exterior cu benzi orizontale cruţate şi suprapuse de şiruri orizontale motive în formă de xx (fig. 146/12a-d);

i. Două fragmente din acelaşi vas, decorat la exterior cu benzi unghiulare cruţate şi cu bordură albă îngustă (fig. 146/9);

j. Decorat la exterior cu bandă spiralică cruţată şi altele oblice, tot cruţate, însoţite parţial de şiruri de puncte albe (fig. 147/13).

k. Decorat la exterior cu o bandă orizontală de dungi roşii închis între două benzi orizontale albe şi o bandă verticală de dungi roşii şi motive neprecizate din roşu plin. În dreptul benzii albe mai late se află o toartă perforată orizontal (fig. 146/7);

l. Decorat la exterior cu o bandă arcuită din dungi roşii cu bordură brună, în dreptul torţii perforată orizontal (fig. 146/8);

m. Două fragmente din acelaşi vas, decorate la exterior cu două benzi circulare (?) albe, incluzând alte două rotunde roşii-brune cu interspaţiul în formă de reţea de dungi brune (fig. 146/2);

n. Decorat la exterior cu o bandă arcuită albă (din spirală ?), incluzând un motiv rotund din bandă brună, care la rândul lui cuprinde o bandă rotundă albă mai mică, cu una plină roşie-brună în interior (fig. 147/5);

o. Fragment dintr-un vas mai mare, cu un motiv spiralic îmbucat cruţat şi cu bordură roşie brună (fig. 147/6);

VIII. Forme neprecizate.

Dimensiunile mici ale fragmentelor ceramice nu ne-au permis o determinare exactă a formei vaselor de la care provin şi din această cauză le-am grupat în această categorie.

➢ O primă categorie o reprezintă vasele pictate pe fondul vasului, în stil δ_1:

a. Vas decorat la exterior cu benzi albe mai late pictate, însoţite de benzi de dungi roşii-brune (fig. 145/4);

b. Vas decorat la exterior, la partea superioară cu un motiv neprecizat de culoare roşie-brună, şi la cea inferioară, cu o bandă verticală de dungi roşii (fig. 147/2);

c. Vas decorat la exterior cu două triunghiuri alăturate cu contur roşu-brun şi umplute cu dungi roşii-brune orizontale şi foarte uşor oblice, iar între ele un spaţiu oval alb (fig. 147/3).

d. Vas decorat la exterior cu o bandă arcuită de dungi roşii brune şi cu bordură de aceeaşi culoare, sub care se află două cercuri circumscrise din benzi roşii şi brune, incluzând în interior un motiv cruciform din câte două dungi de aceeaşi culoare (fig. 147/4);

➢ O altă categorie o reprezintă cu pictura aplicată peste fondul vas stil δ_2:

e. Vase decorate la exterior cu un motiv de formă oval-ascuțită cu bordură albă-îngustă, însoțită de benzi oblice albe şi de şiruri oblice roşii cu motive în formă de xx (fig. 146/11);

f. Vase decorate la exterior cu spirală de culoare brună (fig. 147/1);

➢ Tot peste fondul vasului s-a mai decorat la exterior, pe un fragment de vas mic, la partea superioară, din dungi albe orizontale înguste şi pe corp cu un motiv spiralic cruțat cu bordură albă îngustă (fig. 147/12). De asemenea pe un fund de vas sunt motive cu benzi albe late din motive neprecizate şi cu benzi de dungi roşii în interspații (fig. 145/13).

➢ Printre fragmentele ceramice încadrate la o formă neprecizată, se disting câteva ce ar putea proveni din vase cu marginea scurtă şi răsfrântă, dar asupra cărora păstrăm unele rezerve, după cum urmează:

g. Fragmente ceramice pictate în stil γ_2, decorate la exterior cu motive pictate cu alb, pe margine (fig. 145/6), pe margine cu o bandă albă orizontală şi pe corp cu benzi unghiulare din dungi roşii-brune (fig. 145/11) sau cu motive derivate din acestea, precum triunghiuri (fig. 145/8) şi romburi (fig. 145/9-10);

h. Fragmente ceramice pictate în stil δ_2, decorate la exterior cu şiruri de puncte albe (fig. 147/7-11) peste fondul fond roz-brun al vasului;

i. Se mai adaugă şi un alt fragment cu benzi orizontale şi verticale şi din dungi albe pe fondul cărămiziu al vasului (fig. 148/7).

➢ Mai adăugăm la final unele fragmente care sunt pictate la interior cu arcade albe cruțate din fondul vasului şi cu dungi roşii brune în interspații (fig. 148/5) sau cu o bandă arcuită roşie cu bordură neagră şi cu bandă de dungi roşii în interspații (fig. 148/8). Altele sunt pictate la exterior cu o bandă neagră incluzând o bandă oval-ascuțită din fond, suprapusă de o bandă din dungi roşii (fig. 148/6).

IX. Polonice.

A fost ilustrat un exemplar fragmentar, ce are pictura ştearsă (fig. 148/11).

7.2.2.2. Specia de uz casnic.

Această categorie ceramică, existentă fără îndoială în cadrul ceramicii din faza Cucuteni A-B din aşezarea de la Cucuteni-*Cetățuie*, neputând fi separată, datorită intensității de locuire din aşezare, de specia de uz casnic din faza Cucuteni A sau faza Cucuteni B, rămâne ca prin cercetările viitoare să fie individualizată, atât în aşezarea din faza Cucuteni A-B de aici, precum şi în alte stațiuni din această fază.

7.3. CERAMICA DIN FAZA CUCUTENI B.

7.3.1. CONSIDERAȚII.

În categoria ceramicii din această fază, în monografia 1932, H. Schmidt a introdus şi ceramica din faza Cucuteni A-B, respectiv stilurile α, β, γ şi δ, fără însă să se precizeze ceea ce provine din aşezarea din vale, de la *Dâmbul Morii*, pe care doar a sondat-o, şi ceea ce s-a găsit pe *Cetățuie*, săpată mai intens. Această precizare s-a putut face abia în urma săpăturilor mai noi, din 1961-1966, în sensul că stilurile α şi β, cu subdiviziunile lor, sunt caracteristice pentru stațiunea din vale, de la *Dâmbul Morii*, cercetată de prof. D. Marin şi acelea corespunzătoare stilurilor γ şi δ, cu subdiviziuni, provenind de pe *Cetățuie*.

În faza Cucuteni B, H. Schmidt a constatat *lupta* dintre decorul negativ şi cel pozitiv, *învingând* ultimul, albul pierzând tot mai mult din importanță, trecând în poziție secundară în δ_2, contribuind, după autor, la *însuflețirea* decorului prin linii de contur şi puncte (Schmidt H., 1932, p. 75). Până la urmă însă, după autor, albul este suprimat în δ_3 şi roşul este eliminat, rămânând numai pictura cu negru (grupa ε), iar în grupa ζ s-a mai încercat policromia, prin dungi negre, roşii şi albe (*ibid.)*.

Acum, capetele dungilor rotunjite şi cârligele au devenit de sine stătătoare, grupându-se la fel cu motivele geometrice, după legile ritmului şi simetriei (*ibid.)*. În această privință, după autor, lunga evoluție a ceramicii pictate s-a terminat cu motivele decadente ale grupurilor ε şi ζ, dezvoltarea picturii vaselor neputând fi întreruptă de apariția vaselor de tip Cucuteni C, în parte contemporane cu grupul B, reprezentând o altă şi nouă cultură (*ibid.,* p. 78).

Tehnica lutului şi a picturii nu este diferită esențial, după acelaşi autor, de ceramicii Cucuteni A (*ibid.,* p. 29). În schimb, grupele ε şi ζ sunt singurele nedivizate din clasificarea lui H. Schmidt, deşi a deosebit două aspecte picturale pentru grupul ζ, cu negru-roşu pe alb şi cu negru şi alb pe brun, corespunzătoare la două subgrupe ζ_1-ζ_2 (Nițu A., 1984, p. 66 şi urm., p. 75 şi urm.). De asemenea, pentru stilul ε s-au identificat ulterior elemente pentru două subgrupe ε_1-ε_2 (*ibid.,* p. 67).

După H. Schmidt, efectul ornamental al ceramicii din fazele Cucuteni A şi B este deosebit, întrucât mijloacele tehnice şi formele decorului sunt diferite la ceramica din aceste două faze şi numai când au venit în contact au rezultat anumite asemănări din punct de vedere al efectului decorativ (*ibid.,* p. 30). Aceasta, după părerea sa, a depins de importanța culorii albe în pictură, de modul cum a putut fi folosit judicios albul pe fondul pe care a fost aplicat (*ibid.)*.

De asemenea, după H. Schmidt, deosebirea esențială dintre ceramica din fazele Cucuteni A şi B, constă în modul în care se prezintă culoarea albă, sub formă de benzi albe pline în Cucuteni A şi de dungi longitudinale, albe, negre sau roşii în Cucuteni B (*ibid.)*. În

afara din acestea, după acelaşi autor, pe lângă faptul că în faza Cucuteni B, ceramica pictată are o evoluţie mai lungă, se constată şi o diversitate mai mare a motivelor principale, folosindu-se, pe lângă spirale şi meandre, volutele liniare retrograde (cu duct în sens invers), şiruri de volută ca motive pozitive şi motive în mod combinat, distribuţia motivelor fiind în legătură cu forma vaselor (*ibid.,* p. 72).

De asemenea, pe ceramica pictată de tip Cucuteni-Tripolie, un loc aparte îl ocupă, în grupele ε şi ζ, şi decorul zoomorf, prin reprezentările de capridee, cervidee şi bovidee, integrate iniţial în structura şi evoluţia decorului geometric, cu două aspecte, liber şi metopic, în fazele Cucuteni B_1 şi B_2 (Niţu A., 1975, p. 72).

Prin noile săpături de la Cucuteni-*Cetăţuie*, din 1961-1966, s-a descoperit o cantitate mai mare de ceramică din faza Cucuteni B, în comparaţie cu aceea din fazele Cucuteni A şi A-B. Materialele arheologice din faza Cucuteni B au fost recoltate pe nivele de locuire evidenţiate stratigrafic, conturându-se următoarele situaţii:

- În timpul subfazei Cucuteni B_1 s-au putut identifica şi separa stratigrafic trei etape de locuire ale *Cetăţuiei*, notate etapa Cucuteni B_{1a}, etapa Cucuteni B_{1b} şi etapa Cucuteni B_{1c}, putându-se în acest fel contura inventarul fiecărei dintre aceste etape;
- În etapa Cucuteni B_{1a} există două nivele de locuire, pe când pentru celelalte două etape, respectiv Cucuteni B_{1b} şi etapa Cucuteni B_{1c}, există doar un singur nivel pentru fiecare dintre acestea;
- Atunci când situaţia stratigrafică nu era concludentă, descoperirile din subfaza Cucuteni B_1, au fost grupate şi încadrate unei etape neprecizate a subfazei Cucuteni B_1;
- În etapa Cucuteni B_2 a fost pusă în evidenţă doar o singură etapă de locuire, cu posibilitatea existenţei a două nivele de locuire în cadrul acestei.

În ceea ce priveşte caracteristicile ceramicii din subfazelor Cucuteni B_1 şi B_2, s-au deosebit, pe cât a fost posibil, după locuinţele etapelor respective, formele de vase şi decorul lor, nefiind exclusă, uneori, posibilitatea amestecului resturilor ceramice din etape diferite, avându-se în vedere intensitatea de locuire din aşezarea de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni.

La rândul ei, ceramica nedecorată, de uz casnic, a fost înglobată de H. Schmidt în grupul vaselor decorate (monocrome), de culoare roşie închisă şi mai rar brună sau galbenă, ilustrată prin vase mari, pântecoase şi cu gura larg deschisă, de tehnică rudimentară, cu marginea puţin răsfrântă, sub care erau deseori două urechi mici perforate orizontal, şi cu fundul lat (Schmidt H., 1932, p. 22).

Odată cu subfaza Cucuteni B_2 se consideră, în general, sfârşitul civilizaţiei Cucuteni. După unii însă această civilizaţie s-ar continua şi în faza Cucuteni B_3, căreia i-ar aparţine ceramica pictată de tip Gorodsk-Usatovo, reprezentând o continuare a ceramicii pictate din fazele Cucuteni B_1 şi B_2, continuitate atestată şi prin plastica decorată şi nedecorată. S-a observat însă, că această continuitate este limitată la faza Horodiştea I,

neatestată la Cucuteni-*Cetăţuie*, unde aşezarea din faza Cucuteni B_2 a fost urmată de etapele Erbiceni I (=Horodiştea II) şi Erbiceni II (=Folteşti).

7.3.2. SUBFAZA CUCUTENI B_1

După H. Schmidt, care s-a referit la ceramica din faza Cucuteni B în general, s-a folosit acelaşi mod de prelucrare a lutului, ca în faza Cucuteni A, în ceea ce priveşte fasonarea materialului şi utilizarea focului din cuptorul de olar (*ibid.,* p. 29). De asemenea, după acelaşi autor, nu există urme de folosirea roţii olarului sau de o treaptă de dezvoltare pregătitoare a acestei tehnici (*ibid.)*. În schimb, după Şt. Cucoş, care s-a ocupat în mod special de ceramica din faza Cucuteni B din zona subcarpatică a Moldovei, se pot distinge anumite particularităţi ale tehnicii pastei din subfazele Cucuteni B_1 şi B_2 (Cucoş Şt., 1999, p. 77 şi urm.).

Astfel, în ceea ce priveşte subfaza Cucuteni B_1, autorul, pe baza analizelor ceramicii din aşezarea de la Ghelăieşti (jud. Neamţ), efectuate în laboratoarele Muzeului de Istorie din Piatra Neamţ şi al Universităţii Harvard din S. U. A., a constatat că lutul era ales din depozitele de argilă cu anumite minerale şi că arderea reducătoare în cuptoare era bine condusă, ceea ce explică calitatea deosebită a ceramicii pictate din această staţiune (*ibid.,* p. 80). Pe baza compoziţiei mineralogice a argilei, în care se aflau oxizi de fier, de aluminiu şi de cuarţ, feldspat şi mică, autorul a deosebit două specii ceramice din această fază în zona subcarpatică a Moldovei, prima de culoare cărămizie-gălbuie-roşie şi a doua, mai rară, de foarte bună calitate, cu pasta de culoare cafenie-albă, cu nuanţe roz-gălbuie (*ibid.)*.

În afara de acestea, s-au adus şi unele preciziuni în legătură cu procedeul de modelare a ceramicii, cu ajutorul *meselor rotative* şi a suprapunerii fâşiilor de lut în spirală strânsă, precum şi relativ la operaţiile de uscare, lustruire, cu ajutorul unei spatule şi arderea în cuptoare a vaselor (*ibid.,* p. 80 şi urm.).

În ceea ce priveşte formele de vase şi decorul lor, din subfaza Cucuteni B_1, s-au identificat, prin săpăturile mai noi de la Cucuteni-*Cetăţuie*, următoarele tipuri de vase şi decorul lor, deosebindu-se pe etapele constatate stratigrafic, Cucuteni B_{1a}, Cucuteni B_{1b}, Cucuteni B_{1c}, la care s-a adăugat şi ceramica din Cucuteni B_1, etapă neprecizată.

7.3.2.1. ETAPA CUCUTENI B_{1a}

7.3.2.1.1. Specia pictată.

În această categorie au fost incluse vasele şi fragmentele ceramice pictate la interior sau exterior, realizate din pastă de bună calitate şi bine arse.

I. Pahare.

Şase exemplare din care cinci întregi (fig. 149/1-5) şi unul fragmentar (fig. 149/6), cu marginea foarte uşor răsfrântă, gâtul înalt, cu profil ascuţit (fig. 149/1-2) sau rotunjit

(fig. 149/6), sub media înălțimii vasului la partea lui inferioară sau la mijlocul lui, precum şi fundul îngust. Dintre acestea, unele sunt decorate în două zone metopice, separate prin câte o bandă din trei dungi verticale (fig. 149/1), precum şi cu motiv asemănător, dar din patru dungi verticale ce separă zone cu arcade şi puncte (fig. 149/4). Pe corp mai poate fi o bandă din spirale îmbucate (fig. 149/4) sau decor şters (fig. 149/2, 5). La partea superioară cu o bandă din dungi orizontale roşii-brune (fig. 149/1) sau numai bandă brună (fig. 149/4), iar pe fundul vasului poate apărea şi un cerc cruțat (fig. 149/1).

Mult mai numeroase sunt fragmentele din vase de acest tip, unele din acestea fiind decorate pe gât cu benzi de dungi orizontale brune, separate prin două benzi de dungi verticale, întretăiate de trei benzi scurte a câte două dungi oblice sau orizontale (fig. 154/2; 155/1) sau cu una ori două benzi verticale, de dungi roşii brune, probabil cu motivul în formă de scară (fig. 155/5). De asemenea, alte vase sunt decorate cu motiv spiralic alb, separat prin benzi de dungi verticale brune sau prin benzi cruțate de dungi orizontale roşii (fig. 155/3), benzi din dungi roşii orizontale cu bordură brună (fig. 155/6), precum şi cu arcade (fig. 155/6-7) sau alte motive neprecizate (fig. 155/2).

Un fragment ceramic atrage atenția prin resturile de decor cu bandă oblică din dungi roşii-brune, cu bordură din două dungi late albe (fig. 154/1). Alte două fragmente au în banda orizontală de sub marginea marcată la exterior cu dungă roşie-brună, dar şi pe maximul curburii în unele cazuri, dungi roşii-brune intercalate de dungi roşii (fig. 154/3-4), păstrându-se parțial şi banda verticală din dungi roşii-brune de pe corp, ce le întretaie pe cele orizontale anterior amintite (fig. 154/3). Datorită dimensiunilor mici (fig. 151/9), dar şi a ştergerii decorului (fig. 154/9), motivele decorative nu se pot preciza.

Unele dintre exemplare au marginea uşor răsfrântă în afară (fig. 154/7-8; 155/8) sau gâtul mai înalt (fig. 154/6).

II. Vase cu marginea răsfrântă, cu gât, umăr accentuat şi fund îngust.

A fost ilustrat un vas, care a fost restaurat complet, decorat pe corp cu o elipsă, conținând o bandă verticală mediană, din dungi verticale roşii-brune şi dintr-o diagonală de dungi oblice de aceeaşi culoare (fig. 153/4).

III. Vase cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit,
cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust.

Un singur exemplar întreg (fig. 153/8), cu două torți perforate vertical în dreptul maximului de rotunjime şi cu decor la partea superioară şi medie, pe fond alb. Torțile sunt circumscrise în două cercuri din bandă lată roşie-brună, pe corp motive din benzi de arcade inverse şi benzi din dungi subțiri oblice,sub gât fiind cruțate şi motive în formă de topor bipen.

Probabil aceleaşi categorii îi aparține şi un fragment ceramic (fig. 156/2) cu decor dintr-o bandă spiralică cu diagonală cruțată, conținând în interiorul buclei spiralei două cercuri în jurul unei torți perforată vertical.

IV. Vase cu marginea răsfrântă.

În această categorie am grupat o serie de fragmente ceramice ce prezintă marginea răsfrântă, mai mult sau mai puțin, provenind de la vase cu corp bitronconic, cu profil rotunjit sau ascuțit, cu gât şi fund îngust.

Categoria aceasta este bine reprezentată prin numeroase fragmente, decorate cu următoarele motive, roşii-brune:

- bandă lată sub margine, însoțită de altele din dungi orizontale şi verticale, dar şi cercuri pline, toate de culoare roşie-brună (fig. 156/1);
- cu benzi din dungi orizontale şi oblice (fig. 156/3);
- cu benzi din dungi orizontale, triunghiuri pline şi motive neprecizate (fig. 156/5);
- pe fond alb, ca decor avem pe margine, la exterior, motive în formă de ghirlandă roşie-brună, iar la partea superioară a gâtului o bandă din două dungi orizontale roşii-brune (fig. 156/7);
- două arcade în jurul torții şi spirale tangente (fig.157/1);
- pe margine, cu triunghiuri pline (fig. 157/2);
- cu motiv scară oblic şi cu dungi orizontale (fig. 157/3);
- cu decor şters (fig. 156/4, 8, 10).

Unele fragmente au gâtul înalt, prezentând următoarele decoruri:

- cercuri rezervate cu roşu-brun şi benzi din dungi verticale (fig. 156/6);
- benzi de puncte orizontale şi verticale cu bordură din dungi groase, toate de culoare roşie-brună (fig. 156/9);
- bandă de dungi roşii oblice pe gât, precum şi din dungi roşii brune ce au cruțat arcade din fond (fig. 157/4).

Dintre exemplarele cu asemenea decor se remarcă unul, care prezintă un rest de la un tub (fig. 157/2), precum şi un altul cu o tortiță perforată orizontal (fig. 156/1).

V. Vase cu picior.

Din această categorie ceramică a fost ilustrat un fragment, din care s-a păstrat partea inferioară a vasului, care a fost decorată cu dungi roşii-brune, orizontale, oblice sau arcuite (fig. 160/7).

VI. Străchini.

O primă categorie de străchini este reprezentată de acelea cu marginea îndoită drept sau uşor arcuită, fiind bine reprezentată în aşezarea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni. Dintre numeroasele exemplare se remarcă un vas întreg cu marginea dreaptă, îndoită la exterior, decorată cu benzi oblice de dungi roşii-brune (fig. 152/2), precum şi o strachină de acelaşi tip cu decor spiralic şi în formă de topor bipen cruțat cu o bandă de dungi arcuite şi oblice în interior, ambele cruțate, şi cu benzi ovale şi semilunare pictate (fig. 152/8).

La rândul lor, fragmentele ceramice sunt decorate la exterior, pe margine, cu benzi

de dungi roşii-brune orizontale, delimitate de altele albe (fig. 157/6), arcuite şi cu o dungă mediană roşie (fig. 157/5) şi oblice de dungi roşii cu bordură roşie-brună (fig. 157/8-9), sau numai din dungi roşii-brune (fig. 158/5), însoțite de benzi oval ascuțite, cruțate (fig. 158/1) sau de benzi oblice de dungi roşii brune la partea superioară şi orizontale la cea inferioară (fig. 158/2; 160/4-6), de benzi oblice de dungi roşii-brune, cu motivul în formă de scară (fig. 159/8) sau delimitate de şiruri de mici puncte albe (fig. 159/9), precum şi în formă de diagonală albă, cruțată cu dungi roşii brune asociate şi cu un rest de bandă arcuită, probabil din bucla spiralei (fig. 159/6). La acestea se adaugă o diagonală cruțată şi cu o bandă mediană de dungi roşii-brune (fig. 158/8), asociată cu două arcuri cruțate, dispuse în sens invers (fig. 158/8-9), precum şi cu o bandă ascuțită albă cu bordură roşie-brună, motiv neclar pe fondul roşu (157/7).

Un motiv caracteristic este acela în formă de elipsă, cruțată cu două sau trei dungi laterale roşii-brune, arcuite, cu un motiv în formă de ghirlandă, sus şi jos, legate prin o bandă de dungi verticale roşii-brune, delimitate de una sau două dungi de bordură mai groase (fig. 158/3, 6-7). Uneori benzile de dungi verticale suprapun banda din două dungi orizontale roşii brune din dreptul îndoirii marginii (fig. 158/6-7), alteori, elipsa cruțată cu o bandă verticală mediană cruțată şi umplută cu câte două dungi arcuite, este asociată cu o diagonală tot cruțată, însoțită de benzi arcuite cruțate (fig. 158/4).

În afară de acestea, elipsa cruțată are uneori un singur motiv în formă de ghirlandă, la partea superioară, iar în interior o bandă arcuită de dungi roşii-brune de-a lungul, suprapusă de dungi oblice scurte de aceeaşi culoare (fig. 158/10), iar alte ori, motiv în formă de ghirlandă în interiorul ei, legate printr-o bandă de dungi verticale roşii-brune, delimitate de două benzi verticale cu motivul în formă de scară de aceeaşi culoare (fig. 159/1).

Tot aşa, în alte cazuri, elipsa, cruțată prin două dungi laterale, prezintă o bandă mediană, de dungi verticale, roşii-brune, cu bordură de aceeaşi culoare (fig. 159/2, 5) sau elipsa are banda de contur interioară cu motivul în formă de scară şi în interior o bandă de dungi verticale, de culoare roşie-brună, întretăiată de o bandă de trei dungi scurte de aceeaşi culoare (fig. 159/3).

Alteori, elipsa are motivul în formă de ghirlandă, sus şi jos, legat printr-o bandă de dungi oblice, roşii-brune (fig. 159/10), însoțită, pe de o parte şi de alta, de un cerc mic plin de aceeaşi culoare (fig. 159/4) sau ambele motive în formă de ghirlandă erau legate printr-o bandă verticală cu motivul în formă de scară, precum şi cu o altă bandă oblică, cu acelaşi motiv (fig. 159/7), iar uneori cu o bandă cruțată în formă de topor bipen (fig. 159/11-12).

Unele din vasele din această categorie au fost decorate şi la interior cu diferite motive în formă de benzi de dungi oblice roşii, cu bordura tot roşie (fig. 157/9), de benzi oval-ascuțite pe față şi de benzi orizontale roşii-brune pe dos (fig. 158/1), de o bandă roşie brună-oblică pe marginea vasului (fig. 158/2), de un şir orizontal de semicercuri roşii-brune

tot pe margine de vas la interior (fig. 158/9-10) şi din motivul în formă de ghirlandă (fig. 159/4).

VII. Castroane.

A fost ilustrat un exemplar întreg, tronconic decorat la interior cu benzi din dungi arcuite roşii-brune (fig. 153/3), precum şi alte trei fragmente ceramice de la castroane, dar fără a se putea face şi alte precizări, decorate la exterior cu benzi de dungi roşii-brune în zig-zag, asociate cu altele arcuite pe margine şi pe corp (fig. 160/1-2), separate prin benzi verticale cu motivul scară (fig. 160/3).

VIII. Forme neprecizate.

În această categorie au fost grupate cea mai mare parte a fragmentelor ceramice descoperite, dintre care au fost ilustrate unele cu un decor pictat mai bine păstrat. Câteva dintre fragmente prezintă marginea dreaptă (fig. 161/1-3, 8) sau uşor răsfrântă (fig. 161/4-5), altele păstrează porțiuni din gât (163/3, 7-8) sau din corpul vasului, cu un profil rotunjit sau bombat (fig. 161/6, 9-10; 162/1-5, 8).

Motivele principale întâlnite sunt cele alcătuite din dungi de benzi roşii-brune, drepte, oblice, verticale sau arcuite, cu motive în formă de scară (fig. 161/1, 6; 162/8a,c-f; 163/4), cercuri în jurul torților perforate vertical (fig. 161/9-10); cu motive în formă de cruce sau „x" din dungi din două sau mai multe linii roşii brune (fig. 162/1-5, 8b), cu puncte, linii cu puncte sau linii punctate (fig. 163/5, 8-9).

Uneori, decorul este şters şi motivele nu pot fi clar precizate (fig. 161/7; 163/1-2, 6).

Pe fundul vaselor se mai pot întâlni motive roşii-brune sub formă de cercuri duble cu punct în mijloc (fig. 162/6) sau dungi roşii, drepte, paralele între ele (fig. 162/7).

7.3.2.1.2. Ceramică nedecorată, de uz casnic.

Din această categorie, fac parte o serie de vase întregi şi fragmente ceramice, identificându-se următoarele forme de vase:

I. Vase cu marginea răsfrântă şi cu umăr (fig. 201/1-5; 202/1), unele cu o toartă perforată vertical, prinsă sub margine (fig. 201/1), rar cu pictură roşie-brună la interior pe margine (fig. 202/1), precum şi cu urme de culoare albă la exterior (fig. 201/2).

II. Vase cu corp bombat. În această categorie au fost grupate unele exemplare cu gât (fig. 201/6, 8-9), fiind ilustrate fragmente ceramice, dintre care unele din pastă cărămizie-cenuşie (fig. 201/6, 9), uneori cu marginea vopsită cu roşu la interior şi exterior şi cu o mică pastilă (fig. 201/8) sau cu toartă (fig. 201/6).

Tot în această grupă am inclus şi vase cu corp bombat şi cu buza tăiată drept (fig. 201/7, 10). Fragmente respective au cu angobă albă şi cu toartă perforată vertical sub margine (fig. 201/7) şi cu brâu alveolar orizontal la partea superioară (fig. 201/10).

III. Străchini. Numeroase fragmente, dintre care unele din varianta cu marginea îndoită (fig. 202/2-4), având uneori şi angobă albă la interior şi exterior (fig. 202/3).

IV. Vase cu picior. Fragmente diverse, dintre care unul cu fond albicios (fig. 202/17).

V. Vase miniatură. Sunt reprezentate următoarele forme de vase:

a. Pahare (fig. 198/1; 202/10-12). Vase întregi, cu profil rotunjit, uneori cu angobă albicioasă şi cu şiruri de alveole dispuse pe maximum curburii (fig. 202/10);

b. Vase cu marginea răsfrântă şi umăr (fig. 202/9);

c. Vase bitronconice. Un exemplar întreg, cu două tortițe pe cea mai mare rotunjime a vasului (fig. 198/4);

d. Vase cu corpul bombat şi gât (fig. 198/3, 5, 8). Dintre piesele ilustrate unul are impresiuni verticale pe umăr (fig. 198/8);

e. Străchini. Exemplare întregi şi fragmentare (fig. 198/7; 199/16; 202/5-8);

f. Castroane. Un vas din pastă cenuşie, cu o tortiță perforată orizontal (fig. 198/6);

g. Vase cu picior. Un exemplar întreg (fig. 198/2), precum şi mai multe fragmente (fig. 202/13-16) din pastă cenuşie cu roşu brun pe margine la exterior şi cu lustru la partea superioară.

7.3.2.2. ETAPA CUCUTENI B_{1b}

7.3.2.2.1. Specia pictată.

Ceramica din această etapă a subfazei Cucuteni B_1 este reprezentată prin mai puține exemplare în comparație cu aceea din etapa Cucuteni B_{1a}. Acestea se caracterizează prin următoarele forme de vase:

I. Pahare.

Au fost ilustrate atât exemplare aproape întregi, cât şi fragmente. Unul din vasele ce s-a păstrat aproape întreg, de formă bitronconică, cu profilul ascuțit, este decorat la partea superioară în două zone, separate prin benzi de dungi verticale, roşii, cu bordură brună, iar pe corp, aceleaşi dungi sunt însoțite de motive în formă de puncte (fig. 150/3).

Un altul, cu marginea uşor răsfrântă în afară, gâtul mai mult sau mai puțin înalt, corpul bombat bitronconic, cu profil rotunjit şi fundul îngust, are două zone ornamentale, separate prin benzi de dungi brune verticale, delimitate pe gât şi corp prin două benzi de dungi orizontale, cuprinzând câte un arc negativ (fig. 150/4).

La rândul lor, s-au ilustrat şi patru fragmente de pahare cu marginea dreaptă şi corpul bombat, din care unul are decorul neprecizat (fig. 164/1), iar restul de trei sunt decorate la partea superioară, primul cu o bandă de dungi verticale roşii-brune, cu motivul scară care separă o bandă de dungi orizontale de aceeaşi culoare de pe gâtul vasului

(fig. 164/2), al doilea cu benzi oblice cu motivul în scară (fig. 164/3) şi ultimul, cu o bandă de dungi orizontale roşii şi cu un arc negativ, iar la partea inferioară cu o altă bandă orizontală de dungi roşii (fig. 164/4).

II. Vas cu corp bitronconic, cu marginea răsfrântă în afară, gura largă şi fundul îngust.

Puține exemplare, ca şi în etapa Cucuteni B_{1a}, ilustrate printr-un vas întreg şi prin mai multe fragmente. Vasul întreg are marginea răsfrântă, umărul accentuat şi fundul îngust şi este decorat în patru zone orizontale, separate prin benzi de dungi verticale roşii-brune, cuprinzând câte un motiv brun, mai mult sau mai puțin semilunar (fig. 150/7).

III. Vase cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust.

Un singur exemplar întreg cu două torți perforate vertical (fig. 150/8), în dreptul maximului de rotunjime şi cu decor la partea superioară, pe fond alb, între o dungă orizontală roşie-brună, la baza marginii vasului şi o alta imediat sub maximum de rotunjime. Decorul respectiv este constituit din patru zone, delimitate la partea superioară de patru arcade roşii-brune şi la cea inferioară de patru benzi unghiulare, fiecare cuprinzând câte un cerc dublu de aceeaşi culoare.

Exemplarul respectiv, prin particularitățile sale de formă, este înrudit cu vasele cu gât, corp bitronconic cu profil rotunjit sau ascuțit şi fund îngust, putând fi considerat şi ca o variantă a acestui tip de vas.

IV. Vase cu marginea răsfrântă.

Această categorie este bine reprezentată, prin vase de diferite dimensiuni, de altfel ca şi în etapa Cucuteni B_{1a}, cuprinzând fragmente probabil de la amfore, amforete, vase cu gât, corp bitronconic cu profil ascuțit şi fund îngust, fiind ilustrată printr-un exemplar întreg şi mai multe fragmente.

O primă grupă o reprezintă fragmentele ceramice cu marginea răsfrântă, cu gât şi umăr accentuat. Astfel, un prim fragment de vas, cu gât şi cu toartă perforată orizontal pe umărul pronunțat, este decorat la exterior pe gât cu arcade roşii-brune şi pe umăr cu elipsă (?) şi diagonală negativă, precum şi cu triunghiuri cruțate în pâlnie (fig. 165/1a), iar pe margine, la interior, cu ghirlandă (fig. 165/1b).

Alte două fragmente, din alt vas, cu marginea scundă răsfrântă în afară şi cu umărul accentuat, sunt decorate cu o bandă roşie-brună pe margine, iar la baza gâtului cu o bandă de dungi orizontale roşii-brune, sub care, pe umăr decorul este neprecizat (fig. 165/2). La acestea, se adaugă un alt fragment decorat pe margine cu o bandă orizontală roşie-brună, pe gât cu o bandă orizontală lată albă şi pe corp cu benzi albe oval-ascuțite, cruțate (fig. 165/3), precum şi alte două fragmente decorate pe corp cu spirale în „S” culcate,

cruțate şi cu benzi liniare arcuite în interspații (fig. 165/4) sau tot pe corp cu spirală în „S” culcată, în bucla căreia este o bandă ovală cruțată, restul decorului fiind şters parțial (fig. 165/5).

Alte fragmente ceramice ce au fost ilustrate provin din vase cu marginea răsfrântă, gât şi corpul bombat sau bitronconic (fig. 164/5-10). Fragmentele ceramice respective sunt decorate la exterior cu benzi de dungi orizontale, roşii-brune, sub margine şi pe corp, cu elipse ovale şi diagonale roşii-brune (fig. 164/7), cu spirale negative şi cu cerc mic plin în bucla spiralei (fig. 164/8), cu ghirlandă şi trei dungi orizontale roşii-brune (fig. 164/9) sau de spirale culcate, cruțate, cu roşu-brun şi cu o dungă serpentiformă, suprapusă de o bandă oblică albă cruțată (fig. 164/10), precum şi pe margine cu o bandă roşie-brună şi la baza gâtului cu o bandă orizontală cu motivul în formă de „x”, iar pe corp cu o bandă de dungi verticale şi cu motivul în formă de scară (fig. 164/6). Unul dintre fragmente prezintă o toartă perforată orizontal, înscrisă în două cercuri roşii-brune (fig. 164/7)

Unele din vasele acestei categorii sunt decorate şi la interior cu o bandă roşie-brună pe margine (fig. 164/6-7) sau pe buză (fig. 164/10), ori pe margine cu motivul în formă de ghirlandă roşie-brună (fig. 164/8-9; 165/4).

V. Străchini.

Această categorie de vase este cel mai bine reprezentată, de altfel, ca şi în etapa Cucuteni B_{1a}, prin fragmente de străchini cu marginea îndoită sau uşor arcuită.

Unele din exemplare sunt decorate pe margine cu o bandă de dungi oblice roşii pe lateral cu dungi roşii-brune, peste o bandă orizontală din două dungi de aceeaşi culoare (fig. 166/2). Altele sunt decorate cu benzi oval ascuțite, cruțate între benzi verticale cu motivul în formă de scară (fig. 166/8) sau cu o bandă în diagonală cruțată din două dungi îngroşate roşii-brune, umplută la mijloc cu un şir oblic de cercuri pline roşii (fig. 167/3), precum şi dintr-o diagonală din dungi oblice întretăiate de dungi oblice (fig. 167/7). Alt decor, din grupe de benzi de dungi oblice mediane roşii şi cu bordură neagră (fig. 168/7).

Tot atât de numeroase sunt şi fragmentele de străchini, de dimensiuni mai mari (fig. 166/1) sau medii (fig. 166/2-9), decorate pe margine cu elipse sau o bandă de dungi roşii verticale, cu bordură brună (fig. 166/3), cu două ghirlande, sus şi jos, roşii-brune, legate parțial prin două benzi verticale şi foarte uşor arcuite (fig. 166/4) ori printr-o bandă de dungi verticale, roşii-brune (fig. 167/6) sau printr-o bandă oblică din dungi roşii-brune (fig. 166/9).

Alte motive au interspații cu fragmente de elipse şi bandă oval-ascuțită cruțată (fig. 166/5), cu o ghirlandă imediat sub care este o bandă uşor oblică cu dungi verticale roşii brune şi cu bordură îngroşată de aceeaşi culoare (fig. 166/6) sau cu două ghirlande roşii-brune şi cu o bandă oblică de dungi de aceeaşi culoare (fig. 167/8-9).

De asemenea, se mai întâlnesc alte motive alcătuite dintr-o bandă mediană de dungi verticale delimitată de dungi verticale cu dungi scurte oblice (fig. 168/1), din două

dungi roşii brune dispuse în zig-zag şi cu câte un cerc mic roşu-brun în interspațiile zig-zagurilor dispuse la interior şi motiv probabil cruciform la exterior (fig. 167/2), din două ghirlande, sus şi jos, legate printr-o bandă de dungi roşii brune, verticale, în suprafața cruțată în formă de topor bipen, la care se adaugă diagonala din bandă lată cruțată, iar pe buză este motivul pictat în formă de „x" sau de dungi scurte, oblice, roşii-brune (fig. 167/4).

În interspații, la exterior, mai pot fi benzi unghiulare şi ovale (fig. 167/4) din două benzi arcuite roşii-brune şi cu o bandă mediană din dungi verticale de aceeaşi culoare (fig. 168/2), din două motive în formă de ghirlandă, sus şi jos, unite prin două benzi de dungi roşii-brune verticale, întretăiate de altele scurte, oblice (fig. 168/3) sau uneori cu o bandă de dungi verticale roşii-brune (fig. 168/4), ori cu motive în formă de scară (fig. 168/5). În unele cazuri, motivele sunt neîngrijit pictate, cu dungi roşii-brune groase (fig. 166/1).

La motivele decorative de pe străchini menționate se mai adăugă alte câteva, dintre care se remarcă la interiorul unei străchini o reprezentare antropomorfă pictată cu roşu-brun (fig. 167/4, 4a – detaliu), precum şi pe o alta, la exterior, o modelare plastică a unui cap de animal, probabil cervideu (fig.167/11, 11a – detaliu, 11b – detaliu în profil).

În afara de acestea, altele au decorul de pe marginea străchinilor puțin precizat sau neprecizat (fig. 166/7; 167/1, 5, 10; 168/6, 8).

VI. Forme neprecizate.

Pentru cele mai multe fragmente descoperite nu s-a putut preciza cu exactitate forma vaselor de la care provin, încadrându-le astfel în grupa formelor neprecizate. Unele dintre acestea prezintă un decor pictat bine păstrat, ce prezintă interes, fapt ce ne-a determinat în a ilustra câteva din piesele mai bine conservate.

Fragmentele ceramice au decor pictat din două benzi late, roşii-brune verticale cu un motiv în formă de zig-zag între ele de aceeaşi culoare (fig. 169/4), din benzi orizontale pe fond alb cu motivul în formă de scară simplă şi dublă (fig. 169/5), din două benzi de dungi oblice, delimitate de benzi verticale roşii-brune cu motivul în formă de scară (fig. 169/6), dintr-o bandă lată pe fond alb cu două dungi serpentiforme cvasi-orizontale roşii brune şi dintr-un rest dintr-o bandă arcuită de aceeaşi culoare (fig. 169/7), dintr-un rest de bandă albă oval-ascuțită, cruțată prin alte două arcuite de dungi cu bordură roşie-brună şi cu motiv serpentiform (fig. 169/8), din benzi unghiulare roşii (fig. 169/11), dintr-o bandă de dungi roşii-brune orizontale, întretăiate de altele din trei dungi brune oblice uşor arcuite (fig. 169/12), din o bandă mediană de dungi roşii-brune verticale delimitate de două benzi cu motivul în formă de scară de aceeaşi culoare (fig. 169/9) şi dintr-o bandă de dungi roşii-brune, orizontale, sub care se află o alta arcuită de aceeaşi culoare, în spațiul dintre ele fiind altele de culoare roşie (fig. 169/13).

La motivele decorative menționate, se mai poate adăuga altul, probabil spiralic cu un cerc plin de prindere, ilustrat printr-u singur fragment, delimitat de benzi de dungi arcuite

şi orizontale roşii-brune (fig. 169/10), precum şi altele care au ca motiv principal crucea simplă (fig. 169/1), dublă (fig. 169/2) sau alcătuită din benzi şi sub formă de motiv scară (fig. 169/3), înscrise în două sau mai multe cercuri.

La piesele mai sus menționate, mai adăugăm câteva fragmente din vase, ce păstrează în mod deosebit marginea acestora (fig. 165/6-11), uneori dreaptă (fig. 165/6-8), mai mult sau mai puțin răsfrântă (fig. 165/9-11) şi, în unele cazuri, chiar îngroşată şi răsfrântă în afară (fig. 165/9, 11).

7.3.2.2.2. Ceramică nedecorată, de uz casnic.

Această specia este ilustrată prin vase întregi, precum şi fragmente din următoarele forme de vase:

I. Vase cu umăr. Două fragmente, din care unul din pastă grosieră cu urme de pictură albă la exterior (fig. 203/1) şi altul cu urme de culoare roşie (fig. 203/4);

II. Vase cu corp bombat. Două fragmente cu marginea răsfrântă, dintre care unul cu urme de culoare albă la exterior (fig. 203/2) şi altul cu un şir orizontal de alveole rotund-ovale la exterior, între margine şi corpul vasului (fig. 203/3). La acestea se adaugă alte două fragmente de vase cu corpul bombat (fig. 203/7, 9).

III. Străchini. Din varianta cu marginea îndoită, două fragmente dintre care unul cu urme de pictură de angobă albă, dar ştearsă aproape total (fig. 203/5) şi altul din pastă bună, cu buza tăiată drept (fig. 203/6).

IV. Castroane. Un castron cu pereții oblici, uşor arcuiți şi cu buza uşor lățită spre interior şi plată, cu pictura ştersă la exterior (fig. 203/8).

V. Vase miniatură. Un fragment dintr-un vas cu corpul bitronconic (fig. 203/10), precum şi un vas bitronconic întreg, cu două torțițe perforate vertical (fig. 199/9) .

7.3.2.3. ETAPA CUCUTENI B_{1c}

Ceramica din această etapă este mult mai slab reprezentată, în comparație cu acea din etapele Cucuteni B_{1a} şi Cucuteni B_{1b}. Fragmente ilustrate, aparțin la următoarele forme de vase, însoțite de decorurile respective:

7.3.2.3.1. Specia pictată.

I. Pahare.

Sunt ilustrate printr-un exemplar întregit (fig. 150/5), cu profil ascuțit şi fund îngust, decorat cu benzi de dungi arcuite, roşii-brune, dispuse în formă de ghirlandă, precum şi prin două fragmente. Primul fragment ceramic ilustrat are pe gât, pe fond alb, o bandă de dungi roşii-brune orizontală, delimitată de două benzi orizontale cu motivul în formă de scară, de aceeaşi culoare (fig. 170/1). Această bandă orizontală a fost întreruptă de o alta verticală, de

dungi roşii-brune, delimitată de două borduri cu motivul în formă de scară şi suprapusă de benzi din două dungi arcuite(fig. 170/1). Al doilea fragment are o bandă verticală de bordură cu motive în formă de „x” sau „v”, în parte şterse, pe de o parte cu o bandă de dungi orizontale, iar pe de altă parte motive cruțate, neprecizate (fig. 170/2)

II. Vase cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust.

Un vas mare întregit, cu corpul bitronconic şi cu două torți perforate vertical pe maximum de rotunjime, cu decorul din benzi verticale şi orizontale, dar şters în mare parte (fig. 150/9).

III. Vase cu marginea răsfrântă în afară şi cu umăr.

Două fragmente, decorate pe gât cu o bandă orizontală de dungi roşii-brune, cu bordură lată de aceeaşi culoare (fig. 170/3; 171/2). Un alt fragment cu urme de culoare albă are motivul în formă de ghirlandă la exterior şi interior (fig. 171/3).

IV. Vase cu corp bombat.

Au fost ilustrate trei fragmente ceramice, din care primul are un rest de decor din dungi roşii-brune arcuite şi motivul tip scară arcuit uşor (fig. 171/4). Al doilea fragment, cu un motiv din bandă ovală albă, neprecizat şi cu o toartă perforată vertical pe maximum de rotunjime (fig. 171/1). Ultimul fragment este decorat cu elipsă ovală roşie-brună, cuprinzând două benzi scurte arcuite față în față, umplute cu motivul în formă de scară (fig. 171/5).

V. Străchini.

Varianta cu marginea uşor îndoită sau uşor arcuită este ilustrată prin şase fragmente, din care primul este decorat pe buză cu dungi scurte, roşii-brune scurte, iar pe margine cu o elipsă cu două motive în formă de ghirlandă, sus şi jos, între care este o bandă oblică cu dungi haşurate roşii-brune, iar în afara elipsei cu un alt motiv în formă de ghirlandă şi cu o dungă oblică cruțată (fig. 170/4).

Al doilea fragment ilustrat, de culoare roşie-brună pe buză, a fost decorat şi pe margine, pe un fond albicios, cu motive cruțate în formă de benzi oval-ascuțite, cercuri şi o bandă arcuită (fig. 170/5). Al treilea fragment a fost decorat pe buză cu dungi oblice şi verticale şi pe margine cu cercuri, bandă de dungi oblice şi motive unghiulare cruțate (fig. 170/6).

Un alt fragment, al patrulea, este pictat cu motive neprecizate, albe, cruțate în formă de benzi arcuite şi orizontale (fig. 170/7), alături de al cincilea fragment cu motive neprecizate din benzi arcuite şi orizontale cruțate la exterior şi benzi roşii paralele pe fond alb la interior (fig. 170/8), ultimul fragment ilustrat fiind pictat cu motive arcuite cruțate (fig. 170/9).

VI. Forme neprecizate.

Trei fragmente (fig. 171/8-10), dintre care primul a fost decorat cu o bandă de dungi verticale brune (fig. 171/8), al doilea fragment cu un triunghi şi cu două şiruri orizontale de motive serpentiforme (fig. 171/9) şi al treilea cu dungi orizontale roşii-brune cu bordură şi cu dungi scurte verticale de aceeaşi culoare (fig. 171/10).

Alături de acestea, altele două prezintă un motiv uşor arcuit tip scară (fig. 171/7) sau benzi de puncte cu bordură din dungi relativ late (fig. 171/6), toate de culoare roşie-brună.

7.3.2.3.2. Ceramică nedecorată, de uz casnic.

Desigur, printre materialele descoperite s-au găsit mai multe fragmente ceramice atribuite acestei categorii, dintre care doar unul prezintă un interes mai aparte, ce a dus şi la întregirea formei iniţiale, care se apropie mai mult de cea de bol, decât de cea clasică de strachină (fig. 199/1), vasul fiind realizat dintr-o pastă grosieră, cu corp rotunjit şi pereţi groşi.

7.3.2.4. CERAMICA DINTR-O ETAPĂ NEPRECIZATĂ A SUBFAZEI CUCUTENI B_1

În această etapă sunt cuprinse următoarele vase şi fragmente, care, din lipsă de dovezi stratigrafice, nu au putut fi atribuite uneia dintre cele trei etape ale locuirii din subfaza Cucuteni B_1 de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni.

7.3.2.4.1. Specia pictată.

I. Pahare.

Sunt ilustrate patru fragmente cu gât şi corp bombat, decorate după cum urmează:

- Cu o bandă de dungi roşii orizontale pe gât şi cu o altă similară pe corp, între ele fiind o bandă brună pe margine şi o alta pe corp (fig. 172/1);
- Cu o bandă orizontală cu motivul în formă de scară, de o parte şi de alta, şi cu benzi de dungi roşii cu bordură brună (fig. 172/2);
- Pe gât, pe fond alb, o bandă de dungi verticale. delimitată de o alta cu motivul în formă de scară, iar pe corp decorul a fost şters (fig. 172/3);
- Un alt exemplar bitronconic cu decorul şters (fig. 172/4).

La acestea se adaugă alte două fragmente de la exemplare cu rotunjimea sub media înălţimii şi decorate cu benzi de dungi orizontale şi verticale roşii-brune (fig. 150/1-2).

II. Vase cu marginea răsfrântă, cu gât, umăr accentuat şi fund îngust.

A fost ilustrat un exemplar întreg (fig. 153/5), pictat cu un decor spiralic, culcat şi cruţat, având în interspaţii dungi oval-ascuţite.

III. Vase cu corp bitronconic cu profil ascuţit, cu gâtul înalt şi fundul îngust.

Un exemplar întreg din această categorie, cu o toartă masivă, perforată orizontal, prinsă de gât şi de partea superioară a corpului, decorat tot la partea superioară cu benzi de dungi oblice roşii-brune, însoţite de şiruri oblice de linii scurte orizontale şi oblice (fig. 150/6).

IV. Vase cu marginea răsfrântă.

Fragmentele ceramice grupate aici, mai mult sau mai puţin răsfrântă, provin de la vase cu corp bombat sau bitronconic, fără a se putea preciza cu exactitate. Ele au fost decorate la interior şi exterior cu motive în formă de ghirlande roşii-brune (fig. 172/5), cu o bandă brună pe margine şi cu o alta din trei dungi orizontale brune la partea inferioară a gâtului (fig. 172/6), cu motive în formă de ghirlande roşii-brune pe fond alb la exterior pe margine, iar în rest cu motive neprecizate, precum în dreptul torţii cu un oval de culoare brună din care porneşte o dungă oblică brună pe toartă (fig. 172/7).

Un alt fragment a fost pictat pe fond alb, cu o bandă cu motivul în formă de scară dublă şi în rest decor neprecizat (fig. 172/8). De asemenea, pe un alt fragment a fost pictat un şir orizontal de triunghiuri la partea superioară pe o bordură roşie-brună şi în rest cu benzi de dungi oblice (fig. 172/9), iar pe gâtul altui fragment a fost pictată o bandă de dungi roşii-brune, orizontale cu bordură brună, iar pe umăr un motiv în formă de ghirlandă, delimitată de dungi scurte verticale (fig. 172/11) sau decor aproape şters (fig. 172/12). Acest din urmă fragment prezintă şi o toartă perforată orizontal (fig. 172/12).

De asemenea, alte două fragmente ilustrate au putut fi puţin mai bine caracterizate, în sensul că primul a păstrat marginea răsfrântă în afară, gâtul înalt şi corpul bombat, decorat pe gât cu motive neprecizate din dungi roşii-brune, iar pe corp cu o elipsă ovală roşie-brună, în interior cu o bandă mediană (fig. 172/13) şi cel de-al doilea cu marginea răsfrântă şi corpul bombat, prevăzut cu o toartă perforată orizontal pe maximum de rotunjime al vasului şi decorat la exterior, pe margine, cu o bandă albă, cu dungi scurte brune oblice de o parte şi de alta (fig. 174/11).

V. Străchini.

Această categorie de ceramică, ca şi în cele trei etape ale acestei subfaze, este cel mai bine reprezentată şi ilustrată, respectiv prin fragmente cu marginea dreaptă sau cu marginea îndoită şi uşor arcuită.

Exemplarele cu marginea dreaptă sunt decorate cu următoarele motive:

- Fragmente de decor din benzi de dungi verticale uşor arcuite roşii-brune, cu bandă roşie orizontală şi altele din ghirlandă (fig. 173/2);
- Pe buză cu culoarea roşie-brună şi la exterior pe margine cu o elipsă cu două motive în formă de ghirlandă roşie-brună, ce creează forma de topor bipen, cu o bandă mediană din trei dungi şi în afara elipsei cu un alt motiv în formă de ghirlandă de aceeaşi culoare, suprapusă de o bandă arcuită, lată, cruţată, iar la interior, pe margine, cu un şir orizontal de

cercuri pline roşii-brune (fig. 173/3a-b);

- Pe buză, la interior, urme de culoare roşie-brună, iar la exterior, pe margine o elipsă cu două benzi laterale arcuite şi cu una mediană verticală probabil cu motive unghiulare cruțate (fig. 173/4);
- La exterior, pe fond albicios, cu două benzi arcuite dispuse în sens invers şi cruțate peste o bandă din două dungi roşii-brune orizontale (fig. 173/5);
- Pe buză, dungi scurte, roşii-brune, verticale, iar la exterior, pe margine, un rest dintr-o elipsă cu bandă laterală arcuită din dungi şi cu bordură roşie brună şi cu o diagonală lată de aceeaşi culoare şi în interspații o bandă arcuită cruțată, iar pe corp o bandă orizontală din două dungi roşii-brune (fig. 173/7);
- Pe buză, dungi scurte oblice, roşii-brune, pe margine cu un rest de elipsă, pictură fiind ştearsă în cea mai mare parte, iar pe corp o bandă din două dungi orizontale, roşii-brune (fig. 173/8);
- Un motiv în formă de ghirlandă, sub care este un altul în formă de „x” roşu-brun (fig. 173/9);
- Pe buză, culoarea roşie-brună, la exterior, pe margine, diagonala cu dungi oblice roşii-brune şi cu bordură brună, iar în interspații un motiv oval-ascuțit alungit cruțat (fig. 173/10);
- Pe buză, culoarea roşie-brună, şi la exterior, pe fond albicios, o bandă oblică, lată, cu dungi roşii şi bordură neagră (fig. 173/11);
- La exterior diagonală cu dungi roşii oblice cruțate şi cu bordură roşie, iar în interspațiu un motiv arcuit (fig. 173/12);
- La exterior, pe fond albicios, decor şters, iar la interior, pe margine, o bandă de dungi albe orizontale, şi pe corp o bandă de dungi albe, oblice, asociate în interspații cu o bandă oval-ascuțită, cruțată (fig. 173/13);
- La exterior, pe fond albicios, benzi oblice, de dungi roşii-brune, cu bordură de aceeaşi culoare, iar pe corp, la partea superioară, imediat sub margine, o dungă orizontală mai largă, roşie-brună (fig. 174/2);
- La exterior, pe fond albicios, o bandă de trei dungi roşii-brune, oblice, care se suprapun peste banda dintr-o dungă groasă roşie-brună orizontală de la partea superioară a corpului (fig. 174/4);
- La exterior, cu roşu-brun pe buză şi cu o bandă lata cu dungi roşii oblice şi cu bordură brună, iar la interior, pe fond albicios, cu o bandă lată din două dungi mediane roşii şi pe margine cu bordură neagră (fig. 174/5).

În ceea ce priveşte exemplarele cu marginea îndoită şi uşor arcuită, acestea sunt decorate cu următoarele motive:

- Pe buză, cu dungi brune oblice, şi pe margine, la exterior, cu o elipsă roşie-brună, cu câte

o bandă din două dungi brune arcuite, cu un motiv exterior în formă de ghirlandă şi cu o diagonală lată cu o bandă mediană din trei dungi brune (fig. 173/1);

- Pe buză cu dungi scurte roşii-brune, iar la exterior cu două benzi arcuite de dungi şi cu bordură roşie-brună dintr-o elipsă, precum şi cu diagonală din dungi de aceeaşi culoare (fig. 173/6);
- Pe buză cu culoare roşie-brună şi la exterior, pe fond albicios, decorul este şters, iar pe corp cu o bandă din două dungi brune orizontale (fig. 174/1);
- La exterior grupe de câte patru dungi roşii-brune scurte şi aproape verticale şi spre corp de două dungi orizontale, grosier pictate (fig. 174/3).

VI. Castroane.

Au fost ilustrate fragmente ceramice de la castroane de formă conică şi cu marginea dreaptă sau uşor răsfrântă în afară, care au la exterior, pe fond albicios, pe margine o bandă dungi verticale roşii-brune cu bordură de aceeaşi culoare, sub care se găseşte pe corp o bandă de două dungi arcuite şi în rest o bandă arcuită de dungi roşii-brune, sub care este un rest din altă bandă arcuită (fig. 174/8); la exterior benzi arcuite albe, alternând cu altele roşii-brune (fig. 174/7) sau pe corp, la exterior un arc de dungi oblice crutațe, iar la interior, o bandă de două dungi orizontale brune, sub care este o altă bandă arcuită de două dungi de aceeaşi culoare (fig. 174/9). Pe fond albicios, la exterior, a fost pictată o bandă de dungi unghiulare roşii-brune, între două benzi orizontale de aceeaşi culoare, iar la interior este un decor neprecizat de aceeaşi culoare, din benzi arcuite roşii-brune (fig. 174/10).

Un ultim fragment este decorat la interior pe margine cu benzi verticale din dungi scurte roşii, mărginite de o dungă roşie-brună, iar pe corp, benzi din dungi oblice şi motiv tip scară ambele de culoare roşie (fig. 174/6).

VII. Vase binoclu.

Un singur fragment, decorat la exterior cu alb la partea superioară şi la cea inferioară cu câte o bandă de dungi orizontale roşii-brune, iar pe corpul bombat cu o bandă de dungi oblice roşii-brune între cele două benzi orizontale (fig. 152/10).

VIII. Forme neprecizate.

Au fost ilustrate mai multe fragmente, provenind din diferite forme de vase, a căror forme, pe baza resturilor păstrate, nu au putut fi determinate, din care motiv vor fi menționate aici doar particularitățile decorului acestor fragmente, după cum urmează:

- Spirale îmbucate, cruțate cu roşu brun (fig. 175/1);
- Decor neprecizat, pe fond albicios, din dungi arcuite şi oblice cruțate (fig. 175/2);
- Decor din două fragmente de cercuri din bandă lată, cu un punct la interior, asociate cu o bandă orizontală cruțată şi cu o bandă de dungi oblice roşii (fig. 175/3);
- Două benzi arcuite, față în față, cu motivul în formă de scară (fig. 175/4);

- Decor spiralic cu pâlniile haşurate, pe două fragmente ale aceluiaşi vas (fig. 175/5a-b);
- Elipsă cu cerc din o bandă lată roşie-brună, cu motiv cruciform, cu bordură de aceeaşi culoare (fig. 175/6);
- O bandă ovală roşie-brună, iar în afara ei două dungi arcuite dispuse în sens invers cu motivul în formă de scară, între care o bandă unghiulară cu acelaşi motiv (fig. 175/7);
- Pe un fragment ce provine de la baza unui vas, la exterior şi interior fond cu decor neprecizat din bandă roşie-brună (fig. 175/8a-c);
- Două resturi la exterior de cercuri (?) din bandă roşie-brună şi cu un motiv în interior din două dungi arcuite scurte cu motivul în formă de scară (fig. 175/9);
- Pe fond albicios un cerc roşu-brun cu triunghiuri mici la interior, înconjurat de un alt cerc păstrat parțial de aceeaşi culoare (fig. 175/10);
- Pe gât, pe fond albicios, două benzi a trei dungi orizontale roşii-brune, între care o toartă perforată orizontal, sub care se află o bandă lată de dungi verticale roşii-brune, suprapuse la mijloc de o bandă scurtă, oblică, din trei dungi de aceeaşi culoare (fig. 175/11);
- Motiv unghiular, pe fond alb, cu dungi oblice roşii-brune şi cu bordură de aceeaşi culoare (fig. 175/12);
- Pe gât, benzi de dungi oblice brune şi roşii, ultimele într-o bandă triunghiulară, iar pe corp o bandă cu alb şi restul neprecizat (fig. 175/13);
- Bandă albă şi cu o toartă perforată vertical, suprapusă parțial de o bandă de dungi oblice roşii şi însoțite, sus şi jos de câte un cerc plin roşu-brun (fig. 175/14).

7.3.2.4.2. Ceramică nedecorată, de uz casnic.

Această categorie este reprezentată prin mai multe fragmente, care aparțin următoarelor forme de vase:

I. Vase cu marginea răsfrântă şi cu umăr. Au fost ilustrate următoarele piese:

- Trei fragmente din vase diferite cu torți perforate orizontal pe umăr, netezite la interior şi cu urme de culoare albă la exterior (fig. 204/1-2, 5);
- Alt fragment, tot cu o toartă perforată orizontal, este netezit la exterior şi interior (fig. 204/3);
- La exterior cu urme de culoare roşie aplicată pe corp (fig. 204/4, 6);
- Cu buton plat, pe umărul cu fond albicios şi cu roşu pe margine la exterior şi netezit la interior (fig. 205/1);

II. Vase cu corp bombat. Fragmentele ilustrate, ce aparțin probabil aceluiaşi vas (fig. 204/7-8), au urme de alb şi roşu pe margine, la exterior şi interior, la care se adaugă un şir orizontal şi altul vertical de alveole mici rotunde în formă de puncte pe umăr, având şi marginea uşor răsfrântă.

III. Chiupuri. Un fragment din pastă grosieră, cu toartă perforată orizontal, cu *schlick* la exterior şi netezit neglijent la interior (fig. 205/3).

IV. Străchini. Câteva fragmente cu buza plată şi marginea îndoită, după cum urmează:

- Cu angobă albă la exterior şi interior, cu *schlick* la exterior şi netezit la interior (fig. 204/9, 11);
- Din pastă grosieră cu şiruri de alveole mici, mai mult sau mai puțin regulate (fig. 204/10);
- Cu un buton neperforat pe umăr (fig. 204/12);
- Cu marginea îndoită şi uşor arcuită (fig. 204/13);

V. Vase miniatură. Un exemplar, cu corpul bombat, din pastă grosieră, fără urme de decor (fig. 199/2). Un al doilea fragment pare să provină dintr-un vas cu corp bombat (fig. 199/11), iar ultimul fragment ilustrat provine de la un vas cu picior (fig. 199/10).

7.3.3. SUBFAZA CUCUTENI B_2

Cum s-a arătat de cei care s-au ocupat de ceramica pictată din faza Cucuteni B, în special de Ştefan Cucoş pentru zona subcarpatică a Moldovei, tehnica lutului şi compoziția mineralogică sunt asemănătoare cu cele din subfaza Cucuteni B_1, deosebindu-se două categorii în Cucuteni B_2, respectiv cărămizie-roşie şi cafenie-albă (Cucoş Şt., 1999, p. 100 şi urm.).

Olarii din această subfază, buni cunoscători în alegerea materiei prime şi în procedeele de producere a ceramicii, au aplicat uneori pe ceramica din pastă compactă, fără impurități şi fisuri, o angobă pe bază de calcar, lut şi apă, peste care s-a pictat decorul, iar în lipsa angobei s-a pictat direct pe fondul roz-gălbui sau brun-roşcat deschis al vasului (*ibid.)*. Analizele de laborator din Muzeul de Istorie din Piatra Neamț, efectuate de Paula Iacob, i-au permis să cunoască compoziția nuanțelor de roşu (hematită) şi negru (oxid de mangan), precum şi relativ la arderea uniformă a ceramicii şi cu o bună circulație a gazelor în atmosfera oxidantă, precum şi în legătură cu cauzele unor zone de colorație diferită de pe unele vase (*ibid.)*.

În ceea ce priveşte formele de vase din subfaza B_2, s-au identificat, prin săpăturile din 1961-1966 de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, următoarele tipuri de vase şi decorul lor, deosebindu-se, pe bază de decor, exemplarele aparținând grupelor ε şi ζ.

7.3.3.1. Specia pictată.

7.3.3.1.1. Grupa ε.

Acestei grupe îi aparțin următoarele forme de vase:

I. Pahare.

Această categorie ceramică este reprezentată prin puține fragmente ceramice, din

care s-a ilustrat un vas întreg (fig. 151/1) cu corp rotunjit cu fund ascuțit şi cu maximum curburii la partea inferioară, decorat cu arcade negative, separate printr-o bandă de dungi în formă de scară.

II. Vase cu marginea răsfrântă.

În această categorie au fost incluse o serie de fragmente ceramice ce provin de la o serie de vase de diferite forme, probabil vase cu corp bombat sau bitronconic, cu gât, umăr şi fund îngust, decorate la exterior cu motive spiralice pictate (fig. 176/1-2) sau cu decor neprecizat (fig. 176/3) şi cu ochi de prindere roşu-brun plin la partea superioară şi la cea inferioară cu o bandă de două dungi roşii-brune, sub care erau benzi arcuite, probabil spiralice, cruțate, roşii-brune (fig. 176/2).

Un alt fragment este pictat cu o bandă orizontală cruțată, delimitată de două dungi brune, cu motivul în formă de scară între ele (fig. 176/4). De asemenea, decorul exterior mai este format şi din grupe patru dungi verticale roşii-brune (fig. 176/5), ghirlandă roşie-brună şi bandă din dungi roşii (fig. 179/7) sau motive neprecizate din bandă lată verticală roşie-brună şi alta din dungi unghiulare (fig. 179/5).

Unele din fragmentele ceramice ale acestei categorii sunt decorate şi la interior, respectiv cu motive în formă de ghirlande roşii-brune pe margine (fig. 176/1, 4) sau prezintă la interior şi exterior urme de culoare albă (fig. 176/6).

III. Străchini.

Mai multe fragmente de străchini cu marginea dreaptă (fig. 181/1, 3, 5, 7-8) sau uşor arcuită (fig. 181/2, 4, 6, 9), din care unele decorate pe buză cu dungi roşii-brune verticale (fig. 181/6) sau oblice (fig. 181/9), sunt decorate cu o bandă lată din dungi roşii-brune verticale cu bordură cu motivul în formă de scară (fig. 181/1) sau cu motive în formă de două ghirlande, legate printr-o bandă verticală din dungi roşii-brune (fig. 181/4, 6), cu motive în formă de scară în bordură şi în interspații cu motive arcuite şi diagonale cruțate (fig. 181/5), cu motivul în formă de bandă arcuită (fig. 181/8), precum şi prin diagonale cruțate şi cu o bandă oblică mediană, din dungi roşii-brune oblice, cu bordură brună (fig. 181/2, 7) sau cu motivul ghirlandă şi cu arcade cruțate (fig. 181/3).

IV. Castroane.

Două fragmente, provenind probabil din acelaşi vas, cu pereții oblici şi decor la interior (fig. 184/1-2). Unul din acestea este decorat la interior, pe fond alb, cu o bandă în zig-zag, verticală, de dungi roşii-brune, cu bordură de aceeaşi culoare, asociată la stânga, cu o bandă de dungi roşii-brune verticale, cu bordură brună, şi la dreapta de o bandă ovală cruțată şi cu două benzi de dungi uşor oblice perpendiculare una pe alta, însoțite de motive cruțate (fig. 184/1), din cel de-al doilea păstrându-se parțial acest decor (fig. 184/2).

V. Forme neprecizate.

Fragmentele ceramice grupate aici sunt numeroase, dintre acestea două fragmente

din vase mai mari, dintre care unul, cu fond albicios, este decorat cu benzi de dungi verticale, roşii-brune şi în formă de zig-zag, asociate cu suprafețe triunghiulare cruțate, alternând cu altele haşurate (fig. 186/1).

Alte fragmente ceramice cu pictură din grupa ε, prezintă următoarele motive decorative:

- Pe gât două dungi roşii-brune paralele, iar pe corp bandă din dungii roşi-brune subțiri cu bordură din dungi mai groasă de aceeaşi culoare şi motiv neprecizat (fig. 179/1);
- Pe gât bandă din dungi roşii-brune mai subțiri, unghiulare, şi mai late, arcuite, precum şi ghirlandă sub margine (fig. 179/3);
- Pe gât motive spiralice (?) (fig. 179/4) sau din dungă lată ce flanchează bandă unghiulară (fig. 179/5), toate de culoare roşie-brună;
- Bandă din două dungi roşii-brune, ce se continuă cu o alta bandă arcuită (?) din dungi roşii şi altele roşii-brune (fig. 179/6);
- O bandă din dungi roşii-brune orizontale, cu bordură brună, însoțită de un şir orizontal de alveole mici la partea inferioară (fig. 179/8);
- O bandă lată, cu bordură roşie-brună, din dungi roşii, orizontale, iar pe fond albicios un şir orizontal de triunghiuri brune, peste o bandă orizontală de dungi de aceeaşi culoare (fig. 186/2);
- Pe margine, motiv în formă de ghirlandă, sub care este o bandă orizontală, cu bordură brună, cu un şir orizontal de alveole mici roşii-brune (fig. 186/3);
- Două benzi de dungi verticale şi oblice, roşii-brune, cu bordură neagră şi cu motivul în formă de scară (fig. 186/4);
- Pe acelaşi fond alb, motive decorative din benzi unghiulare şi arcuite, cruțate, simple, sau cu dungi scurte oblice peste ele (fig. 186/5);
- Cu benzi de dungi roşii-brune orizontale şi altele în formă de arcuri cruțate (fig. 186/6);
- Cu motive cruțate în formă de diagonală, arcade şi benzi oval-ascuțite şi de bandă oblică cu motivul în formă de scară (fig. 186/7);
- Un motiv cruciform, din câte două dungi roşii-brune (fig. 186/8);
- Pe fond alb, o bandă oblică cruțată, lățită la capete, însoțită de două benzi oval ascuțite, cu dungi brune oblice în interior şi dispuse în sens invers (fig. 186/9);
- Două spirale îmbucate, cu ochi de prindere roşu-brun (fig. 186/10);
- Pe fond albicios, o bandă de dungi verticale, cu bordură brună, umplută cu şiruri verticale de alveole mici roşii-brune (fig. 186/11);
- Dintr-un probabil cerc, cu contur gros, brun, conținând un motiv median oval-ascuțit, de aceeaşi culoare, constituit din două segmente separate printr-o dungă brună (fig. 186/12):
- Cu un cerc roşu-brun, cu motiv cruciform în interior cu aceeaşi culoare, însoțit de o bandă oblică cu motivul în formă de scară (fig. 186/13);

7.3.3.1.2. Grupa ζ.

Acestei grupe îi aparțin următoarele forme de vase:

I. Pahare.

Această formă este rar întâlnită, ca şi la grupa ε, fiind ilustrat un exemplar întreg decorat pe gât cu un motiv serpentiform roşu şi cu un altul zoomorf pe cealaltă parte a vasului (fig. 151/2).

II. Vase cu corp bombat.

Dintre fragmentele descoperite a fost ilustrat unul decorat cu o bandă mediană serpentiformă roşie, ştearsă în parte, şi cu bordură roşie-brună, motiv, delimitat de două benzi oblice de dungi roşii-brune, din care, cea din dreapta este în contact cu resturi din capul spiralei, în formă de cercuri concentrice, albe şi roşii-brune (fig. 178/8).

III. Vase cu marginea răsfrântă.

Au fost grupate aici o serie de fragmente ceramice cu marginea răsfrântă, provenind de la diverse forme de vase. Astfel un prim fragment ilustrat este pictat pe fond alb, pe gât, cu grupe a câte două dungi orizontale, roşii-brune, scurte şi suprapuse (fig. 177/5). Alt fragment ilustrat este pictat cu dungi orizontale şi oblice, roşii-brune pe gât şi arcuite în dreptul elipsei (fig. 180/9), la care adăugăm un ultim fragment cu motiv spiralic îmbucat, cu toartă perforată vertical şi motiv neprecizat roşu cu bandă brună (fig. 180/8).

Alte fragmente ceramice cu marginea răsfrântă de la vase cu gât şi umăr sunt decorate la exterior cu următoarele motive:

- Benzi roşii unghiulare cu bordură neagră (fig. 178/1);
- Benzi arcuite (?) cu bordură neagră (fig. 178/2);
- Motive orizontale şi arcuite roşii cu bordură neagră (fig. 178/3, 5), uneori cu puncte mici pe bordura neagră (fig. 178/5);
- Fond albicios la exterior şi pe margine la interior, patru sectoare la exterior, separate prin benzi de dungi verticale brune, prevăzute cu dungi scurte orizontale şi oblice, pe două fragmente din acelaşi vas (fig. 178/4a-b);
- Motiv în zig-zag cu o bandă orizontală roşie cu bordură neagră pe umăr (fig. 178/7).

IV. Străchini.

Această categorie este reprezentată prin mai multe fragmente, cu marginea dreaptă (fig. 182/3-4, 6-10; 183/1, 4-6) sau uşor arcuită (fig. 182/1-2, 5; 183/2-3, 7), decorate pe buză cele mai puține şi pe margine în totalitate.

Astfel, pe buză sunt urme de culoare roşie-brună (fig. 182/4, 8; 183/4a, 5) şi dungi scurte roşii-brune verticale (fig. 182/1, 6) sau oval-ascuțite (fig. 182/5), iar pe margine la exterior sunt următoarele motive:

- În formă de zig-zag roşii şi cu bordură brună (fig. 182/1-2);
- Spirală roşie-brună (fig. 182/3b);

- Diagonale cu motiv serpentiform roşu cu bordură brună (fig. 182/4-6, 8, 10);
- Pe fond alb sau albicios motiv serpentiform roşu, cu bordură brună, între benzi de dungi oblice de aceeaşi culoare (fig. 182/7);
- Diagonale cruțate albe cu bandă mediană oblică roşie cu bordură roşie-brună (fig. 182/9; 183/4-5);
- Motivul în formă de spirală (?) roşie-brună cu bordură brună (fig. 183/1).

La acestea se adaugă următoarele motive:

- Cu două benzi verticale roşii, cu bordură brună (fig. 183/2-3);
- O bandă roşie arcuită cu bordură brună pe fond alb (fig. 183/6);
- O bandă arcuită roşie cu bordură roşie-brună (fig. 183/7).

În ceea ce priveşte decorul din interiorul străchinilor, într-un caz s-a remarcat un rest de bandă oval-ascuțită (fig. 182/3b) şi în altul o bandă oblică roşie-brună, cu capătul inferior rotunjit, probabil o picătură de vopsea căzută din greşeală (fig. 183/4b).

V. Castroane.

Sunt cel mai bine reprezentate față de toate celelalte etape de locuire. Un exemplar care a fost restaurat (fig. 153/1) de dimensiuni mai mari decât celelalte găsite, prezintă atât la interior, cât şi la exterior, benzi arcuite roşii cu bordură neagră. Acelaşi decor se găseşte şi pe alte fragmente de dimensiuni mai mici sau mai mari (fig. 184/5; 185/1a-b, 4a-b).

Alte trei exemplare fragmentare, din care două cu pereții oblici (fig. 184/3-4) şi unul cu marginea scundă, uşor răsfrântă în afara şi cu umărul pronunțat (fig. 184/5), au un decor neprecizat din benzi şi dungi roşii-brune, probabil ornitomorf (fig. 184/4): La acesta se mai adaugă un fragment cu reprezentări ornitomorfe roşii cu bordură brună la interior (fig. 185/3b şi detaliu).

De asemenea, mai pot apărea şi alte motive, precum benzile din dungi roşii-brune oblice la exterior (fig. 185/6a), sub formă de zig-zag-uri la interior (fig. 185/6b), spirale îmbucate la interior (fig. 185/7b) sau cu bordura neagră a benzii roşii cu puncte (fig. 185/5b). Datorită dimensiunilor mici ale unor fragmente nu se păstrează detalii concludente ale decorului (fig. 185/2a, 8, 9a).

VI. Forme neprecizate.

Din această categorie fac parte cele mai numeroase exemplare fragmentare, dintre acestea unele sunt din corpul vasului, fiind decorate cu următoarele motive roşii cu bordură roşie-brună sau neagră pe fondul, de obicei albicios al vasului: serpentiforme (fig. 188/2, 3, 6, 8-9) sau probabil serpentiforme (fig. 187/9, 188/7, 11, 19), unghiulare (fig. 188/11, 13) şi în formă de zig-zag-uri mici, strânse (fig. 188/14, 15a-c, 16-17), arcuite (fig. 188/1, 16, 18) şi zoomorfe (fig. 187/10; 188/4-5, 20), precum şi cu motive neprecizate, cu o dungă verticală roşie cu țepi sau puncte tot roşii într-o suprafață oval-unghiulară cruțată din fondul albicios al vasului (fig. 187/8; 188/12).

La acestea se adaugă fragmente cu următoarele motive decorative:

- Pe fond alb, o proeminență conică, înconjurată de două cercuri, roşii-brune late, însoțite de alte două cercuri albe, din care cel exterior cu o bandă din două dungi roşii-brune, cu bordură roşie-brună(fig. 187/2);
- Cercuri concentrice roşii brune în jurul unui punct mare roşu, înconjurat de puncte mici (fig. 187/3);
- Bandă roşie arcuită, asociată cu o bandă unghiulară din două dungi roşii, amândouă cu bordură roşie-brună (fig. 187/4);
- Motiv cruciform cu două dungi roşii şi cu bordură roşie-brună, asociat cu o bandă roşie în formă de cerc păstrată parțial, şi ea cu bordură roşie-brună (fig. 187/5);
- Motiv cruciform roşu-brun, asociat cu o bandă roşie cu bordură roşie-brună în formă de cerc, păstrată parțial, (fig. 187/6-7);
- Dungi roşii cu bordură roşie-brună cu triunghiuri cu vârful în jos (fig. 187/11);
- O reprezentare ornitomorfă, căreia îi sunt redate părțile anatomice (fig. 177/7).

Unele fragmente ceramice, mai mari sau mai mici, păstrează marginea din vasului, fără a se putea reconstitui forma acestora. Acestea sunt decorate la exterior cu următoarele motive:

- Pe gâtul un motiv zoomorf, acestuia fiindu-i redat corpul în întregime, cu cap, membre scurte şi coadă lungă (fig. 177/1);
- Tot motive zoomorfe, păstrate parțial însă, sunt redate şi pe alte fragmente, ce prezintă marginea aproape dreaptă (fig. 177/3, 9, 10-11); pe lângă corpul redat cu roşu şi cu bordură roşie-brună, mai sunt indicate şi alte părți anatomice, precum coada (fig. 177/3, 9-11), urechile (fig. 177/10) sau sexul masculin (fig. 177/10-11)
- Benzi roşii unghiulare şi în zig-zag, cu bordură roşie-brună (fig. 180/3, 5-7);
- Unele fragmente păstrează resturi de motive de formă neprecizată (fig. 177/2, 4, 6, 8; 180/1-2, 4), unele putând proveni din motive arcuite sau serpentiforme.

Tot în această categorie anterior amintită am inclus şi o serie de fragmente cu marginea dreaptă sau uşor răsfrântă. Ele sunt decorate cu următoarele motive:

- Motivul în formă de diagonală albă cruțată şi prevăzută cu un motiv median serpentiform, roşu cu bordură neagră (fig. 179/2);
- Dungi roşii cu bandă neagră pe margine, orizontale şi verticale ce par a face parte dintr-un singur motiv (fig. 179/9);
- Două sectoare, separate prin benzi verticale cu bordură neagră, din care unul conține un rest de motiv serpentiform roşu, pictat, iar altul un capăt de spirală albă cruțată (fig. 179/10).

7.3.3.2. Ceramică nedecorată, de uz casnic.

În această categorie sunt incluse câteva vase întregi şi numeroase fragmente de vase, deosebindu-se următoarele forme de vase:

I. Vase cu gât şi umăr. Un exemplar întregit, cu două proeminenţe neperforate la marginea de jos a gâtului, cu crestături pe buză şi cu un şir orizontal de impresiuni triunghiulare pe umăr (fig. 199/6) şi un fragment cu toartă perforată orizontal din pastă bună, netezit la exterior (fig. 206/6).

II. Vase cu marginea răsfrântă şi umăr. Un fragment ceramic de la un vas de acest tip cu angobă albă la exterior (fig. 205/5).

III. Vase cu corp bitronconic şi gât. Trei exemplare întregi cu decor pictat şters la exterior (fig. 199/3-5), din care unul cu o toartă perforată orizontal (fig. 199/5).

IV. Vase cu corp bombat (fig. 205/6-11). Fragmente, din care patru cu marginea răsfrântă, primul cu roşu brun pe margine, la exterior şi interior (fig. 205/6), al doilea cu buton cilindric (fig. 205/9), al treilea cu angobă albicioasă şi cu decorul şters la exterior (fig. 205/7) şi al patrulea, neîngrijit netezit pe ambele feţe, cu urme de alb la exterior şi cu un şir oblic de brâu alveolar (fig. 205/11). Tot în această grupă am inclus şi un fragmente de la un vas cu corp bombat şi cu gâtul înalt, de mari dimensiuni, netezit, la exterior şi interior, şi cu angobă albicioasă la exterior (fig. 205/4).

V. Străchini. Opt fragmente ceramice de la vase cu marginea îndoită şi uşor arcuită (fig. 205/12-15; 206/7-8, 11-12), dintre care unele netezite pe ambele feţe, mai neglijent la interior (fig. 205/13; 206/11-12).

VI. Castroane. Un fragment de la un castron pereţii oblici îngrijit netezit pe ambele feţe (fig. 206/2).

VII. Vase miniatură. Se deosebesc următoarele forme:

- **Pahare.** Un exemplar fragmentar (fig. 199/8).
- **Străchini.** Exemplare fragmentare (fig. 206/9-10);
- **Forme neprecizate.** Un exemplar aproape întreg, cu urme de angobă albă la exterior şi interior, dintr-o pastă foarte proastă (fig. 199/7). Forma piesei aduce cu cea a unei mici bărci.

VIII. Forme neprecizate. Un fragment cu *schlick* la exterior şi netezit la interior, cu o toartă mică, perforată orizontal (fig. 205/2). Alături de acesta mai sunt ilustrate exemplare de funduri de vase (fig. 206/1b, 3-5), din care primul de la un vas mare, probabil chiup, ilustrat prin două fragmente cu decor din benzi oblice incizate (fig. 206/1a-b), al doilea, tot de vas mare, netezit la exterior şi interior şi cu impresiuni liniare scurte pe fundul vasului (fig. 206/3) şi alte două cu perforaţii (fig. 206/4-5), din care unul cu angobă albicioasă (fig. 206/5).

7.3.4. CERAMICĂ DINTR-O SUBFAZĂ NEPRECIZATĂ CUCUTENI B.

În această categorie sunt incluse vasele fi fragmentele ceramice pictate şi de uz casnic, din diferitele etape ale subfazelor Cucuteni B_1 şi B_2, care din motive obiective, în principal - din lipsa unor repere stratigrafice clare, cât şi datorită ştergerii marcajelor, nu au putut fi încadrate cu exactitate la una din aceste două subfaze.

Am inclus aici şi unele piese ce provin tot de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, aflate în vechile colecţii ale Muzeului de Antichităţi din Iaşi şi care au fost preluate de Institutul de Arheologie sau de Muzeul de Istorie a Moldovei, dar despre care nu avem alte informaţii suplimentare (fig. 149/7; 151/4-5, 9-10; 152/4-6, 9; 189/3; 191/5; 200/6-8).

7.3.4.1. Specia pictată.

Această categorie este reprezentată prin numeroase fragmente, provenind din următoarele forme de vase, pictate în stil ε.

I. Pahare.

Din această categorie fac parte exemplare cu marginea îndoită, dreaptă sau uşor arcuită, gâtul mai mult sau mai puţin înalt, corpul bitronconic cu profil rotunjit şi fundul îngust.

Câteva din piese s-au păstrat aproape întregi sau au fost restaurate şi au decorul în două zone, separate prin benzi de dungi verticale, pictat pe fond cărămiziu sau alb. Forma vasului este dată de gâtul înalt şi corpul bitronconic rotunjit (fig. 151/3) sau ascuţit (fig. 151/4), cu curbura maximă la partea inferioară, sau cu gâtul mai scurt şi curbura maximă la partea mediană a vasului (fig. 151/5, 7, 12). Decorul de pe exteriorul acestor vase, constă din dungi late pe margine, benzi orizontale din dungi roşii-brune dispuse sub margine, pe corp benzi din dungi verticale şi arcade cruţate peste o bordură orizontală dispusă pe marginea curburii (fig. 151/3-5, 7). Decorul pe unul dintre aceste exemplare este aproape total şters (fig. 151/12).

Motivele decorative precizate în baza fragmentelor ceramice ilustrate sunt reprezentate de benzi de dungi orizontale, verticale şi oblice, roşii-brune şi cu bordură brună sau neagră sau sub formă de scară (fig. 189/1-7, 9, 12, 17; 190/4), aplicate uneori pe un fond albicios, din benzi albe, arcuite, cruţate (fig. 190/2), motive în formă de ghirlandă asociate cu bandă din dungi roşii orizontale (fig. 189/2), şiruri verticale de alveole mici pe gât şi orizontale pe umăr (fig. 189/14), arcuri negative (fig. 190/5) şi motive cu bandă orizontală, pe corp cu o bandă oval-ascuţită şi o alta din două dungi, toate de culoare roşie-brune (fig. 192/1).

Alte fragmente au tot la exterior angobă albă sau albicioasă (fig. 189/10-11, 16), fiind decorate la exterior, pe margine, cu o bandă roşie-brună (fig. 189/11), pe gât cu benzi de dungi orizontale (fig. 189/10), verticale (fig. 189/16), iar pe umăr şi corp cu motive decorative ca benzi orizontale din dungi roşii-brune (fig. 189/10-11) sau motive spiralice

cruțate (fig. 189/16). În unele cazuri, motivele pictate s-au şters aproape complet (fig. 190/1-3, 5).

La interior puține exemplare sunt decorate, şi doar pe margine, cu o bandă orizontală roşie-brună (fig. 189/9) sau verticală cu motivul în formă de scară de culoare roşie-brună (fig. 189/6).

II. Vase cu corp bombat, cu marginea răsfrântă uşor şi gât.

Din această categorie fac parte numeroase fragmente de vase, din faza Cucuteni B. Sunt resturi de vase, cu marginea uşor răsfrântă în afară şi cu corpul mai mult sau mai puțin bombat, cât şi exemplare întregite, dintre care unul are pe gât benzi arcuite şi pe corp o elipsă cu două benzi ascuțite pe margine şi cu una verticală mediană (fig. 149/7) sau un altul cu spirale îmbucate (fig. 151/11), iar altele prezintă decorul şters în cea mai mare parte (fig. 151/6, 8-10), din care s-a păstrat dunga roşie-brună pe margine şi fragmente de benzi sau dungi verticale (fig. 151/10).

III. Vase cu corp bitronconic, mai îngust sau mai alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fund îngust.

Un exemplar mai deosebit, păstrat aproape întreg, care intră tot în această categorie are corpul bitronconic, cu partea superioară uşor bombată, cu fund îngust, pe care au fost pictate motivele spiralice, care acum sunt aproape şterse şi din această cauză nu putem face alte precizări (fig.153/6).

IV. Vase cu marginea răsfrântă.

Din această categorie a vaselor cu marginea răsfrântă, mai mult sau mai puțin, fac parte, relativ, un număr mai mare de fragmente ceramice, dintre care unele de dimensiuni mai mari, cu marginea răsfrântă şi cu umărul mai mult sau mai puțin accentuat, neputându-se însă separa vasele bitronconice de cele cu corpul bombat.

Unul din fragmentele de vase ilustrate este prevăzut pe umăr cu o toartă perforată orizontal (fig. 191/1a), fiind decorat la exterior cu motivul în formă de arcade cruțate, cu bordură albă subțire, pe fond albicios (fig. 191/1a) şi la interior, pe margine, cu o bandă roşie-brună şi cu bordură brună (fig. 191/1b)

Alte fragmente ceramice de la vase de acest tip sunt decorate la exterior, la partea superioară, cu următoarele motive:

- Benzi unghiulare sau în formă de arcade roşii-brune şi cu alte motive neprecizate (fig. 190/6);
- Motivul în formă de ghirlandă, pe margine şi cu diagonală din dungi roşii şi bordură brună (fig. 190/7);
- Grup de dungi orizontale roşii, însoțite de o bandă arcuită roşie, cu bordură brună şi cu țepi (fig. 192/6);
- Benzi din dungi oblice, roşii-brune şi decor neprecizat (fig. 192/7);

- Benzi de dungi oblice pe gât şi cu motiv cruțat, neprecizat pe umăr (fig. 192/10).

Tot în categoria vaselor cu margine răsfrântă, pot fi incluse câteva fragmente ceramice, decorate cu o bandă roşie-brună (192/3) sau pe gât cu benzi de dungi oblice (fig. 192/8), precum şi cu motive spiralice roşii-brune (fig. 192/13).

Multe din vasele ilustrate au la exterior o angobă albă sau albicioasă, peste care s-au aplicat motivele decorative. Câteva din fragmentele ceramice sunt decorate la exterior cu următoarele motive decorative:

- La exterior, pe margine, sunt una (fig. 191/8) sau două dungi orizontale roşii-brune (fig. 192/12), precum şi uneori motive în formă de ghirlandă (fig. 192/4);
- Pe gât sunt benzi de dungi orizontale roşii-brune (fig. 192/2, 5);
- Benzi de două dungi orizontale roşii-brune (fig. 191/7), însoțite uneori de dungi scurte, oblice şi cu țepi (fig. 190/9);
- Benzi de dungi roşii, uşor arcuite (fig. 191/4);
- Benzi orizontale şi oblice (fig. 190/14) şi triunghiulare (fig. 191/6);
- Benzi arcuite cu dungi roşii şi bordură roşie-brună şi spiralice cruțate cu ochi de prindere opac (fig. 192/12);
- Bandă triunghiulară roşie-brună din dungi verticale şi oblice roşu-brune (fig. 190/8);
- Benzi de dungi verticale cu motivul în formă de scară în bordură, însoțite de o bandă oblică lățită la capăt şi haşurată (fig. 192/5).

Alte fragmente au decorul în formă de ghirlandă pe margine şi cu spirală cu ochi de prindere pe gât (fig. 190/12) sau pe margine la exterior benzi ovale dispuse oblic şi la interior cu motivul ghirlandă (fig. 191/5). De cele mai multe ori, decorul se păstrează puțin sau poate fi total şters (fig. 190/10; 191/2).

Unele din fragmente sunt decorate şi la interior, pe margine, cu motive din dungi albe sau în formă de ghirlandă roşie-brună (fig. 190/13; 191/3, 7-8; 192/9, 11, 14) sau în unele cazuri au urme de culoare brună (fig. 192/14).

V. Străchini.

Sunt reprezentate prin multe fragmente ceramice, dar şi prin cel mai mare număr de vase întregi sau întregite prin restaurare. Străchinile, întregi sau întregite, au marginea dreaptă şi cu fondul de culoare albă sau albicioasă, decorate la exterior cu benzi oblice roşii şi cu motive cruțate în formă de topor bipen şi cu benzi unghiulare în interspații (fig. 152/1), cu benzi unghiulare sau din dungi oblice (fig. 152/3, 5-6), motiv din benzi din dungi oblice separate de altele verticale (fig. 152/9) sau cu decor şters (fig. 152/4, 7; 153/2). La interior, pe un exemplar se găseşte o urmă roşie-brună în formă de „v" (fig. 152/4).

O importantă parte o reprezintă fragmentele ceramice, dintre care unele cu marginea uşor arcuită, uneori cu o angobă albă sau albicioasă. Acestea au fost decorate pe buză cu culoarea roşie-brună (fig. 193/1-2, 11-12; 194/1-2, 4) sau cu dungi scurte oblice şi

verticale (fig. 193/2, 8) şi în formă de „x" (fig. 193/5).

La exterior, pe marginea acestor fragmente, au fost identificate următoarele motive decorative:

- Elipsă – decorul preferat, şi ovalul alb cruțat uneori în formă de topor bipen (fig. 193/1, 4-6, 8-10), delimitată de una sau două dungi laterale arcuite brune (fig. 193/1, 5-6, 8-10) şi conținând două benzi oval-ascuțite cu dungi oblice roşii-brune şi bordură brună (fig. 193/1) şi benzi de dungi roşii-brune verticale (fig. 193/5-6, 8-10);
- Motive în formă de ghirlandă roşie-brună, legate printr-o bandă de dungi roşii-brune verticale (fig. 193/5-7, 10), asociate cu motive în formă de „x" sau „xx" (fig. 193/5), precum şi cu motivul în formă de scară (fig. 193/10);
- Elipsa în formă de topor bipen este străbătută uneori de-a lungul de o bandă oblică cu bordură brună (fig. 194/10, 12);
- Benzi oblice roşii-brune (fig. 194/4, 6);
- Motive în formă de „x" (fig. 194/13-15, 17);
- Benzile laterale ale elipsei cu motivul în formă de scară (fig. 193/6);
- Diagonale albe cruțate cu bandă mediană de dungi roşii-brune (fig. 193/1; 194/1-2, 4, 6);
- Benzi unghiulare dispuse în zig-zag din dungi roşii-brune (fig. 193/12);

Alte fragmente au benzi de dungi verticale în interspații, cu benzi oval ascuțite din dungi roşii-brune şi cu bordură de aceeaşi culoare (fig. 193/3), cu elipsă de două motive de tip ghirlandă, legate printr-o bandă verticală (fig. 193/7), cu o elipsă cu bandă oblică (fig. 194/3), cu bandă din dungi oblice cu bordură (fig. 194/6), cu o bandă oblică cu motivul în formă de scară (fig. 194/7) sau de dungi oblice (fig. 194/11), cu motiv cruciform din dungi roşii-brune în interspații (fig. 194/16) sau în formă de „x" (fig. 194/15a, 17), precum şi fragmente decorate cu elipse (fig. 193/13; 194/9).

Mai trebuie menționat că un fragment decorat la exterior o bandă îngustă din trei dungi roşii-brune de pe margine şi deasupra cu decor neprecizat (fig. 195/1a), prezintă la interior un decor cu o bandă arcuită din patru dungi cu câte un cerc plin roşu-brun la capetele ei (fig. 195/1b).

De asemenea, la interiorul unor fragmente, pe margine, în afara de culoarea roşie-brună (fig. 193/11), se întâlnesc următoarele motive decorative:

- O bandă orizontală roşie-brună (fig. 194/5b);
- Mai frecvent motive în formă de ghirlande roşii-brune (fig. 194/1b-2b, 8b);
- Benzi şi dungi oblice albe şi suprafețe oval-ascuțite cruțate (fig. 194/12b, 14b);
- Dungi roşii-brune orizontale, cu ovale cruțate din fondul vasului (fig. 194/9b).

VI. Castroane.

Au în general dimensiuni mici, fiind ilustrate şapte fragmente de castroane cu pereții oblici şi cu marginea dreaptă subțiată (fig. 195/2-3, 10) sau uşor îngroşată

(fig. 195/4-7), decorate întotdeauna la interior (fig. 195/2-6, 10) şi mai rar pe margine exterior (fig. 195/2a, 7a).

Decorurile întâlnite la interior sunt:

- O banda orizontală, roşie, îngustă de pe margine, cu o bandă arcuită de dungi roşii-brune cu bordură brună(fig. 195/2);
- Benzi ovale cruțate în suprafața triunghiulară între două benzi din patru dungi arcuite roşii-brune (fig. 195/3);
- Cercuri cruțate din motive neprecizate, probabil ovale, şi cu alte motive din benzi din dungi, toate de culoare roşie-brună (fig. 195/10);
- Cu o bandă oval-ascuțită, sub o bandă albă orizontală, cruțată (fig. 195/4);

La acestea se adaugă motivele neprecizate din benzi unghiulare din dungi întretăiate roşii-brune (fig. 195/5), din benzi în zig-zag cu dungi mediane roşii (fig. 195/6) şi din benzi ovale cruțate, împrejmuite de dungi înguste albe (fig. 195/7b).

Tot acestei forme îi sunt încadrate şi unele fragmente cu marginea uşor răsfrântă, cu decorul în mare parte şters (fig. 195/8-9).

VII. Vase miniatură.

Sunt reprezentate prin câteva exemplare, ce prezintă în general decorul şters. Ca forme se deosebesc:

- **Vase cu picior** (fig. 195/13);
- **Vase suport**, cu picior înalt, decorat cu dungă roşie cu bordură brună, dispusă sub formă de spirală ascendentă pe corpul vasului (fig. 195/11);
- **Vas cu gât şi corp bitronconic**, cu decor şters (fig. 195/12);
- **Formă neprecizată**, probabil un fragment de la o lingură cu coadă scurtă sau un vas cu două torți simetrice orizontal-plate (fig. 195/14).

VIII. Forme neprecizate.

Această categorie este reprezentată prin numeroase fragmente de vase, din care majoritatea cu angobă albă sau albicioasă. Motivele decorative întâlnite sunt:

- Benzi de dungi orizontale şi arcuite dintr-un decor neprecizat (fig. 196/1-3, 12);
- Motive unghiulare roşii-brune cu bordură brună (fig. 196/4);
- Bandă rotundă albicioasă cu un motiv cruciform sau în formă de „x” şi pe margini cu motive în formă de ghirlandă roşie-brună (fig. 196/5);
- Motiv în formă de „x” pe o bandă ovală cruțată (fig. 196/6);
- Bandă ovală cruțată în interior cu două benzi mici oval-ascuțite, roşii-brune cu bordură brună (fig. 196/15);
- Motive în formă de scară simplă şi dublă, dintr-un decor neprecizat (fig. 197/1);
- Bandă arcuită şi motive în formă de scară şi ghirlandă roşie-brună (fig. 197/2);
- Benzi orizontale şi oblice din puncte, sub care este un motiv neprecizat din o bandă de

dungi întretăiate (fig. 197/3);

- Două cercuri roşii-brune în interior cu un motiv în formă de „x” din câte două dungi brune însoțite de dungi scurte oblice de aceeaşi culoare (fig. 197/5);
- Un cerc din bandă roşie-brună, în interiorul căruia este un motiv oval cu capetele ascuțite de aceeaşi culoare (fig. 197/6);
- Bandă arcuită roşie-brună din motivul în formă de scară adosat la o altă bandă orizontală cu dungi scurte verticale pe latura superioară a bordurii (fig. 197/9);
- Bandă unghiulară cu dungi roşii-brune şi cu bordură brună dintr-un decor neprecizat (fig. 197/10, 13);
- Benzi spiralice îmbucate cruțate cu ochi de prindere opac şi cu dungi oblice în interspații (fig. 197/11);
- Benzi din două dungi ovale brune în jurul unei toarte perforate vertical (fig. 197/12);
- Bandă orizontală de dungi roşii-brune şi cu bordură brună, suprapusă de un şir orizontal de triunghiuri roşii-brune (fig. 197/14);
- Diagonală cruțată suprapusă de o bandă arcuită (fig. 197/15);
- Două şiruri verticale de alveole mici ovale, dintr-o bandă arcuită de dungi roşii-brune cu bordură de aceeaşi culoare (fig. 197/17).

La cele prezentate mai sus, se mai adaugă alte fragmente de la vase de formă neprecizată, cu următoarele motive decorate la exterior pe fond alb sau albicios:

- motive cruciforme în arc roşu-brun (fig. 196/7);
- o bandă lată de dungi roşii brune orizontale şi în rest decor neprecizat (fig. 196/9);
- decor zoomorf roşu-brun cu bordură de aceeaşi culoare (fig. 196/10);
- cercuri cu două benzi arcuite în sens invers cu motivul scară din benzi roşii-brune (fig. 196/8, 11);
- două cercuri roşii-brune în interior cu două benzi arcuite în sens invers din dungi roşii-brune (fig. 196/13);
- toartă perforată vertical, încadrată de motive neprecizate din dungi sau cruțate din fondul vasului (fig. 196/14);
- o bandă verticală şi o alta orizontală de dungi roşii-brune din motive neprecizate (fig. 197/16) sau alte benzi arcuite (fig. 196/18);
- o bandă lată verticală roşie-brună însoțită de benzi înguste oblice-brune (fig. 197/20).
- motiv neprecizat (spiralic?) (fig. 196/12) sau decor şters (fig. 197/19).

7.3.4.2. Ceramică nedecorată, de uz casnic.

În această categorie, sunt cuprinse vasele şi fragmentele ceramice de uz casnic din Cucuteni B, subfaza neprecizată, aparținând la următoarele forme de vase:

I. Vase cu umăr. Un vas întregit cu resturi de toartă perforată vertical pe umăr (fig. 200/1).

II. Vase cu corp bitronconic şi gât. Un vas fragmentar, de mai mici dimensiuni din pastă cenuşie şi câteva fragmente, tot din pastă cenuşie, din care unul cu o tortiță perforată orizontal pe maximum de rotunjime (fig. 207/17).

III. Vase cu corp bombat. Sunt ilustrate fragmente ceramice unele şi cu marginea răsfrântă sau dreaptă, din care câteva din pastă compactă cenuşie (fig. 208/11-12, 14, 17-18) sau grosieră (fig. 208/16), uneori cu angobă albă la exterior (fig. 208/12-15, 17) sau numai la interior şi cu *schlick* la exterior (fig. 208/11) sau cu dungi orizontale de la netezire la exterior (fig. 208/19), cu crestături pe buză (fig. 208/13), cu roşu pe margine la interior (fig. 208/17), cu butoni alveolați (fig. 208/20), precum şi cu o toartă perforată vertical (fig. 208/11) sau orizontal sub margine (fig. 208/14). Într-un caz, un fragment a fost afumat la interior (fig. 208/14).

IV. Chiupuri. Mai multe fragmente aparținând la diferite variante, netezite la exterior şi interior şi cu angobă albă (fig. 208/1, 3, 7, 9) sau netezite numai la interior şi cu *schlick* la exterior (fig. 208/2, 5, 8), cu crestături pe buză (fig. 208/4), cu un buton conic sub margine (fig. 208/10) sau la partea superioară (fig. 208/6), cu fundul afumat la interior şi cu o toartă perforată vertical la partea inferioară a vasului, în spre bază (fig. 208/8), sau cu brâu arcuite (fig. 208/7).

V. Străchini. Un exemplar întreg cu marginea uşor arcuită (fig. 153/7), la care se adaugă un altul tot întreg de tipul cu marginea îndoită, înalt de 0,07 m şi cu diametrul gurii de 0,12 m este din pastă grosieră, neagră, cenuşie (fig. 200/6). Fragmentele de dimensiuni mici, mijlocii şi mari, au de obicei marginea îndoită, dreaptă(fig. 207/1-4, 6) şi mai rar uşor arcuită (fig. 207/5). Ele au buza plată şi păstrează uneori resturi din angoba albă.

VI. Castroane. Formele au dimensiuni mici, putând fi incluse şi în categoria vaselor miniatură. Trei exemplare cu pereții oblici, dintre care două întregi, înalte de 0,04 şi 0,055 m, din pastă mai bună şi cu urme de lustru (fig. 200/7-8).

VII. Vase cu picior. Trei fragmente, dintre care primul înalt de 0,06 m (fig. 200/5), al doilea netezit la exterior (fig. 207/13) şi al treilea din pastă grosieră (fig. 207/14).

VIII. Vase cu perforații, tip strecurătoare: trei fragmente (fig. 207/11-12, 18).

IX. Vase miniatură. Sunt ilustrate prin următoarele forme de vase:

- **Vase cu corp bombat**, din care unele cu gât şi margine răsfrântă (fig. 207/16), cu pereții bombați (fig. 199/12, 14-15), cu fundul ascuțit (fig. 199/18) sau cu corp aproape drept (fig. 199/17);
- **Vase bitronconice**. Un mic exemplar întreg, înalt de 0,055 m, cu corp bitronconic şi gât, cu angobă albă (fig. 200/2) şi un altul aproape întreg (fig. 200/3);
- **Vase cu picior** (fig. 207/15);

- **Străchini** (fig. 207/9-10);
- **Castroane** (fig. 207/7-8);
- Un căuş de la o lingură (fig. 199/19);
- Un exemplar întreg, înalt de 0,035 m şi cu diametrul gurii de 0,05 m, de formă neprecizată, probabil un capac, cu crestături perforate la partea superioară (fig. 200/4).

7.4. FORME DEOSEBITE DE CERAMICĂ

Am inclus în această categorie aparte unele exemplare de mese şi scaune miniatură, cu rol cel mai probabil cu rol cultic, cât şi o reprezentare antropomorfă pe un fragment de vas, piesele respective provenind din toate cele trei faze ale culturii Cucuteni, fiind întâlnite şi cazuri, în care unele piese nu au putut fi încadrate cronologic.

I. Mese şi scaune miniatură.

Sunt ilustrate 12 exemplare fragmentare de mese (fig. 223/1-3, 5-13), un exemplar întreg de scăunaş (fig. 223/4), la care se adaugă un mic vas cu patru picioare (fig. 223/15), din pastă cărămizie, (fig. 223/1-6, 8-9, 11-13, 15) sau uneori cu angobă albă (fig. 223/3, 6, 8, 10-11), cu înălțimi cuprinse între 3 şi 10 cm.

Acestea provin din faza Cucuteni A (fig. 223/1, 7, 13-14), din etapele Cucuteni B_{1a} (fig. 223/11, 15) şi Cucuteni B_{1b} (fig. 223/11, 15), şi *passim* (fig. 2-6, 9-10). Dintre acestea, numai patru provin din locuințe, (fig. 223/8, 11-12, 15).

Mesele se caracterizează prin marginea mai mult sau mai puțin înaltă, tăblia dreaptă sau uşor albiată, de formă pătrată (fig. 223/1) şi probabil rotundă (fig. 223/2, 6) şi plan convexă (fig. 223/4), în ultimul caz cu două proeminențe în colțurile laturii drepte, precum şi prin piciorușe scunde sau mai înalte, de obicei de secțiune cvasirotundă), într-un singur caz în număr de patru (fig. 223/1), iar din rest neputându-se preciza numărul, întrucât s-a păstrat numai un picior.

În ceea ce priveşte decorul, acolo unde s-a păstrat, a fost pictat, situându-se pe primul loc exemplarul fragmentar cu patru piciorușe, decorat cu motive tricrome, în formă de arcade pe tăblie şi de spirale pe margini la exterior (fig. 223/1) din faza Cucuteni A. Pe restul pieselor s-a păstrat, de obicei, acolo unde nu a fost şters, decorul pictat de pe picioare, în formă de dungi brune, orizontale şi oblice (fig. 223/2), dungi brune verticale asociate cu motive din puncte (fig. 223/3), dungi brune oblice şi arcuite (fig. 223/6) şi dungi brune verticale (fig. 223/7).

La această categorie de piese se adaugă şi un rest dintr-o masă suport, din faza Cucuteni A, prevăzut la partea superioară cu o protomă în formă de cap de bovideu (fig. 223/12). Piesa aceasta, tot din pastă cărămizie şi înaltă de 8 cm, a fost decorată pe gât cu un motiv pictat, constând dintr-o bandă verticală din două dungi brune, cu altele scurte

oblice, tot brune, în interior (fig. 223/12).

Scăunaşul descoperit (fig. 223/4) este nedecorat, la fel ca şi micul vas păstrat fragmentar, cu urmele a patru picioruşe şi cu partea superioară lipsă (fig. 223/15).

Piesele de acest tip, după formă, au fost atribuite de A. Nițu la trei grupe, respectiv prima formă triunghiulară cu trei picioruşe, a doua patrulateră cu patru picioruşe şi a treia circulară cu trei sau patru picioruş (Nițu A., 1972a, p. 51). La rândul lor, aceste trei grupe au fost subîmpărțite, după practicile rituale, în alte subgrupe, respectiv cu corpul plat, cu o măsuță pentru ofrande solide, adâncite ca un vas pentru ofrande lichide şi masive cu recipient central (*ibid*.).

În ceea ce priveşte funcțiile acestor piese, în afară de exemplarele mici, care ar fi putut fi jucării şi unele mai mari, pictate, au fost folosite probabil ca piese de cult, în legătură cu unele practici magico-religioase, după unii eventual pentru invocarea ploii (Markevici V. I., 1981, p. 156).

II. Reprezentări antropomorfe.

Un fragment din partea superioară a unui vas, din pastă cărămizie, cu reprezentarea în relief a unui cap uman, având redate în stil naturalist ochii mari, nasul cu cele două nări, prin două mici adâncituri, şi bărbia, ce a fost găsit în nivelul fazei Cucuteni A (fig. 223/14). Probabil că la exterior era pictat, deoarece deasupra ochiului drept se păstrează urme de pictură.

7.5. CERAMICA DE TIP CUCUTENI C

7.5.1. CONSIDERAȚII GENERALE

În săpăturile întreprinse pe *Cetățuia* de la Cucuteni între anii 1961-1966 s-au descoperit un număr de patru vase întregibile şi un număr relativ mare de fragmente ceramice din categoria ceramicii de tip Cucuteni C, cca. 550 fragmente. Cu aproximație ele au aparținut la aproape 470 de vase modelate din pastă degresată cu scoică sfărâmată.

Cum se vede, acest important lot s-a desemnat aproximativ cu vechiul termen de ceramica C folosit de Hubert Schmidt (Schmidt H., 1932, p. 42, 77, 81), păstrat în urma unei îndelungate utilizări (Nestor I., Zaharia E., 1968, p. 17-43; Dumitrescu Vl., 1979, p. 68-71, fig. 58; 159; Cucoş Şt., 1985, p. 63 şi urm.) până astăzi (Roman P., Dodd-Oprițescu, Pál J., 1992, p. 38 şi urm.; *Truşeşti*..., p. 470-471, fig. 346/11-13; 351), deşi, ulterior, pentru arealul tripolian, Tatiana Passek, tot cu litera C, a numit perioada finală a culturii Tripolie, CI - γI şi C II – γII, ce include şi secvența cronologică corespunzătoare, în arealul cucutenian, tranziției la epoca bronzului (Passek T.S., 1949, p. 157 şi urm.).

Descoperirile recente de ceramică de tip Cucuteni C se adaugă celor publicate de Hubert Schmidt în monografia din 1932 consacrată staţiunii de la Cucuteni, în subcapitolul intitulat „*Ceramica primitivă cu ornamente adâncite. Cultura C*". Aici sunt ilustrate fotografic, peste 40 de fragmente specifice ceramicii de tip Cucuteni C (Schmidt H., 1932, p. 42-45, pl. 11/6 ; 12/3 - crater şi vas cu patru picioruşe; 22/1-2; 3 [1, 3-6]; 4 [21, dar 18-20, 22, 23, pot fi mai târzii]; 23/1; 2 [3-4, 6-7]; 3 [1-3]; 4 [2]; 5 [1]; 24 /1, 3 şi unul de tip Cucuteni D în pl. 24/5). Restul ceramicii publicate în subcapitolul menţionat aparţine ultimei etape a complexului Horodiştea-Erbiceni-Folteşti. Între ele şi câteva vase decorate cu şnurul răsucit.

Un vas descoperit în 1889 şi desenat de Dimitrie C.Butculescu va fi reprodus de Panait I. Panait, cu ocazia publicării de noi izvoare istoriografice legate de descoperirile de pe Cetăţuie (Panait P., 1982, p. 68). Totuşi, primele informaţii asupra unor pătrunderi de elemente estice şi în staţiunea Cucuteni-*Cetăţuie*, le datorăm lui Grigore C. Buţureanu. Deşi nu face încă o distincţie între cele două perioade, A şi B, separă o parte din ceramica de aici. Pornind de la aceasta postulează posibilitatea existenţei unor infiltrări de popoare arice, indoeuropene (Buţureanu Gr., 1897, p. 14).

De asemenea, Ion Andrieşescu a consemnat, între materialele de aici, şase vase fragmentare decorate cu şnurul (Andrieşescu I., 1912, p. 78, pl. I-II), iar Max Ebert a specificat prezenţa, în staţiunea de la Cucuteni, a adevăratului motiv şnurat - *Echte Schnurverzierung* (Ebert M., 1925, p. 336).

După al doilea război mondial, Ion Nestor şi Eugenia Zaharia, au interpretat ceramica de tip Cucuteni C de la Cucuteni-*Cetăţuie* şi, în genere, din teritoriile aflate între Carpaţi şi Prut, în raport cu culturile de la periferia vastului areal al civilizaţiei Cucuteni-Tripolie. Se refereau la spaţiul nord-pontic şi din zona de la est de Nipru (Nestor I., 1950, p. 215 şi urm.; Nestor I., Zaharia E., 1968, p. 17 şi urm.). Ulterior, Sebastian Morintz şi mai ales Petre Roman, au conturat, în context sud-est european, câteva fenomene cultural-istorice generale, pornind, cu deosebire, de la studiul ceramicii cu motive realizate prin impresiuni de şnur (Morintz S., Roman P., 1968, p. 555 şi urm.; Roman P., 1974, p. 157 şi urm.; Roman P., Dodd-Opriţescu A., Pál J., 1992, p. 27 şi urm.). În ultimul, publicat de binecunoscuta editură Philipp von Zabern din Mainz, sunt definite pe larg cele patru momente privind cronologia şi periodizarea ceramicii şnurate. Prima, în care se încadrează şi ceramica de tip C de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, este „*corespunzătoare în general cu etapa de sfârşit a Eneoliticului*" şi „*se încheie odată cu sfârşitul civilizaţiilor Cucuteni şi Cernavoda I*", cum preciza în recenzia consacrată acestui volum, profesorul Mircea Petrescu-Dîmboviţa (Petrescu-Dîmboviţa M., 1994, p. 341-344). În această primă perioadă cu ceramică şnurată, semnată în volum de Ann Dodd-Opriţescu, sunt incluse şi părţi de la şapte vase descoperite pe *Cetăţuia* de la Cucuteni (*ibid.*, 1992, p. 41, pl. 3; 4/4), unele din ele reluate şi acum (*ibid.*, pl. 3/2, 6; 4/4= în actualul text fig. 233/6; parţial fig. 236/14; 243/1),

altele nu (*ibid.,* pl. 3/1, 3-5).

Primele pătrunderi străine în arealul vestic al Prutului, „*asimilate ca elemente Cucuteni C*”, cum a anticipat Petre Roman, sunt semnalate încă din Cucuteni A_3 (Roman P., 1976, p. 53). În acelaşi timp cu primele menţiuni de ceramică de tip Cucuteni C încep să fie descoperite, şi în arealul cucutenian, sceptre de piatră, măciuci, anumite tipuri de topoare de silex sau topoare din roci dure cu secţiunile transversale lenticulare sau rectangulare, lame mari de silex, vârfuri de săgeţi cu baza concavă, micile mărgele circulare lucrate din scoica *Unio*, precum cele de la Piatra Şoimului-*Horodiştea*, fost *Calu* (Vulpe R., 1941, p. 50) sau Dumeşti-*Între Pâraie*, şi obiecte de cupru, între care piesele aflate în inventarul mormintelor de la Decea (Roman P., 1971, p. 114). Tot în această perioadă s-au datat şi complexele funerare de caracter sincretic, precum mormintele specifice unei populaţii de origine estică de la Fălciu-*Fabrica de Zahăr* (Popuşoi E., 1987-89, 15 şi urm.) şi s-a presupus existenţa unor zăbale de cai, la Ruseştii Noi şi Hăbăşeşti-*Holm* (*Hăbăşeşti...*, p. 266, fig. 26/6, pl. LXII/2).

În acest context un rol aparte l-a avut formarea, în arealul sudic, a culturii Cernavoda I (Morintz S., Roman P., 1968 p. 47 şi urm.). Există în cadrul acesteia o specie ceramică fină, degresată cu nisip, arsă în culoarea ocrului sau cenuşie şi acoperită la exterior de multe ori cu un strat de angobă brun-cenuşie, cunoscută şi în aria cucuteniană, spre exemplu la Chetreşti-*Pe Deal* (Alaiba R., 2000, fig. 23).

Ceramica de tip Cucuteni C rezultată în urma săpăturilor întreprinse pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, cumulează elemente de referinţă pentru toate trei fazele culturii Cucuteni, respectiv faza Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Cucuteni B. Majoritatea acestor vase, de obicei păstrate fragmentar, se aflau în spaţiul dintre locuinţele cercetate, putând fi încadrate cronologic pe criterii stratigrafice. Privitor la acestea şi Hubert Schmidt a observat că stratul superior de pe *Cetăţuie*, ce a definit şi faza B, ajunge până la adâncimea de 0,85-0,90 m, iar cel inferior, faza A, cobora până la 1,40-1,70 m (Schmidt H., 1932, p. 6-7). Îndeosebi în faza B se surprinde o sporire evidentă a numărului lor, cu toate că, şi acum, ele rămân mult mai puţin numeroase în raport cu al vaselor cucuteniene. Cum a precizat Hubert Schmidt, majoritatea se aflau la mică adâncime: „*În straturile superioare ale depozitărilor preistorice se găsesc, de obicei, şi resturile unei ceramici surprinzător de primitivă, ale cărei ornamente sunt executate prin tehnica motivelor adâncite. Ea se deosebeşte la fel şi de vasele decorate cu adâncituri, discutate mai înainte, ca şi de toate categoriile pictate, aşa că trebuie să i se atribuie o cu totul altă origine*" (Schmidt H., 1932, p. 42).

În raport cu ceramica de uz comun se diferenţiază clar prin folosirea ca degresant a scoicilor sau melcilor pisaţi sau sfărâmaţi, uneori în amestec sau chiar înlocuiţi cu nisip de granulaţie mare, mai rar cioburi sau calcar, tot pisate, pietricele, chiar resturi vegetale. De la o parte din aceşti degresanţi topiţi în timpul arderii, prezintă la suprafaţă goluri cu felurite

forme, în multe cazuri urmele unor seminţe (fig. 234/7). Arderea semioxidantă, rar oxidantă sau reducătoare, a dat vaselor o culoare cărămizie, brun-cărămizie sau brun-cenuşie, rar negricioasă, ades cu pete cenuşii. Sunt mai închise la culoare în spărtură sau în interiorul vaselor. Datorită pastei deosebit de friabile rar vasele s-au conservat întregi sau aproape întregi (fig. 228/1; 238/1-3). Totuşi, gama restrânsă a tipurilor a permis, în cea mai mare parte, reconstituirea lor.

În funcţie de ardere, formă şi decor, ceramica descoperită se poate împărţi, în genere, în două grupe distincte, cu variante intermediare între ele. Prima, a recipientelor considerate a fi specifice pentru ceramica de tip Cucuteni C, la care se adaugă puţine exemplare străine, unele provenind din cultura Cernavoda I. A doua, a celor preluate din olăria cucuteniană. În acest lot, format din fragmente ceramice şi din câteva vase întregibile, cum s-a precizat deja, ambele grupe au ca degresant scoica sfărâmată. Acest criteriu esenţial exclude posibilitatea ca vasele să nu aparţină acestei importante categorii ceramice, de aici şi eroarea de a include aici ceramica *străină* adusă pe căi diferite din arealul vestic, specific culturilor ce nu cunoşteau pictura.

Din prima grupă, în staţiunea de la Cucuteni predomină craterele cu gura largă, marginea evazată sau dreaptă, umăr carenat sau simplu îngroşat şi corp tronconic. Câteva vase au marginea trasă spre interior sau dreaptă şi umărul puţin marcat, precum fragmentul pe care s-a aplicat o proeminenţă în arcadă, legată probabil de alta (fig. 237/5). Frecvente sunt şi vasele cu gât scund şi corp globular sau cele cu marginea evazată larg, apropiată de a străchinilor, dar mai înalte. Primele au fost incluse de Ştefan Cucoş, în tabelul tipologic privind ceramica din zona subcarpatică a Moldovei (Cucoş Şt., 1999, p. 254, fig. 28/23-23a). Rare sunt castroanele cu corpul rotunjit, frecvente în Cernavoda I, ca şi vasele cu patru picioruşe, prinse în tipologia menţionată *(ibid.,* fig. 28/26).

Din a doua grupă, menţionăm mai întâi vasele cu profil apropiat de al străchinilor cucuteniene, cu marginea dreaptă, bolurile, dar şi paharele, de asemenea semnalate şi în zona subcarpatică a Moldovei (*ibid.*, 28/24-25). Din faza Cucuteni B_2 sunt tot mai numeroase vasele cu profil în S. Nu s-a găsit nici un capac de factura celui descoperit în mediul Cucuteni B_1 al staţiunii de la Văleni-*Humărie* (jud.Neamţ) (Ursachi V., 1968, p. 125 şi urm.), consemnat ca o formă aparte, în tipologia menţionată (Cucoş Şt., 1999, p. 120, fig. 28/27= 59/6). Totuşi, culoarea neagră a marginii interioare a unor vase cu gura largă, nefinisate interior, descoperite pe *Cetăţuie*, indică folosirea lor în acest scop (fig. 239/3; 240/5; 242/2).

7.5.2. CERAMICA DE TIP C DIN FAZA CUCUTENI A.

Fazei Cucuteni A aparţin cel puţin fragmente de la 35 de vase, fiind ilustrate doar o parte dintre acestea (fig. 225/10; 226/12). Trei din ele provin din locuinţele II/11 (fig. 226/5),

II/19 (fig. 226/9) şi III/15 (fig. 226/11). De obicei au o culoare brun-pământie, cu pete cenuşii sau cărămizii. Între ele sunt *vase cu gât scund şi corp globular* (fig. 225/1-2); un *bol* (fig. 225/6); *vase cu marginea trasă spre exterior* ca a străchinilor (fig. 225/3-5, 7), prima decorată cu incizii late orizontale, sub gât cu alveole, a doua pe margine şi umăr cu striuri, a treia pe gât cu impresiuni alungite şi pe corp cu benzi liniare incizate oblic, iar ultima pe margine cu striuri largi şi pe buză şi umăr cu crestături; *cratere* cu marginea acoperită cu striuri verticale şi umărul carenat (fig. 225/10; 226/11); părți de la *vase cu marginea răsfrântă*, din care unul ornat sub buză cu adâncituri de unghie (fig. 226/2); *vase cu marginea înaltă şi corp bombat* (fig. 226/6-7, 9-10, 12) sau cu gât scund şi corp bombat (fig. 225/8); *vase cu marginea evazată, cu umăr marcat şi corp bombat* (fig. 226/1, 5), ultimul prezintă pe gât două proeminențe iar pe umăr impresiuni oblice şi, de asemenea, câteva funduri (fig. 226/4) şi fragmente din corpul unor vase (fig. 225/1; 226/3, 8) de formă neprecizată.

De obicei corpul s-a modelat din fâşii de lut suprapuse (fig. 226/10). Cel mai des vasele au buze tăiate drept sau rotunjite şi marginile acoperite cu striuri verticale dese (fig. 225/1, 4, 10; 226/1-2, 6-7, 9-12), ce uneori coboară pe umăr (fig. 225/2, 4; 2226/1-2) sau striuri largi, distanțate neordonat (fig. 225/7). Unele fragmente ceramice au frecvent câte două proeminențe, ce se repetă de obicei pe gât de 4-6 ori sau pastile plate (fig. 225/1-2; 226/1, 5), ades dezlipite acum (fig. 226/9). Specific fazei Cucuteni A sunt însă benzile liniare incizate, dispuse oblic sau în ghirlande, de obicei pe corp (fig. 225/5; 226/3, 6, 8). În faza Cucuteni A, foarte rar vasele rămân neornamentate.

Trei fragmente conservă şi elemente de decor anterioare fazei Cucuteni A, incizii crestate transversal sau şiruri de impresiuni rectangulare (fig. 225/9-10; 226/5). Aceleaşi impresiuni apar şi pe corpul unui vas cu buza alveolată şi marginea striată de la Traian-*Dealul Fântânilor*, din faza Cucuteni A-B (Dumitrescu Vl., 1979, p. 70, p. fig. 159) şi pe un alt vas cu buza răsfrântă şi corpul oval, descoperit de Victor Sorokin la Jora de Jos-*Pe Şes*, datat mai timpuriu, în Cucuteni A (Sorokin V., 1996, p. 16, 4/9). În arealul vestic cucutenian motive asemănătoare erau frecvente în Precucuteni. Totuşi, în arealul estic al perioadei Tripolie BI, continuă cu deosebire în stațiunile de tip Sabatinovka şi Borisov (Černyš E.K., 1975, p. 3 şi urm.; Tsvek E.V., 1989, p. 107 şi urm.).

În faza Cucuteni A, ceramica de tip C a fost consemnată mai întâi în săpăturile de la Fedeleşeni-*Vatra Satului* (Nestor I., Zaharia E., 1968, p. 17), Drăguşeni-*În Deal la Lutărie* şi *Ostrov* (Crîşmaru A.,1977, p. 61 şi urm., fig. 42/1-2; Marinescu-Bîlcu S., Bolomey Al., 2000, p. 108-110, fig. 151-155), Chetreşti-*Pe De*al (Nițu A., 1977, p. 154; Cucoş Şt., 1985, p. 63) şi în zona de trecere spre stepă la Bereşti-*Dealul Bulgarului* şi *Bâzanului* (Dragomir I.T., 1982, p. 422 şi urm.). Între Prut şi Nistru, tot în arealul cucutenian, ceramica de tip C de la Jora de Sus-*Pe Şes*, în compoziție cu scoică pisată, şamotă şi resturi vegetale,

găsită în săpăturile din 1981, în cadrul ceramicii reprezintă un procent de 5%, mai mare decât al aşezărilor din aceeaşi etapă de la vest de Prut (Sorokin V., 1997, p. 16, 18).

7.5.3. CERAMICA DE TIP C DIN FAZA CUCUTENI A-B.

Ceramica din acest lot, descoperită pe *Cetățuie*, în complexele datate în fazele Cucuteni A-B şi B sau în preajma lor, a fost ornată tot mai des cu aşa numitul decor imprimat cu şnurul înfăşurat, probabil, realizat des şi cu un instrument lucrat din scoică sau os de pasăre, mai puțin cel cu impresiuni de şnur răsucit.

În faza Cucuteni A-B, ceramica de tip Cucuteni C continuă celei din ultima parte a primei faze, din punctul de vedere al pastei, formelor şi decorului. Proporția este însă mai mare. Din singura locuință descoperită pentru această perioadă (III/14) şi din nivelul fazei Cucuteni A-B, s-au găsit părți de la aproximativ 25 de vase diferite. Între acestea predomină *craterele* cu umăr carenat, finisate la exterior cu angobă de culoare gălbuie, lustruită (fig. 227/1, 6-7; 234/2). Un crater aflat sub un strat de pietre, pe nivel A-B, avea interiorul nefățuit, dar exteriorul finisat îngrijit, acoperit cu angobă de culoare cărămizie, cu pete negricioase şi prezenta pe buză împunsături ovale, pe margine striații şi pe umăr impresiuni de şnur (fig. 243/2). Alte fragmente provin de la vase care au fie *marginea scundă şi corp globular* (fig. 227/3-4), fie cu *gât înalt şi corp bombat* (fig. 227/5, 8).

Ca şi în faza anterioară marginile de cele mai multe ori au fost acoperite cu striuri dese (fig. 227/3-4, 6), ce continuă şi pe corpul bombat (fig. 227/5) sau cu striuri largi, oblice (fig. 227/7-8). Pe margine şi umăr s-au fixat proeminențe cvasi-paralelipipedice (fig. 227/1, 8) sau semilunare duble, opuse (fig. 227/3). Un fragment are pe corp incizii oblice (fig. 227/2). În ornamentație apar şiruri formate din repetarea a câte 2-3 impresiuni ovale de şnur răsucit (fig. 227/7) şi butonii obturați, împinşi din interior, specifici pentru subfaza Cucuteni $A\text{-}B_2$ (Dodd-Oprițescu A., 1981, p. 515).

Vase cu motive decorative asemănătoare sunt semnalate şi în stațiunile de la Cucuteni-*Dâmbul Morii* (Petrescu-Dîmbovița P., 1966, p. 34), Corlăteni-*Via Dimăchenilor* (Nestor I. şi colab., 1951, p. 51-76; Nestor I., Zaharia E., 1968, p. 21, fig. 1/1, 3-9), Traian-*Dealul Fântânilor* (Dumitrescu Vl., 1945, p. 34-38, fig. 15-18; Dumitrescu H. şi colab., 1953, fig. 4) sau Lozna-*Bahnă* (Şadurschi P., 1983, p. 91, fig. 10/5-6).

7.5.4. CERAMICA DE TIP C DIN FAZA CUCUTENI B.

Faza Cucuteni B se caracterizează printr-o sporire considerabilă a ceramicii de tip C în arealul tripolian (Movša T.G., 1961, p. 186 şi urm.), dar şi în cel cucutenian (Petrescu-Dîmbovița M., 1987, p. 28). Cum remarca Ann Dodd-Oprițescu, în această fază

continuă formele tipice acestei grupe ceramice, împreună cu altele preluate din ceramica Cucuteni-Tripolie sau din cultura Cernavoda I (Dodd-Oprițescu A., 1981, p. 516).

7.5.4.1. *Ceramica de tip C din etapa Cucuteni B_{1a}.*

În prima etapă de locuire a *Cetățuiei* din subfaza Cucuteni B_1, respectiv etapa Cucuteni B_{1a}, fără a se depăşi canoanele specifice, se produc schimbări ale ceramicii de tip C, evidente nu numai în forme sau decor, dar mai ales în frecvența şi utilizarea lor. Ca şi în fazele anterioare *bolurile* nu sunt prea numeroase. Exemplarul descoperit în locuințe II/1, are dinspre buză spre umăr impresiuni oblice de şnur (fig. 229/1). Menționăm şi un bol, aflat în locuința II/2, prevăzut pe umăr cu două proeminențe conice unite, sugerând trecerea spre cele late, iar pe corp cu impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 237/4).

Vasele cu toarte de mărime mică sau mijlocie, cu profile marginale diferite, sunt rare şi în săpăturile vechi (Schmidt H., 1932, p. 43-44). Un astfel de recipient, apropiat de forma unui căni (fig. 233/5), are marginea răsfrântă şi corpul alungit, iar în interior pereții sunt uşor lustruiți şi acoperiți cu culoare roşie. Probabil era folosit pentru păstrat materia primă necesară preparării culorii roşii din oxid de fier.

Relativ numeroase sunt *vasele mici globulare*, cu *gât scund*, marcat fie de un şir de impresiuni circulare (fig. 229/4), fie de un şir de pastile (fig. 230/4). Două s-au conservat aproape întregi (fig. 238/1, 3), acestea fiind găsite pe podeaua locuinței III/2. Doar primul are marginea şi umărul incizate vertical, iar la bază trei adâncituri emisferice. Cel de-al doilea are mici pastile pe gât, dispuse câte două, în două grupe sau în patru fiind prezentat şi într-o lucrare anterioară (Cucoş Şt., 1985, p. 67, fig. 10/1-2). Un alt exemplar, cu buza tăiată drept şi corpul globular, de asemenea a fost publicat (Dodd-Oprițescu A., 1981, p. 517, fig. 2/2). Se particularizează prin şirul de impresiuni de şnur răsucit de pe umăr, format din repetarea a 5-6 bobițe ovale.

Craterul, „un vas de fiert", cum îl numea Hubert Schmidt (Schmidt H., 1932, p. 43, B 21 şi 22), este cel mai bine reprezentat, deci şi cel mai utilizat. Craterul are marginea răsfrântă, umărul carenat, corpul bombat terminat tronconic şi fundul drept, nu prea mare. Exemplarele păstrate sunt de dimensiuni medii, dar s-au descoperit şi exemplare mici sau mari. Au, frecvent, buza tăiată drept sau rotunjită şi ornată cu motive dispuse oblic sau transversal. Sub buză erau prinse proeminențe. Marginea, uneori şi umărul, au fost acoperite cu striuri fine, dese sau mai late, verticale dar şi uşor înclinate, foarte rar orizontale. Pe corp de obicei striurile nu sunt ordonate. Şiruri de împunsături, crestături, alveole, sau impresiuni de şnur aplicate pe buză, umăr, gât, limitează suprafața striată. Pe umărul îngroşat al vaselor din etapa Cucuteni B, des apar impresiuni de şnur înfăşurat, dispus în zigzag, oblic, în căpriori, rar orizontal. La fel rândurile sunt limitate spre gât de impresiuni sau împunsături.

În locuința II/12 s-a păstrat un mare crater, aproape întreg ce a fost şi restaurat, de

culoare gălbui-cenuşie, (fig. 228/1). Buna conservare a acestuia permite urmărirea repartizării motivelor, de la buza rotunjită la bază. Fireşte, marginea, până pe umăr, s-a acoperit cu striuri verticale. Apoi, peste acestea s-au adâncit scurte impresiuni alungite. Motivul, deşi s-a folosit rar, a fost menționat şi de Hubert Schmidt: *„În partea de jos, sub umăr, pe lângă haşurarea simplă, realizată în aceeaşi tehnică, se găseşte şi un motiv ciudat de coadă stufoasă (Fahnenmotiv) pus unul lângă altul, în şiruri*" (*ibid.*, pl. 22, 4 jos 1). Corpul conic al vasului se termină cu o bază mai mică în raport cu maxima bombare şi are fixate pe gât, alternativ, două toarte şi două pastile. Un alt fragment se afla în locuința II/13 (fig. 228/2), din el conservându-se partea de sub umărul vasului, decorată cu benzi liniare probabil ordonate în ghirlande, separate prin mici butoni. O toartă lată, fixată mai sus de umărul unui crater, s-a acoperit cu impresiuni de şnur înfăşurat, ordonat în două unghiuri, cu deschiderea spre acelaşi motiv de pe corp (fig. 233/7).

Craterul din locuința II/1 (fig. 229/5), deşi de mici dimensiuni, prezintă marginea striată vertical neordonat şi umărul carenat, detaşându-se prin şirurile de impresiuni de pe gât realizate probabil cu un os tubular. Alte fragmente tot de la cratere, descoperite în locuințele II/1 (fig. 235/5), II/2 (fig. 235/1), II/10 (fig. 235/2; 237/11), II/13 (fig. 235/10) şi III/11 (fig. 236/14), au pe gât fixate proeminențe conice sau alungite, de obicei perechi, iar pe umăr impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 235/1-3, 5). Sub marginea striată, pe umărul îngroşat al unui crater s-au adâncit caneluri verticale (fig. 235/10), în loc de frecventele impresiuni oblice de şnur răsucit (fig. 236/14), striurile neordonate acoperind corpul ultimului exemplar. Proeminențe cu aspectul unor toarte late, puțin înalte şi neperforate, ce vor deveni, probabil, toarte tubulare, s-au fixat pe marginea unor cratere, imediat sub buză sau deasupra umărului, peste impresiunile oblice (fig. 237/11). În faza B, la Costeşti şi Baia, sub marginea unui crater s-a modelat o toartă asemănătoare (Cucoş Şt., 1999, p. 69, fig. 8/2). Prima semnalare a unei astfel de protome se leagă, însă, tot de ceramica de tip Cucuteni C de pe Cetățuie (Schmidt H., 1932, pl. 22/1; 23/3).

Vasele cu marginea răsfrântă larg şi umărul marcat prezintă aspectul unor *străchini*, apropiate ca formă de cratere, având aceeaşi repartiție a motivelor decorative pe gât şi umăr, se detaşează prin gura largă (fig. 229/2). Prima, din cele două exemplare cu marginea striată, descoperite în locuința II/2 (fig. 231/1, 3), s-a decorat pe buză cu alveole şi pe umăr cu impresiuni de şnur. Alte exemplare, găsite în locuințele II/2 (fig. 240/3) şi III/11 (fig. 240/5), au buza ornată, marginea striată şi umărul acoperit de impresiuni de şnur înfăşurat. Datată în aceeaşi etapă, Cucuteni B_{1a}, este şi *strachina* arsă brun-cenuşiu, decorată sub buză cu un şir de alveole realizate cu unghia şi pe corpul rotunjit cu impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 239/8).

Vase cu marginea scundă, dreaptă, umărul uşor arcuit şi corp tronconic înalt, apropiate de *strachina clasică cucuteniană*, s-au modelat şi în pastă degresată cu scoică.

Forma găsită în şantierul de la Ghelaieşti-*Nedeia*, în locuința 14, cu marginea dreaptă şi corp uşor alungit (Cucoş Şt., 1999, fig. 60/5), apare şi la Cucuteni, ornată pe umăr, ca şi multe alte vase de aici, cu impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 231/7).

În Cucuteni B, se înmulțesc, cum preciza Ann Dodd-Oprițescu, nu numai străchinile cu gât drept, preluate din repertoriul formelor cucuteniene, dar şi *vasele cu profil în S* (Dodd-Oprițescu A., 1980, p. 550). Le găsim şi în etapa Cucuteni B_{1a}, de obicei îngrijit finisate, aveau pereții angobați, striați, umărul bogat ornamentat (fig. 229/3, 7).

Un *vas cu marginea înaltă şi corpul bombat* prezintă spre buză, un şir de impresiuni verticale de şnur înfăşurat (fig. 229/6). Alte fragmente au mici toarte perforate orizontal, prinse de margine (fig. 233/2, 8) sau doar proeminențe (fig. 236/3).

Un registru de scurte benzi liniare oblice, limitate tot de incizii s-au adâncit pe corpul unui vas, iar pe gâtul altuia s-au adâncit impresiuni scurte, dar dispuse oblic, în aşa fel ca una să suprapună pe următoarea (fig. 234/4-5). Deşi sunt degresate cu scoică, după modul în care au fost finisate şi prin motive, se apropie de formele din perioada de tranziție spre epoca bronzului.

De asemenea, în etapa Cucuteni B_{1a}, apare şi tendința de înălțare a marginii, precum a recipientelor din locuința II/2 (fig. 229/3, 6-7). Din locuința III/2, un alt vas tot cu marginea înaltă şi corp bombat, prezintă pe umăr impresiuni emisferice şi de şnur răsucit (fig. 241/1). Umărul unui alt exemplar, de dimensiuni mai mici, s-a decorat cu un şir de caneluri verticale (fig. 241/7), în timp ce altul cu aspect poros, are sub buză o protomă (fig. 241/9).

7.5.4.2. *Ceramica de tip C din etapa Cucuteni B_{1b}.*

În etapa Cucuteni B_{1b} s-au realizat, ca şi în fazele anterioare, *vase cu marginea scundă şi corp globular* ce au pe gât pastile (fig. 230/3). Din repertoriul formelor cucuteniene menționăm şi *paharele*, lucrate deosebit de fin, cu marginea dreaptă sau puțin evazată, acoperită cu striuri, cu corpul uşor bombat, pe gât prevăzute la fel cu mici pastile (fig. 230/9-10).

În locuința III/18, s-a descoperit un *crater* cu marginea înaltă şi corp bombat, ornat cu striuri, iar sub gât cu o proeminență ovală (fig. 232/11). Aceleaşi proeminențe plate, perforate, vor apare pe ceramica de tradiție cucuteniană din cadrul culturii Horodiştea-Erbiceni-Gordineşti. Forma lor va trece gradat spre aceea clasică a protomelor plate.

Tot din etapa Cucuteni B_{1b} provin şi două *vase cu gât înalt şi corp bombat*, primul striat (fig. 234/2) şi al doilea nedecorat (fig. 234/3), ambele provenind din locuința III/18.

Un recipient cu toarte, apropiat de forma unui căni (fig. 233/3), are marginea răsfrântă şi corpul alungit, iar în interior pereții sunt uşor lustruiți şi acoperiți cu culoare roşie.

Probabil era folosit pentru păstrat materia primă necesară preparării culorii roşii din oxid de fier.

Vasul cu *marginea dreaptă, pe gât cu proeminențe şi corpul bombat*, preluat din formele olăriei cucuteniene, întâlnit şi între vasele de tip Cucuteni C din etapa Cucuteni B_{1a}, dar şi în Cucuteni B_{1b}, se integrează specificului ceramicii Cucuteni de tip C, nu numai prin degresant, dar şi prin decorul fin striat (fig. 231/6).

Diversitatea aspectului proeminențelor, uneori în transformare, nu numai că aduce un spor de frumusețe ceramicii de tip C de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, dar permite urmărirea etapelor parcurse până la conturarea celor din epoca bronzului. Alături de proeminențele ovale, menționate mai sus, cele mai numeroase sunt conice (fig. 236/9), duble, unite, dispuse peste un şir de impresiuni oblice pe fragmentul de crater din locuința III/10 (fig. 236/11). Proeminențele cvasi-paralelipipedice sunt mai puțin numeroase (fig. 236/2, 5).

Totodată, pe ceramica de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, destul de frecvent s-au adâncit pe umărul vaselor, peste benzile liniare, de obicei vălurite sau orizontale, adâncituri de forma unor emisfere (fig. 232/8). Uneori umărul vaselor s-a acoperit cu împunsături oblice (fig. 235/6).

7.5.4.3. *Ceramica de tip C dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.*

Dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, provin o serie de fragmente la care tehnica de modelare a ceramicii de tip C, cum s-a văzut şi din prezentarea descoperirilor încadrate în etapele Cucuteni B_{1a} şi Cucuteni B_{1b}, se va apropia şi mai mult de ceramica cucuteniană. Între elementele de distincție rămân tot striurile trasate cu un instrument dințat, nu prea lat, cum indică urmele lăsate de acesta pe gâtul unei *cupe*, ce provine din locuința III/21 (fig. 230/1), pe marginea căruia se văd adânciturile lăsate prin fixarea a şapte dinți, de la gât spre buză. Pe partea de vas rămasă se află o proeminență cilindrică, cu aspectul celor de pe ceramica cucuteniană de uz comun. Un alt ciob, probabil tot de la un vas în formă de cupă, are pe buză şi umăr adâncituri de şnur înfăşurat (fig. 230/11).

Craterele cu umărul carenat au uneori gâtul marcat de un şir de crestături orizontale, de grupe formate din două impresiuni ovale de şnur răsucit, adâncite între limita striurilor verticale ale marginii şi benzile liniare, cu aspectul unor ghirlande, de pe umăr (fig. 232/1). Toarta unui alt exemplar, cum s-a precizat, publicat deja (Roman P., Dodd-Oprițescu A., Pál J., 1992, p. 41, pl. 3/2), prezintă aceleaşi impresiuni de şnur, dispuse în unghi cu deschiderea spre umărul ornat specific şi marginea striată (fig. 233/6). Marginea dreaptă şi umărul bombat al unui recipient au fost, de asemenea, striate (fig. 239/5).

Două *vase cu marginile răsfrânte*, mai mult sau mai puțin înalte, striate şi cu umărul marcat, se apropie de forma străchinilor (fig. 231/4-5), prezentând pe umăr şi un şir de incizii verticale (fig. 231/5). O toartă lată, masivă, perforată vertical, de la o *amforă* de mari dimensiuni, de tradiție cucuteniană, modelată din pastă fină, dar degresată cu scoică, era dispusă pe umăr, cum indică impresiunile oblice de şnur (fig. 233/9). *Paharele*, cu marginea înaltă şi corp alungit, apropiate de cele cucuteniene, au aceleaşi ornamente (fig. 237/7). De asemenea, *vasele cu marginea înaltă*, dreaptă sau uşor aplecată spre interior, cu gâtul marcat doar prin decor, au de obicei corpul ovoidal (fig. 230/7).

7.5.4.4. *Ceramica de tip C din subfaza Cucuteni B_2.*

Din locuința III/1 s-a recuperat o parte dintr-un *vas cu corp globular*, marginea striată, gât scund, marcat de impresiuni întrerupte de pastile (fig. 232/3). Pe gâtul unui vas globular, mai jos de striurile distanțate, o mică pastilă se profilează sub stratul de angobă (fig. 230/5). Această modalitate de aplicare a angobei, cât şi decorul de pe corp, din benzi liniare incizate, vor fi des folosite în perioada ulterioară.

Craterele cu umărul carenat au uneori exteriorul acoperit cu angobă cărămizie (fig. 232/9) şi sub marginea striată ghirlande incizate. Exemplarul cu marginea răsfrântă, evazată din locuința II/3 (fig. 239/15) are tot umărul ornat cu impresiuni de şnur înfăşurat. *Vasele cu corpul în S,* din locuințele II/3 (fig. 237/2) şi III/3 (fig. 237/5), au fost prevăzute, fie pe gât cu două proeminențe alungite, fie pe registrul acoperit cu incizii verticale, cu două proeminențe unite. Unele cratere au proeminențe cu aspectul unor toarte late, puțin înalte şi neperforate, ce vor deveni, probabil, toarte tubulare, s-au fixat pe marginea unor cratere, imediat sub buză sau deasupra umărului, peste impresiunile oblice (fig. 237/9), cu similitudini la un exemplar din etapa Cucuteni B_{1a} menționat anterior (fig. 237/11) sau cu altele publicate anterior (Schmidt H., 1932, pl. 22/1; 23/3; Cucoş Şt., 1999, p. 69, fig. 8/2).

Vasul cu gât înalt şi corp bombat din locuința III/3 (fig. 232/10), are striuri doar de la mijlocul marginii spre umăr. Alte cioburi ce provin de la forme apropiate prezintă sub buză impresiuni oblice de şnur şi pe gât proeminențe cilindrice specifice ceramicii uzuale cucuteniene, pe marginea striată proeminențe semilunare duble (fig. 237/8), crestături sau, simplu, au doar marginea şi umărul striate. Fragmentul descoperit în locuința I/3 (fig. 241/5), cu marginea striată vertical, umărul orizontal, prezintă peste striații impresiuni de şnur înfăşurat.

Relativ la *vasele mici globulare*, cu *gât scund*, unul întreg a fost găsit în locuința III/1 (fig. 238/2), din faza Cucuteni B_2, fiind prezentat şi într-o lucrare anterioară (Cucoş Şt., 1985, p. 67, fig. 10/1-2).

7.5.5. CERAMICA DE TIP C PROVENITĂ DIN NIVELE NEPRECIZATE

Numeroase fragmente de vase de tip Cucuteni C, provin însă din nivele neprecizate, cu o situație stratigrafică neconcludentă. Acestea par a aparține de nivelul de locuire al fazei Cucuteni B şi mai puțin din cele anterioare, Cucuteni A sau Cucuteni A-B. Între ele nu lipsesc fragmente din *vase cu marginea scundă şi corp globular* (fig. 230/2, 6, 8), *boluri* de culoare brun-cărămizie (fig. 240/2) sau cu marginea uşor răsfrântă şi cu o proeminență (fig. 12/7), *vase cu marginea arcuită spre exterior*, finisate îngrijit, striate (fig. 231/2), sub buză cu proeminențe simple, duble, sau cu aspectul unor semilune opuse (fig. 236/1-2, 4, 6-8, 10, 13; 237/6, 10).

Deosebit de îngrijit s-a lucrat un *crater* din care s-au conservat câteva părți din margine şi umăr (fig. 230/12). După crestarea buzei, adâncirea unui şir de alveole pe umăr şi aplicarea pastilelor, întreg vasul a fost angobat, apoi ornat cu striuri oblice pe margine şi orizontale pe gât. Craterele cu toartă au la fel marginea striată şi umărul ornat cu impresiuni de şnur dispus în căpriori (fig. 233/4) sau pe umăr benzi striate ordonate în ghirlande (fig. 233/1), pe gât pastile fixate înainte de angobare (fig. 237/1), proeminențe prinse deasupra unui şir de adâncituri aproximativ emisferice (fig. 236/15) sau altele alungite, conice şi uneori gâtul marcat prin crestături. Câteva au pe corp caneluri oblice (fig. 235/4, 7-9). Un vas cu marginea dreaptă prezintă, sub buză şi pe umăr, câte un şir de împunsături ovale, ultimele întrerupte de o tortiță (fig. 233/10).

Vasele cu marginea răsfrântă larg şi umărul accentuat au la fel umărul îngroşat, pe el impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 236/7, 9, 12; 239/1-2, 4, 6-7, 9), uneori peste decor au adâncite şi câte două calote sferice (fig. 240/3-4). Cu impresiuni de şnur înfăşurat s-a ornat şi buza şi gâtul unui *vas cu marginea dreaptă* şi corp tronconic (fig. 234/9). Două vase, cu buza răsfrântă, sunt îngrijit finisate, unul având, pe buza tăiată drept şi pe gât, adâncite scurte impresiuni formate din câte două bobițe de şnur răsucit (fig. 244/4), pe când la cel de-al doilea partea superioară a ultimei s-a acoperit de striuri (fig. 244/5).

Vasele cu gât înalt şi corp bombat păstrează în decor specificul grupei. Pe margine aproape nelipsitele linii striate, rar orizontale, frecvent verticale, uneori grupate (fig. 241/2-4, 6, 8). Scurte impresiuni de şnur înfăşurat formează şiruri orizontale pe buză şi umăr. Alte exemplare cu gât înalt şi corp bombat, fie au pe umăr impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 234/6), uneori şi adâncituri emisferice (fig. 241/10), fie sunt nedecorate (fig. 234/1, 7). Ultimul (fig. 234/7) are marginea uşor arcuită exterior, într-o formă asemănătoare cu a unor vase uzuale, nepictate, cuprinse în tipologia ceramicii cunoscute în zona subcarpatică a Moldovei, din faza Cucuteni B, în varianta 22 (Cucoş Şt., 1999, p. 254, fig. 28/22).

O *fusaiolă* (fig. 69/10), cu muchiile bine conturate şi care are imprimat un decor tip „*omizi*”, constituit din linii scurte grupate, este realizată dintr-o pastă de tip Cucuteni C.

7.5.6. FORME DEOSEBITE DE VASE TIP C.

Vase cu protome zoomorfe. Patru fragmente păstrează pe margine, spre gât, modelate în relief, în fapt sugerate prin nervuri aplicate peste striuri, coarnele unor animale. Unele din ele, prin puținele detalii anatomice pot fi încadrate într-o specie. Toate vasele au fost lucrate din pastă degresată cu multă scoică, prăfoasă. Ca urmare a unei arderi oxidante au o culoare cărămizie cu pete brune sau cenuşii.

Probabil coarnele unui cerb sunt schițate pe un crater (fig. 242/1), degresat cu scoică, de culoare gălbuie cu pete cenuşii, datat în etapa Cucuteni B_{1a}. Un alt vas, dar din etapa Cucuteni B_{1b} (fig. 242/2), modelat din pastă moale, ars brun-cărămiziu, cu marginea interioară neagră, are aplicat, spre baza striurilor de pe margine, capul şi coarnele unui ovicaprin. Pe gâtul unui pahar cu marginea dreaptă s-au aplicat, probabil, alte două coarne (fig. 242/3), acesta provenind dintr-un nivel neprecizat.

La baza marginii striate a unui crater s-a fixat tot capul unui mamifer, un cap de bovideu realizat din două părți - un bucraniu (fig. 243/1). Modelate independent de restul capului, coarnele sunt sugerate printr-o nervură cu extremitățile subțiate şi arcuite uşor în sus. În schimb, capul are forma unei proeminențe plate, în vârful căreia parcă apare botul. Bucraniul s-a prins între ghirlandele alcătuite din benzi liniare, formate din cinci incizii. Vasul a fost publicat în 1981, de Ann Dodd-Oprițescu, în grupa craterelor cu profil în S, cu buza evazată şi umărul nemarcat, specific subfazei Cucuteni B_2 (Dodd-Oprițescu A., 1981, p. 517, fig. 2/5), şi din nou în 1992 (Roman P., Dodd-Oprițescu A., Pál J., 1992, p. 41, pl. 4/4) în volumul consacrat ceramicii decorate cu şnur din sud-estul Europei.

Protomele zoomorfe preluate de pe gâtul sau umărul ceramicii cucuteniene sunt aplicate acum pe marginea unor vase din subfazele Cucuteni B_1, spre exemplu la Ghelăieşti-*Nedeia* sau Cucuteni B_2 la Podei-*Gura Văii*, Bodeşti-*Frumuşica* sau Poduri-*Dealul Ghindaru*, Mărgineni-*Cetățuia* (Matasă C., 1964, p. 45-46; Cucoş Şt., 1999, 122, fig. 59/7; 61/1). Vasul cu patru picioruşe de la Bodeşti-*Frumuşica*, ornat pe margine cu un cap de bovideu - bucraniu, reprezintă una din apropiatele analogii pentru vasul de la Cucuteni-*Cetățuie* (Matasă C., 1938, fasc. 97, p. 28). De la Mihoveni-*Cahla Morii*, s-au recuperat mai multe vase întregibile sau doar părți din acestea, decorate cu reliefuri zoomorfe. Cel întregit, un crater degresat cu nisip, prezintă pe margine trei reprezentări în relief, probabil bucranii limitate spre buză şi gât de şiruri de alveole (Batariuc V., Haimovici S., Niculică B., 2000-2001, p. 264, fig. 5/6). Pe gâtul unui vas cu corp bombat, peste striurile de pe margine, s-a aplicat la fel un bucraniu, sub el, probabil, sunt câteva adâncituri aproape emisferice *(ibid.,* fig. 5/4). Un alt mamifer cu botul relativ lung şi probabil coarne scurte şi groase a fost figurat ca o toartă pe umărul unui vas cu marginea răsfrântă, lucrate din pastă prăfoasă *(ibid.,* fig. 5/5).

Vase cu picioruşe. Între formele ceramice de tip Cucuteni C, mai este una, apropiată de a craterelor obişnuite. Vasele au gâtul scurt, marginea dreaptă sau evazată, umărul carenat şi corpul tronconic sprijinit de obicei pe patru picioruşe. Nu au apărut în ultimele săpături, dar ele sunt prezente între formele publicate de Hubert Schmidt (Schmidt H.,1932, p. 44, pl. 12/3 [8]; 23/4). Pe primul, sub decorul şnurat de pe margine sunt prinse patru mici toarte. Al doilea, modelat neglijent, cu picioruşele inegale, striat adânc pe marginea şi umărul corpului ovoidal, a fost menționat, în 1910 de Constantin Dascălu în lista cu obiectele provenite din săpăturile de la Cucuteni întocmită pentru a fi împrumutate lui Hubert Schmidt pentru publicare. Aici apare menționat un „*vas primitiv cu ornamente încrestate, 4 torți şi 4 picioare, lung. 7,5 cm*” (Iconomu C., 1996, p 170, nr. 28, pl. 2/6), vas ce a şi fost publicat în monografia stațiunii din 1932 (Schmidt H., 1932, p. 44, pl. 12/3 [8]). Ştefan Cucoş le cuprinde într-o variantă aparte (Cucoş Şt., 1999, p. 119, fig. 28/26). Cel mai cunoscut rămâne, însă, craterul cu patru picioruşe de la Bodeşti-*Frumuşica*, ornat pe margine cu un cap de bovideu (Matasă C., 1938, fasc. 97, p. 28). Forma va fi preluată de ceramica pictată tripoliană, în etapa CI, cum arată vasele de la Vasilkovo sau craterele de la Vladimirovka (Passek T.S., 1935, pl. X/9-10; XIII/5, 12; Nițu A., 1977, p. 153, fig. 10/4; 13/2-3).

7.5.7. CONSIDERAȚII FINALE

Categoria ceramicii de tip Cucuteni C s-a format, în principal, prin sinteza unor elemente de tradiție tripoliană şi a altora specifice culturilor de la periferia ariei tripoliene, între care cu deosebire obiceiul folosirii scoicilor sfărâmate ca degresant sau a motivelor imprimate sau şnuruite. De-a lungul celor trei faze, respectiv Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Cucuteni B, aceasta se va transforma sub influența ceramicii pictate, prin îmbunătățirea tehnicilor de olărit, dar şi prin preluarea unor forme, în principal a paharelor şi vaselor cu profil în S şi a unor motive decorative. Această caracteristică a ceramicii de tip Cucuteni C, de a combina elemente diferite, a fost menționată de Hubert Schmidt, încă de la începutul cercetărilor din aria cucuteniană (Schmidt H., 1932, p. 44). Apariția ceramicii de tip Cucuteni C este paralelă cu pătrunderea altor influențe străine, specifice populațiilor ce aparțineau unor zone culturale diferite. Originea lor în diferite culturi eneolitice, în special a celor de la granița estică şi nordică a vastului areal tripolian, explică dispariția ceramicii de tip C, cucuteniene şi tripoliene, în mod deosebit a celei striate odată cu încheierea acestei splendide civilizații. Formarea culturilor din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, va duce la transformarea ceramicii de tip C în funcție de specificul culturilor noii perioade.

Vehicularea acestor inventare arheologice sau doar a modalităţilor tehnice de realizare a lor în cadrul comunităţilor tripoliene, apoi şi cucuteniene, a favorizat pătrunderea unor noi mentalităţi, diferite de cele ale populaţiei locale. Pentru înţelegerea lor, existenţa ceramicii de tip Cucuteni C ar reprezenta, alături de alte descoperiri arheologice, în lipsa unor izvoare mai concludente, una din posibilităţile de consemnare a înnoirilor ce au favorizat schimbarea structurilor sociale, economice şi mai ales spiritual-religioase din cadrul vechii Europe agrare.

7.6. CERAMICA VARIANTEI MONTEORU

A apărut prima dată în săpăturile realizate de Hubert Schmidt la Cucuteni, unde a fost încadrată în „*ceramica neobişnuită în olăritul manual sau cu roata olarului, ceramica D şi E în tehnica preistorică*" (Schmidt H., 1932, p. 45, pl. 24/5). Ulterior, Ion Nestor şi Eugenia Zaharia, tot cu litera D au numit perioada imediat următoare culturii Cucuteni, pentru a defini, în principal, secvenţa cronologică specifică culturii Horodiştea-Folteşti (Nestor I., Zaharia E., 1968 şi urm.), paralelă cu Gumelniţa D (Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973, p. 393 şi urm.). După descoperirea ceramicii cu lustru negru şi decor pictat cu alb din aşezarea Cucuteni B târzie de la Sărata-Monteoru, a fost numită varianta Monteoru (Nestor I., Zaharia E., 1955, p. 499, fig. 3). Deşi s-au creat confuzii, în studiile legate de ceramica Monteoru, se fac trimiteri şi la prima denumire dată de H. Schmidt (Cucoş Şt., 1999, p. 116). De asemenea, în funcţie de prezenţa sau absenţa categoriei ceramice a variantei Monteoru, subfaza Cucuteni B_2 a fost împărţită în două, respectiv Cucuteni B_{2a} şi Cucuteni B_{2b} (Niţu A., 1977, p. 149, 155, fig. 1, categ. M).

La Cucuteni-*Cetăţuie*, ca şi la Podei (Matasă C., 1964, p. 45, fig. 30/2; 32/1, 3-5, 7; 33/11), Gura Văii (Niţu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971, p. 65 şi urm., fig. 24/2-3) sau Ştefăneşti-*Stârcea* (Niţu A., 1977, p. 155-157, fig. 4/2-5), pentru modelarea lor nu s-a mai folosit ca degresant scoica sfărâmată. Deşi au pereţii groşi, masivi, prin culoarea uniformă cenuşie-neagră sau brună-roşie, finisare îngrijită şi lustruire, vasele au un aspect deosebit. Forma des întâlnită este strachina. Cel puţin patru fragmente, din care reproducem trei cu dimensiuni apropiate, au fost descoperite pe Cetăţuie, la o adâncime de aproximativ 40 cm, în depunerile specifice nivelului Cucuteni B_{2b}.

Prima strachină are gura largă, gâtul scurt, marginea evazată şi corpul nu prea înalt. Păstrează pe umăr o proeminenţă acoperită, ca şi exteriorul vasului, cu un strat de angobă. În interior pereţii au rămas nelustruiţi. Pe buză s-a păstrat impresiunea unei seminţe (fig. 244/1). Vasul, mai scund, se apropie de exemplarul descoperit în primele săpături de la

Cucuteni (Schmidt H., 1932, p. 45, pl. 24/5) şi de cele găsite la Podei, Tg. Ocna sau Gura Văii (Matasă C., 1964, p. 45, fig. 30/2; 32/1, 3-5, 7; 33/11; Nițu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971 p. 65, fig. 24/2-3). Străchinile de la Piatra Şoimului-*Horodiştea*, fost *Calu*, sau Poduri-*Dealul Ghindaru*, sunt totuşi înalte (Cucoş Şt., 1999, p. 117).

A doua, de culoare brun-gălbuie, are marginea răsfrântă (fig. 244/2). Interiorul vasului este negru. Culoarea gălbuie acoperă şi fața superioară a buzei evazate, ornate cu caneluri transversale superficiale şi neregulate, la fel ca şi cele modelate pe exemplarul negru-cenuşiu descoperit în vechile săpături de la Cucuteni (Schmidt H., 1932, p. 45, pl. 24/5). La exterior, o parte dintr-o tortiță aparentă transpare de sub angoba fin lustruită. Al treilea fragment are la fel interiorul buzei acoperit cu caneluri transversale superficiale şi neregulate (fig. 244/3). Unele străchini mai înalte ale culturilor Cernavoda II şi III, au la fel buza răsfrântă şi decorată pe marginea interioară cu caneluri (Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973, p. 393 şi urm.).

Toate străchinile aveau pe umăr proeminențe, tortițe aparente specifice ceramicii de tip Cucuteni C sau butoni, întâlniți mai ales pe vasele din etapa Ic a culturii Cernavoda I (Morintz S., Roman P., 1968, p. 45 şi urm.). Ştefan Cucoş a găsit apropieri între modul de preparare a pastei vaselor din varianta Monteoru cu a ceramicii culturii Cernavoda Ib de la Râmnicelu, jud. Brăila (Cucoş Şt., 1999, p. 117). După acesta, sinteza între ceramica Cucuteni B_2 şi ceramica Cernavoda I stă la baza formării ceramicii variantei Monteoru (*ibid.*, p. 118) şi nu sinteza presupusă de Anton Nițu între ceramica fazei Cucuteni B_2 şi ceramica de tip Cucuteni C (Nițu A., 1977, p. 153).

CAPITOLUL 8.

PLASTICA ENEOLITICĂ

8.1. PLASTICA ANTROPOMORFĂ.

Prin săpăturile din anii 1961-1966 de la Cucuteni-*Cetăţuie*, s-au descoperit numeroase statuete antropomorfe, dintre care 197 sunt prezentate în această lucrare. Dintre acestea, majoritatea sunt feminine şi foarte puţine sunt masculine.

În această privinţă, după H. Schmidt, spre deosebire de faza Cucuteni A, în faza Cucuteni B este clară deosebirea dintre plastica feminină şi cea masculină, ilustrată la sexul feminin prin triunghiul sexului şi sâni şi la cel masculin prin redarea plastică a organului genital, în legătură, după autor, cu rolul crescând al bărbaţilor (Schmidt H., 1932, p. 65; Crâşmaru A., 1977, p. 70). Tot mai puţine sunt şi reprezentările antropomorfe de caracter androgin, decorate cu coliere, care nu se întâlneşte niciodată la reprezentările antropomorfe tipic masculine (Monah D., 1992, p. 190 şi urm.). De asemenea, masculine pot fi şi reprezentările antropomorfe cu eşarfe şi centuri, care pot fi întâlnite şi la reprezentările feminine.

În ceea ce priveşte denumirea de idoli, sub care se întâlneşte această categorie de obiecte la unii autori din ţară (Marin M., 1948, p. 51; Vulpe R., 1957, p. 337; Marinescu-Bîlcu S., 1974b, p. 400; *idem*, 1977a, p. 42) şi din străinătate (Hŏckmann O., 1968, p. 144 şi urm.; Gimbutas M., 1987, p. 99 şi urm.), ea este respinsă de alţii, fiind necesare, pentru o asemenea interpretare date relativ la poziţia capului şi a braţelor şi la condiţiile de descoperire (Müller-Karpe H., 1968, p. 392 şi urm.).

După B. Goldmann, în schimb, ar fi mai curând potrivit cuvântul amulete cu puteri profilactice şi apotropaice, care o personifică pe *Mama fecundă* cu puteri magice

(Goldmann B., 1963, p. 9) sau după P. Ucko (Ucko P., 1968, p. 410 şi urm.). D. Monah consideră că ar reprezenta pe *Marea Zeiță* sau *Zeița Mamă*, (Monah D., 1992, p. 189; *idem*, 1997, p. 60), pusă în legătură cu *Marea Mamă a Pământului* (*Truşeşti...*, p. 495).

La fel, sunt considerate ca inexacte şi denumirile de *divinitatea fertilității*, întrucât aceasta ar fi una din multiplele funcții ale divinității şi nici de *Dea Mater*, deoarece presupusele divinități, *pasăre* şi *şarpe*, nu sunt mame, ci imagini ale regenerării şi transformării (Gimbutas M., 1987, p. 104; *Truşeşti...*, p. 496).

În acest context, s-a considerat, mai indicat, de Vl. Dumitrescu să se folosească pentru această categorie de obiecte denumirea de statuete (Dumitrescu Vl., 1979, p. 72 şi urm.). La rândul lui D. Monah susține denumirea de figurine, cu un conținut mai larg (Monah D., 1997, p. 68). Denumirea de statuete a fost folosită şi de M. Petrescu-Dîmbovița în monografia stațiunii Truşeşti-*Ţuguieta* (*Truşeşti...*, p. 496).

În ceea ce priveşte plastica antropomorfă din faza Cucuteni A, H. Schmidt a descris particularitățile de formă şi decor ale statuetelor, fără a da detalii asupra tehnicii pastei (Schmidt H., 1932, p. 64 şi urm.). Deşi nu se fac aprecieri de către autor şi asupra tehnicii plasticii din faza Cucuteni B, se poate deduce că se continuau particularitățile din faza Cucuteni A, bineînțeles cu unele deosebiri, ca de altfel şi pentru forma şi decorul acestor piese din faza Cucuteni B (*ibid.*). În această privință, aprecieri mai mult sau mai puțin asemănătoare relativ la plastica antropomorfă a culturii Cucuteni s-au făcut şi de alți autori.

Astfel, după Meluța Marin, statuetele cucuteniene au fost realizate din pastă fină, bine frământată şi arsă complet, în general de culoare roşie şi numai uneori din pastă cenuşie, lucrate însă tot îngrijit şi altele din pastă mai grosieră, mai puțin pură, cu pietricele şi resturi de cochilii şi uneori nearse şi cu aspect poros, de culoare gălbuie închisă, cenuşiu şi mai rar neagră (Marin M., 1948, p. 20).

După H. Dumitrescu în faza Cucuteni A din stațiunea de la Hăbăşeşti-*Holm* plastica antropomorfă este din lut fin, ca şi ceramica pictată, de culoare roşie sau cărămizie cenuşie, cu un aspect exterior unificat prin o pojghiță de lut aplicată peste nucleul central (*Hăbăşeşti...*, p. 406).

După Radu Vulpe figurinele antropomorfe cucuteniene din stațiunea de la Izvoare provin dintr-un nucleu rudimentar de lut poros, acoperit cu un strat de barbotină, netezită la suprafață şi lustruită (Vulpe R., 1957, p. 103). Natalia Berlescu, menționează amprente ale boabelor de cereale la suprafața unor statuete (Berlescu N., 1964, p. 68).

După S. Marinescu-Bîlcu, statuetele din faza Precucuteni I sunt din pastă grosieră cu impurități şi chiar pleavă, cu ardere inegală la negru-cenusiu, cenuşiu, brun-gălbuie sau brun-cărămizie la exterior şi la interior cu negru, iar cele din Precucuteni II, pasta nu este prea bună, neomogenă şi prost frământată (Marinescu-Bîlcu S., 1974, p. 89 şi 93).

După D. Popovici şi C. Simiciuc, în faza Cucuteni A statuetele aveau o pastă de bună calitate ce conținea nisip cu granulație fină sau şamotă pisată, arsă la roşu deschis sau roşu-galben (Popovici D., Simiciuc C., 1980, p. 644).

După I. T. Dragomir figurinele feminine ale aspectului cultural Stoicani-Aldeni sunt modelate artistic din pastă omogenă, bine frământată şi arsă, de culoare de la cenuşiu la galben, până la galben-cărămiziu la exterior sau neagră la interior, în afară de care sunt şi altele din pastă grosieră (Dragomir I. T., 1983, p. 97).

O atenție deosebită, cea mai mare până în prezent, a fost acordată plasticii cucuteniene de către dr. Dan Monah, care a examinat la microscopul binocular câteva mii de piese antropomorfe, deosebind trei categorii de pastă, diferențiate prin finețea lutului şi prin degresantul folosit (Monah D., 1997, p. 52). Prima categorie, denumită *chirpic*, din pastă grosieră, cu resturi vegetale şi structură poroasă, acoperită cu un strat de lut mai fin, mai mult sau mai puțin netezit şi cu ardere inegală, datorită incendierii locuințelor, era folosită pentru piesele mari din sanctuare (*ibid.*). Cea de-a doua categorie identificată includea figurine din lut obişnuit, lipsit de omogenitate, poros şi uneori cu pietricele şi cu ardere inegală, nepătruzând în interiorul figurinei (*ibid.*). Pentru ultima categorie era preferată pasta fină destinată vaselor pictate, care era purificată prin alegerea cu mâna, frământată de câteva ori şi lăsată la *macerat* pentru omogenizare (*ibid.)*.

La aceste caracteristici se adaugă constatarea potrivit căreia în componența lutului din aria Cucuteni-Tripolie erau oxizi de fier (hematit şi limonit), carbonat de calciu, feldspat şi mică (*ibid.)*.

Autorul se referă şi la faptul, că Linda Ellis a remarcat unele diferențe în compoziția şi finețea pastei vaselor din Precucuteni III, Cucuteni A şi Cucuteni B, care se constată şi la plastica antropomorfă (*ibid.)*. Astfel, pasta statuetelor din Cucuteni A este mai omogenă şi mai fină decât cea din Precucuteni, iar pasta statuetelor din Cucuteni B se remarcă printr-o densitate excepțională şi deseori printr-o ardere excelentă (*ibid.)*.

O atenție deosebită a fost acordată de autor şi amestecului de cariopse din pasta statuetelor din Precucuteni III=Tripolie A şi Cucuteni A cu semnificație religioasă (*ibid.,* p. 53). Prin analize cu raze X s-a precizat şi amestecul din pastă a făinii grosiere de cereale şi că statuetele cu asemenea amestec erau feminine, din categoria de pastă A (*ibid.)*, din Precucuteni III şi Cucuteni A (*ibid.,* p. 54). Comparativ cu aceasta, în faza Cucuteni B figurinele sunt executate din pastă mai grosieră, cu un înveliş subțire de lut fin lustruit, cu pietricele şi ardere foarte puternică, culoarea roşie-cărămizie atestând o ardere oxidantă în cuptor (*ibid.,* p. 112 şi urm).

După Ştefan Cucoş, plastica din faza Cucuteni B din zona subcarpatică a Moldovei este, în general, din aceeaşi pastă ca şi ceramica din fiecare aşezare, cu ardere perfectă (Cucoş Şt., 1999, p, 124).

După M. Petrescu-Dîmbovița, plastica antropomorfă din faza Cucuteni A din stațiunea de la Trușești-*Țuguieta* este din pastă fină, omogenă, bine frământată și arsă complet, având culoarea de la cenușiu până la galben-cărămiziu la exterior și cenușiu sau neagră-cenușie la interior, uneori cu nisip cu granulație fină și șamotă pisată sau cu amprente de boabe de cereale întregi sau sfărâmate la suprafață, vizibile și pe unele exemplare ale civilizației Gumelnița, elemente interpretate ca o asociere a fertilității cu fecunditatea feminină (*Trușești...*, p. 496).

În unele cazuri este prezentă făina de cereale în pasta unor statuete ale complexului Cucuteni-Tripolie, respectiv în Tripolie A la Luka-Vrublevețkaia și Cucuteni A, la Bălțați. Spații goale, corespunzătoare făinii, s-au mai identificat la unele statuete de la Vădastra în Oltenia și Dimini în Thessalia. Avându-se în vedere aceste cazuri, s-a sugerat continuarea cercetărilor microscopice a pastei statuetelor neo-eneolitice din România, în general, și a celor de la Trușești-*Țuguieta*, în special, pentru a se obține noi dat relativ la conținutul în făină al statuetelor neo-eneolitice, care pot contribui la stabilirea semnificației folosirii acesteia în epoca respectivă (*ibid.)*.

Alte statuete antropomorfe din faza Cucuteni A din stațiunea Trușești-*Țuguieta* erau din pastă mai puțin pură, cu pietricele și uneori cu cochilii, frământată mai puțin omogen, arsă inegal și cu aspect poros, de culoare gălbuie închisă, cenușie și mai rar neagră (*ibid.*, p. 497). Statuetele din faza Cucuteni B din această stațiune, în număr de șapte, erau lucrate, în general, dintr-o pastă făinoasă, fină, omogenă, bine frământată și arsă, compactă și cu lustru la exterior, de culoare roșie-cărămizie, conținând rareori nisip și șamotă, sau de culoare cenușie la interior și roșie cărămizie la exterior, datorită arderii inegale (*ibid.,* p. 531).

Probleme în legătură cu tehnica pastei statuetelor complexului Cucuteni-Tripolie au fost dezbătute în repetate rânduri și de către specialiștii din diferite țări ale Europei. Astfel, în ceea ce privește Germania, ne vom referi aici numai la relatările lui H. Schmidt și O. Hőckmann.

Astfel, după H. Schmidt plastica antropomorfă din faza Cucuteni A era realizată dintr-o pastă foarte bună și fin frământată, chiar și la piesele mai mari, la care în spărtură s-au observat mici grăunțe de nisip, iar arderea pieselor era unitară și desăvârșită (Schmidt H., 1932, p. 64). În spărtură pasta era galbenă sau roșie și cu nuanțe intermediare, roșie-cărămizie, în urma unei arderi puternice, și mai rar cenușie (*ibid.)*. În schimb, pentru plastica antropomorfă din faza Cucuteni B, deosebită prin formă și decor de aceea din faza Cucuteni A, nu se menționează nimic de către acesta în legătură cu tehnica pastei.

O. Hőckmann, la rândul său, a considerat că adausul de făină din pasta statuetelor civilizației Cucuteni nu este de natură tehnică, în sens de amestec, întrucât dacă ar fi fost așa ar fi trebuit să existe și în ceramică. După opinia autorului, adausul de făină și semințe s-ar fi făcut din motive religioase sau magice, în scopul de a avea o influență favorabilă asupra

aprovizionării oamenilor cu cereale sau a le apăra proviziile de cereale de influența dăunătorilor ori de a creşte fertilitatea semințelor pe cale magică (Hőckmann O., 1985, p. 103). Prezența făinii este atestată, după autor, şi prin spațiile goale din pasta unor statuete de la Rockenberg, din vremea culturii ceramicii liniare, la statuetele din Tripolie A (=Precucuteni III) din stațiunea de la Luka-Vrublevețkaia şi din faza Cucuteni A de la Bălțați (*ibid.,* 104 şi urm.). La acestea se adaugă, după autor, şi descoperirile unor râşnițe în contexte de cult ale civilizației Cucuteni-Tripolie, care, după J. Makkay, constituie o dovadă că această civilizație a preluat acest obicei de cult (*idem*, 1987, p. 91). De altfel, după J. Makkay, făina măcinată ritual ar fi avut o importanță deosebită în bandceramică (*ibid.*).

În ceea ce priveşte pasta statuetelor cucuteniene din Republica Moldova, s-a constatat de V. Sorokin, că în aceea din stațiunile de la Putineşti II şi Putineşti III şi de la Duruitoarea Veche predomină specia din pastă de culoare gălbuie şi roşie-cărămizie, nelipsind nici aceea din pastă cenuşie şi neagră (Sorokin V., 2002, p. 140). De asemenea, relativ la arderea lor, s-a menționat de A. P. Pogoževa că frecvent piesele erau arse incomplet şi neuniform, fiind, de obicei, mai bine arsă partea lor superioară şi mai slab cea inferioară, masivă (*ibid.)*. Totodată, după V. I. Marchevici, în pasta unor statuete de tauri din Tripolianul mijlociu de la Duruitoarea Veche au existat grăunțe de grâu, ca şi la statuetele feminine de la Luka Vrublevețkaia şi de la Costeşti IV (Marchevici V. I., 1981, p. 155).

O atenție mai mare a fost acordată tehnicii pastei statuetelor tripoliene, în special de către T. S. Passek, S. N. Bibikov, A. P. Pogoževa şi T. G. Movša.

Astfel, în legătură cu T. S. Passek, una dintre specialiştii de frunte a civilizației Tripolie, aceasta nu a fost de acord cu opinia lui S. N. Bibikov potrivit căreia statuetele de la Luka-Vrublevețkaia ar fi fost introduse în foc imediat după modelarea lor, ceea ce ar corespunde unor vechi ritualuri magice (Passek T. S., 1961, p. 98). Opiniei respective a lui S. N. Bibikov, i s-au opus T. S. Passek, care a argumentat cu exemple ale statuetelor întregi din aşezări şi mormintele tripoliene târzii de la Vîhvatinți, precum şi faptul că asemenea statuete trebuiau să fie ținute într-un loc deosebit din locuințe, de lângă cuptor sau vatră (*ibid.)*.

După A. P. Pogoževa, în pasta statuetelor de lut de la Luka-Vrublevețkaia erau boabe de cereale întregi sau fragmentare (Pogoževa A. P., 1985, p. 115 şi urm.), iar, într-un caz, a existat chiar făină în pasta unor statuete din această stațiune, cum s-a constatat de T. V. Silicenko, specialist în radiografii tip röentgen (*ibid.,* p. 116).

De obicei, după aceeaşi autoare, statuetele de lut tripoliene au fost realizate din acelaşi lut cu cel al vaselor pictate ale acestei civilizații, conținând în pasta lor nisip, pietriş şi scoică pisată într-o fază mai târzie, corespunzătoare civilizației Usatovo (*ibid.,* p. 105). De cele mai multe ori arderea acestor statuete a fost inegală, partea superioară fiind mai bine arsă decât cea inferioară, mai masivă (*ibid.,* p. 106). Partea superioară a statuetelor a fost

aproape întotdeauna lustruită cu grijă, iar cea inferioară era acoperită de obicei cu un strat subţire şi fin de lut (*ibid.)*. Statuetele din zonele Nistrului şi Niprului conţineau nisip în pastă, iar în cele din zona Bugului, nisip şi şamotă pisată (*ibid.,* p.116).

De altfel şi T. G. Movša a susţinut că deseori s-au găsit urme de cereale în pasta statuetelor din Tripolie timpuriu (Movša T. G., 1953, p.85 şi urm.). Pe lângă acestea o atenţie mai mare a fost acordată cariopselor din pasta unor statuete din Precucuteni III=Tripolie A şi din Cucuteni A, practică cu semnificaţie religioasă, semnalată pentru prima dată de S. N. Bibikov la Luka-Vrubleveţkaia (*ibid.*).

În această privinţă, prin analogie cu metodele de investigaţie cu razele X, s-a precizat, şi de alţi specialişti, amestecul de făină în pastă, respectiv de făină grosieră de cereale întregi şi sfărâmate, statuetele fiind feminine din categoria de pastă, cu structură poroasă, ardere inegală şi cu aspect destul de grosier, denumită *chirpic* şi utilizată îndeosebi pentru realizarea pieselor mari de sanctuare (Monah D., 1997, p. 52). Întrucât prezenţa cariopselor în pasta statuetelor are semnificaţie religioasă, s-au depistat de Dan Monah şi Felicia Monah numeroase exemplarele de plastică din această categorie.

O altă problemă, care a preocupat pe cercetătorii români şi străini, a fost aceea a modelării statuetelor antropomorfe. În această privinţă, părerea generală a cercetătorilor români a fost că statuetele antropomorfe au fost obţinute din două jumătăţi diferite şi bine lipite, ceea ce explică spargerea în jumătăţi egale, iar aspectul exterior, uneori unificat, datorându-se unei pojghiţe de lut aplicată peste nucleul central (*Hăbăşeşti...*, p. 406). În ceea ce priveşte picioarele, s-a presupus că acestea au fost lucrate probabil separat şi apoi lipite, existând între ele o linie de demarcaţie, iar în unele cazuri acestea au fost apropiate, nelipite, fără a fi o linie de demarcaţie între ele sau modelate la un loc ca un tot (Matasă C., 1946, p. 77). La acestea se adaugă o gaură mică practicată la partea inferioară, care prezintă urmele unui beţişor pentru a ţine împreună cele două jumătăţi până la ardere (Marin M., 1948, p. 20; Crîşmaru A., 1977, p. 69).

În ceea ce priveşte cercetătorii străini care s-au ocupat de plastica complexului Cucuteni-Tripolie, menţionăm pe A. P. Pogoževa, după care deosebitele feluri de incizii de pe plastică s-ar datora instrumentelor cu care s-au executat în lutul moale, după care statuetele respective au fost uscate şi arse, iar pentru explicaţia construcţiei statuetelor s-au avut în vedere liniile de spărtură de la unirea părţilor superioară şi inferioară ale corpului statuetelor (Pogoževa A. P., 1985, p. 106). După autoare, picioarele statuetelor au fost modelate separat şi apoi unite şi acoperite cu un strat de lut (*ibid.)*.

După O. Hŏckmann, construirea statuetelor, din două părţi separate, a fost curentă în neo-eneoliticul din sud-estul Europei (Hŏckmann O., 1987, p. 89). De asemenea, după opinia sa, între figurina de la Rockenberg şi plastica civilizaţiei Cucuteni-Tripolie a existat o legătură numai în privinţa preparării lutului şi în ceea ce priveşte forma şi construirea

statuetelor (*ibid.,* p. 90). În legătură cu mediul în care s-au produs aceste statuete, s-a presupus de autor că ar fi fost probabil în apropierea locului de muncă (*idem*, 1985; p. 106).

La rândul său, Jakob Ozols, comparând statuetele din grupul ceramicii pectinate cu acelea din grupul Cucuteni-Tripolie, a constatat la primul o modelare nedesăvârşită şi la ultimul îngrijită şi bună (Ozols J., 1978, p. 99). Elena Cehak a menționat că statuetele din Polonia sunt zvelte şi cu tendința de a se lungi corpul, spre deosebire de cele din zona Mediteranei, care se caracterizează prin obezitate (Cehak E., 1933, p. 250).

În legătură cu statuetele complexului Cucuteni-Tripolie, O. Hŏckmann a admis şi o distrugere intenționată a statuetelor, chiar şi a celor mici, care au fost împrăştiate în diferite locuri, spre deosebire de vasele antropomorfe, care au fost ferite de distrugere (Hŏckmann O., 1968, p. 143). În această privință, după autor, ciopârțirea ofrandelor s-ar putea pune în legătură cu fărâmițarea statuetelor, obicei practicat, după opinia sa, în neoliticul din Europa şi Asia Mică. De aici, O. Hŏckmann a considerat posibil ca numai anumite părți ale statuetelor să fi ajuns în aşezări (*idem*, 1985, p. 94).

În afară de acestea, cum a arătat şi D. Monah, cercetătoarea americană L. Ellis, în lucrarea ei de sinteză din 1984 relativ la tehnologia complexului Cucuteni-Tripolie şi la originile unei societăți complexe, apărută la Oxford în seria B. A. R. International Series 217, a remarcat unele diferențe în compoziția şi finețea pastei ceramicii, din Precucuteni III, Cucuteni A şi B, care se constată, după opinia sa, şi la plastica antropomorfă din fazele respective.

În această privință, o atenție deosebită a fost acordată descrierilor de formă şi decor ale plasticii antropomorfe a complexului Cucuteni-Tripolie, de către toți cei care s-au ocupat de plastica antropomorfă a acestui complex, inclusiv în legătură cu tehnica şi semnificația decorului acestei plastici. În ceea ce priveşte tehnica decorului plasticii antropomorfe a culturii Cucuteni, aceasta se remarcă prin decorul incizat sau pictat, precum şi prin reprezentări plastice pe gât, bust, brațe şi pântec, exprimându-se diferite păreri cu privire la semnificația acestui decor incizat sau pictat.

Astfel, relativ la tehnica decorului incizat s-au deosebit mai multe feluri de incizii, datorită şi diferitelor instrumente cu care a fost realizată (Pogoževa A. P., 1985, p. 106), respectiv decor profund incizat, adevărate caneluri şi cu adausuri plastice (centură sau colier) şi asemănător cu îmbrăcămintea (Marin M., 1948, p. 23). Decorul respectiv a fost distribuit pe părțile corpului după anumite reguli, mai mult sau mai puțin arbitrare, dar mai complicat la figurinele îmbrăcate (*ibid.,* p. 26), care în Cucuteni A acopereau toată suprafața corpului, iar în Cucuteni B era mult mai simplu, reducându-se la unele linii şi puncte şi rare ori cu adausuri plastice (*ibid.,* p. 46). În Cucuteni A s-au aplicat aceleaşi motive pe diferite părți ale corpului, respectiv linii înguste paralele şi oblice pe picioare, romburi înscrise unul în

altul pe pântec şi uneori pe piept, iar spirale pe ambele fețe ale corpului (Dumitrescu Vl., 1968, p. 73). În schimb, în Cucuteni A-B decorul incizat este rar şi mai fin (*ibid.,* p. 74).

În ceea ce priveşte decorul pictat de pe statuetele antropomorfe cucuteniene, acesta se întâlneşte mai rar în faza Cucuteni A, cum o atestă statuetele din stațiunile de la Hăbăşeşti, Truşeşti şi Frumuşica, decorul acestora devenind mai frecvent în fazele Cucuteni A-B şi B (Berlescu N., 1964, p. 68 şi urm.). În această privință, s-a presupus, că pictura, ca şi incizia, pe tot corpul statuetelor ar fi apărut la sfârşitul perioadei Precucuteni III, fiind apoi reluată într-o măsură redusă de triburile din faza Cucuteni A (Marinescu-Bîlcu S., 1974, p. 458).

Relativ la semnificația decorului incizat şi pictat de pe plastica antropomorfă cucuteniană, s-au exprimat diferite opinii, menționate de N. Berlescu (Berlescu N., 1964, p. 67-104). Dintre aceste opinii, majoritatea se referă la tatuaj sau la îmbrăcăminte, altele privesc motivele întâlnite şi pe ceramică, elemente anatomice în legătură cu suprafețele cutanate ale corpului uman şi cutele unui corp îmbătrânit. Problema semnificației decorului incizat de pe plastica antropomorfă a fost reluată în 1977 şi de A. Crîşmaru (Crîşmaru A., 1977, p. 75 şi urm.).

În fine, o ultimă problemă în legătură cu plastica antropomorfă a culturii Cucuteni la care ne referim aici este aceea a clasificării acestei plastici, care a preocupat pe mulți cercetători români şi străini.

În această privință, s-a susținut de M. Marin că H. Schmidt nu a tins la o sistematizare a statuetelor de la Cucuteni după un singur criteriu, ci după prezentarea caracteristicilor generale, s-a oprit la două figurine importante prin coafura lor, trecând apoi la statuetele pictate cu roşu şi la statuetele plate (Marin M., 1948, p. 35). Deşi pentru primele două grupe criteriul este pictura, pentru ultima modelarea plastică (*ibid.)*.

La rândul său, O. Kandyba pentru clasificarea plasticii de la Şipeniț a avut în vedere o parte a corpului omenesc, respectiv forma părții inferioare a statuetelor, ca şi N. Makarenko cu zece ani mai înainte pentru zona Ucrainei (*Truşeşti...*, p.497).

E. Cehak în 1930-1931, pentru clasificarea plasticii ceramicii pictate eneolitice din Polonia, a avut drept criterii sexul şi poziția statuetelor, lipsa caracterelor specifice pentru un tip determinat obligând la descrierea fiecărei statuete în parte (Cehak E., 1933, p. 250 şi urm.).

În ceea ce priveşte clasificarea după sex, după M. Marin, majoritatea statuetelor sunt feminine, iar statuetele masculine, foarte puține în Cucuteni A şi numeroase în Cucuteni B, au reprezentarea realistă a phalusului şi chiar sâni (Marin M., 1948, p. 36).

În ceea ce priveşte poziția statuetelor, tot după M. Marin, ambele sexe au fost reprezentate mai ales în picioare, statuetele aşezate erau mai frecvente în Cucuteni B, decât în Cucuteni A, iar cele feminine aveau genunchii îndoiți în unghi drept (*ibid.,* p. 36).

Având în vedere aceste constatări, M. Marin a deosebit, după poziția statuetelor, următoarele trei grupe: 1. statuete feminine şi masculine în picioare; 2. statuete feminine şezând; 3. statuete din grupul de la Şipeniț (*ibid.)*. După opinia sa, criteriul poziției nu este cel mai bun pentru clasificare, iar pe baza decorului din plastică se ajunge la o clasificare artificială (*ibid.)*. După opinia sa, singurul criteriu pentru o clasificare justă este acela al modelării plastice, pe baza căruia, a deosebit următoarele trei tipuri: 1. statuete cilindrice; 2. statuete cu torsul plat şi parte inferioară cilindrică; 3. statuete plate (*ibid.,* p. 37 şi urm.).

H. Dumitrescu a deosebit pentru stațiunea de la Hăbăşeşti-*Holm* următoarele patru grupe de statuete: 1. statuete cu corpul stilizat deseori după un canon; 2. statuete plate de tip troian; 3. statuete cu corpul relativ cilindric; 4. diverse statuete, câteva exemplare fragmentare (*Hăbăşeşti...*, p. 405 şi urm.).

A. Crîşmaru în 1977 a deosebit trei grupe de statuete: 1. modelate mai realist, cele mai multe; 2. schematizate: cruciforme, cilindrice şi conice; 3. plate „*en viollon*" (Crîşmaru A., 1977, p. 65).

D. Popovici şi C.Simiciuc a deosebit următoarele două grupe de statuete: 1. cu decorul din linii incizate, pornind de la linia de îmbinare a picioarelor şi întâlnite pe fața opusă; 2. din motive spiralice separate pentru detalii anatomice: fese şi picioare (Popovici D., Simiciuc C., 1980, p. 645).

Dan Monah în lucrarea sa de sinteză din 1997 publicată la Piatra Neamț, intitulată „*Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*", care până în prezent este cea mai completă şi documentată monografie în domeniul plasticii Cucuteni-Tripolie, a clasificat, pe rând, plastica antropomorfă din fazele Cucuteni A, A-B şi B. În acest scop, a folosit următoarele zece criterii tipologice cu subdiviziuni: tehnologie, dimensiuni, poziție, compoziție, modelare, decor, vârstă, maternitate, sexul şi aspectul artistic, respectiv schematic, stilizat şi realist (Monah D., 1997, p. 65 şi urm. pentru faza Cucuteni A, p. 95 şi urm. pentru faza Cucuteni A-B şi p. 111 şi urm. pentru faza Cucuteni B).

În acest context, autorul a considerat că în faza Cucuteni A a predominat elementul feminin, ca deținător al misterelor fecundității şi fertilității (*ibid.,* p. 92), în faza Cucuteni A-B s-a manifestat curentul realist, în special în regiunea dintre Bug şi Niprul mijlociu şi a apărut tema *mama şi copilul*, care, după autor, probabil că nu ar fi lipsit din faza precedentă (*ibid.,* p. 108 şi urm.), iar în faza Cucuteni B a crescut numărul statuetelor masculine şi s-a modificat tipul somatic al idealului de frumusețe (*ibid.,* p. 133).

La rândul său, M. Petrescu-Dîmbovița, în lucrarea „*Truşeşti-Monografie arheologică*" din 1999, a clasificat plastica antropomorfă din fazele Cucuteni A şi B din această stațiune cucuteniană. Astfel, în ceea ce priveşte statuetele din faza Cucuteni A, au fost deosebite, în cadrul statuetelor cu poziție verticală sau semişezândă, care reproduceau forma corpului omenesc, următoarele şase variante de statuete: 1. cu decor incizat sau adâncit; 2. cu decor

pictat, 3. nedecorate; 4. cu sau fără decor şi goale în interior; 5. plate „*en viollon*”; 6. cu forme deosebite. O altă clasificare dată ținea de statuete: a. feminine; b. de mari dimensiuni; c. placa mare de lut cu trei protome; d. cu capul modelat în formă de cupă; e. fațadă de templu cu cuplu antropomorf la partea superioară (*Truşeşti...*, p. 498 şi urm.).

La rândul lor, statuetele din faza Cucuteni B de la Truşeşti au fost clasificate după poziție deosebindu-se două grupe, prima cu poziție verticală şi a doua cu poziție şezândă sau semişezândă, cu unele excepții (*ibid.,* p. 531). De asemenea, după criteriul modelării, au fost deosebite următoarele trei grupe: 1. cilindrice; 2. cu torsul plat şi partea inferioară cilindrică, cu patru subgrupe după terminația picioarelor, respectiv cu vârful ascuțit, cu vârful proeminent în afară, cu baza cilindrică şi cu ambele picioare modelate; 3. plate (*ibid.)*.

La rândul său, Şt. Cucoş, în lucrarea sa din 1999, s-a ocupat de plastica antropomorfă din faza Cucuteni B, în zona subcarpatică a Moldovei, deosebind următoarele trei grupe de statuete din această zonă: 1. în poziție verticală, cu baza în formă de vârf de con sau de labă comună ori în formă de coloană; 2. în poziție şezândă; 3. reprezentări phalice, preluate din fazele precedente (Cucoş Şt., 1999, p. 124 şi urm.).

În fine, în legătură cu plastica antropomorfă a civilizației Cucuteni, prezintă interes şi lucrarea în limba engleză din 2000 relativ la stațiunea de la Drăguşeni, elaborată de S. Marinescu-Bîlcu şi Al. Bolomey, în care s-au deosebit două grupe de statuete antropomorfe din stațiunea de la Drăguşeni din faza Cucuteni A_4 din care prima din statuete modelate pentru a fi plasate pe scaune mici şi a doua cu statuete modelate în poziție verticală sau semiverticală, tipul cel mai frecvent din această stațiune (Marinescu-Bîlcu S., Bolomey Al., 2000, p. 133 şi urm.).

După aceste considerații generale cu privire la tehnica pastei şi a decorului, formă, modelare şi semnificație, precum şi relativ la clasificare plasticii antropomorfe a culturii Cucuteni, se va trece, în continuare, la prezentarea acestei plastici, descoperită cu prilejul săpăturilor din 1961-1966, în stațiunea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni. În cuprinsul acestei aşezări, din cele peste 300 statuete întregi şi fragmentare descoperite, aflate o parte în inventarul Muzeului de Istorie din Iaşi şi în cel al Muzeului din Bârlad, au fost ilustrate doar un număr de 197, cele mai reprezentative, dintre care 36 din faza Cucuteni A, 37 din etapa Cucuteni B_{1a}, 16 din etapa Cucuteni B_{1b}, una din etapa Cucuteni B_{1c}, 25 dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, 9 din subfaza Cucuteni B_2, precum şi altele 73 din faza Cucuteni B, subfază neprecizată.

Trebuie să mai adăugăm că am avut la dispoziție pentru studiu şi un număr de aproximativ alte 400 statuete întregi şi fragmentare, provenind cel mai probabil din cercetări mai vechi de pe *Cetățuie* de la Cucuteni, unele dintre acestea păstrând numere de inventar

ale fostului Muzeul de Antichităţi din Iaşi. Aceste piese vor face însă obiectului unei alte lucrări viitoare.

8.1.1. STATUETELE ANTROPOMORFE DIN FAZA CUCUTENI A

Statuetele cu decor incizat descoperite sunt în cele mai multe cazuri fragmentare, de mici dimensiuni, sub 10 cm. În baza celor descoperite, s-a putut indica sexul acestora pentru unele dintre acestea, constatându-se că toate reprezintă statuete feminine, care se remarcă prin silueta zveltă, care respectă raporturile dintre diferite părţi ale corpului. Spre deosebire de alte aşezări, în care unele din statuete sunt aşezate, acestea par a fi în picioare, în poziţie verticală.

În general, capul statuetelor, individualizat de corp şi în prelungirea gâtului este, în genere, nemodelat, uşor rotunjit şi terminat bont, iar coafura neindicată, gâtul înalt sau mai scund, într-un caz cu un colier la bază redat plastic (fig. 209/2) sau incizat (fig. 209/4), umerii rotunjiţi sau arcuiţi şi uneori perforaţi (fig. 209/7, 10), iar bustul plat ori uşor bombat şi uneori cu unul (fig. 209/8) sau două orificii (fig. 209/3, 5, 10), precum şi pe dos, într-un caz, cu trei pastile pe umeri şi piept (fig. 209/4). Statuetele respective nu au braţe sau amorse de braţe.

Prezenţa orificiilor de pe umeri şi piept este mai greu de explicat, în sensul că ar fi servit la suspendarea statuetelor, presupunându-se mai curând ca ar fi folosit ca decor sau pentru suspendarea unor piese uşoare (pene, fibre, păr şi bucăţi de stofă) sau după O. Hŏckmann ar fi fost în legătură cu credinţa că statuetele ar reprezenta încarnarea fiinţelor supranaturale, cu acţiuni pentru vindecări magice atât prin suspendarea lor în locuinţe, cât şi prin împodobirea cu pene şi alte piese decorative (Hŏckmann O., 1968, p. 141; *Truşeşti...*, p. 500).

Partea superioară a statuetelor cu decor incizat din linii orizontale pe bust şi unghiulare în dreptul umerilor, iar pe dos benzi unghiulare şi rombice (fig. 209/4), pe piept spirale (?) şi pe pântec cu benzi unghiulare, iar pe dos cu romburi şi benzi unghiulare (fig. 209/5); capul lăţit, cu două benzi de dungi arcuite şi cu un romb mic pe faţă şi cu benzi unghiulare pe dos (fig. 209/6); capul modelat cu nas şi ochi şi cu benzi de dungi orizontale pe faţă şi cu romb şi motive unghiulare pe dos (fig. 209/7); pe gât cu motiv rombic pe faţă şi cu benzi unghiulare şi romb pe dos (fig. 209/8); cu capul modelat cu nasul indicat (fig. 209/9); cu romb pe gât şi benzi de dungi orizontale pe faţă şi cu benzi unghiulare şi romb pe dos (fig. 209/10); cu benzi de dungi orizontale şi romb pe faţă şi cu romburi şi bandă unghiulară pe dos (fig. 209/11); cu benzi de dungi oblice pe faţă şi unghiulare pe dos (fig. 209/12); cu două romburi înscrise unul în altul şi cu benzi de dungi oblice şi orizontale pe faţă şi două romburi şi o bandă unghiulară pe dos (fig. 209/13) şi cu decor incizat distrus în cea mai mare parte pe faţă şi dos (fig. 209/14).

În ceea ce privește partea inferioară a statuetelor, aceasta se caracterizează prin fesele mai mult sau mai puțin accentuate, puse în legătură cu steatopigia sau obezitatea statuetelor, contestată de M. Gimbutas, ceea ce după Vl. Dumitrescu este nejustificat (Dumitrescu Vl., 1979, p. 76).

Părțile respective ale statuetelor din noile cercetări de la Cucuteni-*Cetățuie* sunt în picioare, decorate cu motive unghiulare (fig. 210/1-2, 4, 9, 12, 14, 16, 18), oblice (fig. 210/5-7) şi arcuite (fig. 210/13).

La acestea adăugăm o statuetă aproape întreagă, de mici dimensiuni, care prezintă abdomenul umflat, redând probabil o femeie gravidă (fig. 209/1).

Privitor la statuetele cu decor pictat, au fost descoperite foarte puține exemplare şi acestea fragmentare, fiind ilustrat un fragment din brațul unei statuete, decorat pe ambele fețe, pe fond alb, cu benzi oblice roşii-brune şi perforat în dreptul cotului (fig. 210/20), descoperit pe şanțul lung, în nivelul corespunzător fazei A.

În ceea ce priveşte statuete plate *en viollon*, categorie cunoscută sub denumirile de *idoli de tip troian* (Monah D., 1978/1979, p. 163), de idoli în formă de scândură (*Brettidollen* – Schmidt H., 1932, p. 65), de figurine în formă de scut (*Schildfiguren* – Müller-Karpe H., 1968, p. 298) şi de pandantive amulete *en viollon* (Monah D., 1997, p. 135 şi urm.), este ilustrată prin cercetările mai noi de la Cucuteni-*Cetățuie* printr-un singur exemplar (fig. 220/6). Acest exemplar cu înălțimea de cca. 0,05 m, cu condiții de descoperire neprecizate, este întreg şi are capul rectangular, mai îngust, şi cu corpul biconvex, prezentând două orificii în dreptul ochilor şi un al treilea mai jos, pe corp. În dreptul gurii şi pe dosul capului are patru orificii, iar pe corp, pe față şi dos, cu două umflături în dreptul umerilor şi cu o a treia, perforată, la partea inferioară.

Piese de acest tip s-au mai descoperit anterior la Cucuteni-*Cetățuie*, Hăbăşeşti-*Holm*, Drăguşeni-*Ostrov*, Tăcuta-*Dealul Boghiu*, Igeşti-*Scândureni* şi Truşeşti-*Țuguieta*.

Astfel, la Cucuteni-*Cetățuie*, s-a descoperit într-o locuință un singur exemplar, cu prilejul săpăturilor lui H. Schmidt, publicat de către acesta în monografia sa din 1932 (Schmidt H., 1932, pl. 33/6). La Hăbăşeşti-*Holm*, cu prilejul săpăturilor din anii 1949-1950, s-au descoperit 12 exemplare, întregi sau semiîntregi, publicate de H. Dumitrescu în monografia din 1954 (*Hăbăşeşti...*, p. 410 şi urm., pl. CXXII/9-17 şi fig. 36).

De la Drăguşeni-*Ostrov* se cunosc trei statuete de acest tip, dintre care două publicate de A. Crîşmaru (Crîşmaru A., 1977, fig. 44/10-11) şi una de S. Marinescu-Bîlcu şi Al. Bolomey (Marinescu-Bîlcu S., Bolomey Al., 2000, fig. 159/7). De la Tăcuta-*Dealul Boghiu* provine un exemplar publicat în *Aşezări…* (Zaharia N., Petrescu-Dîmbovița M., Zaharia Em., 1970, p. 193, p. CLXXIV/1). De la Igeşti-*Scândureni* provin trei exemplare, unul din lut şi două din os, dintr-o aşezare a aspectului Stoicani-Aldeni şi Cucuteni A (Popuşoi E., 1987, p. 268, fig. 1/2-4).

În fine, de la Truşeşti-*Ţuguieta*, provin cinci exemplare de asemene a statuete, din care patru de lut şi una de metal alb, eventual din cupru argintat sau din argint cu puncte de oxid de cupru, descoperite în săpăturile efectuate în anii 1951-1959, 1961 şi publicată în monografia din anul 1999 (*Truşeşti...*, p. 521, fig. 370/1-5).

Aceste statuete au fost analizate şi de D. Monah, în legătură cu care au fost puse unele din cele 23 plăcuțe de cupru din depozitul de la Cărbuna, din Republica Moldova (Monah D., 1979, p. 166).

De asemenea, ele au mai fost luate în considerație şi de Vl. Dumitrescu (Dumitrescu Vl., 1968, p. 76 şi urm.) şi de E. Comşa pentru civilizația Gumelnița (Comşa E., 1977, p. 45 şi urm.).

În afară de aceştia, O. Hŏckmann, P. Ucko, H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu şi D. Monah au discutat în diferite lucrări probleme în deosebi în legătură cu originea, cronologia, semnificația şi întrebuințarea acestor statuete.

Astfel, în ceea ce priveşte originea, în primul rând s-a avut în vedere Anatolia, de unde, prin migrații treptate, s-au răspândit statuetele de acest tip în spre sud-estul şi centrul Europei, neexluzându-se şi o tradiție mai veche din complexul Sesklo-Starčevo-Criş şi Vinča.

Relativ la cronologia acestor statuete, prin metoda C^{14}, s-a obținut vârsta de 3600-3400 a. Chr., considerându-se că s-a exclus sincronismul cu Troia II (Monah D., 1979, p. 173).

În fine, din punct de vedere al semnificației şi întrebuințării acestor statuete s-a considerat că schematizarea *Zeiței Mamă*, în poziție ghemuită şi aşezată, simbolizează fertilitatea şi fecunditatea, precum şi rolul de protectoare a femeilor şi a întregii comunități (*ibid.)*. În afară de acestea, în ceea ce priveşte întrebuințarea lor, după A. Crâşmaru şi D. Monah, nu este exclus să fi fost suspendate la gât, ca amulete, pentru a feri de primejdii (*ibid.)*.

8.1.2. STATUETELE ANTROPOMORFE DIN FAZA CUCUTENI A-B

Prin cercetările efectuate în perioada 1961-1966 pe *Cetățuia* de la Cucuteni nu au fost descoperite nici în locuința III/14 din faza Cucuteni A-B şi nici în nivelul stratigrafic al acestei faze statuete antropomorfe. Au fost întâlnite câteva situații, dar contextul stratigrafic nu era unul cert.

8.1.3. STATUETELE ANTROPOMORFE DIN FAZA CUCUTENI B

8.1.3.1. SUBFAZA CUCUTENI B_1.

În nivelele de locuire din această subfază au fost descoperite un număr mare de piese, comparativ cu cele din subfaza Cucuteni B_2.

8.1.3.1.1. Etapa Cucuteni B_{1a}.

În ceea ce priveşte etape Cucuteni B_{1a}, din totalul de 37 statuete ilustrate, 26 provin din locuințe, după cum urmează: câte una din locuința II/17 (fig. 212/16), câte două din II/2 (fig. 211/9; 212/7) şi II/13 (fig. 212/4, 6), trei din locuința III/11 (fig. 211/2, 14, 15), patru din locuința II/9 (fig. 211/7; 212/9, 19, 21), cinci din locuința III/8 (fig. 211/1, 4; 212/3, 8, 18) şi cele mai multe, şase, din locuința III/2 (fig. 211/3, 5, 11; 212/11, 14, 20).

Dintre piesele ilustrate, cinci sunt fragmente de statuete, dintre care una cu cap discoidal şi cu două orificii pentru ochi şi nas, pe fond albicios, cu urme de pictură roşie pe față şi cu amorse de brațe perforate, iar bustul nedecorat (fig. 211/1), alte trei, tot cu capul discoidal, cu nasul şi ochii indicați şi cu amorse de brațe perforate (fig. 211/2, 4-5), precum şi ultimul, tot cu cap discoidal şi cu creastă (nas) şi orificii pe dreapta (fig. 211/3).

Alte 11 fragmente de statuete antropomorfe cu părțile superioară şi inferioară, fără de cap şi unele fără părțile inferioare ale picioarelor, unele cu triunghiul sexului (fig. 211/10, 12), cu amorse de brațe şi şolduri perforate (fig. 211/6-7), precum şi cu picioarele separate pe dos printr-o linie scurtă verticală, incizată, ca şi uneori şi fesele (fig. 211/6). Majoritatea statuetelor sunt feminine, exceptând una singură, care este masculină (fig. 211/14). Un exemplar, în poziție verticală, cu picioarele unite, corpul înalt şi cu un sân, avea laba piciorului indicată (fig. 211/16), iar un altul, cu picioarele separate printr-o dungă incizată, era în poziție semişezândă (fig. 211/8).

Alte 21 fragmente de statuete antropomorfe feminine, tot din această etapă, aveau amorsele de brațe (fig. 212/1-2) şi coapsele (fig. 212/4) perforate, doi sâni (fig. 212/1-2), majoritatea feminine, în poziție verticală şi numai una în poziție semişezândă (fig. 212/5), precum şi unul masculin, în poziție sezândă (fig. 212/19) şi altul feminin în aceeaşi poziție (fig. 212/18). Într-un caz, corpul statuetelor este perforat (fig. 212/2), iar în altul, corpul rotunjit este concav la partea inferioară (fig. 212/3). Uneori o linie verticală scurtă, pe față şi pe dos, separă picioarele (fig. 212/7-8, 11). Piciorul se termină bont (fig. 212/10-11, 13) sau sub formă de labă (fig. 212/12, 14-17).

La acestea, se adaugă două fragmente, partea de jos din două statuete mari din pastă grosieră, cărămizie (fig. 212/20-21), din care unul este pictat cu dungi înguste oblice şi orizontale brune (fig. 212/21).

8.1.3.1.2. Etapa Cucuteni B_{1b}

Pasta plasticii antropomorfe din etapa Cucuteni B_{1b} este, în cea mai mare parte, bine frământată şi arsă, de culoare cenuşie (fig. 213/1, 3-5, 9, 11-12, 14), cărămizie (fig. 213/2, 6, 10, 16) şi albicioasă (fig. 213/7, 13). În ceea ce priveşte starea de conservare, un singur exemplar, de dimensiuni mai mici, este păstrat în întregime (fig. 213/1), iar restul de 15 sunt mai mult sau mai puțin fragmentare (fig. 213/2-16).

Din cele 16 statuete feminine, câteva provin din locuințele III/5 (fig. 213/10), III/6 (fig. 213/14-15), III/10 (fig. 213/1-2, 9, 16). Relativ la formă, statueta întreagă are capul discoidal cu nasul în formă de creastă, amorse de brațe neperforate, corpul plat şi triunghiul sexului indicat (fig. 213/1). O altă statuetă, aproape întreagă, cu un picior lipsă, are capul nemodelat, amorse de brațe perforate, un sân, fesele dezvoltate (steatopigie), spatele plat şi picioarele desfăcute şi terminate bont (fig. 213/2). La acestea se adaugă, trei părți superioare ale unor statuete, cu cap discoidal, amorse de brațe şi o pastilă (fig. 213/3), cu capul discoidal şi cu patru orificii, două mai mari sus şi alte două mai mici jos şi cu gâtul lung (fig. 213/4) şi partea superioară a unei statuete cu cap modelat, cu nas şi ochi, şi cu amorse de brațe perforate (fig. 213/5), precum şi 11 fragmente de la partea inferioară, una cu şoldurile perforate (fig. 213/9), iar în mai multe cazuri, cu triunghiul sexului indicat (fig. 213/1, 6, 14-15).

La rândul lor, picioarele sunt de obicei unite şi terminate cu un vârf bont (fig. 213/1, 11). Numai într-un singur caz picioarele sunt desfăcute şi fesele au steatopigia pronunțată (fig. 213/2). Picioarele, ca şi fesele, sunt separate printr-o dungă verticală incizată sau adâncită, mai lungă sau mai scurtă, pe față şi pe dos (fig. 213/7-9, 11). La acestea se adaugă reprezentarea pe statuetele cu picioarele separate a unui colier sau a unei centuri păstrată parțial (fig. 213/2) şi resturile unei alte centuri, redată plastic pe o statuetă fragmentară (fig. 213/10), şiruri verticale de adâncituri sub formă de puncte pe spatele unei alte statuete fragmentare (fig. 213/14), precum şi dungile roşii-brune, oblice de pe fața şi dosul unei alte statuete fragmentare de dimensiuni mai mari (fig. 213/16).

Statuetele antropomorfe din etapa Cucuteni B_{1b}, toate în poziție verticală, prin particularitățile lor de formă şi decor, reprezintă o continuare a acelora din etapa Cucuteni B_{1a}, față de care nu par a fi ceva mai evoluate.

8.1.3.1.3. Etapa Cucuteni B_{1c}

Această etapă este ilustrată printr-o singură statuetă antropomorfă, fragmentară, din pastă cenuşie, ce provine din locuința III/12. Această statuetă aparține tipului cu capul discoidal, concav pe dos şi cu nasul în formă de creastă, precum şi cu gâtul înalt (fig. 213/17).

8.1.3.1.4. Etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1

Ca şi în cazul ceramicii, s-a avut în vedere gruparea în această categorie a statuetelor din subfaza Cucuteni B_1, atunci când nu s-a putut preciza cu exactitate etapa de locuire căreia îi aparțin respectivele piese.

Din cele 25 exemplare de statuete antropomorfe ilustrate, nu mai puțin de 23 provin din locuințe, după cum urmează: câte una din locuințele II/1 (fig. 214/1), I/2 (fig. 214/3),

II/15 (fig. 214/17), şi III/26 (fig. 214/7), câte două din locuinţa III/16 (fig. 214/22-23), opt din locuinţa III/20 (fig. 214/5-6, 8, 10-11, 13-14, 21) şi nouă din locuinţa III/23 (fig. 214/2, 4, 9, 12, 15-16, 18-19, 24).

Plastica antropomorfă din această fază este imposibil de diferenţiat pe etape, respectiv etapa Cucuteni B_{1a}, B_{1b} sau B_{1c}, datorită lipsei clare a dovezilor stratigrafice. Ea este reprezentată prin fragmente în genere din pastă de bună calitate, de culoare îndeosebi cenuşie (fig. 214/1, 3, 5-11, 13-15, 17-21, 24; 220/3) şi mai rar cărămizie (fig. 214/12-22) sau albicioasă (fig. 214/2, 4, 16, 23).

Din punct de vedere al dimensiunilor, numai un foarte mic exemplar este întreg (fig. 214/6) şi patru aproape întregi (fig. 214/19-22), două au dimensiuni mai mari (fig. 214/1; 220/3) şi restul de dimensiuni mijlocii (fig. 214/2-5, 7-18, 23-24).

Capul acestor statuete, la două fragmente la care s-a păstrat, este în formă de disc oval (fig. 214/2) sau rotund (fig. 214/3), ca şi la exemplarul întreg (fig. 214/6), cu nasul în formă de arcadă şi ochii sub formă de perforaţii, iar gâtul exemplarelor mai mari este mai mult sau mai puţin înalt.

Braţele, într-un caz, sunt modelate în poziţie de orantă (fig. 214/1) sau sub formă de amorse, mai mult sau mai puţin pronunţate (fig. 214/3, 5-7). În ceea ce priveşte sânii, la o statuetă, aceştia nu sunt la acelaşi nivel (fig. 214/5), iar într-un alt caz a fost redat numai unul singur (fig. 214/6) şi în alt caz, în loc de sâni, sunt două orificii (fig. 214/1).

Şoldurile sunt modelate îngrijit şi deseori perforate (fig. 214/4, 5, 9, 12, 16), în unele cazuri prezentând doar o singură perforaţie (fig. 214/3). De asemenea, pe pântec există într-un singur caz o perforaţie orizontală (fig. 214/16), iar în altul este neperforat (fig. 214/1). Sexul feminin este indicat prin triunghi (fig. 214/1, 15), cel masculin este redat plastic (fig. 214/8), iar cel bisexual (androgin) este redat prin ambele simboluri, triunghi şi plastic (fig. 214/6, 10). La rândul lor, picioarele şi fesele sunt separate prin câte o dungă verticală pe ambele feţe (fig. 214/1, 4, 9, 11-12). Picioarele au un vârf conic (fig. 214/6, 20; 220/3) sau au laba indicată (fig. 214/17-19, 21, 24).

Din punct de vedere al decorului, unele statuete fragmentare prezintă pe picioare dungi roşii-brune verticale (fig. 214/23-24), iar o statuetă fragmentară are pe piept un şir oblic de împunsături, reprezentând probabil o eşarfă pe umărul stâng (fig. 214/7).

Statuetele respective au în genere o poziţie verticală, exceptând una în poziţie semişezândă (fig. 214/16).

8.1.3.2. SUBFAZA CUCUTENI B_2

Au fost ilustrate nouă statuete, toate feminine, dintre care unele provin din locuinţe, după cum urmează: una din locuinţa II/3 (fig. 215/1), două din locuinţa III/3 (fig. 215/2, 6) şi patru din locuinţa III/1 (fig. 215/3-4, 7-9).

Din această subfază sunt mai puţine statuete şi toate sunt fragmentare, din pastă în genere bună, de culoare cenuşie (fig. 215/1-6, 8-9) şi numai una cărămizie (fig. 215/7), două sunt păstrate mai bine, lipsindu-le doar capetele şi terminaţiile picioarelor (fig. 215/5-6). Din alte patru statuete s-a păstrat bustul cu cap (fig. 215/1-4) şi în alte trei cazuri doar partea inferioară şi picioarele (fig. 215/7-9).

Capul acestor statuete este modelat în formă de disc, cu indicarea nasului printr-o creastă (fig. 215/1-4) şi a ochilor, la trei exemplare, prin orificii (fig. 215/2-4). Braţele, sub formă de amorse dezvoltate, sunt perforate (fig. 215/1, 3) şi numai într-un singur caz plate, rotunjite şi neperforate (fig. 215/4). Pe piept sunt redaţi doi sâni (fig. 215/2) sau, într-un caz, numai unul (fig. 215/4) şi în altul trei pastile (fig. 215/1), pe când ombilicul este modelat printr-o adâncitură pe pântec (fig. 215/6). Şoldurile sunt perforate (fig. 215/3) sau neperforate (fig. 215/5). Sexul feminin este indicat uneori şi printr-un triunghi incizat (fig. 215/6, 8). La rândul lor, picioarele unite sunt terminate într-un vârf (fig. 215/7), iar în alt caz acesta este rupt în dreptul labei piciorului (fig. 215/9). La acestea se adaugă o dungă verticală adâncită, de pe faţa şi dosul unor statuete, în dreptul picioarelor şi feselor.

În ceea ce priveşte decorul, acesta este ilustrat printr-un colier incizat pe faţa unei statuete, asociat cu altul, tot incizat, însă neprecizat de pe dosul aceleaşi statuete (fig. 215/5).

Toate aceste statuete antropomorfe din subfaza Cucuteni B_2, se apropie prin particularităţile lor de acelea din etapele subfazei Cucuteni B_1.

8.1.3.3. DINTR-O SUBFAZĂ NEPRECIZATĂ DIN CUCUTENI B

În această categorie au fost incluse o serie de statuete, din diferitele etape ale subfazelor Cucuteni B_1 şi B_2, care din motive obiective, în principal - din lipsa unor repere stratigrafice clare, cât şi datorită ştergerii marcajelor, nu au putut fi încadrate cu exactitate în una din aceste două subfaze

Din cele 73 statuete fragmentare ilustrate, 63 sunt feminine şi 10 masculine (fig. 215/12; 216/4, 10, 13; 218/9, 11, 17-18; 220/2, 5). Statuetele respective provin din toate cele trei complexe cercetate, fără ca să se poată face alte precizări de ordin stratigrafic. Majoritatea din pastă compactă de culoare cenuşie şi cărămizie şi mai puţine din pastă albicioasă sau cafenie.

Capul celor mai multe statuete antropomorfe din această etapă este de formă discoidală cu creastă pentru nas şi două orificii pentru ochi (fig. 217/1-3, 5-9, 12) şi mai rar cu trei orificii (fig. 217/8), cu patru orificii (fig. 217/4), cu două orificii perforate vertical pe câte o proeminenţă de la baza capului (fig. 216/1) sau numai cu creastă pentru nas şi cu perforaţie pentru ochi (fig. 220/5). La acestea se adaugă un singur exemplar cu capul modelat în mod deosebit, respectiv lărgit pe orizontală şi prevăzut înspre marginea

superioară cu două grupe orizontale a câte trei orificii, sub care sunt indicate nasul, arcuit printr-o incizie verticală şi gura prin două adâncituri (fig. 217/15) sau, în alt caz, numai printr-o adâncitură (fig. 217/9). Gâtul acestor statuete este uneori mai mult sau mai puțin înalt (fig. 215/11, 216/1, 217/2-5, 13; 218/8).

Brațele sunt sub formă de amorse mai mult sau mai puțin accentuate şi perforate (fig. 215/11, 13; 217/6, 10; 218/2, 4, 7-10; 220/1-2) şi neperforate (fig. 216/1; 217/2-5, 11; 218/1) şi plat-ovale (fig. 220/2).

Bustul, de obicei plat (fig. 217/2), este prevăzut cu doi sâni (fig. 215/11; 217/5; 218/7-8, 10, 12; 218/16, 19) şi mai rar fără sâni (fig. 217/1, 3-4, 12; 218/1) sau cu unul alungit (fig. 218/6). Într-un caz, în dreptul sânilor, este câte o adâncitură (fig. 220/1).

Pe pântecul uşor umflat se află ombilicul, sub formă de umflătură puțin ridicată şi perforată orizontal (fig. 216/3, 9; 218/3), indicat uneori printr-o adâncitură (fig. 218/15) sau printr-o pastilă din dreptul lui (fig. 218/16).

Sub pântec sexul feminin este indicat printr-un triunghi (fig. 215/10; 216/8, 14; 217/10; 218/13, 15; 220/1-2), iar cel masculin în mod plastic (fig. 215/12; 216/4, 10, 13; 218/9, 14, 17; 219/3, 9; 220/4-5).

Şoldurile, indicate de obicei printr-o umflătură mai mult sau mai puțin accentuată în dreptul lor, sunt perforate (fig. 215/10; 216/3, 7, 9, 11; 217/10; 218/2, 4, 16, 13) şi mai puțin neperforate (fig. 218/19; 220/3-4).

Picioarele, apropiate şi deseori unite într-unul singur, prezintă uneori o umflătură în dreptul genunchilor şi sunt terminate cu un vârf conic, deseori rupt (fig. 216/5, 10; 219/6, 10, 11; 220/1-4) sau cu laba piciorului mai mult sau mai puțin indicată (fig. 216/12; 219/2-5, 9, 13-16; 220/2- în sens invers). În două cazuri, umflătura dinspre genunchi este perforată orizontal (fig. 216/3, 6).

La aceste particularități se adaugă o dungă verticală, mai lungă sau mai scurtă, incizată pe față, între picioare şi dos, în dreptul feselor şi picioarelor (fig. 216/3, 7, 11, 13; 217/1, 11; 218/1) sau adâncită pe față şi incizată pe dos (fig. 215/12; 216/6, 14; 218/14; 220/3).

Statuetele cu picioarele desfăcute sunt ilustrate printr-un singur exemplar de sex masculin, redat plastic, şi cu fesele dezvoltate (fig. 216/4).

În ceea ce priveşte poziția acestor statuete antropomorfe, la cele mai multe este verticală şi numai la puține semişezândă (fig. 216/8; 219/1-2) sau şezândă (fig. 216/2; 219/3, 5, 17):

Unele din statuetele antropomorfe sunt decorate cu motive incizate sau pictate. Astfel, dintre exemplarele cu decor incizat pe primul loc se situează o piesă fragmentară cu reprezentarea colierului incizat pe față la gât, iar pe spate dispus altfel, lăsat în jos, precum şi a unei centuri incizate pe mijloc, din două dungi orizontale (fig. 218/19). După aceasta

urmează alte două piese fragmentare, dintre care una, pe dos, prezintă o dungă arcuită suprapusă peste o alta verticală (fig. 215/10) şi a doua cu dungi incizate uşor arcuite pe gât (fig. 217/15).

La acestea se adaugă o eşarfă oblică incizată, pe stânga, pe faţă şi dos şi pe aceeaşi statuetă o centură incizată pe mijloc (fig. 220/5), iar pe părţile laterale ale picioarelor altei statuete sunt trei şiruri verticale uşor arcuite de împunsături (fig. 220/1).

La rândul lui, decorul pictat cu culoare brună, păstrat mai mult parţial, se întâlneşte pe gâtul, partea superioară şi mijlocul corpului şi pe picioarele unor statuete fragmentare din această etapă. Astfel, pe gât apare sub forma unei benzi unghiulare, deasupra a două benzi verticale de dungi scurte orizontale de peste o dungă orizontală cu capetele puternic îndoite în jos (fig. 218/3).

La partea superioară a corpului apare sub forma unei benzi verticale de pe umăr, pe faţă şi pe dos (fig. 215/13, la mijlocul corpului, cu o dungă scrută orizontală (fig. 218/3), iar pe picior, în trei cazuri, sub formă de dungi verticale (fig. 218/18; 219/16) şi arcuite pe faţă (fig. 216/6). La acestea se adaugă, pe faţă şi pe dos, dungi oblice brune pe corp şi unghiulare pe picioarele individualizate şi unite (fig. 219/17).

8.2. PLASTICA ZOOMORFĂ

În staţiunea de la Cucuteni-*Cetăţuie* au fost descoperite cu prilejul cercetărilor din 1961-1966 şi statuete zoomorfe şi ornitomorfe, dar mult mai puţine în comparaţie cu statuetele antropomorfe, constatare asemănătoare cu aceea a lui H. Schmidt pentru săpăturile mai vechi din această staţiune (Schmidt H., 1932, p. 66), precum şi cu aceea a lui I.T.Dragomir pentru aşezările aspectului cultural Stoicani-Aldeni (Dragomir I.T., 1983, p.102).

În total, din statuetele zoomorfe descoperite la Cucuteni-*Cetăţuie*, au fost ilustrate 21 dintre acestea, dintre care doar una este o pasăre (fig. 221/4), restul fiind mamifere. La acestea se adaugă o piesă în formă de cap de pasăre (fig. 221/4), precum şi reprezentările de coarne de animale, fiind ilustrate un număr de 14 dintre piesele descoperite şi mai bine conservate.

Tot în această categorie se pot grupa şi protomele zoomorfe, care au fost prezentate în cadrul ceramicii pictate din faza Cucuteni A.

Spărturile statuetelor zoomorfe, în genere, în părţile mai subţiri - picioare, coarne, cozi, şi mai rar din dreptul corpului, au împiedicat uneori identificarea cu certitudine a speciilor de animale reprezentate, în deosebi patrupede şi mai rar păsări. În identificarea speciilor de animale redate prin plastică, un ajutor deosebit l-am primit din partea prof. dr. S. Haimovici.

Determinarea speciilor de animale nefiind totdeauna sigură, la care se adaugă numărul mic al pieselor, nu se pot face deosebiri, din punct de vedere cronologic, între statuetele zoomorfe din diferite faze ale culturii Cucuteni.

Lungimea resturilor păstrate variază de obicei între 3,5 cm şi 9,5 cm şi mai rar sub 2 şi peste 10 cm, iar înălțimea acestora era în cele mai multe cazuri între 3 şi 5,5 cm. Puține sunt însă piesele miniatură, cu lungimea între circa 2 şi 3 cm şi înălțimea între circa 1,5 cm şi 3 cm.

În genere, statuetele respective au fost executate din pastă obişnuită, arsă până la culoarea roşie sau cenuşie, fiind de obicei de aceeaşi calitate cu a statuetelor antropomorfe. În comparație cu acestea din urmă, sunt şi unele statuete zoomorfe din pastă mai grosieră sau lucrate mai puțin îngrijit, cum a constata şi H. Schmidt pentru această stațiune (Schmidt H., 1932, p. 66).

În pastă s-a identificat nisip, şi mai rar şamotă şi pietricele ca degresant. În pastă s-au găsit şi boabe de grâu, cum este cazul unor piese din stațiunea de la Duruitoarea Veche din nordul Republicii Moldova, cu analogii, pentru acest ingredient, la unele statuete antropomorfe feminine din stațiunile de la Luka-Vrublevețkaia şi Costeşti IV din Republica Moldova (Markevici V. I., 1981, p. 155).

Datorită stilizării şi modelării primitive, unele specii de animale reprezentate nu au putut fi determinate cu certitudine, ci cu o oarecare aproximație, ca de exemplu la Truşeşti-*Țuguieta*, Hăbăşeşti-*Holm* şi din alte stațiuni ale civilizației Cucuteni (*Hăbăşeşti...*, p. 427). Spre deosebire de acestea, în aşezarea de la Cucuteni-*Cetățuie*, deşi formele sunt primitive, se pot preciza în multe cazuri speciile de animale respective (Schmidt H., 1932, p. 66). Din punct de vedere cronologic însă, după particularitățile de formă ale acestor statuete, nu pot fi deosebite pe diferite faze ale civilizației Cucuteni şi nici nu se poate admite pentru cele mai multe existența unui canon.

La Truşeşti au fost descoperite 65 de statuete zoomorfe, spre deosebire de Hăbăşeşti, unde au fost descoperite 420 exemplare. În ambele cazuri majoritatea acestora reprezintă mamifere şi mai puțin păsări. Dintre mamifere, la Truşeşti pe primul loc s-au situat ovicaprinele, neputându-se deosebi, în toate cazurile, oile de capre sau berbeci (*Truşeşti...*, p.533).

Pentru stațiunea de la Cucuteni-*Cetățuie*, în urma cercetărilor din 1961-1966, cele mai multe statuete şi fragmente de statuete zoomorfe reprezintă mamifere, specie neprecizată (fig. 221/5, 8, 13, 15-17; 222/2, 4-7), din pastă cărămizie cu angobă albă (fig. 221/5, 8, 13, 15, 17) sau cenuşie (fig. 221/6-7, 9, 16, 18) cu angobă albă (fig. 222/2, 4-5). Una din statuetele din pastă cărămizie este decorată pe corp cu mici adâncituri dispuse circular (fig. 222/6). Un loc aparte îl ocupă şi reprezentările de coarne de animale (fig. 222/8-21), ce pot reprezenta probabil şi obiecte de sine stătătoare. Opinia

noastră este că ele reprezintă, de cele mai multe ori, părțile lipsă, uşor de rupt, din corpul unor statuete de la cornute, în special de bovidee. Pe baza caracteristicilor pe care le prezintă predomină statuetele de bovidee, întâlnite şi sub forma coarnelor de consacrație, atât în cultura Cucuteni, cât şi în cultura Gumelnița, cele mai apropiate analogii provin din spațiile egeo-anatolian şi mesopotamian (Petrescu-Dîmbovița M., 1987, p. 24).

Canidele sunt ilustrate printr-un exemplar întreg (fig. 221/14) cu capul bine proporționat, botul rotunjit şi urechile ridicate, corpul plin şi îngroşat, coada probabil ridicată şi cu picioarele scunde, unite şi terminate bont, în poziție de mers uşor.

La rândul lor, porcinele sunt reprezentate, probabil, tot printr-un exemplar, cu sexul masculin redat plastic (fig. 221/11), în atitudine statică, cu capul lipsă, corpul plin şi picioarele scunde.

Spre deosebire de alte stațiuni ale culturii Cucuteni din Moldova, nu s-au identificat, cu prilejul noilor săpături de la Cucuteni-*Cetățuie*, specii de animale sălbatice, respectiv de mistreț, leu şi altele.

În ceea ce priveşte statuetele de păsări, ele sunt prezente în toate fazele civilizație Precucuteni (*ibid*. ; Marinescu-Bîlcu S., 1974, p. 103), cât mai ales în aşezări ale civilizației Cucuteni (Matasă C., 1946, p. 83; *Hăbăşeşti...*, p. 430; Berlescu N., 1964, p. 74 şi urm.; Dumitrescu Vl., 1968, p. 75). Reprezentările unor păsări au fost atestate prin noile cercetări de la Cucuteni-*Cetățuie*, prin două piese, dar care nu reprezintă statuete propriu-zise. Prima dintre acestea, din pastă cărămizie, sub formă de protomă la un vas, reprezintă un cap de rață cu ochii bulbucați, pictat pe plisc cu roşu şi pe corp cu o bandă unghiulară roşie şi cu alb în interspații (fig. 221/1), care are analogie în stațiunea de la Truşesti (*Truşeşti...*, p. 548, fig. 384/2). A doua piesă reprezintă o placă ovală de lut, dintr-un obiect neprecizat de lut de culoare cenuşie, prevăzut la partea superioară cu un cap, probabil de pasăre, de specie neprecizată.

În legătură cu semnificația plasticii zoomorfe, sigur *ex-voto*-uri (Schmidt H., 1932, p.66) sau elemente apotropaice (Dumitrescu Vl., 1938, p. 4), s-au exprimat mai multe opinii. Astfel, după o opinie ar fi fost jucării pentru copii, explicație neacceptată de alții, deoarece prin săpăturile lui H. Schmidt de la Cucuteni-*Cetățuie* s-a găsit o piesă miniatură, care prezenta pe ambele fețe, între gât şi începutul coarnelor, orificii pentru suspendat (Schmidt H., 1932, p. 66; *Truşeşti...*, p. 538).

După o altă opinie, statuetele zoomorfe ar fi fost mai curând în legătură cu unele credințe şi practici magico-religioase, care ar fi ajutat la creşterea numărului de turme de animale domestice sau sălbatice (*Hăbăşeşti...*, p. 430; Marinescu-Bîlcu S., 1974, p. 428; *eadem*, 1974b, p. 102; Petrescu-Dîmbovița M., 1987, p. 24; *Truşeşti...*, p. 538). După alții, statuetele zoomorfe au fost puse în legătură cu cultul creşterii animalelor, iar cele antropomorfe feminine cu acela al fertilității (*ibid*.).

În această privinţă, s-a considerat că statuetele zoomorfe atestă legătura dintre *Marea Zeiţă* şi taur, ilustrată prin amuleta din Tripolianul târziu de la Bilcze Zlote în formă de cap de taur, care avea pe frunte ca decor o dansatoare triunghiulară, precum şi prin craniul de taur, tot cu o statuetă feminină pe frunte din aşezarea Sabatinovka II (Markevici V. I., 1981, p. 157; *Truşeşti...*, p. 538).

Numeroasele statuete de taur, din Tripolianul târziu din nordul Republicii Moldova, au confirmat interpretarea lui E. v. Stern privitoare la scopul de cult al statuetelor de taur din aşezarea de la Petreni din Republica Moldova (*ibid*.).

De asemenea, statuetele de vaci, oi şi berbeci din această zonă s-au explicat prin importanţa lor economică, precum şi în legătură cu folosirea lor la practici magico-religioase pentru fecunditate rodnică şi belşug de lapte (*ibid.)*.

Pe de altă parte, statuetele de berbeci s-au considerat că reprezintă divinitatea cornută din Orientul Apropiat şi Mijlociu, interpretate ca divinitate protectoare a meşterilor metalurgişti în aramă, ca şi statuetele cucuteniene de berbec la de Bulboci din Republica Moldova, care aveau două bucăţi de aramă între coarne înfipte în argila umedă cu prilejul modelării (*ibid*.).

În afară de acestea, şi statuetele de câini s-au considerat ca având un rol în unele ceremonii majore religioase, fiind utilizate la sacrificii, în asociere cu unele rituri funerare (Gimbutas M., 1989, p. 19; *Truşeşti...*, p. 539).

Paralel cu reprezentările zoomorfe din gliptică, s-au pus şi acelea din ceramica pictată a civilizaţiei Cucuteni, care, după A. Niţu, atestă un stil cucutenian al reprezentărilor zoomorfe cu o structură proprie, definind originalitatea sa (Niţu A., 1975, p. 71).

Stilul zoomorf cucutenian pictat, de origine orientală, limitat în ceramică la grupele ε şi ζ, fiecare cu două aspecte, liber şi metopic, iniţial a fost integrat în structura decorului ceramicii, respectiv în structura şi evoluţia decorului geometric, reprezentativ pentru subfazele decorului Cucuteni B_1 şi B_2 (*ibid*., p. 72).

CAPITOLUL 9.

CRONOLOGIE

Pentru încadrarea cronologică a celor două faze Cucuteni A şi B, stabilite de H.Schmidt prin cercetările sale din 1909-1910 de la Cucuteni-*Cetăţuie* s-au avut în vedere, de către acesta, relaţiile cu bandceramica central-europeană (Schmidt H., 1932, p.97 şi urm.) şi cultura Anau (*ibid.*, p.99 şi urm.).

Astfel, pentru stilul spiralo-meandric, în tehnica policromiei din faza Cucuteni A, sunt menţionate aşezările de la Sesko şi Dimini din Thessalia, în nordul Mării Egee (*ibid.*, p.97). Cu acest prilej, s-a menţionat de H.Schmidt faptul că motivele spiralo-meandrice şi textile au aparţinut iniţial la două culturi deosebite, dintre care una europeană, în deosebi din sud-estul Europei, şi o alta asiatică, mai ales din centrul Asiei Anterioare (*ibid.*). De asemenea, s-a susţinut că cultura Tripolie-Cucuteni a fost în legături cu culturile din sud-estul Europei şi Asia Anterioară, influenţându-se reciproc (*ibid.*, p.98). Tot odată, s-a tras concluzia că evoluţia culturii Tripolie-Cucuteni a cunoscut şi faze mai vechi, fiind cel puţin pentru un timp paralelă cu cultura Anau-Suza-Cheronea, ceea ce constituie o posibilitate de datare, chiar numai la o scară aproximativă (*ibid.*).

În ceea ce priveşte cultura Anau, s-a considerat că această cultură din Asia Anterioară a fost în contact cu Europa, respectiv cu cercul nord-egeean, prin locuirea din nordul şi centrul Greciei, de la Sesklo, Cheronea şi Orchomenos (*ibid.*, p.100).

În afară de acestea, H.Schmidt, pe baza ceramicii şi mai ales a unui sigiliu, a lămurit relaţiile Cretei cu cultura Cucuteni (*ibid.*). Astfel, s-au evidenţiat la ceramică, paralele de stil dintre pictura cu alb a minoianului mijlociu din Creta şi pictura cu alb de la Ariuşd, respectiv vasele cu decor adâncit din Cucuteni A, în sensul că pentru elementele de stil sigure din minoianul mijlociu fazele de stil de la Ariuşd şi Cucuteni trebuie presupuse la forme cu totul deosebite (*ibid.*). De aici concluzia, conform căreia cultura de la Cucuteni A şi Ariuşd, în

general, este mai veche decât perioada minoianului mijlociu din Creta, respectiv mai veche decât 2000 a.Chr., *terminus ante quem* pentru aşezările de la Ariuşd şi Cucuteni A, fiind, după autor, în jur de 2500 a.Chr., iar durata pentru civilizaţia Cucuteni ar fi fost până în epoca bronzului, în legătură cu evenimentele de la 1200 a.Chr., din zona Egeo – Asia Anterioară. Deci, după H.Schmidt, aşezarea de la Cucuteni se plasează, în general, între 2500 şi 1200 a.Chr. (*ibid.*). După H.Schmidt durata fazei Cucuteni B până în bronzul dezvoltat a fost confirmată prin săpăturile sale din 1917-1918 din aşezarea din epoca bronzului de la Sărata-Monteoru, respectiv prin gropile locuinţei cu ceramică tipică monocromă cu decor incizat de tip Monteoru, suprapusă în alte gropi de ceramica de tip Cucuteni B, în special, de stilul ζ (*ibid.*, p.96).

După Vl.Dumitrescu, în studiul său în limba italiană relativ la cronologia ceramicii pictate din Europa Răsăriteană, din *Ephemeris Daco-Romana* (IV, 1926-1927), H.Schmidt a comparat direct ceramica pictată din Europa Răsăriteană cu lumea egeeană, iar V.G.Childe şi-a stabilit cronologia sa absolută prin comparaţie cu Thessalia (Dumitrescu Vl., 1927, p.261). Autorul, după analogiile dintre ceramica pictată din Europa răsăriteană şi cultura balcano-dunăreană de tip Gumelniţa, a trecut la similitudinile incontestabile, până la identitate, dintre ceramica pictată din Europa Răsăriteană şi ceramica pictată thessalică, din a doua perioadă thessalică, căreia îi aparţine ceramica pictată de tip Dimini (*ibid.*, p.287).

În această privinţă, s-a susţinut de autor că ceramica pictată thessalică din a doua perioadă are elemente atât în ceramica de stil Cucuteni A, cât şi în aceea de stil Cucuteni B, în Thessalia aceste elemente fiind considerate contemporane (*ibid.*) De aici s-a tras concluzia de către autor că ceramica pictată thessaliană trebuie considerată sincronă cu ultima etapă a fazei Cucuteni A, poate chiar şi cu faza de tranziţie Cucuteni A-B şi cu cea de stil Cucuteni B, nefiind nici un dubiu că ceramica pictată thessaliană să se fi prelungit, un timp, paralel cu Cucuteni B (*ibid.*). Mai mult încă, s-a susţinut, dacă analogiile dintre formele ceramicii thessaliene şi cucuteniene sunt reduse, în schimb analogiile motivelor decorative sunt numeroase şi de valoare incontestabilă (*ibid.*, p.290).

În ceea ce priveşte cronologia absolută a civilizaţiei Cucuteni, faza Cucuteni A a fost datată de Dussaud între 2540-2360 a.Chr. şi limita extremă a fazei Cucuteni B la 1550 a.Chr., iar după Glotz, a cărui cronologie a fost în realitate a lui Artur Evans, aprobată şi de V.G.Childe, între 2800 şi 2400 a.Chr., pentru faza Cucuteni A şi 1580 a.Chr. pentru *terminus ad quem* al fazei Cucuteni B (*ibid.*, p.303). De asemenea, H.Schmidt, stabilind relaţia dintre civilizaţiile Anau I – Suza I şi Tripolie A, a ajuns la concluzia că civilizaţia Anau I a existat în mileniul al IV-lea, de vreme ce această civilizaţie la 3000 a.Chr. era în maximă splendoare (Schmidt H., 1932, p.100). Tot odată, H.Schmidt, pe baza unui fragment ceramic de tip Ochomenos III, lucrat la roată şi găsit în depunerea Cucuteni B, a stabilit data extremă de

1500 a.Chr., pentru *teminus ad quem*, la care putea fi prelungită faza Cucuteni B sau de circa 1700 a.Chr. după C.Schuchardt (*ibid.*, p.304).

În acest context, după H.Schmidt, în mod cvasi-cert a rămas data de 2800 a.Chr. pentru începuturile ceramicii pictate în Europa Răsăriteană şi data extremă de 1500 a.Chr. pentru ceramică pictată de stil Cucuteni B, fiind în total 1300 ani în care s-a dezvoltat ceramica pictată în Europa Orientală, respectiv Cucuteni A aproximativ 2800-2150 a.Chr. şi Cucuteni B 2150-1500 a.Chr. (*ibid.*, p.306).

Cronologia culturii Cucuteni, pe baza metodelor stratigrafică şi tipologico-comparativă, a fost aplicată de Vl.Dumitrescu şi în monografia stațiunii Hăbăşeşti-*Holm*, din 1954, în care a susținut că această stațiune a durat până la sfârşitul fazei Cucuteni A, invocând pentru această datare elementele de stil şi formă ale ceramicii, depozitul de podoabe de la Hăbăşeşti, topoarele miniatură de lut de diferite forme, dintre care unele după unelte de metal, cum este cazul unei mici piese bipene de lut ars, care pare modelată după o secure dublă de metal, poate de origine egeică (*Hăbăşeşti...*, p.516), la care se adaugă figurinele de tip troian frecvente în Troia II şi nelipsind însă din Troia III şi IV (*ibid.*, p.517) şi pintaderele, caracteristice pentru faza Cucuteni A (*ibid.*, p.518), care, în afară de Grecia continentală şi Troia II, s-au găsit şi în alte regiuni ale Asiei Anterioare şi din centrul Anatoliei (*ibid.*). În această privință, s-a susținut că cele două exemplare de pintadere de la Hăbăşeşti-*Holm*, atestă, după Vl.Dumitrescu, că au fost folosite şi la sfârşitul fazei Cucuteni A (*ibid.*, p.519), permițând coborârea, după autor, a datei finale a fazei Cucuteni A până în preajma anului 1800 a.Chr., acesta fiind anul final al fazei Cucuteni A (*ibid.*, p.520).

După 20 ani de la apariția monografiei Hăbăşeşti, în 1974, o dată cu studiul lui Vl.Dumitrescu „*Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor C^{14}*” din revista *Apullum* (XII, 1974, p.23-39), a început o nouă etapă, pe baza metodei radio-carbon, pentru stabilirea cronologiei absolute a eneoliticului din România, inclusiv a culturii Cucuteni, care se reflectă în lucrările lui Vl. Dumitrescu, D. Monah, C. M. Mantu, Şt. Cucoş, M. Petrescu-Dîmbovița şi alții.

Astfel, din studiul din 1974 al lui Vl.Dumitrescu rezultă că pentru eneoliticul din Moldova, cea mai timpurie dată pentru Precucuteni III de la Târpeşti a fost 3580±85 a.Chr., căreia îi corespunde data de 3615±100 a.Chr. pentru stațiuni Tripolie A din fosta U.R.S.S.

În ceea ce priveşte etapele Precucuteni I şi II, acestea s-ar putea data între 4200 şi 3900-3800 a.Chr., începutul fazei Cucuteni A plasându-se între 3600-3400 a.Chr. (Dumitrescu Vl., 1974b, p.31), sfârşitul fazei Cucuteni A-B în jur de 3000-2900 a.Chr., ceea ce i se pare lui Vl.Dumitrescu prea timpuriu. În finalul studiului său, Vl.Dumitrescu a arătat că a dorit să urmărească în ce măsură datele C^{14} coincid cu cele ale cronologiei pe baza metodelor stratigrafică şi tipologico-comparativă (*ibid.*, p.36). În această privință, după opinia

sa, singura neconcordanţă constatată este în legătură cu cultura de la perioada de sfârşit a eneoliticului, precedând direct începuturile perioadei de tranziţie la epoca bronzului, respectiv civilizaţia Cernavodă I, pentru care datele C^{14} existente i se par autorului prea târzii, neputându-se preciza dacă se referă la această cultură sau la o alta imediat următoare (*ibid.*).

Vl.Dumitrescu a revenit asupra problemei cronologiei culturii Cucuteni în alte două articole ale sale, din 1985 şi 1988.

Astfel, în articolul său din 1985, din revista *Dacia n.s.* 29 intitulat „*Cucuteni cent ans après*” (p.35-45) sunt menţionate fazele şi etapele civilizaţiei Cucuteni, precum şi caracteristicile lor din punct de vedere al stilurilor ceramicii de tip Cucuteni, precum şi importurile cucuteniene folosite pentru stabilirea poziţiei cronologice a civilizaţiei Cucuteni faţă de civilizaţiile vecine din sud-estul şi centrul Europei. Din punct de vedere cronologic, după autor, etapele Cucuteni A_1 şi A_2 sunt în parte contemporane cu Gumelniţa A_2, ultima fiind sincronă chiar cu Precucuteni III, etapa Cucuteni A_3, considerată parţial sincronă cu Gumelniţa A_2 şi mai ales cu Gumelniţa B_1 şi fazele Cucuteni A-B şi B contemporane cu Cernavoda I şi cu civilizaţiile Gorneşti-Bodrogkersztúr, Româneşti-Tiszapolgar şi Srednii Stog III. În ceea ce priveşte cronologia absolută a civilizaţiei Cucuteni, pe baza datelor C^{14} obţinute s-ar plasa între 3675±50 şi 2980±80 a.Chr., cu toate că, după Vl.Dumitrescu, ultima etapă a fazei B s-ar data către 2600 a.Chr., datare corespunzătoare culturii Usatovo din sud-vestul Ucrainei, care se plasează imediat după sfârşitul fazei Cucuteni B (Dumitrescu Vl., 1985, p.43).

În celălalt articol, relativ la unele remarci în legătură cu datarea civilizaţiilor de la Dunărea de Jos şi Balcani, din revista *Dacia n.s.* (XXXII, 1988, p.141-143), Vl.Dumitrescu discută opiniile francezului Guy Rachet din articolul său din 1987 relativ la sosirea indo-europenilor în Grecia şi Asia Anterioară (*idem*, 1988, p.141 şi urm.). Acesta a reţinut pentru Gumelniţa A_2 şi B, datele dintre 2600 şi 2200 a.Chr., refuzând cronologia înaltă, bazată pe analize C^{14} şi a adoptat un termen mijlociu între cronologia joasă a lui Vl.Milojčić şi mijlocie a lui S.Morintz şi P.Roman (*ibid.*, p.141).

Pentru cronologia adoptată de Guy Rachet au fost menţionate de către acesta unele categorii de obiecte, printre care acele de metal cu spirală dublă, de care s-a ocupat şi Vl.Dumitrescu (*idem.*, 1974, p.43-50, motiv 41; *idem*, 1988, p.141, nota 4), care nu este de acord în articolul din 1988 cu opinia lui Guy Rachet, potrivit căreia acest tip de ac nu ar fi fost folosit mai mult de două secole (*ibid.*, 1988, p.146, nota 4). De fapt, după opinia lui Vl.Dumitrescu, dacă ne referim la aşezările şi necropolele culturii Gumelniţa, rezultă că ele datează nu numai din faza Gumelniţa A_2, ci şi din faza Gumelnita B (*ibid.*).

Din punct de vedere stratigrafic şi al metodei tipologico-comparative, este posibil, după Vl.Dumitrescu, de a data culturile Gumelniţa, Sălcuţa şi Cucuteni la sfârşitul primei jumătăţi şi în a două jumătate a mileniului III a.Chr. (2600-2300 a.Chr.), date propuse de G.Rachet (*ibid.*, p.142). Apoi, după Vl.Dumitrescu, dacă cultura Precucuteni datează din mileniul IV a.Chr., ceea ce este exact, este un hiatus prea mare între culturile Precucuteni şi Cucuteni, ceea ce este cu totul imposibil (*ibid.*). În această privinţă, după Vl.Dumitrescu, toate datele C^{14} pentru Precucuteni III sunt anterioare datei C^{14} pentru subfaza Cucuteni A_2 (3660-3535±60 B.C. şi 3675±50 B.C.) pentru aşezarea de la Mărgineni (*ibid.*).

După D.Monah, Vl.Dumitrescu a schiţat în 1974 următorul tablou cronologic pentru eneoliticul din Moldova (Monah D., 1978, p.35):

- Precucuteni I-III: între 4200-3600 a.Chr.
- Cucuteni A_1-A_2: între 3600-3400 a.Chr.
- Cucuteni A_3: început în jur de 3400 a.Chr. şi sfârşit neprecizat din lipsă de date
- Cucuteni A-B: circa 200 ani
- Cucuteni B_1 şi B_2: 3000-2600 a.Chr.

La rândul lui, D.Monah în studiul său relativ la datarea prin C^{14} a etapei Cucuteni A_2, din 1978, s-a referit în primul rând la alterarea rezultatelor, datorită naturii probelor şi gradului lor de contaminare cu carbon recent sau mineral (*ibid.*, p.33). Printre sursele de poluare se numără şi penetraţia lentă a apelor de ploaie în sol (*ibid.*, p.34). Probele sunt purificate în laborator prin metode fizico-chimice, fără ca purificarea să fie 100% (*ibid.*). De asemenea, măsurarea radioactivităţii este marcată de o eroare statistică, amplificată şi prin aparatura folosită (*ibid.*). În fine, pentru siguranţa datărilor sunt necesare, după autor, serii de date C^{14} (*ibid.*).

După aceste consideraţii privitoare la datarea prin C^{14}, autorul s-a referit la datarea a trei probe din staţiunea de la Mărgineni, aparţinând fazei Cucuteni A_2, analizate la laboratorul din Berlin, cu următoarele datări (*ibid.*, p.37):

- Proba 1: 3660±55 a.Chr. – grâu carbonizat
- Proba 2: 3535±60 a.Chr. – grâu carbonizat
- Proba 3: 3675±50 a.Chr. – cărbune de lemn

Datarea acestor probe din faza Cucuteni A din această staţiune a variat între 3675 şi 3535 a.Chr. (*ibid.*).

După opinia autorului datările prin C^{14} pentru etapa Cucuteni A_2 nu contrazic cronologia relativă a culturii Cucuteni stabilită prin metode tradiţionale, nivelul Cucuteni A_2 de la Mărgineni putându-se data între 3600 şi 3475 a.Chr., secvenţa anterioară din această staţiune plasându-se între 3680 şi 3600 a.Chr., şi cea ulterioară până la 3400 a.Chr. în caz că se confirmă etapa Cucuteni A_1, aceasta s-ar plasa între 3700 şi 3650 a.Chr. (*ibid.*, p.41).

După autor aşezările de la Verneşti, Gura Văii, Bodeşti-*Dealul Cetățuia* şi Izvoare II_2 se plasează la începutul etapei A_2, fiind parțial contemporane cu aşezarea de la Mărgineni, cu o existență mai lungă (*ibid.*). După opinia sa, aşezarea de la Hăbăşeşti este ulterioară aceleia de la Mărgineni, plasându-se eventual la începutul etapei Cucuteni A_3 (*ibid.*).

Pe de altă parte, încadrarea etapei Cucuteni A_2 între 3650 şi 3400 a.Chr. nu contrazice, după autor, importurile precucuteniene în mediul Gumelnița A_2 şi justifică influența culturii Gumelnița asupra începuturilor culturii Cucuteni (*ibid.*, p.39). În acest context, topoarele de aramă de tip Vidra din Cucuteni A_2, şi apoi Cucuteni A_3, pot fi folosite ca *terminus ante quem* (*ibid.*, p.40).

Într-un alt studiu, din 1987, relativ la datarea prin C^{14} a complexului cultural Cucuteni-Tripolie, apărut în volumul „*La civilisation de Cucuteni*”, autorul, D.Monah, a fost de părere că metoda C^{14}, cu toate perfecționările sale are şi limite, pe care arheologul trebuie să le cunoască, renunțându-se la iluzia că radiocarbonul poate rezolva cu maximum de exactitate toate problemele cronologice (*ibid.*, 1987, p.68). După opinia sa, datele radiocarbonului indică cantitatea rămasă de C^{14}, datele obținute putând fi marcate de o eroare statistică, amplificată de aparatura folosită şi de puritatea probelor (*ibid.*, p.69). În studiul respectiv, autorul a prezentat următoarele date radiocarbon pentru stațiunea de la Poduri-*Dealul Ghindaru*, comunicate de dr. Hans Quitta de la laboratorul Institutului Central de Istorie Veche şi Arheologie al Academiei Germane din Berlin (*ibid.*, p.70 şi urm.):

- Precucuteni II: 3870 b.c., iar nivelul II târziu 3920-3820 b.c., fiind posibil ca sfârşitul fazei Precucuteni II să fie către 3900 b.c.;
- Precucuteni III (probe de grâu carbonizat): 3930 b.c.; alte probe (cărbune de lemn): 3830 b.c.;
- Cucuteni A_1 – două probe: 3740 b.c. şi 3730 b.c, ambele indicând sfârşitul culturii Precucuteni şi începutul culturii Cucuteni A, contemporan cu Cucuteni A_1, recomandându-se prudență pentru etapa Cucuteni A_1.
- Cucuteni A_2: 3470 b.c. şi 3400 b.c. (*ibid.*, p.72);
- Cucuteni A-B_2: locuință la Poduri, fără materiale pentru proba C^{14} (*ibid.*);
- Cucuteni B: nu sunt dovezi de stratigrafie verticală, Cucuteni B_1 şi Cucuteni B_2, atestate prin ceramică (*ibid.*).

În continuare, sunt menționate 24 date ale analizelor C^{14} privitoare la complexul Cucuteni-Tripolie, respectiv pentru stațiunile de la Hăbăşeşti, Valea Lupului, Târpeşti, Petreşti şi Drăguşeni-*Ostrov* (*ibid.*, p.73 şi urm.), considerându-se că sunt insuficiente pentru o schiță cronologică satisfăcătoare (*ibid.*, p.73 şi urm.). Pe baza acestor date a rezultat că sfârşitul complexului Cucuteni-Tripolie se plasează către 2600 b.c. (*ibid.*, p.77).

Alte contribuții în domeniul cronologiei absolute a culturii Cucuteni au fost aduse de Şt.Cucoş în capitolul relativ la geneza, periodizarea şi cronologia din lucrarea monografică din 1985 „*Aşezările culturii Cucuteni din România*”, elaborată în colaborare cu D.Monah. În prima parte a acestei lucrări, autorul s-a referit la sincronismele culturii Cucuteni cu culturile vecine, în primul rând cu cultura Gumelnița, subliniind importanța sincronismului Cucuteni–Gumelnița, care a contribuit, după opinia sa, la geneza culturii Cucuteni şi a aspectului cultural Stoicani-Aldeni, sincron cu Precucuteni III şi începuturile culturii Cucuteni (Monah D., Cucoş Şt., 1985, p.37).

În această privință, deşi s-a afirmat că începutul etapei Gumelnița A este anterior începuturilor culturii Cucuteni, nu s-a exclus şi evoluția parțială, motivată de datele C^{14}, mai ridicate pentru Precucuteni față de Gumelnita A_{2a} (*ibid.*). La acestea se adaugă importurile Cucuteni A_3 în aşezările din fazele Gumelnița A_2 şi B_1, pe baza cărora s-a stabilit un paralelism între Cucuteni A_2 şi A_3 şi Gumelnița A_2 târzie şi B_1. (*ibid.*, p.38).

S-au mai evidențiat sincronismele dintre Gumelnița A_2 şi una din fazele culturii Petreşti, precum şi dintre Cucuteni A-B şi B şi cultura Bodrogkersztúr (*ibid.*).

La rândul lor, etapa Cucuteni B_1 a fost paralelizată cu aşezările finale Cernavoda Ib şi etapa Cucuteni B_2 cu Cernavoda Ic, pe baza ceramicii de stil ζ (*ibid.*).

Autorul a mai admis un sincronism între etapa Cucuteni B_2 finală cu Horodiştea-Erbiceni I, precum şi cu începuturile culturii amforelor sferice din Moldova (*ibid.*). După autor, tabloul cronologiei relative şi al sincronismelor culturii Cucuteni cu culturile vecine este susținut şi de datările absolute, care totuşi sunt departe de a egala observațiile şi constatările stratigrafice (*ibid.*).

De asemenea, lipsa datelor C^{14} pentru culturile Petreşti, Tiszapolgár şi Bodrokersztúr cu care s-au stabilit sincronisme, ca şi pentru Cucuteni A-B, creează dificultăți în stabilirea cronologiei absolute (*ibid.*, p.39).

Data 3580±85 pentru Precucuteni III de la Târpeşti s-a considerat că ar corespunde cu data 3615±100 pentru aşezarea contemporană de la Ruseştii Noi I, care plasează sfârşitul precucutenianului în jur de 3600 a.Chr., care poate fi admisă şi ca dată de început a culturii Cucuteni (*ibid.*).

Pentru Cucuteni A_2 sunt trei date pentru Mărgineni-Bacău (3535±60, 3675±50 şi 3600±60 a.Chr.), care permit sincronizarea etapei Cucuteni A_2 de la Mărgineni cu etapa Gumelnița A_2 de la Căscioarele (*ibid.*).

Autorul a propus, ca ipoteză de lucru, o secvență inițială a etapei Cucuteni A_2 cu o ceramică bicromă predominantă şi o secvență târzie cu bicromie dezvoltată, ca la Poduri (Bacău), care ar putea înlocui etapa teoretică Cucuteni A_1 (*ibid.*). Pe baza datelor radiocarbon, faza Cucuteni A se plasează între 3600 şi 3200 a.Chr. (*ibid.*). Pentru

faza Cucuteni A-B nu se dispune de nici o dată radiocarbon (*ibid.*). În schimb, pentru Cucuteni B_2 există data 2980±80 a.Chr. de la Valea Lupului, confirmată de data de la Čapaeva din Tripolie C I (*ibid.*, p.40). Contemporaneitatea dintre etapa B_2 şi Cernavoda I_c arată că faza Cucuteni B nu se poate sfârşi la 2900 a.Chr., ci în jur de 2600 a.Chr. (*ibid.*). În sprijinul acestei datări au fost invocate de autor datarea culturii amforelor sferice la 2675±40 a.Chr. şi a sfârşitului culturii paharelor în formă de pâlnie (Trichterbecherkultur) la 2600 a.Chr. (*ibid.*). De aici concluzia autorului că sfârşitul culturii Cucuteni se plasează la 2600 a.Chr. (*ibid.*).

Acelaşi autor, Şt.Cucoş, în lucrarea sa relativ la faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei, din 1999, fosta sa teză de doctorat, a considerat că în zona subcarpatică a Moldovei a avut loc dezvoltarea clasică a culturii Cucuteni din faza Cucuteni B, de unde apoi a *irupt* în celelalte zone (Cucoş Şt., 1999, p.146). După opinia sa, momentul de început Cucuteni B_1, în stil γ, δ şi ε, poate fi considerat contemporan cu Cucuteni A-B_2 din alte regiuni ale Moldovei, prin cantitatea mai mare de ceramică de stil γ şi δ (*ibid.*, p.147). În schimb, în aria subcarpatică a Moldovei nu au fost identificate aşezări de tip Horodiştea-Erbiceni şi deci presupusa etapă Cucuteni B_3 nu a existat aici, nici chiar ca o continuitate stilistică (*ibid.*).

În ceea ce priveşte sincronismele, după autor, A.Nițu, pe baza unei riguroase analize stilistice, a încercat să stabilească corespondentele dintre aşezările din Cucuteni B_1 şi B_2 şi cele tripoliene (*ibid.*, p.148). Relativ la această problemă, Şt. Cucoş a fost de acord cu opinia mai veche în legătură cu amestecul de materiale din aşezările tripoliene, opinie susținută şi de Vl.Dumitrescu (Dumitrescu Vl., 1963, p.288 şi urm.), potrivit căreia ceramica pictată a apărut împreună cu cea incizată. Din acest motiv, după Şt.Cucoş, nu se poate stabili o sincronizare strictă a aşezărilor cucuteniene cu cele tripoliene (Cucoş Şt., 1999, p.148), fapt care l-a determinat să susțină o paralelizare globală dintre Cucuteni B şi Tripolie C I - γ I (*ibid.*).

Autorul s-a referit, în continuare, la sincronismul parțial dintre Cucuteni A-B şi parțial B cu cultura Bodrogkersztúr, susținând că pentru sincronismul Cucuteni B_1 şi Bodrogkersztúr pot fi invocate topoarele de cupru cu brațele în cruce de tip Jászladány din Cucuteni B din zona subcarpatică a Moldovei (*ibid.*, p.149).

Au fost menționate apoi sincronismele dintre sfârşitul fazei Cucuteni A şi începuturile fazei Cucuteni A-B_1 cu Cernavoda I_a, Cucuteni A-B_2 cu Cernavoda I_b şi Cucuteni B_2 cu Cernavoda I_c (*ibid.*, p.150).

La rândul ei, cultura amforelor sferice a fost considerată mai nouă decât cultura paharelor în formă de pâlnie, şi mai veche decât cultura ceramicii cu decor şnurat (*ibid.*, p.151) sau după alții mai nouă. După Şt. Cucoş însă, se poate presupune, că purtătorii

culturii amforelor sferice ar fi pătruns în Moldova la sfârşitul fazei Cucuteni B, neexcluzându-se, după Şt.Cucoş, un contact între sfârşitul fazei Cucuteni B_2, începutul culturii Folteşti şi pătrunderea culturii amforelor sferice în zona subcarpatică a Moldovei (*ibid.*, p.152 şi urm.).

Din punct de vedere al cronologiei absolute, cele două date C^{14} de la Valea Lupului (2980±80 a.Chr.) şi Čapaeva (2920±100 a.Chr.) indică, după Şt.Cucoş, că sfârşitul culturii Cucuteni, respectiv Tripolie C I - γ I, ar fi fost în jur de 3000 a.Chr., dată prea timpurie (*ibid.*, p.154). Contemporaneitatea dintre Cernavoda I_c şi Cucuteni B_2 face posibilă data de 2600 a.Chr. pentru sfârşitul culturii Cucuteni şi nu de 2900 a.Chr. (*ibid.*, p.155 şi urm.).

Probleme de cronologie relativă şi absolută a culturii Cucuteni au fost tratate mai pe larg de Cornelia Magda Mantu în lucrarea sa „*Cultura Cucuteni. Evoluție. Cronologie. Legături*” din 1998, fosta sa teză de doctorat, respectiv în capitolele „*Cronologia relativă a culturii Cucuteni*”, „*Cronologia absolută a culturii Cucuteni*” şi „*Etapele culturii Cucuteni pe baza datelor de cronologie relativă şi absolută*”, după ce în 1995 publicase în *S.C.I.V.A.*, tom 46, 3-4, un studiu relativ la aceste probleme (Mantu C.M., 1995, p.213-235).

În sinteza din 1998, în capitolul de cronologie relativă a culturii Cucuteni, autoarea s-a ocupat în primul rând de stratigrafia stațiunilor din Moldova, de la Cucuteni, respectiv *Cetățuia* şi *Dâmbul Morii*, Izvoare, Poduri-*Dealul Ghindaru*, Bodeşti-*Cetățuia Frumuşica*, precum şi dintre Prut şi Nistru, de la Solonceni, Mereşeuca şi Nezvisko (Mantu C.M., 1998, p.62 şi urm.). De asemenea, au preocupat-o şi relațiile culturii Cucuteni cu alte culturi, respectiv cu culturile Gumelnița, Petreşti, Tiszapolgár, Bodrokeresztúr, complexul Sălcuța IV-Băile Herculane-Cheile Turzii-Hunyadhálom, Srednii Stog II şi Cernavoda I (*ibid.*, p.65 şi urm.), evidențiind importanța analizei tipologico-stilistice a ceramicii în stabilirea cronologiei relative a culturii Cucuteni (*ibid.*, p.70). În această privință, coroborarea datelor stratigrafice cu cele tipologice şi stilistice a formelor şi decorului ceramicii, i-a oferit cadrul cronologiei relative pentru cultura Cucuteni (*ibid.*, p.71). În acest scop, C.M.Mantu a folosit datele respective din lucrările, în deosebi ale lui H.Schmidt, Vl.Dumitrescu, A.Nițu, S.Marinescu-Bîlcu şi V.Sorokin, precum şi datele cercetărilor mai noi de la Cucuteni, cu privire la fazele A, A-B şi B ale culturii Cucuteni (*ibid.*, p.71 şi urm.). După C.M.Mantu, o altă optică asupra dezvoltării fazei Cucuteni A-B este la A.Nițu, legată şi de teoria artei, ceea ce o face uneori dificilă cititorului neavizat (*ibid.*, p.78).

Particularitățile celor două subfaze ale fazei Cucuteni B, respectiv Cucuteni B_1 şi Cucuteni B_2, au fost prezentate în concepția lui Vl. Dumitrescu, A. Nițu şi M. Petrescu-Dîmbovița (*ibid.*, p.79 şi urm.). De asemenea, periodizarea culturii Tripolie, după C.M.Mantu, a fost discutată în lucrările lui T.S.Passek, E.K.Černyš şi V.I.Markevici (*ibid.*, p.82 şi urm.). Tot odată au fost discutate etapele culturii Tripolie şi particularitățile acestora,

în baza datelor de la Caracuşenii Vechi, Varvareuca VIII, Cucuieți, Badragii Vechi şi Brânzeni (*ibid.*, p.83 şi urm.). La acestea se adaugă, după C.M.Mantu, următoarele patru tipuri de aşezări, dintre Prut şi Nistru, deosebite de V.Sorokin: Racovăț, Mereşeuca-*Cetățuie*, Petreni şi Badragi (*ibid.*, p.85).

La rândul lor, topoarele de cupru, respectiv topoarele-pană, topoarele-ciocan şi topoarele de tip Jászladány, cu variantele Petreşti, Bradu şi Târgu Ocna-*Podei* oferă, după autoare, informații cronologice destul de precise dintr-o etapă neprecizată a fazei Cucuteni A şi până în etapa Cucuteni B_1 (*ibid.*, p.86 şi urm.). La fel, după autoare, şi sceptrele de piatră, de tip stilizat şi realist, oferă date de cronologie relativă (*ibid.*, p.88 şi urm.), ca şi importurile din aşezările culturii Cucuteni din diferite situri, ca idolii *en viollon*, sceptrele de piatră şi piesele de cupru, analizate de I.Bognár-Kutzián, Al.Vulpe şi I.S.Klejn (*ibid.*, p.91 şi urm.).

În capitolul "*Cronologia absolută a culturii Cucuteni*", C.M.Mantu, după un scurt istoric al cercetărilor în acest domeniu, s-a referit la metodele de datare absolută, folosite pentru complexul Cucuteni-Tripolie, respectiv la arheomagnetism, termoluminiscență şi radiocarbon (*ibid.*, p.94 şi urm.). Astfel, a fost evidențiat că dr.Dan Monah, în 1978 şi 1987, a prezentat pentru prima dată, sintetic, toate datele C^{14} pentru complexul Cucuteni-Tripolie (*ibid.*, p.98). Astfel, pe baza datelor C^{14} convenționale din stațiunea de la Poduri-*Dealul Ghindaru* a plasat sfârşitul culturii Precucuteni şi începutul fazei Cucuteni A_1 în jur de 3750 sau 3700 a.Chr., datând Cucuteni A_1 între 3750-3700 sau 3650 b.c., Cucuteni A_2 între 3650(3700)-3400 b.c., Cucuteni A_3, respectiv începutul etapei şi sfârşitul la Leca-Ungureni între 3400-3200 b.c., interval în care a inclus şi etapa A_4 de la Drăguşeni. Pentru Cucuteni A-B, pe baza datelor de la Kliščev (Tripolie B_1-B_2) de 3150±50 b.c, începutul fazei Cucuteni B / Tripolie C I în jur de 3000 B.C. şi sfârşitul ei în forma clasică, în jur de 2600 b.c. (*ibid.*, p. 98 şi urm.).

Prima calibrare a datelor absolute ale culturilor Cucuteni şi Tripolie a fost făcută în 1984, după C.M.Mantu, de cercetătoarea americană Linda Ellis (*ibid.*, p.99).

După Şt.Cucoş, în lucrarea din 1985 „*Aşezările culturii Cucuteni din România*", realizată în colaborare cu D.Monah, cultura Cucuteni pe baza datelor C^{14} se datează între 3600 şi 2600 a.Chr., după cum urmează: faza Cucuteni A între 3600 şi 3200 a.Chr., la începutul evoluției fiind faza Cucuteni A_2, care ar putea înlocui etapa A_1 propusă de Vl.Dumitrescu, stațiunea de la Valea Lupului putând fi atribuită fazei Cucuteni B_1, iar data de sfârşit a fazei Cucuteni B ar putea fi coborâtă în jur de 2600 a.Chr.

După M.Petrescu-Dîmbovița, pe baza datelor C^{14} convenționale, cultura Cucuteni a fost dată între 3800 şi 2900 a.Chr., iar pe baza datelor calibrate între 4500 şi 3200 a.Chr. (*ibid.*, p.100).

A.László a utilizat date calibrate, spre deosebire de Vl.Dumitrescu, care le-a evitat

socotindu-le prea înalte. A.László, bazându-se pe tabela de corecție elaborată de grupul de la Tucson, a prezentat o altă calibrare a celor 24 date radiocarbon convenționale din lucrarea lui D.Monah (*ibid.*, p.101). După el, Cucuteni A se plasează în a două şi a treia treime ale mileniului V a.Chr., Cucuteni A-B la sfârşitul mileniului V şi începutul mileniului IV a.Chr., iar Cucuteni B în prima şi a doua treime a mileniului IV a.Chr. (*ibid.*).

După C.M.Mantu, S.Jastrzebski plasează începutul complexului Cucuteni-Tripolie (de fapt începutul culturii Precucuteni este în jur de 4200 B.C, iar Precucuteni III/Tripolie A în jur de 4000/3900 – 3700 B.C); Cucuteni A_1-A_2 = Tripolie B/I_1 între 3700/3600-3500 B.C.; Cucuteni A_3 = Tripolie B/I_2 în jur de 3500/3450- 3350 B.C.; Cucuteni A_4 = Tripolie B/I_3 între 3350-3250 B.C.; Cucuteni A-B = Tripolie B/I – B/II între 3250 şi 3150 B.C.; începutul fazei Cucuteni B = Tripolie C/I la 3150±50 B.C. şi Valea Lupului 3000±60 B.C., mai probabil în jur de 3100 B.C. Declinul este plasat între 2840±100 – 2630±60 B.C., dispariția culturii nefiind simultană în tot spațiul ei de răspândire (*ibid.*).

După C.M.Mantu, D.Ia.Telegin, pe baza probelor din 25 aşezări, datate prin metodele radiocarbon, arheomagnetism şi termoluminiscență, a susținut că cultura Tripolie s-a dezvoltat pe o perioadă de 1500 ani, între secolele 38/37 şi 25/24 B.C. (*ibid.*). Acesta a propus pentru cultura Tripolie o nouă periodizare cu următoarele cinci faze a câte 200 până la 400 ani fiecare, pe baza a nouă date radiocarbon, două arheomagnetice şi una prin termoluminiscență (*ibid.*, p.102 şi urm.):

- Faza I-a, Tripolie A, 3800/3700-3500 b.c. sau 4500-4350 CAL.B.C.;
- Faza a II-a, Tripolie A-B, B_1, 3500-3300 b.c. sau 4350-4000 CAL.B.C.;
- Faza a III-a, Tripolie B_1-B_2, B_2, 3300-3000/2900 b.c. sau 4000-3700/3650 CAL.B.C.:
- Faza a IV-a, Tripolie B_2- C_1, C_1, 3000/2900-2700-2600 b.c. sau 3700/3650-3350/3150 CAL.B.C.;
- Faza a V-a, Tripolie C_1-C_2, C_2, 2700/2600-2500/2400 b.c. sau circa 3350/3150-3100/2900 CAL.B.C.

După, C.M.Mantu, pe baza datelor respective, D.Ia.Telegin a alcătuit şi un tabel de corespondențe între Cucuteni şi Tripolie (*ibid.*, p.103).

Tot după C.M.Mantu, în 1987 a apărut şi lucrarea lui P.Breunig relativ la cronologia neoliticului din Europa şi Asia Anterioară, în care a încadrat cultura Cucuteni între 3500-2875 b.c. sau 4310-3625 CAL.B.C. (*ibid.*, p.103)

De asemenea, după C.M.Mantu, în 1991 şi M.Gimbutas în monografia sa de la San Francisco asupra *civilizației zeițelor şi a vechii Europe* a împărțit cultura Cucuteni în trei etape, respectiv timpurie – Precucuteni şi Cucuteni A_2, mijlocie sau clasică – restul din Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Tripolie B, şi târzie – cultura Cucuteni B şi Tripolie C I (*ibid.*). De asemenea, aceeaşi autoare, în ediția a treia a monografiei sale din 1992 relativ la *cronologia*

lumii vechi a menținut periodizare culturii Cucuteni în trei etape: timpurie – cu Precucuteni, Cucuteni timpuriu, Tripolie A, între 5100-4600 B.C.; mijlocie sau clasică – cu restul din Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Tripolie B, între 4600-4000 B.C.; târzie – Cucuteni B şi Tripolie C I, între 4000-3400 B.C. (*ibid.*, p.104).

La rândul lui, K.P.Wechler, după C.M.Mantu, în studiul său din 1994 de la Berlin relativ la cronologia culturii Tripolie-Cucuteni, pe baza a 51 date radiocarbon din intervalul Precucuteni III- Tripolie C II a folosit procedeul prin dispersie propus de B.Weninger în 1986, considerând că este mai avantajos pentru arheologi să se folosească calibrarea pe grupuri de date (*ibid.*, p.104 şi urm.). După aceeaşi autoare a rezultat că după K.P.Wechler, complexul Tripolie-Cucuteni s-a dezvoltat între 4500-2900 CAL.B.C., în felul următor (*ibid.*, p.105):

- Tripolie A/ Precucuteni = 4500-4350 CAL.B.C.:
- Tripolie B/ Cucuteni A, A-B = 4400-3810 CAL.B.C.;
- Tripolie C I/ Cucuteni B = 3890-3620 CAL.B.C.
- Tripolie C II (Horodiştea-Folteşti) = 3150-2880 CAL.B.C.

După C.M.Mantu, din analiza graficelor lui K.P.Wechler rezultă că el a luat în considerație pentru Tripolie C II numai intervalul 3150-2850 CAL.B.C., ceea ce dă impresia de hiatus între Tripolie C I şi Tripolie C II (*ibid.*, p.105). Pentru a fi mai util, ar trebui să se aibă în vedere, după autoare, intervalul 3550-2850 CAL.B.C pentru a se elimina hiatusul observat (*ibid.*).

După C.M.Mantu, H.Parzinger a stabilit un paralelism între culturile din neolitic până în epoca bronzului, din sud-estul Europei, cu datele istorice din Egipt şi din Mesopotamia (*ibid.*, p.106). Tot el a atribuit cultura Cucuteni orizontului nouă (Cucuteni-*Cetățuie* AB_{1-2} în orizontul 9a şi Cucuteni-*Cetățuie* B_{1-2} în orizontul 9b), iar în orizontul 10 a încadrat Horodiştea şi Erbiceni I/II şi Folteşti I (Parzinger H., 1993, p.267). Pe baza cronologiei istorice, după H.Parzinger, pentru Egipt orizontul 9 datează aproximativ între 3700/3600 şi 3500/3400 a.Chr., iar cel de-al 10-lea între 3400/3300 şi 3200/3100 a.Chr. (*ibid.*, p.290).

V.G.Zbenovič, după C.M.Mantu, a apreciat durata civilizației Tripolie la circa 1500 ani (între 5900-4400/4300 B.P), după cum urmează: Tripolie timpuriu / A în intervalul 5900-5600 B.P.; mijlociu / B, 5600-4900 B.P. (B I: 5600-5300 B.P.; B I – B II; 5300-5100 B.P.; B II: 5100-4900 B.P.), târziu /C I – γ I: 4900-4700/4600 B.P. şi final C II – γ II: 4700/4600-4400/4300 B.P. (Mantu C.M., 1998, p.106).

Din aceste datări rezultă, după C.M.Mantu, că schița cronologiei absolute a complexului Cucuteni-Tripolie, propusă de Vl.Dumitrescu, este în mare parte valabilă şi astăzi (*ibid.*). Numărul mai mare de date radiocarbon i-au permis lui D.Monah, după autoare,

să aducă preciziuni mai nuanțate relativ la evoluția diferitelor faze şi etape (*ibid.*, p.106 şi urm.), iar observațiile lui Şt.Cucoş cu privire la durata culturii Cucuteni au un caracter general (*ibid.*, p.107).

De asemenea, după părerea autoarei, schițele cronologice ale lui S.Jastrzebski şi D.Ia.Telegin aproape coincid, iar M.Gimbutas, neținând seama de situația stratigrafică şi tipologică, a amestecat date din faze diferite (*ibid.*), K.Wechler a realizat într-o manieră proprie problema concordanței dintre culturile Tripolie şi Cucuteni, scoțând în evidență şi unele suprapuneri şi intersectări de faze (*ibid.*, p.107 şi urm.) şi V.G.Zbenovič a început evoluția cronologică a culturii Tripolie mai timpuriu față de cea propusă de D.Ia.Telegin, iar sfârşitul l-a adus la acelaşi nivel cu cel propus de S.Jastrzebski, D.Ia.Telegin şi K.Wechler (*ibid.*, p.108).

În continuare, C.M.Mantu, s-a referit la contribuțiile sale, determinate de îmbogățirea numărului de datări radiocarbon relativ la cultura Cucuteni (*ibid.*). În această privință, autoarea a pus în discuție 27 date noi, iar alte 23 pentru intervalul Precucuteni-Horodiştea erau în lucru în laboratoarele din Germania şi Belgia (*ibid.*).

Pentru calibrarea datelor radiocarbon s-au utilizat două programe, respectiv al grupului de la Tucson şi al lui M.Stuiver şi P.J.Reimer de la Universitatea din Washington (*ibid.*, p.109 şi urm.).

Problema etapelor culturii Cucuteni pe baza datelor de cronologie relativă şi absolută este reluată de C.M.Mantu, care pe baza a 34 date radiocarbon, a susținut că această cultură a evoluat între 3750-2600 b.c. sau 4600-3500 CAL.B.C. (*ibid.*, p.116). Astfel, după etapa Cucuteni A_2, pentru care sunt cele mai multe date radiocarbon, respectiv 17 (*ibid.*, p.118), şi care are o durată mai lungă de evoluție, între 3700-3320 b.c. sau între 4550-4170 CAL.B.C. (*ibid.*), în Cucuteni A_3, când a avut loc o expansiune teritorială spre sud şi est, este posibil ca evoluția să fi început la 3380±80 b.c. ori 3390±80 b.c. sau 5330±80 CAL.B.P. (*ibid.*, p.120). În Cucuteni A_4, faza atestată în nord-estul Moldovei, această etapă s-a desfăşurat între 3450-3200 b.c. sau 4300-4050 CAL.B.C. (*ibid.*, p.121).

Faza Cucuteni A-B, cu două etape, Cucuteni A-B_1 şi A-B_2, a evoluat între 3250-2970/2950 b.c. sau 4100-3800 CAL.B.C. (*ibid.*, p.125), iar Cucuteni B, tot cu două etape, Cucuteni B_1 şi B_2, din care prima, corespunzătoare lui C I – γ I, s-a desfăşurat în perioada 3000-2700/2600 b.c. sau 3850-3500 CAL.B.C., urmând ca prin cercetările viitoare să se lămurească cât a durat faza Cucuteni B (*ibid.*, p.129). În această privință se ştie că etapa Tripolie C II, contemporană cel puțin în perioada incipientă cu Horodiştea, a durat între 2650-2300 b.c. sau 3500-3150 CAL.B.C. (*ibid.*, p.132).

În partea finală a lucrării, autoarea, C.M.Mantu, s-a ocupat de sincronizarea culturii Cucuteni cu alte culturi eneolitice (*ibid.*, p.135-160), în care a arătat că, în stadiul actual al

cercetărilor, sunt valabile următoarele sincronisme pentru eneoliticul din România (*ibid.*, p.168 şi urm.):

- Precucuteni III – Cucuteni A_1 – Gumelniţa A_1 – Stoicani-Aldeni I – Sălcuţa I – Petreşti A – grupul Iclod – Vinča C_1 de sfârşit – Tisza I-II – Lengyel I;
- Cucuteni A_2-A_3 – Gumelniţa A_2-B_1 – Stoicani-Aldeni II – Sălcuţa II-III – Petreşti A-B şi parţial Petreşti B – Tiszapolgár;
- Cucuteni A_3 de sfârşit, A_4 – Gumelniţa B_1 – Petreşti B – Cernavoda I – Bodrogkeresztúr de început – triburile de stepă;
- Cucuteni A-B – Gumelniţa B_2 – Sălcuţa IV – Cernavoda Ib – Bodrogkeresztúr B – orizontul cu torţi pastilate – Trichterbecher;
- Cucuteni B – Horodiştea I, parţial – Trichterbecher – amforele sferice – orizontul cu torţi pastilate.

La acestea, autoarea a adăugat şi sincronismele din estul şi sud-estul Europei, precum şi din Orientul Apropiat (*ibid.*, p.169 şi urm.).

Alte date relativ la cronologia relativă şi absolută a culturii Cucuteni se găsesc şi în lucrarea din 1999 „*Truşeşti. Monografie arheologică*” de M.Petrescu-Dîmboviţa, M.Florescu şi A.C.Florescu. Autorul capitolului “*Cronologia aşezării civilizaţiei Cucuteni de la Truşeşti-Ţuguieta*” (*Truşeşti...*, p.550-552), M.Petrescu-Dîmboviţa s-a referit la datarea celor două aşezări suprapuse de pe înălţimea *Ţuguieta* de la Truşeşti, săpate în întregime în perioada 1951-1959 şi 1961. Prima dintre acestea, din faza Cucuteni A, a fost încadrată iniţial de autor, ca şi de alţii, în etapa Cucuteni A_2, avându-se în vedere ceramica cu decor adâncit şi unele constatări de ordin stratigrafic şi stilistic, prilejuite de noile săpături de la Cucuteni-Băiceni (*ibid.*, p.550). În sprijinul acestei încadrări cronologice s-au invocat, printre altele, unele resturi ceramice cu decor adâncit, de aspect Truşeşti, datate în etapa Cucuteni A_2, de sub unele locuinţe din faza Cucuteni A-B din aşezarea de la *Dâmbul Morii* de la Băiceni (*ibid.*, p.551), precum şi stabilirea, pe bază stratigrafică şi stilistică, a două etape în evoluţia fazei Cucuteni A din aşezarea de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni. Prima din această etapă, corespunzătoare începutului locuirii eneolitice de pe *Cetăţuia*, caracterizată prin unele vetre cu marginea din piatră, resturi de podele din pomosteală galbenă şi prin porţiuni de arsură cu cenuşă şi cărbune, conţinea şi ceramică tricromă, asociată mai puţin cu specia din dungi albe, de tradiţie protocucuteniană (Cucuteni A_1). La vremea respectivă, s-a considerat că locuirea din această fază ar aparţine unei subfaze de tranziţie, Cucuteni A_2-A_3, în care deşi predomina ceramica tricromă de tip Cucuteni A_3, s-au păstrat unele elemente de aspect Truşeşti din subfaza Cucuteni A_2(*ibid.*). În zona Cucuteni-Băiceni, este numai o apariţie izolată a variantei regionale a ceramicii cu decor adâncit şi cu pictură de la Truşeşti şi Drăguşeni, din nord-estul Moldovei, unde predomină tricromia cu

benzi late şi mijlocii, în timp ce în alte zone din centrul şi sudul Moldovei sunt mai frecvente decorurile tricrome cu benzi înguste şi foarte înguste (*ibid.*).

În ceea ce priveşte etapele anterioare subfazei A_3, prin reluarea săpăturilor de la Izvoare şi prin continuarea acelora de la Poduri-*Dealul Ghindaru*, nu a fost atestată faza Cucuteni A_1 (Monah D., Cucoş Şt., 1985, p.34).

În schimb, din subfaza Cucuteni A_2, pe baza proporţiilor stilistice ale ceramicii pe fond brun şi pe fond alb, A.Niţu a atribuit etapei sale A_{2a} aşezările de la Borleşti, Ciocani, Izvoare II/1a-b, Mărgineni şi Bodeşti-*Cetăţuia Frumuşica* şi etapei Cucuteni A_{2b} cu bicromie şi tricromie, în proporţii aproape egale, cu fondul brun predominant, aşezările de la Bodeşti-*Cetăţuia Frumuşica* şi Calu-*Piatra Şoimului* (Niţu A., 1980, tabel I) şi, în continuare, etapei Cucuteni A_{3a}, care cuprinde şi ceramică bicromă, aşezările de la Ghelăeşti, Gura Văii, Truşeşti, Drăguşeni, Cucuteni-*Cetăţuie* I şi II şi Hăbăşeşti, iar etapei Cucuteni A_{3b} aşezările de la Izvoare II_2, Ruginoasa, Fedeleşeni, Scânteia, Chetreşti, Iaşi-*Splai Bahlui* şi Secăreşti- *Tinosul*, ceea ce nu se poate admite în întregime, mai ales în ceea ce priveşte aşezările de la Cucuteni şi Fedeleşeni, prima fiind mai veche, din subfaza Cucuteni A_3, iar a doua mai nouă, din subfaza Cucuteni A_4, ca şi aceea de la Drăguşeni, cu elemente de tranziţie la faza Cucuteni A-B (*Truşeşti...*, p.551). Dacă se rămâne la periodizarea curentă a fazei Cucuteni A, respectiv Cucuteni A_1-A_4, în stadiul actual al cercetărilor, având în vedere categoria principală a ceramicii, tricromia, şi apoi pe cea secundară (decor incizat, adâncit şi canelat), precum şi caracterul de variantă regională a aspectului ceramic de la Drăguşeni, înrudit cu acela de la Truşeşti, cel din urmă se încadrează mai curând în subfaza Cucuteni A_3, decât A_2, cum s-a susţinut anterior (*ibid.*).

Ambele aşezări, Truşeşti şi Drăguşeni, din nord-estul Moldovei, aparţin unei variante locale a civilizaţiei Cucuteni, cu analogii în unele aşezări din Republica Moldova, Druţă I şi Cuconeştii Vechi pentru Truşeşti şi Jura, Putineşti I-II şi altele pentru Drăguşeni (informaţii V.A.Sorokin prin C.M.Mantu). În ceea ce priveşte raportul cronologic dintre cele două aşezări din nord-estul Moldovei, aceea de la Truşeşti este mai veche, aparţinând fazei Cucuteni A_3, iar aceea de la Drăguşeni mai nouă, din subfaza Cucuteni A_4 (*ibid.*).

Deci, schimbarea încadrării cronologice, a aşezării de la Truşeşti-*Ţuguieta*, din subfaza Cucuteni A_2 în subfaza Cucuteni A_3 a depins, în primul rând, de datarea aşezării de la Drăguşeni în Cucuteni A_4, pe baza stratigrafică şi stilistică. Stratigrafic este dovedită asocierea celor două specii, tricromia şi cu decorul adâncit, ca aparţinând aceleaşi subfaze, nefiind vorba de două subfaze, din care una mai veche cu decor adâncit şi cu pictură crudă şi o alta mai nouă cu elemente de tranziţie, în formele şi decorul ceramicii pictate, la faza Cucuteni A-B. În acest caz, aşezarea din faza Cucuteni A de la Truşeşti, poate fi atribuită nu fazei Cucuteni A_2, ci fazei Cucuteni A_3, care precede direct subfaza Cucuteni A_4, căreia îi

aparține aşezarea de la Drăguşeni (*ibid.*).

Şi S.Marinescu-Bîlcu, care a datat aşezarea cucuteniană de la Târpeşti în Cucuteni A_2-A_3 a presupus că aceasta pare a precede pe aceea de la Truşeşti (Marinescu-Bîlcu S., 1968, p.415, 421), de unde rezultă că aceea de la Truşeşti s-ar plasa în Cucuteni A_3, în aceeaşi vreme cu aşezarea de la Topile (*idem*, 1977, p.142), cum s-a admis şi pentru Truşeşti şi de Vl.Dumitrescu (Dumitrescu Vl., 1976, p.169 şi urm.) şi de A.Nițu (Nițu A., 1980, p.122), cu toate că ultimul a oscilat între Cucuteni A_2-A_3 şi A_3 (Marinescu-Bîlcu S., 1983a, p.84). În acest context, fiind asigurată, după S.Marinescu-Bîlcu, asocierea speciilor cu ceramică pictată şi cu decor adâncit în aşezarea de la Drăguşeni, atribuită de unii etapei A_{3a}, iar de alții chiar etapei Cucuteni A_2-A_3, ar aparține de fapt etapei Cucuteni A_4, ca şi alte aşezări, de o parte şi de alta a Prutului (*ibid.*, p.85), cum au susținut Vl.Dumitrescu şi alții.

Din punct de vedere al cronologiei absolute, subfaza Cucuteni A_3, căreia îi aparține aşezarea Cucuteni A de la Truşeşti, a fost datată între 3500 şi 3300 a.Chr., pe baza datelor C^{14} convenționale sau între 4359-4150 a.Chr. a celor calibrate, iar subfaza Cucuteni A_4, căreia îi aparține stațiunea de la Drăguşeni, între 3450-3200 a.Chr., pe baza datelor C^{14} convenționale, sau între 4300 şi 4050 a.Chr. pe baza celor calibrate (Mantu C.M., 1998, p.121). După alții însă, subfaza Cucuteni A_3, pe baza datelor calibrate, s-ar plasa între 4400-4300 a.Chr. (Ehrich R.W., 1992, I, p.399).

Locuirea din faza Cucuteni B de la Truşeşti, atestată prin cinci locuințe şi câteva gropi, prin particularitățile stilurilor pictate ε şi ζ s-ar încadra în subfaza Cucuteni B_2 sau Cucuteni B_{2a} după clasificarea lui A.Nițu, fiind contemporană cu aşezările de la Glăvăneştii Vechi, Valea Lupului II şi Cucuteni (nivelul de bază al locuințelor din subfaza Cucuteni B_2), precum şi cu aceea de la Bilcze Ztote II de pe Siret, din vestul Ucrainei (fosta Galiție) (Nițu A., 1980, p.165 şi urm.; *Truşeşti...*, p.552).

În zona subcarpatică a Moldovei, această subfază este precedată de subfaza Cucuteni B_1, caracterizată prin asocierea grupelor stilistice, γ, δ şi ε (etapa Cucuteni B_{1a}, după A.Nițu) şi δ şi ε (etapa Cucuteni B_{1b}, după acelaşi autor) şi este urmată de asocierea grupelor stilistice ε, δ şi varianta Monteoru (etapa Cucuteni B_{2b} după A.Nițu). Etapa următoare, Cucuteni B_3, cu ε sporadic şi δ frecvent, acceptată inițial de Vl.Dumitrescu, la care însă a renunțat ulterior, a fost pusă din nou în discuție, pe baza observațiilor stratigrafice, prilejuite de săpăturile arheologice de pe *Cetățuia* de la Cucuteni.

Cercetându-se cu atenție poziția stratigrafică a locuințelor cu platformă de lut şi uneori din piatră, de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, s-au deosebit două etape în evoluția aşezării din faza Cucuteni B (Petrescu-Dîmbovița M., 1966, p.18 şi urm.; *Truşeşti...*, p.552). Una mai veche, Cucuteni B_1, bine individualizată prin resturile de locuințe de la baza ei, este

atestată stilistic şi caracterizată prin asocierea ceramicii de tradiţie Cucuteni A-B (stil δ_2) cu o alta de tip Cucuteni B (stil ε) (*ibid.*). În acest fel, s-au confirmat cele stabilite mai de mult de H.Schmidt, în urma cercetărilor sale de pe *Cetăţuie*, privind asocierea, pe acelaşi vas a stilurilor menţionate mai sus (Schmidt H., 1932, p.39 şi urm.). Prezintă interes şi faptul că specia ceramică Cucuteni C, care însoţeşte ceramica de tip Cucuteni B de pe *Cetăţuie*, este decorată cu şnur înfăşurat rigid, în genere mai subţire şi mai strâns.

În a doua subfază Cucuteni B (Cucuteni B_2), locuirea nu s-a limitat numai la platforma *Cetăţuii*, ci s-a extins şi dincolo de şanţul exterior al aşezării, pe pantele line ale Platformei *Laiului*, care urcă treptat de la est la vest. S-au determinat resturi de locuinţe, suprapuse, adăugite şi refăcute pe acelaşi loc, cu platforme de lut sau piatră. Aceste date au fost completate cu cele de ordin stilistic, potrivit cărora ceramica pictată din locuinţele acestei subfaze (Cucuteni B_2) se caracterizează prin asocierea stilurilor ε şi ζ, ultimul apărând acum pentru prima dată în evoluţia ceramicii de tip Cucuteni B. Stilul ζ era frecvent în cel mai nou nivel de refacere al locuinţelor subfazelor Cucuteni B_2, pentru care s-ar putea spune că era caracteristic, dar nu a lipsit nici din nivelele anterioare de locuinţe ale acestei subfaze.

Ceramica de tip Cucuteni C, din Cucuteni B_2 se caracterizează prin decorul cu şnur rigid, mai gros şi desfăşurat, în comparaţie cu acelaşi decor din Cucuteni B_1.

A.Niţu, pornind de la variaţia procentelor stilurilor ζ din nivelele de refacere ale locuinţelor din subfaza Cucuteni B_2 de pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, a subîmpărţi această subfază în două etape, pe care le-a paralelizat cu nivelele de locuinţe: Cucuteni B_{2a}, echivalent cu Cucuteni B_1 şi B_{2a} (nivelul 1 de locuinţe de la Cucuteni) şi B_{2b} (corespunzător nivelelor de refacere 2 şi 3 de la Cucuteni) (Niţu A., 1980, p.165 şi urm.), însă această are la bază o informaţie eronată strecurată din păcate în lucrarea din 1966 (Petrescu-Dîmboviţa M., 1966, p.18), în sensul că în Cucuteni B_1 sunt trei nivele şi nu în Cucuteni B_2, aşa cum am şi prezentat de altfel pe larg în cadrul lucrării de faţă.

În funcţie de această clasificare, A.Niţu a considerat reconsiderarea raportării la fazele Cucuteni B_1 şi B_2, a aşezărilor de la Târgu Ocna-*Podei*, Aldeni şi Prigorenii Mici, atribuite subfazei Cucuteni B_1 şi de la Drăguşeni, Valea Lupului şi Glăvăneştii Vechi, considerate a fi din Cucuteni B_2, precum şi a celor de la Şipeniţ şi Petreni (*ibid.,* p.160 şi urm.).

Dintre acestea, aşezarea de la Târgu Ocna-*Podei* aparţine subfazei Cucuteni B_2, iar în aceea de tip *Valea Lupului* sunt atestate depuneri din Cucuteni B_1 şi B_2 (Monah D., Cucoş Şt., 1985, p.153, 160).

Din punct de vedere al cronologiei absolute, subfazele Cucuteni B_1 şi Cucuteni B_2 au fost datate între 3000 şi 2700/2600 a.Chr., pe baza datelor C^{14} convenţionale şi între

3850-3500 a.Chr. a celor calibrate (Mantu C.M., 1995, p.218).

După alții însă, faza Cucuteni B, pe baza datelor C^{14} calibrate, s-ar plasa între 4000 şi 3400 a.Chr. (Ehrich R.W., 1992, p.399).

Deoarece, aceste datări ale subfazelor Cucuteni A_3 şi B_2 se referă la toate locuințele din subfazele respective, pentru cunoaşterea raportului cronologic dintre locuințele aşezării respective s-a apelat şi la analiza matematică şi statistică cu ajutorul calculatorului, a ceramicii şi plasticii civilizației Cucuteni din complexele închise (locuințe, anexe şi gropi) de la Truşeşti-*Țuguieta* (Petrescu-Dîmbovița M. şi colab., 1999, p.647 şi urm.). Tot odată au fost concepute cataloage ale formelor de vase şi motivelor decorative, datele respective fiind supuse unor analize matematice şi statistice de tipul seriațiilor, a clasificărilor ierarhizate şi a analizelor factoriale.

În fine, probleme de cronologie, relativă şi absolută a culturii Cucuteni au mai fost discutate de S.Marinescu-Bîlcu şi Al.Bolomey în capitolul „*Concluzii*” din monografia „*Drăguşeni. A Cucutenian Community*”, tipărită în 2000 în condiții grafice deosebite de Editurile Enciclopedică din Bucureşti şi Wasmuth din Tübingen. De altfel, aceasta este ultima lucrare monografică la care ne referim în acest capitol, pentru problema cronologiei relative şi absolute a culturii Cucuteni.

S.Marinescu-Bîlcu în capitolul respectiv a susținut că fazele sau stadiile culturii Cucuteni nu au evoluat exact în acelaşi timp (Marinescu-Bîlcu S., 2000, p.186), subliniind dezvoltarea neregulată a complexului Ariuşd-Cucuteni-Tripolie (*ibid.*, p.185). De asemenea, după opinia sa, încercarea lui V.Sorokin de a înlocui cu numele aşezărilor, alese arbitrar, pe cele ale fazelor şi stadiilor culturii Cucuteni, împiedică înțelegerea celor trei faze principale ale acestei culturi şi complică atribuirea noilor descoperiri la o faza sau alta (*ibid.*, p.185).

În ceea ce priveşte aşezările de la Scânteia şi Dumeşti, atribuite fazei finale Cucuteni A_3, precedând pe acea de la Drăguşeni, deşi, după autoare, aşezarea de la Dumeşti ar fi început puțin mai înainte față de cea de la Drăguşeni-*Ostrov* (*ibid.*, 186). Autoarea admițând sincronizarea fazei Cucuteni A_4, şi chiar A_3, cu culturile Gumelnița şi Cernavoda I, totuşi nu exclude un sincronism ipotetic, între Cucuteni A_3-A_4 şi Gumelnița B (*ibid.*, p.187). În schimb, după opinia sa, sunt mai dificil de stabilit relațiile culturii Cucuteni cu culturile contemporane din Bulgaria şi în deosebi din Grecia, recomandând o extremă prudență în stabilirea analogiilor şi sincronismelor cu Grecia, unde, în anumite zone, lipsesc săpături pentru neo-eneolitic(*ibid.*).

În legătură cu sincronismele cu culturile de la vest de aria culturii Cucuteni, autoarea s-a referit la sincronismele menționate de Vl.Dumitrescu cu culturile Tiszpolgár şi Bodrogkersztúr, menționând părerea lui I.Paul, potrivit căreia numai faza Cucuteni B se sincronizează cu cultura Bodrogkersztúr (*ibid.*, p.188). Totodată, autoarea nu a fost de acord

cu cele susținute de H.Parzinger în lucrarea sa din 1993 relativ la cronologia culturii Cucuteni (*ibid.*).

În partea finală a capitolului, autoarea a făcut o scurtă trecere în revistă a datelor C^{14} de la Drăguşeni, de cronologie absolută a culturii Cucuteni, după studiul lui C.M.Mantu din 1995, cu următoarele datări convenționale (3405±100, 3255 şi 3480 a.Chr.), precum şi calibrate (4340-4040, 4452-3980, 4222-3827, 4343-3790, 4360-4158 şi 4470-4005 CAL.B.C.), la care se adaugă datele calibrate ale lui R.W.Ehrich (4400-3920 CAL.B.C.) (*ibid.*, p.188). Datele calibrate sunt bazate pe scara dendrocronologică stabilită pentru stejarul fosil din Germania şi Irlanda (*ibid.*).

Din nefericire, însă, după autoare, S.Marinescu-Bîlcu, nu există încă o scară dendrocronologică pentru aria noastră, fiind calibrate, în acest caz, după scări în condiții fizice şi geografice mult diferite (*ibid.*). În schimb, asemenea scări există pentru Câmpia Rusă şi Grecia, cu specii de stejar diferite de ale noastre (*ibid.*).

O lucrare de dată foarte recentă, apăruta în vara acestui an, care tratează şi problematica cronologiei relative şi absolute a culturii Cucuteni, dar restrânsă pentru arealul geografic al bazinului hidrografic al râului Bahlui, zonă în care se găseşte şi *Cetățuia* de la Cucuteni, este cartea profesorului Dumitru Boghian intitulată *Comunitățile cucuteniene din bazinul Bahluiului*, apărută la Suceava. Deşi în lucrare sunt reluate o serie de date privitoare la cronologia relativă şi absolută vehiculate în literatura arheologică, autorul prezintă o schemă a evoluție civilizației Cucuteni în acest areal, urmărind să clasifice aşezările cucuteniene, după schemele cronologice relative de subdivizare, dar şi ținând cont de datele radiocarbon (Boghian D., 2004, p. 168 şi urm.).

În încheierea acestui capitol, menționăm că, atât în cadrul acestuia, cât şi în cele anterioare, privitoare la locuințe, şanțurile de apărare, unelte, ceramică şi plastică, s-a avut în vedere, pe cât a fost posibil, stadiul cercetărilor din țară şi din străinătate. Mai ales din acest ultim capitol s-a putut deduce complexitatea şi varietatea interpretărilor de ordin cronologic în legătură cu datările fazelor şi subfazelor culturii Cucuteni.

De aceea am considerat ca la final, în legătură cu locuirea eneolitică de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, pentru o mai bună claritate, să revenim cu unele preciziuni.

Astfel, în ceea ce priveşte locuirea din faza A, atestată prin noile săpături, prima etapă de locuire reprezentată prin urme sporadice de ocupare a platoului, corespunde fazei de început a etapei Cucuteni A_{3a}, cu analogii la Truşeşti, pe când nivelul principal de locuire, în care au fost atestate şi locuințele, corespunde etapei propriu-zise Cucuteni A_{3a}.

În ceea ce priveşte locuirea din faza Cucuteni A-B, acesta este ulterior locuirii din stațiunea de la Dâmbul Morii, putând fi atribuită etapei Cucuteni $A\text{-}B_{2b}$.

Locuirea din faza Cucuteni B, care este cea mai importantă în această stațiune, aparține în principal subfazei Cucuteni B_1, atestată prin trei etape distincte de locuire, notate de noi etapa Cucuteni B_{1a}, etapa Cucuteni B_{1b} şi etapa Cucuteni B_{1c}, cu patru nivele stratigrafice observate, dar şi subfazei Cucuteni B_2, unde în sectoarele cercetate au fost puse în evidență două nivele de locuire. Rămâne însă, ca prin cercetările viitoare, să se stabilească încadrarea exactă a locuirii din faza B de pe *Cetățuie*, în schema propusă de A.Nițu pentru subdivizarea acestei faze.

CAPITOLUL 10.

ALTE LOCUIRI PRE- ŞI PROTOISTORICE

10.1. PERIOADA DE TRANZIȚIE DE LA ENEOLITIC LA EPOCA BRONZULUI ŞI EPOCA BRONZULUI TIMPURIU ŞI MIJLOCIU

10.1.1. CONSIDERAȚII GENERALE.

Pe *Cetățuia* de la Cucuteni, în urma cercetărilor întreprinse în perioada 1961-1966 au fost descoperite cca. 500 fragmente datate ulterior culturii Cucuteni, semnalate la adâncimi nu prea mari, cuprinse, în general, între 0,20-0,50/0,70 m. Acest lot deosebit de important, legat genetic de cel specific ceramicii Cucuteni de tip C şi de ceramica culturii Cucuteni-Tripolie, poartă însemnele influențelor venite dinspre noile culturi învecinate sau apropiate, nu eneolitice, ci ale perioadei de tranziție spre epoca bronzului, o parte din ele şi ale culturilor bronzului timpuriu.

În monografia publicată la începutul deceniului patru al secolului trecut, după realizarea pe *Cetățuia* de la Cucuteni a două campanii de investigații arheologice, în 1909 şi 1910, Hubert Schmidt a încadrat toate fragmentele de vase modelate din pastă amestecată cu scoică, nisip sau cioburi pisate, nespecifice categoriilor arse oxidant, aflate împreună cu cele cucuteniene, apoi în nivelurile imediat următoare, într-o altă cultură răspândită în teritoriile de la est de Marea Baltică, numită „*cultura cu ceramică C*” (Schmidt H., 1932, p. 42, 77-81). Pentru Hubert Schmidt „*cultura cu ceramică C*" include şi ceramica de tip Cucuteni C şi ceramica descoperită în nivelurile imediat următoare culturii Cucuteni.

În câteva planşe din monografie, ce au simpla indicație „*C - Keramik*", sunt exemplificate fotografic, rar în desen, câteva tipuri de recipiente din cultura Horodiştea-Erbiceni (*ibid.,* 1932, pl. 11/6 desen şi 12/mijloc jos-capac datat în faza Cucuteni

A-B; 12/3 dreapta -castronaş; 4 [posibil şi 18-20, 22, 23 = în ordinea numerotării]; 23/2 [1-2, probabil şi 5]; 3 [4-6]; 4 [1] - 5 [1]; 24/4 - gât de amforă). Între ele un vas întreg este mai nou (*ibid.*, pl. 12/3 [1]. Tot în cultura Horodiştea-Erbiceni se pot încadra şi cele două fusaiole desenate în monografia din 1932 (Schmidt H., 1932, p. 67, pl. 16 [4-5], p. 67). În lista întocmită în 1910 de Constantin Dascălu, cu obiecte provenite din săpăturile de la Cucuteni şi împrumutate lui Hubert Schmidt pentru publicare, aceleaşi fusaiole sunt menţionate între piesele nedeterminate cultural *„roată de fus, conică, cu puncte, lăţ. 3 cm*" şi alta cu *„linii încrestate, lăţ. 5 cm*" (Iconomu C., 1996, p 171, pl. 4/1-2). Alte două fragmente ilustrate de Hubert Schmidt prin fotografii (Schmidt H., 1932, pl. 22/3 [2, 7, conform numerotării lor]), se consideră a aparţine epocii bronzului, cultura Costişa.

După reluarea cercetărilor arheologice de la Cucuteni, recipientele din cadrul *„culturii cu ceramică C*", pentru prima dată vor fi încadrate corect de profesor Mircea Petrescu-Dîmboviţa, în funcţie de ceramica categoriei de tip Cucuteni C şi de ceramica complexului Horodiştea-Folteşti (Petrescu-Dîmboviţa M., 1966, p. 11). Importantele descoperiri de pe *Cetăţuie* vor fi semnalate şi în primul repertoriu al aşezărilor din Moldova, prin reproducerea în desen a două fragmente de vase şi a unei fusaiole din perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului (Zaharia N., Petrescu-Dîmboviţa M., Zaharia E., 1970, p. 186, pl. XXXVIII/6-10).

Recipientele descoperite în vechile şi noile cercetări arheologice, modelate din pastă degresată cu cioburi pisate, aparţin unor orizonturi cronologice diferite, date de anumite momente de utilizare a Cetăţuiei, după îndelungata şi bogata locuire cucuteniană. O prezentare a acestora în funcţie de informaţiile arheologice oferite de acest lot ceramic, conform sistemului de datare actual, pare a cuprinde următoarele momente cultural-istorice.

Primul orizont corespunde, probabil, unei ***secvenţe cronologice pre-Horodiştea*** (fig. 245/6-7, 10-11), posibil de încadrat la sfârşitul fazei Cucuteni B_2, când deja existau comunităţi Horodiştea în zona Cucutenilor de astăzi.

Orizontul cronologic cel mai bogat, se datează în perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului, când promontoriul a fost ocupat de comunităţi ale ***culturii Horodiştea-Erbiceni***, din cadrul complexului Horodiştea-Folteşti.

Cultura Horodiştea-Erbiceni definită de Dinu Marin (1987), după reluarea cercetărilor arheologice de la Horodiştea şi desfăşurarea celor de la Erbiceni-*Dealul Sărăturilor* şi *Mănăstirea*, a devenit cultura Horodiştea-Erbiceni-Gordineşti (Alaiba R., 1995, p. 25 şi urm.), prin alăturarea investigaţiilor mai vechi din Basarabia, de la Gordineşti (Dergačev V.A., 1973, p.91 şi urm.) şi a celor ce au urmat, între ele cele mai recente de la Trinca-Izvorul lui Luca (Leviţki O., Alaiba R., Bubulici V., 1999, p. 33-36, fig. 18-25). Periodizarea tripartită a culturii, realizată de Ion Nestor şi Eugenia Zaharia, se bazează pe existenţa a trei etape principale de evoluţie, cu valoare de faze, prima a staţiunilor apropiate

de Horodiştea-*Dealul Mălăişte*, a doua de Erbiceni-*Dealul Sărăturilo*r şi Mănăstirea şi ultima de Izvoare, nivelul III (Nestor I., Zaharia E., 1968, p. 23-24). Periodizarea a fost utilizată frecvent pentru încadrarea cronologică a noilor descoperiri (Dinu M., 1968, p. 129 şi urm.; Niţu A., 1977, p. 150, fig. 1; Alaiba R., 1997a, p. 468 şi urm., tab. 1).

În raport cu aceste etape, cea mai veche locuire de pe *Cetăţuie* corespunde unei secvenţe cronologice mai noi, din *faza a II-a* Horodiştea-Erbiceni, pe care o depăşeşte. Avem în vedere câteva criterii de datare: prezenţa străchinilor cu buza lăţită (fig. 250/1-2), a bolurilor şi castroanelor cu buza rotunjită (fig. 249/3-4, 7-11), amforelor cu toarte (fig. 247/11), folosirea ornamentului cu impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 246/1; 7/3), mult mai des răsucit (fig. 248/7-9; 258/2-4, 251/1-2, 4, 10-13, 17-18) sau a altor forme de impresiuni (fig. 251/5-9, 14-16), unele apropiate de ale culturii amforelor sferice (fig. 250/3-6), a vaselor cu gât înalt, pe umăr cu brâie fine în relief acoperite cu impresiuni (fig. 259/1-7) sau cu pastile şi proeminenţe duble (fig. 248/1-5, 7-9).

Cultura Horodiştea-Erbiceni şi-a continuat existenţa pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, fără întrerupere, şi în *faza a III-a*, conform periodizării menţionate mai sus, definite prin descoperirile de la Izvoare, nivelul III, realizate de Radu Vulpe (Vulpe R., 1957, p. 86, fig. 279), apoi cu deosebire prin cele din necropola şi aşezarea de la Târpeşti-*Râpa lui Bodai*, întreprinse de Silvia Marinescu-Bîlcu (Marinescu-Bîlcu S., 1981, p. 89-101, fig. 205-213). Ceramica degresată cu şamotă, mai ales compactă sau prăfoasă, dar şi nisipoasă sau chiar cu aspect zgrunţuros, arsă semireducător, de culoare cărămizie-brună, uneori cenuşie, pe corp cu impresiuni, proeminenţe, brâie crestate sau alveolate, apropie aceste materiale nu numai de staţiunile menţionate, dar şi de unele inventare de la Hăbăşeşti-*Holm* (*Hăbăşeşti...*, p. 477-485, pl. CXXVI-CXXIX), Rădăşeni-*Cetăţuia* (Ciurea V., 1933, pl. 2/4, 6), Darabani pe Nistru (Passek T.S., 1949, p. 113, fig. 63/1-4), poate şi Topile-*Dealul Crâşmei* (Marinescu-Bîlcu S., 1977, p. 142, fig. 11/3-5), în parte şi de la Dolheştii Mari-*La Hapău* (Dinu M., 1959a, p. 214 şi urm.; *ibid.*, 1961, p. 121 şi urm).

Prezenţa unor migratori pe *Cetăţuia* de la Cucuteni în epoca bronzului, se poate susţine şi prin existenţa unui vas, publicat de Hubert Schmidt (Schmidt H., 1932, pl. 12/3 [1]), apropiat de borcanul aflat în mormântul nr. 5, de copil, de la Boloteşti (Buzdugan C., Bobi V., Cernea N., 1987, p. 227, fig. 4/1=6/1). Două cioburi lucrate din pastă compactă, degresate cu şamotă, de culoare maronie-închis, la exterior cu striuri (fig. 264/1-2), pot argumenta şi alte infiltrări de populaţii. Obiceiul acoperiri vaselor cu striuri s-a transmis din culturile răsăritene pe ceramica de tip Cucuteni C, ulterior şi în culturile Coţofeni, Baden şi grupului Şoimuş (Andriţoiu I., 1989, p. 44)

Ceramica neagră-cenuşie, lutoasă, din *bronzul timpuriu* aparţine unui orizont cultural-cronologic mai vast, influenţat dinspre Transilvania de cultura Schneckenberg A de sfârşit şi B, dar şi de grupul cultural Jigodin, de unde a venit şi decorul cu nervuri în relief

(fig. 264/5, 7). Probabil de acest nivel ţin şi trei vase cu toarte (fig. 260/4, 7-8). Permanent comunitatea de aici a primit noi influenţe. Dinspre culturile din sud-vest şi vest s-a transmis obiceiul de a aplica pe umăr segmente de brâu alveolat (fig. 255/1; 257/10-11) sau pastile plate (fig. 241/15), într-o manieră aproape identică cu a culturilor din aceste zone, datate în bronzul timpuriu.

Două fragmente ceramice decorate cu incizii, ilustrate de Hubert Schmidt prin fotografii (Schmidt H., 1932, pl. 22/3 [2, 7]), pot fi considerate de tip Costişa. Ca şi toporul de bronz de tip Pădureni (Vulpe R., 1970, p. 46, nr. 179), se datează în bronzului mijlociu.

10.1.2. CULTURA HORODIŞTEA-ERBICENI

O parte din fragmentele descoperite pe *Cetăţuie*, prin tehnicile folosite de olari pentru modelare, finisare exterioară, ardere, forme, corespund unei secvenţe cronologice târzii, din cadrul fazei a II-a. Deşi în majoritate degresată cu şamotă, se poate împărţi în ceramica de tradiţie cucuteniană, de obicei nepictată, finisată la exterior cu angobă alb-gălbuie (fig. 245/3, 5-7, 9-11; 246/1-15; 247/4-8, 11-13) şi ceramica de uz curent, la fel cu mai multe variante, prăfoasă (fig. 245/1-2, 4, 8; 248/1, 4-6, 8; 249/1-12; 250/3-6; 251/1-3, 5-6, 8-10, 13-14; 252/1, 4-5; 254/2-3; 255/2-3, 5; 257/2, 5, 10, 15; 258/7-8; 259/1-8; 260/2, 4-7; 261/3-5), compactă - degresată cu multă şamotă, vizibilă şi după angobarea pereţilor (fig. 247/1-3, 9-10, 14-16; 248/2-3, 7, 9-11; 250/1-2, 7-9; 251/4, 7, 11-12, 15-18; 252/1-10; 253/1-4, 6, 8-10; 254/1, 4-15; 255/1, 4, 6-7; 256/1-7; 257/1, 3, 6-7, 9, 11-14; 258/1-6; 259/9-12; 260/1, 3, 8-9; 261/1-2, 6-10) şi mai puţin din pastă nisipoasă (fig. 248/12; 253/5, 7; 257/4, 8) sau zgrunţuroasă (fig. 262/1-9).

Ceramica de tradiţie cucuteniană cu variantele specifice: ceramica pictată, decorată cu motive incizate şi ceramica fină acoperită cu angobă alb-gălbuie, nu este prea numeroasă.

Ceramica pictată de tradiţie Cucuteni-Tripolie, în etapa a doua a culturii Horodiştea-Erbiceni, nu se mai folosea pe *Cetăţuie*. Totuşi, între materiale, Hubert Schmidt consideră "remarcabilă o formă de clopot cu un cap de apucat, perforat (B13)" (Schmidt H., 1932, p. 28, pl. 11/6 desen; 12/1[8]-2[10] fotografii). Se referea la capacele cu corp emisferic şi buton de prindere, specifice culturii Horodiştea-Erbiceni, de obicei pictate, mai rar nepictate (Alaiba R., 1995, p. 27 şi urm., fig. 8/1, 4, 6-8, respectiv, fig. 8/2-3, 5). Din cele două menţionate atunci, unul a păstrat pictura. Pe corpul acestuia se succed trei suprafeţe aproximativ triunghiulare, haşurate oblic, întretăiate spre buza vasului (Schmidt H., 1932, pl. 11/6), ca una din cele mai simplificate modalităţi de ordonare a motivelor în reţea, o apariţie târzie a picturii cu negru-ciocolatiu pe alb. Capacul pictat poate proveni şi din mormintele descoperite pe *Cetăţuie*. Un astfel de mormânt, ce avea în inventar şi două vase

pictate în stil Horodiştea-Erbiceni, s-a descoperit la Obileni, R. Moldova, tumulul 4, mormântul nr. 8 (Levițki O., Manzura I., Demcenko T., 1996, p. 50, fig. 40, 1-2).

Ceramica decorată cu motive incizate, derivate din ornamentele pictate, se reduce la benzi liniare, în zigzag, dar şi la motive în X, ogive, tangente, linii oblice (fig. 245/1-11). Pe ceramica semifină, angobată, benzile liniare incizate, ca şi cele pictate, sunt dispuse oblic sau se intersectează (fig. 245/2, 4, 8). Zigzagul incizat pe umărul unui castron, deasupra gâtului unei străchini şi pe un ciob de la un vas mai mare (fig. 245/3, 5, 9) se apropie de cel imprimat cu şnurul înfăşurat pe ceramica de tip Cucuteni C.

Trei pahare, cu profil în S, pe umăr au incizate motive preluate din ceramica pictată a perioadei de tranziție (fig. 245/7, 10-11). Pe primul, prea fragmentar, nu se poate urmări decorul. În schimb pe umărul celui de-al doilea se succed, într-un registru, tangente oblice şi benzi de legătură, despărțite în loc de elipse, de ogive formate din două linii dispuse în unghi. Pe al treilea vas apar şi inciziile verticale de separare a tangentelor şi liniilor de legătură. Ornamentul indică derivarea acestuia din cel al motivelor anexe de pe vasele pictate, din grupa ζ, prezente şi la Cucuteni, specifice sfârşitului subfazei Cucuteni B_{2b}, şi reluate simplificat pe vasele pictate de la Horodiştea-*Dealul Mălăişte* (Dumitrescu H., 1945, p. 134, fig. 3/2; 9/5, 8), Cârniceni-*Pe Coastă* (Alaiba R., 1995, p. 29, fig. 4/3, 5-6, 9-11), Gordineşti (Dergačev V.A., 1973, p. 95, fig. 3/1-4) sau Kolodjažnoje, din aria tripoliană (Passek T.S., 1949, p. 173, fig. 88, fig. 96). La fel pot fi interpretate şi aşa numitele motive în X, incizate pe umărul unei oale cu gura largă şi umărul marcat de şase grupe de proeminențe duble, apărută pe *Holmul* de la Hăbăşesti, datată în complexul Gorodsk-Usatovo (*Hăbăşeşti...*, pl. CXXVI/1; CXXVII). Pe vas s-a încercat să se schițeze decorul, în parte uitat, al tangentelor cu benzi de legătură, între ele cu spații libere.

Paharele ornate cu motive incizate, cum indică forma unui exemplar degresat cu calcar, pe umăr cu două linii în zigzag (fig. 245/6), au antecedente directe în vasele de tip Cucuteni C. Probabil, pe Cetățuie, după locuirea de lungă durată din faza Cucuteni B_2, a existat o secvență cronologică pre-Horodiştea. Dublarea liniei ogivelor şi ordonarea diferită a tangentelor şi liniilor de legătură, simplificarea lor până la forma zigzagului, haşurarea triunghiurilor, toartele în bandă lată (fig. 245/1), însă, reprezintă inovații ce nu mai țin de culturile eneoliticului. Paharele nu pot fi considerate importuri din mediul culturilor perioadei de tranziție, ca la Viişoara (Nițu A., Buzdugan C., 1971, p. 96, fig. 11/2).

Ceramica fină, degresată cu nisip, acum şi cu şamotă măruntă, de obicei cu pereții subțiri, reprezintă o categorie apropiată de cea pictată în stil Horodiştea-Erbiceni. Se distinge mai ales prin angoba de culoare alb-gălbuie, uneori lustruită, ce acoperă vasele. Proporția acesteia nu este mare.

Paharele continuă formele şi decorul în relief al celor specifice ceramicii de tip Cucuteni C. Pe umăr au câte două pastile lipite peste feţuială (fig. 248/1-2) sau două proeminenţe sub aceasta (fig. 248/3). Proeminenţele acoperite cu angobă, duble sau îngemănate s-au aplicat şi pe alte forme din pastă prăfoasă sau compactă (fig. 248/7-9). Unele de dimensiuni mai mari au fost şi perforate (fig. 246/3) .

Bolurile şi *străchinile* conservate parţial, de mici dimensiuni, nu au fost decorate (fig. 246/4-5). Sunt doar prevăzute cu proeminenţe (fig. 246/7) şi cu toarte (fig. 247/4). Totuşi, umărul îngroşat al unui bol s-a încercuit cu şiruri verticale de impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 246/1). Din aceeaşi pastă a fost modelat şi un *crater* cu umărul carenat, pe el cu o pastilă plată (fig. 246/15). Forma se apropie de ceramica de tip C, la fel şi obiceiul şi moda de a aplica pe umăr pastile plate. Faţă de acestea cele din bronzul timpuriu sunt cvasi-circulare, de dimensiuni mai mari. La Sânpetru German, într-un areal cultural influenţat şi de grupele bronzului timpuriu, Roşia şi Somogyvár-Vinkovci, o astfel de pastilă plată s-a lipit pe umărul unei străchini (Gogâltan Fl. 1995, p. 57, fig. 2/5).

Frecvent au buza alveolată, crestată sau imprimată cu bobiţe de şnur răsucit (fig. 246/2, 6, 10). Obiceiul acoperirii pereţilor unor vase sau a altor piese, cu împunsături (fig. 251/15), îşi găseşte analogii şi la Coarnele Caprei-*Valea Boului*, Borosoaia-*Ţiganca*, în Câmpia Moldovei (Chirica V., Tanasachi M., 1984, fig. 6/20; *ibid.,* 1985, fig. 43/16), unde se concentrează staţiunile cele mai reprezentative.

Capacele cu buton perforat la bază, nepictate, apar rar (fig. 246/12-13). Probabil o parte din boluri au fost folosite în acest scop (fig. 246/11, 14). Un astfel de capac cu buton s-a descoperit şi în necropola plană de la Suceava-*Parcul Cetăţii* (Ursulescu N., 1997, fig. 6/1), apropiată de cimitirele de incineraţie de pe Nipru, definite prin staţiunea de la Sofievka, cu complexe datate în ultima parte a tripolianului târziu (Videiko M.Y., 1995, p. 86 şi urm., fig. 45 şi urm.). Prezenţa capacelor susţine datarea primei locuiri de pe *Cetăţuia*, în faza a II-a a culturii Horodiştea-Erbiceni. În primele secvenţe ale culturii nu sunt cunoscute, cum o indică şi descoperirile de la Trinca-*Izvorul lui Luca* (Alaiba R., 1997, p. 20 şi urm.) şi nici în cultura amforelor sferice.

Câteva vase, apropiate de forma unor *borcane* (fig. 246/9), au fost finisate la exterior tot cu angobă alb-gălbuie. Pe un pahar s-au adâncit cu şnurul răsucit motive semilunare cu deschiderea în jos (fig. 264/10), uşor diferite de „*picătura de apă*", ca variantă a celui în „*laţ*". Motivul apare frecvent pe ceramica şi plastica de la Stoicani-*Cetăţuia* (cimitirul hallstattian) şi Folteşti-*Ruptura* (Petrescu-Dîmboviţa M. şi colab., 1951, fig. 5/3; Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1974, fig. 4/8). Prezenţa lui şi în inventarele staţiunilor Usatovo, dar şi în cadrul culturii Cernavoda I la Ulmeni-Tăuşanca (Dodd-Opriţescu A., 1981, p. 525, fig. 7/a8; 9/15), indică originea acestuia, dar şi datarea în faza veche a culturii (Petrenko V.G., 1989, p. 111, fig. 37/tip 1.3.). Aceleiaşi categorii ceramice îi aparţine şi un

ciob pe care s-au incizat două cercuri (fig. 264/11), cu trestia probabil, ca şi pe ceramica de la Folteşti-*Ruptura* (Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1974, p. 257, fig. 32/11), şi din mediul Glina, la Braneţ (Ulanici A., 1981, fig. 5/3).

Vasele cu gât înalt, de dimensiuni mici şi mijlocii, modelate din pastă fină degresată cu şamotă, nu au mai fost arse oxidant, cum indică culoarea lor cenuşiu-deschisă cu pete brune. Rar au marginea aproape dreaptă (fig. 247/12-13), de cele mai multe ori gura este tronconică, cu buza evazată (fig. 247/6, 8), dar apar şi cele cu buza răsfrântă oblic sau orizontal (fig. 247/5, 7, 16). Pasta din care au fost modelate în faza a III-a nu se mai foloseşte.

În schimb, toarta perforată vertical, ce provine de la o *amforă* arsă cărămiziu, se apropie de ceramica cucuteniană (fig. 247/11).

Ceramica degresată cu nisip rar şi cu şamotă se întâlneşte uneori în mediul Cernavoda II (Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973, p. 377). Din ea s-au conservat câteva fragmente de la vase cu marginea înaltă şi buza crestată (fig. 248/12; 253/5, 7) şi altele decorate cu împunsături (fig. 257/4, 8).

Ceramica* de *uz comun, prăfoasă, lucrată din argilă degresată cu şamotă fină, de cele mai multe ori arsă inegal, semioxidant sau semireducător, de culoare cărămizie, brună, cu pete brun-cenuşii, frecvent cu pereţii incomplet pătrunşi de foc, s-a folosit pentru obţinerea unor boluri, străchini, castroane, vase cu marginea scundă şi corp bombat sau globular, în diverse variante. Pasta prăfoasă, degresată cu şamotă, va fi folosită şi în faza a III-a a culturii Horodiştea-Erbiceni.

Bolurile cu corp emisferic, dar cu buza rotunjită şi crestată la exterior, prezintă pe umăr impresiuni dreptunghiulare sau triunghiulare, mai mult sau mai puţin alungite (fig. 249/1, 3-4).

Străchinile cu corp rotunjit şi marginea arcuită la exterior (fig. 249/2, 6), au pe buză şi umăr tot impresiuni triunghiular-alungite. Sub buza unui exemplar cu corp tronconic, modelat neglijent, abia s-au obţinut, în mici alveolări, pastile trase din pasta vasului (fig. 249/5). Impresiuni triunghiulare sau dreptunghiulare, dispuse în una sau trei rânduri orizontale, acoperă umărul străchinilor cu corpul arcuit în S, cu exteriorul faţetat datorită modelării din fâşii de lut (fig. 250/3-5). Formele mai târzii, deşi păstrează buza rotunjită şi crestată, au uneori marginea înălţată şi pe gâtul şănţuit proeminenţe plate (fig. 255/2-3, 5).

Câteva *castroane* nu au decor (fig. 249/7-12). Proeminenţele acoperite de stratul de angobă marchează maxima bombare a două castronaşe (fig. 248/4-5), ornate la fel ca şi alt exemplar (fig. 248/6), pe buza răsfrântă şi corpul uşor bombat, cu impresiuni de şnur răsucit format din câte două ovaluri. Sub gâtul unui vas mai mare, se înşiruie aceleaşi impresiuni, însă neglijent adâncite, ca ultime manifestări ale ordonării lor orizontale (fig. 248/11). Din cultura Cernavoda I (Dodd-Opriţescu A., 1981, fig. 7/1b1), probabil, obiceiul

folosirii şirurilor formate din două impresiuni de şnur înfăşurat s-a răspândit pe ceramica de tip Cucuteni C (*ibid.*, motivele 18, 32-34, 39-41), ulterior şi pe ceramica culturii Horodiştea-Erbiceni. Ultima a preluat motivul probabil în perioada de sfârşit a culturii Cucuteni, faza B_2, influenţată deja de grupele de populaţii horodiştene, cum ar indica paharul ce are pe corp impresiuni în semilună, aflat pe *Cetăţuia* de la Cucuteni (fig. 264/10). Micile segmente de şnur răsucit vor acoperi adeseori buza sau umărul diferitelor forme, începând cu ceramica de tip C de la Cucuteni (fig. 252/1), apoi, continuând să apară pe unele recipiente din prima şi a doua fază a culturii Horodiştea-Erbiceni, până la disoluţia lor în scurte incizii ondulate (fig. 259/8) sau poate chiar în motivul în „L" de la Târpeşti (Marinescu-Bîlcu S., 1981, p. 95, fig. 209/10).

Vasele cu marginea scundă şi corpul bombat, cu buza rotunjită, de obicei neornamentată se apropie de ceramica de tradiţie Cucuteni C, dar şi de ceramica fină cucuteniană (fig. 252/1, 4-5, 8). Acelaşi tip, în faza a II-a, va fi modelat şi cu buza crestată sau alveolată (fig. 254/1-3, 6-7, 10).

Brâul imprimat sau crestat. În prima fază este cunoscut la Horodiştea în nivelul II (Dumitrescu H., 1945, p. 151, fig. 4/5, 7). În fazele următoare creşte numărul vaselor cu gât înalt, la bază de obicei cu trei brâie imprimate sau crestate mărunt (fig. 259/3, 5). Câteva vase lucrate ca şi cele menţionate deja, din pastă prăfoasă degresată cu şamotă, cu gât înalt, trompetiform şi buza crestată sau alveolată, prezintă pe umăr specificele şiruri de brâie, rar uşor ondulate, acoperite cu impresiuni cvasi-ovale (fig. 259/1, 4, 6-7). Probabil la fel a fost ornat şi vasul spart din vechime, ars cărămiziu, cu gât înalt şi buza adânc alveolată (fig. 259/2). În faza a III-a apar şi brâiele simple (fig. 257/15) sau alveolate, dispuse la fel, pe umărul unor recipiente cu gât înalt. Brâiele dispuse în ghirlande acoperite cu impresiuni cvasi-ovale (fig. 258/8), sau de şnur răsucit (fig. 258/7), sunt specifice culturii amforelor sferice.

Ceramica compactă, degresată cu şamotă măruntă, acoperită cu angobă, uneori lustruită, a fost folosită pentru modelat străchini, castroane, borcane, vase cu gât scurt sau înalt sau vase cu corp globular, în diferite variante.

Străchinile cu gura largă şi corp emisferic, specifice staţiunilor din faza a II-a, prezintă pe buza lăţită grupe de câte trei linii incizate transversal, mai adânc sau mai superficial (fig. 250/1-2). La Cucuteni, străchinile de acest tip, cu buza lăţită şi ornamentată în diferite variante, nu s-au decorat cu benzi imprimate cu şnurul răsucit. Variante ale acestui tip apar şi în staţiunile de la Horodiştea-*Dealul Mălăişte* (Dumitrescu H., 1945, fig. 12/7-8, 15), Folteşti-*Ruptura* (Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1974, fig. 39/5), Cârniceni-*Pe Coastă* (Alaiba R., Grădinaru I., 1995, p. 64, fig. 21/2-3) sau în staţiunea de la Cernavoda, sectorul b (Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973, p. 378-379, pl. 8/9, 11, varianta 1 c).

Două străchini prin formă, culoarea brună-roşie şi lustruirea pereţilor par a avea ascendenţe în vasele de tip Monteoru. Spre deosebire de acestea au elemente ce înclină spre o datare mai nouă: şamota cu care s-a degresat lutul se vede de sub angoba fină, umărul este mai înalt, iar buza mai scurtă s-a acoperit cu crestături piezişe sau alveole (fig. 250/7-8). Fragmentele păstrate nu au proeminenţe. Deşi s-a considerat că specia variantei Monteoru nu depăşeşte faza B a culturii Cucuteni (Niţu A., 1977, p. 155), probabil aceste forme au preluat unele elemente ale acesteia. Mai mult, în cultura Cernavoda II se foloseşte canelarea marginii unor străchini cu buza larg evazată, cunoscută şi culturii Cernavoda III (Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973, p. 378-379, pl. 5/1-2, 5, 9-11, varianta 1 b).

Borcanele nu prea înalte, de obicei de mici dimensiuni, cu buza rotunjită, se apropie de vasele cu profil în S, dar au pereţii mai groşi, gâtul marcat şi corpul alungit (fig. 247/2, 9). Ultimul borcan a fost ars secundar.

Vasele cu gâtul scurt, înclinat (fig. 253/10) sau drept (fig. 253/8) se întâlnesc şi în Cernavoda II (*ibid.*, 1973, pl. 10/4 şi 11/4, 18).

Vasele cu corp globular, lustruite, au marginea înaltă (fig. 252/6) sau scundă (fig. 252/3, 10), precum exemplarul cu proeminenţe plate pe umăr (fig. 252/2).

Vasele cu gât înalt, de dimensiuni medii sau mari, au o culoare brună sau brun-cenuşie, mai rar cărămizie. Cele mai multe se disting prin marginea tronconică cu buza răsfrântă (fig. 247/1, 3, 10, 14-15; 253/1-5, 7, 9), crestată (fig. 253/3-5, 7-10; 254/4-5, 8-9, 11-15)) sau neornamentată (fig. 253/1-2). De la amfore sunt toartele simple sau bandate descoperite izolat (fig. 260/3, 5-6, 9-10) şi cele prevăzute cu două proeminenţe la extremitatea dinspre buză, trase uşor lateral, ca şi cele de la Stoicani (Petrescu-Dîmboviţa M., 1953, p. 113-114, fig. 49/14). Vasele cu gât înalt şi buza răsfrântă oblic sau orizontal au analogii la Erbiceni (Dinu M., 1968, fig. 4/6), dar mai ales în staţiunile de la Folteşti-*Ruptura* (Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1974, fig. 16/3; 32/4-5, 8), Cernavoda II (Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973, p. 383, 385, pl. 10) sau Târpeşti-*Râpa lui Bodai* (Marinescu-Bîlcu S., 1981, fig. 211/1-2).

Diferitele forme ceramice ale ultimelor două grupe au ca ornamente: impresiuni de şnur înfăşurat (fig. 251/3) sau răsucit (fig. 251/1-2, 4, 10-13, 17-18), ovale (fig. 257/4, 6), cvasi-triunghiulare (fig. 257/7, 12), circulare (fig. 251/7), cvasi-triunghiulare sau dreptunghiulare specifice culturii amforelor sferice (fig. 251/16; 257/5, 9), împunsături (fig. 251/5-6, 15) sau crestături (fig. 251/ 8-9, 14). Impresiunile de şnur înfăşurat, bobiţe orizontale dar mai ales şiruri de câte două bobiţe dispuse oblic, sunt frecvent folosite în faza a II-a a culturii Horodiştea-Erbiceni. Dispariţia acestora prin pierderea îndemânării imprimării lor se vede în neglijenţa cu care s-au adâncit (fig. 248/11; 253/6). În faza a III-a locul lor va fi luat de cvasi-ovaluri, adeseori intercalate de crestături, imprimate tot pe buza sau

umărul vaselor, iar mai târziu de largi impresiuni ovale sau dreptunghiulare, ca la Dolheştii Mari-*La Hapău* (Dinu M., 1961, p. 123, fig. 3/6; 4/1). Pe buza unor boluri, vase cu gât înalt sau în formă de S încep să apară ridicături, aşa numitele „*cocoaşe*" (fig. 246/14; 247/2-3, 10).

Pe câteva corpuri de vase, modelate din pastă fină, s-au conservat părți de decor obținut prin impresiuni de şnur răsucit (fig. 258/2), scunde brâuri acoperite tot cu şnur răsucit (fig. 258/3-4, 7) sau crestături (fig. 258/6).

La final considerăm, că trebuie făcute unele precizări vis-a-vis de locuirea din timpul acestei culturi de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, în sensul că deşi a fost descoperită prin cercetările efectuate o cantitate importantă de materiale ceramice, acestea nu au pus în evidență structuri de locuire. Singurele sesizate au fost unele gropi care au produs deranjamente, făcând ca unele materiale Horodiştea-Erbiceni să fie alături de unele cucuteniene, dar situația stratigrafică deosebit de complexă nu a permis conturarea cu exactitate a acestora.

10.1.3. CERAMICA DE IMPORT

Între recipientele de pe *Cetățuie*, 4-5 fragmente provin de la castroane şi boluri cu corpul bombat şi buza rotunjită, caracteristice pentru cultura Usatovo, aflată la granița dinspre sud-est a culturii Horodiştea-Erbiceni. Se disting prin pasta uşor lutoasă, degresată cu şamotă şi nervurile în relief netede, aplicate oblic dinspre buză spre corp (fig. 264/7), de tradiție Gumelnița. Un astfel de vas poate fi şi unul dintre cele găsite la Hăbăşeşti-*Holm* (*Hăbăşeşti...*, fig. 52/11; pl. CXXX/22), considerat mai nou. Acesta ar data o parte din descoperirile de aici tot în a II-a fază a culturii Horodiştea-Erbiceni. Importurile din mediul Usatovo documentează, astfel, unul dintre cele mai semnificative fenomene cultural-istorice din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, când, cum remarca Petre Roman, „*unele comunități s-au deplasat mai ales spre vest-nord-vest, spre Nistrul şi Prutul mijlociu*" (Roman P., 1981, p. 39). Probabil grupurile usatoviene sunt cele ce au împins comunitățile Cernavoda I, contribuind nu numai la formarea culturilor Folteşti şi Horodiştea-Erbiceni, dar şi la răspândirea, spre vest dar şi spre nord-vest, a unei vieți rurale nespecifice culturilor agrare.

Influențele din mediul Folteşti au specificul lor. Un mic pahar de la Cucuteni, de culoare brun-cărămizie, ornat pe gât cu şnur răsucit dublu, adâncit în şiruri verticale (fig. 258/1), a fost datat de către Petre Roman în a doua perioadă de răspândire a decorului cu impresiuni de şnur şi asociat motivelor similare de pe vasele de la Folteşti-R*uptura* (Roman P., Dodd-Oprițescu A., Pál J., 1992, p. 51-52, pl. 22/4, respectiv 5-6), realizate tot cu

şnurul dublu răsucit (Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1974, fig. 32/11). Acelaşi tip de şnur s-a aplicat şi pe un vas cu gât înalt şi corp bombat (fig. 258/2).

La Cucuteni nu se cunosc toartele crestate pe margine, specific folteştene, *askoi,* poate câteva buze cu profilul mai arcuit spre corp (fig. 260/1), se apropie de cele descoperite la Erbiceni-*Dealul Sărăturilor* sau la Cârniceni-*Pe Coastă* (Alaiba R., Grădinaru I., 1999, p. 8, fig. 1). În schimb, pe *Cetăţuie* apare oala de tip butoi, întâlnită în Cernavoda II (Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973, p. 385, pl. 7/3; 9/1-3), decorată sub buză cu alveole, iar la Hăbăşeşti-*Holm* cu proeminenţe (*Hăbăşeşti...*, pl. CXXVI/3, 5).

Cultura amforelor sferice, deşi cunoaşte forme ceramice tipice, se distinge cu deosebire prin decor (fig. 250/3-6; 251/16; 257/5, 9; 258/7-8; 264/9). Pe câteva cioburi ce provin de la vase de dimensiuni mai mari s-au păstrat ornamente specifice acesteia, mici adâncituri ovale, ordonate în şiruri (264/12, 14), circulare (fig. 264/13) şi ghirlande (fig. 264/15). Uneori sunt întrerupte de proeminenţe.

10.1.4. CERAMICA DE TIP IZVOARE III – TÂRPEŞTI, FAZA A III-A.

Tradiţional, ceramica acestei perioade s-a împărţit în vase lucrate mai îngrijit, fine şi în cele de uz curent. Ambele au fost descoperite şi pe *Cetăţuia* de la Cucuteni, unde s-au modelat din pastă degresată cu cioburi, foarte rar şi calcar. Primele au mai puţină şamotă, iar arderea lor este mai bună, fapt pentru care au o culoare brun-cărămizie, cenuşie sau neagră-cenuşie. Cele de uz gospodăresc deşi folosesc acelaşi degresant, nu au fost nici modelate îngrijit, nici arse la temperaturi mari. Formele nu sunt prea numeroase: străchini, castroane, vase cu marginea scundă şi corp globular, cu puţine variante.

Străchinile tronconice, amintite deja la faza a II-a, mici sau mijlocii ca mărime, au marginea dreaptă sau puţin evazată şi proeminenţe plate fixate de pe buza crestată sau alveolată pe gât (fig. 255/2-3). Ca şi la Târpeşti-*Râpa lui Bodai*, proeminenţele plate se folosesc frecvent, deşi marginea buzei rămâne simplă sau ca la Topile-*Dealul Crâşmei*, are doar câteva crestături (Marinescu-Bîlcu S., 1981, p. 96, fig. 209/17=211/13; *eadem*, 1977, p. 142, fig. 11/3, 5). La fel, nu s-a decorat nici bolul cu tortiţă uşor înălţată de la Dolheştii Mari-*La Hapău* (Dinu M., 1959a, dif. 2/4).

În paralel cu străchinile tronconice cu proeminenţe plate, sau ceva mai târziu, se folosesc străchinile cu corp tronconic înalt, prevăzute cu tortiţe perforate orizontal, prinse de pe buza lăţită pe umăr (fig. 255/4, 6-7). Prima are sub gât impresiuni neclare, apropiate de forma şnurului răsucit, a doua rectangulare, iar ultima, mult mai neglijent lucrată, este neornamentată. Tortiţe perforate orizontal apar şi în mediul Horodiştea, la Sfântu Ilie-*Silişte* (Mareş I., 1993, fig. 2/10-11), mai târziu la Hăbăşeşti-*Holm* (*Hăbăşeşti...*, pl. CXXVI/4; CXXVIII/19), Târpeşti-*Râpa lui Bodai* (Marinescu Bîlcu S., 1981, fig. 212/3-6, 10, 13-19),

ulterior şi la Dolheştii Mari-*La Hapău*, pe buzele unui bol şi ale unui pahar (Dinu M., 1959a, fig. 2/4; *idem*, 1961, fig. 4/2). O altă strachină, lucrată din aceeaşi pastă, are buza dublu crestată şi pe corp impresiuni adânci, ovale, realizate cu unghia şi îngroşate prin tragerea lutului spre exterior (fig. 256/1). Un astfel de decor s-a imprimat şi pe un castron de la Târpeşti (Marinescu-Bîlcu S., 1981, fig. 212/19).

Ca şi la Târpeşti (Marinescu Bîlcu S., 1981, fig. 212/4), câteva proeminențe s-au fixat pe umărul unei străchini cu profil în S, lustruite (fig. 256/2). Alte două străchini au pe umăr proeminențe plate, orizontale (fig. 256/5-6). Pe prima câte un şir format din grupe de câte două impresiuini ovale de şnur răsucit acoperă buza şi umărul, inclusiv proeminența. Ultima, lucrată din pastă mai prăfoasă are doar buza crestată. O singură strachină, arsă cărămiziu şi lustruită, prezintă, aparent, un decor format din două brâie acoperite cu crestături ce prind între ele şi câteva ovaluri, unul al buzei, al doilea tras din umărul vasului (fig. 256/7). Mai numeroase sunt străchinuțele arse cenuşiu, tot cu corp tronconic, dar cu marginea buzei crestată neglijent (fig. 256/4).

Un *castron* cu pereții uşor lustruiți, deşi a fost finisat neîngrijit, s-a conservat mai bine. Se distinge prin gâtul şănțuit lat, buza evazată uşor rotunjită şi umărul marcat prin grupe de câte două proeminențe (fig. 250/9). Recipientul cu *marginea scundă şi corp globular*, modelat din pastă neomogenă, ars secundar, prezintă pe umăr simple impresiuni semicircular-alungite (fig. 252/9), ca şi fragmentul realizat din pastă mai bună (fig. 257/2). Buza de la un vas cu marginea tronconică a fost ornată cu impresiuni (fig. 252/7).

Ornamentele sunt dispuse pe buza răsfrântă şi pe umăr. Mai des se folosesc crestături, alveole, dar şi impresiuni semicircular-alungite, adâncite în pasta prăfoasă (fig. 250/9; 257/2). Pe două fragmente s-au aplicat şiruri de proeminențe (fig. 257/13-14), ca şi cele de la Izvoare III (Vulpe R., 1957, pl. 279/2) sau Habăşeşti-*Holm* (Dumitrescu Vl. şi colab. 1954, pl. CXXVI/3-5, 14-15, 19; CXXVIII/7, 22; CXXIX/1). Mai ales pe buza unor boluri, dar şi pe alte forme, continuă să se profileze aşa numitele „cocoaşe". Pe alte două cioburi din pastă fină, prin imprimarea probabil a unui os crestat sau poate a unui fir subțire, răsucit pe un suport, s-a obținut motivul şnurului înfăşurat, dar deosebit de fin (fig. 257/3; 258/5). Motivul este menționat şi la Târpeşti, unde se presupune că s-a realizat, probabil, prin înfăşurarea pe un suport a unui fir de păr de animal (Marinescu-Bîlcu S., 1981, p. fig. 210/19). Pe ceramica de la Cucuteni-*Cetățuie* sau Dolheştii Mari-*La Hapău* (Dinu M., 1961, fig. 3/4; 4/1), ca şi pe ceramica sau fusaiolele de la Târpeşti-*Râpa lui Bodai* (Marinescu-Bîlcu S., 1981, fig. 211/12; 212/18; 213/8, 10), impresiunile ovale nu mai au aspectul celor imprimate cu şnurul răsucit. Ca şi alte ornamente ale perioadei sunt aplicate neîngrijit şi au dimensiuni mai mari.

Fundurile vaselor sunt plate şi mai mari în raport cu bazele recipientelor din perioadele anterioare. Câteva, cu marginile uşor lățite, aparțin acestei perioade (fig. 261/8-9).

De obicei, cele ce provin de la străchini şi castroane, au marginea alveolată sau crestată (fig. 261/1-5). Una asemănătoare a semnalat şi Hubert Schmidt (Schmidt H., 1932, p. 45, pl. 23/3 [4]). Alta, descoperită în recentele cercetări, prin transformarea spaţiilor dintre alveolări în proeminenţe cvasi-cilindrice, se poate data în faza a III-a (fig. 261/3). Obiceiul crestării sau alveolării marginii fundurilor unor vase mici sau de dimensiuni medii este cunoscut din prima fază la Horodiştea-*Dealul Mălăişte*, Suceava-*Şipot* (Mitrea B. şi colab., 1955, p. 777, fig. 22) şi la Cârniceni-*Pe Coastă* (Alaiba R., Grădinaru I., 1995, p. 63, fig. 11/4, 6-7).

Ceramica grosieră arsă reducător sau semireducător, rar cărămiziu (fig. 262/1), aparţine, în majoritate, fazei a III-a, deşi unele fragmente se pot data şi în faza a II-a. Toate au miezul cenuşiu-negricios şi, din cauza şamotei, unei modelări sumare şi arderi incomplete, prezintă numeroase spărturi, denivelări. Cele mai multe provin de la borcane de dimensiuni mici, mai puţin mijlocii (fig. 262/1-9). Între ele este şi un vas ovoidal (fig. 262/10), iar două au marginea răsfrântă (fig. 262/11-12). Din pasta grosieră din care s-au modelat borcanele, unul singur păstrează pe corp un ornament, format probabil din adânci impresiuni de şnur înfăşurat, dispus în două rânduri (fig. 262/13), iar altele trei provin de la castroane (fig. 262/14-16).

Nu se exclude posibilitatea ca unele ornamente să dateze complexele ceramice. Astfel, brâiele crestate (fig. 259/11-12), alveolate sau simple, aplicate pe umărul sau corpul unor vase cu gura largă (fig. 259/9-10), sunt specifice acestei perioade. Aceleaşi brâie sunt cunoscute şi la Topile-*Dealul Crâşmei*, Târpeşti-*Râpa lui Bodai* (Marinescu Bîlcu S., 1977, fig. 11/4; *eadem*, 1981, fig. 211/1, 3, 11=208/1-2) sau la Dolheştii Mari-*La Hapău* (Dinu M., 1959, fig. 2/2, 5).

La fel, impresiunile „papion" (fig. 257/1), apropiate de cifra 8, uneori cu laturile drepte (probabil forma s-a preluat din impresiunile de şnur), sunt prezente în repertoriul ornamental al ceramicii din cultura amforelor sferice din Polonia de nord-vest, cunoscută sub numele de Kujavia, în faza IIb (Czernjak E., Czernjak L., 1985, p. 30 şi urm., pl. 4/4, 6). Prezenţa lor şi pe ceramica de la Cucuteni-Cetăţuie poate paraleliza inventarul arheologic al acestei etape, fie cu sfârşitul fazei IIb, fie cu începutul fazei III-a din cadrul culturii amforelor sferice.

10.1.5. POPULAŢII STEPICE

Mai dificil sunt de separat unele inventare ce se pot lega de infiltrări de *populaţii stepice* (Burtănescu Fl., 1996, p. 87 şi urm.). Prezenţa unor morminte datate ulterior locuirii cucuteniene, din perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului, ar indica cauza pentru care Cetăţuia a fost părăsită.

Două cioburi decorate cu striuri oblice, adâncite de sub buză sau numai de sub umăr (fig. 264/1-2), pot argumenta prezența aici şi a unor infiltrări estice mai târzii. Părțile de vase amintite se apropie de recipientul apărut în mormântul 11 de la Lişcoteanca (Harțuche N., 1987, p. 34, fig. 44/4) şi de vasul găsit în mormântul nr. 9, din tumulul 2 de la Boloteşti (Buzdugan G., Bobi V., Cernea N., 1987, p. 227-228, fig. 5/1=7/1), considerate a fi specifice bronzului timpuriu (*ibid.*, p. 232). De asemenea, în monografia publicată de Hubert Schmidt, se menționează un vas (Schmidt H., 1932, pl. 12/3 [1]), ce prezintă analogii, ca pastă şi formă, cu borcanul aflat în mormântul nr. 5 de la Boloteşti, de copil, depus în poziție chircită (Buzdugan G., Bobi V., Cernea N., 1987, p. 227, fig. 4/1=6/1), datat de autorii descoperirii în bronzul timpuriu. Forma cu umăr cu prag, deşi are corpul înalt, nu exclude o apropiere de vasele aflate în mormântul M12 tot de la Boloteşti, între care un recipient tronconic modelat la fel din pastă fină (*ibid.*, p. 227, fig. 5/4-5=7/2, 6).

Dinspre *bronzul timpuriu din sud-vestul României* se răspândesc forme ceramice, dar mai ales de decor, specifice mai multor arii culturale. Pe umărul unor castroane, străchini sau alte vase, s-au aplicat pastile plate cvasi-circulare (fig. 246/15) sau segmente de brâu alveolat (fig. 255/1; 257/10-11). Segmentele de brâu, numite şi benzi reliefate sau *„creastă de cocoş*", reprezintă un motiv ornamental comun mai multor culturi din bronzul timpuriu, din Macedonia până la Dunărea Mijlocie (Ciugudean H., 1988, p. 19, nota 27). Dispuse spațiat pe umărul vaselor, apar şi în grupul Şoimuş, din sud-vestul Transilvaniei (Andrițoiu I., 1989, p. 44, fig. 4/11; 7/11; 8/5, nr. 14 în tabelul motivelor ornamentale), în stațiunea de la Alba Iulia (Ciugudean H., 1988, p. 19-20, fig. 3/3-4, 6) sau în altele mai îndepărtate, precum cea menționată deja de la Sânpetru German. Aici, s-au aplicat pe umărul unui vas ovoidal şi al altuia cu gât înalt, segmente de brâu alveolat (Gogâltan Fl., 1995, p. 57, fig. 2/3; 3/3). Forma benzii reliefate de pe ultimul recipient are analogii cu ornamentul unui fragment de vas aflat pe *Cetățuia* de la Cucuteni (fig. 257/11).

10.1.6. CERAMICA CU ELEMENTE SPECIFICE CULTURII SCHNECKENBERG*,* *faza A de sfârşit şi B*, descoperită pe *Cetățuia* de la Cucuteni, presupune pătrunderea unor grupe umane, deci posibilitatea existenței aici, în ultimele secvențe cronologice ale bronzului timpuriu, a unei locuiri sezoniere. Mai multe vase cu pasta degresată cu multă şamotă, lutoasă, au fost realizate de meşteri ce abia imitau vechile forme, adăugând la acestea altele noi: un pahar, câteva străchini, castroane, vase cu gura trompetiformă şi corp bombat, borcane, vase cu marginea dreaptă sau ovoidală, cu puține variante. Din vechile motive ornamentale se mai folosesc: alveole, crestături, impresiuni dreptunghiulare, ovale, împunsături sau proeminențe plate (fig. 263/1-10).

Sub buza unui *pahar* s-au adâncit impresiuni cvasi-patrulatere (fig. 263/9), la fel ca pe paharul de la Cuciulata-*Pleşița Pietroasă* (Bichir Gh., 1962, p. fig. 3). O *strachină* lucrată

rudimentar, din pastă nefrământată bine, cu corpul rotunjit, a păstrat pe buză fine impresiuni ovale (fig. 256/3). De tradiție mai veche sunt străchinile cu corp tronconic sau cu gât marcat, ce au pe umăr proeminențe duble sau impresiuni neclare de şnur răsucit (fig. 263/1, 5), ca pe fusaiola de la Târpeşti (Marinescu-Bîlcu S., 1981, p. 213/11). Alte străchini modelate din pastă lutoasă, degresată cu şamotă şi puțină pleavă, de culoare neagră cenuşie, au buza teşită spre interior şi lățită (fig. 263/2), precum a unor recipiente de la Dolheştii Mari-*La Hapău* (Dinu M., 1959a, p. 215, fig. 2/1).

Teşită spre interior este şi buza unui *castron* înalt, crestat pe muchia exterioară, prevăzut pe umăr cu impresiuni triunghiular-alungite (fig. 263/6), adâncite ca în bronzul timpuriu. Castroanele tronconice (fig. 263/3, 10), sub buza uşor arcuită au prinse proeminențe (fig. 263/4) sau câteva impresiuni abia schițate. O toartă puternic arcuită se poate data în bronzul timpuriu (fig. 260/2). Castroanele, considerate a fi tipice pentru această perioadă (fig. 260/4, 7-8), au forme apropiate de câteva fragmente de căni de la Mândrişca, cu marginea înaltă, buza evazată, din care pornesc toarte bandate de tip Schneckenberg B, şi corp alungit (Bichir Gh., 1962a, p. 110-113, fig. 13/2, 4: Bichir Gh., Dogan E., 1962, p. 297, fig. 6; 7/2, Bichir 1970, p. 117), sau de la Cuciulata-*Pleşița Pietroasă* din sud-estul Transilvaniei (Bichir Gh., 1962, p. 286, fig. 4/1). Apropieri se pot face şi cu cele două cănițe publicate în monografia stațiunii Hăbăşeşti-*Holm* (Dumitrescu Vl. şi colab., 1954, pl. CXXVI/13, 17).

Borcanele (fig. 263/11, 13) şi *vasele cu marginea dreaptă* (fig. 263/14) sunt mai numeroase. *Vasele cu gura trompetiformă* şi corpul bombat, cu marginea exterioară a buzei decorată (fig. 263/8), se apropie de acelaşi tip de la Târpeşti (Marinescu-Bîlcu S., 1981, fig. 212/1). *Vasul ovoidal* lucrat din aceeaşi pastă, ca şi restul recipientelor, are sub buză un brâu alveolat modelat neglijent (fig. 263/12). Pe unele din vasele de la Mândrişca, şirurile de alveole imprimate rudimentar au tot aspectul vasului ovoidal de pe Cetățuie (Bichir Gh., Dogan E., 1962, p. fig. 6), cu analogii şi la Târpeşti (Marinescu-Bîlcu S., fig. 213/12). Jumătatea inferioară a lor, uneori barbotinată (fig. 263/7), se termină cu o bază dreaptă, mult mai mare în raport cu ale perioadelor anterioare (fig. 261/8-9).

Două fragmente ceramice acoperite cu nervuri reliefate, netede (fig. 264/5, 7), au apropiate analogii cu decorul amforei aflată în mormântul 22, al movilei de la Valea Lupului-*Fabrica Chimică* (Dinu M., 1959, p. 205-206, fig. 4). Motivul apare şi în mediul Schneckenberg (Prox A., 1941, pl. XIX/8-14; XX), faza A de sfârşit şi B. În grupul Jigodin s-a folosit pentru ornat aproape toate tipurile ceramice, inclusiv amfore (Roman P., Dodd-Oprițescu A., Pál J., 1992, pl. 83/3; 85/3; 102/1-2; 104/1-3; 109/ 115/ 2-3, 8-9, 13; 128/1-3, 5-10; 132), dar în grupul Şoimuş nervurile reliefate sunt mai rare (Ciugudean H., 1996, fig. 58/8; 68/9). Din mediul Jigodin poate fi un castronaş, lucrat din pastă degresată cu nisip, prevăzută pe umăr cu linii oblice de şnur fin (fig. 264/8).

Fragmentele de recipiente, menționate mai sus, ce completează una din secvențele cronologice ce vor duce spre formele şi decorul ceramicii epocii bronzului mijlociu, au analogii apropiate cu materialele descoperite în subțirele strat doi de la Mândrişca-*Titelca*, situat în partea de sud-vest a promontoriului desprins din terasa Siretului, datat în cultura Schneckenberg, faza B (Bichir Gh., 1962a, fig. 13/2, 4, 14; Bichir Gh., Dogan E., 1962, p. 291, 297, fig. 6; 7/2-3).

10.1.7. CULTURA COSTIŞA.

Cele două fragmente de vase decorate cu incizii, menționate deja, ilustrate de Hubert Schmidt prin fotografii (Schmidt H., 1932, pl. 22/3 [2, 7]) şi rediscutate (Dumitroaia Gh., 2000, p. 133, fig. 112/12), au fost datate în epoca bronzului mijlociu. La fel s-a datat şi toporul de bronz aflat pe *Cetățuie*, încadrat de Alexandru Vulpe în tipul Pădureni (Vulpe Al., 1970, p. 46, nr. 179).

10.1.8. CONSIDERAȚII

Conturarea etapelor de locuire ale *Cetățuiei*, imediat ulterioare bogatei culturi Cucuteni, nu este definitivă. Cum s-a precizat deja, câteva elemente mai timpurii, precum ceramica fină cărămizie sau acoperită cu angobă alb-gălbuie, de tradiție Cucuteni, ceramica incizată sau ornată cu impresiuni de şnur dispus în semilună, se pot data la nivel de Cucuteni B_2 final, influențat deja de cultura Horodiştea-Erbiceni. Ne referim la momentul când, arheologic, sunt semnalate importante deplasări de grupuri umane, cu deosebire din arealul culturii Cernavoda I, în vechiul areal al culturii Cucuteni. Acestea au fost precedate de infiltrări umane încă din fazele Cucuteni A-B şi B, cum sugerează, printre altele, tehnica unitară de imprimare a şnurului răsucit în ornamentica ceramicii Cernavoda I şi Cucuteni C de pe Cetățuie. Ea se va menține şi în cultura Horodiştea-Erbiceni. Pe buza sau umărul vaselor ceramicii Cucuteni de tip C sau a celei din cultura Horodiştea-Erbiceni, s-au imprimat şiruri simple, în Cernavoda I sunt dispuse şi în forme mai complicate, de grupe de ovaluri uşor înclinate, obținute prin imprimarea şnurului răsucit, asociate cu alte tipuri de impresiuni şi cu proeminențe, dar nu şi cu brâiele în relief. Numai ovalurile imprimate neglijent, vor continua să apară în ultimele secvențe cronologice ale culturii Horodiştea-Erbiceni, documentate pe *Cetățuie*, ca şi la Târpeşti, Dolheştii Mari sau în stațiunea de la Cățelu Nou, cu multe elemente Folteşti (Leahu V., 1965, p. 17, fig. 6/3), indicând o disoluție şi nu o absență a motivului de şnur răsucit.

Specificul ceramicii descoperite pe *Cetățuie* este dat de proporția mare a elementelor caracteristice fazei a II-a şi a III-a a culturii Horodiştea-Erbiceni. La începutul

fazei a doua, în raport cu prima în care se mențin tradițiile cucuteniene şi în care un mic procent de ceramică pictată apare împreună cu cea şnurată, se produc importante transformări, datorate noilor evenimente, pătrunderea unor grupe de populații din arealul Folteşti sau Usatovo târziu (Roman P., 1981, p. 28-29). Inventarele arheologice surprind mişcări de populații nu numai dinspre est, dar şi din sud sau vest, din Muntenia sau Transilvania, dinspre culturile bronzului timpuriu. Tot acum continuă să fie asimilate elemente din repertoriul ornamental al ceramicii culturii amforelor sferice, prezente în Moldova, conform datării acesteia, la sfârşitul fazei IIb - începutul fazei IIIa.

Particularitățile pe care le prezintă stațiunile acestei perioade au dus la o interpretare diferită a secvențelor cronologice. Desprinderea fazei a III-a şi definirea ei ca un grup cultural specific bronzului timpuriu, ține şi de sistemul de datare folosit. Totuşi, cele câteva forme şi elemente de decor, între care şirurile de impresiuni triunghiulare sau dreptunghiulare, pot argumenta faptul că, faza a III-a reprezintă sinteza dezvoltării fondului local, plus alte influențe, de data aceasta venite cu deosebire din vest.

O altă importantă secvență cronologică este specifică bronzului timpuriu, etapa IIa (*ibid.*, 1986, p. 51), conform periodizării stabilite de Petre Roman. Ceramica acesteia prezintă analogii cu cultura Schneckenber, faza B, grupele Jigodin, Şoimuş, Roşia, Nir, prima locuire de la Bogdăneşti-*Todoscanu* şi Monteoru Ic4, 3 (Florescu M., 1964, p. 105 şi urm.). Limitele cronologice superioare pot fi reprezentate de sfârşitul culturii Jamnaja sau de culturile Monteoru, etapa Ic3, şi Costişa, cum s-a văzut, semnalate şi pe *Cetățuie*.

10.2. A DOUA EPOCĂ A FIERULUI

Încă de la primele cercetări efectuate pe *Cetățuia* de la Cucuteni (Schmidt H., 1932, p. 45, 63, fig. 17-18, 20-22) s-a remarcat prezența unui strat aparținând celei de a doua epoci a fierului, din care s-au recoltat diferite obiecte şi mai ales ceramică, aflate în apropierea unor complexe eneolitice. În urma săpăturilor sistematice care s-au derulat, ani la rând, pe tot cuprinsul stațiunii s-au adunat mari cantități de ceramică geto-dacică, multă atipică şi mai puține obiecte, vestigii care au apărut sporadic. S-au menționat vârfuri de săgeți din bronz cu peduncul şi trei aripioare, de tip scitic, fibule din fier şi bronz de tip La Tène şi alte mici fragmente din fier, atipice. Vom prezenta succint aceste descoperiri, care vor ilustra caracteristicile locuirii respective şi încadrarea ei cronologică.

10.2.1. COMPLEXE DE LOCUIRE.

Prin cercetările întreprinse în perioada 1961-1966 pe *Cetățuia* de la Cucuteni au fost sesizate o serie de elemente care atestă că acest loc a fost locuit în perioada geto-dacică.

Încă de la început trebuie făcută precizarea că în zonele investigate arheologic în anii ''60, nu au fost determinate urme de locuințe sau complexe de locuire geto-dacică, dar în secțiunile realizate au apărut numeroase materiale arheologice din acea perioadă, în special ceramică, în unele cazuri şi la adâncimi de 1,50 m față de suprafața actuală a solului.

Principalele elemente care atestă că acest loc a fost locuit sunt reprezentate de numeroasele deranjamente din această perioadă, care au afectat în principal nivelele de locuire cucuteniene, fapt ce a condus la amestecarea materialelor din diferite perioade istorice. Aceste deranjamente au fost clar sesizate în zona unora dintre locuințele cucuteniene, dar şi în spațiul dintre acestea.

Datorită unei complexități stratigrafice din zonele cercetate, rar s-a putut urmări profilul exact al acestor deranjamente, fiind însă sesizate două gropi de mai mari dimensiuni. Prima dintre ele a fost pusă în evidență în zona locuinței III/5 (fig. 35), ce a deranjat podeau acestei locuințe, făcând să fie amestecate materiale din fazele Cucuteni A şi B cu unele geto-dacice. Cea de-a doua groapă a fost sesizată în dreptul locuinței III/12 (fig. 44), provenind cel mai probabil din nivelul geto-dacic.

Numeroase alte gropi au fost sesizate în zona mai multor locuințe cucuteniene, dar fără a se putea face o delimitare clară a acestora, având ca rezultat prezența unor materiale geto-dacice printre altele de factură cucuteniană. Acestea au fost evidențiate prin prezența ceramicii în locuințele eneolitice I/1, I/2, I/5, II/5, II/10, III/3 şi III/5. Unele fragmentele descoperite au o analogie evidentă cu ceramica din stațiunea de la Cotnari-*Cătălina*, cum este cazul celor descoperite în locuințele I/5 şi III/5. Alături de ceramică au mai fost găsite în locuințele II/5 şi III/18 şi cuțitaşe de fier, probabil geto-dacice, vârfuri de săgeată de tip scitic în locuințele I/1 şi III/2, o fibulă şi un obiect neprecizat, probabil o sabie, toate de bronz în locuința III/10. Locuințele II/10 şi III/12 sunt afectate de deranjamente, probabil tot geto-dacice.

10.2.2. CERAMICA.

Ceramica constituie cea mai însemnată categorie de descoperiri, care se afla sporadic, pe întreaga suprafață cercetată, a *Cetățuiei.* Din punctul de vedere al tehnicii de realizare, cantitatea de fragmente ceramice descoperită numai în stratul de cultură aflat deasupra aşezării eneolitice, ne permite să deosebim două categorii:

10.2.2.1. Ceramică poroasă lucrată cu mâna.

Ceramica din această categorie conține în compoziția pastei degresanți mari, microprundişuri şi cioburi pisate, care-i dau aspectul grosier caracteristic. Arderea neomogenă realizată în cuptoare simple a creat culori cenuşii închis, brune sau negre, suprafața rămânând aspră sau uşor netezită. O mare parte a vaselor din astfel de pastă sunt şi lustruite, unele având şi o angobă neagră, care le asigura parțial impermeabilitatea. Din această categorie ceramică s-au păstrat fragmente de oale de dimensiuni mari şi mijlocii, în special din corpul vaselor şi mai puține de la margini sau fund. Sunt numeroase vasele cu pereții groşi, cu corpul bitronconic sau în formă de clopot, prevăzute cu proeminențe-apucători, de formă conică alungită, amplasate pe mijlocul corpului sau mai jos de diametrul maxim (fig. 265-268).Tot din astfel de pastă s-au realizat oale cu corpul drept, cu gura largă, uşor arcuită în interior, marginea rotunjită sau tăiată (fig. 269-271). Suprafața este netezită dar nu lustruită, având culoare cenuşie, brun-cenuşie sau brun-rozie. Unele fragmente provin de la oale cu corpul arcuit, gura mai strâmtă şi marginea rotunjită (fig. 271/10, 12; 272/5-7) şi mai puține de la oalele cu gâtul strâmt şi marginea evazată sau cu corpul drept sau uşor bombat, fără gât şi cu marginea evazată orizontal (fig. 272/1-2, 4; 273/3, 5).

Majoritatea vaselor sunt ornamentate, în partea superioară a corpului, cu alveole (fig. 272/6-7), brâu simplu, brâu alveolat sau crestat întrerupt cu două sau mai multe proeminențe conice sau plate (fig. 269/1-2, 4-5, 7-9; 270/1-13; 271/1-12; 272/3). Unele vase au fost decorate cu astfel de brâie şi pe partea inferioară a corpului dispuse oblic sau vertical (fig. 269/4, 8; 270/11; 277/4). La unele vase brâiele au fost realizate separat, fiind uneori foarte groase (fig. 271/6), la altele sunt trase din pasta moale a pereților, fiind apoi crestate cu un obiect tăios sau alveolate prin apăsare cu degetul sau pişcate. Proeminențele-apucători au fost realizate în acelaşi mod, fiind lipite după modelarea vasului sau trase din pereți, în special la vasele de dimensiuni mai mici. Un alt decor constă din aplicarea a două mici proeminențe hemisferice lipite, alături de un brâu simplu ce porneşte oblic spre partea inferioară a vasului (fig. 272/5). Se remarcă un fragment din fundul unei oale, de dimensiuni mari prevăzut cu adâncituri în interior (fig. 276/2).

Oalele lucrate la mână descoperite la Cucuteni au analogii pe întreg teritoriul geto-dacic, în aşezări şi necropole, datând din secolul al V-lea şi până în secolul al II-lea a.Chr. când locul lor este luat de vasele lucrate la roata olarului. Cele mai apropiate analogii se află în aşezările de la Stânceşti (Florescu A.C., Rață S., 1969, p. 9-18, fig. 3/2, 5), Cotnari (Florescu A.C., 1972, p. 116-117), Corni (Teodor S., 1981, fig. 7/1-4; 9/1; 10/1; 11/1-3; 12/1-3; 13/8; 14/2, 4, 7; 17/1-8), Curteni (Iconomu C., 1981-1982, p. 128-152, fig. 12/1-4, 8; 13/1-6), Băiceni-*Mlada* (László A., 1969, p. 77-78, fig. 15-18), Cucorăni (Teodor S., 1975, fig. 23, 26-28, 35-36), Buneşti (Bazarciuc V.V., 1983-1984, p. 169-180, pl. II/3-4; III/1, 3-4),

Poiana (Teodor S., Nicu M., 2003, p. 23, fig. 1), la răsărit de Prut, la Hansca (Lăpuşnean V.I., Niculiţă I.T., Romanovskaia M., 1974, fig. 17/4-5, 7-9; Niculiţă I.T., 1977, p.110, fig. XII/1-5), Rudi (Romanovskaia M., 1971; Lăpuşnean V.I., Niculiţă I.T., Romanovskaia M., 1974, p. 40-41), Butuceni (Niculiţă I.T., Teodor S., Zanoci A., 2002, p. 48-50, fig. 80-89), Măşcăuţi (Zanoci A., Matveev S., 2002) şi altele, în necropolele de la Vaslui (Andronic A., Neamţu E., Banu Fl., 1962, p. 92, fig. 1/2; Andronic A., 1982, p. 117-126, fig. 7/3-4), Strahotin (Şadurschi P., 1983, p. 173-185, fig. 3/1-2, 5; 4/1, 4-5; 5/3-4; 8/6, 8), Slobozia (Buzdugan C., 1968, p. 81-82, fig. 2/1, 4, 6-7; 4/1-3; 5/1, 3-4, 6) etc. Ele au fost analizate în mai multe lucrări speciale, în care s-au realizat tipologia şi cronologia fiecărei forme în parte (Crişan I.H., 1969, p. 114, fig. 40/1-6, pl. LXXII-LXXX; Moscalu E., 1983, p. 31-37, 57-69).

10.2.2.2. Ceramică fină lucrată cu mâna şi lustruită.

Din a doua categorie de pastă, relativ fină, s-au modelat cu predilecţie străchini sau castroane, căni şi ceşti.

În ceea ce priveşte străchinile s-au selectat pentru studiu 24 de fragmente de buze şi câteva funduri, de la vase diferite, fiecare cu particularităţi proprii, descoperite în anii 1961-1962. În general, aceste vase au fost lucrate din pastă bună, densă amestecată cu particule mici de degresant format, în principal, din cioburi bine pisate şi mici microprundişuri. Sunt bine arse având culori variind între brun cenuşiu şi negru, cu suprafaţa netedă, uneori lustruită, cu urme de la o angobă albicioasă.

Din punct de vedere tipologic, fragmentele provin de la marginea unor străchini cu corpul tronconic, cu partea superioară verticală sau prelinsă, gura, în general, foarte largă şi fundul cu diametrul mic (fig. 273/10; 276/1). Se deosebesc între ele, prin grosimea pereţilor şi aspectul marginii, care poate fi rotunjită spre interior sau exterior, tăiată orizontal sau oblic, mai îngroşată sau subţiată (fig. 273/11; 274/1-10; 275/1-14; 277/1-24). Pentru prins şi apucat, la unele străchini au fost prevăzute unele proeminenţe sau torţi. Astfel, pe buza unei străchini de dimensiuni relativ mici se afla o proeminenţă conică alungită (fig. 274/7; 277/3), la alta s-a aplicat, mai jos de margine, o urechiuşă străpunsă vertical (fig. 275/1; 277/2), un alt vas era prevăzut pe partea inferioară cu o tortiţă de secţiune rotundă, uşor înclinată străpunsă vertical (fig. 274/1; 277/5), iar la o altă strachină o astfel de toartă se afla imediat sub margine (fig. 274/2; 277/1).

Puţine fragmente provin de la străchini lucrate din pastă de calitate superioară, fină, cu lustru la exterior, având formă tronconică, cu marginea evazată (fig. 273/5; 277/24).

Străchini cu aceeaşi tipologie, privind tehnica de pregătire a lutului şi a formelor, s-au descoperit în aşezări şi mai rar în necropole, din perioada de trecere de la prima la cea de a doua epocă a fierului, în întreaga zonă balcanică, evoluţia lor remarcându-se abia spre sfârşitul secolului al III-lea a.Chr. Analogii apropiate se aflã în apropierea *Cetăţuiei*, la

Cotnari (Florescu A.C., 1972, p. 116-117) şi Băiceni-Mlada (László A., 1969, p.75 şi urm.), precum şi la Stânceşti (Florescu A.C., Rață S., 1969, fig. 3/1), Vaslui (Andronic A., 1981-1982, fig. 7/1-2), Corni (Teodor S., 1981, p. 180-181, fig. 19/1-10; 20; 21; 22/1-2, 5, 7), Curteni (Iconomu C., 1981-1982, fig. 13/9-12; 14/1-13; 15/1-8), Slobozia (Buzdugan C., 1968, fig. 2/2-3, 5, 8; 3/2, 5; 4/4-5), Poiana (Teodor S., Nicu M., 2003, p. 24, fig. 26-28, 91-93), Buneşti (Bazarciuc V.V., 1984, pl. III/6-8), Brad (Ursache V., 1995, p. 154-155, fig. 57/1-4), şi în numeroase obiective contemporane din zona nord tracică (Moscalu E., 1983, pl. XLIX-LV). Cele mai multe astfel de străchini s-au descoperit în aşezări şi necropole din secolele V-IV a.Chr., formele lor având prototipul în străchinile hallstattiene în formă de crater şi cu margini mai mult sau mai puțin curbate în spre interior. În perioada următoare apar străchinile cu umărul reliefat, cu gât mai mult sau mai puțin marcat şi marginea evazată.

Un singur fragment de strachină, din pastă fină, de culoare neagră, cu gâtul marcat şi marginea mult evazată poate fi datat mai târziu, alături de alte elemente descoperite la Cucuteni, printre care şi fibulele din bronz descoperite anterior (Schmidt H., 1932, p. 63, fig. 30/17-23).

O cantitate mai mică de fragmente provin de la căni sau ceşti, lucrate din pastă relativ fină. Ele au corpul bombat şi fundul rotunjit, fiind prevăzute cu torți de secțiune rotundă sau plată (fig. 273/7-9; 276/3-8), uneori supraînălțate (fig. 276/4, 6).

Tot din această categorie de pastă au fost modelate şi cinci fusaiole, descoperite prin cercetările din 1961-1966. Patru dintre acestea au corpul bitronconic (fig. 278/6-9), iar una este rotunjită (fig. 278/10). Găurile sunt circulare, iar capetele pieselor tăiate drept (fig. 278/8-10) sau uşor îngropat (fig. 278/7). O piesă prezintă un decor incizat de linii verticale pe maximum circumferinței corpului (fig. 278/6).

10.2.3. FIBULE.

În vechile cercetări de pe *Cetățuie* s-au descoperit trei fibule întregi şi două fragmentare publicate foto de descoperitorul lor şi care menționează că s-ar afla la Iaşi (Schmidt H., 1932, p. 63). Două din aceste fibule, din bronz sunt de tipul cu curbura arcului mare, una cu piciorul liber mult ridicat apropiat de arc, dar neprins de acesta, iar a doua cu piciorul lipit de arc. Ambele au piciorul prevăzut cu proeminențe şi bile sferice (fig. 278/1-2) (*ibid.*, fig. 30/17, 20). O a treia fibulă, cu arcul simplu de secțiune rotundă (fig. 278/3), ca şi alte două piese fragmentare (fig. 278/4-5), sunt din fier, şi se încadrează, ca şi primele două la începutul celei de a doua epoci a fierului. Cele mai apropiate analogii pentru aceste fibule se găsesc în lumea celtică şi se datează în prima perioadă de pătrundere a celților în zonele estice, la sfârşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al III-lea a.Chr. (Zirra V., 1971,

p. 178-222). Piese similare s-au mai descoperit în Transilvania la Mediaş, Aiud, Bratei etc. (*ibid.*, p. 179-182, 189), în Oltenia (Berciu D., 1939, p. 355-356, fig. 254; *idem*, 1967, p. 82, fig. 4), în Muntenia la Sărata-Monteoru (Nestor I., 1955, p. 106, fig. 1-2) şi în Moldova la Glăvăneşti (*idem*, 1951, p. 66-67), Buneşti (Bazarciuc V.V., 1983, p. 167, fig. 20/1-3, 5), Costâna (Teodor S., 1988, p. 33-51, fig. 5/1), Poiana (Vulpe R., 1952, p. 193-194, fig. 25/2; *idem*, 1957, p. 150, fig. 5/5; Teodor S., Țau S., 1996, p. 61, fig. 3/3) etc. Alături de alte elemente celtice descoperite în zona est-carpatică, ele marchează relațiile acestei regiuni cu zonele vestice şi nord-vestice, precum şi cu elemente scordisce, venite prin intermediul negustorilor şi meseriaşilor apuseni (Teodor S., 1988, p. 46).

10.2.4. CONSIDERAȚII

Pe baza acestor descoperiri se pot remarca pe *Cetățuia* de la Cucuteni două faze de locuire geto-dacice, anume aceea caracterizată prin oalele negre cu lustru metalic la exterior şi cu mari proeminențe în partea inferioară, care se datează în secolele V-IV a.Chr. şi perioada fibulelor celtice, care au apărut în zona est-carpatică în secolele IV-III a.Chr. Aceste locuiri au fost contemporane cu cetatea de pe *Cătălina* de la Cotnari şi este posibil să fi avut un statut social asemănător. Necropola tumulară contemporană din apropiere (Dinu M., Măghirescu L., Boghian D., 1983-1984, p. 115-130), precum şi tezaurul descoperit în aceeaşi zonă (Petrescu-Dîmbovița M., Dinu M., 1975, p. 105-123; Petrescu-Dîmbovița M., 1995, p.171-185), ca şi numeroasele aşezări civile din jur (Chirica V., Tanasache M., 1984, p. 107-117), documentează un nucleu important de locuire getică în centrul Podişului Moldovenesc.

CAPITOLUL 11.

CERCETĂRI CU CARACTER INTERDISCIPLINAR.

11.1. MATERIALUL ARHEOZOOLOGIC AL LOCUIRII CUCUTENIENE

Prin săpăturile realizate în perioada 1961-1966 de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, a rezultat o cantitate de material arheozoologic, care a făcut obiectul cercetării de specialitate.

11.1.1. LOTUL DIN CAMPANIA 1961

Acest lot de materiale a fost cercetat de Sergiu Haimovici şi publicat în anul 1969 în revista Arheologia Moldovei, VI, p.317-319. El cuprindea un număr de 1004 resturi faunistice, din care au fost determinate până la nivel de specie 877. Acestea proveneau din nivelele fazelor Cucuteni A, Cucuteni A-B şi Cucuteni B, ultima fază fiind analizată ținându-se cont de subfazele sale prezente în această stațiune, respectiv Cucuteni B_1 şi Cucuteni B_2.

Cele 877 resturi determinate au aparținut la 14 specii, toate de mamifere fie domestice, fie sălbatice, dar din analiza, în cadrul fazelor culturii Cucuteni din aşezare, au fost eliminate un număr de 184 fragmente osteologice, care au provenit din zonele de contact dintre nivelele respective (tab.10).

Conform lucrării din 1969, o primă concluzie desprinsă pe baza studiului acestui lot era aceea că majoritatea resturilor osoase proveneau de la mamifere domestice. *Bos taurus* a fost găsit în toate nivelele analizate, având frecvența cea mai înaltă dintre toate speciile prezente (60%), pe baza resturilor analizate observându-se că acestea aparțineau unor indivizi de talie mare, de tipul *primigenius*. În aşezare nu au fost descoperite resturi de coarne de la această specie.

Pe locul al doilea dintre mamiferele domestice se află ovicaprinele cu 9,81% din totalul resturilor luate în considerație la analiza pe nivele, fiind identificate exemplare cel mult de talie mijlocie şi cu unii indivizi de femele, cornute. Cu o frecventă de 7,36 %, urmează *Sus scrofa domesticus* ce avea aproape aceeaşi importanță ca şi ovicaprinele, indivizii fiind de talie destul de mică, asemănătoare cu tipul *palustris.* Pe ultimul loc se afla câinele, cu o frecvență foarte joasă, prezent însă în toate cele trei faze.

Dintre mamiferele sălbatice frecvența cea mai înaltă o are *Cervus elaphus*, cu 10,53% din total mamifere, având un rol important în toate fazele culturii, pe locul doi plasându-se *Sus scrofa ferus* cu 6,49%, ambele specii fiind vânate cu predilecție de către cucutenieni. O importanță mai mică se pare că era acordată căpriorului şi bourului, prezențe sporadice, reprezentând fiecare 0,72%. Tot sporadic erau vânate şi unele rozătoare şi carnivore, un rol important în reconstituirea şi înțelegerea peisajului geografic din acea perioadă. Prezența ursului şi a castorului în aşezare reflectă faptul că în zona acesteia se găseau păduri întinse de foioase, străbătute de o rețea hidrografică bogată.

Un loc aparte îl prezintă existența calului, cel mai bine reprezentat în faza Cucuteni B, dar fără a se putea preciza dacă el era sau nu domesticit.

11.1.2. LOTUL DIN CAMPANIILE 1962-1966

Resturile faunistice, despre care va fi vorba în continuare, provin din săpăturile arheologice din perioada 1962-1966 de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, ele reprezentând acele fragmente, care au însoțit materialul ceramic, ce a fost găsit şi apoi depozitat. Nu sunt în cantitate mare, dar totuşi, credem, îndestulătoare pentru ca rezultatele reieşite din studiul lor să nu aibă caracter aleatoriu. Ele au fost considerate ca un tot, neluându-se în seamă nivelele din care provin, din două motive: pe de o parte, deoarece nivelele sunt stabilite de către arheologi, mai ales, luând în considerație materialul ceramic, ce suferă transformări în spațiu şi timp, ca şi fauna de altfel, dar primul variază şi evoluează după alte criterii decât cele biologice, iar pe de altă parte, pentru că materialul luat în considerare nu este atât de abundent pentru a-l mai îmbucătăți, ajungându-se astfel la concluzii ce nu au consistență; în mod excepțional, vom vorbi uneori, despre structurarea resturilor animaliere şi pe nivele.

S-a putut constata faptul că au fost strânse o cantitate de 406 resturi, toate provenind doar de la gruparea mamiferelor. Pentru 340 dintre acestea noi am reuşit să dăm o diagnoză specifică; restul materialului, pentru care, deşi uneori, s-a putut stabili apartenența sa la un anumit segment osos, noi am fost în imposibilitatea de a contura precis specia, încât el a fost înlăturat.

Asupra materialului determinat, s-a executat un studiu morfoscopic şi biometric, după cum vom arăta în cele ce urmează, cât şi cum va reieşi din tabelele (tab. 1-9), ce au fost alcătuite şi sunt anexate la acest capitol. Au fost puse în evidență un număr de 11 specii, cinci dintre ele domestice, alte cinci fiind sălbătăciuni; la acestea se adaugă şi calul (*Equus*

caballus), care are un statut aparte, pentru neo-eneoliticul românesc, dar nu numai, întrucât nu se poate preciza dacă acesta mai reprezenta o specie sălbatică sau a fost de acum domesticit sau poate doar abia îmblânzit. Ca întotdeauna, frecvența acestor specii este şi aici foarte variată, mergând de la un singur rest până la 171 de fragmente determinate, dar repartiția pe segmente osoase este cu totul normală, punând în evidență faptul că suntem în fața unui material menajer, aceasta ținând cont şi de starea şi modul de fragmentare a resturilor.

Grupul mamiferelor domestice are cea mai mare parte din materialul studiat, reprezentând 70% din fragmente şi 70% din indivizii prezumați. El este alcătuit de către taurine (*Bos taurus*), ovicaprine (genul *Ovis* şi genul *Capra*) şi porcine (*Sus domesticus*), toate trei având o importanță economică evidentă şi multiplă; la ele se adaugă şi câinele (*Canis familiaris*), specie, mai degrabă fără valoare economică directă, dar chiar deja în eneolitic cu multiple funcționalități, fiind nelipsit, în zona noastră, din cadrul societății omeneşti, încă din mezolitic.

Taurinele se clasează pe primul loc, având 50 % din fragmente şi 37 % din indivizii prezumați în raport de întregul material determinat. Denumite încă şi cornute mari, ele sunt întradevăr de talie înaltă, cea mai mare în raport de celelalte specii domestice. Lipsa resturilor de coarne, a unor porțiuni de craniu mai mari şi mai semnificative, nu ne dau posibilitatea de a stabili satisfăcător tipologia lor; neavând la dispoziție nici oase lungi întregi, nu putem aduce date concrete relative la talia lor. Măsurătorile executate ne arată însă că suntem în fața unor taurine mari, masive, tipice de altfel pentru cultura Cucuteni. Tot prin biometrie, dar şi prin observație directă, se poate constata existența unui dimorfism sexual evident, dar din nou, penuria materialului nu ne dă posibilitatea de a stabili exact raportul dintre femele şi masculi, cât şi de castrați, întrucât se ştie, că la noi, încă din cultura Vinča, erau cunoscute modalitățile de castrare a masculilor cornutelor mari.

În ceea ce priveşte vârsta de sacrificare, atât după dinți, cât şi după oasele lungi, putem prezenta următorul tablou: un individ în jur de un an, unul de circa 2,5 ani, patru sau chiar cinci de 3-4 ani, unul de 5-7 ani, cât şi unul bătrân, de 8-10 ani.

Ca frecvență urmează ovicaprinele, sau aşa zisele cornute mici. Se cunoaşte faptul că, nu pentru toate segmentele osoase, mai ales când sunt fragmentare, departajarea lui *Ovis* de *Capra* este aproape imposibilă. Am constatat însă precis, prezența ambelor genuri, ovinele predominând. În ceea ce priveşte tipologia, cele patru resturi de coarne de femele de capră – deşi trei cu totul fragmentare şi doar unul mai întreg care a putut fi măsurat, ne arată tipul „*prisca*” aşa cum sunt de fapt, de obicei, coarnele de capră din cadrul culturii Cucuteni. Cele trei coarne provenite de la *Ovis*, aparțin toate unor masculi, dintre care unul ar fi poate castrat, dar ele sunt rupte, cioplite, încât nu s-au putut măsura; apar nu prea masive, de asemenea, oarecum tipice pentru cultura Cucuteni. Măsurătorile arată atât pentru *Ovis*, dar

şi pentru *Capra*, existența unor tipuri gracile, chiar mic pentru ovine. Vârsta de sacrificare, stabilită mai ales după dinți, arată un individ de un an, patru de 2,5 ani, unul de 4-5 ani, dar şi doi bătrâni, de 5-7 ani.

Porcinele se aşează pe locul trei, între speciile domestice, având un total de 16 fragmente şi patru indivizi prezumați. Puținele măsurători ce s-au putut executa, arată un porc gracil de talie mică, aşa-zisul tip „*palustris*", caracteristic pentru neo-eneoliticul românesc. Vârstele de sacrificare evidențiază doi indivizi în jur de un an şi doi în jur de doi ani.

Câinele are trei resturi, pe care le-am socotit că ar aparține aceluiaşi individ. Pe o mandibulă, aproape întreagă, s-au executat măsurători; prin ele s-a putut aproxima, considerând coeficenții lui Dahr şi Brinkmann, lungimea bazală a craniului, a cărei medie a fost găsită =136mm, deci un exemplar de câine foarte mic. Este acel *Canis familiaris palustris*, caracteristic, probabil, pentru neo-eneoliticul european. Penuria resturilor câinelui este de asemenea o particularitate a aşezărilor neo-eneolitice de la noi, mai ales pentru cultura Cucuteni.

Al doilea grup de specii pus în evidență este cel al speciilor sălbatice, de asemenea în număr de cinci. În ordine sistematică ele sunt: ursul (*Ursus arctos*), mistrețul (*Sus scorfa ferus*), cerbul (*Cervus elaphus*), căpriorul (*Capreolus capreolus*) şi bourul (*Bos primigenius*), actualmente stins. Trebuie să menționăm că toate aceste specii sunt comestibile, inclusiv deci ursul, încât erau de predilecție vânate, fiind socotite drept comune, în cadrul materialului alcătuit din resturi de bucătărie (menajere), iar alte sălbăticiuni apar doar accidental.

Ursului, care a fost găsit în faza B a culturi Cucuteni, îi aparține un radius fragmentar, reprezentat prin epifiza sa inferioară; ca dimensiuni s-a măsurat epifiza inferioară a sa, ce are următoarele valori: lărgimea epifizei=59 mm, lărgimea suprafeței articulare= 55mm. Individul găsit în materialul nostru este destul de masiv. Se ştie că ursul est o specie stenoecă, ce frecventează pădurile bătrâne, cu arbori scorburoşi şi/sau cu pietrării, în care îşi face adăpost pentru iarnă, când este somnolent. Astăzi, arealul lui este mult mai micşorat, el devenind, de nevoie, doar carpatin.

Mistrețul are mai multe resturi, 22 la număr, ce ar proveni de la minimum trei indivizi. S-au putut executa o serie de măsurători, ce arată o specie masivă, aşa cum este încă şi astăzi mistrețul de pe la noi, ce aparține la o subspecie mare – *Sus scrofa attila*. Ca şi ursul, mistrețul este o specie stenoecă, de pădure şi în ziua de astăzi, mai mult de nevoie, ajunge, în căutarea de hrană, să producă stricăciuni culturilor agricole. Zona sitului de la Cucuteni, se află astăzi cam la limita spre est a arealului său.

Cerbul este sălbătăciunea cea mai bogată în resturi, 57 de fragmente, aparținând la cel puțin patru indivizi, existând aproape toate segmentele osoase ale unui schelet de mamifer. S-au găsit cinci resturi de corn, dar ele sunt cu totul nesemnificative din punct de

vedere morfologic, fiind cioplituri ale unor ramuri de pe prăjina cornului; arată însă că locuitorii aşezării foloseau din plin aceste coarne, ce pot proveni pe două căi: prima, prin doborârea masculilor – deci prin vânare, dar şi prin adunarea coarnelor lepădate de masculi – deci în afara vânătorii – printr-o altă ocupație, culesul.

Abundența materialului osos a făcut ca mai multe resturi să fie măsurate. Se poate constata prezența unui cerb, relativ masiv, aşa cum a fost găsit el în alte aşezări neo-eneolitice din România. Trebuie semnalat faptul că acest cerb puternic exista în neo-eneolitic şi în aşezări de altitudine relativ joasă. Ştiindu-se că şi el este o specie stenoecă, de pădure, astăzi cantonat, de asemenea, doar în Carpați, este evident că mediul forestier era preponderent şi în aceste zone de joasă altitudine, deci şi la Cucuteni.

Vânarea (sacrificarea) atingea indivizi de vârste diferite: existența unui premolar de lapte arată un individ tânăr; ceilalți trei se repartizează între 2,5 şi 5-6 ani.

Căpriorul, celălalt cervideu al faunei noastre, este mult mai mic ca talie decât cerbul. Dacă acesta, mai cu seamă masculul, atinge o greutate cam aceeaşi cu a cornutelor mari, *Capreolus* abia o ajunge pe cea a unui ovicaprin. El este o specie de lizieră, de pădure poenită, de aliniamente de copaci şi subarborete. Frecventând tocmai acest biotop, el se mai găseşte şi astăzi în zona sitului de la Cucuteni.

Resturile sale sunt mai puține decât ale cerbului, deşi căpriorul se vânează mai uşor. Sunt fragmentate mult, încât nici unul nu s-a pretat pentru a fi măsurat; s-au găsit, printre altele, două coarne deteriorate, unul mai masiv ce ar aparține unui mascul bine matur, individ care a fost doborât, şi un altul, mai subțire şi gracil, provenind de la un individ mai tânăr, el fiind de fapt un corn lepădat şi adunat de către oameni.

Bourul este destul de bine reprezentat prin fragmente şi anume în număr de nouă; după măsurători, ele par a aparține unui singur individ matur, poate o femelă; remarcăm printre resturi un corn, care fiind bine masiv, l-am socotit a fi de bour şi nu de vită domestică. Specia, se ştie, că este strămoşul vitelor cornute mari de la noi, el fiind evident mai mare decât acestea, stingându-se abia în Evul Mediu. Era comun în toate aşezările cucuteniene din România, el frecventând cam acelaşi biotop ca şi căpriorul.

Am lăsat la urmă calul (*Equus caballus*), care am văzut că prezintă un statut special pentru neo-eneolitic, el fiind precis domestic abia în epoca bronzului. Frecvența sa apare în neo-eneolitic, joasă, arătând că nu era o specie prea bine răspândită, în măsura în care mai era încă sălbatic.

Dintre cele trei fragmente ce îi aparțin, unul este cu totul nesemnificativ, fiind o mică porțiune din corpul unei mandibule, care prezintă doar alveola unui molar, poate M_1, poate M_2. Cele două falange, aparținând probabil la acelaşi individ, evidențiază un cal relativ gracil, de talie oarecum mijlocie.

11.1.3. CONSIDERAȚII

Luând în considerație speciile determinate, ca existând în aşezare sau în prejma ei, cunoscând frecvența fiecăreia dintre acestea, căci şi particularități morfobiometrice ale lor, putem trasa unele caracteristici ale economiei animaliere ale locuitorilor sitului.

Una dintre problemele cele mai importante ale unei societăți omeneşti, este, cum o arată şi rugăciunea atât de bine cunoscută, aceea de a-şi agonisi *pâinea zilnică*. Doar uneori, şi aceasta indirect, resturile faunistice, pot să aducă dovezi cu privire la pâine în sens strict, dar ele probează foarte clar modul în care o societate umană oarecare, îşi satisface necesitățile de hrană animală, mai ales pe acelea de a obține proteine animale. Având în vedere acest fapt, să căutăm a evidenția prin ce mijloace, adică prin ce fel de ocupații, oamenii aşezării de la Cucuteni îşi satisfăceau aceste nevoi. Există, precum se ştie ocupații ancestrale, mai întâi culesul animalelor mici, apoi, unde era posibil, şi pescuitul, care se trage de fapt tot din cules; mai târziu ceva a apărut şi vânătoarea animalelor mari. Primele două dintre aceste ocupații aproape că nici nu trebuie să le avem în vedere pentru economia animalieră a locuitorilor aşezării din situl eponim. Pe de o parte zona din jurul aşezării, aproape că nu se prea preta pentru acest lucru, ea fiind acoperită de pădure şi totodată în jur se găseau doar ape foarte mici, în care fauna piscicolă era aproape nulă din punct de vedere economic; Pe de altă parte, societatea se găsea destul de bine structurată şi destul de evoluată economic, pentru a nu trebui să se recurgă la căutarea de animale mici existente într-un ambient păduros. În schimb vânătoarea se practica din plin, mediul înconjurător fiind cu totul propice pentru aceasta, pădurea oferind specii de mamifere de talie mare şi foarte mare. Prin aceasta, ce reprezintă, prin cele cinci specii sălbatice, aproape 30% atât din fragmente, cât şi din indivizii prezumați (adăugând poate şi resturile calului), se asigura aproape 40% din necesarul de proteine animale, restul, 60%, fiind dat de speciile domestice.

Creşterea animalelor domestice, ocupație mult mai nouă în evoluția societății omeneşti, devenise de acum în cadrul culturii Cucuteni, una preponderentă, poate chiar de bază, alături de agricultură, luată în sensul ei cel mai larg. Putem astfel spune că în aşezarea eponimă, taurinele acopereau prin sacrificare, aproape 50% din necesarul de proteine animale, restul de circa 10% fiind furnizat de speciile de talie mai mică, ovicaprinele şi porcinele. Trebuie avut în vedere faptul că pe lângă carne (proteine) porcinele produceau, prin sacrificare, şi o cotă mare de grăsime animală, ce putea fi folosită nu numai în alimentație. Este aproape sigur însă că atât taurinele, cât şi ovicaprinele, ofereau, prin păstrarea îndelungată a femelelor (fapt arătat şi de vârstele de sacrificare ale lor), lapte ce aducea o cotă suplimentară de proteine, dar şi de grăsime animală, cu totul necesare, într-un regim de hrană echilibrat. Din păcate, necunoscând, datorită mai cu seamă penuriei resturilor, raportul exact între sexe la cornutele mari şi mici, nu putem aprecia exact cota

parte dată de lapte (poate de acum şi din produsele derivate ale acestuia), în acoperirea necesităților de hrană ale locuitorilor.

De asemenea, nu putem spune precis, ci doar să inducem faptul că taurinele erau ținute (o arată oarecum vârsta de sacrificare) şi pentru alte scopuri decât acela de a fi folosite doar ca producătoare de hrană umană. Nu putem nici preciza dacă ovinele produceau de acum, în eneolitic, lână, atât de necesară în zonele temperate ale globului, pentru folosirea ei prin batere sau tors, în confecționarea îmbrăcăminții omeneşti. Se ştie că strămoşii sălbatici ai ovinelor nu au lână, ci cel mult un păr mai lung. Lâna a apărut probabil prin mutații genetice, aşa ca şi la alte specii de animale, ce au fost domesticite, dar după câte ştim nu se cunoaşte exact când a avut loc acest lucru.

Menționăm însă un alt fapt ce reiese din plin, din studiul amănunțit al materialului faunistic avut la dispoziție, şi anume acela că, după vânare sau sacrificare, toate speciile furnizau pe lângă hrană pentru oameni şi materie primă reprezentată prin: coarne, dinți, osul ca atare, dar şi piei şi blană, cât şi alte produse moi (putrescibile), care prin prelucrare se transformau în unelte, obiecte de tot felul, inclusiv podoabe, dar şi îmbrăcăminte şi încălțăminte pentru om. Toate acestea țin şi ele de economia animalieră a unor societăți umane cât de cât evoluate. S-a constatat de asemenea că sunt arse destul de puține coarne şi resturi osoase, abia cam 10% din materialul avut la dispoziție. S-ar putea ca acest lucru să arate că locuitorii foloseau, cu predilecție, fierberea produselor animale şi nu frigerea cărnii.

În rezumat, studiul de mai sus, a pus în evidență, care sunt unele din caracteristicile economiei animaliere ale locuitorilor aşezării şi a arătat totodată particularități ale ambientului, în cadrul căreia aceasta se derula.

Tabel 1. Prezentarea pe specii a segmentelor osoase determinate.

	Segmente osoase / Specia	Coarne	Craniu neural	Craniu facial	Maxilar superior	Dinți superiori	Maxilar inferior	Dinți inferiori	Vertebre	Coaste	Scapular	Humerus	Radius	Cubitus	Carp	Metacarp	Coxal	Femur	Tibia	Peroneu	Astragal	Calcaneu	Alte oase ale tarsului	Metatars	Metapodale	Falanga I	Falanga II	Falanga III	Total fragmente
1	Bos taurus		3	3		3	11	2	28	22	10	10	9	1		6	17	6	13		1	5		10		6	2	3	171
2	Capra hircus	4														1													5
	"ovicaprine"					1	12	4	2	4	3	1	3				3		4			1		2					40 52
3	Ovis aries	3							1							1	1				1								7
4	Sus scrofa domesticus						4	1	1		2			1			2	2	1	1						1			16
5	Canis familiaris						1					1	1																3
6	Ursus arctos												1																1
7	Sus scofa ferus		3		2	1	1	2	1	1	1	1	2	1		1			3	1					1				22
8	Cervus elaphus	5	1				4		8	9	1	4	6	1		1	1	1	5		1	4	1	1		3			57
9	Capreolus capreolus	2					1		1				1		1														6
10	Bos primigenius	1								2	1	1									1	1				2			9
11	Equus caballus						1																			1		1	3
	Nr.fragmente	15	7	3	2	5	35	9	42	38	18	18	23	4	1	10	24	9	26	2	4	11	1	13	1	13	2	4	340

Tabel 2. Frecvența speciilor determinate.

Specia		Fragmente				Indivizi	
		nr. abs.		%		nr. abs.	%
1	Bos taurus	171		50.29		15	37.50
2	Capra hircus	5		1.47			
	"ovicaprine"	40	52	11.76	15.29	8	20,00
3	Ovis aries	7		2.06			
4	Sus scrofa domesticus	16		4.71		4	10.00
5	Canis familiaris	3		0.88		1	2.50
6	Ursus arctos	1		0.29		1	2.50
7	Sus scofa ferus	22		6.47		3	7.50
8	Cervus elaphus	57		16.76		4	10.00
9	Capreolus capreolus	6		1.76		2	5.00
10	Bos primigenius	9		2.65		1	2.50
11	Equus caballus	3		0.88		1	2.50
	Total	340				40	

Tabel 3. Raportul dintre mamiferele domestice şi cele sălbatice.

		Fragmente		Indivizi	
		nr. abs.	%	nr. abs.	%
1	Mamifere domestice	242	71.18	28	70.00
2	Mamifere sălbatice	95	27.94	11	27.50
3	Equus caballus	3	0.88	1	2.50
	Total	340		40	

Tabel 4. Măsurătorile (în mm) la *Bos taurus* şi *Bos primigenius*.

Segm.osos	Dimensiuni	*Bos taurus*			*Bos primigenius*	
		Nr.	Var.	Med.	Nr.	Var.
Dinți superiori	Lung. M^3	1	36			
Dinți inferiori	Lung. M_3	1	40			
Scapular	Lung.cap artic.	2	59; 82			
	Lung.supraf.artic.	2	53; 68			
	Lărg.supraf.artic.	2	42; 57			
	Lărg. min. gât	2	42; 61			
Humerus	Lărg.epif.inf.	3	84-98	90.00	1	105
	Lărg.supraf.artic.	3	73-92	79.67	1	94
Radius	Lărg.epif.sup.	2	78; 86			
	Lărg.supraf.artic.	2	72; 79			
	Lărg.epif.inf.	6	61-77	68.50		
Metacarp	Lărg.epif.sup.	2	60; 73			
	Lărg.epif.inf.				1	93
Coxal	Diam.acetab.	1	61			
Femur	Lărg.epif.inf.	1	95			
Tibia	Lărg.epif.inf.	3	60-73	66.67		
	Lărg.supraf.artic.inf.	3	56-66	61.33		
Astragal	Lung.max.	1	72		1	81
	Lărg.troch.inf.	1	44		1	49
Calcaneu	Lung.max.				1	172
	Lărg.max.				1	48
Metatars	Lărg.epif.sup.	3	50-60	53.67		
	Lărg.epif.inf.	2	54; 66			
Falanga I	Lung.max.	6	66-77	70.83	2	80; 81
	Lărg.epif.sup.	6	29-41	34.67	2	45; 46
	Lărg.min. a diaf.	6	25-34	29.17	2	42; 42
	Ind.gracilit.	6	37.31-45.33	41.10	2	51.22; 52.50
Falanga II	Lung.max.	2	45; 47			
	Lărg.epif.sup.	2	30; 33			
Falanga III	Lung.plant.	1	85			
	Lărg.plant.	1	35			
	Lărg.supraf.artic.	1	32			

Tabel 5. Măsurători (în mm) la *Ovicaprinae*.

Segm.osos	Dimensiuni	*Ovis aries*		ovicaprine			*Capra hiscus*	
		Nr.	Var.	Nr.	Var.	Med.	Nr.	Var.
Coarne	Lung.marii curb.						1	193
	Circumf.bază						1	94
	Diam. mare						1	37
	Diam. mic						1	22
Maxilar inferior	Lung.dinți jugali			1	73			
	Lung.molari			2	52; 56			
	Lung. M_3			3	24-26	24.67		
Metacarp	Lărg.epif.sup.	1	26					
	Lărg.epif.inf.						1	27
Tibia	Lărg.epif.inf.			3	26-28	27.33		
Astragal	Lung.max.	1	31					
	Lărg.troch.inf.	1	19					

Tabel 6. Măsurători (în mm) la *Suinae*.

Segm.osos	Dimensiuni	*Sus scofa domesticus*		*Sus scofa ferus*		
		Nr.	Var.	Nr.	Var.	Med.
Maxilar superior	Lung. molari			1	86	
	Lung. M^3			1	42	
Maxilar inferior	Lung.simf.			1	102	
Scapular	Lung.cap artic.	1	35			
	Lung.supraf.artic.	1	29			
	Lărgime min. gât	1	25			
Humerus	Lărg.epif.inf.	1	37	1	(50)	
	Lărg.supraf.artic.	1	31	1	40	
Radius	Lărg.epif.sup.			1	(50)	
	Lărg.supraf.artic.			1	45	
Coxal	Diam.acetab.	2	30; 31			
Tibia	Lărg.epif.inf.	1	31	3	39-40	39.67
	Lărg.supraf.artic.inf.	1	27	3	30-32	31

Tabel 7. Măsurători (în mm) la *Cervus elaphus*.

Segm.osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	Med.
Maxilar inferior	Lung. molari	1	82	
	Lung. M^3	1	35	
Scapular	Lung.cap artic.	1	71	
	Lung.supraf.artic.	1	55	
	Lărg.supraf.artic.	1	53	
Humerus	Lărg.epif.inf.	3	62-67	64.00
	Lărg.supraf.artic.	3	55-63	58.67
Radius	Lărg.epif.sup.	1	60	
	Lărg.supraf.artic.	1	57	
	Lărg.epif.inf.	2	43; 43	
Metacarp	Lărg.epif.inf.	1	46	
Tibia	Lărg.epif.inf.	5	51-62	55.20
	Lărg.supraf.artic.inf.	5	43-56	48.80
Astragal	Lung.max.	1	65	
	Lărg.troch. inf.	1	41	
Calcaneu	Lung.max.	1	139	
	Lărg.max.	1	46	
Centrotars	Lărg.	1	53	
Falanga I	Lung.max.	3	61-68	64.67
	Lărg.epif.sup.	3	21-24	22.67
	Lărg.min. a diaf.	3	17-19	18.00
	Ind.gracil.	3	26.47-29.23	27.86

Tabel 8. Măsurători (în mm) la *Canis familiaris*.

Segm.osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Maxilar inferior	Lung.condil.	1	(114)
	Lung.post alv.canin-condil	1	101
	Lung.post alv. canin-eşancr.	1	97
	Lung.post alv. la canin-ap.ang.	1	102
	Lung.dinţi jugali	1	60
Humerus	Lărg.epif.inf.	1	21
Radius	Lărg.epif.sup.	1	11

Tabel 9. Măsurători (în mm) la *Equus caballus*.

Segm.osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Falanga I	Lung.max.	1	81
	Lărg.epif.sup.	1	54
	Lărg.epif.inf.	1	42
	Lărg.supr.artic.inf.	1	40
	Lărg.min.diaf.	1	34
	Ind.gracilit.	1	42
Falanga III	Lung.max.	1	(72)
	Înălţ.	1	(40)
	Lung.faţă anter.	1	(62)
	Lărg.supr.artic.	1	(50)
	Adânc.supr.artic.	1	(29)

Tabel 10. Repartiţia şi frecvenţa speciilor determinate pe cele 4 nivele de la Cucuteni (lotul din campania 1961, după Haimovici S., 1969).

Specia	Total		Cucuteni A		Cucuteni A-B		Cucuteni B1		Cucuteni B2	
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
Bos taurus	416	60.03	92	58.60	167	77.67	61	44.85	96	51.89
Ovicaprinae (Ovis et Capra)	68	9.81	20	12.74	5	2.33	22	16.18	21	11.35
Sus scrofa domesticus	51	7.36	6	3.82	15	6.98	14	10.29	16	8.65
Canis familiaris palustris	3	0.43	1	0.64	1	0.47	1	0.74		
Cervus elaphus	73	10.53	21	13.38	16	7.44	13	9.56	23	12.43
Sus scrofa ferus	45	6.49	11	7.01	9	4.19	10	7.35	15	8.11
Capreolus capreolus	5	0.72	1	0.64			4	2.94		0.00
Bos primigenius	5	0.72	2	1.27			1	0.74	2	1.08
Lepus europaeus	1	0.14	1	0.64						
Canis lupus	2	0.29					1	0.74	1	0.54
Castor fiber	1	0.14							1	0.54
Ursus arctos	2	0.29							2	1.08
Equus cabalus	21	3.03	2	1.27	2	0.93	9	6.62	8	4.32
Total fragmente:	693		155		213		127		177	

11.2. AMPRENTE UMANE, VEGETALE ŞI DE TEXTILE PE CERAMICA ENEOLITICĂ DE LA CUCUTENI-*CETĂȚUIE*

Pe unele fragmente ceramice au fost observate o serie de amprente umane, vegetale şi de textile, amprente imprimate în timpul procesului de realizare a vaselor în lutul moale şi păstrate ca urmare atât a nenetezirii acelor suprafețe, cât şi, probabil, ca urmare a unei folosiri mai reduse a acelor vase.

11.2.1. AMPRENTE UMANE

În timpul selectării şi trierii materialelor ceramice au fost observate pe o serie de fragmente ceramice urmele unor amprente de creste papilare umane.

Pentru determinări de specialitate, ne-am adresat d-nei cercetător ştiințific principal dr. Ana Țarcă de la Secția de Antropologie a Filialei Iaşi a Academiei Române, care a studiat respectivele amprente şi ne-a comunicat rezultatele acestora, drept pentru care îi mulțumim.

Fragmentele ceramice pe care s-au găsit amprente umane proveneau din fazele Cucuteni A şi Cucuteni B, mai numeroase fiind cele dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1. De asemenea, avându-se în vedere categoriile ceramice, cele mai multe amprente umane s-au descoperit pe vase din specia nedecorată, de uz casnic, atât pe partea internă a vaselor, cât şi pe fundul acestora. Multe amprente au fost sesizate şi pe partea interioară a unor fragmente de vase din specia pictată, numărul acestora fiind mult mai mic față de cele din prima categorie.

Astfel, un prim fragment analizat provine din baza unui vas nedecorat, de uz casnic, probabil chiup, din locuința I/3, din subfaza Cucuteni B_2 (fig. 281/1, 1a-b detalii). Pe acestea s-a păstrat o amprentă palmară, respectiv zona hypotenară, observându-se triradiusul axial, care apare plasat în poziție distală, între t'. Amprenta provine de la palma dreaptă, iar finețea crestelor papilare din această zonă a palmei ar pleda pentru atribuirea ei unei femei. Alături de acestea se pot observa şi urmele de la o împletitură pe care s-a aflat vasul în timpul realizării lui de către olarul cucutenian.

Din locuința I/2, dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, provine un alt fragment ceramic, probabil de la un vas suport, plin la interior, sau de la un vas cu picior, realizat dintr-o pastă fină, bine arsă, asemănătoare cu cea a speciei pictate, ce păstrează la interior, pe peretele despărțitor al celor două compartimente, amprenta celor cinci degete de la mâna stângă (fig. 281/2), fără a se putea observa crestele papilare. Dimensiunea acestor impresiuni sugerează că ele sunt ale unei persoane cu degetele subțiri, fără a se putea face alte aprecieri.

Pe un alt obiect ilustrat în această monografie, şi anume pe un con (fig. 224/8), ce provine dintr-un nivel neprecizat, pe stratul de angobă subțire s-au păstrat câteva resturi fine de creste papilare.

Desigur prezența unor asemenea impresiuni pe vase sau pe fragmente din acestea, precum şi pe unele obiecte de lut ars, nu surprinde, datorită procedeelor de realizare este firesc ca acestea să păstreze uneori amprentele olarilor care le-au realizat sau a persoanelor care le-au manipulat imediat după producerea acestora. Însă unele amprente pot oferi o serie de informații prețioase, cum sunt cele de natură genetică, asupra unor boli ereditare, dar porțiunile mici de amprente, în special, nu înmagazinează informații precise despre cei de la care provin, acumularea în timp de informații putând conduce la unele rezultate pozitive.

Cercetătorul Eugen Comşa observase şi el incidența destul de ridicată a amprentelor umane pe ceramica de uz comun din fazele culturii Boian, dar puține dintre acestea ofereau informații de acuratețe (Comşa E., 1974, p.117 şi urm.). Una dintre amprentele cercetate era a unui bărbat, iar pe alte patru fragmente acestea puteau fi atât de la femei, cât şi de la băieți cu vârsta între 10 şi 15 ani (*ibid*., p.118). La aceleaşi concluzii am ajuns şi noi în urma cercetării materialului studiat, ce este drept, mult mai puțin cantitativ decât cel studiat de Eugen Comşa, în sensul că finețea crestelor papilare ar pleda că acestea pot proveni atât de la femei, cât şi de la tineri băieți.

Dar problema care se ridică este aceea în ce măsură acestea reprezintă amprentele celor care au realizat ceramica şi nu reprezintă amprentele unor altor persoane care au asistat la procesul de realizare şi care au manipulat vasele după finalizarea acestora de către olar, aşa cum ar pleda unul dintre fragmentele ceramice prezentat anterior cu o amprentă umană ce suprapune urma de împletitură pe care s-a aflat vasul în timpul realizării.

De asemenea, incidența mare a amprentelor pe vasele de uz casnic, față de cele a speciei pictate, poate indica faptul că primei categorii nu i se acorda o atenție specială în etapa de finisare a suprafețelor vasului. Un alt aspect care poate fi indicat indirect de prezența unor amprente umane este acela legat de timpul de utilizare a vaselor respective, deoarece o utilizare îndelungată a vaselor conduce inevitabil la ştergerea amprentelor prin erodarea suprafețelor. Prezența frecventă a unor amprente pe fundul vaselor, atât umane, cât şi vegetale sau de textile, acolo unde intră în contact cel mai des cu alte suprafețe şi unde frecarea conduce inevitabil la ştergerea lor, nu poate fi explicată decât printr-o utilizare foarte redusă, vasul fie că se spărgea, datorită unor defecte de realizare – cea mai plauzibilă ipoteză, fie era abandonat, mai puțin probabil în concepția noastră.

De asemenea, o altă direcție, care ne-a fost sugerată de către specialiştii din cadrul Direcției de Criminalistică de la Poliția Județeană Iaşi, a fost aceea că amprentele umane

ne-ar putea indica uşor care vase au fost realizate de o anumită persoană, dar pentru acest lucru este necesar un studiu foarte atent şi riguros al ceramicii şi bineînțeles o cantitate mare de fragmente ceramice.

Am considerat utile aceste informații, deoarece asemenea precizări sunt destul de rare în literatura arheologică de specialitate şi considerăm că acestea pot oferi rezultate prin acumularea în timp şi prin crearea unor baze de date specializate, despre cei ce le-au *lăsat*. Acest lucru ni se pare o oportunitate, având în vedere informațiile antropologice rare despre purtătorii culturii Cucuteni, convinşi fiind că studiul amprentelor umane de pe ceramică ar putea aduce completări prețioase.

11.2.2. AMPRENTE VEGETALE.

O altă categorie de amprente prezente exclusiv pe fundul vaselor, o reprezintă cea a amprentelor vegetale, de frunze. În lotul ceramic studiat am identificat fragmente ce proveneau de la şapte vase care păstrau acest tip de amprente, toate acestea provenind din categoria vaselor de uz casnic.

Astfel, pe fundul unui chiup de mare dimensiuni, ce provenea dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (fig. 282/1-3), se pot observa nervurile unei frunze de mari dimensiuni, ce a fost întinsă bine în prealabil. Pe un alt chiup însă, de dimensiuni mai reduse, tot dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1, avem mai multe amprente de frunze, aşezate relativ dezorganizat şi cu mai puțină atenție (fig. 283/1). Din aceste cazuri se poate deduce că lutul în momentul realizării vasului, nu era foarte umed, aşa cum este sugerat de o altă amprentă vegetală (fig. 283/2), care are întipărite detalii ale nervurilor frunzei, ceea ce sugerează evident o pastă mai moale.

Un ultim fragment ilustrat (fig. 283/3, 3a-b detalii) păstrează în profunzime amprenta unei frunze, peste care s-a suprapus amprenta unui material textil (fig. 283/3a-b), ceea ce ne oferă indicații asupra modului în care a fost realizat acest vas, în sensul că inițial în timpul modelării, fundul vasului se afla pe o suprafață acoperită cu frunze, după care a fost mutat în altă parte, unde s-a aşezat la uscat, suprafața pe care vasul s-a pus fiind acoperită cu un material textil, de tipul pânzelor.

Pentru determinarea de specialitate a impresiunilor de frunze ne-am adresat d-nei cercetător ştiințific principal dr. Felicia Monah, de la Institutul de Arheologie din Iaşi, care a cercetat materialul arheologic, la care am făcut referire anterior. Din păcate acesta nu a fost concludent, în sensul că pe baza acestuia nu s-a putut determina speciile de plante de la care au provenit frunzele. În cazul primului chiup prezentat (fig. 282/1-3), frunza care a lăsat acea amprentă, de dimensiuni mai mari, este cu siguranță de la o plantă ruderală, dar fără a se putea face şi alte precizări.

Prezența unor amprente de frunze pe fundul unor vase a fost sesizată şi studiată în mai multe aşezări din Moldova, printre care cele de la Poduri, Izvoare şi Truşeşti (Petrescu-Dîmbovița M. şi colab., 1999, p.677). Scopul pentru care acestea erau utilizate era probabil acela ca noul vas să nu facă priză cu masa olarului, neexcluzând totuşi şi alte ipoteze. Reținem afirmația făcută anterior, în cazul amprentelor umane de pe ceramică, faptul că dacă acele vase ar fi avut o durată de folosire mai îndelungată, probabil că prin frecare aceste tipuri de amprente ar fi fost şterse.

11.2.3. AMPRENTE TEXTILE.

În lotul ceramic descoperit prin săpăturile efectuate pe *Cetățuia* de la Cucuteni au fost descoperite şi 25 fragmente de la baze de vase. După consistența pastei, acestea au aparținut probabil unor forme atât din categorie fină, decorată, cât şi din categoria de uz casnic, nedecorată. Acestea aveau imprimată pe suprafața exterioară contextura unor materiale textile realizate, fie prin tehnica țeserii, fie prin cea a împletirii firelor textile subțiri, a materialelor tip papură, paie, fire de iarbă sau a nuielelor.

Amprentele de textile care s-au păstrat aparțin la vase din fazele Cucuteni A şi Cucuteni B, multe dintre acestea neputând fi încadrate cronologic cu exactitate într-un anumit nivel cucutenian. Amprentele de textile, aşa cum am mai menționat anterior, sunt asociate uneori cu unele amprente umane (fig. 281/1) sau vegetale (fig. 283/3), însă aceste cazuri sunt relativ rare, pe cele mai multe dintre fragmentele cercetate fiind descoperite numai amprente de textile.

Prezența acestor impresiuni de textile pe fundul unor vase are aceeaşi posibilă explicație cu cea a impresiunilor de frunze, care a fost menționată anterior. Însă un fragment ceramic cu o impresiune de textile (fig. 294/1) ne ilustrează un aspect deosebit de interesant. Astfel, impresiunea materialului textil nu se găseşte la suprafața fundului de vas, aşa cum ne-am aştepta, ci ea s-a păstrat în baza vasului, înglobată fiind în acesta. O explicație a prezenței acesteia în acea poziție ar fi aceea că, după uscarea vasului, olarul dorind să îndrepte fundul vasului, ce avea imprimat modelul materialului pe care a fost aşezat pentru uscare, a netezit suprafața acestuia, aplicând un strat subțire de lut. Lutul aplicat nu a mai făcut priză la corpul vasului şi probabil că în timpul arderii sau imediat după răcire sau după o perioadă de utilizare, acesta s-a desprins. Cercetarea fragmentului a ilustrat că este mai puțin plauzibilă înglobarea intenționată a unei bucăți de material textil în corpul acelui vas.

Pentru analiza minuțioasă a acestor impresiuni de textile de pe fragmentele ceramice, care păstrează în realitate amprenta negativă a materialului textil, s-a aplicat un material de amprentare, obținându-se astfel mulajul pozitiv al textilelor. Mulajele obținute reprezintă replici ale textilelor imprimate pe fragmentele de ceramică, permițând punerea în evidență a

materiei prime folosite, a structurii firului, cât şi a structurii materialelor textile şi a tehnologiei de obținere a acestora, prin împletire sau țesere.

Mulajele au fost analizate la un stereomicroscop Zeiss Yena SM XX, în lumină directă sub diverse unghiuri, până la incidență razantă.

11.2.3.1. Cercetarea impresiunilor de produse textile realizate prin împletire.

O categorie de materiale textile a căror contextură a rămas imprimată pe ceramica arheologică este cea a materialelor cu structura celulară, tip plasă, realizată prin **împletirea sau înnodarea unui singur fir**, în ochiuri de formă dreptunghiulară, pătrată, rombică, cu dimensiuni diferite. Plasele erau destinate pescuitului sau transportului diferitelor produse, fiind extrem de utile pentru populațiile nomade din acea perioadă, care, din păcate, au lăsat puține mărturii arheologice.

Acest tip de structură textilă, cu ochiuri de forma unui romb, împletite din fire subțiri, este evidențiat pe mulajul unuia dintre fragmente ceramice şi reprezintă forma cea mai primitivă a acestor tipuri de împletituri (fig. 284/1-3).

Alte fragmente ceramice studiate prezintă impresiuni ale unor materiale care, probabil, au constituit fie baza de susținere a unor coşuri, fie obiecte separate, realizate printr-o tehnică de împletire diferită de cea menționată mai sus.

Această tehnică implică împletirea a două elemente, primul fiind reprezentat de miezul sau materialul de umplutură, care reprezintă de fapt scheletul acestei structuri, format din mănunchiuri de iarbă, papură sau alte materiale vegetale fibroase ce constituie o bandă continuă şi care este înfăşurat sub forma unei spirale. Cel de-al doilea element, şi anume cel de coasere, constituit dintr-un material vegetal similar, are rolul de a consolida straturile succesive, formate prin spiralarea materialului de umplutură, trecând pe sub şi peste spirele formate, radial, după o anumită regulă de legare (fig. 285/3).

Având în vedere că utilitatea acestor coşuri şi împletituri primare răspundea unor cerințe simple, uzuale, ele reprezentând articole de strictă necesitate, tehnica de realizare a rămas în decursul timpului aproape neschimbată. Şi în zilele noastre, folosind aceeaşi tehnică de împletire, se realizează diferite obiecte, cum sunt coşuri, ştergătoare de papură, etc.

Aceste împletituri erau, în general, realizate din materiale fibroase specifice vegetației din regiunea respectivă şi care includea diferite tipuri de trestie, papură, rogoz, rafie şi ierburi, paie de cereale. Cercetările privind produsele realizate prin această tehnică au evidențiat faptul că populația din Europa acelor timpuri preistorice avea cunoştințe remarcabile privind atât perioada optimă de recoltare a acestor materii prime vegetale, cât şi tratamentele şi operațiile necesare pregătirii materialelor în vederea împletirii, şi, mai târziu, a țeserii.

În cazul altor fragmente ceramice studiate, mulajele realizate evidențiază, ca material de umplere, benzile din materiale fibroase tip iarbă (fig. 285/1; 287/1; 288/1). În cazul şuvițelor de legare, de grosime cuprinsă între 3-4 mm, materialul nu poate fi atribuit cu certitudine unei anumite plante. Faptul că în structura acestor fâşii de consolidare nu se disting fibre individuale separate, ne îndreptăţeşte să presupunem că acestea erau alcătuite din materiale de tip papură sau rogoz, care prezintă o suprafață flexibilă şi maleabilă, ce se pretează acestei funcții de legare (fig. 285/2; 286/1, 3; 287/2-3; 288/2).

Pe un fragment ceramic se evidențiată prezența paielor (de cereale sau alte plante), atât în constituirea materialului de umplutură cât şi detaşate, în exteriorul structurii textile (fig. 286/1-2).

11.2.3.2. Cercetarea impresiunilor de materiale textile realizate prin tricotare.

O altă categorie de fragmente ceramice prezintă impresiuni ale unor materiale textile realizate prin tehnica de tricotare. Tricotul este un produs textil format din ochiuri legate elastic între ele, produse prin buclarea unui fir sau a unui sistem de fire. Realizarea tricoturilor implică un anumit grad de prelucrare atât a materiei prime utilizate cât şi a uneltelor folosite.

Pentru a putea fi transformate în ochiuri, firele pentru tricotaje trebuie să aibă un grad avansat de moliciune şi uniformitate mare a caracteristicilor de finețe, rezistență, alungire şi torsiune.

Şi uneltele folosite la realizarea tricotului (andrele din lemn, os, metal), de diferite grosimi şi lungimi, în funcție de finețea şi dimensiunile tricotului, presupun un anumit grad de prelucrare a materialului component. Andrelele trebuie să fie netede, lustruite, pentru a permite alunecarea firului în timpul lucrului şi potrivit de ascuțite pentru a nu înțepa degetele sau a nu rupe firul în timpul formării buclelor.

Cea mai simplă formă de tricot este tricotul simplu, format din rânduri de ochiuri obținute prin buclarea succesivă a unui fir sau a mai multor fire alimentate în paralel. În acest caz, tricotarea se execută transversal, extragerea unui fir din tricot producând separarea acestuia în două părți, pe direcția rândului.

Elementele componente ale ochiurilor sunt flancurile de ochi, semibuclele şi buclele de andrea. Zonele de contact între diferite elemente ale unui ochi cu alte elemente ale ochiului vecin, care mențin forma şi poziția acestora, se numesc puncte de legare (fig. 289/3).

Tricoturile simple pot avea ochiuri pe față şi ochiuri pe spate. La ochiurile pe față flancurile ochiului sunt situate peste bucla de andrea, iar la ochiurile pe spate bucla de andrea este situată peste flancurile tricotului (fig. 2892-3).

Unul dintre fragmentele ceramice prezintă impresiuni ale unui material textil cu structura asemănătoare unui tricot simplu, realizat cu ochiurile pe spate (fig. 289/1). Mulajul

fragmentului ceramic evidențiază, pe fața materialului textil, prezența buclelor şi a semibuclelor de andrea, realizate cu fire uniforme din punct de vedere al grosimii, ceea ce demonstrează faptul că oamenii acelor vremuri cunoşteau bine şi arta torsului, realizând fire care să corespundă din punct de vedere calitativ cerințelor legate de realizarea tricoturilor (fig. 290/1, 2a-b; 292/1-3).

Având în vedere mărimea redusă a buclei de andrea, putem afirma faptul că tricotul a fost realizat pe andrele subțiri, care au permis formarea unor ochiuri mici şi implicit a unor desimi mari, atât pe orizontală (D_o=17 şiruri de ochiuri/50 mm), cât şi pe verticală (D_v =17 rânduri de ochiuri/50 mm).

Având în vedere cerințele superioare de prelucrare a materialelor implicate, tehnica tricotării, strâns legată de cea a înnodării şi realizării de plase, a fost cunoscută mult mai târziu. Tricotajele erau materiale textile specifice regiunii Mării Nordului şi Mării Baltice, motivul principal constituindu-l necesitatea de a face față climatului rece şi umed. Tricotajele, datorită structurii specifice, sunt rele conducătoare de căldură, fiind călduroase iarna şi răcoroase vara. Prin corelarea caracteristicilor materiei prime cu cele ale structurii textile, oamenii din preistorie au reuşit să obțină textile care să le satisfacă aceste cerințe. Similitudinea, care există între tehnicile de împletire utilizate în timpurile noastre şi cele utilizate de comunitatea tribală a culturii Cucuteni, dovedeşte conservarea unei tehnologii tradiționale, care are o vechime foarte mare, cu rădăcini adânci în preistorie.

11.2.3.3. Cercetarea impresiunilor de materiale textile realizate prin țesere.

Majoritatea fragmentelor ceramice studiate prezintă impresiuni ale unor materiale textile țesute, constituite din două sisteme de fire: un sistem dispus longitudinal, urzeala, şi unul dispus transversal, bătătura, legate între ele potrivit unei anumite reguli de legare (fig. 292/1; 294/1; 295/1; 296/1; 297/1).

Materia primă folosită pentru realizarea unei țesături o constituie firele, simple sau răsucite, obținute prin toarcerea fibrelor de origine animală sau vegetală.

Torsul, nefiind o necesitate absolută pentru realizarea produselor textile preistorice, alcătuite din şuvițe sau benzi de diferite materiale, a fost cunoscut şi aplicat mai târziu, în aceeaşi perioadă cu țeserea. Acest meşteşug pare să fi fost cunoscut încă din paleolitic, o mărturie în acest sens constituind-o „acele Magdaleniene" din acea perioadă, ace a căror finețe reprezintă un indiciu al existenței firelor fine, toarse, folosite la cusut (Forbes R.J., 1964).

Nu se cunoaşte cu certitudine cum a fost inventată operația de toarcere. Se presupune că oamenii primitivi au cunoscut secretul toarcerii încă din paleolitic când, adunând şi legând împreună, sub forma unor benzi, ghemotoace din păr de capră sau din lână de oaie de pe ramurile arbuştilor sub care păşteau aceste animale, au observat că prin răsucire benzile fibroase deveneau mai rezistente. Aceste benzi răsucite au fost folosite la

obținerea primelor materiale textile cu proprietăți superioare de flexibilitate. Conform altor opinii, torsul a apărut în regiunile unde creşteau fibrele vegetale, fibre care prin umezire, răsucindu-se în mod natural, au sugerat omului primitiv ideea de torsionare. De asemenea, există mărturii arheologice care atestă faptul că toarcerea anumitor fibre a apărut şi s-a dezvoltat independent, în diferite zone geografice ale globului: bumbacul în India, inul în Egipt, lâna în Mesopotamia şi la popoarele nordice, iar mătasea în China (*ibid.*).

Se pare că omul primitiv a tors fibrele bazându-se pe cunoaşterea anumitor caracteristici naturale ale acestora. Astfel tendința fibrei de in de a se torsiona, în sens S, în timpul procesului de uscare, poate constitui o posibilă explicație a prezenței, în proporție mare, în mărturiile arheologice ale acelor vremuri, ale firelor de in toarse în acest sens.

De asemenea, fibra de bumbac, prin umezire, se răsuceşte mai puternic decât fibra de în, dar în mod aleatoriu, constatându-se faptul că firele din fibre de bumbac, toarse în sens Z, pot fi spălate în condiții de siguranță, fără apariția efectelor secundare, comparativ cu cele toarse în sens S, care au tendința să se dezrăsucească, determinând individualizarea fibrelor în structura firului. Aşa se explică probabil prezența firelor din fibre de bumbac, toarse în sens Z, în produsele textile preistorice din India (*ibid.*).

Lâna şi mătasea, fibre de origine animală, nu se răsucesc atunci când sunt umezite, regăsindu-se în mărturiile arheologice, toarse sau răsucite, în egală măsură, în ambele sensuri.

Toate fibrele necesită o pregătire prealabilă înaintea toarcerii. Aceasta poate fi relativ simplă în cazul fibrelor de bumbac sau lână, dar în cazul fibrelor liberiene procesul prelucrării preliminare – extragerea fibrelor din tulpini şi prelucrarea lor până în stadiul în care devin filabile – este complex, comportând numeroase fenomene fizice, biologice şi mecanice. Cunoaşterea acestor tehnologii de pregătire a materiilor prime, precum şi evoluția lor în timp constituie încă o dovadă a ingeniozității şi intuiției oamenilor primitivi care au reuşit să coreleze caracteristicile naturale ale materiei prime cu cerințele produselor finite necesare traiului de fiecare zi.

Odată cu diversificarea gamei de materii prime şi cu prelucrarea fibrelor în fire, apare şi primul dispozitiv de țesere. Acesta era format din doi stâlpi verticali, uniți la partea superioară printr-o bară orizontală de care erau legate firele ce formau urzeala care, la rându-i, era tensionată cu ajutorul unor greutăți legate la capătul ei inferior. Firul de bătătură, înfăşurat într-un ghem, era introdus cu mâna printre firele de urzeală şi îndesat la gura țesăturii cu mâna sau cu un băț (fig. 298/4). Țesăturile obținute pe acest dispozitiv erau în general înguste şi scurte, ceea ce impunea, pentru confecționarea obiectelor de îmbrăcăminte, înnădirea mai multor bucăți. Cu toate aceste imperfecțiuni, acest strămoş al maşinii de țesut cuprinde elementele esențiale, ilustrând în acelaşi timp principiul de funcționare al maşinii moderne de țesut. De-a lungul timpului, războiul de țesut vertical este

dotat cu dispozitive noi (de formare a rostului, de inserare a firului de bătătură), pentru ca apoi să fie înlocuit cu războaiele la care urzeala era aşezată orizontal. Poziția orizontală a urzelii permitea producerea de țesături a căror lungime nu mai trebuia limitată (Marian C., 2001, p. 154 şi urm.).

Analizarea mulajelor a pus în evidență caracteristici tehnologice ce au inclus parametri structurali ai firelor şi țesăturilor. Datorită dimensiunilor reduse ale fragmentelor de ceramică şi respectiv ale impresiunilor de țesături, nu s-a putut preciza cu certitudine care dintre cele două sisteme de fire reprezintă urzeala şi care bătătura (fig. 292/2; 294/2; 295/2; 296/2; 297/2).

Mulajele evidențiază prezența, atât a firelor simple, cât şi a celor duble, răsucite în S, ca elemente componente pentru ambele sisteme de fire (urzeala şi bătătura). Impresiunile textilelor pe fragmentele de ceramică nu au reuşit să „memoreze" cu exactitate toate detaliile de structură ale firelor, probabil, datorită fie condițiilor inițiale de imprimare, fie degradării în timp a fragmentelor ceramice. În consecință, există zone pentru care nu se poate preciza cu certitudine tipul de fir utilizat (simplu sau dublu) (fig. 292/3; 293/1-2; 297/3; 298/1-2).

În acest stadiu al cercetărilor nu putem preciza cu certitudine natura materiei prime utilizate. Ceea ce putem afirma este faptul că fibrele componente sunt fibre fine, iar răsucirea în sens S ne poate trimite cu gândul la firele de in răsucite în sens S, folosite încă din preistorie, sau la fibrele de lână. Dar aceste afirmații sunt deocamdată simple presupuneri.

Țesăturile au o structură tip pânză (fig. 293/3; 294/3; 294/3; 296/3; 297/3;). Având în vedere prezența în situl arheologic de la Cucuteni a fusaiolelor, putem presupune că aceste țesături au fost realizate pe un război de țesut primitiv, de tip vertical, asemănător celui din fig. 298/4.

În ceea ce priveşte desimea firelor, în cazul a patru dintre fragmentele studiate se poate afirma că aceasta este egală pentru ambele sisteme de fire, variind între 6 fire/cm şi 10 fire/cm. Țesătura imprimată pe un alt fragment ceramic prezintă, pentru cele două sisteme de fire, desimi diferite, şi anume 8 fire/cm şi respectiv 12 fire/cm.

Textilele au jucat un rol deosebit în cadrul diferitelor civilizații, ele având de foarte multe ori şi o anumită semnificație socială sau religioasă. Din acest motiv cercetarea textilelor este importantă, datele obținute ajutând la întregirea tabloului general al civilizațiilor de-a lungul timpului. Această cercetare este încă o dovadă a faptului că obiectele arheologice, oricât de nesemnificative ar părea la prima vedere, sunt purtătoare de mesaje multiple, a căror descifrare este posibilă doar printr-o cercetare specifică. Astfel, fragmente mici şi aparent lipsite de importanță au relevat informații prețioase despre evoluția tradițiilor textile ale populației aparținând culturii Cucuteni.

11.3. STUDIUL AEROFOTOGRAFIC AL STAȚIUNII DE PE *CETĂȚUIA* DE LA CUCUTENI ŞI AL ZONEI DIN JURUL ACESTEIA

Utilizarea fotografiilor aeriene în prospectarea siturilor arheologice este cea mai veche dintre toate metodele de prospectare utilizate în arheologie pe plan mondial. În România primele încercări sunt realizate abia în deceniul al VII-lea al secolului trecut, dar fără a se finaliza cu aplicații practice valorificate prin lucrări ştiințifice de specialitate (Petre A., 1966, p.197 şi urm.). De abia în ultimul timp se observă unele preocupări în domeniu, dar care au mai mult rol de prezentare, decât ştiințific.

Chiar dacă utilizarea fotografiilor aeriene, combinate şi cu alte metode de investigație, au fost aplicate cu succes, aşa cum este cazul aşezărilor de la Maidaneț, Talianki, Dobrovodi, Petreni etc. în spațiul fostei URSS, până în anul 2003 nu au existat astfel de preocupări pentru cercetarea unor stațiuni cucuteniene din Moldova, deşi necesitatea utilizării fotografiilor în cercetarea stațiunilor cucuteniene a fost mai mult decât evidentă, nefiind puține lucrările de specialitate care menționează acest lucru (Petrescu-Dîmbovița M., 2001, p.32 şi urm.).

Pentru prima dată în istoriografia arheologică românească, în cadrul unei lucrări mai ample, privitoare la interacțiunea dintre om şi mediul natural, a fost acordată o atenție aparte utilizării fotografiilor aeriene în cercetarea stațiunilor eneolitice din Moldova (Văleanu M.C., 2003, p.211 şi urm.), fiind prezentate şi interpretate fotografiile aeriene a două stațiuni precucuteniene şi a zece cucuteniene, printre care se număra şi stațiunea Cucuteni-*Cetățuie*. Acest studiu a condus la unele rezultate inedite, în special asupra sistemelor de fortificație, rezultate fructificate parțial şi în capitolul din această lucrare asupra sistemului de apărare al stațiunii de la Cucuteni-*Cetățuie* (*ibid*.).

Înainte de a trece la prezentarea pe larg a subiectului propus, considerăm utile câteva date generale despre fotografiile aeriene. Principiile teoretice care stau la baza prospecțiunilor aeriene au făcut obiectul a numeroase lucrări de specialitate, atât din domeniul fizicii, cât şi din domeniile în care s-au aplicat aceste metode, în cazul de față interesându-ne mai mult domeniul arheologic (Petre A., 1966, p.197-209; Lyons Th., Mathien Fr.J., 1980, p.1-390). Dintre factorii care concură la o bună determinare şi cercetare a obiectivelor arheologice cu ajutorul fotografiilor aeriene se enumeră:

- Caracteristicile solului sunt modificate de existența unor anomalii, atât la suprafața acestuia, în imediata apropiere a acestuia, cât şi la anumite adâncimi în sol. Aceste zone de anomalii generează modificări ale compoziției chimice, ale porozității, ale circulației apei, ale umidității şi evapo-transpirației solului (rocii);

- Caracteristicile vegetației (cultivate sau spontane). Creşterea vegetației este influențată de existența unor zone de anomalii, generând zone cu creştere diferențiată a plantelor;
- Caracteristici topografice. Prin modificarea incidenței luminii pot fi puse în evidență zone de anomalii prin reflexia diferită a acesteia;
- Tehnica şi aparatura de realizare a fotografiilor;
- Momentul de realizare a fotografiilor aeriene, este un factor foarte important, deoarece în funcție de caracteristicile mediului existente în momentul realizării fotografiei aeriene, o serie de anomalii vor putea fi observate sau nu.
- Aparatura de interpretare a fotografiilor aeriene. Metoda clasică de descifrare a aerofotogramelor este cea de utilizare a stereoscoapelor, care permit realizarea unei imagini tridimensionale a zonei cercetate şi care pot mări cu grade diferite fotograma, în funcție de caracteristicile aparatului utilizat. Totuşi gradul de mărire şi prelucrare a fotografiilor aeriene cu ajutorul stereoscopului este inferior celui dat de utilizarea unui computer. Cu ajutorul unui scanner, fotografia aeriană este digitalizată, fiind prelucrată cu ajutorul unor programe de grafică. Cu ajutorul computerului se poate mări întreaga fotografie sau porțiuni din ea, ajungându-se până la granulația hârtiei fotografice, ceea ce este imposibil de realizat cu ajutorul unui stereoscop de laborator;
- Tipul de obiectiv arheologic avut în vedere. Acesta reprezintă un factor esențial în interpretarea unor fotografii arheologice, deoarece anumite obiective nu creează anomalii la nivelul subsolului pentru a fi sesizate cu ajutorul fotografiilor aeriene.

Pentru studiul aerofotografic al stațiunii de la Cucuteni-*Cetățuie* (fig. 299-300), s-a avut în vedere atât stațiunea propriu-zisă, cât şi zona adiacentă acesteia, platoul dealului de la vest de aşezare şi versanții acestuia, de la sud şi nord de stațiune, atât pentru o mai bună interpretare şi înțelegere a fenomenelor sesizate cu ajutorul fotografiilor aeriene, cât şi pentru a urmări prezența unor obiective de interes aparte, în cazul de față a necropolei stațiunii.

Au fost folosite o serie de fotografii aeriene realizate în scopuri cadastrale, realizate în anii 1971 şi 1981, deci după realizarea cercetărilor arheologice, acestea fiind realizate de la înălțimi relativ joase, 6-800 m. Dintre fotogrammele zonei au fost folosite următoarele: 30042-71-F128, 30043-71-F128, 30046-71-F128, 30047-71-F128, 30048-71-F128, 30698-71-F144, 30699-71-F144, 30700-71-F144, 62278-81, 62279-81, 62280-81, 62281-81, 62304-81, 62320-81, 62321-81 şi 62322-81.

Cu ajutorul acestora au fost observate aspecte privitoare la zona stațiunii de pe *Cetățuia*, după cum urmează:

- Săpăturile arheologice efectuate în 1961-1966, în această stațiune sunt uşor observabile pe toate fotografiile aeriene (fig.301a-b), observându-se, atât şanțul lung, cât şi cele patru complexe cercetate, precum şi secțiunile arheologice asupra şanțurilor de apărare;

- Pot fi sesizate şi unele secțiuni realizate de H.Schmidt, atât în zona şanțurilor de apărare, cât mai ales în partea de sud a stațiunii (fig. 302a-b);
- Uşor de identificat sunt şi gropile realizate pentru extragerea pietrei realizate de către localnici, atât în zona din spatele şanțurilor de apărare, zona cea mai afectată fiind spre nord (fig. 303a-b);
- În interiorul stațiunii, mai ales în zona de nord, dar şi spre est şi sud, nu se poate face distincția dintre gropile pentru extragerea pietrei şi cele realizate de N. Beldiceanu, neexcluzând faptul ca acele perturbări să reprezinte în realitate, în cea mai mare parte, tocmai aceste săpături, având în vedere mențiunea făcută de Gr.Buțureanu privitoare la cercetarea a jumătate din stațiune (fig. 303a-b);
- S-au putut identifica şi tranşee militare din cel de al doilea război mondial (fig. 303a-b)
- Şanțurile de apărare ale aşezării, deşi mai greu de sesizat datorită unei perioade mai secetoase în care au fost realizate fotografiile aeriene din anul 1971 (fig. 304a), sunt clar puse în evidență de toate fotografiile aeriene realizate în anul 1981 (fig. 304b), având un traseu uşor arcuit, mai apropiate unul de altul în zona de sud, aşa cum a rezultat şi din cercetarea arheologică (fig. 304b). Pe versantul de nord, traseul de circulație al apei ce se scurge prin subsol din vechile şanțuri de apărare se unesc (fig. 304a-b);
- Versanții platoului au înclinări mari şi foarte mari în dreptul aşezării cucuteniene, iar pentru sectorul situat după şanțurile de apărare şi pe platoul Dealului Laiu, înclinarea acestora este mult mai redusă (fig. 305a-b). Plecând de la observațiile făcute pe teren care evidențiau existența unui „*prag*” (fig. 9d) situat în dreptul aşezării cucuteniene, la circa 20 m mai jos față de platoul aşezării pe versantul de nord şi est, prag care marchează o modificare a înclinării versantului (mai sus de acest prag, spre platoul pe care se află aşezarea, înclinarea versantului este foarte mare, circa 65-70^0, iar versantul se prezintă uniform, părând a fi fost taluzat, sub nivelul acestui prag înclinarea versantului scade foarte mult ajungând la 30-35^0 şi suprafața acestuia este neuniformă), pe fotografiile aeriene ale zonei, acest prag nu este observabil decât în zona aşezării (fig. 299-300). Forma sub care se prezintă, indică o amenajare antropică, lucru discutat pe larg în cadrul capitolului privitor la fortificarea stațiunii;
- Deşi nu pot fi observate şi delimitate locuințe sau complexe constructive în cuprinsul aşezării din punctul „*Cetățuia*” cu ajutorul fotografiilor aeriene, datorită faptului că zona respectivă era înierbată în timpul realizării zborurilor. Însă, la vest de aşezare, acolo unde a fost pusă în evidență locuirea Horodiştea-Erbiceni din punctul numit „*Laiu* II” (*RAJI*, vol. I, p.114, pct.XX.2.L(13)), acest tip de complexe sunt observabile şi se pot contura câteva zone în care sunt prezente construcții. Acestea apar sub forma unor pete albe pe fotografiile aeriene (fig. 306a-b). La nord de aşezarea din punctul „*Laiu* II”, apare o formațiune observabilă sub forma unei pete duble de culoare albă, intensă (notată *** pe fotografiile aeriene, fig. 306a-b), care a fost identificată pe teren aparent sub forma unei movile, pe care

au fost găsite materiale arheologice din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului;

- La vest şi nord de rețeaua de curent electric, fotografiile aeriene nu mai pun în evidență existența unor anomalii legate de activități antropice, eventual de identificarea unor zone în care să se găsească necropola aşezării (fig. 307a-b);
- Nu au putut fi puse în evidență şi localizate diferențieri pedologice care să poată fi puse în legătură cu existența unor foste câmpuri cultivate de purtătorii culturii Cucuteni din aşezarea de pe *Cetățuia* (fig. 299-300; 307).

Tot în zona *Cetățuiei* a mai fost cercetat platoul de la nord de aşezarea eponimă (*ibid*., p. 212), care au scos în evidență, prin comparație cu situația stațiunii de la *Dâmbul Morii* şi cu cea a stațiunii eponime a civilizației Cucuteni, faptul că nu întâmplător această din urmă zona a fost aleasă pentru locuire (*ibid*., p. 226 şi urm.), efortul depus pentru fortificarea acesteia din urmă, chiar dacă este mai mică din punct de vedere al suprafeței, este mult mai redus.

Prin studiul aerofotografic al stațiunii de la Cucuteni s-au putut evidenția zonele neperturbate din interiorul stațiunii, zone care ar mai putea face obiectul unor viitoare săpături metodice, cât şi imediat în zona din spatele şanțului de apărare. Aceste zone se plasează în sectorul de sud al stațiunii, dar şi la nord de şanțul lung realizat în 1961-1966 (fig. 299b; 300b; 301a-b; 302a-b; 303a-b; 304a-b). De asemenea, căutarea necropolei stațiunii primeşte un ajutor important prin reducerea zonei în care s-a putea găsi aceasta, perimetrul de interes de pe platoul din spatele aşezării fiind sub cel al zonei stațiunii *Laiu* II.

11.4. *CETĂȚUIA* ŞI AŞEZĂRILE CUCUTENIENE DIN ZONĂ

Apariția şi dezvoltarea unei aşezări, cum este cea de la Cucuteni-*Cetățuie*, este într-o legătură evidentă atât cu cadrul socio-cultural existent de la nivelul eneoliticului în zona de la est de Carpați, dar şi cu potențialul natural al zonei. Cercetările arheologice ale zonei Cucuteni, din anii 1961-1966, precum şi cele care au urmat după această perioadă, se constituie într-un model de abordarea sistemică, deoarece nu s-au avut în vedere doar aşezarea în care s-au efectuat cercetările principale, pe *Cetățuie*, ci şi zona din jurul acesteia, fiind cercetate şi alte aşezări de aici. Alături de acest tip de abordare ştiințifică, alături de utilizarea unor metode matematice corecte şi a unor modele statistice reprezentative, în strânsă legătură cu contextul arheologic, poate evidenția aspecte importante privitoare la dezvoltarea unor comunități umane pe areale sau perioade istorice bine definite, conducând, în final, la înțelegerea fenomenelor socio-istorice.

Deşi asupra modului de ocupare a spaţiului geografic de către comunităţile cucuteniene şi a posibilelor forme de organizarea socială a acestora, în decursul timpului au fost exprimate în literatura arheologică nenumărate idei, opinii sau ipoteze, nu puţine sunt cazurile în care acestea au plecat de la premize eronate, rezultatul fiind în consecinţă. Numărul mare al staţiunilor cucuteniene descoperite în Moldova, aşa cum s-a observat este însă invers proporţional cu informaţiile despre acestea, în multe cazuri acestea fiind extrem de lacunare (Monah D., Cucoş Şt., 1985, p.41 şi urm.) şi de aceea asupra unor concluzii care s-au bazat pe astfel de informaţii, dar care însă au fost acceptate de comunitatea arheologică, ne-am exprimat rezervele în cadrul unei lucrării publicate anterior (Văleanu M.C., 2003 a, p. 141 şi urm., 184 şi urm.).

Alături de acestea, folosirea unor termeni ambigui sau a căror conţinut nu caracterizează suficient situaţia reală, poate conduce, la multe concluzii interpretabile sau chiar eronate, distorsionând astfel adevărul istoric. În această direcţie menţionăm şi noi, aşa cum s-a mai subliniat în literatura arheologică (Monah D., Cucoş Şt., 1985, p.42), că utilizarea termenilor ca *aşezări de înălţime*, *aşezări medii* sau *aşezări joase* (*Aşezări...*, p.32 şi urm.) sau a unor termeni echivalenţi (Cucoş Şt., 1999, p.26), a creat situaţii confuze în nenumărate cazuri, în sensul că aceşti termeni pot reflecta într-o anume măsură poziţia aşezării în cadrul reliefului, dar de multe ori s-a înţeles greşit că aceştia reflectă şi gradul de fortificare al aşezării, considerându-se *aşezările de înălţime = aşezări fortificate* şi *aşezări joase = aşezări nefortificate*, lucru clar eronat. Acest lucru a fost dublat şi de folosirea unor termeni populari în descrierea şi caracterizarea poziţiei geografice a aşezărilor, în locul unei terminologii ştiinţifice simple.

În contrast cu această situaţie, cartografierea aşezărilor cu ajutorul hărţilor topografice, utilizarea unor termeni geografici corecţi în descrierea şi caracterizarea poziţiei aşezării în mediul geografic, folosirea unor metode staţistico-matematice corecte, alături de rezultatele cercetărilor arheologice, poate conduce la evidenţierea şi înţelegerea fenomenelor socio-istorice şi a legăturilor comunităţilor umane cu mediul natural. Recentele studii de caz realizate pentru neo-eneoliticul de la est de Carpaţi (Văleanu M.C., 2003a, p..63-188), au reliefat faptul că acest mod de abordare este cel corect şi singurul care ar trebui folosit în studiul acestor aspecte.

Ocuparea platoului Dealului *Cetăţuia* şi locuirea intensă a acestuia de către cucutenieni, este în opinia noastră rezultatul unor factori multipli, atât de natură socio-culturală, cât şi în legătură cu mediul natural. Acest lucru este evident chiar şi printr-o observare generală, atât prin poziţionarea geografică a *Cetăţuiei*, la contactul dintre o zonă cu un relief reprezentat prin dealuri cu altitudini şi energie mai mare şi un altul dominat de dealuri domoale, de altitudini mai reduse, în apropierea de cumpăna apelor dintre cele două mari bazine hidrografice ale regiunii, Prutul la est şi Siretul la vest, ce se constituie într-un

adevărat *zid* sau *barieră* naturală, cât şi prin locuirea intensă a zonei de către populația eneolitică.

Pentru a înțelege modul în care cucutenienii au ocupat zona este necesar atât reconstituirea elementelor cadrului natural existent atunci, cât şi evidențierea vechilor aşezări ale acestora. Dacă pentru zona din jurul localității Cucuteni, cel din urmă aspect a fost bine documentat prin cercetările arheologice, acestea având un caracter deosebit de intens pentru această zonă, reconstituirea completă a elementelor cadrului natural este mai dificil de realizat în acest moment, însă elementele avute până în acest moment la dispoziție, au permis conturarea unei schițe generale a acestuia (*ibid.*, p.229 şi urm.). Astfel, în special pe baza resturilor de faună sălbatică şi a celor vegetale, a datelor rezultate din analize polenice şi a unor observații arheologice privitoare la aşezările din zonele de luncă, combinate cu informații bine documentate din spațiile geografice apropiate, se conturează din ce în ce mai clar existența în perioada eneolitică în această zonă a unei clime asemănătoare cu cea din această perioadă, cu o diferență majoră în ce priveşte climatele locale, mult mai moderate, legate de extinderea la o scară mult mai importantă în regiune a masivelor forestiere, față de situația actuală (*ibid.*).

Privitor la extinderea masivelor forestiere actuale, cum este de exemplul arealului împădurit de la nord-vest de oraşul Hârlău, apropiat de zona noastră de interes din jurul aşezării de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, descoperirile cucuteniene din aceste zone sunt mult mai puține sau chiar există zone cu lacune de descoperire, această situație fiind generată de imposibilitatea efectuării unor descoperiri arheologice prin cercetări de suprafață în regiunile împădurite. Acest context arheologic este în contrast evident cu cel din zonele apropiate de cele ocupate de masivele forestiere şi unde practicarea agriculturii intensive ce a condus la defrişarea pădurilor, aici, în special prin cercetările de suprafață, evidențiindu-se locuiri cucuteniane deosebit de intense. De aceea singura concluzie care se poate desprinde este aceea că pentru populația cucuteniană extinderea importantă a masivelor forestiere, aşa cum este susținută de datele disponibile până acum, nu a constituit un impediment în locuirea zonei.

Aşa cum menționam anterior, studiile de caz realizate pentru zona bazinului hidrografic al râului Bahlui (*ibid.*), zonă în care se găseşte şi aşezarea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, au reliefat faptul că pentru fazele Cucuteni A şi Cucuteni B dispunerea geografică a aşezărilor, cât şi concentrarea unor locuiri în jurul unor aşezări ce prezintă nivele arheologice bogate, precum şi sisteme de fortificare, pledează evident pentru o locuire cu un caracter închegat, ce poate fi generată de anumite forme de organizare socială la un nivel zonal.

Totuşi, trebuie menționat faptul că deşi datele reliefate sunt destul de convingătoare în această direcție, coroborându-se şi cu descoperirile din alte zone, acestea

reprezintă în acest moment elementele unei ipoteze de lucru. Puținătatea datelor legate de o încadrare riguroasă în cadrul unei scheme cronologice a locuirii cucuteniene din zona menționată, lacuna mare a descoperirilor de aici din faza Cucuteni A-B, precum şi existența în acest areal a unui procent important de descoperiri care nu au putut fi atribuite cu exactitate unei anumite faze a acestei culturi, procent ce depăşeşte 20% din număr total al descoperirilor cucuteniene, ne îndeamnă la o anumită reținere în formularea unor puncte definitive de vedere.

În ceea ce priveşte aşezările din faza Cucuteni A aflate în apropierea stațiunii de pe *Cetățuia* de la Cucuteni[1], reprezentarea acestora într-un plan cartezian, în funcție de coordonatele geografice (fig.308/1), scoate în evidență aspecte interesante. Astfel, până la o distanță de cca. 5 km de *Cetățuie* se găsesc un număr de 14 aşezări, din care cinci sunt amplasate la partea superioară a formelor de relief, şase sunt la partea medie a formelor de relief şi trei sunt la partea inferioară a versantului sau în zona de luncă. Arealul geografic cuprins între 5 şi 10 km depărtare de *Cetățuie*, atinge şi depăşeşte spre vest zona cumpenei de ape dintre bazinul hidrografic al Prutului şi cel al Siretului, întrând în bazinul hidrografic al Siretului. În reprezentarea carteziană au fost menționate doar cele 12 aşezări cucuteniene din bazinul hidrografic al Bahluiului, menționând că la vest de cumpăna de ape se mai găsesc alte trei stațiuni cucuteniene. Din cele 12 stațiuni, şase sunt poziționate la partea superioară a reliefului, trei la parte medie, iar alte trei la partea inferioară şi în zona de luncă.

Arealul geografic cuprins între 10 şi 15 km depărtare de stațiunea de la Cucuteni, cca. 2/3 aparține bazinului hidrografic al râului Bahlui, iar restul depăşeşte cumpăna apelor dintre Prut şi Siret, pătrunzând până în zona Culoarului Siretului. În zona de la est de cumpăna de ape se găsesc un număr de 24 stațiunii cu descoperiri din faza Cucuteni A, dintre care 12 sunt plasate la partea superioară a formelor de relief, cinci la partea medie a formelor de relief, iar şapte la partea inferioară şi în luncă. Trebuie să menționăm că în apropierea cumpenei apelor, dar la vest de acesta se găsesc un număr de alte şase stațiuni, dintre care în planul nostru cartezian am reprezentat stațiunea le la Ruginoasa-*Colina lui Drăghici*, stațiune cercetată şi prin săpături.

Dintre stațiunile aflate în arealul geografic delimitat până la 15 km depărtare de *Cetățuia* de la Cucuteni, câteva au o importanță aparte şi anume, aşezarea de pe *Holmul* de la Hăbăşeşti, aflată la o distanță de aproape 15 km în linie dreaptă şi care prezintă o poziționare geografică asemănătoare cu cea a *Cetățuiei*, fiind prima stațiune cucuteniană

[1] Pentru analiza locuirii cucuteniene din zona *Cetățuiei* am folosit datele prezentate în lucrarea noastră publicată în anul 2003, *Aşezări neo-eneolitice din Moldova*. Trebuie menționat că în acest an a mai apărut o lucrare privitoare la locuirea cucuteniană din bazinul Bahluiului, ce a prof.D.Boghian, lucrare pe care am avut-o la dispoziție şi pe care am consultat-o. Însă, din păcate, această nouă lucrare, care valorifică teza sa de doctorat, la repertoriul arheologic al zonei perpetuează unele grave confuzii, confuzii care ar fi putut fi eliminate prin consultarea lucrării noastre publicate anterior.

cercetată exhaustiv, aşezarea de pe *Colina lui Drăghici* de la Ruginoasa, aflată şi ea la cca. 9 km în linie dreaptă de *Cetățuia*, cercetată şi ea prin săpături arheologice, aşezările de la Costeşti-*Cier* şi Giurgeşti-*Dealul Mânăstirii*, la cca. 6 şi respectiv 4 km depărtare de *Cetățuia*, ambele sondate, precum şi cea de la Podişu-*Dealul Boghiu*, aflată la cca. 11 km. Cea mai apropiată este aşezarea de la Băiceni-*Dâmbul Morii* la numai 1,5 km de *Cetățuia*.

Privitor la stațiunile fortificate, în arealul geografic delimitat până la 15 km depărtare de *Cetățuia* de la Cucuteni, alături de aceasta se regăsesc alte şase stațiuni ca prezintă fortificații, aflate la sud de aceasta. Dintre acestea, stațiunile de la Hăbăşeşti-*Holm* şi Ruginoasa-*Colina lui Drăghici* prezintă câte două şanțuri de apărare uşor arcuite, pe când pentru stațiunile de la Costeşti-*Cier*, Giurgeşti-*Dealul Mânăstirii*, Podişu-*Dealul Boghiu* şi Buznea-*Dealul Buznei* există indicii de fortificare, dar fără a fi fost verificate prin săpături sau cu ajutorul altor metode. Trebuie spus că fortificarea stațiunii de la Costeşti-*Cier* ar putea aparține fazei Cucuteni B (Boghian D., 2004, p.206), deşi se menționează că se află la marginea aşezării din faza Cucuteni A (*ibid.*, p.80).

Datele privitoare la cronologia şi evoluția locuirii cucuteniene din această fază în arealul de până la 15 km depărtare de *Cetățuia* de la Cucuteni, sunt foarte puține. Astfel, prima care îşi începe evoluția pare a fi stațiunea de la Giurgeşti-*Dealul Mânăstirii* în etapa Cucuteni A_{2a}-A_{2b}, fiind urmată de cele de la Costeşti-*Cier* şi Băiceni-*Dâmbul Morii* din etapa Cucuteni A_{2b}. Cronologic ar urma locuirea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni de la începutul etape Cucuteni A_{3a}, urmată fiind de locuirile din etapa Cucuteni A_{3a} de la Hăbăşeşti-*Holm* şi Podişu-*Dealul Boghiu*, şi cel mai probabil şi cea de la Ruginoasa-*Colina lui Drăghici*, ale căror materiale le-am putut studia în cadrul unei intervenții restrânse (Văleanu M.C., 2001, p.273 şi urm.). Ar urma locuirile din etapa Cucuteni A_{3b} de la Bălțați-*La Iaz* şi Feleleşeni-*Stațiunea de la Fedeleşeni*, stațiuni care se află la cca. 17 km distanță de *Cetățuia* de la Cucuteni. Locuirea de la Săcăreşti-*Tinoasa*, la cca. 4 km sud de *Cetățuia* (idem, 2003a, p.150), este încadreată etapei Cucuteni A_4 (Boghian D., 2004, p.187).

În baza acestor date despre aşezările din faza Cucuteni A din zona de până la 15 km de *Cetățuia* de la Cucuteni este greu de a putea crea un model, chiar şi ipotetic, asupra evoluției locuirii din zonă. Dacă am pleca de la ipoteza că aşezările cu nivele arheologice bogate şi cu sisteme de fortificație ar reprezenta nuclee de locuire ale zonei, se poate observa o anumită concentrare în jurul acestora. De asemenea, prezența a două stațiuni ce prezintă dublu şanț de apărare, Hăbăşeşti-*Holm* şi Ruginoasa-*Colina lui Drăghici*[1], care îşi încep evoluția după cea de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, cât şi numărul relativ mare al aşezărilor din apropierea cumpenei de ape dintre Prut şi Siret ar putea crea o impresie de

[1] La Ruginoasa, şanțurile de apărare au fost evidențiate cu ajutorul fotografiilor aeriene (Văleanu M.C., 2003a, p.219 şi urm.) şi aparțin locuirii din faza Cucuteni A, deoarece nu sunt întâlnite şi alte etape de locuire cucuteniene în această stațiune.

retragere spre o zonă mai înaltă, observație care în acest moment nu se poate susține şi cu alte argumente. De asemenea, tot în această zonă este posibil să mai fie unele aşezări ce pot prezenta fortificații antropice, cum este cea de la Movileni-*În livada de meri de la est de sat* (*ibid*., p.217 şi urm., *idem*, 2003b, p.194).

Faza Cucuteni A-B este reprezentată printr-un număr foarte mic de stațiuni, atât în bazinul hidrografic al râului Bahluiului, cât mai ales în arealul din jurul stațiunii de pe *Cetățuia* de la Cucuteni (fig.308/2). Ceea ce este interesant este faptul că locuirea din faza Cucuteni A-B se regăseşte în zone locuite anterior cum este cazul stațiunilor de la Cucuteni-*Cetățuie*, Băiceni-*Dâmbul Morii* sau Costeşti-*Cier*. Dintre cele şapte stațiuni, se pare că doar stațiunea de la Băiceni-*Dâmbul Morii* a avut şanț de apărare, pentru restul, cu excepția stațiunii de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, datele fiind lacunare. Din observațiile de până acum obținute prin săpăturile arheologice locuirea de la Băiceni-*Dâmbul Morii* este mult mai importantă față de cea de pe *Cetățuie*, aceasta din urmă fiind dintr-o etapă ulterioară, mai nouă.

Faza Cucuteni B este reprezentată printr-o locuire mai intensă a zonei din jurul stațiunii le de Cucuteni, situația fiind similară cu cea din faza Cucuteni A. Reprezentarea carteziană a aşezărilor din jurul *Cetățuie* de la Cucuteni în funcție de coordonatele geografice ale acestora (fig. 308/3) pune în evidentă o concentrare a locuirii spre sud şi est de *Cetățuia*. Acest aspect pare a fi susținut şi de numărul restrâns de aşezări din zona cumpenei apelor dintre Prut şi Siret sau la vest de această, spre Culoarul Siretului. În zona situată până la o distanță de 5 km de *Cetățuie* se găsesc un număr de opt stațiuni, practic puțin mai mult decât jumătate din numărul stațiunilor din faza Cucuteni A din acest areal. Trei dintre ele sunt plasate la partea superioară a reliefului, doar două la partea medie, iar altele trei sunt la partea inferioară a versantului. În arealul geografic cuprins între 5 şi 10 km depărtare de *Cetățuie* se găsesc practic doar patru aşezări, trei amplasate la partea superioară a reliefului, iar cea de-a partea, amplasată la partea inferioară, ce prezintă şi fortificație antropică, cel mai probabil din această fază (Boghian D., 2004, p.206). În arealul situat între 10 şi 15 km, numărul de aşezări este aproape de cel din faza Cucuteni A, fiind descoperite 23 de aşezări, din care şase la partea superioară, opt la partea medie şi opt la partea inferioară a versantului şi în zona de luncă. Se observă o concentrare a locuirii spre sud şi est de *Cetățuie* pe văile mai largi ale zonei.

Dintre stațiunile cu descoperiri din faza Cucuteni B ce se află până la 15 km depărtare de *Cetățuie*, doar stațiunea de la Costeşti-*Cier* a fost sondată şi unde există indicii că fortificația ar data din această fază (*ibid.*), dar până la clarificarea prin săpături cu un caracter mai extins, situația rămâne neclară. Aceeaşi puținătate de date este şi în cea ce priveşte cronologia relativă a stațiunilor, chiar şi raportat la faza Cucuteni A. Ar putea fi încadrate subfazei Cucuteni B_1 stațiunile de la Costeşti-*Cier,* Ioan Neculce-*La Cimitir*,

Buznea-*Silişte*, alături de nivelul consistent al locuirii de pe *Cetățuie*, iar subfazei Cucuteni B_2 îi este atribuită, până în acest moment, doar locuirea din stațiunea eponimă.

La fel ca şi pentru faza Cucuteni A, este dificil de realizat un model de evoluție al locuirii din zona din jurul aşezării de pe *Cetățuia* de la Cucuteni. Datele preliminare obținute la nivelul bazinului hidrografic al râului Bahlui (Văleanu M.C., 2003a, p. 176 şi urm.), vin să ne ajute în reconstituirea schițarea acestuia, observându-se locuirea zonelor joase, de la partea inferioară a reliefului. Chiar dacă această locuire este mai importantă cantitativ, din punct de vedere al distribuției geografice, ea pare a se grupa în jurul unor aşezări care prezintă nivele arheologice bogate, probabil cu un rol important în viața vechilor comunități.

Pe lângă aşezările din cele trei faze ale culturii Cucuteni, descoperite în zona din jurul stațiunii de pe *Cetățuie* şi menționate anterior, au mai fost puse în evidență în arealul menționat şi alte aşezări tot cucuteniene, dar care pe baza materialelor cercetate nu au putut fi încadrate uneia din cele trei faze. Numărul acestora este destul de important (*ibid.*, p.182 şi urm.), dar până la clarificarea şi încadrarea în cadrul fazelor culturii Cucuteni, o analiză detaliată nu se impune.

La final, dorim să menționăm faptul în arealul geografic din jurul stațiunii Cucuteni-*Cetățuie* există numeroase aşezări cucuteniene cu descoperiri din mai multe faze ale culturii, ce indică o revenire a ocupării anumitor locuri. Exemplul *Cetățuiei* de la Cucuteni, unde se întâlnesc descoperiri din toate cele trei faze, pare a se întâlni şi în cazul stațiunii de la Costeşti-*Cier* şi probabil în cel al stațiunii de la Criveşti-*În Hârtop*, dar nu este totuşi întâlnit la o scară mai mare. La celălalt pol, stațiuni cu locuiri atribuite unei singure faze, dar cu nivele bogate şi interesante, cum este cazul stațiunii Hăbăşeşti-*Holm* sau a celei de la Ruginoasa-*Colina lui Drăghici*, chiar dacă nu au avut o reocupare în fazele ulterioare de locuire, descoperirile efectuate par să indice faptul că acestea au avut totuşi un rol aparte în viața comunităților din zonă. Chiar dacă în acest moment există argumente importante în favoare susținerii ipotezei cum că unele aşezări aveau un rol aparte în viața comunităților umane în timpul eneoliticului din spațiul de la est de Carpați, realizarea unui model al evoluției habitatului uman pentru zona din jurul *Cetățuiei* de la Cucuteni este pe departe de a fi posibilă în acest moment şi în acest stadiu al cercetării.

11.5. PARCUL ARHEOLOGIC EXPERIMENTAL DE LA CUCUTENI. PERSPECTIVE ÎN CUNOAŞTEREA REALIZĂRII UNELTELOR ŞI LOCUINŢELOR CUCUTENIENE PRIN ARHEOLOGIE EXPERIMENTALĂ.

Dintre complexele arheologice, cel mai important pentru cunoaşterea vieții comunităților preistorice este locuința, spațiu sacru, *imago mundi*, univers construit de om prin imitarea creației exemplare a divinității (Eliade M., 1992, p. 55), spațiu în care celula socială (familia, grupul) îşi desfăşura cele mai multe dintre activitățile domestice şi cultuale.

Cercetările întreprinse în aşezările cucuteniene au dus la descoperirea unui număr foarte mare de locuințe, majoritatea sfârşind prin a fi incendiate, fie intenționat, fie accidental. Arse sau nearse, locuințele se prezintă astăzi sub forma unor aglomerări de lipituri de perete, fragmente de podea, de cele mai multe ori amenajată pe o structură lemnoasă, materiale ceramice, piese de piatră, os sau aramă etc. Această stare de fapt face ca datele noastre despre arhitectura culturii Cucuteni să se rezume cu precădere la podele, care s-au conservat cel mai bine, şi, în foarte puține cazuri, la pereți. Nu s-au făcut, până în prezent, descoperiri de elemente arhitectonice întregi, care să permită cunoaşterea modului în care s-au construit pereții, despre cum arăta şi cum s-a construit tavanul, acolo unde el a fost prezent, despre cum a fost construit şi cum se prezenta acoperişul, despre uşi şi ferestre etc. Cu toate acestea, puținele resturi păstrate peste milenii au permis arheologilor să reconstituie, chiar şi ipotetic, arhitectura cucuteniană. La aceste date se adăugă cele oferite de machetele de lut ale construcțiilor cucuteniene, precum şi datele etnologice şi etnografice, arhitectura populațiilor arhaice de astăzi şi, în special, arhitectura comunităților tradiționale din zonele ocupate de cultura Cucuteni având multe elemente comune cu arhitectura şi tehnicile de construcție cucuteniene.

Pentru o cât mai bună cunoaştere şi înțelegere a civilizațiilor preistorice, în cercetarea arheologică s-a impus tot mai mult un nou domeniu, cel al arheologiei experimentale (Coles J., 1979; Reynolds P., 2003). Astfel, s-au putut reconstitui tehnici de cioplire şi şlefuire a pietrei (Pétrequin P., Jeunesse C., 1996), tehnici de prelucrare a osului, tehnici de olărie şi de ardere a ceramicii, tehnici agricole şi alimentare, precum şi tehnici de construcție a locuințelor şi chiar locuințe la scară reală (Pétrequin P., Gentizon A.-L., 1991; Croft P., Peltenburg E., Thomas G., 1999). Aceste reconstituiri au permis înregistrarea unor parametri greu de cunoscut din datele arheologice, cum ar fi timpul maximum necesar efectuării diferitelor tipuri de unelte, cantitățile de materiale necesare construirii unei locuințe, timpul necesar ridicării unei locuințe etc., precum şi a problemelor ivite în procesele tehnologice. Din această perspectivă oferită de arheologia experimentală, de a reconstitui diferite tehnici şi tehnologii preistorice, credem că, pentru cunoaşterea şi înțelegerea unor aspecte legate de locuințele cucuteniene, realizarea unor experimente ar putea oferi răspunsuri la ipotezele

formulate de-a lungul timpului. În acest sens, începând din vara anului 2002, sub egida Centrului Interdisciplinar de Studii Arheoistorice din cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza” din Iaşi, în colaborare cu Muzeul de Istorie a Moldovei din Iaşi şi cu Primăria comunei Cucuteni, sub coordonarea noastră, a demarat, la Cucuteni, jud. Iaşi, în apropierea aşezării de pe Dealul Cetăţuia, un proiect de reconstituire a unui sat eneolitic aparţinând culturii Cucuteni. Prin aceasta dorim, pe de o parte, să oferim publicului larg, iubitor de istorie, posibilitatea de a vizualiza mai bine, prin intermediul reconstituirilor, o lume de mult apusă, dar care ne încântă prin creaţiile sale, în special cele ceramice, iar pe de altă parte să oferim specialiştilor rezultatele unor experimente, plecând de la diversele ipoteze emise cu privire la civilizaţia cucuteniană, în special asupra tehnicii şi tehnologiilor folosite de purtătorii acestei culturi, între care şi cele folosite pentru construire a unei locuinţe, pe care le vom prezenta în cele ce urmează.

În primul an al proiectului am hotărât reconstituirea doar a unui tip de locuinţă întâlnit în cadrul culturii Cucuteni, şi anume locuinţa de suprafaţă cu podea simplă, fără platformă de lemn.

Înainte de a începe reconstrucţia propriu-zisă, prima etapă a reprezentat-o procurarea şi pregătirea materialelor de construcţie folosite de către comunităţile cucuteniene: lemn, nuiele, lut, paie şi stuf. Pe cât a fost posibil, în obţinerea şi prelucrarea acestor materiale am folosit unelte de piatră reconstituite, pentru început doar toporul şi tesla, două dintre cele mai utilizate unelte pentru tăierea şi prelucrarea copacilor în vederea obţinerii lemnului necesar structurii locuinţei (COMŞA 1987, 91-92; COTOI, GRASU 2000, 27-31, 72-76).

11.5.1. RECONSTITUIREA UNELTELOR DE PIATRĂ ŞLEFUITĂ.

În mod firesc, prima etapă a experimentului a constat în reconstituirea uneltelor de piatră şlefuită folosite de purtătorii culturii Cucuteni pentru prelucrarea lemnului necesar ridicării unei locuinţe. Pentru început, am hotărât reconstituirea doar a două tipuri de unelte, anume toporul şi tesla de piatră şlefuită, pentru care am folosit rocile preponderent utilizate de către cucutenieni: marnele, gresiile şi calcarele. Dintre acestea, cea mai utilizată rocă în prelucrarea topoarelor şi a teslelor a fost marna, în special marna brună bituminoasă (Mantu C.-M., Ştirbu M., Buzgar N., 1995, p. 125; Petrescu-Dâmboviţa M., Florescu M., Florescu A.C., 1999, p. 257; Cotoi O., Grasu C., 2000, p. 47, 58-59, tab. 6, fig. 8-12), care se găseşte în aflorimente sau sub formă de galeţi în albiile râurilor sau în taluzurile teraselor, în toată zona flişului extern carpatic, din nordul munţilor Carpaţi, până în zona Carpaţilor de Curbură. Spre Siret, marna brună bituminoasă nu se mai găseşte în afloriment, ci doar în terase.

Pentru realizarea uneltelor de piatră am decis folosirea, cu precădere, a marnei brune bituminoase, care a fost colectată din albiile râului Bistriţa şi Pârâului Doamnei, afluent de

dreapta al Bistriței. În aflorimentt, marna apare sub forma unor stânci sau bulgări de mari dimensiuni (fig. 310/1), greu de spart, operație ce necesită un efort foarte mare, existând riscul ca fragmentele desprinse să nu fie potrivite pentru prelucrare. În schimb, mai uşor de prelucrat este marna sub formă de galeți, mulți dintre ei având forme şi dimensiuni apropiate uneltelor cucuteniene (fig. 310/2). De altfel, loturile investigate de noi, provenite din aşezările de la Poduri, Târpeşti, Văleni, Ghelăieşti, Bodeşti-*Frumuşica* şi Răuceşti, demonstrează că purtătorii culturii Cucuteni exploatau tocmai galeții recoltați din depozitele de materiale terigene din terasele sau albiile majore ale râurilor care străbat formațiunile flişului extern al Carpaților Orientali (Cotoi O., Grasu C., 2000, p. 68). Este posibil ca, uneori, atunci când aşezarea se află la o distanță mai mare de sursa de materie primă, prelucrarea sumară a eboşei să se fi făcut pe loc, evitându-se, astfel, un efort în plus pentru transportarea în aşezare a întregului material, din care o parte ar fi fost pierdut în urma cioplirii. Aceasta nu este, însă, o regulă, aşa cum demonstrează, de pildă, inventarul litic de la Răuceşti (Cotoi O., 2003, p. 102), în componența căruia am sesizat o cantitate apreciabilă de galeți neprelucrați sau în curs de prelucrare.

Următoarea operație a fost cea de cioplire, în vederea obținerii unei eboşe. Cioplirea, realizată prin percuție directă, bloc contra bloc (fig. 310/3) sau bipolară, pe o nicovală (fig. 310/4), s-a dovedit a nu fi atât de dificilă, durând, la primul experiment, aproximativ 30 de minute, timp pe care îl socotim foarte mare, dar explicabil dacă avem în vedere lipsa de experiență a cioplitorului, care a efectuat pentru prima oară o asemenea operație. De altfel, pe măsură ce am dobândit experiență, durata confecționării eboşelor s-a redus semnificativ, situându-se, în final, la 10-15 minute.

A urmat şlefuirea eboşelor, folosindu-se ca suport abraziv pentru această operație atât gresii calcaroase sarmațiene, prezente în tot Podişul Moldovei, cât şi gresii cuarțoase din zona de fliş. Pentru început s-a şlefuit întreaga suprafață a eboşei, pe toate cele patru fețe, căutându-se a se netezi cât mai bine nervurile rezultate în urma cioplirii, pentru ca apoi să se şlefuiască cu precădere partea activă, pentru realizarea tăişului (fig. 310/5). Ultima operație a fost cea de ascuțire a tăişului, operație care s-a efectuat pe gresii cuarțoase, cu granulație fină (fig. 310/6). Timpul necesar şlefuirii şi ascuțirii unei piese a fost între trei ore şi trei ore şi 30 de minute efective de lucru, acesta fiind influențat de factori precum: mărimea piesei, varietatea petrografică utilizată, îndemânarea lucrătorului, folosirea sau nu a nisipului ca material abraziv. În total, au fost confecționate 34 de piese: 22 topoare (fig. 311/1) şi 12 tesle (fig. 311/2).

Ultima etapă în reconstituirea uneltelor de piatră şlefuită a fost prinderea în coadă de lemn. Deoarece în arealul culturii Cucuteni nu a fost găsit decât un singur manşon din corn de cerb (la Gura Căinarului, în Basarbia: Sorochin V., 1991, p. 90), am optat pentru o prindere directă în coadă a topoarelor, sistem care pare să fi fost larg utilizat de comunitățile

cucuteniene. Pentru confecționarea cozilor de topor am folosit lemn de ulm (*Ulmus* sp.) şi de fag (*Fagus* sp.), cu o lungimea de aproximativ un metru (fig. 311/3-4), având unul dintre capete îngroşat, pentru a permite prinderea lamei toporului şi a mări rezistența cozii la şocuri. Lama toporului a fost introdusă cu partea dinspre muchie într-un lăcaş scobit la capătul îngroşat al cozii, fixarea fiind făcută cu ajutorul unor pene de lemn (fig. 311/5). Pentru tesle (fig. 311/6) am folosit partea ramificată, în formă de V, a unor crengi, fixarea piesei făcându-se pe un suport plan realizat pe ramificația scurtă, pentru fixare folosindu-se sfoară împletită de cânepă (*Cannabis sativa*).

11.5.2. PROCURAREA ŞI PREGĂTIREA LEMNULUI PENTRU CONSTRUCȚIE.

După confecționarea uneltelor a urmat procurarea şi pregătirea lemnului în vederea realizării structurii lemnoase a locuinței. Pentru aceasta am avut în vedere doar speciile identificate în săpăturile arheologice în aşezările cucuteniene din Moldova: stejarul (*Quercus* sp.), teiul (*Tilia* sp.), alunul (*Corylus avellana*) şi arinul (*Alnus* sp.) (Monah F., 1985; 1992; Monah F., Monah D., 1997, p. 301-302, 311-312; Monah D. et alii, 2003, p. 56-59), noi folosind doar primele trei specii. Stejarul este un lemn de esență tare, care putrezeşte greu în pământ. Astăzi este utilizat cu deosebire la realizarea elementelor de structură a locuințelor, cum sunt furcile, montanții şi tălpile, putând fi folosit şi fără a fi cojit. Teiul, lemn de esență moale, uşor, care putrezeşte repede în pământ, este utilizat atât pentru realizarea unor elemente din structura pereților, care nu sunt introduse în pământ – cum sunt cununile (cosoroabele), de la partea superioară a pereților –, cât, mai ales, pentru realizarea structurii acoperişului: căpriori, coamă, leațuri. Pentru a nu fi mâncat de cari, teiul trebuie curățat de coajă, fapt ce are, însă, efect asupra rezistenței lemnului, care crapă mai uşor. Alunul, caracterizat printr-o mare elasticitate, este folosit la realizarea nuielelor care se împletesc între furci şi montanți. Amprente de frunze de tei şi alun au fost identificate şi în lutuiala podelelor, ceea ce ar proba folosirea celor două specii şi la realizarea structurii podelelor, nefiind exclus ca în structura podelei să fi fost folosite doar crengi şi frunze de la cele două specii.

În procurarea şi pregătirea lemnelor am realizat mai multe experimente, care au constat în folosirea toporului şi a teslei de piatră şlefuită pentru toate operațiile: doborâre, curățare de crengi, cojire şi secționare. Prima operație a fost cea de doborâre, pentru care s-a folosit toporul de piatră. Modul de utilizare al acestuia s-a dovedit a fi diferit de cel al toporului de fier, în sensul că, dacă cu toporul de fier se poate tăia aproape perpendicular pe fibra lemnoasă, cu lovituri puternice, tăierea cu toporul de piatră reprezintă mai mult o aşchiere de sus în jos, pe o lungime de până la 0,50 m, pe întreaga circumferință a copacului (fig. 312/1). Această tehnică a fost deprinsă după ce, în doar câteva minute, am spart două topoare de piatră cu care am încercat să tăiem perpendicular pe fibra lemnoasă, prin aplicarea unor lovituri puternice. De remarcat că, prin această tehnică de doborâre, folosită şi

la secționare, părțile rezultate vor avea unul dintre capete ascuțit (fig. 312/2), ne mai fiind necesară o asemenea operație în vederea plantării lor în pământ sau în tălpicii de lemn.

Au fost realizate patru doborâri cu toporul de piatră (tab. 11). Prima a fost cea a unui stejar cu diametrul de 0,24 m, care s-a realizat în două ore şi 11 minute de lucru efectiv. A doua doborâre a fost a unui alt stejar, cu diametrul de 0,18 m, pentru care au fost necesare o oră şi 16 minute de lucru. Următoarea doborâre a fost a unui tei cu diametrul de 0,13 m, doborâre care s-a realizat în doar opt minute. Ultima doborâre a fost a unui ulm (*Ulmus* sp.), lemn de esență tare, cu diametrul de 0,12 m, care s-a efectuat în 27 minute. Aceşti timpi pot fi comparați cu performanțele obținute cu un topor de fier: 14 minute pentru doborârea unui stejar cu diametrul de 0,18 m şi mai puțin de două minute pentru un tei cu diametrul de 0,12 m.

Tabel. 11. Timpii de doborâre, curățare, cojire şi tăiere a copcilor cu unelte de piatră.

Specia	Doborârea	Curățarea	Cojirea	Secționarea	Total
Stejar D = 0,24 m H = 9,40 m	2h 11’	20’	3 oameni x 1h 12’ = 3h 36’	cu topor = 44’ cu teslă = 58’	7h 49’
Stejar D = 0,18 m H = 7,80 m	1h 16’	-	59’	cu topor = 1h 5’ cu teslă = 46’	4h 6’
Tei D = 0,13 m	8’	-	-	-	8’
Ulm D = 0,12 m	27’	-	-	-	27’

Următoarele operații, de curățare, cojire şi secționare, au fost realizate doar pentru cei doi stejari doborâți. Curățarea de crengi şi tăierea ramurilor coroanei primului stejar a durat 20 de minute, în timp ce pentru al doilea stejar s-a realizat în câteva minute. Cojirea s-a efectuat atât cu tesla, cât şi cu toporul de piatră, reprezentând mai mult o operație de tocare măruntă a cojii (fig. 312/3). După mai multe încercări, cea mai uşoară şi rapidă metodă de cojire a fost cea prin care se realiza mai întâi o tocare, cu ajutorul toporului, a cojii pe lungimea trunchiului, urmându-se structura acesteia, urmată apoi de îndepărtarea cojii cu ajutorul teslei, cu care se acționa perpendicular pe axul trunchiului. Îndepărtarea cojii se putea face doar cu mâna, prin smulgere de pe trunchi a cojii tocate. Cojirea primului stejar s-a realizat de către trei persoane într-o oră şi 12 minute, în timp ce aceeaşi operație pentru al doilea stejar, realizată de o singură persoană, a durat doar 59 minute. Diferența a fost dată atât de faptul că pentru primul stejar s-au încercat mai multe metode de cojire până s-a ajuns la cea mai potrivită, cât şi de faptul că la primul stejar cojirea s-a realizat înainte de secționarea lui, ceea ce a însemnat o manipulare destul de grea a întregului trunchi, în timp

ce la al doilea stejar cojirea s-a realizat după secționare, furcile rezultate fiind mai uşor de manipulat.

Ultima operație a fost de secționare a trunchiurilor pentru obținerea unor furci cu înălțimea cuprinsă între 2,50 şi 2,60 m, operație care s-a realizat atât cu toporul (fig. 312/5), cât şi cu tesla (fig. 312/4). Timpii de secționare au fost aproximativ egali, timpul mai mare pentru operația de secționare cu toporul la al doilea stejar fiind dat de faptul că toporul prezenta o fisură, ceea ce a determinat o micşorare a frecvenței loviturilor şi a forței folosite, existând pericolul ca la o lovire mai puternică să se crape. Două dintre cele şase furci obținute, care urmau să fie folosite ca montanți, au fost despicate pentru că erau prea groase. Şi această operație s-a realizat cu ajutorul uneltelor de piatră şi de lemn, folosind ca ic un topor de piatră, iar ca pene câțiva țăruşi (fig. 313/1-2). Operația a fost realizată de către doi oameni, care au reuşit să despice cele două trunchiuri în aproximativ 10 minute fiecare.

Toate aceste operații, cu excepția despicării, s-au realizat la locul exploatării, aşa cum, probabil, se întâmpla şi în trecut. Transportul materialului lemnos reprezintă şi el o problemă atunci când urmărim să cunoaştem cât mai bine modul în care comunitățile cucuteniene şi-au procurat materialele necesare ridicării locuințelor. Foarte probabil, distanța dintre aşezare şi locul de exploatare a lemnului era mult mai mică decât cea pe care am avut-o noi de acoperit, de aproximativ trei kilometri. Şi, la fel de probabil, multe dintre materialele lemnoase, mai ales cele grele, erau transportate cu ajutorul vitelor. Încercând să cunoaştem efortul pe care l-ar fi depus doi oameni în transportarea unui trunchi de copac, putem spune că un trunchi de stejar, cu diametrul de 0,20 m şi lungimea de 2,60 m, a fost transportat pe o distanță de trei km, pe umeri, de către doi bărbați cu vârsta între 20 şi 30 de ani şi cu greutatea între 75 şi 100 kg, în 45 de minute.

Alături de aceste date înregistrate, se impun câteva observații cu privire la exploatarea lemnului. În primul rând, pentru realizarea structurii lemnoase am folosit copaci tineri, cu diametrul de până la 0,25 m, ceea ce înseamnă copaci de cel mult 30 de ani. Aceştia nu au putut fi găsiți decât spre marginea pădurii, acolo unde se dezvoltă cele mai tinere elemente ale acesteia. De asemenea, s-a căutat exploatarea doar a copacilor cu o verticalitate aproape perfectă, în special pentru teii folosiți la structura acoperişului. Acest fapt a făcut ca aria de exploatare să se lărgească considerabil, copacii necesari pentru ridicarea unei locuințe fiind căutați pe o suprafață de aproximativ două hectare de pădure. Greutăți destul de mari au existat şi în procurarea nuielelor de alun, pentru care aria de exploatare s-a lărgit foarte mult. Chiar dacă aceste probleme pot fi puse pe seama regimului silvic de astăzi, credem că unele dintre ele au fost întâmpinate şi de către comunitățile cucuteniene, mai ales într-un regim de exploatare a lemnului mult mai intens decât cel de astăzi.

11.5.3. PREPARAREA LUTULUI.

Al doilea material de construcție folosit de către comunitățile cucuteniene a fost lutul, prezent în săpăturile arheologice prin fragmentele de lipitură arsă provenind atât de la pereți, cât şi de la podele. Acestea au în structură numeroase amprente de pleavă şi tije tocate de cereale, mai rar de frunze, ceea ce demonstrează că prepararea lutului se făcea prin înmuiere cu apă şi amestecarea cu pleavă şi paie tocate. Pasta astfel obținută, foarte densă, a fost folosită la acoperirea structurii lemnoase a pereților, după cum o dovedesc numeroasele amprente de nuiele, oferind o bună izolație termică locuinței. Modul de realizare al acestui amestec nu ne este cunoscut, dar, foarte probabil, acesta nu era diferit de cel întâlnit astăzi în societatea tradițională românească. Astfel, acest amestec, numit, în general, în zona Moldovei, cu numele de *lut* (Cojocaru M., 1983, p. 83-84) sau, în zonele sudice ale României, cu numele de *ceamur* (Stoica G., Petrescu P., 1997, p. 133), este realizat din lut înmuiat cu apă şi amestecat, prin frământare cu picioarele sau cu ajutorul vitelor, cu paie tocate şi pleavă de cereale (Stănculescu Fl., Gheorghiu A., Stahl P., Petrescu P., 1957, p. 19; Ionescu Gh., 1971, p. 40-41).

Având în vedere aceste date, am trecut la prepararea lutului, prima operație fiind cea de fărâmițare mecanică. A urmat înmuierea (fig. 313/3), amestecarea cu pleavă şi paie mărunțite şi călcarea cu picioarele. Operația a durat aproximativ trei ore, adăugându-se treptat apă şi paie până s-a obținut o pastă densă care, prin batere, să se lipească de structura de nuiele a pereților (fig. 313/4).

Cunoaşterea cantităților de materiale necesare pentru prepararea lutului folosit la construirea unei locuințe a reprezentat o altă problemă la care am dorit să răspundem prin experimentul nostru. Astfel, cantitatea de lut folosită pentru lipirea celor patru pereți ai locuinței şi amenajarea podelei a ocupat un volum egal cu volumul ocupat de aproximativ 15 tone de grâu, ceea ce ar însemna o cantitate mai mare de lut. Acesta a fost extras dintr-o lutărie aflată la cca. 2 km distanță, în eneolitic, însă, el fiind extras din cuprinsul aşezării, aşa cum o demonstrează numeroasele gropi descoperite în aşezări. Ținând seama de faptul că densitatea argilei poate fi estimată la valoarea de 1,5 g/cmc, am putea spune că lutul necesar construcției noastre a fost excavat dintr-un volum de peste 10 mc. Dacă o groapă de forma unui trunchi de con, cu diametrul gurii de 3 m, adâncimea de 1,5 m şi diametrul fundului de 0,5 m, are un volum de 4,2 mc, atunci, pentru extragerea a peste 10 mc de lut era nevoie de săparea a aproape trei gropi de dimensiunile amintite. Evident, acestea sunt nişte date relative, dar care pot oferi, totuşi, o imagine asupra necesarului de lut pentru o locuință cucuteniană de dimensiuni mici, fără platformă de bârne despicate lutuite. Nu trebuie uitat că ştim foarte puține date despre modul în care se prezenta un perete al unei locuințe cucuteniene: înălțime, grosime, dacă era lutuit pe ambele părți, noi reconstituind o

locuință cu pereții înalți de 1,80 m, lutuiți pe ambele părți şi groşi de cca. 0,30-0,35 m, ceea ce a însemnat o cantitate mare de lut.

Cantitatea de paie utilizată o estimăm la aproape 1000 kg, cantitate ce astăzi se obține la un hectar de cultură, cu o producție de 2000 kg de semințe.

Cel mai uşor a fost să calculăm cantitatea de apă folosită pentru prepararea lutului, care a ajuns la 4380 l. Evident, greutăți am întâmpinat şi în procurarea acesteia, greutăți care credem că le-au întâmpinat şi cei care au construit acum 6000 de ani. Pentru început am utilizat apa captată de la un izvor din apropiere, care, într-o zi de august, după o lună de secetă, a fost de aproape 800 l. Restul de apă a fost adusă cu cisterna, dintr-o baltă din apropiere. Chiar dacă regimul precipitațiilor era mai bogat decât cel de astăzi, credem că procurarea apei necesare pentru lutuirea locuințelor ridica unele probleme, fiind nevoie de o altă sursă decât cea folosită în mod curent pentru aprovizionarea cu apă potabilă.

11.5.4. PREGĂTIREA STUFULUI.

Un alt material de construcție folosit de comunitățile cucuteniene a fost stuful. Până în prezent, din datele pe care le avem, stuful (*Phragmites australis*) este documentat ca fiind folosit la realizarea structurii pereților, după cum o dovedesc amprentele de tulpini de pe mai multe fragmente de lipitură arsă descoperite la Poduri (Monah F., Monah D., 1995, p. 312, fig. 1/8; 2). Datorită calităților sale, stuful a fost şi mai este folosit cu precădere la acoperirea locuințelor tradiționale româneşti, precum şi la construirea paravanelor la stână. Acest fapt ne determină să credem că stuful a fost folosit la acoperirea locuințelor şi de către comunitățile cucuteniene, după cum pare a o documenta cenuşa albicioasă specifică, descoperită, de multe ori, între dărâmăturile locuințelor cucuteniene, pe podea, care, foarte probabil, provine de la acoperişul prăbuşit. Având în vedere aceste date, am hotărât folosirea stufului pentru acoperirea locuinței reconstituite. Pentru aceasta am utilizat stuf neajuns la maturitate, cu frunze, numit de către localnici *pănuşiță*. Recoltarea s-a făcut cu o grupă de cinci persoane, care, timp de două zile, au tăiat stuf şi legat snopi, muncind aproximativ 10 ore pe zi. La recoltare am folosit tesla (fig. 313/5), cu care s-a putut tăia, dar este foarte probabil că pentru aceasta, în eneolitic, se foloseau seceri. Stuful, cu lungimea variind între 1,50 m şi 2 m, a fost apoi legat în snopi cu diametrul de 0,20-0,30 m (fig. 313/6).

11.5.5. RIDICAREA LOCUINȚEI.

Având în vedere tipurile de locuințe cucuteniene, pentru început am hotărât să reconstituim o locuință de suprafață de dimensiuni mici (7 x 4 m), cu o singură cameră, cu podeaua realizată pe pământ, din lut bătătorit, parțial cu o structură de crengi şi frunze lipită cu lut amestecat cu pleavă şi paie. Întrucât ne găseam la primul experiment şi fiind oarecum sceptici cu privire la ipoteza pereților pe tălpici de lemn, am hotărât să reconstituim sistemul cel mai simplu de realizare al pereților, şi anume cu furcile şi montanții înfipți în pământ, identificat cel mai bine în aşezarea de la Malnaş (László A., 1988, p. 25-30).

După delimitarea spațiului viitoarei locuințe s-a trecut la săparea gropilor pentru plantarea furcilor şi a montanților. În total au fost săpate 17 gropi, cu dimensiuni variate. Gropile celor patru furci din colțurile locuinței au fost săpate la dimensiuni aproape egale, cu diametrul cuprins între 0,50 m şi 0,60 m şi adâncimea între 0,75 m şi 0,85 m (fig. 314/1). Gropile montanților dispuşi în lungul pereților au avut dimensiuni diferite, mai mari pentru montanții de la mijlocul pereților şi mai mici pentru ceilalți. Săparea acestor gropi a ridicat unele probleme în legătură cu modul de săpare şi evacuare a pământului. Pentru început am încercat săparea cu ajutorul unei teslei, dar am constatat că manevrarea acesteia este destul de dificilă, groapa crescând în diametru datorită lungimii cozii. În acelaşi timp, am observat că scoaterea pământului din groapă este, de asemenea, o operație dificilă, mai ales din gropile înguste. Aceste dificultăți, precum şi dimensiunile mici ale gropilor de plantare de la Malnaş, aproape de grosimea stâlpilor de lemn, ne determină să ne gândim şi noi la o tehnică şi o îndemânare dezvoltată din partea constructorilor cucutenieni (László A., 1988, p. 30), pe care noi nu am putut-o încă reconstitui, dacă nu cumva stâlpii din structura locuințelor erau înfipți în pământ prin batere.

În paralel cu săparea gropilor s-au prelucrat furcile. Pentru realizarea lor s-au folosit doi stejari, care au fost secționați în segmente aproximativ egale, cu lungimea cuprinsă între 2,52 şi 2,60 m. La capătul gros, furcile, datorită operației de tăiere, care s-a realizat, aşa cum arătam, mai mult prin aşchiere de sus în jos, pe o lungime de aproximativ 0,30-0,50 m, erau oarecum ascuțite. Partea superioară a fost îndreptată, obținându-se o suprafață orizontală pentru a fixa cununile pereților (cosoraobele). În centrul acestei suprafețe s-a realizat o mică gaură pentru fixarea, cu ajutorul unui cui de lemn, a cununilor şi căpriorilor. Partea inferioară a furcilor, cea care urma să fie îngropată, a fost cojită şi apoi arsă, pentru a nu putrezi şi a rezista insectelor din pământ. Arderea s-a făcut cu paie, furcile fiind lăsate în foc aproximativ 10-15 minute, până s-au înnegrit (fig. 314/2).

După ardere, furcile au fost montate în gropile de la colțurile locuinței. S-a trecut apoi la fixarea lor prin umplerea gropilor cu pământul rezultat din săparea acestora şi baterea cu ajutorul maiurilor de lemn (fig. 314/3).

A urmat montarea cununilor, care au fost cojite şi prelucrate la capete pentru o mai bună aşezare pe furcă, inclusiv prin perforare, pentru prinderea în cuie de lemn. Primele cununi montate au fost cele ale pereților lungi, cu lungimea de 7,53 m, respectiv 7,50 m, pentru care s-au folosit doi tei. A urmat montarea cununilor de pe pereții scurți, ale căror dimensiuni au fost de 4,13 m, respectiv 4,18 m (fig. 314/4). Fixarea cununilor s-a făcut atât prin cuie de lemn, cât şi prin legături vegetale. Înălțimea pereților, rezultată după montarea cununilor, a fost de aproximativ 1,80 m.

A urmat plantarea montanților în lungul tuturor celor patru pereți, fiind dispuşi la distanțe egale, de aproximativ 1-1,20 m, cu rol dublu, de a fixa structura de nuiele a pereților

şi de a prelua din greutatea acoperişului. La partea superioară, montanţii au fost prinşi de cununi cu ajutorul legăturilor din răchită (fig. 314/5).

S-a trecut apoi la montarea, pe pereţii scurţi, a stâlpilor de susţinere a coamei acoperişului, care au preluat şi sarcina de montant median pe cei doi pereţi. Aceştia au avut lungimile de 3,92 m, respectiv 4 m, pentru realizarea lor tăindu-se doi tei. Pentru plantarea lor s-a săpat câte o groapă, fixarea de cununi realizându-se cu ajutorul unui cui de lemn şi a legăturilor de răchită şi împletitură de coajă de tei.

A urmat montarea coamei acoperişului (fig. 314/6), care a fost realizată dintr-un tei cu lungimea de 7,62 m. Aceasta fost prinsă la partea superioară a stâlpilor în cuie de lemn şi cu legături de răchită şi împletitură de coajă de tei. Pentru a evita curbarea acesteia, la mijloc a fost montat un stâlp, fixat într-o groapă de 0,08 m adâncime şi prins de coamă cu împletitură de răchită Stâlpul, cu lungimea de 3,41 m, a fost realizat dintr-un tei.

După montarea coamei s-a trecut la realizarea structurii de nuiele a pereţilor. Despre aceasta cunoaştem foarte puţine date, amprentele de nuiele şi crengi, păstrate pe resturile de lipituri arse ale pereţilor, oferind puţine informaţii. Datorită dimensiunilor mici ale lipiturilor de perete, dar şi a faptului că ele reprezintă resturi căzute ale pereţilor, nu putem şti prea multe despre cum s-a realizat structura de nuiele: a fost o structură de nuiele împletite sau nuielele erau aşezate una lângă alta? Structura a fost realizată pe orizontală sau pe verticală, deasă sau mai puţin deasă şi întrebările pot continua. Acest fapt ne-a determinat să reconstituim trei tipuri de structuri, pentru a urmări modul în care acestea se comportă în timpul construirii, dar mai ales după terminarea pereţilor. Astfel, un prim tip de structură a fost reconstituită pe unul dintre pereţii lungi ai locuinţei, prin plasarea în plan vertical, între furci şi montanţi, a 38 de pari, groşi de aproximativ 0,05 m, la distanţă de cca. 0,10-0,15 m între ei. Aceştia au fost foarte puţin înfipţi în pământ şi legaţi, la partea superioară, de cunună, cu coajă de tei (fig. 315/1).

Al doilea tip de structură a fost reconstituit pe celălalt perete lung şi a constat dintr-o împletitură de nuiele pe verticală. Pentru aceasta, am fixat pe furci şi montanţi un suport orizontal constând din trei şiruri de nuiele groase, dispuse la distanţe aproape egale pe înălţimea peretelui. Între aceste şiruri au fost împletite un număr de 64 de nuiele, care nu au mai fost înfipte în pământ sau legate de cunună la partea superioară (fig. 315/2).

Ultimul tip de structură reconstituit a fost cel al împletiturii de nuiele pe orizontală, care s-a realizat pe cei doi pereţi scurţi ai locuinţei. Pentru o împletitură cât mai bună, pe cei doi pereţi au fost aşezaţi vertical alţi câţiva pari, pe care s-au împletit 60 de nuiele pe un perete şi 83 de nuiele pe celălalt perete (fig. 315/3). Pe peretele nordic, aproximativ la centru, la 1,5 m înălţime, a fost rezervat un spaţiu circular, cu diametrul de cca. 0,5 m, pentru realizarea unei ferestre. Pe peretele sudic, între stâlpul ce susţine coama acoperişului şi

montantul din dreapta a fost rezervată intrarea, cu o lățime de 0,80 m şi înălțimea de 1,80 m (fig. 315/4).

După terminarea realizării structurii pereților a urmat realizarea acoperişului. Reconstituirea pe care am realizat-o se bazează, în primul rând, pe datele şi informațiile etnografice, convinşii fiind că acoperişul locuințelor cucuteniene nu diferea prea mult de cel al construcțiilor actuale cu acoperişul din stuf sau paie.

Prima etapă în realizarea acoperişului a fost ridicarea coamei pe stâlpi, care s-a realizat înainte de alcătuirea structurii pereților. A urmat montarea căpriorilor (18), realizați din trunchiuri de tei, cu lungimea cuprinsă între 2,72 m şi 3,10 m. Primii au fost montați cei de pe margini, fiind prinşi pe coamă cu răchită şi coajă de tei, iar pe furci şi cununi au fost fixați cu ajutorul cuielor de lemn şi a legăturilor vegetale. S-au montat apoi ceilalți căpriori, câte şapte pe fiecare pantă a acoperişului, fiind plasați la distanțe aproape egale între ei (fig. 315/4). Au fost fixați de coamă, la partea superioară, şi de cununi, la partea inferioară, cu ajutorul legăturilor de răchită şi coajă de tei. Înălțimea rezultată a acoperişului a fost de 1,40 m, cu o pantă de 37°.

Următoarea operație în realizarea acoperişului a constat în montarea pe căpriori, paralel cu coama, a leaturilor, pe care urmau să se aşeze snopii de stuf. Leaturile aveau lungimea acoperişului, fiind realizate fie dintr-un singur trunchi de tei, fie din două sau mai multe fragmente de trunchiuri de tei. Au fost montate patru rânduri de leaturi pe o pantă a acoperişului şi cinci pe cealaltă pantă.

După montarea leaturilor s-a trecut la realizarea învelitorii acoperişului. Snopii de stuf au fost aşezați pe pantele acoperişului pe două rânduri: primul rând a fost aşezat la partea inferioară a pantelor acoperişului, cu partea dinspre rădăcină în jos (fig. 315/5); al doilea rând de snopi a fost aşezat la partea superioară a acoperişului, cu partea dinspre rădăcină spre coamă şi cu frunzele în jos, cele două rânduri de snopi suprapunându-se la vârf, la mijlocul pantei (fig. 315/6). Snopii au fost aşezați unul lângă altul. Acolo unde s-a constatat că nu s-a realizat o montare cât mai strânsă a snopilor, deasupra s-a aşezat câte un alt snop care a fost desfăcut pentru ca stuful să fie aşezat mai bine în spațiile rămase libere între snopii din primul rând. În total au fost utilizați 279 de snopi, dintre care 138 de snopi pe o pantă şi 141 de snopi pe cealaltă pantă (fig. 316/2).

După aşezarea snopilor, pentru fixarea acestora s-au montat alte rânduri de leaturi, aproximativ în linie cu leaturile pe care s-a montat învelitoarea de stuf, care au fost legate de primele cu o împletitură vegetală (sfoară de cânepă), trecută, cu ajutorul unui ac de lemn, printre snopii de stuf (fig. 316/3).

S-a trecut apoi la baterea lutului pe pereți. Pentru peretele opus intrării, baterea lutului s-a realizat înainte de construirea acoperişului, astfel că, în timpul realizării acestuia, în zona peretelui s-a lucrat mai greu datorită necesității de a proteja peretele, încă umed. Acest fapt

ne-a făcut să credem că baterea lutului se făcea după construirea acoperişului, existând pericolul ca pereții umezi să se deterioreze în timpul realizării acestuia; în acelaşi timp, acoperişul ar fi protejat pereții, încă umezi, de ploaie, care i-ar fi putut deteriora. După terminarea baterii lutului am constatat că ipoteza noastră nu este viabilă, pereții uscându-se abia după trei luni de zile. La fel de greu s-a uscat şi podeaua, în porțiunile unde ea a fost realizată din lipitură de lut. De altfel, această ipoteză ne fusese infirmată şi de informațiile etnografice din zonă cu privire la construcțiile cu pereții ridicați din împletitură de nuiele (paiantă). Mai mult, în vara acestui an (2004), reconstituind un alt tip de locuință, cu podeaua realizată pe o structură de bârne despicate, am constatat că, neprotejați de acoperiş, pereții şi podeaua de lut s-au uscat în aproximativ două săptămâni. Ploaia, căzută după zece zile de la lipirea pereților şi podelei, nu a provocat deteriorări de structură, uscarea realizându-se în aproximativ 30 de ore. Deci, putem spune că, aproape sigur, lutuirea pereților şi a podelei se realiza înainte de ridicarea acoperişului.

Baterea lutului s-a făcut prin aruncarea cu mâna, de la o distanță de aproximativ un metru, a unui bulgăre de lut amestecat cu paie, care astfel realizează o mai bună priză pe structura de nuiele a peretelui. Operația s-a făcut pe etape, pereții ridicându-se cu câte 0,50 m, după care erau lăsați să se zvânte aproximativ o jumătate de zi (fig. 316/4). Pentru continuarea baterii lutului, partea superioară a peretelui construit a fost udată, pentru realizarea prizei. La partea superioară a pereților, lutul s-a bătut până la cununi, acestea fiind prinse şi ele în lut. Nu am calculat timpul efectiv de lucru pentru baterea lutului, întreaga operație realizându-se în cinci zile, cu un număr de zece lucrători, care au şi călcat lutul.

După baterea lutului s-a trecut la netezirea pereților, pentru care s-a folosit un lut mai argilos, amestecat doar cu pleavă. Din păcate, datorită atât structurii de nuiele mai rare, cât şi compoziției amestecului, cantitatea de paie nefiind bine proporționată, în pereți au apărut crăpături destul de profunde.

Întrucât uscarea pereților a durat peste trei luni de zile, terminarea reconstituirii locuinței a trebuit amânată pentru anul următor, 2003 (fig. 319/4). De remarcat că peste iarnă, care a fost grea, cu multă zăpadă, locuința a rezistat foarte bine, doar acoperişul suferind unele stricăciuni, care au fost reparate înainte de continuarea reconstituirii. Prima operație a fost de închidere a frontoanelor prin realizarea unei structurii dense de nuiele împletite (aproape câte 450 de nuiele, de dimensiuni diferite, pentru fiecare fronton) care apoi s-a lutuit (fig. 316/5-6).

A urmat amenajarea podelei şi a interiorului locuinței. Pentru că în cazul unor locuințe cucuteniene s-a vorbit de existența dacă nu a unui etaj, de cel puțin a unui tavan sau a unor platforme lutuite, dispuse deasupra unor complexe gospodăreşti, am hotărât amenajarea unei mici asemenea platforme pe lângă peretele opus intrării, de-a lungul său, pe o lățime de 1,30 m, la înălțimea peretelui. Pentru aceasta am realizat o structură de nuiele împletite,

dispusă pe o ramă formată de cununile pereților şi un trunchi de tei, paralel cu peretele scurt, sprijinit, aproximativ la mijloc, de un stâlp vertical (fig. 317/1). Platforma a fost apoi lutuită şi netezită (fig. 317/2), creând astfel atât un spațiu de depozitare, cât şi un spațiu de dormit.

După această ultimă amenajare, ce a necesitat şi aport de lemn, am putut aprecia totalul de material lemnos folosit la realizarea structurii de lemn a locuinței, fără nuielele folosite la închiderea frontoanelor şi la platforma suspendată: doi stejari, 36 de tei şi 245 vergele şi nuiele de alun, însumând aproximativ 1,5 mc.

Aşa cum am precizat, pentru această primă reconstituire a unei locuințe cucuteniene am hotărât realizarea unei podele de lut bătătorit, care a fost aşezat într-un strat gros de aproximativ 5 cm şi compactat cu ajutorul maiurilor. Spre peretele opus intrării şi în zonele unde urma să se realizeze diferite amenajări interioare (vatră, cuptor, loc de râşnit), podeaua a fost realizată dintr-o structură de crengi şi frunze de stejar şi tei, dispuse fără o anumită ordine (fig. 317/3), pe care apoi s-a bătut lut amestecat cu paie (fig. 317/4).

A urmat amenajarea interiorului locuinței prin reconstituirea unei banchete de lut, a unei vetre, a unui cuptor, a unui loc de râşnit şi a unei casete de lut pentru păstrarea cerealelor.

Bancheta a fost amenajată pe peretele opus intrării, având lungimea de 2 m, lățimea de 1,30 m şi înălțimea de 0,20 m. A fost realizată prin baterea lutului pe podeaua cu structură de crengi şi frunze, marginile fiind rotunjite (fig. 317/5). Asemenea banchete de lut erau folosite, foarte probabil, pentru dormit, pentru ca în timpul zilei să fie utilizate în diverse activități casnice, după cum o demonstrează descoperirile de fragmente ceramice şi alte piese rămase pe ele. În apropiere, spre centrul locuinței, a fost construită vatra, de formă pătrată, cu suprafața de aproximativ 1 m. Pentru construirea ei s-a realizat o mică platformă de pietre, aşa cum întâlnim şi în săpăturile arheologice, cu rolul de a menține căldura. Pe această platformă s-a lipit un strat gros de câțiva centimetri de lut mai nisipos, înmuiat cu apă, suprafața fiind bine netezită. Pe margine s-a ridicat o gardină de lut, cu înălțimea de 0,10 m, de formă triunghiulară, cu vârful rotunjit (fig. 317/6). În apropierea vetrei, lângă peretele estic, a fost reconstituit un cuptor de copt pâine (fig. 318/2). Pentru vatra acestuia s-a construit, de asemenea, o platformă de pietre, bolta, din lut, fiind realizată pe o structură de nuiele împletite (fig. 318/1).

În aceeaşi zonă, pe peretele de est, au fost reconstituite alte două amenajări casnice în legătură cu prepararea hranei: un loc de râşnit şi o cutie de lut pentru cereale. „Moara” a fost realizată din două pietre alveolate, încastrate în lut, dispuse una lângă alta şi înconjurare de o mică ramă de lut cu scopul de a proteja produsul măcinat (fig. 318/3). Cutia de lut, cu laturile de 0,65 x 0,55 m, înălțimea de 0,20 m şi grosimea pereților de 0,04-0,05 m, a fost dispusă cu una din laturile lungi pe perete (fig. 318/4). A fost realizată prin metoda sulurilor de lut, dispuşi unul peste altul.

După definitivarea construcției, pentru a face mai sugestivă reconstituirea pentru vizitatori, au fost realizate şi câteva instalații şi piese de mobilier. A fost instalat un război de țesut vertical (fig. 318/5) şi a fost amenajat un atelier pentru prelucrarea pietrei şi osului, precum şi o masă rotundă şi două scăunele (fig. 318/6, 319/1). Pentru piesele de mobilier dispunem de numeroase replici din lut ars descoperite în săpăturile întreprinse până acum.

11.5.6. CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA EXPERIMENTULUI.

După doi ani de la ridicarea locuinței, am putut face câteva observații asupra modului cum s-a comportat construcția noastră (fig. 319/2). Am remarcat că, fiind construită puțin în pantă, peretele sudic, cu intrarea, s-a aplecat puțin spre afară, mai ales la partea superioară, asupra căreia a acționat greutatea acoperişului, precum şi greutatea lutului bătut pe frontoane. Acest lucru ne confirmă faptul că meşterii cucutenieni au acordat o atenție sporită pregătirii terenului pe care urma să se construiască viitoarea locuință, realizând un plan orizontal prin nivelare, uneori cu adăugarea unei cantități însemnate de pământ, aşa cum se înregistrează în săpăturile arheologice.

Cu privire la pereți, am constatat că cei care au avut o structură de nuiele împletite pe orizontală s-au comportat cel mai bine, doar la partea superioară având loc o tasare datorată uscării lutului. Ceilalți doi pereți au avut de suferit datorită structurii rare de nuiele şi neancorării prea bine a acestora de furci, montanți şi cununi. Greutatea lutului bătut a făcut ca pereții să fie împinşi, la partea superioară, spre exterior. Structura rară de nuiele a dus şi la creşterea cantității de lut bătut, astfel că pereții se prezintă uşor supraîncărcați cu lut, ceea ce nu se prea regăseşte în săpăturile arheologice, lutuielile de perete fiind foarte puține. Apoi, compoziția lutului a făcut ca, după uscare, pereții să prezinte crăpături destul de accentuate. Toate aceste observații ne permit să spunem că, pentru realizarea unei construcții solide, structura pereților trebuie să fie foarte deasă, cu nuielele una lângă alta. Dacă avem în vedere observațiile arheologice cu privire la amprentele de nuiele păstrate în lutuielile arse ale pereților locuințelor cucuteniene, care, de cele mai multe ori, sunt paralele şi alăturate, mai puțin denotând nuiele împletite, am putea spune că, probabil, structura pereților era realizată din nuiele aşezate vertical, una lângă alta, legate foarte bine, la partea superioară, de cununile pereților. Această modalitate de realizare a structurii nu permite nici încărcarea cu lut a pereților, nuielele împletite creând un spațiu destul de mare în jurul parilor de sprijin, spațiu care trebuie umplut cu lut.

Observații se pot face şi asupra compoziției lutului, în sensul că acesta trebuie să conțină foarte multe paie, pentru a nu produce crăpături în perete. De asemenea, calitatea lutului, care trebuie să fie mai pământos, joacă un rol în obținerea unui rezultat mai bun.

Şi acoperişul comportă unele observații. Astfel, am constatat că lemnul de tei care nu a fost curățat de coajă a fost atacat de diverse insecte, ceea ce ne întăreşte convingerea că lemnul folosit de cucutenieni era cojit înainte de a fi întrebuințat, dacă nu chiar trecut prin foc.

Apoi, datorită greutăţii învelitorii, unii dintre căpriori s-au curbat, ceea ce înseamnă că grosimea acestora trebuie să fie mai mare. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în privinţa coamei acoperişului, care, căzând de pe stâlpul de susţinere, s-a curbat foarte tare. Acest fapt ne determină să spunem că, pentru susţinerea acoperişului, erau necesari mai mulţi stâlpi de susţinere, în funcţie de lungimea acoperişului, care fie erau plantaţi în podea (în săpături, însă, nu s-au descoperit urme de la gropile unor asemenea stâlpi), fie erau fixaţi pe bârne sprijinite pe pereţi, perpendiculare pe axul lung.

Stuful folosit de noi la realizarea acoperişului s-a dovedit a nu fi cea mai bună soluţie. Fiind încă verde, după uscare el s-a tasat, lăsând spaţii între snopi. De asemenea, cantitatea de stuf folosită a fost insuficientă, în al doilea an adăugând încă aproximativ 100 de snopi. Modul de îmbinare a stufului pe coamă s-a dovedit şi el inadecvat. Plasaţi cap la cap pe coamă, în timpul anului snopii au alunecat, fapt ce a permis pătrunderea precipitaţiilor. Pentru a înlătura această situaţie, am plasat un şir de snopi de-a lungul coamei, apoi am trecut snopii de pe pantele acoperişului peste coamă, iar deasupra am mai aşezat un rând de snopi de-a lungul coamei. Astfel, am reuşit o mai bună etanşeizare la coamă a acoperişului, care s-a dovedit eficientă. Se pune întrebarea dacă nu cumva pentru realizarea acoperişului se folosea stuf ajuns la maturitate, fără frunze. Aceasta ar însemna că, cel puţin în cazul stufului, se poate vorbi de o pregătire în prealabil a materialului de construcţie, stuful matur neputând fi recoltat decât iarna.

Experimentele de la Cucuteni ne-au permis o primă evaluare a cantităţilor de materiale folosite pentru realizarea unei construcţii cucuteniene, a timpului şi eforturilor necesare pentru confecţionarea uneltelor de piatră şi a realizării unei construcţii. Rămân, însă, numeroase probleme neelucidate, precum problema podelelor cu structură de bârne despicate, a arderii intenţionate sau nu a acestora etc., probleme la care ne propunem să răspundem în viitoarele experimente.

11.6. RESTAURAREA ŞI CONSERVAREA MATERIALULUI CERAMIC DE LA CUCUTENI-*CETĂŢUIE*

Materialul arheologic, rezultat din săpăturile de la Cucuteni-*Cetăţuie*, a relevant o ceramică bogată în tipologii, ceramică de uz gospodăresc, dar mai ales ceramica pictată, deosebit de frumoasă, reprezentări antropomorfe şi zoomorfe, aparţinând fazei Cucuteni A, dar mai ales fazei Cucuteni B. Importanţa acestei categorii de patrimoniu muzeal atrage de la sine şi sarcina conservării şi restaurării ei, ca document istoric şi artistic pentru generaţiile viitoare.

Materialul ceramic se distinge din majoritatea materialelor arheologice prin degradarea sa uşoară în decursul timpului. Conservarea-restaurarea acestui patrimoniu reprezintă o muncă extrem de migăloasă care presupune colaborarea unui număr mare de specialişti din diverse domenii (istorici, arheologi, chimişti, fizicieni, biologi etc.), atât în faza de investigare, cât şi în cea de conservare-restaurare propriu-zisă şi se face în acord cu cele cinci mari principii acceptate şi de comunitatea internațională şi anume: reversibilitatea restaurărilor, vizibilitatea intervențiilor, respectul tehnicilor vechi, fidelitatea restituirii decorului, compatibilitatea materialelor folosite.

În urma intervențiilor trebuie să rezulte o conservare optimă, pe termen lung. Restaurarea trebuie să descopere informațiile arheologice ale obiectului şi să permită mai buna înțelegere a sensului şi semnificației sale culturale, respectând integritatea sa estetică, istorică şi fizică.

În cadrul *Centrului de Conservare şi Restaurare a Patrimoniului Cultural* din cadrul *Complexului Național Muzeal "Moldova" Iaşi*, colectivul laboratorului de conservare-restaurare ceramică, porțelan, sticlă a preluat materialul arheologic rezultat de la Cetățuia, dându-i o nouă viață. Acesta este format din restauratorii Gheorghe Grecu, Codrin Lacătuşu, Arina Huşleag şi Dăscălache Manuela.

Conservarea şi restaurarea presupun numeroase intervenții:

- Documentare, examinare şi diagnosticare;
- Alegerea tratamentului optim;
- Tratamentul propriu-zis însoțit de documentația foto. aferentă;
- Întocmirea documentației şi depozitarea obiectului restaurat.

Fotografiile, observațiile macro şi microscopice, măsurătorile, analizele fizico-chimice şi biologice duc la stabilirea unui diagnostic corect şi a unor tratamente de conservare-restaurare corespunzătoare.

Investigațiile chimico-fizice, realizate de dr. Maria Geba şi fiz. Ana-Maria Vlad, au relevat calitatea bună a compoziției pastei ceramice, precum şi depunerile de pământ, de calcar şi de săruri solubile, ce pot fi îndepărtate fără a afecta materialul original.

În general, materialul ceramic este scos din săpături, ambalat în folie de polietilenă, transportat în laboratorul de conservare-restaurare ceramică, unde este spălat sub jet de apă curentă pentru desalinizare folosindu-se şi perii de diverse mărimi, cu păr moale, tratat în băi chimice (acid citric 20%) pentru îndepărtarea carbonaților, neutralizat în băi repetate de apă distilată şi apoi uscat.

Starea de conservare

Degradarea ceramicii arheologice are la baza acțiunea conjugată a mai multor factori: condițiile de zacere, viciile tehnologice, accidente de epocă, uzura funcțională.

O importantă cauză a degradării ceramicii din săpături arheologice ce a stat în solurile umede, în momentul scoaterii ei la suprafață, o constituie pierderea bruscă a umidității.

O primă şi urgentă măsură de conservare o constituie păstrarea umidității pieselor sau fragmentelor în momentul scoaterii lor din sol şi trecerea treptată la un conținut de umiditate corespunzător noului mediu în care sunt plasate. În momentul extragerii din sol, fiecare obiect ceramic a fost învelit într-o folie elastică de polietilenă. Ele se încarcă apoi în containere de plastic rigid şi sunt aduse în laborator.

Materialul ceramic cucutenian se remarcă printr-o calitate foarte bună a compoziției pastei, iar arderea a fost executată la parametrii optimi.

O serie de vase rezultate din săpăturile vechi de la *Cetățuia* au fost restaurate neştiințific, între anii 1961 şi 1966. Prin urmare, s-a impus rerestaurarea lor. Acestea prezentau o restaurare defectuoasă, cu ghips de construcții mult îngroşat, cu posibilități de prăbuşire.

Fragmentele au fost lipite cu clei de acetonă, fără o curățare şi o conservare adecvată (existau depuneri de carbonați), majoritatea fiind lipite incorect (deviații mari). Multe din ele prezentau fisuri la îmbinare (adeziv îmbătrânit). Vasul suna a doagă, deci prăbuşirea lui era iminentă.

Şi plombele de ipsos (care n-au fost conservate integral) prezentau fisuri şi străpungeri, ceea ce ne demonstrează alterarea proprietăților fizico-mecanice (un fenomen de degradare al ipsosului).

În ceea ce priveşte adezivul folosit, se putea vedea pe interior modul de aplicare neştiințific, el formând benzi de peliculă de-a lungul muchiilor îmbinate, pe suprafața interioară a vasului (adezivul a fost aplicat fără conservarea prealabilă a fragmentelor).

Am constatat că este clei de acetonă, prelevând o probă de adeziv şi testându-i dizolvarea în acetonă (dizolvarea se face foarte repede şi bine; se poate dizolva, cu rezultate satisfăcătoare, folosind şi tinner).

Dezasamblarea vaselor s-a executat prin imersarea parțială în apă, „pe bucăți", în funcție de dimensiunile fiecăruia şi tamponare cu apă; apoi tamponări repetate cu acetonă.

Imersarea în apă se face pentru desprinderea cu uşurință a plombelor din ipsos ,precum şi pentru reducerea consumului de solvent folosit în vederea dizolvării adezivului (se urmăreşte o saturare a materialului ceramic cu apă, pentru reducerea absorbției de solvent).

Tamponările cu acetonă se fac cu ajutorul unui tampon fin (bumbac) şi se execută în mod repetat până la desprinderea, rând pe rând, a fragmentelor.

Curățarea fragmentelor ceramice urmăreşte două aspecte:

- Îndepărtarea adezivului îmbătrânit şi a peliculei îmbătrânite de strat protector (nitrolac – pe suprafața exterioară a vasului).

- Curățarea fragmentelor de resturile de carbonați şi alte urme (pământ rămas datorită unei spălări necorespunzătoare).

Prima etapă presupune tamponarea repetată a contururilor fragmentelor cu tampoane îmbibate în solvent adecvat şi curățarea mecanică (îndepărtarea, cu ajutorul bisturiului, a periilor de dimensiuni adecvate, a porțiunilor de adeziv înmuiat aflat pe materialul ceramic. Operațiunea se execută cu mare atenție, având grijă să nu se altereze suprafața canturilor, adică cea pe care se va aplica un nou adeziv în vederea reasamblării vasului. După imersarea fragmentelor în acetonă (pentru îndepărtarea totală a adezivului şi a peliculei protectoare – substanțe ce au intrat totuşi în profunzimea materialului ceramic), etapa se încheie printr-o spălare finală cu jet de apă curentă şi periere lejeră.

Conservarea şi sortarea fragmentelor ceramice

După uscare, materialul ceramic fragmentar se impregnează cu nitrolac (nitrat de celuloză), diluat cu acetonă pentru consolidare şi fixarea stratului pictural şi apoi se sortează. Din multitudinea de fragmente ceramice se separă cele care dau naştere unor vase.

Asamblarea fragmentelor ceramice

După identificarea fragmentelor, ce aparțin aceluiaşi vas, se trece la reconstituirea formei inițiale, prin asamblarea acestora, procesul fiind ilustrat şi în figura 102/1a-b.

Asamblarea se face începând de la fundul vasului, în ordinea firească a întregirii formei, folosindu-se poliacetatul de vinil, fără plastifiant, ca adeziv.

Refacerea formei inițiale, consolidarea zonelor lipsă şi integrarea cromatică

În cazul unor vase, pentru susținerea ansamblului, se montează anse metalice. Există cazuri în care, paralel cu asamblarea se realizează şi completarea unor porțiuni lipsă pentru a asigura stabilitatea lipiturilor.

După asamblare, porțiunile lipsă se completează cu ghips mojarat cu oxizi metalici, la o culoare apropiată pastei ceramice. Ca negativ se utilizează ceara dentară sau plastilina de sculptură. Finisarea completă se face cu hârtie abrazivă de diferite granulații şi instrumentar adecvat. Nu se mai completează vasele care nu întrunesc cel puțin 50% din materialul original.

Integrarea cromatică: se continuă desenul pe părțile completate, se schițează folosind creionul, după care se reface cromatica cu pigmenți tempera.

Conservarea finală. Ultima etapă de restaurare este conservarea finală a completărilor ce se realizează cu o soluție de nitrolac, dizolvat în acetonă, prin pensulare. Această etapă are rol de protecție şi consolidare a vasului şi totodată fixează stratul pictural de pe suprafețele completate.

Conservarea pe termen lung. Restauratorul va urmări evoluția stării obiectului restaurat prin efectuarea unor verificări periodice în muzeu, atât în expoziție, cât şi în depozit.

CAPITOLUL 12.

ŞCOALA ARHEOLOGICĂ DE LA CUCUTENI

ŞCOALA MEA DE LA CUCUTENI

ATTILA LÁSZLÓ

Absolvent proaspăt al Universității din Cluj, cu o diplomă roşie (de merit) în buzunar, ce atesta că am fost declarat „diplomat universitar în specialitatea Istorie universală veche şi arheologie, am venit la Iaşi în toamna anului 1962 pentru a-mi ocupa postul de preparator la Catedra de istorie universală a Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Nu călcasem, până atunci, pe pământ moldovenesc şi, înainte de a-mi primi repartiția, nici prin gând nu mi-a trecut că aş putea să-mi încep cariera la Iaşi. Iar atunci când acest lucru, totuşi, s-a întâmplat, nu aş fi admis, pentru nimic în lume, că această carieră ar putea să se încheie, cândva, tot la Iaşi. Dacă m-am putut împăca, până la urmă, cu un asemenea destin, „vinovat” este şi întâlnirea mea cu profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița şi cu şcoala arheologică creată de el, inclusiv pe şantierul de la Cucuteni.

Am fost atras de arheologie şi am început să-mi fac ucenicia în acest domeniu încă în primul an de studiu, în 1957-1958, la Universitatea „Babeş-Bolyai”, sub îndrumarea profesorului István Ferenczi. Am participat, alături de el, la recunoaşteri arheologice şi salvări în împrejurimile Clujului, precum şi la săpăturile de la Ciumbrud şi Mugeni. Prin profesorul Ferenczi l-am cunoscut, în 1958, şi pe tânărul arheolog Nicolae Vlassa, de la Muzeul de Istorie al Transilvaniei, cu care, puțin mai târziu, la Universitatea „Babeş-Bolyai”, am făcut câteva seminarii speciale şi alături de care am participat la săpăturile de la Gura Baciului şi Tărtăria.

La Cluj s-a bucurat de prioritate cercetarea civilizației dacice, a epocii romane şi post-romane. Săpăturile în siturile preistorice erau, în general, mai restrânse, practicate prin şanțuri şi/sau suprafețe („casete”) nu prea mari. Mărturisesc că eu, ca student, nu am văzut, de pildă, nici o locuință preistorică dezvelită integral, spre a-i putea cunoaşte forma, dimensiunile, structura, amenajările interioare şi tehnica de construcție. Pregătindu-mi lucrarea de diplomă despre poziția culturii de tip Ariuşd din sud-estul Transilvaniei în cadrul complexului Ariuşd-Cucuteni-Tripolie, am privit cu o oarecare râvnă fotografiile, desenele de planuri şi profiluri, publicate de bunicul meu, Ferenc László, la începutul secolului XX, privind casele neolitice de la Ariuşd, săpate integral cu mare grijă şi documentate exemplar. Acestea au fost, de fapt, primele locuințe neolitice, cercetate în regiunile noastre. Hubert Schmidt, în cursul săpăturilor sale de la Cucuteni, fascinat de stratigrafie şi de evoluția stilistică a ceramicii, nu a acordat nici o atenție cercetării rămăşițelor locuințelor. În aria cucuteniană, problema locuințelor a început să fie studiată, mai cu seamă, în cursul săpăturilor de la Hăbăşeşti şi Truşeşti şi, apoi, odată cu reluarea săpăturilor de la Cucuteni, în 1961, de profesorul M. Petrescu-Dîmbovița.

Eu am ajuns să văd situl, pentru prima dată, în 1963, într-o după amiază târzie de septembrie. Am venit cu maşina de teren a Filialei din Iaşi a Academiei, pe drumul de țară ce ducea de la Târgu Frumos, prin Cucuteni şi Băiceni, spre satele din împrejurimile Cotnarilor. A fost prima mea întâlnire cu viața rurală din estul tării. Apropiindu-ne de Băiceni, am zărit, la un moment dat, conturându-se pe orizont, impozantul bastion natural al *Cetățuii*. Cât de greu ar fi putut fi cucerirea ei, mi-am dat seama îndată ce am început urcuşul pe pantele abrupte ale promontoriului.

Sus m-a întâmpinat o imagine de neuitat: în depărtări, panorama plină de viață a unui peisaj pitoresc, iar la picioarele noastre, decupată din trupul pământului, o felie dintr-o lume de mult dispărută, încremenită. În suprafața ce mi s-a părut atunci imensă, degajată de pământul depus în cursul mileniilor, se conturau cu claritate vestigiile mai multor locuințe, cu podele de lut ars, dar şi cu platforme de piatră. Peste tot, ordine şi curățenie perfectă. Era perioada de încheiere a campaniei, săpăturile propriu-zise au fost deja încheiate şi se lucra la finalizarea documentației cercetărilor. În lumina deja blândă a soarelui, într-o atmosferă calmă, liniştită, colegi de la Institutul de Arheologie şi de la Muzeul de Istorie a Moldovei, secundați de studenți, lucrau în mici echipe la desenarea, lipitură cu lipitură, piatră cu piatră, ciob cu ciob, a rămăşițelor locuințelor. Suprafețele ce urmau să fie desenate au fost caroiate cu precizie prin şiruri de țăruşi, bătuți la câte 1 m distanță. Desenarea s-a făcut cu ajutorul caroului de desen (o ramă de lemn de 1x1 m, prevăzută cu o rețea de sfoară), care a fost mutat, succesiv, pe rețeaua de țăruşi, după desenarea a câte unui pătrat. Unii stăteau aplecați deasupra carourilor, mânuind firul cu plumb, echerul şi rigla sau ruleta, dând

măsurătorile, iar cei mai experimentaţi, stând pe scăunele, cu planşetele pe genunchi, desenau cu atenţie, ridicându-se din când în când pentru a verifica indicaţiile primite.

Eu nu am întâlnit până atunci această tehnică, simplă, îndeajuns de precisă şi relativ rapidă a desenării planului, mai ales al unor vestigii de construcţii de lut preistorice, tehnică pe care am însuşit-o apoi în propria mea practică de arheolog şi pe care am transmis-o şi studenţilor mei. (M-am putut convinge de avantajele acestei metode atunci când, la începutul anilor '70, am participat, pentru scurtă vreme, alături de Ion Nestor, Eugenia Zaharia şi Zoltán Székely, la săpăturile de la Ariuşd, unde toate planurile se desenau, destul de greoi, fără carou, zecile de măsurători necesare desenării unei singure vetre, de pildă, fiind luate, una câte una, în funcţie de un ax fix şi altul mobil, în principiu perpendicular pe primul.)

Profesorul M.Petrescu-Dîmboviţa mi-a vorbit despre sit şi despre obiectivele urmărite prin reluarea săpăturilor. Am reţinut, astfel, interesul său pentru problema locuinţelor, în general, şi cea a arderii platformelor de lut, în special. O problemă nouă au reprezentat locuinţele cu platformă de piatră din faza Cucuteni B, necunoscute până atunci. A fost preocupat, de asemenea, de raporturile stratigrafice şi evoluţia locuirii preistorice, privite comparativ, între *Cetăţuia* şi aşezarea „*din vale*" (*Dâmbul Morii*), cercetată simultan de profesorul Marin Dinu. Un interes deosebit prezenta şi sistemul de apărare al aşezării, săpătura în acest sector fiind efectuată cu o acurateţe exemplară de regretatul arheolog, Adrian C. Florescu.

După acest prim contact, în anii următori, 1964-1965, am avut privilegiul să lucrez alături de profesorul Mircea Petrescu-Dâmboviţa la săpăturile de pe *Cetăţuia*. A fost o şcoală bună, „postuniversitară", pentru mine, învăţând multe lucruri ce nu pot fi învăţate decât pe teren, alături de un specialist experimentat. Am început să mă familiarizez cu stilurile ceramicii pictate cucuteniene, în contextul lor stratigrafic, am învăţat stratigrafie (şi microstratigrafie), metode de săpătură şi de documentare a cercetării în condiţiile unui sit cu multe depuneri suprapuse, reprezentând faze şi etape culturale, niveluri de locuire şi/sau refaceri arhitecturale.

Şi am înţeles, poate mai bine ca până atunci, ce înseamnă exemplul personal. Proaspăt bărbierit, îmbrăcat în pantaloni scurţi, profesorul M. Petrescu-Dîmboviţa a fost primul care a urcat dimineaţa dealul şi a ajuns la locul săpăturii, înaintea multor studenţi somnoroşi. A urmărit şi dirijat lucrările în tot cursul programului, iar la coborâre nu s-a sustras nici de la „ritualul" de împrospătare prin turnarea peste cap a unei găleţi cu apă rece. A luat toate mesele împreună cu membrii colectivului şi cu zecile de studenţi practicanţi şi nu îmi amintesc să fi refuzat vreodată vreun fel de mâncare. După amiaza a mai avut energie, spre disperarea unora dintre studenţi, să ţină câte un seminar pentru mai buna înţelegere a rostului săpăturilor. Foarte harnic, mereu activ, şi-a adus de lucru şi pentru serile liniştite de

la țară, transformându-şi modesta cameră de casă țărănească, unde stătea la gazdă, într-un veritabil birou.

Profesorul Petrescu-Dîmbovița s-a remarcat şi prin încrederea pe care a avut-o în colaboratorii săi mai tineri, cercetători dar şi studenți, care s-au ataşat de el spre a-şi face ucenicia în arheologie. Cei mai cu experiență dintre aceştia din urmă supravegheau câte un sector al săpăturii sau au avut de îndeplinit anumite sarcini bine precizate. În ce mă priveşte, pentru început am fost un fel de locotenent al profesorului pe *Cetățuie* dar, în curând, mi s-a încredințar şi mie o misiune specială.

Şantierul de la Cucuteni a fost unul complex, în cadrul căruia, prin cercetarea simultană a mai multor situri, s-a urmărit evoluția habitatului în zonă din preistorie şi până în evul mediu timpuriu. Cu ocazia unor cercetări de suprafață, efectuate în anii 1963-1964, la cca. 1,5 km SE de *Cetățuia*, pe un promontoriu numit Mlada, desprins tot din platoul Laiu, au fost descoperite fragmente ceramice atribuite perioadei La Tène geto-dacice. Spre a lămuri raportul cronologic şi cultural al acestor vestigii cu descoperirile similare din zonă (inclusiv *Cetățuia*), profesorul Petrescu-Dîmbovița mi-a încredințat, în cursul campaniei din vara anului 1964, efectuarea unui sondaj în acest sit, pe care l-am continuat, apoi, şi în anii 1965-1966. Mărturisesc că eu nu m-am simțit încă pe deplin pregătit pentru o asemenea misiune. Dacă am reuşit să fac față, se datorează şi ajutorului primit din partea unor studenți, trecuți deja, în cursul campaniilor anterioare, prin şcoala Cucutenilor. Menționez aici cu plăcere pe Cătălina Andrei (Bloşiu), Constantin Iconomu, Mircea Ignat, regretatul Cornel Tătulea şi Elena Zavatin, deveniți şi ei, cu câțiva ani mai târziu, cunoscuți arheologi, şi cu care fac parte, în fond, din aceeaşi generație. Dacă fac excepție de micul sondaj de la Huşi (o singură secțiune de control în curtea Băncii Naționale, în noiembrie 1963), săpătura de la Băiceni-Mlada a marcat debutul meu ca arheolog „independent”. Mă aflam, atunci, în scurta mea „perioadă latenoidă”, în care profesorul M. Petrescu-Dîmbovița a încercat să mă orienteze spre cercetarea lumii celtice şi geto-dacice, perioadă pe care am încheiat-o, onorabil, sper, prin publicarea rezultatelor săpăturilor de la Mlada încă în anul 1969, în „Arheologia Moldovei”.

Mă simt onorat şi astăzi că am terminat facultatea la Cluj, la formarea mea profesională contribuind, alături de cei menționați deja la începutul acestei evocări, profesori precum András Bodor, Constantin şi Hadrian Daicoviciu, Kurt Horedt, Nicolae Lascu, Ion I.Russu. Dar recunosc, şi o fac cu plăcere, că studiile mi le-am desăvârşit la Iaşi, abia aici am devenit (în măsura în care am devenit) „specialist în istorie veche şi arheologie”, chiar dacă această calitate este atestată şi prin diploma mea universitară, obținută în 1962. Ucenicia mea a fost, de altfel, una mult prelungită, căci consacrarea mea „oficială”, prin doctorat, a venit târziu, în 1986, în urma susținerii unei teze, elaborate sub îndrumarea aceluiaşi profesor, M. Petrescu-Dîmbovița.

Voi încheia această – poate prea lungă – evocare spunând că, în mod fericit, mă pot considera, deopotrivă, un „produs” al şcolii arheologice clujene şi al celei de la Iaşi, de neimaginat, pentru mine, fără şcoala de la Cucuteni.

AMINTIRI DE STUDENT DESPRE CUCUTENI

NICOLAE URSULESCU

Şi astăzi, când am lăsat în urmă destui ani dedicaţi arheologiei, îmi amintesc adeseori, cu nostalgie, de primul contact cu atmosfera unui şantier arheologic. Şansa a făcut ca, în 1961, la sfârşitul primului an de studenţie la Facultatea de Istorie din Iaşi, să am posibilitatea de a participa la redeschiderea lucrărilor pe unul din cele mai celebre şantiere arheologice ale României şi, de asemenea, bine cunoscut preistoricienilor de pretutindeni.

Dl. profesor Petrescu-Dîmboviţa, care de abia încheiase săpăturile de un deceniu de pe „Ţuguieta” Truşeştilor, a reuşit să dea viaţă mai vechii dorinţe ca Muzeul din Iaşi să poată din nou expune piese din celebra staţiune eponimă, deoarece vitregia războiului contribuise la dispariţia colecţiei ce se strânsese, la fostul Muzeu de Antichităţi al Universităţii, prin cercetările lui Beldiceanu, Buţureanu, Hubert Schmidt şi a altor pasionaţi de comorile istorice ce ieşeau mereu din impunătoarea *Cetăţuie*.

În acest fel, împreună cu alţi câţiva colegi, unii din ani mai mari, care primiseră deja botezul în ale arheologiei, am avut ocazia să văd cum se porneşte un şantier de la zero, începând cu organizarea, cu alegerea metodei de săpătură, cu trasarea secţiunilor şi, în fine, ... cu mult aşteptata primă pană de hârleţ. Ca orice novice, eram încredinţat că, încă de la început, o să apară lucrurile pe care le văzusem până atunci doar în muzee: cioburi, toporaşe de piatră, unelte de silex. Chiar dacă aveam să aflu curând că nu orice piatră este neapărat un lucru făcut de mâna omului, că mai există şi *ludus naturae*, totuşi, într-un fel neaşteptat, credinţa mea romantică în descoperiri senzaţionale avea să fie răsplătită, chiar mai mult decât mă aşteptam.

Dl. Profesor ne dăduse, fiecăruia dintre studenţii practicanţi, câte un sector de câţiva metri, pentru a supraveghea săpătura unei echipe de doi muncitori. Chiar a doua zi după începerea lucrărilor, când rămăsesem pe şantier cu dl. profesor Marin Dinu (pe atunci asistent), deoarece dl. Petrescu-Dîmboviţa plecase la Iaşi să rezolve unele probleme organizatorice, unul din lucrătorii pe care îi supravegheam (Beceru, dacă nu mă înşeală memoria) a scos din buzunar un cap de animal, modelat în aur, întrebându-mă ce este. Oricât oi fi fost de începător, dar aurul tot puteam să-l recunosc! Cu piesa şi cu lucrătorul m-

am dus, plin de entuziasm, la dl. Dinu. Dumnealui a luat piesa şi, foarte calm, i-a dat-o omului înapoi, spunându-i că nu are nici o valoare (o simplă bucată de alamă!) şi să se întoarcă la treabă. După un timp, m-a luat deoparte şi mi-a spus că, desigur, e vorba de aur, dar, în asemenea cazuri, trebuie să aflăm mai întâi toate datele despre descoperire. Plimbându-se de-a lungul şanțului, s-a oprit şi la sectorul meu şi a început să-l descoase, aparent fără vreo urmă de interes, pe posesorul piesei: unde o găsise, cine a mai fost de față şi, astfel, a ieşit la iveală povestea descoperirii întâmplătoare, la arat cu tractorul, a tezaurului getic de la Băiceni, în cadrul căruia piesa emblematică va deveni splendidul coif de aur. Ceea ce ținusem pentru câteva clipe în mână avea să devină capătul zoomorf al uneia dintre brățări. Descoperitorii crezuseră că era vorba de nişte icoane, pe care le ascunseseră nemții, în retragerea din 1944. Pentru că metalul strălucea frumos, totul fusese tăiat în diferite bucăți, care împodobeau chimire, ceasuri deşteptătoare şi alte obiecte de mare valoare!

Zilele care au urmat au fost de febrile căutări pentru recuperarea a ceea ce se mai putea găsi din tezaurul masacrat şi dispersat la cei cinci descoperitori (dar, nu numai la ei!). În cele din urmă, prin tactul d-lui Dinu, dar şi cu puterea de „convingere” a miliției, care a intrat imediat pe fir, tezaurul a putut fi adunat în cea mai mare parte şi, după ani de intense cercetări, a putut fi restaurat, strălucind, în prezent, în secția-tezaur a Muzeului Național de Istorie din Bucureşti.

Evident că, după un asemenea început, n-am putut să mă mai despart vreodată de arheologie, chiar dacă nu am mai avut vreodată ocazia de a descoperi măcar vreun ban de aur. Dar „microbul” fusese inoculat, pentru a deveni pe vecie „bolnav” de arheologie!

De altfel, pasiunea pentru căutarea urmelor trecutului avea să-mi fie pusă curând la o încercare decisivă, pe care am reuşit s-o depăşesc, tocmai prin voința de a deveni arheolog. O sănătate nu prea grozavă în copilărie mă făcuse extrem de sensibil la căldurile foarte mari, iar pe pleşuva culme a *Cetățuii* soarele ardea nemilos în luna lui Cuptor. De aici până la o gravă insolație n-a fost decât un pas, aşa că vreo trei zile am zăcut şi dl. profesor Petrescu, îngrijorat de starea sănătății mele, decisese că e mai bine să plec de pe şantier. Împins de zodia mea de Berbec, m-am pornit atunci în toiul zilei, când soarele ardea mai tare şi am urcat pieptiş dealul, fâcându-mi apariția pe şantier. Noroc că, între timp, se amenajase o colibă de paie şi am putut să stau puțin la umbră. Oricum, de atunci n-am mai avut insolație, dar nici n-aş sfătui pe altul să încerce asemenea tratament de şoc!

Între timp, se decisese ca dl. profesor Dinu să înceapă săpături în celălalt punct cu vestigii cucuteniene de la Băiceni, „*Dâmbul Morii*” (pe care H. Schmidt doar îl sondase) şi am mers în echipa dumnealui. Evident, aici era raiul pe pământ față de condițiile de pe *Cetățuia*. Aşezarea Cucuteni A-B de la *Dâmbul Morii* se găsea într-o livadă, aşa că, în afară de umbra binefăcătoare, îmbinam utilul cu plăcutul: câte o fructă se mai intercala printre descoperirile arheologice.

Dincolo de aceste întâmplări mai picante, îmi dau acum seama că şantierul de la Cucuteni a fost decisiv pentru formarea multor tineri care s-au dedicat ulterior arheologiei. Din primul an am învăţat nu doar să execut toate lucrările specifice unui şantier arheologic (săpat, şpăcluit, strângerea, spălarea şi marcarea materialelor), ci şi ţinerea unui carnet de şantier, trasarea profilelor şi desenarea planurilor. Adeseori, profesorii noştri, supraveghindu-ne discret, ne lăsau să luăm singuri decizii, pentru a învăţa cum să dirijăm lucrările pe un şantier arheologic. Nu susţin că nu făceam şi greşeli, dar una cu alta la Cucuteni am reuşit să ne formăm ca arheologi.

Instructiv ne petreceam şi timpul de după terminarea programului propriu-zis de lucru pe şantier. După amiaza, la casa lui Bodai (de sub *Cetăţuie*), unde luam în comun şi masa, dl. prof. Petrescu ne citea pasaje din diverse lucrări despre cultura Cucuteni, pentru a ne familiariza cu formele şi stilurile ceramicii, cu specificul diferitelor categorii de descoperiri. Pe şantier aveam apoi posibilitatea de a face determinări pe materialele ce apăreau mereu şi notam în carnete toate observaţiile asupra sectorului supravegheat.

Cu tot acest program încărcat, nu uitam că eram tineri şi, ca atare, era prezent tot cortegiul de întâmplări specifice vârstei: farse colegiale, fotbal, plimbări mai mult sau mai puţin romantice, excursii până la învecinatul Cotnari, al cărui „renume” îl egala sau chiar îl depăşea pe cel al Cucuteniului. Pentru noi, uliţele Băicenilor se transformaseră în Champs-Élysées, Saint Germain, St. Michel, bufetul comunal în Moulin Rouge şi, desigur, *Cetăţuia* în Montmartre.

Viaţa a vrut ca paşii să nu mă mai poarte timp de 20 de ani spre Cucuteni. Revederea s-a produs în 1984, cu ocazia Colocviului internaţional dedicat împlinirii a 100 de ani de la începutul cercetărilor de pe *Cetăţuia*. Evenimentul a fost cinstit prin prezenţa unor mari personalităţi ale arheologiei universale, precum Marija Gimbutas sau Olaf Hőckmann, care au fost vizibil emoţionaţi de faptul că se aflau la unul din cele mai renumite „sanctuare” arheologice din lume.

De câte ori am mai revenit de atunci la Cucuteni – şi ocazii au fost destule – am fost mereu fascinat de măreţia Dealului *Cetăţuia*, care domină autoritar, ca un rege necontestat, vasta depresiune a Băicenilor, ce i se aşterne la picioare. De fiecare dată, nu m-am putut abţine să n-o fotografiez din nou, din cele mai diverse unghiuri. Dar, fotografii trec, *Cetăţuia* rămâne şi atrage mereu, alte şi alte generaţii, cu magnetul ei misterios.

Multe din cele învăţate şi deprinse la Cucuteni am avut ocazia să le aplic pe propriile şantiere, inclusiv în practica pe care, la rându-mi, am făcut-o cu studenţii de la Suceava şi apoi de la Iaşi în staţiuni arheologice, precum cele de la Suceava, Preuteşti, Mihoveni, Tg, Frumos, Isaiia ş.a. În toate a fost şi câte ceva din spiritul de neuitat al Cucuteniului.

ŞANTIERUL DE LA CUCUTENI, ŞCOALĂ DE ARHEOLOGIE ROMÂNEASCĂ

CONSTANTIN ICONOMU

Încă din primul an de studenție la facultatea de istorie a Universității „Al.I.Cuza” din Iaşi am fost interesat de arheologie si acest lucru se datora nu numai fascinației exercitată de această disciplină ci şi faptului că aceasta era mai puțin supusă presiunilor ideologice din partea regimului de atunci. Aşa se face faptul că la terminarea sesiunii din anul II de studii, în 1962, m-am prezentat la domnul profesor universitar Mircea Petrescu-Dîmbovița, la sediul institutului de Istorie şi Filologie cum se numea atunci şi care ulterior separându-se de secțiunea lingvistică se va transforma în institutul de istorie şi arheologie. Secția de arheologie a acestui institut se găsea la Palatul Culturii din Iaşi, şi pe domnul profesor l-am găsit în depozitul de material arheologic, la vremea aceea, una dintre cele mai moderne amenajări de acest fel din țară. Domnul profesor a aprobat solicitarea mea, bucuros că se înmulțeşte numărul studenților pasionați de arheologie, dispuşi să îl ajute in munca de şantier. Practica în şantierul arheologic, care în anul 1962 încă nu devenise o obligație, am îndeplinit-o în satul Băiceni, comuna Cucuteni, județul Iaşi. La Băiceni existau atunci mai multe puncte de lucru, cel mai important fiind cel de pe *Cetățuia*, unde se află celebra aşezare neolitică la care săpase arheologul german Huber Schmidt, în anii 1909-1910. Mai erau apoi stațiunea de la *Dâmbul Morii*, unde se află o aşezare Cucuteni A-B şi şantierului de la Siliştea aparținând culturii Stâna de Mureş. Cu ocazia săpăturilor am putut afla că de fapt Huber Schmidt săpase în localitatea Băiceni şi ca atare cultura neolitică ar fi trebuit să poarte numele acestei localități, dar, din motive numai de el ştiute a preferat să numească cultura după numele centrului de comună şi anume Cucuteni, denumire care a rămas până astăzi şi care a făcut celebră în lumea întreagă, o modestă aşezare rurală din Moldova.

Şantierul de pe *Cetățuia*, deschis în anul 1961, era cel mai mare ca suprafață, ca număr de muncitori, specialişti şi fonduri alocate.

Săpăturile au fost conduse personal, aproximativ o lună pe an, de obicei vara, după terminarea sesiunii, de către domnul profesor universitar Mircea Petrescu –Dîmbovița, fiind secondat de către regretatul cercetător A.C.Florescu şi asistentul A. László. Cât timp am participat la săpături pe *Cetățuia* am stat, dacă pot spune aşa, „pe malul şanțului” adică nesăpând direct, ci doar efectuând măsurători, supraveghind muncitorii, desenând, întocmind notații în carnetul de şantier şi făcând un mare număr de pachete cu material arheologic pe zi de unde s-a tras şi porecla „băcanul”. Nelămuririle şi neştiința mea găseau răspuns la domnul profesor Mircea Petrescu Dîmbovița pe care îl numeam cu respect şi „magistrul” sau la A.C.Florescu şi A. László. Lui A.C.Florescu îi datorez numeroasele

cunoştinţe referitoare la tehnica de săpare a şanţurilor de apărare, cel de piatră de la Cucuteni fiind una din cea mai impresionantă construcţie de acest fel dintr-o aşezare neolitică din ţara noastră.

În anul 1964 am putut relua practica arheologică în şantierul de pe *Cetăţuia*. Noile reglementări ale Universităţii „Al.I.Cuza" din Iaşi au obligat toţi studenţii să facă practică în şantiere arheologice dar în calitate de muncitori, adică să sape cu hârleţul, să şpăcluiască, să care pământul cu roaba şi multe altele. Contrariat fiind de această trecere a mea şi altor colegi cu stagii în şantiere arheologice, la „munca de jos", l-am întrebat pe cercetătorul A.C.Florescu la ce anume îmi va folosi acest lucru. Mi-a răspuns cu promptitudine: atunci când vei fi arheolog profesionist şi vei conduce şantiere, vei şti cu exactitate ce trebuie să pretinzi de la muncitori. Regretatul A.C. Florescu a avut darul profeţiei, deoarece tot ce am efectuat ca simplu muncitor mi-a fost de o deosebită utilitate în cariera mea de arheolog. De asemenea, în cele două campanii de la Cucuteni am putut învăţa şi desenul arheologic care, la Cucuteni datorită complexităţii sitului arheologic era dificil de realizat. Deoarece am ajuns întrucîtva expert în desen, mi s-a prelungit practica de şantier vreme de două săptămâni, în luna august a anului 1964 aflându-mă la Băiceni-*Dâmbul Morii* în şantierul condus de domnul asistent Marin Dinu, alături de colegul N. Ursulescu. Şi aici am avut multe de învăţat, locuinţa neolitică ce trebuia să fie desenată la scară la cele mai mici detalii fiind deosebit de complexă. Am ţinut să detaliez toate aceste lucruri deoarece nu numai eu, dar şi ceilalţi colegi ai mei au învăţat aproximativ aceleaşi lucruri ca şi mine. Nu toţi au fost la fel de interesaţi în această practică, deoarece nu doreau să se facă arheologi, majoritatea lor ajungând ulterior profesori. Cei care au fost consecvenţi şi care au fructificat atât cunoştinţele practice dobândite la Cucuteni, cât şi cele teoretice obţinute la cursuri şi seminarii, nu au avut decât de profitat pentru viitoarea lor carieră de arheologi. De asemenea, acei studenţi care au manifestat interes pentru arheologie, şi au devenit profesori în instituţiile de învăţământ mediu, au valorificat cunoştinţele practice din şantierul de la Cucuteni, colaborând cu arheologii sau întocmind lucrări de grad sau monografii de sate şi comune în care au inclus şi staţiuni arheologice descoperite de către dânşii.

Vreme de aproape două decenii, începând cu anul 1961 şi până aproape de anii 80, numeroşi studenţi s-au perindat în şantierele de la Cucuteni. O parte dintre dânşii s-au împătimit de arheologie, ajungând să practice această frumoasă şi nobilă profesie până astăzi. Consider, fără teama de a greşi, că şantierul de la Cucuteni a fost una dintre cele mai însemnate şcoli din ţară pentru toţi aceia care au devenit ulterior arheologi în institutele, universităţile şi muzeele din ţară, în special din Moldova. Acest centru a fost cu atât mai important cu cât partea practică a profesiei de arheolog nu se învaţă în nici o şcoală din România, ci numai în şantiere. Din acest punct de vedere, iniţiativa domnului profesor universitar, acum academician, Mircea Petrescu-Dîmboviţa de a organiza şantierul şcoală de

la Cucuteni a fost necesară şi utilă astfel încât numeroase generaţii de studenţi îi datorează succesul carierei lor de arheologi. Prin acest şantier-şcoală de excepţie, întreaga cercetare arheologică românească a avut numai de câştigat, ea dobândind un binemeritat prestigiu atât în ţară cât şi peste hotare. Datorită profesorilor noştri care au ctitorit şcoala de arheologie românească modernă precum V. Pârvan, I. Nestor, Vl. Dumitrescu, R. Vulpe, C.Daicoviciu, E.Condurachi, D.Tudor, M.Petrescu Dîmboviţa şi alţii, s-a încetăţenit obiceiul salutar ca profesorii universitari, cercetătorii şi muzeografii să invite pe şantier studenţii pentru ca aceştia să se iniţieze în tainele frumoasei profesii de arheolog.

Am prezentat acest aspect legat de activitatea de îndrumare şi formare a tinerilor prin organizarea şantierului şcoală, deoarece apreciem că şi prin această iniţiativă Domnul Academician Mircea Petrescu-Dîmboviţa se înscrie în galeria ctitorilor şcolii româneşti de arheologie şi cu prilejul editării monografiei consacrate săpăturilor de la Cucuteni-*Cetăţuia*, îi aducem şi aici cuvenitul nostru omagiu.

CUCUTENI-*CETĂŢUIE*. EXAMENUL MEU DE MATURITATE.

MĂDĂLIN-CORNEL VĂLEANU

Acum, când lucrul la monografia arheologică a staţiunii care a dat numele faimoasei culturi Cucuteni s-a încheiat, mi-am reamintit o nostimă glumă despre prietenia dintre un purice şi un elefant, ce erau buni camarazi şi mai toată ziua nedespărţiţi. La un moment dat, cum mergeau împreună, cei doi traversează un pod de lemn de la marginea pădurii, cam vechi ce-i drept. Zgomotul paşilor elefantului se auzi foarte puternic, stârnind curiozitatea celorlalte animale din jur. Văzând reacţia acestora, puricele, cocoţat pe spatele elefantului, exclamă cu mândrie: *Ce mai tropăim!* Aceasta ar putea fi una din reacţiile fireşti pe care ar putea să le aibă un tânăr, nu departe de începutul carierei sale ştiinţifice, aflat *sub aripa* unei personalităţi, cum este cea a academicianului Mircea Petrescu-Dîmboviţa.

Desigur, atunci când copilăream la Strunga, satul de la poalele faimoasei staţiuni cucuteniene de la Hăbăşeşti, dacă cineva mi-ar fi spus că voi ajunge arheolog, probabil că m-aş fi amuzat teribil, deşi aventurile copilăriei mele au inclus nenumărate *expediţii arheologice*, împreună cu prietenii mei Marian şi Florin, paşii fiindu-ne ghidaţi de o carte *sacră* pentru noi, pe atunci proaspătul *Repertoriu arheologic al judeţului Iaşi*.

Unul din locurile cel mai des *vizate* şi *vizitate* era *Holmul de la Hăbăşeşti*, de unde adunasem sacoşe întregi de cioburi, pe care le-am depozitat, după *un studiu amănunţit*,

într-un şanț din curtea şcolii, şanț săpat pentru fundația unui viitor corp al acesteia, loc ştiut numai de noi. Reuşisem să aducem o cantitate impresionantă de *hârburi*, cu care mai toți ne cam luau în râs. După un timp, când cu prietenii mei am vrut să revedem comoara adusă şi depozitată în acel loc, considerat de noi ca sigur, am constat că în şanțul respectiv fusese turnat beton, iar *hârburile noastre* erau în mare siguranță. Desigur, pentru noi aceasta fusese o mare tragedie, deoarece în incursiunile noastre colectasem cam tot ce se găsise pe arătură şi în malurile alunecate ale platoului, dar prin acțiunea noastră cu siguranță că am dat, fără să ştim, de treabă viitorilor arheologi, ce vor descoperi în acele fundații fragmentele ceramice cucuteniene, ce pot să prezinte un ritual magic, aducător de nenoroc, fiindcă nici până astăzi corpul de clădire nu s-a mai construit.

Cu *ghidul* în mână, am căutat şi în alte locuri. Descoperisem că nu erau menționate în repertoriu fântâna din pădure, zisă *a lui Ştefan cel Mare*, cât şi *Masa Tâlharilor*, locul probabil în care se ascunseseră personajele din *Balada* lui Vasile Alescandri. Acest lucru ne-a determinat să începem *săpături* pentru a descoperi monedele pierdute de cei care s-au perindat şi ascuns la *Masa Tâlharilor*. Săpăturile noastre s-au încheiat destul de repede, când în loc de monezi, în gropile pe care le realizasem, au apărut cartuşe şi alte elemente de muniție, lucruri, de care zona nu ducea lipsă şi care generaseră numeroase tragedii, de care ne temeam mai tare decât de înjurăturile sau amenințările cu bătaia ale pădurarului.

Tot în pădure descoperiserăm şi fostele fundații ale unor hoteluri şi restaurante din faimoasa stațiune balneară interbelică de la Strunga, pe care nu le-a distrus trecerea frontului în 1944, ci elanul prădalnic şi justițiar al localnicilor şi al autorităților de după război, care au transformat, probabil întâmplător, dar într-un mod sugestiv, fostul grajd de cai al moşierului Manolescu, în viitorul cămin cultural al comunei.

Desigur puțini sunt cei care îşi urmează voit impulsurile copilăriei, dar atunci când mi-am ales viitoarea mea meserie, de geolog, speram la cu totul altceva, decât că mă voi întoarce la una din pasiunile copilăriei. Deşi căile vieții par să ducă spre alte direcții, destinul probabil că îşi urmează implacabil drumul. Aşa se face că, deşi la finalul facultății aveam mai multe opțiuni pentru posturi de geolog, o discuție *pe fugă* şi o *coincidență* aparent *neverosimilă*, a făcut ca paşii să mi-i îndrept spre arheologie, direcție spre care, sincer, nici nu o luasem în calcul.

Am fost tentat ca în aceste rânduri să cuprind şi unele evenimente şi fapte la care am asistat sau în care am fost direct implicat în cei şapte ani de când lucrez în domeniul arheologiei, deşi ar fi pe deplin relevante față de subiectul lucrării de față şi utile pentru viitorii cercetători, mai ales pentru cei care vin din alte domenii spre arheologie pentru cercetarea cu caracter interdisciplinar, acum acele lucruri ar fi fost comentate ca neverosimile sau privite ca invenții, deşi comunitatea ştiințifică şi societatea actuală le cunoaşte şi acceptă la modul

tacit, neonorant. Pe toate acestea le-am aşternut pe hârtie şi sper cã momentul când adevărul îşi va recăpăta rolul şi locul normal în societate nu este departe, pentru ca acestea să poată fi receptate aşa cum trebuie...

Mulți m-au întrebat cum de am ajuns să lucrez la monografia stațiunii de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, dar la acest lucru nu sunt cel în măsură a da un răspuns. Eram deja de trei ani doctorand la domnul academician Mircea Petrescu-Dîmbovița, când într-una din primele zile din iunie 2001, primesc un telefon de la Domnia Sa, care mă invita acasă la el pentru o discuție importantă.

Desigur că am ajuns în fața uşii cu câteva minute bune înainte de ora stabilită. Am fost poftit înăuntru şi invitat să iau loc. După câteva preliminarii, Domnul Profesor abordează direct subiectul întâlnirii, propunându-mi colaborarea la realizarea monografiei arheologice a *Cetățuiei* de la Cucuteni. Propunerea de colaborare mi-a tăiat practic respirația timp de câteva minute, fiindcă nu era vorba de una din miile de stațiuni cucuteniene din Moldova, ci era cea care dăduse numele acestei faimoase civilizații. Am fost incapabil atunci să pronunț un răspuns la propunere de colaborare făcută şi i-am spus că îi voi da un răspuns clar în zilele următoare, dată fiind formația mea de geolog şi nu de istoric.

Deşi citisem şi lucrasem cu ceramica cucuteniană, susținând şi examene în cadrul programului de pregătire a doctoratului pe această temă, această propunere îmi părea neverosimilă, aşa că de la întâlnirea cu Domnul Profesor Petrescu m-am dus direct la domnul Vasile Chirica, cel care mi-a fost primul *învățător* în ale arheologiei şi care mi-a îndreptat primii paşii în acest vast domeniu, pentru a mă consulta, spunându-i despre propunerea care-mi fusese făcută. Îmi mai amintesc şi acum discuția avută în biroul său răcoros de la Institutul de Arheologie, când practic acesta m-a scos pe uşă afară, spunându-mi că nu apreciez ce şansă am primit şi că ar trebui să mă duc imediat la Domnul Profesor şi să accept necondiționat propunerea, deoarece alături de el voi putea învăța cu adevărat arheologie.

Am plecat, cam împleticindu-mă, din biroul domnului Chirica, dar imediat am înțeles justețea vorbelor sale. M-am dus chiar atunci, din nou acasă la Domnul Profesor, care văzându-mă în pragul uşii la nici o oră de la despărțire, m-a privit puțin mirat. I-am spus că am amânat răspunsul privind colaborarea propusă, nu din lipsă de apreciere a ofertei şi că la propunerea făcută, răspunsul meu era un **DA** categoric, indiferent de câtă muncă mă aşteaptă, de cât va trebui să citesc şi să învăț. Am văzut atunci o lumină care apăru pe chipul Domnului Profesor, chip, care de obicei, nu lăsa să transpară prea mult din reacțiile interioare.

Imediat, conform canonului, am primit o listă bibliografică care era deja întocmită, destul de consistentă, cu lucrările pe care trebuia să le parcurg. Desigur, multe dintre titluri le

parcursesem deja, dar a urmat apoi o altă listă, şi apoi o alta... Acest lucru m-a stimulat şi impulsionat, deoarece constituia şi un imbold important pentru finalizarea doctoratului.

În toamna anului 2001 a început practic lucrul propriu-zis la monografie, cu începerea prelucrării materialelor arheologice. O parte dintre acestea erau depozitate pe la subsolul Palatului Culturii, altele se găseau la Institutul de Arheologie, şi puține erau trecute în inventarele muzeelor din Iaşi, Bacău şi Bârlad. Sute de lăzi de materiale arheologice, zeci de mii de cioburi atent marcate, toate reprezentau munca de şase ani a unei întregi armate de arheologi care săpaseră *Cetățuia* de la Cucuteni în perioada 1961-1966.

Primul lot de materiale cu care am făcut cunoştință a fost cel din subsolul Palatului Culturii. Deşi se încercase de curând o *organizare* a acelui depozit, singurul rezultat a fost cel de amestecare a materialelor. Împreună cu Domnul Profesor, am luat ladă cu ladă, ciob cu ciob şi am sortat întreg acest material, într-o cameră de la subsolul clădirii Platului Culturii, care ne fusese dată pentru acest scop. Atitudinea directorului instituției Valeriu Condurache ne-a ajutat foarte mult, prin libertatea de acțiune pe care am avut-o pentru studiul şi realizarea monografiei, lucru pentru care, personal, îi mulțumesc.

A urmat apoi trierea materialul depozitat la Institutul de Arheologie, pe care l-am adus în prealabil la muzeu. Aceeaşi rutină zilnică, cioburi şi cioburi, timp de peste doi ani, perioadă în care, în ciuda vârstei înaintate, Domnul Profesor Petrescu venea, aproape zilnic, la muzeu.

Pentru mine această perioadă a reprezentat *cursurile facultății mele de istorie*, cursuri la care Domnul Profesor îmi explica personal semnificația unor piese, cursuri la care eram singurul student audiat şi examinat zilnic, că se vadă dacă am prins cele ce îmi erau trebuitoare. În pauza dintre două lăzi de cioburi, Domnul Profesor îmi povestea despre cele petrecute în timpul războiului, despre unele şantiere arheologice, după care, ca şi cum pauza n-ar fi existat niciodată, reîncepea lucrul la sortarea materialelor dintr-o altă ladă cu întrebările ce erau acum normale, specifice unei astfel de activități, aparent una de rutină. Ce formă reprezintă acest fragment? Pahar. Bun! Dar aceasta? Vas cu corp bombat. Greşit, vas piriform! De fapt această categorie de vase crease probleme tuturor studenților Domnului Profesor, şi, deci nici eu, nu puteam face excepție de la regulă.

După o primă sortare a materialelor, au urmat altele, în care am definitivat lista obiectelor ce urmau a fi ilustrate în viitoarea monografie, pe subfaze, etape, forme şi decoruri. Dar înainte de a trece la redactarea materialului, trebuie să spun că soarta ne-a oferit un ajutor nesperat, în sensul că, pentru realizarea planşelor aveam nevoie de desene ori de fotografii de bună calitate. Cum pentru realizarea desenelor ar fi trebuit să fie angajați cel puțin doi desenatori pentru a putea face față materialului, efectul a fost că nu am avut la dispoziție din partea muzeului nici măcar unul. Ni s-a oferit un sprijin limitat prin desenatorii de la Institutul de Arheologie, dar aceasta nu reprezenta o soluție. Tehnica modernă ne

putea oferi însă un ajutor important, prin utilizarea unei camere fotografice digitale şi prelucrarea imaginilor cu ajutorul calculatorului. Dar pentru achiziționarea unui asemenea aparat, la acea dată necesita o investiție destul de ridicată. De când apăruse această problemă cam tot băteam pasul pe loc, deoarece nu se întrevedea o rezolvare favorabilă a situației.

Totul, până într-o zi, când în contul instituției mele *aterizează* din *greşeală* o importantă sumă de bani, ce era consacrată şantierului de la Mitoc (jud.Botoşani), sumă care ar fi trebuit să ajungă la Institutul de Arheologie. Această eroare petrecută, a reprezentat un ajutor nesperat, deoarece se credea probabil că suma de bani nu va fi cheltuită din motive obiective, pe care nu doresc a le preciza aici, dar probabil că omisese sau se uitase că din colectivul de cercetare al acestui şantier făceam şi eu parte, lucru care a însemnat practic o poartă de utilizare a acestor bani. Cu acordul domnului Chirica, responsabilul ştiințific al acelui şantier arheologic, am preluat întreaga sarcina de gestionare a fondurilor primite de la Ministerul Culturii, dat fiind şi faptul că reprezentam instituția la care ajunseseră banii.

Cu economii majore, fără a ne primi diurnele aferente zilelor de şantier, am reuşit să economisim bani pentru a se putea achiziționa o cameră fotografică digitală, performantă la acea oră. Ceea ce ar părea probabil un lucru firesc pentru o societate normală, pentru realizarea monografiei a însemnat un lucru foarte mare. Şi astfel, am putut relua acțiunea de realizare a planşelor.

Tot din acea perioadă îmi aduc aminte un eveniment care s-a petrecut, împotriva oricăror previziuni care s-ar fi putut face. Fiind de mult timp adeptul utilizării tehnicii moderne, şi considerând probabil că propriul exemplu este cel mai bun, într-una din zilele acelea, Domnul Profesor îmi spune că şi-a achiziționat un computer pentru a-l folosi acasă şi că doreşte să deprindă utilizarea acestuia, iar pentru acest lucru îmi cere ajutorul. Probabil că mulți vor zâmbi la citirea acestor rânduri, dar această atitudine a Profesorului meu, nu reprezenta pentru mine o surpriză, deoarece chiar şi la acea etate apreciabilă, la care mulți nici măcar nu îndrăznesc să viseze că vor ajunge vreodată, Domnul Profesor dorea să învețe să lucreze cu calculatorul, ceea ce evidenția spiritul tânăr al acestuia. Desigur că un rol important în această decizie de achiziționare a calculatorului l-a avut şi doamna Stasia Petrescu-Dîmbovița, soția Domnului Profesor. Şi astfel, am ajuns să devin profesor de calculatoare pentru Profesorul meu, care s-a dovedit un student deosebit de conştiincios.

În 2003 am susținut teza de doctorat, fapt care încheiat un important capitol al vieții mele şi care m-a făcut să pot aloca un timp şi o atenție mult mai mare monografiei. Având acum mult mai mult timp la dispoziție, alături de Domnul Profesor m-am implicat mai mult în realizarea acestei cărții. Acesta m-a pus să verific trimiteri bibliografice, să verific unele date etc. Cu această ocazie, am reluat materialele despre primele cercetări de la Cucuteni, retrăind evenimentele petrecute pe parcursul a 120 de ani, putând astfel urmări şi înțelege

acele fapte şi personaje, peste care timpul aşterne, câteodată, mantia nedreaptă a uitării. De abia atunci mi-a fost dat să aflu multe şi tainice lucruri despre aşezarea şi şantierul de la Cucuteni ...

Destinul nefericit al descoperirilor de la Cucuteni, parte pierdute cu tezaurul trimis la Moscova, parte dispărută la Berlin, Bucureşti sau la Iaşi, în timpul celui de-al doilea război mondial, dar şi al unora dintre descoperitorii şi cercetătorii acestei faimoase stațiuni, mă făcea să cred, în unele momente, că poate nu vom putea duce la bun sfârşit monografia arheologică. Alteori, aveam reveria unui cutremur care loveşte preaşubreda clădire a Palatului Culturii, şi că o dată cu ea dispare întreaga colecție şi materialele la care munciserăm cu Domnul Profesor, şi nu aş putea spune că posibilitatea petrecerii unui astfel de eveniment, nu îmi dă şi astăzi fiori.

De abia acum, când toată această muncă a fost încheiată, când cartea a fost finalizată, şi când am scris aceste rânduri, mi-am dat seama de adevărata şansă pe care Domnul Profesor mi-a acordat-o, o dată cu încrederea sa, de a fi unul din cei care au avut privilegiu de a semna o mică pagină din istoria stațiunii care a dat numele faimoase culturi. Lucrul împreună cu Domnul Profesor a însemnat pentru mine, *examenul de maturitate în arheologie*.

Inițiativa de a include în monografie acest capitol despre viața din spatele unei lucrări ştiințifice, mi-a aparținut în integralitate şi le mulțumesc celor care m-au sprijinit în realizarea ei. Despre această inițiativă nu i-am mărturisit Domnului Profesor decât atunci când era deja inclusă în formatul final al lucrării. Aceste pagini au fost citite de Domnia Sa, spunându-mi, cu modestia-i caracteristică, că nu a dorit decât să-şi facă cât mai bine meseria.

Chiar dacă probabil vor fi descoperite multe alte stațiuni, cu ceramică sau cu alte obiecte mult mai frumoase decât cele de la Cucuteni, aceasta va rămâne mereu unică şi inegalabilă. Şi, aşa cum Th. Burada, descoperitorul acestei stațiuni, făcea acum peste 100 de ani, am să închei aceasta mică parte cu amintiri despre şantierul de pe *Cetățuia* de la Cucuteni, cu frumoasa sa fraza:

S-au scris acestea, ştiut să fie!

BIBLIOGRAFIE

LISTA BIBLIOGRAFICĂ A LUCRĂRILOR CITATE ÎN TEXT:

Alaiba R., 1995 – New settlements with painted pottery from the transition period from Copper Age to Bronze Age in the Prut and Nistru area, în *TD*, XVI, 1-2, p. 25-43.

Alaiba R., 1997 – Cercetări arheologice la Trinca-Izvorul lui Luca, R. Moldova (1994-1995), cultura Horodiştea-Gordineşti, în *CAANT,* 2, p. 20-40.

Alaiba R., 1997a – New arcaeological Researches on the Transition Period to the Bronze Age in the Siret and Nistru Areas. Horodiştea - Gordineşti culture, în *Thracian World*, I, p. 465-478.

Alaiba R., 2002 – Cercetări arheologice la Chetreşti-Capul Dealului, jud. Vaslui, Campaniile 1988, 1992, raport final, în *CI*, sn, XVIII-XX, 2002, p. 33-87.

Alaiba R., Grădinaru I., 1995 – Staţiunea din perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului de la Cârniceni-Pe Coastă, jud.Iaşi, în *CAANT*, 1, p. 62-78.

Alaiba R., Grădinaru I., 1999 – Cercetări arheologice din anii 1995-1996 de la Cârniceni-*Pe Coastă*, jud. Iaşi, în *CAANT*, 3, p. 7-15.

Andrieşescu I., 1912 – *Contribuţii la Dacia înainte de romani*, Iaşi.

Andrieşescu I., 1937 – O pagină din istoria arheologiei preistorice în România: Gr.C.Buţureanu şi introducerea sa la „*Preistoria în România. Studii de arheologie preistorică şi etnografie*” (1898, inedit), în *RPAN*, I, p.17-26.

Andriţoiu I.,1989 – Contribuţii la cunoaşterea Bronzului timpuriu în sud-vestul Transilvaniei. Grupul cultural Şoimuş, în *TD*, 10, 1-2, p. 39-56.

Andronic A. , 1982 – Descoperirile traco-geto-dacice de la Vaslui*,* în *CI*, sn, XII-XIII (1981-1982), p.117-126.

Andronic A., Neamţu E., Banu Fl., 1962 – Săpăturile de salvare de la Vaslui*,* în *MCA*, VIII.

Atanasiu D., 1914 – Către cititori, în *ASŞLI*, XXV, p.IX-XXVIII.

Balica Gh., 1963 – Informaţii arheologice în materialele documentare din Arhivele statului din Iaşi, în *RA*, VI, 2, p.133-156.

Balica Gh., 1965 – Informaţii arheologice în materialele documentare din Arhivele statului din Iaşi, în *RA*, VIII, 1, p.254-261.

Batariuc P.V., Haimovici S., Niculică B., 2000-2001 – Plastica zoomorfă cucuteniană de la Mihoveni-Cahla Morii, în *AM*, XXIII-XXIV, p. 259-270.

Bazarciuc Violeta Veturia, 1983 – Cetatea geto-dacă de la Buneşti*,* în *SCIVA*, 34, 3, p.249-273.

Bazarciuc Violeta Veturia, 1984 – O nouă descoperire geto-dacică din Podişul Central Moldovenesc, în *AMM*, V-VI (1983-1984), p. 169-180.

Beldiceanu N., 1885 – Antichităţile de la Cucuteni, în *RIAF*, an III, vol.V, p. 187-192.

Bem C., 2001 – Les fortifications de l’aire precucuteni et cucuteni. Entre les axiomes et archétipes, în *CCDJ*, p. 53-98.

Berciu D., 1939 – Arheologia preistorică a Olteniei, în *Arhivele Olteniei*, XVIII, p. 355-356.

Berciu D., 1967 – Les Celtes et la civilisation La Tène chez les Géto-Daces*,* în *BIA*, p.82.

Berciu D., Morintz S., Roman P., 1973 – Cultura Cernavoda II. Aşezarea din sectorul b de la Cernavoda, în *SCIV*, 24, 3, p.373-406.

Berlescu N., 1964 – Plastica cucuteniană din vechile colecţii ale Muzeului de Istorie a Moldovei, în *AM*, II-III, p.67-104.

Bichir Gh., 1962 – Săpăturile de salvare de la Cuciulata (r. Rupea, reg. Braşov), în *MCA*, 8, p. 283-290.

Bichir Gh., 1962a – Săpături arheologice la Mândrişca (r. Adjud, reg. Bacău), în *MCA*, 8, p. 291-300.

Bichir Gh., 1970 – Săpături de la Mândrişca (jud. Bacău), în *MCA,* 9, p. 113-125.

Bichir Gh., Dogan E.,1962 – Săpături arheologice la Mândrişca (r. Adjud, reg. Bacău), în *MCA,* 8, p. 291-300.

Bichir Gh., Dogan E.,1973 – Cultura Cernavoda II. Aşezarea din sectorul b de la Cernavoda, în *SCIV*, 24, 3, p. 373-405.

Boghian D., 2004 – *Comunităţile cucuteniene din bazinul Bahluiului*, Suceava.

Bujoreanu Şt., 1938 – Noua colecţie de obiecte preistorice de la Cucuteni, a Muzeului de Antichităţi din Iaşi, în *AA*, 13-14 (1937-1938), fasc.13-14, p.23-29.

Burada Th., 1901 – Antichităţile de la Cucuteni, în *ASŞLI*, XII, p.270-277.

Burtănescu Fl., 1996 – Consideraţii asupra unor morminte tumulare de pe teritoriul Moldovei (perioada de tranziţie - bronz timpuriu), în *TD*, 17, 1-2, p. 87-116.

Butculescu D., 1927 – Măguri, movile şi gorgane din România, în *BSRRG*, 46, p.183-188.

Buțureanu Gr., 1889 – Notiță asupra săpăturilor şi cercetărilor făcute la Cucuteni, în *ASŞLI*, I, 3, p.257-271.
Buțureanu Gr., 1891 – Note sur Coucouteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord, în *Compte-rendu du Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistorique,* X, 1889, p.299-307, Paris.
Buțureanu Gr., 1897 – *Preistoria şi popoarele arice*, Iaşi.
Buzdugan C., 1968 – Necropola getică de la Slobozia*,* în *Carpica*, I, p.81-82.
Buzdugan C., Bobi V., Cernea N., 1987 – Cercetările arheologice din tumulul 2 de la Boloteşti-Vrancea, în *SCIV*, 38, 3, p. 224-232.
Cârciumaru M., Monah F., 1987 – Déterminations paléobotaniques pour les cultures Precucuteni et Cucuteni, în *BAI*, I, p. 167-174.
Cehac E., 1933 – Plastyka eneolityczna kulturu ceramiki matowanej, în *Swiatowit,* 14 (1930-1931), p. 164-252.
Černyš E.K., 1975 – Mesto poselenij Borisovskogo-tipa v periodizacii tripol'skoj kil'tury, în *KSM*, 142, p. 3-10.
Childe V. G., 1922 – The East European Relations of the Dimini Culture, în *JHS,* 42, 1922, p. 252-275.
Chirica V., Tanasachi M., 1984 – *Repertoriul arheologic al județului Iaşi,* vol. I, Iaşi.
Chiriță C., 1888 – *Dicționar Iaşi*.
Ciugudean H., 1988 – O aşezare din epoca tImpurie a bronzului la Alba Iulia, în *TD*, 9, 1-2, p. 15-22.
Ciugudean H., 1996 – *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei,* în *BT*, XIII.
Ciurea V., 1931 – Preistoria. Viața omului primitiv în vechiul ținut al Sucevei (Baia de azi), în *Natura*, 6-8, extras, p.1-32.
Ciurea V., 1933 – Aperçu des antiquités préhistoriques du dèpartement de Baia, în *Dacia*, III-IV (1927-1932), p. 46-55.
Cojocaru M.,1983 – *Casa veche de lemn din Bucovina*, Bucureşti.
Coles J., 1979 – *Experimental Archaeology*, London.
Comşa E., 1974 – *Istoria comunităților culturii Boian*, Bucureşti.
Cosma V., 1966 – *Theodor Burada. Viața în imagini,* Bucureşti.
Crâşmaru A., 1977 – *Drăguşeni. Contribuții la o monografie arheologică,* Botoşani.
Crişan I. H., 1969 – *Ceramica daco-getică*, Bucureşti.
Croft P., Peltenburg E., Thomas G., 1999 – *Lemba and Kissonerga*, Nicosia.
Cucoş Şt., 1985 – Ceramica de tip C din aria culturii Cucuteni, în *MA*, IX-XI, p. 63-92.
Cucoş Şt., 1999 – *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, în *BMA*, VI.
Czernjak E., Czernjak L., 1985 – Z badań nad geneza i rozwojem kultury amforkulistych na Kujawach, în *FoliaPP*, 1, p. 23-62.
Dascălu C., 1910 – Săpăturile de la Cucuteni, în *BCMI*, III, 4, fasc.12, oct.-dec., 1910, p.195 -196.
Dascălu C., 1911 – Săpăturile de la Cucuteni şi Colecția Buțureanu, în *BCMI*, IV, p.106-107.
Dergačev V. A., 1994 – Arheologia Republicii Moldova. Retrospectivă istorică, în *TD,* 15, 1994, 1-2, p. 7-18.
Dergacev V.A., 1973 – Pozdnetripol'skoe poselenie u s. Gordineşti, în *AIM*, 1970-1971, p. 90-100.
Diaconescu E., 1970a – Teoharie Antonescu – înaintaş al muzeografiei româneşti, în *CI*, sn, I, p.21-27.
Diaconescu E., 1970b – Muzeistica ieşeană în documente, în *CI*, sn, I, p.245-247.
Diaconescu E., 1971 – Tradiții ale muzeisticii ieşene, în *CI*, sn, II, p.19-42.
Diamandi M., 1889 – Station préhistorique de Coucouteni (Roumanie), în *BSAP*, 3-e série, 1877-1888, t.12, p.582-599.
Diamandi M., 1890 – Nouvelles idoles de Coucouteni (Roumanie), în *BSAP*, t.I, 1-série, p.406-408.
Dinu M., 1959 – Şantierul arheologic de la Valea Lupului, în *MCA*, 6, p. 247-256.
Dinu M., 1959a – Sondajul arheologic de la Dolheştii Mari, în *MCA*, 6, p. 213-220.
Dinu M., 1961 – Şantierul arheologic Dolheştii Mari, în *MCA*, 7, p. 121-129.
Dinu M., 1968 – Quelques considérations sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze sur le territoire de la Moldavie, în *Dacia*, ns, 12, p. 129-139.
Dinu M., 1987 – Quelques remarques sur la continuité de la céramique peinte du type Cucuteni durant la civilisatioon Horodiştea-Erbiceni et Gorodsk, în BAI, I, p. 133-144.
Dinu M., 1995 – Sur le debut de l'agriculture et du système patrialcal dans le centre et le sud-est de l'Érope, în *SAA*, II, p.103-126.
Dodd-Oprițescu A., 1980 – Considerații asupra ceramicii Cucuteni C, în *SCIVA*, 31, 4, p. 547-557.
Dodd-Oprițescu A., 1981 – Ceramica ornamentată cu şnurul din aria culturilor Cucuteni şi Cernavodă, în *SCIVA*, 32, 4, p. 511-528.
Dragomir I.T., 1982 – Elemente stepice „Cucuteni C" descoperite la Bereşti (jud. Galați), în *SCIVA*, 33, 4, p. 422-429.

Dragomir I.T., 1983 – *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni,* Bucureşti.
Drooker P.B., 1991 – Prehistoric Textiles of the Stone Site, în *Stewart County, Tennesse, Mc. Clung Museum, Research Notes,* number 4, march, *1991.*
Dumitrescu H., 1945 – La station préhistorique de Horodiştea sur le Pruth, în *Dacia*, IX-X (1941-1944), p. 127-163.
Dumitrescu H., 1954 – O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii pictate Cucuteni-Tripoli, în *SCIV*, 5, 3-4, p. 399-425.
Dumitrescu H., 1957 – Découvertes concernant un rite funéraire magique dans la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie, în *Dacia,* ns, 1, 1957, p. 97-116.
Dumitrescu H., Balan V., Dăscălescu A., Dragomir I., Mateescu C., 1953 – Şantierul Traian, în *SCIV*, 4, 1-2, p. 45-68.
Dumitrescu Vl., 1927 – La cronologia della ceramica dipinta dell'Europa Orientale, în *ED,* 15 (1926-1927), p. 257-306.
Dumitrescu Vl., 1934 – Note sur Cucuteni, în *Istros*, I, p.13-36.
Dumitrescu Vl., 1938 – Plastica epocii neolitice în România, în *ATG,* 3 martie, p. 3-8.
Dumitrescu Vl., 1945 – La station préhistorique de Traian (dép. de Neamţ, Moldavie). Fouilles des années 1936, 1938 et 1940, în *Dacia,* IX-X (1941-1944), Bucureşti, 1945, p. 11-114.
Dumitrescu Vl., 1963 – Originea şi evoluția omului (I), în *SCIV*, 14, 1, p.51-74.
Dumitrescu Vl., 1963 – Originea şi evoluția omului (II), în *SCIV*, 14, 2, p.238-305.
Dumitrescu Vl., 1968 – *L'art néolithique en Roumanie,* Bucharest.
Dumitrescu Vl., 1974a – Aspecte regionale în aria de răspândire a civilizației Cucuteni, în cursul primei faze de dezvoltare, în *SCIVA,* 25, 4, p. 545-554.
Dumitrescu Vl., 1974b – Cronologia absolută a eneoliticului în lumina datelor C^{14}, în *Apulum,* 12, p. 23-40.
Dumitrescu Vl., 1979 – *Arta culturii Cucuteni*, Bucureşti.
Dumitrescu Vl., 1985 – Cucuteni cent ans après, în *Dacia,* ns, 29, p. 35-44.
Dumitrescu Vl., 1988 – Quelques remarques à propos de la datation des cultures énéolithiques du Bas Danube et des Balkans, în *Dacia,* ns, 32, 1-2, p. 141-143.
Dumitrescu Vl., Dumitrescu H., Petrescu-Dîmbovița M., Gostar N., 1954 – *Hăbăşeşti. Monografie arheologică,* Bucureşti.
Dumitroaia, Gh., 2000 – *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu,*în BMA, VII.
Ebert M.,1925 – *Reallexikon der Vorgeschichte*, band II, 336.
Ehrich R. W., 1992 – *Chronologies in old world. Archaeology. Third edition,* edited by R. W. Ehrich, Chicago and London.
Eliade Mircea, 1992 – *Sacrul şi profanul*, Bucureşti.
Ellis L., 1984 – The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complexe Society, în *BAR,* 217.
Ellis L., 1987 – Population grouth, food storage and ceramic manufacturing centres in pre-Bronze Age Europe, în *BAI*, I, p. 175-191.
Florescu A.C., 1966 – Observații asupra sistemului de fortificare al aşezărilor cucuteniene din Moldova, în *AM*, IV, p.23-37.
Florescu A.C., 1972 – Unele considerații asupra cetăților traco-getice (hallstattiene) din mileniul I î.e.n. de pe teritoriul Moldovei, în *CI*, sn, II, p.103-120.
Florescu A.C., Rață S., 1969 – Complexul de cetăți traco-getice (sec. VI-III î.e.n.) de la Stânceşti-Botoşani, în *Studii şi Materiale*, I, p.9-21, Suceava.
Florescu M., 1964 – Contribuții la problema începuturilor epocii bronzului în Moldova, în *AM*, 2-3, p. 105-125.
Forbes R. J., 1964 – *Studies in ancient technology,* vol. IV.
Frunzescu D., 1872 – *Dicționar topografic şi statistic al României*, Bucureşti.
Gheorghiu C. V., 1910 – *Stațiunea arheologică preistorică Cetățuia-Băiceni,* Târgu-Frumos.
Gimbutas M., 1987 – Old European Deities. With an Emphasis on Images from the Cucuteni Culture, în *BAI*, I, p. 99-124.
Gimbutas M., 1989 – *The Language of the Goddess,* San Francisco.
Gimbutas M., 1991 – *The civilisation of the Goddess. The world of Old Europe,* San Francisco.
Gimbutas M., 1992 – Chronologies of Eastern Europe. Neolithic through Early Bronze Age, în *Chronologies,* I, p. 395-405; II, p. 364-384.
Gogâltan Fl., 1995 – Die Frühe Bronzezeit im Südwesten Rumäniens. Stand der Forschung, în *TD*, XVI, 1-2, p. 55-79.
Goldman B., 1963 – Typologie of the Mother-Goddess, în *IPEK,* 20 (1960-1963), p. 8-15.

Haimovici S., 1969 – Studiu preliminar al resturilor de faună descoperite în săpăturile din 1961 în stațiunea neolitică de la Cucuteni-Băiceni, în *AM*, VI, p.317-319.
Harțuche N., 1987 – Cercetările arheologice de la Lişcoteanca I. Aşezarea de la Movila olarului (1970-1976), în *Istros*, ns, 5, p. 7-90.
Höckmann O., 1968 – *Die menschengestaltige Figuralplastik der südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit*, I-II, Hildesheim.
Höckmann O., 1985 – Ein ungewöhnlicher neolithischer Statuettenkopf aus Rockenberg, Wetterauskreis, în *JRGZM,* 32, p. 92-107.
Höckmann O., 1987 – Gemeinsamkeiten in der Plastik der Linearkeramik und der Cucuteni-Kultur, în *BAI*, I, p. 89-97.
Iconomu C., 1982 – Cercetările arheologice de la Curteni, Dealul Viei şi Dealul Pietrăriei (jud. Vaslui), în *CI*, sn., XII-XIII (1981-1982), p.127-152.
Iconomu C., 1996 – Contribuții la istoricul cercetărilor de la Cucuteni, în *BMA*, II, p.165-200.
Ionescu Gr., 1971 – *Arhitectura populară în România*, Bucureşti.
Ionesi L. – 1994, *Geologie unităților de platformă şi a orogenului nord dobrogean*, Bucureşti.
Larina O., 1994 – Neoliticul pe teritoriul Republicii Moldova, în *TD,* XV, 1-2, p. 41-66.
László A., 1969 – Aşezarea daco-getică de la Băiceni (secolele IV-II î.e.n.), în *AM*, VI, p.65-90.
László A., 1988 – Precizări în legătură cu corpusul aşezărilor culturii Ariuşd-Cucuteni, în *Studii şi Cercetări*, Sf. Gheorghe, 17-18 (1985-1986), 1988, p. 121-136.
Lazarovici Gh., 1979 – *Neoliticul Banatului,* Cluj-Napoca.
Lăpuşnean V.I., Niculiță I. T., Romanovskaia M., 1974 – *Pamjatniki ranevo-jeleynevo veka*, Chişinău.
Leahu V., 1965 – Săpăturile arheologice de la Cățelu Nou, în *CBA*, 2, p. 11-74.
Levițki O., Alaiba R., Bubulici V., 1999 – Raport asupra investigațiilor arheologice efectuate în anii 1997-1998, la Trinca-Izvorul lui Luca, R. Edineț, R. Moldova, în *CAANT*, 3, p. 17-116.
Levițki O., Manzura I., Demcenko T., 1996 – *Necropola tumulară de la Sărăteni*, în *BT*, XVII.
Lyons Th., Mathien Fr.J. – 1980, *Cultural Resources Remote Sensing,* Washinton.
Mantu C.M., 1988 – Metoda arheomagnetică şi datarea siturilor arheologice, în *AM,* 12, p. 201-302.
Mantu C.M., 1993 – Anthropomorfic reprezentations on the Precucuteni-Cucuteni cultures, în *Anatolica,* 19, p. 129-141.
Mantu C.M., 1995 – Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului din România, în *SCIVA*, 3-4, p. 213-235.
Mantu C.M., 1998 – *Cultura Cucuteni. Evoluție. Cronologie. Legături*, în *BMA*, V.
Mantu C.M., Ştirbu M., Buzgar N., 1995 – Considerații privind uneltele de piatră, os şi corn din aşezarea cucuteniană de la Scânteia (campaniile 1985-1990), în *AM*, XVIII, p. 230-245.
Manzura I., 1994 – Culturi eneolitice în zona de stepă, în *TD,* XV, p. 93-101.
Manzura I., Sava E., 1994 – Interacțiuni „est-vest” reflectate în culturile eneolitice şi ale epocii bronzului din zona de nord-vest a Mării Negre (schiță cultural istorică), în *MA,* XIX, p. 143-192.
Marchevici V. I., 1981 – *Pozdnie Tripolskie plemena sevchnoi Moldavii*, Kišinev.
Mareş I., 1993 – Sondajul arheologic de la Sf. Ilie "Silişte" (1991), în *Suceava*, 17-19 (1991-1992), p. 496-502.
Mareş I., 2002 – *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României. The Metallurgy of Copper in the Romanian neo-eneolithic*, Suceava.
Marian C., 2001 – Evoluția maşinii de țesut de-a lungul timpului, în *Muzeele tehnice la început de mileniu III*, p. 153-162.
Marian C., 2001 – *Repere ale restaurării textilelor arheologice din mătase naturală*, Iaşi.
Marin M., 1948 – La plastica antropomorfa cucuteniana nella Dacia, în *RSP,* 3, p. 17-57.
Marinescu-Bîlcu S., 1968 – Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Târpeşti, în *SCIV*, 19, 3, p. 395-422.
Marinescu-Bîlcu S., 1974 – *Cultura Precucuteni pe teritoriul României,* Bucureşti.
Marinescu-Bîlcu S., 1975 – Tipurile de aşezări şi sistemele lor de fortificație în cuprinsul civilizației Precucuteni, în *MA,* IV-V (1972-1973), p. 55-65.
Marinescu-Bîlcu S., 1977 – Unele probleme ale fazei cucuteni A, în lumina săpăturilor arheologice de la Topile, în *CI*, sn, VIII, p. 125-144.
Marinescu-Bîlcu S., 1977a – Unele probleme ale plasticii antropomorfe neo-eneolitice din România şi relațiile ei cu Mediterana Orientală, în *Pontica,* 10, p. 37-43.
Marinescu-Bîlcu S., 1981 – *Târpeşti. From Prehistory to History in Eastern Romania, BAR*, 107.
Marinescu-Bîlcu S., 1983a – Cercetările de Drăguşeni (jud. Botoşani), în *MCA,* 15, p. 82-85.
Marinescu-Bîlcu S., 1983b – În legătură cu câteva opinii privind originea şi evoluția neoliticului şi eneoliticului pe teritoriul Moldovei, în *SCIVA,* 34, 2, p. 116-128.
Marinescu-Bîlcu S., Bolomey Al., 2000 – *Drăguşeni. A Cucutenian Community,* Bucureşti-Tübingen.

Marinescu-Bîlcu S., Cîrciumaru M., Muraru A., 1985 – Contribuții la ecologia locuitorilor pre şi protoistorice de la Tîrpeşti, în *MA*, IX-XI, p.643-684.
Matasă C., 1938 – Cercetări din preistoria judetului Neamț, în *BCMI*, XXXI, fasc. 97, p.97-133.
Matasă C., 1941 – Deux stations à céramique peinte de Moldavie, în *Dacia*, VI-VII (1937-1940), p. 69-84.
Matasă C., 1946 – *Frumuşica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie,* Bucureşti.
Matasă C., 1964 – Aşezarea neolitică Cucuteni B de a Târgu Ocna-Podei, în *AM*, II-III, p. 11-48.
Maxim-Alaiba R., Gheorghe Gh., 1989 – Unele considerații privind habitatul din zona Dealurilor Banca-Grivița, în *AMM,* IX-XI (1987-1989), p. 247-266.
Mitrea B., Diaconu Gh., Matei M., Alexandrescu A., Constantinescu N., 1955 – Şantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului, în *SCIV*, 6, 3-4, p. 753-818.
Monah D., 1978 – Datarea prin C^{14} a etapei Cucuteni A_2, în *SCIV,* 29, 1, p. 33-42.
Monah D., 1979 – Idoli „en violon” din cultura Cucuteni, în *CI,* sn, IX-X (1978-1979), p. 163-175.
Monah D., 1982 – Câteva observații asupra cauzelor şi efectelor exploziei demografice cucuteniene, în *Carpica,* 14, p. 33-38.
Monah D., 1987 – La datation par C^{14} du complexe cultural Cucuteni-Tripolie, în *BAI*, I, p. 67-80.
Monah D., 1992 – Grands thèmes religieux reflétés dans la plastique anthropomorphe Cucuteni-Tripolie, în *MA,* XVIII, p. 189-197.
Monah D., 1997 – *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie,* în *BMA,* III.
Monah D., Cucoş Şt., 1985 – *Aşezările culturii Cucuteni din România,* Iaşi.
Monah F., 1985 – Amprente de frunze descoperite în stațiunea arheologică Poduri-Dealul Ghindaru, județul Bacău, în *MA*, IX-XI (1977-1979), p. 685-691.
Monah F., 1992 – Amprente de plante descoperite în aşezări eneolitice din Moldova, în *AM,* XV, p. 185-187.
Monah F., Monah D., 1997 – Stadiul cercetărilor arheobotanice pentru eneoliticul din Moldova de vest, în *MA*, XXI, p. 297-316.
Morintz S., 1962 – Tipuri de aşezări şi sisteme de fortificații şi de împrejmuiri în cultura Gumelnița, în *SCIV,* 13, 2, p. 273-282.
Morintz S., Roman P., 1968 – Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstule zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau, în *Dacia*, ns, 12, p. 45-128.
Morintz S., Roman P., 1968a – *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*, în *SCIV*, 19, 4, p. 553-573.
Morintz S., Roman P., 1970 – Cu privire la cronologia perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului în România, în *SCN,* 21, p. 557-569.
Moscalu E., 1983 – *Ceramica traco-getică*, Bucureşti.
Movša T. G., 1953 – K voprosu o razvitij tripol’iskoi antropomorfnoi plastiki, în *KSK,* 2, p. 85-87.
Movša T.G., 1961 – O svjazjah plemen Tripol'skoi kul'tury so stepnymi plemenami mednogo veka, în *SA*, 2, p. 186-199.
Müller-Karpe H., 1968 – *Handbuch der Vorgheschichte, Bd. II, Jungsteinzeit, Text und Tafeln*, München.
Muraru A., 1987 – Considérations sur le matériel lithique utilisé par les tribus de Cucuteni, în *BAI*, I, p. 193-200.
Nastasă L., 1984 – Unele date în legătură cu istoricul descoperirilor de la Cucuteni, în *AMM,* V-VI (1983-1984), p. 513-522.
Nădejde I., 1895 – Antichitățile de la Cucuteni, în *Contemporanul*, an IV, nr.14-15, p.587-592, continuare an IV, nr.17, p.671-674.
Nestor I. şi colab., 1951 – Săpăturile de pe şantierul Valea Jijiei (Iaşi-Botoşani-Dorohoi) în anul 1950, în *SCIV*, 2, 1, p.51-76.
Nestor I. şi colab., 1955 – Şantierul arheologic Sărata Monteoru, în *SCIV*, 6, 3-4, p.497-514.
Nestor I., 1940 – Antichități de la noi în colecțiile şi muzeele străine. La Muzeul de Preistorie din Berlin, în *RPAN*, II-IV, p.107-110.
Nestor I., 1950 – Probleme noi în legătură cu neoliticul din RPR, în *SCIV*, 1, 2, p. 208-219.
Nestor I., Alexandrescu Al., Comşa E., Zaharia E., Petrescu-Dîmbovița M., Zirra Vl. , 1951, Săpăturile de pe Şantierul Valea jijiei (Iaşi-Botoşani-Dorohoi) în anul 1950, în *SCIV*, 2, 1, p. 51-76.
Nestor I., Zaharia E., 1955 – Şantierul arheologic Sărata - Monteoru (1954), în *SCIV*, 6, 3-4, p. 497-501.
Nestor I., Zaharia E., 1968 – Sur la période de transition du Néolithique á l’âge du bronze dans l’aire des civilisation de Cucuteni et Gumelnița, în *Dacia*, ns, 12, p. 17-43.
Niculiță I.T., 1977 – *Getj IV-III v Dnestrovskogo Carpatskih zemleah,* Chişinău.
Niculiță I.T., Teodor Silvia, Zanoci A., 2002 – *Butuceni. Monografie arheologică,* Bucureşti.

Nițu A., 1972a – Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană, în *AM,* VII, p. 9-96.
Nițu A., 1972b – Reprezentarea bovideului în decorul zoomorf pictat pe ceramica cucuteniană din Moldova, în *Carpica,* 5, p. 85-90.
Nițu A., 1973 – Reconsiderarea Ariuşdului, în *Studii şi Cercetări,* Sf. Gheorghe, p. 57-124.
Nițu A., 1975 – Decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie, în *AM,* VIII, p. 15-119.
Nițu A., 1977 – Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni-Tripolie şi Gorodsk-Usatovo, în *CI*, sn, VIII, p. 145-212.
Nițu A., 1979 – Criterii actuale pentru clasificarea complexelor ceramice şi periodizarea etapelor culturii cucuteniene, în *CI,* sn, IX-X (1978-1979), I, p. 93-162.
Nițu A., 1980 – Criterii actuale pentru clasificarea complexelor ceramice şi periodizarea etapelor culturii cucuteniene, în *CI,* sn, XI (1980), II, p. 135-222.
Nițu A., 1984 – *Formarea şi clasificarea grupelor de stil Cucuteni A-B şi B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, în *AIIA*, suplement V.
Nițu A., 1987 – Considérations sur les styles de la céramique peinte de Cucuteni-Tripolie, în *BAI*, I, p. 59-66.
Nițu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971 – Descoperirile arheologice de la Gura Văii (municipiul Gh.Gheorghiu-Dej), în *Carpica*, IV, p. 31-80.
Nițu A., Buzdugan C.,1971 – Aşezarea cucuteniană de la Viişoara (Tg.Ocna), în *Carpica*, IV, p. 95-111.
Odobescu Al., 1980 – Opere complete, vol.III, Bucureşti, p.118-166.
Ozols J., 1978 – Zur Deutung einiger neolithischen Statuetten, în *BHV,* 17, p. 99-122.
Panait P., 1982 – Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoarele arhivistice bucureştene, în *RM*, 4, p.64-70.
Passek T.S., 1949 – Periodizacija tripol'skich poselenij (III-II tysjaceletija d.n.e.), în *MIA*, 10, p. 157-230.
Passek T.S., 1961 – Problèms de l'énéolithique de sud-ouest de l'Europe Orientale, în *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre,* Prague, p. 149-155.
Passek T.S., 1961 – *Rannezemledelčeskie (Tripol'iskie) plemena Podnestrovja*, în *MIA,* 84, 1961.
Passek T.S., 1966 – Relations entre l'Europe Occidentale et l'Europe Orientale à l'époque néolithique, în *Actes Congrès Prague*. Les rapports et les informations des archéologues de l'URSS, Moscou, p. 3-17.
Paul I., 1992 – *Cultura Petreşti,* Bucureşti.
Păpuşoi C., Mantu C. M., Mantu A., 1986 – Some data concerning the archeomagnetic researhes in Romania, în *AJA*, 4, p. 129-136.
Păunescu Al., 1970 – *Evoluția uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României,* Bucureşti.
Păunescu Al., Şadurschi P., Chirica V., 1976 – *Repertoriul arheologic al județului Botoşani,* Bucureşti.
Petre A. – 1966, Noi metode tehnice de prospecțiuni arheologice, *SCIV,* 17, 1, p.197-209.
Petrenko V.G., 1989 – *Usatovskaja local'naja gruppa*, în E. Ph. Patakova, V.G. Petrenko, N.V. Burdo, L.Ju. Poliščuk – *Pamjatniki tripol'skoi kul'tury v Severo-Zapadnom Pričernomor'e*, Kiev, p. 81-124.
Pétrequin M., Gentizon A.L., 1991 – *Construire une maison 3000 ans avant J.C. Le lac de Chalain au Néolithique*, Paris.
Pétrequin P., Jeunesse C. – *La Hache de pierre carriéres vosginnes et échanges de lames polies pndant le Néolithique (5400-2100 av.J.-C.)*, Paris.
Petrescu-Dîmbovița M. – 1967, Cercetările arheologice din Moldova şi principalele lor rezultate, în *Danubius,* I, p.5-18.
Petrescu-Dîmbovița M. – 1969, Unele probleme privind legăturile culturii Cucuteni cu culturile neo-eneolitice din sud-estul Europei, *Danubius,* II-III, p.11-20.
Petrescu-Dîmbovița M., 1953 – Cetățuia de la Stoicani, în *MCA*, 1, p. 13-155.
Petrescu-Dîmbovița M., 1965 – Evolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologique de Cucuteni-Băiceni, în *RSP*, XX, 1, p.157-181.
Petrescu-Dîmbovița M., 1966 – *Cucuteni*, Bucureşti.
Petrescu-Dîmbovița M., 1966a – Importance des fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni, în *SNMP,* XX, p. 55-61.
Petrescu-Dîmbovița M., 1967 – Unele probleme privind legăturile culturii Cucuteni cu culturile neo-eneolotice din sud-estul Europei, în *Danubius*, I, p.5-16.
Petrescu-Dîmbovița M., 1968 – Principalele rezultate ale noilor săpături de la Cucuteni-Băiceni, în *SAI*, XI, p.15-26.

Petrescu-Dîmboviţa M., 1969a – Die wichtigsten Ergebnisse der neuen archeologischen Ausgrabungen von Cucuteni, în *Siedlung, Burg und Stadt,* Berlin, 1969, volum omagial pentru prof. Dr. Paul Grimm, p. 271-280.
Petrescu-Dîmboviţa M., 1969b – Einige Probleme der Cucuteni Kultur im Lichte der neuen archäeologischen Grabungen, în *Studijné Zvesti*, 17, p. 361-374.
Petrescu-Dîmboviţa M., 1987 – L'importance des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni, în *BAI*, I, p. 19-27.
Petrescu-Dîmboviţa M., 1987 – Probleme der Cucuteni-kultur im Lichte der neuen archäologischen Forschungen, în *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 19, p. 19-29.
Petrescu-Dîmboviţa M., 1995 – Rolul Academiei Române în cercetarea staţiunii preistorice de la Cucuteni, în *Academica*, V, iulie, p.4-5.
Petrescu-Dîmboviţa M., 2001 – *Realizări şi perspective în cercetarea culturii Cucuteni*, discurs de recepţie rostit la 6 noiembrie 2000 în şedinţa publică a Academiei Române, Bucureşti.
Petrescu-Dîmboviţa M., Casan I., Mateescu C., 1951 – Săpăturile arheologice de la Folteşti (r. Tg. Bujor, Reg. Galaţi), în *SCIV*, 2, 1, p. 249-266
Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1974 – Nouvelles fouilles archeologiques à Folteşti, în *Dacia*, ns, 18, p. 19-72.
Petrescu-Dîmboviţa M., Dinu M., 1975 – Le trésor d'object d'or de Băiceni (départament de Iaşi), în *Dacia*, ns, 19, p.105-122.
Petrescu-Dîmboviţa M., Florescu A.C., Florescu M., 1999 – *Truşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti-Iaşi.
Pogoževa A. P., 1985 – *Die Statuetten der Tripolie-Kultur. Beiträge zur allgemeinen vergleichenden Archäologie*, Bonn.
Popovici D.N., Siminiciuc C., 1980 – Figurine de lut din vechile colecţii ale muzeelor din judeţul Suceava, în *Suceava*, VI-VII (1979-1980), p.643-656.
Popuşoi E., 1987 – La plastique de type Cucuteni de Igeşti (dép. de Vaslui), în *BAI*, I, p. 263-268.
Prox Alfred, 1941 – *Die Schneckenbergkultur*, Kronstadt (Braşov).
Renfrew C., 1979 – *Problems in European Prehistory,* Edinburgh.
Reynolds P. J., *The Nature of Experiment in Archaeology*, http://www.butser.org.uk/iafexp_hcc.html.
Roman P., 1971 – Structuränderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten Raum, în *Dacia*, ns, 15, p. 91-170.
Roman P., 1974 – Das Problem der „schnurverzierten" Keramik in Südosteuropa, în *JMV*, 58, p. 157-174.
Roman P., 1976 – Zur kulturellen Grundlage der thrakischen Bronzezeit, în *TD*, 1, p. 53-57.
Roman P., 1981 – Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu şi perioada de tranziţie spre epoca bronzului, în *SCIVA*, 32, 1, p. 21-42.
Roman P., 1986 – Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României, în *SCIVA*, 37, 1, p. 14-30.
Roman P., Dodd-Opriţescu A., Pál J., 1992 – *Beiträge zur Problematik der Schnurverzierten Keramik Südosteuropas*, Mainz am Rhein.
Romanovskaia M., 1971 – Raskopki na getskom gorodiše Rudj, în *Archaeologičeskaja otkrytja* v, 1970.
Rybakov B. A., 1965 – Kosmogonija i mithologija zemledel ev eneolita. Po materialnij Tripol'skoi kul'tury IV-III vv do n.e., în *SA,* 1, p. 24-47 (1965a) şi 2, p. 11-33 (1965b).
Schmidt H., 1910 – Săpăturile de la Cucuteni. Raport publicat în ziarul *Bukarester Tagblatt*, nr.280 şi 281 (1910), în *RIAF*, vol.XI, 2, p.381-386, traducere efectuată de Lazăr Victor.
Schmidt H., 1911 – Săpăturile de la Cucuteni. Textul conferinţei susţinute la 27 iunie 1910 la Societatea Antropologică din Berlin, în *RIAF*, vol.XII, 1, p.145-147, traducere efectuată de Lazăr Victor.
Schmidt H., 1911 – Verläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909-1910 von Cucuteni bei Iassy (Rumänien), în *ZfE,* XLIII, p.581-601.
Schmidt H., 1924 – Die Ausgrabungen von Cucuteni und Sărata Monteoru (Rumänien), im Licht der ägäische Vorgeschichte (Vortrag), *în Archäologischer Anzeiger.* Beiblatt zum Jahrbuch des Archäologischen instituts, I/II, 1923/1924, Sitzung von 3 Juni 1924, p.348-355.
Schmidt H., 1932 – *Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik von der Stein kupferzeit in bis die vollentwickelte Brozezeit*, Berlin-Leipzig.
Sorokin V., 1994 – Culturile eneolitice din Moldova, în *TD,* XV, 1-2, p. 67-92.
Sorokin V., 1997 – Aşezarea de tip Cucuteni de la Jora de Sus, în *AM*, XIX, p. 9-19.
Sorokin V., 2002 – *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, în *BMA*, XI.
Stănculescu F., Gheorghiu A., Stahl P., Petrescu P., 1957 – *Arhitectura populară romînească. Dobrogea*, Bucureşti.

Stoia A., 1978 – Les fouilles archéologique de Roumanie (1997), în *Dacia*, ns, 22, p.353.
Stoica G., Petrescu P., *Dicționar de artă populară*, Bucureşti.
Şadurschi P., 1983 – Necropola getică de la Strahotin-Dângeni, jud. Botoşani, în *MCA*, Ploieşti, p. 173-185.
Ştefan P., 1989 – *Geologia regiunii Dealul Mare-Hîrlău. Perspective în resursele minerale utile*, rezumatul tezei de doctorat, Iaşi.
Tafrali O., 1935a – Istoricul înfiinţării Muzeului de Antichităţi din Iaşi, în *AA*, 9-10 (1933-1934), p.52-61.
Tafrali O., 1935b – Antichitățile de la Cucuteni şi Muzeul de Antichităţi din Iaşi, în *AA*, 9-10 (1933-1934), p.62-63.
Teodor Silvia, 1975 – Săpăturile arheologice de la Cucorăni (jud. Botoşani), în *AM*, VIII, p.121-202.
Teodor Silvia, 1981 – Aşezarea geto-dacică de la Huşi-Corni, în *TD*, II, p.169-196.
Teodor Silvia, 1988 – Elemente celtice pe teritoriul est-carpatic al României, în *AM*, XII, p.33-52.
Teodor Silvia, Nicu Mircea, 2003 – Ceramica din aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați, în *AM*, XXIII-XXIV, 21-182
Teodor Silvia, Ţau Stela, 1996 – Obiecte de port şi podoabă din aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați, I. Fibule, în *AM*, XIX, p.57-106.
Tsountas Chr., 1908 - Ai proistorikai akropoleis Diminiou kai Sesklou, în *Bibliothêkê tês en Athenais Archaeologikês Hatarias,* Athens.
Tsvek E.V., 1989 – Bugo-Dnestrovskij variant vostočno tripol'skoj kul'tury. K probleme vydelenija kul'tur i lokal'nich variantov Tripol'ja, în *Pervobytnaja archaeologia*, *Materialy i issledovanija,* Kiev, p. 106-117.
Ucko P., 1968 – *Anthropomorfic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with comparative material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece*, London.
Ulanici A., 1981 – Cercetările arheologice din anul 1979 de la Braneț, jud. Olt, în *CA*, 4, p. 20-28.
Ursachi V., 1968 – Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de istorie din Roman, în *Carpica*, I, p. 171-184.
Ursachi V., 1995 – *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad,* Bucureşti.
Ursulescu N., 1990 – Preocupări ale abatelui H.Breuil privind unele descoperiri arheologice din România, în *AŞUI*, sn, istorie, t. XXXVI, p. 127-130.
Ursulescu N., 1997 – Les commencements de l'utilisation du rite de l'incineration dans le monde proto-thrace du nord de la Moldavie, în *Thracian World*, I, p. 447-464.
Ursulescu N., Ignătescu S., 2003 – *Preuteşti-Haltă. O aşezare cucuteniană pe Valea Şomuzului Mare*, Iaşi.
Văleanu M.C., 2003a – *Omul şi mediul natural în neo-eneoliticul din Moldova*, Iaşi.
Văleanu M.C., 2003b – *Aşezări neo-eneolitice din Moldova*, Iaşi.
Videiko M.Y., 1995 – Archaeological Characteristics of the Sofievka type Cemeteries, în *Baltic-Pontic Studies*, Poznań, 3, p. 15-134.
Vulpe Al., 1970 – *Die Äxte und Beile in Rumänien*, I, în *PBF*, 2, München, 1970.
Vulpe Al., 1975 - *Die Äxte und Beile in Rumänien*, II, în *PBF*, 5, München, 1975.
Vulpe R., 1941 – Les fouilles de Calu, în *Dacia*, VII-VIII (1937-1940), p. 13-67.
Vulpe R., 1952 – Şanțierul Poiana, în *SCIV*, 3, 2, p.191-230.
Vulpe R., 1957 – *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Bucureşti.
Vulpe R., 1957 – La civilisation Dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Basse Moldavie, în *Dacia*, ns, 1, p.156.
Wace A.J. B., 1934 – Thessaly and Tripolie, în *ESA,* 9, p. 123-134.
Zaharia N., Petrescu-Dîmbovița M., Zaharia E. – 1970, Aşezări din Moldova. De la paleolitic şi pînă în secolul al XVIII-lea, Bucureşti.
Zanoci A., Matveev S., 2002 – Situl traco-getic de la Măşcăuți-Dealul Mare*,* în *Carpatica*, 15, p. 48-50.
Zirra V., 1971 – Beiträge zur kenntnis des Keltischen Latène in Rumänien, în *Dacia*, ns, 15, p. 178-222.

*** 1981 – *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en context Européen*, editat de V.Chirica şi D.Monah, în *BAI*, IV, Iaşi.
*** 1988 – Istoria RSS Moldoveneşti, *Istoria RSS Moldoveneşti,* cap. II, părțile 2 şi 3, sub coordonarea V.A.Dergačev, Chişinău.
*** 1992 – *Geografia României*, vol.IV, sub coordonarea L.Badea, Bucureşti.
*** 2000 – British Archeology. Woven clothing dates back 27,000 years*, ISSUE, nr. 55.*
*** 2001 – *Istoria Românilor. vol.I. Moştenirea timpurilor îndepărtate,* sub coordonarea M.Petrescu-Dîmbovița, Al.Vulpe, Bucureşti.

ABREVIERI

REVISTE:
AA – Arta şi Arheologie, Iaşi.
AIIA – Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol” din Iaşi.
AIM – Arheologiceskie Issledovanija v Moldavy, Kišinev.
AJA – American Journal of Archaeology. The Quarterly Journal of the Archaeological Institute of America, Washington-New York.
AM – Arheologia Moldovei, Iaşi.
AMM - Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui.
Apulum – Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
ASŞLI – Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi.
AŞUI – Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza” Iaşi.
ATG – Arta şi Tehnica Grafică, Bucureşti.
BAI - Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, Iaşi.
BAR – British Archaeological Reports. International Series, Oxford.
BCMI – Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, Bucureşti.
BHV – Bonner Hefte für Vorgeschichts, Bonn.
BIA – Bull. Inst. of Archaeology, Londra.
BMA – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamţ.
BSAP – Bulletins de la Société d'Anthropologie Paris.
BSRRG – Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie, Bucureşti.
BT – Bibliotheca Thracologica, Bucureşti.
CAANT – Cercetări arheologice în aria nord tracă, Bucureşti.
CCDJ - *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos*, Călăraşi.
Chronologies – Chronologies în Old Word Archaeology, ed. R.E.Erich, trid edition, vol.I-II, Chicago, London, 1992.
CI – Cercetări Istorice, Iaşi.
Dacia – Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie I-XII (1924-1947), Bucureşti.
Dacia, ns – *Dacia. (Revue d'archéologie et d'histoire ancienne)*, *nouvelle série* din 1957, Bucureşti.
Danubius – Danubius. Istorie. Muzeul de Istorie Galaţi.
ED - Ephemeris Dacoromana, Annuario della Scuola Romena di Roma.
ESA – Eurasia Septentrionalis Antiqua, Helsinki.
IPEK – Jahrbuch fü Prähistorische und Ethnogräphische Kunst, Berlin.
Istros – Istros. Revue Roumaine d'Archéologie et d'Histoire ancienne, Bucureşti.
JHS – The Journal of Hellenic Studies, London.
JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralsmuseums.
KSK – Kratia Soobščenija instituta arheologii, Kiev.
KSM– Kratia Soobščenija instituta arheologii, Moskva.
MA - Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ.
MCA – Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MIA – Materialy i issledovanja po archeologija SSSR, Moskva.
PBF – Prähistorische Bronzefunde, München.
Pontica – Pontica (1968); din 1969 şi urm. - *Pontice* Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa.
RA – Revista Arhivelor*, Bucureşti.*
RIAF – Revista pentru istorie, archeologie şi filologie, Bucureşti.
RM – Revista Muzeelor, Bucureşti.
RPAN – Revista de Preistorie şi Antichităţi Naţionale. Buletin al Seminarului de arheologie preistorică de la Facultatea de Litere şi Filozofie, Universitatea Bucureşti.
RSP – Rivista di Scienze Preistorische, Firenze.
SA – Sovetskaja Archeologija, Moskva.
SAA - Studia Antiqua et Archaeologica, Iaşi.
SAI – Studii şi articole de istorie, Iaşi.
SCIV(A) – Studii şi cercetări de istorie veche (*şi arheologie*), Institutul de Arheologie Bucureşti.
SNMP – Sbornik Národnik Múzea v Praze, Praha.
Suceava - Suceava. Anuarul Muzeului Judeţean, Suceava.
Swiatowit – Swiatowit. Rocznik Muzeul Archeologicznego im. Er. Majewskiego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Warszwa.
TD – Thraco-Dacica, Bucureşti.
ZE – Zeitschrift für Ethnologie, Berlin.

LUCRĂRI:

Aşezări... – Zaharia N., Petrescu-Dîmboviţa M., Zaharia E., 1970, *Aşezări din Moldova. De la paleolitic şi pînă în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti.
Hăbăşeşti... – Dumitrescu Vl., Dumitrescu H., Petrescu-Dîmboviţa M., Gostar N., 1954 – *Hăbăşeşti. Monografie arheologică,* Bucureşti.
Truşeşti … – Petrescu-Dîmboviţa M., Florescu M., Florescu A.C. – 1999, *Truşeşti. Monografie arheologică,* Bucureşti-Iaşi.
Valea Jijiei – Şantierul Valea Jijiei, pentru lucrările publicate în *SCIV*.

DIVERSE:

cca. – circa
cm – centimetru
fig. – figura
ibid. – ibidem
loc. – locuinţă / locuinţe
m – metru
n.n. – nota noastră
p. – pagină
S.L. – şanţ longitudinal (şanţ lung)
sn – serie nouă
ş.a. – şi altele
urm. – următoarea / următoarele

RÉSUMÉ

Ce livre présente d'une manière synthtétique les principales données et les résultats des explorations effectuées à Cucuteni, au lieu-dit *Cetățuie*, par les nouvelles fouilles systématiques de 1961-1966.

AVANT-PROPOS (p.7-10). L'académicien M. Petrescu-Dâmbovița, le responsable du chantier archéologique et le coordinateur des recherches effectuées entre 1961 et 1966 au lieu-dit *Cetățuie* de Cucuteni, présente les personnalités qui ont contribué au bon déroulement des travaux sur le chantier archéologique. On souligne que sans l'appui des présidents de la filiale de Iaşi de l'Académie Roumaine, Vasile Mârza et Cristofor Simionescu, ces recherches n'auraient pas pu être réalisées. L'équipe de recherche a été constituée de spécialistes de la Faculté d'Histoire de l'Université „Al. I. Cuza" de Iaşi - M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, A. László, du Musée d'Histoire de Moldavie - A. C. Florescu, du Musée de Bârlad - V. Palade et E. Popuşoi, et de nombreux étudiants. À côté des collaborateurs qui ont contribué avec des études - R. Alaiba, V. Cotiugă, O. Cotoi, M. Cozma, S. Haimovici, C. Iconomu, A. László, C. Lăcătuşu, C. Marian, S. Teodor, N. Ursulescu. Un rôle important pour la réalisation de cette monographie l'a eu le dr. Mădălin-Cornel Văleanu du Musée d'Histoire de Iaşi et lecteur à la Faculté d'Histoire-Géographie de l'Université „M. Kogălniceanu" de Iaşi, coauteur du volume. M. Petrescu-Dîmbovița remercie tous ceux qui ont assuré le long du temps la restauration et la conservation des pièces ou d'autres activités nécessaires. Des remerciements spéciaux méritent dr. Gh. Dumitroaia, le directeur du Complexe des Musées du dép. de Neamț, qui a assuré la publication de ce livre, dr. D. Teodor, ancien directeur de l'Institut d'Archéologie de Iaşi, monsieur Val Condurache, directeur du Complexe National des Musées „Moldova" de Iaşi, qui ont soutenu le projet, et aussi le maire de la commune de Cucuteni, M. Tun. On mentionne aussi le fait que l'année 1984, quand on a célébré le centenaire de la découverte de la station de Cucuteni, a été marquée par une session scientifique internationale à laquelle ont participé de nombreuses personnalités de Roumanie et de l'étranger.

CHAPITRE 1. HISTORIQUE DES RECHERCHES DE LA STATION CUCUTENI-*CETĂȚUIE* (p. 11-38). Dans la première partie de ce chapitre (*1.1. Historique des recherches*, p.11-27) on présente les événements en relation avec la découverte de la station et avec les recherches effectuées ici. Th. Burada est le premier qui a appris des informations concernant les „trouvailles faites à l'occasion de l'exploitation de la pierre de Dealul Cetățuiei" de Cucuteni et qui visite la station à la fin du mars 1884, intervenant aux

autorités locales pour prendre des mésures. Il a publié un ouvrage en 1901 sur la découverte de la station dans lequel il présente les événements passés alors. Une partie des objets découverts ici arrivent dans un magasin de bouquiniste de Iaşi d'où sont achetés par N. Beldiceanu, un archéologue amateur passionné. Celui-ci effectue en collaboration avec D. Butculescu les premières recherches dans cette station, mais entre ceux-ci interviennent quelques divergences. Les recherches de Cucuteni sont continuées par N. Beldiceanu qui attire l'attention aux autres personalités et intellectuels de Iaşi. En 1888, celui-ci a effectué une série d'autres recherches dans cette station, auxquelles participe Gr. Buţureanu aussi,avec lequel N. Beldiceanu collaborera étroitement, ainsi que le jeune G. Diamandy. Les recherches ont été reprises en 1895 par N. Beldiceanu et Gr. Buţureanu. Entre temps, les découvertes de Cucuteni sont présentées aux diverses manifestations internationales par Al. Odobescu, Gr. Buţureanu et G. Diamandy et par la publication de quelques ouvrages dans des revues en France, qui ont été bien réceptés et encouragés. On sait que N. Beldiceanu aussi travaillait à une étude ample sur la station, mais la plupart des objets de Cucuteni, y compris d'autres stations explorées, ont été incluses dans l'ouvrage terminé de Gr. Buţureanu dont on a conservé seulement la préface. Les découvertes de Cucuteni attirent l'attention de H. Schmidt qui a effectué en 1909 et 1910 les premières fouilles à caractère systématique et qui ont constitué la base de l'élaboration de la première esquisse de l'évolution de cette culture. Les premiers résultats ont été publiés dans deux articles et présentés dans des rapports et des conférences. En 1932, H. Schmidt a publié à Berlin la monographie de la station. Il faut mentionner que quelques chercheurs ou passionnés ont effectué eux aussi des fouilles restreintes, comme C. Gheorghiu (qui a publié un petit travail en 1910), O. Tafrali, l'abbé Breuil et d'autres. Une attention particulière a été accordée aux trouvailles, mais la plupart des collections constitués à la suite des fouilles de Cucuteni ont été perdues dans des circonstances malheureuses. Un autre chapitre important de l'histoire de la station a débuté par les nouvelles recherches commencées à partir de 1961 et qui ont duré plus de deux decennies. Dans cette période, on a exploré, à côté de la fameuse station, d'autres habitats de la zone Cucuteni-comme ceux de Băiceni, Dâmbul Morii, Silişte, Mlada, Laiu; à cette occasion on a mis au jour aussi un important trésor en or géto-dace et un tombe tumulaire princiare, aussi geto-dace. Dans la deuxième partie de ce chapitre (*1.2. Autres données concernant l'historique des découvertes de Cucuteni*, p.27-30) on présente aussi d'autres informations; on insiste sur les pièces mises au jour par H. Schmidt et envoyées à Berlin et qui ont été identifiées partiellement dans les collections du Musée de Pré- et Protohistoire du Palais Charlottenburg par le prof. N. Ursulescu en 2004. Dans la troisième partie du chapitre (*1.3. L'Académie Roumaine et les découvertes de Cucuteni*, p.30-31) on présente le rôle de cette importante institution scientifique en ce qui concerne la présentation des découvertes et le soutien des recherches de Cucuteni. Dans le sous-chapitre *1.4. – Les*

caractéristiques des fouilles de H. Schmidt (p.31-32), on présente l'importance de ces recherches, le caractère systématique des fouilles effectuées et leur rôle pour la périodisation de cette culture. Le dernier sous-chapitre, *1.5. – Les prémiers résultats des fouilles archéologiques de 1961-1966* (p.32-38), présente largement les recherches et les résultats à qui on a abouti à la suite des nouvelles recherches; on présente aussi un modèle de l'évolution et de la dynamique des habitats de type Cucuteni dans la zone Băiceni-Cucuteni.

CHAPITRE 2. L'ENVIRONNEMENT (p.39-45). On présente les données principales concernant le milieu naturel de la zone mis en relation avec la position de l'habitat (sous-chapitre 2.1, p.39-40), la géologie de la région (sous-chapitre 2.2, p.40-41) et les caractéristiques physico-géographiques de la zone (sous-chapitre 2.3, p.41-44). Ces éléments sont très importants pour reconstituer l'environnement de la zone pendant les habitats de type Cucuteni et le mode de vie de ces communautés.

CHAPITRE 3. LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES AU LIEU-DIT *CETĂȚUIE* DE CUCUTENI (1961-1966) (p.45-98). La première partie de ce chapitre (3.1 Considérations méthodologiques) comprend la présentation de la technique de fouille qui a consisté dans la réalisation d'une tranchée longitudinale sur l'axe long de la station (~ 150 m de longueur) et de quatre surfaces archéologiques (les complexes I-IV). On a eu en vue aussi l'exploration de deux fossés qui faisaient partie du système défensif de l'habitat. La deuxième partie comprend la présentation des découvertes archéologiques faites dans ces quatre complexes. On présente en particulier les habitations énéolithiques, leurs caractéristiques (datation – encadrement chronologique, position, profondeur, dimensions, orientation, état de conservation, plates-formes, parois, aménagements intérieurs, mobiliers – outils, céramique, plastique, diverses), mais aussi les découvertes attribuées aux autres époques historiques (la période de transition de l'énéolithique à l'âge du bronze, le seconde âge du fer). Dans le complexe I (135 m^2) on a exploré huit habitations énéolithiques, dans le complexe II (250 m^2) – neuf habitations et une construction-annexe et dans le complexe III, à côté des 26 habitations et de deux constructions – annexes, on mentionne deux fosses du second âge du fer, des fosses mieux contourées et conservées. À mentionner que dans le complexe IV on n'a pas mis au jour que des traces sporadiques d'habitat de type Cucuteni. Il faut préciser que pour la plupart des cas il ne s'agit des habitations de type Cucuteni proprement-dits, mais plutôt des restes des habitations qui sont conservées partiellement surtout à cause de la grande densité d'habitation de *Cetățuia*.

CHAPITRE 4. LES COMPLEXES D'HABITATION ÉNÉOLITHIQUES (p.99-122). Un objectif principal des fouilles de Cucuteni entre 1961-1966 a été l'exploration des habitations sur lesquelles il y avait quelques informations de N. Beldiceanu ou C. Gheorghiu, mais qui ont été ignorées par H. Schmidt. Par les explorations effectuées, on a mis en évidence les restes

de cinq habitations de la phase Cucuteni A situées à 1,70-2,00 m de profondeur, qui avaient des surfaces jusqu'à 12 m^2 et qui étaient mal conservées. Les plates-formes de ces habitations étaient faites de couches d'argile enduite appliquée directement sur le sol ou sur quelques zones aménagées au préalable avec des pierres. En ce qui concerne les parois des habitations, les informations sont peu nombreuses, mais on a observé des traces de verges et de lattes. Dans quelques habitations de la phase Cucuteni A on a trouvé des aménagements intérieurs comme des foyers, des fours et des bancs rudimentaires. Pour ce qui concerne la phase Cucuteni A-B, on a mis au jour rien que les restes d'une seule habitation, explorée partiellement et faiblement conservée; les restes des autres habitations peuvent appartenir à la même phase. La plupart des habitations mises au jour par les nouvelles fouilles appartiennent, à la phase Cucuteni B (47 habitations et 3 constructions-annexes). La plupart des habitations appartiennent à la sous-phase Cucuteni B_1 (36 habitations et 3 constructions-annexes) par rapport à la sous-phase Cucuteni B_2, où on a identifié les restes de 11 habitations. La sous-phase Cucuteni B_1 a représenté le plus important habitat de *Cetățuia*; l'on a observé qu'elle se compose de trois étapes d'habitat (notées Cucuteni B_{1a}, Cucuteni B_{1b}, Cucuteni B_{1c}), à quatre niveaux d'habitation distincts. L'étape Cucuteni B_{1a} est la mieux représentée (12 habitations et 3 constructions-annexes) et celle-ci est suivie par l'étape Cucuteni B_{1b} (10 habitations) et Cucuteni B_{1c} (2 habitations). Il faut faire la mention que 12 habitations de cette phase n'on pu être attribuées à aucune de 3 étapes de l'habitat, compte-tenu de l'imposibilité de la séparation stratigraphique à cause des dérangements. Pour ce qui concerne les caractéristiques de ces habitations et de ces constructions-annexes de la sous-phase Cucuteni B_1, 15 avaient des plates-formes faites d'argile enduite, 11 avaient des plates-formes de pierres et d'argile enduite et 4 avaient des plates-formes de pierres; pour les autres habitations on n'a pas pu préciser le type de plate-forme. On n'a pas pu préciser les dimensions réelles de ces habitations avec exactitude; dans 17 cas celles-ci n'ont pas pu être appréciées; dans 15 cas les restes occupaient moins de 15 m^2 et dans 4 cas, ils dépassaient cette surface, jusqu'à 55 m^2. On a observé aussi des restes de parois qui ont permis quelques appréciations sur le mode de construction. Pour ce qui concerne les habitations de la sous-phase Cucuteni B_1, on a observé une série d'aménagements intérieurs, comme les foyers-dans toutes les trois étapes d'habitation, - des fours, des bancs rudimentaires, des complexes rituels ou de culte ou quelques-uns de type non-précisé. Quant à la phase Cucuteni B_2, les 11 habitations, faiblement conservées et très dérangées en général, ont été découvertes à 0,50-0,80 m de profondeur par rapport à la surface actuelle; la superficie de ces habitations a pu être précisée rien que pour 7 habitations; l'on a observé des restes sur des surfaces entre 8,5 et 55 m^2. Les plates-formes étaient constituées de pierres et d'argile enduite, quelquefois avec des traces de bois ou exclusivement de pierres, comme c'est le cas de 5 habitations. On a

fait aussi des observations concernant les parois des habitations; on a dépisté quelques éléments qui peuvent être interprétés – dans le cas d'une habitation – comme prouvant l'existence d'un parois intérieur. Comme éléments d'aménagement intérieur, on a mis au jour des foyers, des constructions de culte ou à rôle non-précisé. On a eu l'intention de préciser le nombre des habitations qui ont été construites sur *Cetăţuia* de Cucuteni, à partir du nombre de celles découvertes dans les complexes explorés. Par cette méthode, on a apprecié que dans la phase Cucuteni A il y avait, peut-être, environ 60 habitations et dans la phase Cucuteni A-B rien que 10-12. La méthode proposée a généré pour les sous-phases Cucuteni B_1 et Cucuteni B_2 un nombre d'habitations considéré trop grand 504 habitations, pour toute la phase sous-phase Cucuteni B_1, y compris les trois étapes d'habitation à quatre niveaux) et respectivement 154, erreur générée par la concentration probable de l'habitat dans quelques secteurs du Plateau de *Cetăţuia*.

CHAPITRE 5. LE SYSTÈME DE FORTIFICATION DE L'HABITAT ÉNÉOLITHIQUE (p.123-134). Dans la première partie de ce chapitre (p.123-126) on a discuté quelques problèmes liés aux systèmes de fortification énéolithiques, surtout leur efficacité. On analyse toute une série d'éléments qui par un certain aménagement et par l'intervention anthropique ont pu assurer la sécurité des communautés. En ce sens, l'utilisation des photographies aeriennes pour quelques stations énéolithiques de Moldavie a mené à de nouvelles hypothèses de travail qui semblent être confirmées par les recherches de Cucuteni-*Cetăţuie*. On présente puis deux fossés de défense de la station (p.126-133), l'un intérieur qui date de la phase Cucuteni A et l'autre, extérieur de la sous-phase Cucuteni B_1. On précise leurs caractéristiques; on fait la mention que le fossé plus nouvel avait aussi un *vallum* et, probablement, un contre-*vallum*. On analyse les constatations faites par H. Schmidt, G. Bersu et A. C. Florescu et on présente les systèmes de fortification des stations de Hăbăşeşti et de Truşeşti. Dans la dernière partie de ce chapitre (p.133-134) on analyse les versants de *Cetăţuia*, à l'aide des photographies aériennes, ce qui a permis de nouvelles observations concernant le système défensif efficient qui assurait la sécurité de l'habitat et en même temps lui donnait un aspect imposant.

CHAPITRE 6. OUTILS ET DIVERS OBJETS ÉNÉOLITHIQUES (p.135-155). Au début de cet article, on fait quelques précisions concernant la découverte de quelques outils pendant les vieilles recherches et les tentatives de les classifier. Dans le premier sous-chapitre (p.136-145) concernant les outils en pierre on analyse la matière première utilisée pour leur fabrication; l'analyse des pièces découvertes entre 1961-1966 à *Cetăţuia* de Cucuteni montre que les roches sédimentaires ont été le plus utilisées pour produire ces outils. On remarque le silex, la marne et le grès. Les roches magmatiques ont été utilisées à titre exceptionnel pour réaliser ces pièces (2 sur 508 pièces analysées). Pour ce qui concerne l'outillage lithique produit par dégrossissage, on remarque de divers types de nucléus, éclats

de débitage, lames, grattoires, perçoirs et pointes de flèches. Ces pièces sont analysées globalement et pas dans les phases ou les sous-phases d'habitation de la station, car le nombre de pièces et la stratigraphie n'ont pas permis une analyse de ce type. L'outillage lithique produit par polissage est représenté par des haches rectangulaires, trapézoïdales et perforées, par des ciseaux rectangulaires et trapézoïdaux, par des moulins à bras, par des frotteurs, par de divers outils ou de type non-précisé. Dans le deuxième sous-chapitre (p.145-147) on analyse les outils en os et en bois; on a identifié des outils pour la pratique de l'agriculture, des haches, des aiguilles, des spatules, des pendentifs et des objets de type non-précisé. Dans le trisième sous-chapitre (p.147-151) on analyse les outils et de divers objets en terre cuite. Dans le dernier sous-chapitre (p.152-154) on décrit les objets de métal (cuivre) provenant des fouilles anciennes et nouvelles et on identifie une série de pièces qui proviennent de niveaux énéolithiques, comme une hache de type Vidra, quelques poinçons.

CHAPITRE 7. CÉRAMIQUE ÉNÉOLITHIQUE (p.155-244). Ce chapitre, le plus consistent, analyse la céramique énéolithique tant en ce qui concerne la technique de réalisation qu'en ce qui concerne les formes et le décor. Dans le premier sous-chapitre (p.156-186) on analyse la céramique de la phase Cucuteni A, où on a observé une première espèce à décor incisé, creusé et cannelé et qui comprend des vases de différentes formes, comme verres, vases à corps bombé, écuelles, vase-binocle, vases-miniatures ou de type non-précisé. On a comparé cette catégorie avec la céramique surtout des habitats de Hăbăşeşti et de Truşeşti. L'espèce à décor peinte est le mieux représentée dans cette phase; on a analysé la composition de la pâte et la technique de peinture. Dans le cadre de cette espèce on a décelé les suivants types de vases: verres, coupes à pied, vases à corps bombé, vases piriformes, vases à corps bombé dont le diamètre dépasse la hauteur, écuelles, bols, supports, couvercles, vases à protomés zoomorphes, vases miniatures et de type non-precisé, louches. La troisième espèce céramique du cadre de la phase Cucuteni A est celle sans décor, d'usage ménager, réalisée d'une pâte plus grossière; les considérations générales sont suivies par la présentation des particularités de la technique de réalisation. On a décelé les suivants types de vases: jarres, vases à bord évasé, au col et au corps bombé, vases à bord droit, au col et au corps bombé, vases à corps bombé, soupières, vases-miniatures et de type non-précisé. Le deuxième sous-chapitre de l'ouvrage (p. 186-196) est consacré à la céramique de la phase Cucuteni A-B; on a analysé la technique de la pâte et du décor, ainsi que les analogies des autres stations. Dans le cadre de l'espèce peinte, on a décelé: verres, vases à corps bombé, vases grands à épaule, au bord étroit et évasé, vases à corps bombé et au col haut, vases à corps bombé, au bord étroit et évasé, écuelles, vases à corps bombé plus ou moins, louches et de type non-précisé. L'espèce d'usage ménager n'a pas pu être séparée du point du vue stratigraphique de celle des phases Cucuteni A ou B. Il faut mentionner l'importance des

fouilles de Cucuteni-*Cetăţuie* et de celles de Băiceni-*Dâmbul Morii* pour la céramique de la phase Cucuteni A-B, car on a pu établir qu'à *Dâmbu Morii* prédomine la peinture de style α et β et sur *Cetăţuia* celle de type γ et δ. Le troisième sous-chapitre (p.196-228) est consacré à la céramique de la phase Cucuteni B. Après quelques considérations générales concernant l'évolution du décor et de la technique de la pâte on a analysé la céramique dans le cadre des sous-phases Cucuteni B_1 et Cucuteni B_2. Ainsi, dans le cadre de la première sous-phase, la céramique est analysée dans le cadre des étapes d'habitation. L'étape la plus vielle, Cucuteni B_{1a} est la mieux représentée et est illustrée par l'espèce peinte; dans le cadre de cette espéce on a décélé les suivantes formes de vases: verres, vases au bord évasé, au col, à l'épaule accentuée et au fond étroit; vases à corps bitronconique, plus étroit et allongé, au bord évasé et au fond étroit, vases au bord évasé, vases à pied, écuelles, soupières et formes non-précisés. À l'espèce non-décorée, d'usage ménager, de cette étape on attribue les vases au bord évasé et au col, vases à corps bombé, écuelles, vases à pied, vases miniatures. La céramique de l'étape Cucuteni B_{1b} est représentée par l'espèce peinte (verres, vases à corps bitronconique, au bord évasé, à l'ouverture large et au fond étroit; vases à corps bitronconique, plus étroit et plus allongé, au bord évasé, écuelles, vases de forme non-précisée) et sans décor, d'usage ménager (vases à épaule, à corps bombé, écuelles, soupières et vases-miniatures). La céramique de l'étape Cucuteni B_{1c} est la plus rare; à l'espèce peinte on attribue vases et fragments de vases de l'espèce à décor peint de type des verres, vases à corps bitronconique, vases à corps bombé, vases au bord évasé et à l'épaule, écuelles ou de type non-précisé. À l'espèce d'usage ménager, on attribue une seule pièce comparable à un bol. Toujours dans la sous-phase Cucuteni B_1, quand n'ont pas existé des arguments stratigraphiques, la céramique découverte a été attribuée à une étape non-précisée; ainsi groupée, on a pu faire une analyse globale de ce matériel assez important du point de vue quantitatif. Parmi les formes de l'espèce peinte de ce groupe on mentionne: verres, vases au bord évasé, au col, à l'épaule accentuée et au fond étroit, vases au corps bitronconique à profil aigu, au col haut et au fond étroit, vases au bord étroit, écuelles, soupières, vases-binocle et de forme non-précisée. Parmi celles de l'espèce sans décor, d'usage ménager, on mentionne: vases au bord évasé et à l'épaule, vases à corps bombé, jarres, écuelles, vases-miniatures. En ce qui concerne le décor de la sous-phase Cucuteni B_1 on remarque une silhouette humaine peinte à l'intérieur d'une écuelle de l'étape Cucuteni B_{1b} (fig. 167/4, détail 4a) et un modelage plastique d'une tête d'animal, probablement un cervidé, à l'extérieur d'une autre écuelle à décor peint (fig. 167/11, détail 11a, profil 11b). On a accordé un ample espace dans l'ouvrage aussi à la céramique de la sous-phase Ccuteni B_2; on a analysé l'espèce peinte dans le cadre du décor du type ε, où on a décelé: verres, vases au bord évasé, écuelles, soupières et formes non-précisées; dans le cadre du décor du type ζ on a décelé des vases de types des verres, vases à corps bombé,

vases au bord évasé, écuelles, soupières. Il faut mentionner la beauté du décor de type ζ; sur ces vases se trouvent de nombreuses représentations zoomorphes (oiseaux, serpents, carnassiers) ou il y a seulement quelques parties anatomiques (fig. 177, 179-180; 182; 184-185; 188). Dans le cadre de la céramique sans décor, d'usage ménager, de la sous-phase Cucuteni B_2 on a décelé des formes de vases au col et à l'épaule, vases au bord évasé et à l'épaule, vases à corps bitronconique et au col, vases à corps bombé, écuelles, soupières, vases-miniatures et de type non-précisé. Toujours dans le cadre de la céramique de la phase Cucuteni B on a séparé un groupe important de céramique qui n'a pas pu être attribué à la sous-phase Cucuteni B_1 ou à la sous-phase Ccuteni B_2; en ce groupe on a inclus aussi quelques vases entiers et quelques fragments qui proviennent des anciennes fouilles de la fin du XIXe s. et du début du XXe s. Dans le cadre de l'espèce peinte on a décelé des formes de verres, vases à corps bombé, au bord faiblement évasé et au col, vases à corps bitronconique, plus étroit et plus allongé, au bord évasé et au fond étroit, vases au bord évasé, écuelles, soupières, vases-miniatures et de type non-précisé. L'espèce sans décor, d'usage ménager, est représentée par les formes suivantes: vases à l'épaule, vases à corps bitronconique et au col, vases à corps bombé, jarres, écuelles, soupières, vases à pied, vases à perforations et vases-miniautres. Le quatrième sous-chapitre (p.228-229) est consacré à quelques formes particulières de céramique des phases Cucuteni A et Cucuteni B, représentées par des tables et par des chaises avec ou sans décor peint auxquelles on a ajouté une représentation en relief d'une tête humaine réalisée d'une manière nauraliste de la phase Cucuteni A (fig. 223/14). Le cinquième chapitre (p. 229-243) est consacré à la céramique de type C, espèce à part dans le répertoire de la céramique de Cucuteni. Après une série de considérations générales sur la présence et la signification de celle-ci dans le cadre des habitats de type Cucuteni, on a présenté les formes et les décors associés dans le cadre des phases Cucuteni A, Cucuteni A-B et Cucuteni B, ainsi que celles qui proviennent des niveaux non-précisés. À la fin de ce sous-chapitre on présente quelques formes particulières de vases qui appartiennent à l'espèce de type Cucuteni C; on remarque des vases à protomés zoomorphes (fig. 242/1-3; 243/1) et des vases à pieds petits. Le dernier sous-chapitre (p.243-244) est consacré à la céramique de la variante Monteoru, céramique qui apparaît dans la sous-phase Cucuteni B_2 et sur laquelle on fonde la séparation en Cucuteni B_{2a} et Cucuteni B_{2b}; on illustre cette variante avec quelques pièces trouvées à *Cetățuia*. Nous voulons mentionner le fait que dans ce résumé nous n'avons pas insisté sur la description du décor de la céramique énéolithique, car celui découvert et illustré à Cucuteni par des fouilles de 1961-1966 est identique au décor déjà connu dans la littérature de spécialité à circulation internationale. Un autre aspect qu'il faut mentionner c'est le nombre réduit des vases qui ont pu être complétés par restauration par

rapport aux exemplaires fragmentaires ou aux fragments céramiques de vases, situation due, probablement à l'intensité grande de l'habitat de type Cucuteni sur *Cetăţuia*.

CHAPITRE 8. LA PLASTIQUE ÉNÉOLITHIQUE (p.245-266). Dans ce chapitre on a analysé les statuettes anthropomorphes et zoomorphes découvertes par les fouilles de *Cetăţuia* de Cucuteni entre 1961-1966; on mentionne qu'on a eu à la disposition un lot de plus de 400 statuettes entières et fragmentaires provenant des anciennes fouilles qui feront l'objet d'un autre ouvrage. Le premier sous-chapitre (p.245-263) est consacré à la plastique anthropomorphe; on a fait des considérations concernant la dénomination de cette catégorie d'objets, du rôle et de la fonction de ceux-ci, ainsi que sur les influences d'ordre culturel. Les pièces découvertes ont été analysées dans le cadre des phases Cucuteni A et B, avec la mention que pour quelques pièces qui pouvaient être attribuées à la phase Cucuteni A-B, le contexte stratigraphique n'a pas été édifiant. Le deuxième sous-chapitre (p.263-266) a été consacré à la plastique zoomorphe où les mammifères sont mieux représentées; les oiseaux sont rares. Toujours dans la catégorie de la plastique zoomorphe ont été incluses quelques représentations de bois, entiers ou fragmentaires, probablement à rôle de culte ou de consécration.

CHAPITRE 9. CHRONOLOGIE (p.267-288). Dans ce chapitre on a présenté et discuté les aspects liés à la chronologie absolue et relative de la culture de Cucuteni, à la périodisation interne de celle-ci et de ses relations avec d'autres cultures. On a constaté la diversité des points de vue et on a souligné le fait que, bien que les lignes générales et l'esquisse évolutive de la culture soient bien définies, sur quelques aspects de détail persistent encore quelques divergences d'opinion. À la fin de ce chapitre on a eu en vue l'encadrement, du point de vue de la chronologie relative, des habitats de *Cetăţuia* de Cucuteni; l'on a précisé que l'habitat de la phase A se place dans l'étape Cucuteni A_{3a}, et celui de la phase A-B à l'étape Cucuteni A-B_{2b}. En ce qui concerne l'habitat intense de la sous-phase Cucuteni B_1, les trois étapes précisées et notées Cucuteni B_{1a}, B_{1b} et B_{1c} représentent des étapes d'habitat et pas les étapes conformes à la périodisation de A.Niţu; les futures recherches pourront établir, éventuellement, les corrélations avec ce schéma, ainsi que clarifier la situation de l'habitat de la sous-phase Cucuteni B_2, compte-tenu des critères établis pour la sous-division de celle-ci.

CHAPITRE 10. AUTRES HABITATS PRÉ - ET PROTOHISTORIQUES (p.287-308). Dans ce chapitre (p. 287-303) on présente les découvertes de *Cetăţuia* attribuées aux habitats ultérieurs à celui énéolithique. Dans le premier sous-chapitre on analyse les découvertes de la période de transition de l'énéolithique à l'âge du bronze ancien et moyen. Pour ce qui concerne l'habitat de *Cetăţuia* du temps de la culture Horodiştea-Erbiceni, celle-ci correspond aux phases II et III. Il faut tenir compte du fait qu'on n'a pas trouvé des restes d'habitation mais rien que de la céramique, la plus importante après celle énéolithique du

point de vue des formes et des décors. On a découvert aussi quelques fragments céramiques qui proviennent d'autres milieux culturels, comme Usatovo, Folteşti, la culture des amphores sphériques. Il faut mentionner aussi la céramique de type Izvoare III-Târpeşti, phase III, céramique des populations steppiques, la céramique aux éléments spécifiques de la culture Schneckenberg (phase A finale et B) et celle de la culture Costişa. Le second sous-chapitre (p.303-308) est consacré à l'habitat du second âge du fer; l'on précise le fait qu'on a mis au jour les restes de deux fosses, plus clairement contourées et des autres plus nombreuses qui n'ont pas présenté un intérêt à part et qui ont dérangé les niveaux stratigraphiques, sans qu'on puisse mettre en évidence des traces d'habitation aussi. La céramique décoverte a été modelée et appartient aux espèces poreuse et fine, lustrée; on a présenté les types de vases appartenant à celles-ci. On a analysé aussi les fibules découvertes dans cet habitat et attribué à cet habitat, pièces dècouvertes par les fouilles de H. Schmidt. On a précisé qu'il y avait deux niveaux d'habitation de cette époque, la première attribuée aux V-IVe s. av. J.-C. et la seconde aux IV-IIIe av. J.-C.

CHAPITRE 11. RECHERCHES À CARACTÈRE INTERDISCIPLINAIRE. Dans ce chapitre on a présenté une série d'études à caractère interdisciplinaire sur les découvertes de Cucuteni. Une première étude (p.309-318) est consacrée au matériel archéozoologique mis au jour par les nouvelles fouilles dans les niveaux énéolithiques; on a eu en vue un premier lot de matériel livre par les fouilles de 1961, étudié et publié en 1969 par S. Haimovici. Ce second lot, analysé maintenant, provient des fouilles de 1962-1966. Ces recherches ont mis en évidence le spécifique de l'économie animalière de l'habitat de type Cucuteni de la station; on a observé la prédominance de l'élevage par rapport à la chasse. Les restes ostéologiques des animaux domestiques appartiennent aux exemplaires des espèces *Bos taurus, Ovicaprianae, Sus scrofa domesticus* et *Canis familiaris,* et à ceux sauvages les espèces *Bos primigenius, Cervus elaphus, Capreolus capreolus, Sus scrofa ferus, Castor fiber, Ursus arctos* et *Lepus.* Une place à part l'occupe la présence de *Equus caballus*, mais on n'a pas pu préciser s'il était domestiqué ou non. Le deuxième chapitre (p.318-327) est consacré à l'étude des empreintes humaines, végétales et de textiles sur la céramique énéolithique. En ce qui concerne les empreintes populaires humaines, à la suite des analyses, on a précisé que quelques-unes pouvaient appartenir à des femmes ou à des garçons (10-15 ans), L'étude de ces empreintes pourra offrir, par l'accumulation des données – assez réduites à présent dans la litterature de spécialité - des informations utiles pour ce qui concerne la population énéolithique. Les empreintes végétales découvertes sur quelques vases n'ont pas pu être déterminées. Les empreintes de textiles sur les vases énéolithiques appartiennent aux produits textiles réalisés par tressage, tricotage ou par tissage; on a analysé et on a illustré le matériel le plus représentatif en ce sens et on a fait des considérations sur ces aspects. La troisième étude (p.327-330)

comprend l'utilisation des photographies aériennes dans l'exploration de la station de *Cetățuia* de Cucuteni et de la zone environnante. Par ces photographies on a pu étudier les fossés de défence de la station et l'aménagement des versants. Un aspect pris en considération a été l'identification des zones où pourrait se trouver la nécropole de l'habitat; on a mis en évidence quelques aires possibles. La quatrième étude (p. 330-336) de ce chapitre comprend la présentation de l'évolution de l'habitat de type Cucuteni autour de la station de *Cetățuia*. Bien que les données dont on dispose ne soient pas très sûres, au niveau des phases Cucuteni A et B on observe un groupement de quelques habitats autour d'autres à niveaux archéologiques riches et fortifiées, ce qui suggère leur rôle important dans la vie de ces communautés humaines. Dans le cinquième chapitre (p. 337-351) l'on présente une série d'éléments liés à la connaissance de la réalisation des outils et des habitations de type Cucuteni par l'archéologie expérimentale dans le cadre du parc archéologique de Cucuteni. La dernière étude (p. 351-354) est consacrée à la restauration et à la conservation du matériel céramique découvert à Cucuteni, un aspect très important.

CHAPITRE 12. L'ECOLE ARCHÉOLOGIQUE DE CUCUTENI (p.355-370). Ce chapitre comprend les témoignages de quelques jeunes (alors) participants aux recherches de 1961-1966 de Cucuteni; on a mis en évidence le rôle important de tels projets pour la formation des spécialistes dans le domaine de l'archéologie. La présence de ce chapitre représente une ouverture vers le grand public qui peut connaître de divers aspects spécifiques de la recherche archéologique.

La première partie du volume se termine avec la liste bibliographique des ouvrages cités (p.370-377) suivie par la liste des abréviations (p.378-379).

La seconde partie du volume présente l'illustration.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Personalités scientifiques et chercheurs liés aux recherches de *Cetățuia* de Cucuteni.
Fig. 2. Personalités scientifiques et chercheurs liés aux recherches de *Cetățuia* de Cucuteni.
Fig. 3. Emplacement de la localité Cucuteni sur les chartes de l'Europe (a) et de la Roumanie (b-c).
Fig. 4. Emplacement de la localité Cucuteni dans la région: a. charte géographique régionale; b. charte du rélief de la zone; c. charte de la zone d'après une image de satelite.
Fig. 5. Charte des unités fizico-géographiques de la zone Cucuteni. 1. Dealul Mare-Hârlău; 2. Les colines Ruginoasa-Strunga; 3.La dépression Frumuşica; 4. La dépression Hârlău-Hodora
Fig. 6. Emplacement de la station archéologique de Cucuteni-*Cetățuie* sur les chartes topographiques, dans la région (a-b) et un détail de la zone de l'etablissement (c).
Fig. 7. Cucuteni-*Cetățuie* (d'après Schmidt H., 1932): a. le plan topographique de la zone; b-c. des photographies de la station; d. le plan de la station et des fouilles réalisées ici.
Fig. 8. a, b – Photographies de la station Cucuteni-*Cetățuie* (a.1960, b.1984); c - Dessin de la zone Cucuteni-*Cetățuie* (d'après V.Tufescu, 1937).
Fig. 9. Photographies de la station Cucuteni-*Cetățuie* (2004): a. vue vers le nord, depuis Platoul Laiu; b. vue vers le nord, du perimètre du village Băiceni; c. vue vers le nord-ouest, du perimètre du village Băiceni; d. vue vers l'ouest, depuis la coline située à l'est du village Băiceni.
Fig. 10. L'afleuriment géologique au sud du plateau de *Cetățuia* (2004). a. la partie supérieure du versant; b. la partie moyenne et inférieure du versant.
Fig. 11. La géologie de la zone Cucuteni. (a) Colonne stratigraphique de l'afleuriment au sud du plateau de *Cetățuia* (d'après Schmidt H., 1932); Colonne stratigraphique (b) et situation géologique synthétique (c) de la zone Băiceni (d'après Ştefan P., 1989).
Fig. 12. Le plan général de la station Cucuteni-*Cetățuie*, en indiquant la tranchée longitudinale et les complexes nos. I-IV.
Fig. 13. Signes conventionaux utilisés aux plans des habitations et des coupes stratigraphiques. La position normale des planches est donnée par la position de l'echelle métrique de chaque planche.
Fig. 14. Plan général du complexe no. I, avec les maisons énéolithiques.
Fig. 15. Plad des restes de l'habitation no. I/1.
Fig. 16. Plan des restes de l'habitation no. I/2.
Fig. 17. Plan depuis la zone ouest des restes de l'habitation no. I/3.
Fig. 18. Photographie des restes de l'habitation no. I/5.
Fig. 19. Plan des restes de l'habitation no. I/5.
Fig. 20. Plan des restes de l'habitation no. I/6.
Fig. 21. Plan général du complexe no. II, avec les habitations énéolithiques.
Fig. 22. Plan des restes de l'habitation no. II/1.
Fig. 23. Plan des restes de l'habitation no. II/2 du secteur sud.
Fig. 24. Plan des restes de l'habitation no. II/9 et les restes de l'âtre en desous cette habitation (a).
Fig. 25. Plan des restes de l'habitation no. II/10.
Fig. 26. Plan des restes de l'habitation no. II/14.
Fig. 27. Plan des restes de l'habitation no. II/15 dans le secteur central.
Fig. 28. Photographies des différentes étapes de la recherche du complexe no. III (1-2), vue vers l'est.
Fig. 29. Plan général du complexe no. III, avec les habitations énéolithiques.

Fig. 30. Coupes stratigraphiques du complexe no. III. 1-1'-1'' Coupe du paroi sud de la tranchée longue à l'endroit du complexe no. III. 2-2' Coupe du paroi est du temoin gardé sur l'axe des maisons nos. III/6 – III/2 – III/9.
Fig. 31. Photographies de l'habitation no. III/1: les restes de la maison no. III/1 (1) et un détail de la zone centrale de l'habitation (2).
Fig. 32. Plan du secteur est des restes de l'habitation no. III/1 (1) et coupe du paroi ouest de cette habitation (2).
Fig. 33. Plan des restes de l'habitation no. III/2.
Fig. 34. Plan des restes de l'habitation no. III/3.
Fig. 35. Plan de restes de l'habitation no. III/5, depuis sa zone nord.
Fig. 36. Âtres de l'habitation no. III/6. 1-pierre tombée, probablement, de la marge de l'âtre.
Fig. 37. Plan des restes de l'habitation no. III/7.
Fig. 38. Plan du secteur nord-est des restes de l'habitation no. III/8.
Fig. 39. Plan du secteur sud-est des restes de l'habitation no. III/8 et de l'annexe no. 2.
Fig. 40. Plan des restes de l'habitation no. III/10.
Fig. 41. Plan des restes de l'habitation no. III/11.
Fig. 42. Ammenagements intérieurs de l'habitation no. III/11. a – autel (table d'offres); b, c -constructions de type non reinseigné (fourneaux?).
Fig. 43. Plan de la situation en desous les restes de l'habitation no. III/11.
Fig. 44. Plan des restes de l'habitation no. III/12.
Fig. 45. Planul des restes de l'habitation no. III/15.
Fig. 46. Planul des restes des habitations nos. III/16 et III/17.
Fig. 47. Plan des restes de l'habitation no. III/18.
Fig. 48. Plan des restes de l'habitation no. III/19.
Fig. 49. Plan des restes de l'habitation no. III/21.
Fig. 53. Plan des restes de l'habitation no. III/22.
Fig. 51. Plan des restes de l'habitation no. III/24.
Fig. 52. Plan des restes de l'habitation no. III/25.
Fig. 53. Coupes des tranchées de défense de la station cucutenienne (d'après Schmidt H., 1932).
Fig. 54. Coupes des tranchées de défense (d'après Florescu A.C., 1966).
Fig. 55. Outils en silex: percuteurs (1-5), noyaux (6) et éclats (7-11). De la phase Cucuteni A (1), de l'étape Cucuteni B_{1a} (6, 9, 11) et *passim* (2-5, 7-8, 10). De l'habitation no. II/9 (9) et de l'annexe no. 2 (11).
Fig. 56. Outils en silex: lames (1-16). De la phase Cucuteni A (1), de l'étape Cucuteni B_{1a} (3-4, 6-7, 9, 11), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (15-16), de la subphase Cucuteni B_2 (10-12) et *passim* (2, 5, 8, 13-14). Des habitations nos. I/2 (15), □I/6 (16), II/□ (4), III/1 (10), III/2 (6, 9, 11) et III/3 (12).
Fig. 57. Outils en silex: lames (1-14). *Passim* (1-14).
Fig. 58. Outils en silex: grattoirs (1-17). De la phase Cucuteni A (1), des étapes Cucuteni B_{1a} (3, 6-9) et Cucuteni B_{1c} (2, 12-13), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (11, 14-17), de la subphase Cucuteni B_2 (10) et *passim* (4-5). Des habitations nos. II/2 (7), II/6 (17), II/5 (10), II/9(3), II/16 (14), III/8 (9), III/9 (13), III/12 (2, 12), III/16 (11), III/20 (15) et III/23 (16).
Fig. 59. Outils en silex: grattoirs (1-18). De la phase Cucuteni A (7, 18), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (16), de la subphase Cucuteni B_2 (17) et *passim* (1-6, 8-15). Des habitations nos. III/1 (17), III/15 (18) et III/22 (16).
Fig. 60. Outils en silex: perceurs (1-15). Des phases Cucuteni A (2-3) et Cucuteni A-B (10), de l'étape Cucuteni B_{1a} (1, 4), de la subphase Cucuteni B_2 (7) et *passim* (5-6, 8-9, 11-15). Des habitations nos. II/1 (4), III/1 (7), III/7 (1) et III/24 (2).
Fig. 61. Outils (armes) en silex: points de flêches (1-16). De la phase Cucuteni A (1, 7, 15), de l'étape Cucuteni B_{1b} (2), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (4, 6), de la subphase Cucuteni B_2 (3, 13) et *passim* (5, 8-14, 16). Des habitations nos. I/2 (4), I/3 (3, 13), III/7 (2) et III/23 (6).

Fig. 62. Outils en pierre polie: haches rectangulaires (1-12). De l'étape Cucuteni B_{1a} (1-3, 12), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (10), de la subphase Cucuteni B_2 (4-5) et *passim* (6-9, 11). Des habitations nos. II/6 (10), II/9 (12), II/13 (1), III/1 (4), III/2 (5) et III/6 (3).

Fig. 63. Outils e pierre polie: haches trapezoïdales (1-9). De l'étape Cucuteni B_{1a} (1-2) et *passim* (3-9). De l'habitation no. II/9 (2).

Fig. 64. Outils en pierre polie: ciseaux rectangulaires (1-9). De la phase Cucuteni A (1), de l'étape Cucuteni B_{1a} (2), de la subphase Cucuteni B_2 (3-4) et *passim* (5-9). Des habitations nos. II/9 (2), III/1 (4) et III/17 (3).

Fig. 65. Outils en pierre polie: ciseaux trapezoïdaux (1-20). De la phase Cucuteni A (1, 12), des étapes Cucuteni B_{1a} (3-6, 9) et Cucuteni B_{1b} (7), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (13), de la subphase Cucuteni B_2 (14) et *passim* (2, 8, 10-11, 15-20). Des habitations nos. II/1 (4), II/9 (3, 5, 9), II/15 (13) et III/1 (14).

Fig. 66. Outils en pierre: haches perforées (1-4) et outils de type non renseignée (5-22). Des étapes Cucuteni B_{1a} (3-4, 17) et Cucuteni B_{1b} (9), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (15), de la subphase Cucuteni B_2 (19) et *passim* (1-2, 5-8, 10-14, 16, 18, 20-22). Des habitations nos. II/9 (4, 17), III/1 (19), III/5 (9), III/13 (3) et III/20 (15).

Fig. 67. Outils en pierre: frotteurs (1-12) et moulins à bras (13-14). De la phase Cucuteni A (1), de l'étape Cucuteni B_{1a} (2), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (3, 14), du niveau de la subphase Cucuteni B_2 (4-5) et *passim* (6-13). Des habitations I/2 (14) et II/6 (3).

Fig. 68. Outils en terre cuite: fusaïoles (1-20). De la phase Cucuteni A (18), des étapes Cucuteni B_{1a} (3, 9, 15, 17), Cucuteni B_{1b} (10) et Cucuteni B_{1c} (12), de la subphase Cucuteni B_2 (5, 11, 13, 19) et *passim* (1-2, 4, 6-8, 14,16, 20). Des habitations nos. I/3 (13, 19), II/2 (9), II/3 (11), III/2 (17), III/4 (5) et III/5 (10).

Fig. 69. Outils et objets diverses en terre cuite: fusaïoles (1-8, 10), roulette (9), haches miniaturales (11-13), perles (16-17), objets de type non renseignée (14-15, 18-22). De la phase Cucuteni A (14-15, 21), des étapes Cucuteni B_{1a} (2, 18) et Cucuteni B_{1b} (4), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (3, 19), de la subphase Cucuteni B_2 (1, 16-17) et *passim* (5-13, 20, 22). Des habitations nos. I/2 (19), I/3 (1), II/8 (4), II/9 (2), III/1 (17), III/3 (16), III/13 (18), III/15 (21) et III/23 (3).

Fig. 70. Poids en terre cuite (1-16). Des étapes Cucuteni B_{1a} (8, 15), Cucuteni B_{1b} (13) et Cucuteni B_{1c} (16), de la subphase Cucuteni B_2 (5) et *passim* (1-4, 6-7, 9-12, 14). Des habitations nos. II/9 (8) et III/8 (15).

Fig. 71. Poids en terre cuite (1-16). Des étapes Cucuteni B_{1a} (2, 10-11, 16), Cucuteni B_{1b} (8) et Cucuteni B_{1c} (15), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (3) et *passim* (1, 4-7, 9, 12-14). Des habitations III/2 (2, 10-11, 16) et III/9 (15).

Fig. 72. Poids en terre cuite (1-15). Des étapes Cucuteni B_{1a} (8-9) et Cucuteni B_{1b} (15), de la subphase Cucuteni B_2 (4) et *passim* (1-3, 5-7, 10-14). Des habitations II/3 (4), II/9 (9), III/7 (15) et III/8 (8);

Fig. 73. Outils en corne pour pratiquer l'agriculture: socs (1, 5-6), serfouettes (2-4, 7) et cornes (8-9). Du niveau de la phase Cucuteni A (6), des étapes Cucuteni B_{1a} (5) et Cucuteni B_{1b} (4), et *passim* (1-3, 7-9). Des habitations nos. II/13 (5) et III/10 (4).

Fig. 74. Outils diverses en os et cornes: hache (3), spatules (1, 4), aiguilles (7-8), perceurs (2, 5-6, 9), pandantif en défense de sanglier (15), objets de type non renseignée (10-14). De la phase Cucuteni A (1, 8), des étapes Cucuteni B_{1a} (2, 3, 6, 9, 13, 15) et Cucuteni B_{1b} (5), de la subphase Cucuteni B_2 (14) et *passim* (4, 7, 10-12). Des habitations nos. II/9 (2, 6), II/13 (3), III/1 (14), III/11 (15) et III/18 (5).

Fig. 75. Outils en cuivre: hache de type *Vidra* (1) et hache à double (2). De la phase Cucuteni A (1) et d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (2). Des habitations nos. I/1 (2) et II/19 (1).

Fig. 76. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: verres (1-6, 8), vase à corps vouté (7).

Fig. 77. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté (1-5). 1 a-b – fragments de la vase no. 1.
Fig. 78. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: écuelles (2-3), vase-binocle (4), forme non renseignée (1).
Fig. 79. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes non renseignées (1-6).
Fig. 80. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: écuelles (1-5) et vases miniaturelles (6-7).
Fig. 81. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes non renseignées (1-11). De l'habitation no. III/15 (4).
Fig. 82. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes non renseignées (1-9).
Fig. 83. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé et peint de la phase Cucuteni A. Formes non renseignées (1-10).
Fig. 84. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes non renseignées (1-6).
Fig. 85. Céramique à décor incisé, creusé et cannélé de la phase Cucuteni A. Formes non renseignées (1-5). De l'habitation no. II/14 (3).
Fig. 86. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: verres (1-6).
Fig. 87. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: verres (1-7); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 88. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: verres (1-9).
Fig. 89. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: verres (1-10). De l'habitation no. III/15 (7).
Fig. 90. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: verres (1-6).
Fig. 91. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: coupe de grandes dimensions (1-6); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 92. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: coupes de grandes dimensions (1-5); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 93. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: coupes à pied (1-3); a – extérieur; b – profile; c – intérieur.
Fig. 94. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: coupes à pied (1-6); a, b – fragments de la même vase.
Fig. 95. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté, à cou plus ou moins haut (1-4); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 96. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté, à cou plus ou moins haut (1-4); De l'habitation no. III/15 (3).
Fig. 97. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté, à cou plus ou moins haut (1-5); a – extérieur; b – intérieur. De l'habitation no. III/15 (2).
Fig. 98. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté, à cou plus ou moins haut (1-3); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 99. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté, à cou plus ou moins haut (1-4); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 100. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases piriformes (1-7). Des habitations nos. II/14 (2) et III/15 (4).
Fig. 101. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté, à cou plus ou moins haut (1-6).
Fig. 102. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases à corps vouté, à cou plus ou moins haut (1, 3) et vase piriforme (2); a – avant la restauration; b – restaurée.
Fig. 103. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases à corps vouté (1-6).
Fig. 104. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases à corps vouté (1-7); a – extérieur; b – intérieur.

Fig. 105. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases à corps vouté (1-5); a, a' – extérieur; b, b' – intérieur.
Fig. 106. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases à corps vouté (1-6); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 107. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: écuelles (1-7); a – extérieur; b – intérieur; c – profile. De l'habitation no. III/15 (2).
Fig. 108. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: écuelles (1-5); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 109. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: écuelles (1-6); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 110. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: écuelles (1-6); a – extérieur; b – intérieur. De l'habitation no. II/14 (1).
Fig. 111. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: écuelle (4) et bols (1-3, 5); a – extérieur; b – intérieur; c – profile. De l'habitation no. II/14 (4).
Fig. 112. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases support (1-9).
Fig. 113. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases support (1-6). De l'habitation no. III/15 (3).
Fig. 114. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases support (1-9).
Fig. 115. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases support (1-8).
Fig. 116. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases support (1-7).
Fig. 117. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases support (1-7); a – extérieur; b – intérieur; c – vue par dessus.
Fig. 118. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases support (1-8).
Fig. 119. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: vases support (1-4); 4 – *apud* Petrescu-Dîmbovița M., 1965, pl.II.
Fig. 120. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments et butons des couvercles (1-8).
Fig. 121. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments et butons des couvercles (1-12).
Fig. 122. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments et butons des couvercles (1-9). De l'habitation no. II/14 (2).
Fig. 123. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases aux protomes zoomorphes (1-5); a – intérieur; b – extérieur.
Fig. 124. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases de forme non renseignée (1-9). De l'habitation no. II/14 (9).
Fig. 125. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases de forme non renseignée (1-5); a – extérieur; b – intérieur. De l'habitation no. II/14 (3);
Fig. 126. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des vases de forme non renseignée (1-4); a – intérieur; b – extérieur.
Fig. 127. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments de vases de forme non renseignée (1-5); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 128. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Vases miniaturelles: bols (1-2, 4-5), verre (3) et formes non renseignées (6-10); a – extérieur; b – intérieur.
Fig. 129. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Vases miniaturelles: vases à pied (1-2, 6-7), vases support (3-5), vase à tube lateral (8), vases à cou et corps vouté (9-12).
Fig. 130. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des queues des louches (1-7); a – arrière; b – derrière.
Fig. 131. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des queues des louches (1-8); a – arrière; b – derrière. De l'habitation no. III/15 (8).
Fig. 132. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des queues des louches (1-8); a – arrière; b – derrière.
Fig. 133. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des queues des louches (1-12); a – arrière; b – derrière.

Fig. 134. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des queues des louches (1-13); a – arrière; b – derrière.
Fig. 135. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des queues des louches (1-12); a – arrière; b – derrière.
Fig. 136. Céramique peinte de la phase Cucuteni A. Fragments des queues d'auget des louches (1-8); a – arrière; b – derrière.
Fig. 137. Céramique sans décor à usage domestique de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: jarres (1-11).
Fig. 138. Céramique sans décor à usage domestique de la phase Cucuteni A. Fragments des diverses formes des vases à corps vouté (1-7, 11-12) et des vases de type non renseigné (8-10, 13-14). De l'habitation no. III/15 (9).
Fig. 139. Céramique sans décor à usage domestique de la phase Cucuteni A. Formes céramiques: jatte (1) et vases miniaturelles (2-18): écuelles (2-4, 14-15), vases à pied (5-9), vases bitronconiques (10, 12-13, 17-18) et vases à corps vouté (11, 16); 18 – vase bitronconique à une représentation schématique anthropomorphe incisée. Des habitations nos. II/14 (9) et III/15 (3-4).
Fig. 140. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: verres (1-4), vases à corps vouté, à marge courte et rabattue (5-7) et vases grandes aux epaules, au cou plus ou moins haut et la marge rabattue (8-9).
Fig. 141. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: vases à corps vouté et le cou haut (1, 6, 10-14) et vases à corps vouté, à marge courte et rabattue (2-5, 7-9, 15).
Fig. 142. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: écuelles (1-18).
Fig. 143. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: écuelles (1-9).
Fig. 144. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: vases à corps vouté et le cou haut (1-8).
Fig. 145. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: vases à corps vouté, à marge courte et rabattue (1- 3, 7, 12) et vases de forme non renseignée (4-6, 8-11, 13)
Fig. 146. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: vases à corps vouté, plus ou moins (1-9,12) et vases de forme non renseignée (10-11); 12a-d fragments de la même vase.
Fig. 147. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: vases à corps vouté, plus ou moins (5-6,13) et vases de forme non renseignée (1-4, 7-12).
Fig. 148. Céramique peinte de la phase Cucuteni A-B. Formes céramiques: écuelles (1-4), vases à corps vouté, plus ou moins (9-10), vases de forme non renseignée (5-8) et cuillere (11).
Fig. 149. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a} (1-6) et de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée (7). Verres (1-6) et vase à coprs vouté, à marge peu rabattue et à cou (7). Des habitations nos. II/1 (1), II/10 (6) et III/2 (5).
Fig. 150. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b} (3-4, 7-8) et Cucuteni B_{1c} (5, 9), tout comme d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (1-2, 6). Verres (1-5), vase à corps bitronconique, au profile aigue, à cou haut et fond etroit (6), vases à marge rabattue vers l'extérieur, à cou, epaule accentué et fond etroit (7) et vases à corps bitronconique, plus etroit et allongit, à marge rabattue vers l'extérieur et le fond etroit (8-9). Des habitations nos. I/2 (6), III/6 (8) III/7 (3) et III/9 (5, 9).
Fig. 151. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2 (1-2) et de la phase Cucuteni B, d'une subphse ou étape non renseignée (3-12). Verres (1-5, 7, 12) et vases à corps vouté, à marge peu rabattue et à cou (6, 8-11). De l'habitation no. III/3 (1).
Fig. 152. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a} (2, 8), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (10), tout comme de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée (1, 3-7, 9). Écuelles (1-9) et vase-binocle (10). De l'habitation no. II/2 (8).

Fig. 153. Céramique peinte (1-6, 8) et sans décor (7) de l'étape Cucuteni B_{1a} (3-4, 8), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (5), de la subphase Cucuteni B_2 (1), tout comme de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée (2, 6). Jattes (1, 3), écuelles (2, 7), vases à marge rabattue, à cou, à l'epaule accentué et au fond etroit (4-5) et vases à corps bitronconique, plus etroit et allongit, à marge rabattue vers l'extérieur et au fond etroit (6, 8). Des habitations nos. III/8 (8) et III/11 (4).

Fig. 154. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Verre (1-9). Des habitations nos. II/1 (1,8), II/13 (5) et III/11 (3).

Fig. 155. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Verre (1-8). Des habitations nos. II/2 (3, 8), II/10 (1), II/13 (2) et III/8 (6).

Fig. 156. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Vases à marge rabattue (1, 3-10) et vase à corps bitronconique, plus etroit et allongit, à marge rabattue vers l'extérieur et au fond etroit (2). Des habitations nos. II/2 (1, 4), II/9 (7), III/2 (9) et III/8 (2-3, 8, 10).

Fig. 157. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Vases à marge rabattue (1-4) et écuelles (5-9). Des habitations nos. II/2 (5, 7), II/9 (8), II/10 (6) et III/2 (2).

Fig. 158. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Écuelles (1-10). Des habitations nos. II/1 (2), III/2 (6-7) et III/11 (8).

Fig. 159. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Écuelles (1-12). Des habitations nos. II/2 (3, 10), II/13 (2), III/2 (11), III/8 (5-6) et III/11 (8).

Fig. 160. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Écuelles (4-6), jattes (1-3) et vase à pied (7). Des habitations nos. II/2 (7), II/12 (6), III/2 (3) et III/8 (4-5).

Fig. 161. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Formes non renseignées (1-10). De l'habitation no. III/11 (3-4, 8).

Fig. 162. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Formes non renseignées (1-8). Des habitations nos. II/2 (4), III/2 (7) et III/8 (3, 8).

Fig. 163. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1a}. Formes non renseignées (1-9). Des habitations nos. II/2 (2, 5), II/10 (8) et III/11 (4, 9).

Fig. 164. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b}. Verres (1-4) et vases à marge rabattue (5-10). Des habitations nos. II/7 (7), III/6 (3, 8, 10), III/7 (4-5) et III/10 (6).

Fig. 165. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b}. Vases à marge rabattue (1-5) et des formes non renseignée (6-11). Des habitations nos. II/7 (6, 8), II/8 (9), III/6 (7), III/7 (4) et III/10 (11).

Fig. 166. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b}. Écuelles (1-9). Des habitations nos. II/8 (4),III/6 (1, 6-7, 9), III/7 (8) et III/18 (2-3, 5).

Fig. 167. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b}. Écuelles (1-11). 4a, 11a – détail du décor; 11b – profile. Des habitations nos. II/18 (8), III/6 (6, 7), III/7 (2, 5) et III/10 (10).

Fig. 168. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b}. Écuelles (1-8). Des habitations III/6 (2, 7), III/7 (5) et III/18 (1, 8).

Fig. 169. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b}. Formes non renseignées (1-13). Des habitations nos. III/6 (1, 2, 8, 13), III/7 (11) et III/10 (6, 12).

Fig. 170. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1c}. Verres (1-2), écuelles (4-9) et vase cà marge rabattue vers l'extérieur et à l'epaule (3). Des habitations nos. III/9 (1, 6, 9) et III/12 (3, 5, 7).

Fig. 171. Céramique peinte de l'étape Cucuteni B_{1b}. Vases à corps vouté (1, 4-5), vases à marge rabattue vers l'extérieur et à l'epaule (2-3) et formes non renseignées (6-10). De l'habitation no. III/9 (6, 9).

Fig. 172. Céramique peinte d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1. Verres (1-4) et vases à marge rabattue (5-13). Des habitations nos. I/2 (3-4, 6-7, 11-12) et III/22 (9).

Fig. 173. Céramique peinte d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1. Écuelles (1-13). Des habitations nos. I/2 (1-2, 5-6, 8, 10), III/16 (12), III/19 (11) et III/20 (4, 9).

Fig. 174. Céramique peinte d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1. Écuelles (1-5), jattes (6-10) et vase à marge rabattue (11). Des habitations nos. III/16 (6) et III/20 (8).

Fig. 175. Céramique peinte d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1. Formes non renseignées (1-14). Des habitations nos. I/2 (4, 11), II/15 (9) et III/20 (6).
Fig. 176. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Vases à marge rabattue (1-6). Des habitations nos. I/3 (1), II/5 (4) et III/17 (3).
Fig. 177. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Vase à marge rabattue (5) et de forme non renseignée (1-4, 6-11). De l'habitation no. II/3 (1-2, 4, 6, 9-11).
Fig. 178. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Vases à marge rabattue (1-7) et vase à corps vouté(8). Des habitations nos. II/3 (2-3) et III/3 (6).
Fig. 179. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Formes non renseignées (1-10). Des habitations nos. I/4 (6) et III/3 (1-2, 5, 8).
Fig. 180. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Vases à marge rabattue (8-9) et des formes non renseignées (1-7). Des habitations nos. I/4 (3, 5, 8), II/3 (7) et II/5 (9).
Fig. 181. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Écuelles (1-9). Des habitations nos. I/3 (1), II/4 (3), III/1 (5) et III/17 (2, 7-9).
Fig. 182. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Écuelles (1-10). Des habitations nos. II/3 (1-2, 4-5, 7) et III/1 (3).
Fig. 183. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Écuelles (1-7). Des habitations nos. II/4 (4, 7).
Fig. 184. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Jattes (1-5).
Fig. 185. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Jattes (1-9). a - extérieur; b - intérieur. Des habitations nos. II/5 (6) şi III/1 (3, 9).
Fig. 186. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Formes non renseignées (1-13). Des habitations nos. I/3 (12), II/3 (8-9), II/4 (1-3, 5, 7) et III/3 (4, 10-11, 13).
Fig. 187. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Formes non renseignées (1-11). Des habitations nos. I/3 (7), III/3 (6) et III/4 (5).
Fig. 188. Céramique peinte de la subphase Cucuteni B_2. Formes non renseignées (1-20). Des habitations nos. III/3 (1, 4, 12, 14) et III/4 (17).
Fig. 189. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Verres (1-17).
Fig. 190. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Verre (1-5) et vase à marge rabattue (6-15).
Fig. 191. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Vases à marge rabattue (1-8).
Fig. 192. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Verre (1) et vases à marge rabattue (2-14).
Fig. 193. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Écuelles (1-13).
Fig. 194. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Écuelles (1-17). a - extérieur; b - intérieur.
Fig. 195. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Écuelle (1), jattes (2-10) et vases miniaturelles de type vase support (11), vase à corps vouté (12), vase à pied (13) et de type non renseigné (cuillere?) (14). a - extérieur; b - intérieur.
Fig. 196. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Formes non renseignées (1-15).
Fig. 197. Céramique peinte de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Formes non renseignées (1-20).
Fig. 198. Céramique sans décor de l'étape Cucuteni B_{1a}. Vases miniaturelles de type verre (1), vase à pied (2), vases à corps vouté (3, 5, 8), vase bitronconique (4), jatte (6) et écuelle (7). Des habitations nos. II/2 (5), II/9 (1, 2, 6), II/10 (3-4) et III/2 (8).
Fig. 199. Céramique sans décor des étapes Cucuteni B_{1a} (16), Cucuteni B_{1b} (9) et Cucuteni B_{1c} (1), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (2, 10-11), de la subphase Cucuteni B_2 (3-8) et de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée (12-15, 17-19). Écuelle (bol) (1), vases à corps bitronconique et à cou (3-5), vase à cou et epaule (6) et vases miniaturelles de type verre (8), vases à corps

vouté (2, 9, 11-12, 14-15) à fond pointu (18) et aux parois droits (17), vases à pied (10), écuelles (13, 16), cuillere (19) et de forme non renseignée (bateau?) (7). Des habitations nos. I/2 (2), I/3 (4), II/9 (16), III/1 (3, 6), III/12 (1), III/18 (9), III/19 (11), III/20 (10) et III/25 (5, 7).

Fig. 200. Céramique sans décor de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Vase à l'epaule (1) et à pied (5), écuelle (6), jattes (7-8) et vases miniaturelles , vases à corps bitronconique (2-3) et de forme non renseignée (couvercle?) (4).

Fig. 201. Céramique sans décor de l'étape Cucuteni B_{1a}. Vases à marge rabattue et à l'epaule (1-5) et vases à corps vouté (6-10). Des habitations nos. II/2 (2-7, 10) et III/8 (9).

Fig. 202. Céramique sans décor de l'étape Cucuteni B_{1a}. Vase à marge rabattue et à l'epaule (1), vase à pied (17), écuelles (2-4) et vases miniaturelles de type verre (10-12), éculles (5-8), vase à marge rabattue et à l'epaule (9) et vases à pied (13-16). a - extérieur; b - intérieur. Des habitations nos. II/2 (1, 5-6, 9-12), II/9 (8, 13-15), II/10 (3) et II/12 (2).

Fig. 203. Céramique sans décor de l'étape Cucuteni B_{1b}. Vases à l'epaule (1, 4), vases à corps vouté (2-3, 7, 9), écuelles (5-6), jatte (8) et vase miniaturelle à corps bitronconique (10). Des habitations nos. II/7 (1, 3, 6), II/8 (2, 7), III/6 (5) et III/10 (8, 9).

Fig. 204. Céramique sans décor d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1. Vases à marge rabattue et à l'epaule (1-6), vases à corps vouté (7-8) et écuelles (9-13). Des habitations nos. I/1 (7, 8), I/2 (6, 13), II/6 (1), III/16 (3, 4) et III/20 (2, 5).

Fig. 205. Céramique sans décor d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (1, 3) et de la subphase Cucuteni B_2 (2, 4-15). Vases à marge rabattue et à l'epaule (1, 5), vases à corps vouté (4, 6-11), jarre (3), écuelles (12-15) et de forme non renseignée (2). Des habitations nos. I/4 (2, 4-6, 15), II/3 (10-11), II/5 (8-9, 12-13), II/6 (3), II/15 (1), III/3 (7, 14).

Fig. 206. Céramique sans décor de la subphase Cucuteni B_2. Vase à cou et à l'epaule (6), écuelles (7-8, 11-12), jatte (2), bases des vases des formes non renseignées (1b, 3-5) et vases miniaturelles de type écuelle (9-10). 1a-b, fragments de la même vase. Des habitations nos. I/3 (1), I/4 (2, 6), II/4 (7-8), II/5 (5), III/1 (4, 10), III/3 (3, 9) et III/4 (11-12).

Fig. 207. Céramique sans décor de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou d'étape non renseignée. Vase à corps bitronconique et à cou (17), vases à pied (13-14), vases à perforations (11-12, 18), écuelles (1-6) et vases miniaturelles de type écuelle (9-10), jattes (7-8), vase à corps vouté (16) et à pied (15).

Fig. 208. Céramique sans décor de la phase Cucuteni B, d'une subphase ou étape non renseignée. Jarres (1-10) et vases à corps vouté (11-20).

Fig. 209. Statuettes anthropomorphes de la phase Cucuteni A.

Fig. 210. Statuettes anthropomorphes de la phase Cucuteni A. Des habitations nos. II/14 (14, 21) et III/15 (10).

Fig. 211. Statuettes anthropomorphes de l'étape Cucuteni B_{1a}. Des habitations nos. II/2 (9), II/9 (7), II/13 (16), III/2 (3,5,11), II/8 (1,4) et III/11 (2, 14-15).

Fig. 212. Statuettes anthropomorphes de l'étape Cucuteni B_{1a}. Des habitations nos. II/1 (17), II/2 (7), II/9 (9, 19, 21), II/13 (2, 4, 6), II/17 (16), III/2 (11, 14, 20) et III/8 (3, 8, 18).

Fig. 213. Statuettes anthropomorphes des étapes Cucuteni B_{1b} (1-16) et Cucuteni B_{1c} (17). Des habitations nos. III/5 (10, 13), III/6 (11, 14-15), III/10 (1-2, 9, 16) et III/12 (17).

Fig. 214. Statuettes anthropomorphes d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1. Des habitations nos. I/1 (1), I/2 (3), II/15 (17), III/20 (5-6, 8, 10-11, 13-14, 21), III/16 (22-23), III/23 (2, 4, 9, 12, 15-16, 18-19, 24) et III/26 (7).

Fig. 215. Statuettes anthropomorphes de la subphase Cucuteni B_2 (1-9) et d'une subphase non renseignée de Cucuteni B (10-13). Des habitations nos. II/3 (1), III/1 (3-5, 7-9) et III/3 (2, 6).

Fig. 216. Statuettes anthropomorphes d'une subphase non renseignée de Cucuteni B.

Fig. 217. Statuettes anthropomorphes d'une subphase non renseignée de Cucuteni B.

Fig. 218. Statuettes anthropomorphes d'une subphase non renseignée de Cucuteni B.
Fig. 219. Statuettes anthropomorphes d'une subphase non renseignée de Cucuteni B.
Fig. 220. Statuettes anthropomorphes d'une subphase non renseignée de Cucuteni B (1-2, 4-5) et d'une subphase non renseignée de Cucuteni B_1. Statuette *en viollon* de la phase Cucuteni A (6).
Fig. 221. Protomes zoomorphes (1-3,19), statuettes zoomorphes (5-18) et piéce zoomorphe (4). De la phase Cucuteni A (1-3, 19), des étapes Cucuteni B_{1a} (7, 10), Cucuteni B_{1b} (11, 13-14), Cucuteni B_{1c} (15) ou d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (12), de la subphase Cucuteni B_2 (16, 18), d'une subphase non renseignée Cucuteni B (8-9, 17) ou *passim* (4-6). Des habitations nos. II/9 (7, 10), III/1 (16, 18), III/6 (11), III/9 (15) et III/20 (12).
Fig. 222. Statuettes zoomorphes (1-7) et cornes des animaux (8-21). De la phase Cucuteni A (11), de l'étape Cucuteni B_{1b} (12), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (15) et d'un niveau non renseigné (1-10, 13-14, 16-21). Des habitations nos. III/10 (12) şi III/20 (15).
Fig. 223. Tables de culte (1-3, 5-13), chaise miniaturelle (4), vase de culte (15) et figure anthropomorphe (14). De la phase Cucuteni A (1, 7, 13-14), des étapes Cucuteni B_{1a} (12) et Cucuteni B_{1b} (11, 15), de la subphase Cucuteni B_2 (8) et d'un niveau non renseigné (2-6, 9-10). Des habitations nos. I/4 (8), III/18 (15), III/6 (11) et III/8 (12).
Fig. 224. Cons (1-13), objet non renseigné (14), sphéres en terre cuite (15-16) et discques (17-19). De la phase Cucuteni A (1), des étapes Cucuteni B_{1a} (2, 5, 10, 18) Cucuteni B_{1b} (3), de la subphase Cucuteni B_2 (11) et d'un niveau non renseigné (4, 6-9, 12-17, 19) Des habitations nos. II/9 (10, 18), II/11 (1), III/1 (11), III/2 (2) et III/10 (3).
Fig. 225. Céramique de type C de la phase Cucuteni A. Vases à cou bas et à corps globulaire (1-2), vases à marge rabattue et à l'epaule marqué (3-5, 7), bol (6), vase à cou bas et à corps vouté (8), corps vase (9) et cratère (10).
Fig. 226. Céramique de type C de la phase Cucuteni A. Vases à marge tirée vers l'intérieur et à corps vouté (1, 5), vases à marge haute et à corps vouté (6-7, 9-10, 12), vase à marge rabattue (2), cratère (11), corps des vases (3, 8) et base de vase (4). Des habitations nos. II/11 (5), II/19 (9) et III/15 (11).
Fig. 227. Céramique de type C de la phase Cucuteni A-B. Cratères (1, 6-7), corps de vase (2), vases à marge petite et à corps globulaire (3-4) et vasea à cou haut et à corps vouté (5, 8). De l'habitation no. III/14 (4, 6).
Fig. 228. Céramique de type C de l'étape Cucuteni B_{1a}. Cratères (1-2). Des habitations nos. II/12 (1) et II/13 (2).
Fig. 229. Céramique de type C de l'étape Cucuteni B_{1a}. Bol (1), écuelle (2), vases au profile en S (3, 7-8), vase à marge basse et à corps globulaire (4), cratère (5) et vase à marge haute (6). Des habitations nos. II/1 (1, 5) et II/2 (3, 6-7).
Fig. 230. Céramique de type C. Des étapes Cucuteni B_{1a} (4) et Cucuteni B_{1b} (3, 9-10), tout comme d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (1, 7, 11), de la subphase Cucuteni B_2 (5) et d'un niveau non renseigné (2, 6, 8, 12). Coupes (1, 11), verres (9-10), vases à marge basse et à corps globulaire (2-6, 8), vase à marge legerement rabattue vers l'intérieur et à corps vouté (7) et cratère (12). Des habitations III/11 (4) et III/21 (1).
Fig. 231. Céramique de type C. Des étapes Cucuteni B_{1a} (1, 3, 7) et Cucuteni B_{1b} (6), tout comme d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (4-5) et d'un niveau non renseigné (2). Vases à marge rabattue et à corps vouté (1-5) et vases à marge droite et à corps vouté (6-7). De l'habitation no. II/2 (1, 3).
Fig. 232. Céramique de type C. De l'étape Cucuteni B_{1b} (8, 11), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (1), de la subphase Cucuteni B_2 (3, 9, 10) et d'un niveau non renseigné (2, 4-7, 12). Cratère (1-2, 8-9, 11), vase à bouche basse et à corps globulaire (3), vases à cou haut et a corps vouté (4-7, 10) et base de vase (12). Des habitations nos. II/6 (1), III/1 (3), III/3 (10), III/17 (9) et III/18 (8, 11).

Fig. 233. Céramique de type C. Des étapes Cucuteni B_{1a} (2, 5, 7, 8) et Cucuteni B_{1b} (3), tout comme d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (6, 9) et d'un niveau non renseigné (1, 4, 10). Cratères (1, 4, 6-7), vases à marge droite et à corps vouté (2, 8, 10), cruches (3, 5) et amphore (9). Des habitations nos. I/2 (6), II/1 (5), II/15 (9), III/2 (8), III/7 (3) et III/13 (7).

Fig. 234. Céramique de type C. Des étapes Cucuteni B_{1a} (4-5) et Cucuteni B_{1b} (2-3), tout comme d'un niveau non renseigné (1, 6-10). Vases à cou haut et à corps vouté (1-7), vases au profile en S (8, 10) et vase à marge presque droite et à corps tronconique (9). De l'habitation no. III/18 (2-3).

Fig. 235. Céramique de type C. Des étapes Cucuteni B_{1a} (1-3, 5, 10) et Cucuteni B_{1b} (6), tout comme d'un niveau non renseigné (4, 7-9). Cratères (1-10). Des habitations nos. II/1 (5), II/2 (1), II/10 (2) et II/13 (10).

Fig. 236. Céramique de type C. Des étapes Cucuteni B_{1a} (3, 14) et Cucuteni B_{1b} (5, 9, 11), tout comme d'un niveau non renseigné (1-2, 4, 6-8, 10, 12-13, 15). Cratères (11, 14-15), vases aux marges rabattues (9, 10, 12), bol (7) et parties des vases (1-6, 8, 13). Des habitations nos. II/2 (3), III/11 (14) et III/10 (5, 9, 11).

Fig. 237. Céramique de type C. De l'étape Cucuteni B_{1a} (4, 11), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (7, 9), de la subphase Cucuteni B_2 (2, 5, 8, 10), tout comme d'un niveau non renseigné (1, 3, 6). Cratères (1, 3, 9, 11), vases au profile en S (2, 5-6, 10), vase à cou haut et à corps vouté (8), bol (4) et verre (7). Des habitations nos. II/2 (4), II/3 (2), II/10 (11), III/3 (5, 8), III/4 (10) et III/23 (7, 9).

Fig. 238. Céramique de type C. De l'étape Cucuteni B_{1a} (1, 3) et de la subphase Cucuteni B_2 (2). Vases à cou bass et à corps globulaire (1-3). Des habitations nos. III/1 (2) et III/2 (1, 3).

Fig. 239. Céramique de type C. De l'étape Cucuteni B_{1a} (3, 8), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (5), de la subphase Cucuteni B_2 (10) et d'un niveau non renseigné (1-2, 4, 6-7, 9). Vases à marge rabattue (1-4, 6-10) et vase à marge droite (5). Des habitations nos. II/2 (8), II/3 (10), II/10 (3) et III/20 (5).

Fig. 240. Céramique de type C. De l'étape Cucuteni B_{1a} (3, 5), d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1 (1) et d'un niveau non renseigné (2, 4). Vases à marge rabattue (1, 3-5) et bol (2). Des habitations II/2 (3), III/11 (5) et III/16 (1).

Fig. 241. Céramique de type C. De l'étape Cucuteni B_{1a} (1, 7, 9), de la subphase Cucuteni B_2 (5) et d'un niveau non renseigné (2-4, 6, 8, 10). Vases à cou haut et à corps vouté (1-4, 7-10), marge (6) et corps (5) de vase. Des habitations nos. I/3 (5), II/9 (9), III/2 (1) et III/8 (7).

Fig. 242. Céramique de type C. Des étapes Cucuteni B_{1a} (1) et Cucuteni B_{1b} (2) et d'un niveau non renseigné (3). Cratères décorés sur l'epaule aux motifs zoomorphes (1-3).

Fig. 243. Céramique de type C. Des phases Cucuteni A-B (2) et Cucuteni B_2 (1). Cratères (1-2).

Fig. 244. Céramique de type Cucuteni C (4-5) et de la variante Monteoru (1-3). Écuelles (1-5).

Fig. 245. Céramique Horodiştea-Erbiceni, de tradition Cucuteni C. Fragments céramiques décorés aux incisons, en pate poussiereuse (1-2, 4, 8) et compacte (3, 5-7, 9-11). Vase à anse large (1), jattes (2, 5), verres (6-7, 10-11), écuelle (9) et corps des vases (3-4, 8).

Fig. 246. Céramique Horodiştea-Erbiceni. Fragments céramiques en pate fine (1-15). Bols (1, 4-5, 7), écuelles (2, 11), coupe (6), couvercles (12-14), cratère (15) et parties des vases (3, 8-10).

Fig. 247. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phase II. Fragments céramiques en pate fine (4-8, 11-13) et compacte (1-3, 9-10, 14-16). Vases à cou haut (1, 3, 5-8, 10, 12-16), pot (2, 9) et anses (4, 11).

Fig. 248. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phase II. Fragments céramiques en pate pastă poussiereuse (1, 4-6, 8), compacte (2-3, 7, 9-11) et sableuse (12). Verres (1-3), petites jattes (4-6), vase à cou haut (12) et corps des vases (7-11).

Fig. 249. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phase II. Fragments céramiques en pate poussiereuse (1-12). Écuelles (1-2), bols (3-4) et jattes (7-12).

Fig. 250. Céramique. Culture Horodiştea-Erbiceni, phase II (1-2, 7-8), phase III (9). Elèments de la culture des amphores sphériques (3-6). Fragments céramiques en pate compacte (1-2, 7-9) et poussiereuse (3-6). Écuelles (1-8) et jatte (9).

Fig. 251. Céramique. Culture Horodiştea-Erbiceni, phase II (1-15, 17-18). Elèments de la culture des amphores sphériques (16). Fragments céramiques en pate poussiereuse (1-3, 5-6, 8-10, 13-14) et compacte (4, 7, 11-12, 15-18). Jattes (1-3, 13), écuelle (16), levre (11) et corps des vases (4-10, 12, 14-15, 17-18). Ornements: impréssions à corde tordue (1-2, 4, 10-13, 17-18), à corde enfilé (3), piqûres (5-6, 15-16), creux (7) et entailles (8-9, 14).

Fig. 252. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phases II (1-6, 8, 10) et III (7, 9). Fragments céramiques en pate poussiereuse (1, 4-5), compacte (2-3, 6-10). Vases à marge basse et à corps vouté ou globulaire (1-6, 8-10) et vase à cou tronconique (7).

Fig. 253. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phase II. Fragments céramiques en pate compacte (1-4, 6, 8-10), sableuse (5, 7). Vases à cou haut (1-5, 7-9), corps de vase (6) et vase à cou bas et à corps vouté (10).

Fig. 254. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phases II-III. Fragments céramiques en pate compacte (1, 4-15) et poussiereuse (2-3). Marges des vases à levre rabattue vers l'extérieur (1-15).

Fig. 255. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phases II (2-3, 5) et III (1, 4, 6-7). Fragments céramiques en pate compacte (1, 4, 6-7) et poussiereuse (2-3, 5). Écuelles (1-7).

Fig. 256. Céramique. Culture Horodiştea-Erbiceni, phase III (1-2, 4-7). Elèments de type Schneckenberg (3). Fragments céramiques en pate compacte (1-7). Écuelles (1-7).

Fig. 257. Céramique. Culture Horodiştea-Erbiceni, phase II (4, 6-8, 12) et faza III (1-3, 10-11, 13-15) et II-III (10-11). Elèments de la culture ds amphores sphériques (5, 9). Fragments céramiques en pate compacte (1, 3, 6-7, 9, 11-14), poussiereuse (2, 5, 10, 15) et sableuse (4, 8). Fragments céramiques décorés aux impréssions „papion" (1), demi-circulaire allongées (2), fil enfilé (3), ovals (4, 6), triangles (5, 7, 12), piqûres (8), rectangles (9), segments de ceinture alvéolée (10-11), proéminences (13-14), ruban simple (15).

Fig. 258. Céramique. Culture Horodiştea-Erbiceni, phase II (3-4, 6), phase III (5). Import de l'aire Folteşti (1-2). Elèments de la culture des amphores sphériques (7-8). Fragments céramiques en pate compacte (1-6) et poussiereuse (7-8). Fragments céramiques décorés aux impressions de corde tordue (1-2), ruban décoré aux impressions de corde tordue (3-4, 7), impressions de corde enfilée (5), entailles (6) et ruban décoré aux impressions circulaires (8).

Fig. 259. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phases II (1-8) et III (8-12). Fragments céramiques en pate poussiereuse (1-8), compacte (9-12). Vases à cou haut et à corps vouté (1-7, 9) et corps des vases (8, 10-12).

Fig. 260. Céramique. Culture Horodiştea-Erbiceni, phases II-III (1, 3, 5-6, 9-10). Bronze Ancien (2, 4, 7-8). Fragments céramiques en pate compacte (1, 3, 8-9) et poussiereuse (2, 4-7). Anses (1-10).

Fig. 261. Céramique. Culture Horodiştea-Erbiceni, phases II-III (1-9). Bronze Ancien (10). Fragments céramiques en pate compacte (1-2, 6-10) et poussiereuses (3-5). Bases aux arêtes alvéolées (1-5) et bases droites (6-10).

Fig. 262. Céramique Horodiştea-Erbiceni, phase III. Fragments céramiques en pate grumeleuse. Pots (1-9), vase ovoidale (10), vases à marge rabattue (11-12), jattes (14-16) et corps de vase (13).

Fig. 263. Céramique du bronze ancien. Fragments céramiques en pate glaiseuse. Écuelles (1-2, 5), jattes (3, 6), cratère (8), verre (9), pots (11, 13), vase ovoidale (12), vase à marge droite (14) et parties des vases (4, 7, 10).

Fig. 264. Céramique. Bronze Ancien (3). Elèments de type Schneckenberg B (4-5), Jigodin (8), Cernavoda II (6) et Usatovo (7). Elèments de la culture des amphores sphériques (9, 12-15) et Folteşti (10-11). Céramique similaire à cele des tombes tumulaires du type Boloteşti (1-2). Fragments céramiques en pate compacte (1-2), pate pousierreuse (3-6), glaiseuse (7), sableuse (8) et angobée finement (9-15). Écuelle (6), jattes (7-8), verre (10) et parties des vases (1-5, 9, 11-15). Ornements: incisions (1-2), rubans creusés (3, 6), bandes liniaires en rélief (4-5), segments obliques en rélief (7), impréssions (8-9, 12-15), de corde tordue (10) et cercles (11).
Fig. 265. Céramique geto-dace. Fragments de vases, bitronconiques ou en forme de cloche, pourvues des proéminences coniques allongées.
Fig. 266. Céramique geto-dace. Fragments de vases, de grandes dimensions, pourvues des proéminences coniques allongées.
Fig. 267. Céramique geto-dace. Fragments de vases pourvues des anses de différentes formes.
Fig. 268. Céramique geto-dace. Différentes formes de proéminences sur les pots à grandes dimensions.
Fig. 269. Céramique geto-dace. Fragments des pots à marge droite ou rabattue.
Fig. 270. Céramique geto-dace. Fragments des pots aux parois droits décorés à un ruban alvéolé ou creusé.
Fig. 271. Céramique geto-dace. Fragments de pots décorés aux rubans et proéminences de différentes formes.
Fig. 272. Céramique geto-dace. Fragments des pots décorés aux rubans simples.
Fig. 273. Céramique geto-dace. Fragments des écuelles et tasses.
Fig. 274. Céramique geto-dace. Fragments des écuelles.
Fig. 275. Céramique geto-dace. Fragments des écuelles de différentes formes.
Fig. 276. Céramique geto-dace. Fragments des écuelles et tasses.
Fig. 277. Céramique geto-dace. Fragments des écuelles aux parois droits et marge arrondie.
Fig. 278. Périoade geto-dace. Fibules en bronze (1-2) et en fer (3-5) (d'après Schmidt H., 1932). Fusaïoles (6-10).
Fig. 279. Fragments osteologiques des niveaux énéolithiques. *Bos primigenius* – phalange I (1); *Bos taurus* – phalange I(2) et epiphise radius individu adult (3); *Ovis sp.* – corne mâle (4); *Capra sp.* – corne femele (5); Ovicaprin – mandibule à paradontose (6); *Canis familiaris* – mandibule (7); *Ursus arctos* – radius (8). Fig, 280. Fragments osteologiques des niveaux énéolithiques. *Cervus elaphus* – fragment corne (1) et fragment corne cueillit (2); *Capreolus capreolus* – corne cueillit (3); *Equus cabalus* – phalange I (4), phalange III (5) et metacarpe fragmentaire (6).
Fig. 281. Empreintes humaines sur des fragments céramiques cucuteniens. 1. fragment céramique de l'habitation no. I/3 (subphase Cucuteni B_2); a, b - détailles; 2. fragment céramique de l'habitation no. I/2 (étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1).
Fig. 282. Empreintes des feuilles sur un fragment céramique d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1. 1. vase en profile; 2. empreinte de feuille; 3. détail.
Fig. 283. Empreintes humaines sur des fragments céramiques cucuteniens. 1. d'une étape non renseignée de la subphase Cucuteni B_1; 2-3 des niveaux non renseignées. 3a-b. détailles aux empreintes des feuilles et des textiles.
Fig. 284. Empreinte d'une treillage (filet) sur un fragment céramique cucutenien d'un niveau non renseigné. 1. fragment céramique; 2. moulage; 3. structure d'un filet faite par treillage.
Fig. 285. Empreinte d'une treillage spiralée sur un fragment céramique de l'habitation no. III/18 (étape Cucuteni B_{1b}). 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble); 3. modalité de réalisation des treillages spiralées.
Fig. 286. Empreinte du treillage sur un fragment céramique de la fig. 285. 1. moulage – détail; 2. moulage – détail sur une stéréoloupe (x 7); 3. moulage – détail sur la stéréoloupe (x 9).
Fig. 287. Empreinte d'une treillage sur un fragment céramique cucutenien d'un niveau non renseigné. 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble); 3. moulage (détail).

Fig. 288. Empreinte d'une treillage sur un fragment céramique de la subphase Cucuteni B_2. 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble).
Fig. 289. Empreinte d'un tricot sur un fragment céramique cucutenien d'un niveau non reinsegné. 1. fragment céramique; 2. représentation d'un tricot fait les mailles à face; 3. représentation d'un tricot fait les mailles au dos. 2–3, 5–6 flancs des mailles; 1–2, 6–7 demi-boucles d'aiguille à tricoter; 3–4–5 boucle d'aiguille à tricoter.
Fig. 290. Empreinte du tricot sur un fragment céramique de la fig. 289. 1. moulage (ensemble); 2. moulage (détail); 2a. aspect d'un tricot fait les mailles au dos.
Fig. 291. Empreinte du tricot sur le fragment céramique de la fig. 289. 1, 3 représentation de la structure de tricot proposée: 1. – variante a – tricot fait les mailles au dos; 3. – variante b – tricot fait les mailles au dos, tordues. 2. Moulage du fragment (détail agrandit); ∩ fil textile visible sur la face du moulage; --- trajet possible du fil à l'intérieur.
Fig. 292. Empreinte d'un tissue sur un fragment céramique cucutenien d'un nivea non renseignée. 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble); 3. moulage (détail).
Fig. 293. Empreinte d'un tissue sur un fragment céramique de la fig. 292. 1, 3 moulage détailles sur la stéréoloupe (x 7); 2. moulage détail sur la stéréoloupe (x 9).
Fig. 294. Empreinte d'un tissue sur un fragment céramique de l'habitation no. I/4 (subphase Cucuteni B_2). 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble); 3. moulage (détail).
Fig. 295. Empreinte d'un tissue sur un fragment céramique de l'habitation no. III/7 (étape Cucuteni B_{1b}). 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble); 3. moulage (détail).
Fig. 296. Empreinte d'un tissue sur un fragment céramique de l'habitation no. III/8 (étape Cucuteni B_{1a}). 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble); 3. moulage (détail).
Fig. 297. Empreinte d'un tissue sur un fragment céramique cucutenien d'un niveau non renseigné. 1. fragment céramique; 2. moulage (ensemble); 3. moulage (détail).
Fig. 298. Empreinte d'un tissue sur le fragment céramique de la fig. 297. 1. moulage détail; 2. moulage détail sur la stéréoloupe (x 7); 3. contexture de type toile; 4. schéma du métier à tisser, primitif, vertical.
Fig. 299. Photographies aériennes de 1971 de *Cetăţuia*. a. zone du plateau Dealul Laiu; b. détail du plateau de la station.
Fig. 300. Photographies aériennes de 1971 de *Cetăţuia*. a. zone du plateau Dealul Laiu; b. détail du plateau de la station.
Fig. 301. Photographies aériennes de *Cetăţuia*. a. de 1971; b. de 1971. Fouilles des anées 1961-1966.1. Le complexe no. II; 2. Le complexe no. III; 3. Le complexul no. I; 4. Le complexul no. IV; 5. La tranchée longue à travers la station; 6. La section de la zone des tranchées de défense.
Fig. 302. Photographies aériennes de *Cetăţuia*. a. de 1971; b. de 1971. 1-4. Sections des années 1909-1910 faites par Hubert Schmidt.
Fig. 303. Photographies aériennes de *Cetăţuia*. a. de 1971; b. de 1971. 1. zone de laquelle on a exploité la pierre; 2. zone de l'intérieur de la station d'où on a exploité la pierre ou dans laquelle N.Beldiceanu a fait des recherches; cette aire s'etend aussi vers l'est et le sud de la zone delimitée; 3. tranchée militaire de la deuxième querre mondiale.
Fig. 304. Photographies aériennes de *Cetăţuia*. a. de 1971; b. de 1971. Les tranchées de défense de la station: 1. tranchée intérne; 2. tranchée extérne.
Fig. 305. Photographies aériennes de *Cetăţuia*. a. de 1971; b. de 1971. 1. *seuil* delimitant la zone ammenagée, nivelée, de la partie non ammenagée du plateau..
Fig. 306. Photographies aériennes de la zone ouest de *Cetăţuia*. a. de 1971; b. de 1971. 1. zone de la station *Laiu* II; 2. *Cetăţuia*; *** tumulus (?).
Fig. 307. Photographies aériennes de la zone ouest de *Cetăţuia*. 1. Reseau electrique; 2. *Cetăţuia*.
Fig. 308. *Cetăţuia* et les établissments cucuteniens autour d'elle. 1. Etablissements cucuteniens de la phase A; 2. Etablissements cucuteniens de la phase A-B; 3. Etablissements cucuteniens de la phase B;

Fig. 309. Représtations miniaturelles des constructions. 1. Vorošilovka; 2. Roszochuvatka; 3. Costeşti; 4. Okopi; 5. Popudnja; 6. Suskova (*apud* Gusev S., 1995).

Fig. 310. Reconstitution des outils en pierre. 1. marne brune bitumineuse en afleuriment sur Valea Bistriței; 2. galets en marne bitumineuse dans le lit de Pârâul Doamnei; 3-4. ciselage de l'éboche; 5. polisage de l'éboche; 6. aiguissage de la taille.

Fig. 311. Débitage des outils en pierre. 1. hache polie; 2. herminette polie; 3-4. Réalisation d'une manche d'hache; 5. hache prise en manche; 6. herminette prise en manche.

Fig. 312. Obtention et préparation du bois. 1-2. Abattage d'un arbre par une hache en pierre; 3. écorçage par l'hache et l'herminette en pierre; 4. trancher par l'herminette en pierre; 5. découpage par l'hache en pierre.

Fig. 313. Préparation des matériels de construction. 1-2. découpage des troncs de chaîne; 3. mouiller de l'argile; 4.mélange de l'argile au balle et aux foins farcies ; 5. moisson du roseau; 6. nouer les gerbes.

Fig. 314. Edification de l'habitation. 1. fosse pour la fourche; 2. préparation des fourches; 3. fixation d'une fourche; 4. structure des fourches et des couronnes; 5. fixation d'une couronne des montants à liaison végétale; 6. assemblage de la crète.

Fig. 315. Edification de l'habitation. 1. structure des poteaux verticaux; 2. structure des branches nouées en vertical; 3. structure des branches nouées en horizontal; 4. image générale sur la structure en bois de l'habitation; 5-6. assemblage de la couverture du toit.

Fig. 316. Edification de l'habitation. 1-3. assemblage de la couverture du toit; 4. couvrir les parois avec de l'argile; 5. couvrir avec de l'argile du fronton; 6. fronton au dessus l'entrée.

Fig. 317. Aménagement de l'intérieur de l'habitation. 1-2. réalisation de la plate-forme suspendue; 3. structure des branches et feuilles du plancher; 4. couvrir le plancher avec de l'argile; 5. banquette en argile; 6. l'âtre.

Fig. 318. Aménagement de l'intérieur de l'habitation. 1-2. four à pain; 3. place pour moudre; 4. boîte en argile pour les céréales; 5. métier à tisser vertical; 6. vue partielle.

Fig. 319. 1. Vue partielle de l'intérieur de l'habitation; 2. Vue générale de l'habitation; 3. Parc archéologique expérimental et le Musée de Cucuteni (2004); 4. Participants à la campagne de 2003 (coord. V.Cotiuga et O.Cotoi); 5. Devant la Mairie de Cucuteni. M.C.Văleanu et le maire de la commune, M.Tun (2004).

ILUSTRAȚIE

ILLUSTRATION

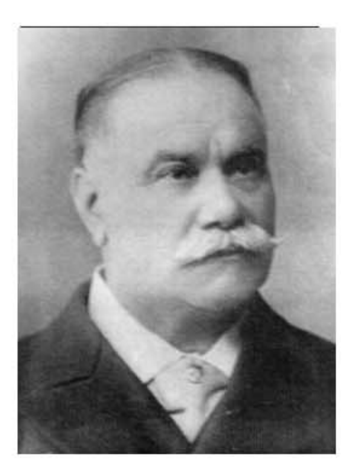
THEODOR BURADA
(1839-1923)

NICOLAE BELDICEANU
(1844-1896)

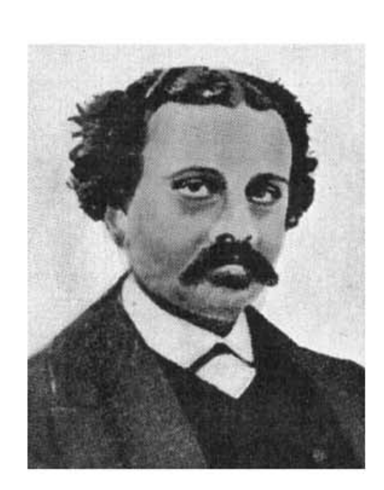
GRIGORE BUȚUREANU
(1855-1907)

DIMITRIE BUTCULESCU
(1846-1916)

GEORGE DIAMANDY
(1867-1917)

ALEXANDRU ODOBESCU
(1834-1895)

HUBERT SCHMIDT
(1864-1933)

GERHARD BERSU
(1889-1964)

CONSTANTIN DASCĂLU
(1879-1935)

Fig. 1. Personalități ştiințifice şi cercetători implicați
în cercetările *Cetățuiei* de la Cucuteni.

IOAN ANDRIEŞESCU (1888-1944)

HENRI BREUIL (1877-1961)

OREST TAFRALI (1876-1937)

DINU MARIN

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ATTILÁ LASZLÓ

ADRIAN C.FLORESCU (1928-1986)

ANTON NIȚU (1911-1995) (stânga) şi PAOLO GRAZIOSI (1907-1988) (dreapta) în vizită la *Cetățuia* de la Cucuteni (1967).

Fig. 2. Personalități ştiințifice şi cercetători implicați în cercetările *Cetățuiei* de la Cucuteni.

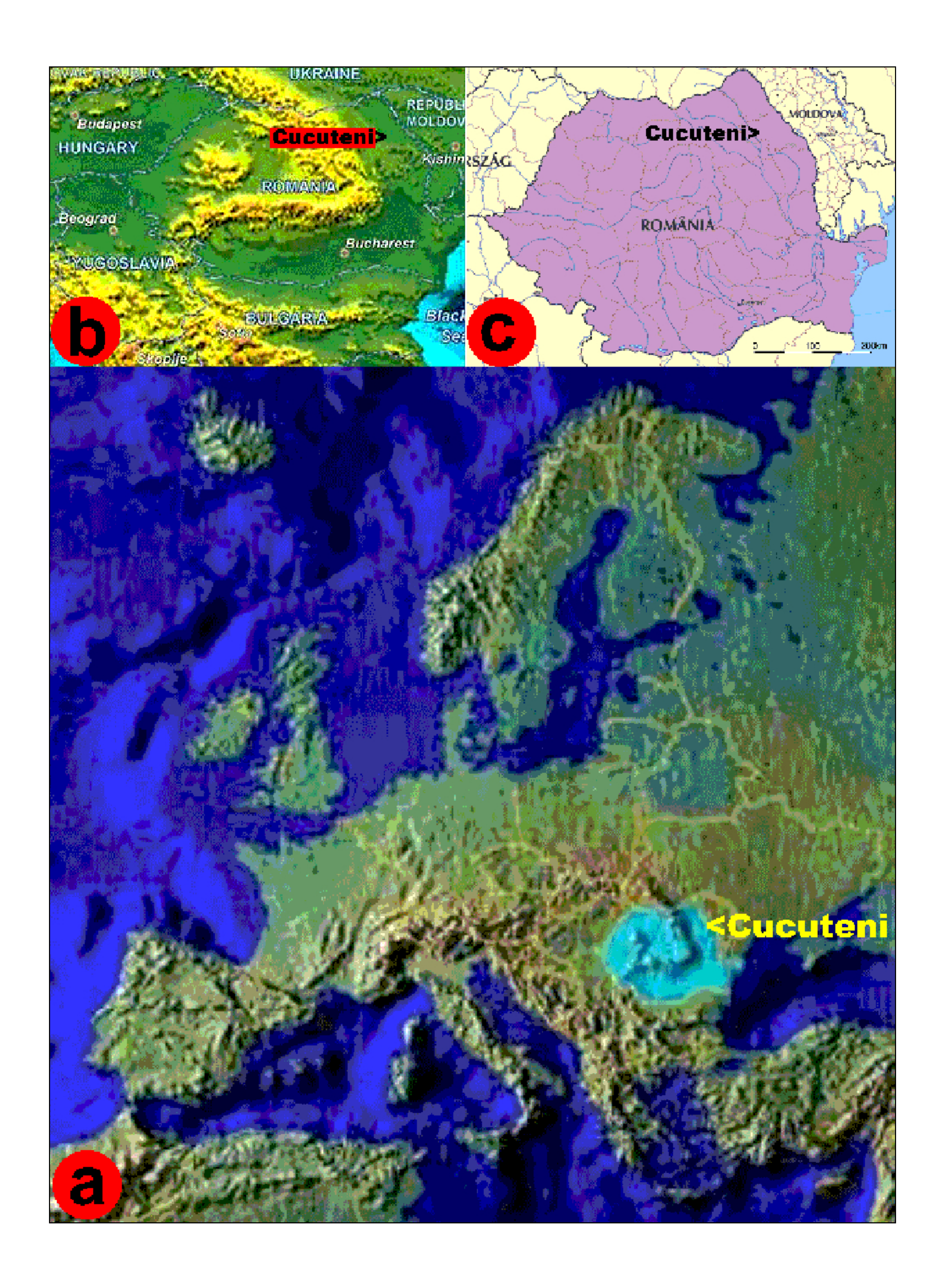

Fig. 3. Poziționarea localității Cucuteni pe harta Europei (a) şi a României (b-c).

Fig. 4. Poziționarea localității Cucuteni în cadrul regiunii: a. harta geografică regională; b. harta reliefului zonei; c. harta zonei după o imagine din satelit.

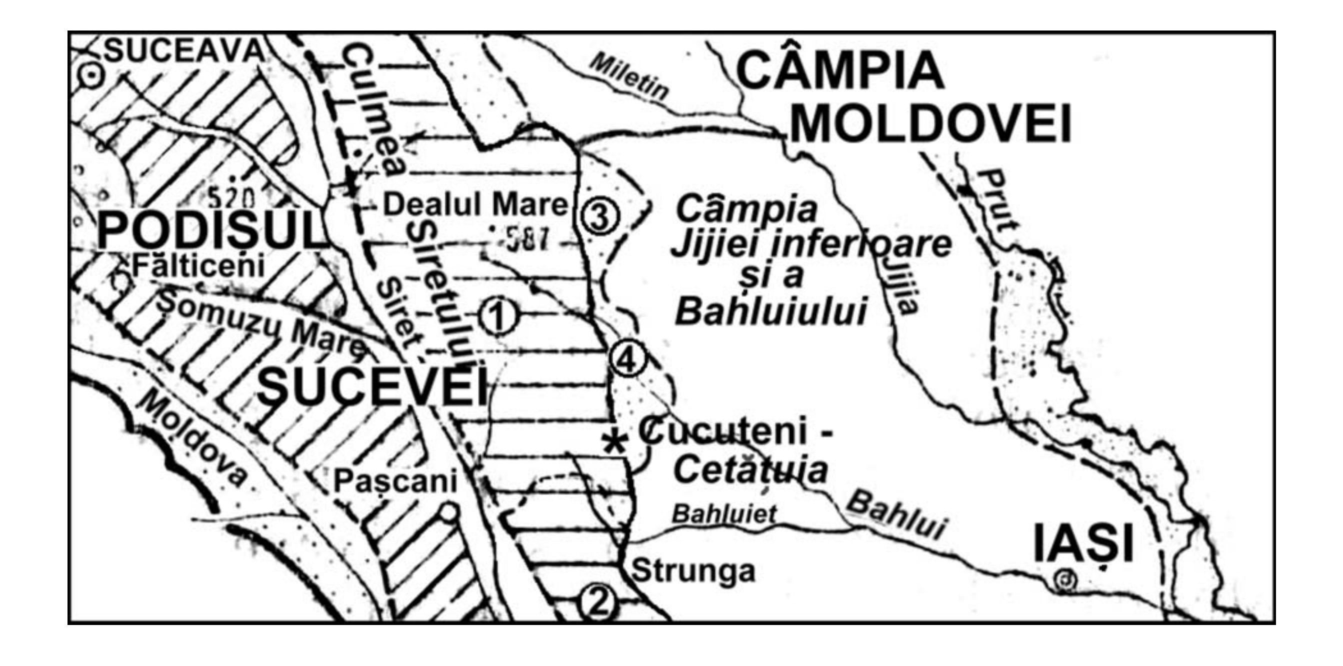

Fig. 5. Harta unităților fizico-geografice a zonei Cucuteni. 1. Dealul Mare-Hârlău; 2. Colinele Ruginoasa-Strunga; 3.Depresiunea Frumuşica; 4. Depresiunea Hârlău-Hodora

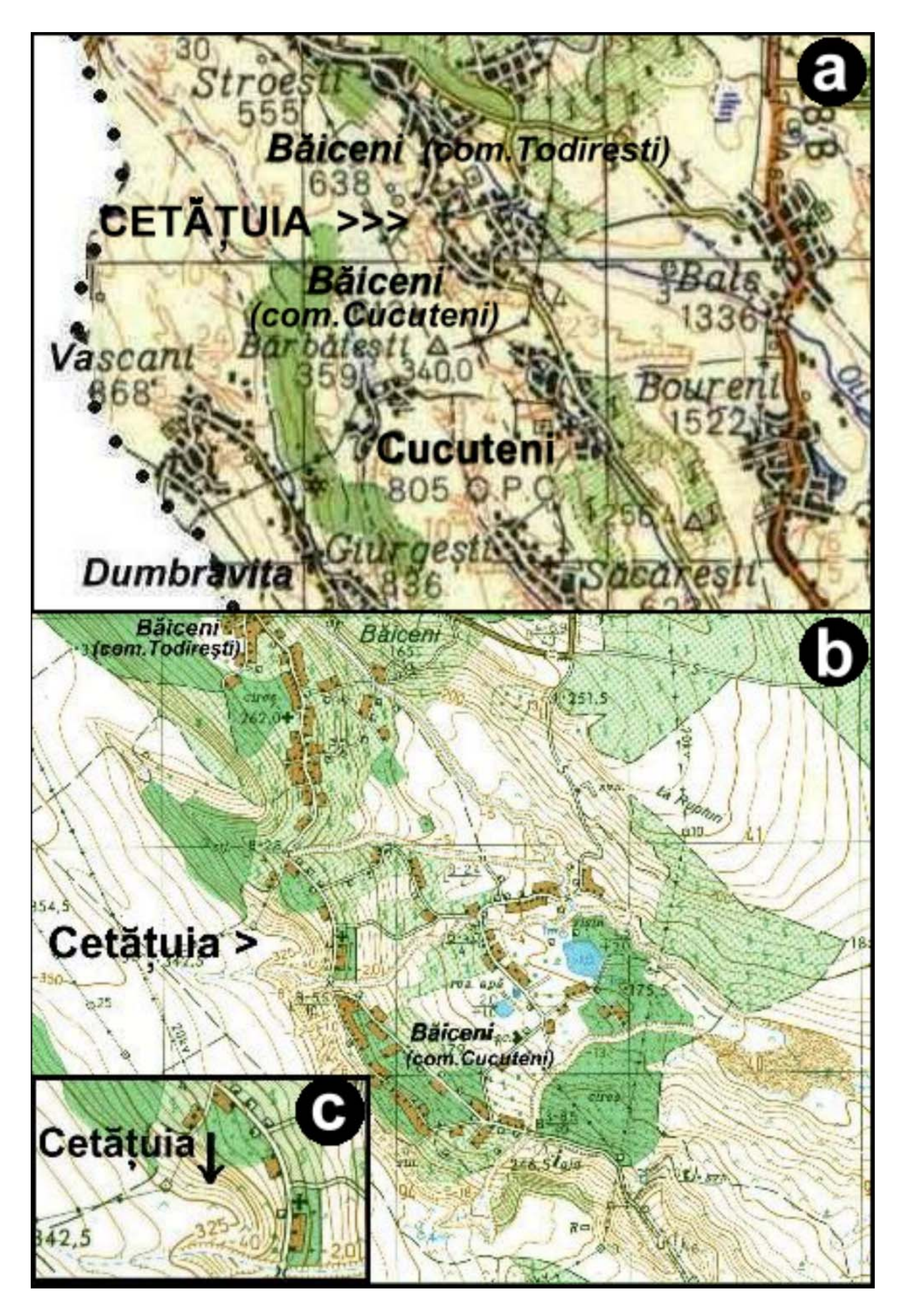

Fig. 6. Poziționarea stațiunii arheologice de la Cucuteni-*Cetățuie* pe hărțile topografice, în cadrul regiunii (a-b) şi un detaliu al zonei aşezării (c).

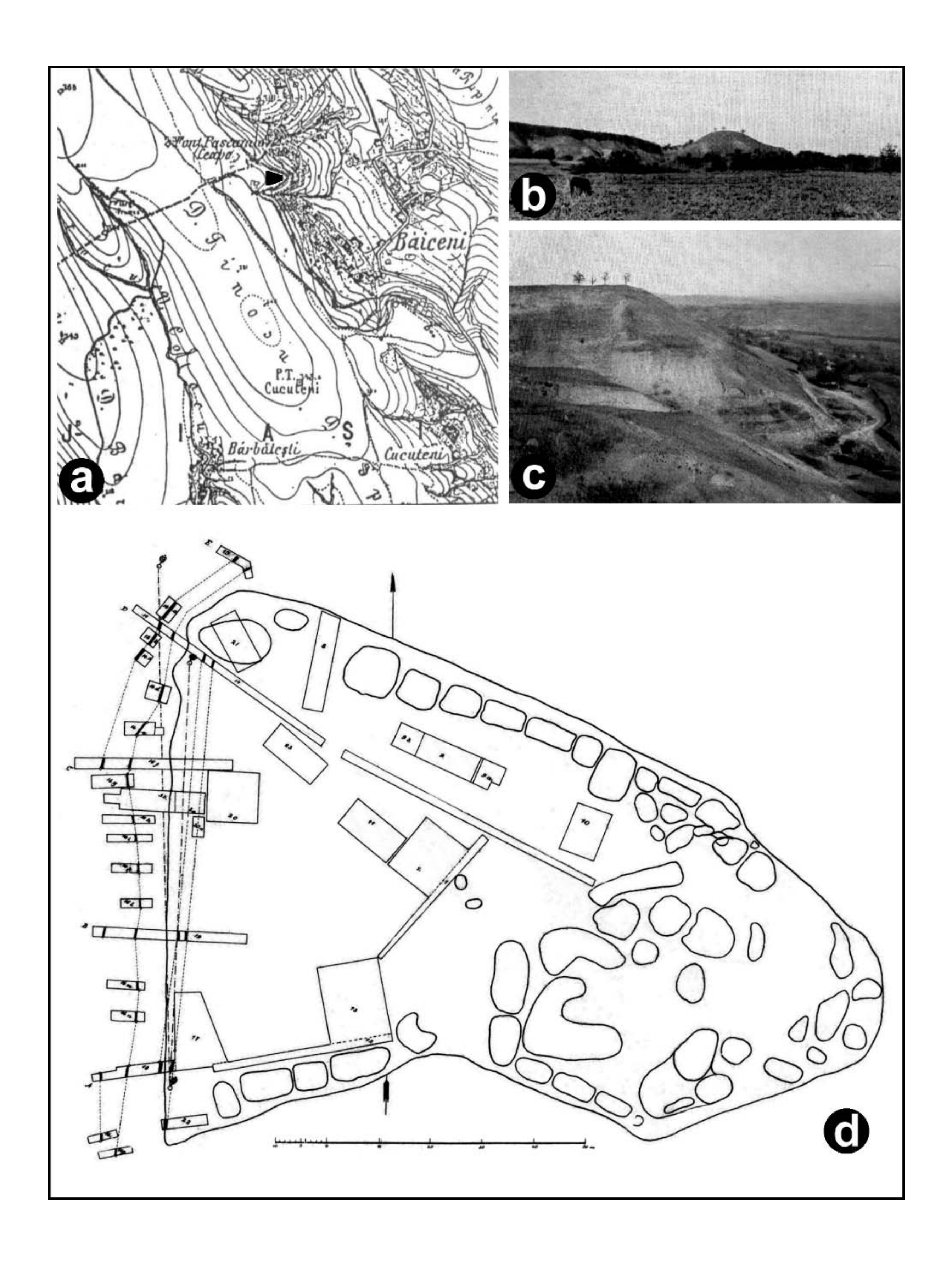

Fig. 7. Cucuteni-*Cetățuie* (după Schmidt H., 1932):

a. planul topografic al zonei;

b-c. fotografii ale stațiunii;

d. planul stațiunii şi al săpăturilor realizate.

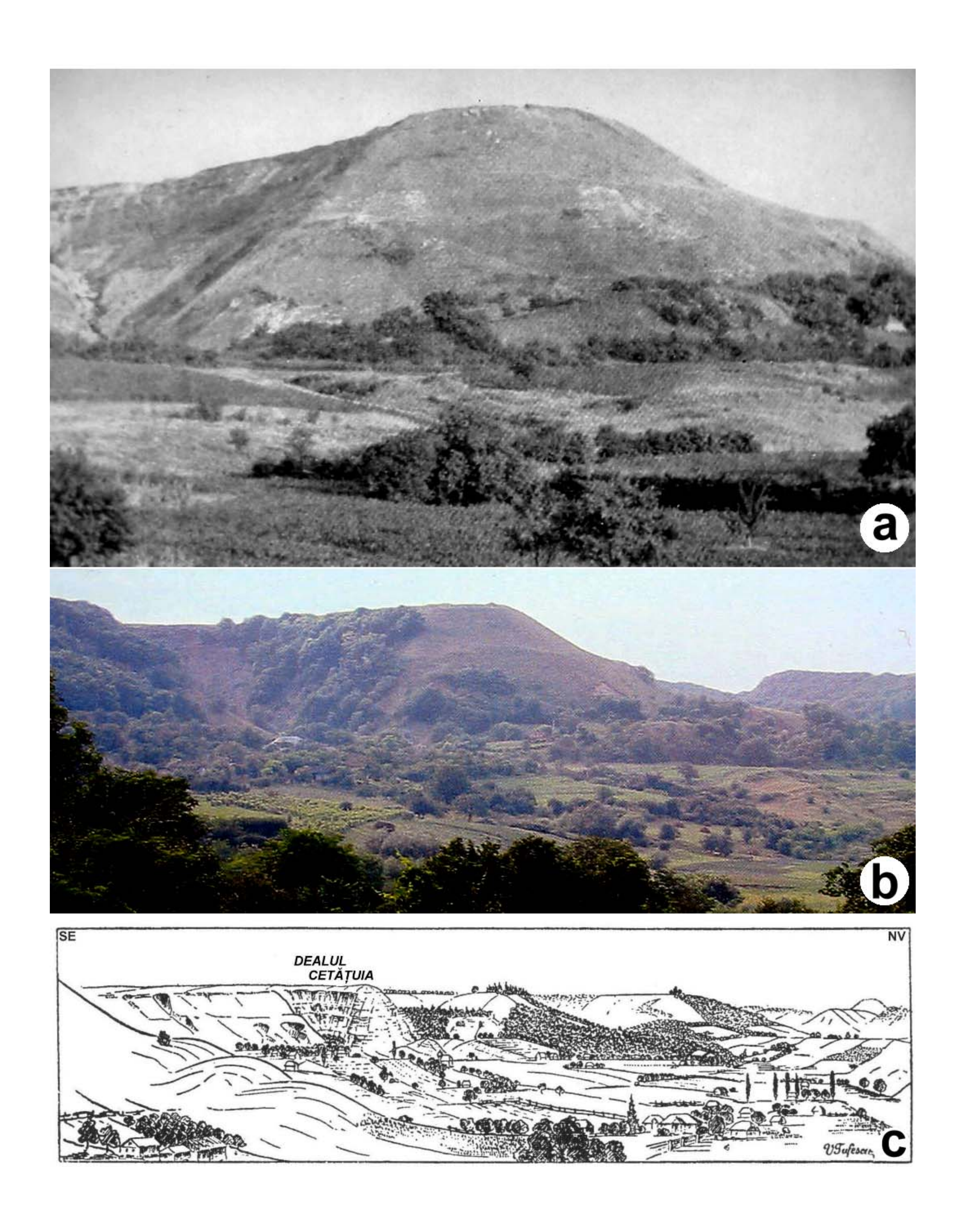

Fig. 8. a, b - Fotografii ale stațiunii Cucuteni-*Cetățuie* (a.1960, b.1984);
c - Desen al zonei Cucuteni-*Cetățuie* (după V.Tufescu, 1937).

Fig. 9. Fotografii ale stațiunii Cucuteni-*Cetățuie* (2004):
a. vedere spre nord, de pe Platoul Laiu;
b. vedere spre nord, din perimetrul satului Băiceni;
c. vedere spre nord-vest, din perimetrul satului Băiceni;
d. vedere spre vest, de pe dealul de la est de satul Băiceni.

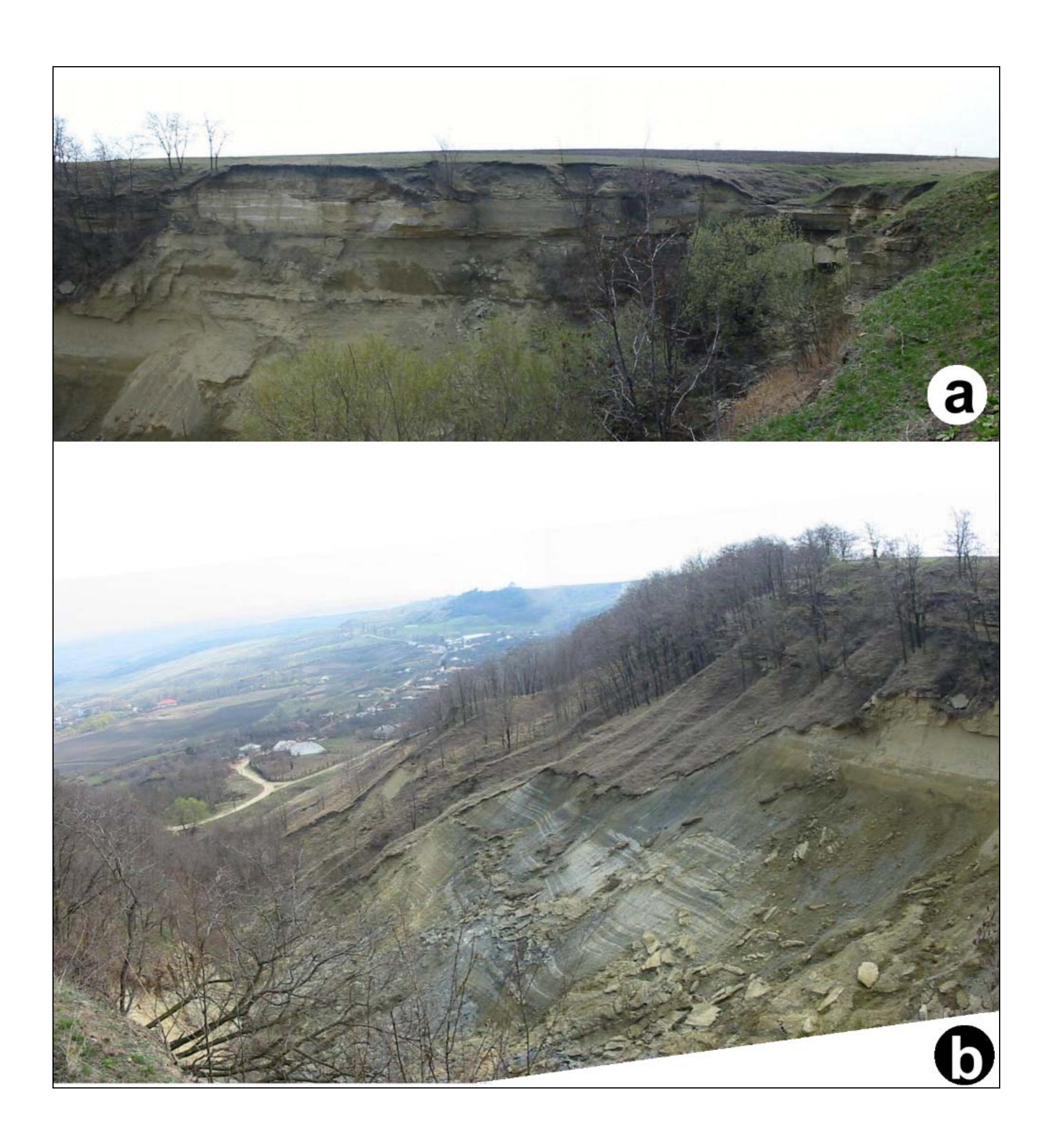

Fig. 10. Aflorimentul geologic de la sud de platoul *Cetățuiei* (2004).
a. partea superioară a versantului;
b. partea medie şi inferioară a versantului.

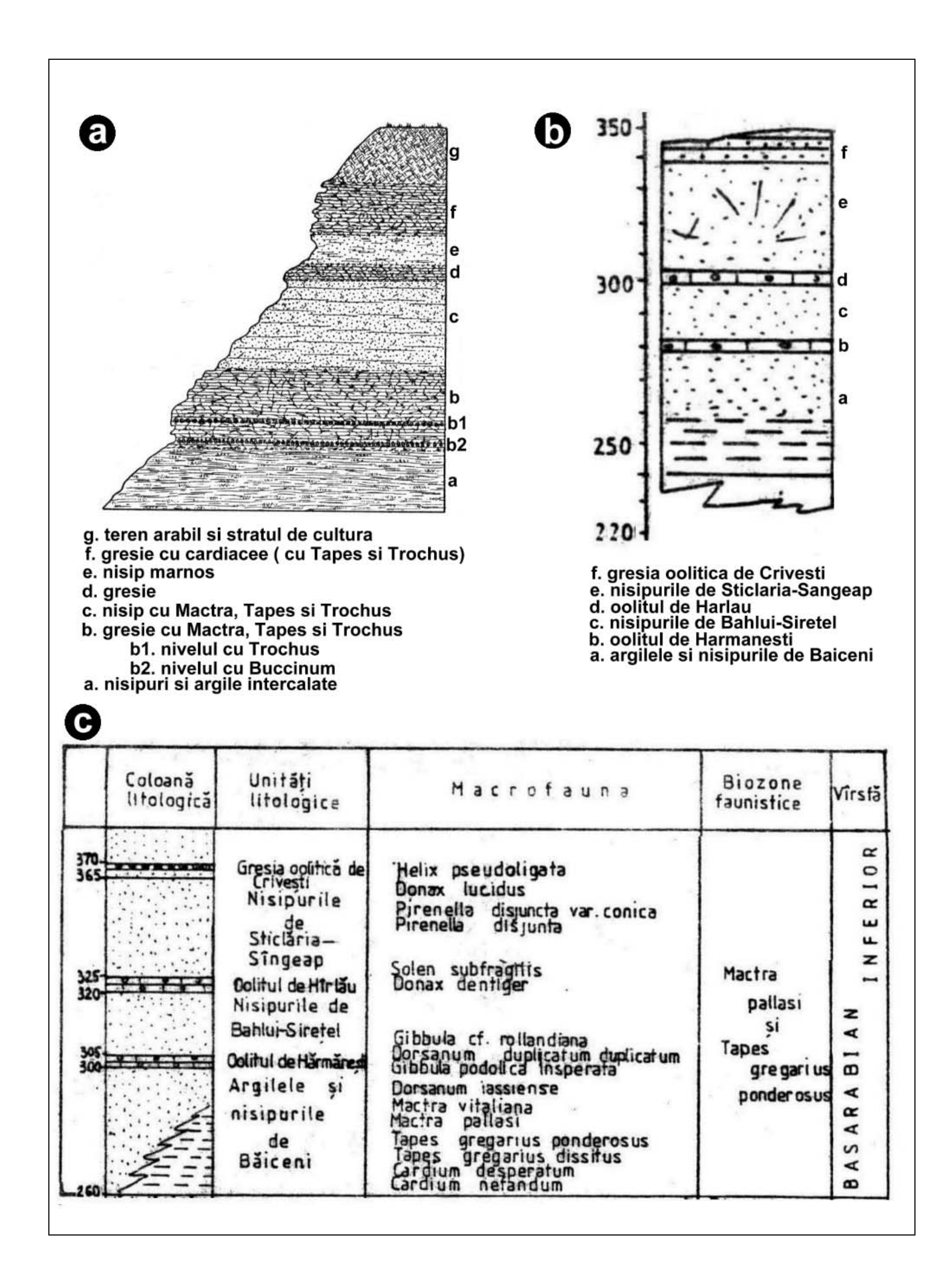

Fig. 11. Geologia zonei Cucuteni. (a) Coloana stratigrafică a aflorimentului de la sud de platoul *Cetățuiei* (după Schmidt H., 1932); Coloana stratigrafică (b) şi situația geologică sintetică (c) a zonei Băiceni (după Ştefan P., 1989).

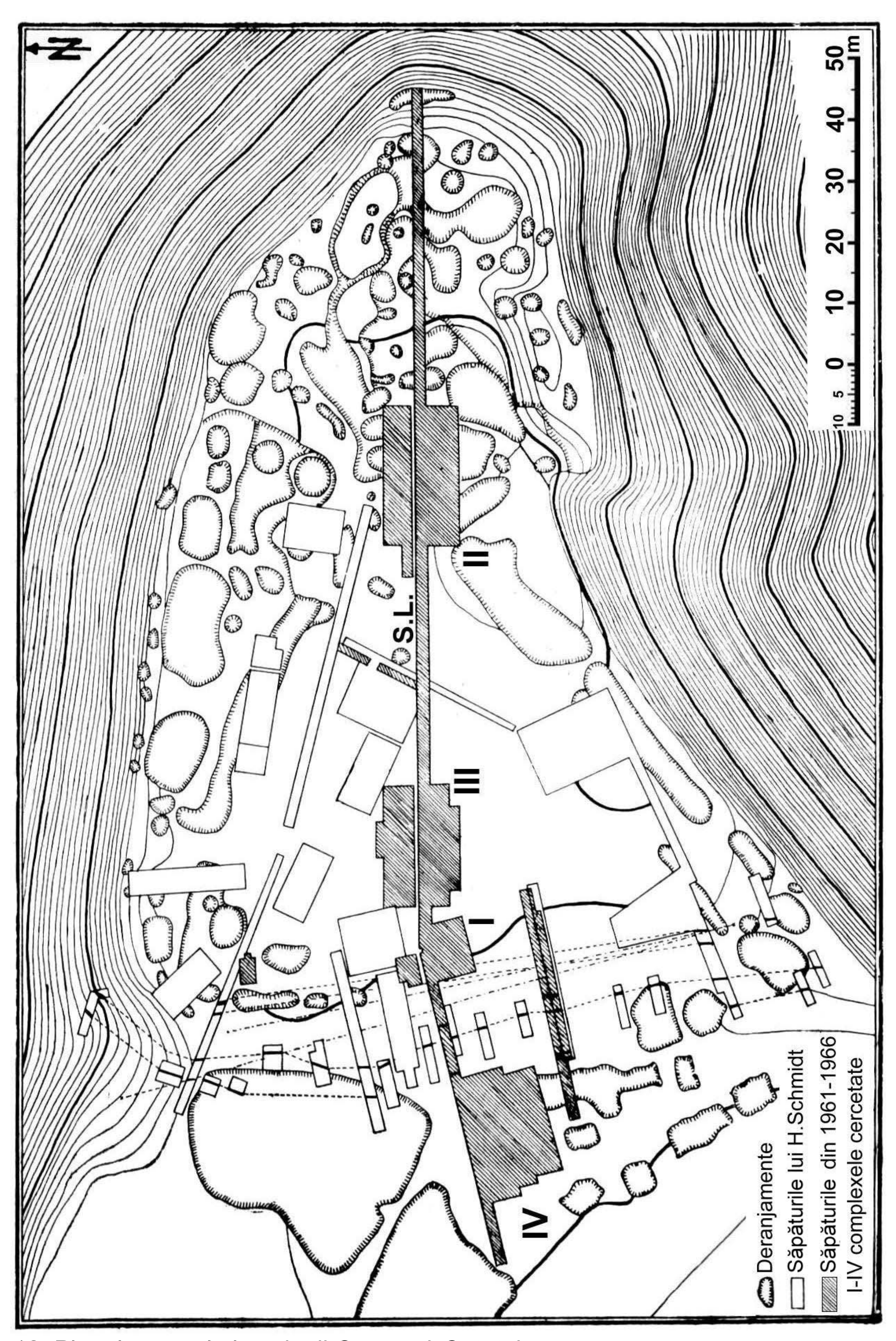

Fig. 12. Planul general al stațiunii Cucuteni-*Cetățuie*,
cu indicarea şanțului longitudinal şi a complexelor I-IV.

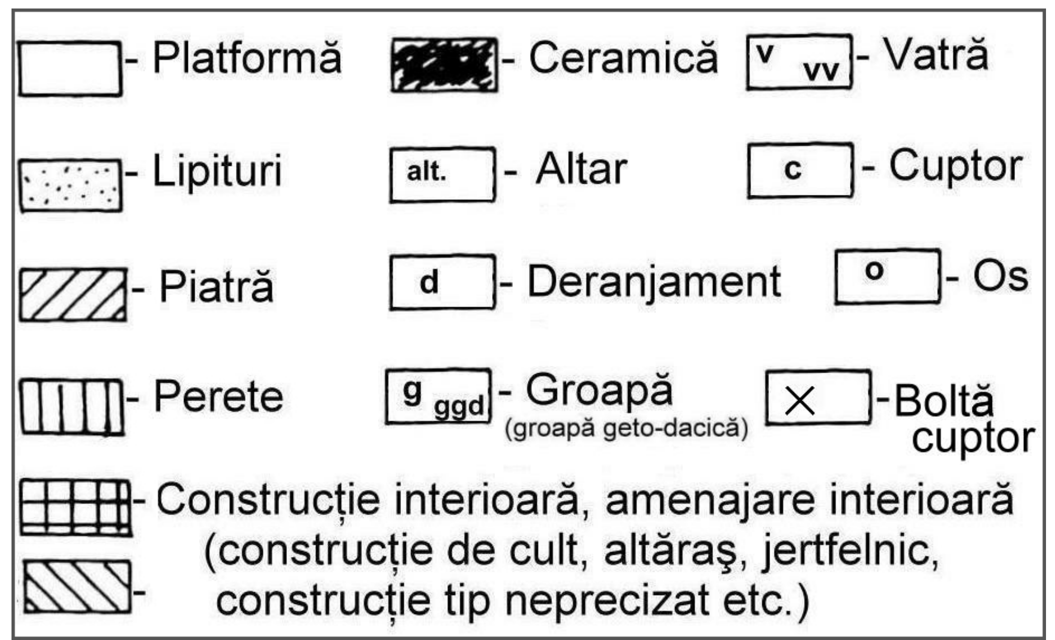

Fig. 13. Semnele convenționale utilizate pentru planurile locuințelor şi profilele stratigrafice.
Poziția normală a planşelor este dată de poziția grilei metrice din fiecare planşă.

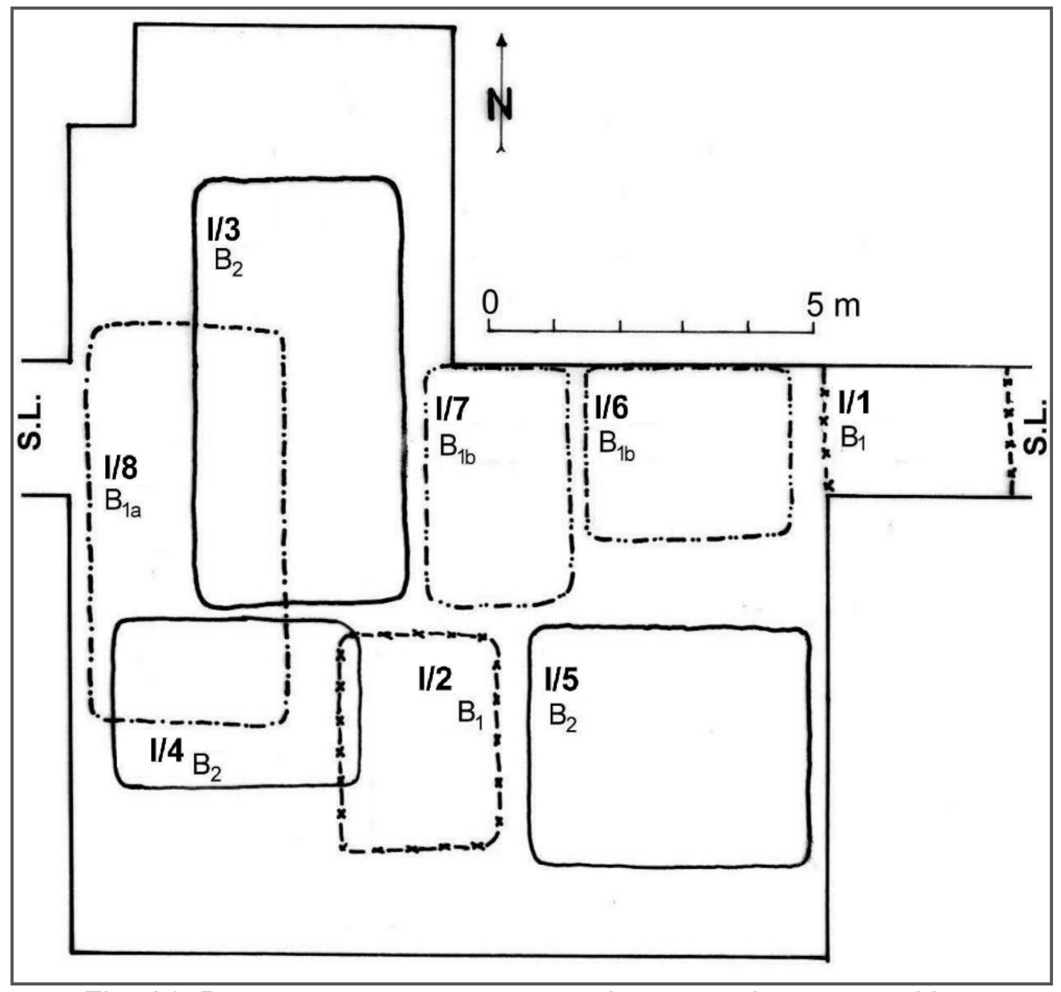

Fig. 14. Planul general al complexului I, cu locuințele eneolitice.

Fig. 15. Planul resturilor locuinței I/1

Fig. 16. Planul resturilor locuinței I/2

Fig. 17. Planul din zona de vest a resturilor locuinței I/3

Fig. 18. Fotografie a resturilor locuinței I/5

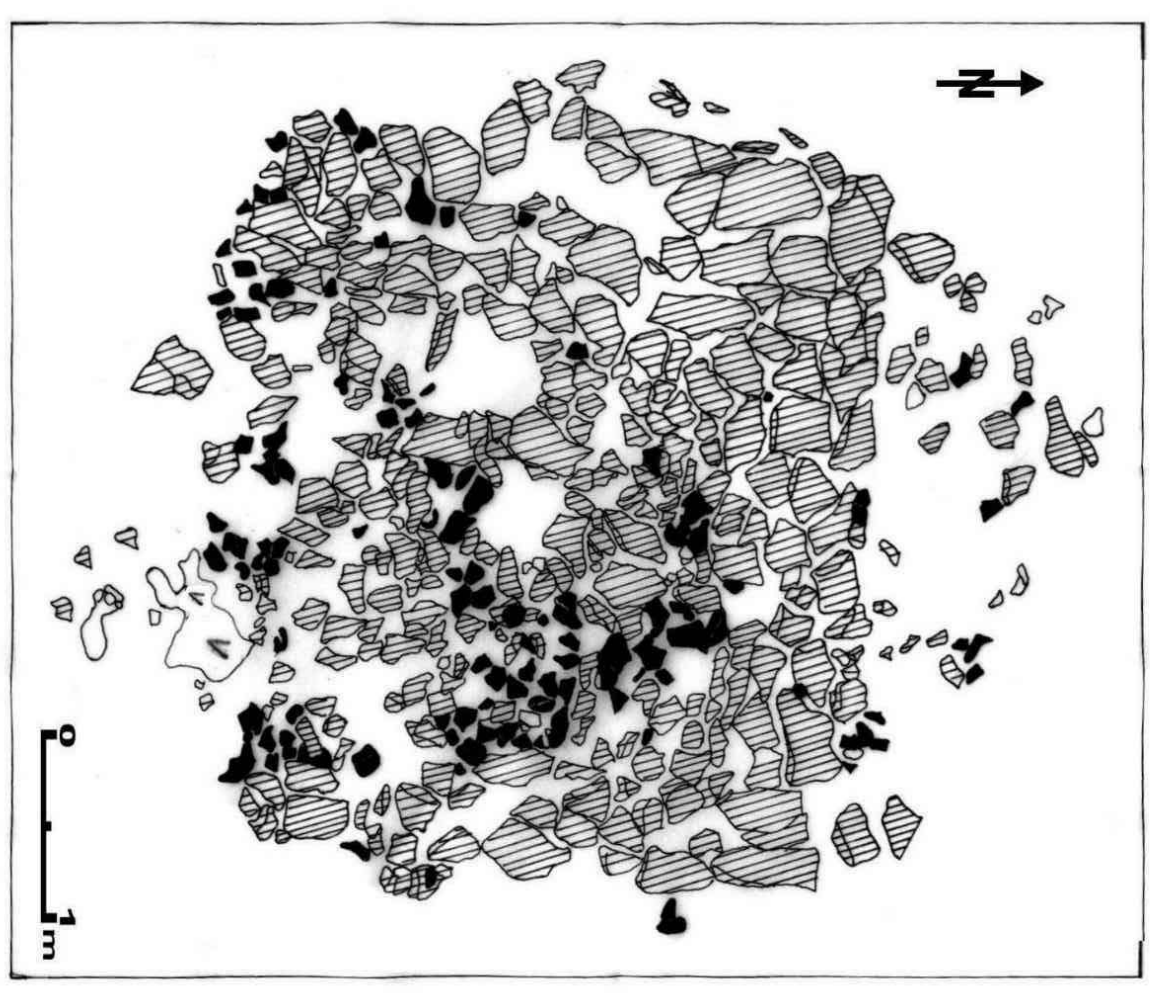

Fig. 19. Planul resturilor locuinței I/5

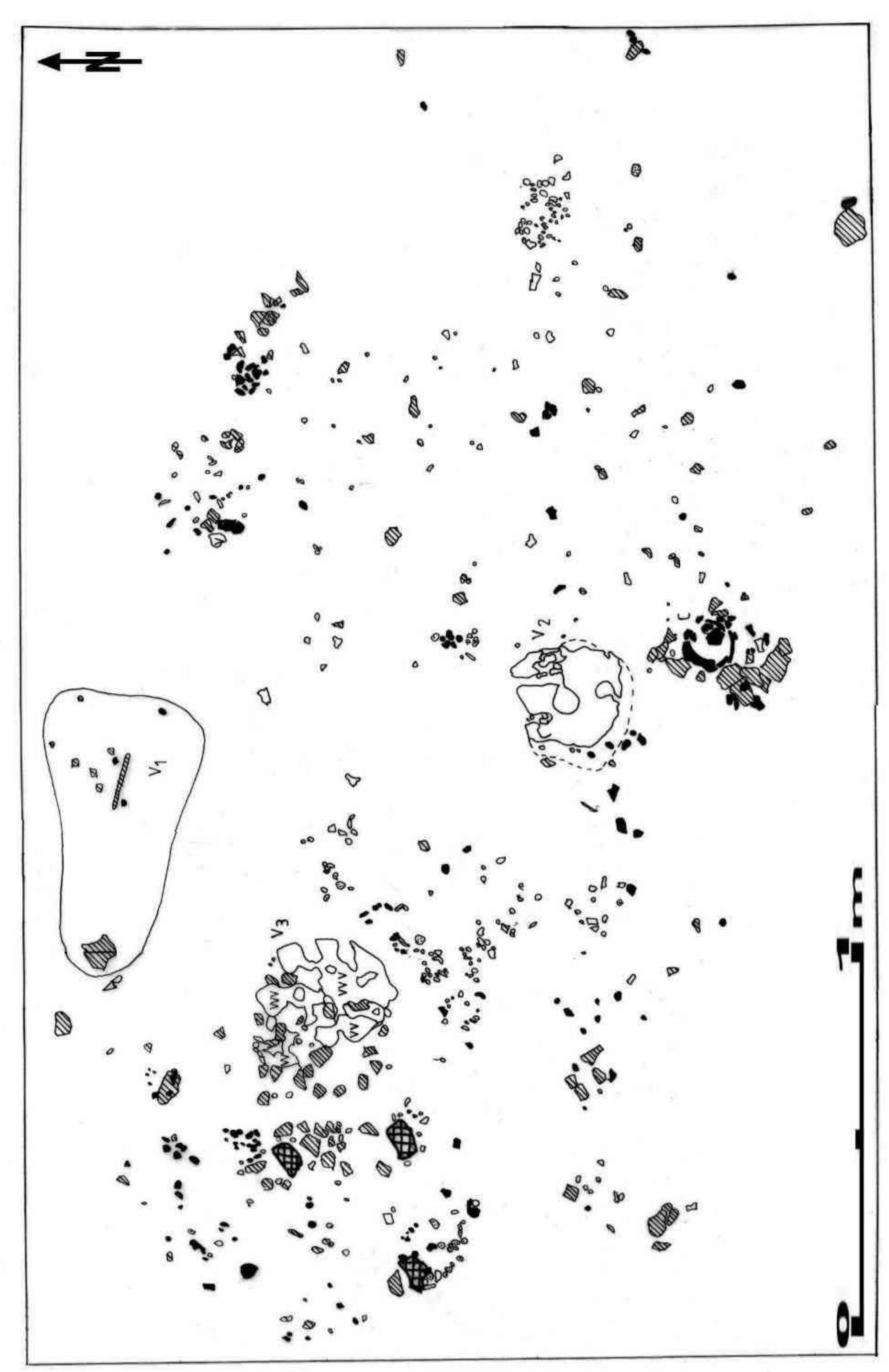

Fig. 20. Planul resturilor locuinței I/6

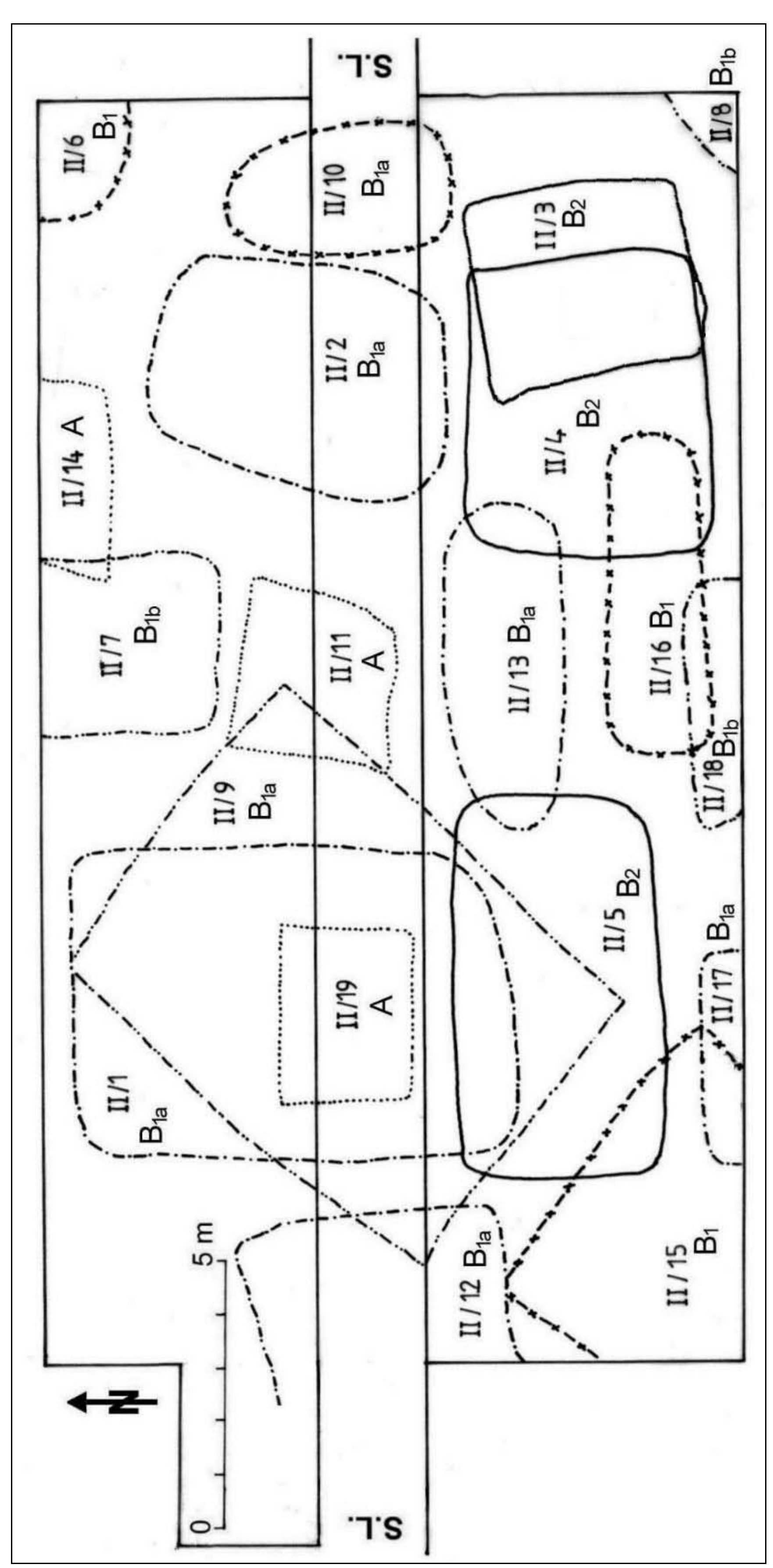

Fig. 21. Planul general al complexului II, cu locuințele eneolitice.

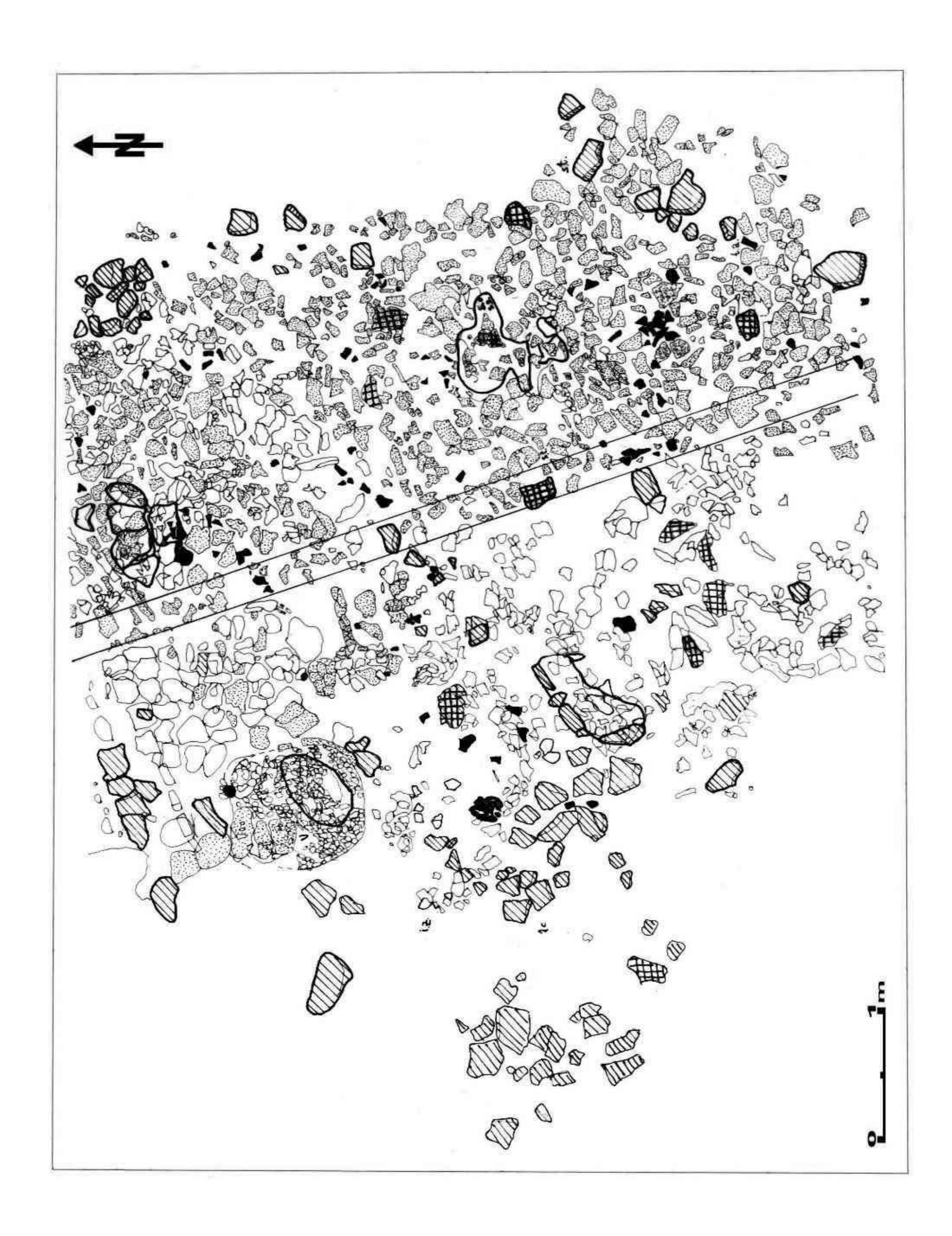

Fig. 22. Planul resturilor locuinței II/1

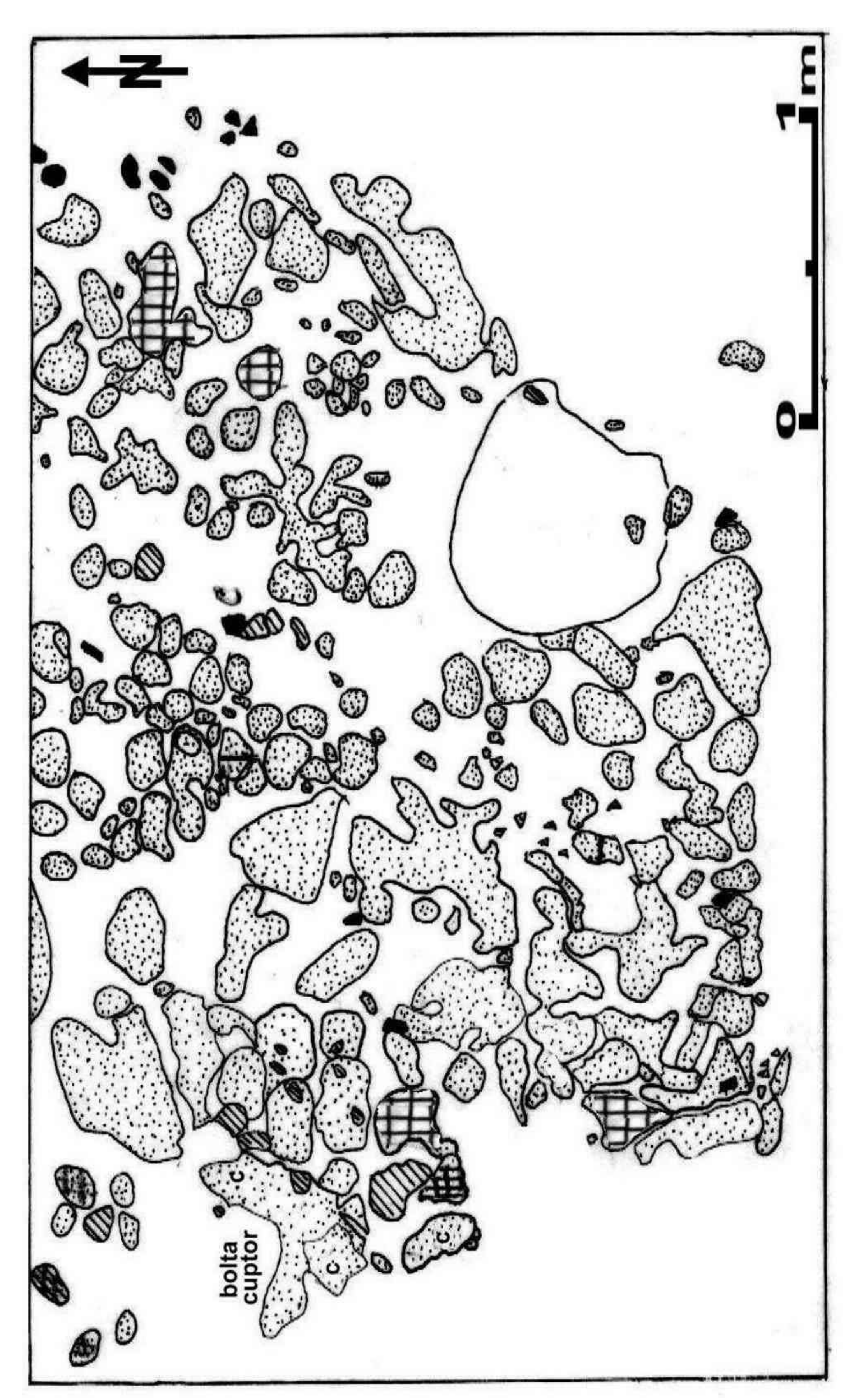

Fig. 23. Planul resturilor locuinței II/2 din sectorul de sud.

Fig. 24. Planul resturilor locuinței II/9 şi resturile vetrei de sub această locuință (a).

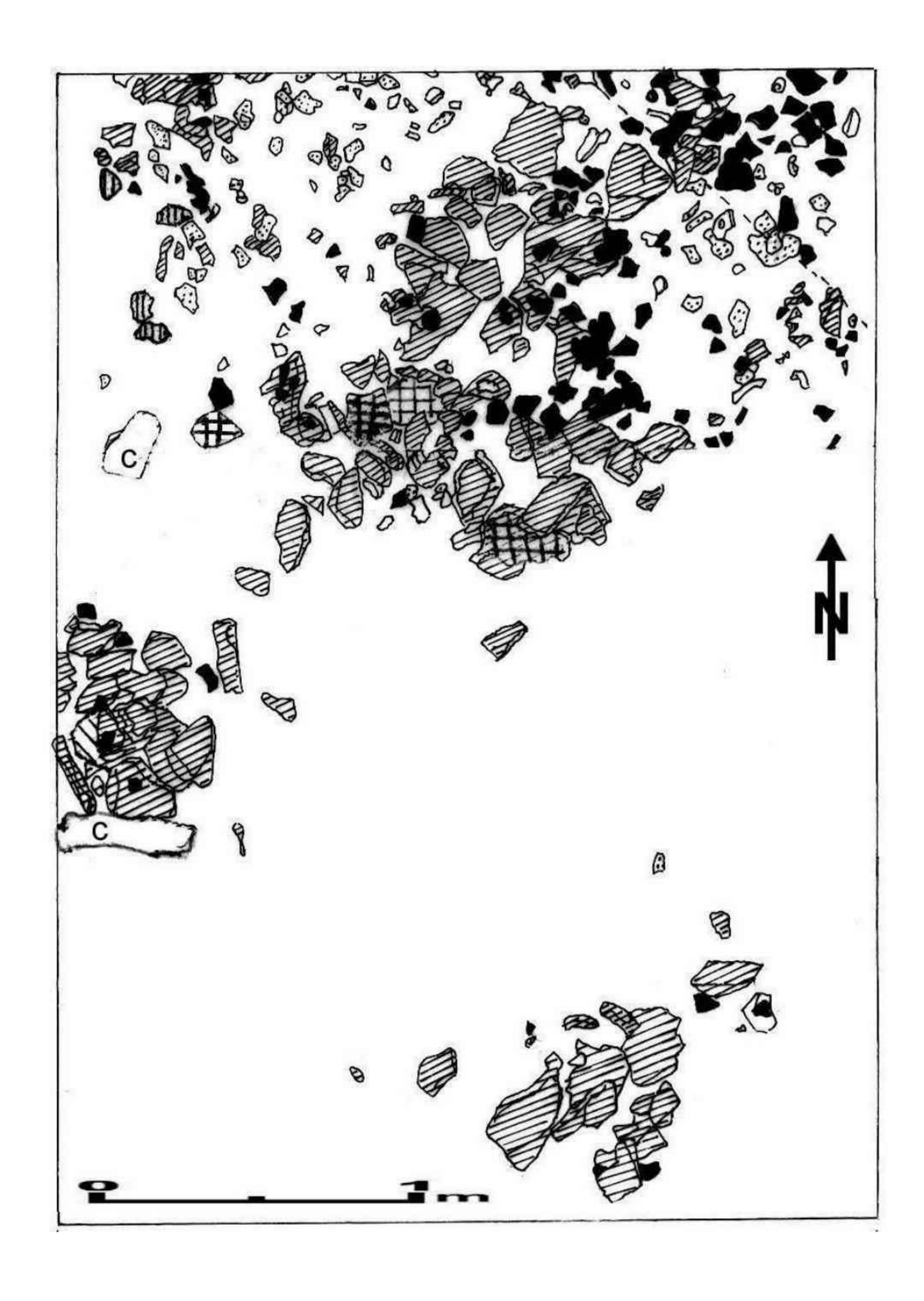

Fig. 25. Planul resturilor locuinței II/10

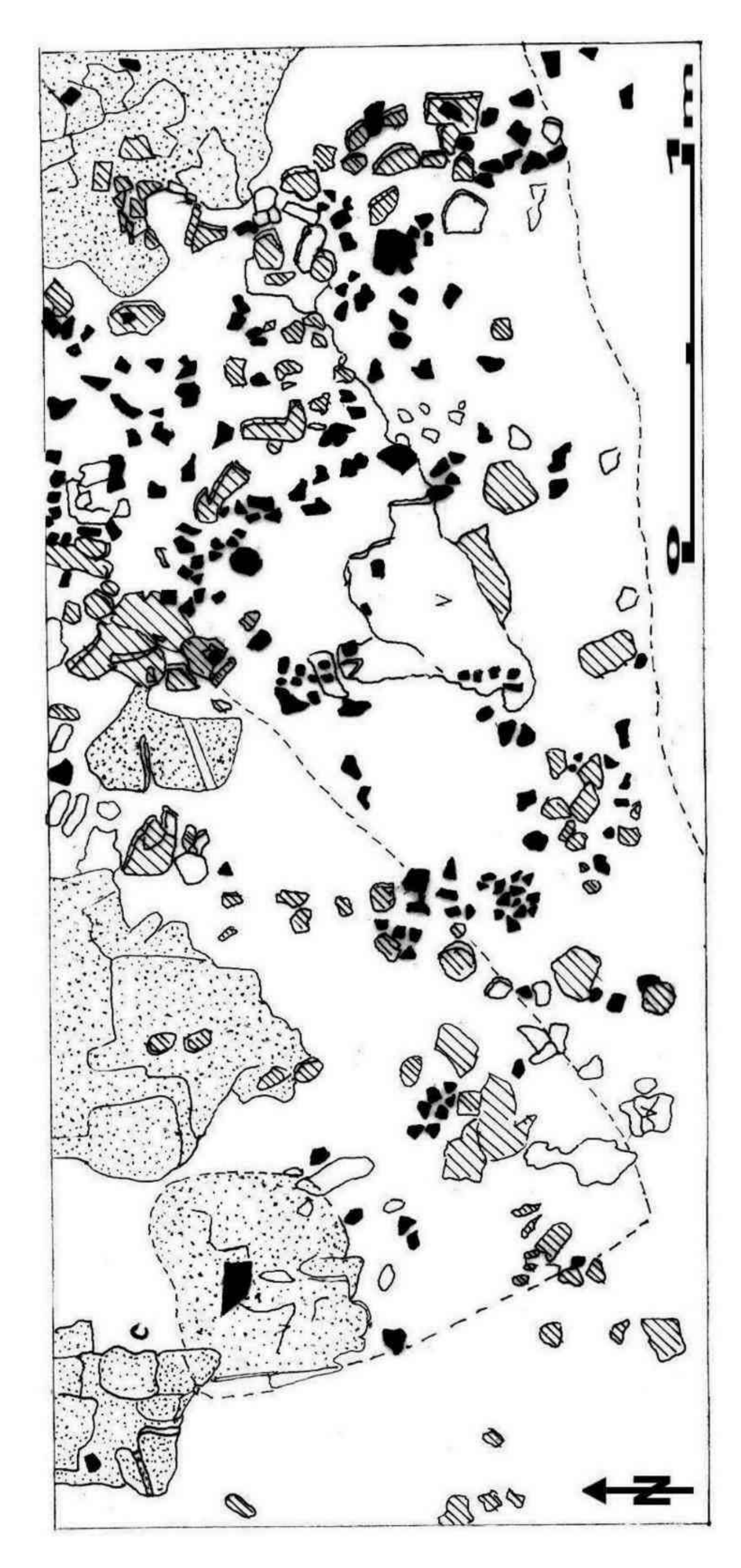

Fig. 26. Planul resturilor locuinței II/14

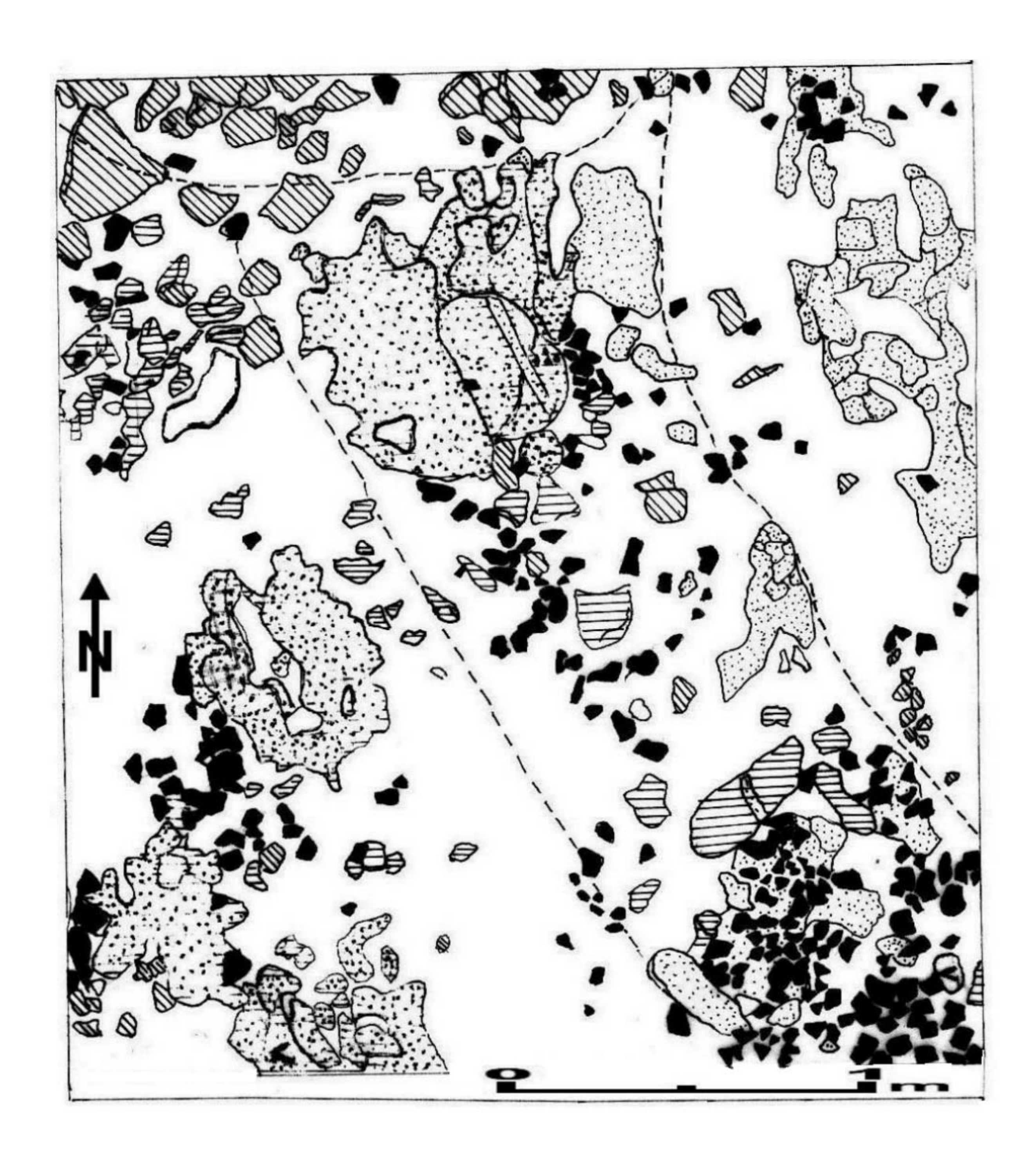

Fig. 27. Planul resturilor locuinței II/15 în sectorul central.

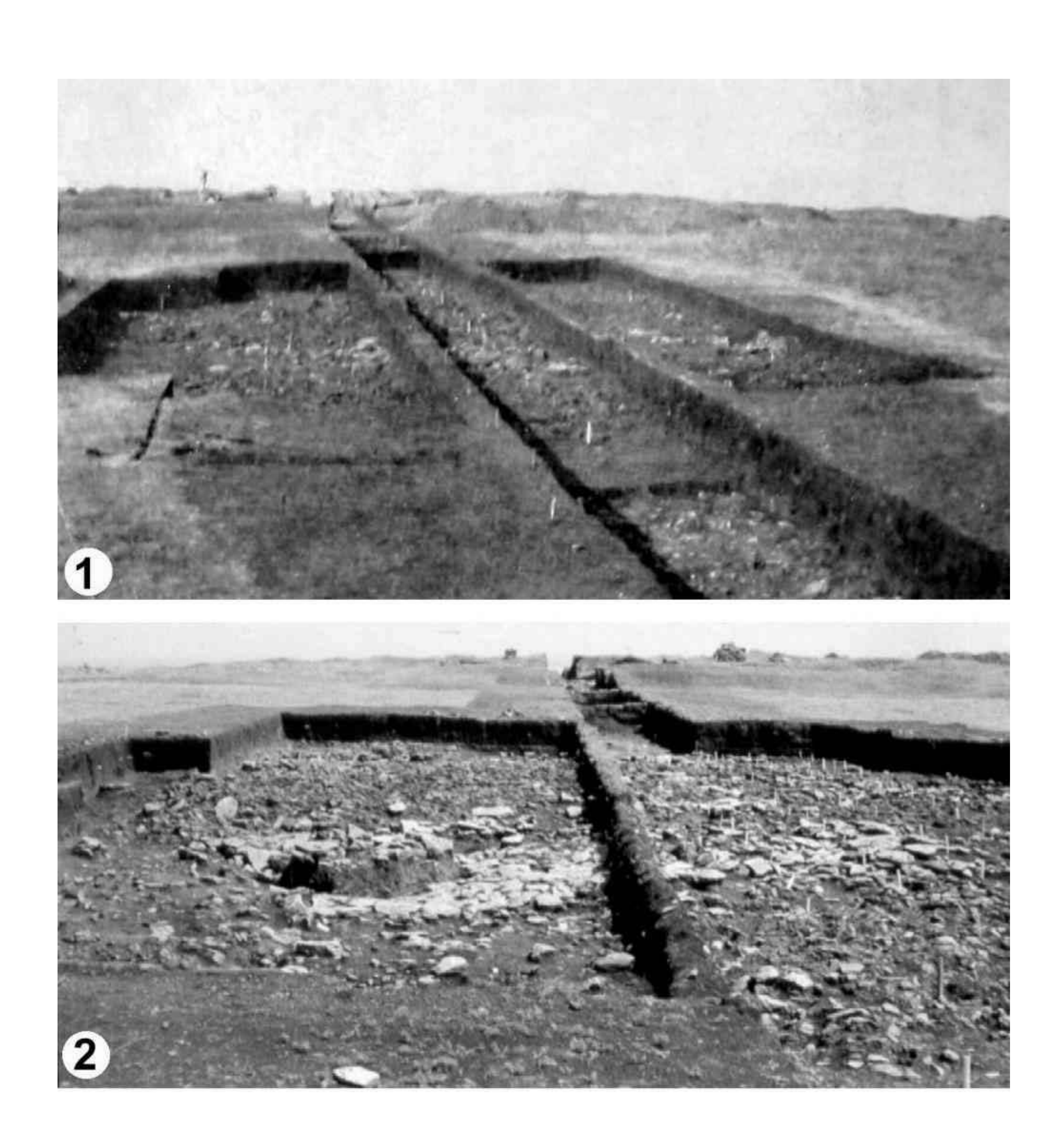

Fig. 28. Fotografii din diferite etape ale cercetării complexului III (1-2),
vedere spre est.

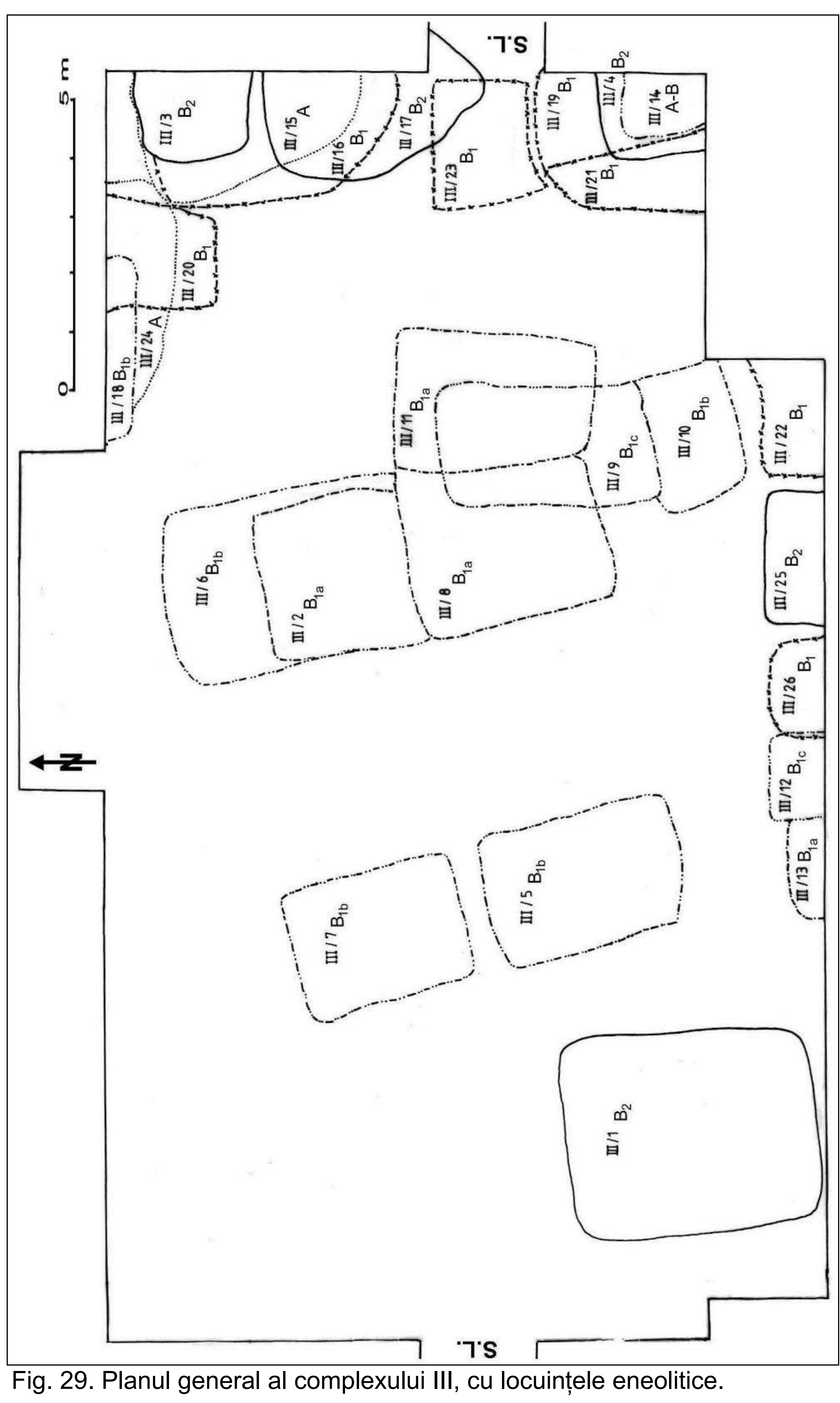

Fig. 29. Planul general al complexului III, cu locuințele eneolitice.

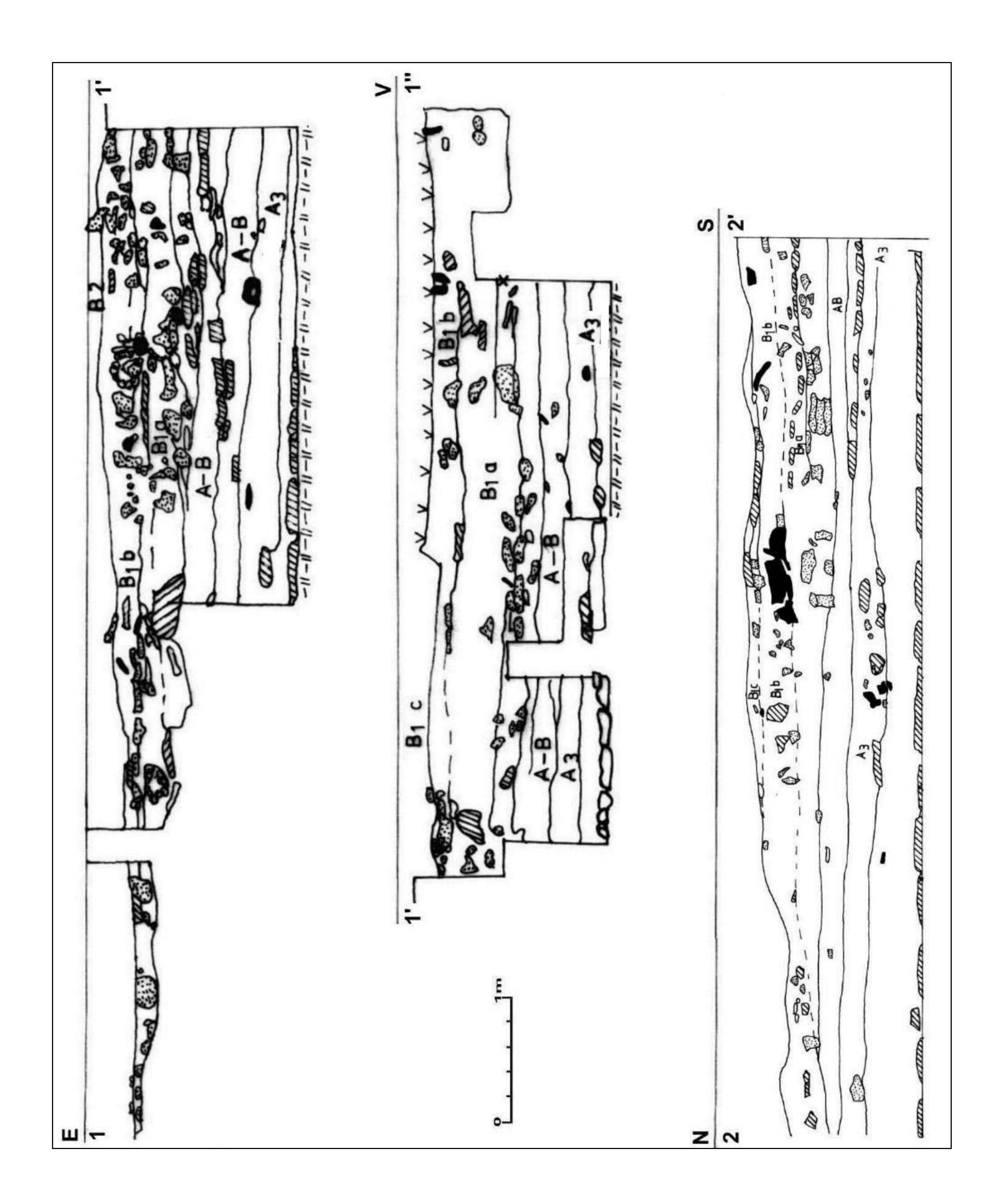

Fig. 30. Profile stratigrafice din complexul III.
1-1'-1'' Profilul peretelui de sud al şanţului lung în dreptul complexului III.
2-2' Profilul peretelui de est al martorului lăsat pe axul locuinţelor III/6 – III/2 – III/9.

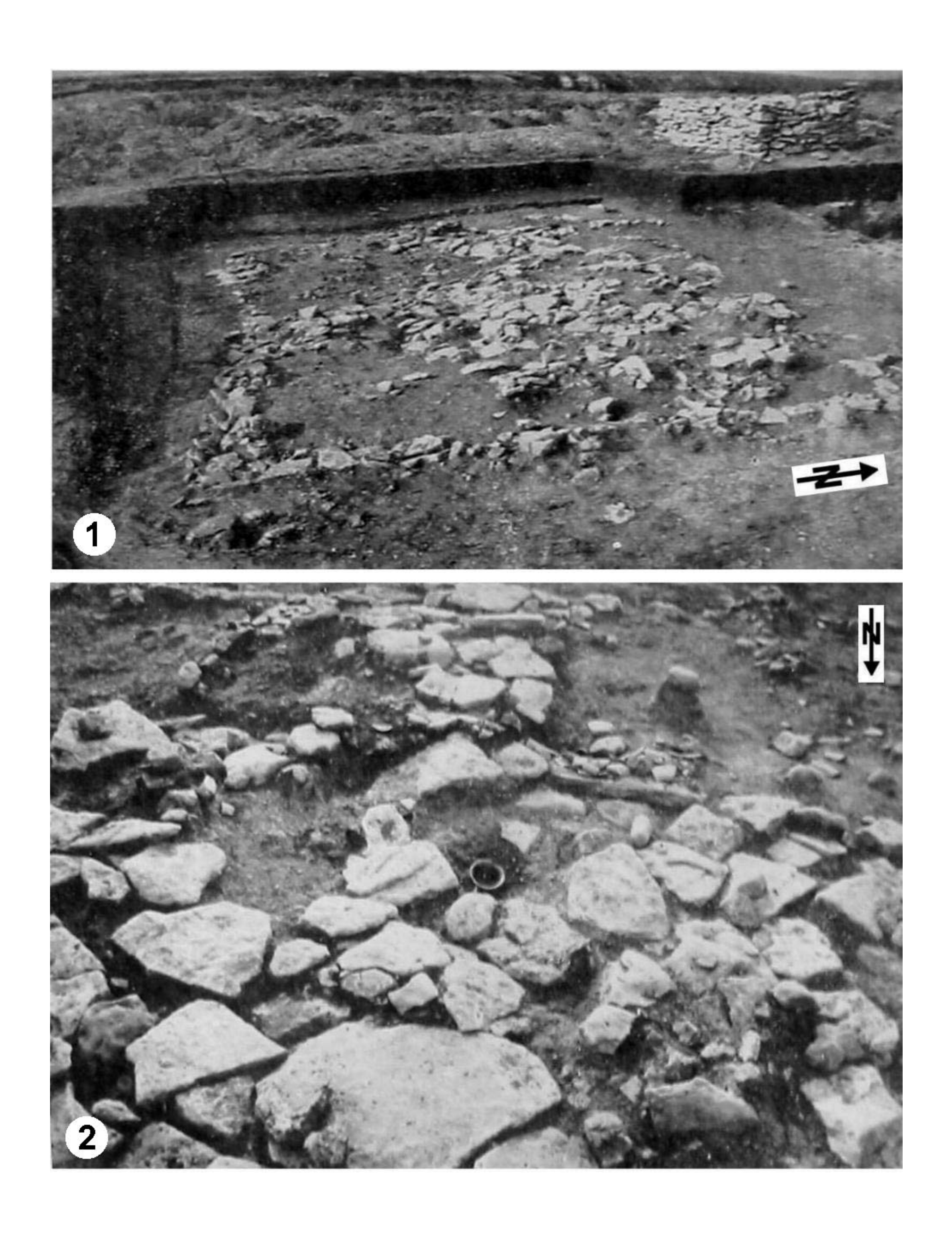

Fig. 31. Fotografii ale locuinței III/1: resturile locuinței III/1 (1)
şi detaliu cu zona centrală a locuinței (2).

Fig. 32. Planul sectorului estic al resturilor locuinței III/1 (1)
şi profilul peretelui vestic al acestei locuințe (2).

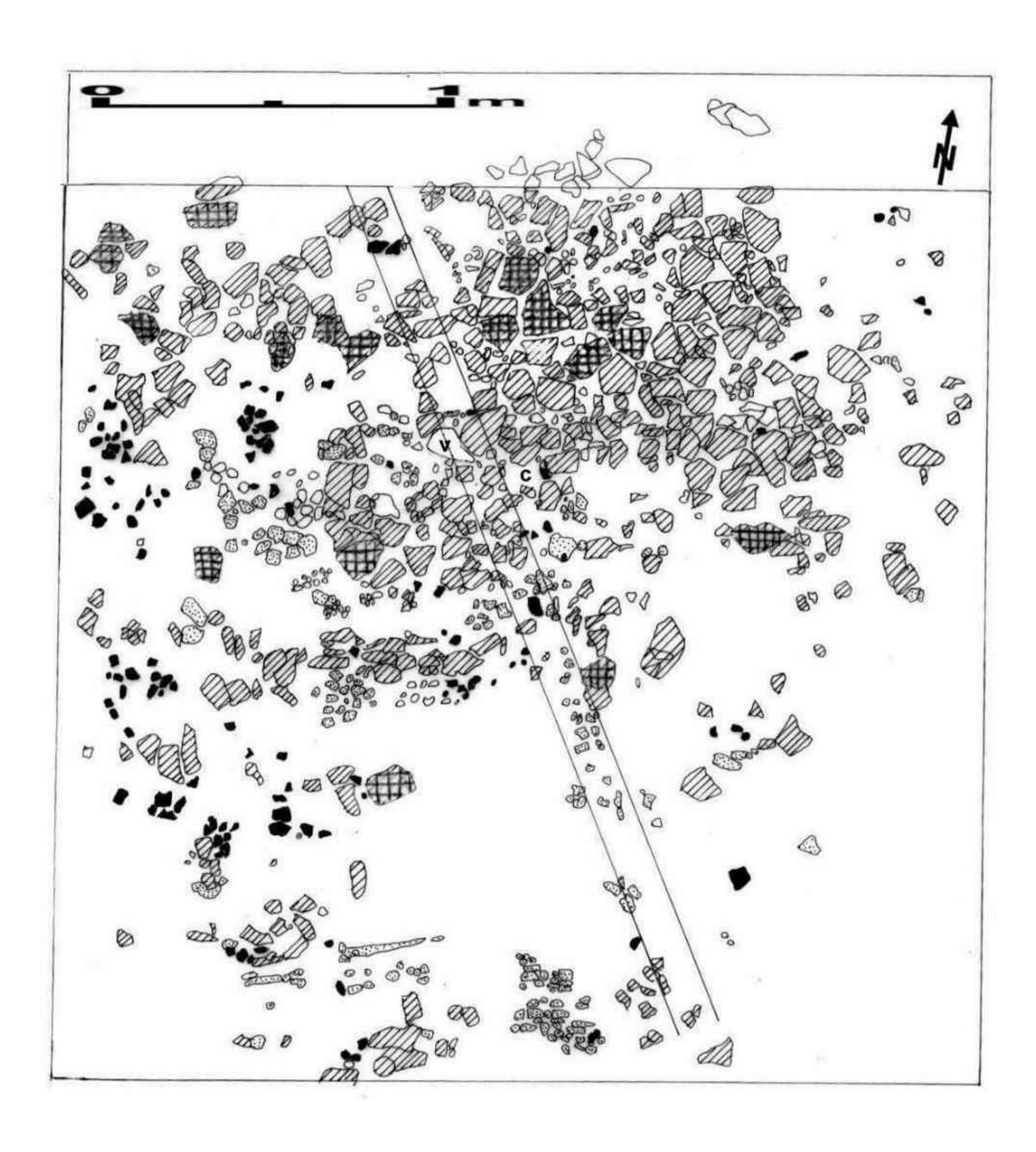

Fig. 33. Planul resturilor locuinței III/2

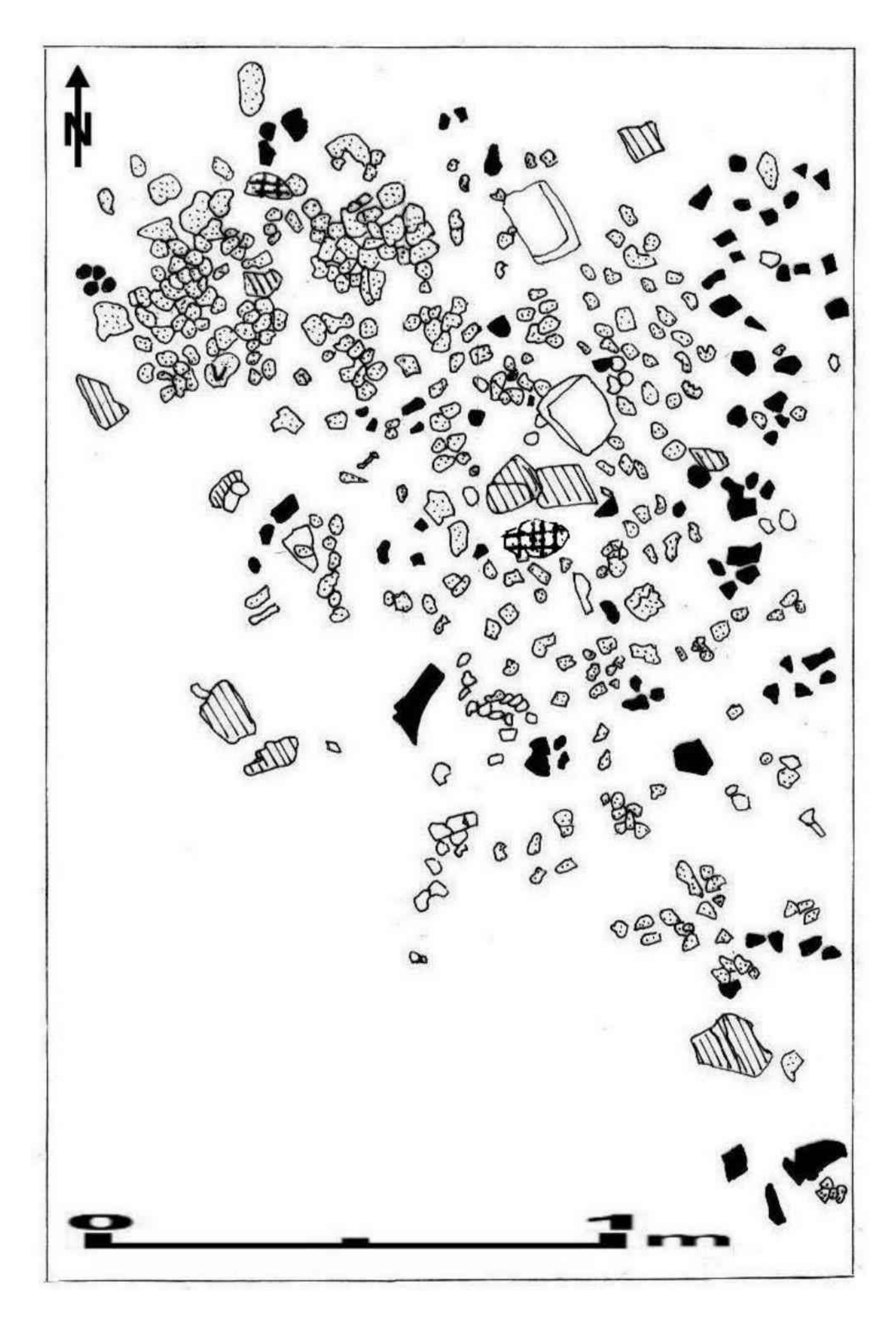

Fig. 34. Planul resturilor locuinței III/3

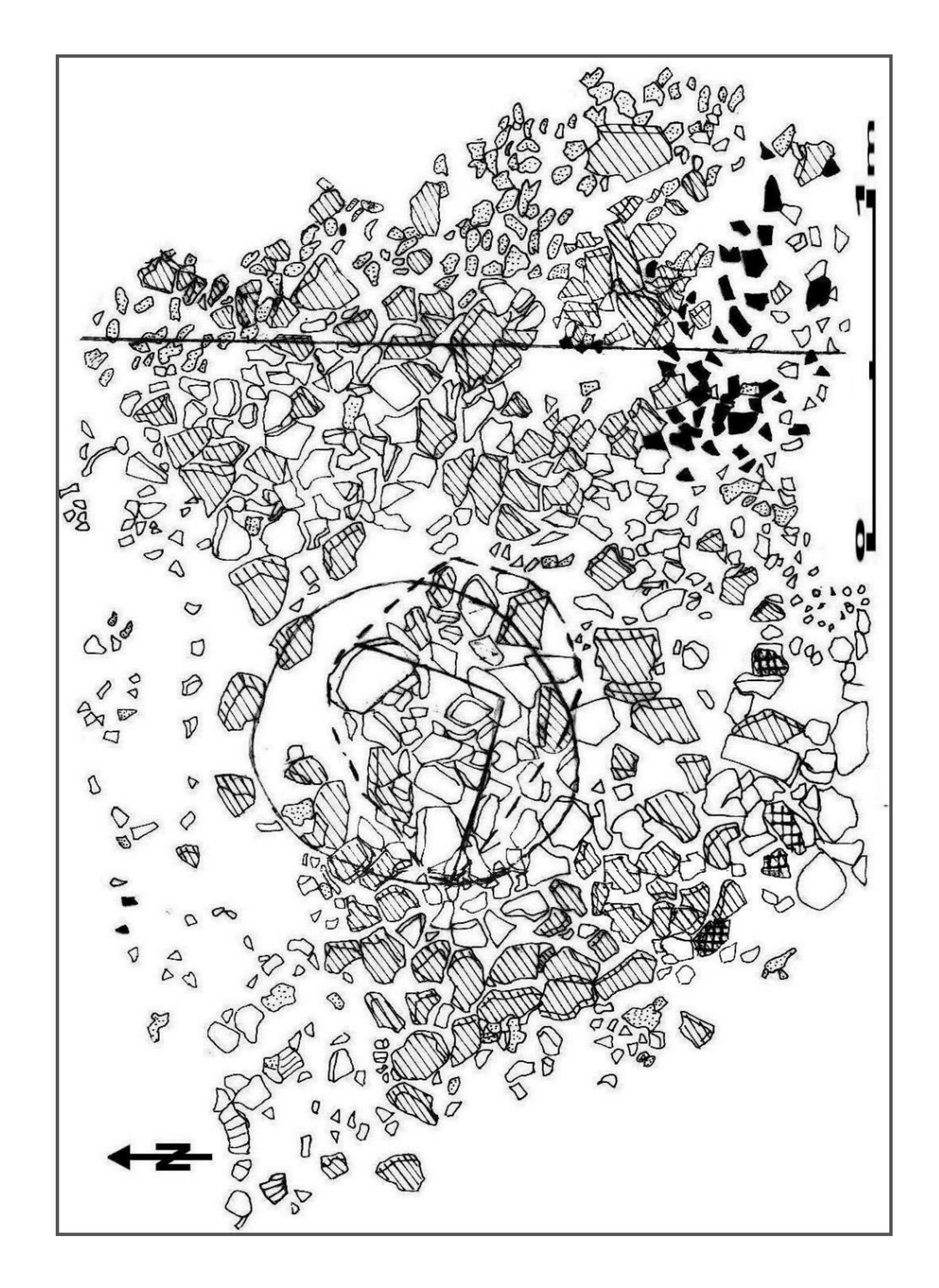

Fig. 35. Planul resturilor locuinței III/5, din zona sa de nord.

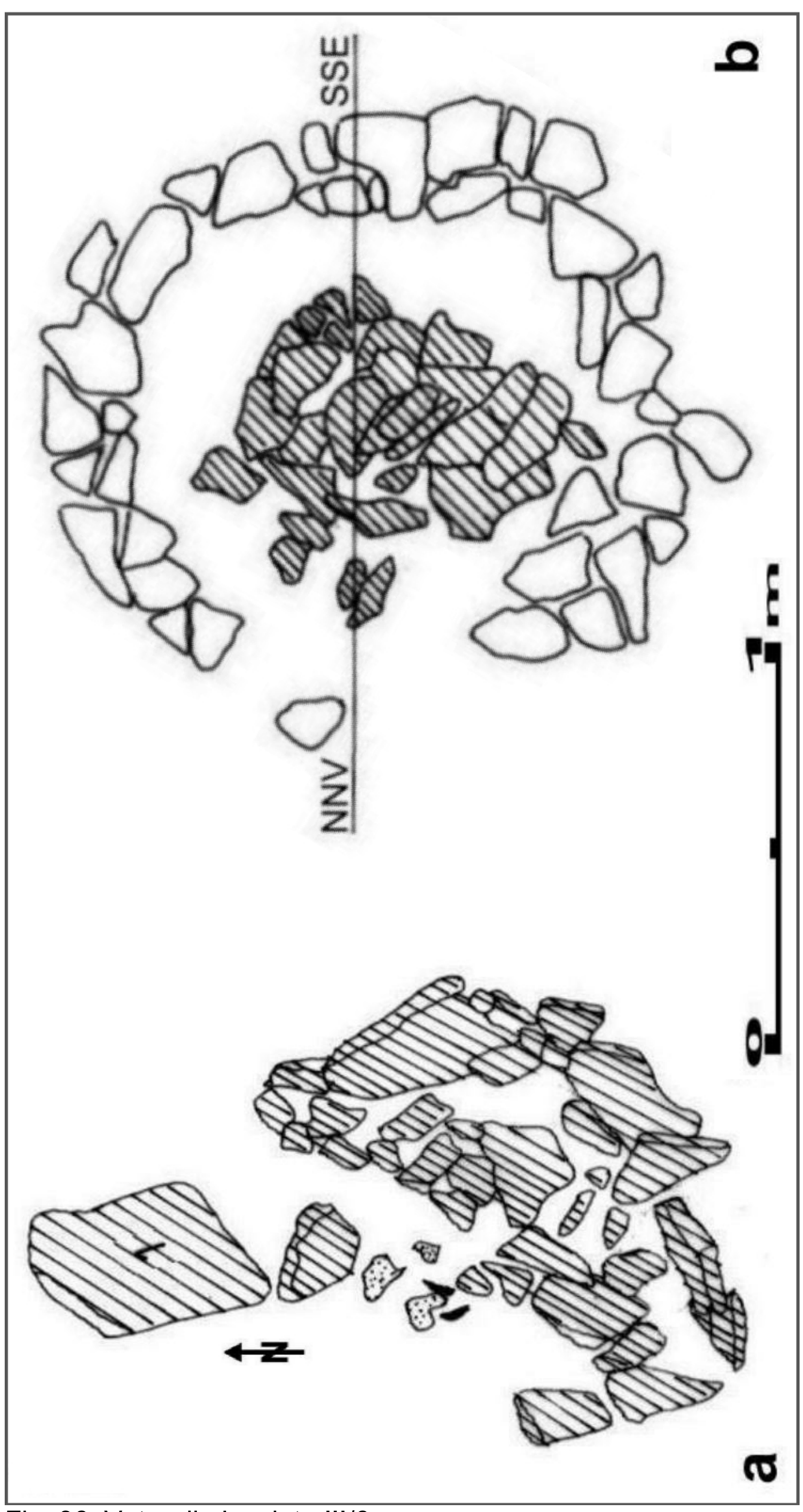

Fig. 36. Vetre din locuința III/6.
1-piatră căzută, probabil, din marginea vetrei.

Fig. 37. Planul resturilor locuinței III/7

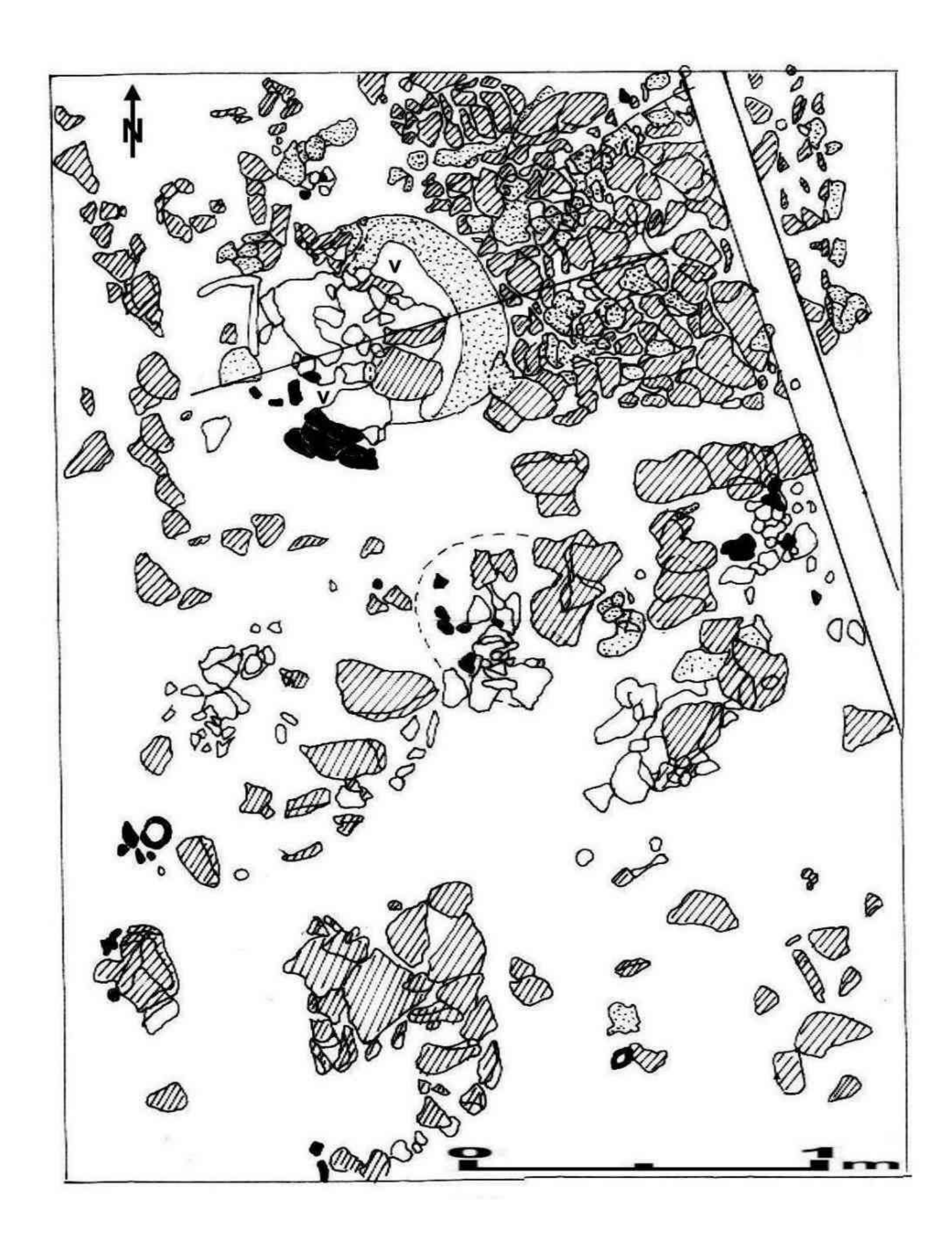

Fig. 38. Planul sectorului nord-estic al resturilor locuinței III/8

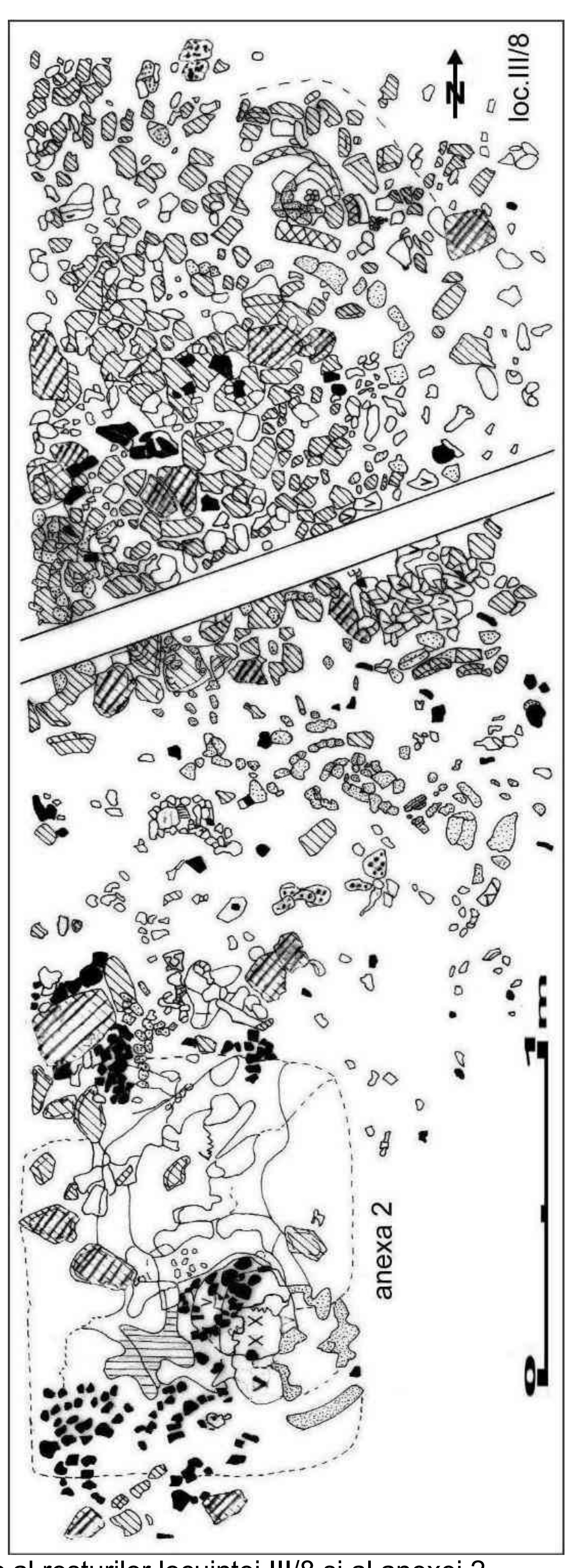

Fig. 39. Planul sectorului sud-estic al resturilor locuinței III/8 şi al anexei 2.

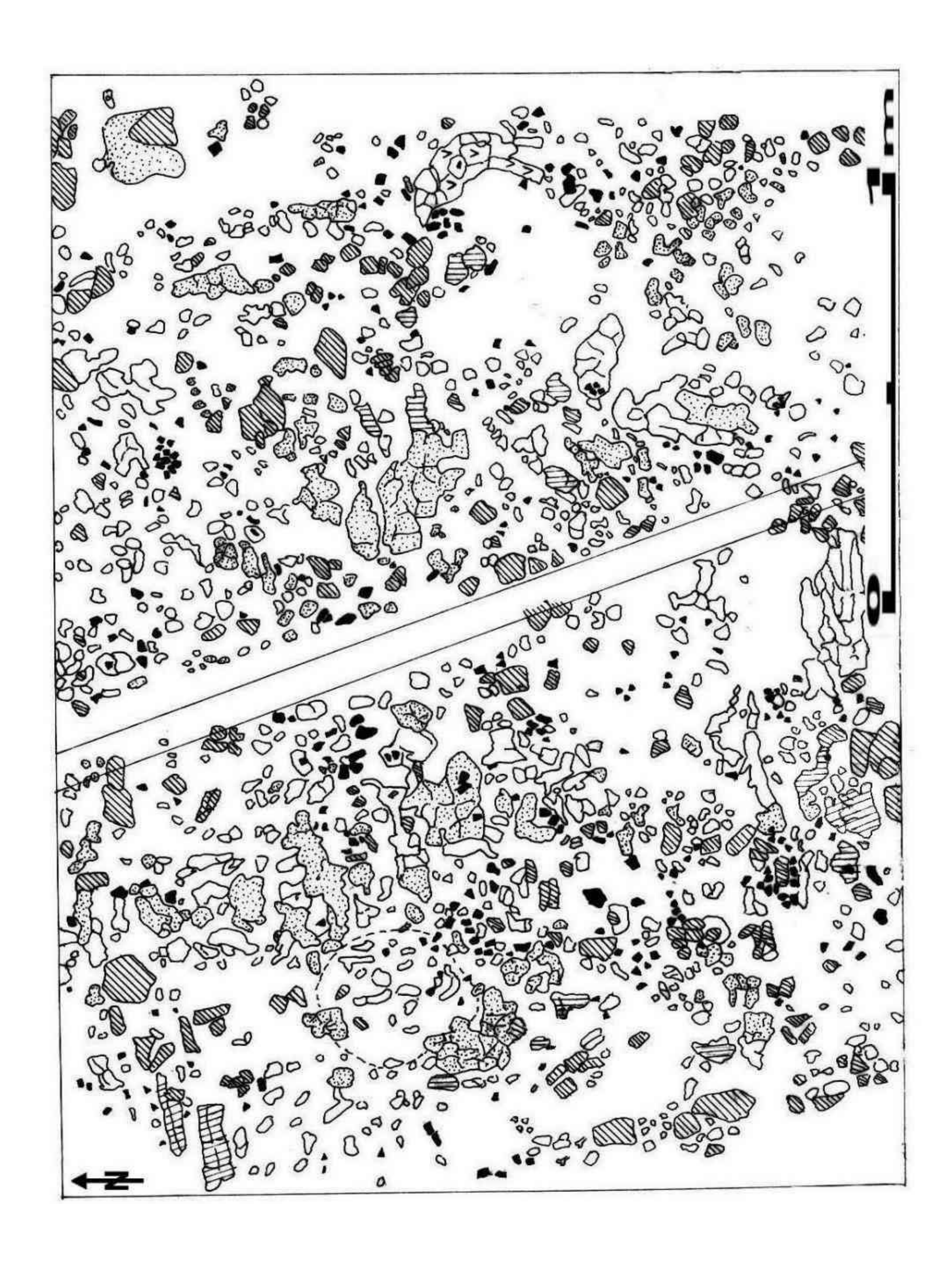

Fig. 40. Planul resturilor locuinței III/10

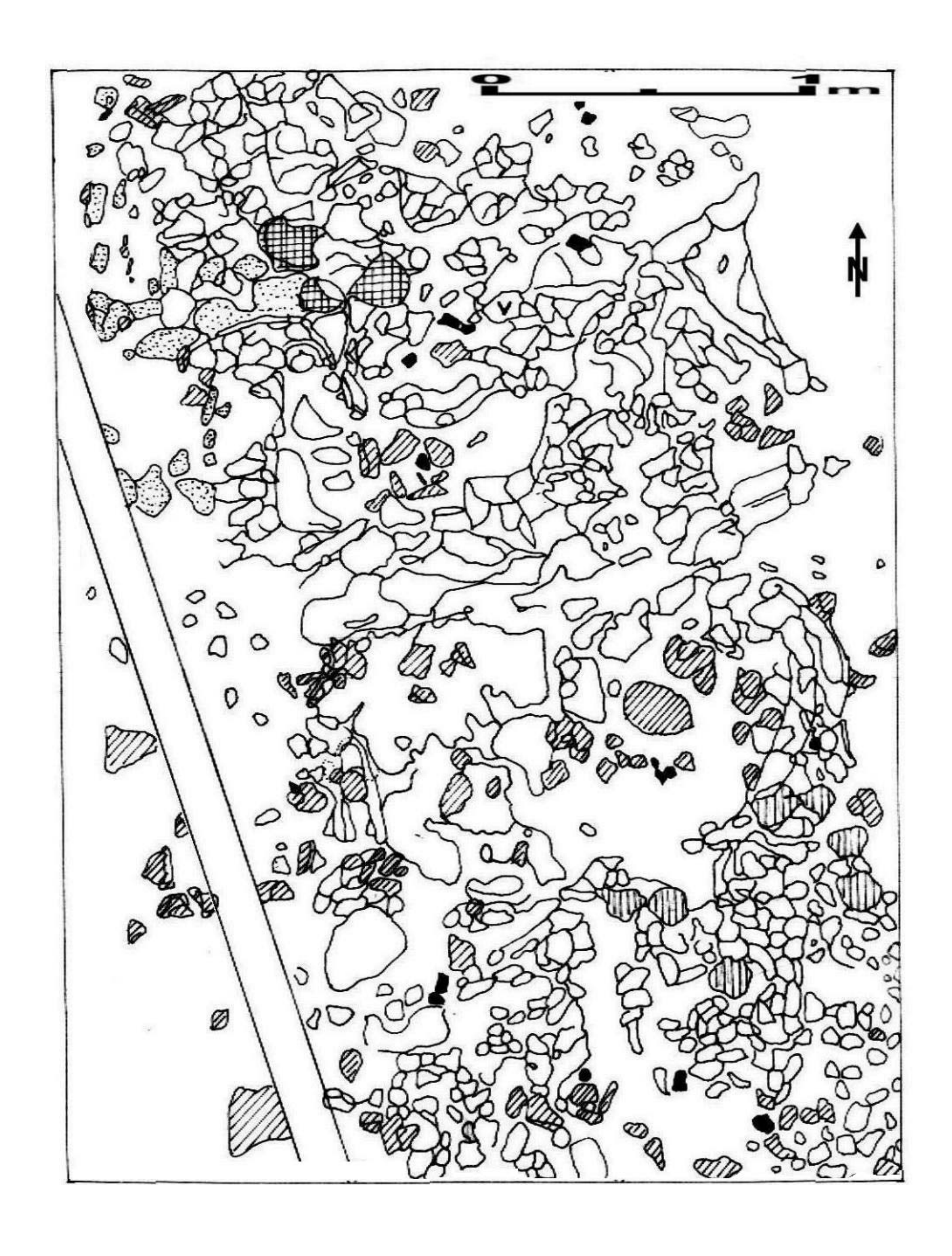

Fig. 41. Planul resturilor locuinței III/11

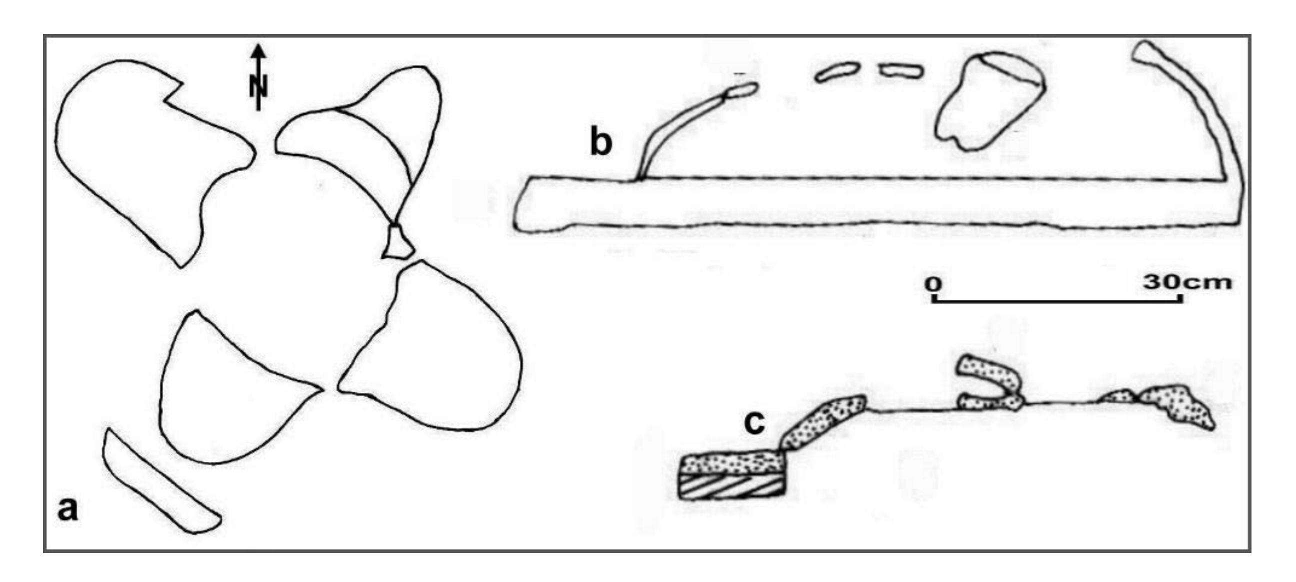

Fig. 42. Amenajări interioare din locuința III/11.
a -jertfelnic; b, c -construcții de tip neprecizat (cuptoare?).

Fig. 43. Planul situației de sub resturile locuinței III/11

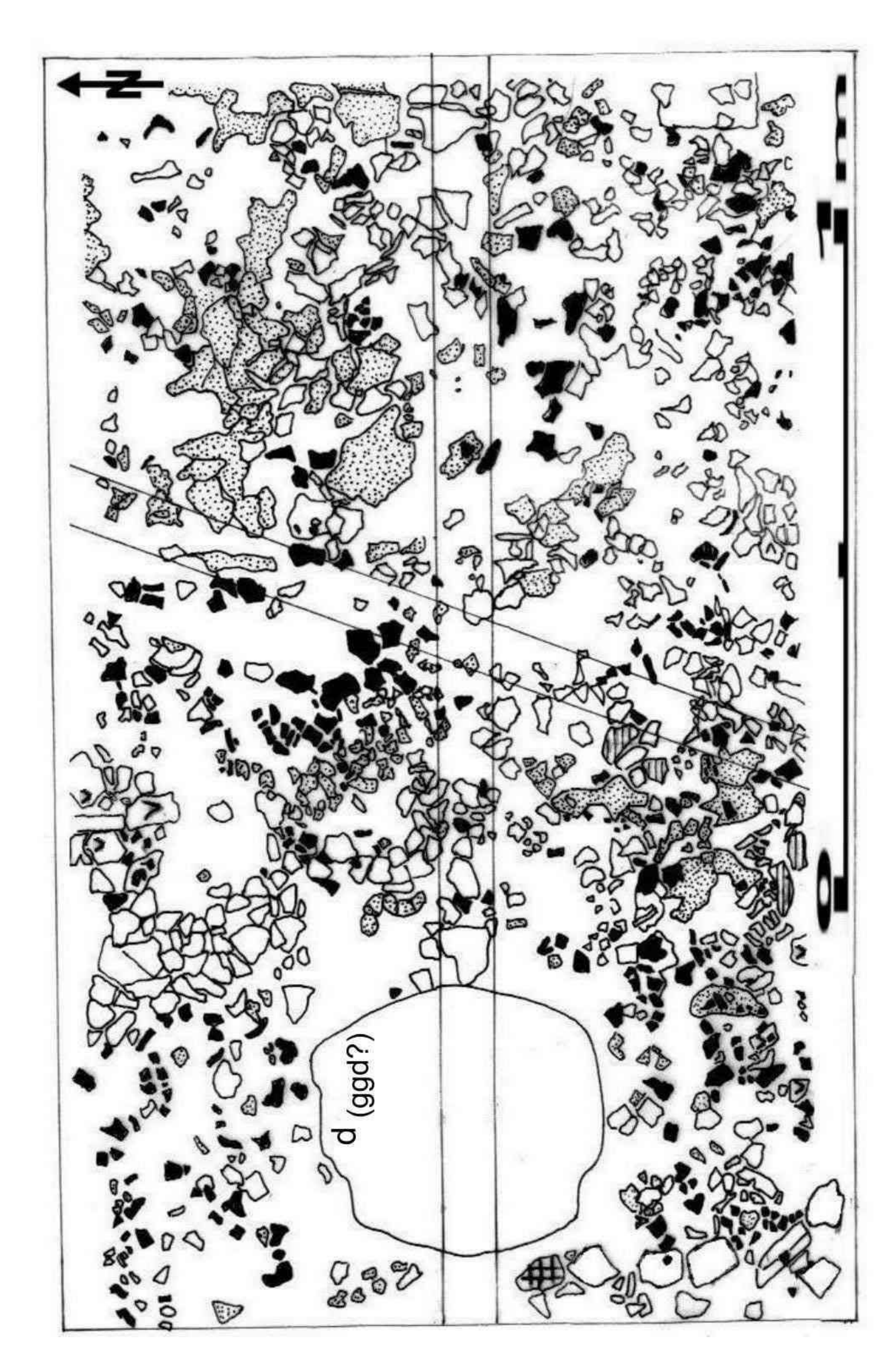

Fig. 44. Planul resturilor locuinței III/12

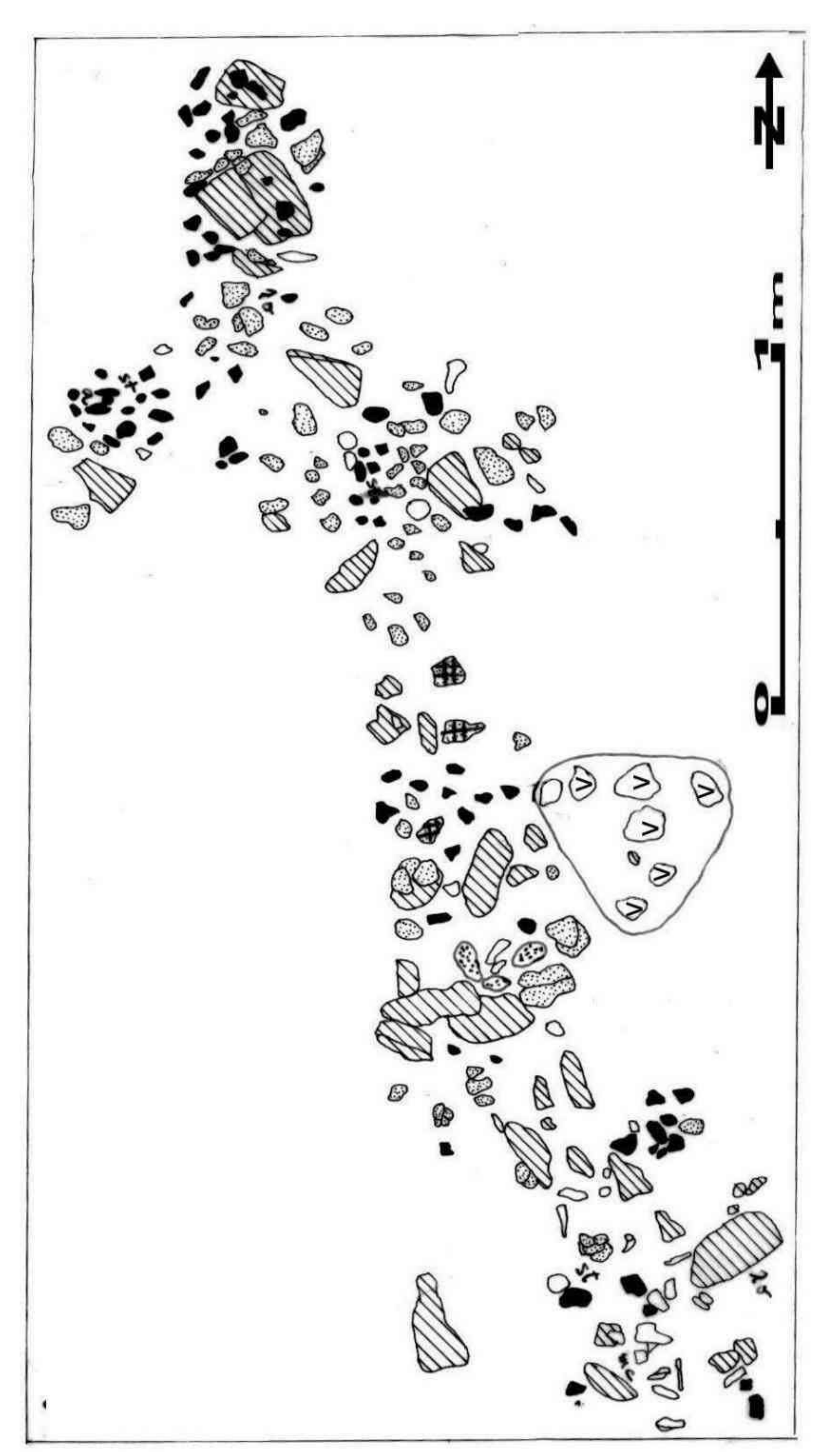

Fig. 45. Planul resturilor locuinței III/15

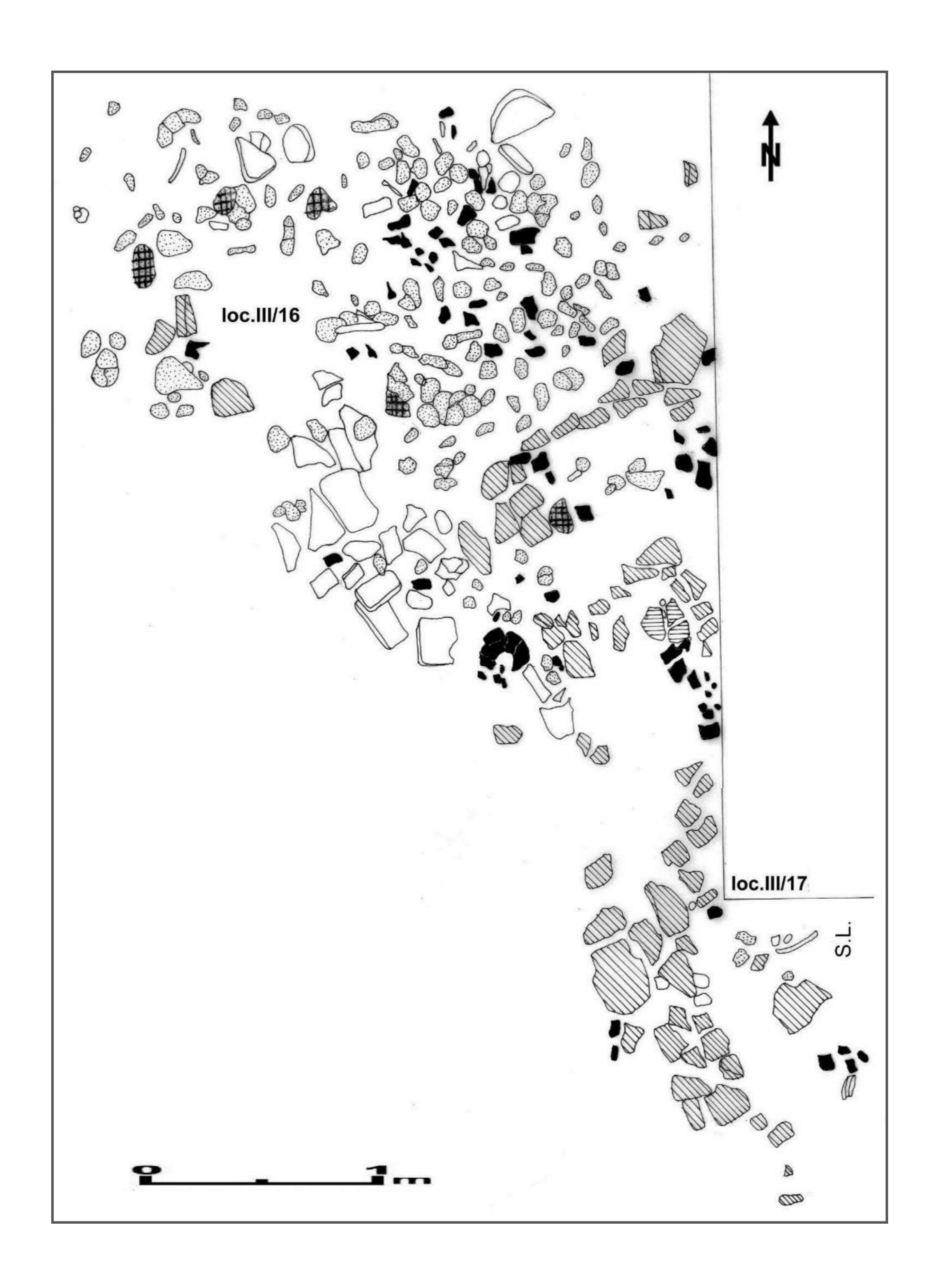

Fig. 46. Planul resturilor locuințelor III/16 şi III/17

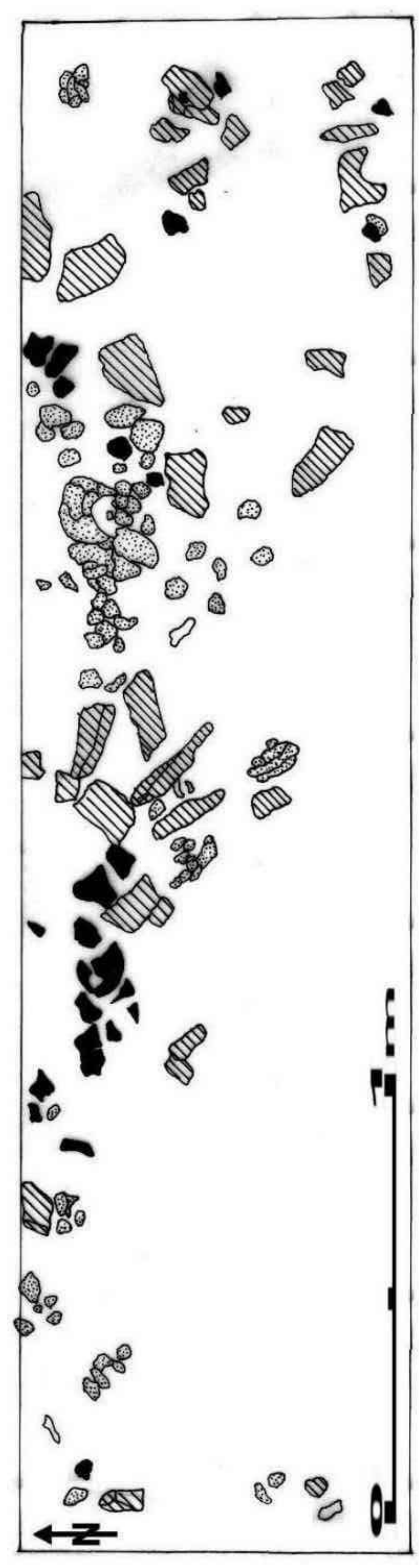

Fig. 47. Planul resturilor locuinței III/18

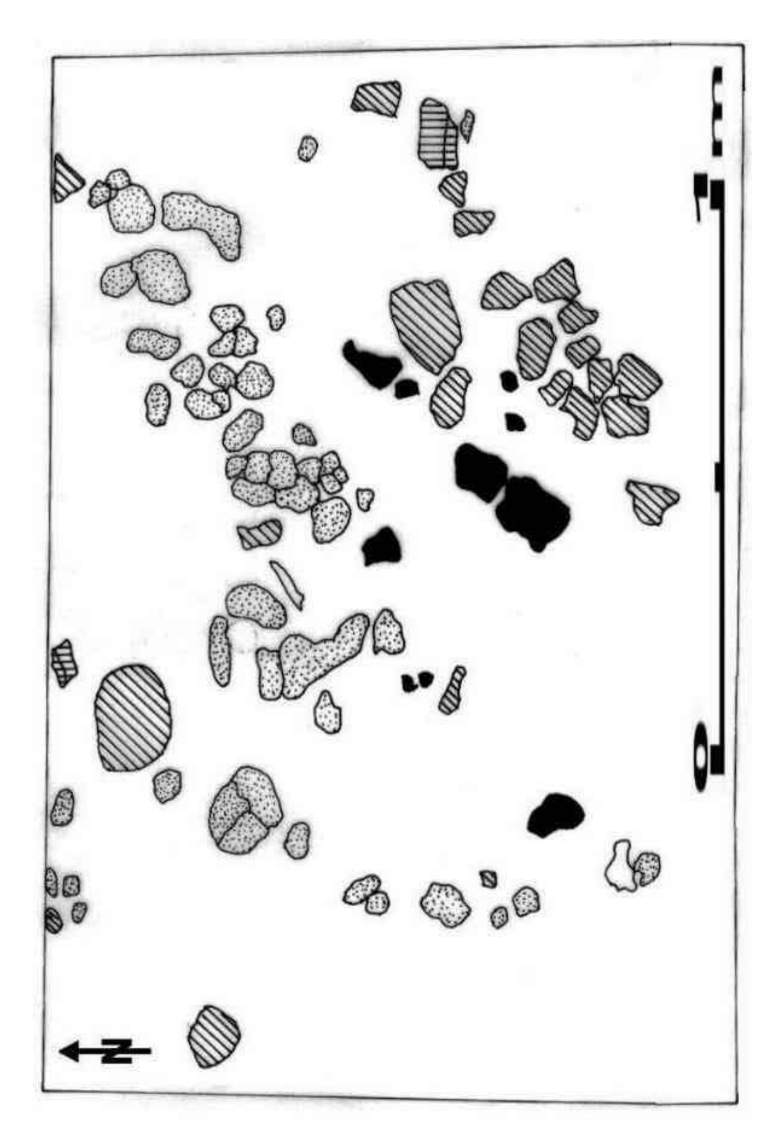

Fig. 48. Planul resturilor locuinței III/19

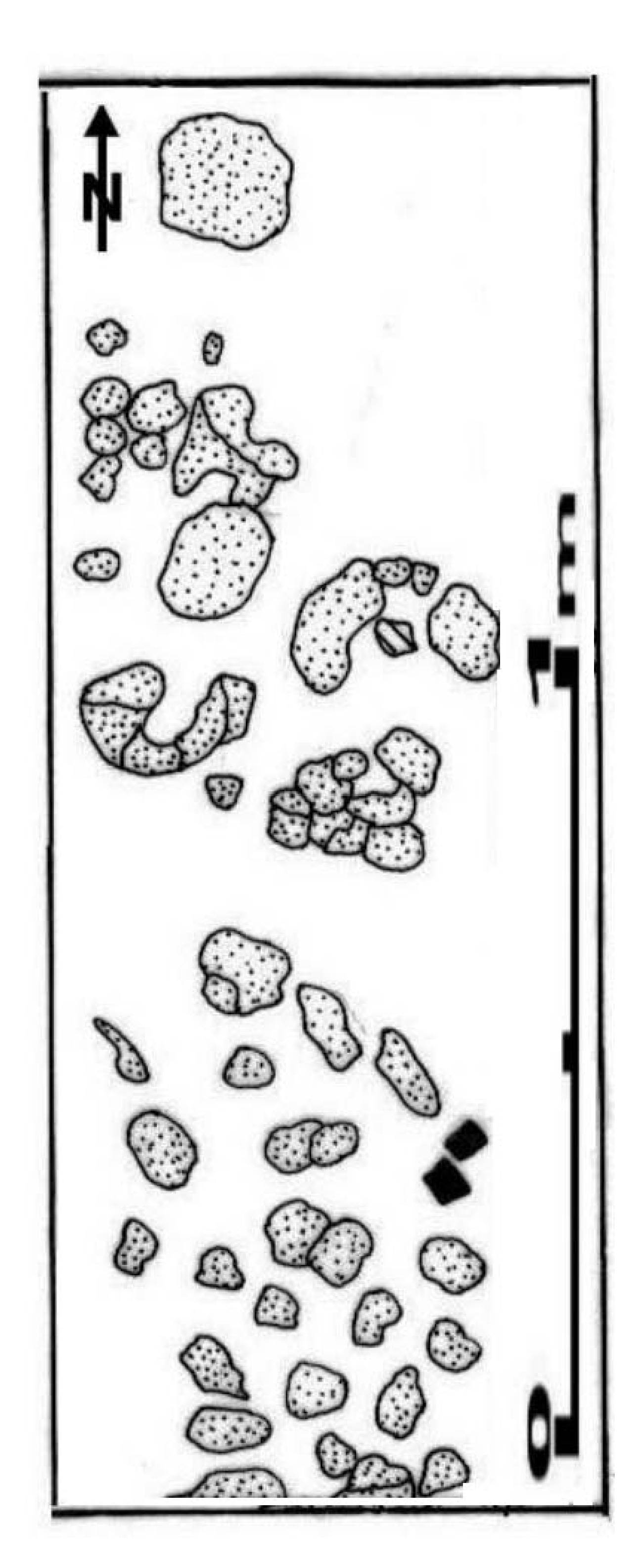

Fig. 49. Planul resturilor locuinței III/21

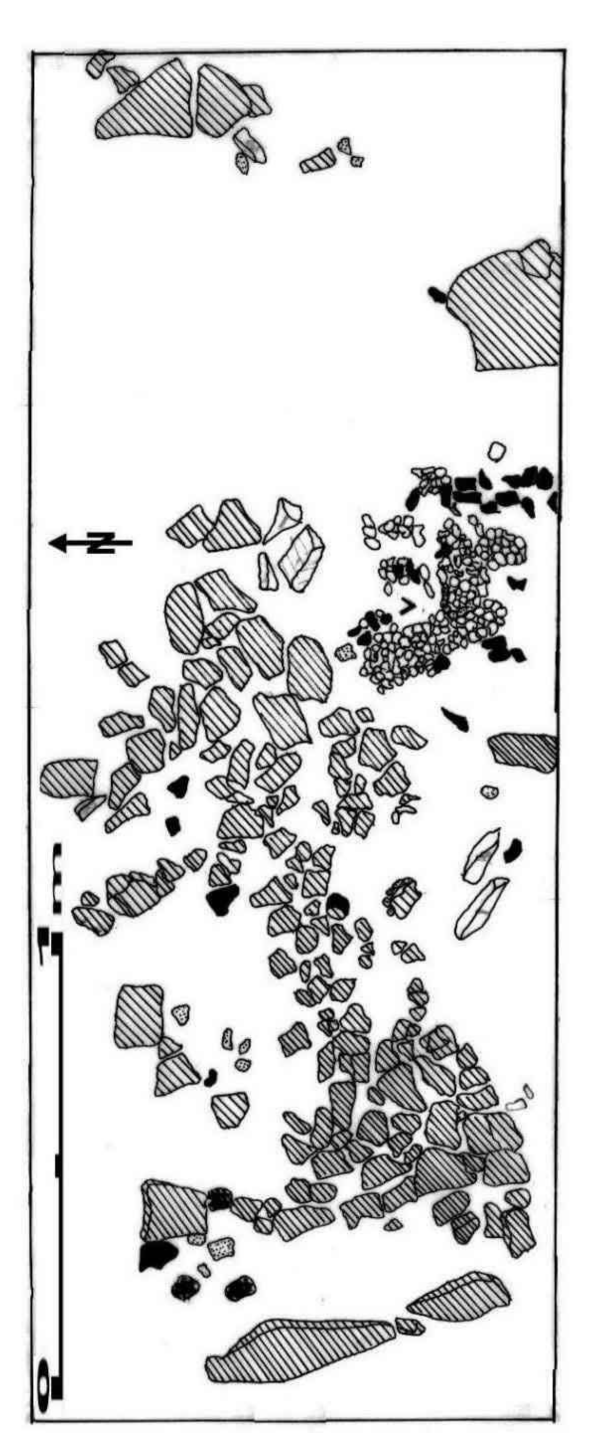

Fig. 50. Planul resturilor locuinței III/22

Fig. 51. Planul resturilor locuinței III/24

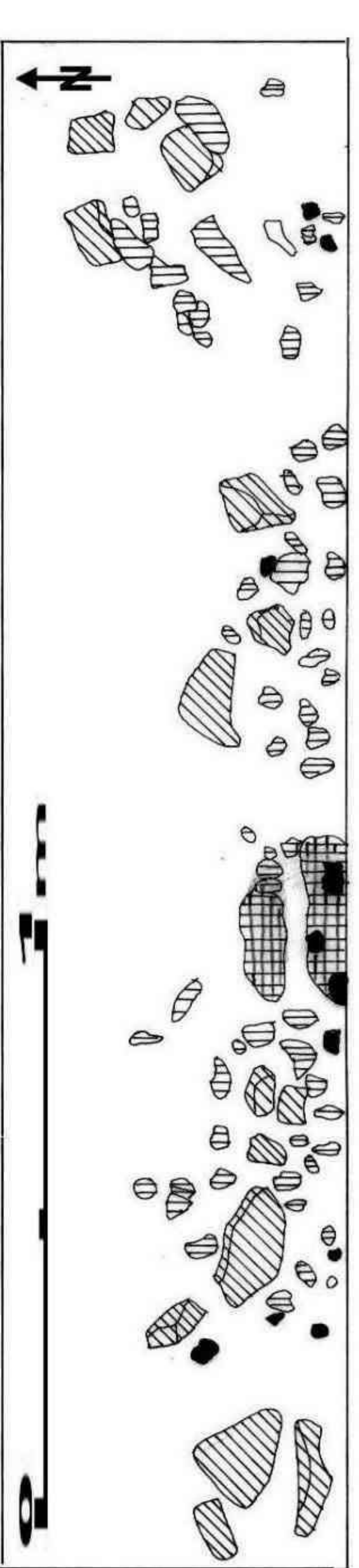

Fig. 52. Planul resturilor locuinței III/25

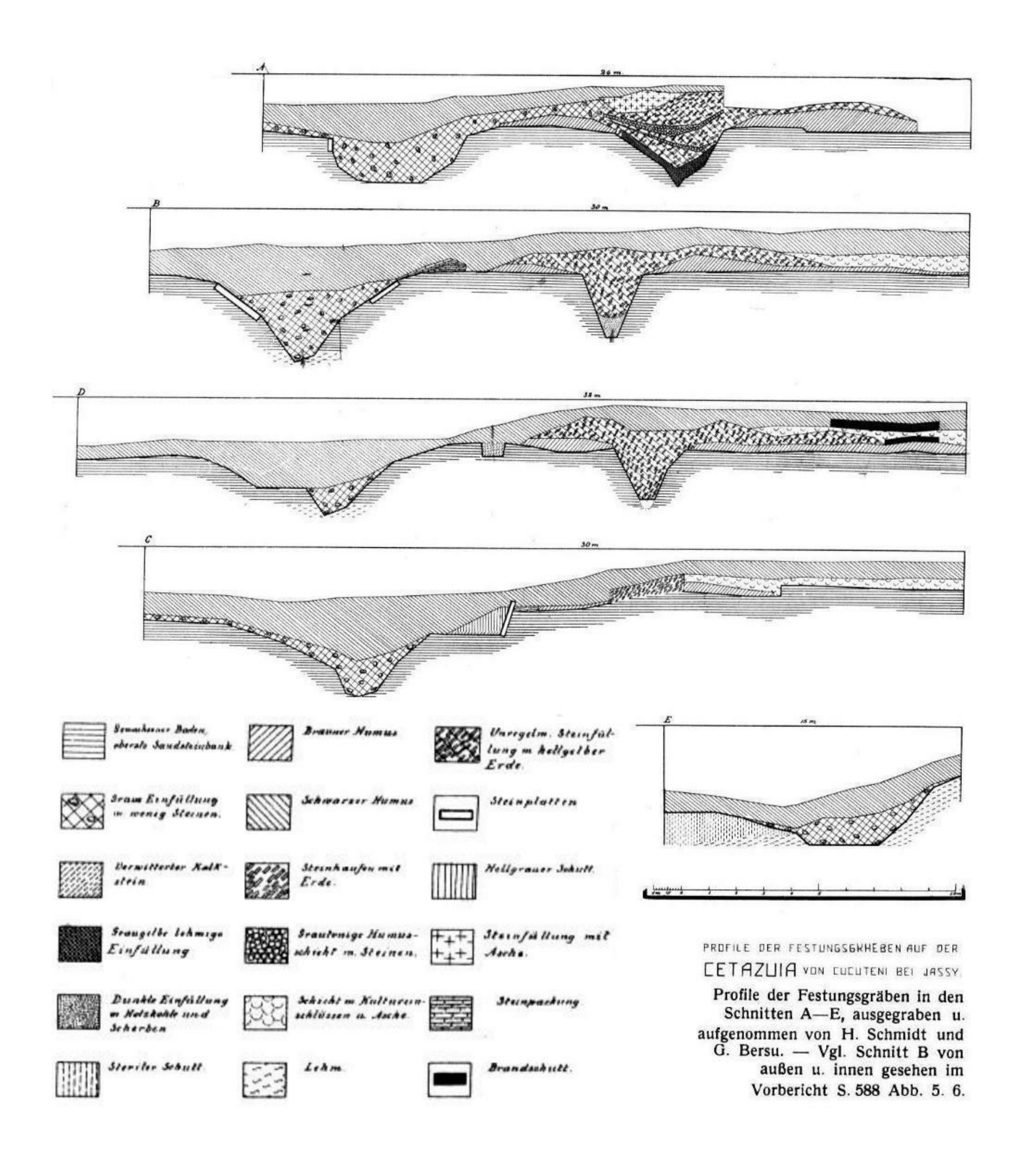

Fig.53. Profilele şanțurilor de apărare ale stațiunii cucuteniene (după Schmidt H., 1932).

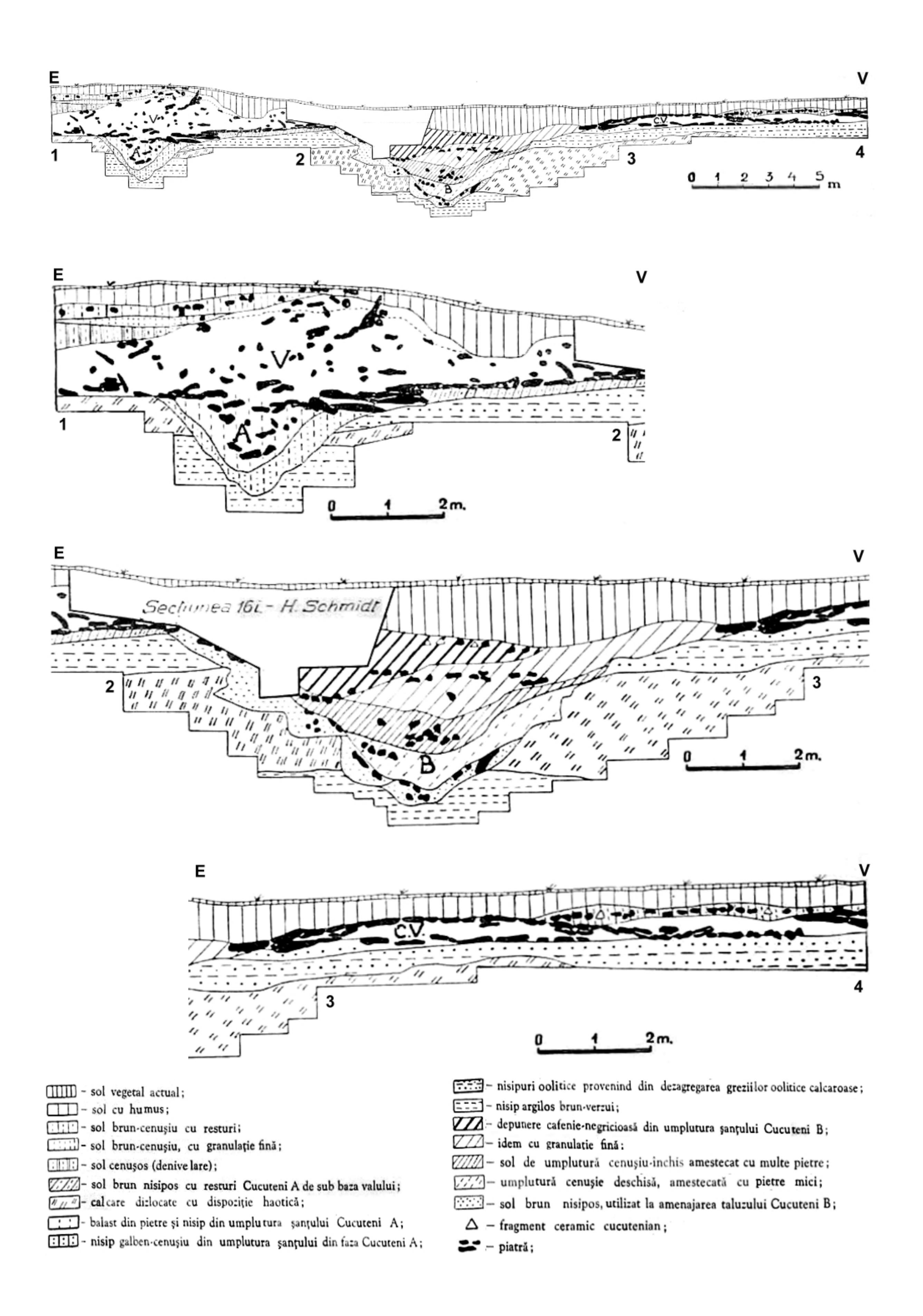

Fig.54. Profilele şanțurilor de apărare (după Florescu A.C., 1966).

Fig. 55. Unelte din silex: percutoare (1-5), nuclee (6) şi aşchii (7-11).
Din faza Cucuteni A (1), din etapa Cucuteni B_{1a} (6, 9, 11) şi
passim (2-5, 7-8, 10).
Din locuința II/9 (9) şi din anexa 2 (11)

Fig. 56. Unelte din silex: lame (1-16).
Din faza Cucuteni A (1), din etapa Cucuteni B_{1a} (3-4, 6-7, 9, 11),
dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (15-16),
din subfaza Cucuteni B_2 (10-12) şi *passim* (2, 5, 8, 13-14).
Din locuinţele I/2 (15), II/6 (16), II/9 (4), III/1 (10), III/2 (6, 9, 11) şi III/3 (12).

Fig. 57. Unelte din silex: lame (1-14). *Passim* (1-14).

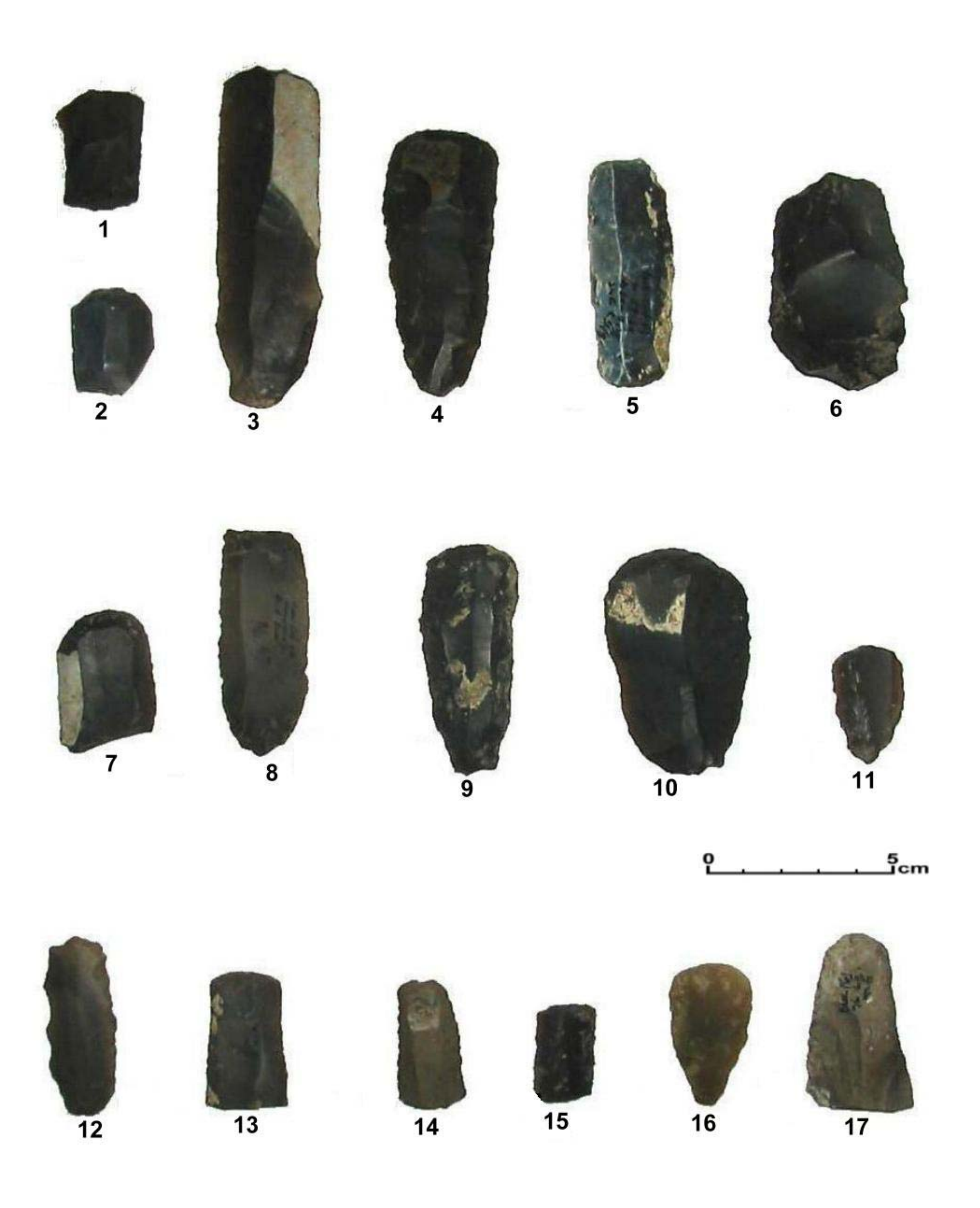

Fig. 58. Unelte din silex: gratoare (1-17).
Din faza Cucuteni A (1), din etapele Cucuteni B_{1a} (3, 6-9) şi
Cucuteni B_{1c} (2, 12-13), dintr-o etapă neprecizată a subfazei
Cucuteni B_1 (11, 14-17), din subfaza Cucuteni B_2 (10) şi *passim* (4-5).
Din locuințele II/2 (7), II/6 (17), II/5 (10), II/9(3), II/16 (14), III/8 (9), III/9 (13),
III/12 (2, 12), III/16 (11), III/20 (15) şi III/23 (16).

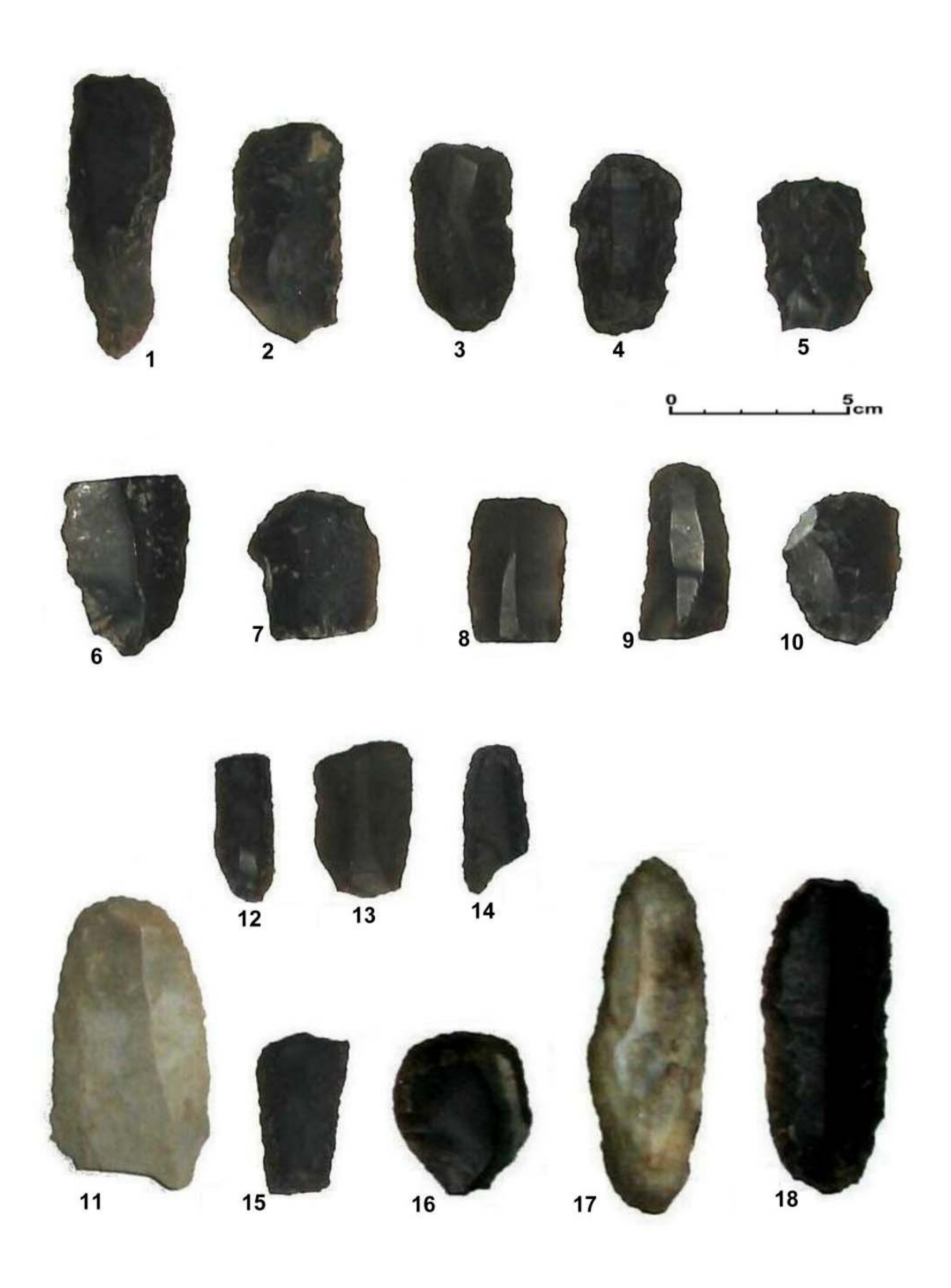

Fig. 59. Unelte din silex: gratoare (1-18).
Din faza Cucuteni A (7, 18), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (16), din subfaza Cucuteni B_2 (17) şi *passim* (1-6, 8-15).
Din locuințele III/1 (17), III/15 (18) şi III/22 (16).

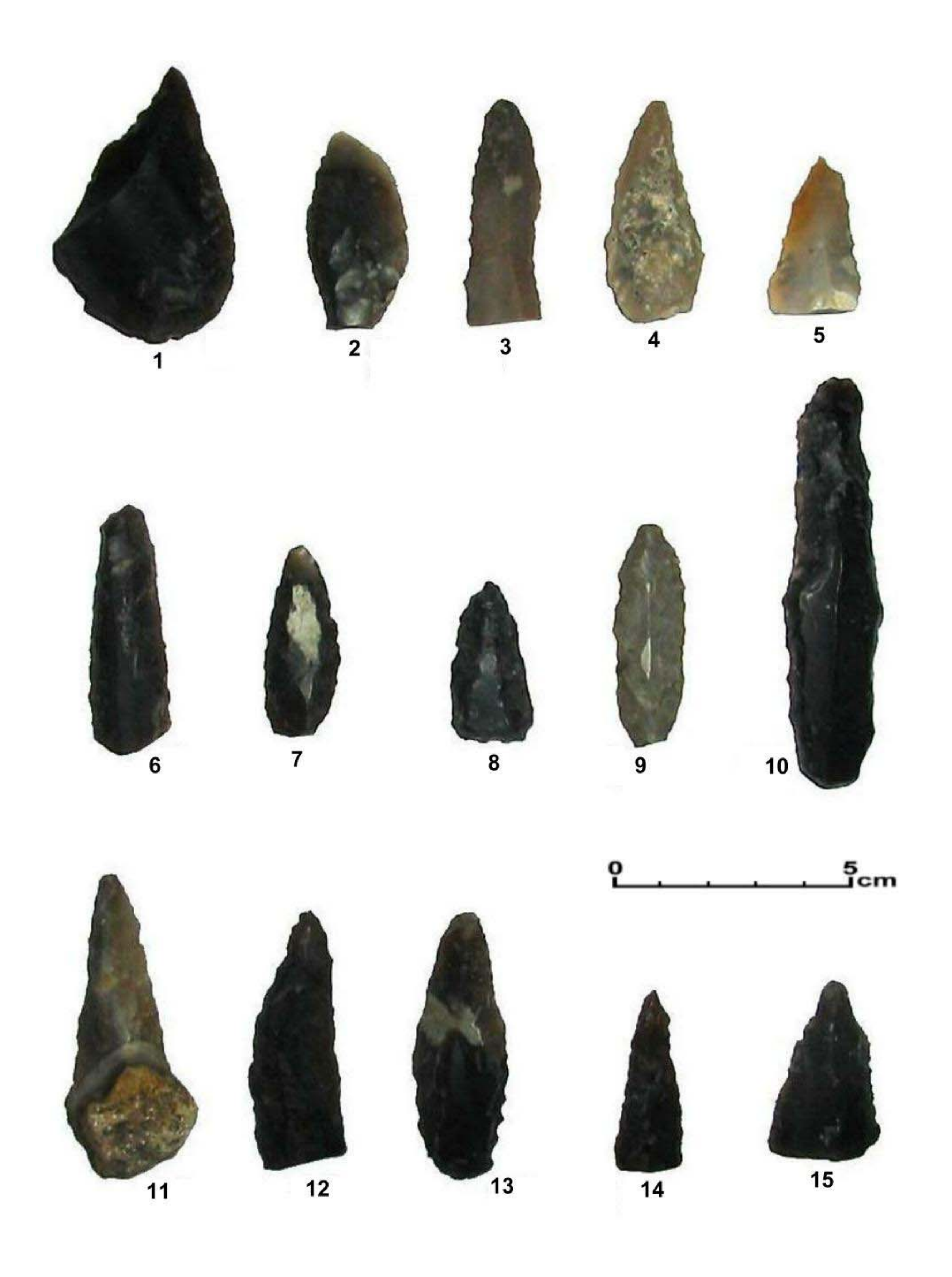

Fig. 60. Unelte din silex: străpungătoare (1-15).
Din fazele Cucuteni A (2-3) şi faza Cucuteni A-B (10), din etapa Cucuteni B_{1a} (1, 4), din subfaza Cucuteni B_2 (7) şi *passim* (5-6, 8-9, 11-15).
Din locuinţele II/1 (4), III/1 (7), III/7 (1) şi III/24 (2).

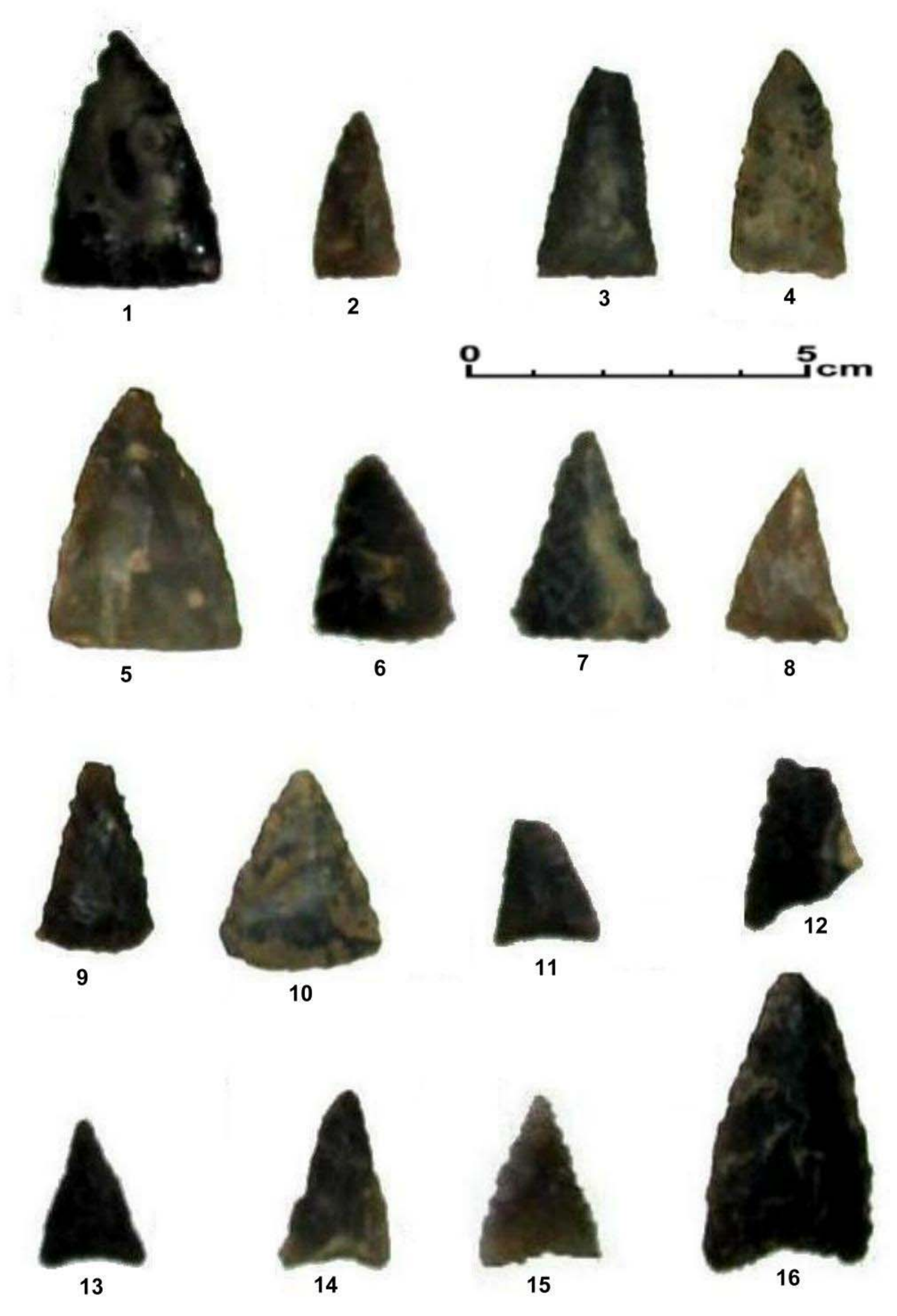

Fig. 61. Unelte (arme) din silex: vârfuri de săgeți (1-16).
Din faza Cucuteni A (1, 7, 15), din etapa Cucuteni B_{1b} (2), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (4, 6), din subfaza Cucuteni B_2 (3, 13) şi *passim* (5, 8-14, 16).
Din locuințele I/2 (4), I/3 (3, 13), III/7 (2) şi III/23 (6).

Fig. 62. Unelte din piatră şlefuită: topoare dreptunghiulare (1-12).
Din etapa Cucuteni B_{1a} (1-3, 12), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (10), din subfaza Cucuteni B_2 (4-5) şi *passim* (6-9, 11).
Din locuinţele II/6 (10), II/9 (12), II/13 (1), III/1 (4), III/2 (5) şi III/6 (3).

Fig. 63. Unelte din piatră şlefuită: topoare trapezoidale (1-9).
Din etapa Cucuteni B_{1a} (1-2) şi *passim* (3-9).
Din locuința II/9 (2).

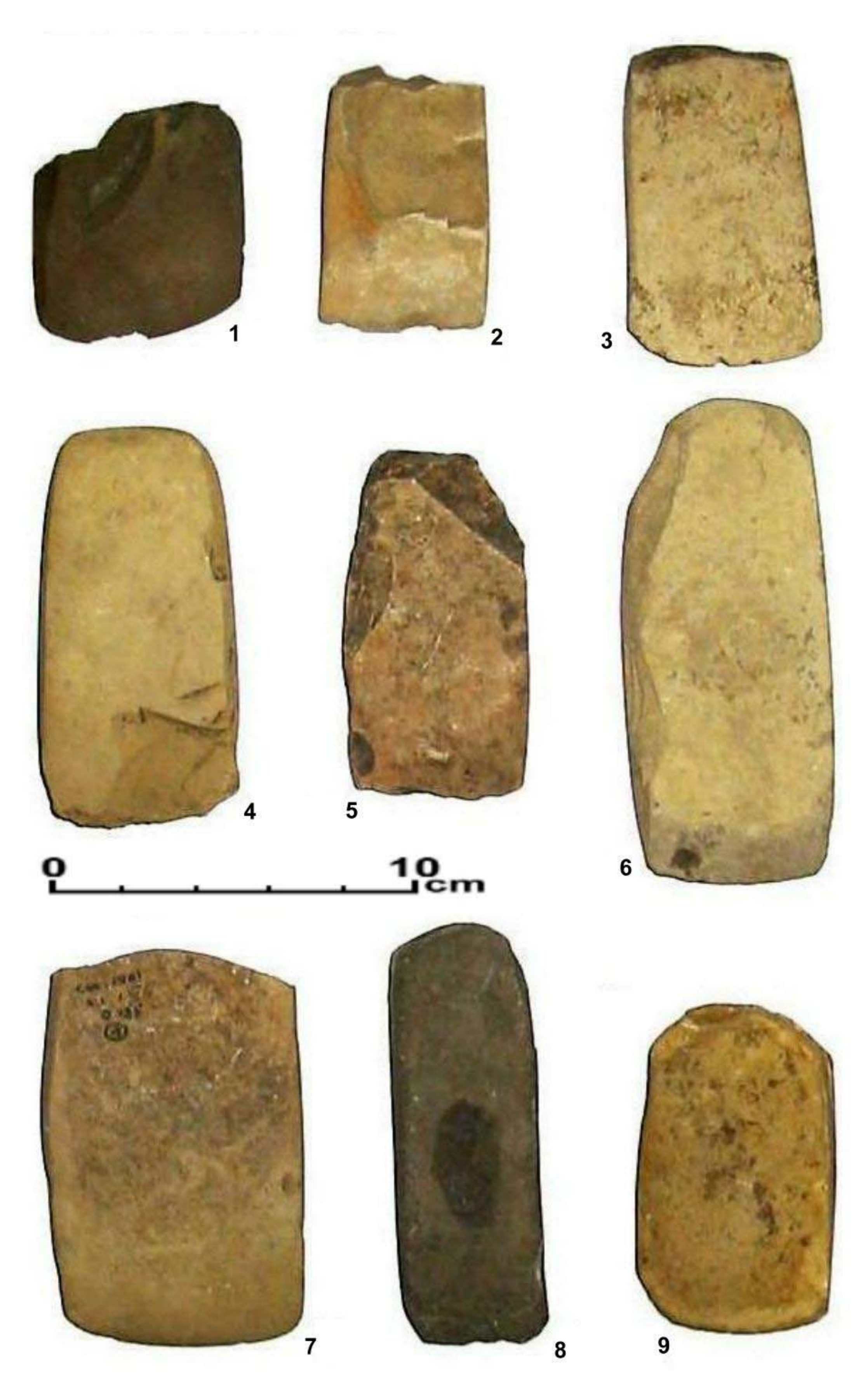

Fig. 64. Unelte din piatră şlefuită: dălți dreptunghiulare (1-9).
Din faza Cucuteni A (1), din etapa Cucuteni B_{1a} (2),
din subfaza Cucuteni B_2 (3-4) şi *passim* (5-9).
Din locuințele II/9 (2), III/1 (4) şi III/17 (3).

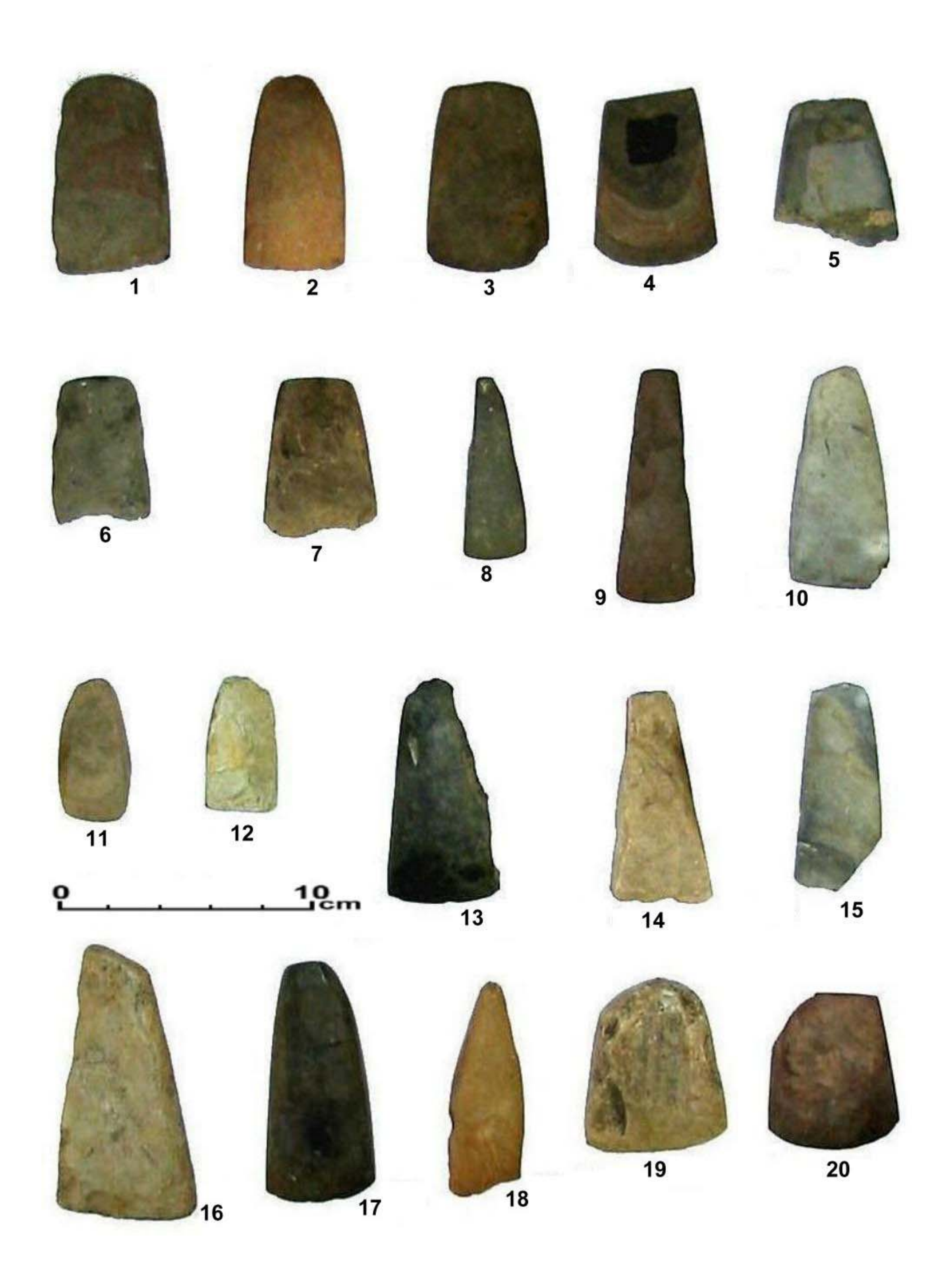

Fig. 65. Unelte din piatră şlefuită: dălți trapezoidale (1-20).
Din faza Cucuteni A (1, 12), din etapele Cucuteni B_{1a} (3-6, 9) şi Cucuteni B_{1b} (7), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (13), din subfaza Cucuteni B_2 (14) şi *passim* (2, 8, 10-11, 15-20).
Din locuințele II/1 (4), II/9 (3, 5, 9), II/15 (13) şi III/1 (14).

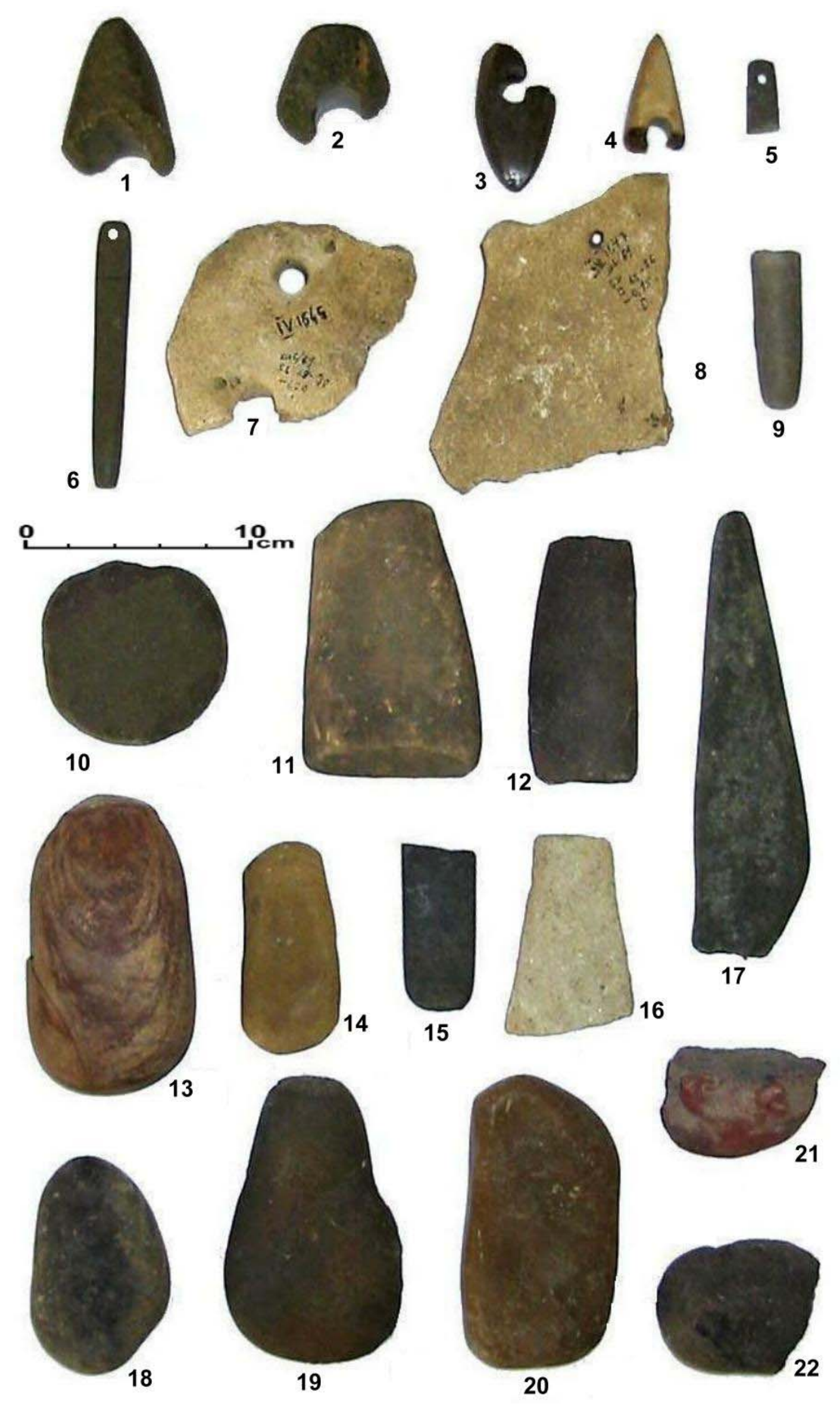

Fig. 66. Unelte de piatră: topoare perforate (1-4) şi unelte de tip neprecizat (5-22). Din etapele Cucuteni B_{1a} (3-4, 17) şi Cucuteni B_{1b} (9), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (15), din subfaza Cucuteni B_2 (19) şi *passim* (1-2, 5-8, 10-14, 16, 18, 20-22). Din locuinţele II/9 (4, 17), III/1 (19), III/5 (9), III/13 (3) şi III/20 (15).

Fig. 67. Unelte din piatră: frecătoare (1-12) şi râşnițe (13-14).
Din faza Cucuteni A (1), din etapa Cucuteni B_{1a} (2), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (3, 14), din nivelul subfazei Cucuteni B_2 (4-5) şi *passim* (6-13).
Din locuințele I/2 (14) şi II/6 (3).

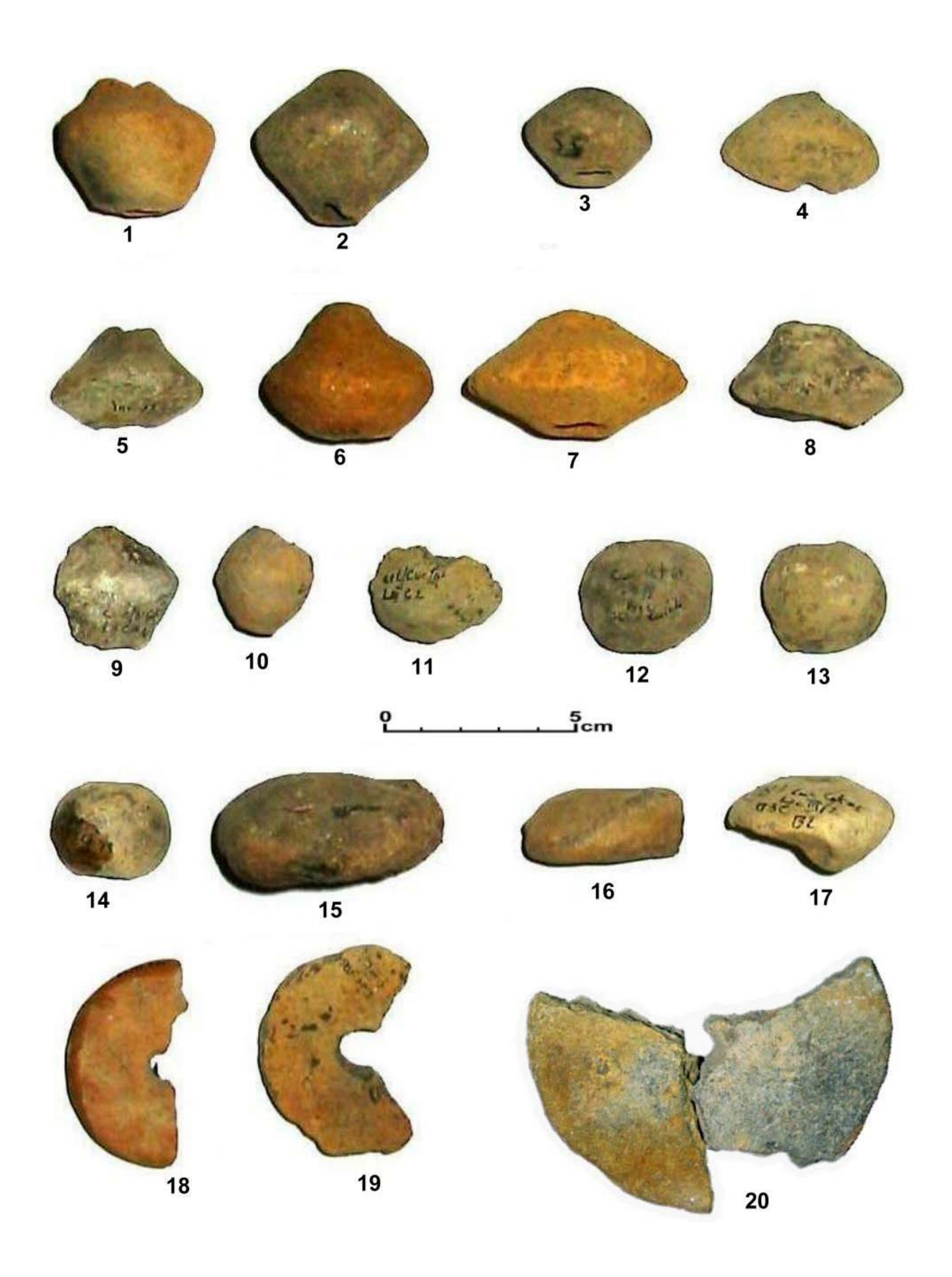

Fig. 68. Unelte din lut ars: fusaiole (1-20).
Din faza Cucuteni A (18), din etapele Cucuteni B_{1a} (3, 9, 15, 17),
Cucuteni B_{1b} (10) şi Cucuteni B_{1c} (12), din subfaza
Cucuteni B_2 (5, 11, 13, 19) şi *passim* (1-2, 4, 6-8, 14,16, 20).
Din locuințele I/3 (13, 19), II/2 (9), II/3 (11), III/2 (17), III/4 (5) şi III/5 (10).

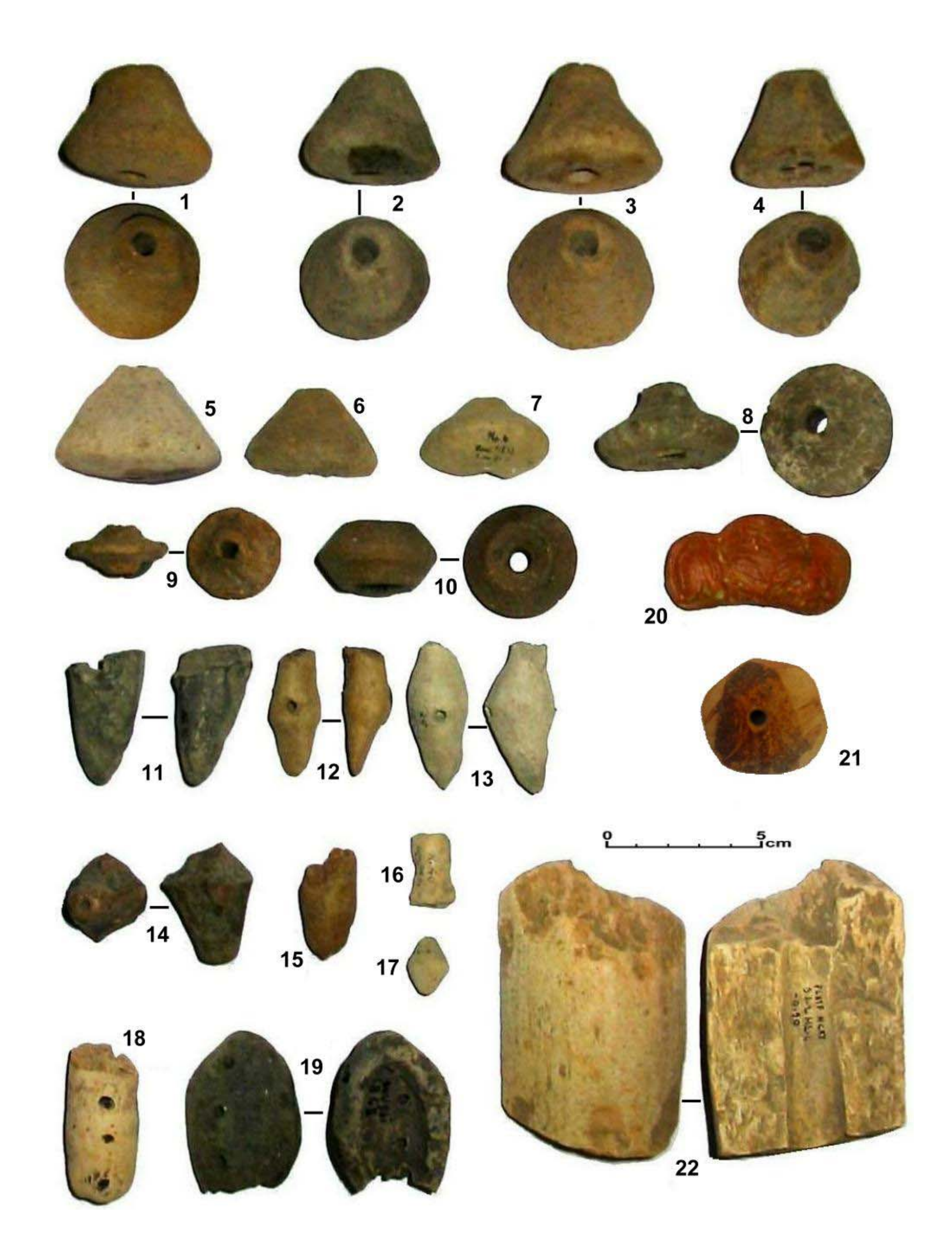

Fig. 69. Unelte şi obiecte diverse din lut ars: fusaiole (1-8, 10), rotiță (9), topoare miniaturale (11-13), mărgele (16-17), obiecte de tip neprecizat (14-15, 18-22). Din faza Cucuteni A (14-15, 21), din etapele Cucuteni B_{1a} (2, 18) şi Cucuteni B_{1b} (4), din etapa neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (3, 19), din subfaza Cucuteni B_2 (1, 16-17) şi *passim* (5-13, 20, 22). Din locuințele I/2 (19), I/3 (1), II/8 (4), II/9 (2), III/1 (17), III/3 (16), III/13 (18), III/15 (21) şi III/23 (3).

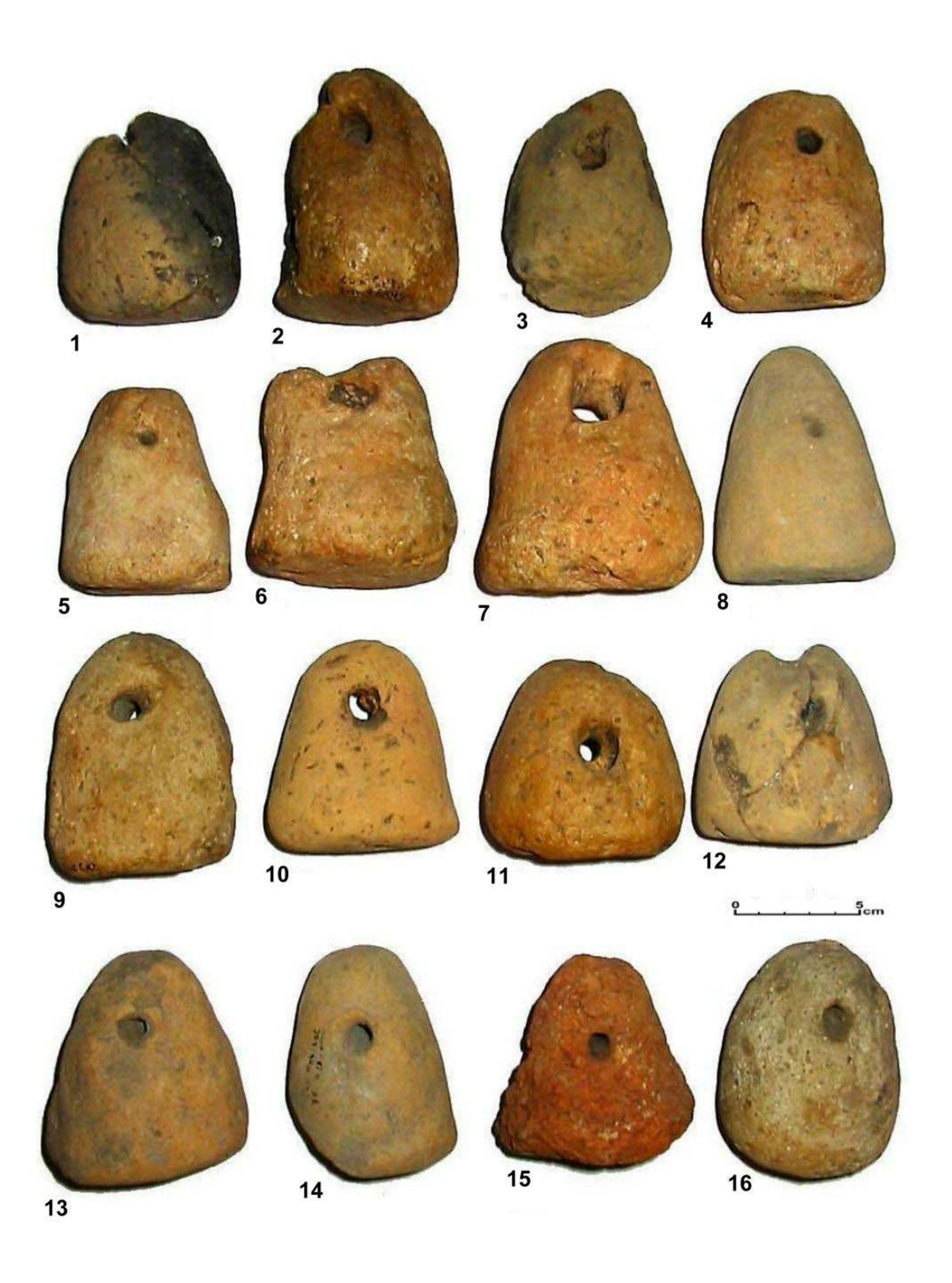

Fig. 70. Greutăți de lut ars (1-16).
Din etapele Cucuteni B_{1a} (8, 15), Cucuteni B_{1b} (13) şi Cucuteni B_{1c} (16),
din subfaza Cucuteni B_2 (5) şi *passim* (1-4, 6-7, 9-12, 14).
Din locuințele II/9 (8) şi III/8 (15).

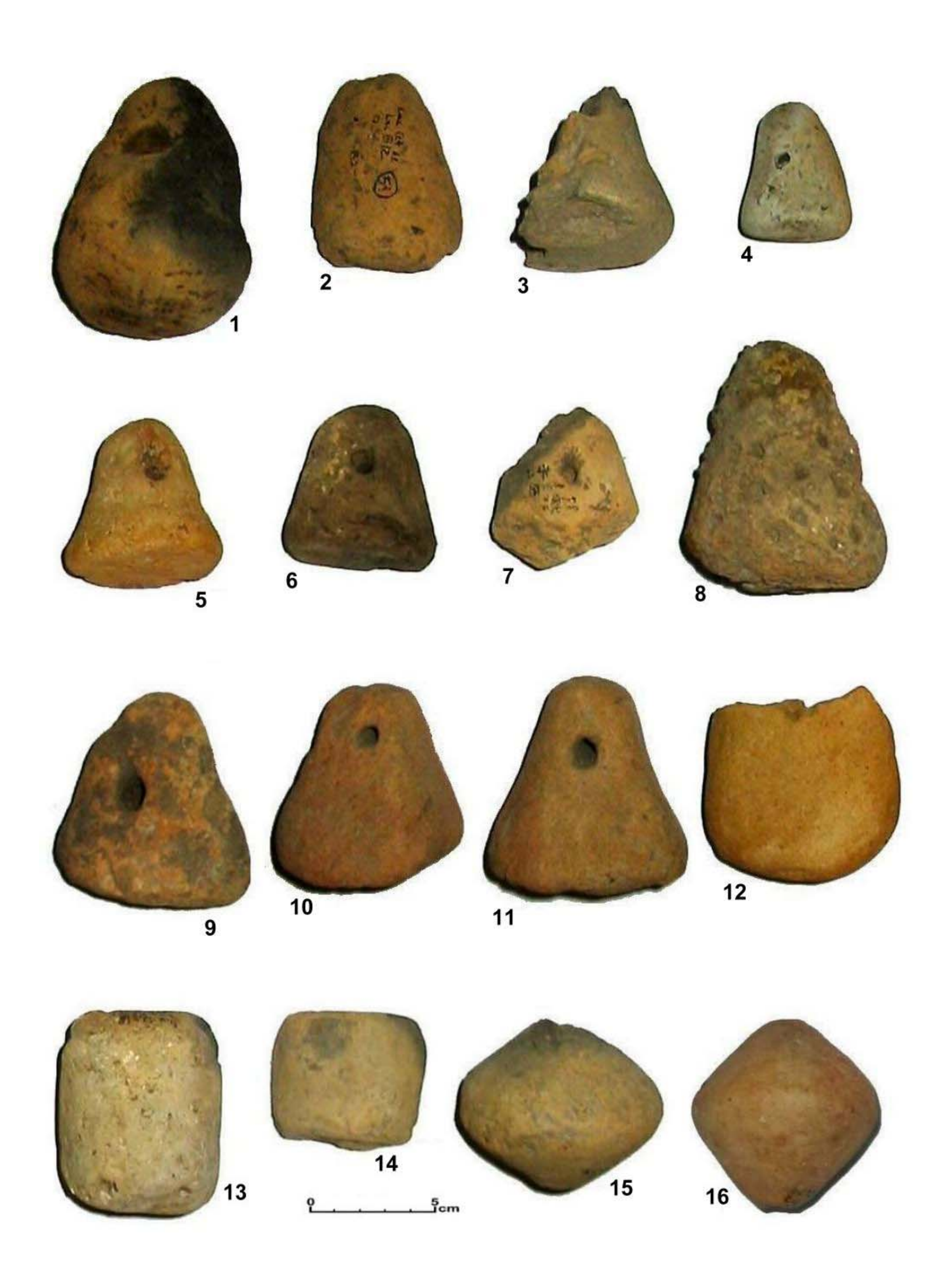

Fig. 71. Greutăți de lut ars (1-16).
Din etapele Cucuteni B_{1a} (2, 10-11, 16), Cucuteni B_{1b} (8) şi Cucuteni B_{1c} (15), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (3) şi *passim* (1, 4-7, 9, 12-14).
Din locuințele III/2 (2, 10-11, 16) şi III/9 (15).

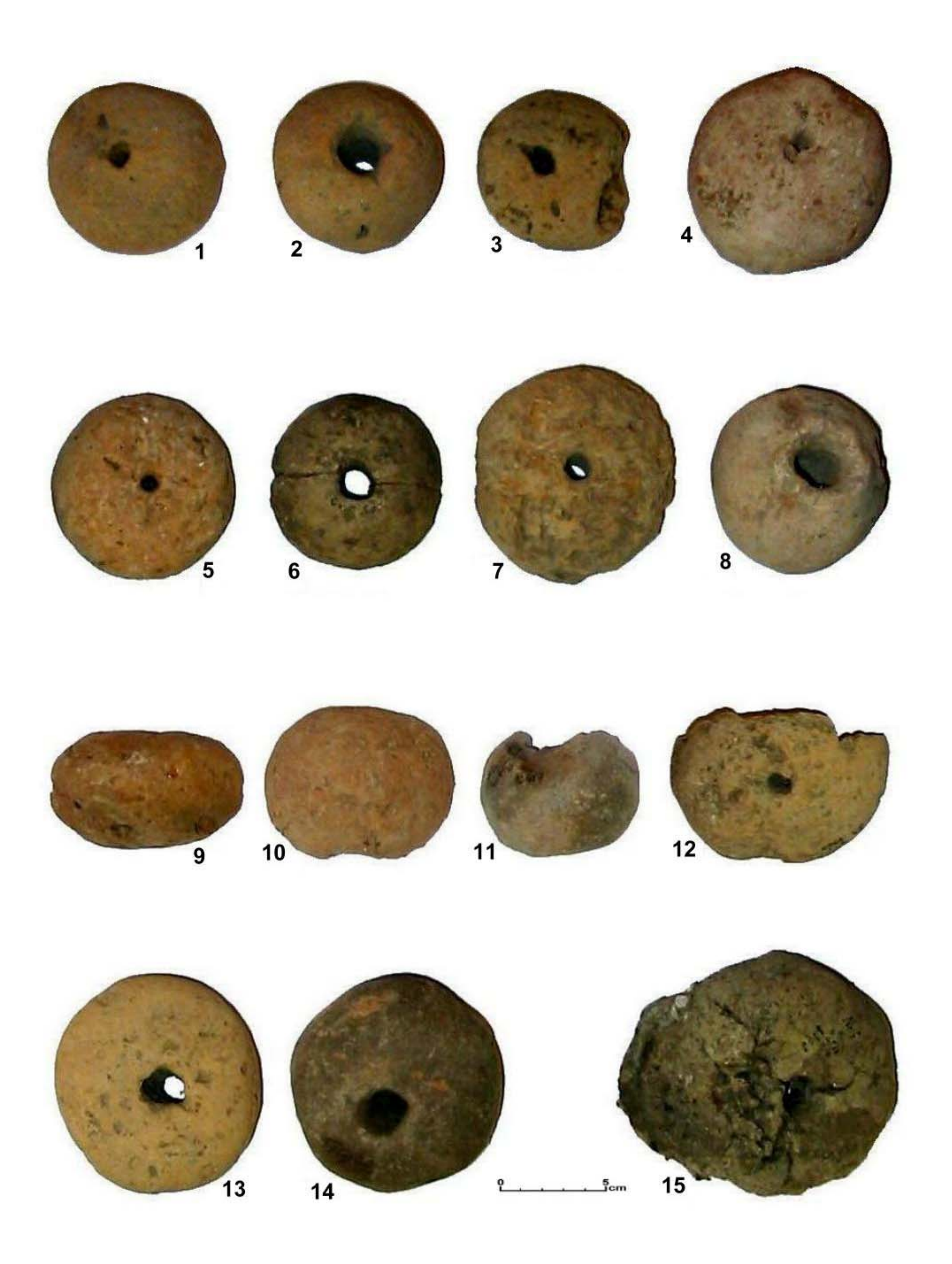

Fig. 72. Greutăți de lut ars (1-15).
Din etapele Cucuteni B_{1a} (8-9) şi Cucuteni B_{1b} (15),
din subfaza Cucuteni B_2 (4) şi *passim* (1-3, 5-7, 10-14).
Din locuințele II/3 (4), II/9 (9), III/7 (15) şi III/8 (8);

Fig. 73. Unelte din corn pentru practicarea agriculturii: brăzdare (1, 5-6), săpăligi (2-4, 7) şi coarne (8-9).
Din nivelul fazei Cucuteni A (6), din etapele Cucuteni B_{1a} (5) şi Cucuteni B_{1b} (4), şi *passim* (1-3, 7-9).
Din locuințele II/13 (5) şi III/10 (4).

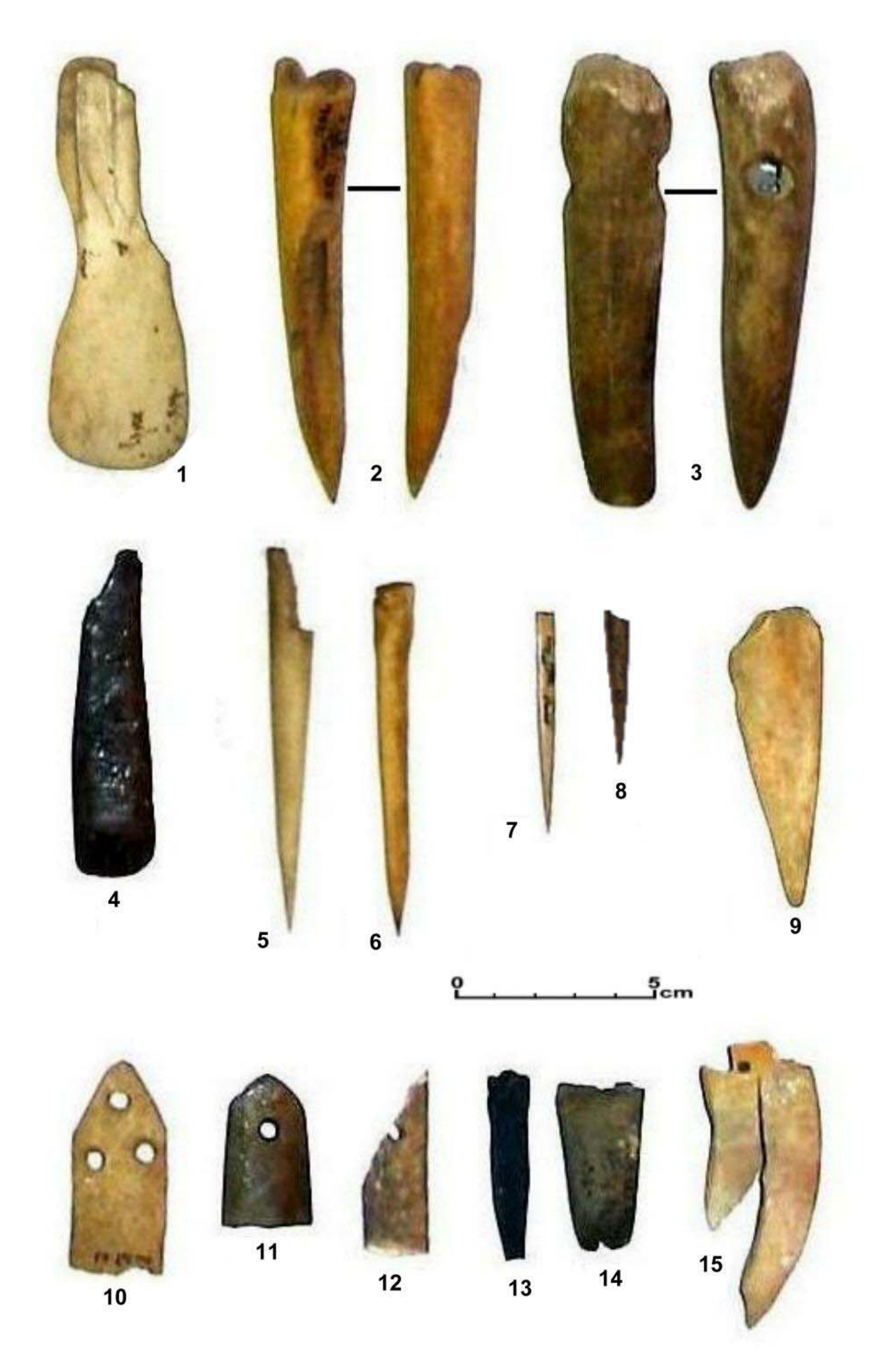

Fig. 74. Unelte diverse din os şi corn: topor (3), spatule (1, 4), ace (7-8), împungătoare (2, 5-6, 9), pandantiv din colţ de mistreţ (15), obiecte tip neprecizat (10-14).
Din faza Cucuteni A (1, 8), din etapele Cucuteni B_{1a} (2, 3, 6, 9, 13, 15) şi Cucuteni B_{1b} (5), din subfaza Cucuteni B_2 (14) şi *passim* (4, 7, 10-12).
Din locuinţele II/9 (2, 6), II/13 (3), III/1 (14), III/11 (15) şi III/18 (5)

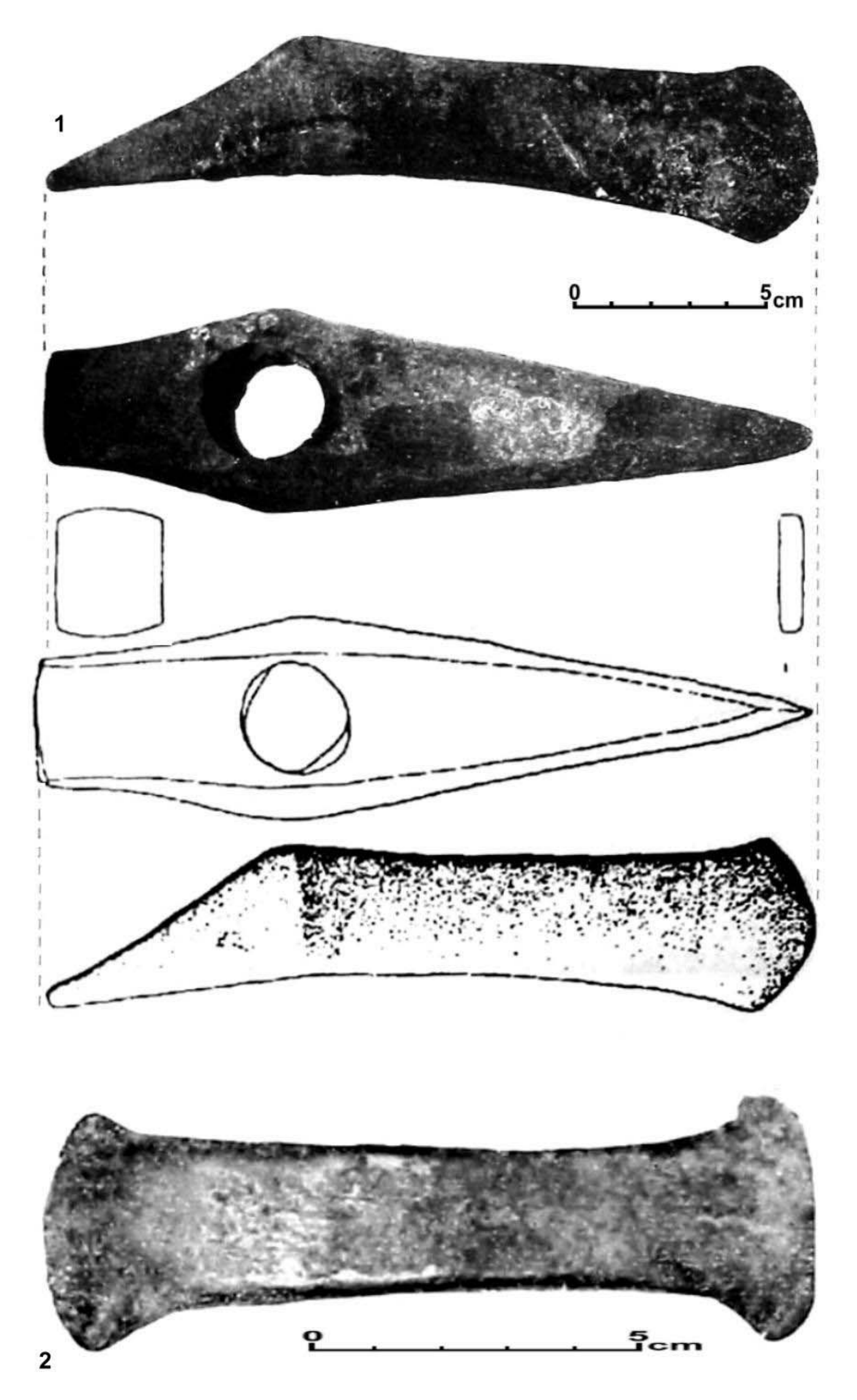

Fig. 75. Unelte de aramă: topor tip *Vidra* (1) şi topor cu pană dublă (2). Din faza Cucuteni A (1) şi dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (2).

Din locuințele I/1 (2) şi II/19 (1).

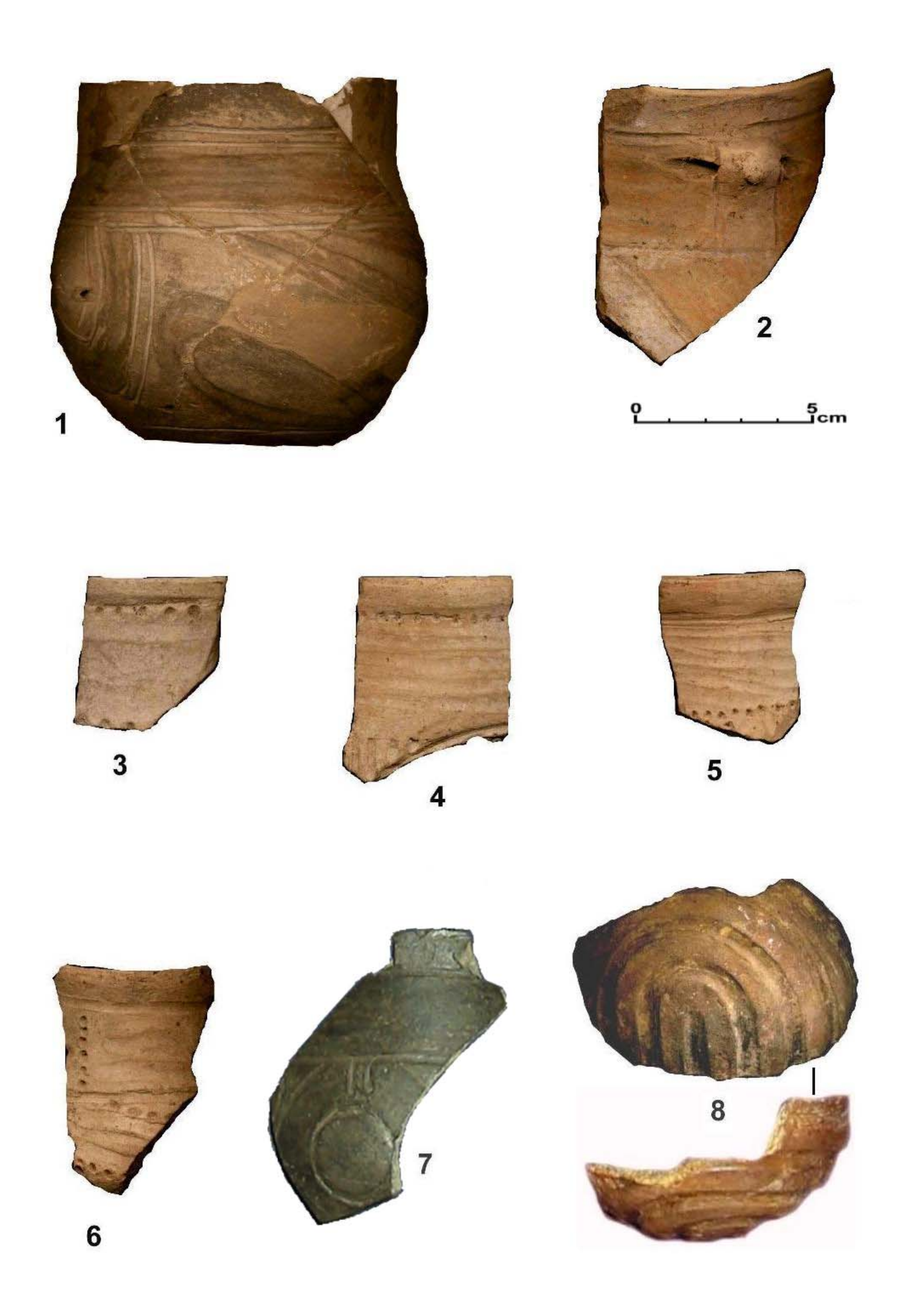

Fig. 76. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: pahare (1-6, 8), vas cu corp bombat (7).

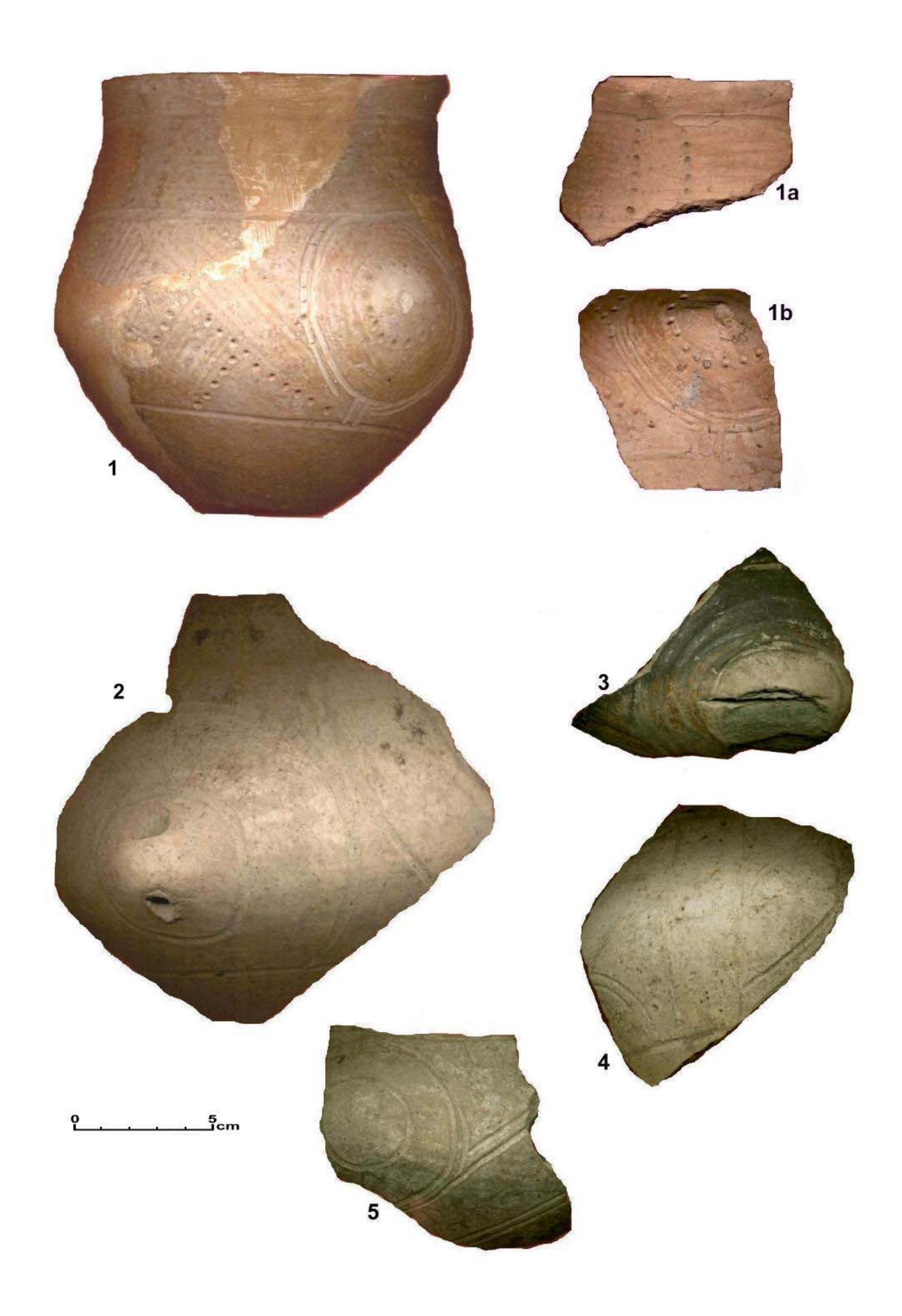

Fig. 77. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corp bombat (1-5).
1 a-b – fragmente din vasul 1.

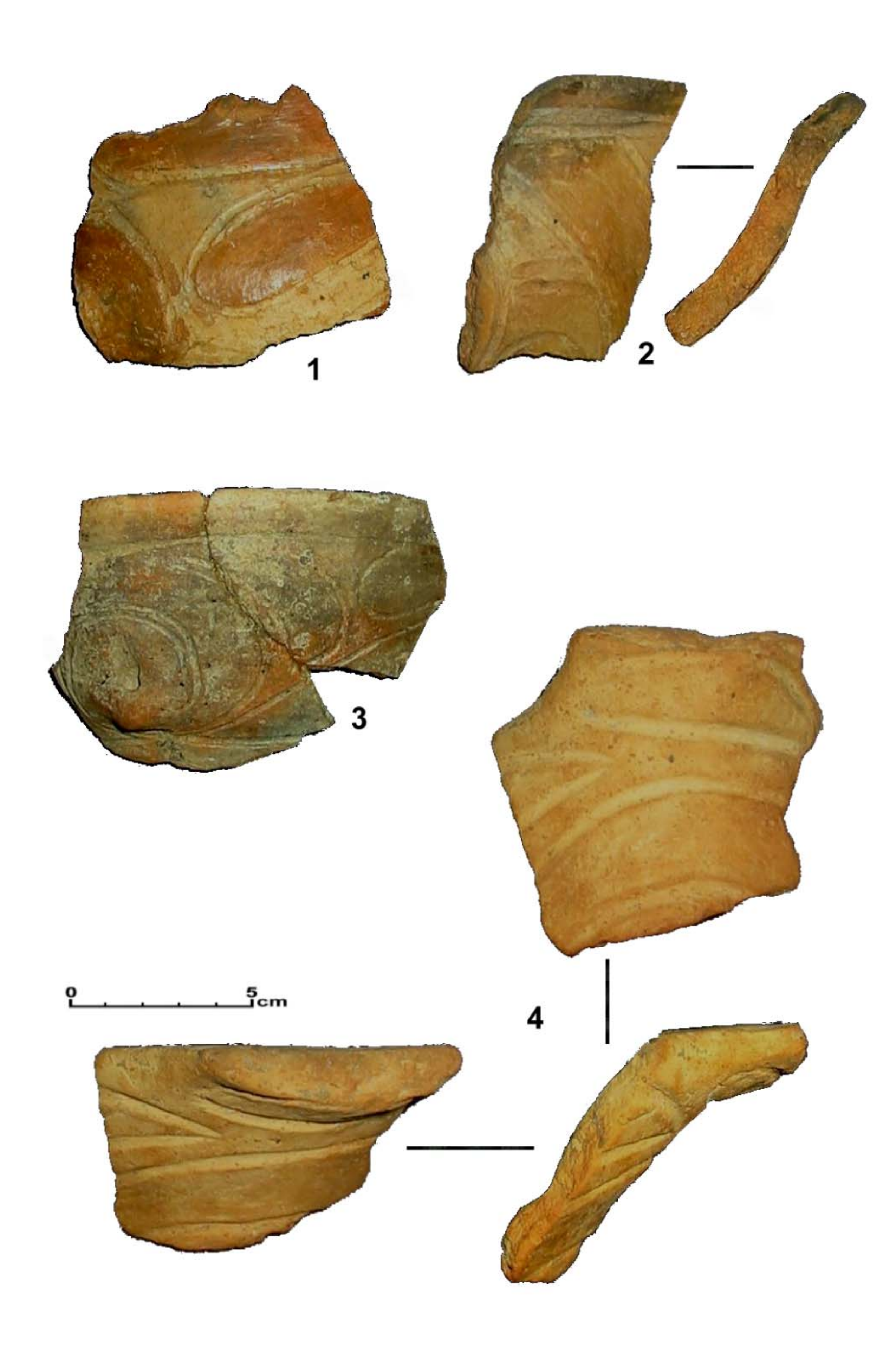

Fig. 78. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: străchini (2-3), vas binoclu (4), formă nedefinită (1).

Fig. 79. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme nedefinite (1-6).

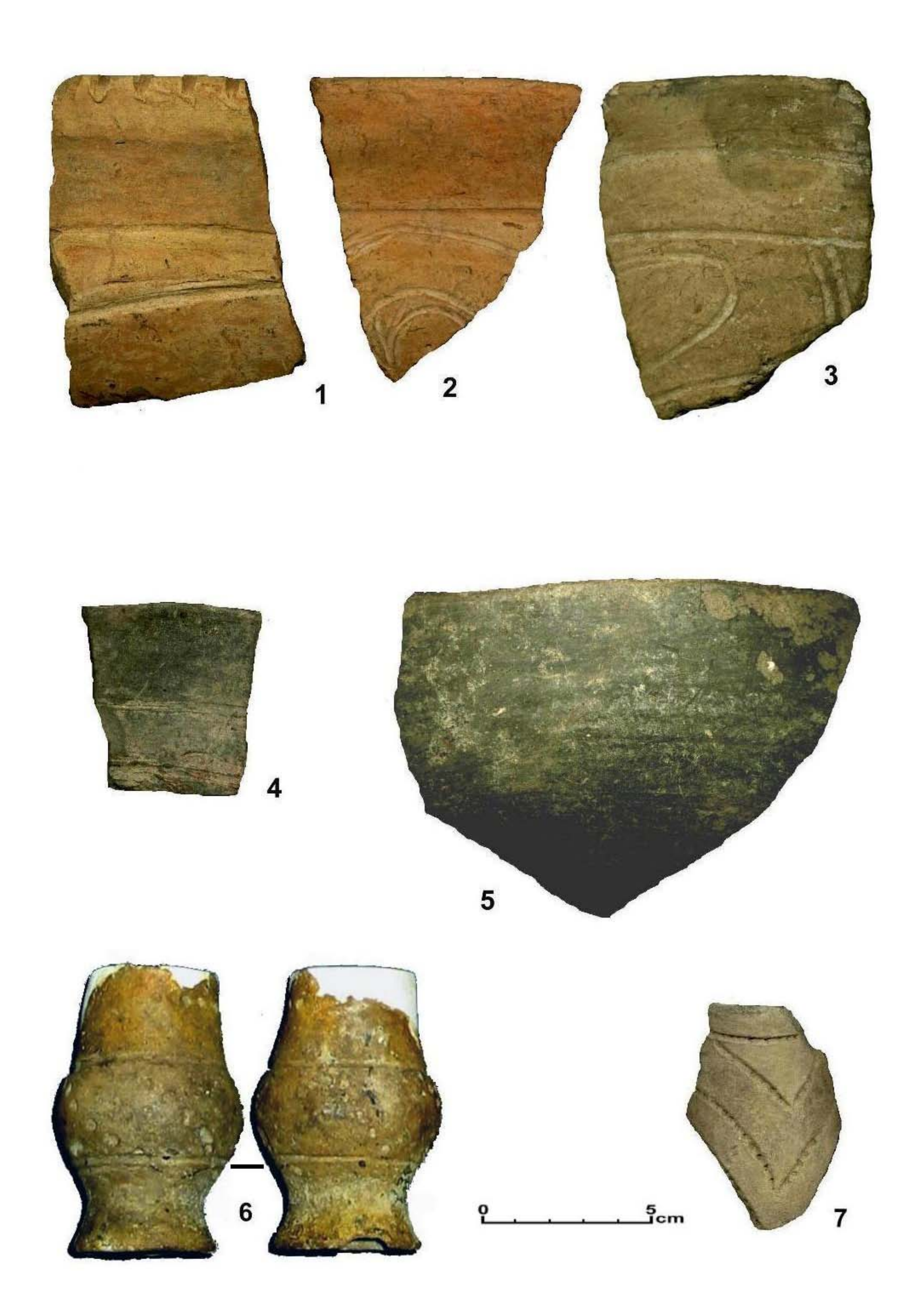

Fig. 80. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: străchini (1-5) şi vase miniatură (6-7).

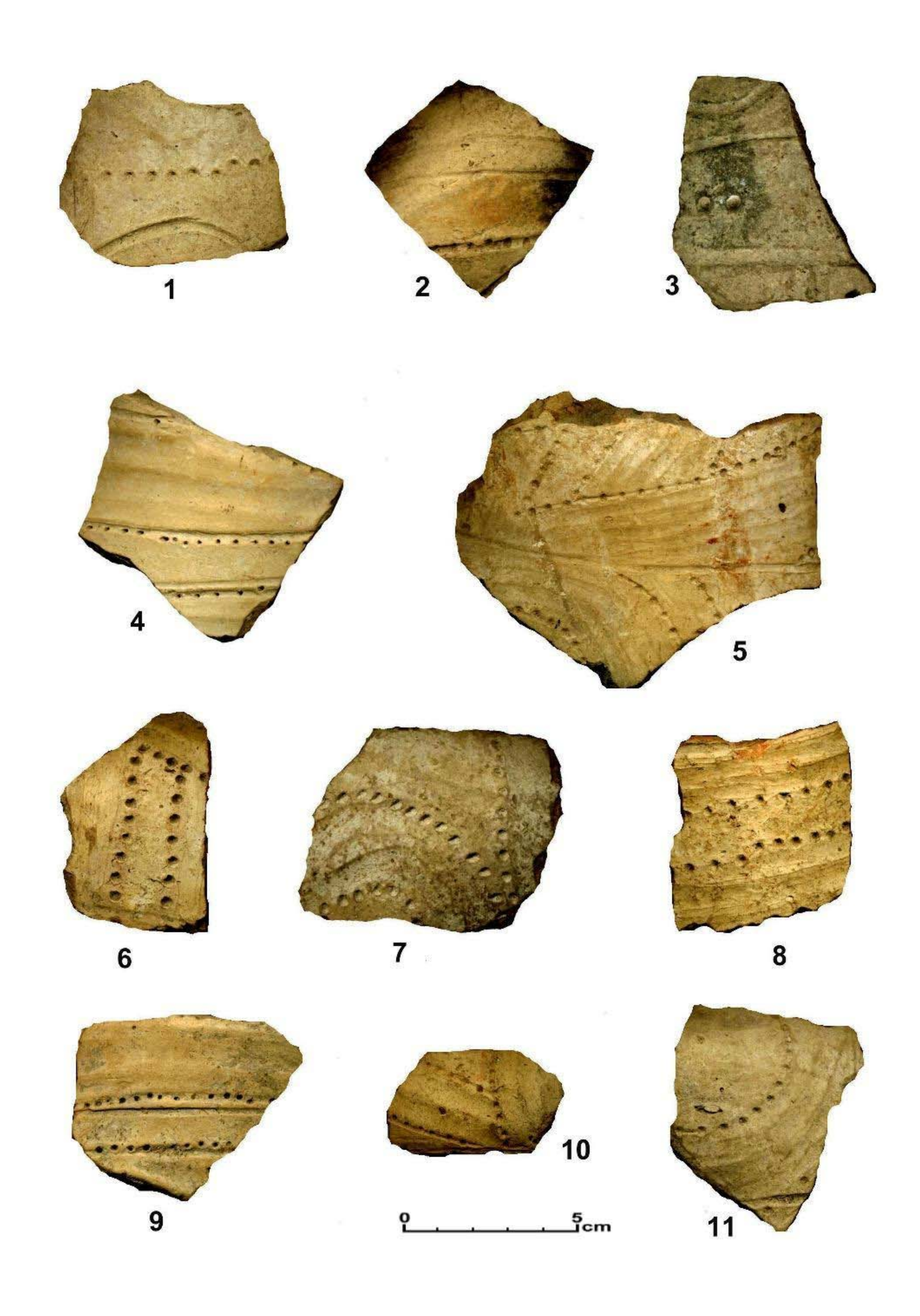

Fig. 81. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme nedefinite (1-11). Din locuința III/15 (4).

Fig. 82. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme nedefinite (1-9).

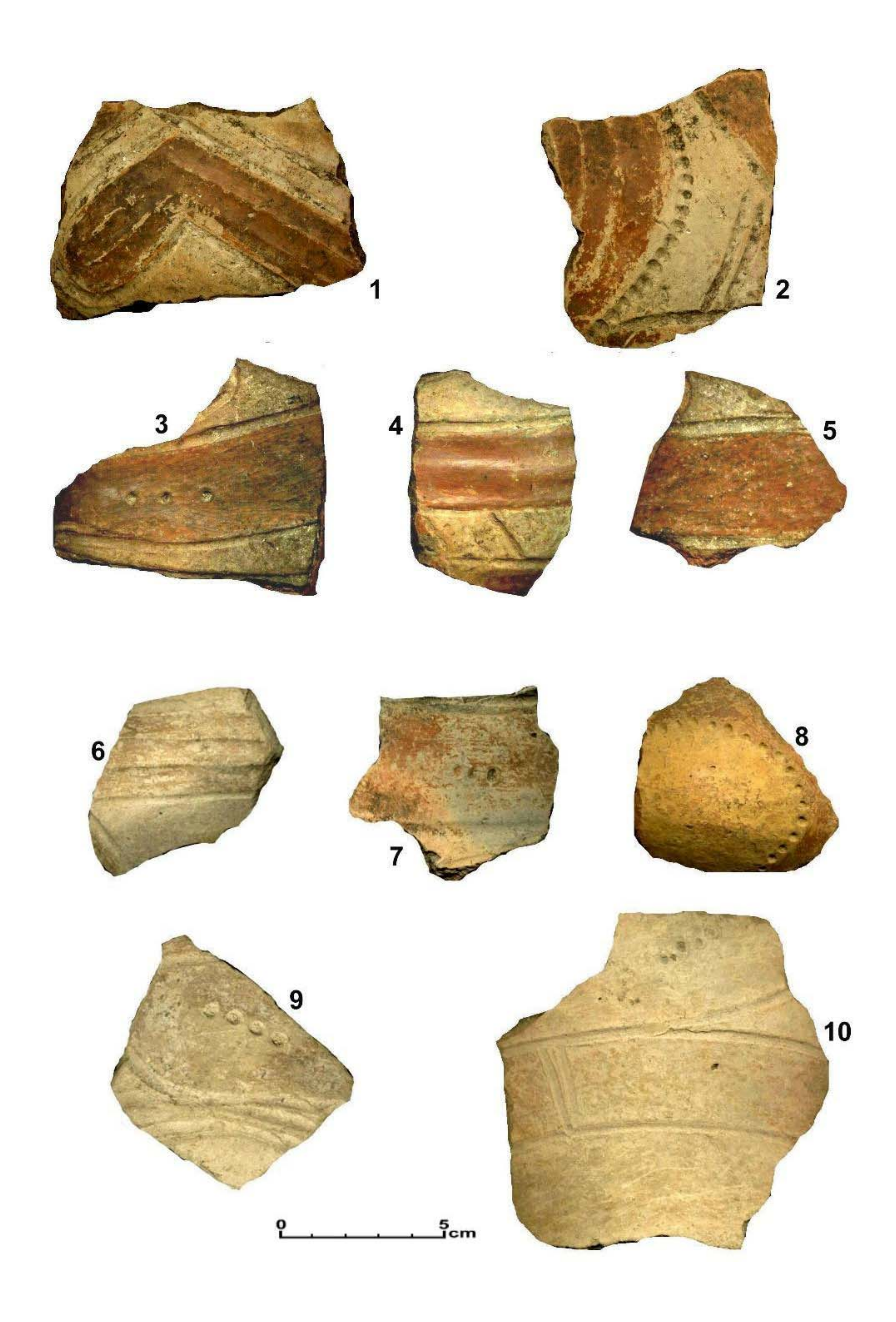

Fig. 83. Ceramică cu decor incizat, adâncit, canelat şi pictat din faza Cucuteni A. Forme nedefinite (1-10).

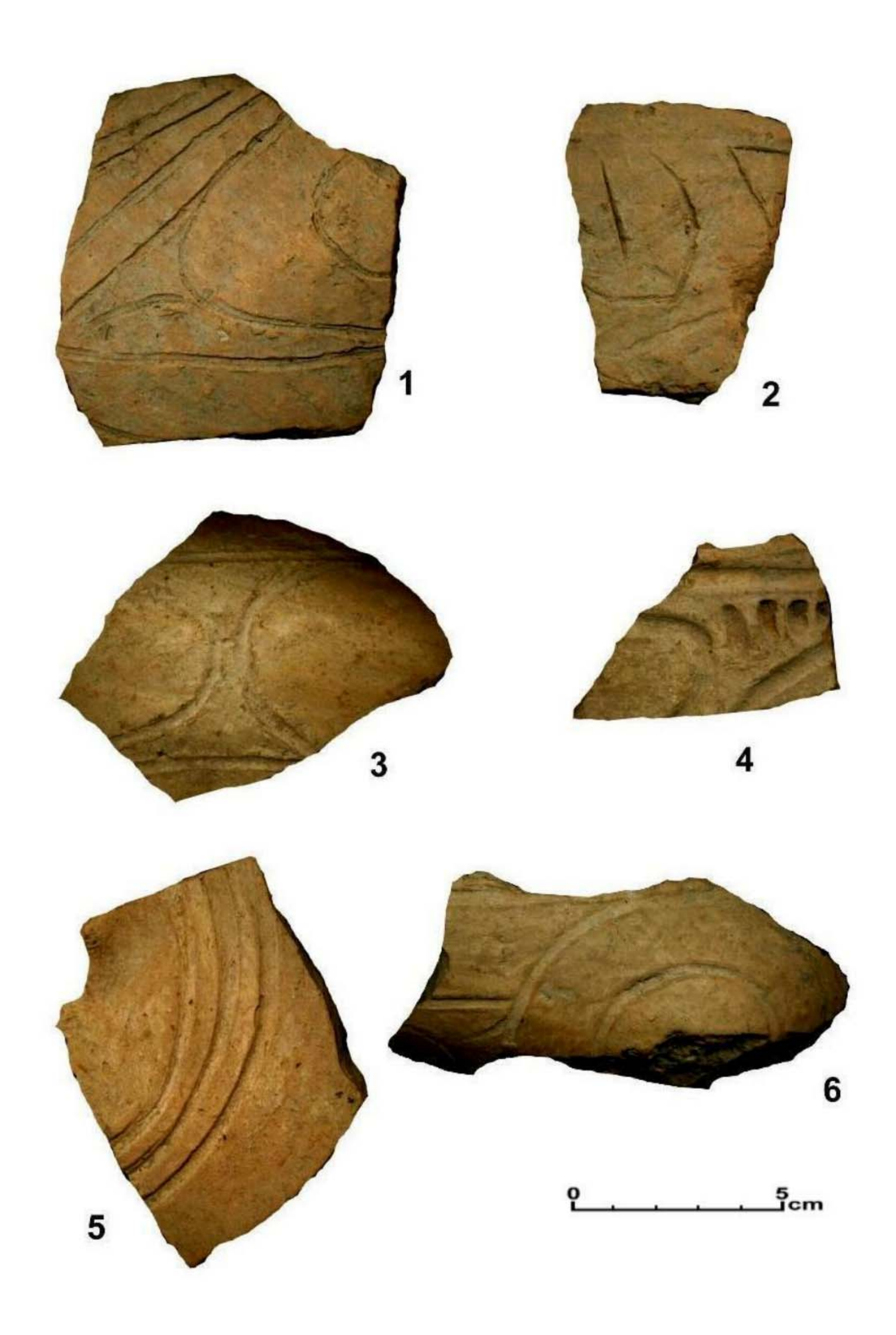

Fig. 84. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme nedefinite (1-6).

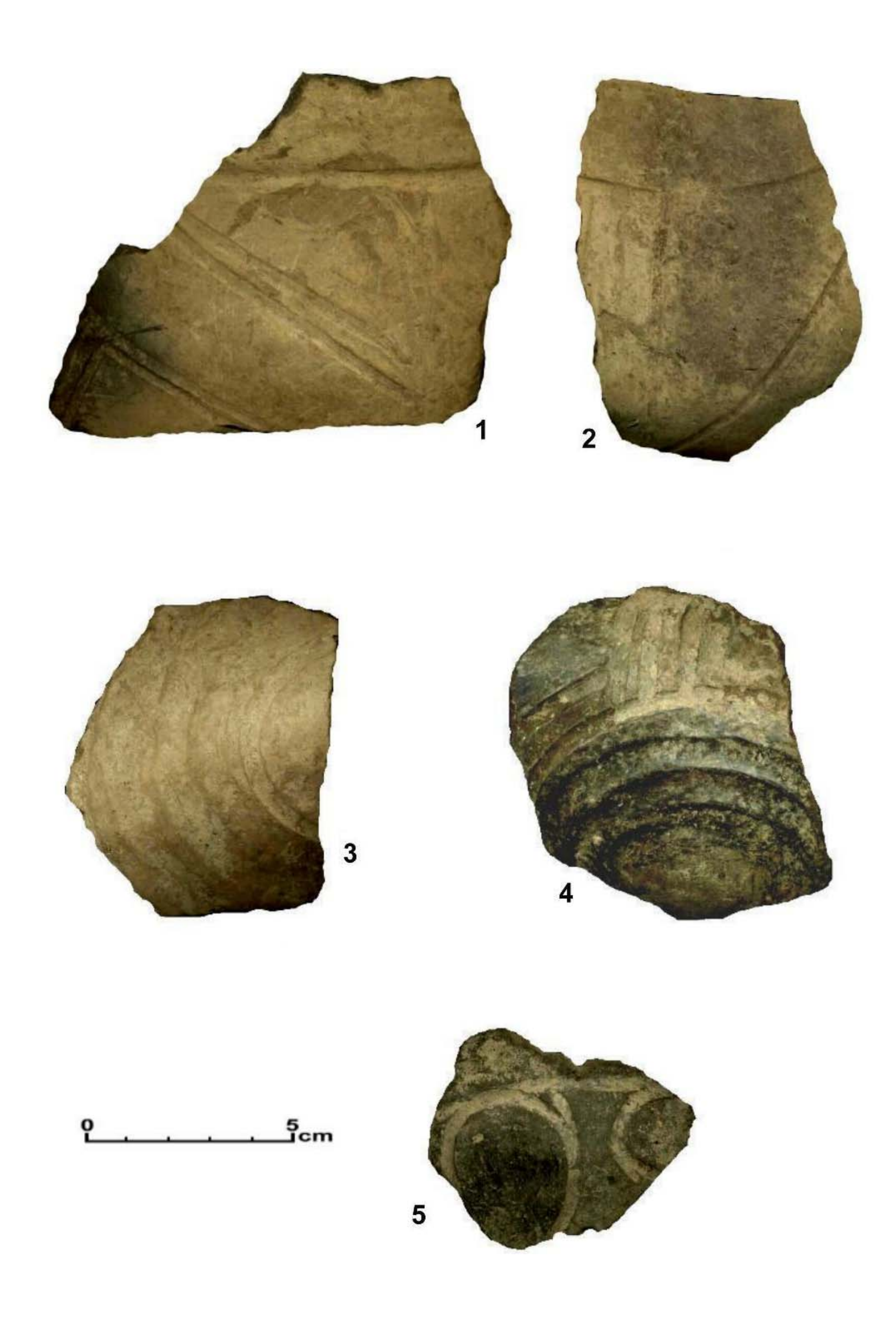

Fig. 85. Ceramică cu decor incizat, adâncit şi canelat din faza Cucuteni A.
Forme nedefinite (1-5). Din locuința II/14 (3).

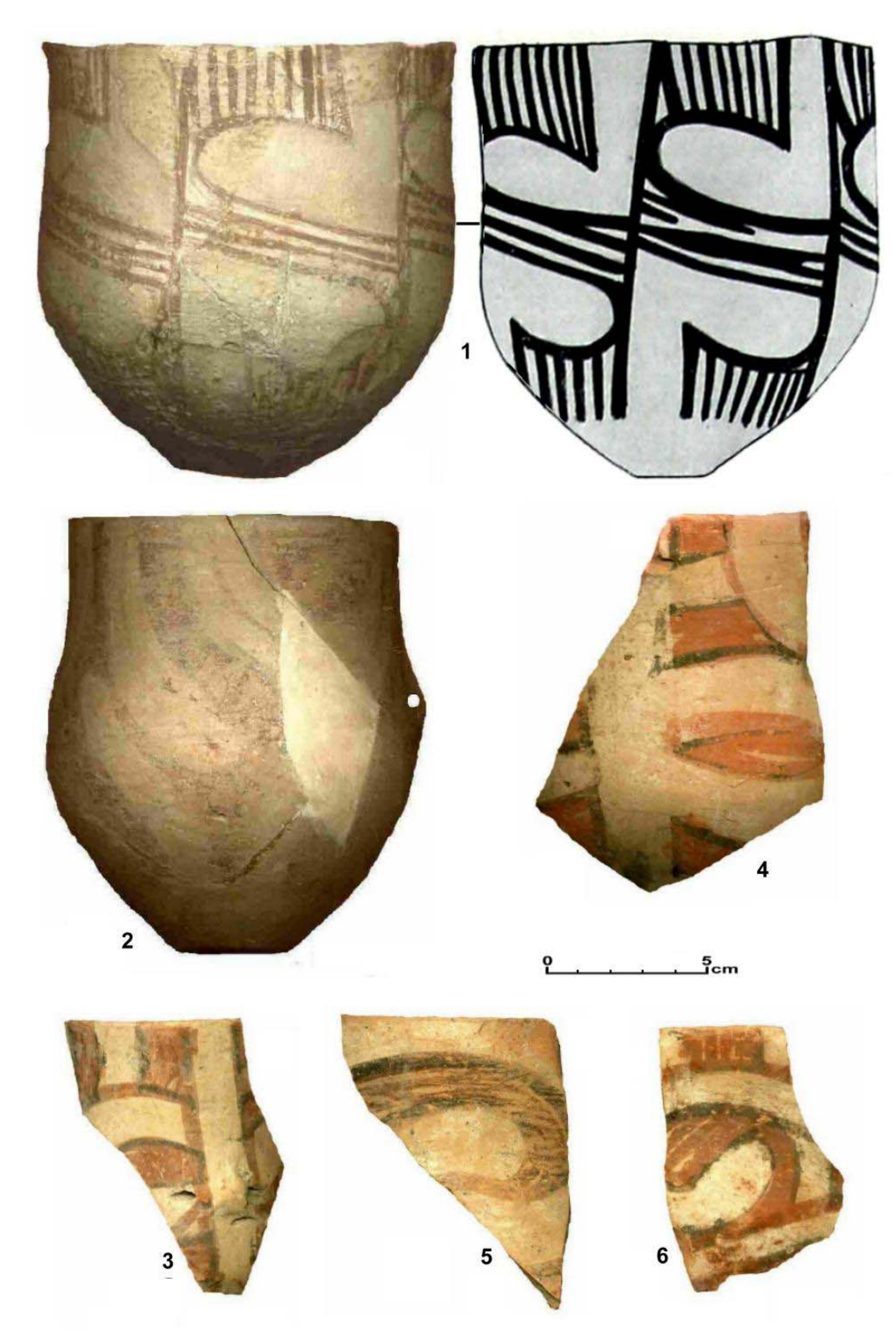

Fig.86. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: pahare (1-6).

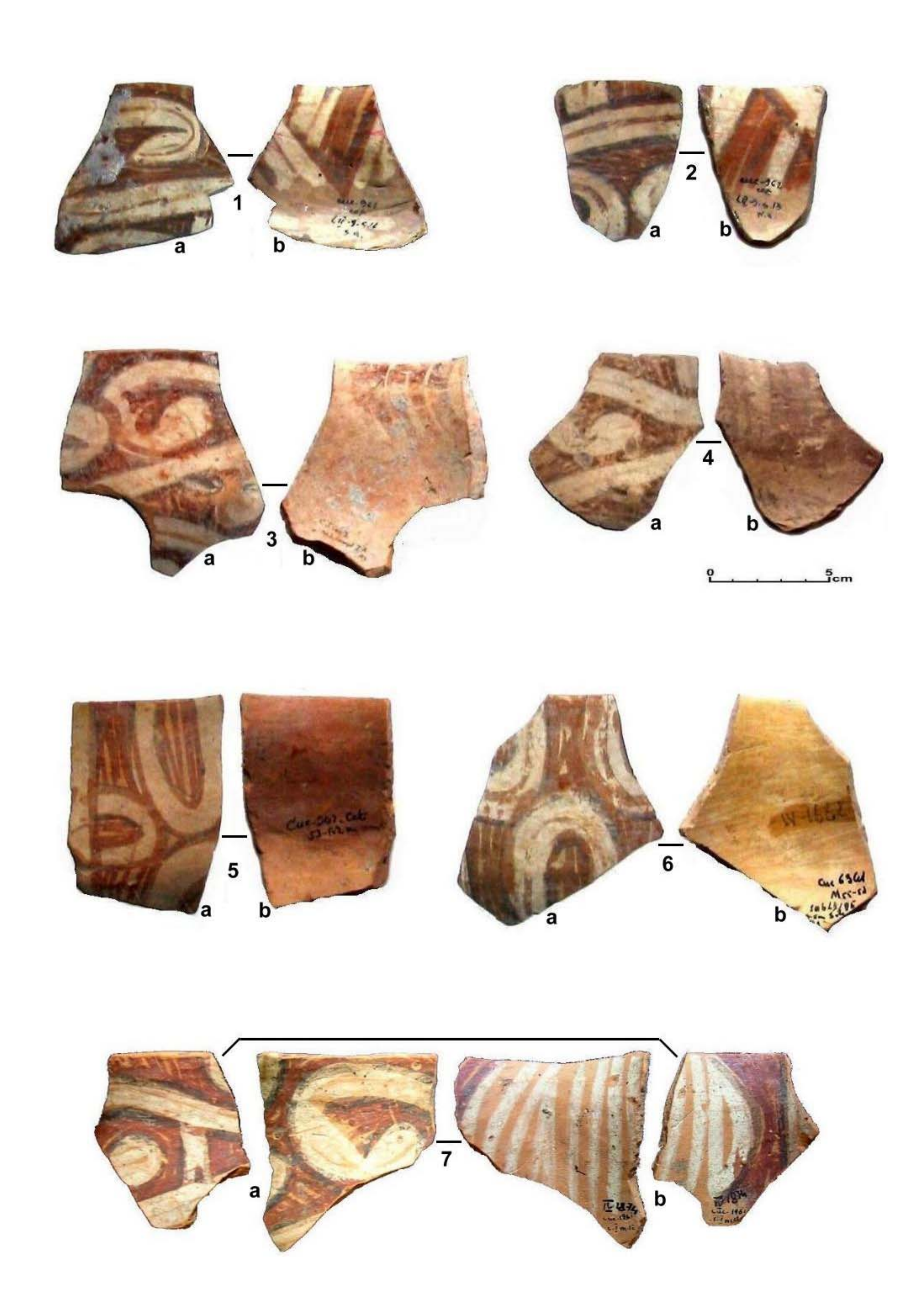

Fig.87. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: pahare (1-7); a – exterior; b – interior.

Fig.88. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: pahare (1-9).

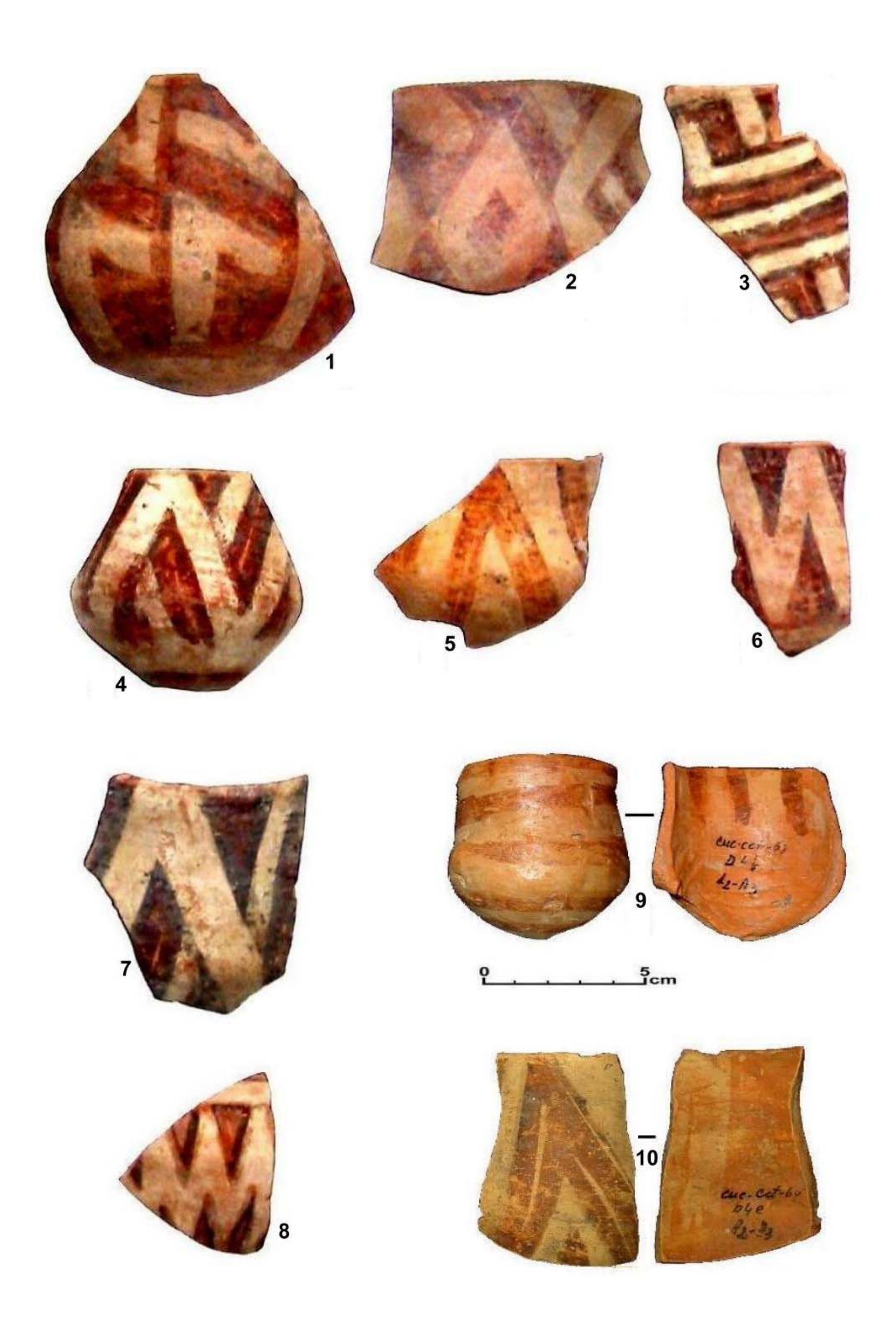

Fig.89. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: pahare (1-10).
Din locuința III/15 (7)

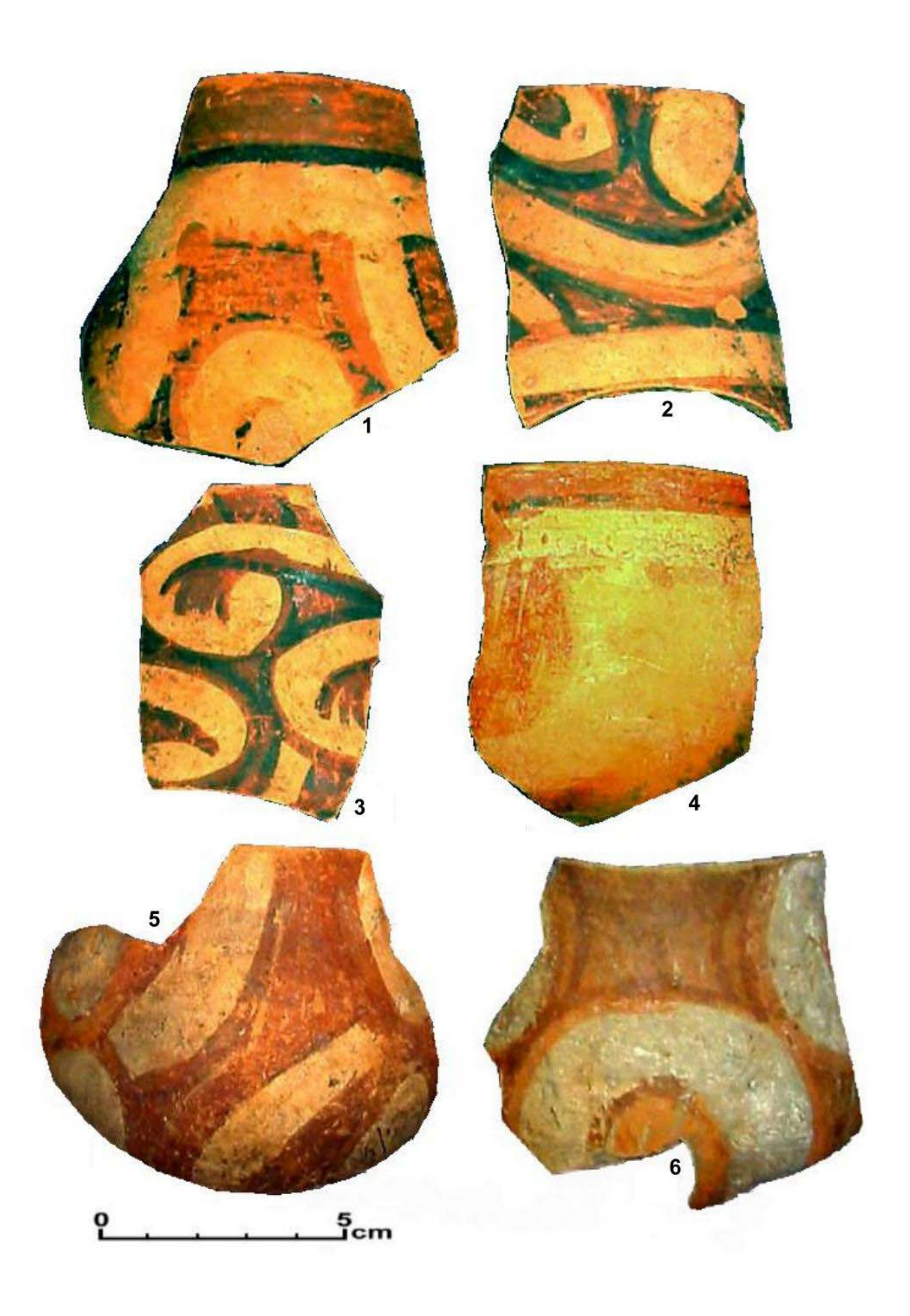

Fig.90. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: pahare (1-6).

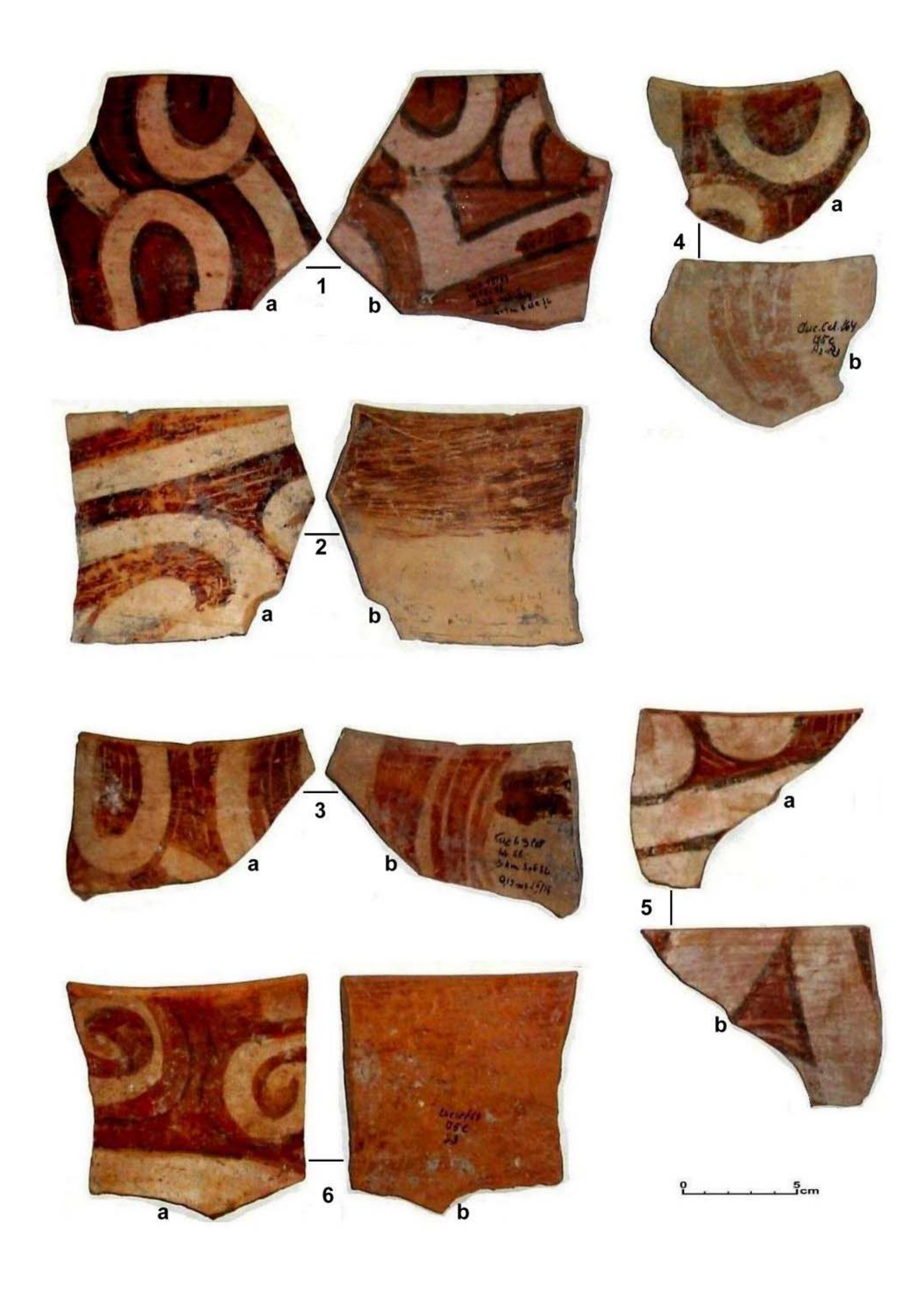

Fig.91. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: cupe de dimensiuni mari (1-6); a – exterior; b – interior.

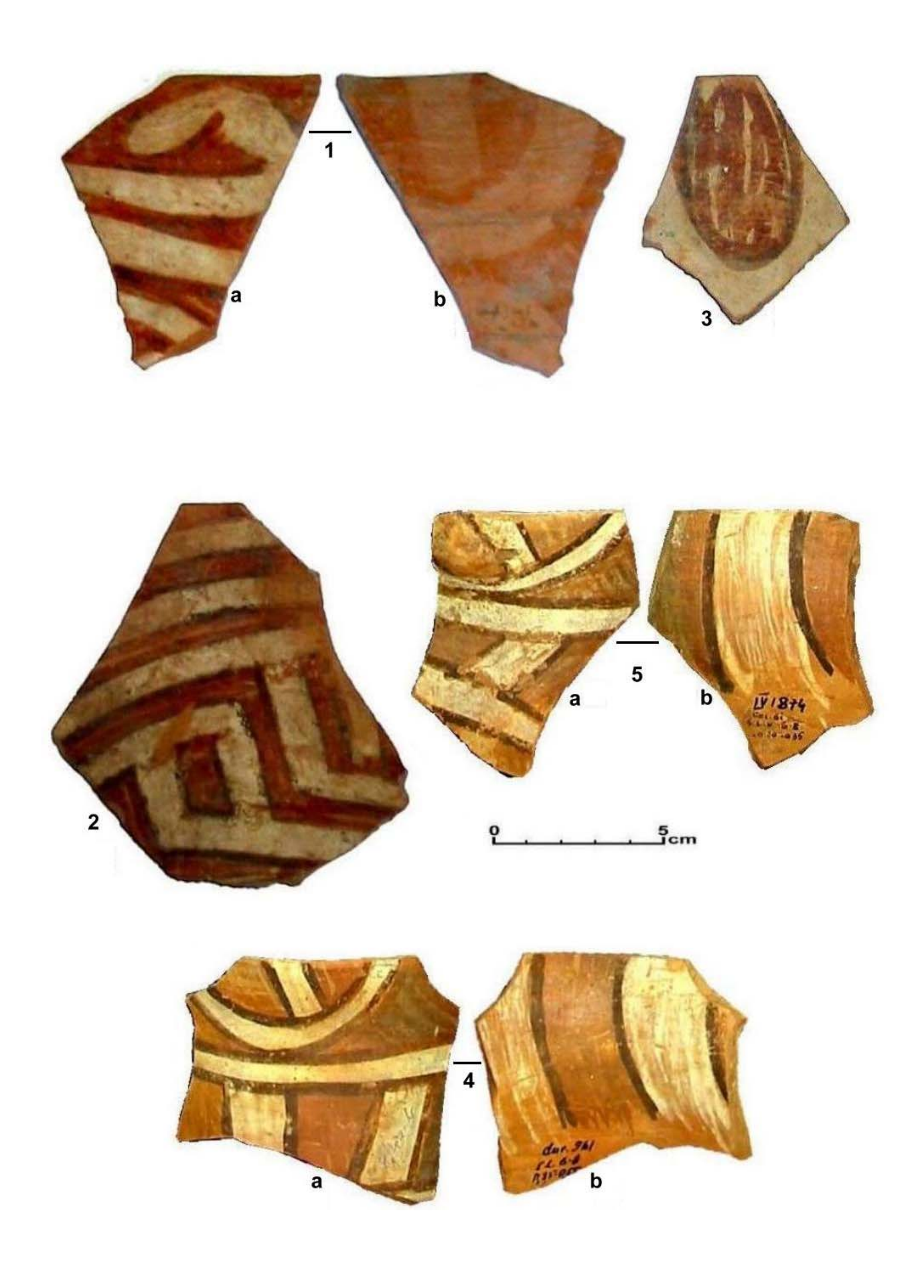

Fig.92. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: cupe de dimensiuni mari (1-5); a – exterior; b – interior.

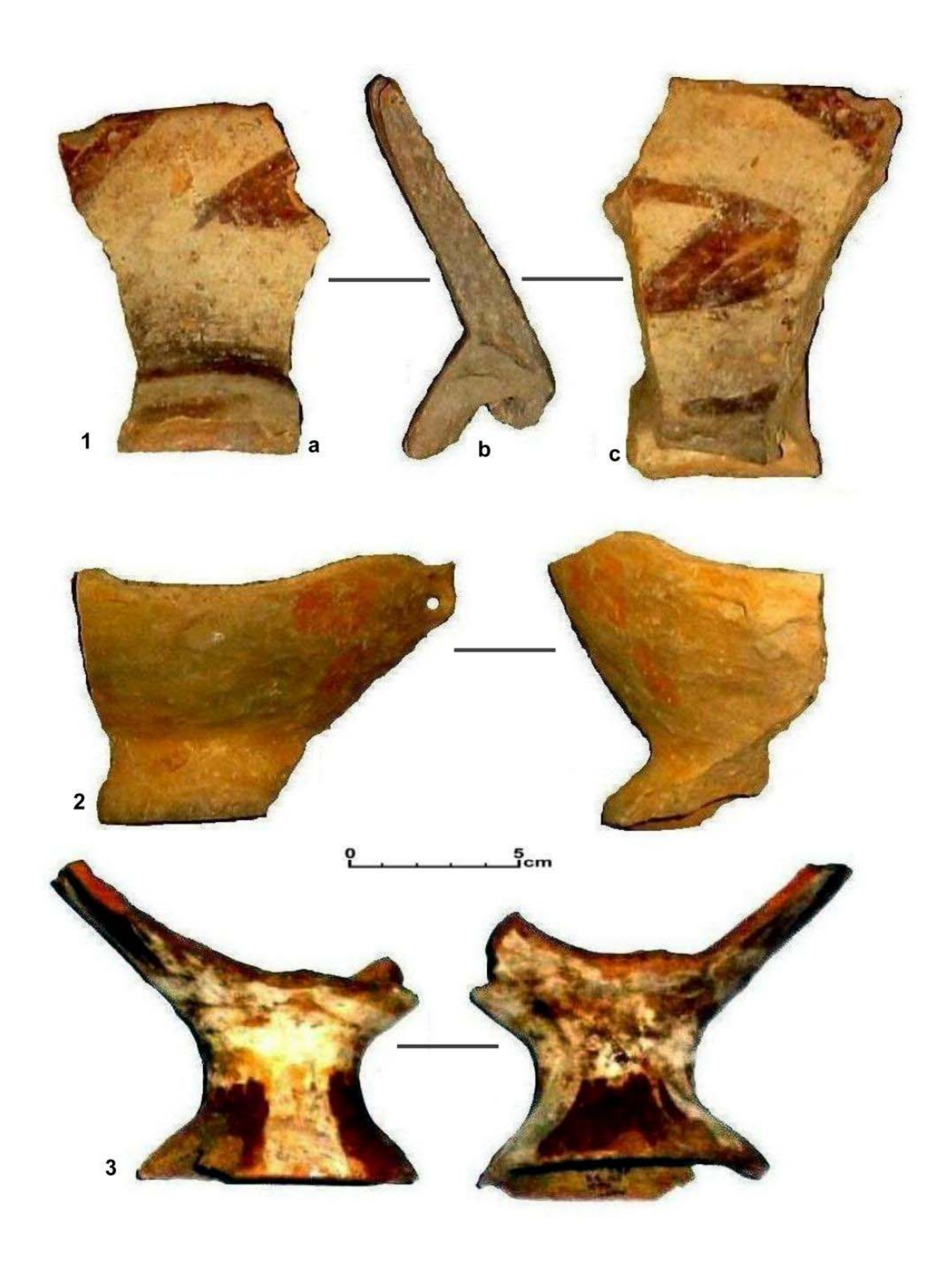

Fig.93. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: cupe cu picior (1-3); a – exterior; b – profil; c – interior.

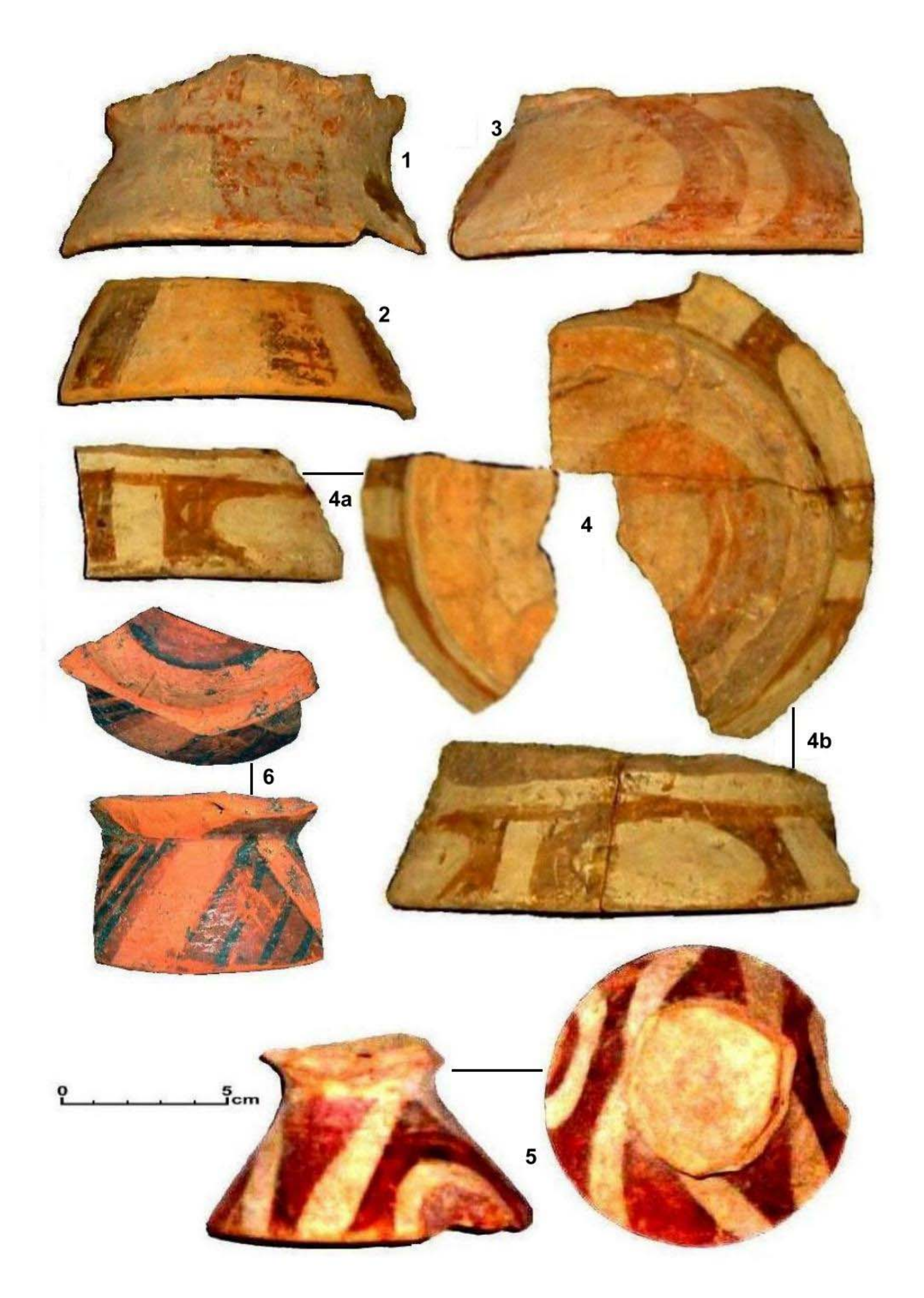

Fig.94. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: cupe cu picior (1-6); a, b – fragmente din acelaşi vas.

Fig.95. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (1-4); a – exterior; b – interior.

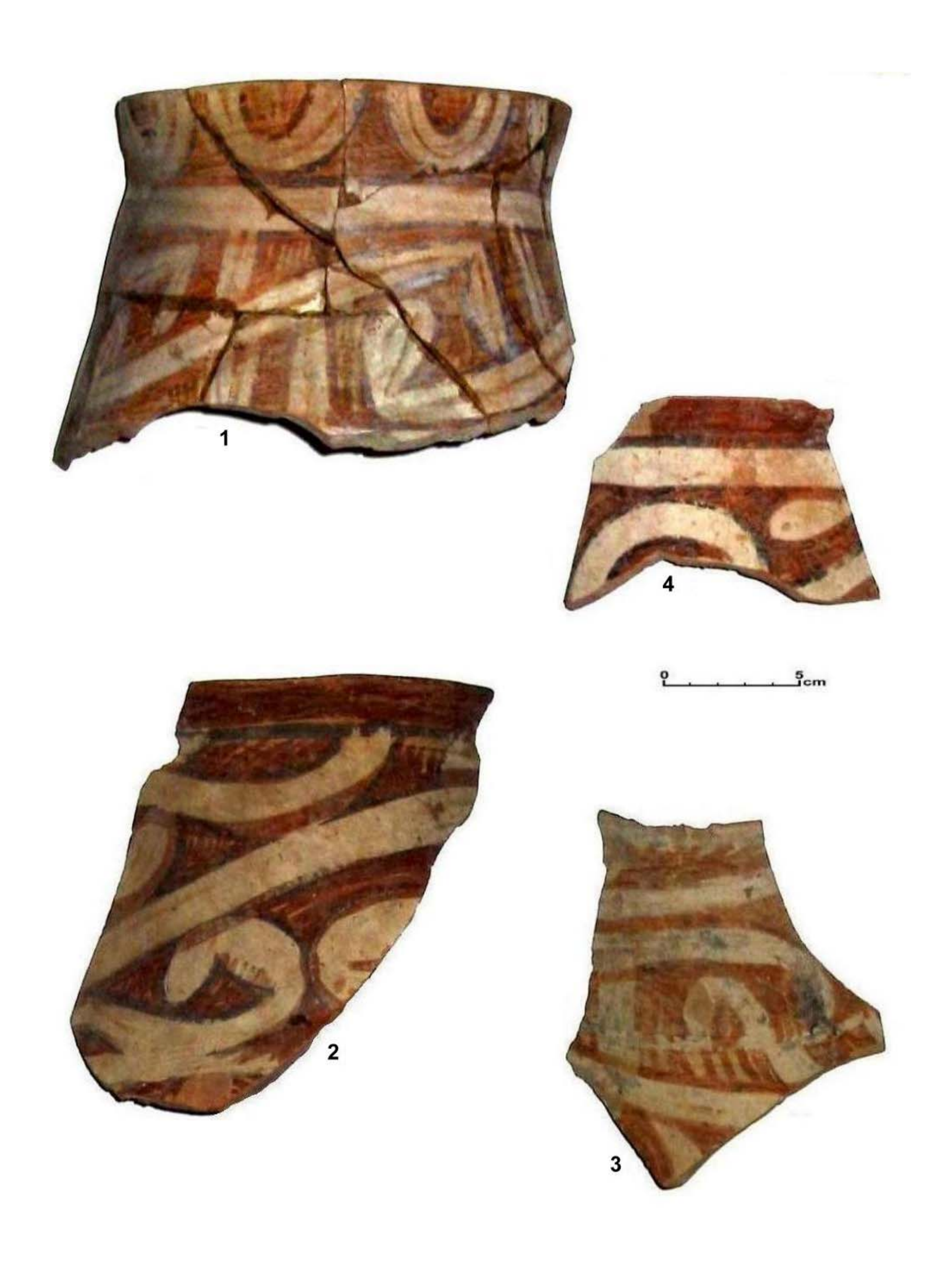
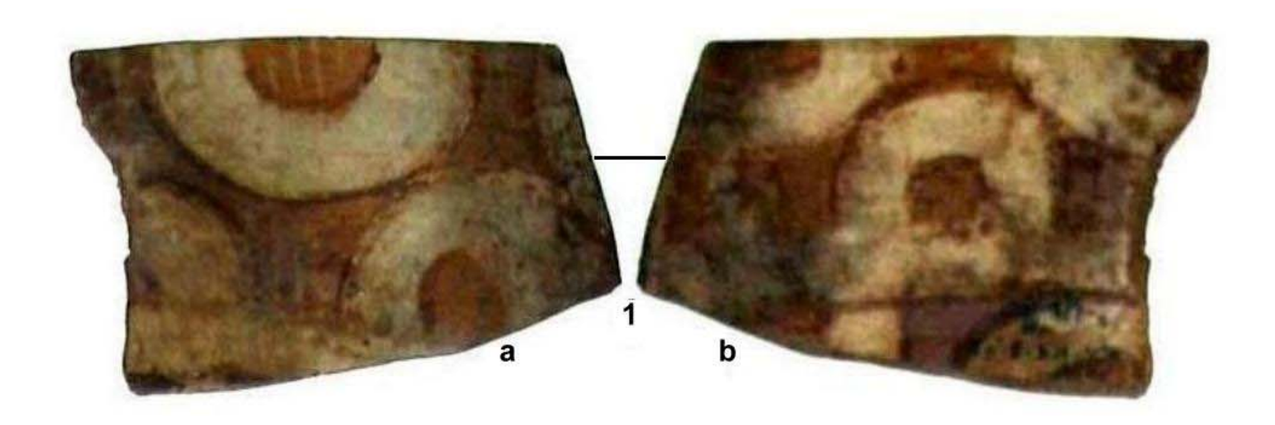

Fig.96. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (1-4);
Din locuința III/15 (3).

Fig.97. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (1-5); a – exterior; b – interior.
Din locuința III/15 (2).

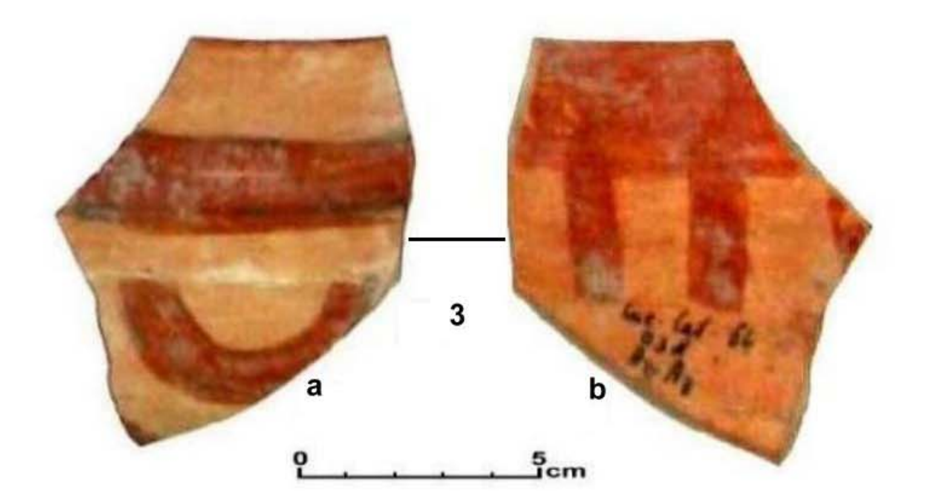

Fig.98. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (1-3); a – exterior; b – interior.

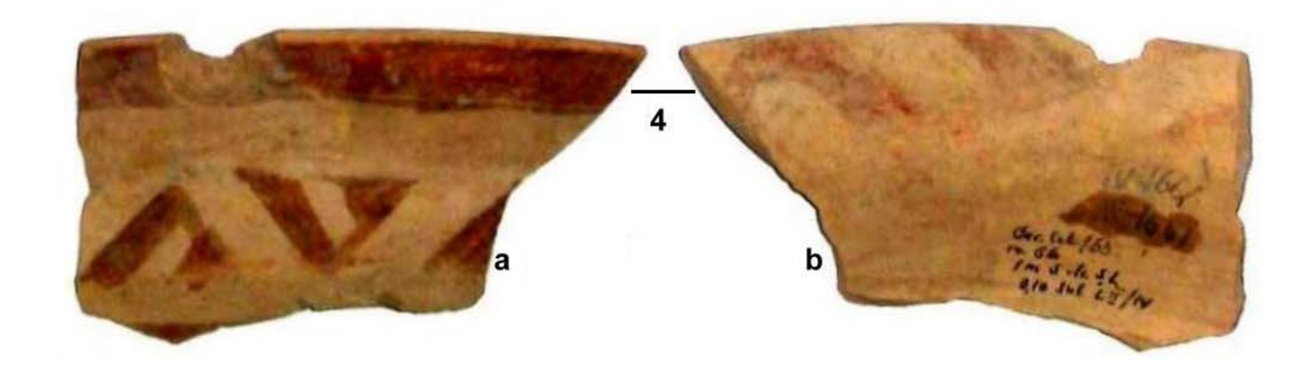

Fig.99. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (1-4); a – exterior; b – interior.

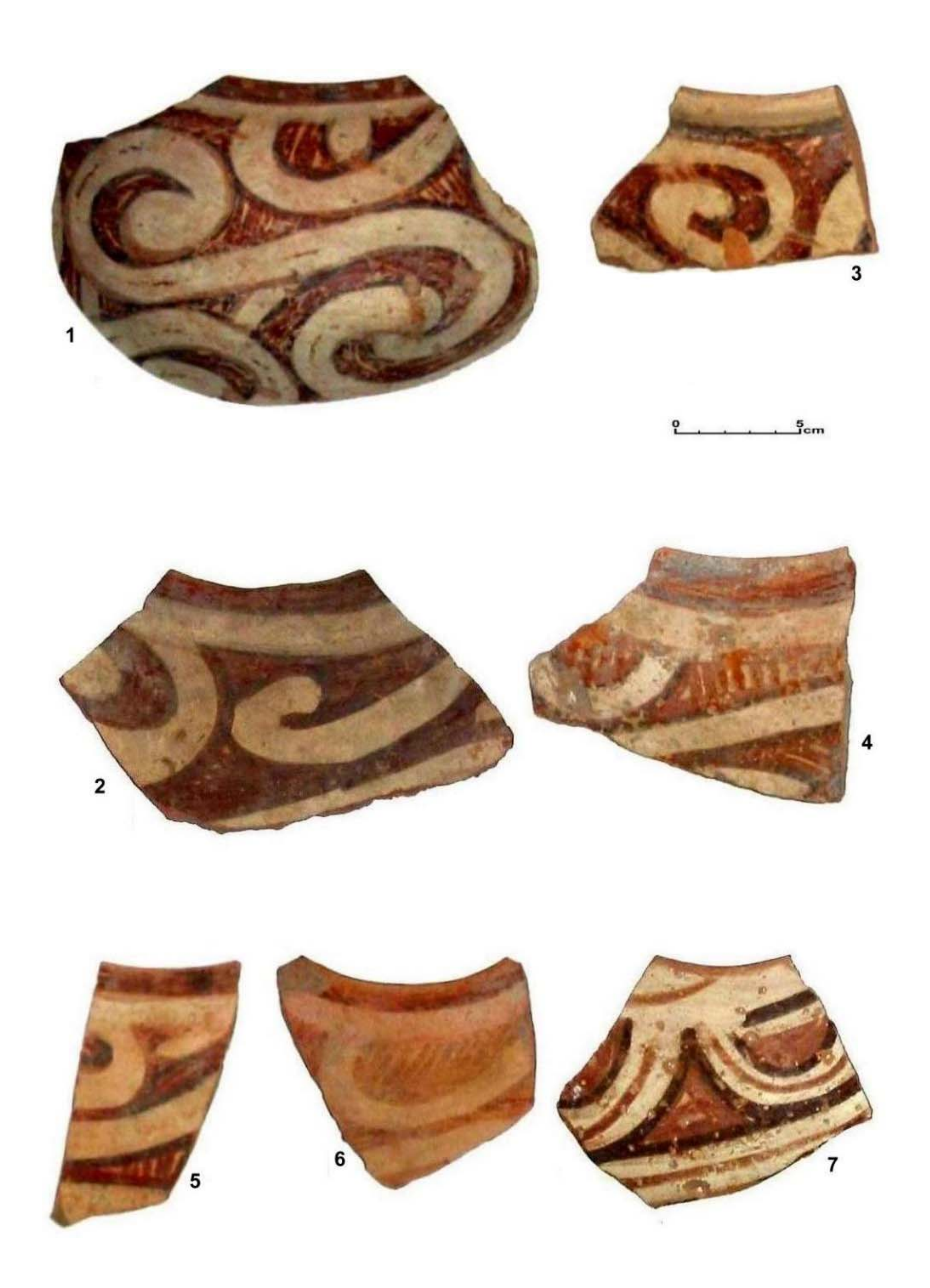

Fig.100. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase piriforme (1-7).
Din locuințele II/14 (2) şi III/15 (4).

Fig.101. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (1-6).

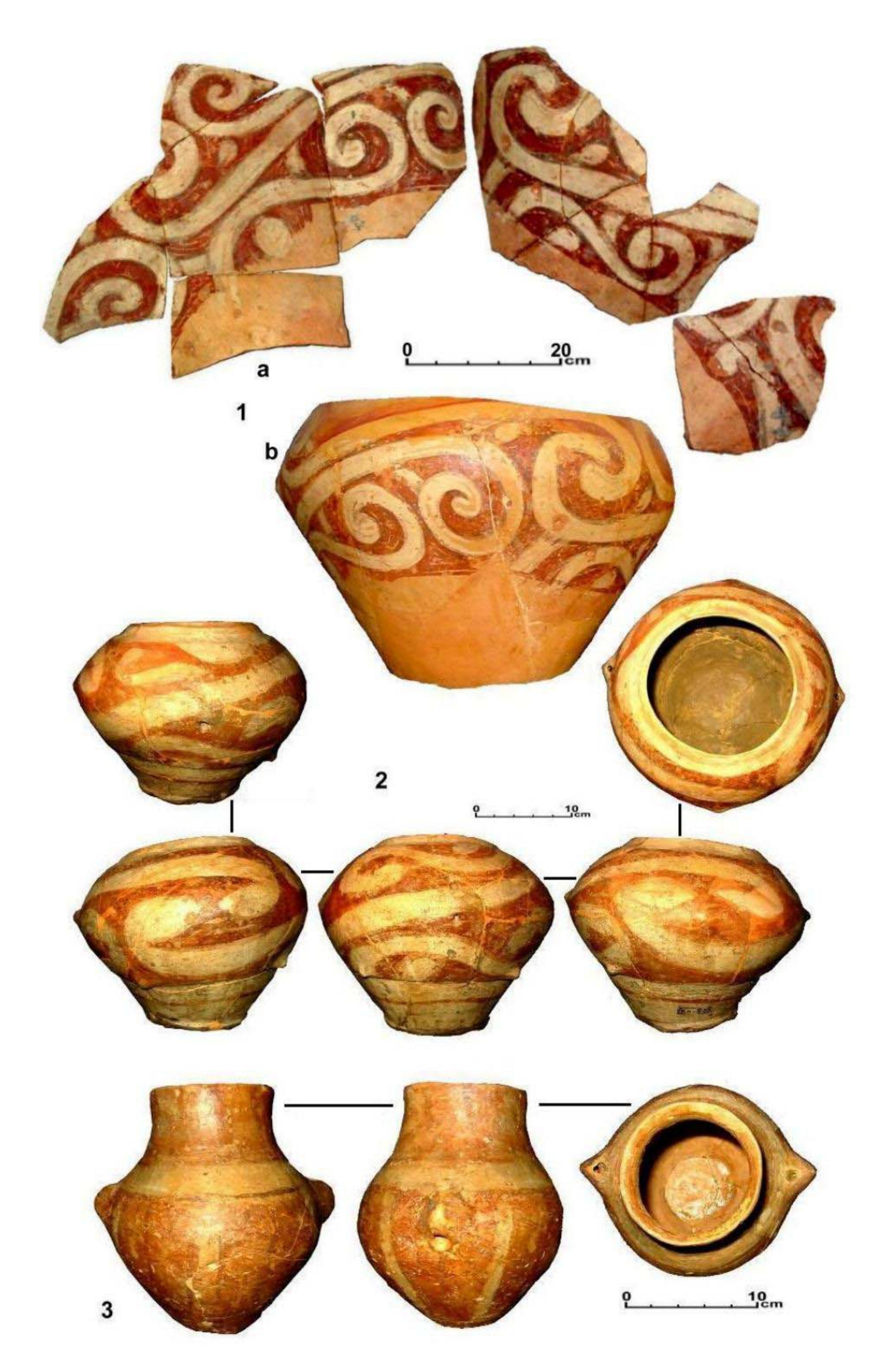

Fig.102. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu gât mai mult sau mai puțin înalt (1, 3) şi vas piriform (2); a – înainte de restaurare; b – restaurat.

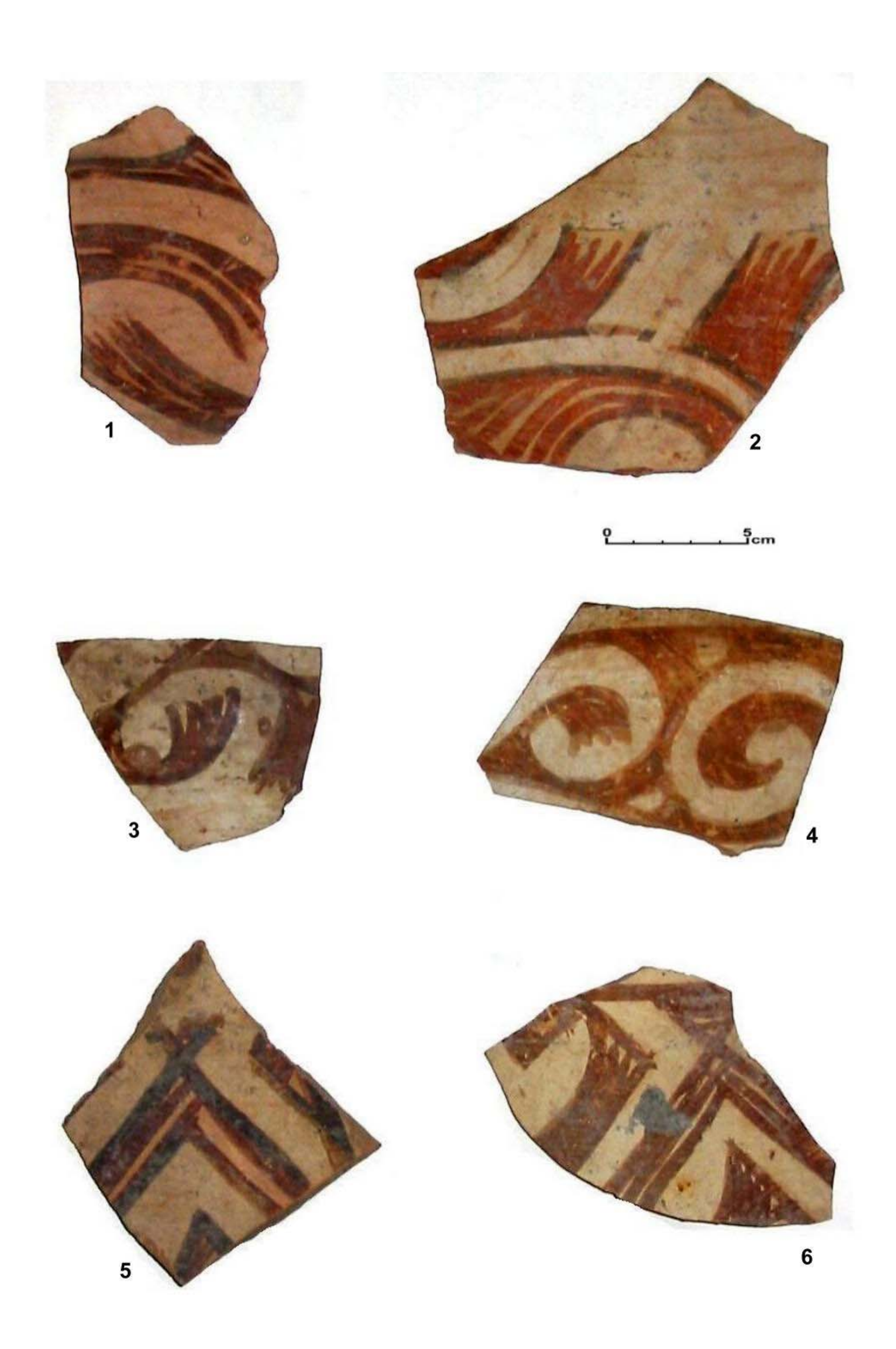

Fig.103. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase cu corpul bombat (1-6).

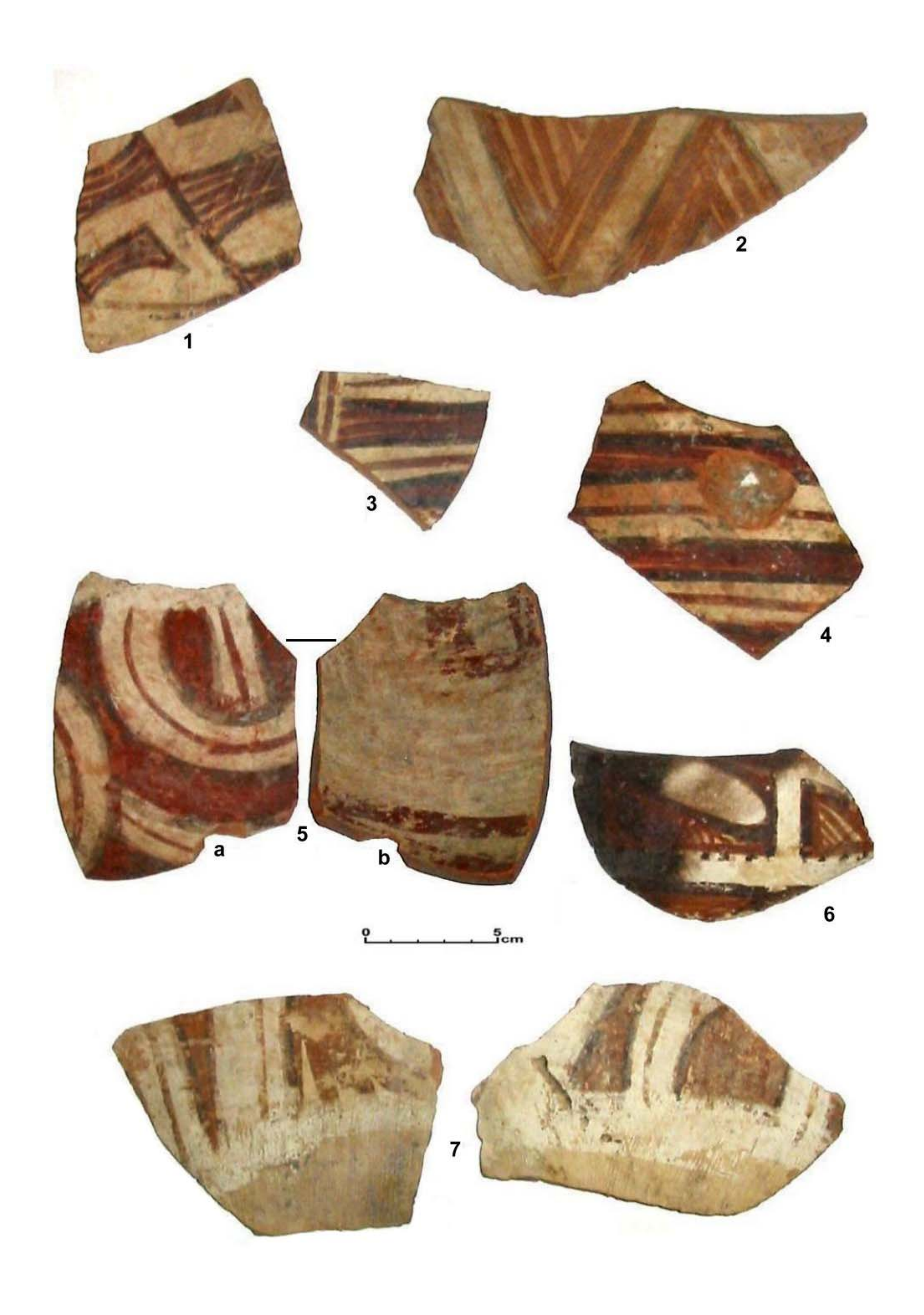

Fig.104. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase cu corpul bombat (1-7); a – exterior; b – interior.

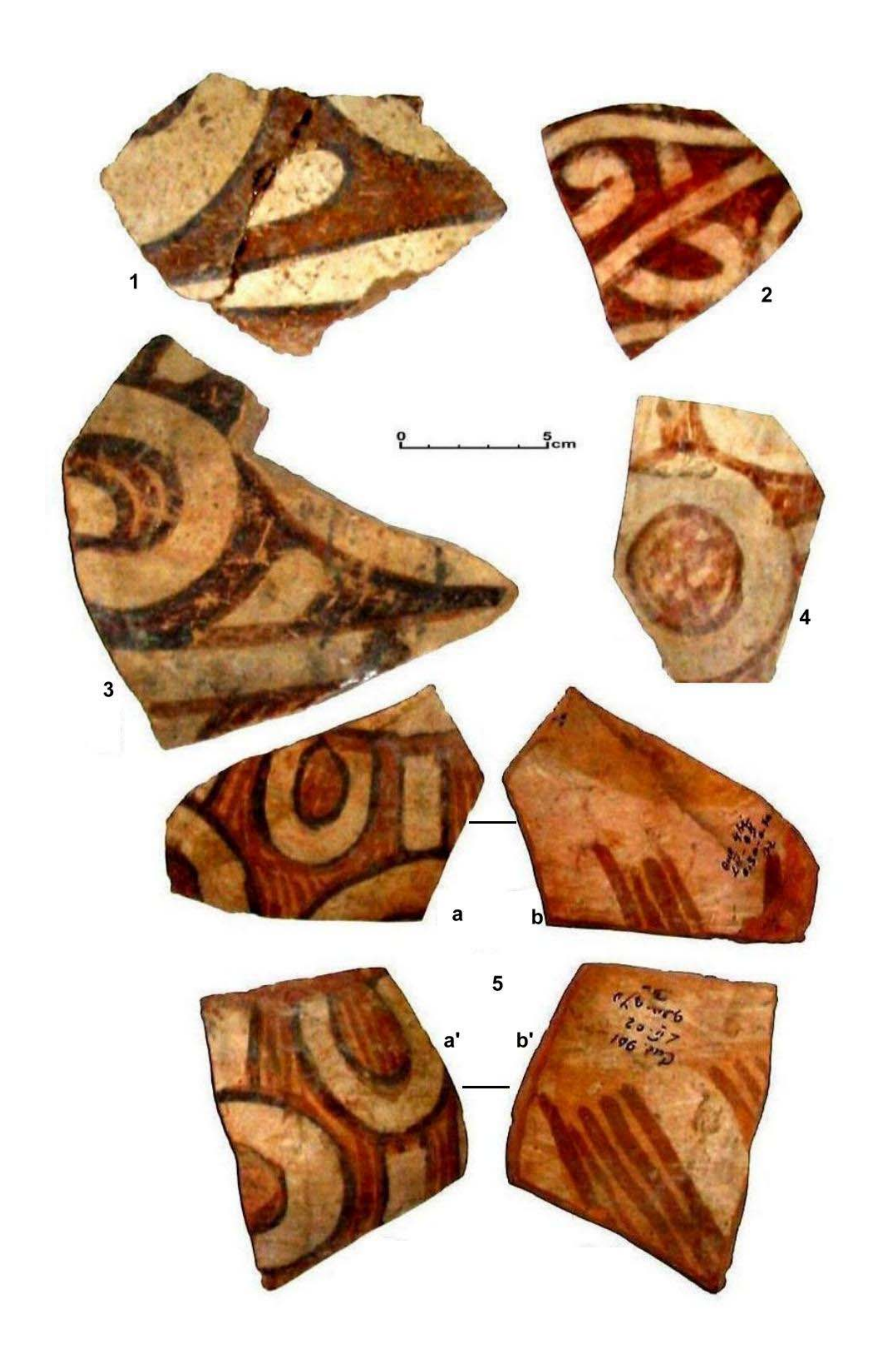

Fig.105. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase cu corpul bombat (1-5); a, a' – exterior; b, b' – interior.

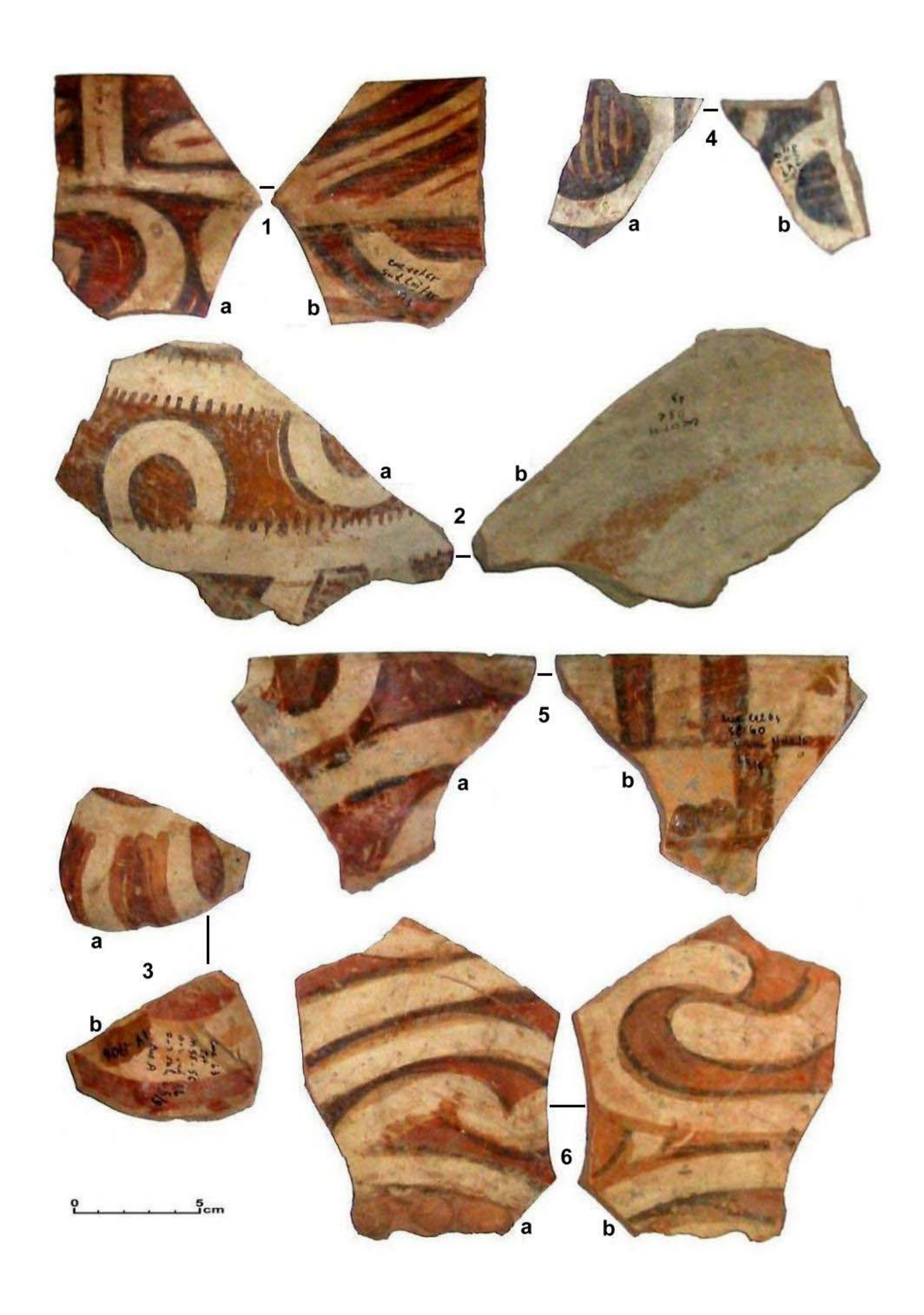

Fig.106. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase cu corpul bombat (1-6); a – exterior; b – interior.

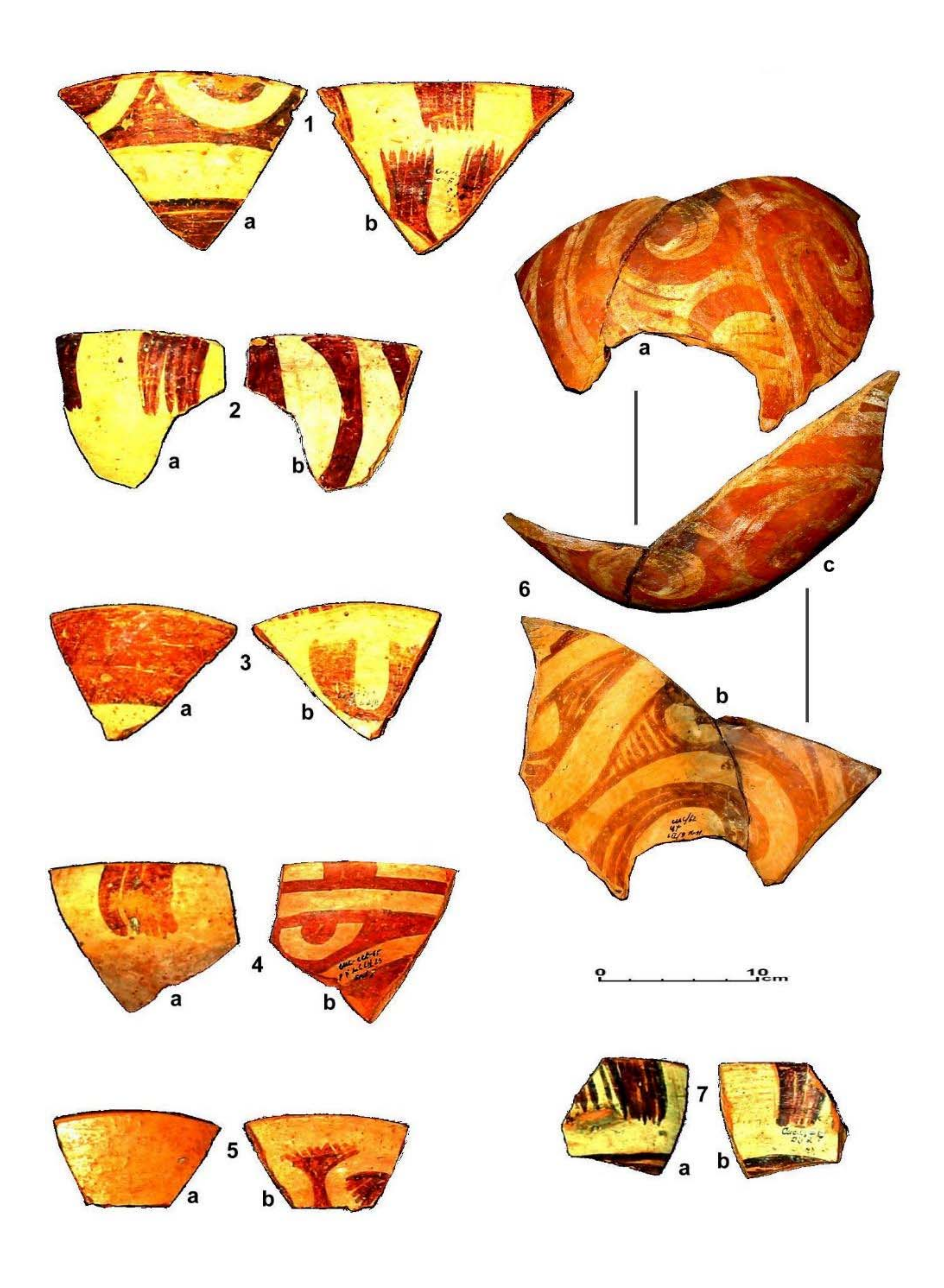

Fig.107. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: străchini (1-7); a – exterior; b – interior; c – profil.
Din locuința III/15 (2).

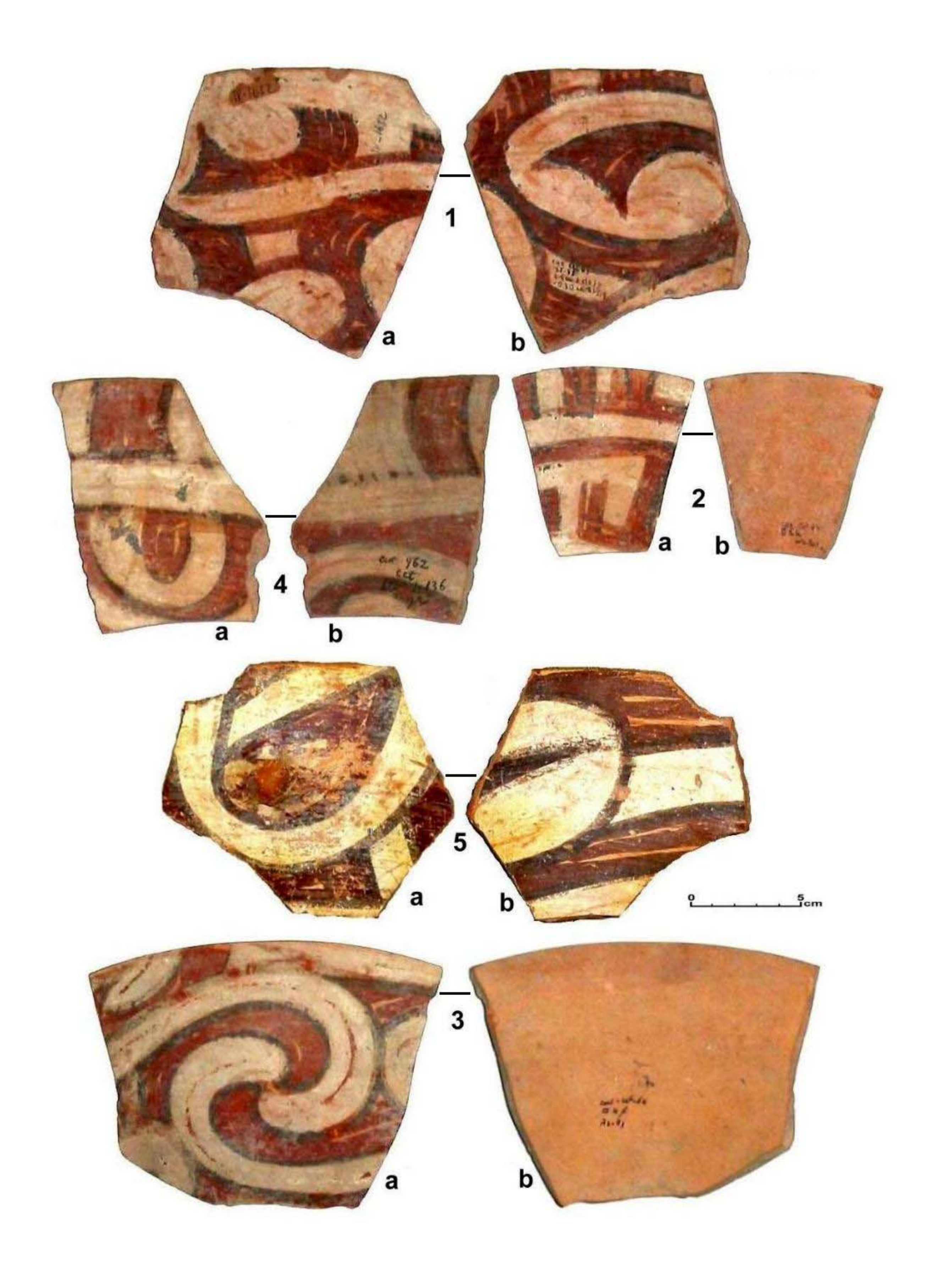

Fig.108. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: străchini (1-5); a – exterior; b – interior.

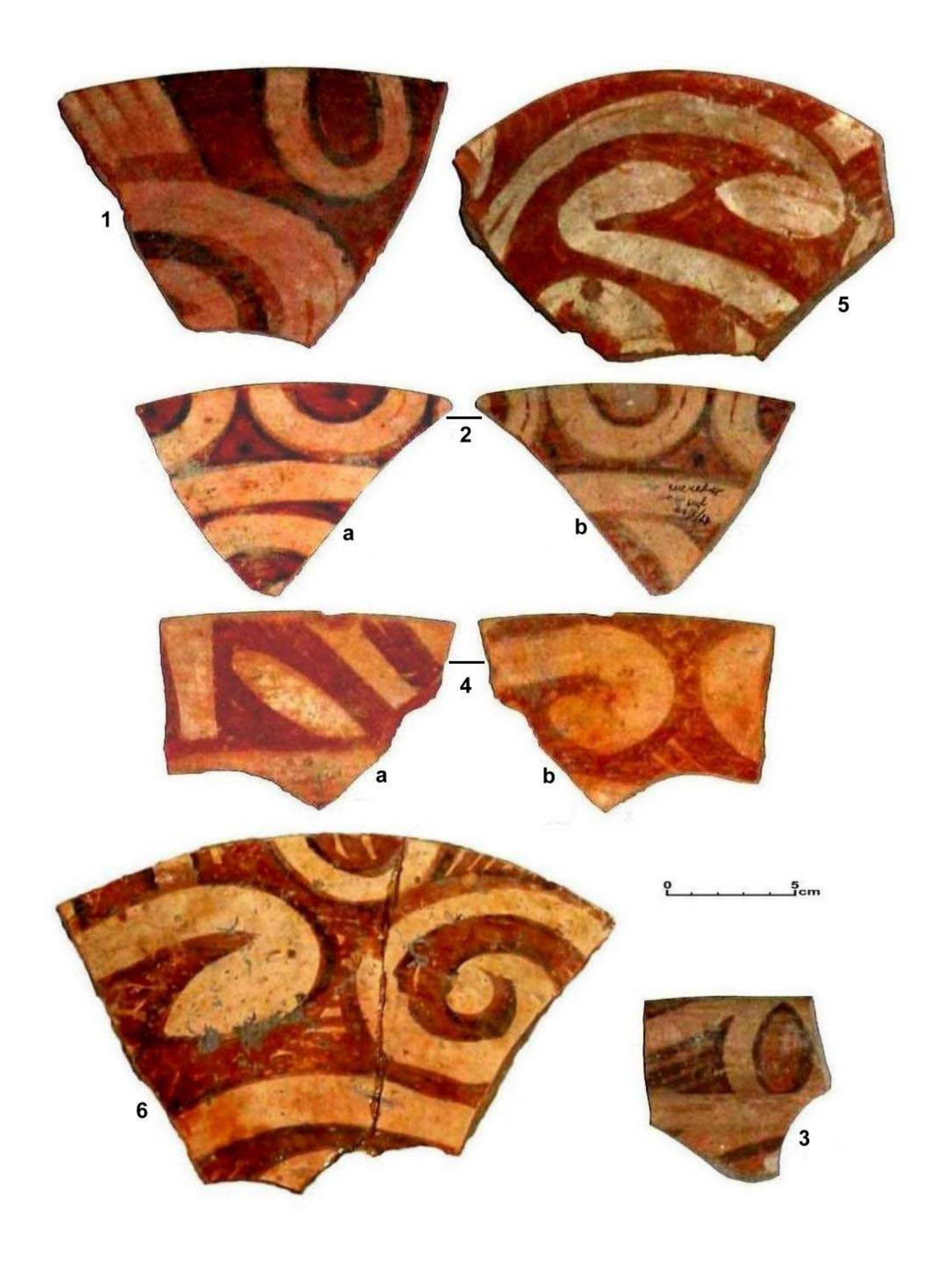

Fig.109. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: străchini (1-6); a – exterior; b – interior.

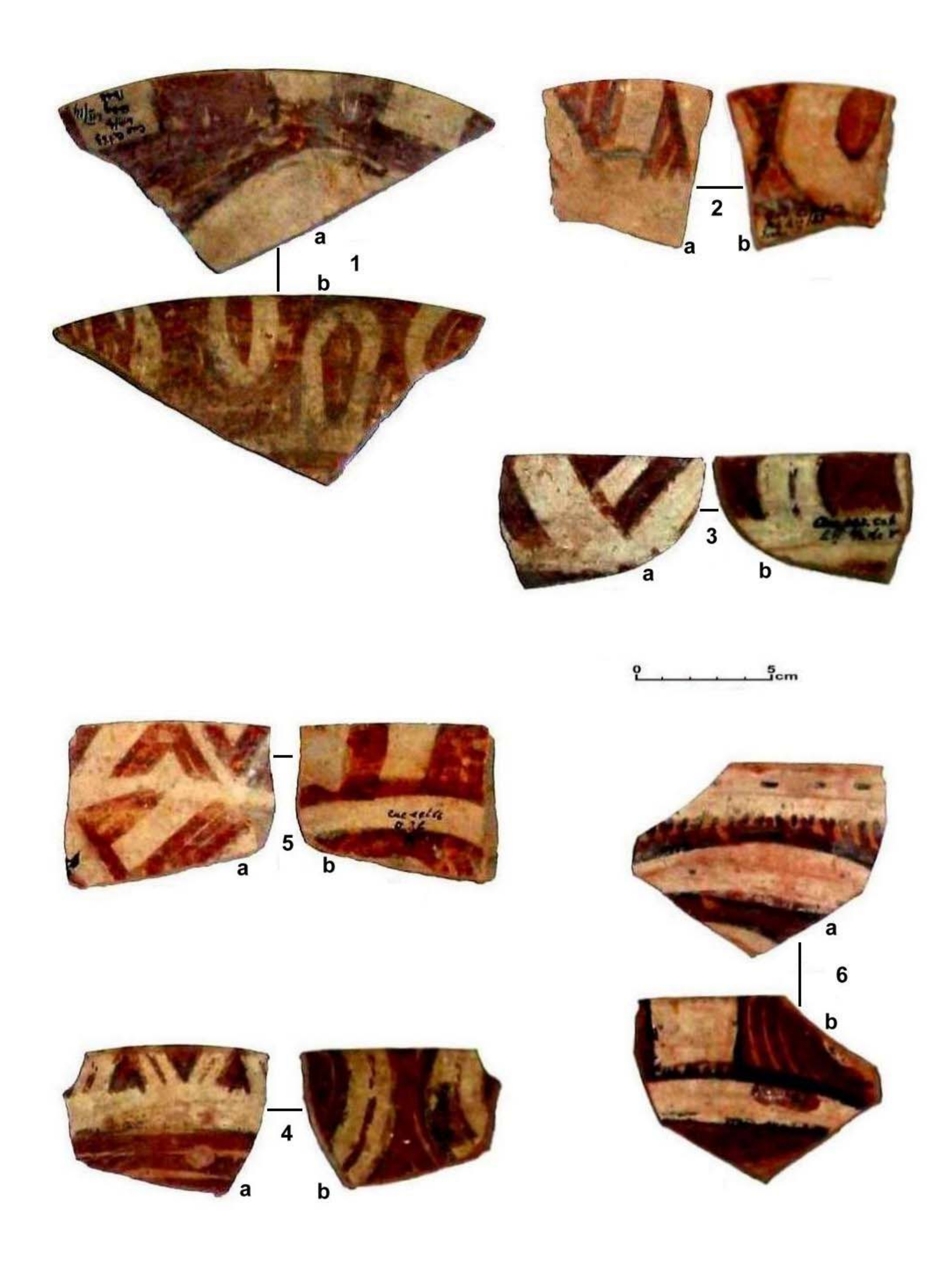

Fig.110. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: străchini (1-6); a – exterior; b – interior.
Din locuința II/14 (1).

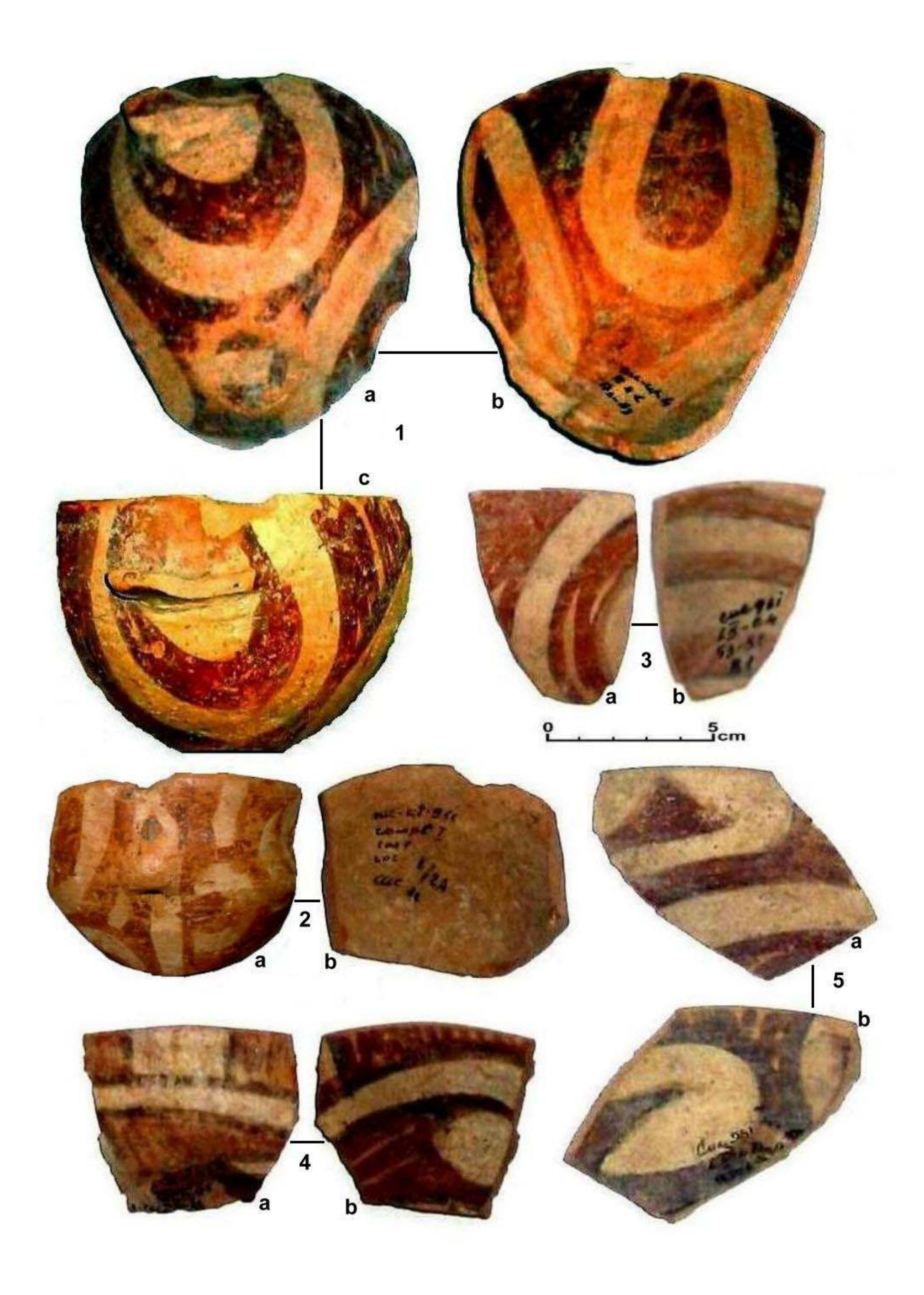

Fig.111. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: strachină (4) şi boluri (1-3, 5);
a – exterior; b – interior; c – profil.
Din locuința II/14 (4).

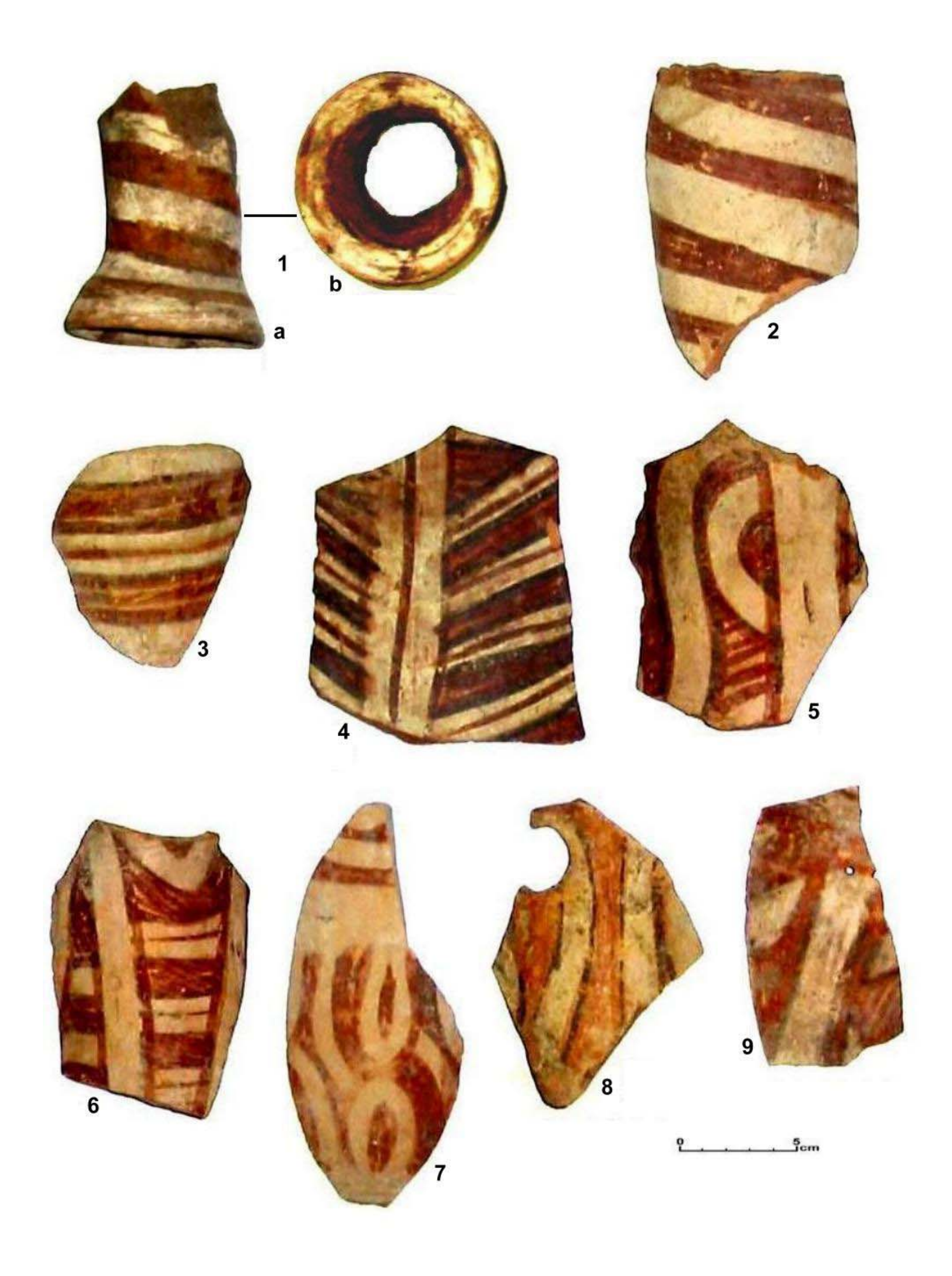
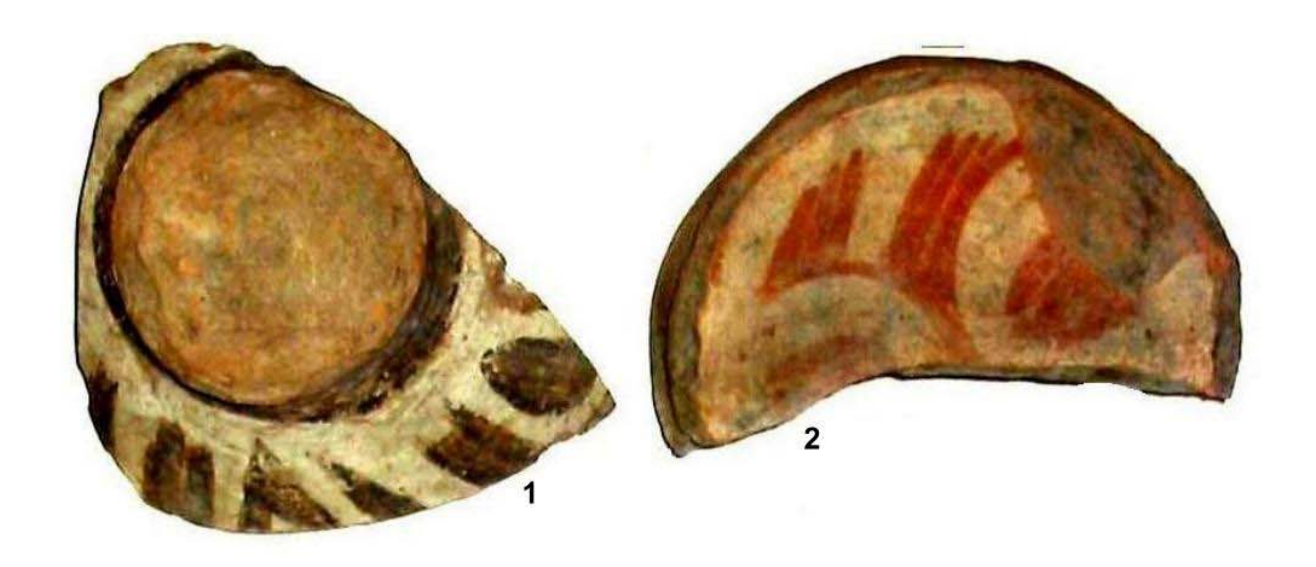

Fig.112. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase suport (1-9).

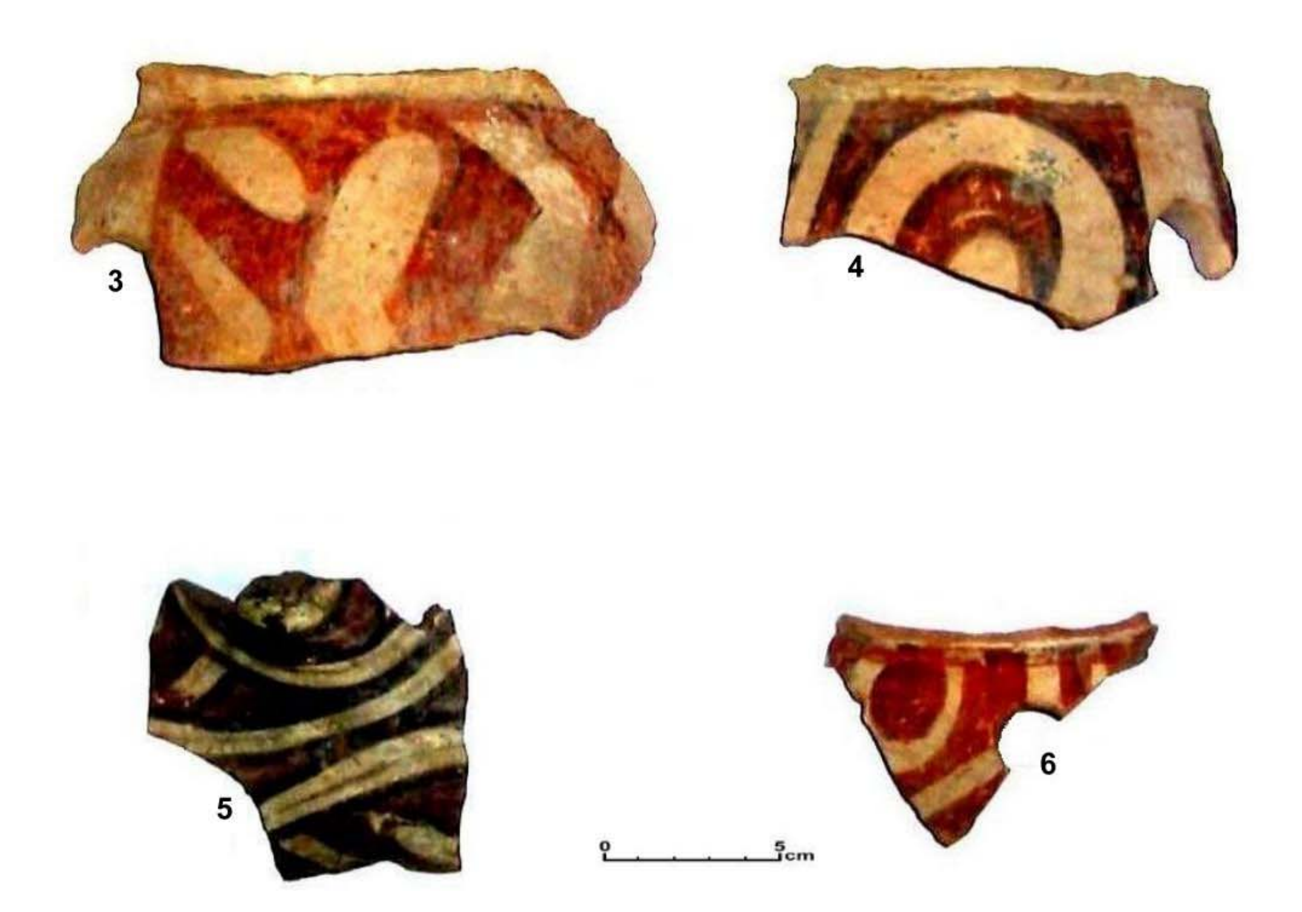

Fig.113. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase suport (1-6).
Din locuința III/15 (3).

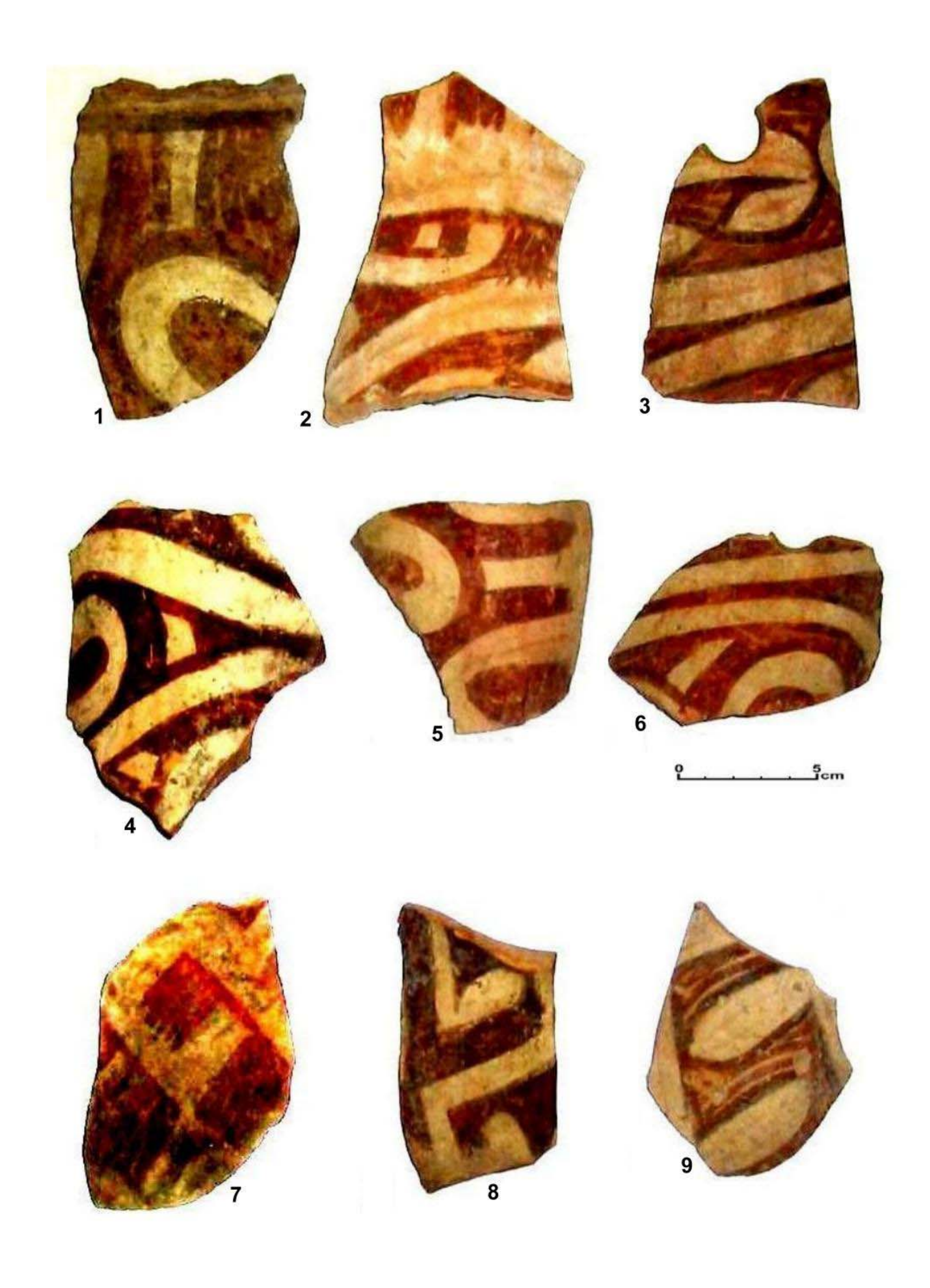

Fig.114. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase suport (1-9).

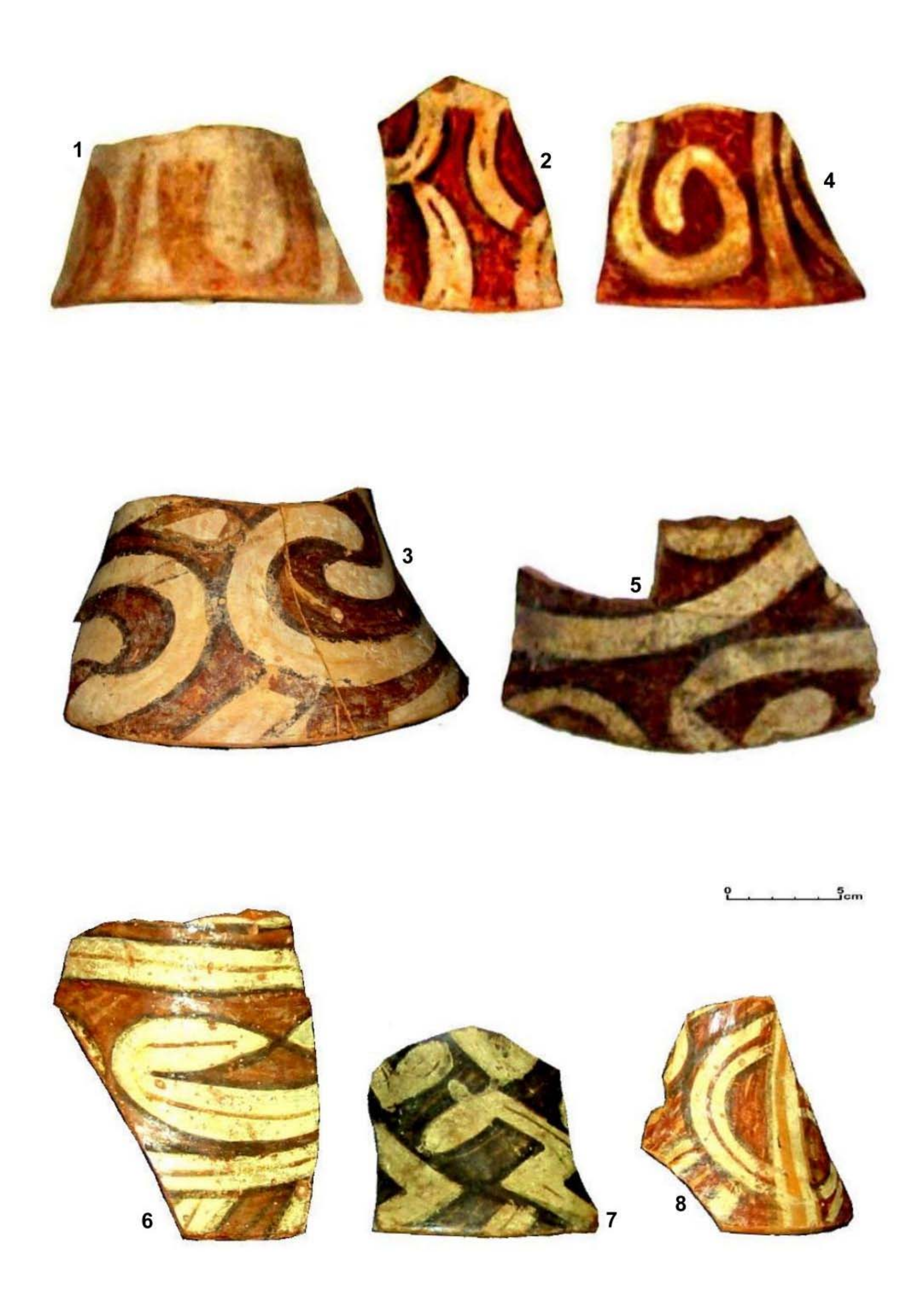

Fig.115. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase suport (1-8).

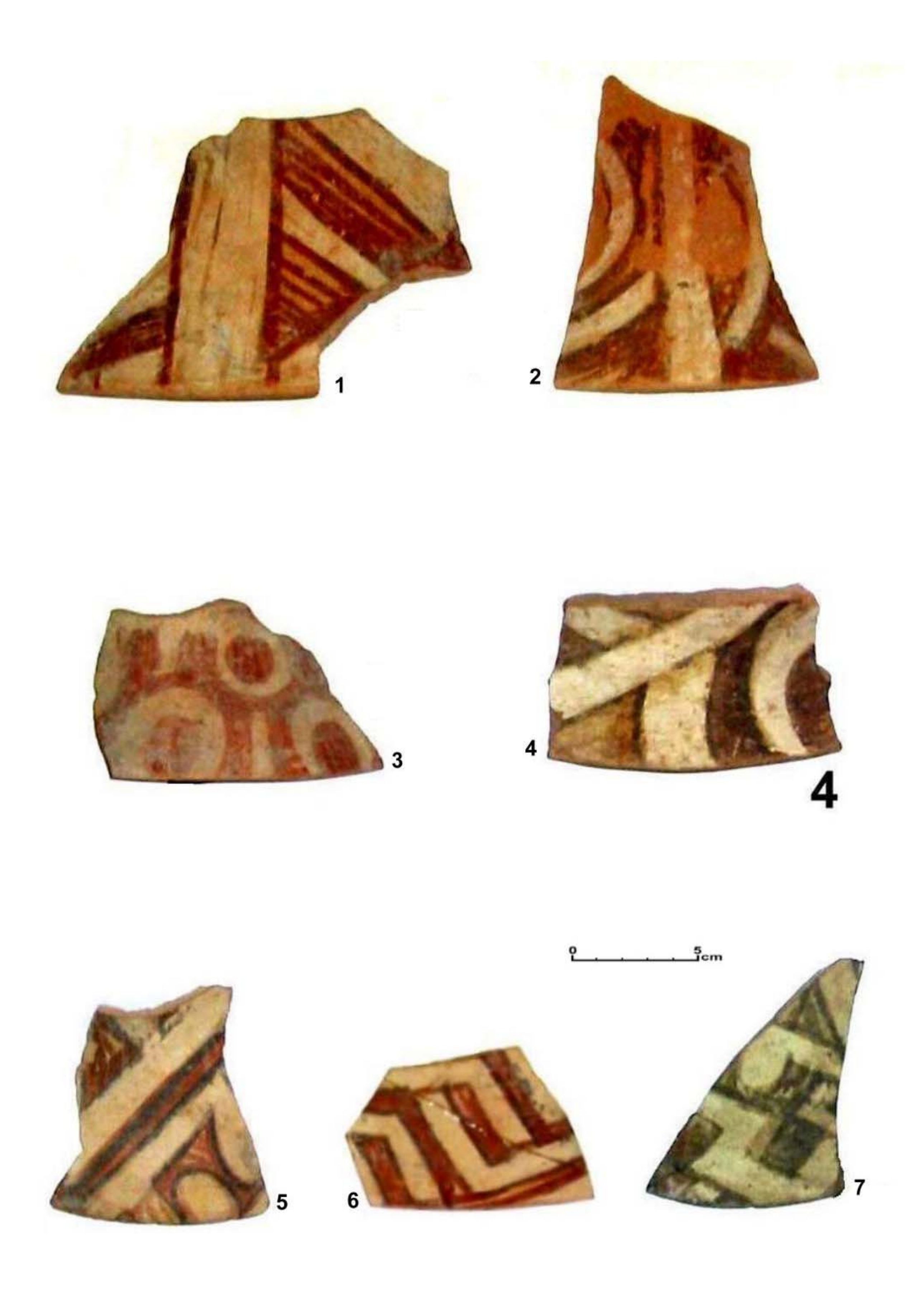

Fig.116. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase suport (1-7).

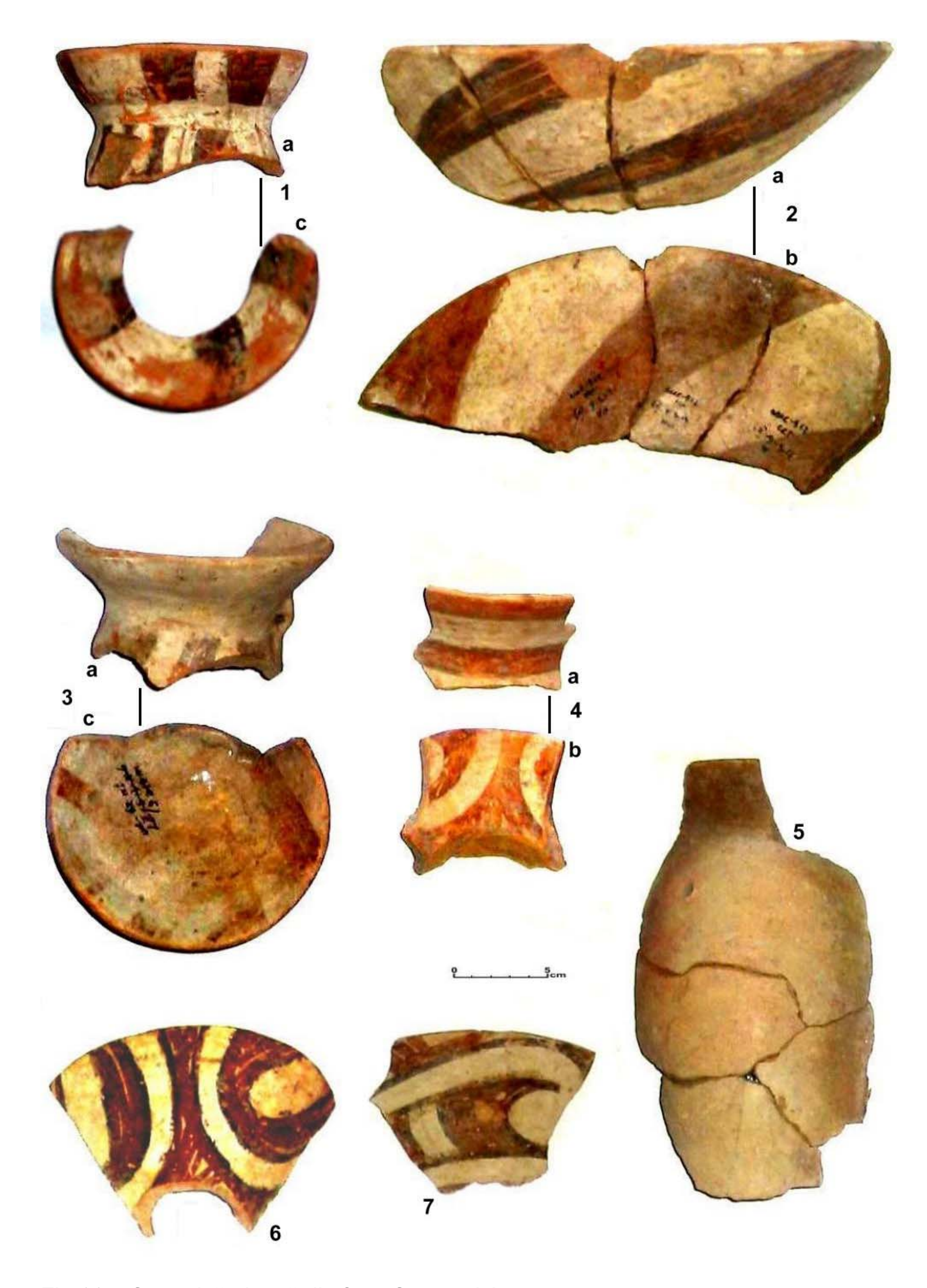

Fig.117. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase suport (1-7);
a – exterior; b – interior; c – vedere de deasupra.

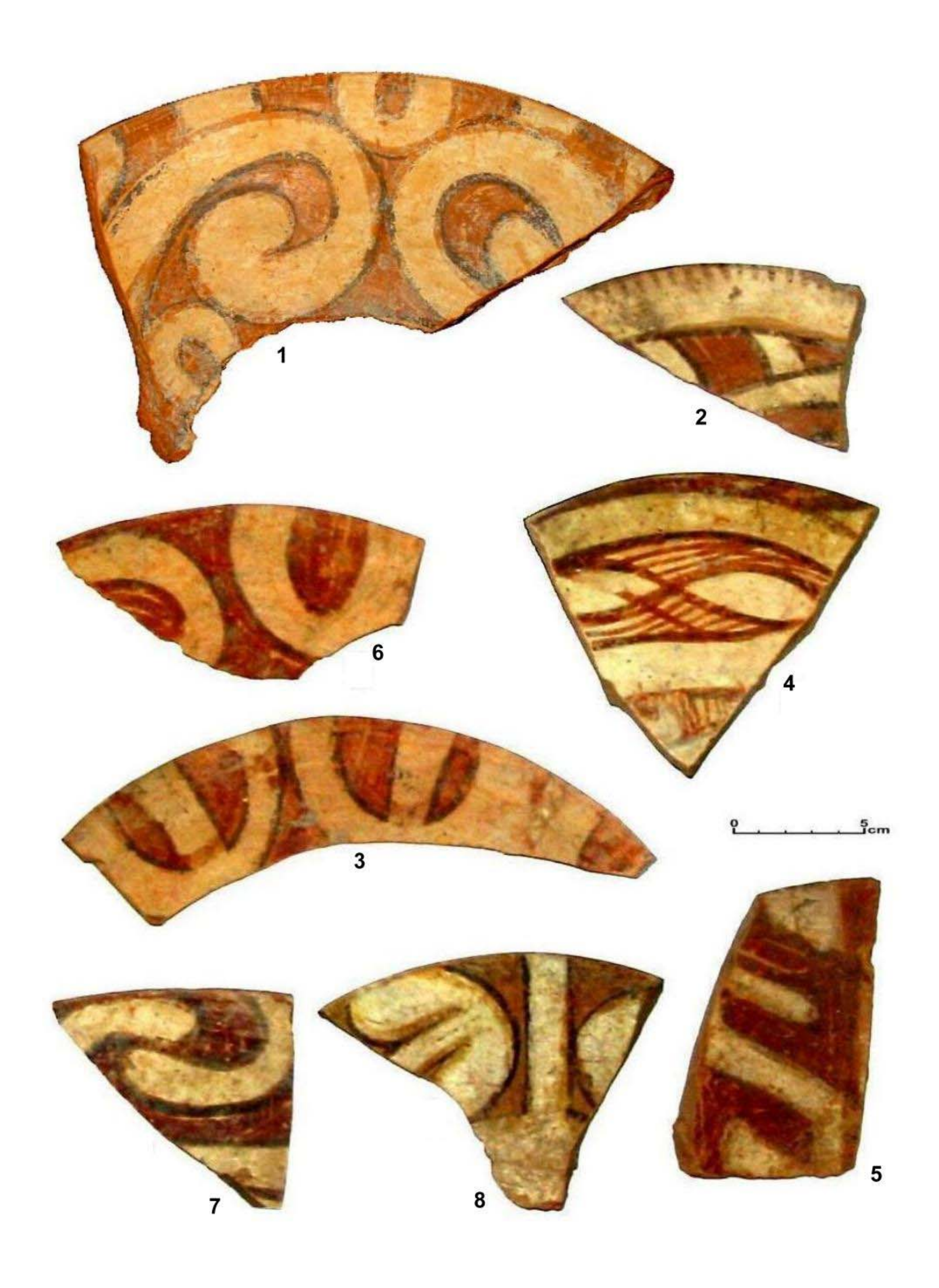

Fig.118. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase suport (1-8).

Fig.119. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: vase suport (1-4);
4 – *apud* Petrescu-Dîmbovița M., 1965, pl.II.

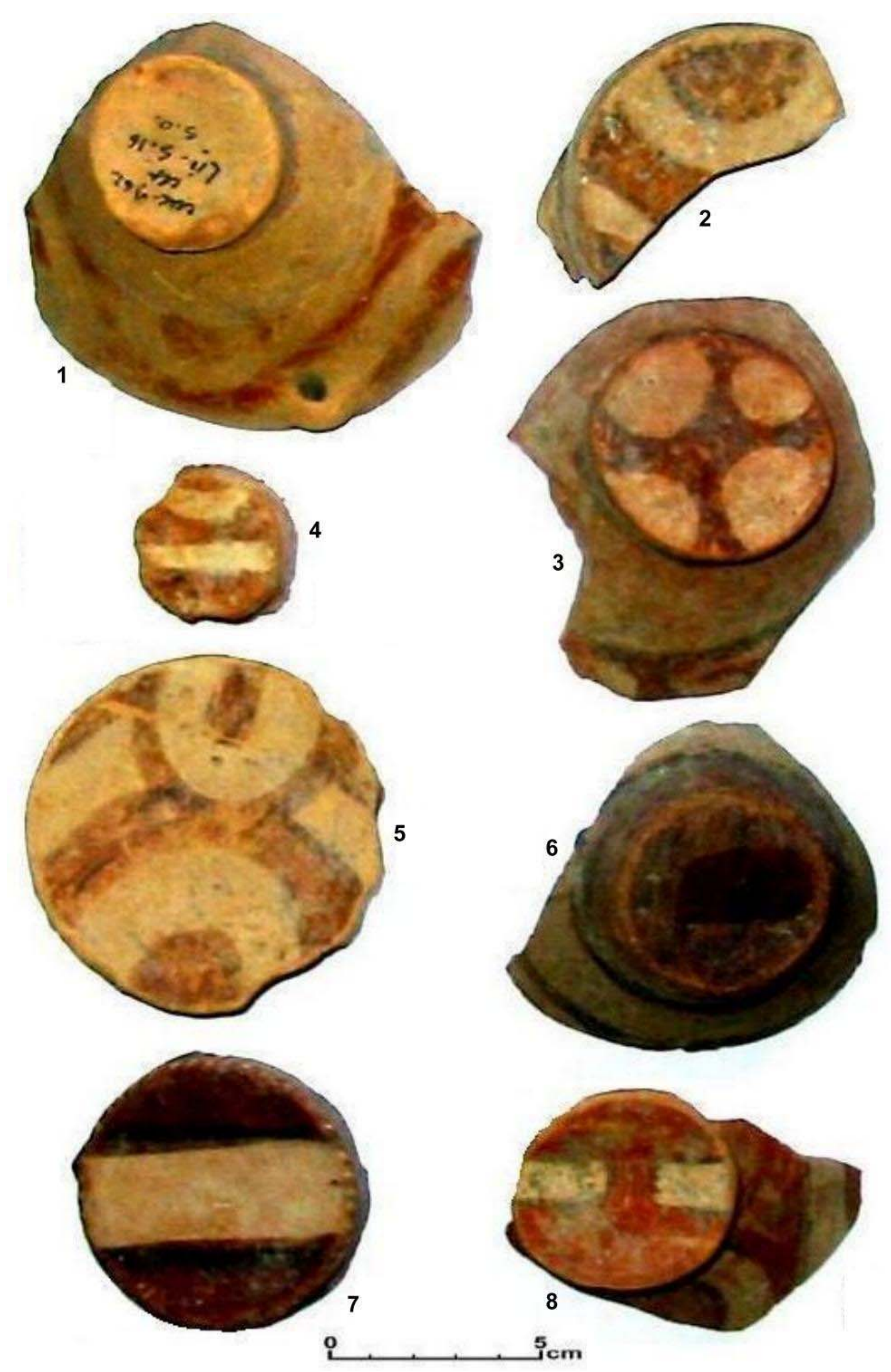

Fig.120. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente şi butoni de la capace (1-8).

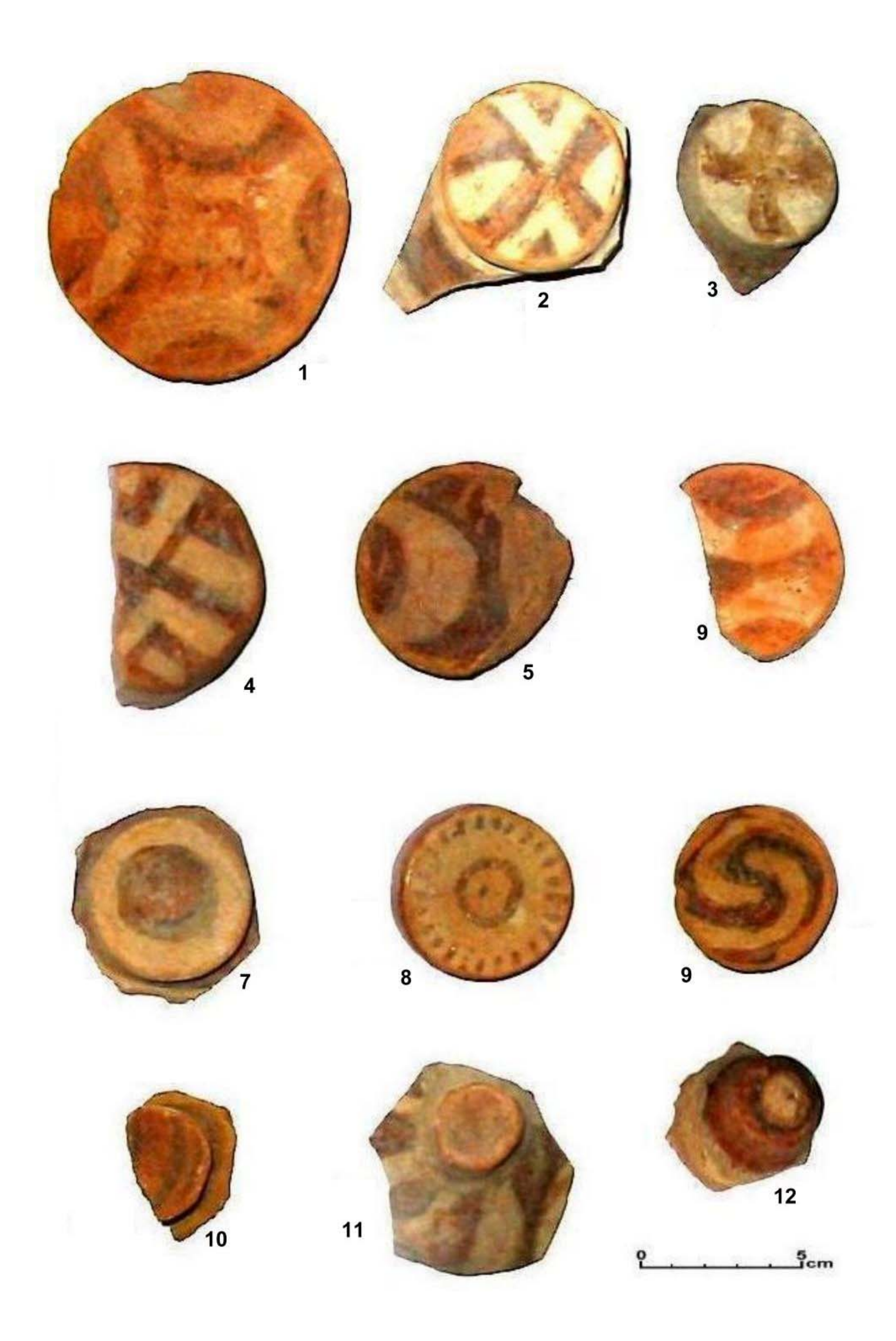

Fig.121. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente şi butoni de la capace (1-12).

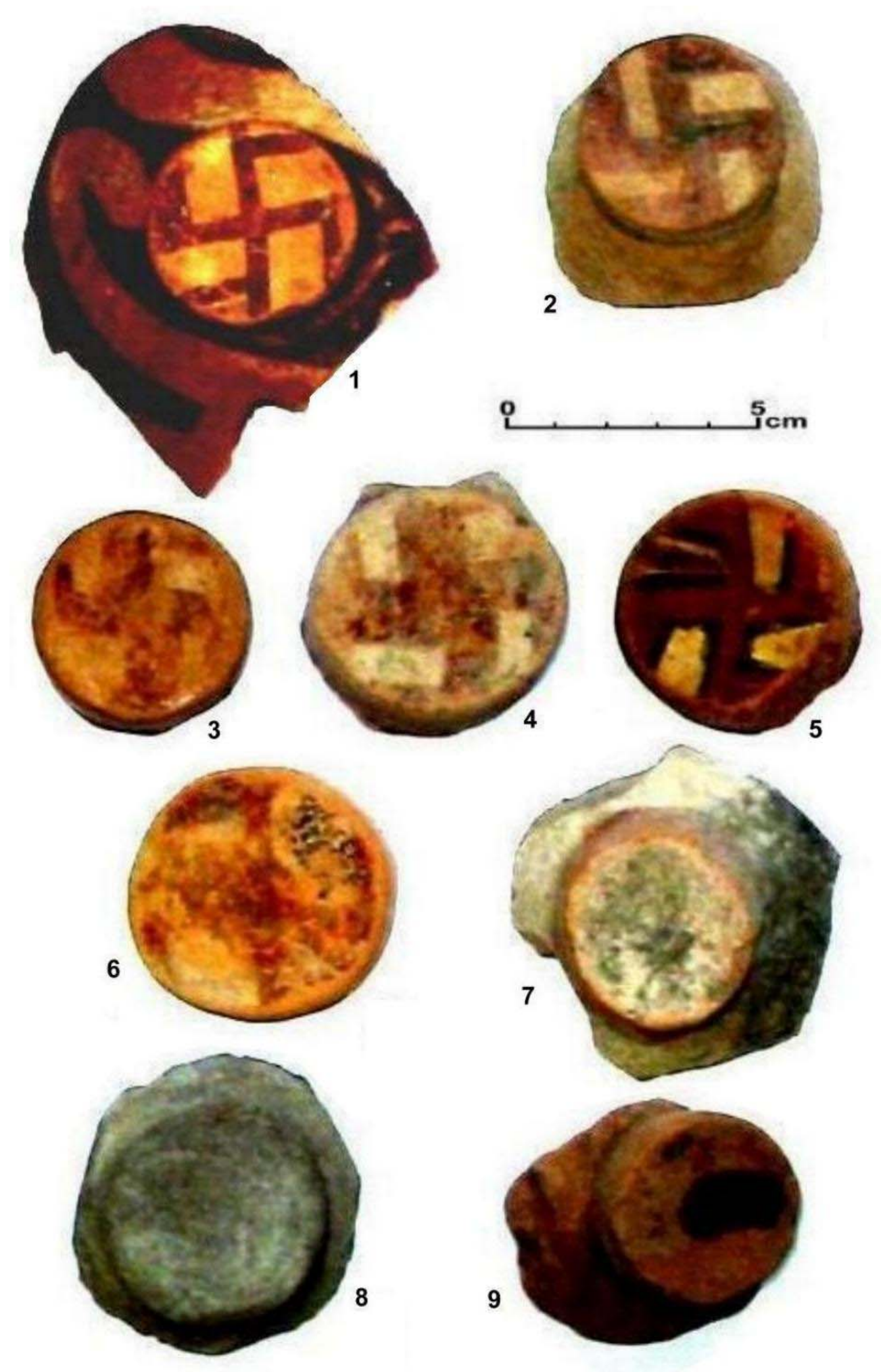

Fig.122. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente şi butoni de la capace (1-9).
Din locuința II/14 (2).

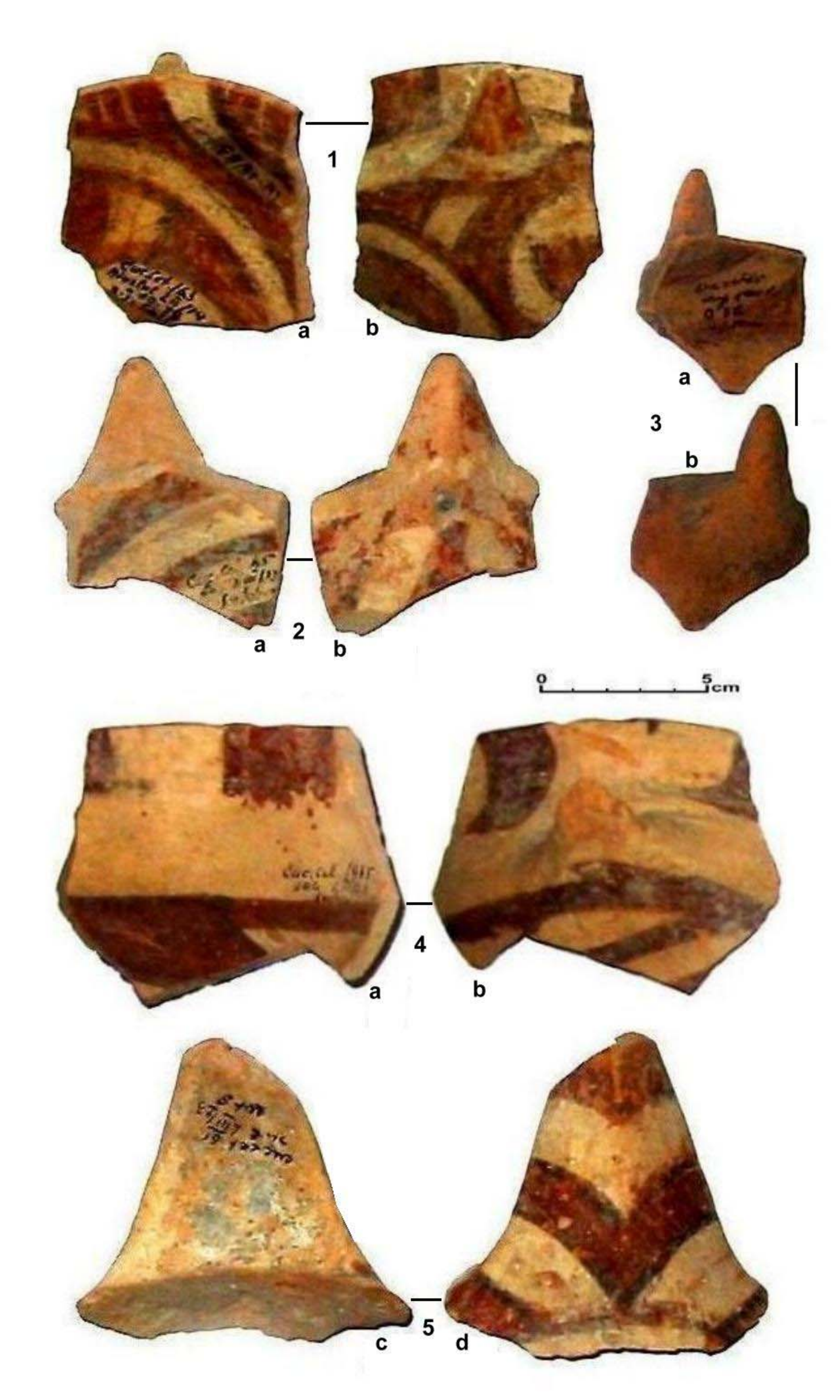

Fig.123. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de vase cu protome zoomorfe (1-5); a – interior; b – exterior.

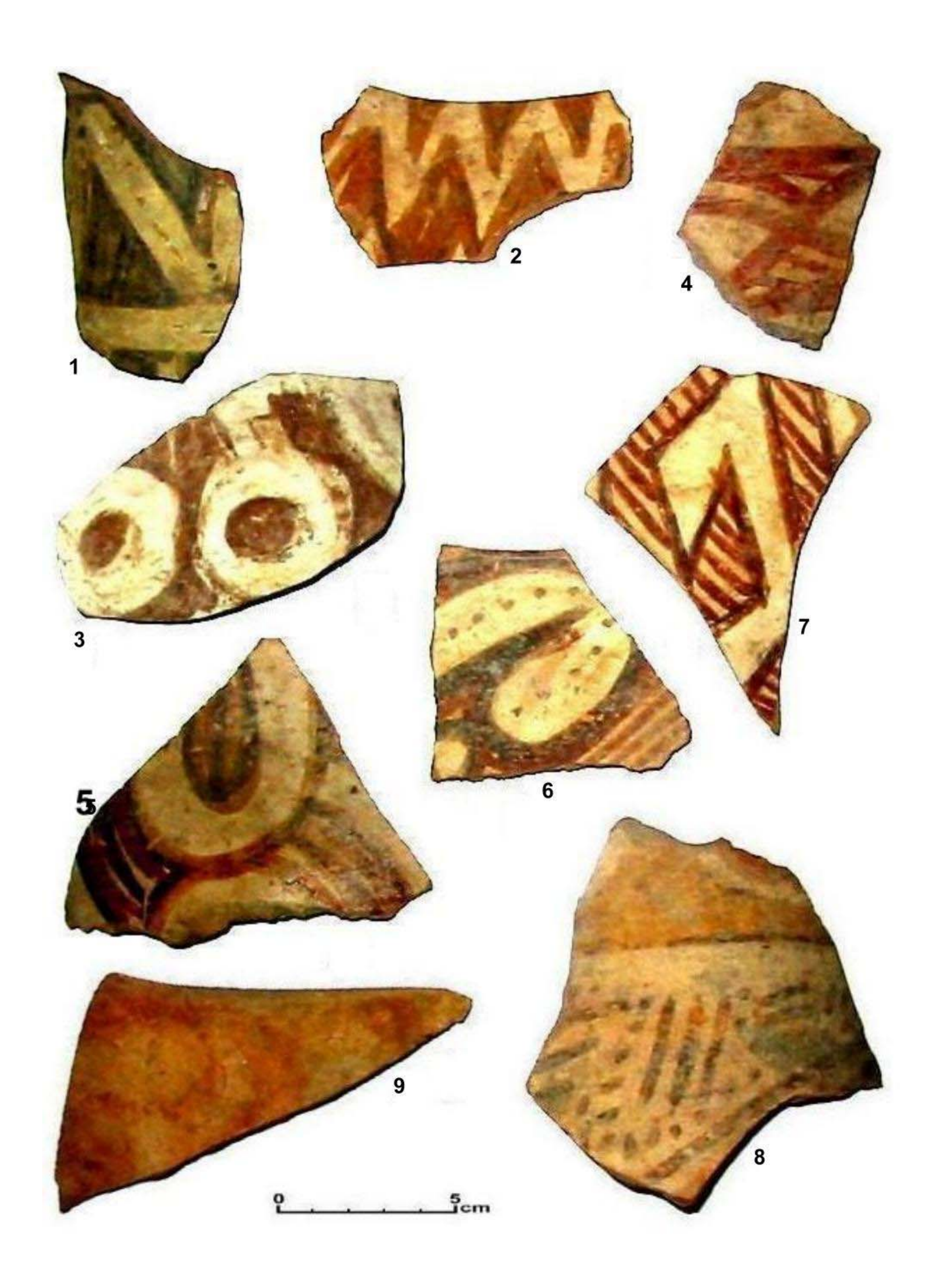

Fig.124. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase de formă neprecizată (1-9).
Din locuința II/14 (9).

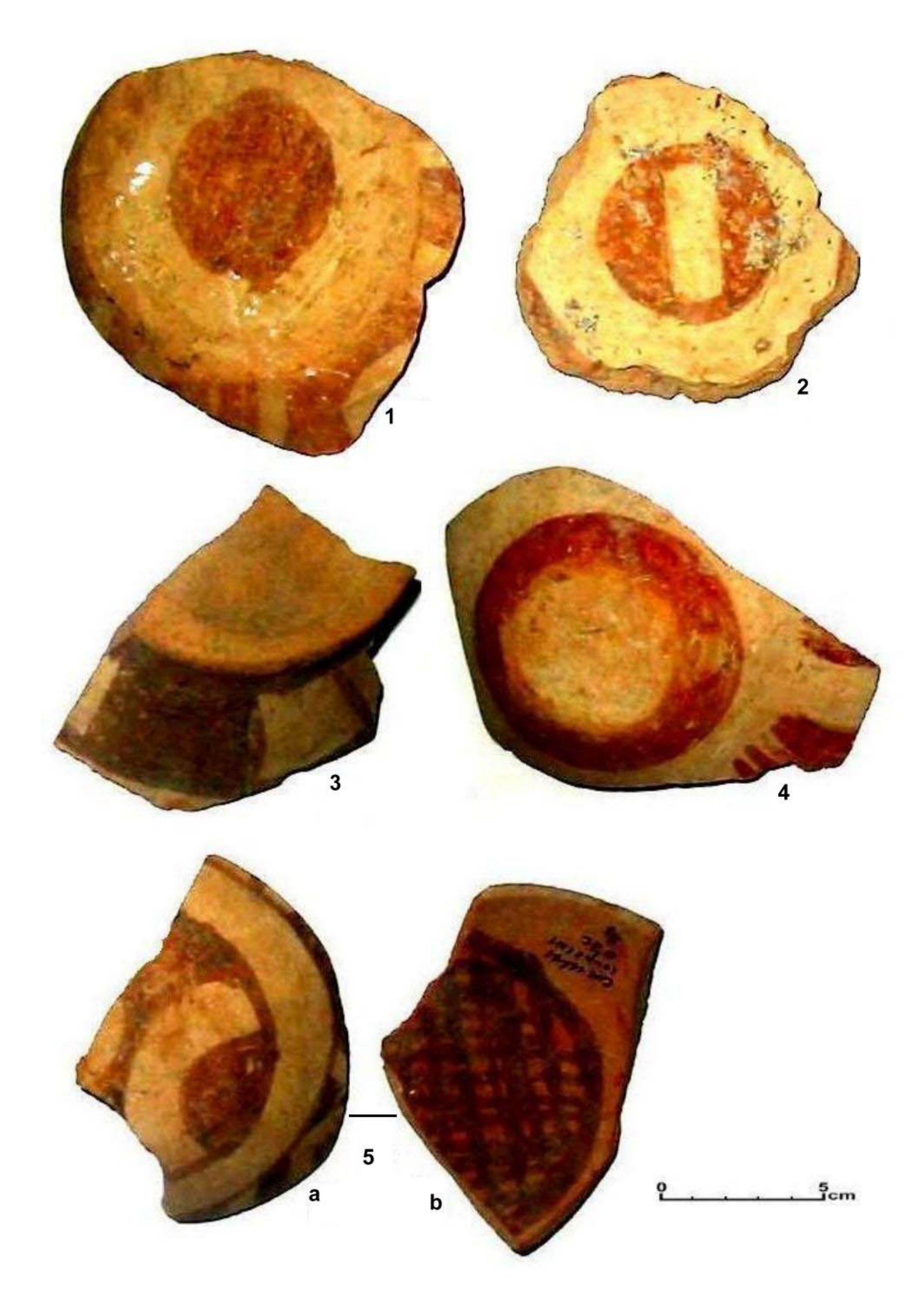

Fig.125. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase de formă neprecizată (1-5); a – exterior; b – interior.
Din locuința II/14 (3);

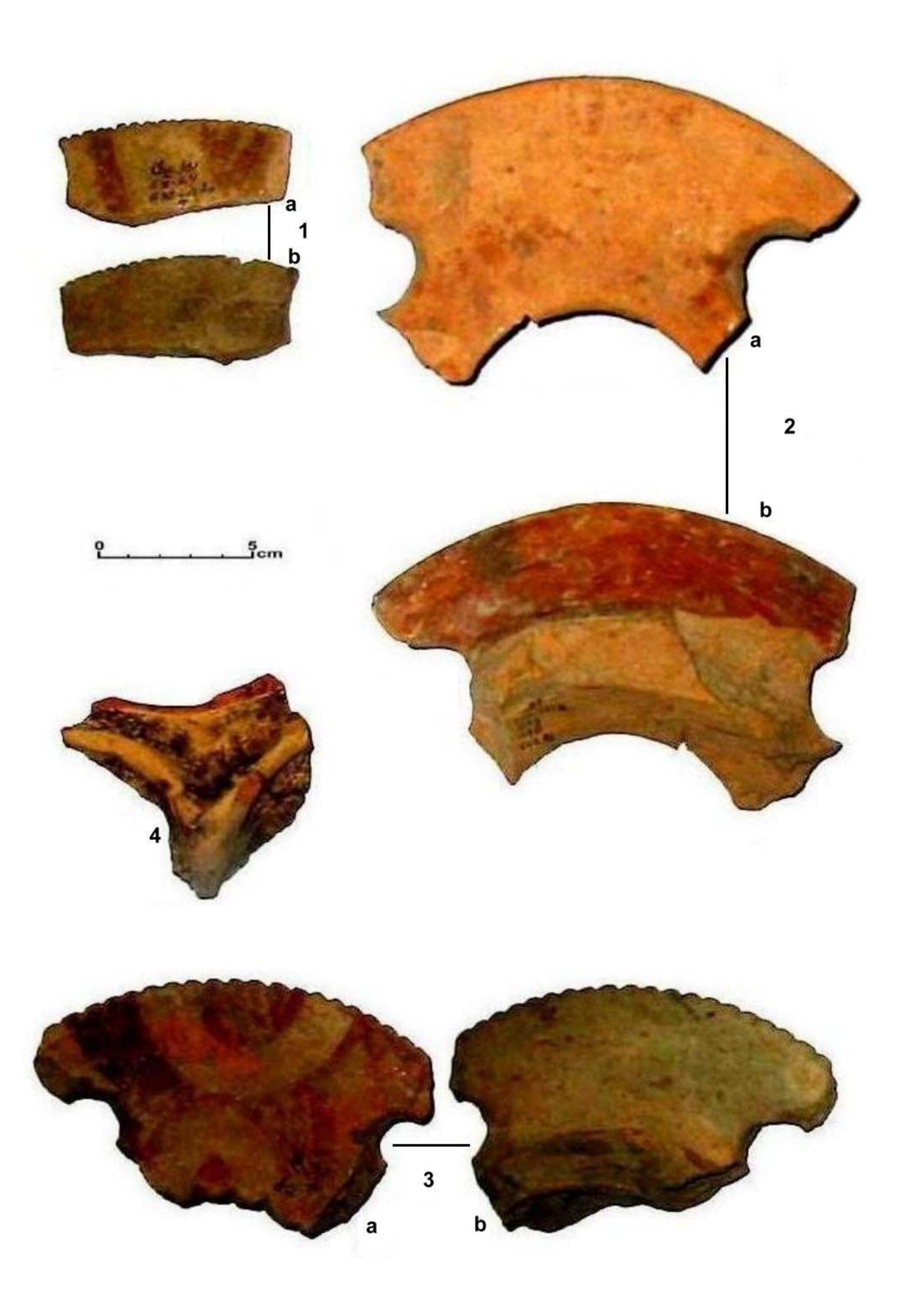
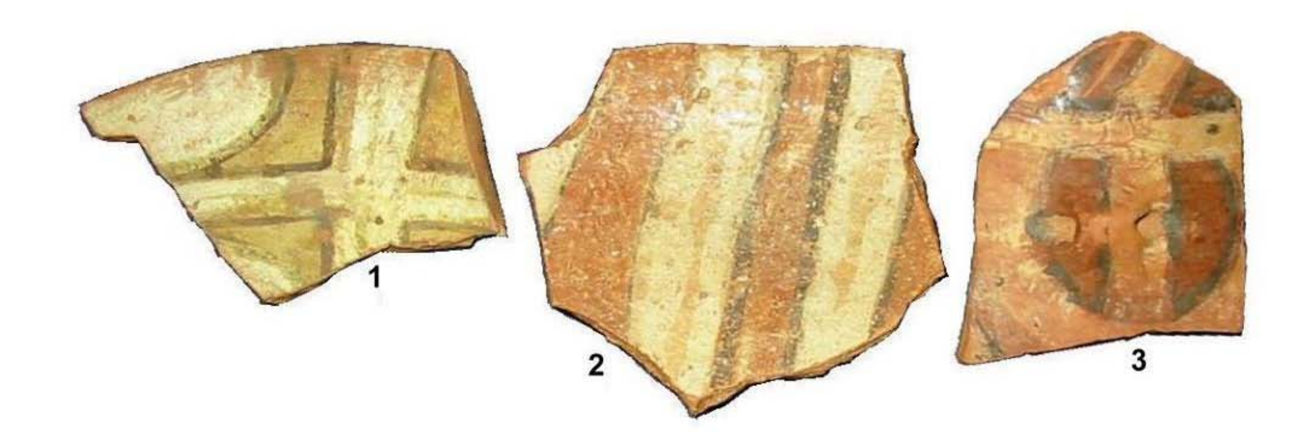
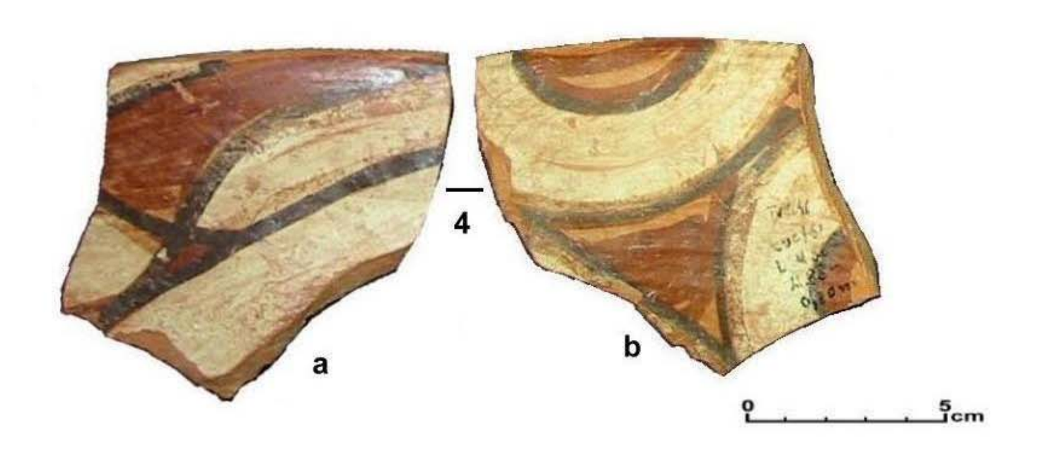

Fig.126. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase de formă neprecizată (1-4); a – interior; b – exterior.

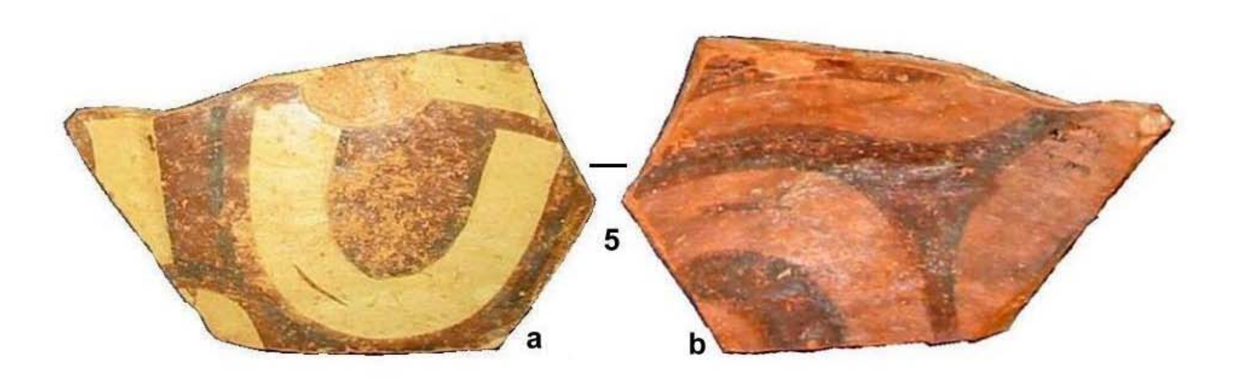

Fig.127. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente din vase de formă neprecizată (1-5); a – exterior; b – interior.

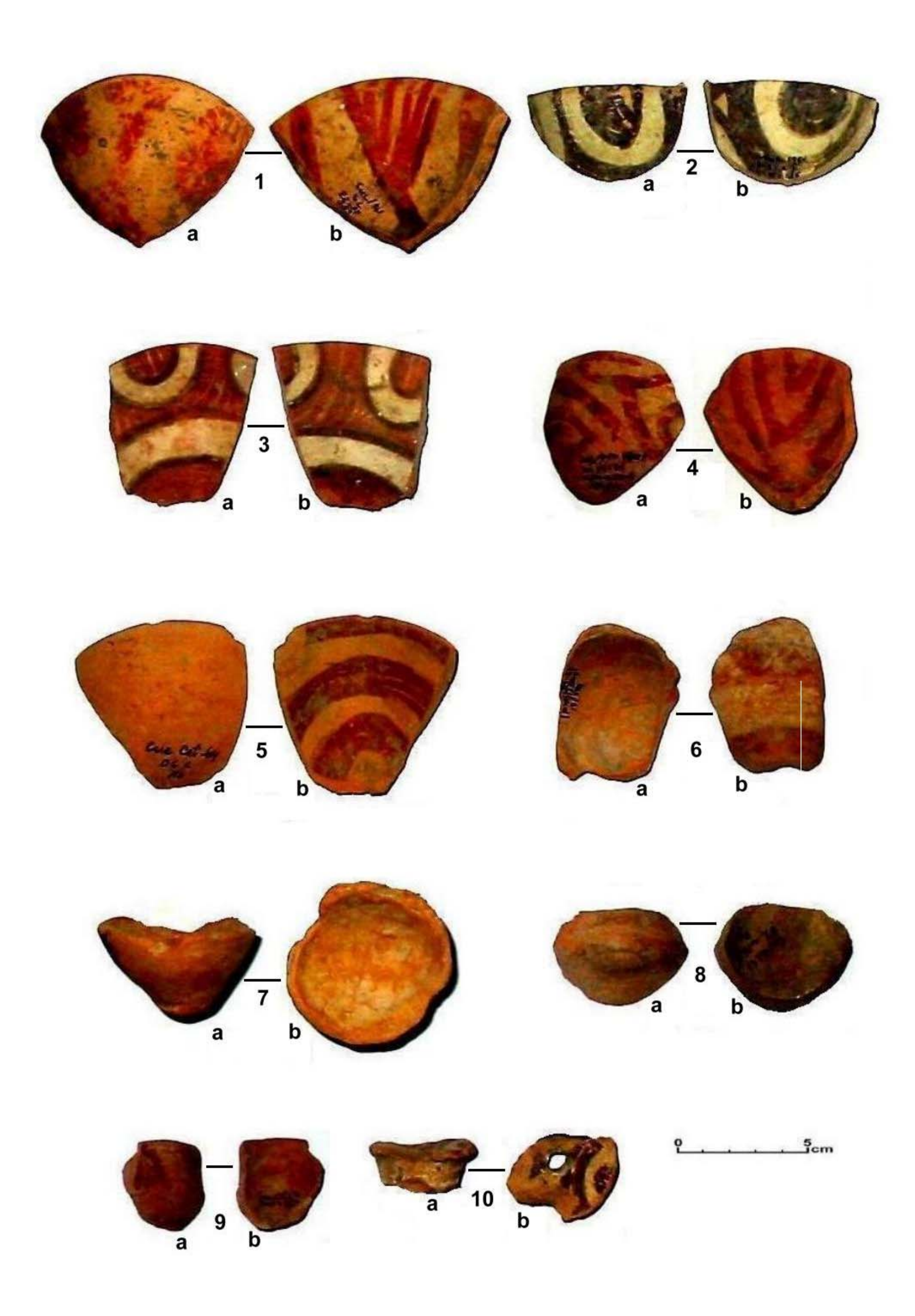

Fig.128. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Vase miniatură: boluri (1-2, 4-5), pahar (3) şi forme nedefinite (6-10);
a – exterior; b – interior.

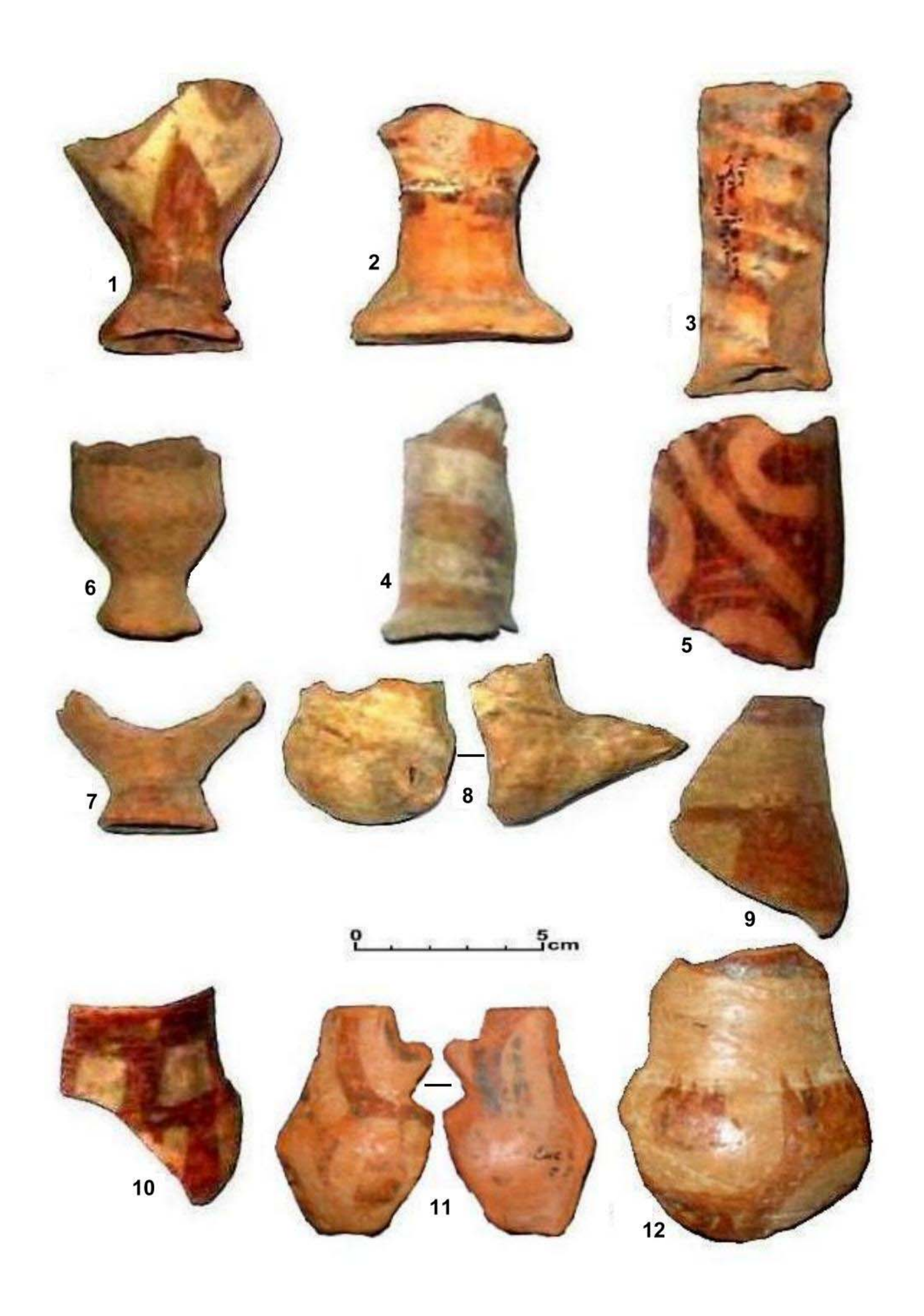

Fig.129. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Vase miniatură: vase cu picior (1-2, 6-7), vase suport (3-5),
vas cu tub lateral (8), vase cu gât şi corpul bombat (9-12).

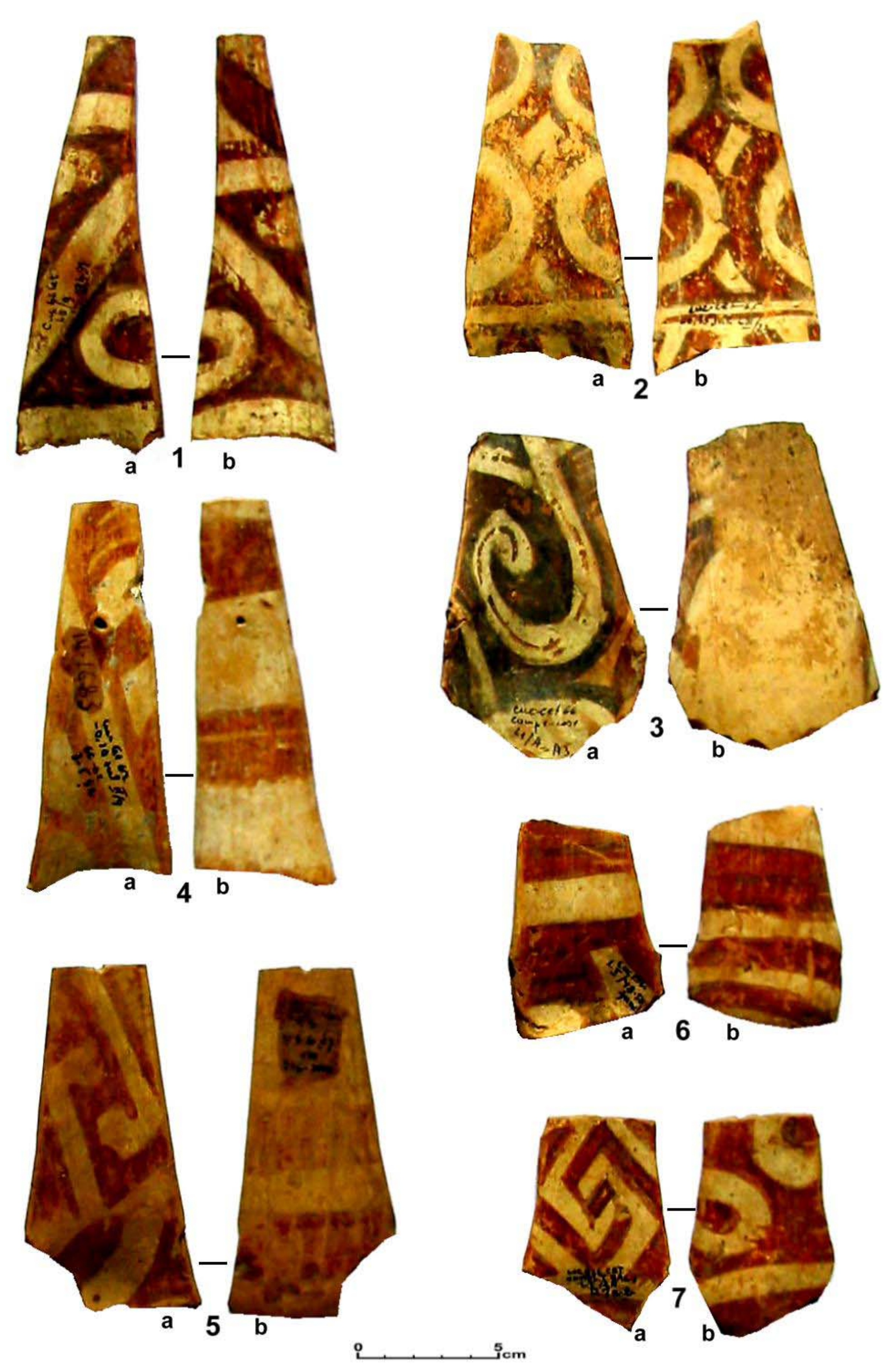

Fig.130. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de cozi de polonice (1-7); a – față; b – spate.

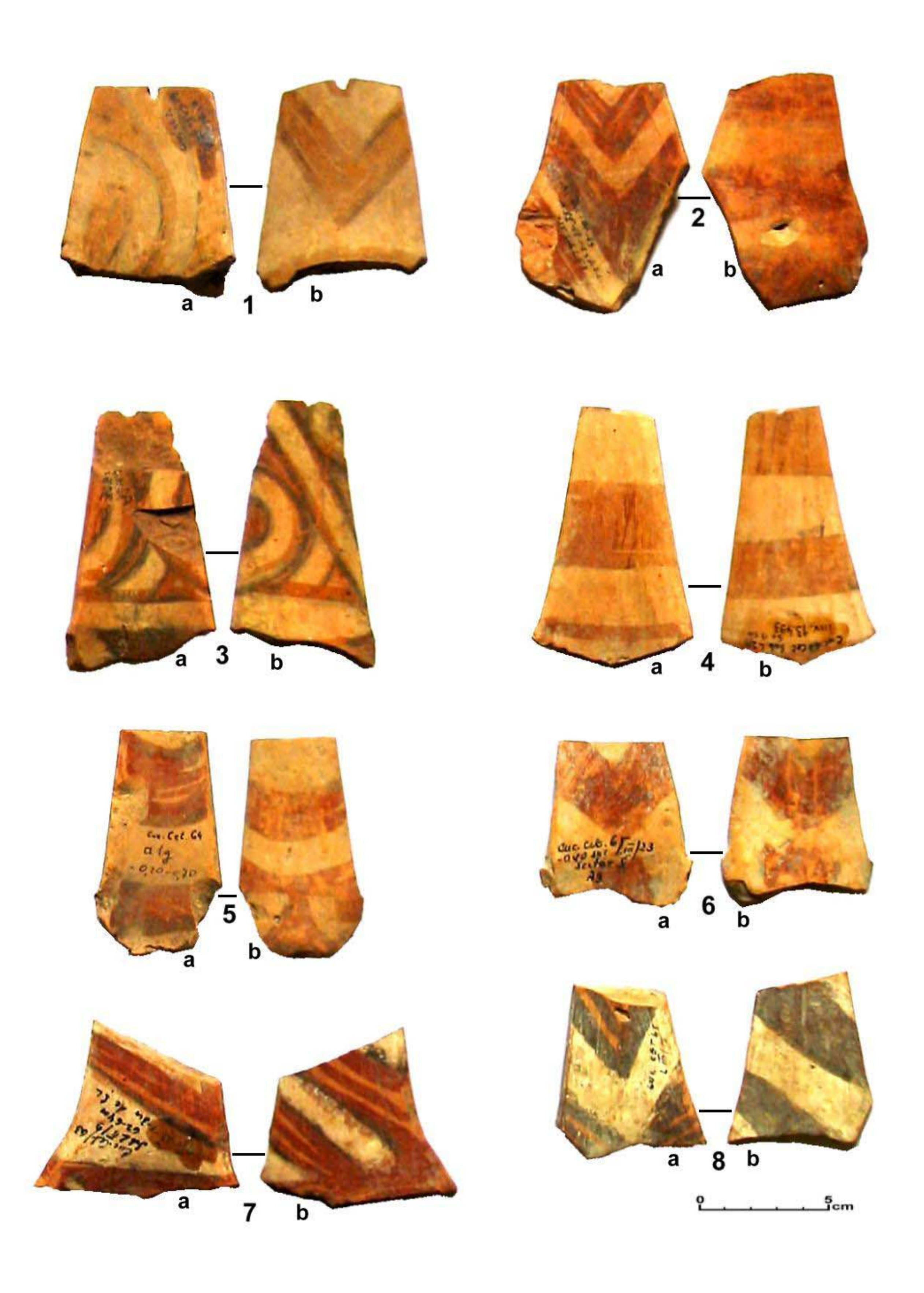

Fig.131. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de cozi de polonice (1-8); a – față; b – spate.
Din locuința III/15 (8).

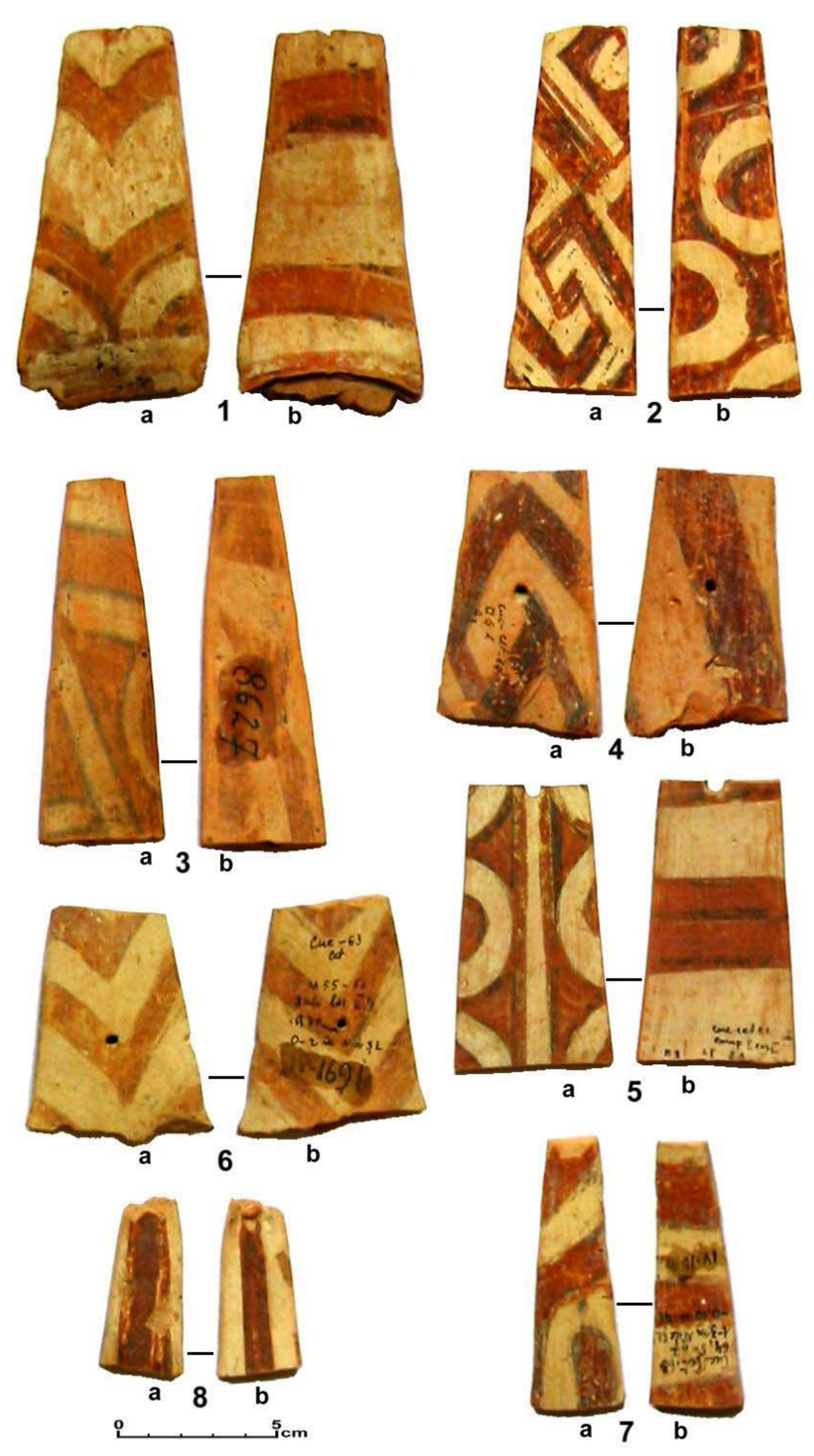

Fig.132. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de cozi de polonice (1-8); a – față; b – spate.

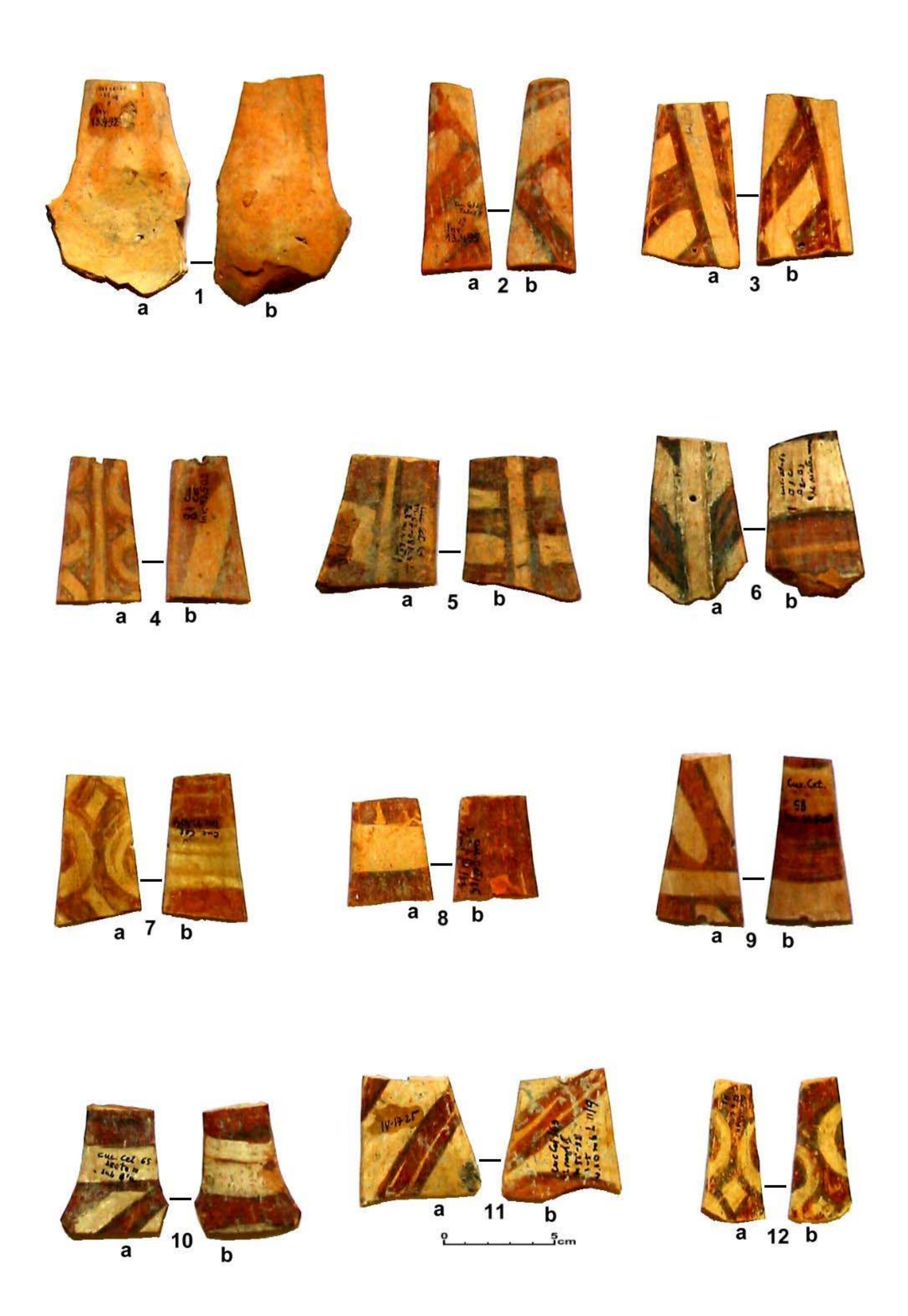

Fig.133. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de cozi de polonice (1-12); a – față; b – spate.

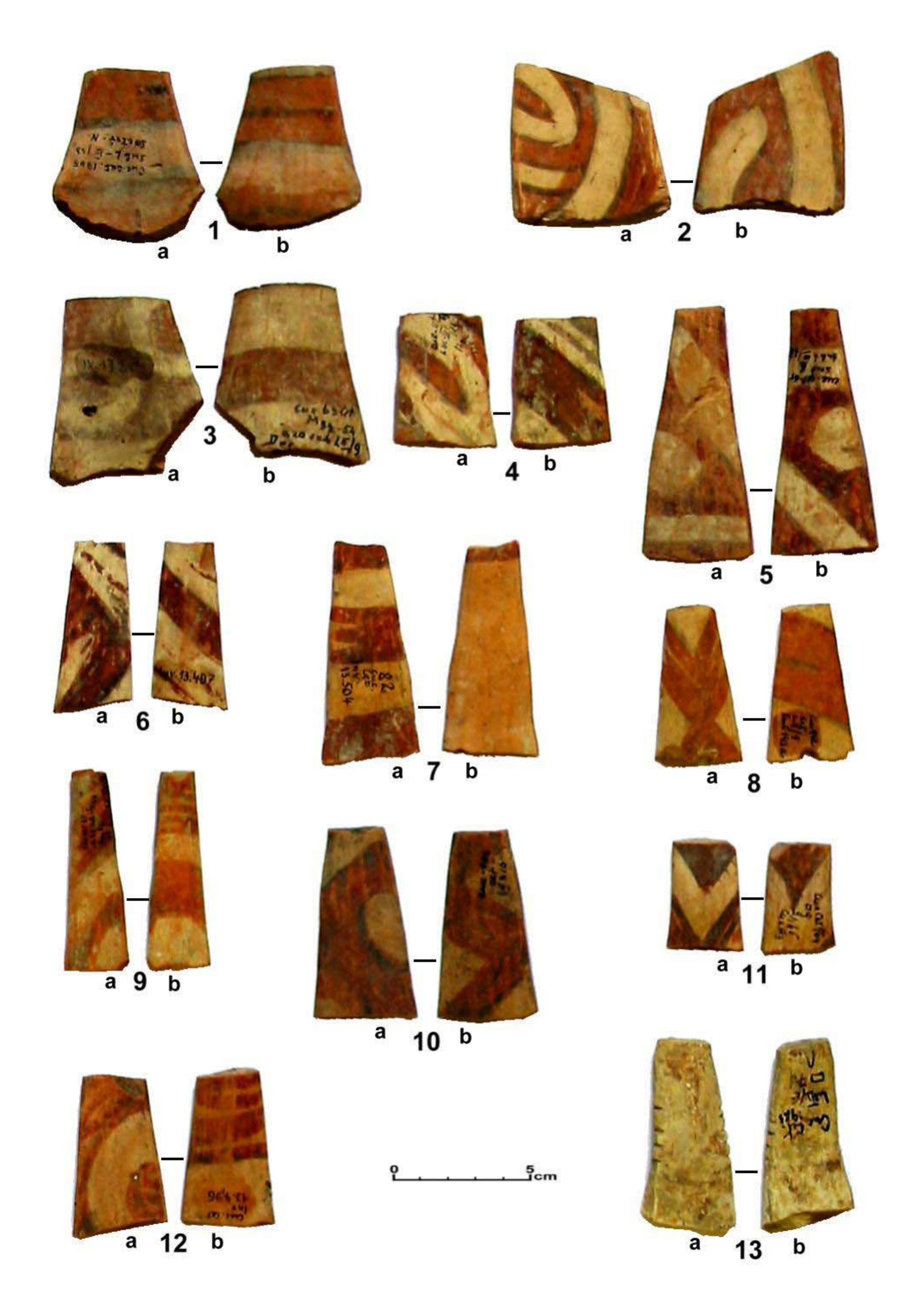

Fig.134. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de cozi de polonice (1-13); a – față; b – spate.

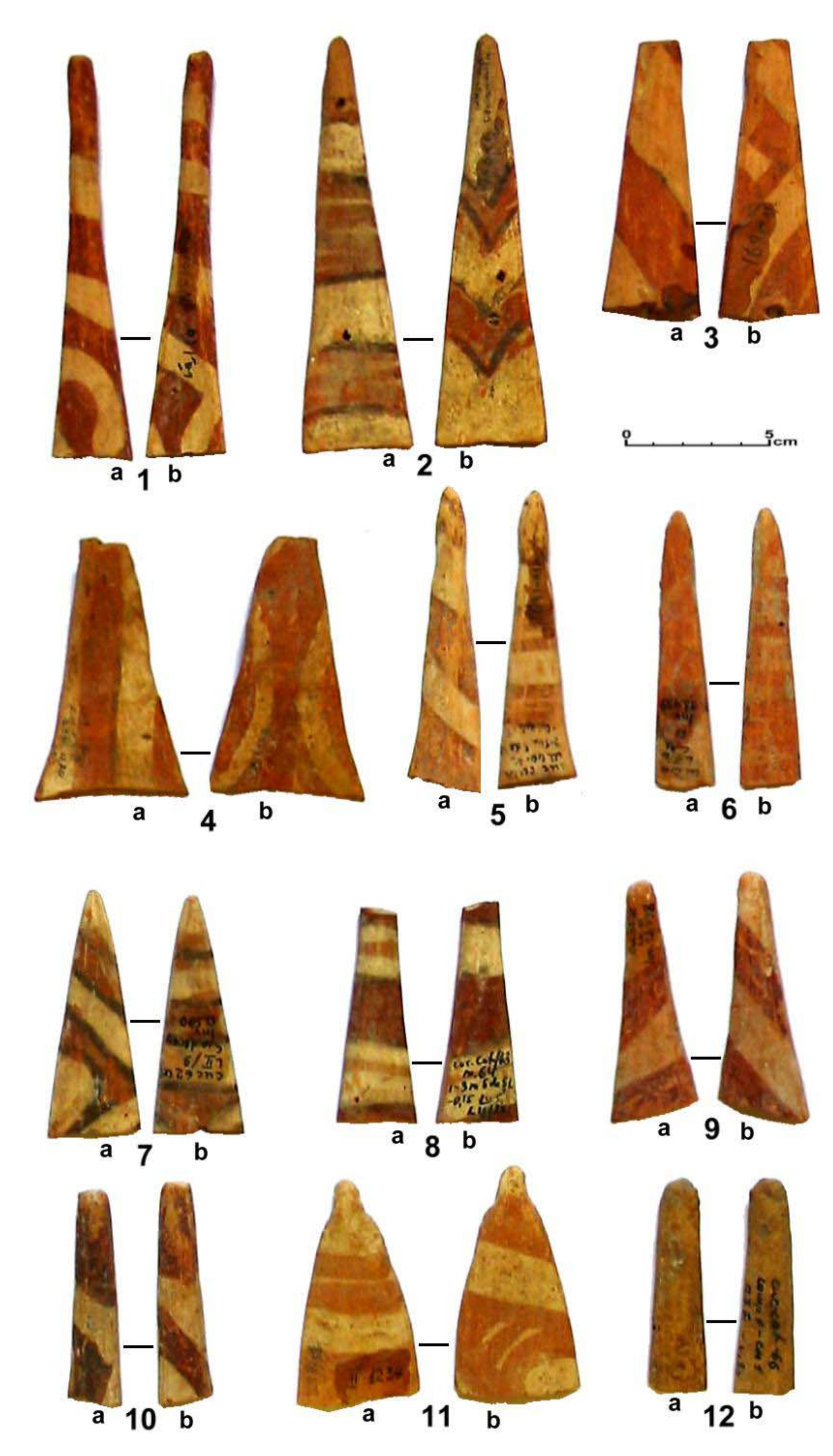

Fig. 135. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de cozi de polonice (1-12); a – față; b – spate.

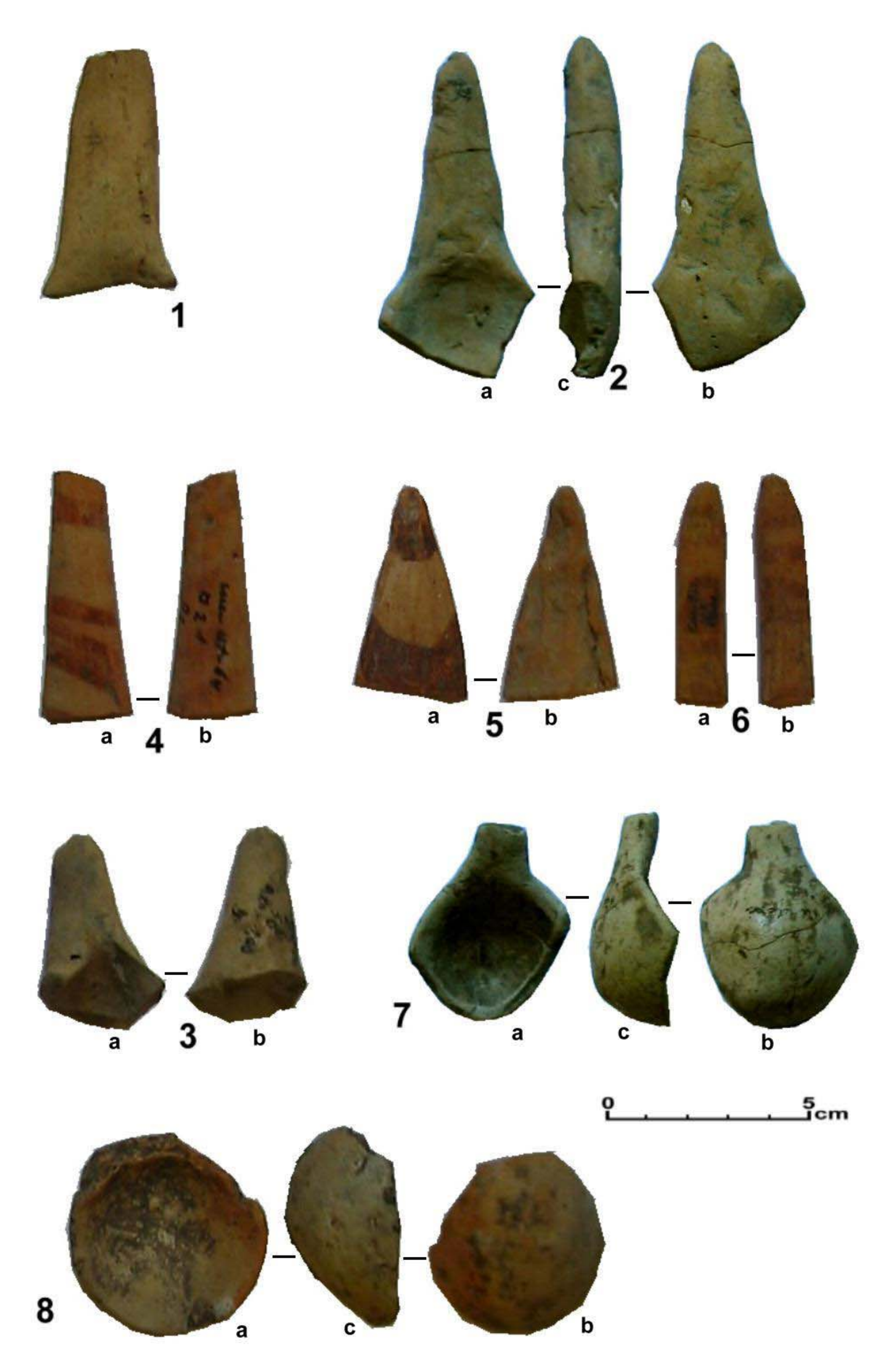

Fig.136. Ceramică pictată din faza Cucuteni A.
Fragmente de cozi şi căuşe de polonice (1-8); a – față; b – spate.

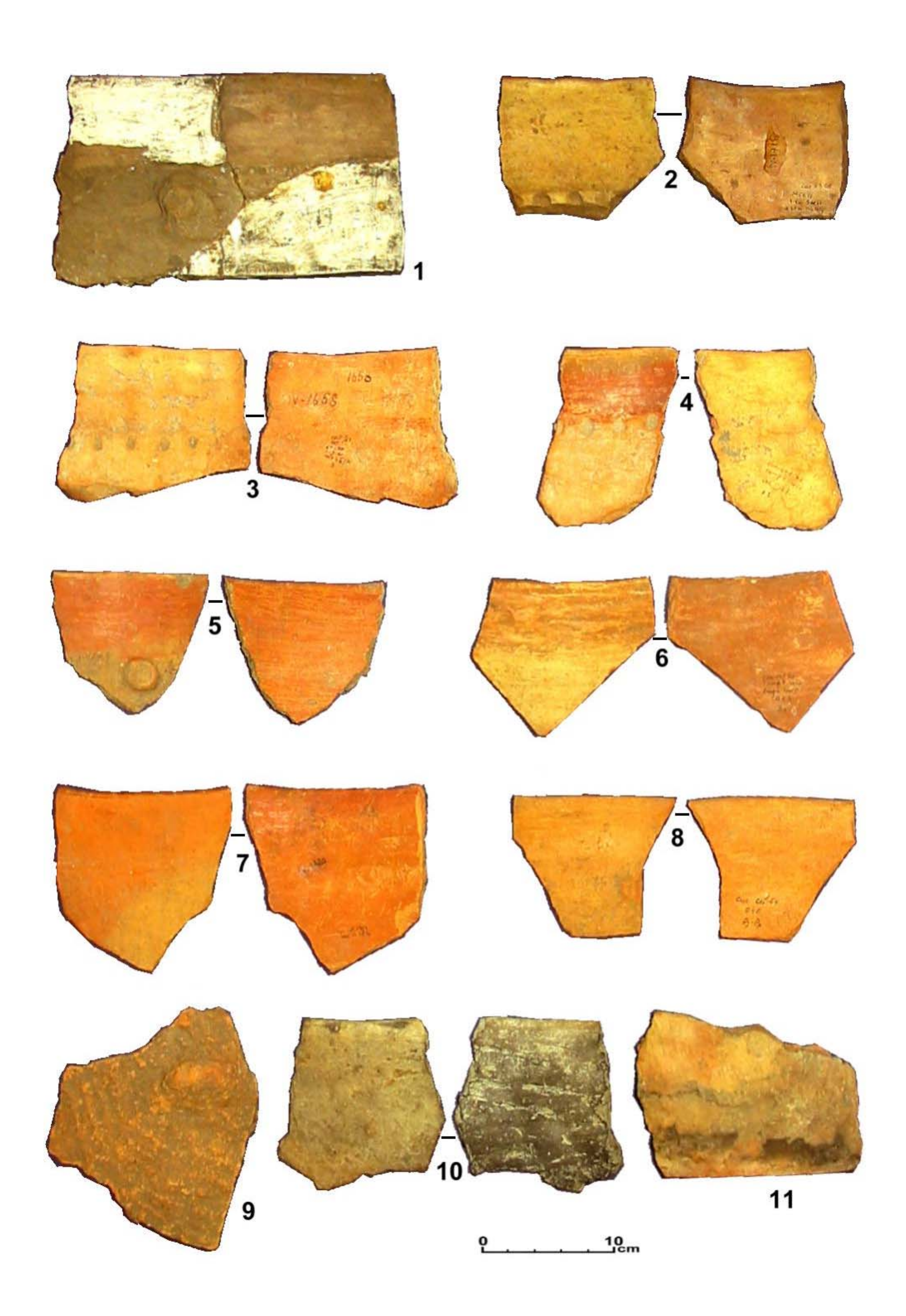

Fig.137. Ceramică nedecorată de uz casnic din faza Cucuteni A
Forme ceramice: chiupuri (1-11).

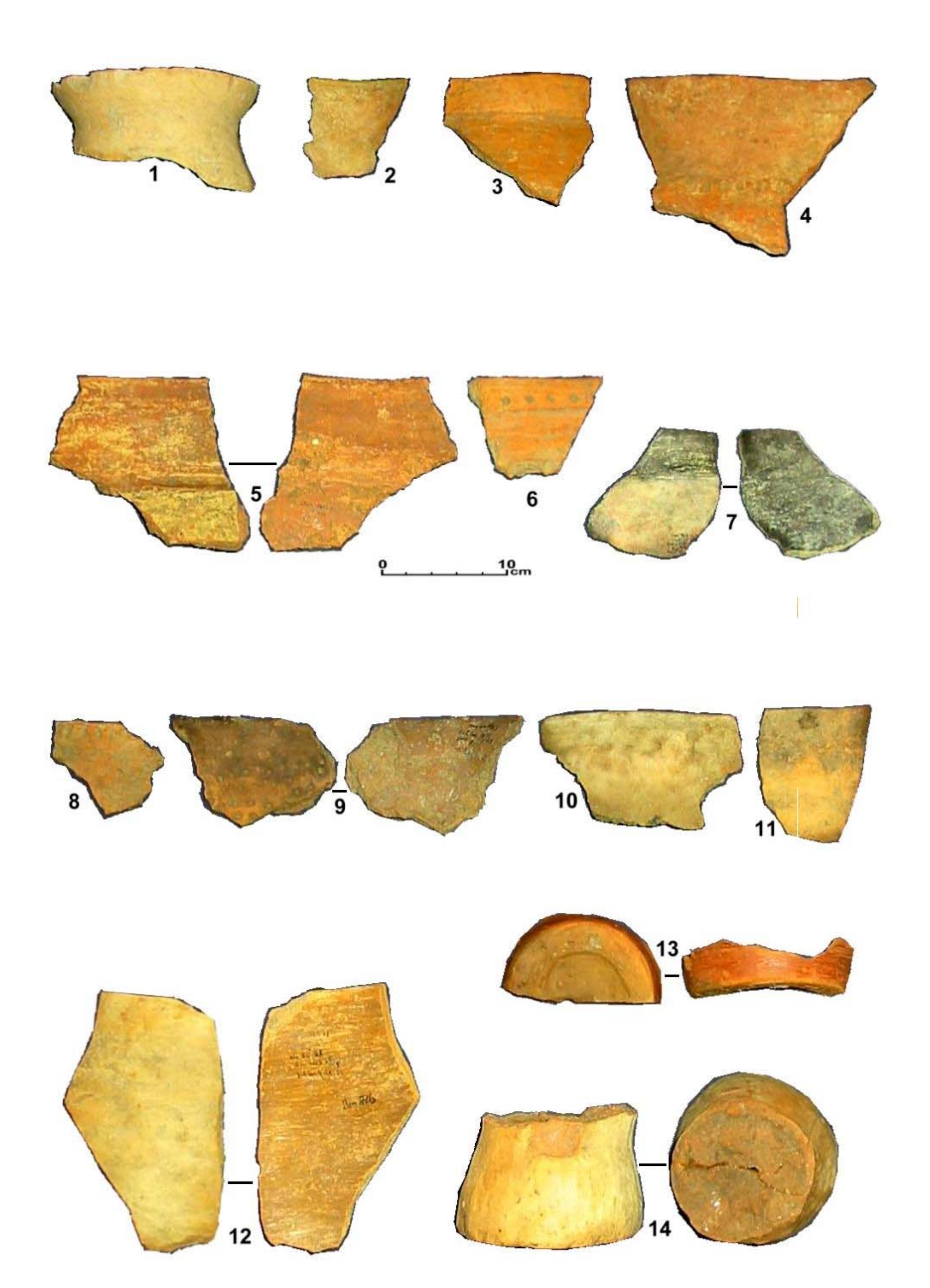

Fig.138. Ceramică nedecorată de uz casnic din faza Cucuteni A.
Fragmente din diverse forme de vase cu corpul bombat (1-7, 11-12),
precum şi de la vase de tip neprecizat (8-10, 13-14).
Din locuința III/15 (9).

Fig.139. Ceramică nedecorată de uz casnic din faza Cucuteni A.
Forme ceramice: castron (1) şi vase miniatură (2-18): străchini (2-4, 14-15), vase cu picior (5-9), vase bitronconice (10, 12-13, 17-18) şi vase cu corp bombat (11, 16);
18 – vas bitronconic cu o reprezentare schematică antropomorfă incizată.
Din locuințele II/14 (9) şi III/15 (3-4).

Fig. 140. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: pahare (1-4), vase cu corpul bombat, cu marginea scurtă şi răsfrântă (5-7) şi vase mari cu umăr, gât mai mult sau mai puțin înalt şi cu marginea răsfrântă (8-9).

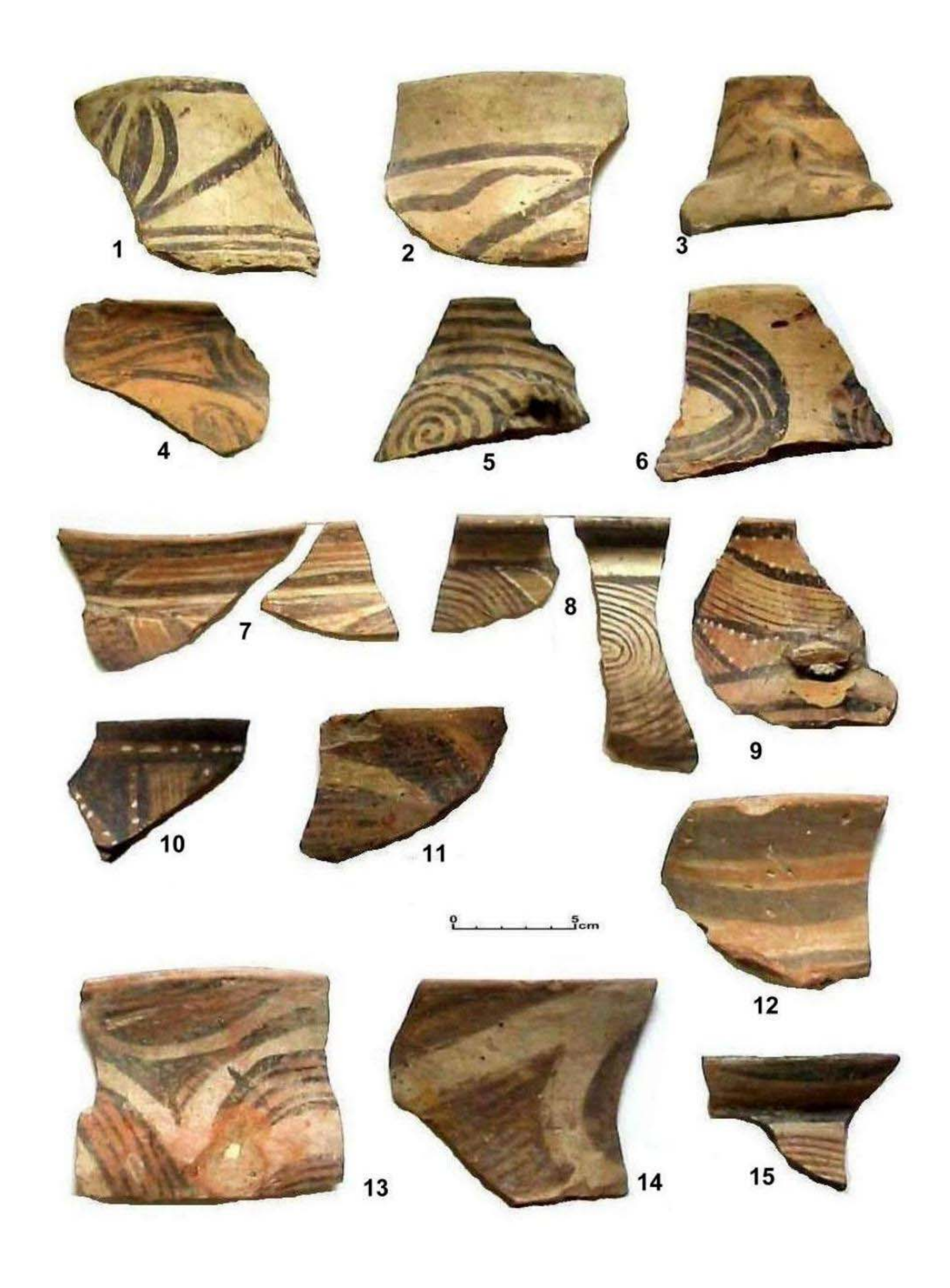

Fig. 141. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat şi gâtul înalt (1, 6, 10-14) şi vase cu corpul bombat, cu marginea scurtă şi răsfrântă (2-5, 7-9, 15).

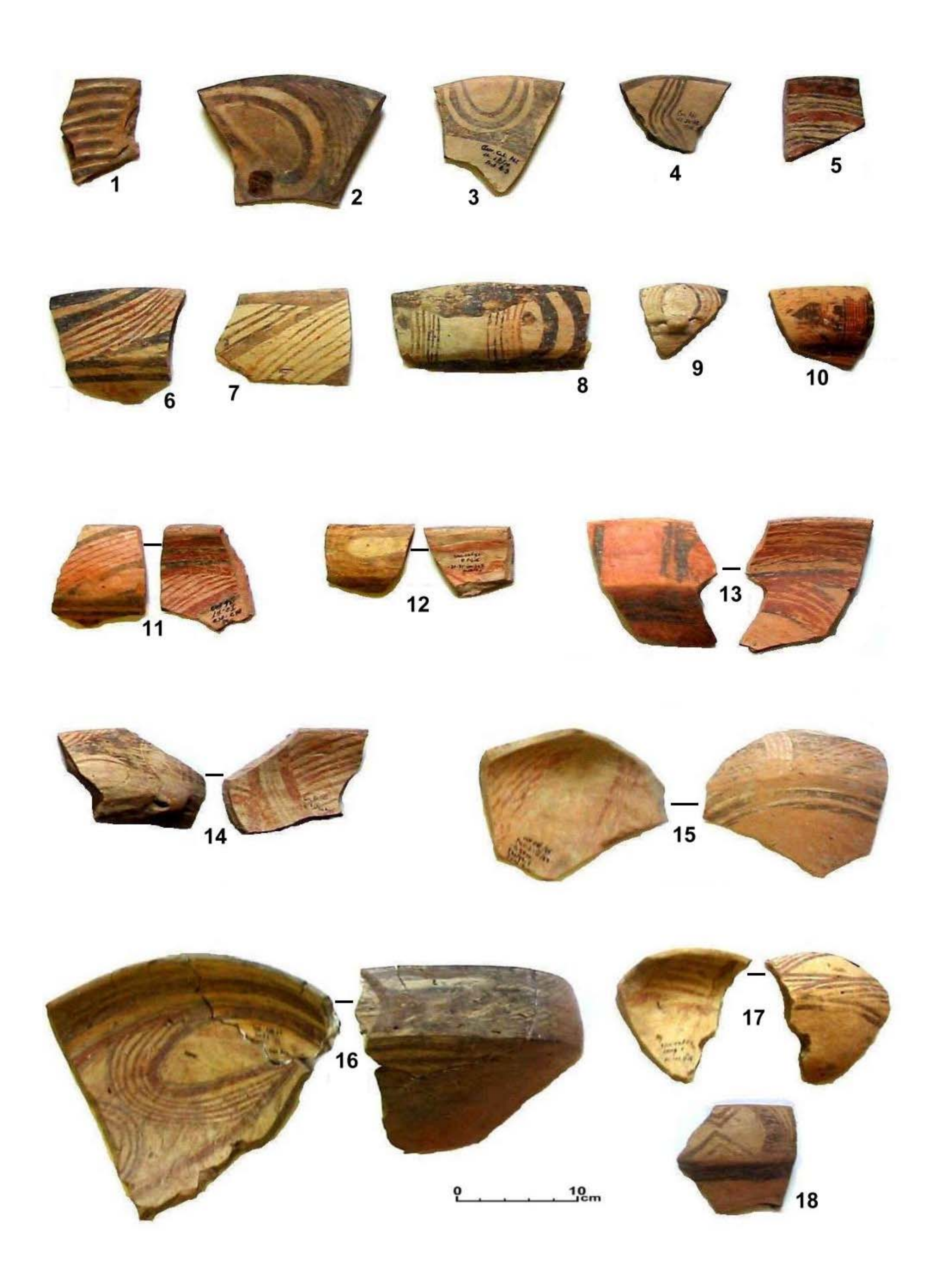

Fig. 142. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: străchini (1-18).

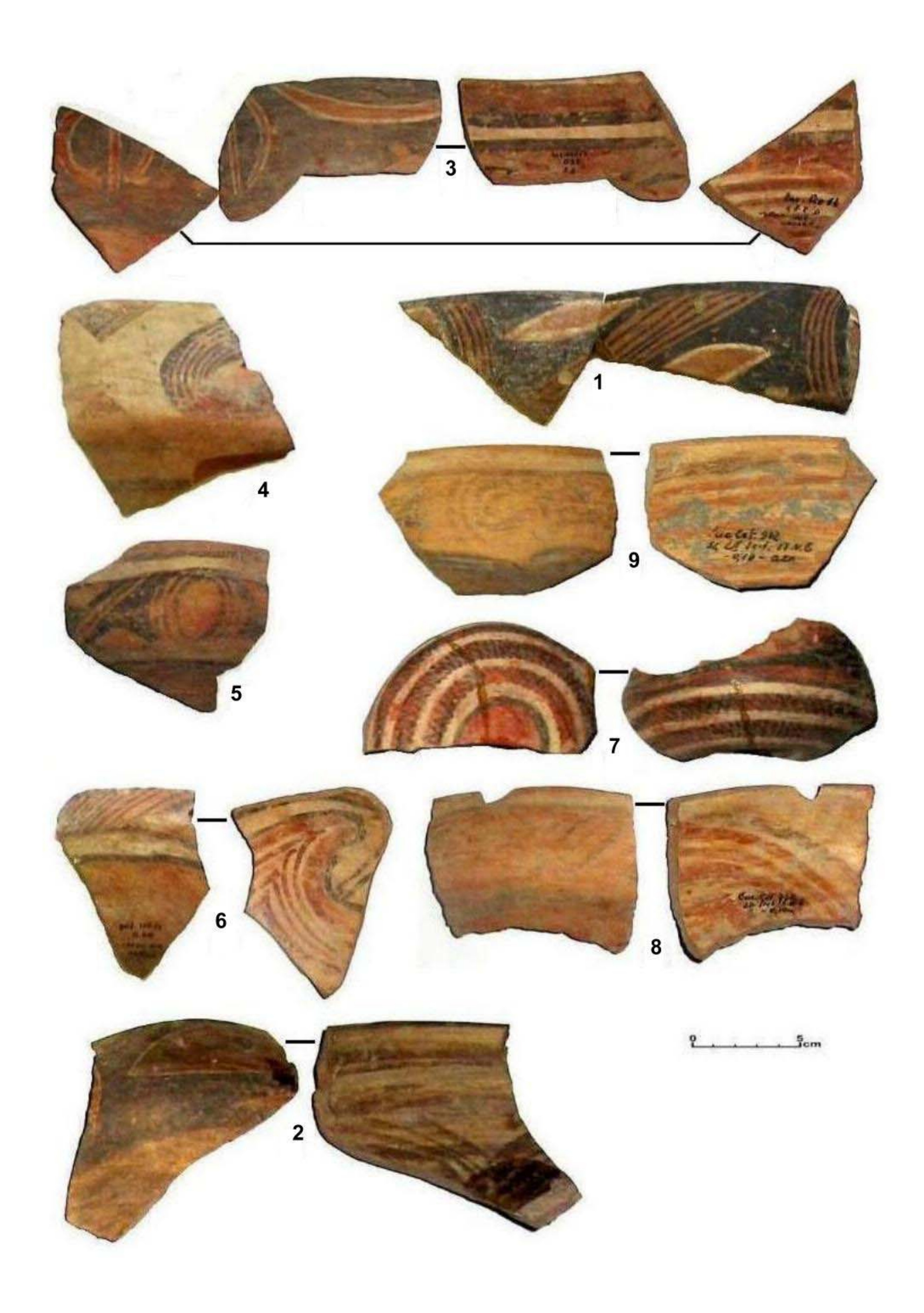

Fig. 143. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: străchini (1-9).

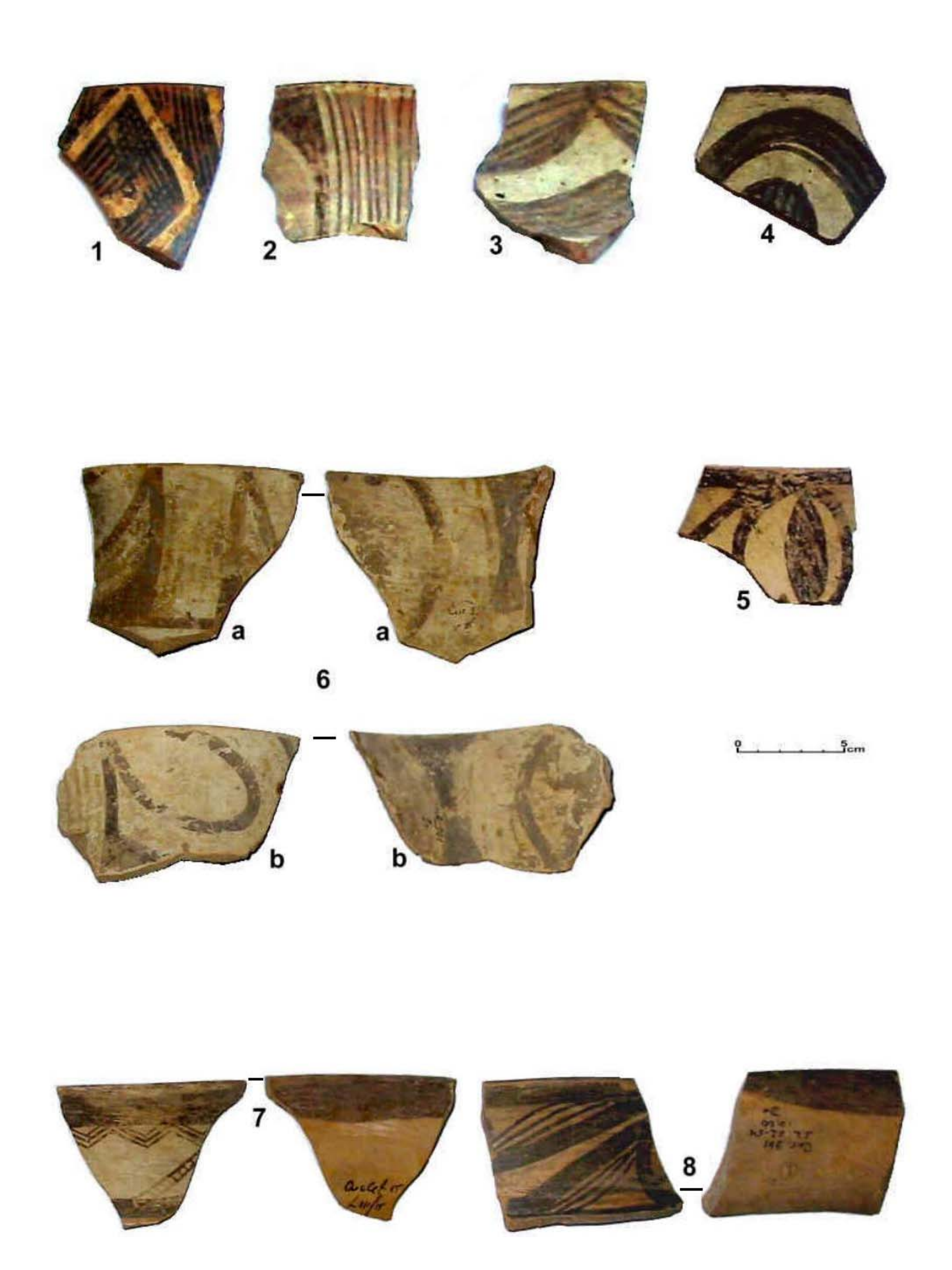

Fig. 144. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat şi gâtul înalt (1-8).

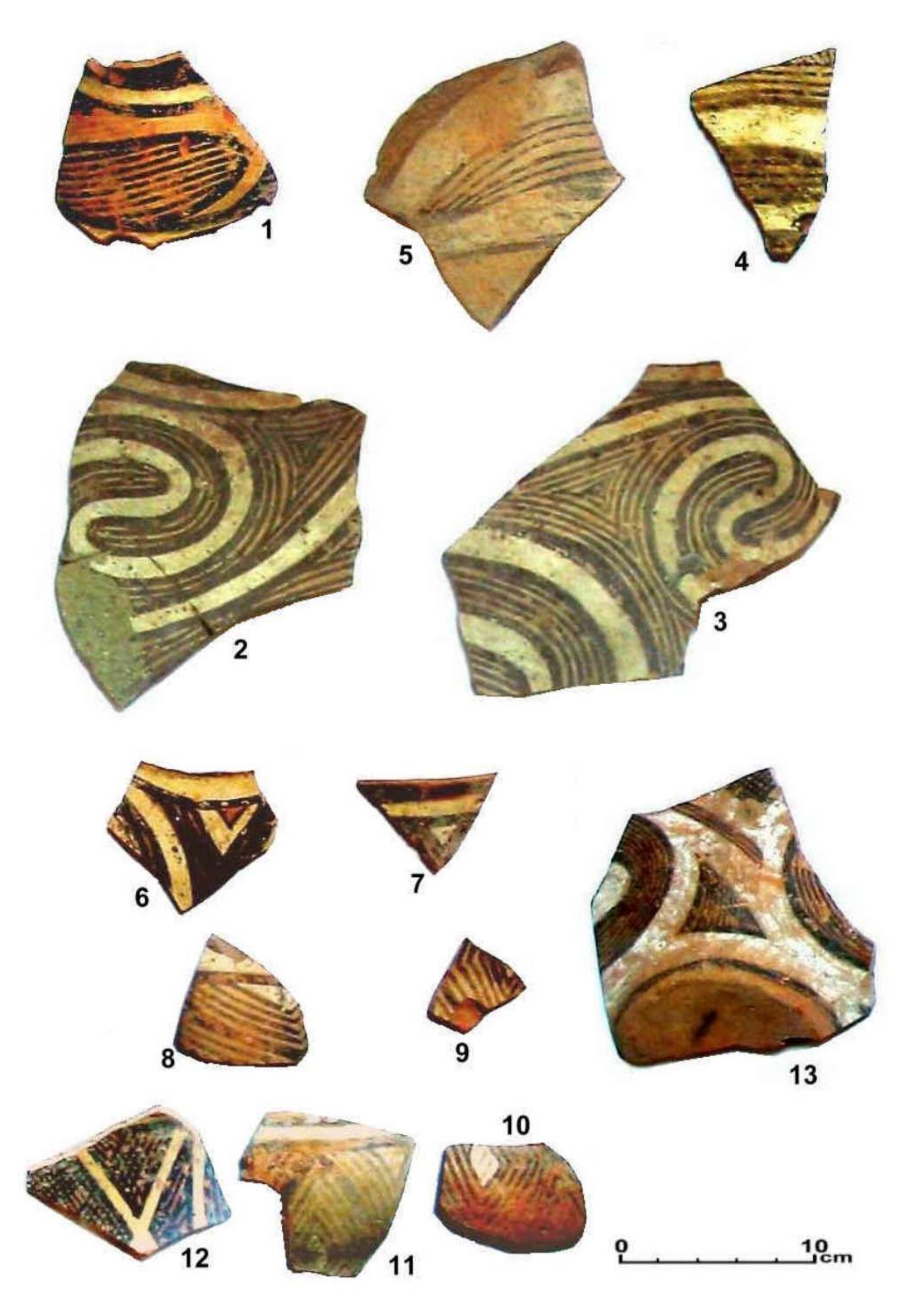

Fig.145. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, cu marginea scurtă şi răsfrântă (1-3, 7, 12) şi vase de formă neprecizată (4-6, 8-11, 13)

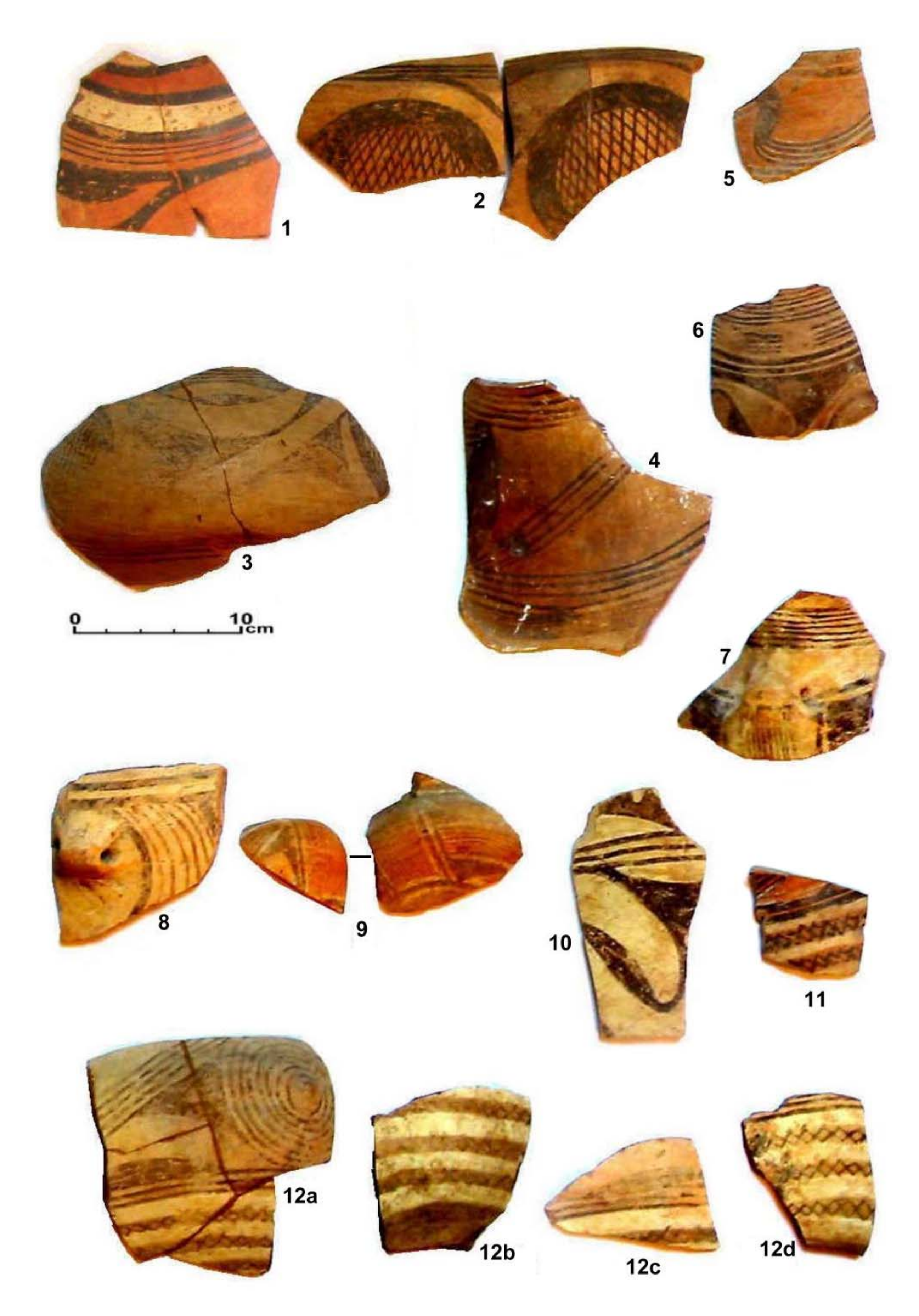

Fig. 146. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, mai mult sau mai puțin (1-9,12) şi vase de formă neprecizată (10-11); 12a-d fragmente din acelaşi vas.

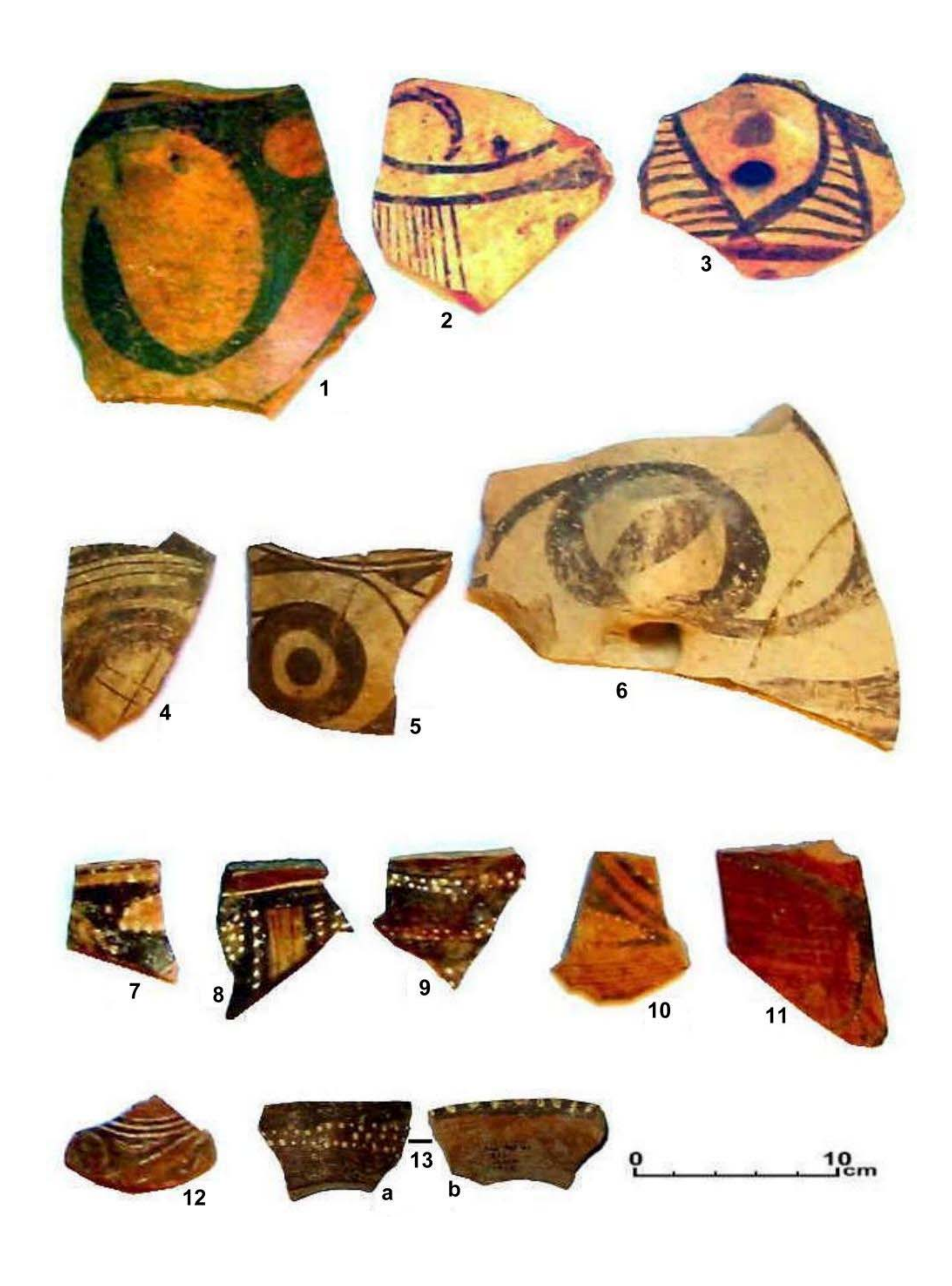

Fig. 147. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: vase cu corpul bombat, mai mult sau mai puțin (5-6,13) şi vase de formă neprecizată (1-4, 7-12).

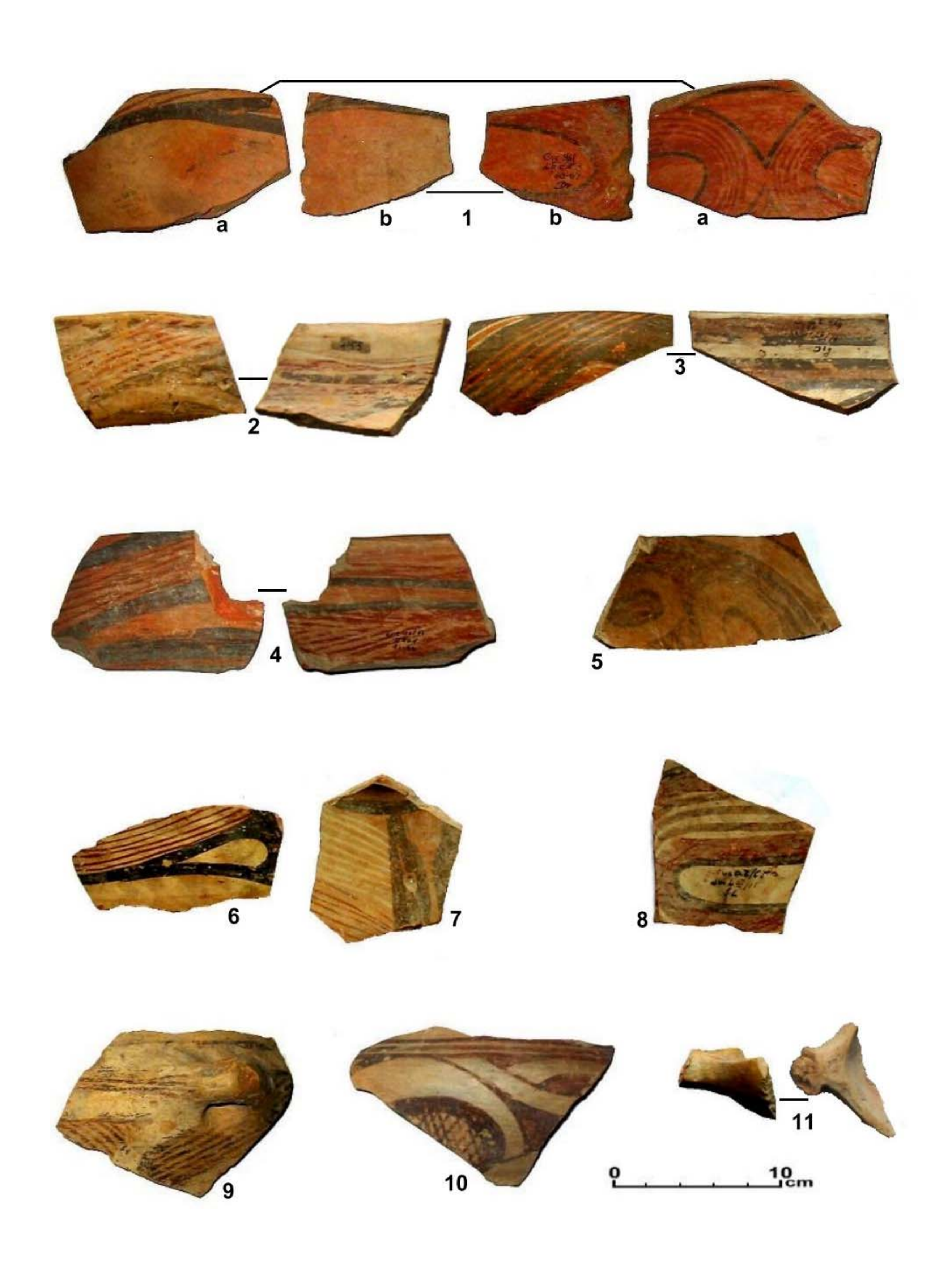

Fig. 148. Ceramică pictată din faza Cucuteni A-B.
Forme ceramice: străchini (1-4), vase cu corpul bombat, mai mult sau mai puțin (9-10), vase de formă neprecizată (5-8) şi lingură (11).

Fig. 149. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a} (1-6) şi
din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată (7).
Pahare (1-6) şi vas cu corp bombat, cu marginea răsfrântă uşor şi gât (7).
Din locuinţele II/1 (1), II/10 (6) şi III/2 (5).

Fig. 150. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b} (3-4, 7-8) şi Cucuteni B_{1c} (5, 9), precum şi dintr-o epapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (1-2, 6).
Pahare (1-5), vas cu corp bitronconic, cu profil ascuțit, cu gâtul înalt şi fundul îngust (6), vase cu marginea răsfrântă în afară, gât, umăr accentuat şi fund îngust (7) şi vase cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust (8-9).
Din locuințele I/2 (6), III/6 (8) III/7 (3) şi III/9 (5, 9).

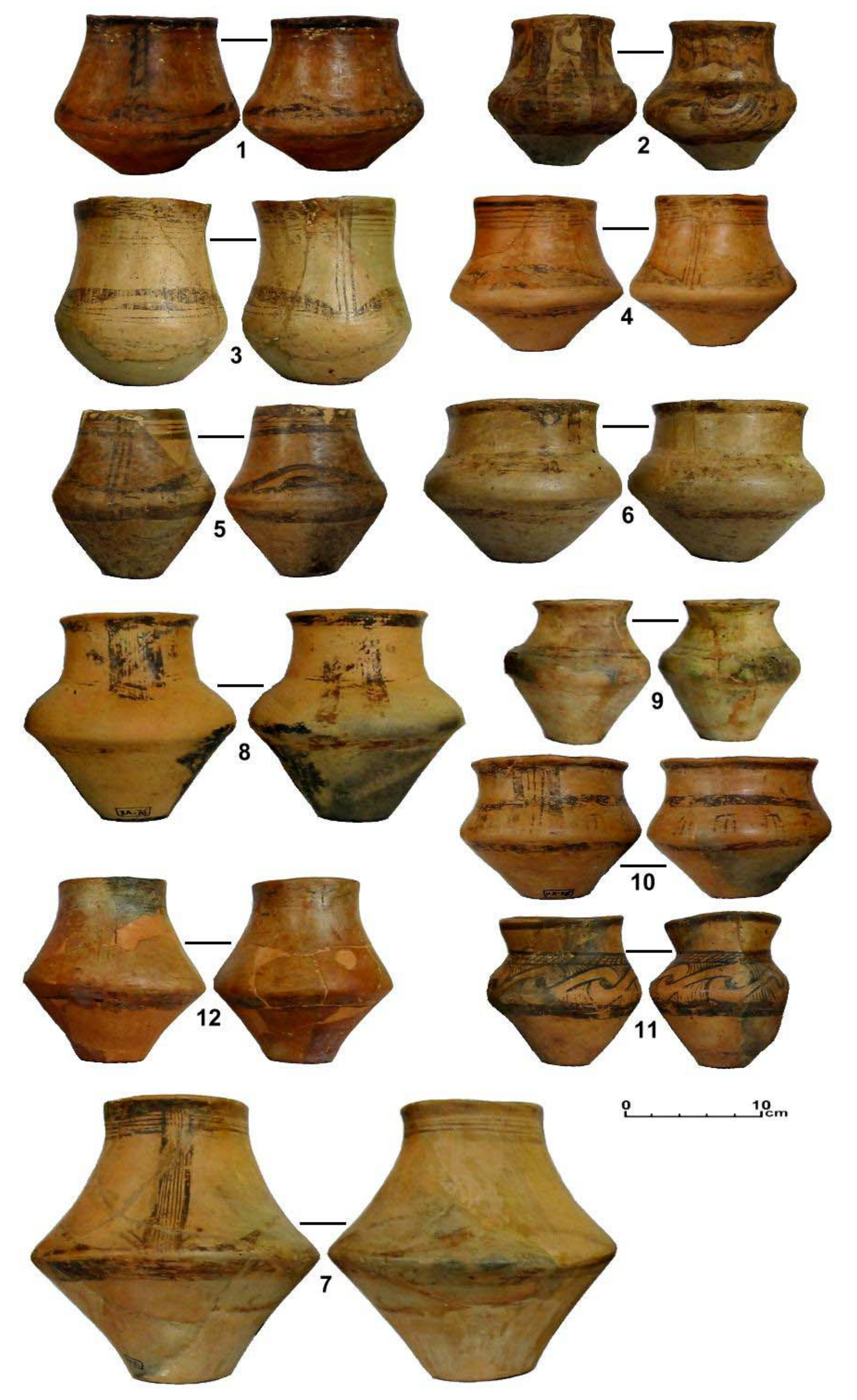

Fig. 151. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2 (1-2) şi din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată (3-12).
Pahare (1-5, 7, 12) şi vase cu corp bombat, cu marginea răsfrântă uşor şi gât (6, 8-11).
Din locuința III/3 (1).

Fig. 152. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a} (2, 8), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (10), precum şi din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată (1, 3-7, 9).
Străchini (1-9) şi vas binoclu (10).
Din locuința II/2 (8).

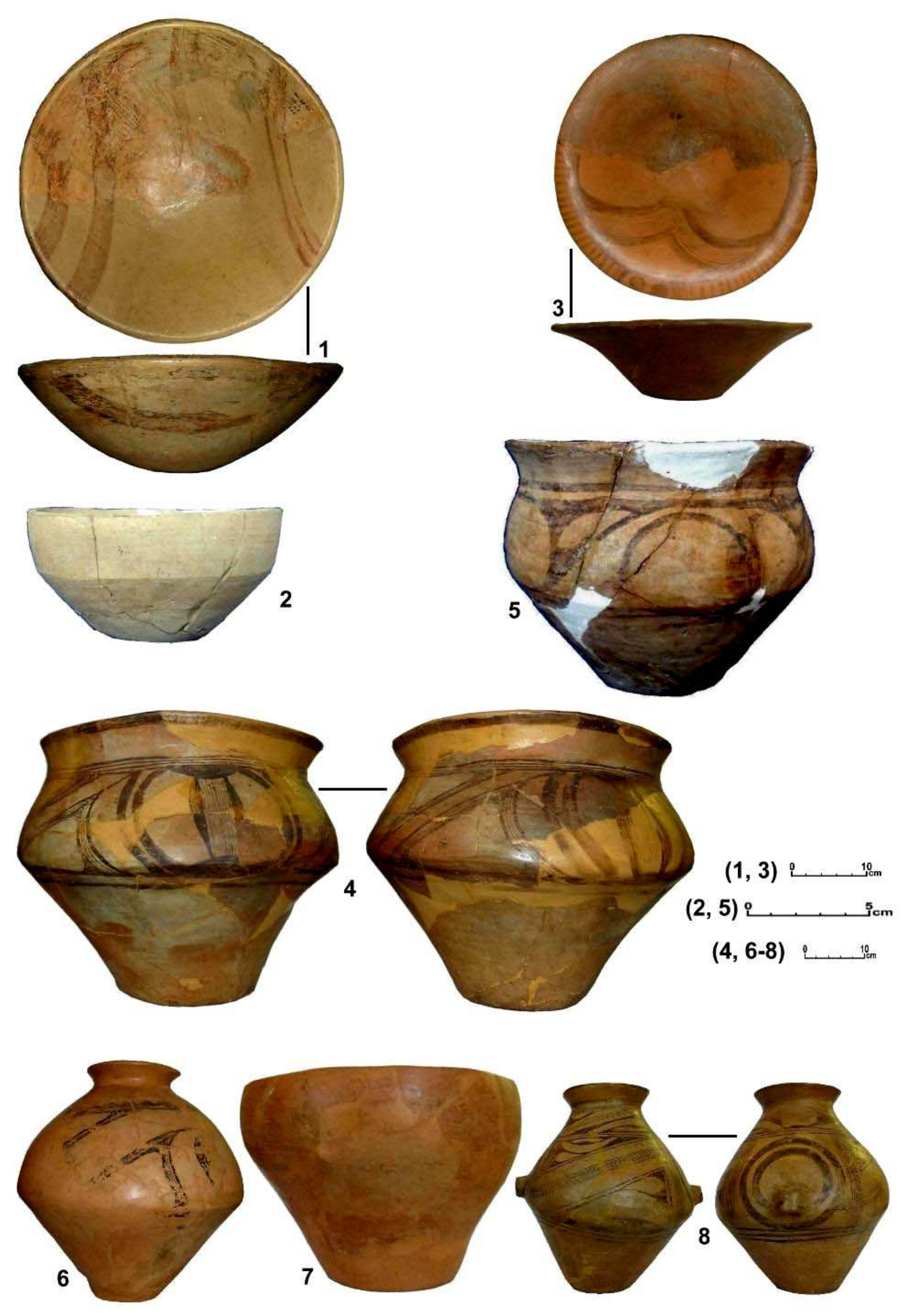

Fig. 153. Ceramică pictată (1-6, 8) şi nedecorată (7) din etapa Cucuteni B_{1a} (3-4, 8), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (5), din subfaza Cucuteni B_2 (1), precum şi din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată (2, 6).
Castroane (1, 3), străchini (2, 7), vase cu marginea răsfrântă, cu gât, umăr accentuat şi fund îngust (4-5) şi vase cu corp bitronconic, mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust (6, 8).
Din locuințele III/8 (8) şi III/11 (4).

Fig. 154. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Pahare (1-9).
Din locuințele II/1 (1,8), II/13 (5) şi III/11 (3).

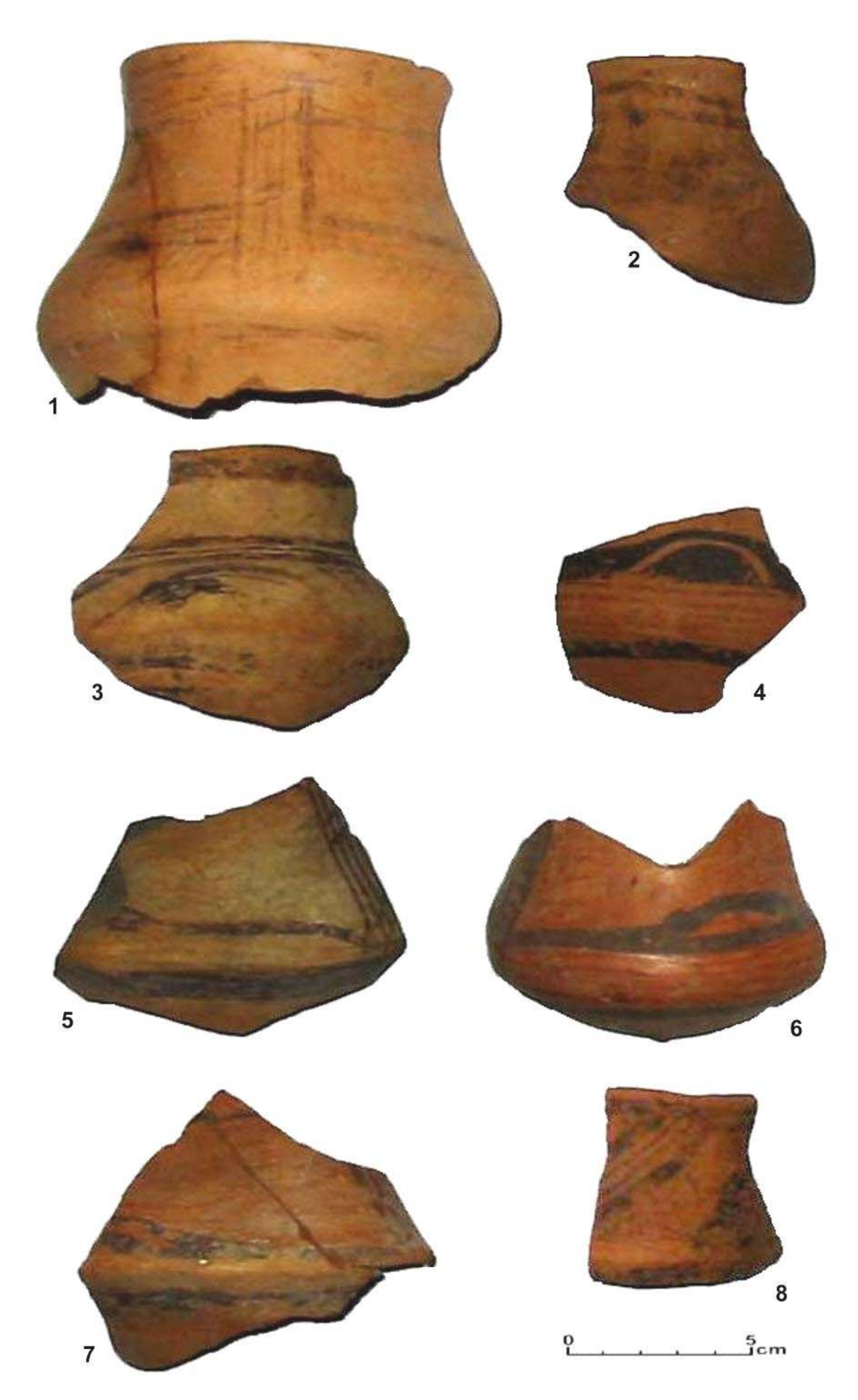

Fig. 155. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Pahare (1-8).
Din locuințele II/2 (3, 8), II/10 (1), II/13 (2) şi III/8 (6).

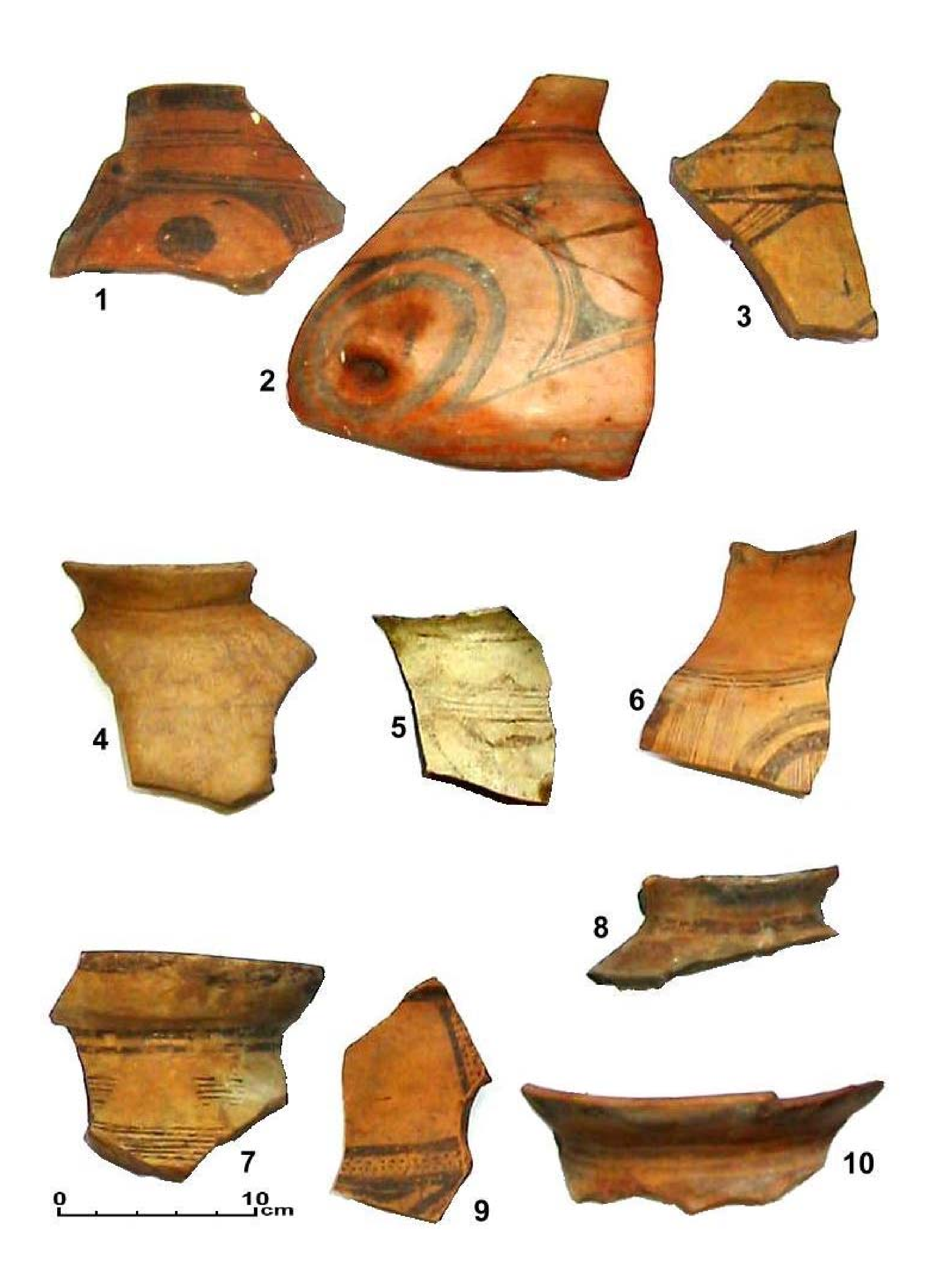

Fig. 156. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Vase cu marginea răsfrântă (1, 3-10) şi vas cu corp bitronconic,
mai îngust şi alungit, cu marginea răsfrântă în afară şi fundul îngust (2).
Din locuinţele II/2 (1, 4), II/9 (7), III/2 (9) şi III/8 (2-3, 8, 10).

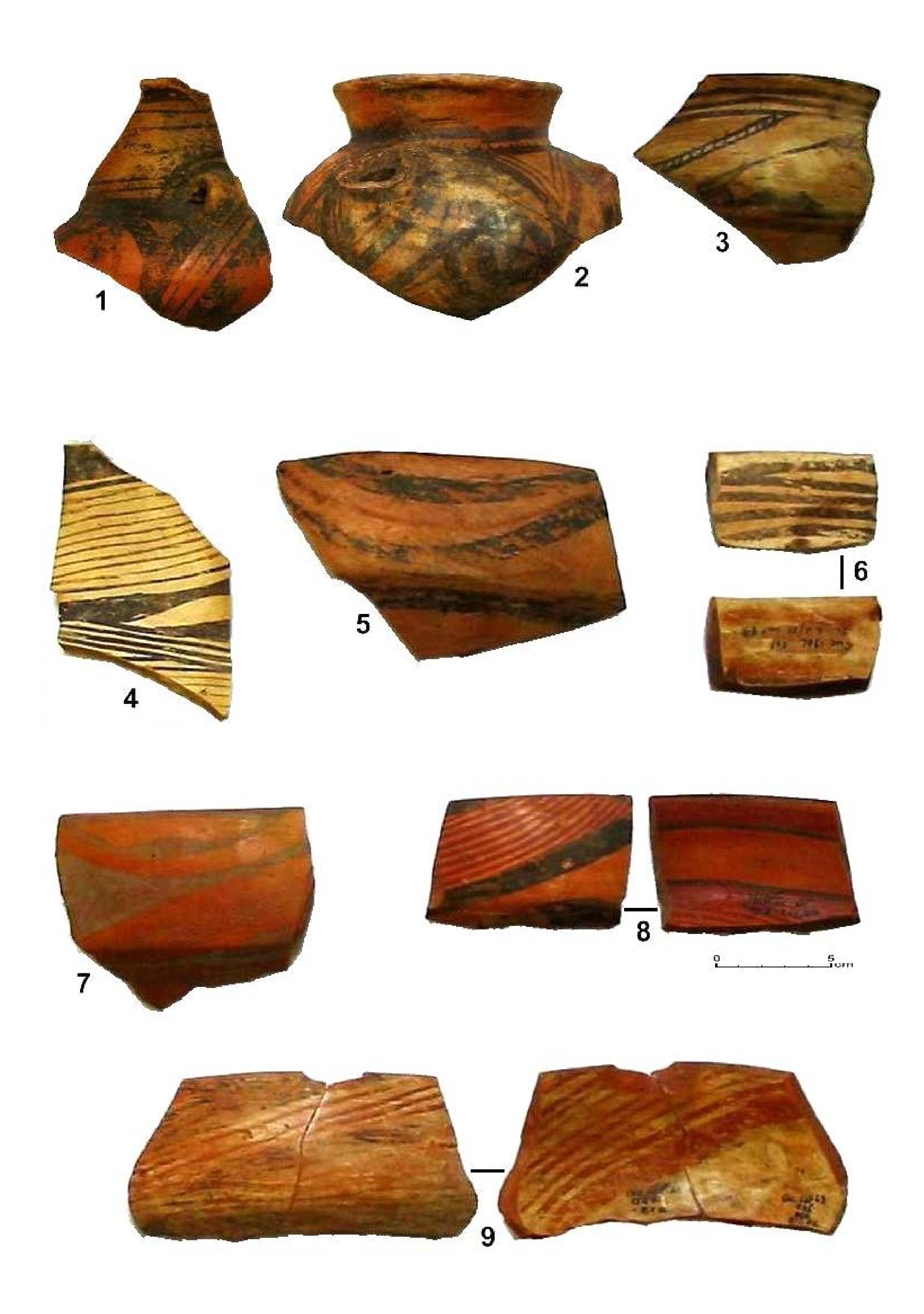

Fig. 157. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Vase cu marginea răsfrântă (1-4) şi străchini (5-9).
Din locuinţele II/2 (5, 7), II/9 (8), II/10 (6) şi III/2 (2).

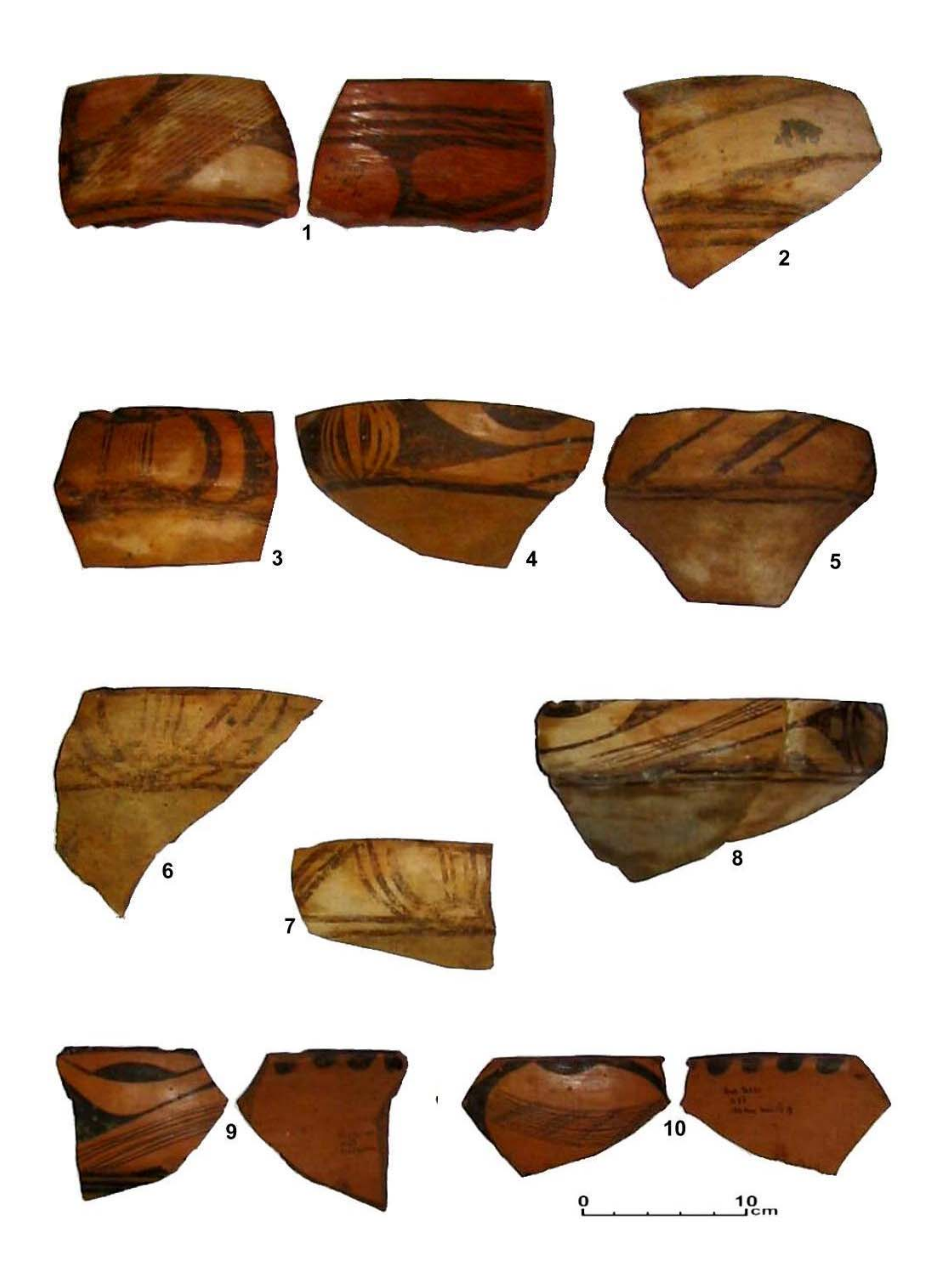

Fig. 158. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Străchini (1-10).
Din locuințele II/1 (2), III/2 (6-7) şi III/11 (8).

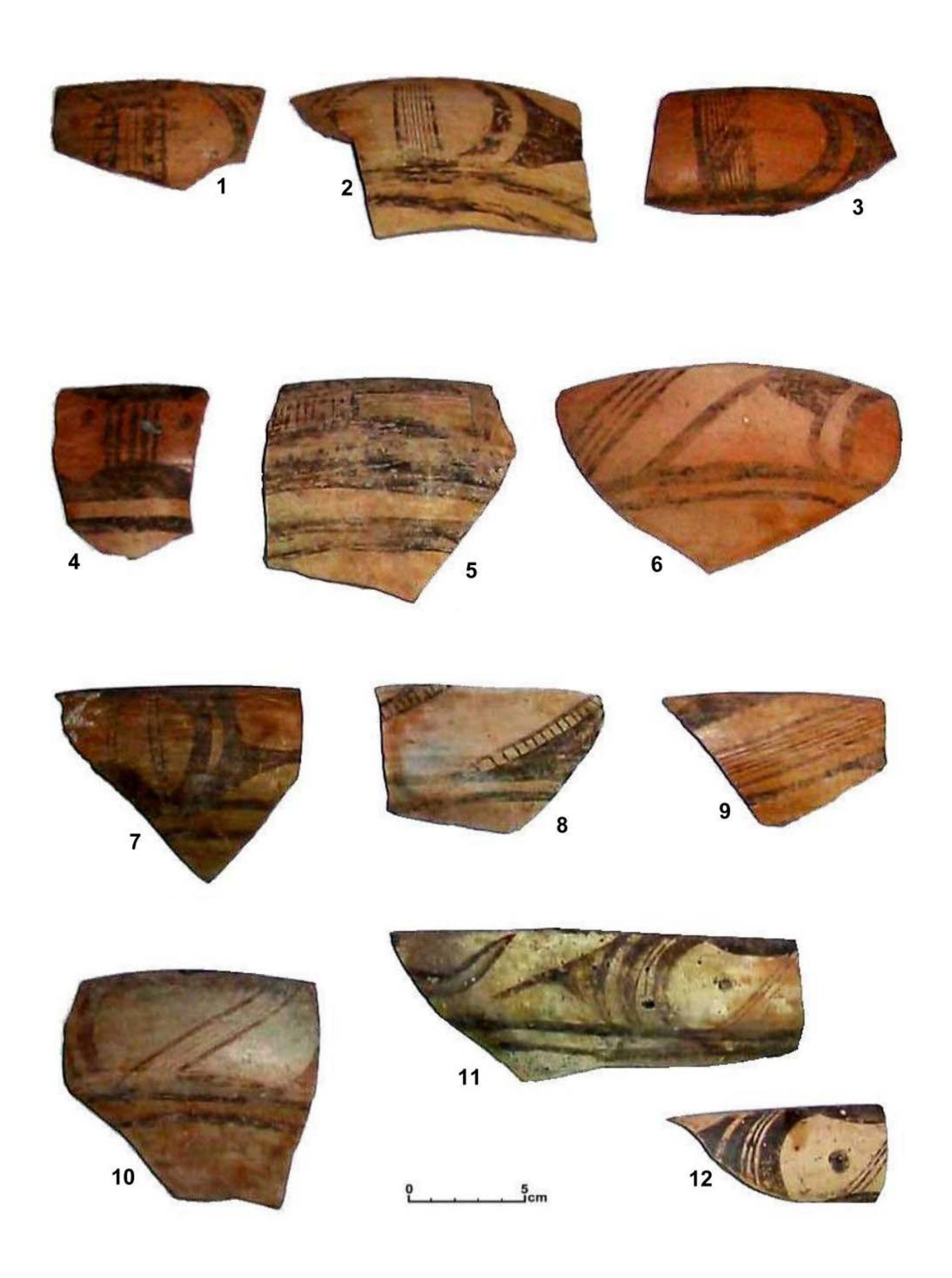

Fig. 159. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Străchini (1-12).
Din locuințele II/2 (3, 10), II/13 (2), III/2 (11), III/8 (5-6) şi III/11 (8).

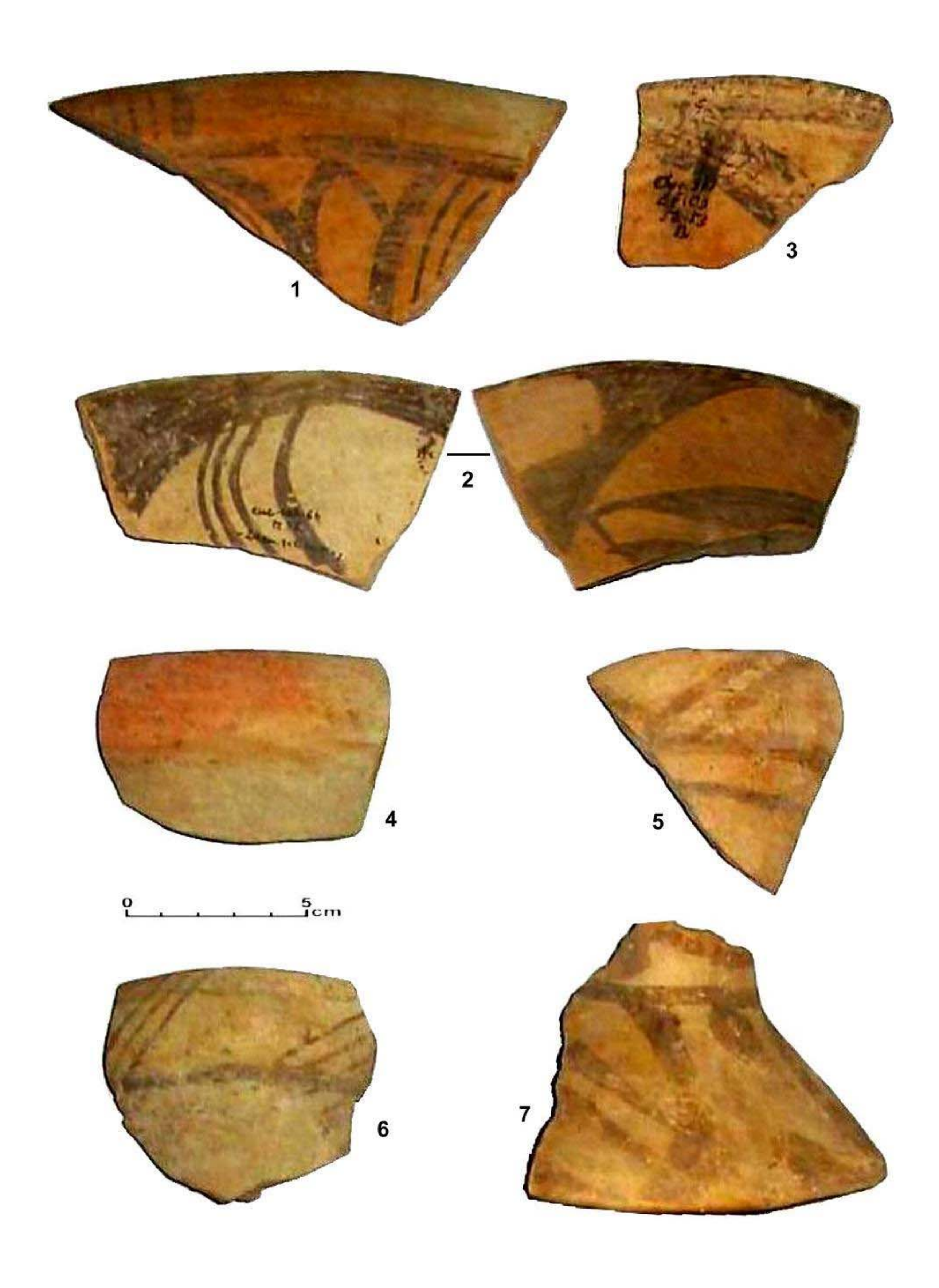

Fig. 160. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Străchini (4-6), castroane (1-3) şi vas cu picior (7).
Din locuinţele II/2 (7), II/12 (6), III/2 (3) şi III/8 (4-5).

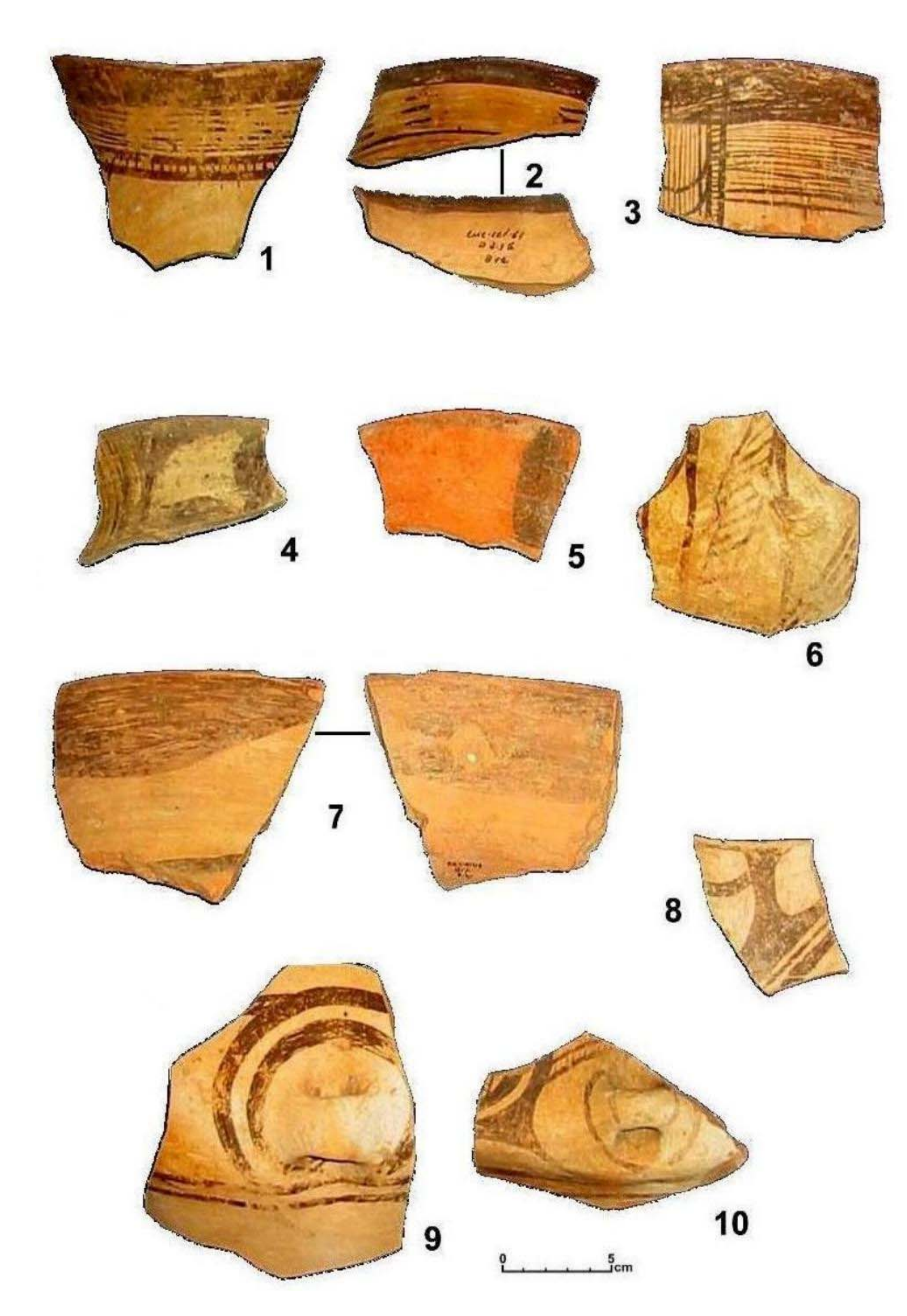

Fig. 161. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Forme neprecizate (1-10).
Din locuința III/11 (3-4, 8).

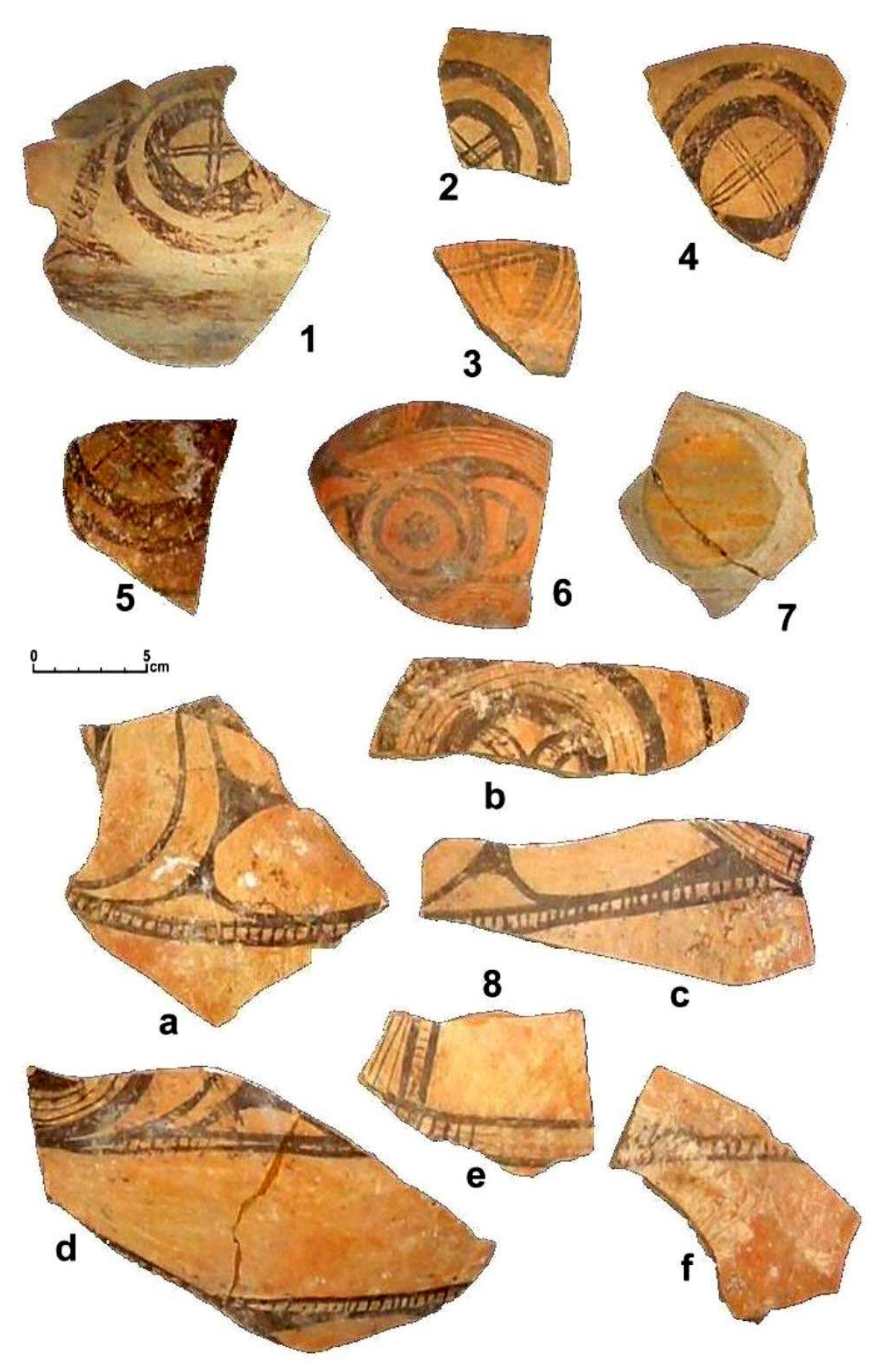

Fig. 162. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Forme neprecizate (1-8).
Din locuințele II/2 (4), III/2 (7) şi III/8 (3, 8).

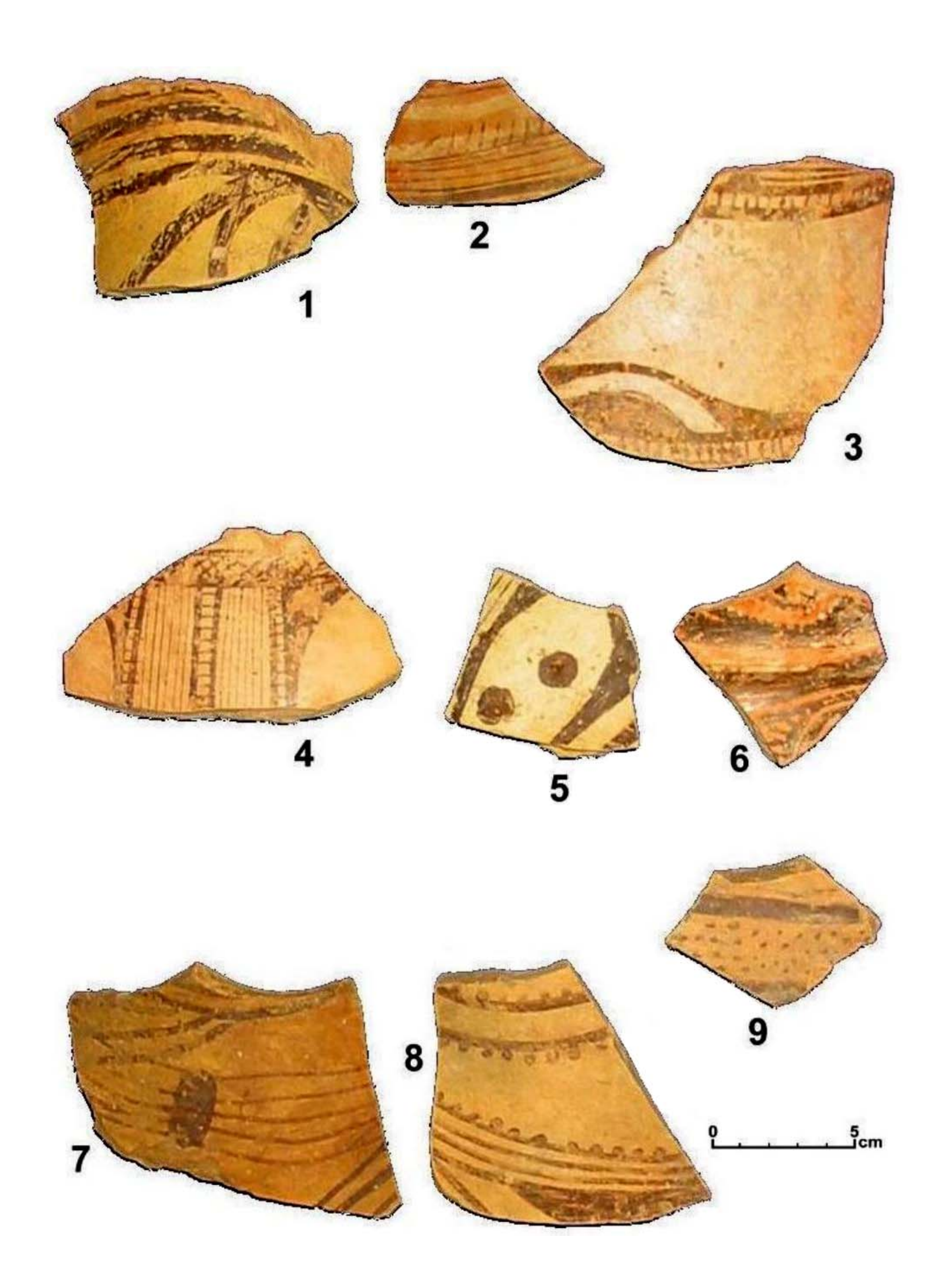

Fig. 163. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Forme neprecizate (1-9).
Din locuințele II/2 (2, 5), II/10 (8) şi III/11 (4, 9).

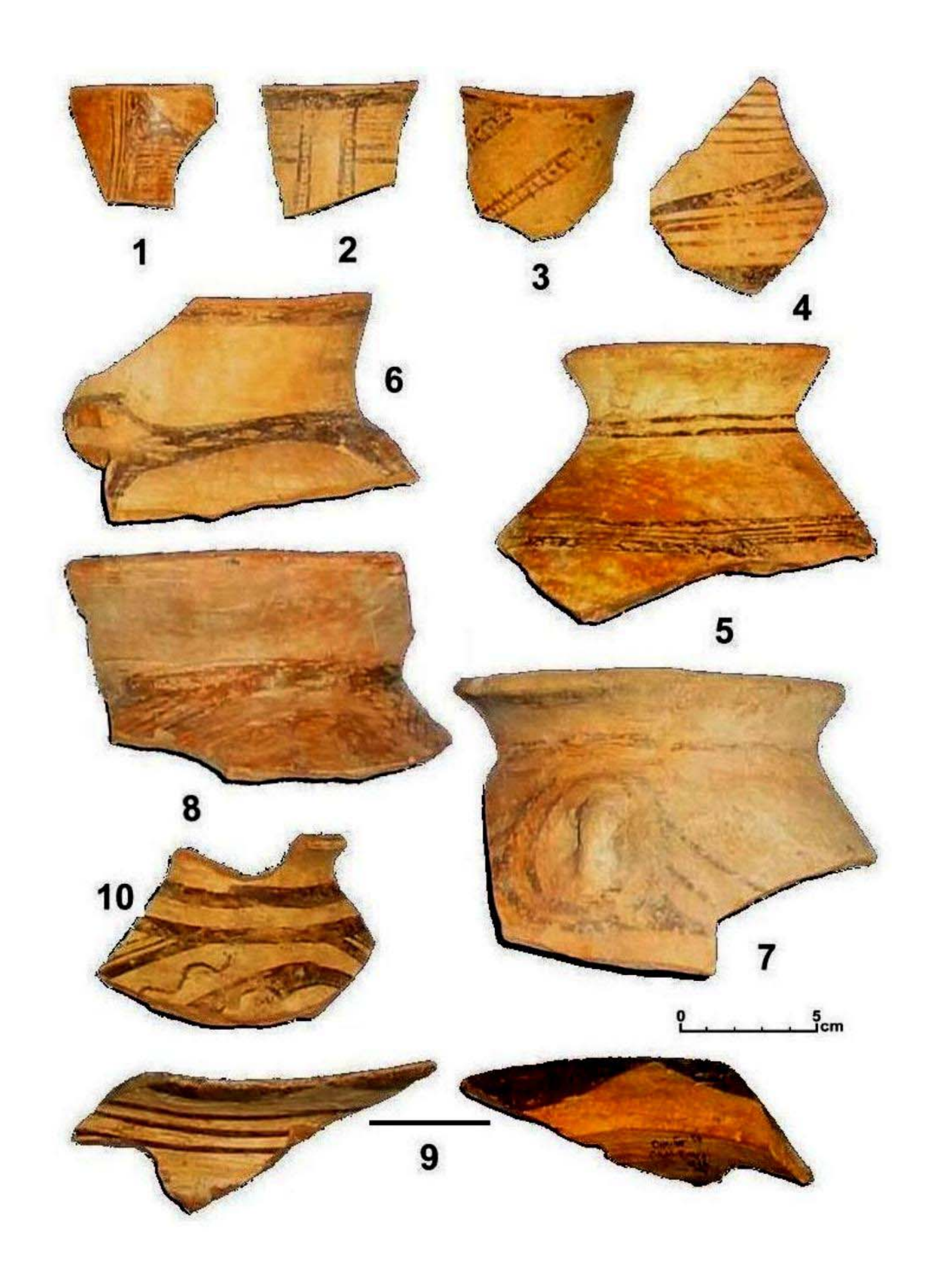

Fig. 164. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Pahare (1-4) şi vase cu marginea răsfrântă (5-10).
Din locuințele II/7 (7), III/6 (3, 8, 10), III/7 (4-5) şi III/10 (6).

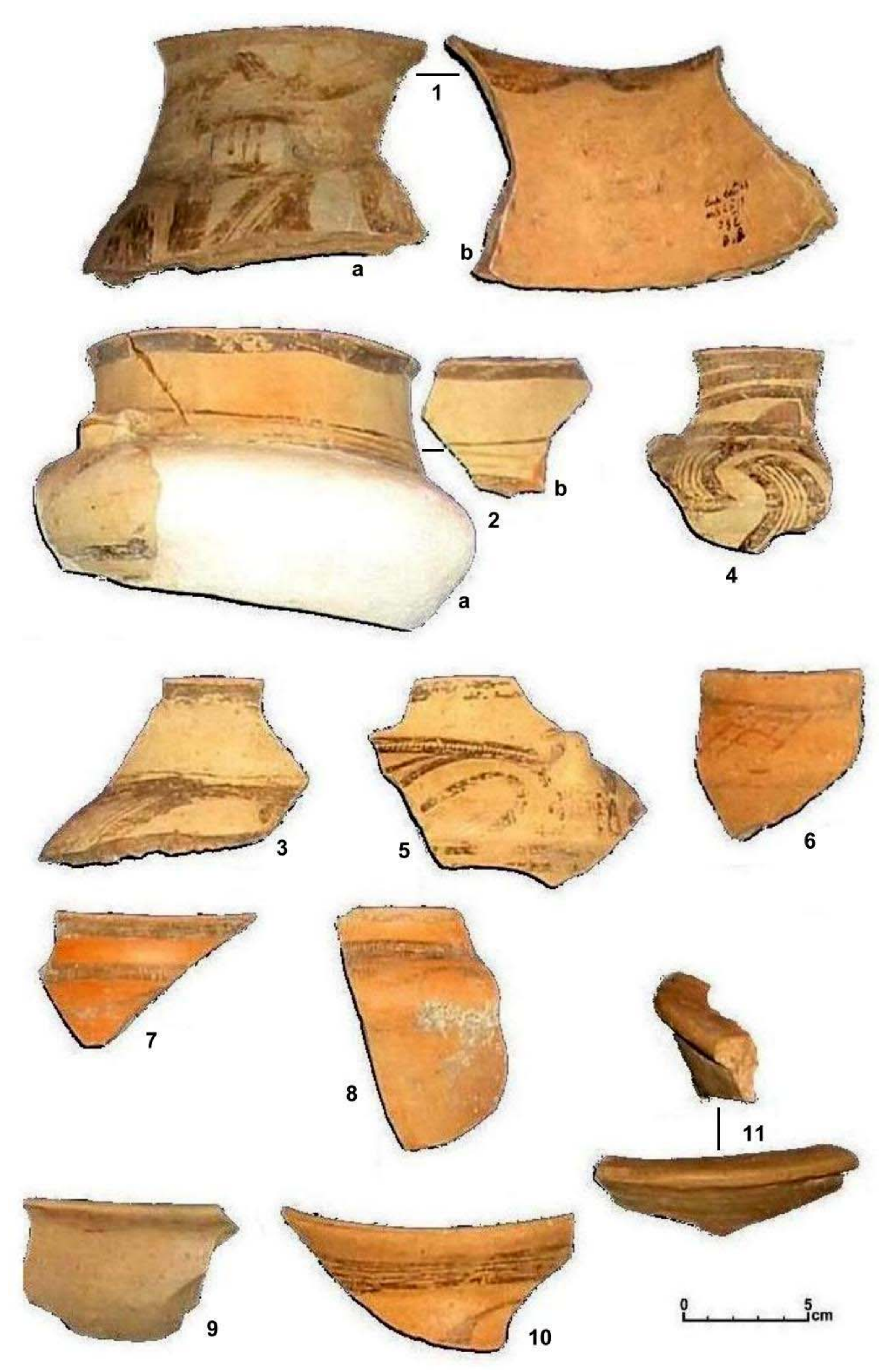

Fig. 165. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Vase cu marginea răsfrântă (1-5) şi de formă neprecizată (6-11).
Din locuinţele II/7 (6, 8), II/8 (9), III/6 (7), III/7 (4) şi III/10 (11).

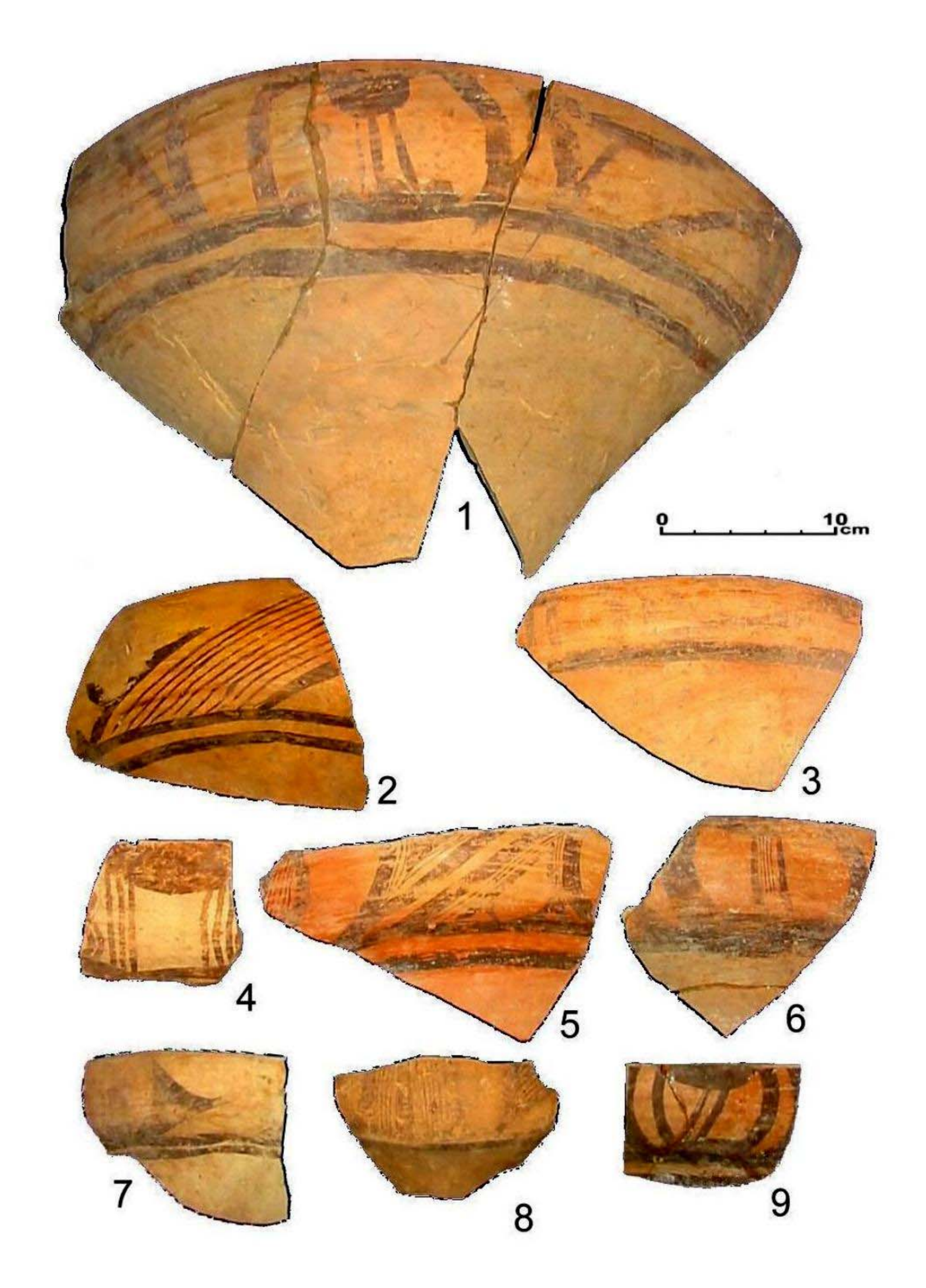

Fig. 166. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Străchini (1-9).
Din locuințele II/8 (4),III/6 (1, 6-7, 9), III/7 (8) şi III/18 (2-3, 5).

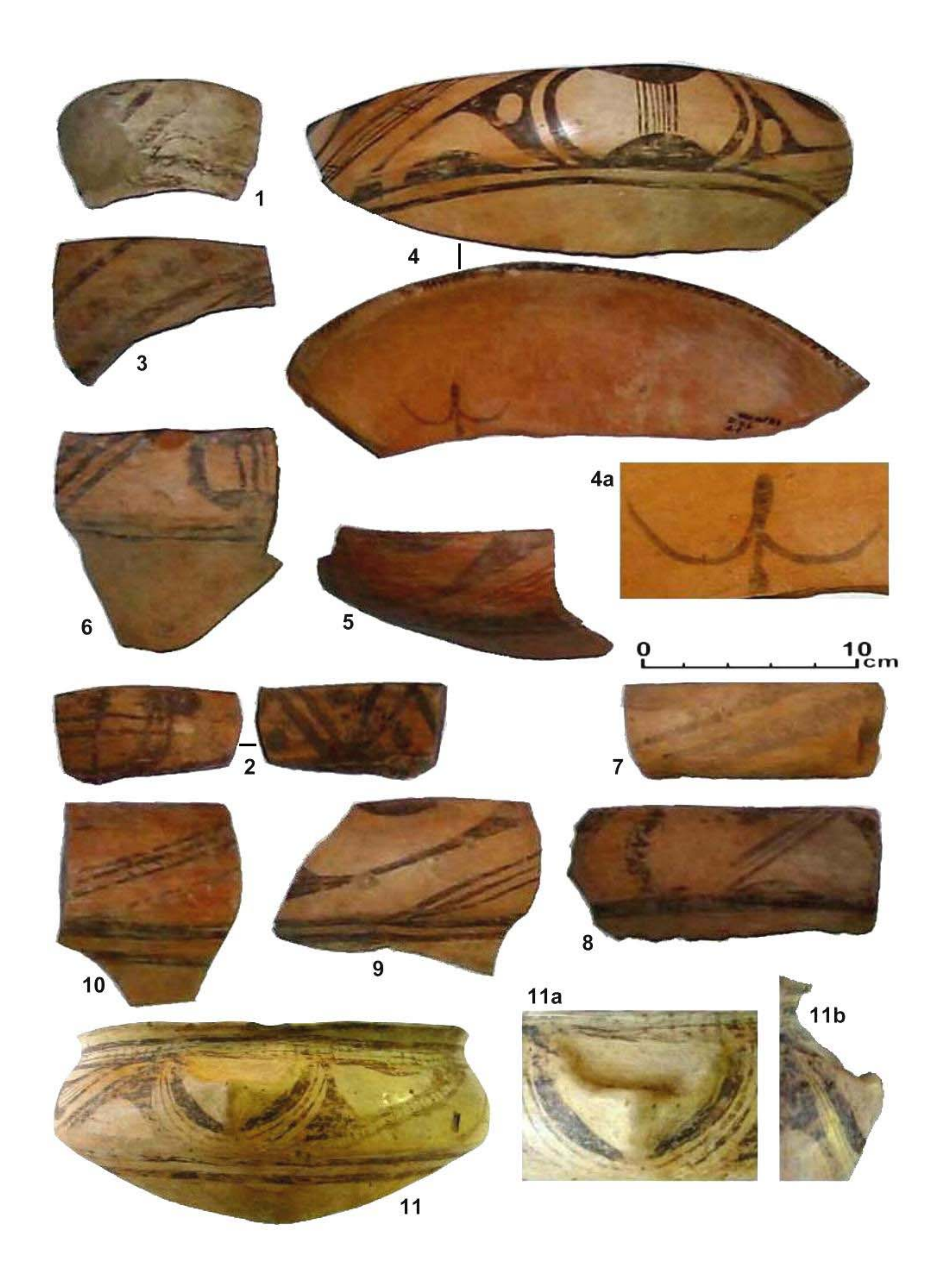

Fig. 167. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Străchini (1-11). 4a, 11a – detaliu decor; 11b – profil.
Din locuințele II/18 (8), III/6 (6, 7), III/7 (2, 5) şi III/10 (10).

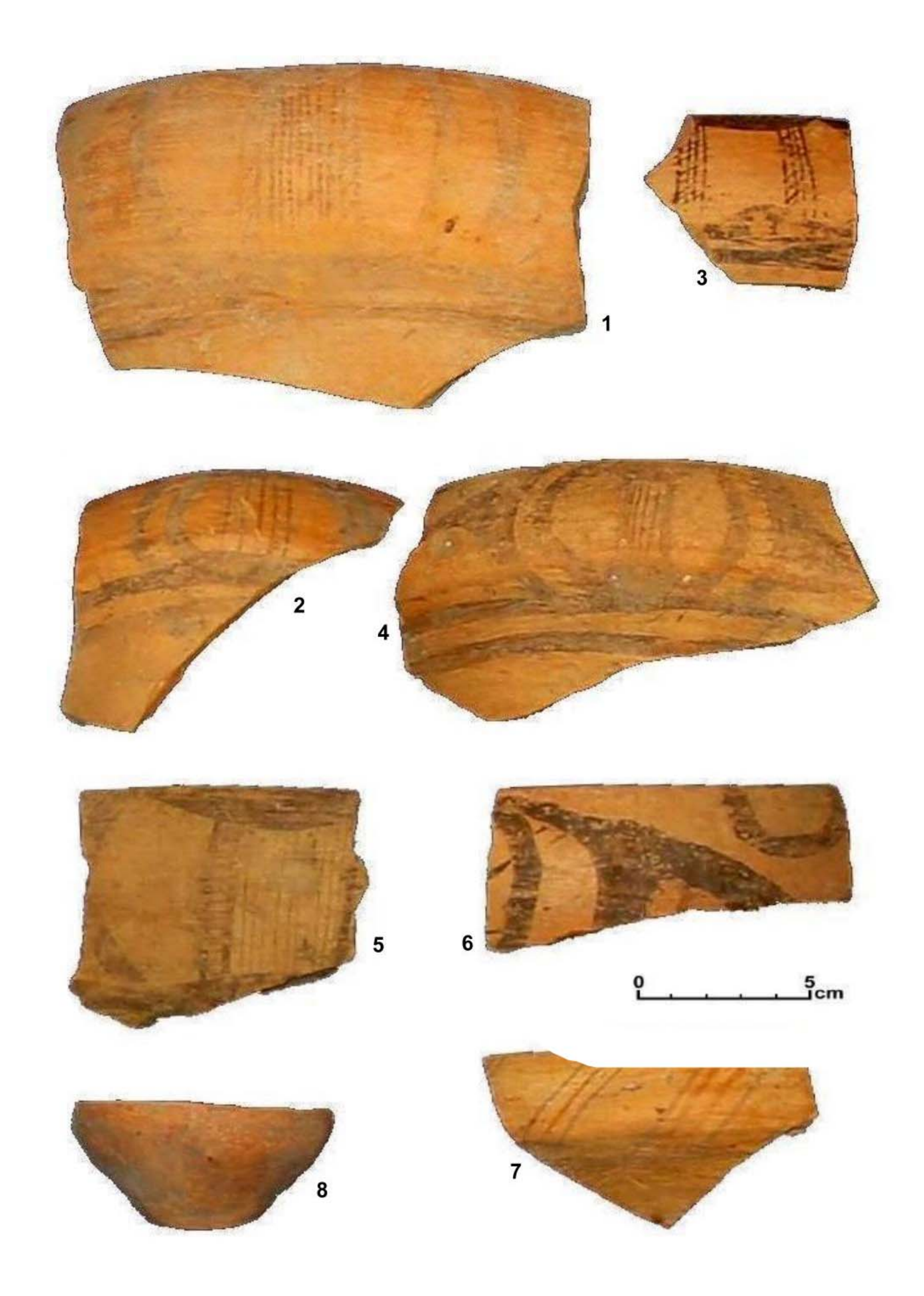

Fig. 168. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Străchini (1-8).
Din locuințele III/6 (2, 7), III/7 (5) şi III/18 (1, 8).

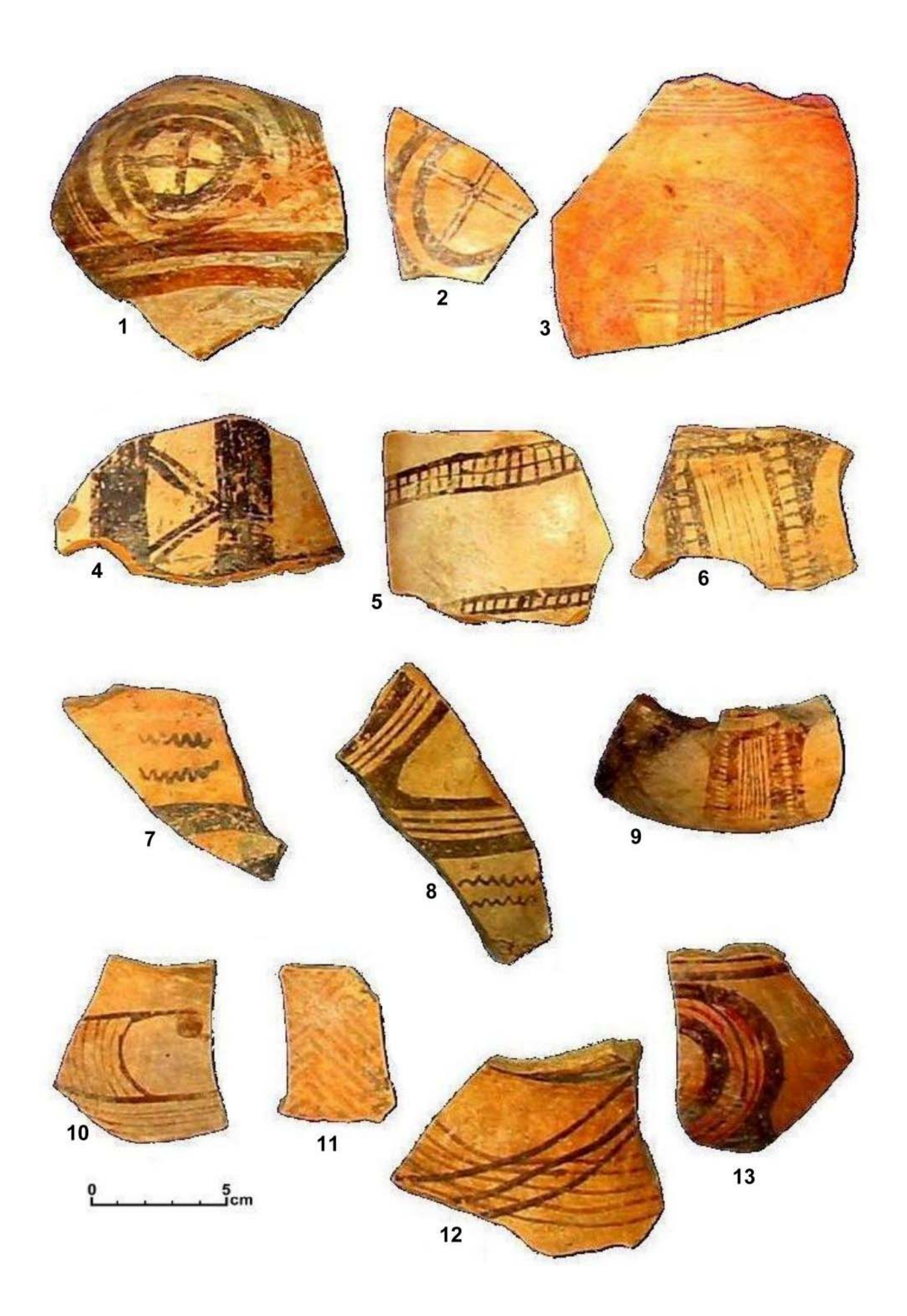

Fig. 169. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Forme neprecizate (1-13).
Din locuințele III/6 (1, 2, 8, 13), III/7 (11) şi III/10 (6, 12).

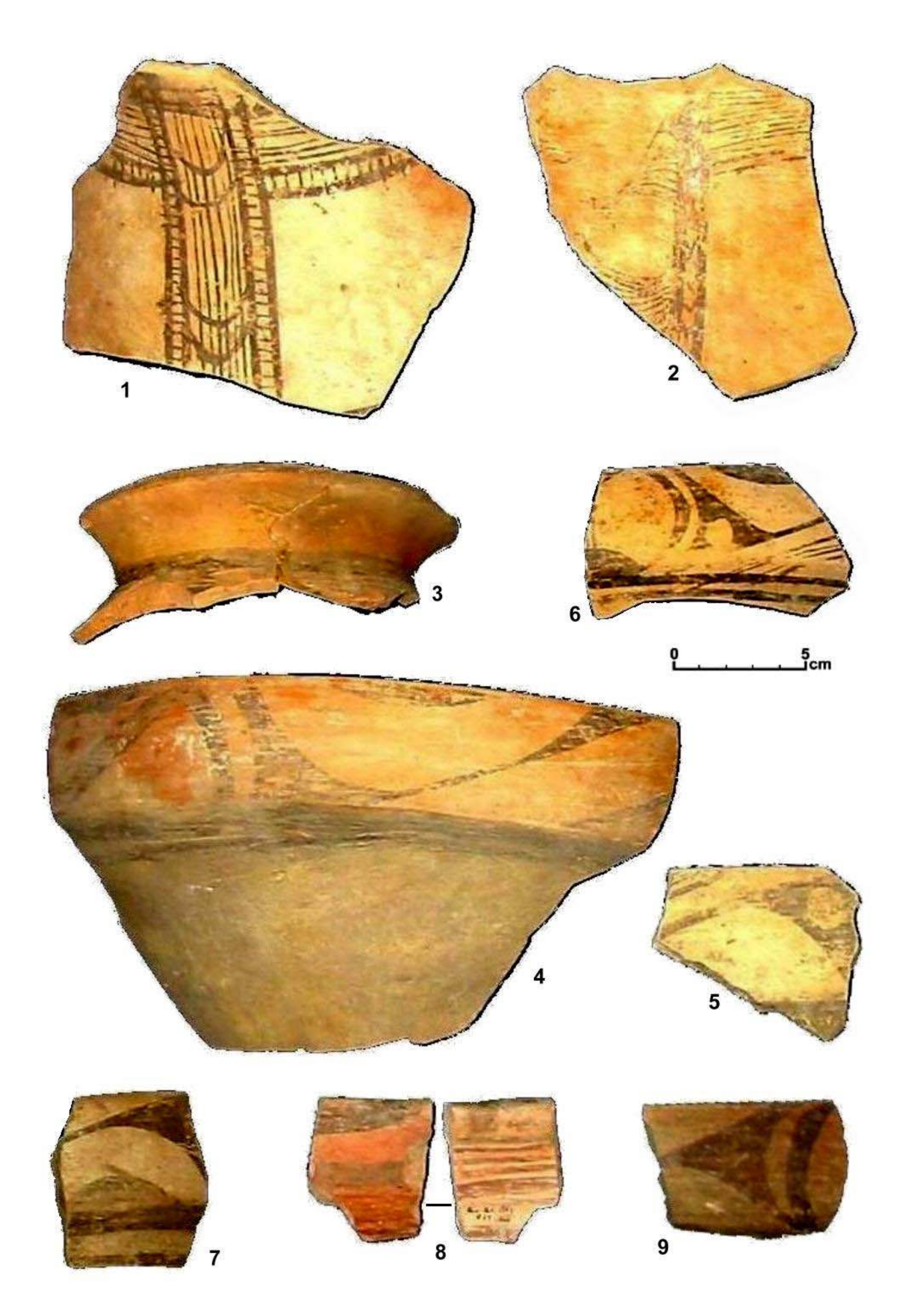

Fig. 170. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1c}.
Pahare (1-2), străchini (4-9)
şi vas cu marginea răsfrântă în afară şi cu umăr (3).
Din locuinţele III/9 (1, 6, 9) şi III/12 (3, 5, 7).

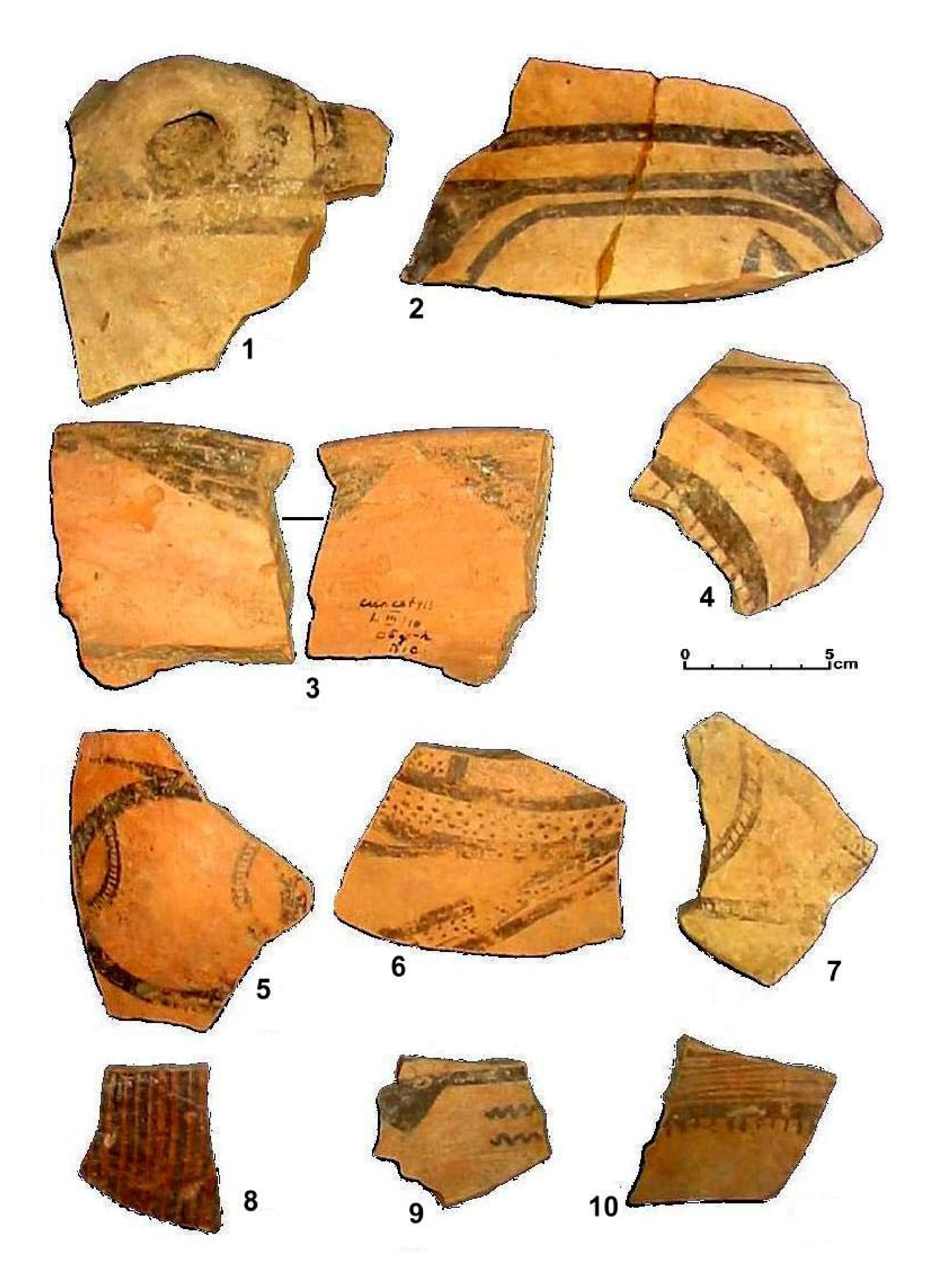

Fig. 171. Ceramică pictată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Vase cu corp bombat (1, 4-5), vase cu marginea
răsfrântă în afară şi cu umăr (2-3) şi forme neprecizate (6-10).
Din locuința III/9 (6, 9).

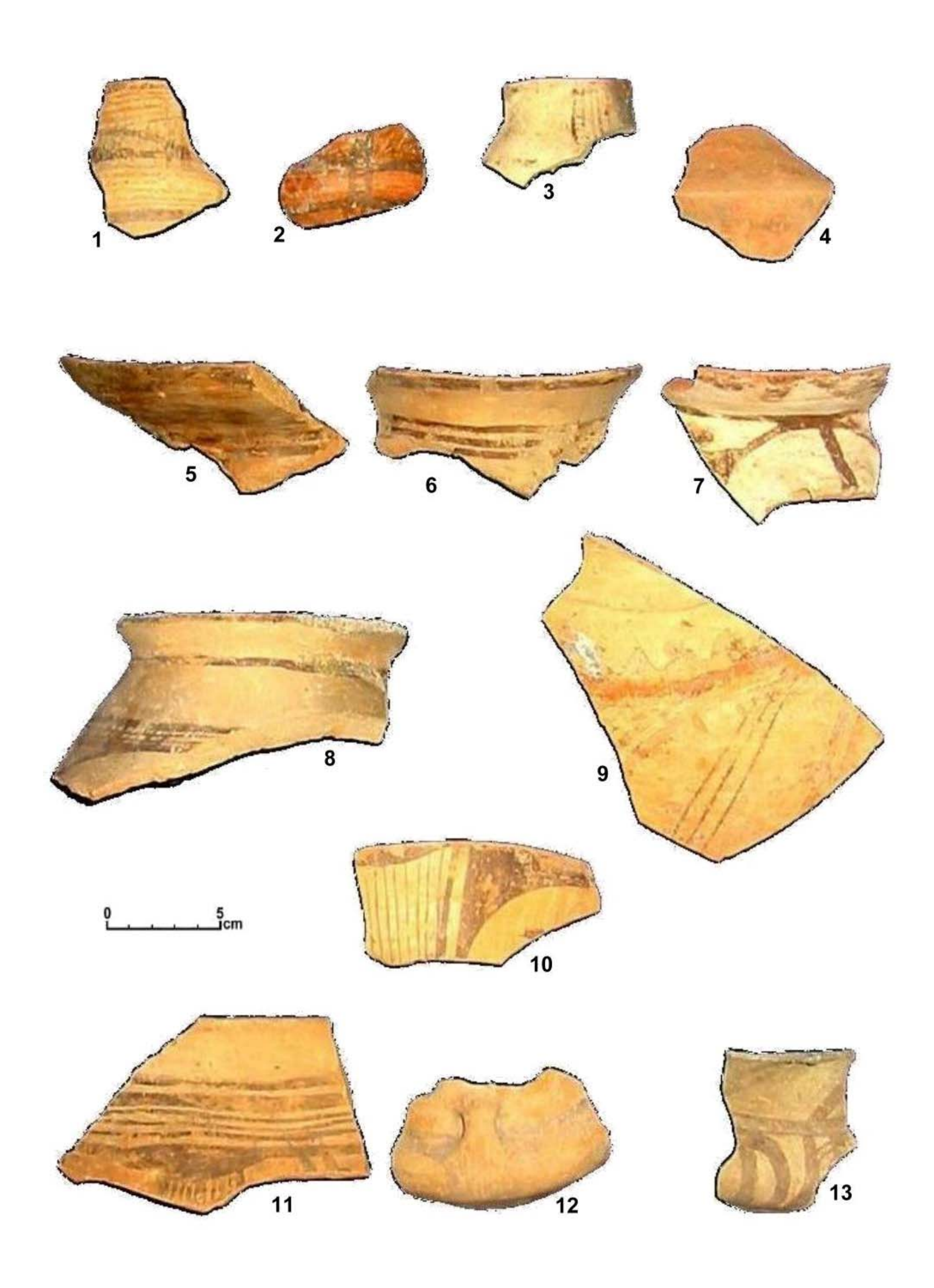

Fig. 172. Ceramică pictată dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.
Pahare (1-4) şi vase cu marginea răsfrântă (5-13).
Din locuinţele I/2 (3-4, 6-7, 11-12) şi III/22 (9).

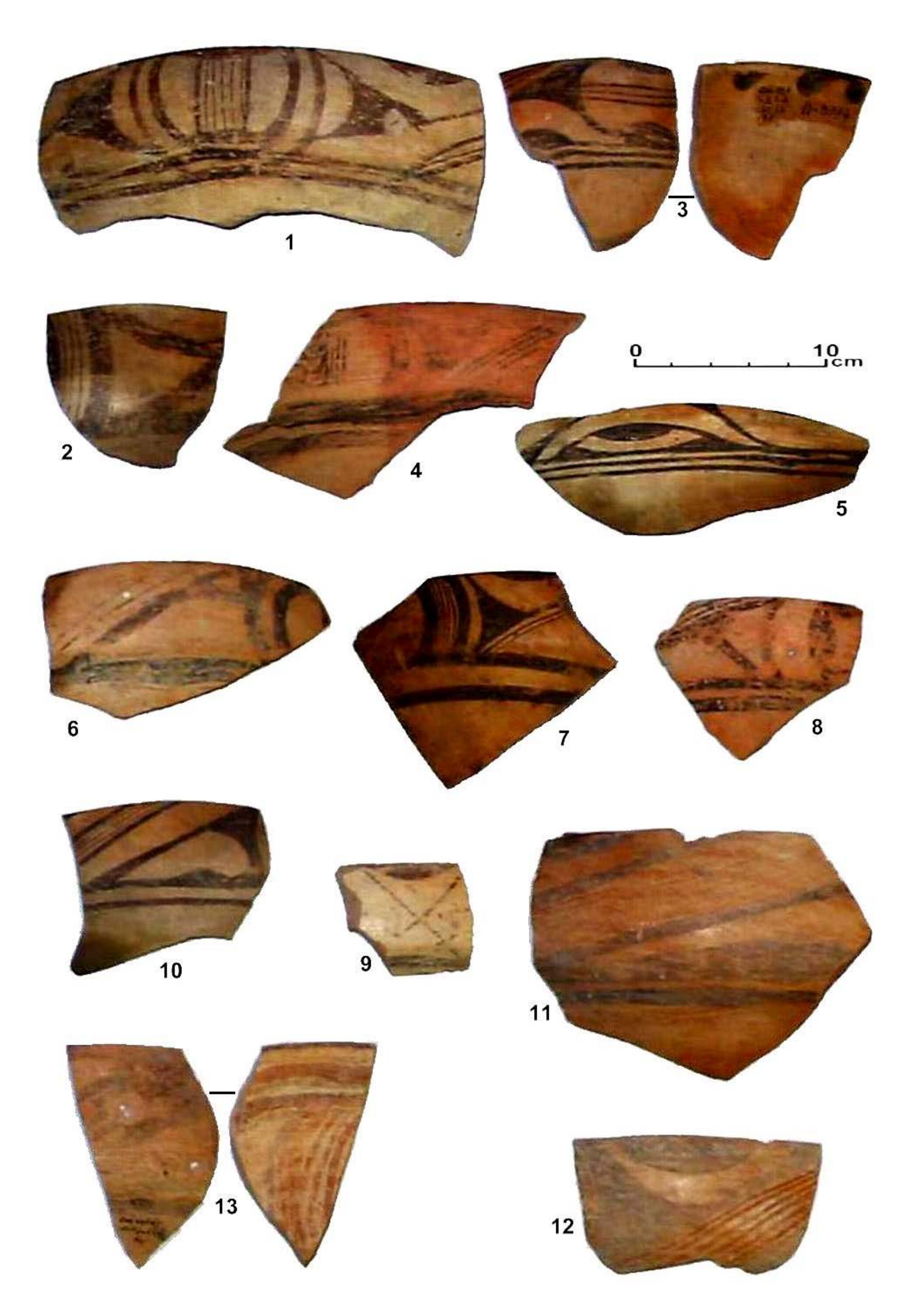

Fig. 173. Ceramică pictată dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.
Străchini (1-13).
Din locuințele I/2 (1-2, 5-6, 8, 10), III/16 (12), III/19 (11) şi III/20 (4, 9).

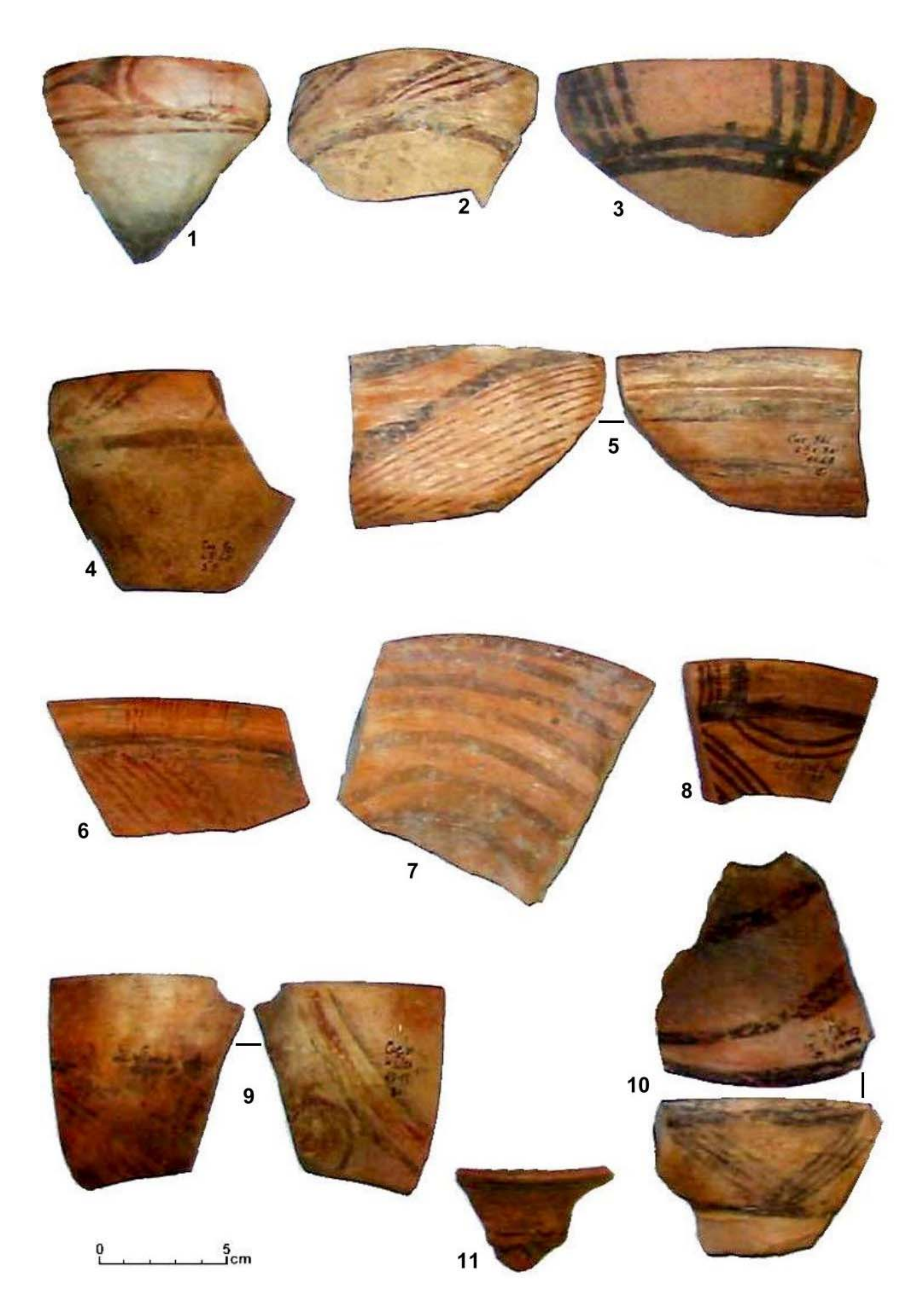

Fig. 174. Ceramică pictată dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.
Străchini (1-5), castroane (6-10) şi vas cu marginea răsfrântă (11).
Din locuinţele III/16 (6) şi III/20 (8).

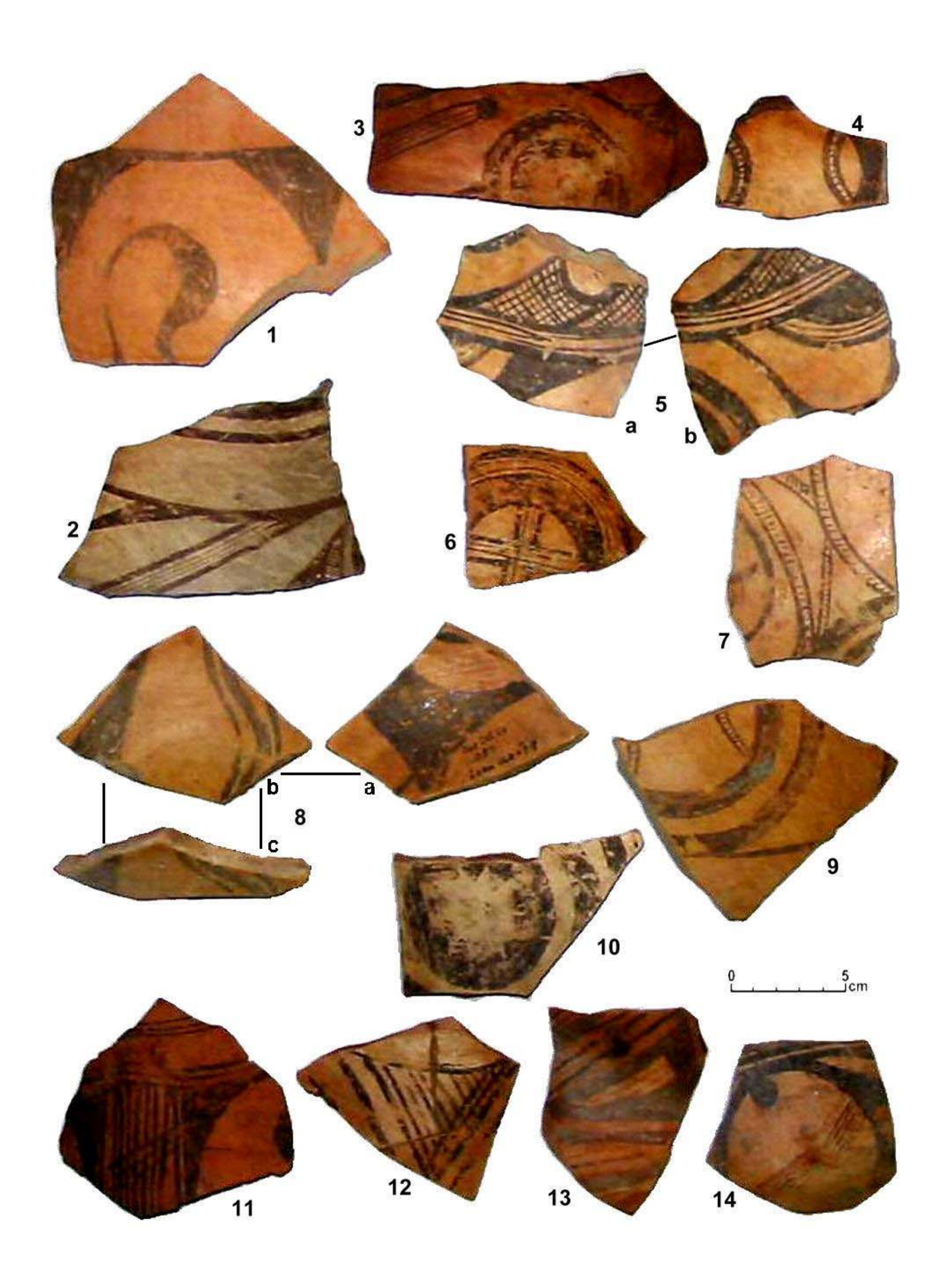

Fig. 175. Ceramică pictată dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.
Forme neprecizate (1-14).
Din locuințele I/2 (4, 11), II/15 (9) şi III/20 (6).

Fig. 176. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Vase cu marginea răsfrântă (1-6).
Din locuințele I/3 (1), II/5 (4) şi III/17 (3).

Fig. 177. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Vas cu marginea răsfrântă (5) şi formă neprecizate (1-4, 6-11).
Din locuința II/3 (1-2, 4, 6, 9-11).

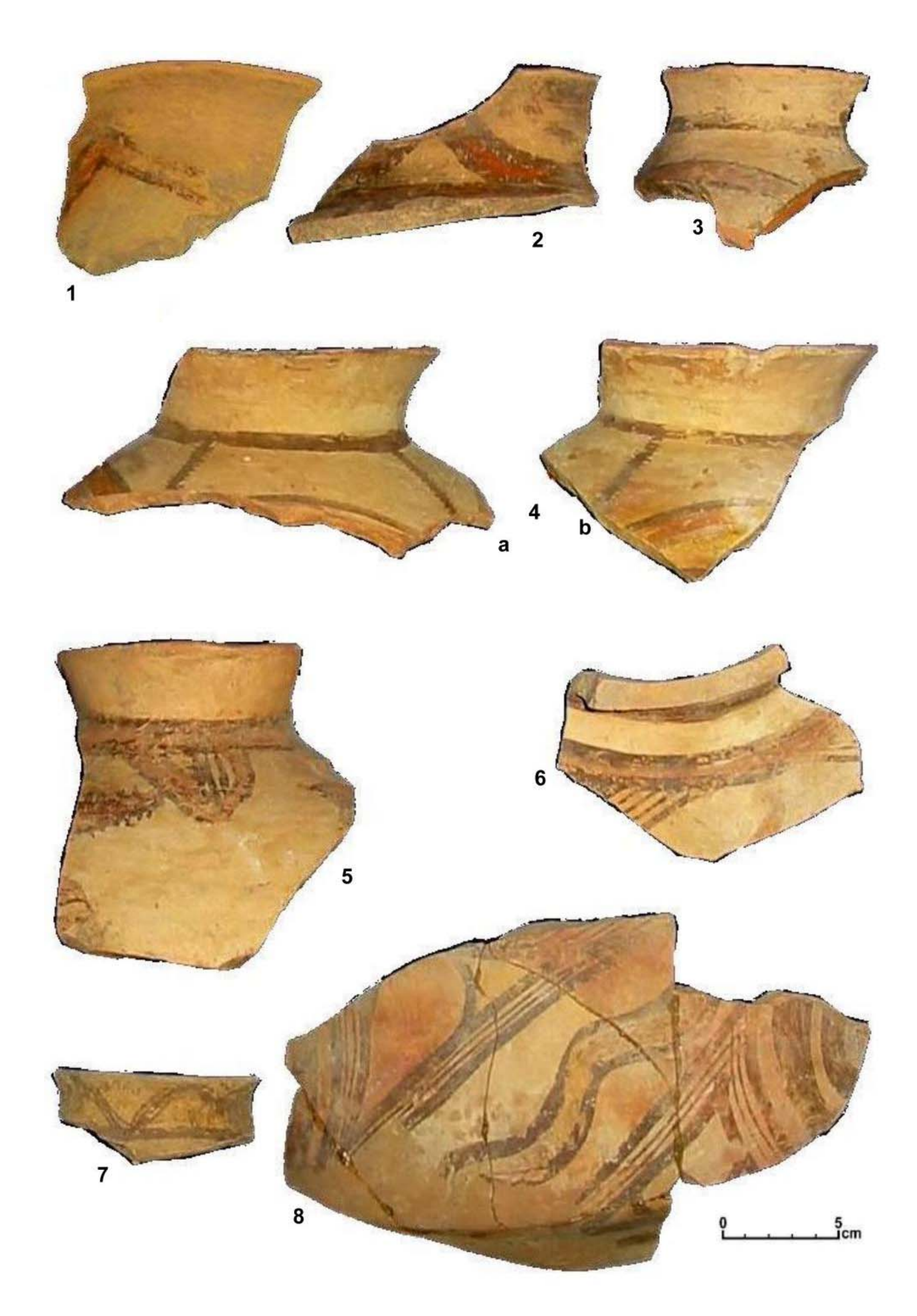

Fig. 178. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Vase cu marginea răsfrântă (1-7) şi vas cu corp bombat (8).
Din locuințele II/3 (2-3) şi III/3 (6).

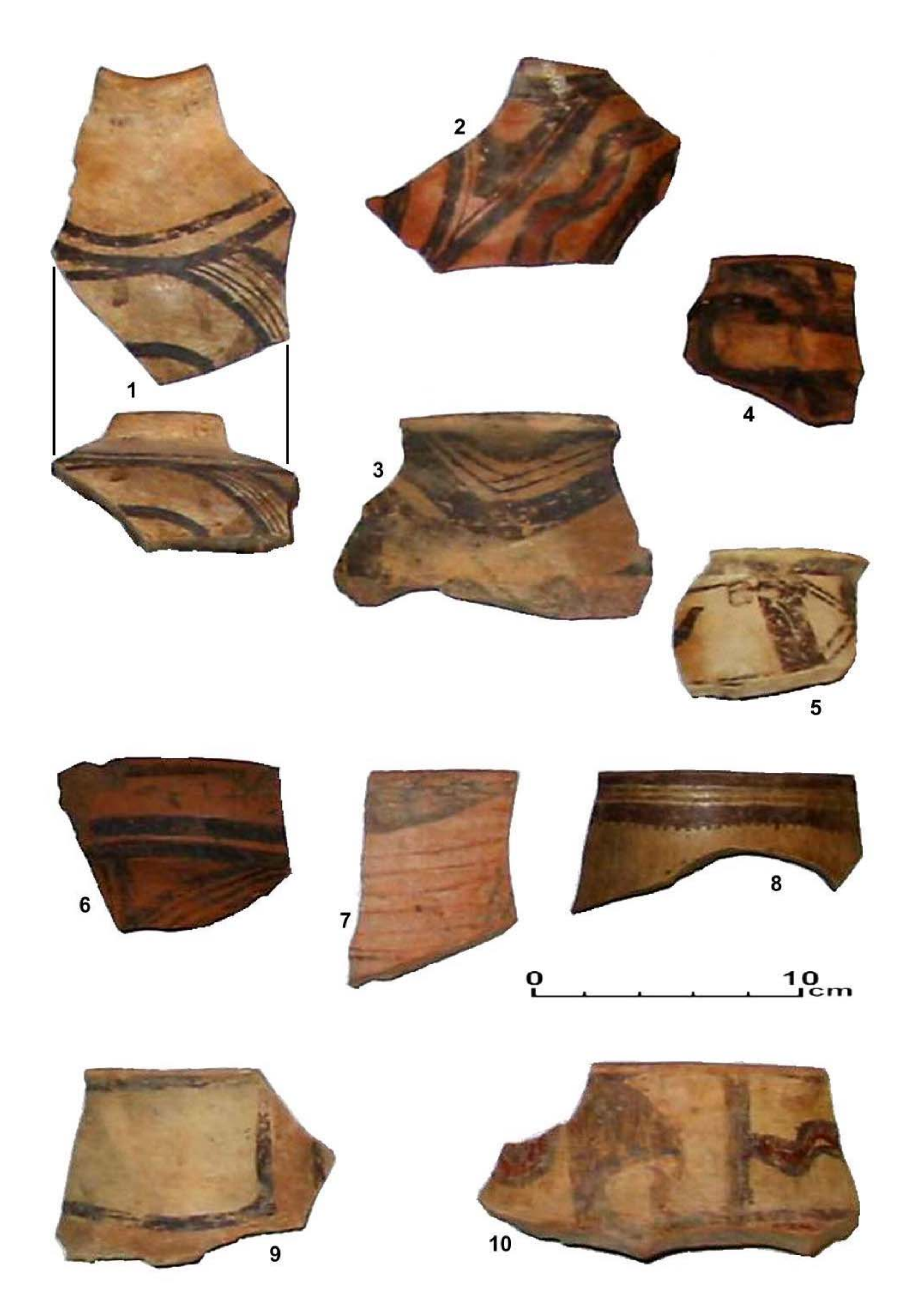

Fig. 179. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Forme neprecizate (1-10).
Din locuințele I/4 (6) şi III/3 (1-2, 5, 8).

Fig. 180. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Vase cu marginea răsfrântă (8-9) şi forme neprecizate (1-7).
Din locuinţele I/4 (3, 5, 8), II/3 (7) şi II/5 (9).

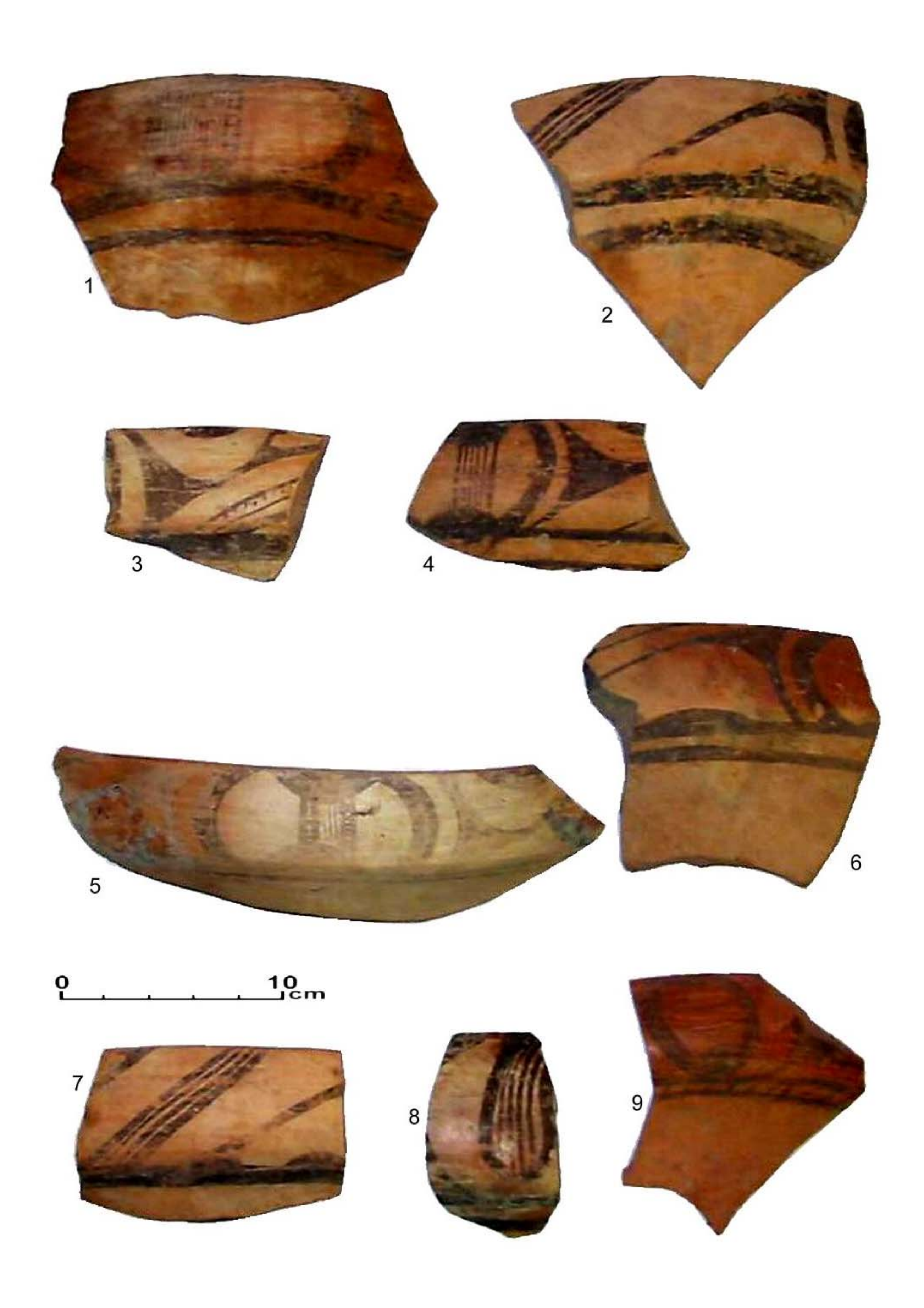

Fig. 181. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Străchini (1-9).
Din locuințele I/3 (1), II/4 (3), III/1 (5) şi III/17 (2, 7-9).

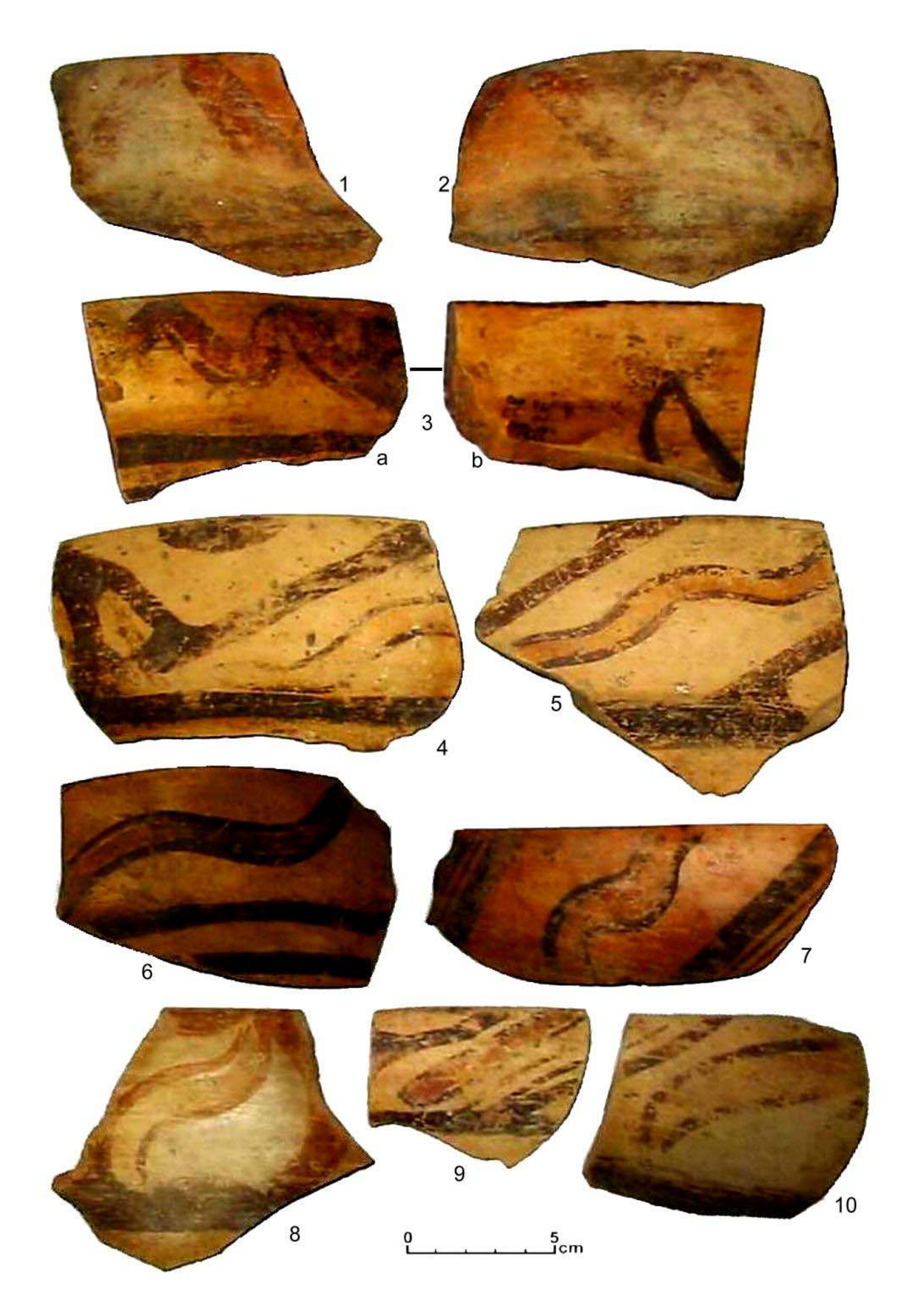

Fig. 182. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Străchini (1-10).
Din locuințele II/3 (1-2, 4-5, 7) şi III/1 (3).

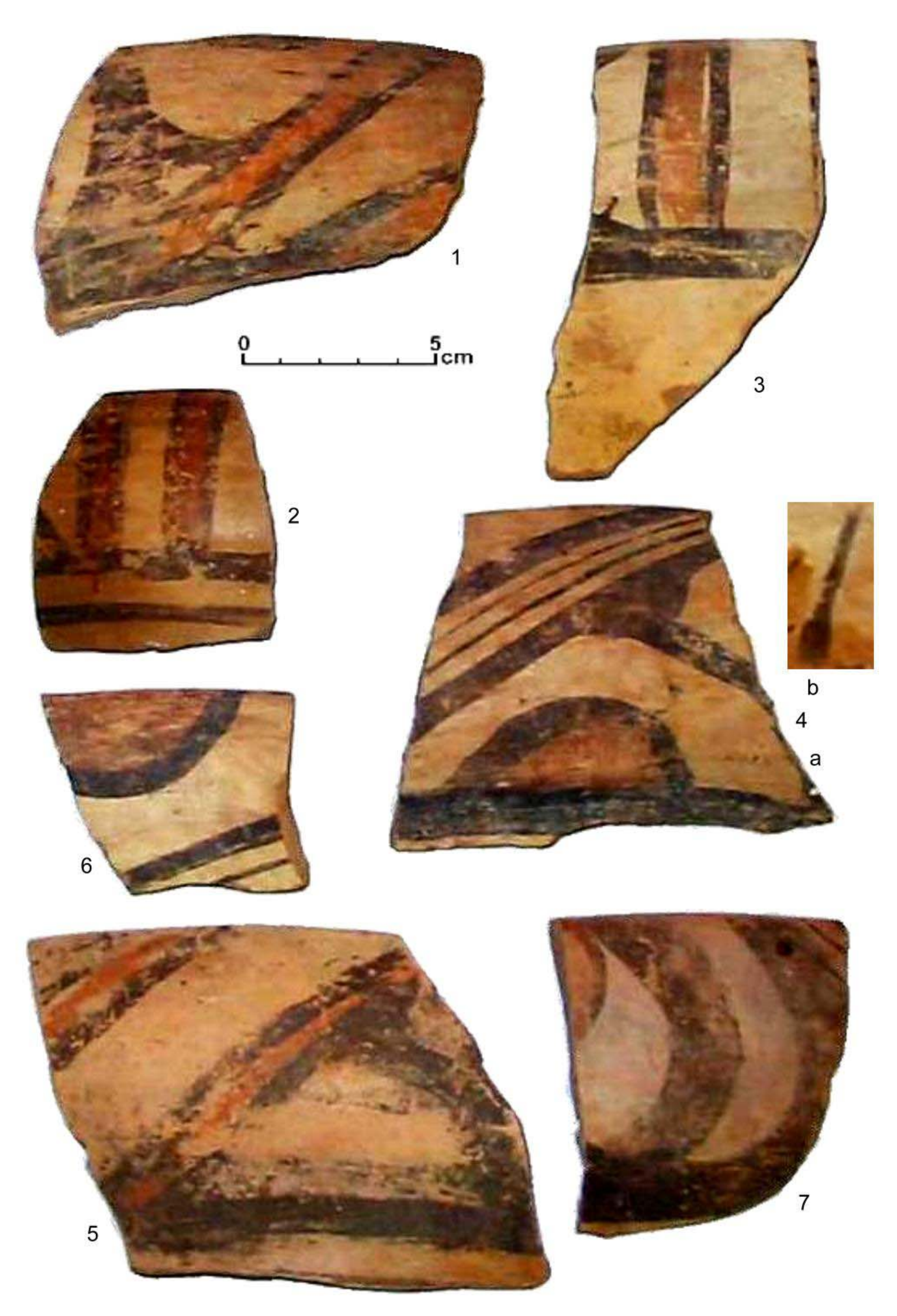

Fig. 183. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B2.
Străchini (1-7).
Din locuința II/4 (4, 7).

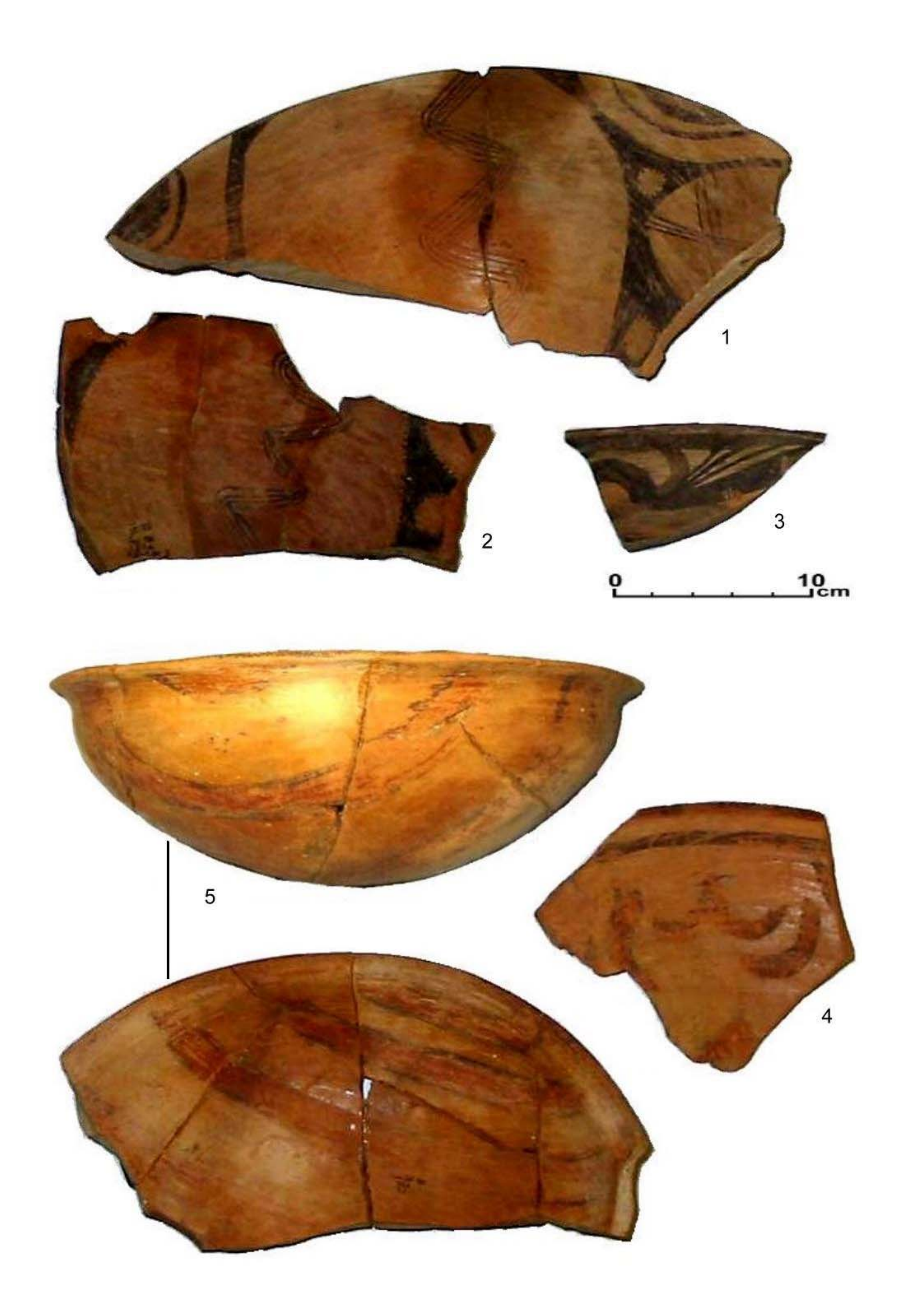

Fig. 184. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Castroane (1-5).

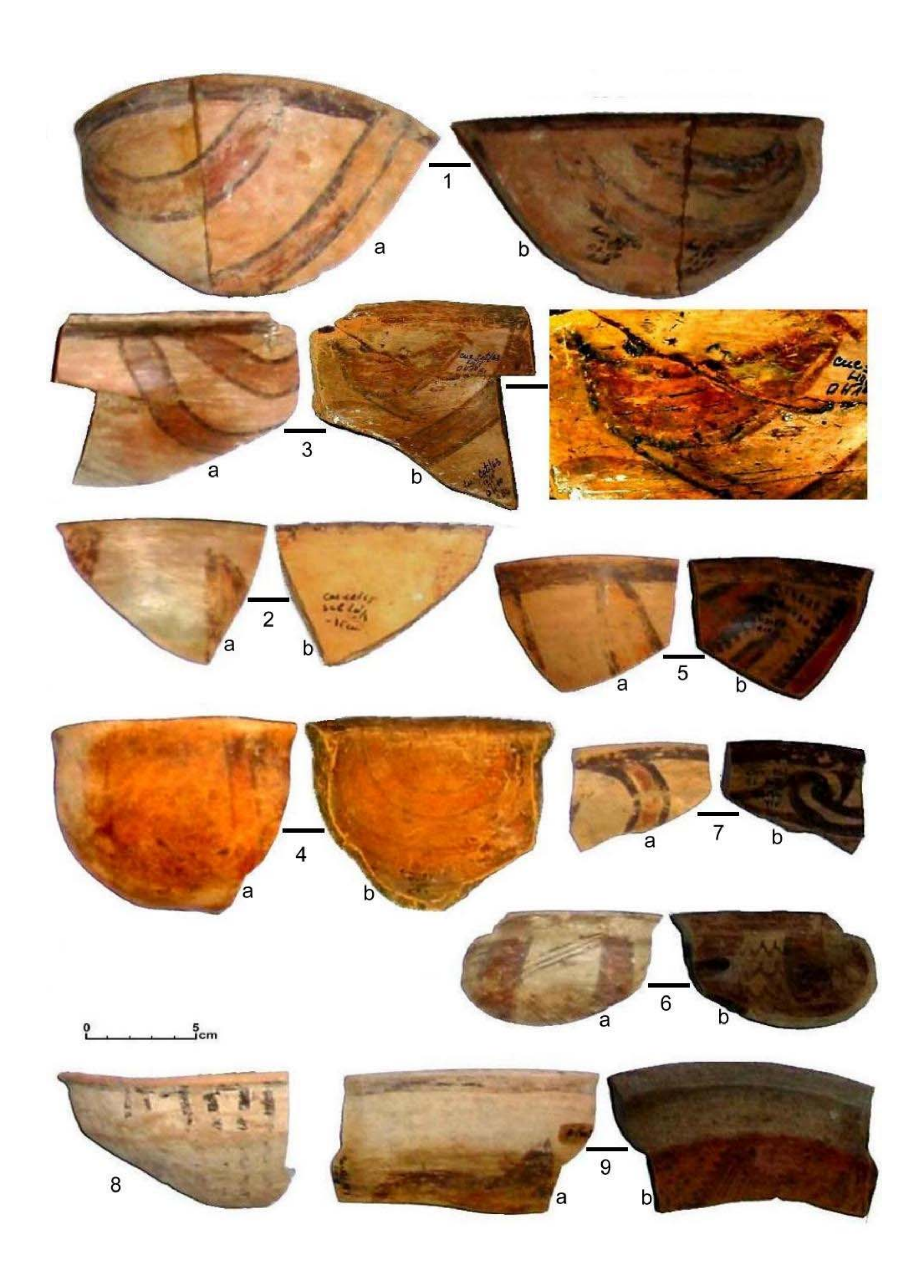

Fig. 185. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Castroane (1-9). a - exterior; b - interior.
Din locuințele II/5 (6) şi III/1 (3, 9).

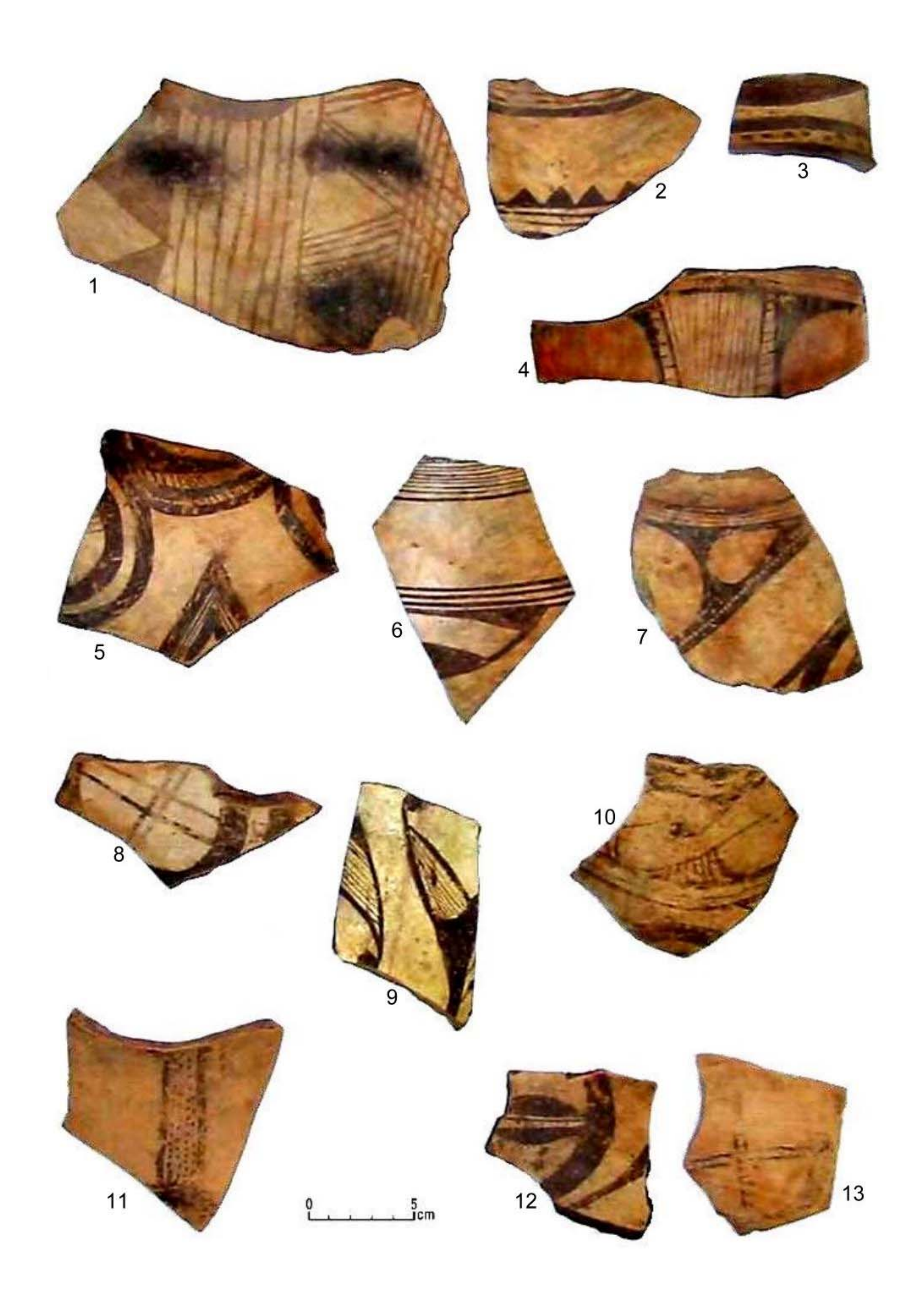

Fig. 186. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Forme neprecizate (1-13).
Din locuințele I/3 (12), II/3 (8-9), II/4 (1-3, 5, 7) şi III/3 (4, 10-11, 13).

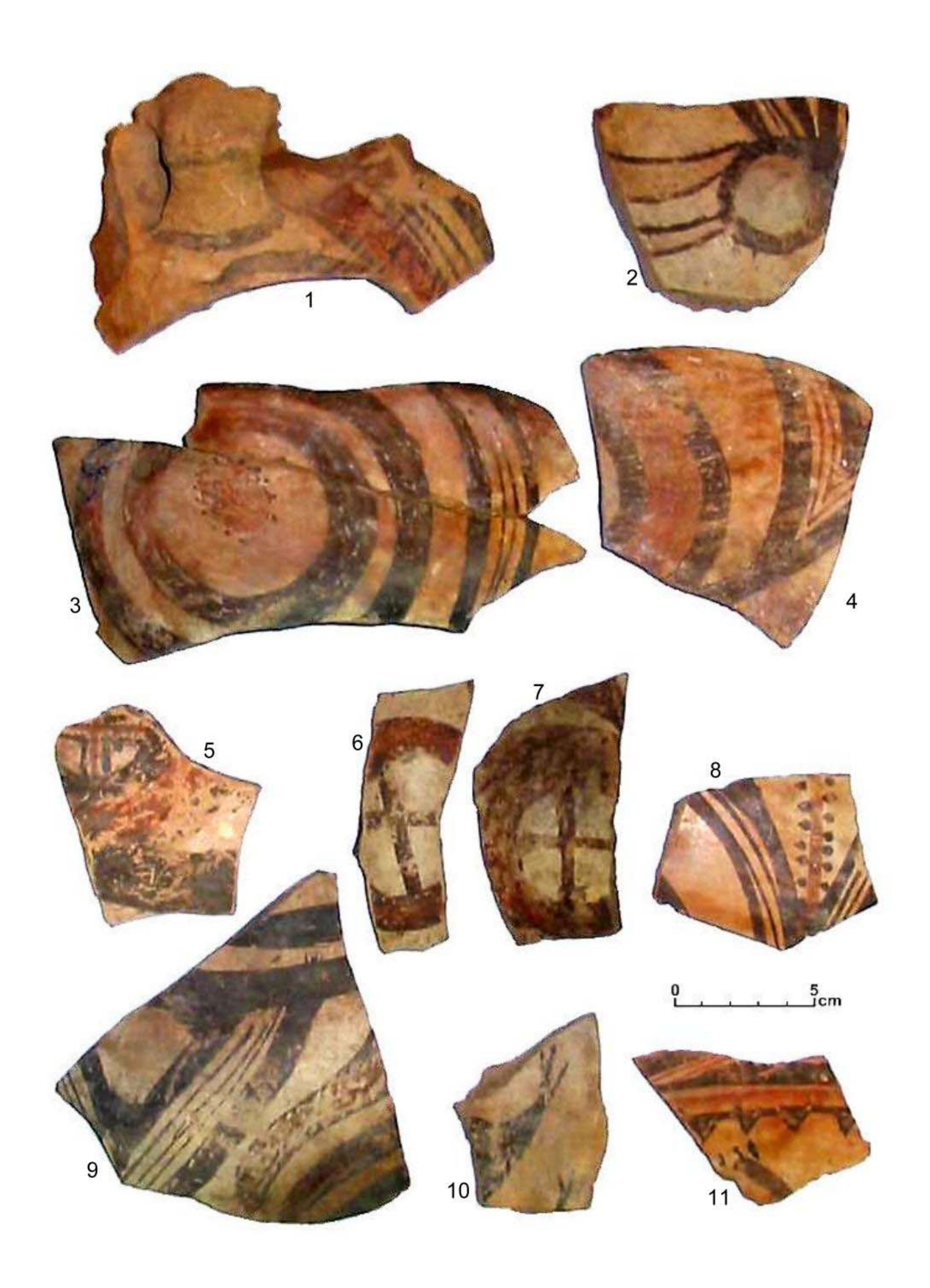

Fig. 187. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Forme neprecizate (1-11).
Din locuințele I/3 (7), III/3 (6) şi III/4 (5).

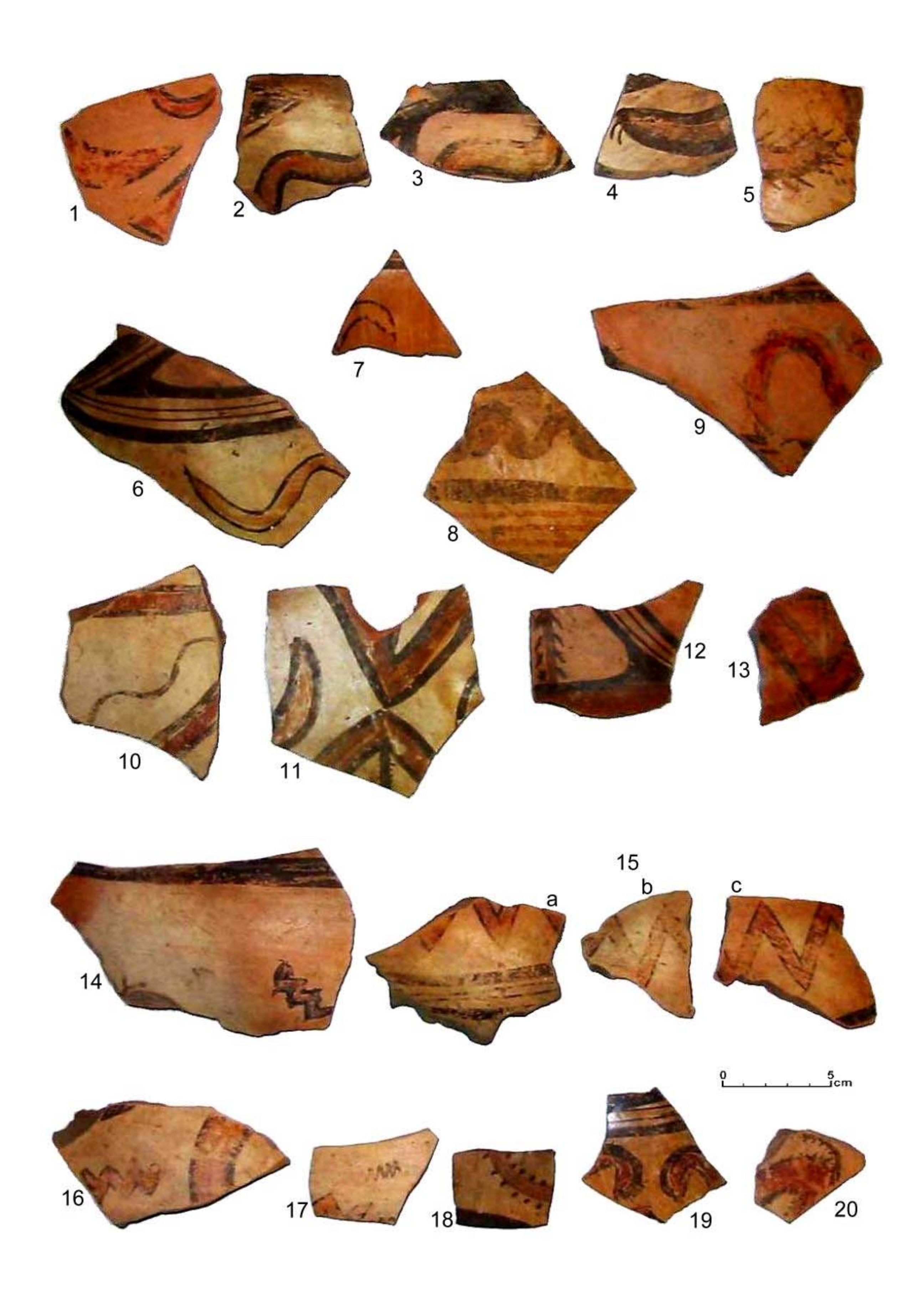

Fig. 188. Ceramică pictată din subfaza Cucuteni B_2.
Forme neprecizate (1-20).
Din locuințele III/3 (1, 4, 12, 14) şi III/4 (17).

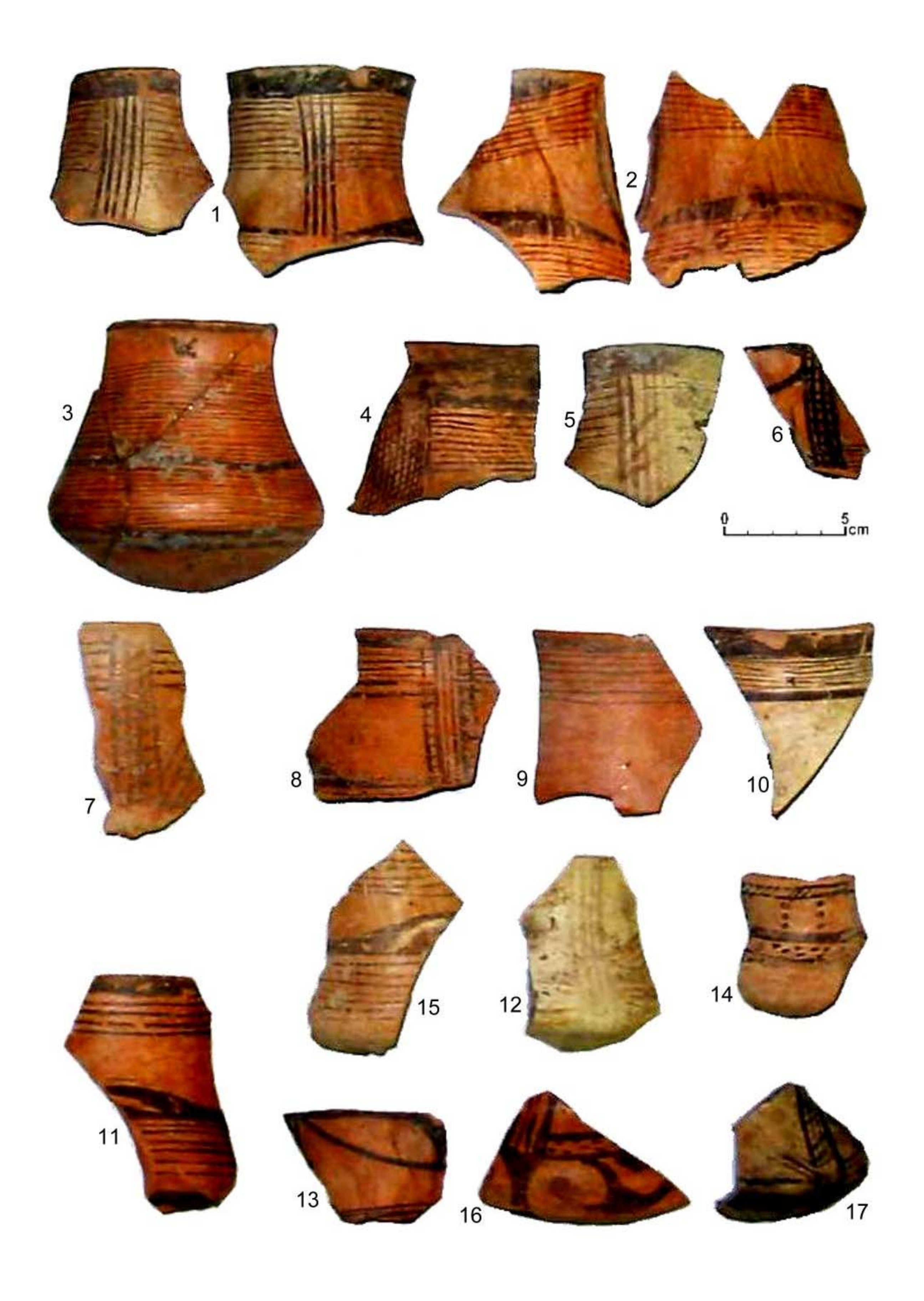

Fig. 189. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată.
Pahare (1-17).

Fig. 190. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată.
Pahare (1-5) şi vase cu marginea răsfrântă (6-15).

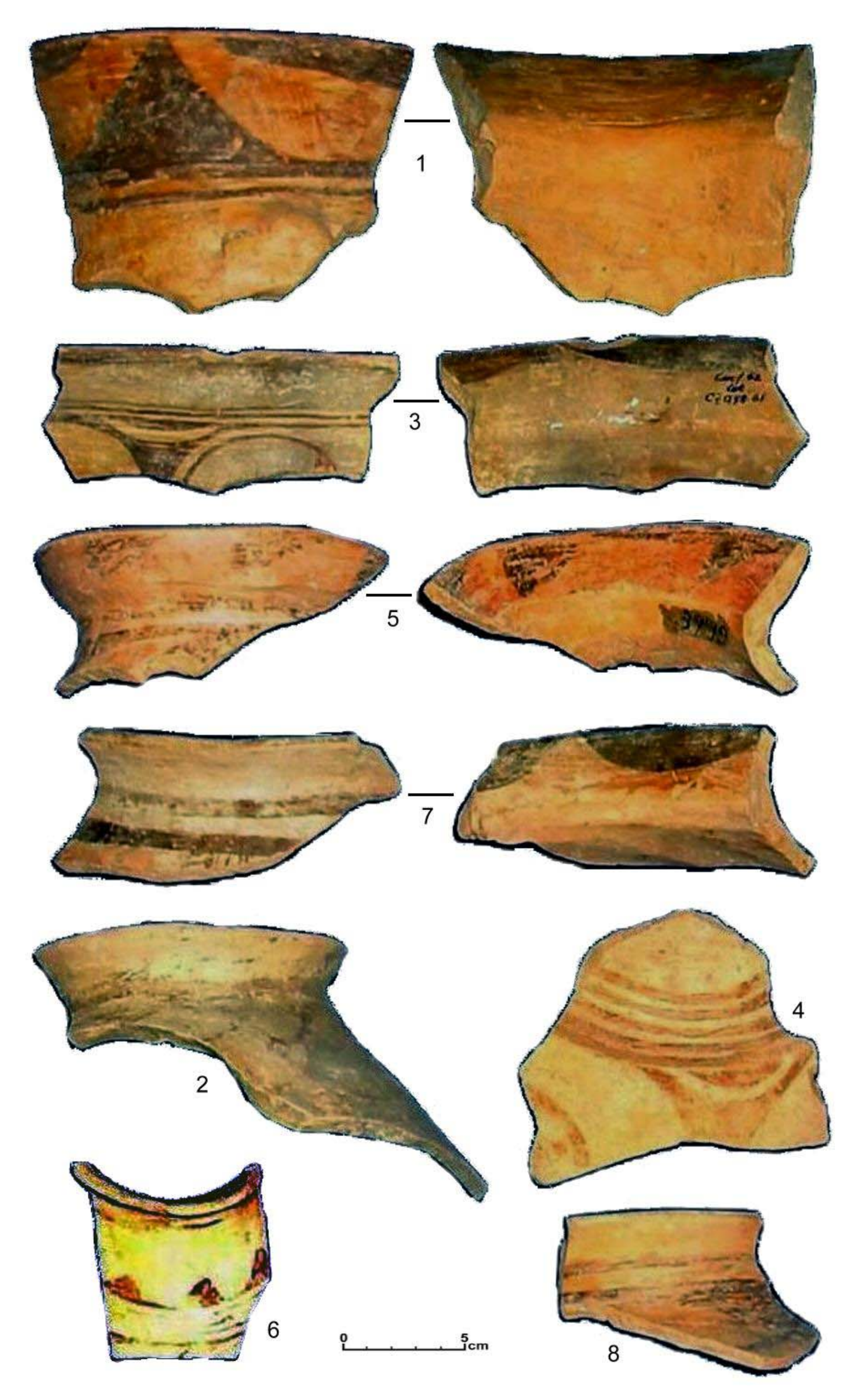

Fig. 191. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată.
Vase cu marginea răsfrântă (1-8).

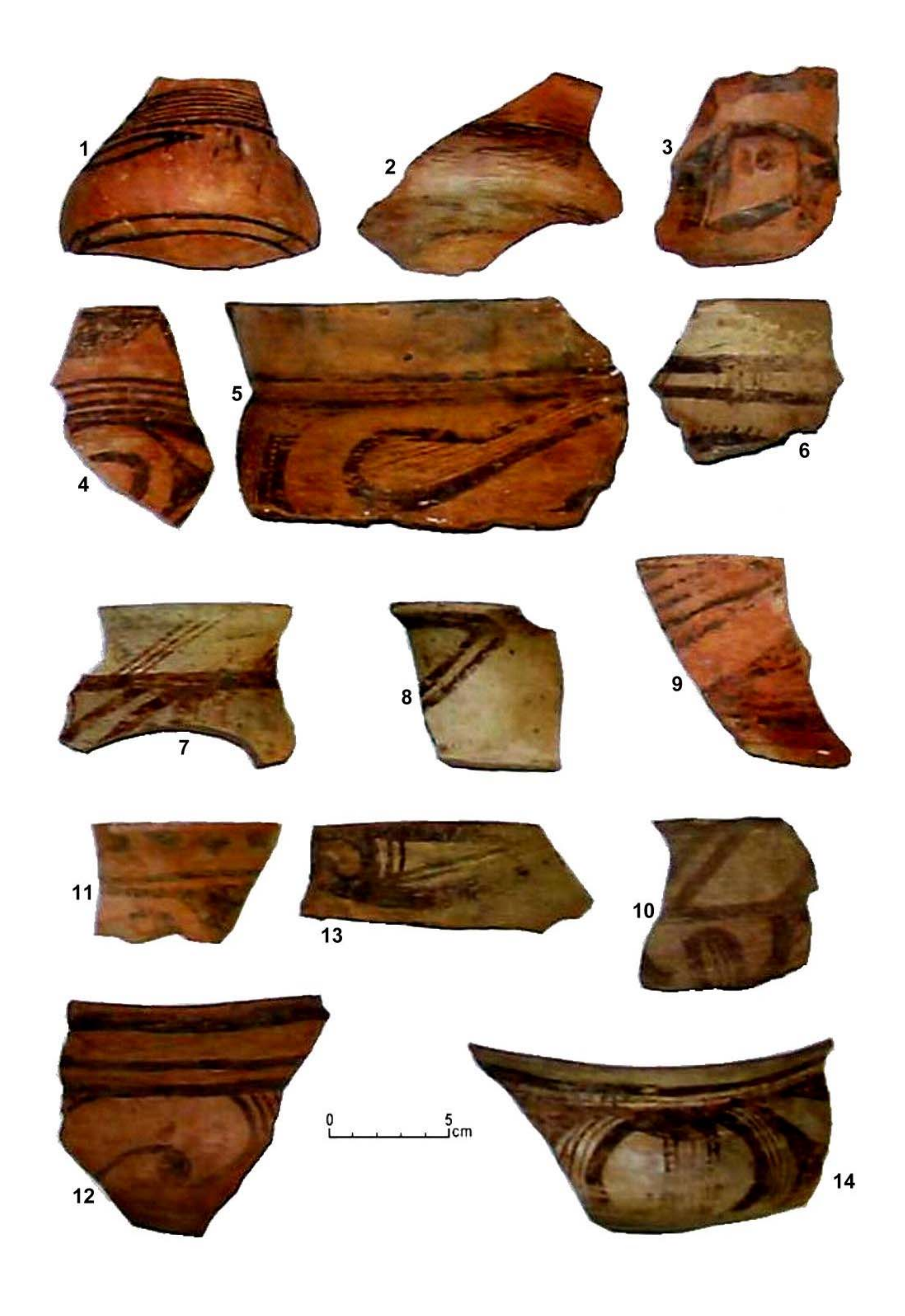

Fig. 192. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată.
Pahar (1) şi vase cu marginea răsfrântă (2-14).

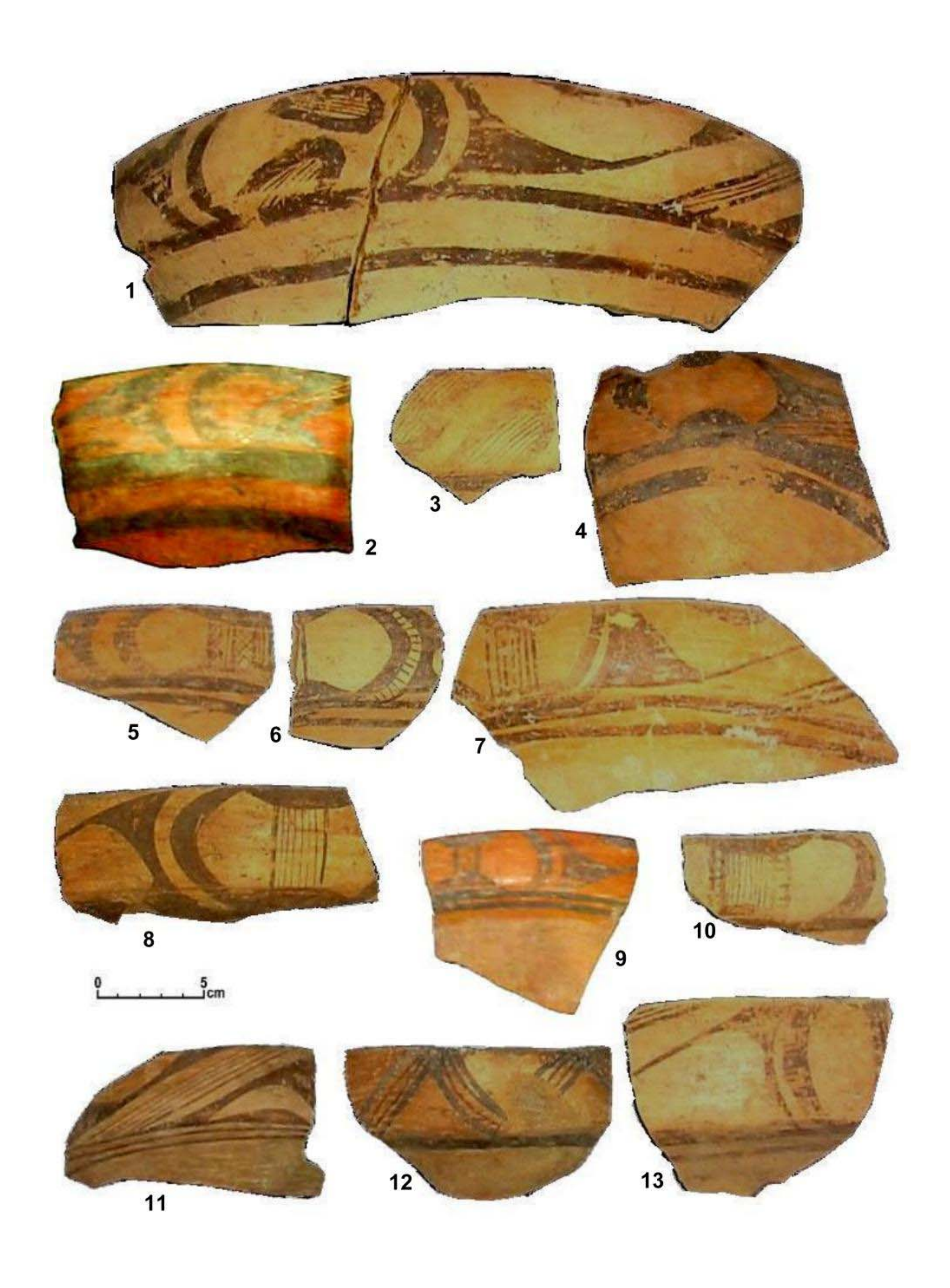

Fig. 193. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată. Străchini (1-13).

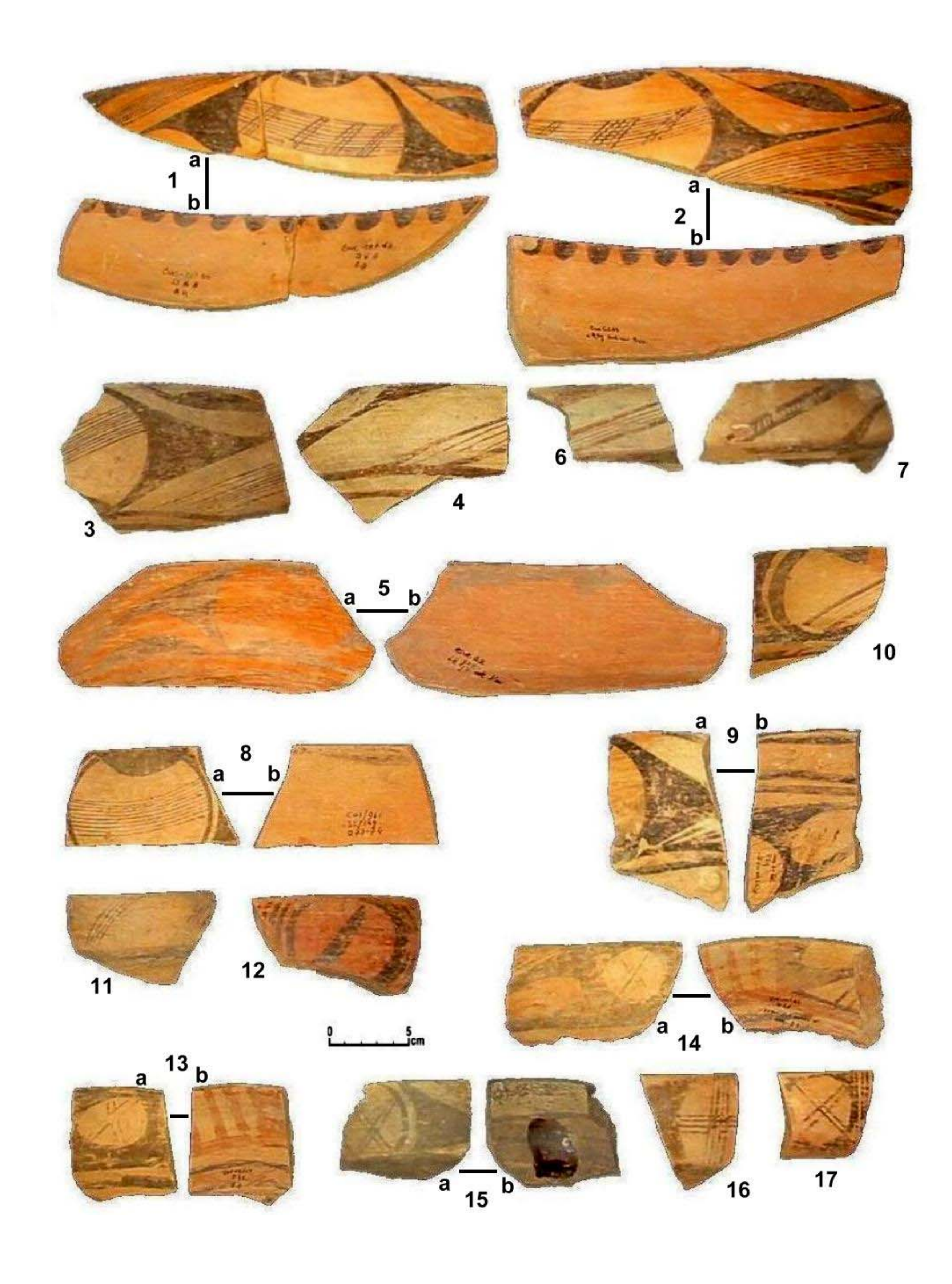

Fig. 194. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată. Străchini (1-17). a - exterior; b - interior.

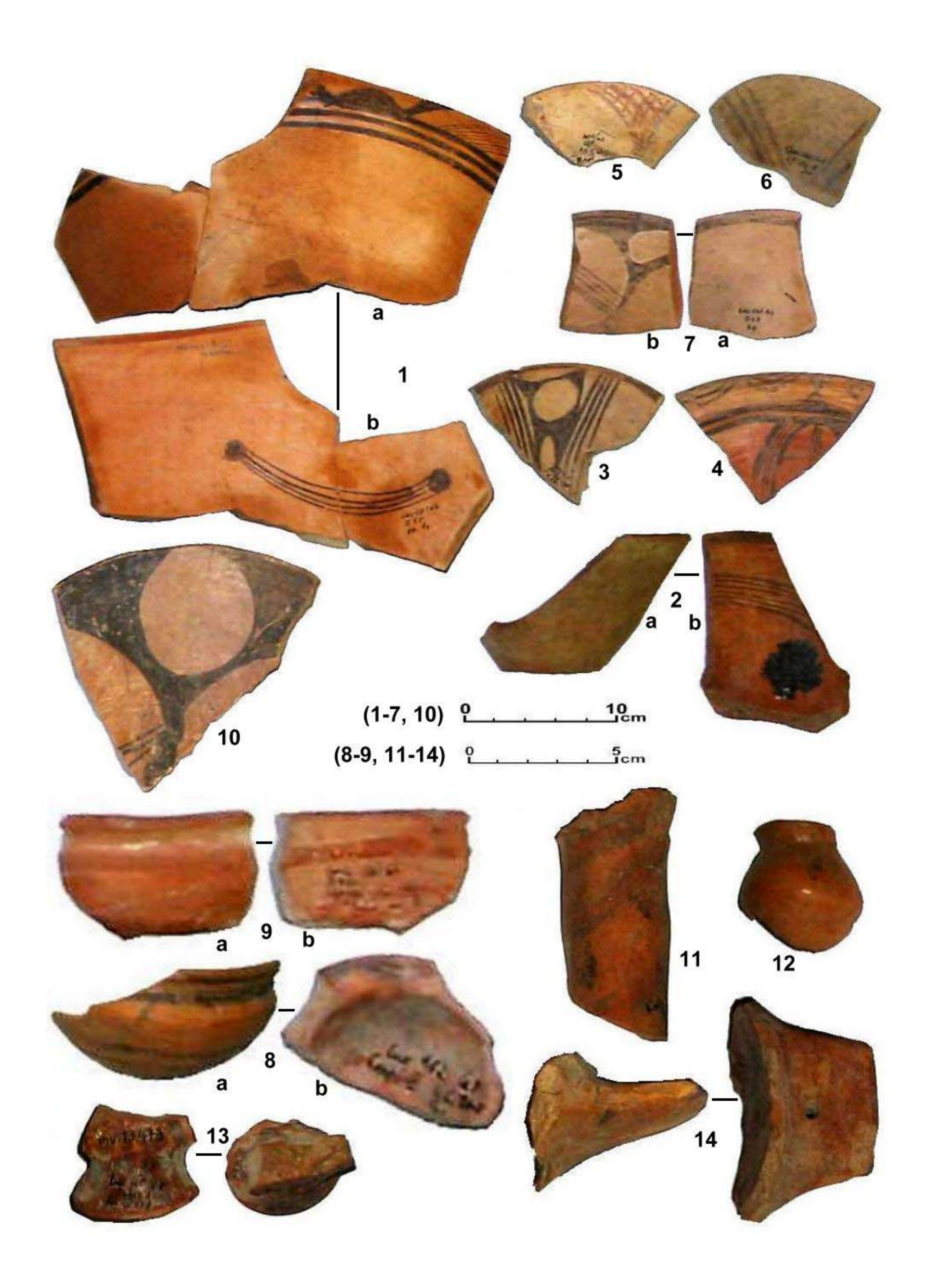

Fig. 195. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată.
Strachină (1), castroane (2-10) şi vase miniatură tip vas suport (11),
vas cu corp bombat (12), vas cu picior (13) şi tip neprecizat (lingură?) (14).
a - exterior; b - interior.

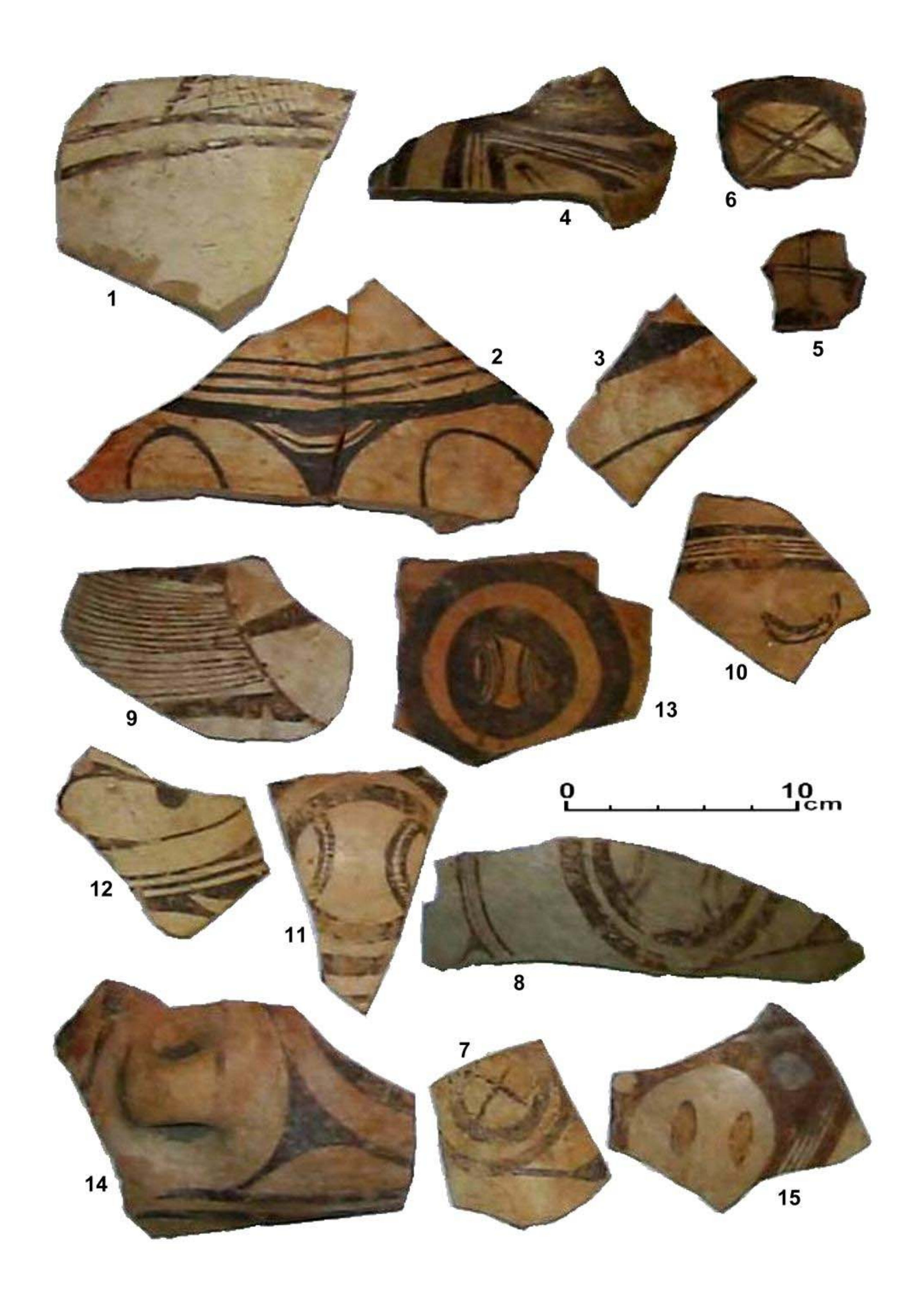

Fig. 196. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată. Forme neprecizate (1-15).

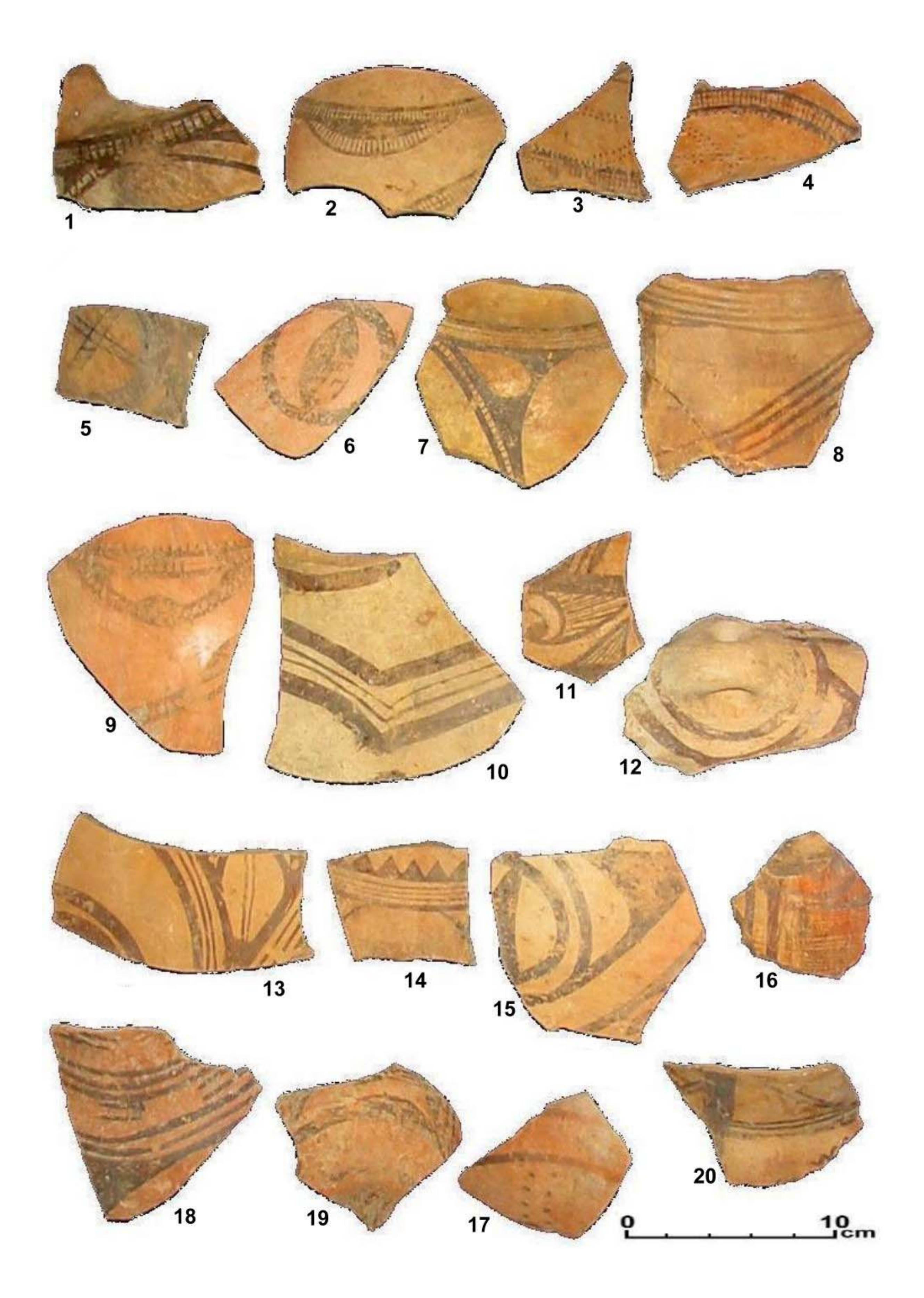

Fig. 197. Ceramică pictată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată. Forme neprecizate (1-20).

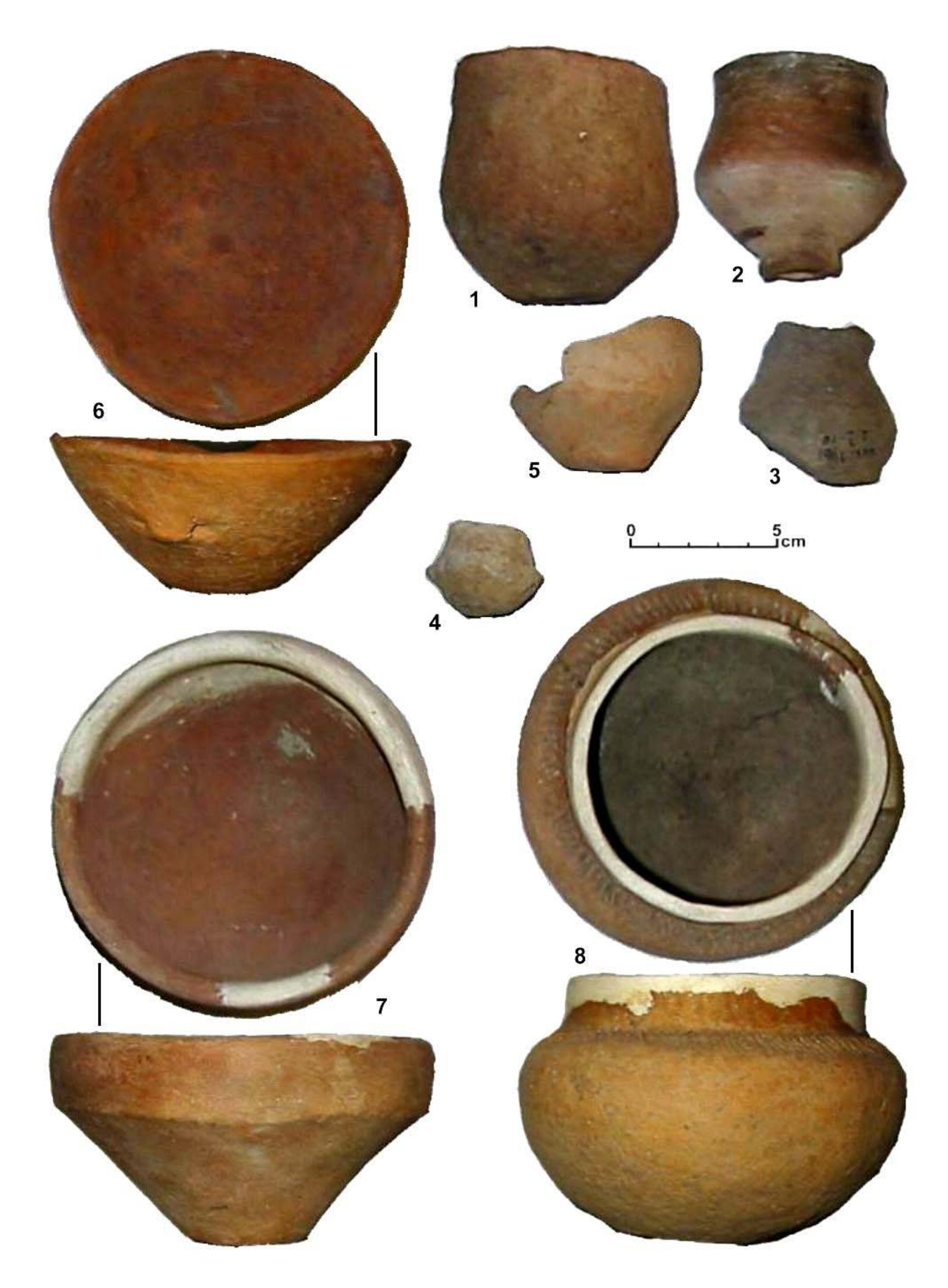

Fig. 198. Ceramică nedecorată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Vase miniatură tip pahar (1), vas cu picior (2), vase cu corp bombat (3, 5, 8), vas bitronconic (4), castron (6) şi strachină (7).
Din locuințele II/2 (5), II/9 (1, 2, 6), II/10 (3-4) şi III/2 (8).

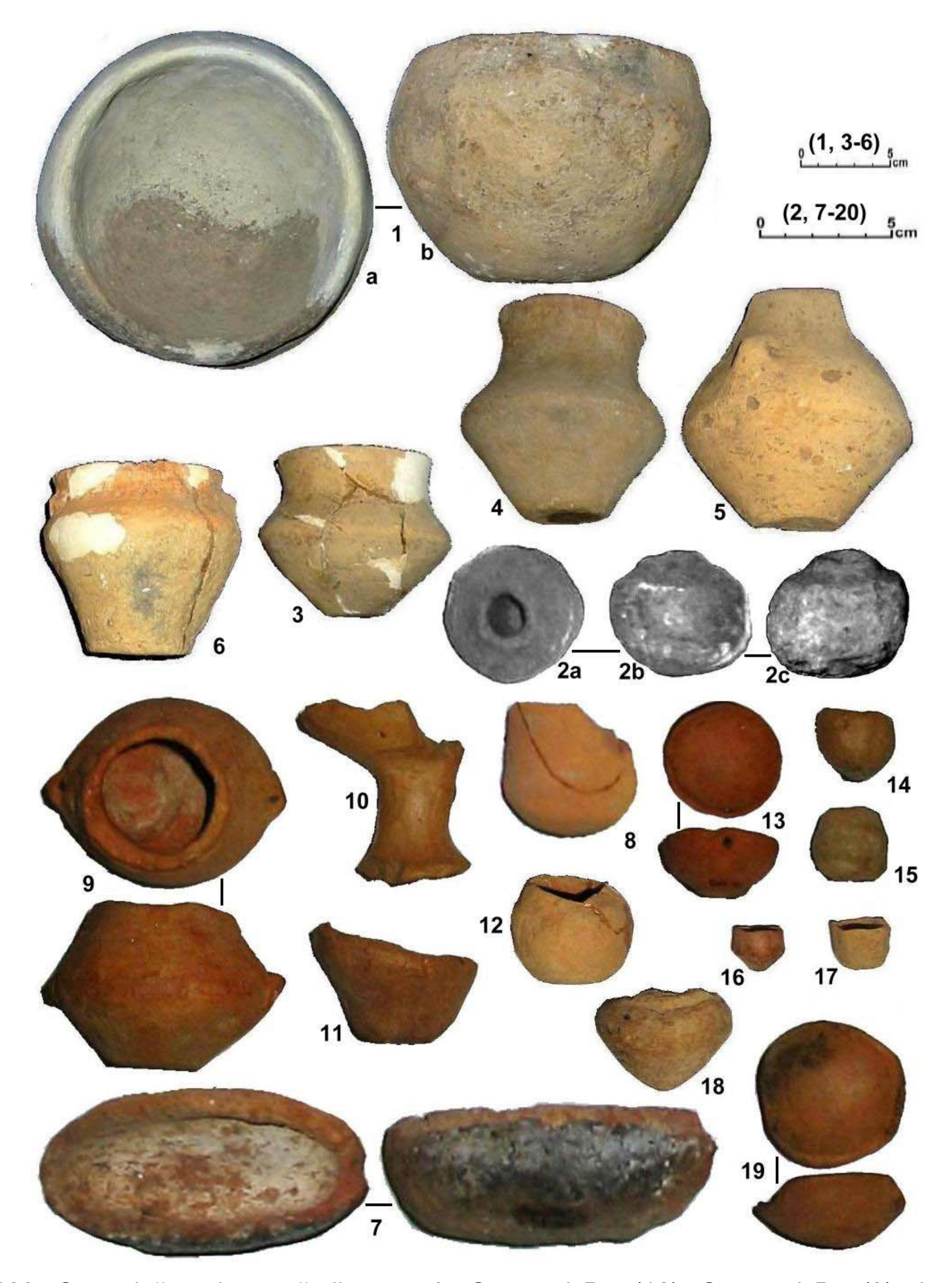

Fig. 199. Ceramică nedecorată din etapele Cucuteni B_{1a} (16), Cucuteni B_{1b} (9) şi Cucuteni B_{1c} (1), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (2, 10-11), din subfaza Cucuteni B_2 (3-8) şi din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată (12-15, 17-19).

Strachină (bol) (1), vase cu corp bitronconic şi gât (3-5), vas cu gât şi umăr (6) şi vase miniatură tip pahar (8), vase cu corp bombat (2, 9, 11-12, 14-15) cu fund ascuțit (18) şi cu pereții drepți (17), vase cu picior (10), străchini (13, 16), lingura (19) şi formă neprecizată (barcă?) (7).

Din locuințele I/2 (2), I/3 (4), II/9 (16), III/1 (3, 6), III/12 (1), III/18 (9), III/19 (11), III/20 (10) şi III/25 (5, 7).

Fig. 200. Ceramică nedecorată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată. Vas cu umăr (1) şi cu picior (5), strachină (6), castroane (7-8) şi vase miniatură tip ase cu corp bitronconic (2-3) şi de formă neprecizată (?capac) (4).

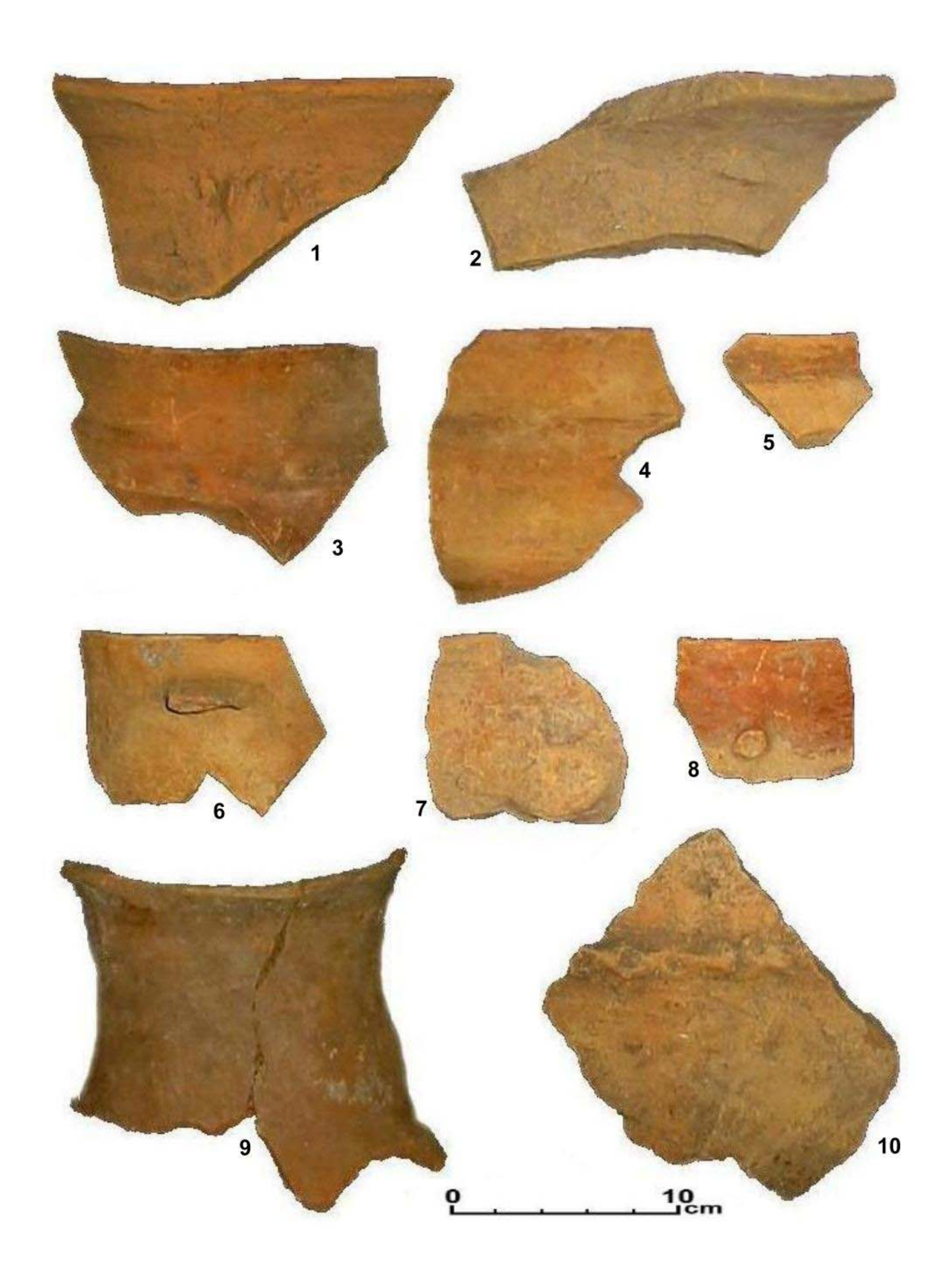

Fig. 201. Ceramică nedecorată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Vase cu marginea răsfrântă şi cu umăr (1-5) şi vase cu corp bombat (6-10).
Din locuinţele II/2 (2-7, 10) şi III/8 (9).

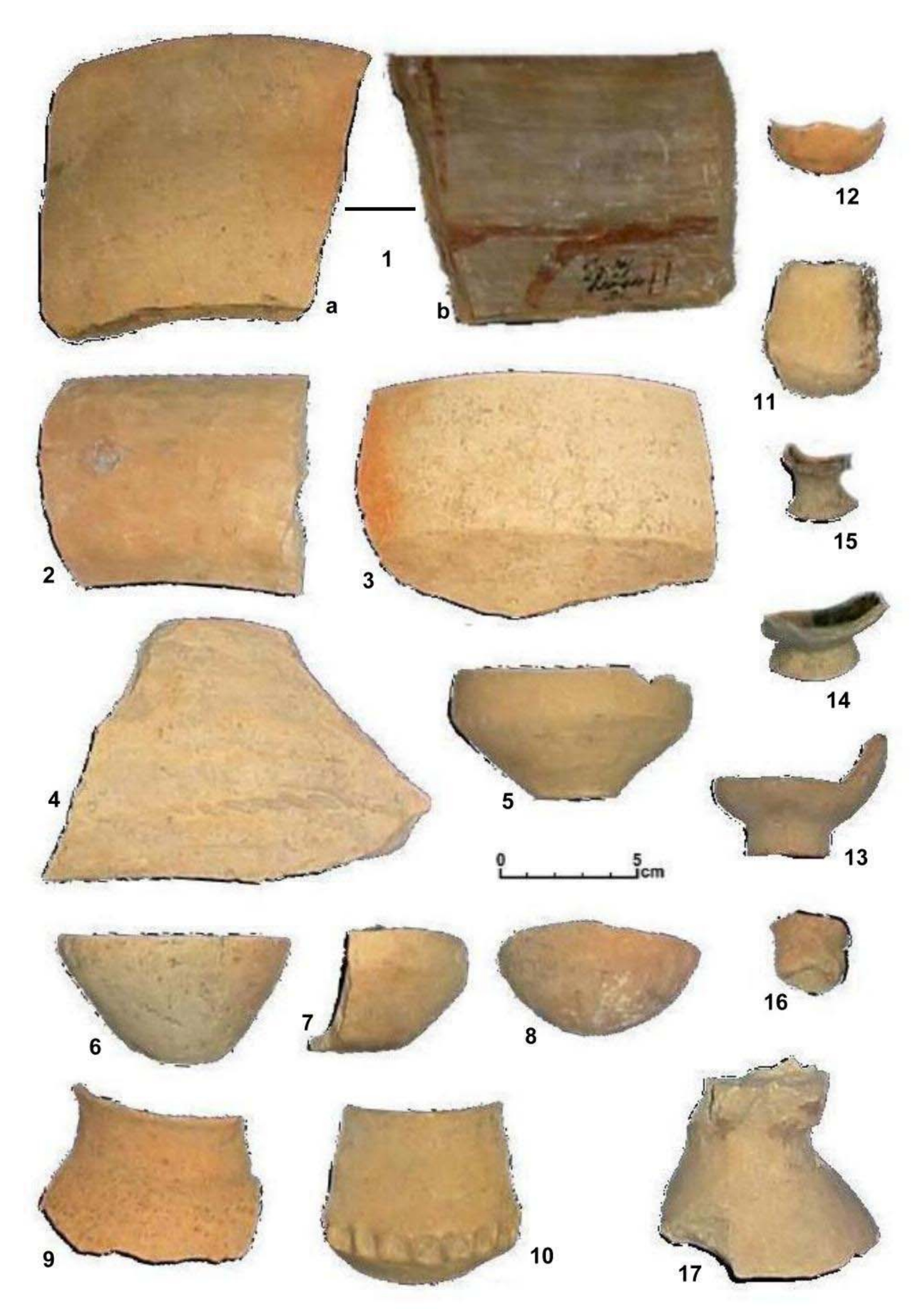

Fig. 202. Ceramică nedecorată din etapa Cucuteni B_{1a}.
Vas cu marginea răsfrântă şi cu umăr (1) şi cu picior (17), străchini (2-4) şi
vase miniatură tip pahare (10-12), străchini (5-8),
vas marginea răsfrântă şi cu umăr (9) şi vase cu picior (13-16).
a - exterior; b - interior.
Din locuințele II/2 (1, 5-6, 9-12), II/9 (8, 13-15), II/10 (3) şi II/12 (2).

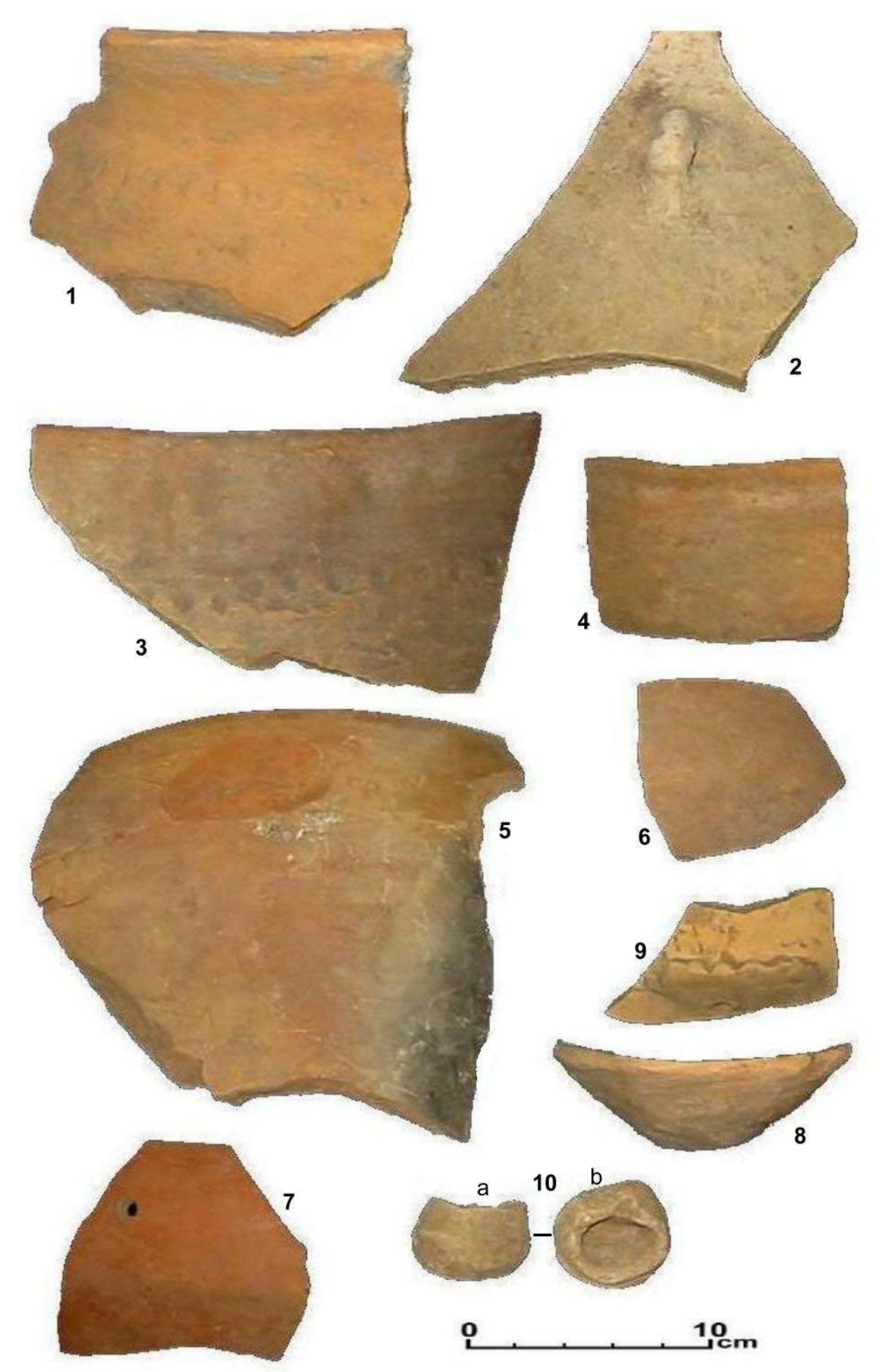

Fig. 203. Ceramică nedecorată din etapa Cucuteni B_{1b}.
Vase cu umăr (1, 4), vase cu corp bombat (2-3, 7, 9), străchini (5-6),
castron (8) şi vas miniatură, cu corp bitronconic (10).
Din locuințele II/7 (1, 3, 6), II/8 (2, 7), III/6 (5) şi III/10 (8, 9).

Fig. 204. Ceramică nedecorată dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.
Vase cu marginea răsfrântă şi cu umăr (1-6), vase cu corp bombat (7-8) şi străchini (9-13).
Din locuințele I/1 (7, 8), I/2 (6, 13), II/6 (1), III/16 (3, 4) şi III/20 (2, 5).

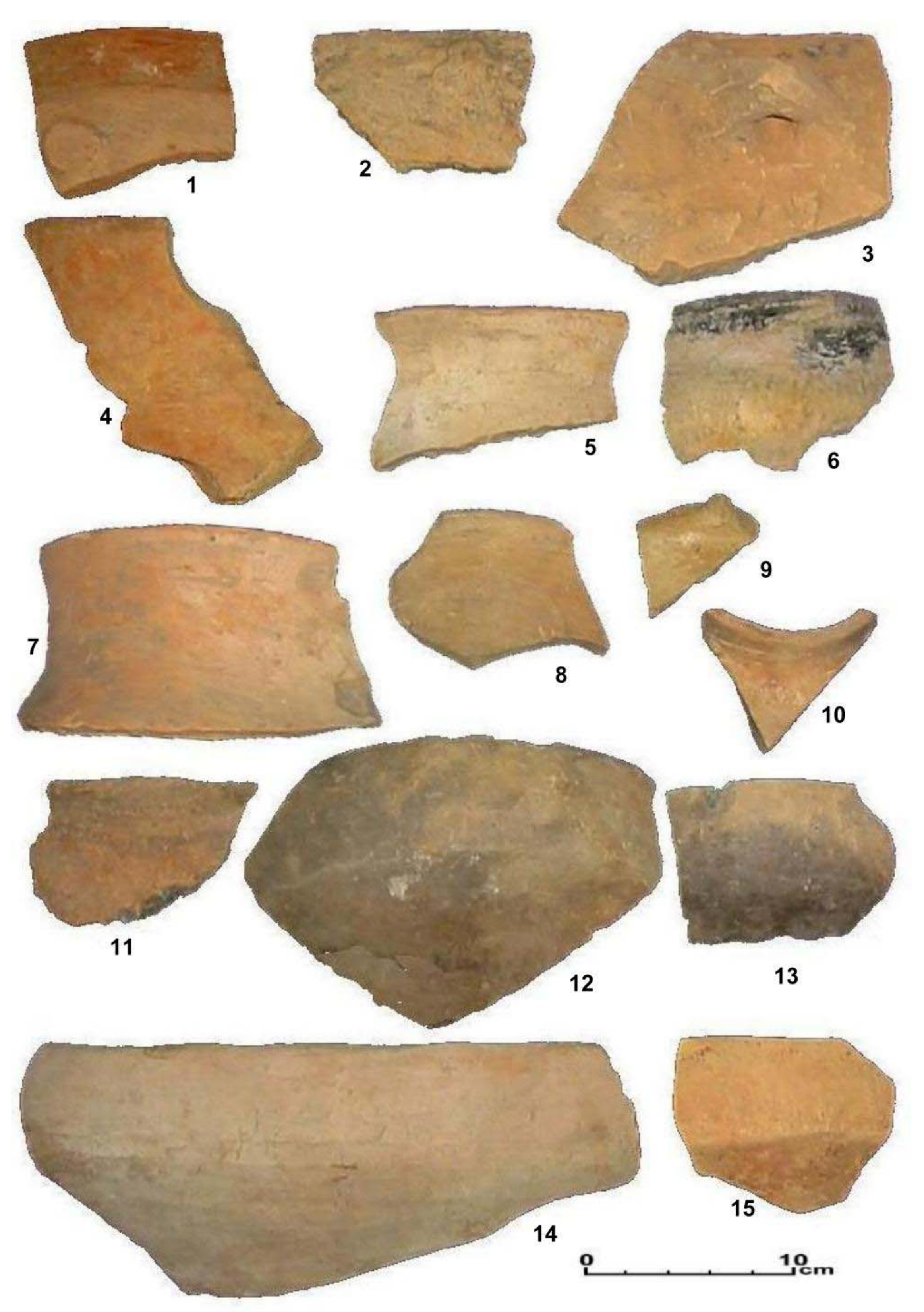

Fig. 205. Ceramică nedecorată dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (1, 3) şi din subfaza Cucuteni B_2 (2, 4-15).
Vase cu marginea răsfrântă şi cu umăr (1, 5), vase cu corp bombat (4, 6-11), chiup (3), străchini (12-15) şi formă neprecizată (2).
Din locuinţele I/4 (2, 4-6, 15), II/3 (10-11), II/5 (8-9, 12-13), II/6 (3), II/15 (1), III/3 (7, 14).

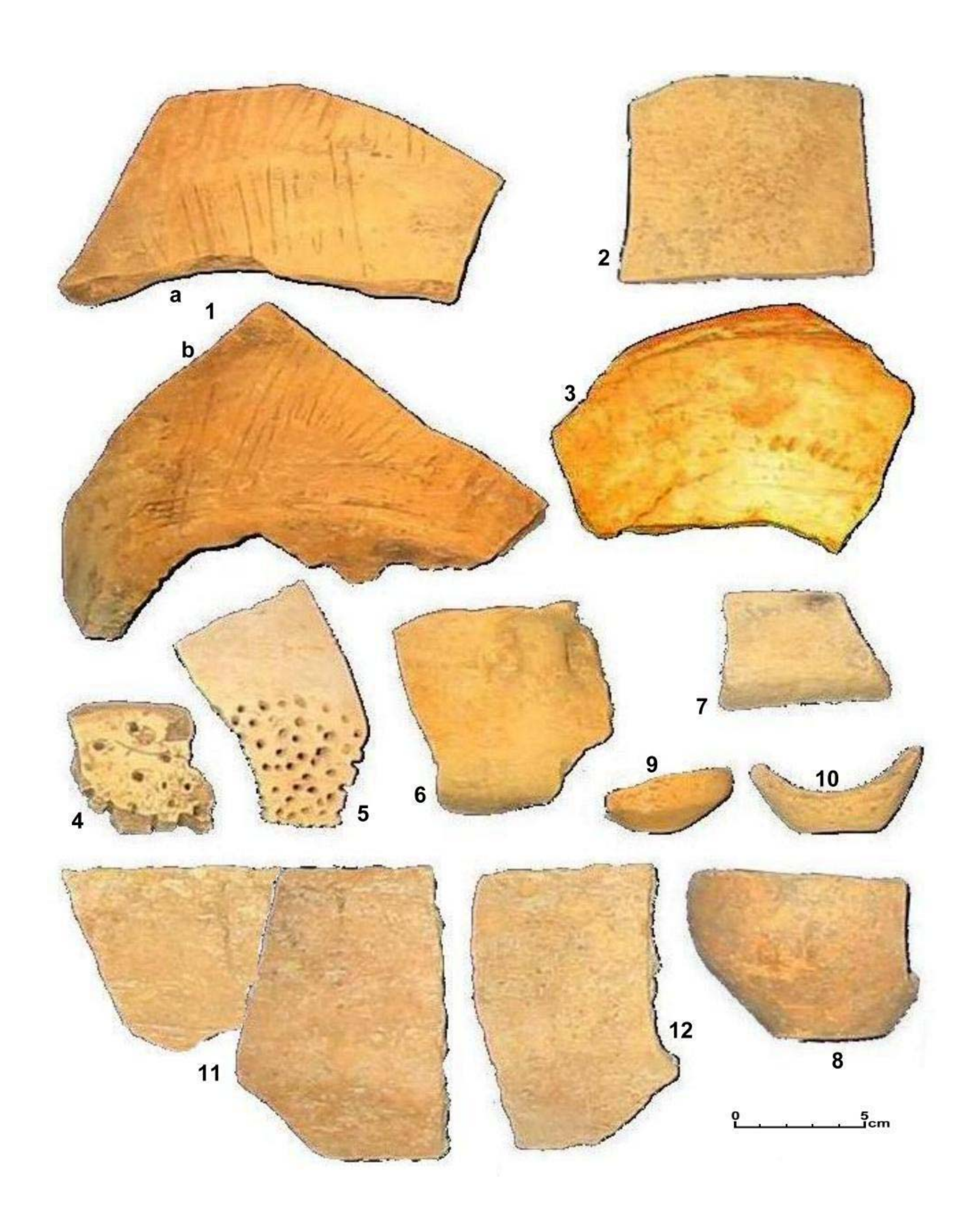

Fig. 206. Ceramică nedecorată din subfaza Cucuteni B_2.
Vas cu gât şi umăr (6), străchini (7-8, 11-12), castron (2), baze de vase de la forme neprecizate (1b, 3-5) şi vase miniatură tip străchini (9-10).
1a-b, fragmente din acelaşi vas.
Din locuințele I/3 (1), I/4 (2, 6), II/4 (7-8), II/5 (5), III/1 (4, 10), III/3 (3, 9) şi III/4 (11-12).

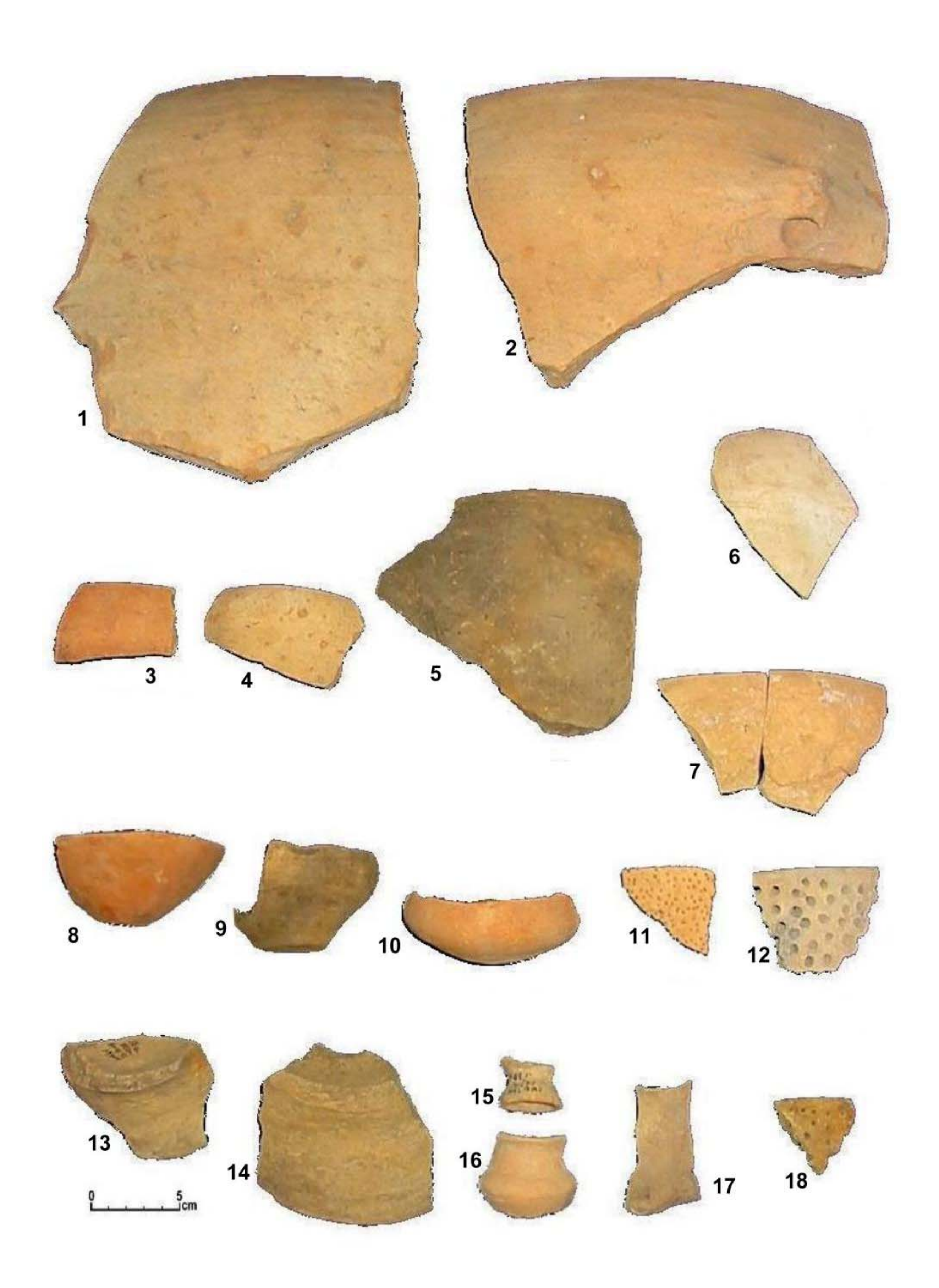

Fig. 207. Ceramică nedecorată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată. Vas cu corp bitronconic şi gât (17), vase cu picior (13-14), vase cu perforații (11-12, 18), străchini (1-6) şi vase miniatură tip străchini (9-10), castroane (7-8), vas cu corp bombat (16) şi cu picior (15).

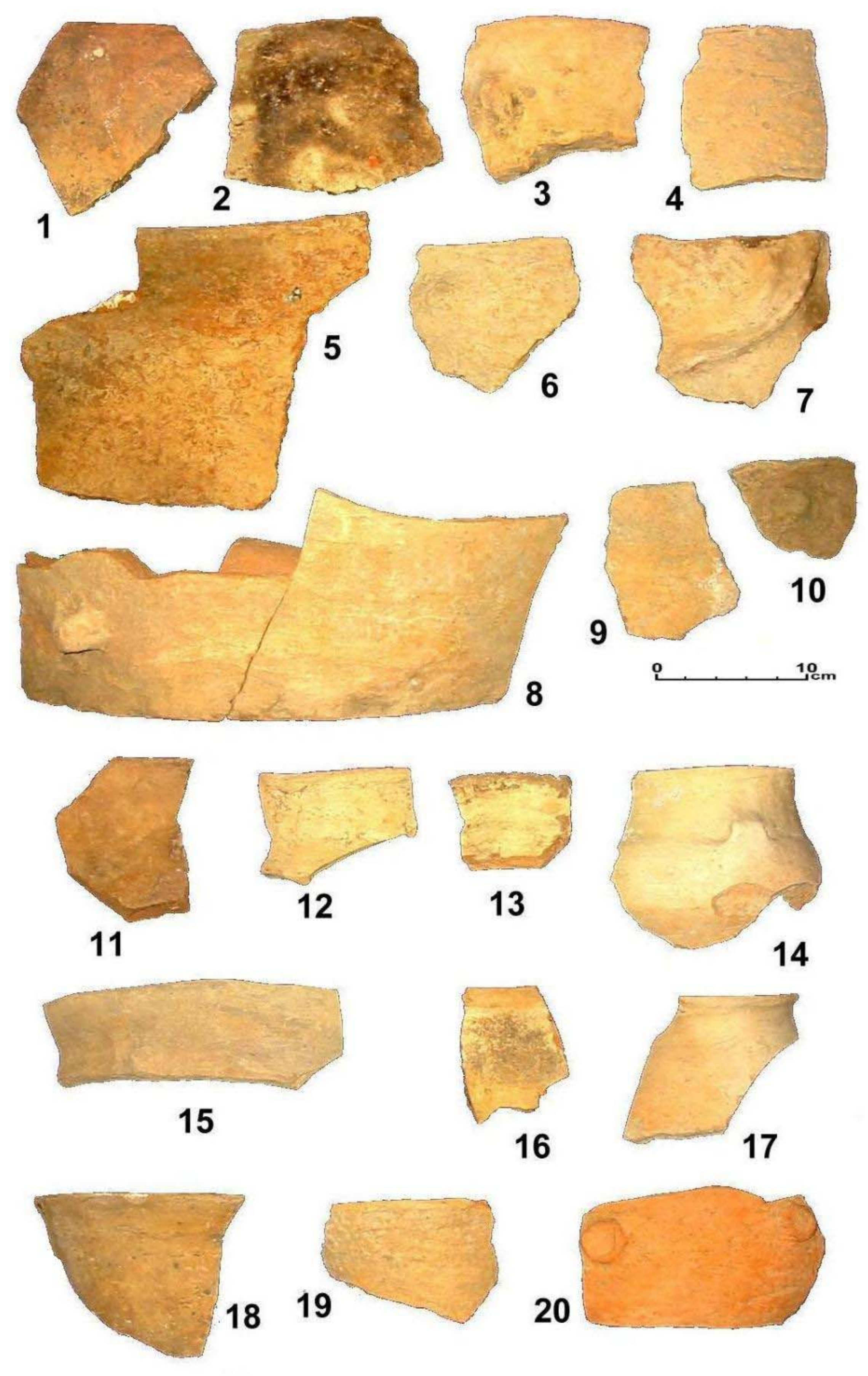

Fig. 208. Ceramică nedecorată din faza Cucuteni B, subfază sau etapă neprecizată. Chiupuri (1-10) şi vase cu corp bombat (11-20).

Fig. 209. Statuete antropomorfe din faza Cucuteni A.

Fig. 210. Statuete antropomorfe din faza Cucuteni A.
Din locuințele II/14 (14, 21) şi III/15 (10).

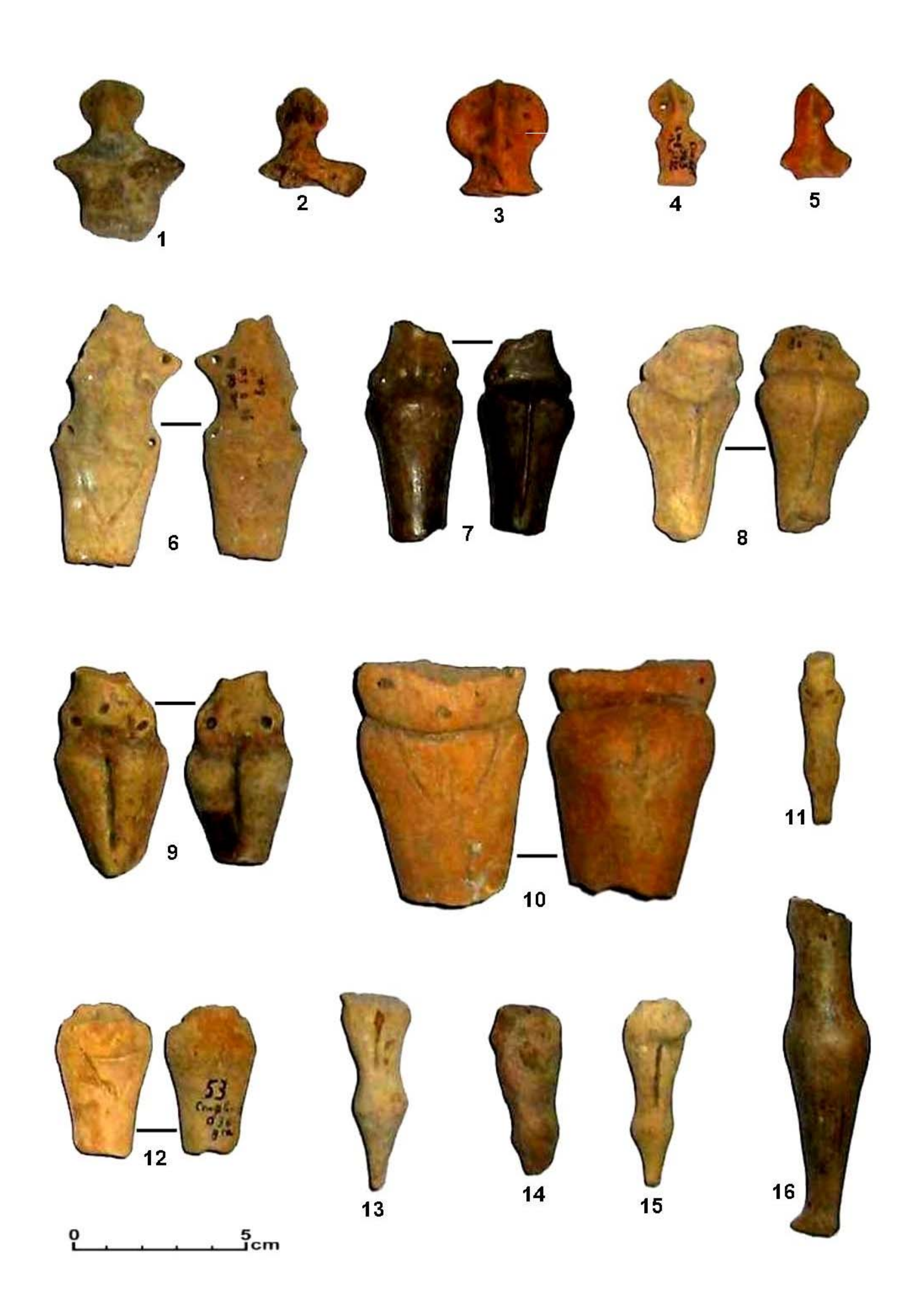

Fig. 211. Statuete antropomorfe din etapa Cucuteni B_{1a}.
Din locuințele II/2 (9), II/9 (7), II/13 (16), III/2 (3,5,11),
II/8 (1,4) şi III/11 (2, 14-15).

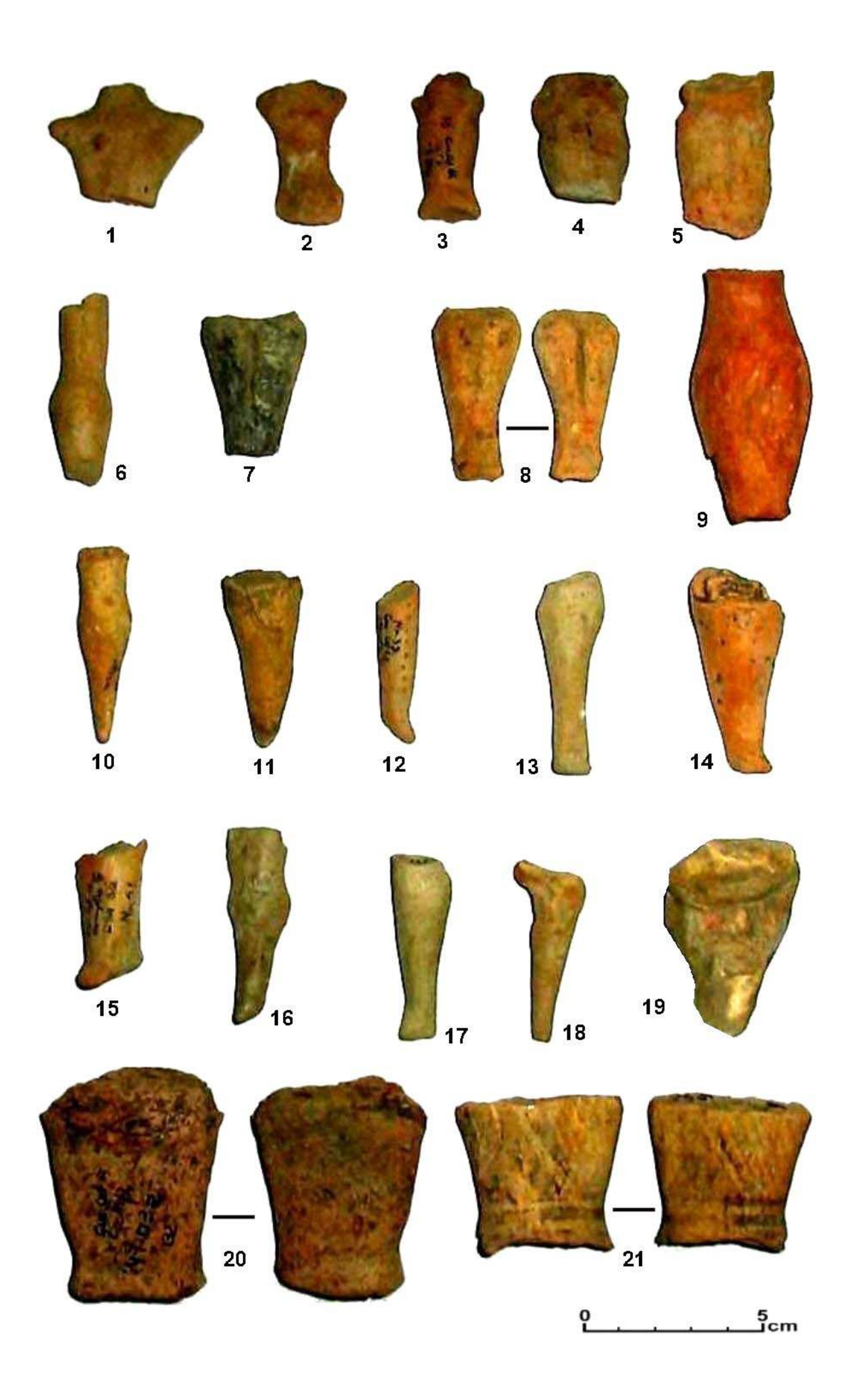

Fig. 212. Statuete antropomorfe din etapa Cucuteni B_{1a}.
Din locuințele II/1 (17), II/2 (7), II/9 (9, 19, 21), II/13 (2, 4, 6), II/17 (16), III/2 (11, 14, 20) şi III/8 (3, 8, 18).

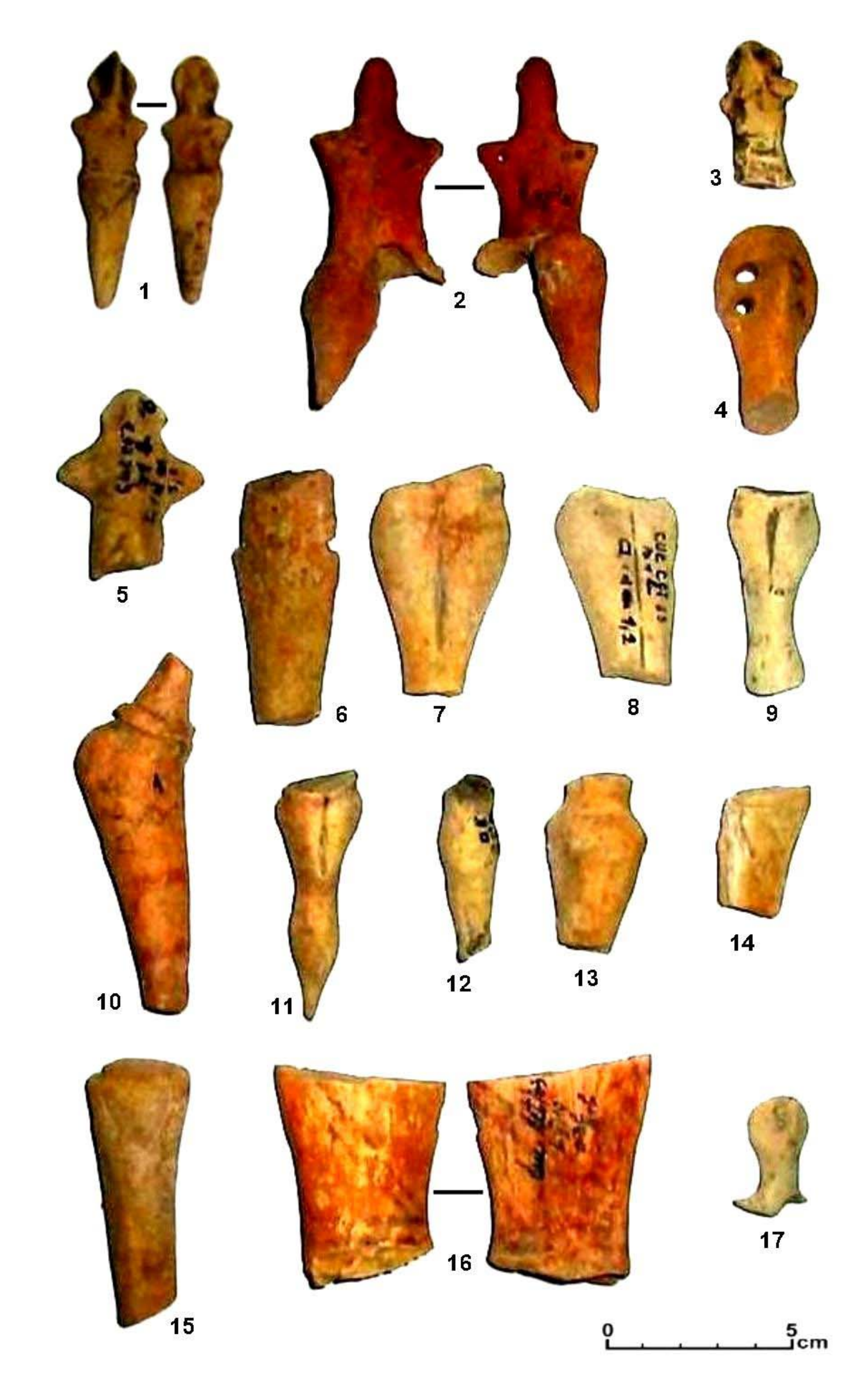

Fig. 213. Statuete antropomorfe din etapele Cucuteni B_{1b} (1-16) şi Cucuteni B_{1c} (17). Din locuințele III/5 (10, 13), III/6 (11, 14-15), III/10 (1-2, 9, 16) şi III/12 (17).

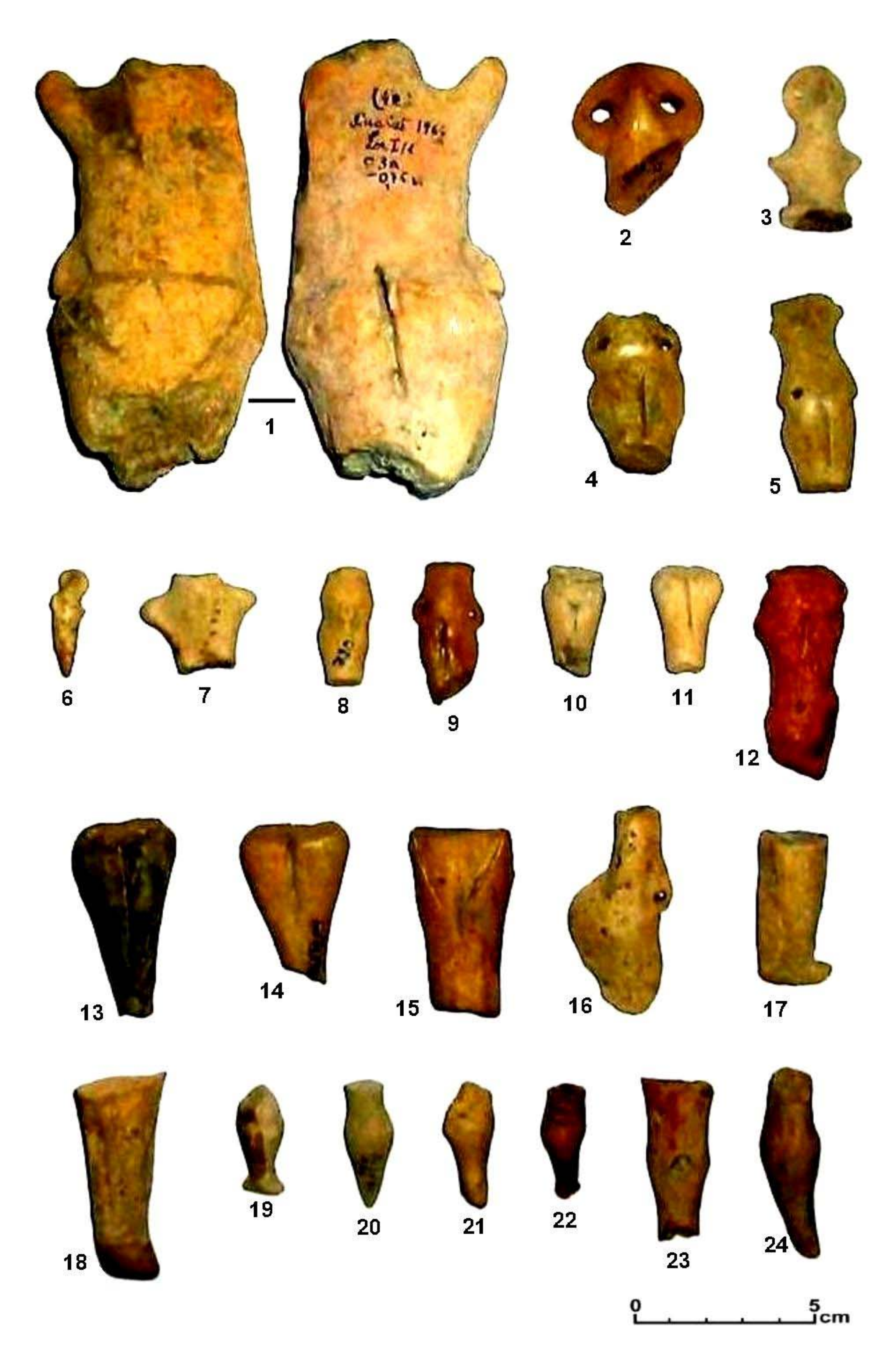

Fig. 214. Statuete antropomorfe dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.
Din locuințele I/1 (1), I/2 (3), II/15 (17), III/20 (5-6, 8, 10-11, 13-14, 21), III/16 (22-23), III/23 (2, 4, 9, 12, 15-16, 18-19, 24) şi III/26 (7).

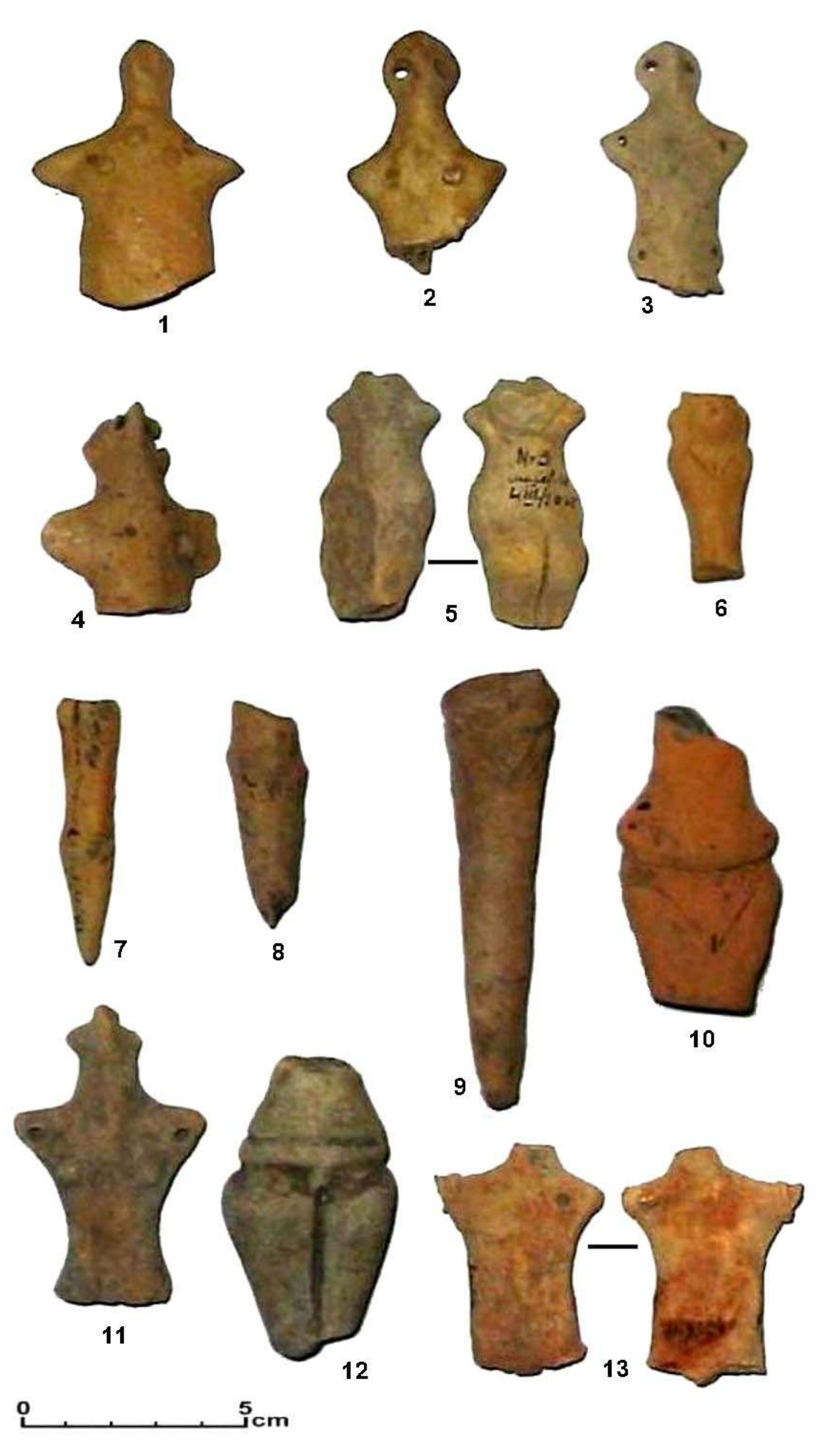

Fig. 215. Statuete antropomorfe din subfaza Cucuteni B_2 (1-9)
şi din subfaza neprecizată din Cucuteni B (10-13).
Din locuinţele II/3 (1), III/1 (3-5, 7-9) şi III/3 (2, 6).

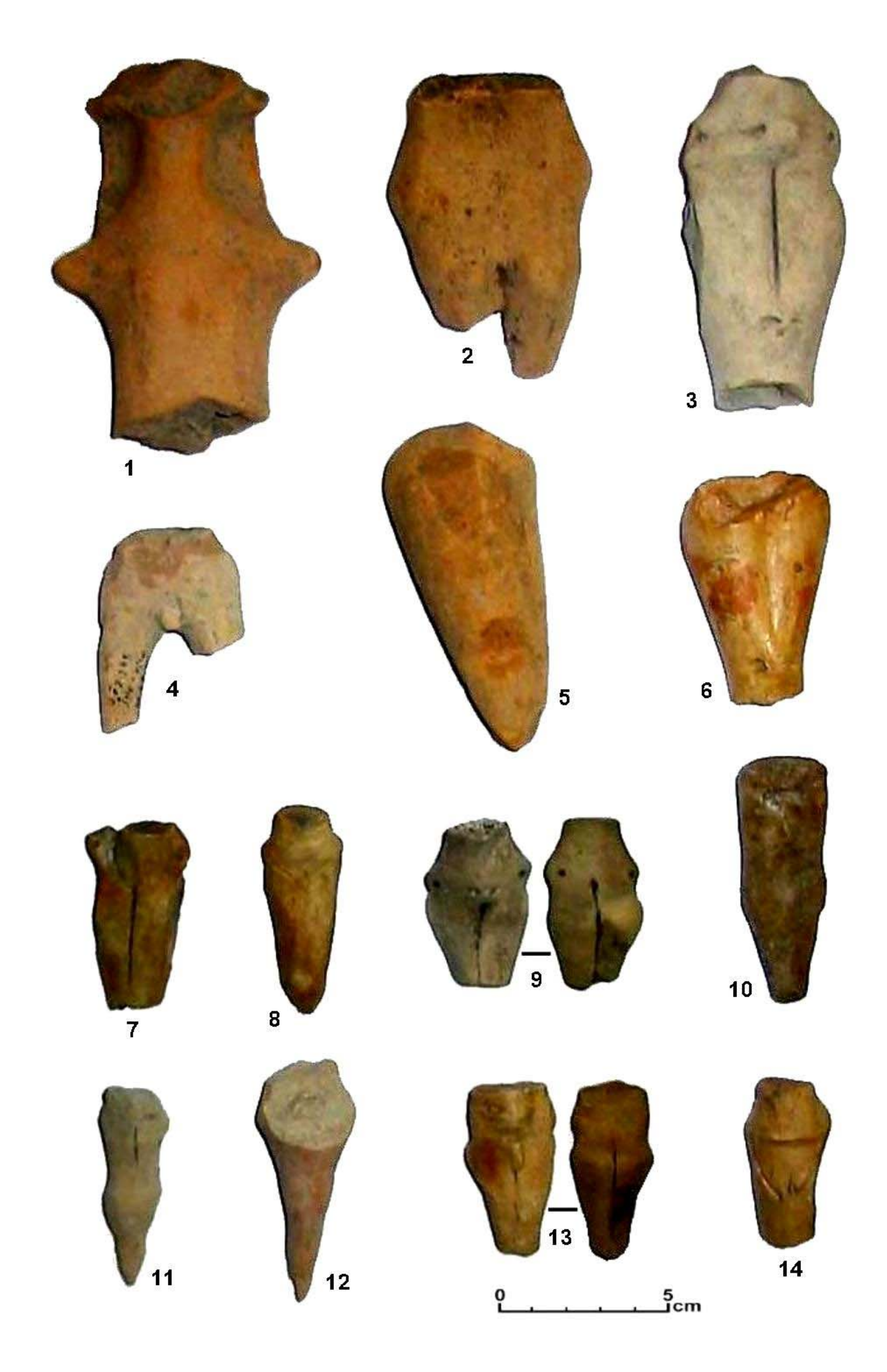

Fig. 216. Statuete antropomorfe dintr-o subfază neprecizată Cucuteni B.

Fig. 217. Statuete antropomorfe dintr-o subfază neprecizată Cucuteni B.

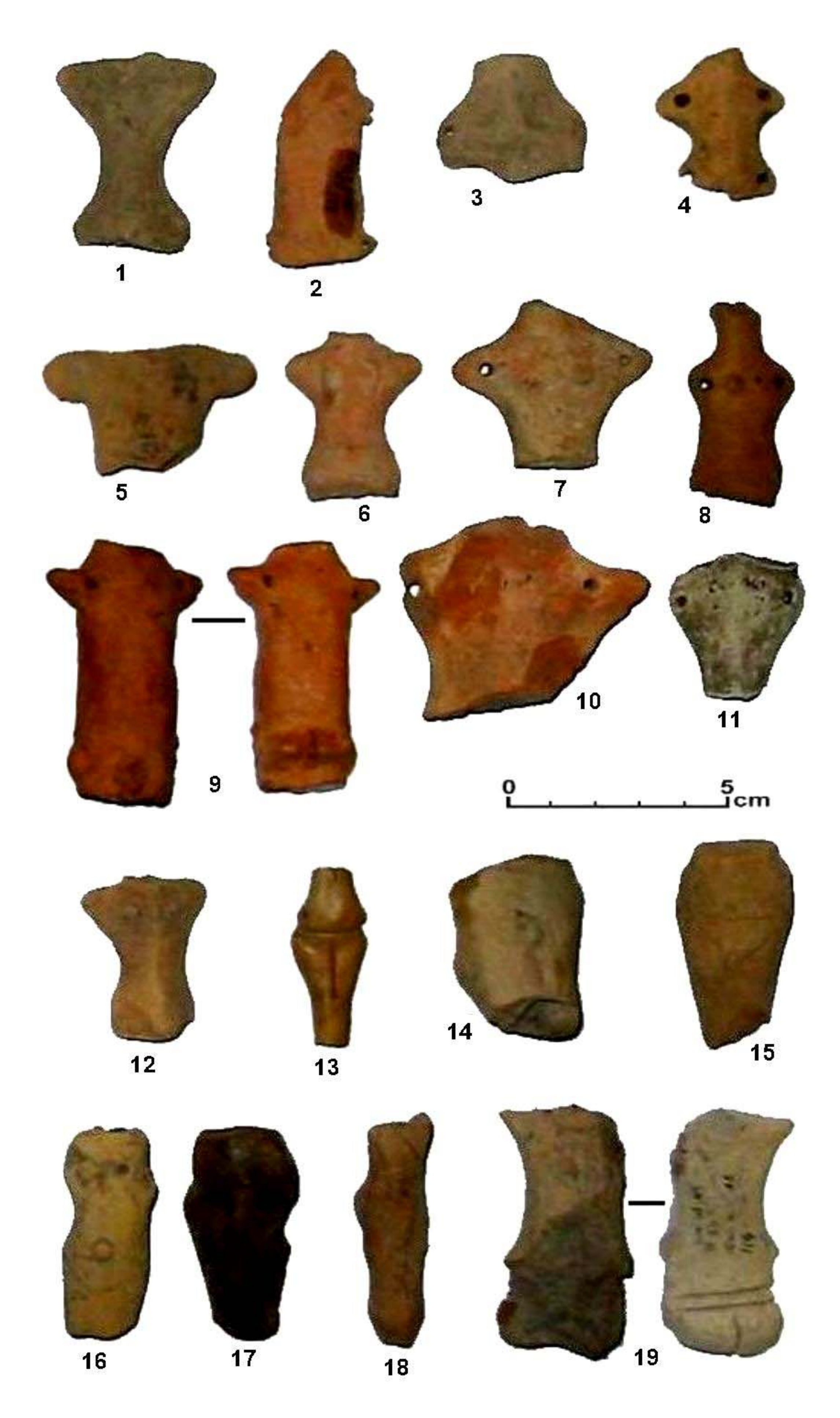

Fig. 218. Statuete antropomorfe dintr-o subfază neprecizată Cucuteni B.

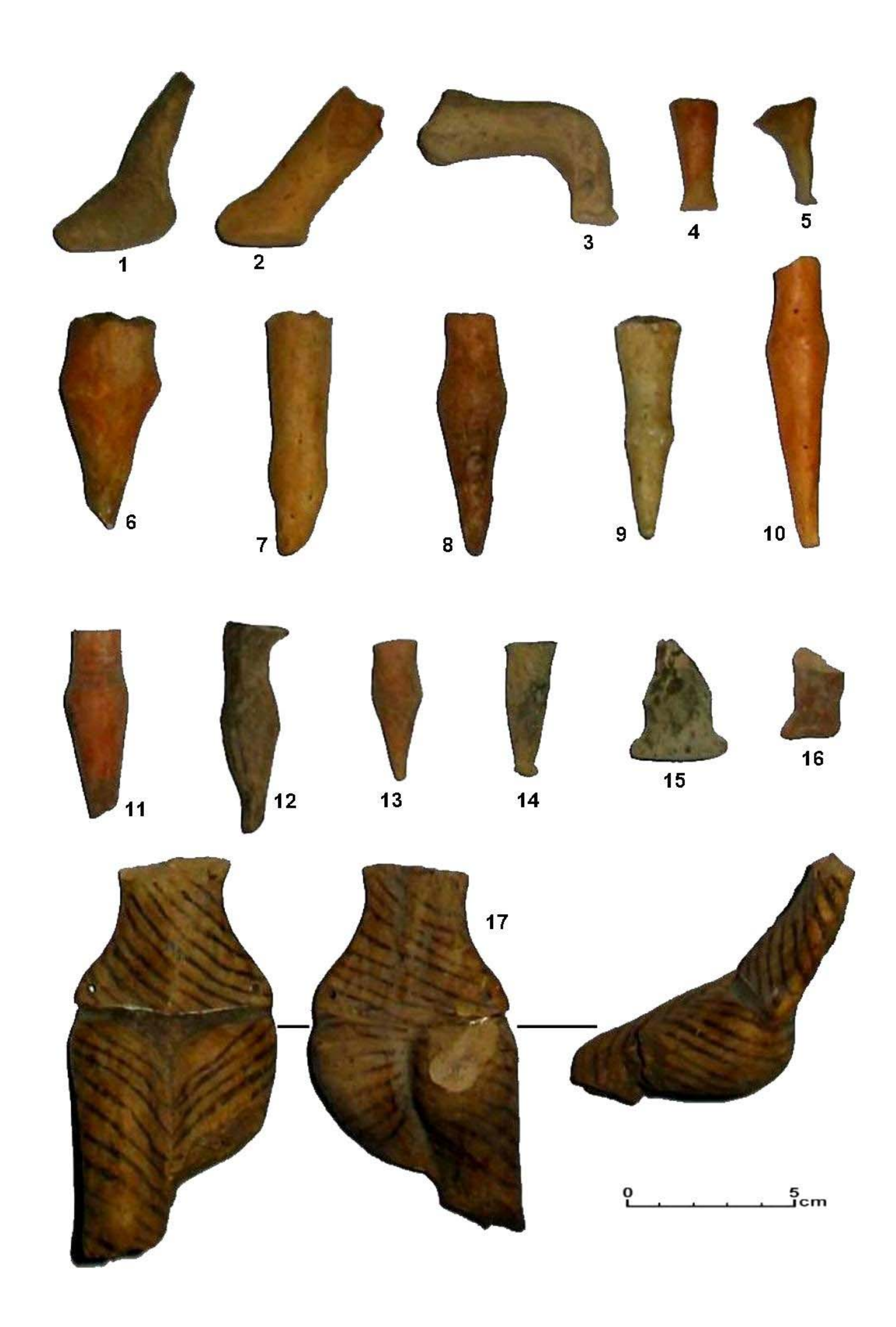

Fig. 219. Statuete antropomorfe dintr-o subfază neprecizată Cucuteni B.

Fig. 220. Statuete antropomorfe dintr-o subfază neprecizată Cucuteni B (1-2, 4-5) şi dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1. Statuetă *en viollon* din faza Cucuteni A (6).

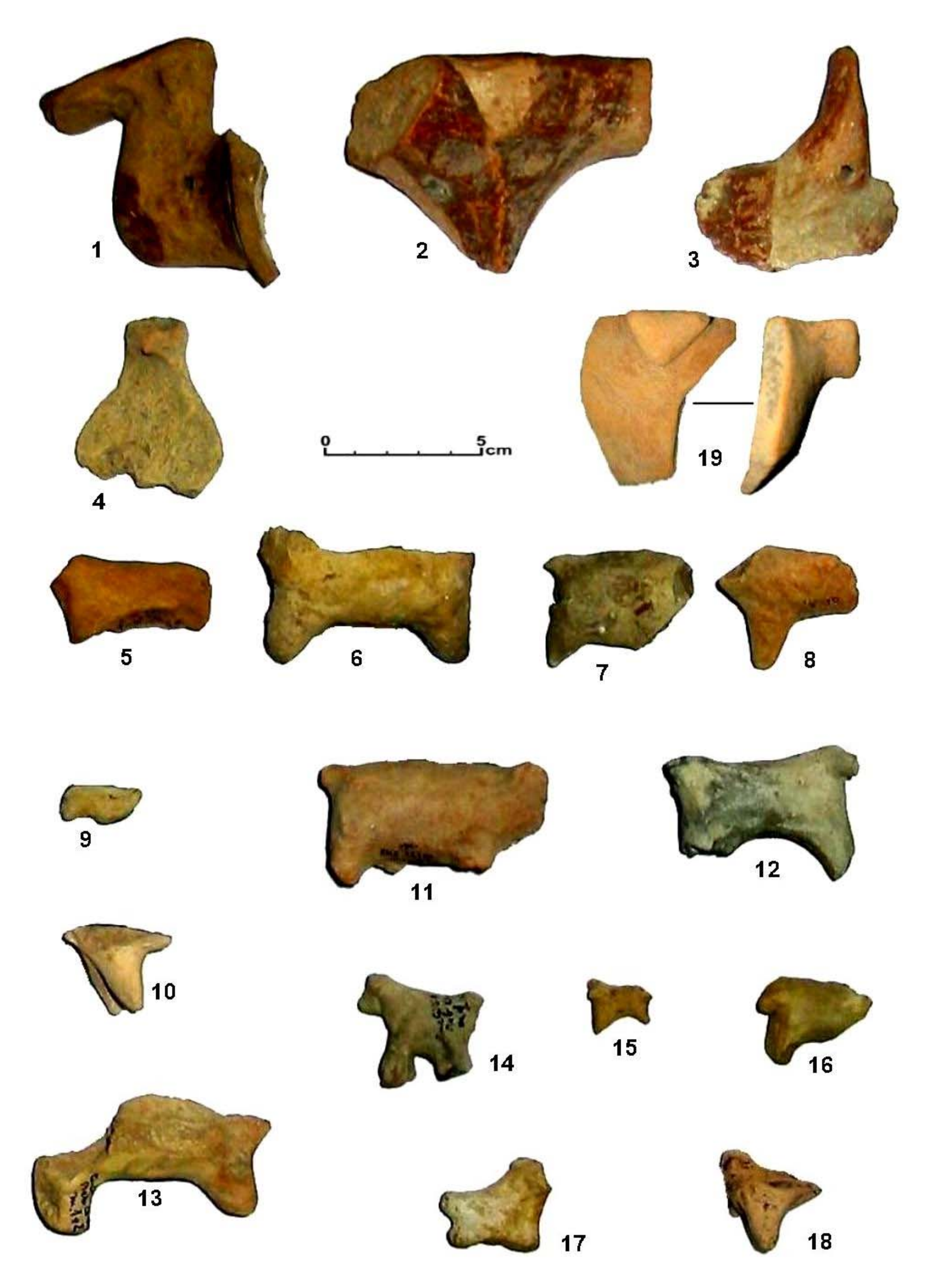

Fig. 221. Protome zoomorfe (1-3,19), statuete zoomorfe (5-18) şi piesă zoomorfă (4). Din faza Cucuteni A (1-3, 19), din etapele Cucuteni B_{1a} (7, 10), Cucuteni B_{1b} (11, 13-14), Cucuteni B_{1c} (15) sau o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (12), din subfaza Cucuteni B_2 (16, 18), dintr-o subfază neprecizată Cucuteni B (8-9, 17) sau *passim* (4-6). Din locuinţele II/9 (7, 10), III/1 (16, 18), III/6 (11), III/9 (15) şi III/20 (12).

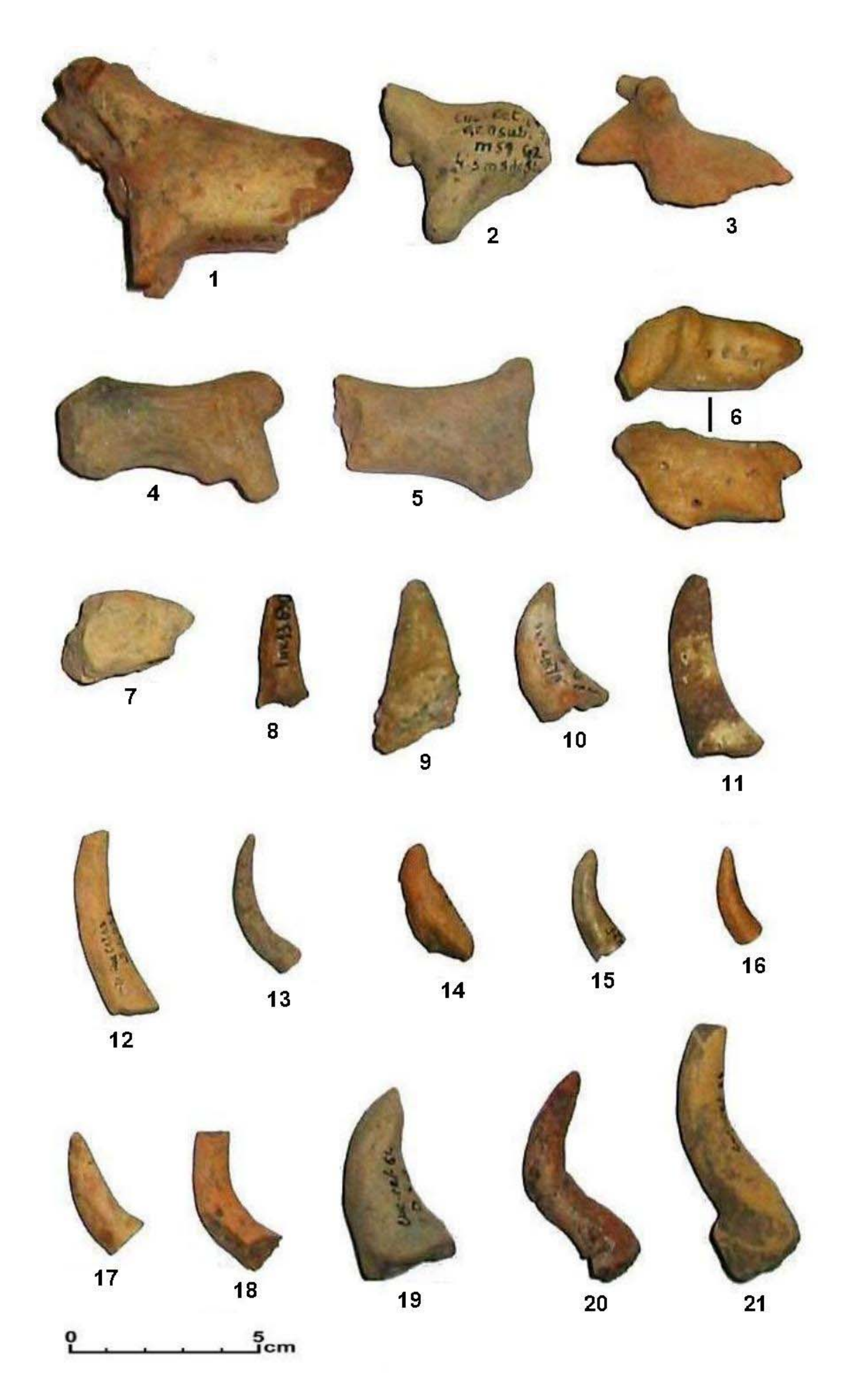

Fig. 222. Statuete zoomorfe (1-7) şi coarne de animale (8-21).
Din faza Cucuteni A (11), din etapa Cucuteni B_{1b} (12),
dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (15) şi
dintr-un nivel neprecizat (1-10, 13-14, 16-21).
Din locuinţele III/10 (12) şi III/20 (15).

Fig. 223. Mese de cult (1-3, 5-13), scaun miniatură (4), vas cult (15) şi figură antropomorfă (14). Din faza Cucuteni A (1, 7, 13-14), din etapele Cucuteni B_{1a} (12) şi Cucuteni B_{1b} (11, 15), din subfaza Cucuteni B_2 (8) şi dintr-un nivel neprecizat (2-6, 9-10). Din locuințele I/4 (8), III/18 (15), III/6 (11) şi III/8 (12).

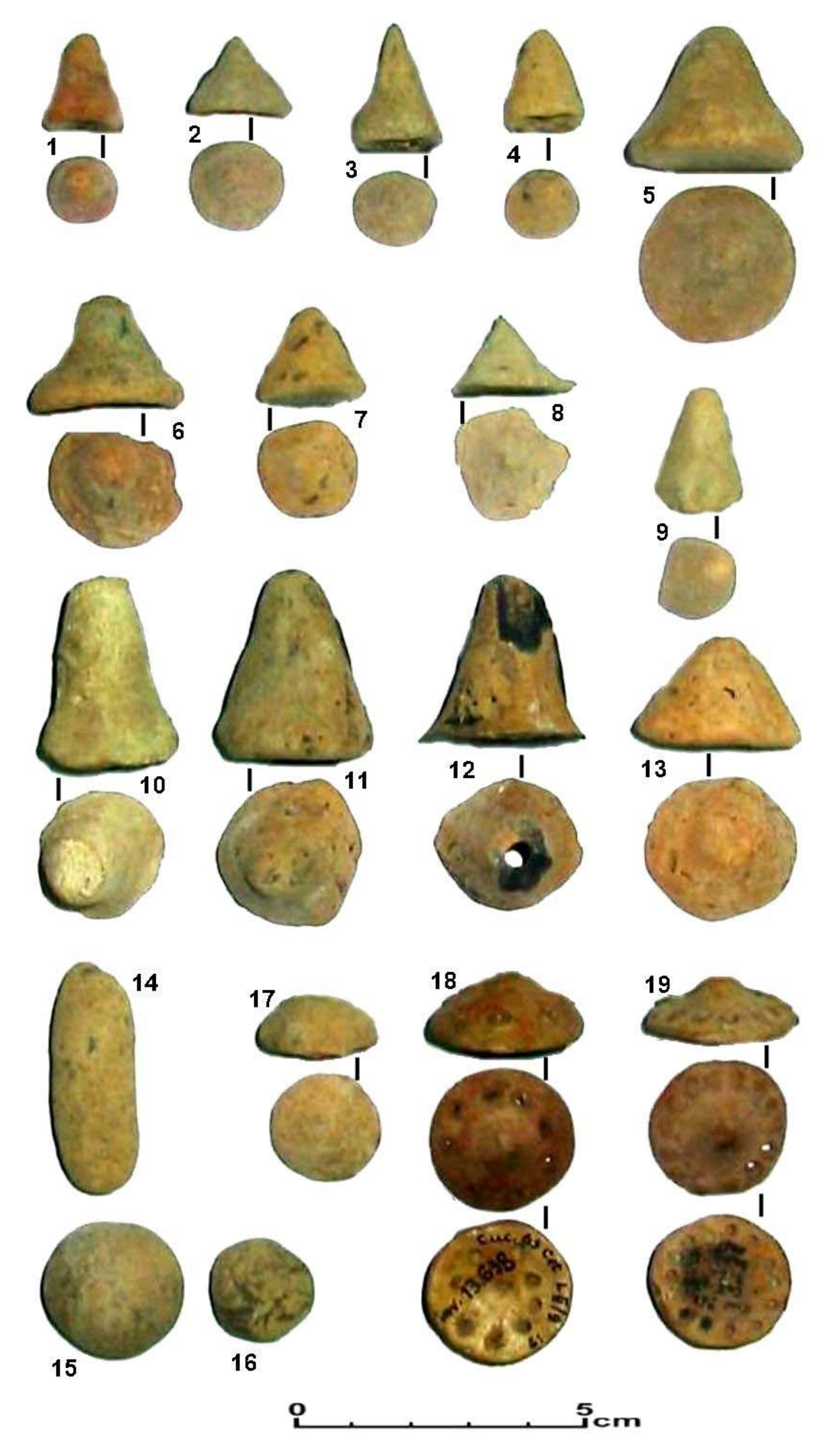

Fig. 224. Conuri (1-13), obiect neprecizat (14), sfere de lut (15-16) şi discuri (17-19).
Din faza Cucuteni A (1), din etapele Cucuteni B_{1a} (2, 5, 10, 18) şi
Cucuteni B_{1b} (3), din subfaza Cucuteni B_2 (11) şi
din nivel neprecizat (4, 6-9, 12-17, 19)
Din locuinţele II/9 (10, 18), II/11 (1), III/1 (11), III/2 (2) şi III/10 (3).

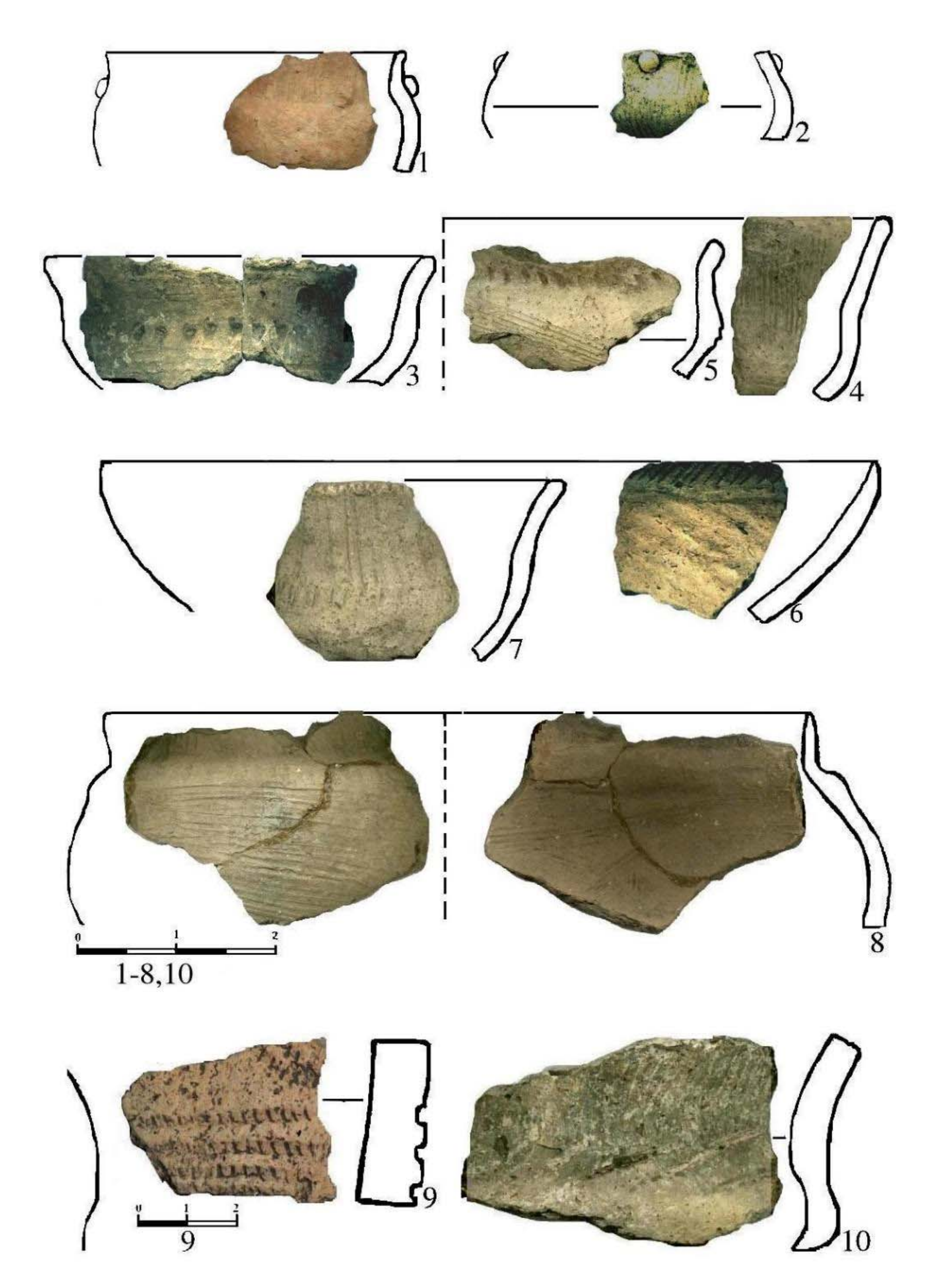

Fig. 225. Ceramică de tip C din faza Cucuteni A.
Vase cu gât scund şi corp globular (1-2), vase cu marginea evazată şi umăr marcat (3-5, 7), bol (6), vas cu gât scund şi corp bombat (8), corp vas (9) şi crater (10).

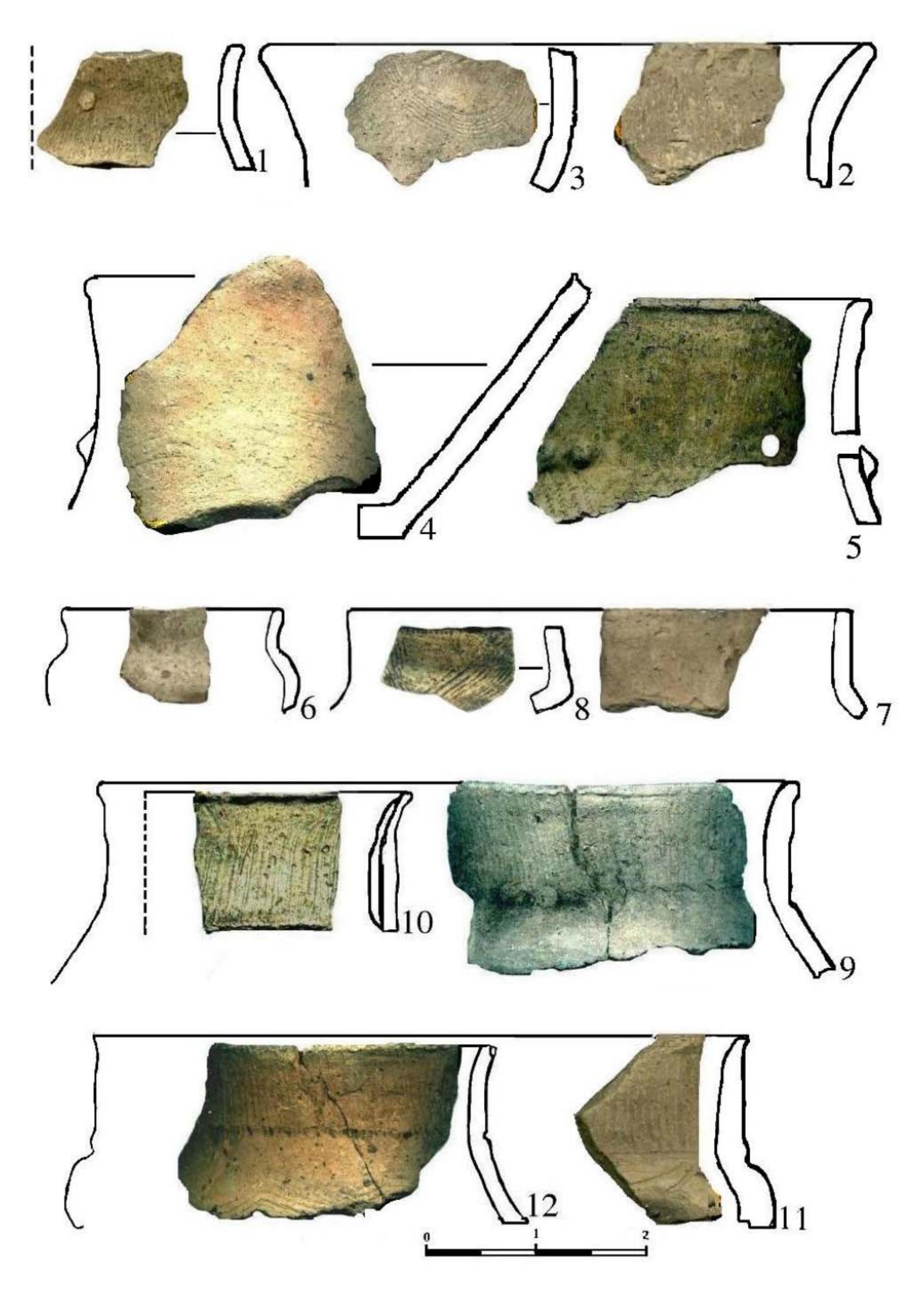

Fig. 226. Ceramică de tip C din faza Cucuteni A.
Vase cu marginea trasă spre interior şi corp bombat (1, 5), vase cu marginea înaltă şi corp bombat (6-7, 9-10, 12), vas cu marginea răsfrântă (2), crater (11), corpuri de vase (3, 8) şi bază vas (4).
Din locuințele II/11 (5), II/19 (9) şi III/15 (11).

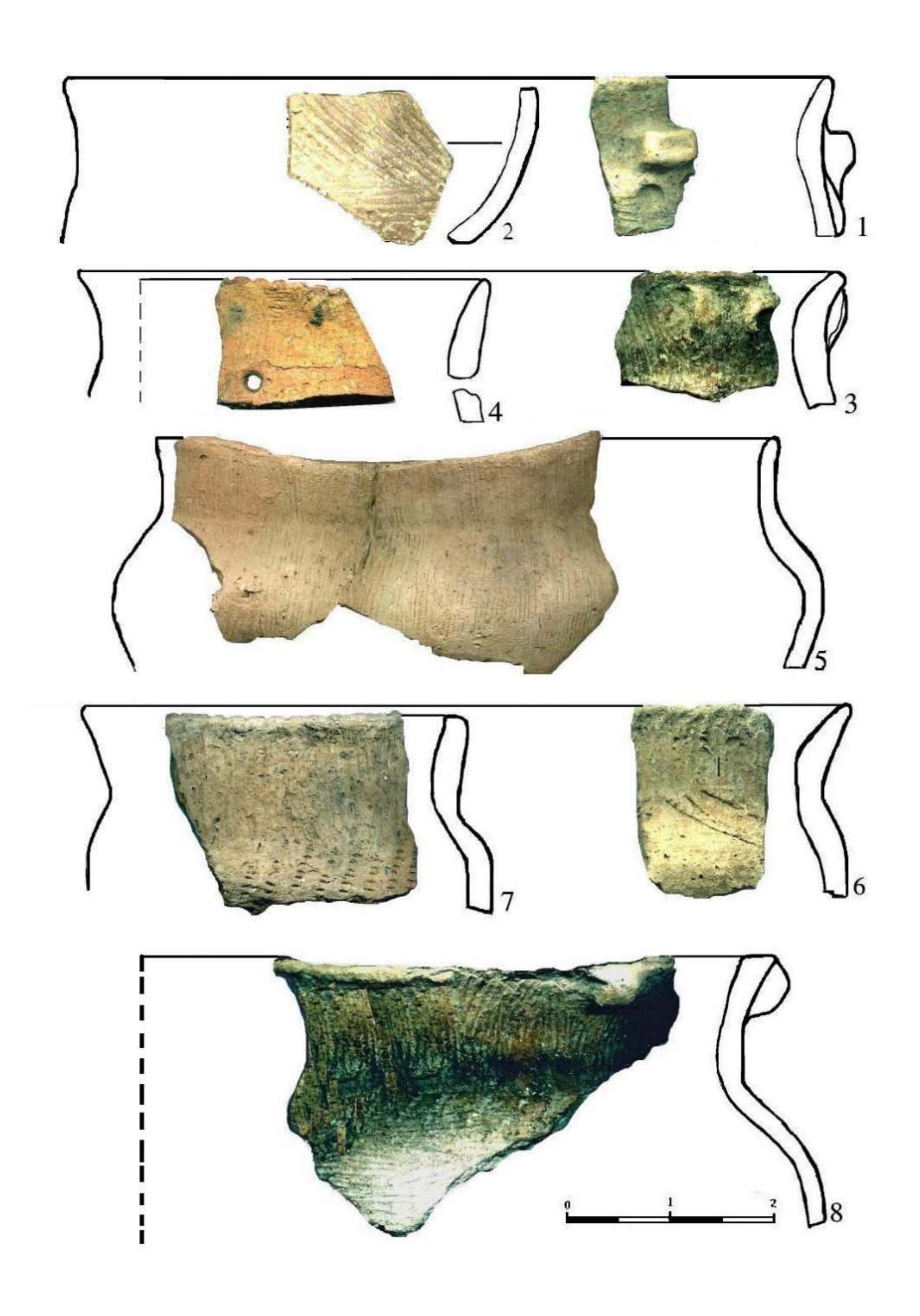

Fig. 227. Ceramică de tip C din faza Cucuteni A-B.
Cratere (1, 6-7), corp vas (2), vase cu marginea scundă şi corp globular (3-4) şi vase cu gât înalt şi corp bombat (5, 8).
Din locuința III/14 (4, 6).

1

Fig. 228. Ceramică de tip C din etapa Cucuteni B_{1a}.
Cratere (1-2).
Din locuințele II/12 (1) şi II/13 (2).

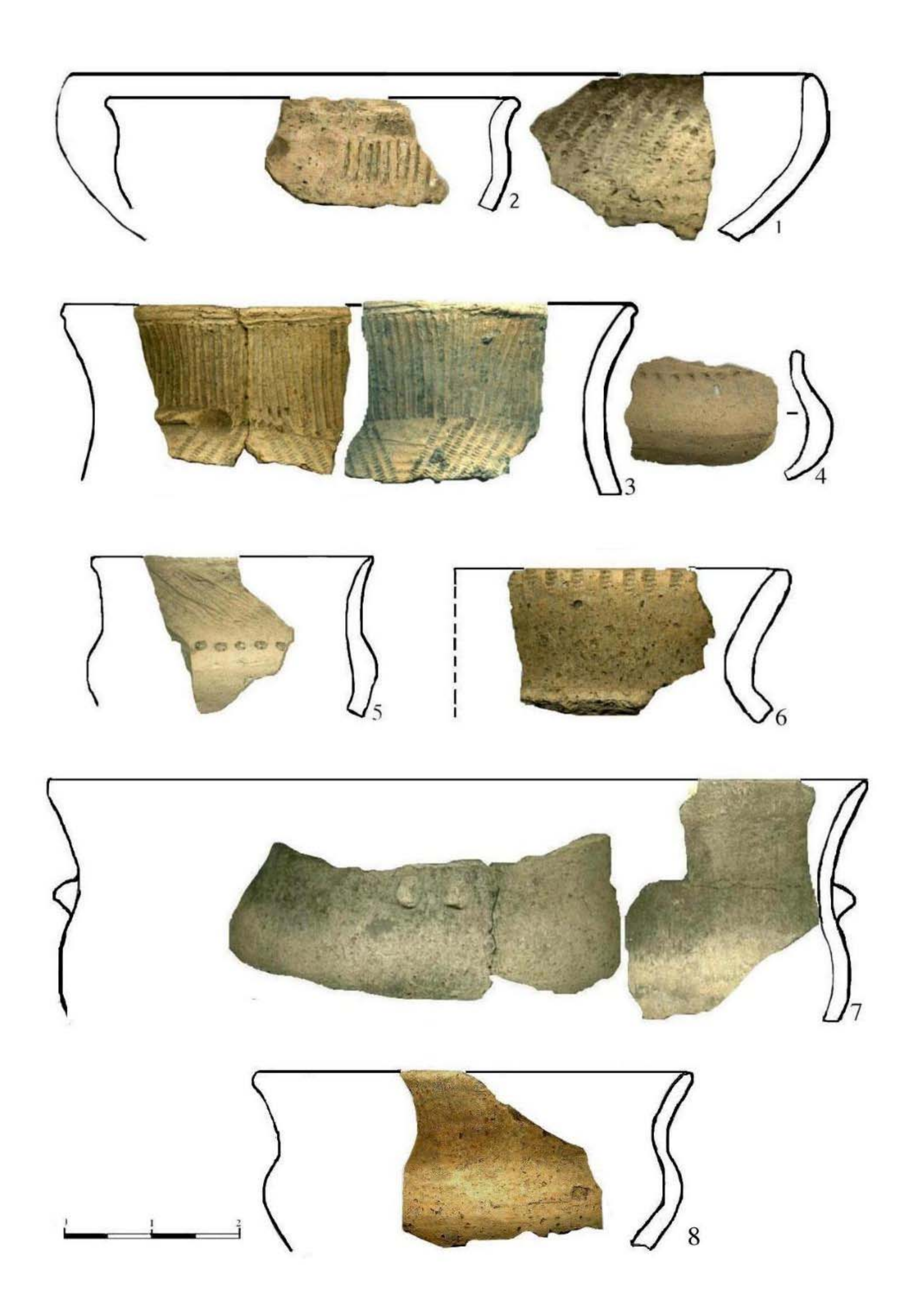

Fig. 229. Ceramică de tip C din etapa Cucuteni B_{1a}.
Bol (1), strachină (2), vase cu profil în S (3, 7-8), vas cu marginea scundă şi corp globular (4), crater (5) şi vas cu marginea înaltă (6).
Din locuințele II/1 (1, 5) şi locuința II/2 (3, 6-7).

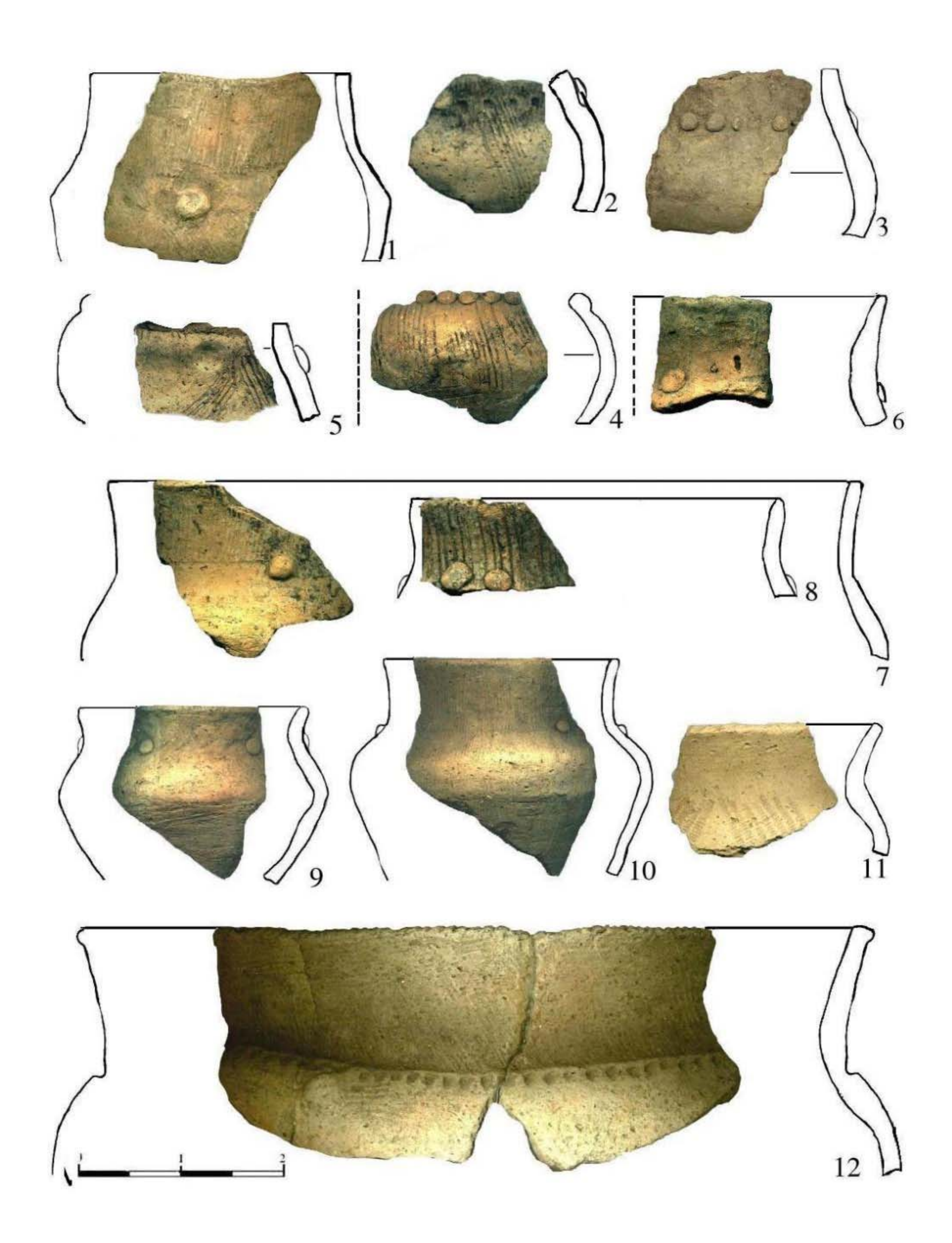

Fig. 230. Ceramică de tip C.

Din etapele Cucuteni B_{1a} (4) şi Cucuteni B_{1b} (3, 9-10),
precum şi dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (1, 7, 11),
din subfaza Cucuteni B_2 (5) şi dintr-un nivel neprecizat (2, 6, 8, 12).

Cupe (1, 11), pahare (9-10), vase cu marginea scundă şi corp globular (2-6, 8), vas cu marginea uşor aplecată interior şi corp bombat (7) şi crater (12).

Din locuințele III/11 (4) şi III/21 (1).

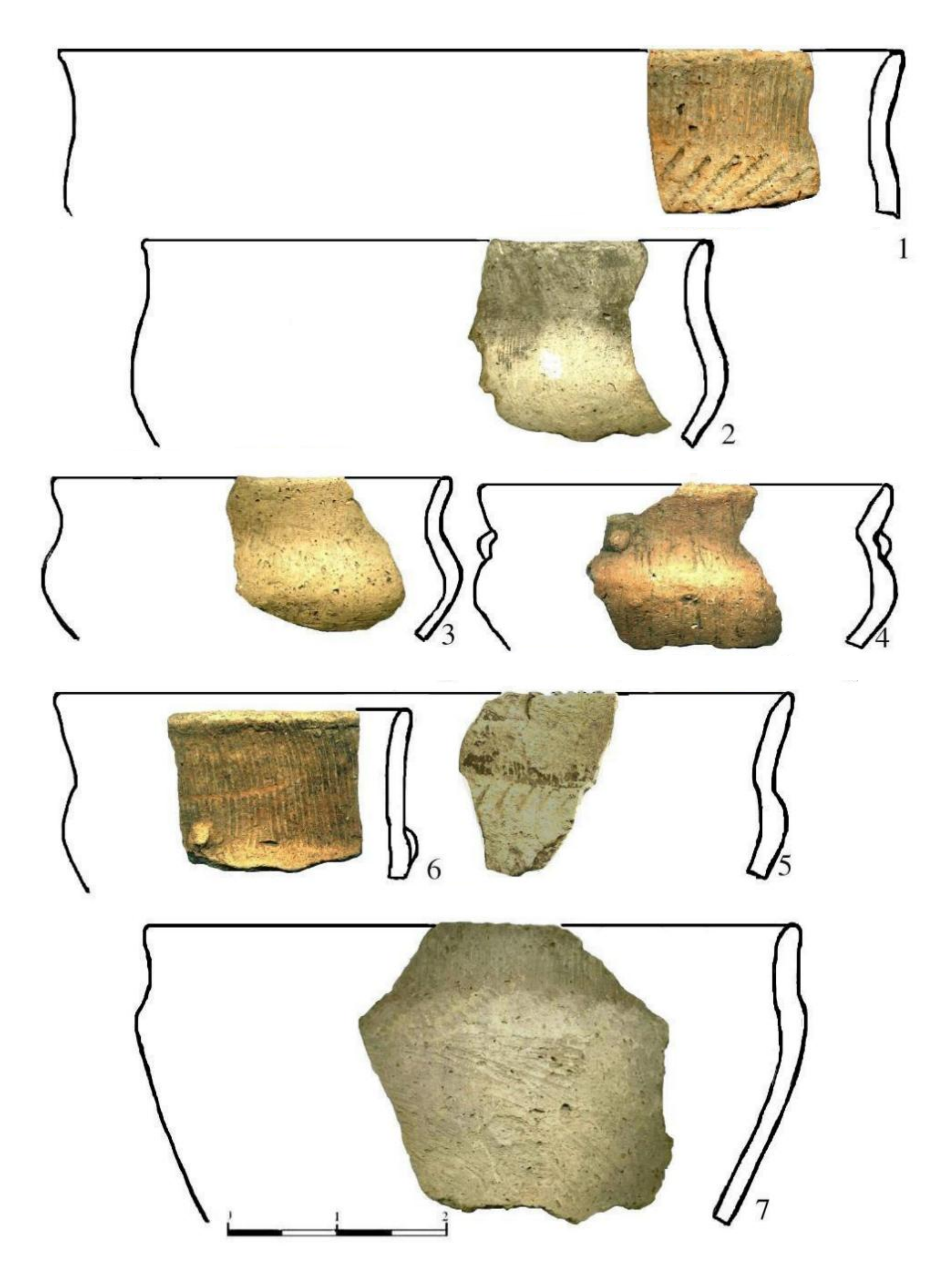

Fig. 231. Ceramică de tip C.
Din etapele Cucuteni B_{1a} (1, 3, 7) şi Cucuteni B_{1b} (6),
precum şi dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (4-5)
şi dintr-un nivel neprecizat (2).
Vase cu marginea răsfrântă şi corp bombat (1-5) şi
vase cu marginea dreaptă şi corp bombat (6-7).
Din locuința II/2 (1, 3).

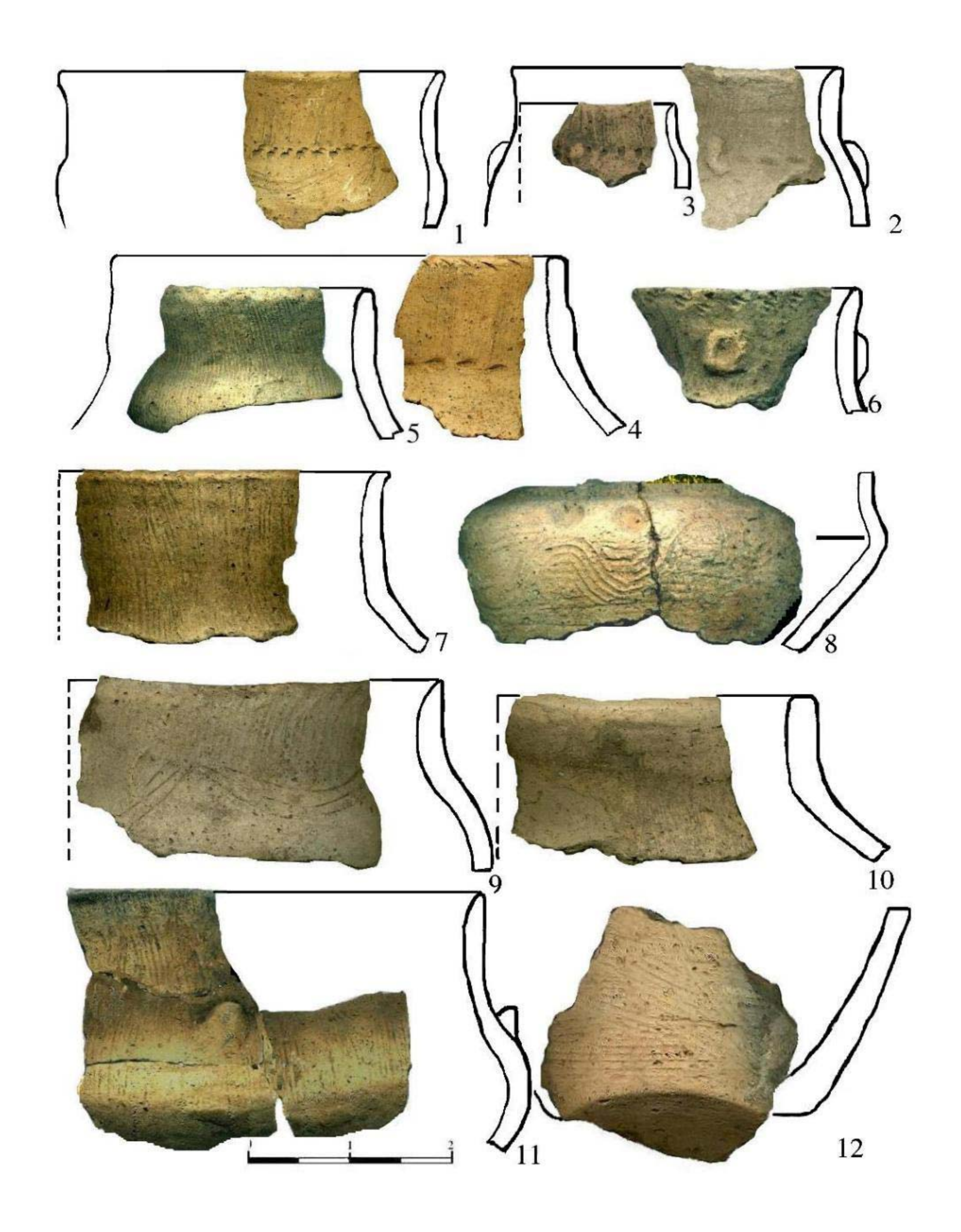

Fig. 232. Ceramică de tip C.
Din etapa Cucuteni B_{1b} (8, 11), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (1), din subfaza Cucuteni B_2 (3, 9, 10) şi dintr-un nivel neprecizat (2, 4-7, 12).
Cratere (1-2, 8-9, 11), vas cu gura scundă şi corp globular (3), vase cu gât înalt şi corp bombat (4-7, 10) şi bază vas (12).
Din locuințele II/6 (1), III/1 (3), III/3 (10), III/17 (9) şi III/18 (8, 11).

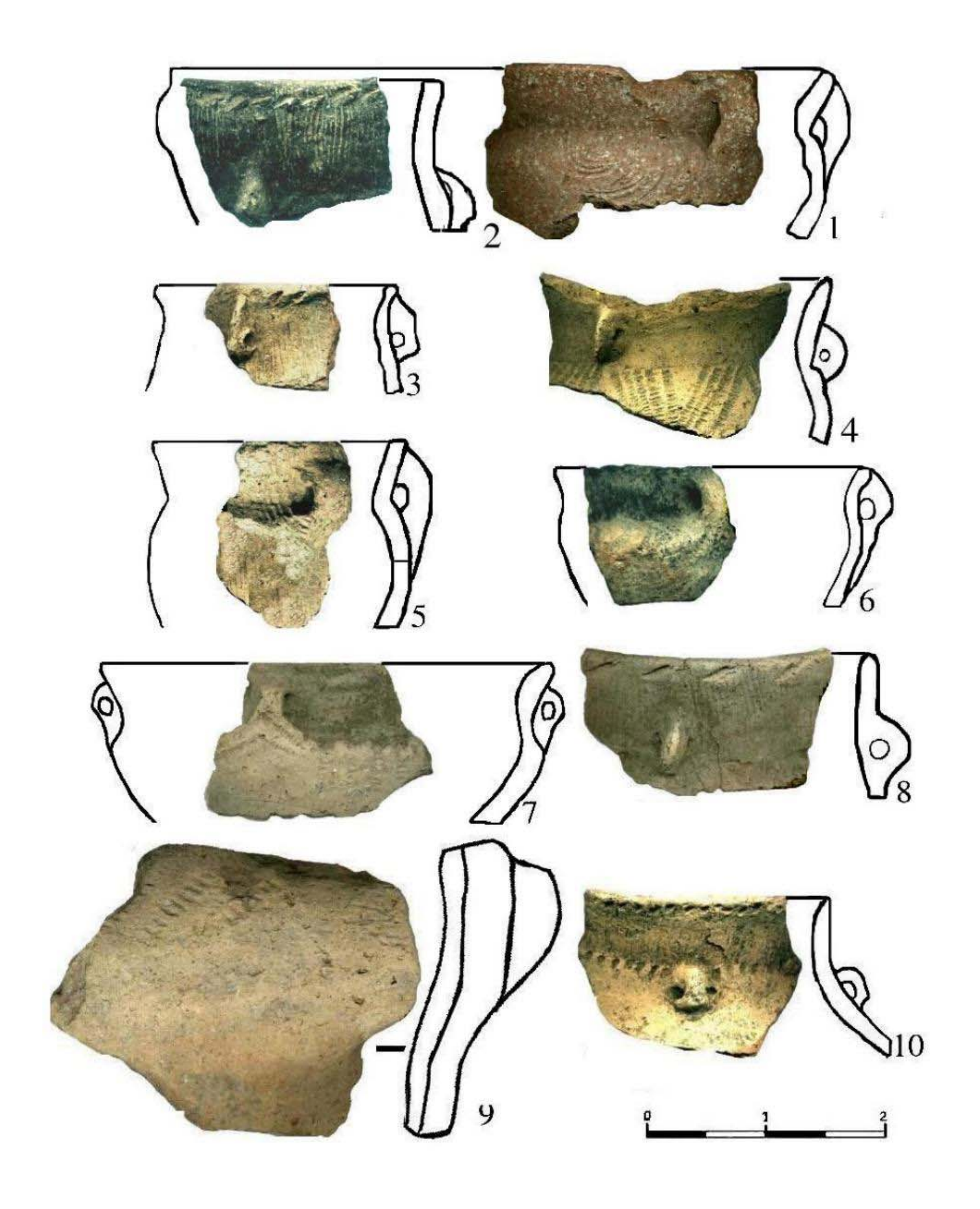

Fig. 233. Ceramică de tip C.
Din etapele Cucuteni B_{1a} (2, 5, 7, 8) şi Cucuteni B_{1b} (3),
precum şi dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (6, 9)
şi dintr-un nivel neprecizat (1, 4, 10).
Cratere (1, 4, 6-7), vase cu marginea dreaptă şi corp bombat (2, 8, 10),
căni (3, 5) şi amforă (9).
Din locuinţele I/2 (6), II/1 (5), II/15 (9), III/2 (8), III/7 (3) şi III/13 (7).

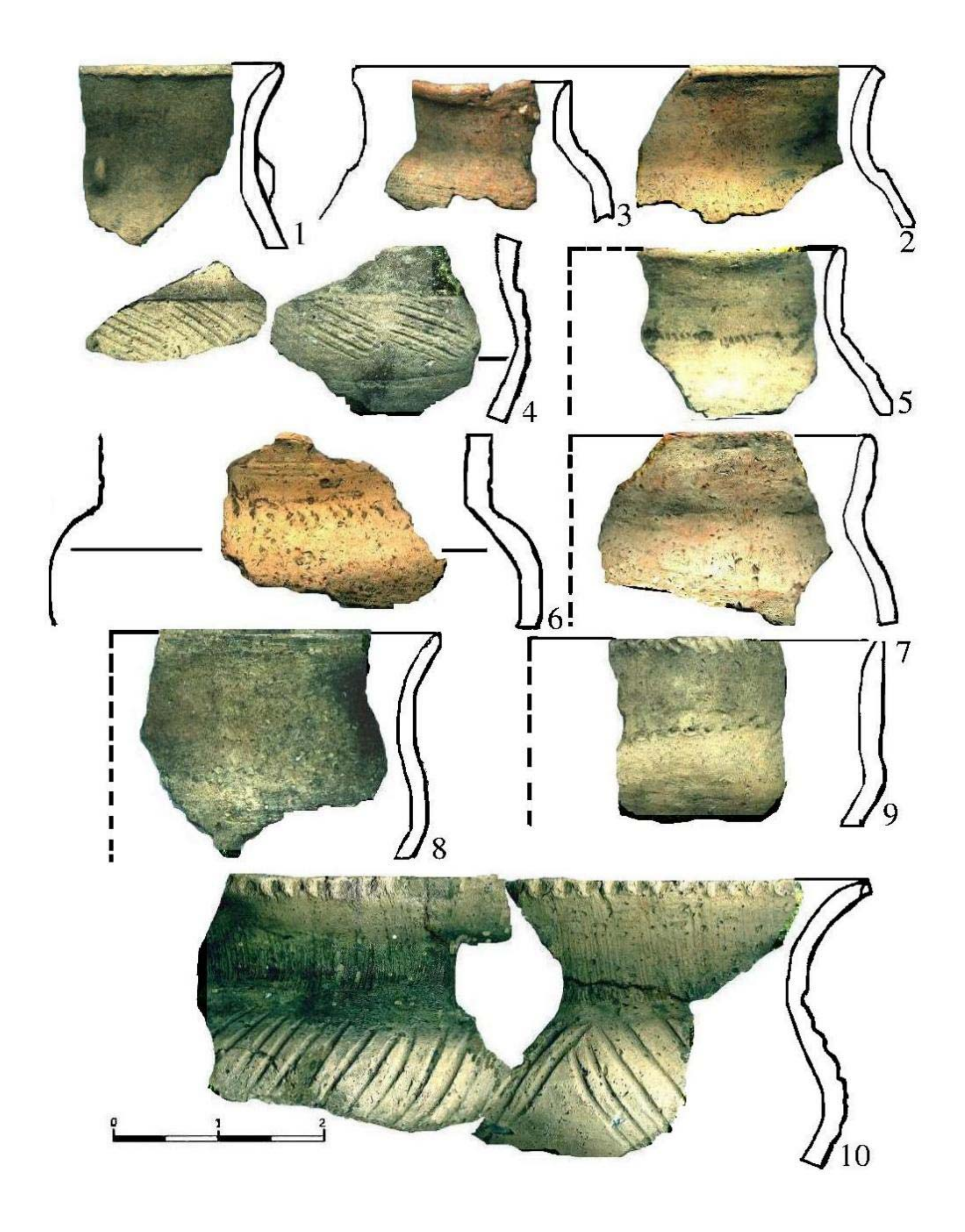

Fig. 234. Ceramică de tip C.
Din etapele Cucuteni B_{1a} (4-5) şi Cucuteni B_{1b} (2-3),
precum şi dintr-un nivel neprecizat (1, 6-10).
Vase cu gât înalt şi corp bombat (1-7), vase cu profil în S (8, 10) şi
vas cu marginea aproximativ dreaptă şi corp tronconic (9).
Din locuința III/18 (2-3).

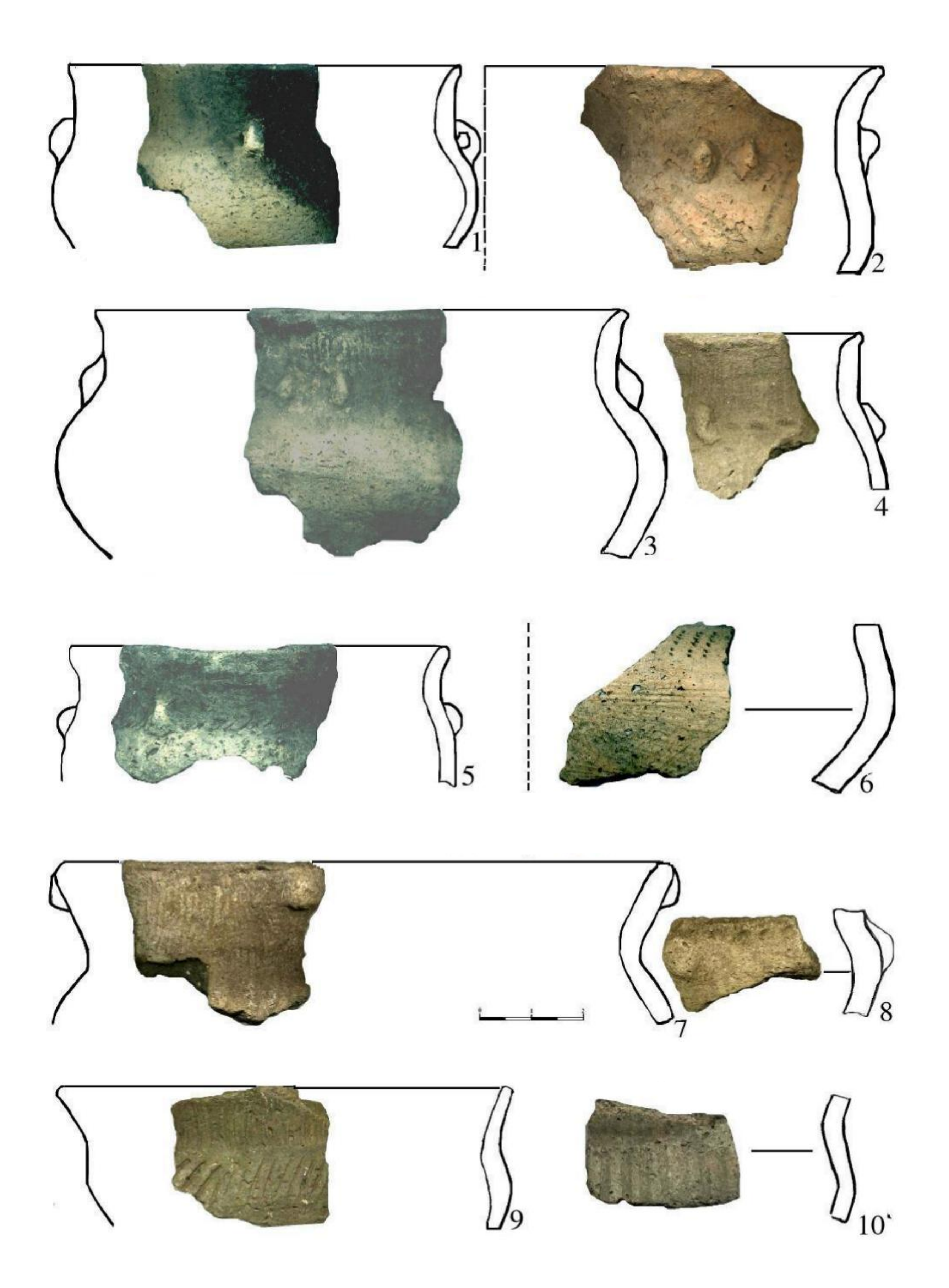

Fig. 235. Ceramică de tip C.
Din etapele Cucuteni B_{1a} (1-3, 5, 10) şi Cucuteni B_{1b} (6),
precum şi dintr-un nivel neprecizat (4, 7-9).
Cratere (1-10).
Din locuințele II/1 (5), II/2 (1), II/10 (2) şi II/13 (10).

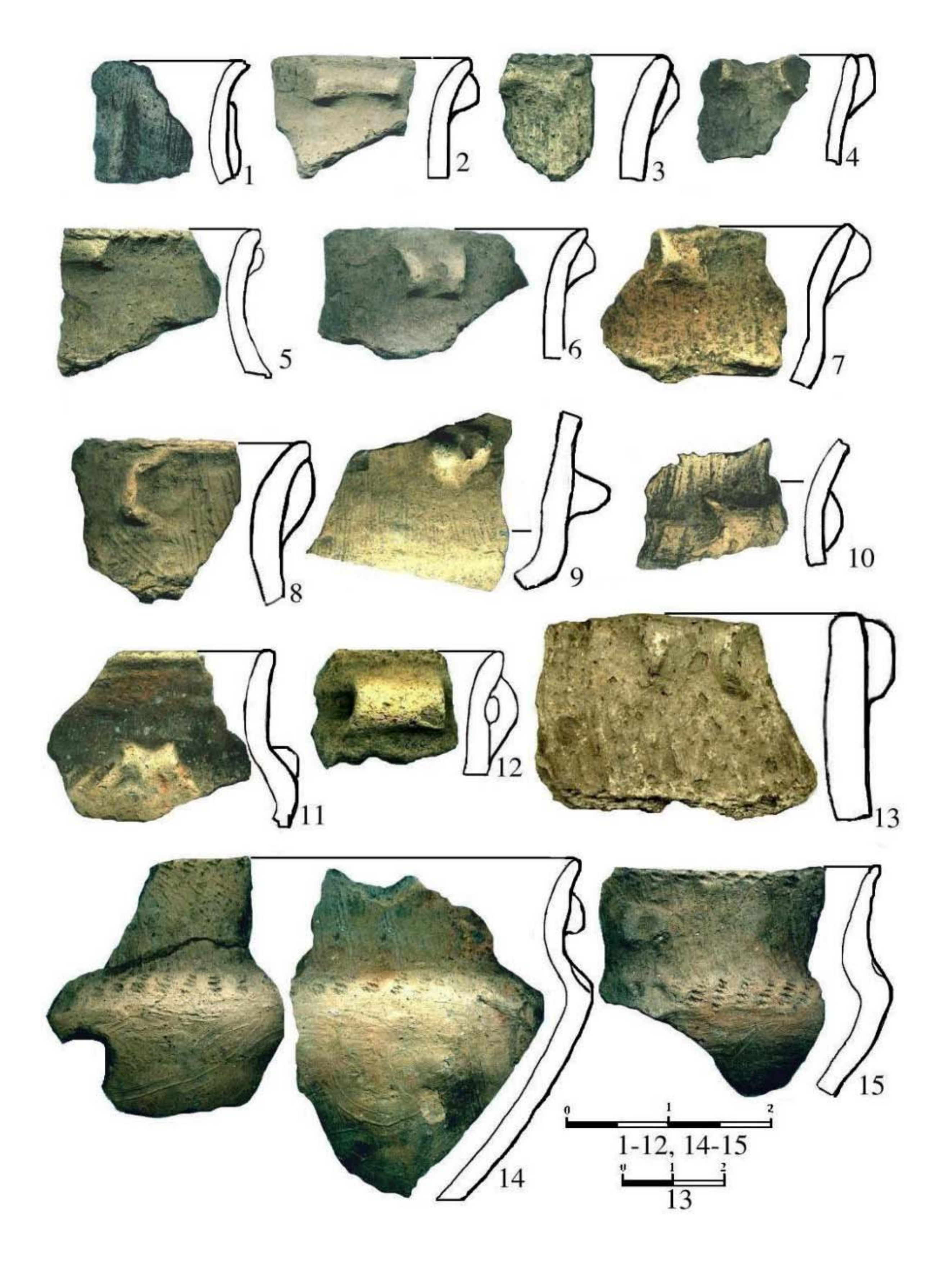

Fig. 236. Ceramică de tip C.
Din etapele Cucuteni B_{1a} (3, 14) şi Cucuteni B_{1b} (5, 9, 11),
precum şi dintr-un nivel neprecizat (1-2, 4, 6-8, 10, 12-13, 15).
Cratere (11, 14-15), vase cu marginile răsfrânte (9, 10, 12), bol (7) şi
părți de vase (1-6, 8, 13).
Din locuințele II/2 (3), III/11 (14) şi III/10 (5, 9, 11).

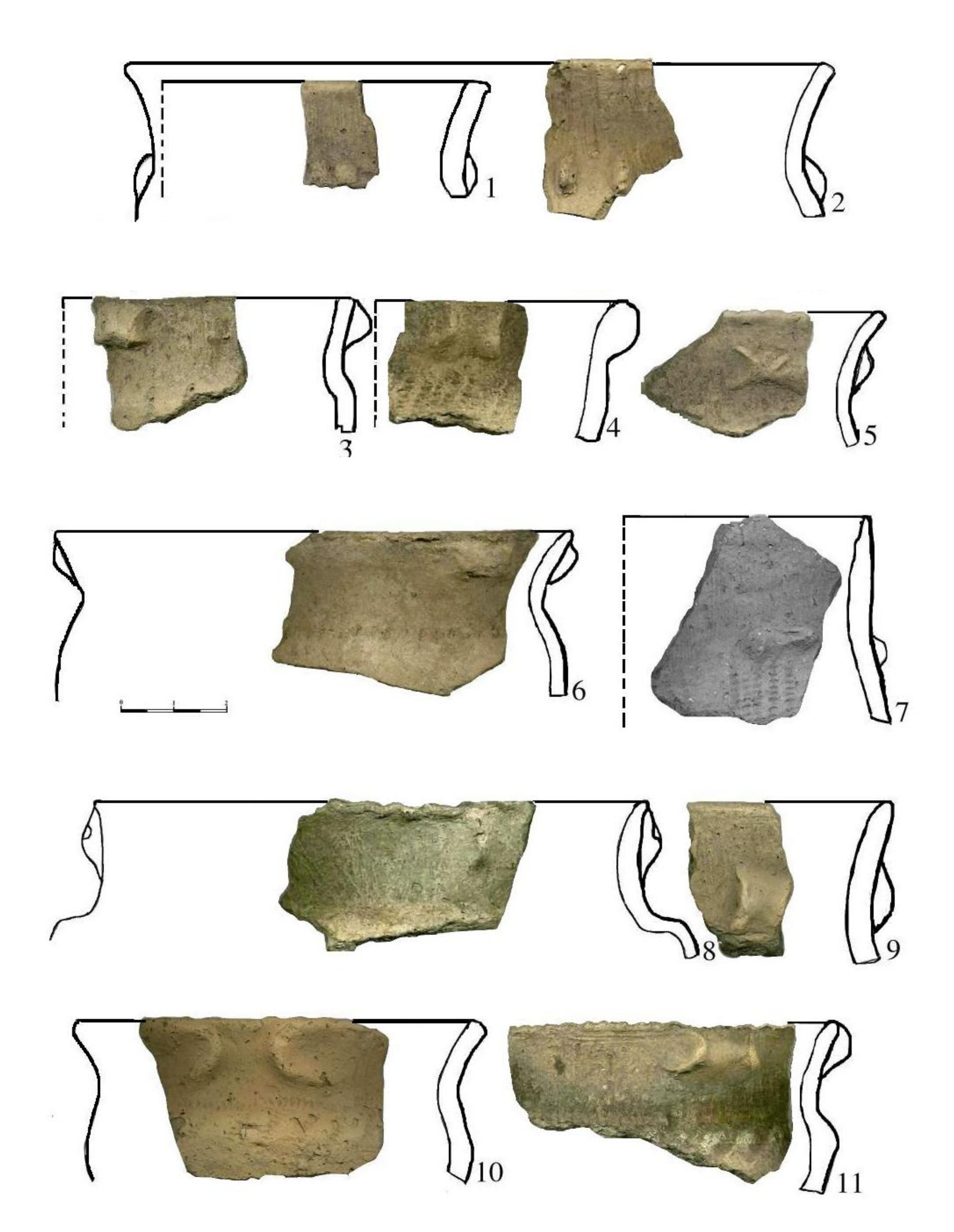

Fig. 237. Ceramică de tip C.
Din etapa Cucuteni B_{1a} (4, 11), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (7, 9), din subfaza Cucuteni B_2 (2, 5, 8, 10), precum şi dintr-un nivel neprecizat (1, 3, 6).
Cratere (1, 3, 9, 11), vase cu profil în S (2, 5-6, 10), vas cu gât înalt şi corp bombat (8), bol (4) şi pahar (7).
Din locuinţele II/2 (4), II/3 (2), II/10 (11), III/3 (5, 8), III/4 (10) şi III/23 (7, 9).

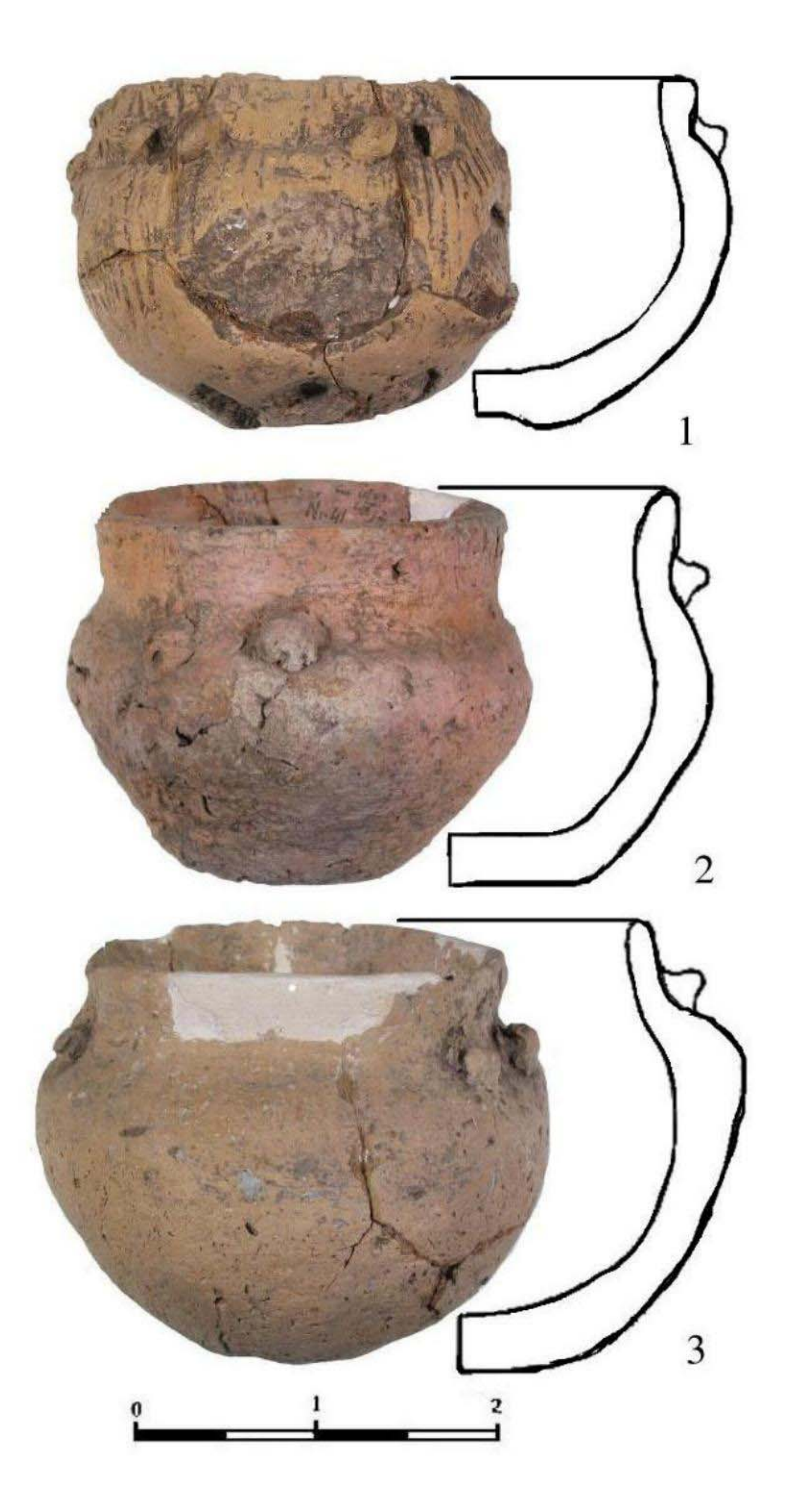

Fig. 238. Ceramică de tip C.
Din etapa Cucuteni B_{1a} (1, 3) şi din subfaza Cucuteni B_2 (2).
Vase cu gât scund şi corp globular (1-3).
Din locuinţele III/1 (2) şi III/2 (1, 3).

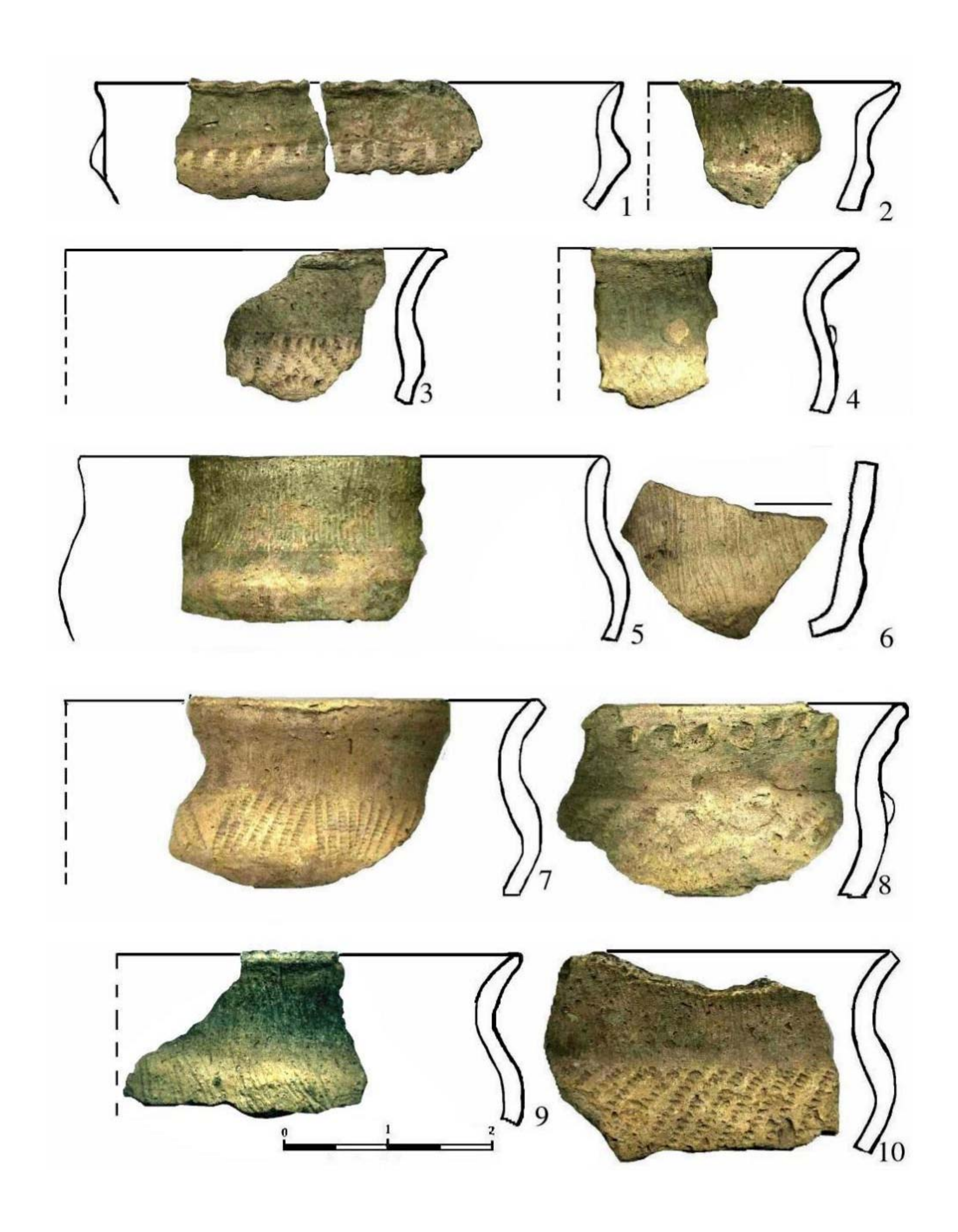

Fig. 239. Ceramică de tip C.
Din etapa Cucuteni B_{1a} (3, 8), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (5), din subfaza Cucuteni B_2 (10) şi dintr-un nivel neprecizat (1-2, 4, 6-7, 9).
Vase cu marginea răsfrântă (1-4, 6-10) şi vas cu marginea dreaptă (5).
Din locuinţele II/2 (8), II/3 (10), II/10 (3) şi III/20 (5).

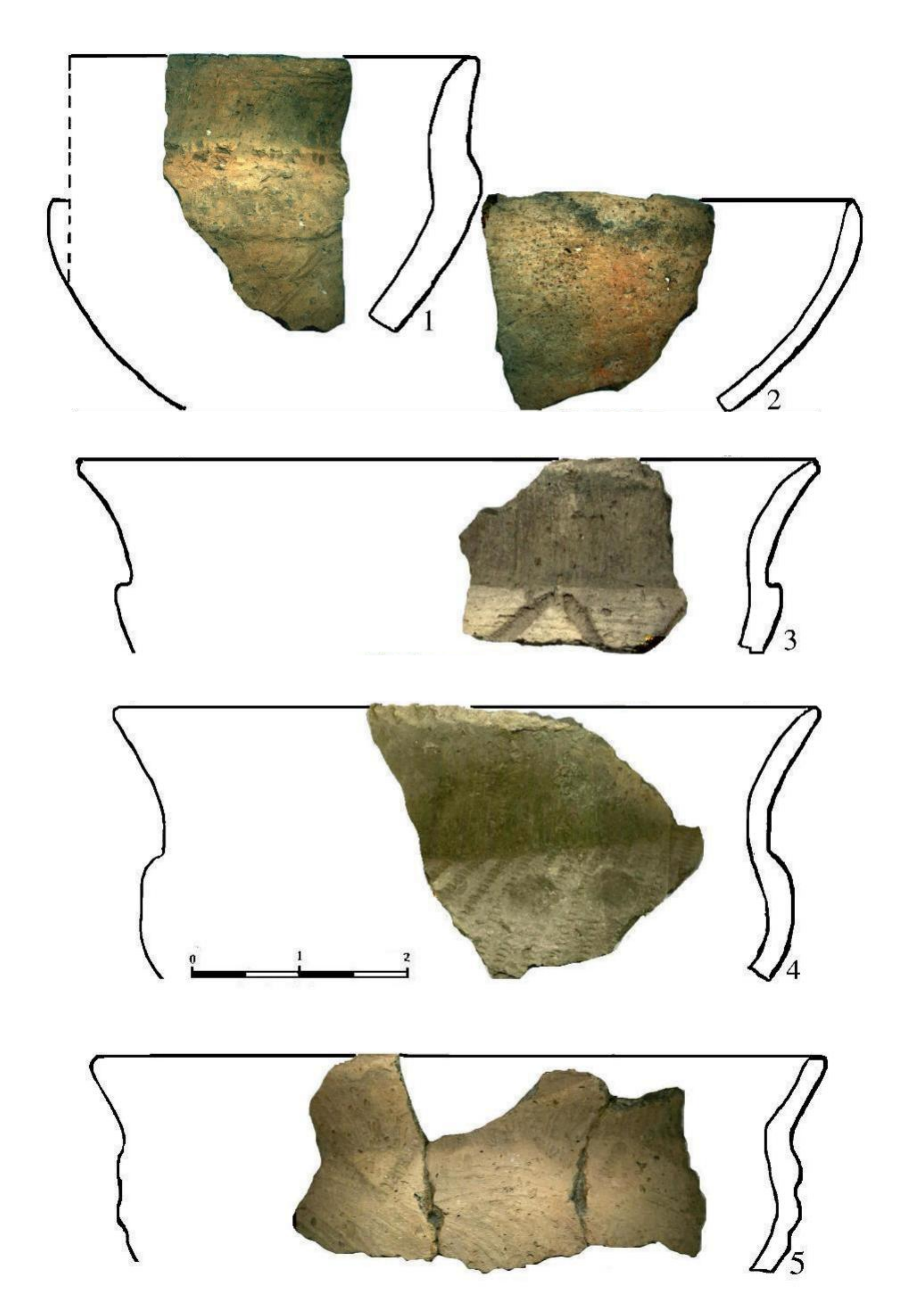

Fig. 240. Ceramică de tip C.
Din etapa Cucuteni B_{1a} (3, 5), dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1 (1) şi dintr-un nivel neprecizat (2, 4).
Vase cu marginea răsfrântă (1, 3-5) şi bol (2).
Din locuinţele II/2 (3), III/11 (5) şi III/16 (1).

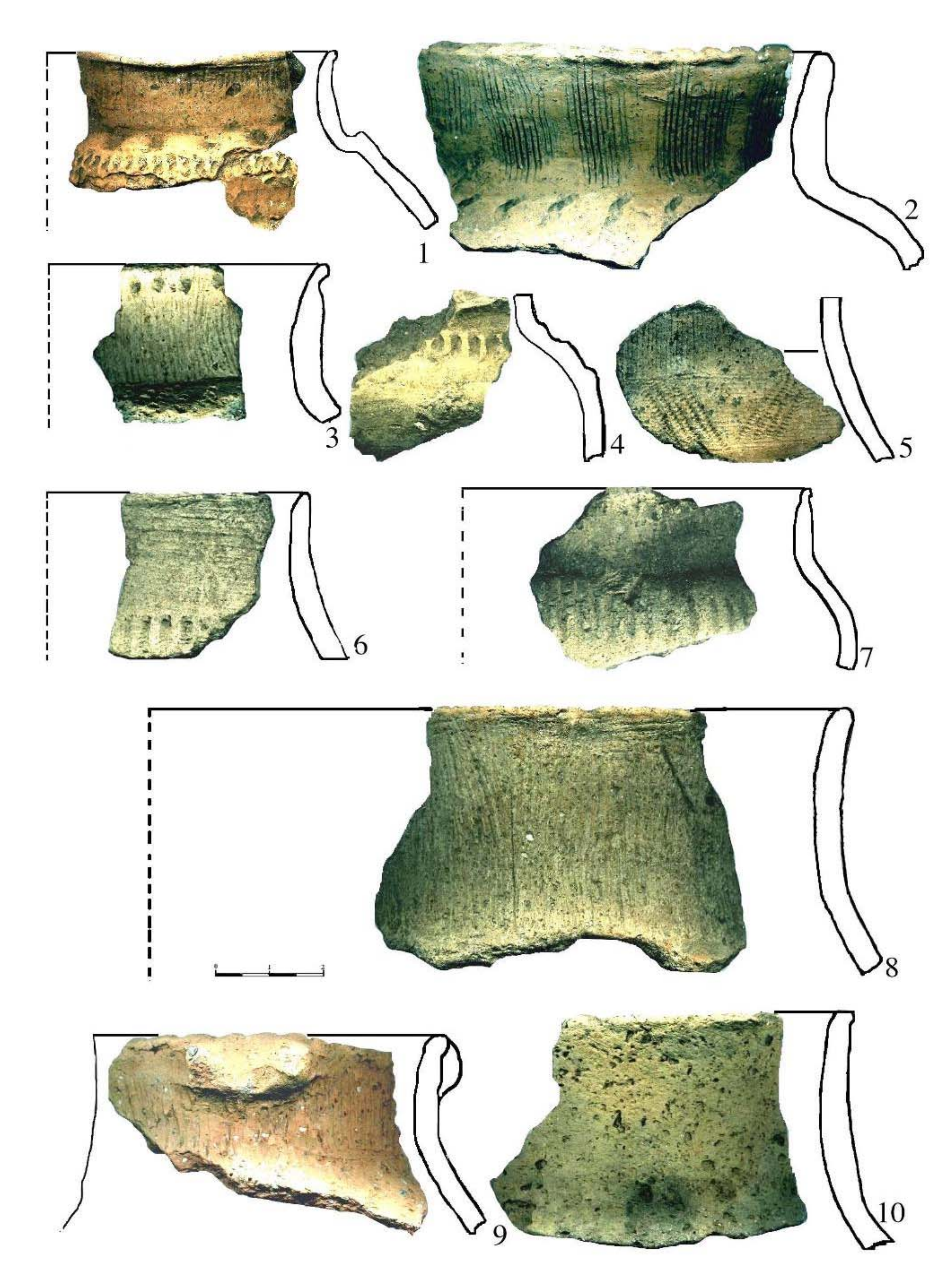

Fig. 241. Ceramică de tip C.
Din etapa Cucuteni B_{1a} (1, 7, 9), din subfaza Cucuteni B_2 (5)
şi dintr-un nivel neprecizat (2-4, 6, 8, 10).
Vase cu gât înalt şi corp bombat (1-4, 7-10), margine (6) şi corp (5) de vas.
Din locuinţele I/3 (5), II/9 (9), III/2 (1) şi III/8 (7).

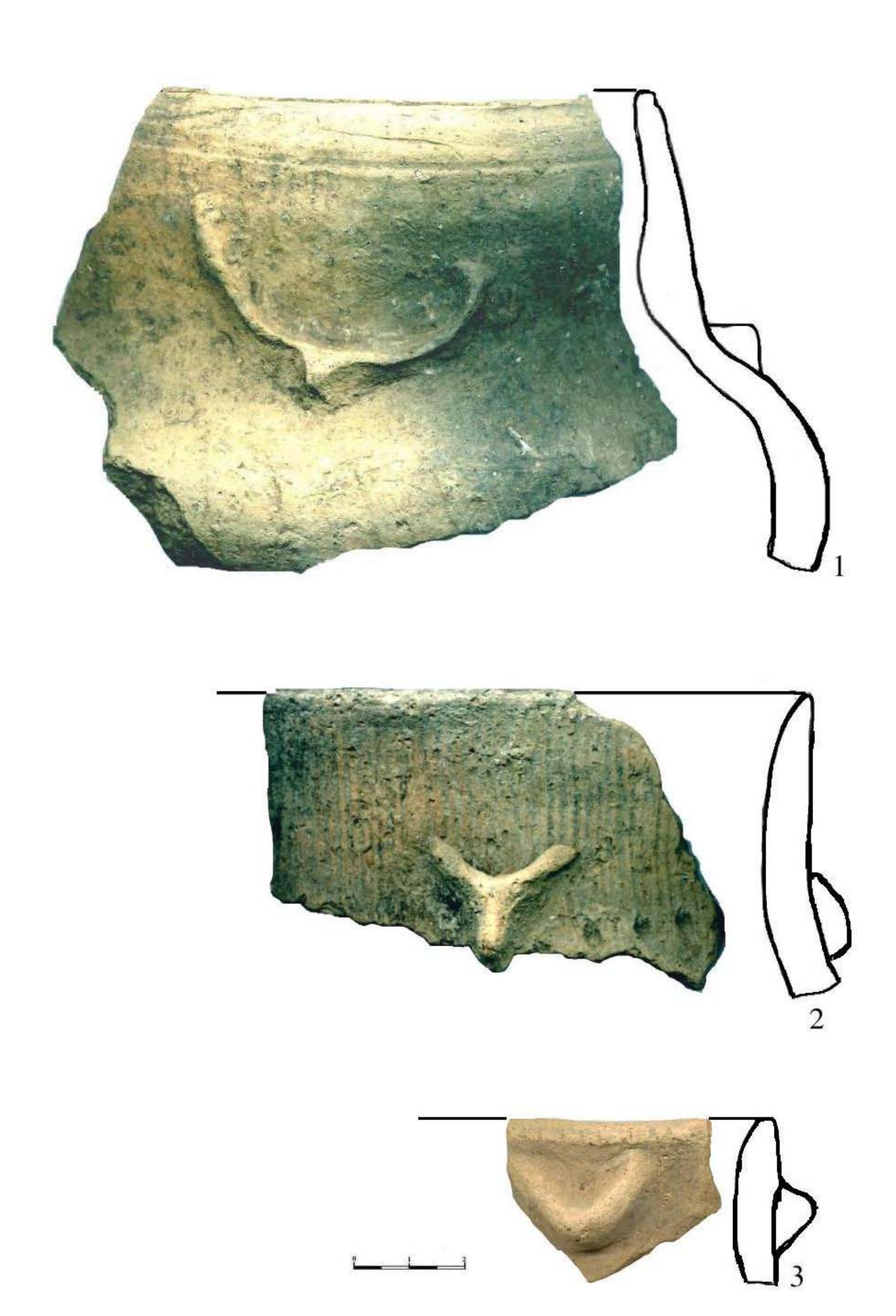

Fig. 242. Ceramică de tip C.
Din etapele Cucuteni B_{1a} (1) şi Cucuteni B_{1b} (2) şi dintr-un nivel neprecizat (3).
Cratere decorate pe umăr cu motive zoomorfe (1-3).

2

Fig. 243. Ceramică de tip C.
Din fazele Cucuteni A-B (2) şi Cucuteni B_2 (1).
Cratere (1-2).

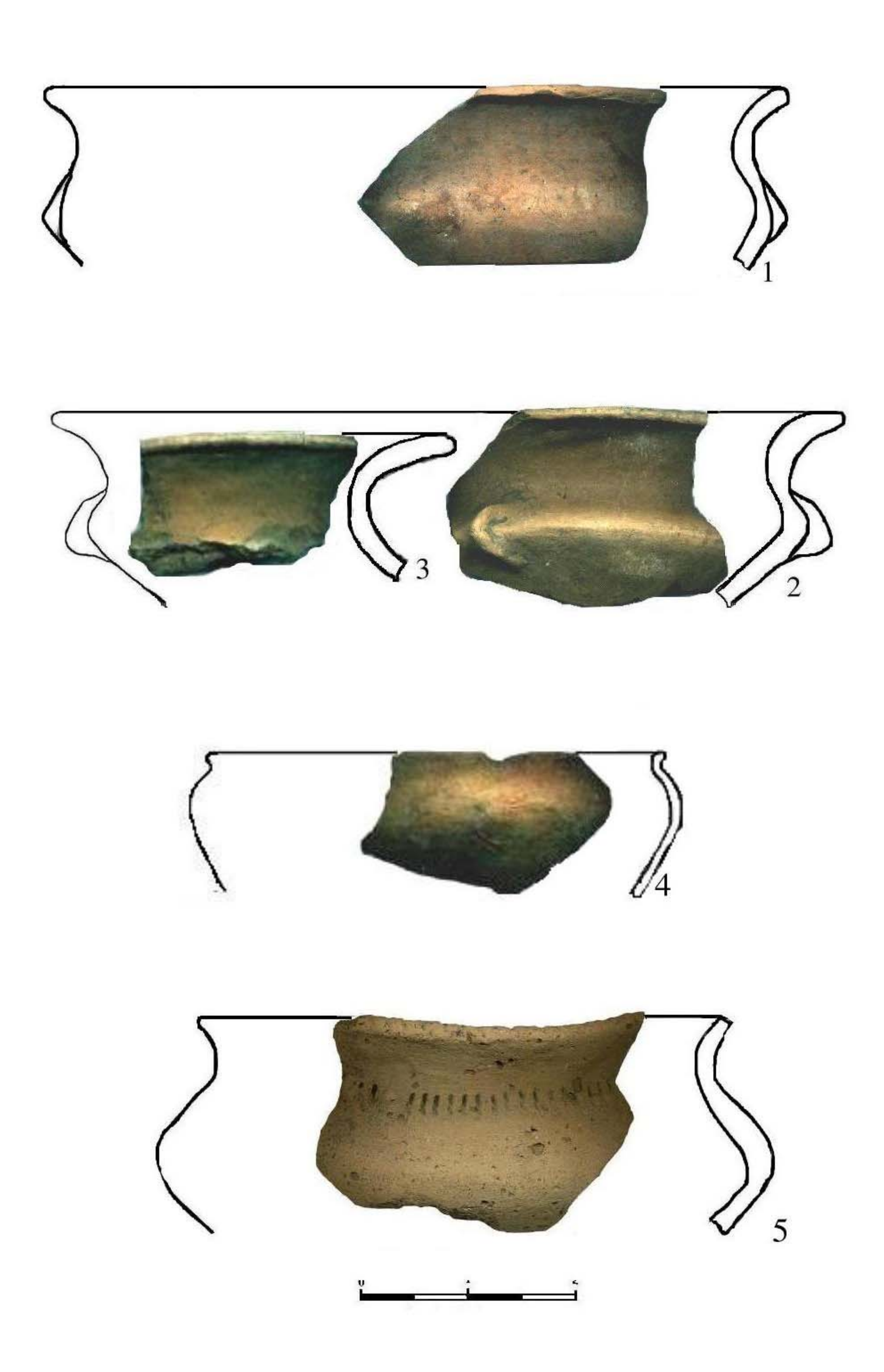

Fig. 244. Ceramică de tip Cucuteni C (4-5) şi din varianta Monteoru (1-3).
Străchini (1-5).

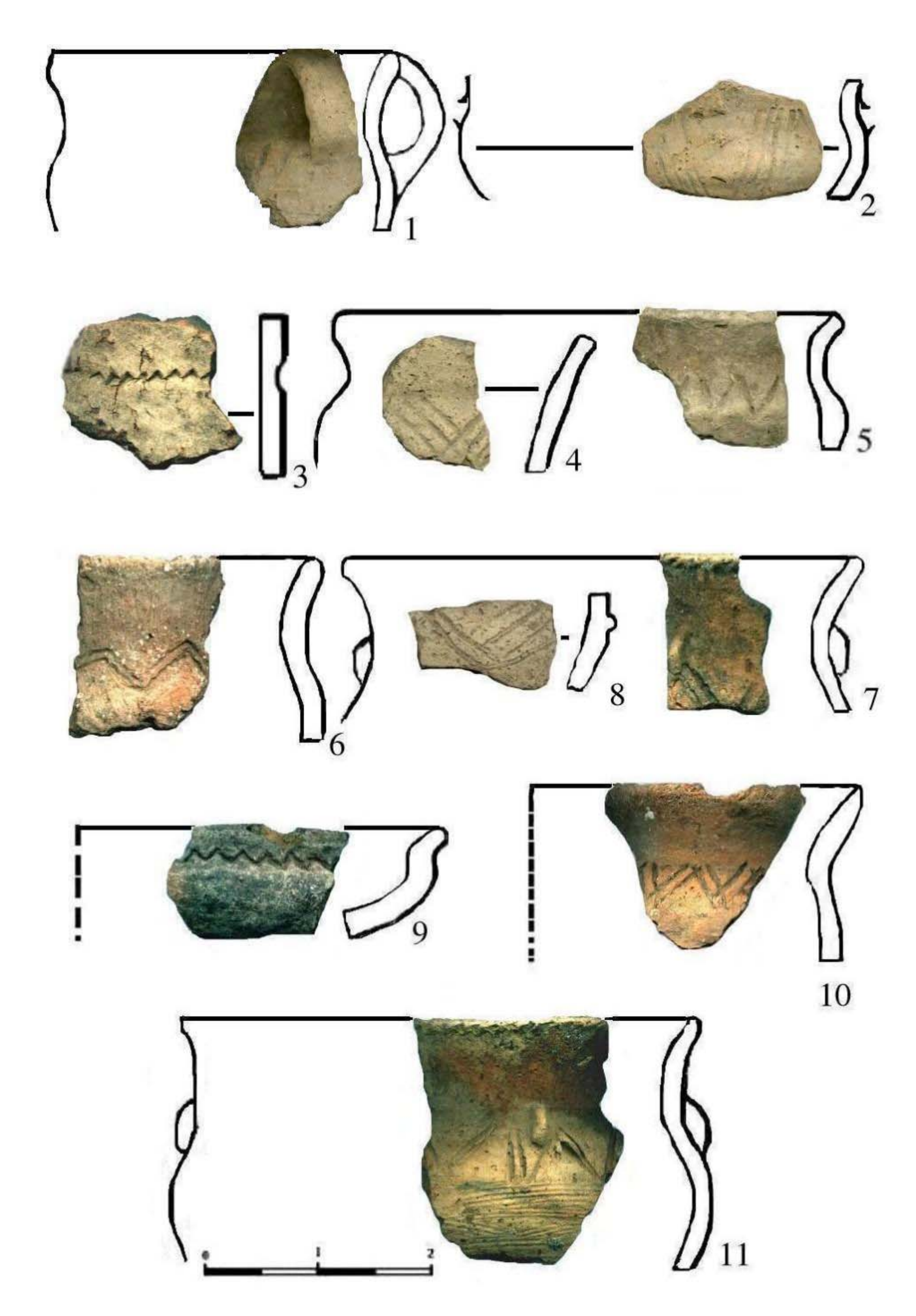

Fig. 245. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, de tradiție Cucuteni C.
Fragmente ceramice decorate cu incizii, din pastă prăfoasă (1-2, 4, 8) şi compactă (3, 5-7, 9-11).
Vas cu toartă lată (1), castroane (2, 5), pahare (6-7, 10-11), strachină (9) şi corpuri de vase (3-4, 8).

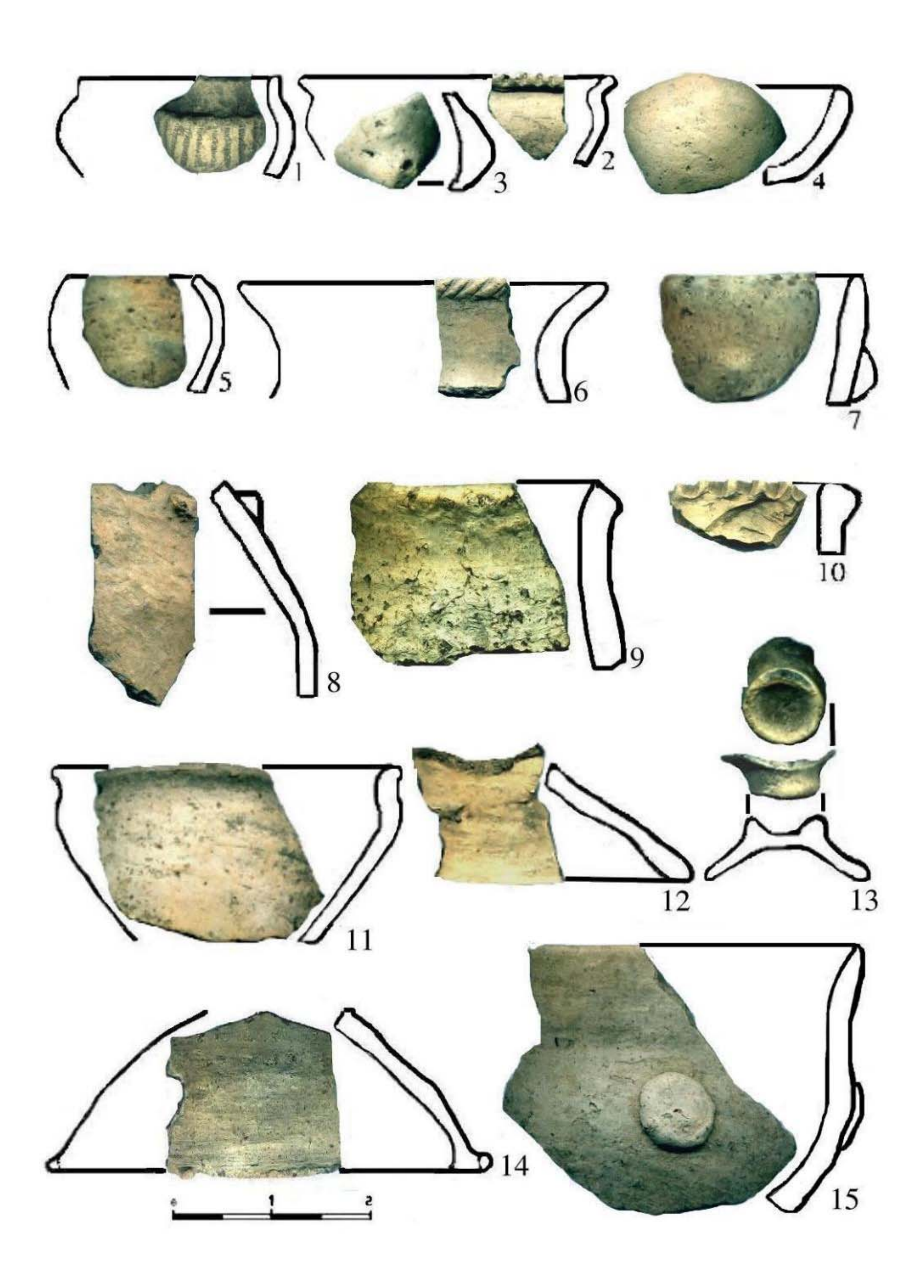

Fig. 246. Ceramică Horodiştea-Erbiceni. Fragmente ceramice din pastă fină (1-15). Boluri (1, 4-5, 7), străchini (2, 11), cupă (6), capace (12-14), crater (15) şi părţi de vase (3, 8-10).

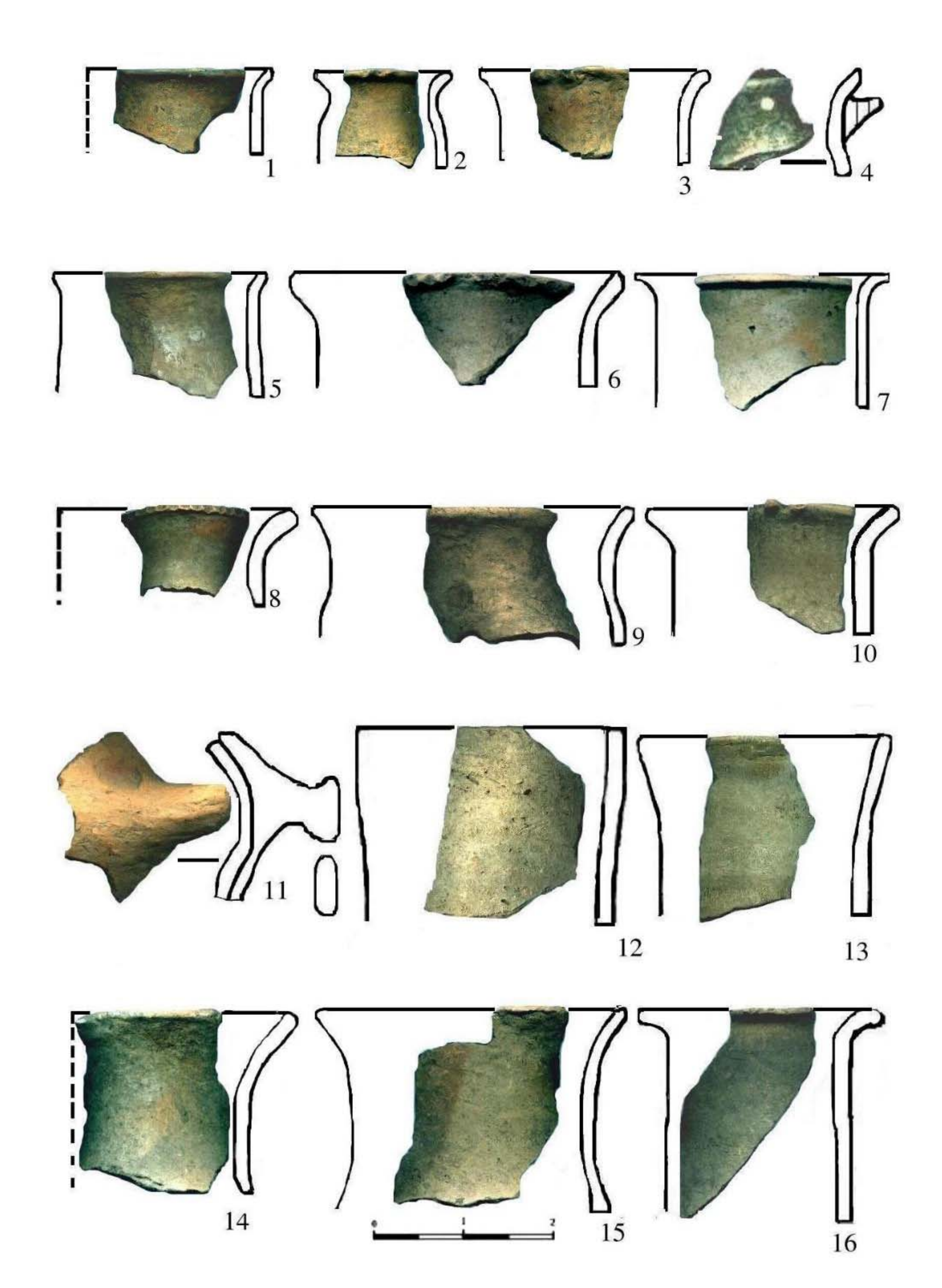

Fig. 247. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, faza II.
Fragmente ceramice din pastă fină (4-8, 11-13) şi
compactă (1-3, 9-10, 14-16).
Vase cu gât înalt (1, 3, 5-8, 10, 12-16), borcane (2, 9) şi toarte (4, 11).

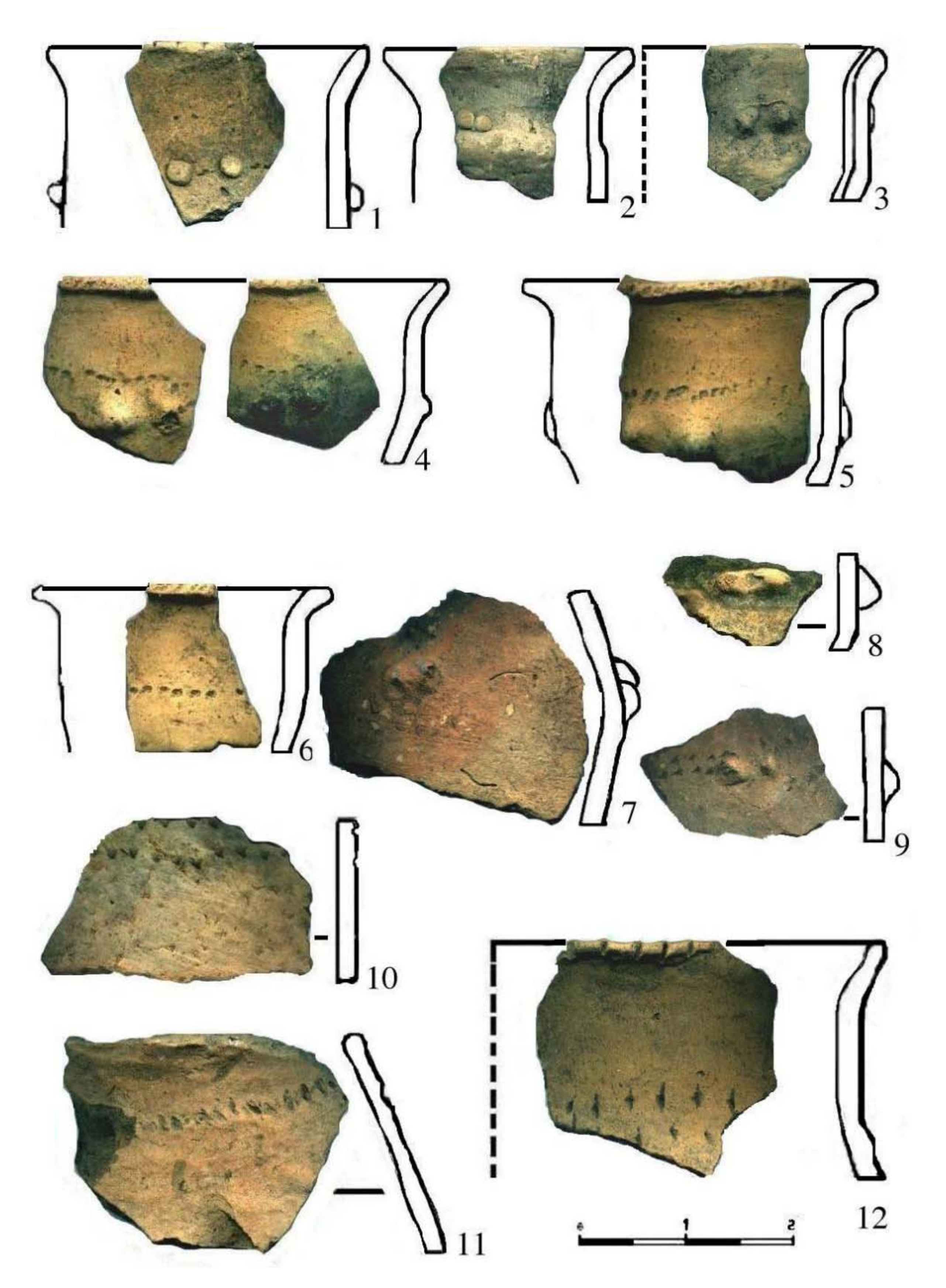

Fig. 248. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, faza II.
Fragmente ceramice din pastă prăfoasă (1, 4-6, 8),
compactă (2-3, 7, 9-11) şi nisipoasă (12).
Pahare (1-3), castronaşe (4-6), vas cu gât înalt (12) şi
corpuri de vase (7-11).

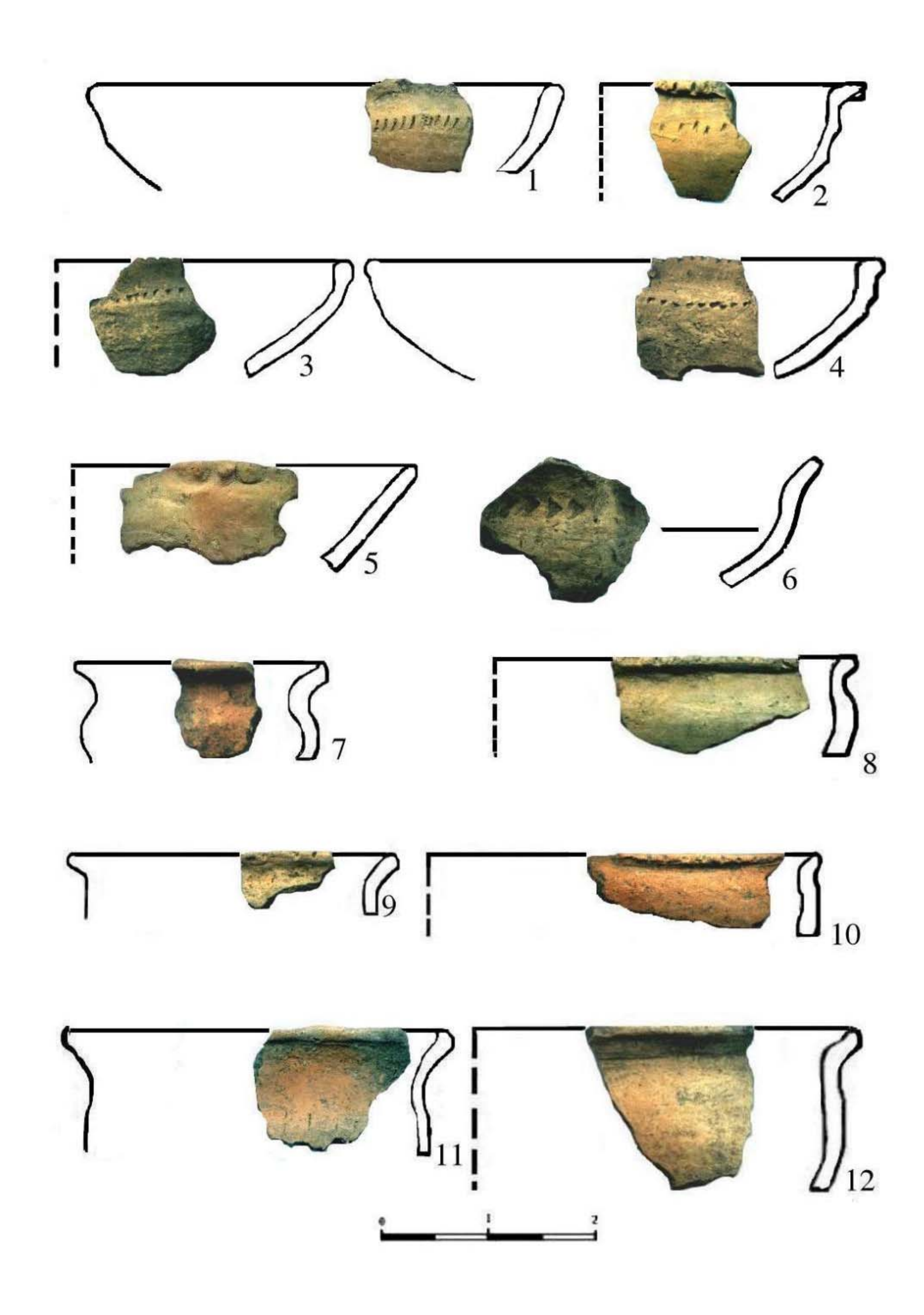

Fig. 249. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, faza II.
Fragmente ceramice din pastă prăfoasă (1-12).
Străchini (1-2), boluri (3-4) şi castroane (7-12).

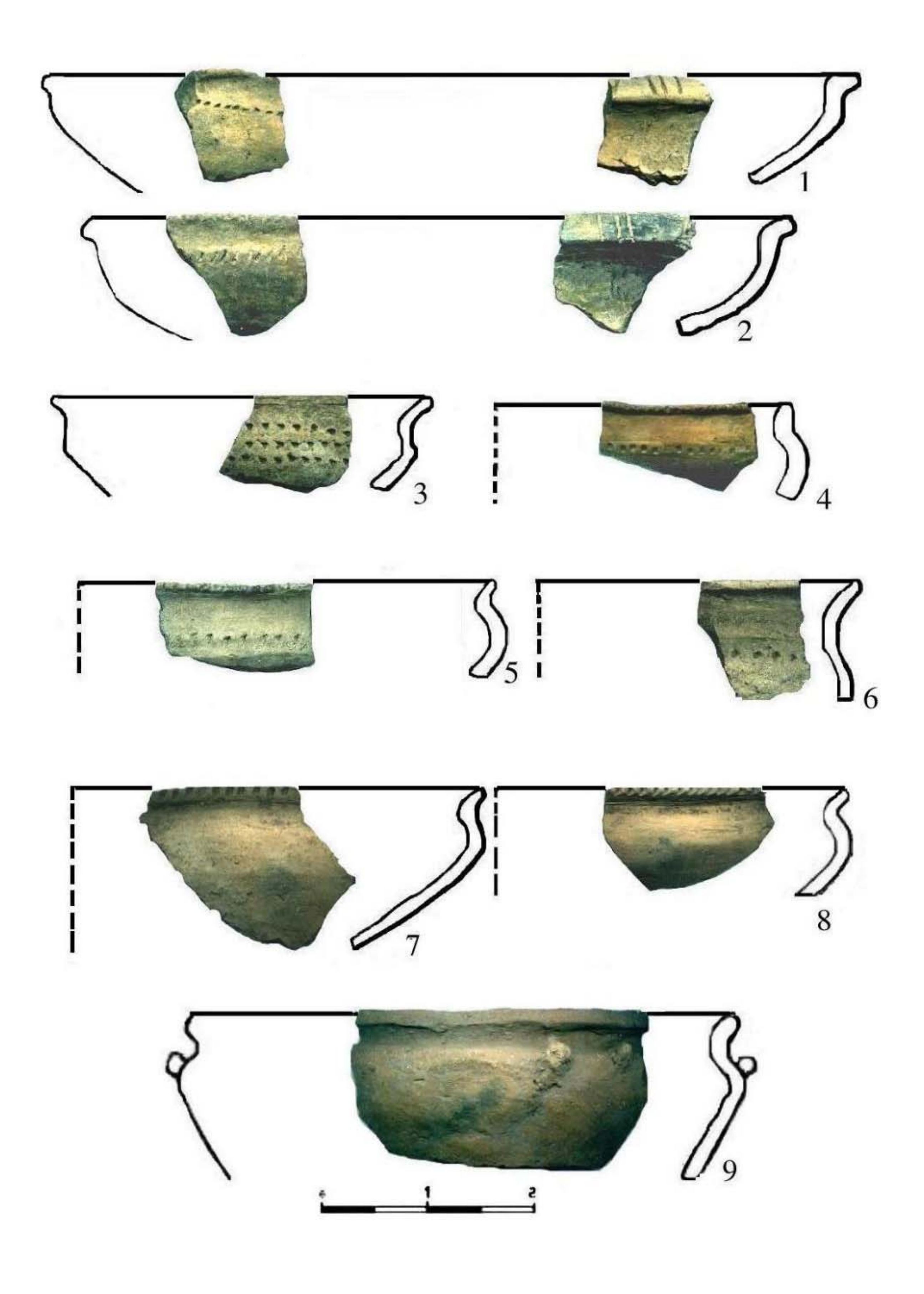

Fig. 250. Ceramică. Cultura Horodiştea-Erbiceni, faza II (1-2, 7-8), faza III (9).
Elemente din cultura amforelor sferice (3-6).
Fragmente ceramice din pastă compactă (1-2, 7-9) şi prăfoasă (3-6).
Străchini (1-8) şi castron (9).

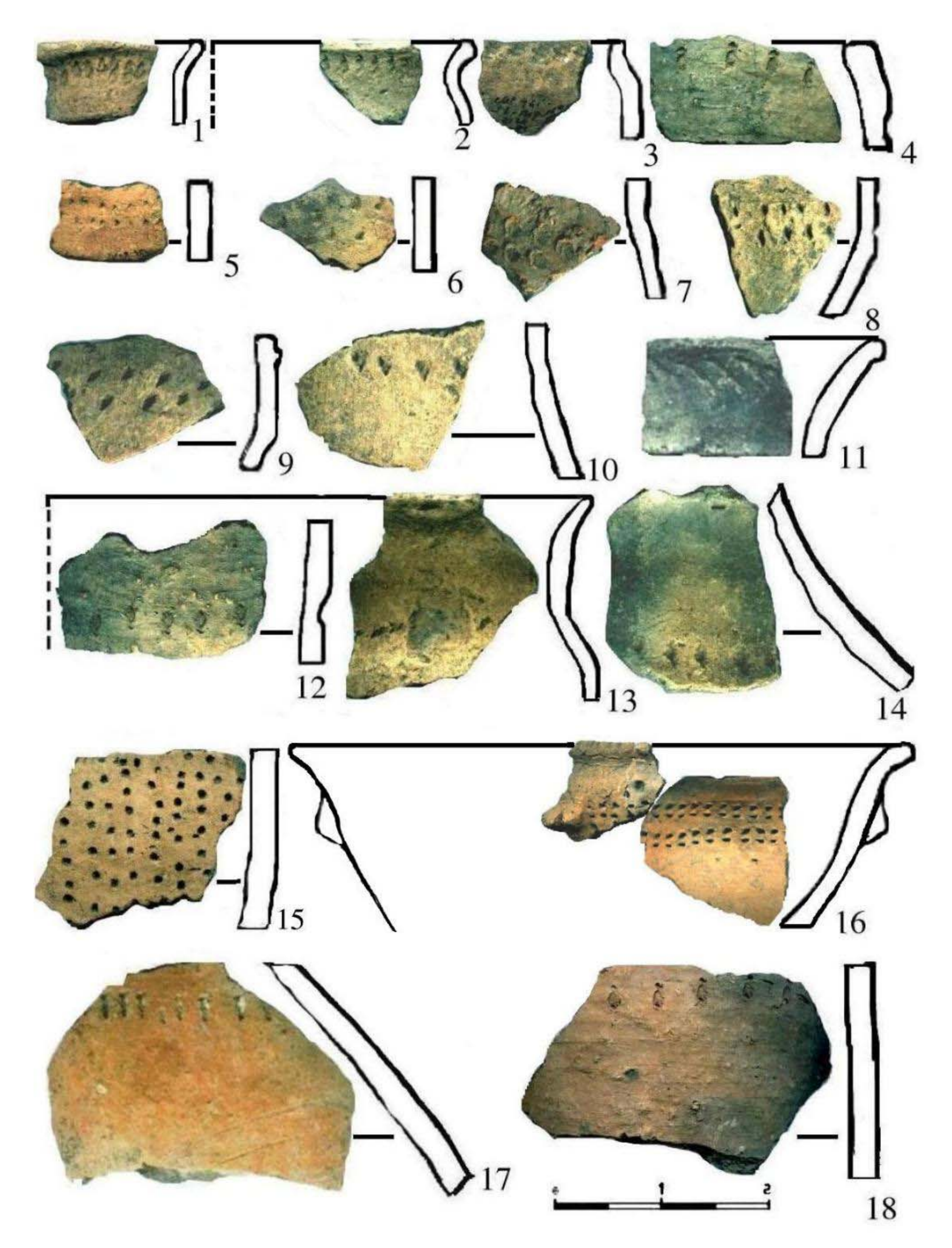

Fig. 251. Ceramică. Cultura Horodiştea-Erbiceni, faza II (1-15, 17-18).
Elemente din cultura amforelor sferice (16).
Fragmente ceramice din pastă prăfoasă (1-3, 5-6, 8-10, 13-14) şi compactă (4, 7, 11-12, 15-18).
Castroane (1-3, 13), strachină (16), buză (11) şi corpuri de vase (4-10, 12, 14-15, 17-18).
Ornamente: impresiuni de şnur răsucit (1-2, 4, 10-13, 17-18), de şnur înfăşurat (3), împunsături (5-6, 15-16), adâncituri (7) şi crestături (8-9, 14).

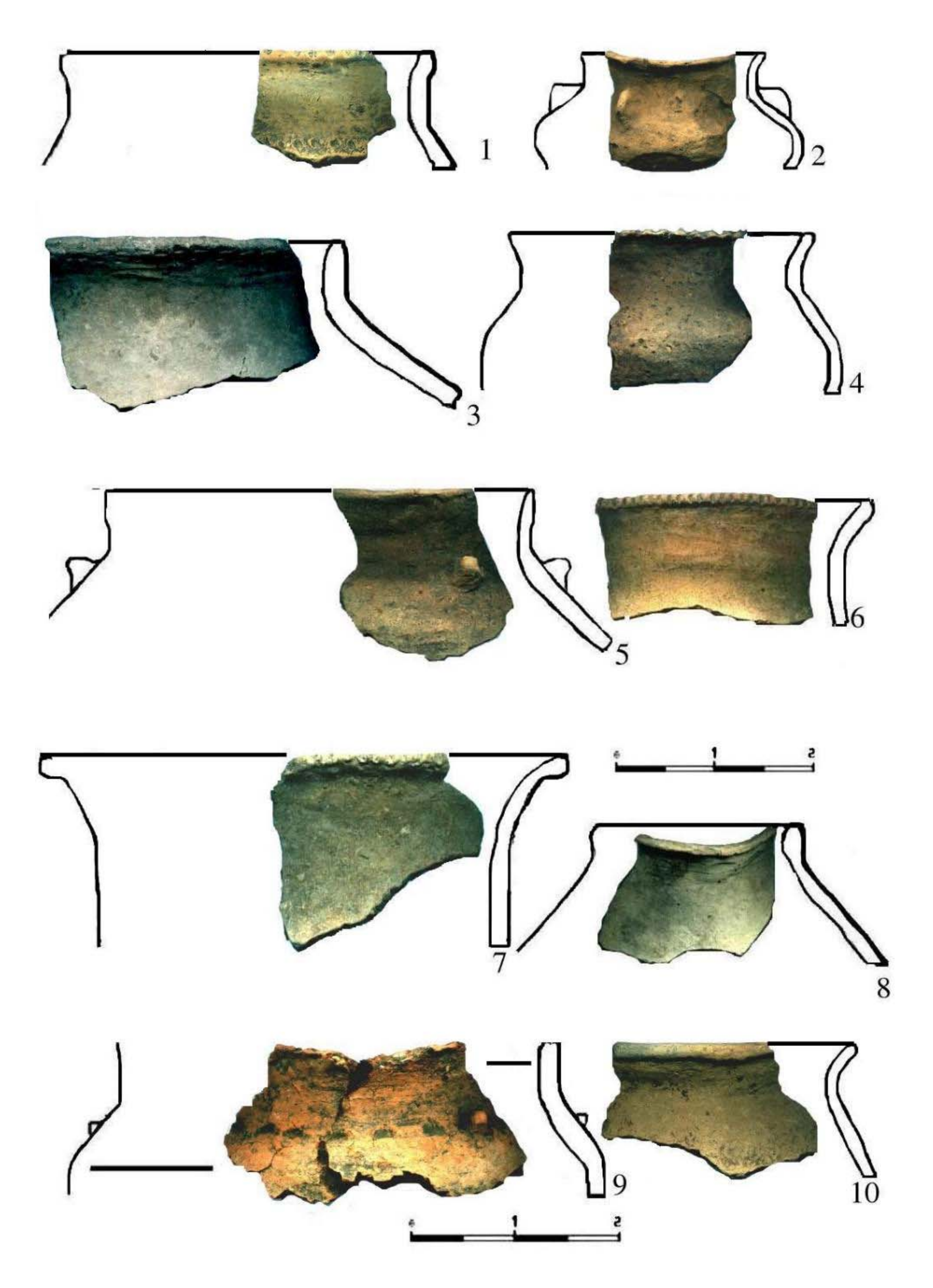

Fig. 252. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, fazele II (1-6, 8, 10) şi III (7, 9).
Fragmente ceramice din pastă prăfoasă (1, 4-5), compactă (2-3, 6-10).
Vase cu marginea scundă şi corp bombat sau globular (1-6, 8-10) şi
vas cu gât tronconic (7).

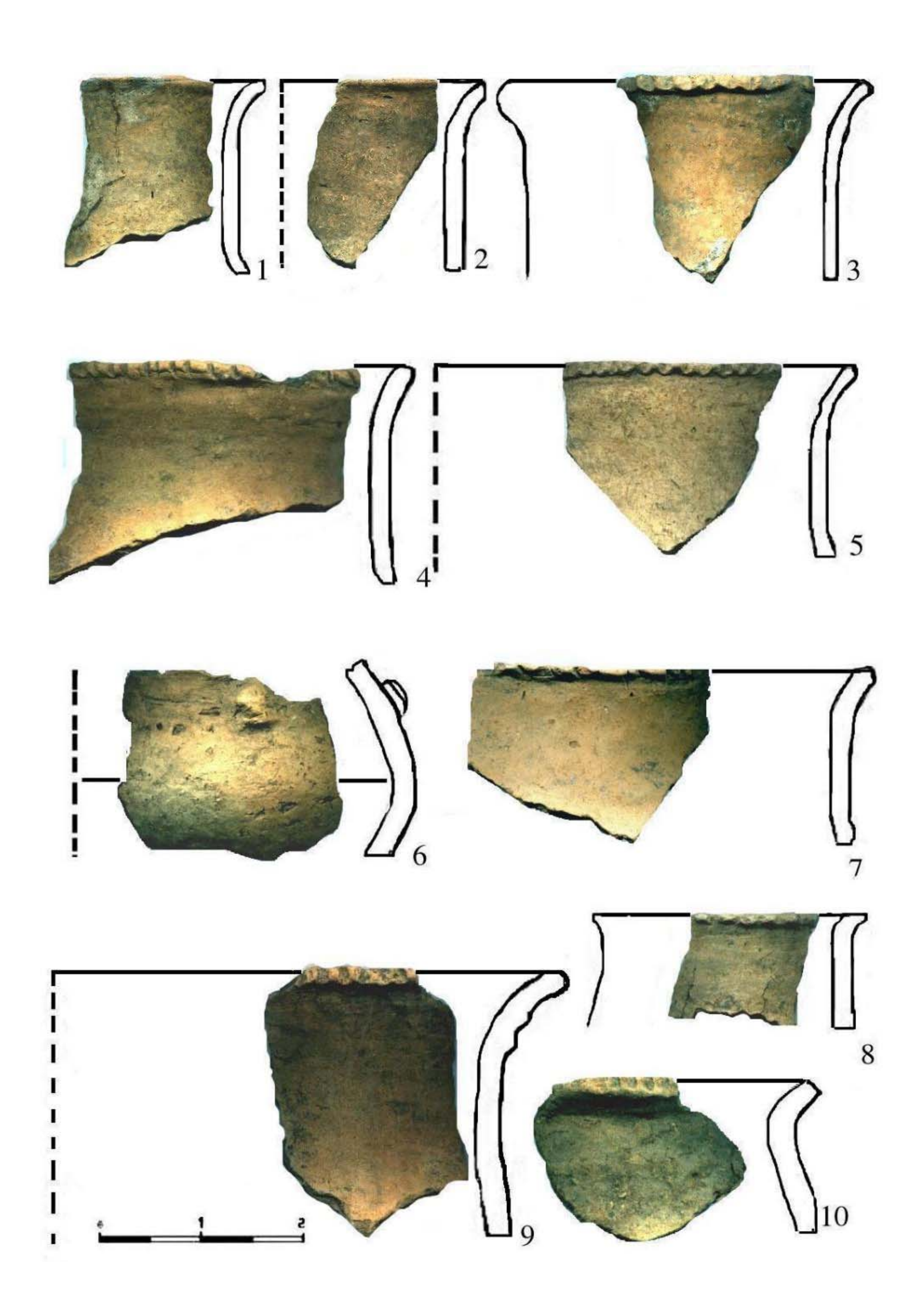

Fig. 253. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, faza II.
Fragmente ceramice din pastă compactă (1-4, 6, 8-10), nisipoasă (5, 7).
Vase cu gât înalt (1-5, 7-9), corp de vas (6) şi
vas cu gât scund şi corp bombat (10).

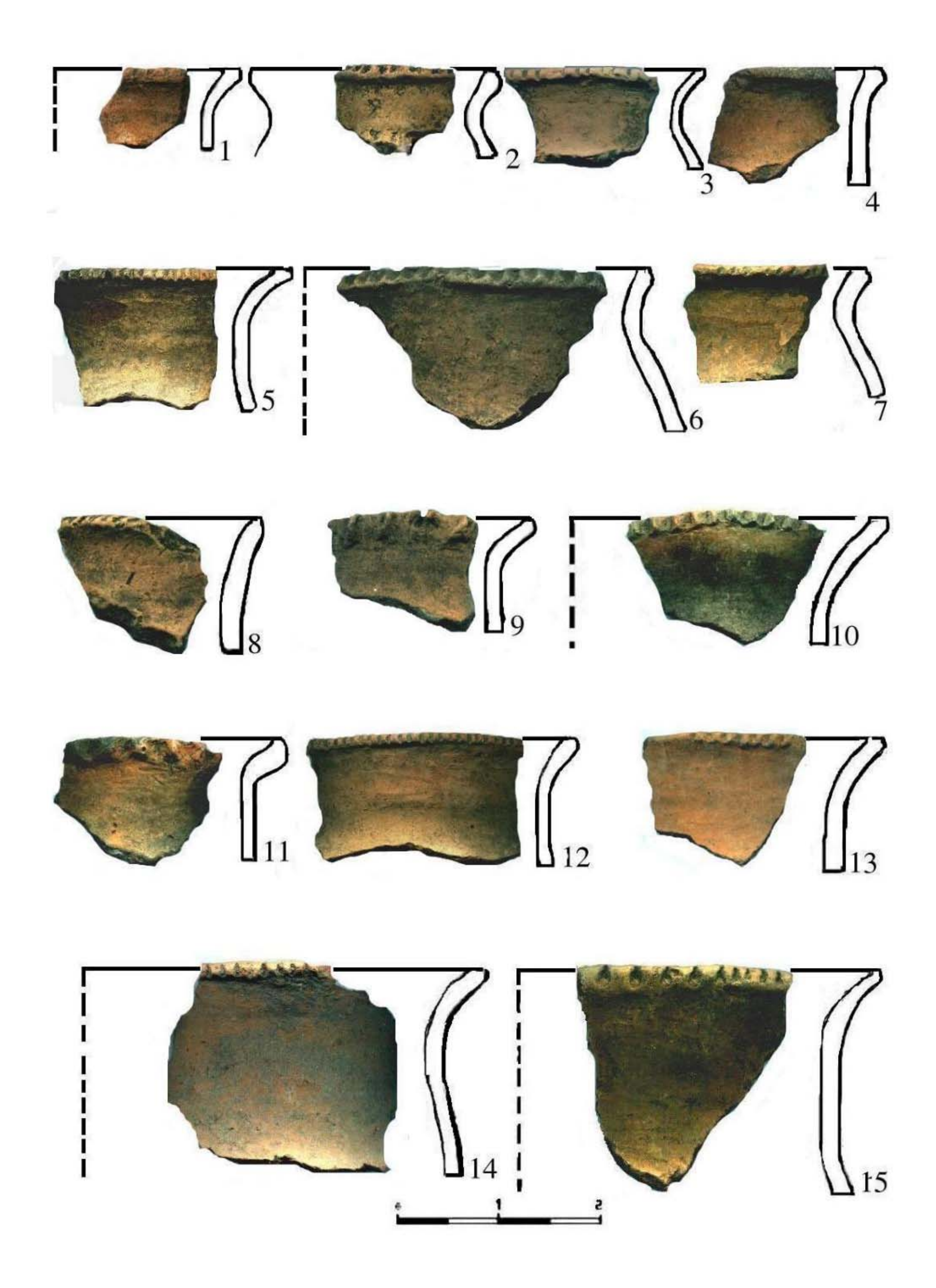

Fig. 254. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, fazele II-III.
Fragmente ceramice din pastă compactă (1, 4-15) şi prăfoasă (2-3).
Margini de vase cu buza răsfrântă exterior (1-15).

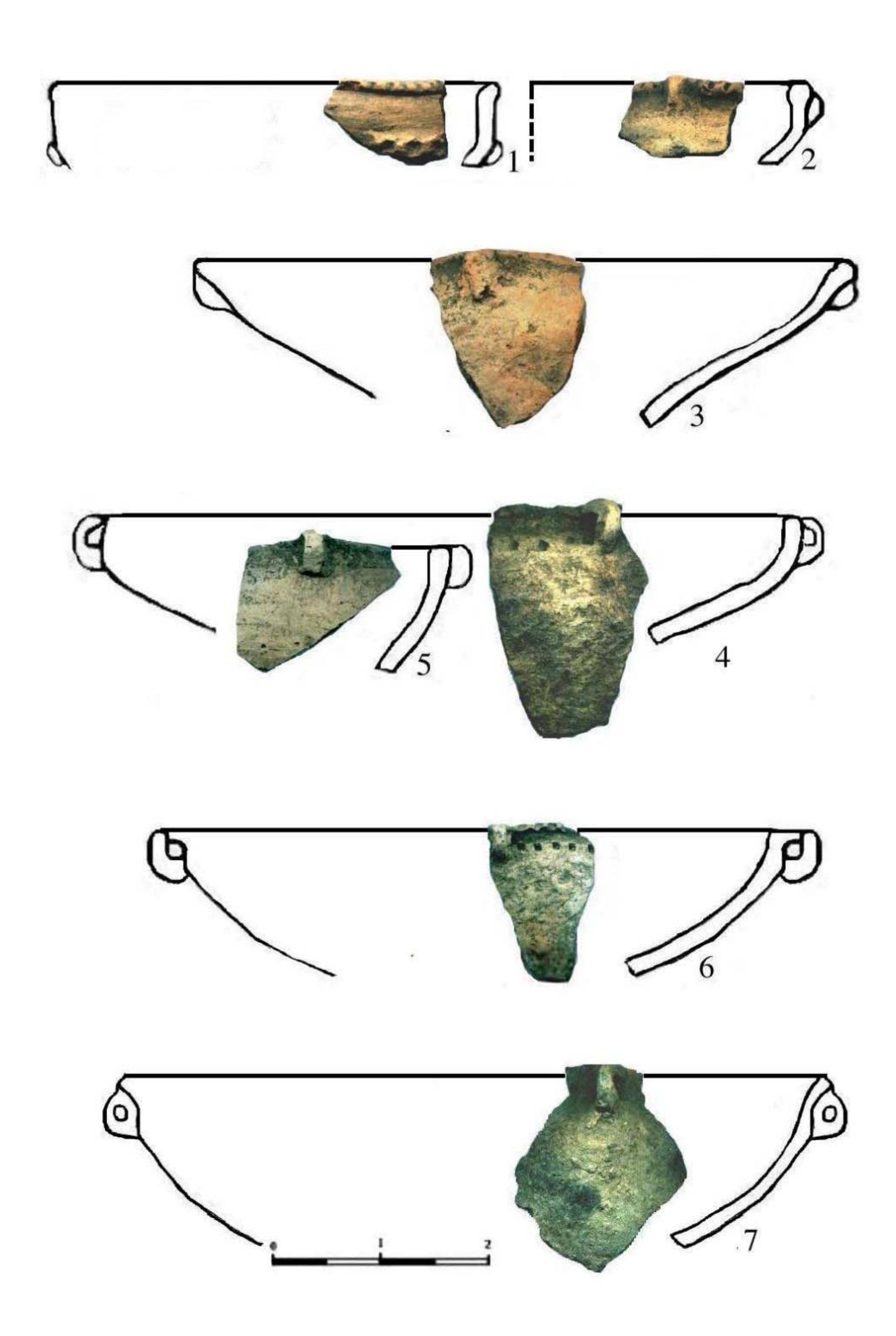

Fig. 255. Ceramica Horodiştea-Erbiceni, fazele II (2-3, 5) şi III (1, 4, 6-7).
Fragmente ceramice din pastă compactă (1, 4, 6-7) şi prăfoasă (2-3, 5).
Străchini (1-7).

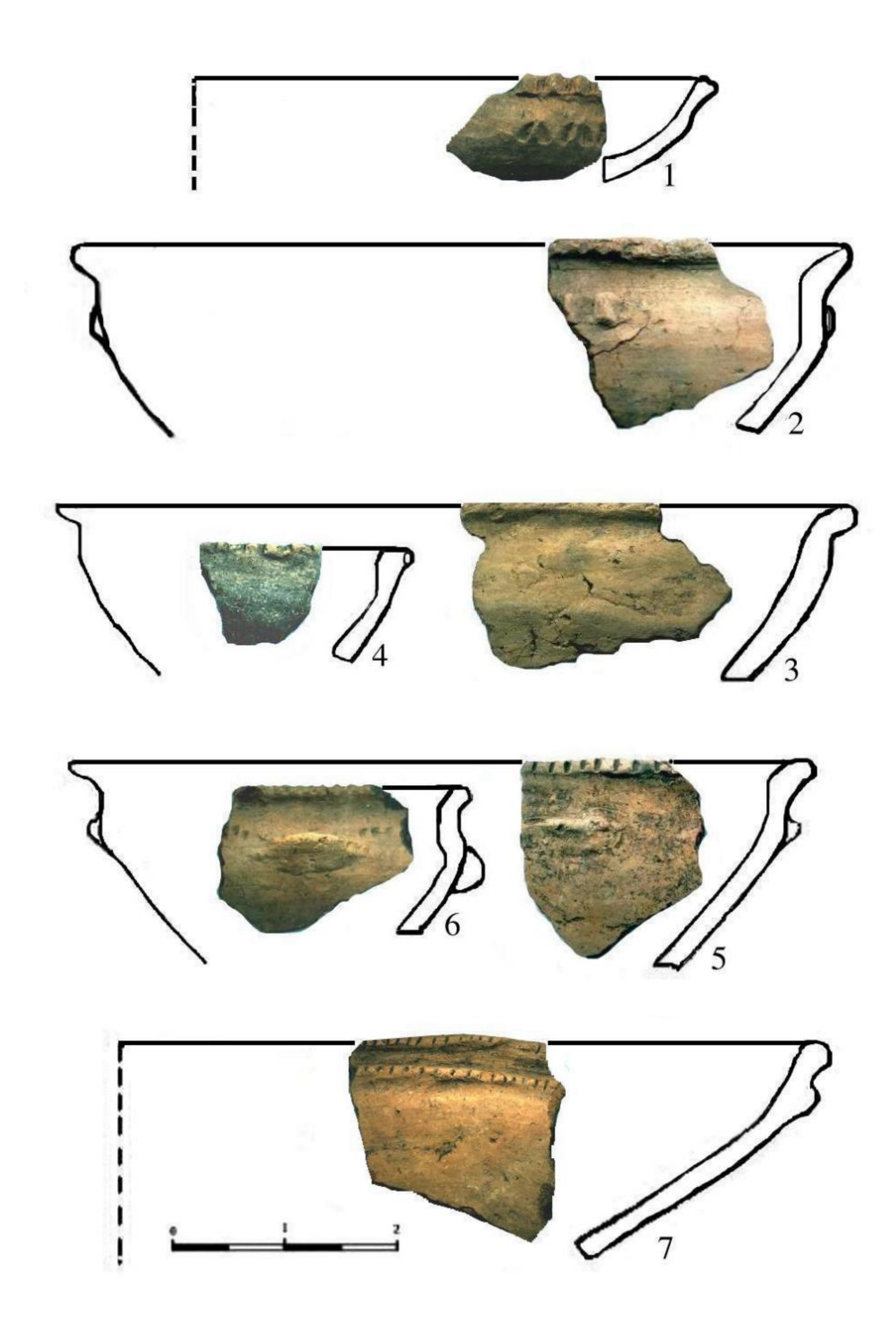

Fig. 256. Ceramică. Cultura Horodiştea-Erbiceni, faza III (1-2, 4-7).
Elemente de tip Schneckenberg (3).
Fragmente ceramice din pastă compactă (1-7).
Străchini (1-7).

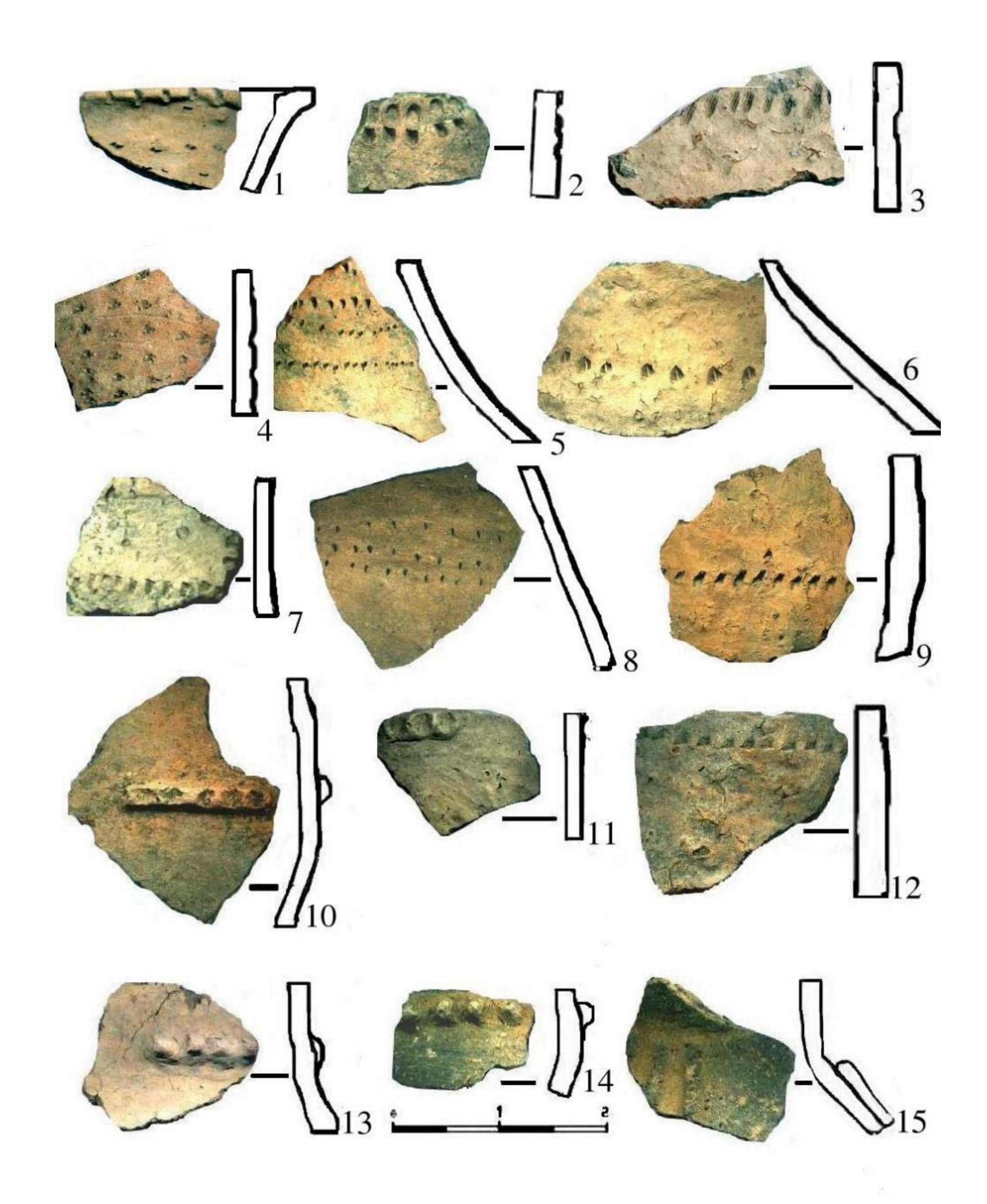

Fig. 257. Ceramică. Cultura Horodiştea-Erbiceni, faza II (4, 6-8, 12) şi faza III (1-3, 10-11, 13-15) şi II-III (10-11). Elemente din cultura amforelor sferice (5, 9). Fragmente ceramice din pastă compactă (1, 3, 6-7, 9, 11-14), prăfoasă (2, 5, 10, 15) şi nisipoasă (4, 8). Fragmente ceramice decorate cu impresiuni „papion" (1), semicircular-alungite (2), fir înfăşurat (3), ovaluri (4, 6), triunghiuri (5, 7, 12), împunsături (8), dreptunghiuri (9), segmente de brâu alveolat (10-11), proeminențe (13-14), brâu simplu (15).

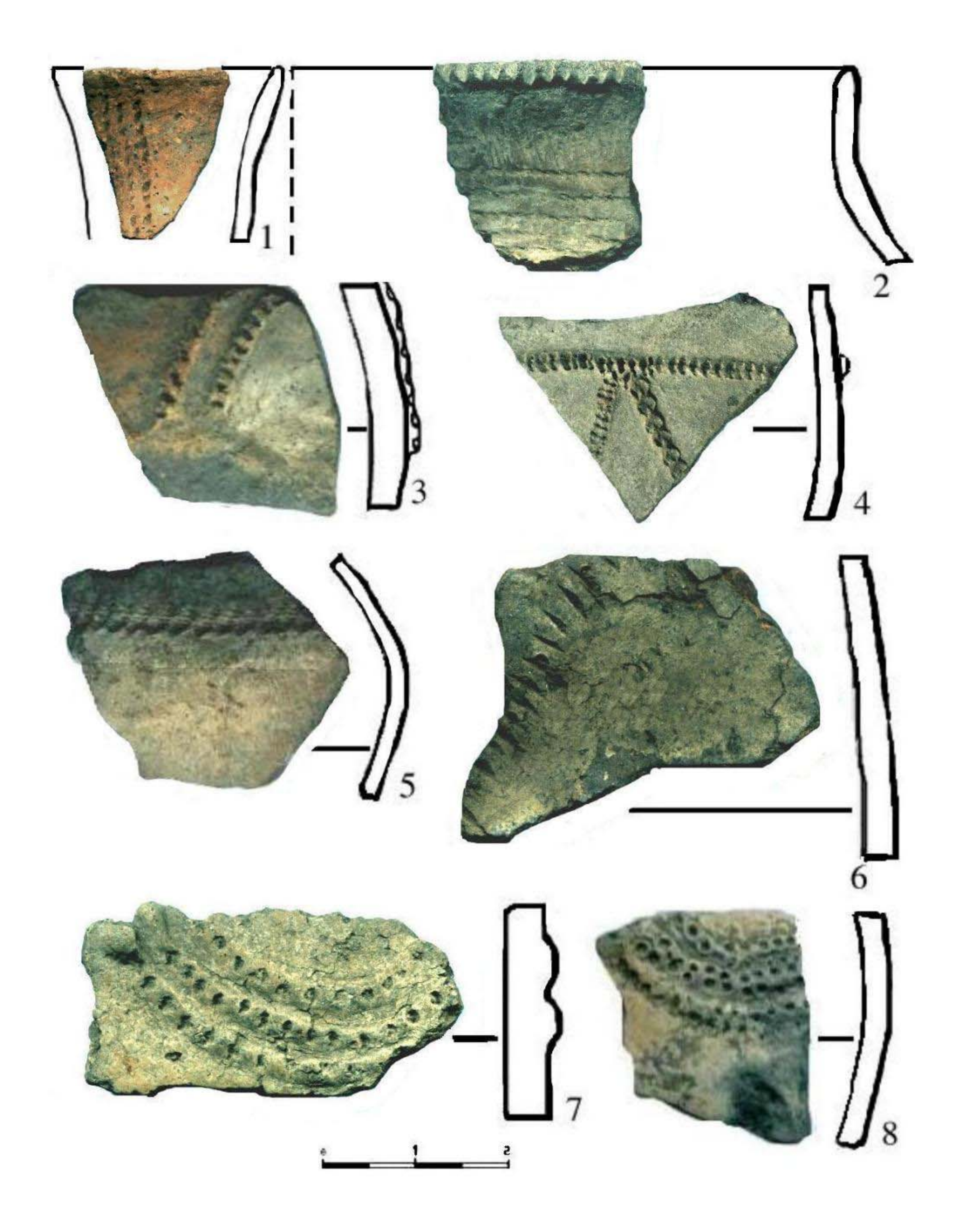

Fig. 258. Ceramică. Cultura Horodiştea-Erbiceni, faza II (3-4, 6), faza III (5). Import din arealul Folteşti (1-2). Elemente din cultura amforelor sferice (7-8). Fragmente ceramice din pastă compactă (1-6) şi prăfoasă (7-8). Fragmente ceramice decorate cu impresiuni de şnur răsucit (1-2), brâu ornat cu impresiuni de şnur răsucit (3-4, 7), impresiuni de şnur înfăşurat (5), crestături (6) şi brâu ornat cu impresiuni circulare (8).

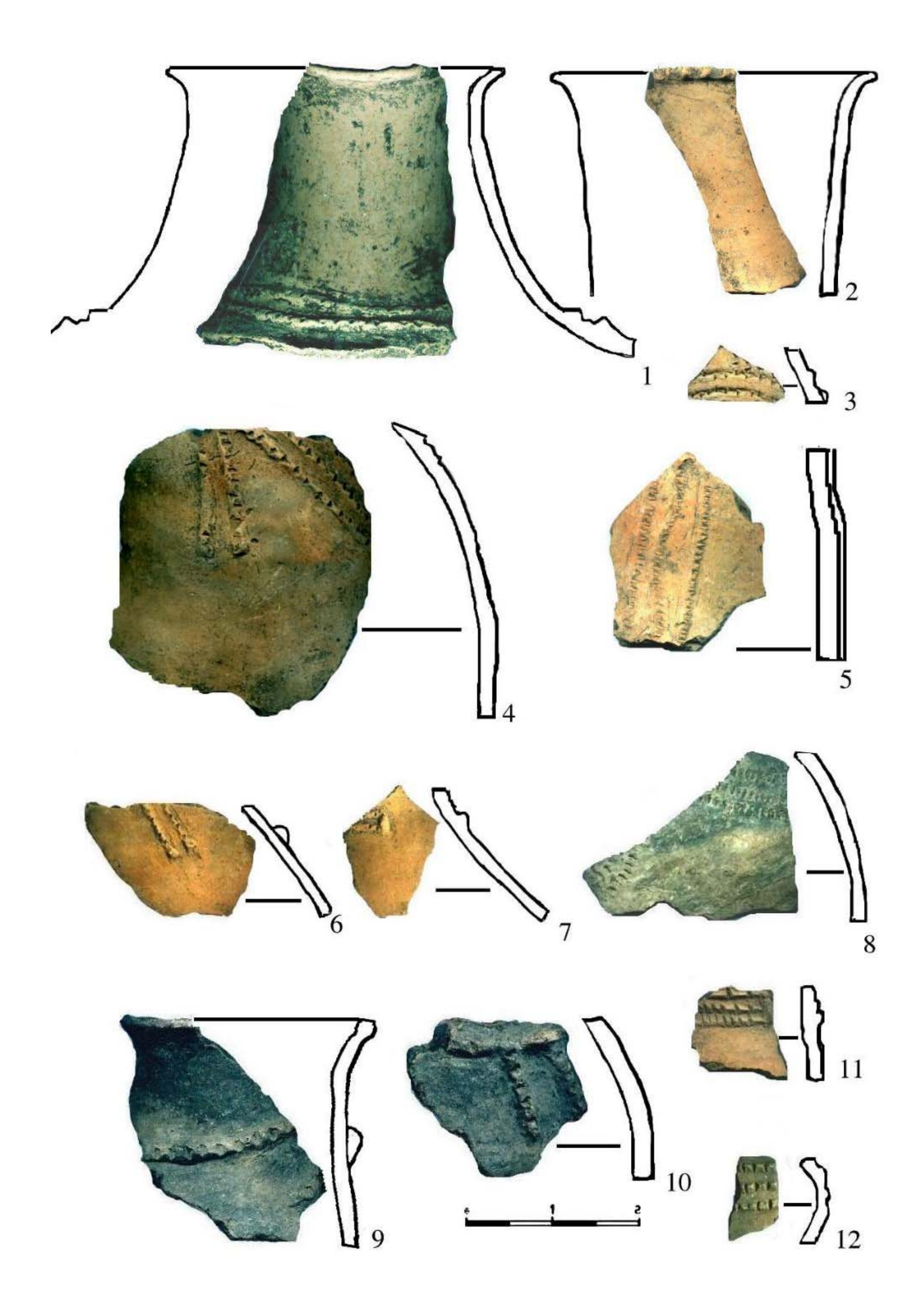

Fig. 259. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, fazele II (1-8) şi III (8-12).
Fragmente ceramice din pastă prăfoasă (1-8), compactă (9-12).
Vase cu gât înalt şi corp bombat (1-7, 9) şi corpuri de vase (8, 10-12).

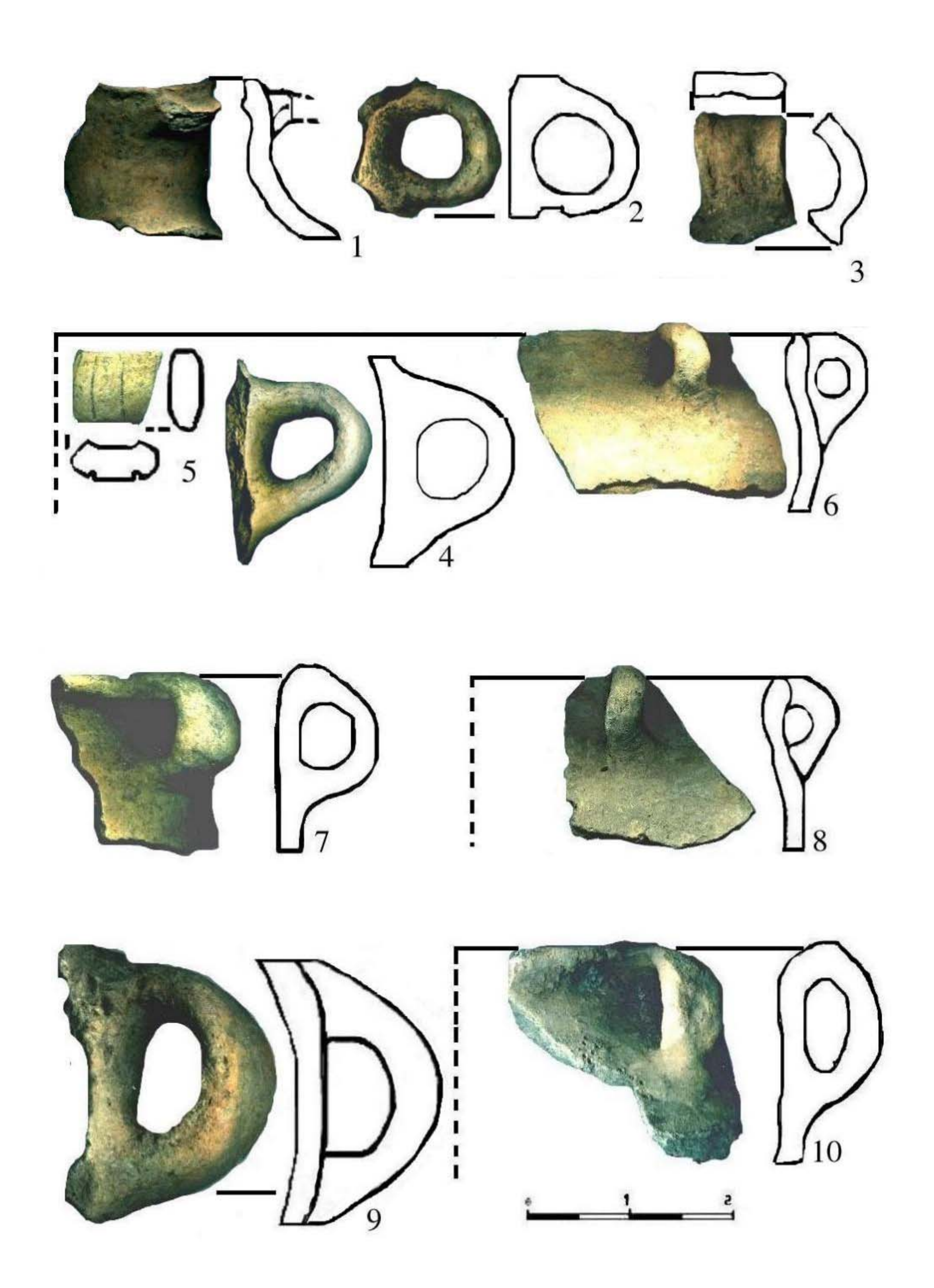

Fig. 260. Ceramică. Cultura Horodiştea-Erbiceni, fazele II-III (1, 3, 5-6, 9-10).
Bronz timpuriu (fig. 2, 4, 7-8).
Fragmente ceramice din pastă compactă (1, 3, 8-9) şi prăfoasă (2, 4-7).
Toarte (1-10).

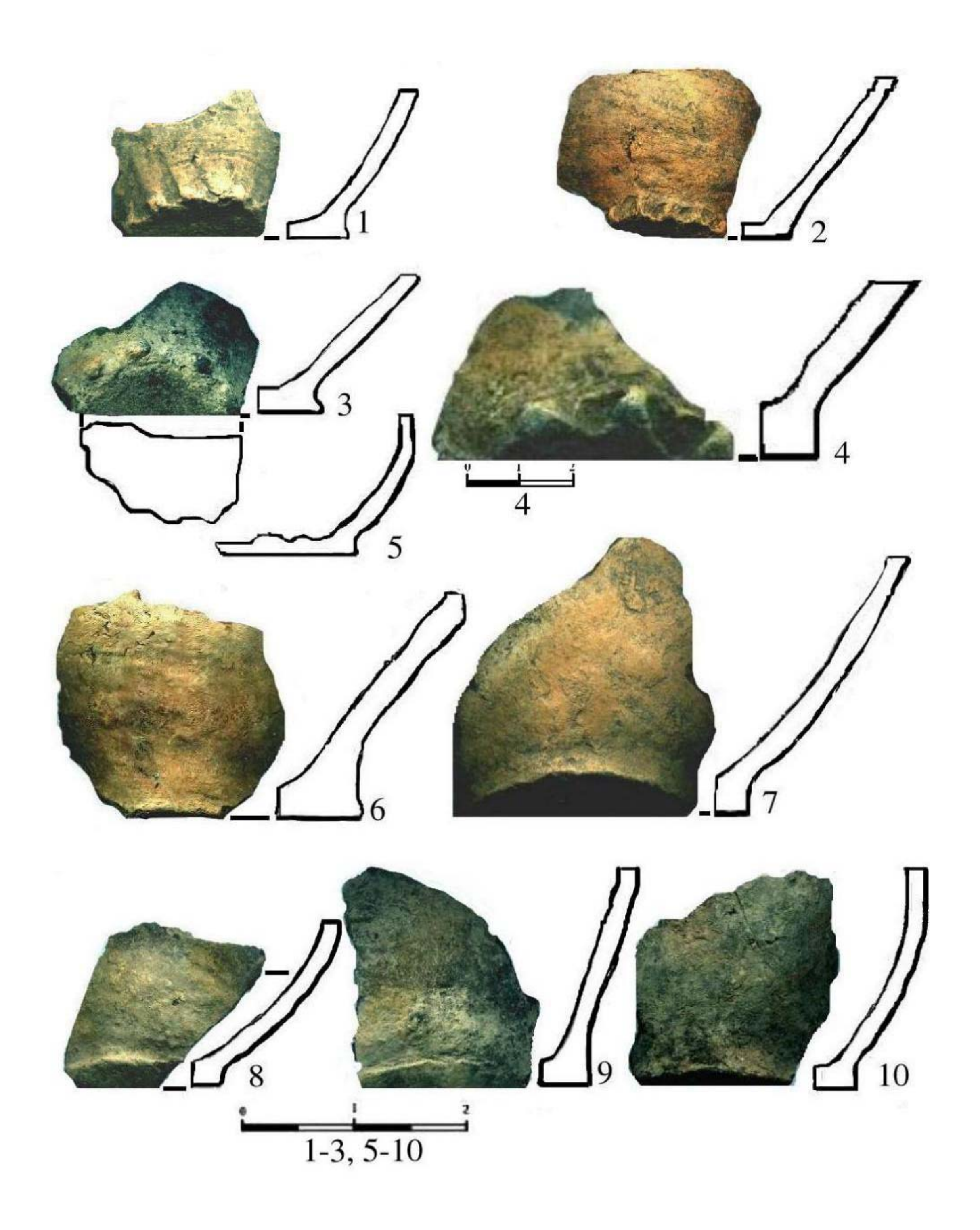

Fig. 261. Ceramică. Cultura Horodiştea-Erbiceni, fazele II-III (1-9).
Bronz timpuriu (10).
Fragmente ceramice din pastă compactă (1-2, 6-10) şi prăfoasă (3-5).
Baze cu muchiile alveolate (1-5) şi baze drepte (6-10).

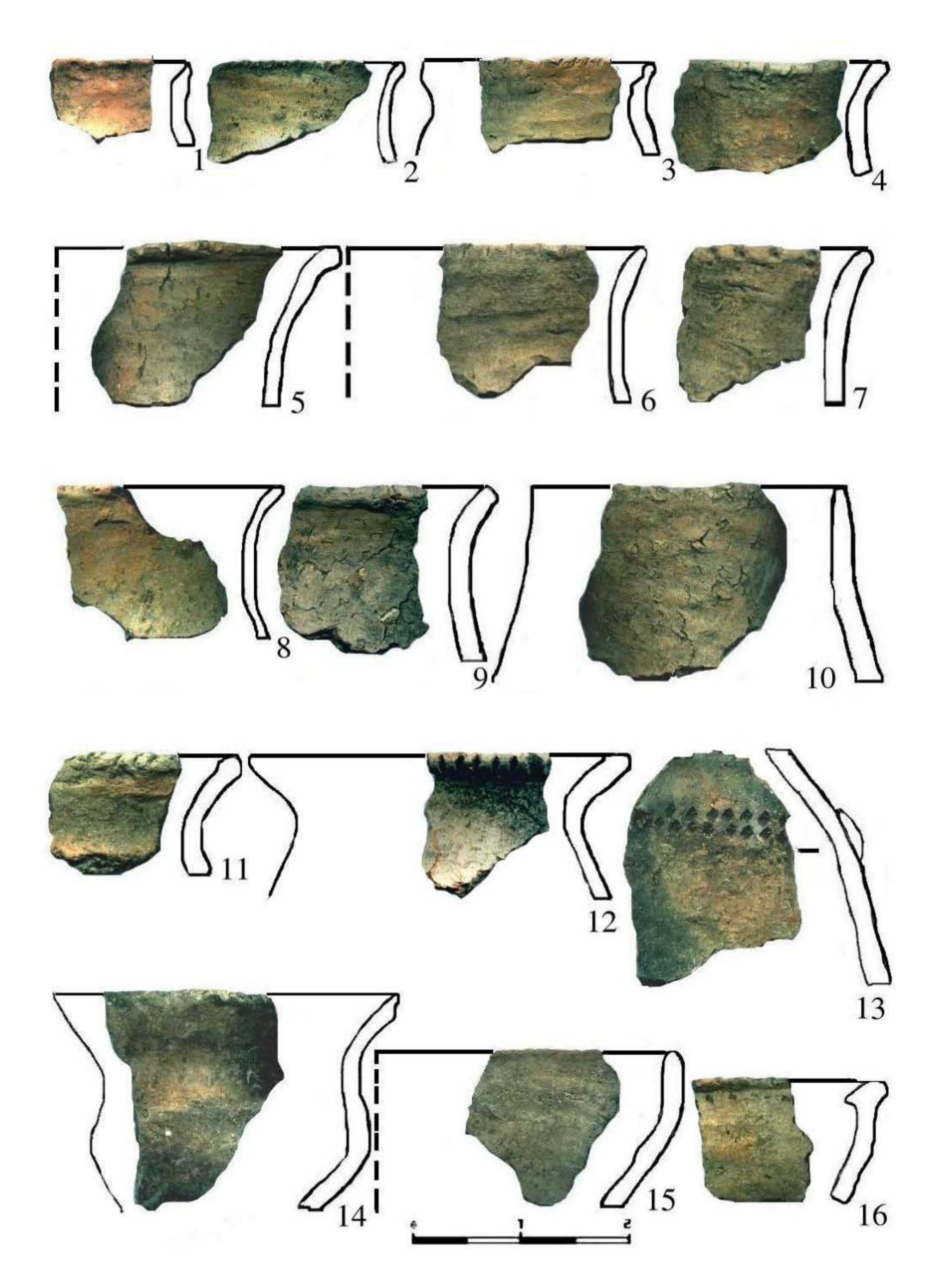

Fig. 262. Ceramică Horodiştea-Erbiceni, faza III.
Fragmente ceramice din pastă zgrunțuroasă.
Borcane (1-9), vas ovoidal (10), vase cu marginea răsfrântă (11-12), castroane (14-16) şi corp de vas (13).

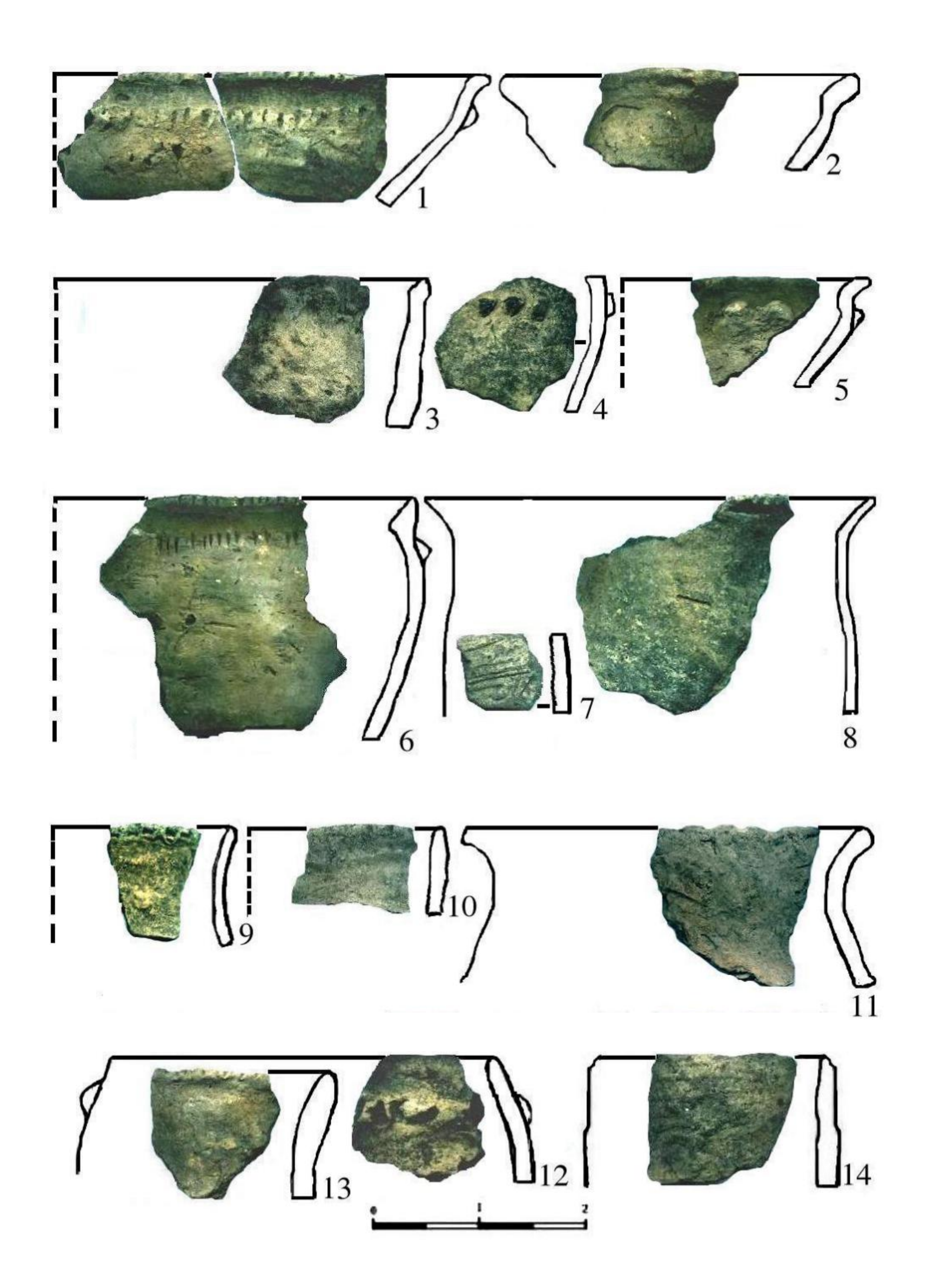

Fig. 263. Ceramică din bronzul timpuriu.
Fragmente ceramice din pastă lutoasă.
Străchini (1-2, 5), castroane (3, 6), crater (8), pahar (9), borcane (11, 13), vas ovoidal (12), vas cu marginea dreaptă (14) şi părţi de vase (4, 7, 10).

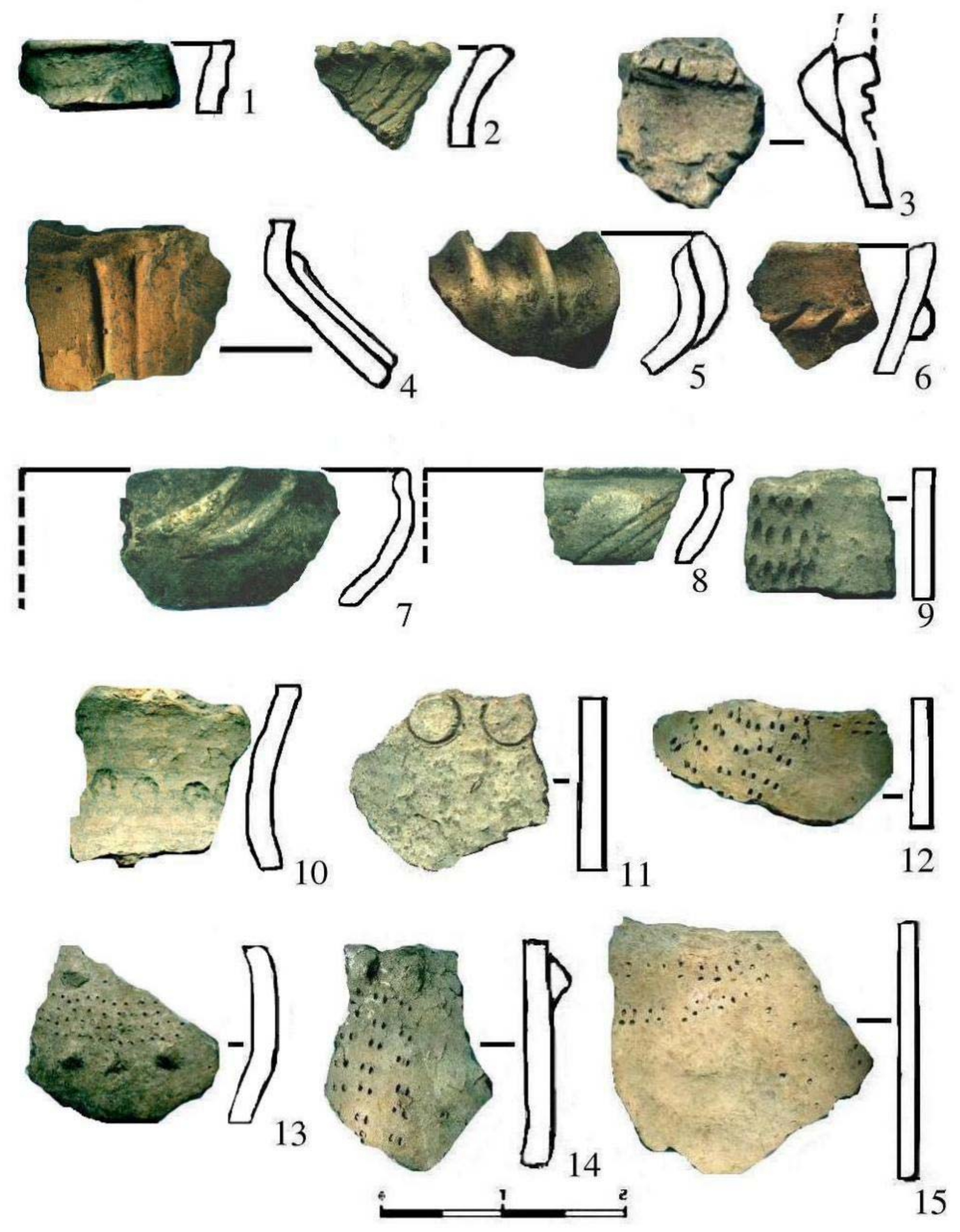

Fig. 264. Ceramică. Bronz timpuriu (3). Elemente de tip Schneckenberg B (4-5), Jigodin (8), Cernavoda II (6) şi Usatovo (7). Elemente din cultura amforelor sferice (9, 12-15) şi Folteşti (10-11). Ceramică similară cu cea din mormintele tumulare de tip Boloteşti (1-2).
Fragmente ceramice din pastă compactă (1-2), pastă prăfoasă (3-6), lutoasă (7), nisipoasă (8) şi angobată fin (9-15).
Strachină (6), castroane (7-8), pahar (10) şi părți de vase (1-5, 9, 11-15).
Ornamente: incizii (1-2), brâie crestate (3, 6), benzi liniare în relief (4-5), segmente oblice în relief (7), impresiuni (8-9, 12-15), de şnur răsucit (10) şi cercuri (11).

Fig. 265. Ceramică geto-dacică. Fragmente de vase, bitronconice sau în formă de clopot, prevăzute cu proeminențe conice alungite.

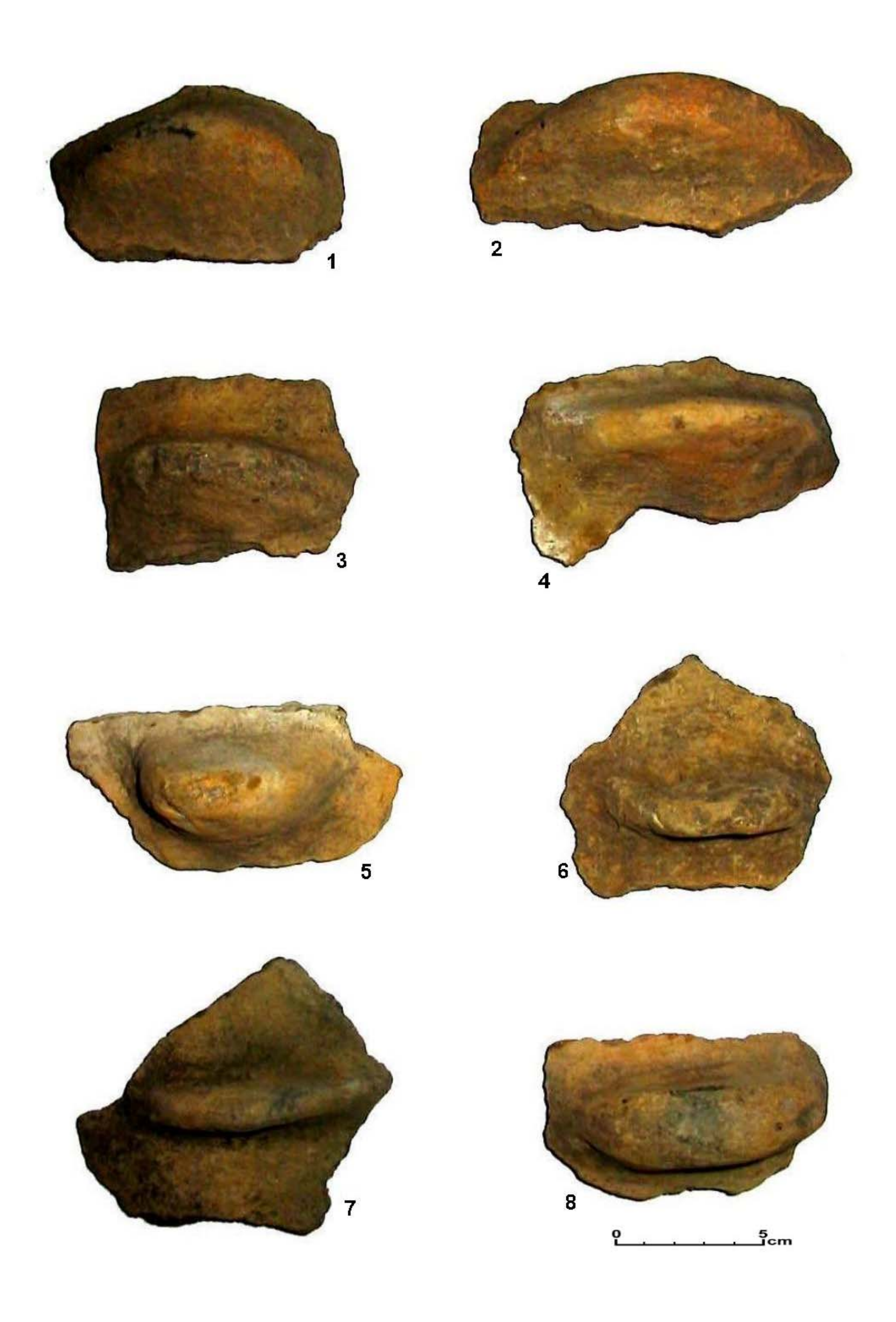

Fig. 266. Ceramică geto-dacică. Fragmente de vase, de dimensiuni mari, prevăzute cu proeminențe conice alungite.

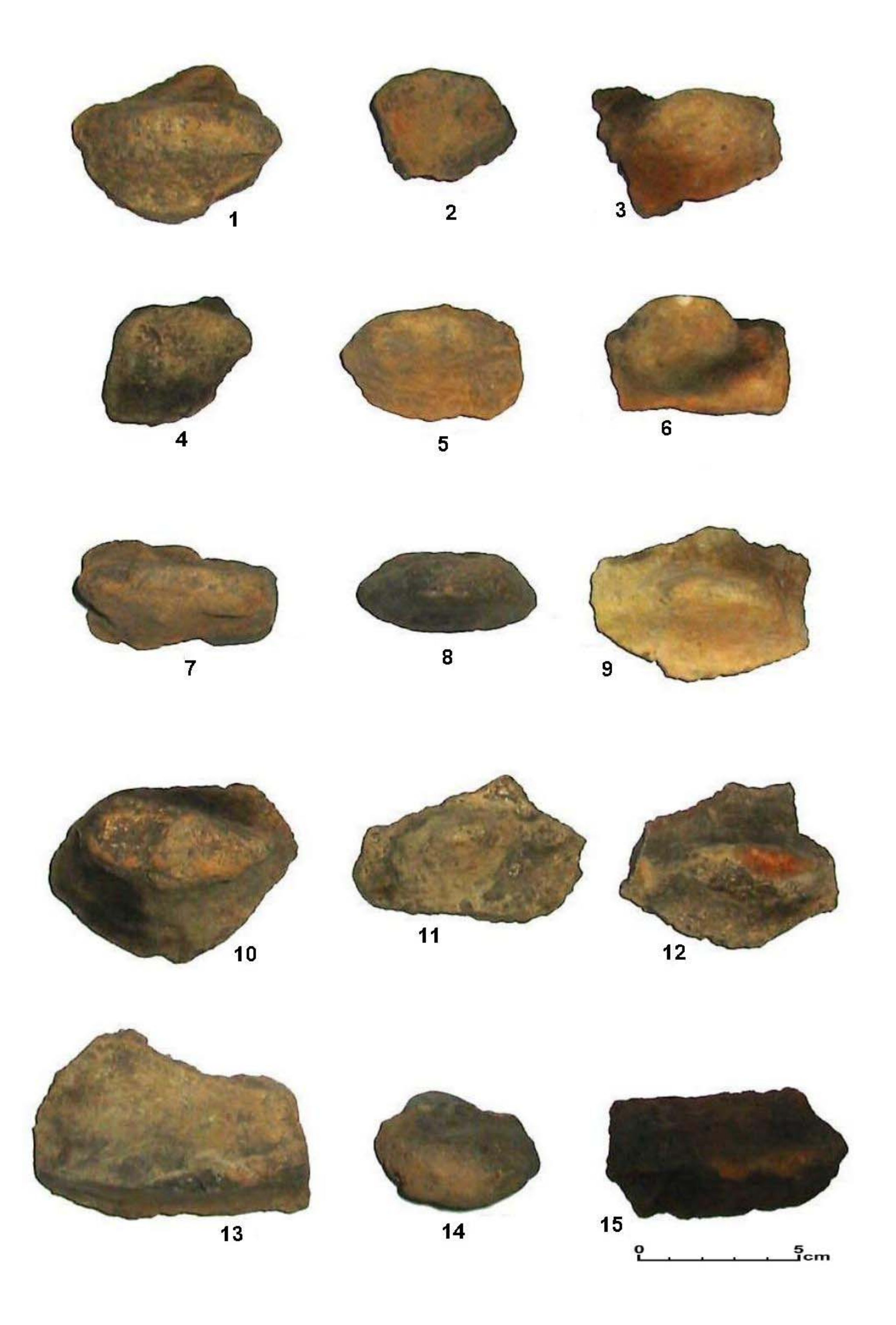

Fig. 267. Ceramică geto-dacică. Fragmente de vase prevăzute cu apucători de diferite forme.

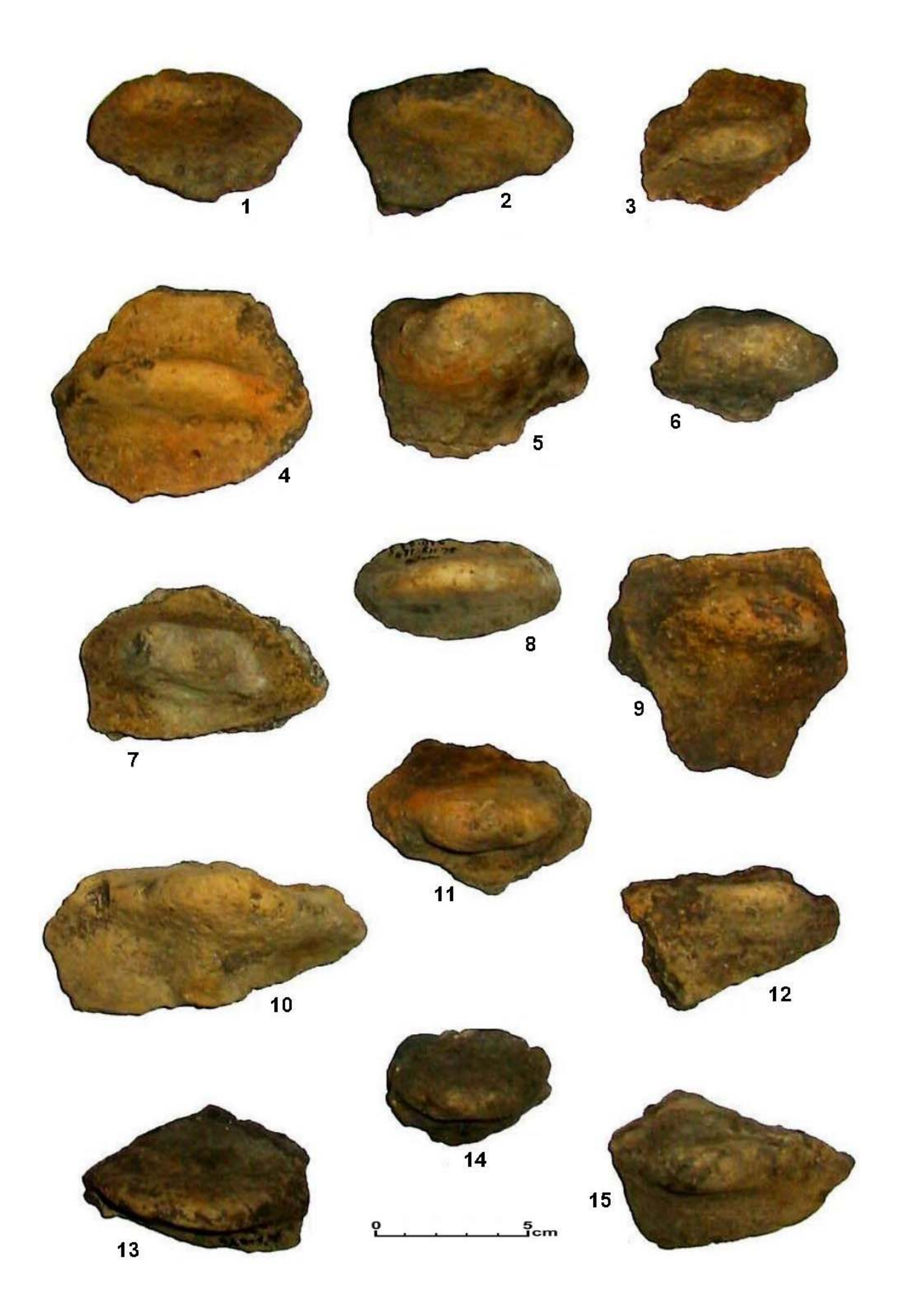

Fig. 268. Ceramică geto-dacică.
Diferite forme de proeminențe de pe oale de dimensiuni mari.

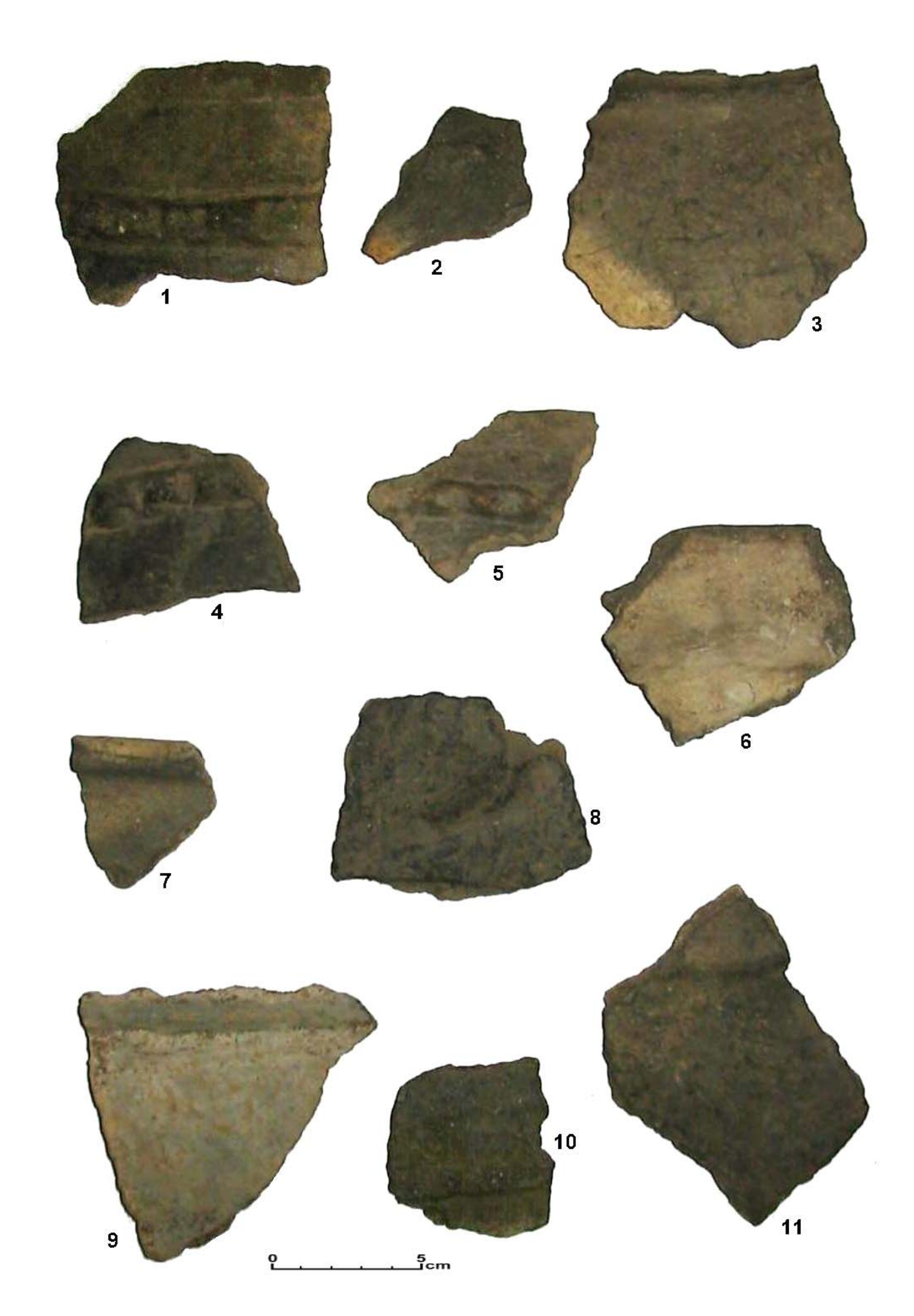

Fig. 269. Ceramică geto-dacică.
Fragmente de borcane cu marginea dreaptă sau evazată.

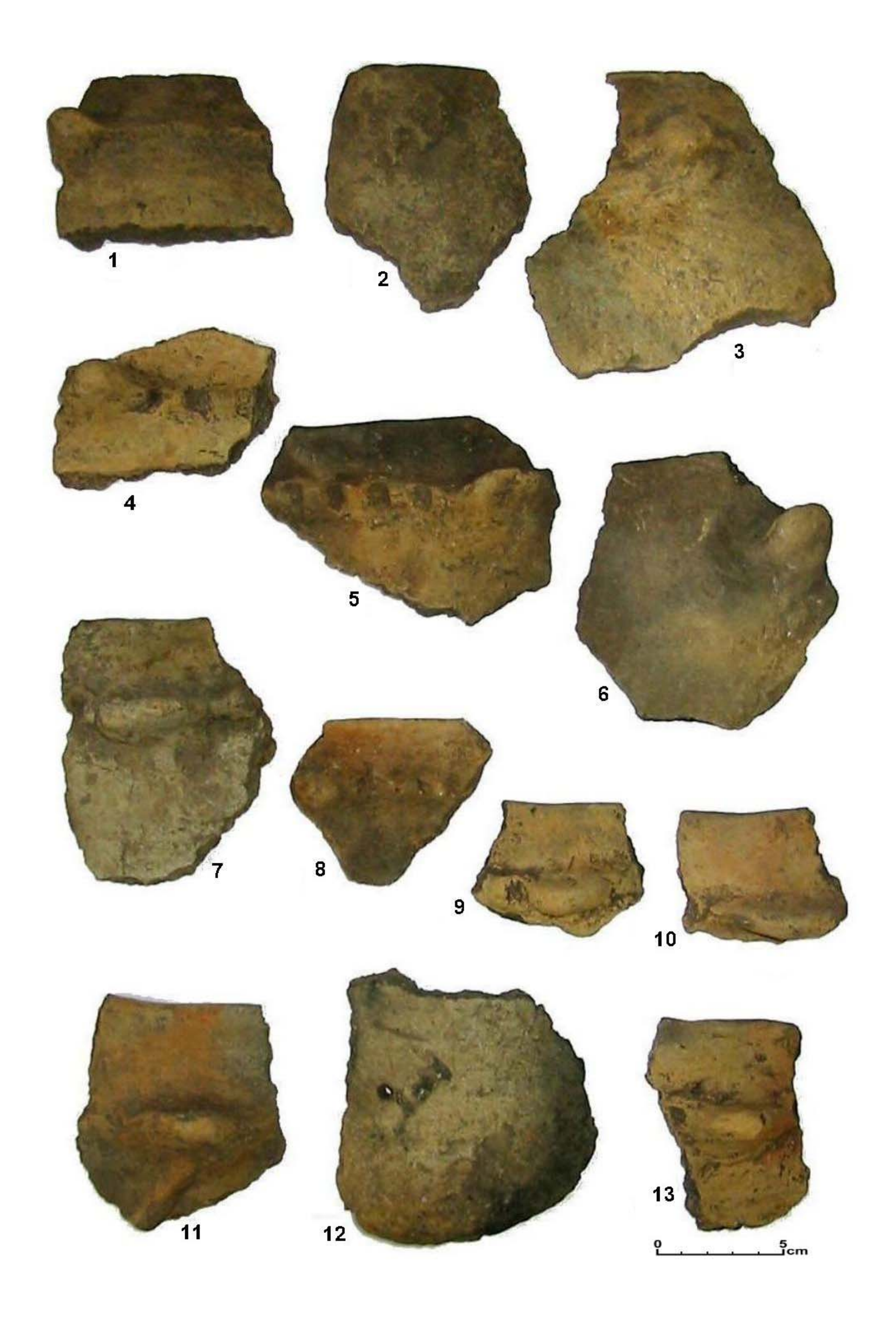

Fig. 270. Ceramică geto-dacică.
Fragmente de oale cu pereții drepți decorate cu brâu alveolat sau crestat.

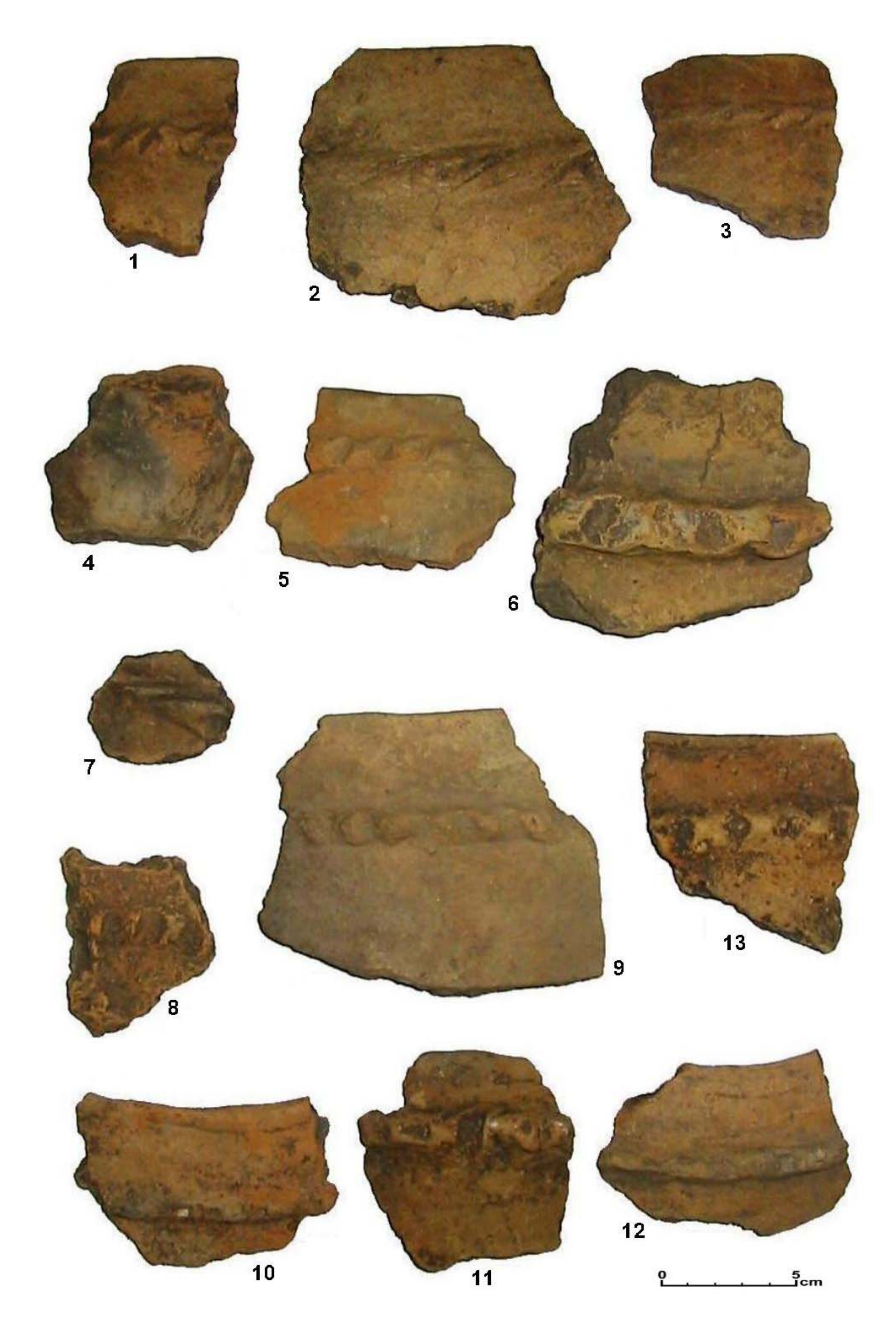

Fig. 271. Ceramică geto-dacică.
Fragmente de oale decorate cu brâie şi proeminențe de diferite forme.

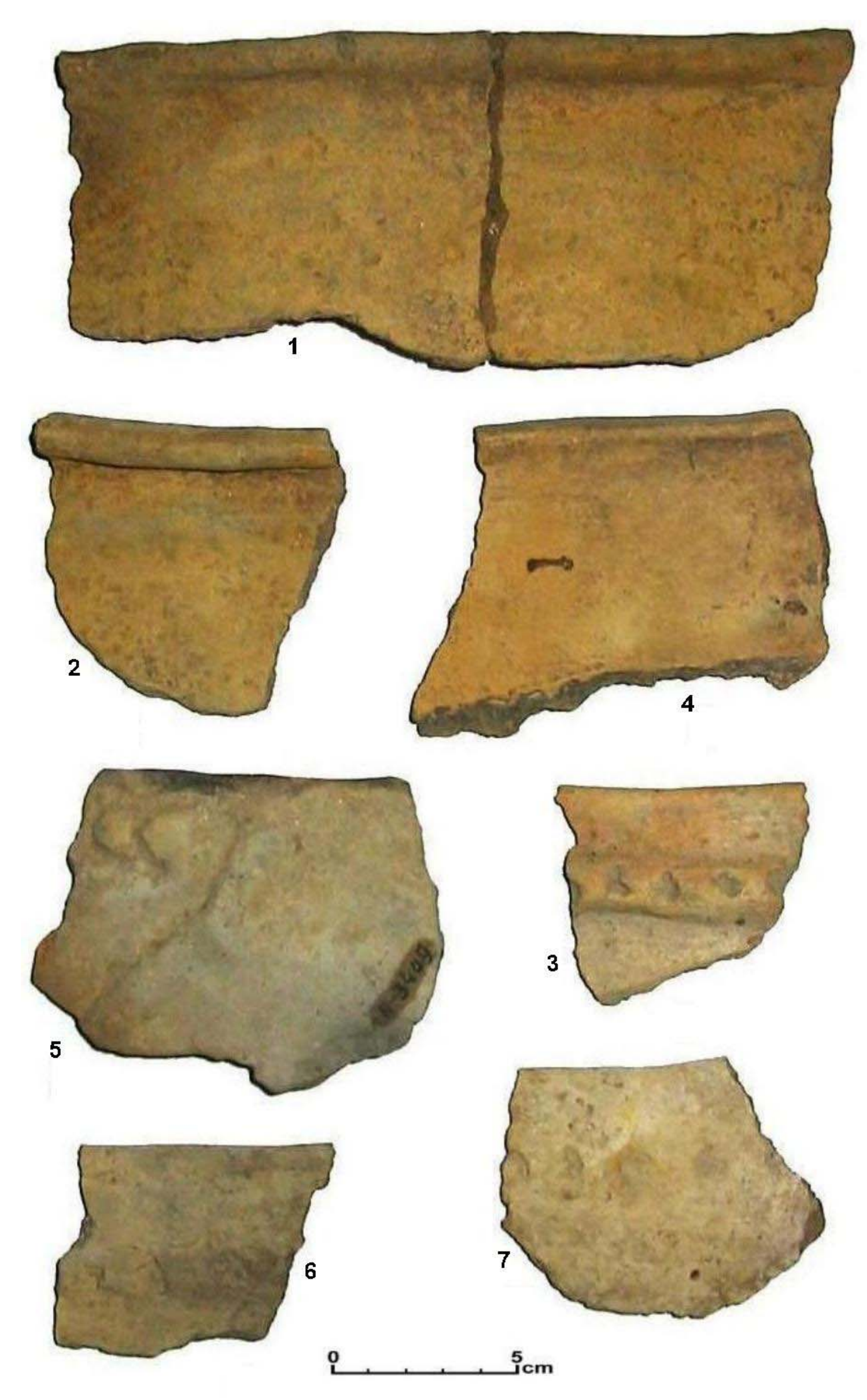

Fig. 272. Ceramică geto-dacică. Fragmente de oale decorate cu brâie simple.

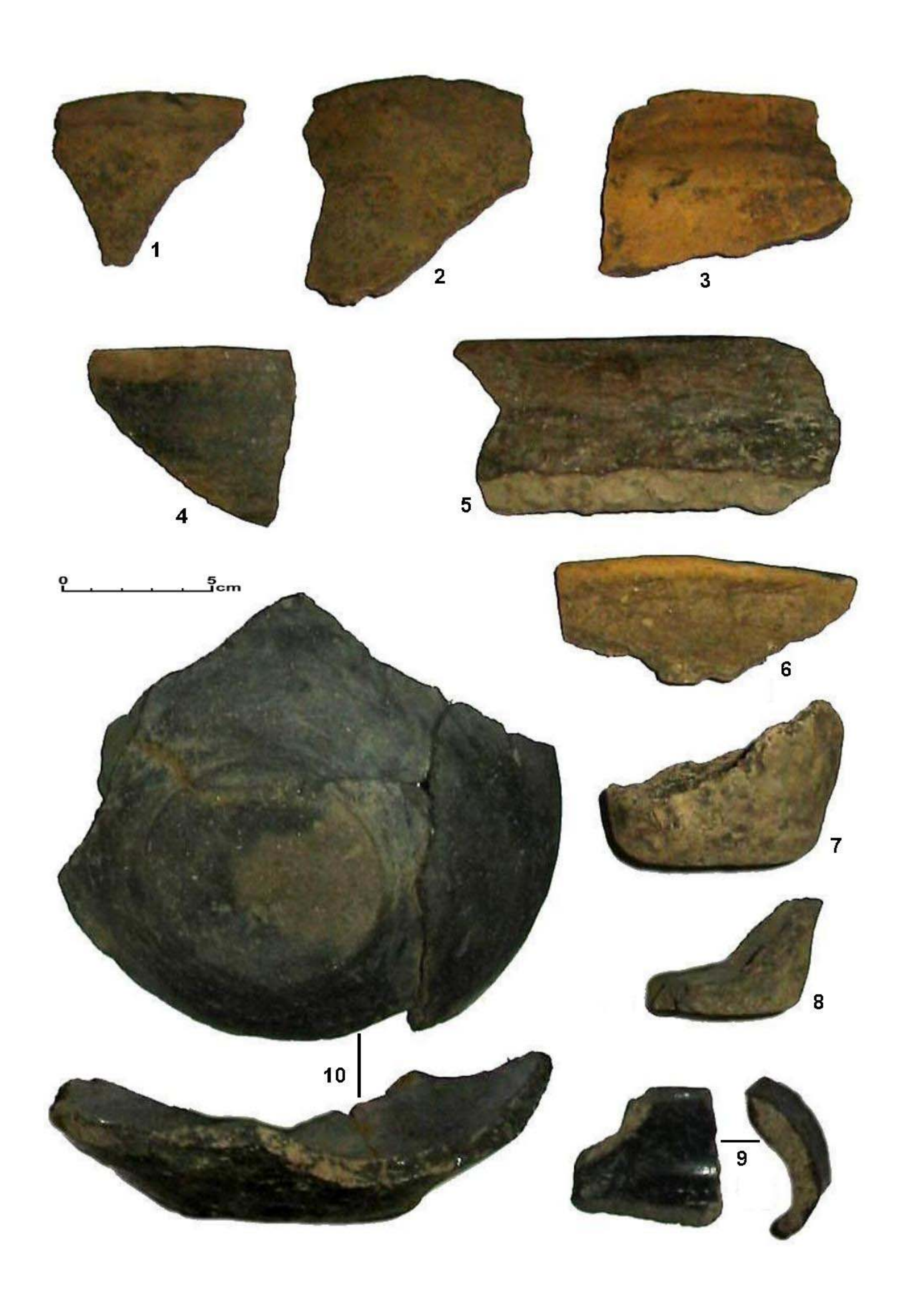

Fig. 273. Ceramică geto-dacică. Fragmente de străchini şi ceşti.

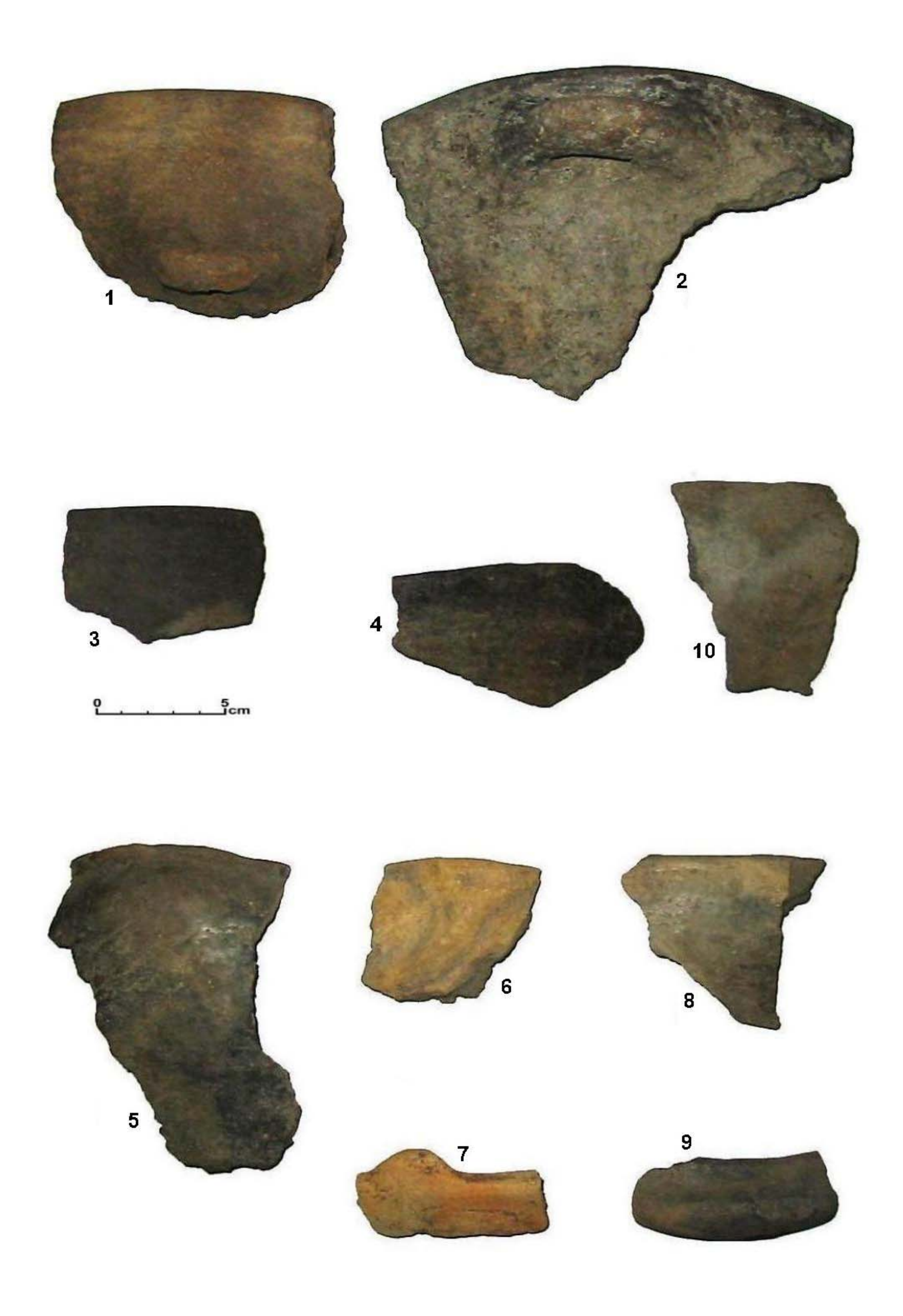

Fig. 274. Ceramică geto-dacică. Fragmente de străchini

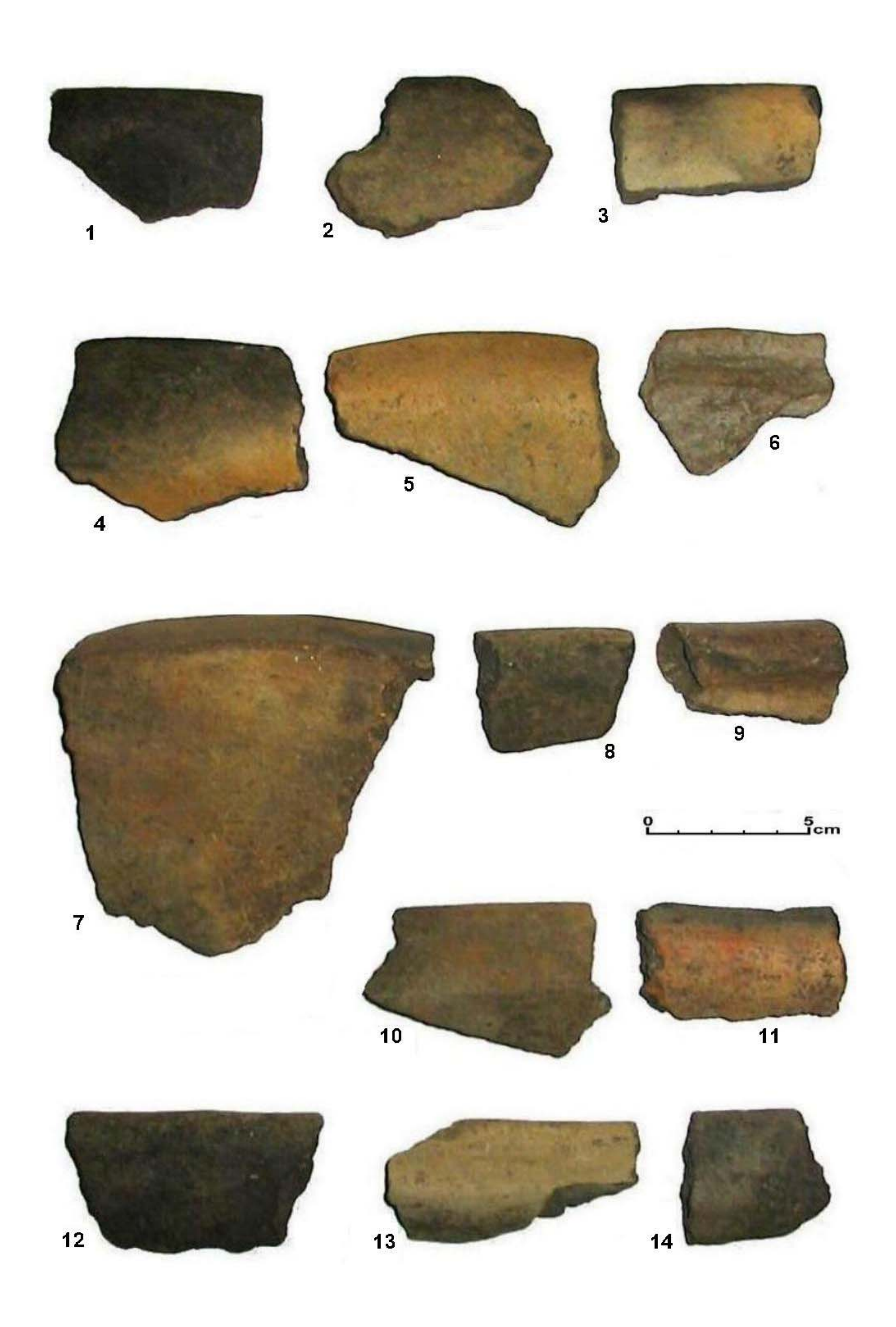

Fig. 275. Ceramică geto-dacică. Fragmente de străchini de diferite forme

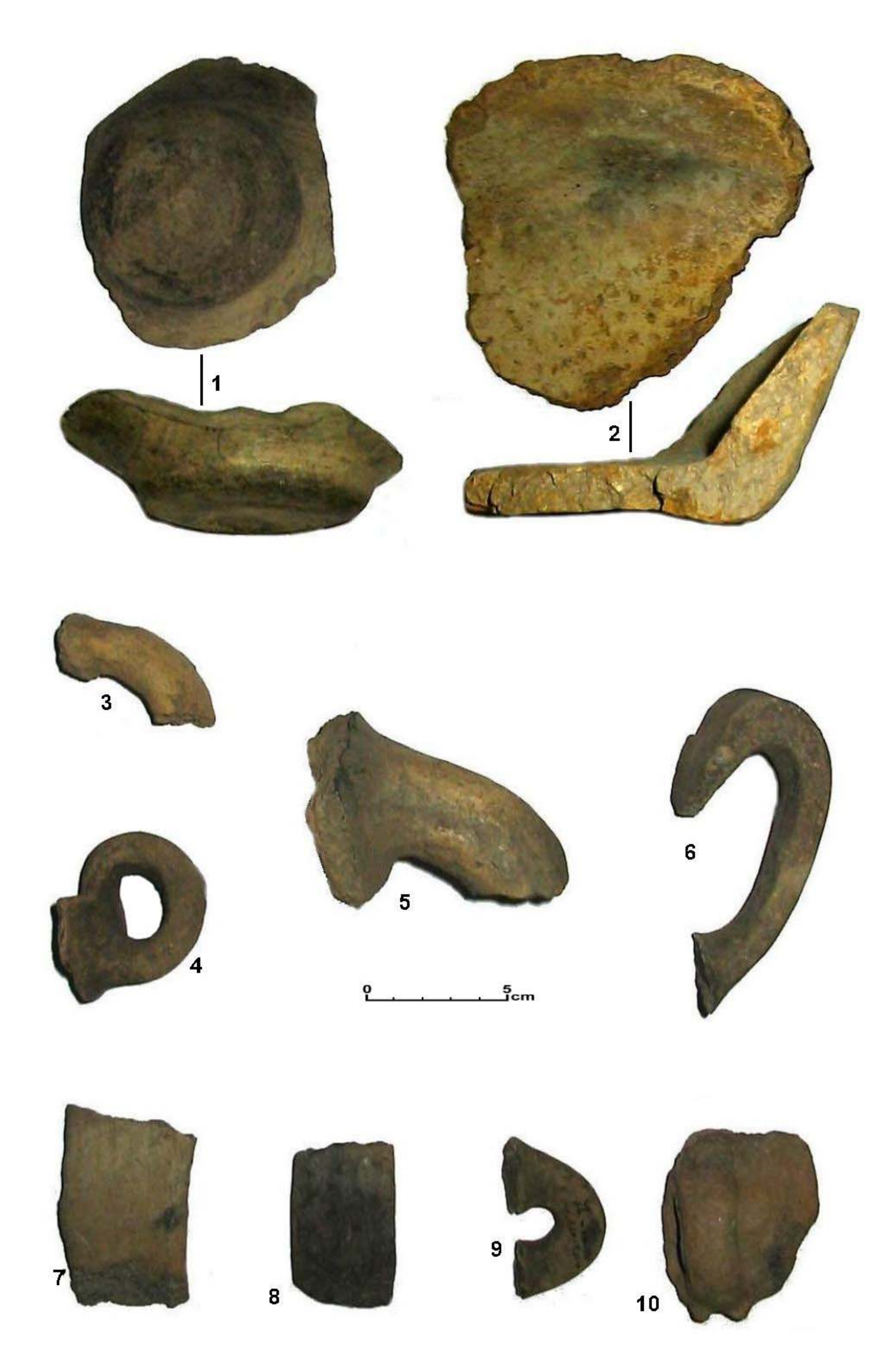

Fig. 276. Ceramică geto-dacică. Fragmente de străchini şi ceşti.

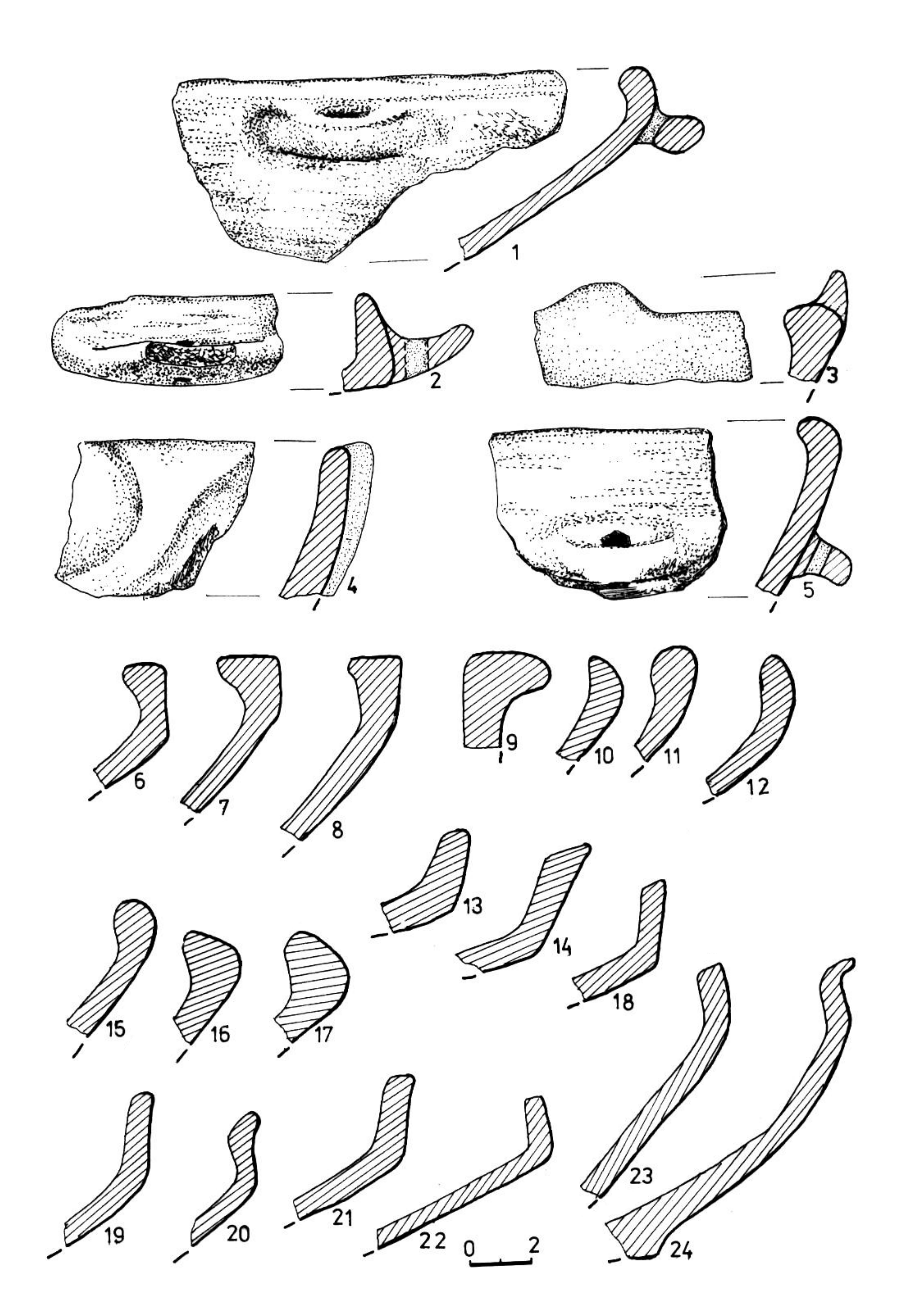

Fig. 277. Ceramică geto-dacică.
Fragmente de străchini cu pereții drepți şi marginea rotunjită.

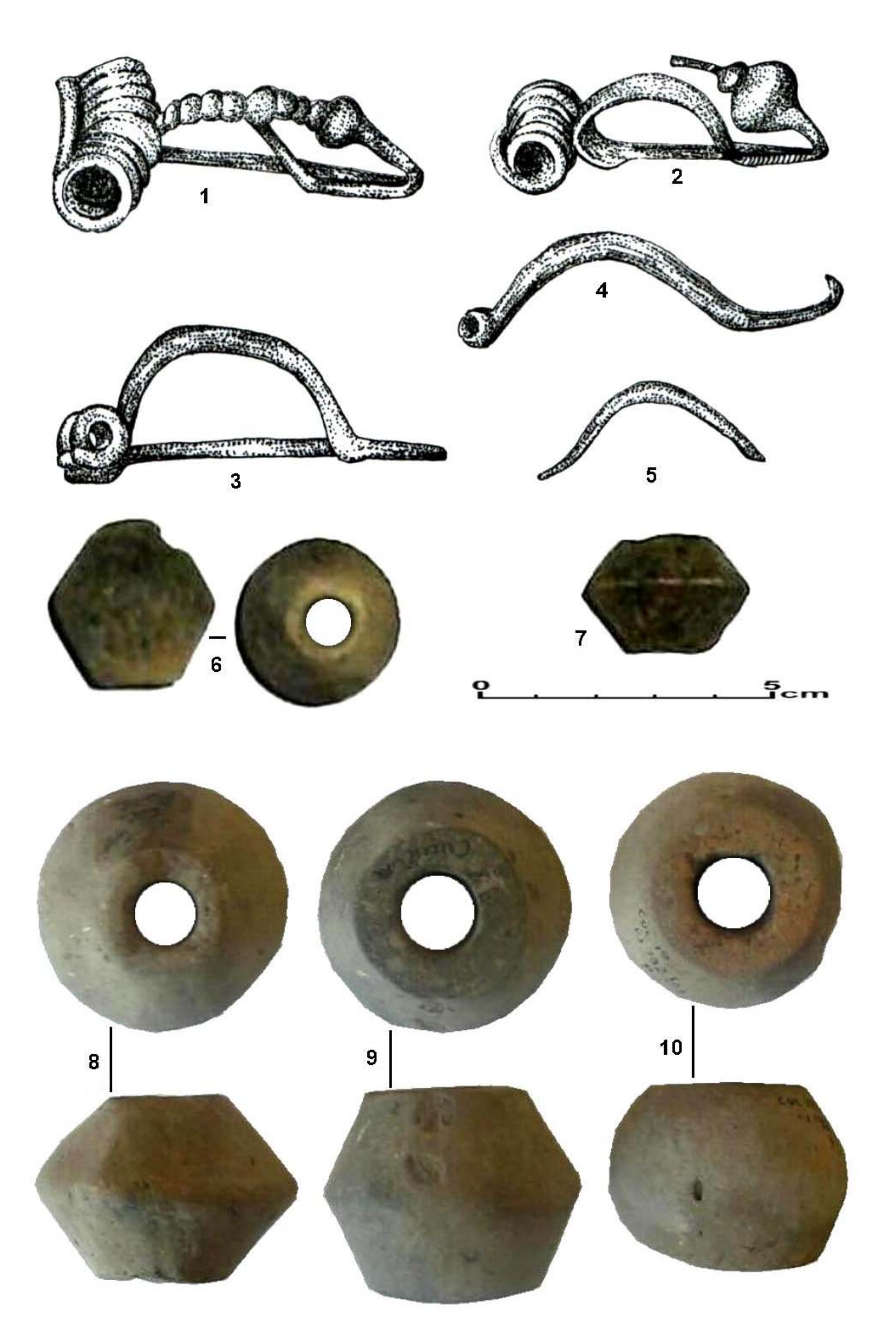

Fig. 278. Perioada geto-dacică.
Fibule din bronz (1-2) şi fier (3-5) (după Schmidt H., 1932). Fusaiole (6-10).

Fig. 279. Fragmente ostologice din nivelele eneolitice.
Bos primigenius – falanga I (1); *Bos taurus* – falanga I(2) şi epifiză radius individ adult (3); *Ovis sp.* – corn mascul (4); *Capra sp.* – corn femelă (5); Ovicaprin – mandibulă cu paradontoză (6); *Canis familiaris* – mandibulă (7); *Ursus arctos* – radius (8).

Fig, 280. Fragmente ostologice din nivelele eneolitice.
Cervus elaphus – fragment corn (1) şi fragment corn cules (2); *Capreolus capreolus* – corn cules (3); *Equus cabalus* – falanga I (4), falanga III (5) şi metacarp fragmentar (6).

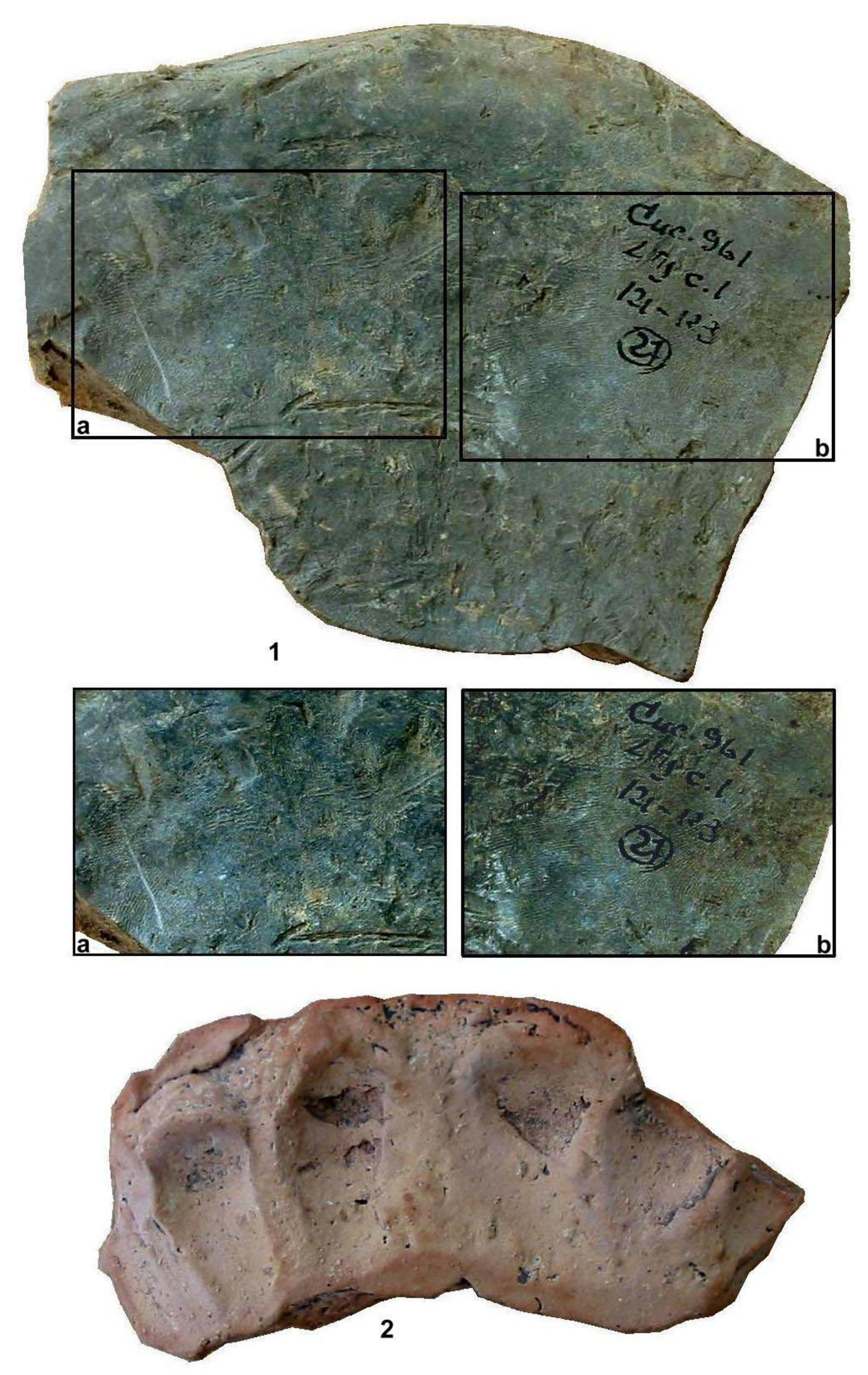

Fig. 281. Amprente umane pe fragmente ceramice cucuteniene.
1. fragment ceramic din locuința I/3 (subfaza Cucuteni B_2); a, b - detalii;
2. fragment ceramic din locuința I/2 (etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1).

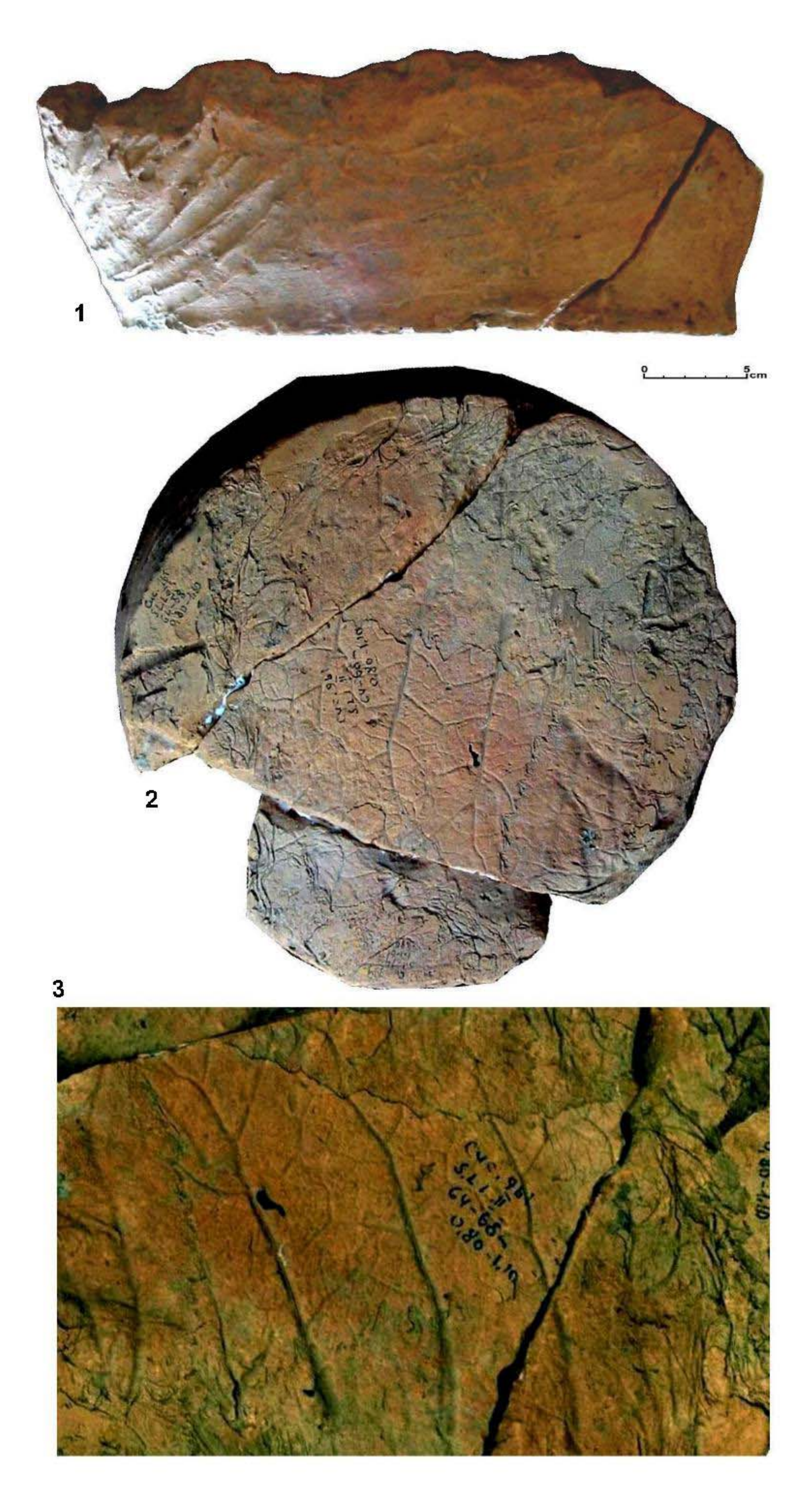

Fig. 282. Amprente de frunze pe un fragment ceramic dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1.
1. vasul în profil; 2. amprenta de frunză; 3. detaliu.

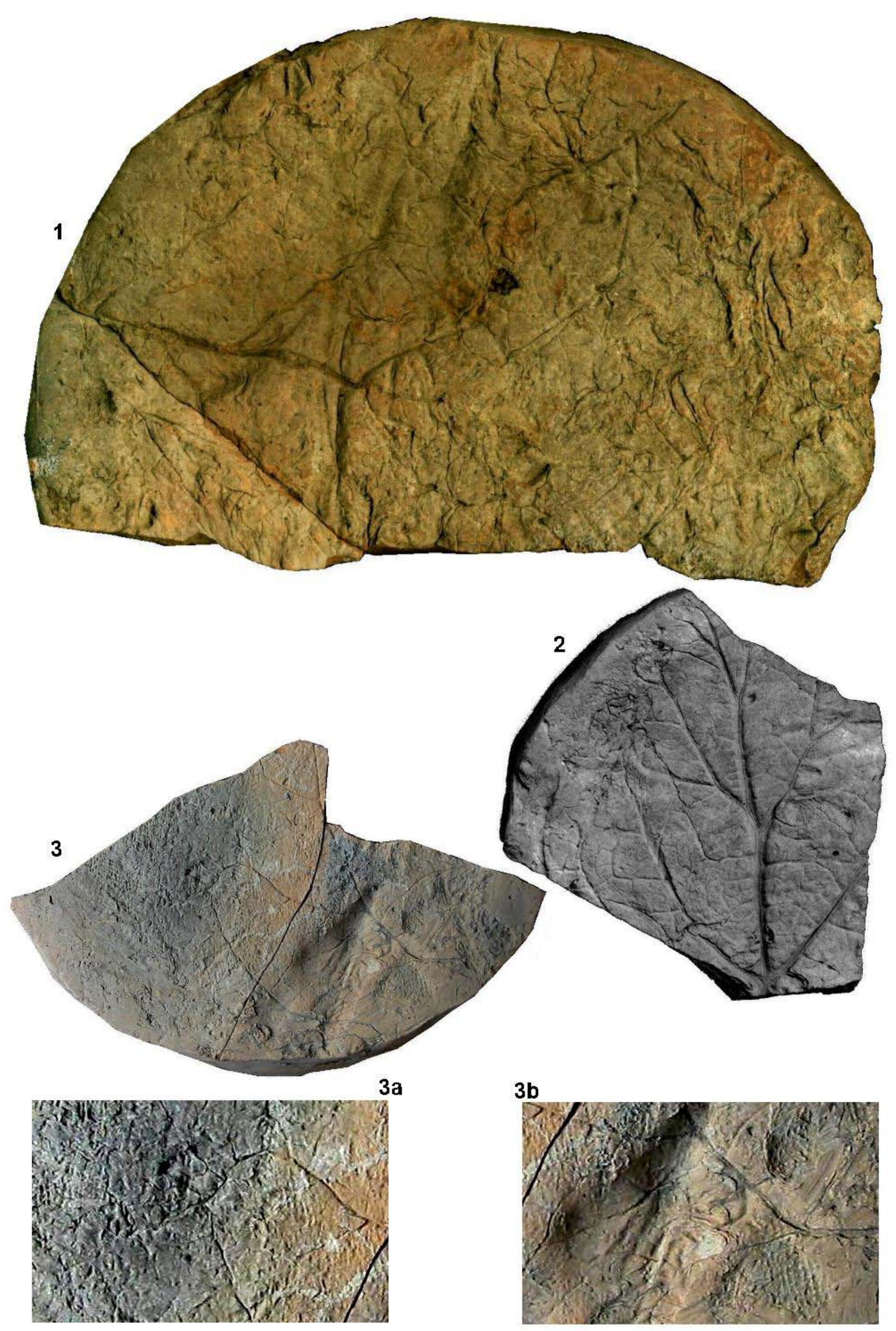

Fig. 283. Amprente umane pe fragmente ceramice cucuteniene.

1. dintr-o etapă neprecizată a subfazei Cucuteni B_1; 2-3 din nivele neprecizate.

3a-b. detalii cu amprente de frunze şi de textile.

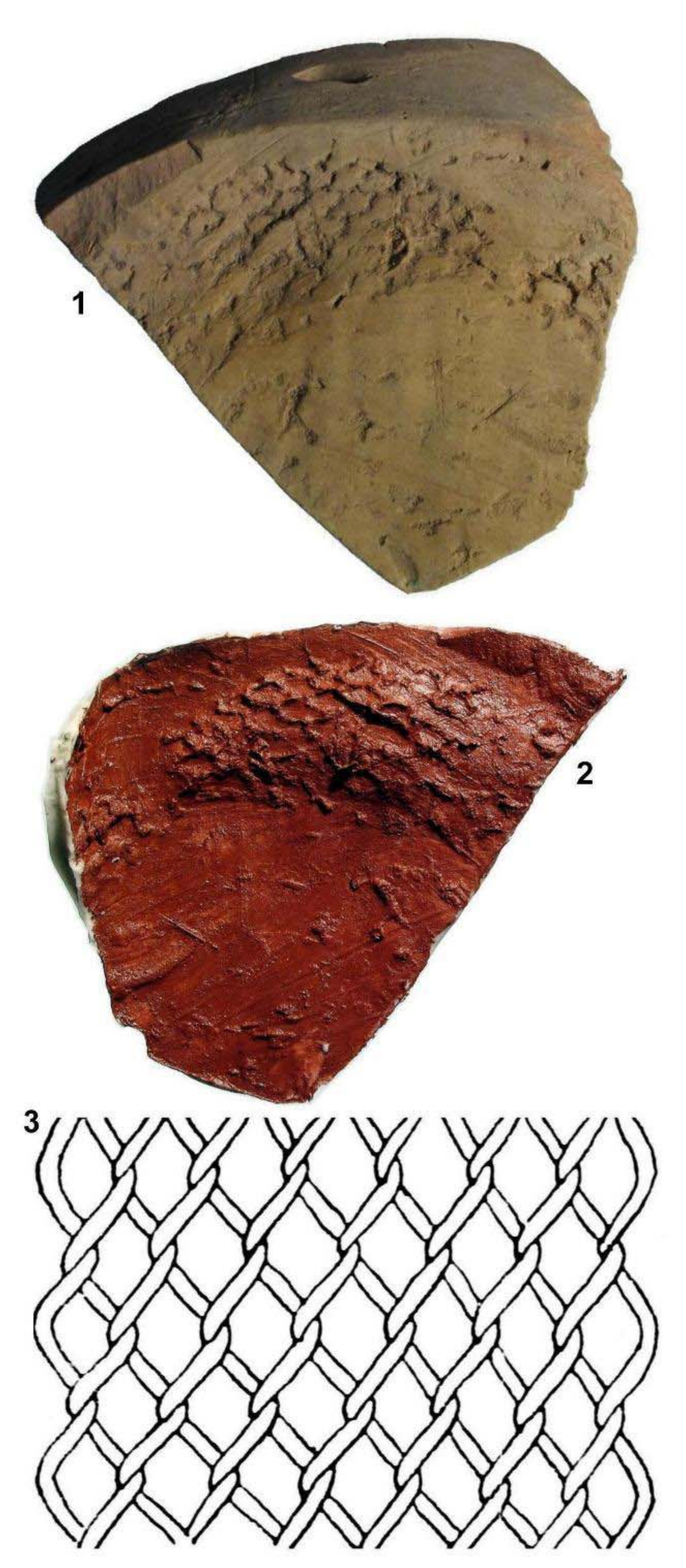

Fig. 284. Amprenta unei împletituri (plasă) de pe un fragment ceramic cucutenian din nivel neprecizat.

1. fragmentul ceramic; 2. mulaj;
3. structura unei plase realizate prin împletire.

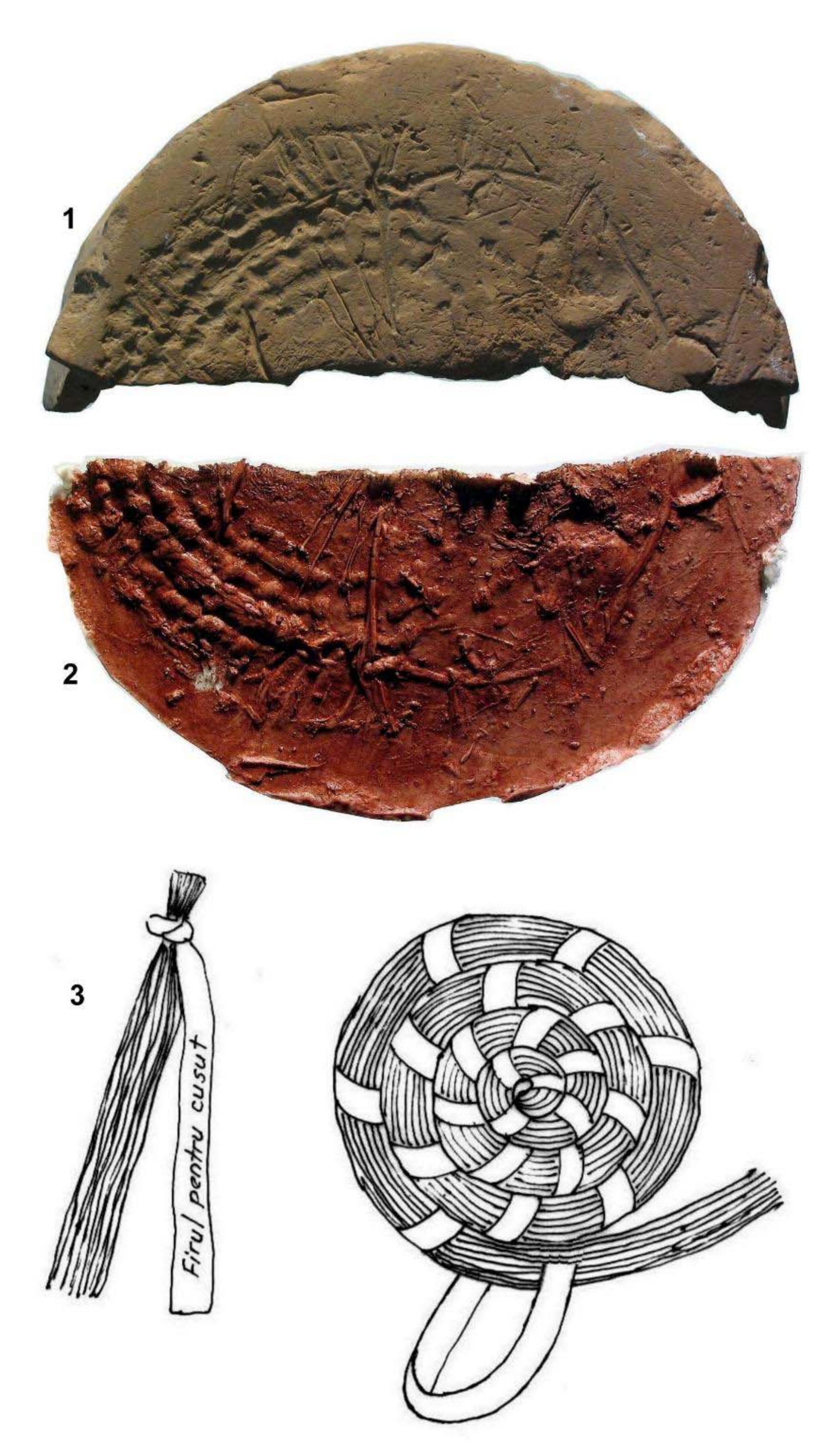

Fig. 285. Amprenta unei împletituri spiralate pe un fragment ceramic din locuința III/18 (etapa Cucuteni B_{1b}).
1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu);
3. modalitatea de realizare a împletiturilor spiralate.

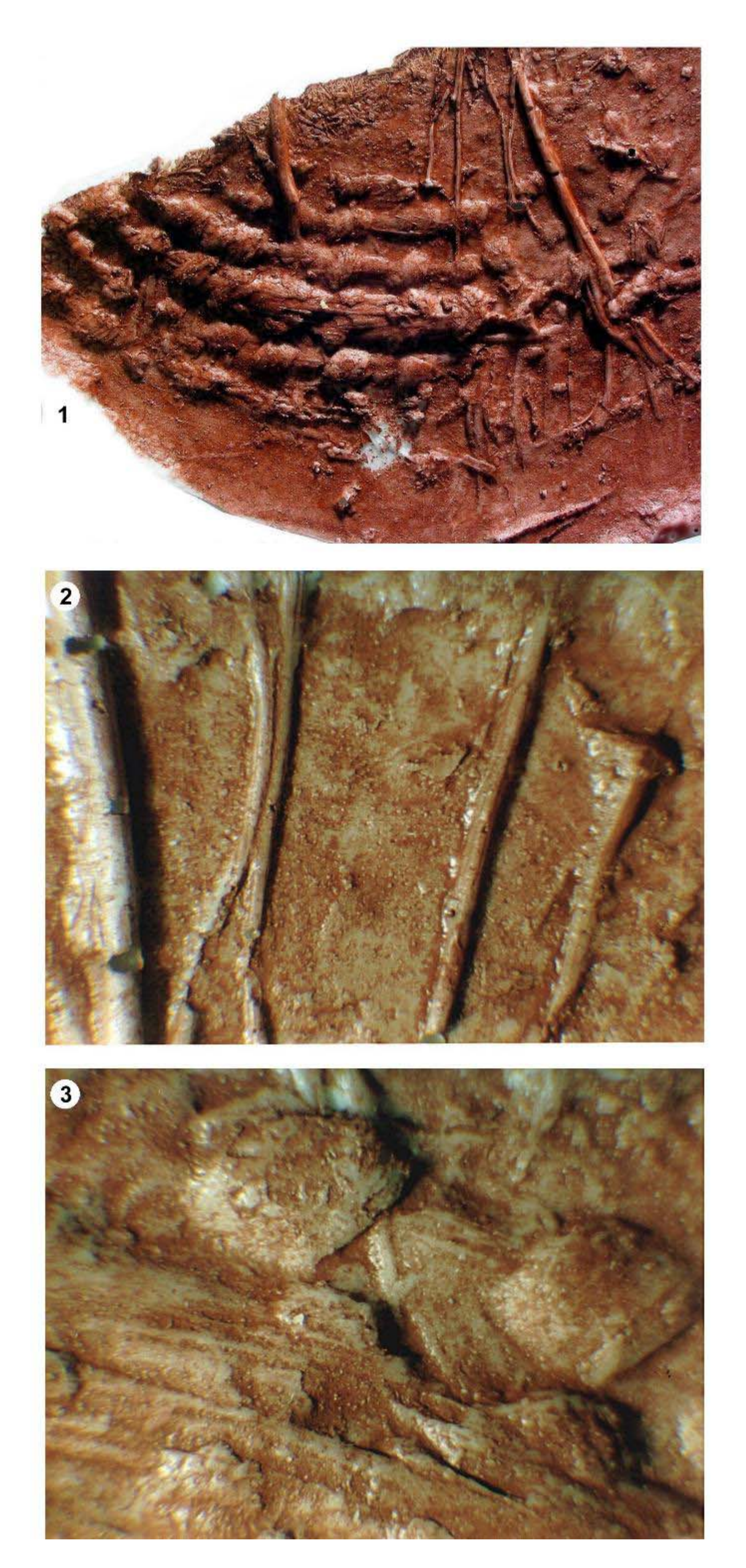

Fig. 286. Amprenta împletiturii de pe fragmentul ceramic din fig. 285.
1. mulajul – detaliu; 2. mulajul – detaliu la la stereolupă (x 7);
3. mulajul – detaliu la stereolupă (x 9).

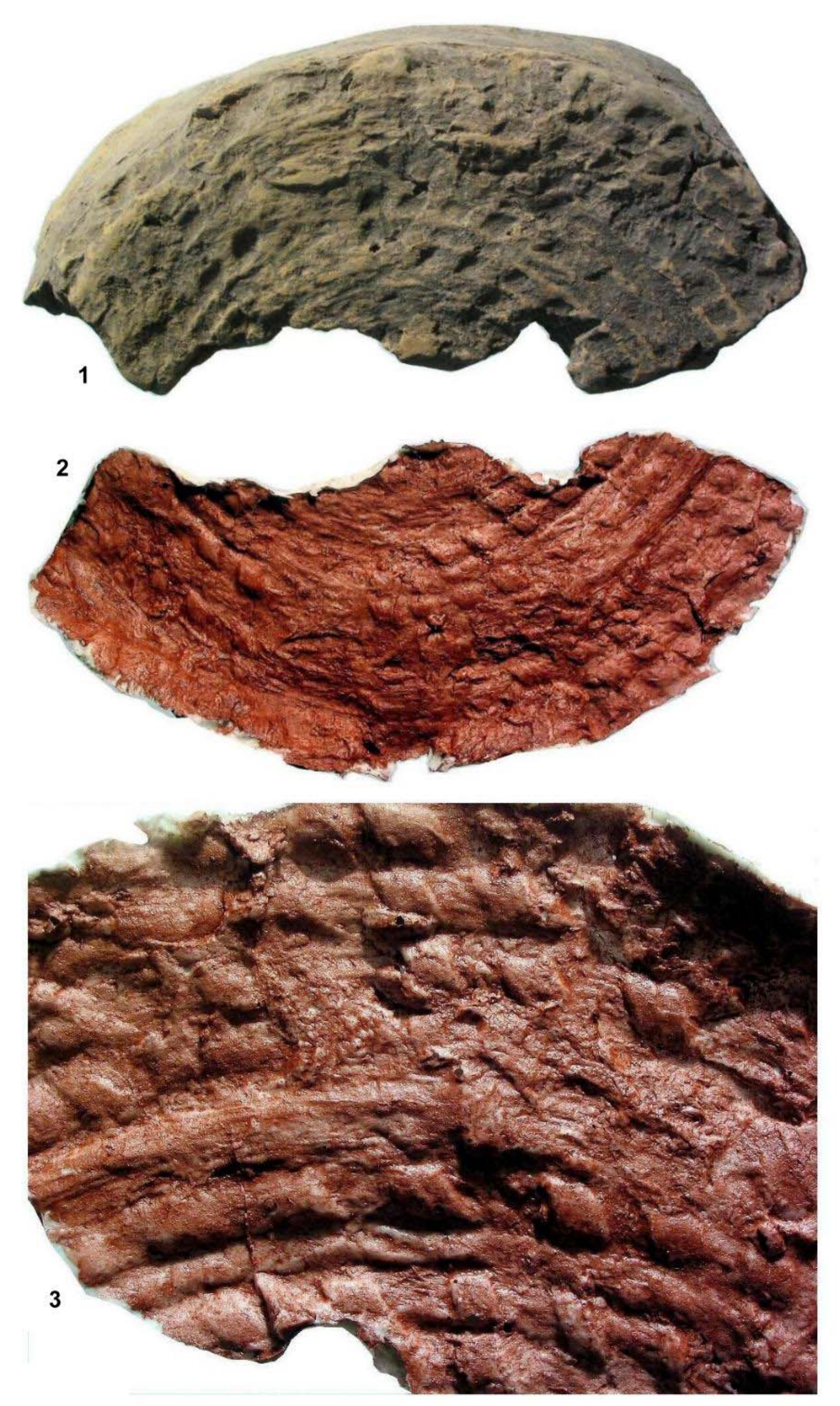

Fig. 287. Amprenta unei împletituri de pe un fragment ceramic cucutenian din nivel neprecizat.

1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu);
3. mulajul (detaliu).

Fig. 288. Amprenta unei împletituri de pe un fragment ceramic din subfaza Cucuteni B_2.
1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu).

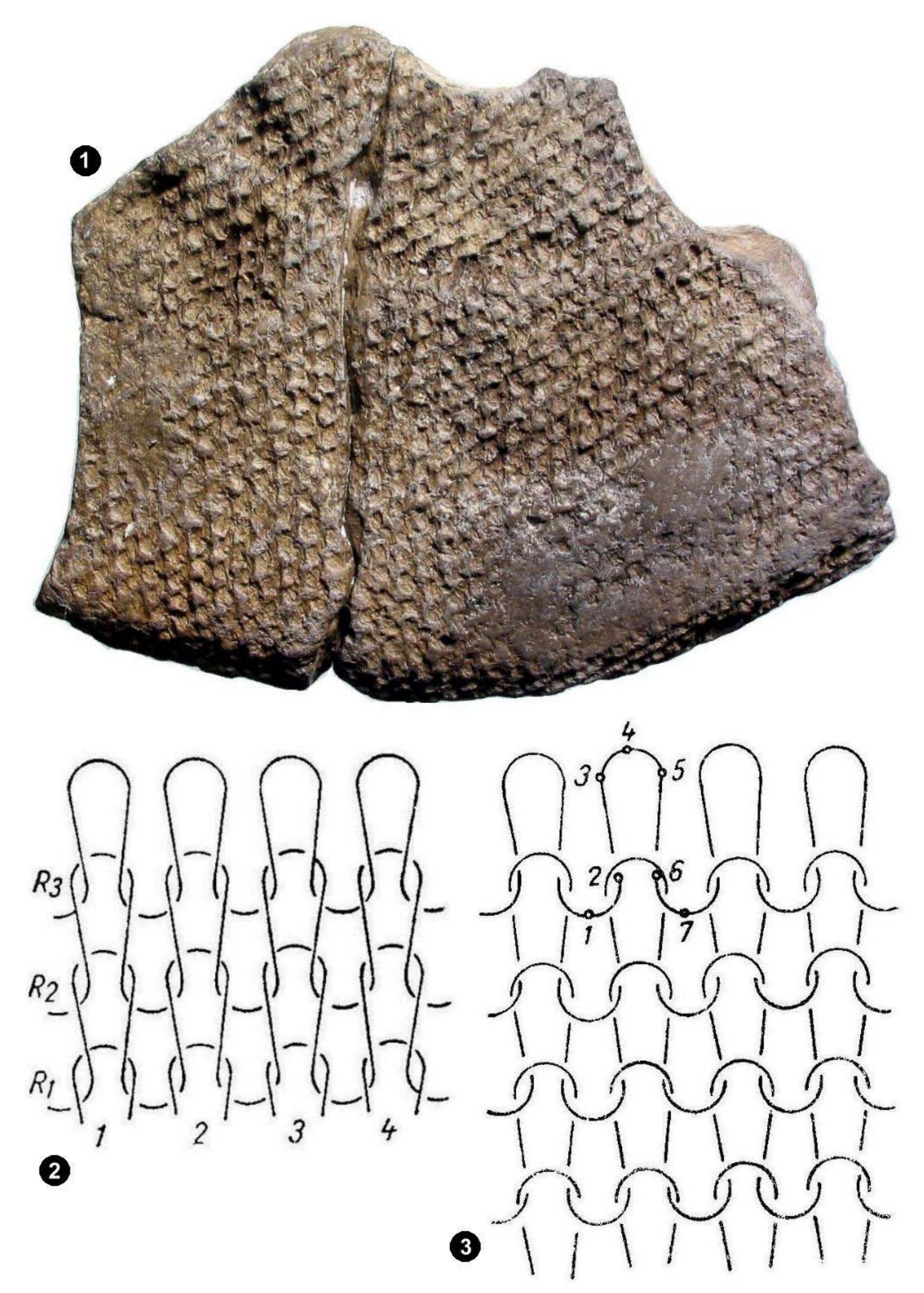

Fig. 289. Amprenta unui tricot de pe un fragment ceramic cucutenian din nivel neprecizat.

1. fragmentul ceramic;
2. reprezentarea unui tricot executat cu ochiurile pe față;
3. reprezentarea unui tricot executat cu ochiurile pe spate.

2–3, 5–6 flancuri de ochi; 1–2, 6–7 semibuclele de andrea; 3–4–5 bucla de andrea.

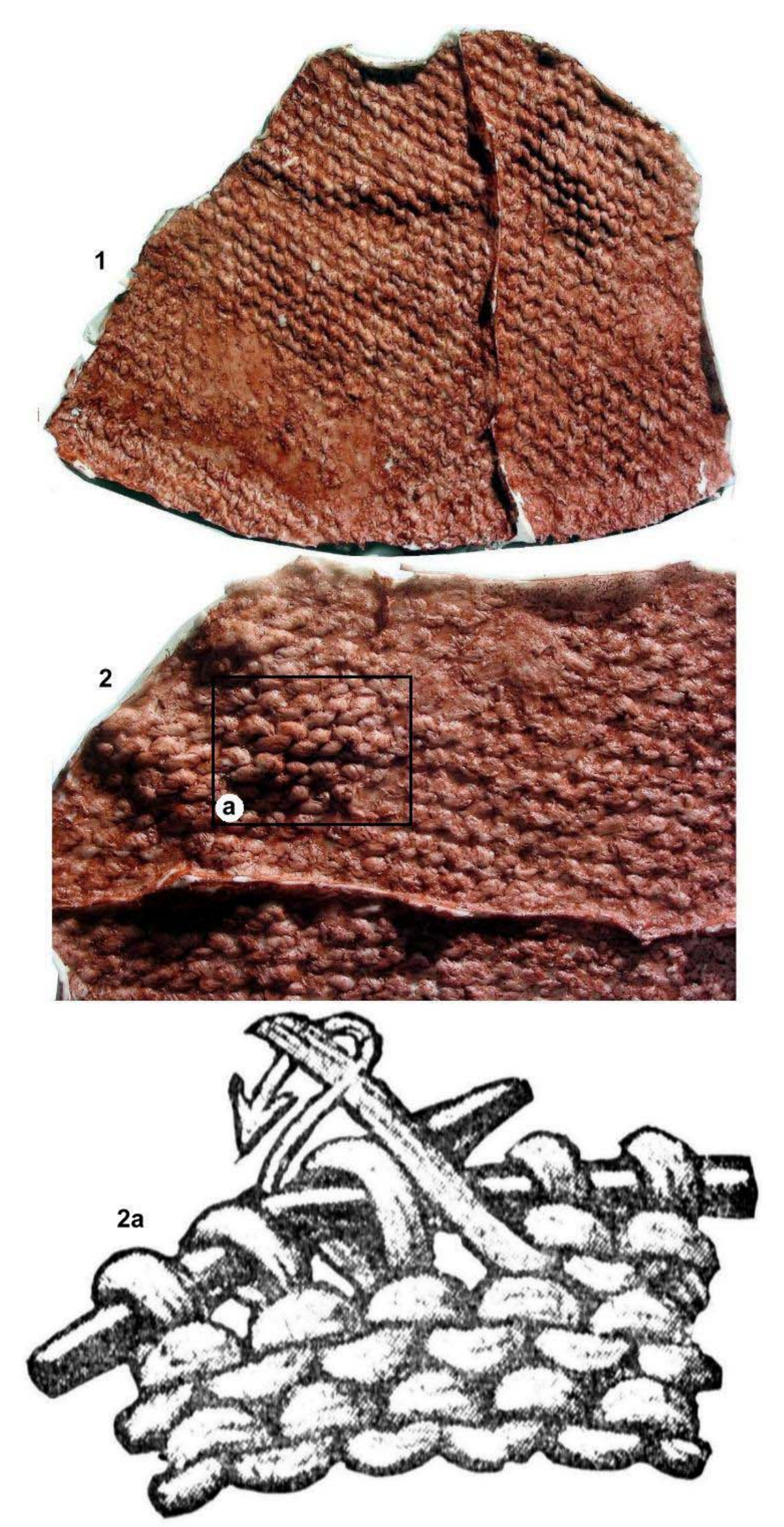

Fig. 290. Amprenta tricotului de pe fragmentul ceramic din fig. 289.
1. mulaj (ansamblu); 2. mulajul (detaliu);
2a. aspectul unui tricot executat cu ochiurile pe spate.

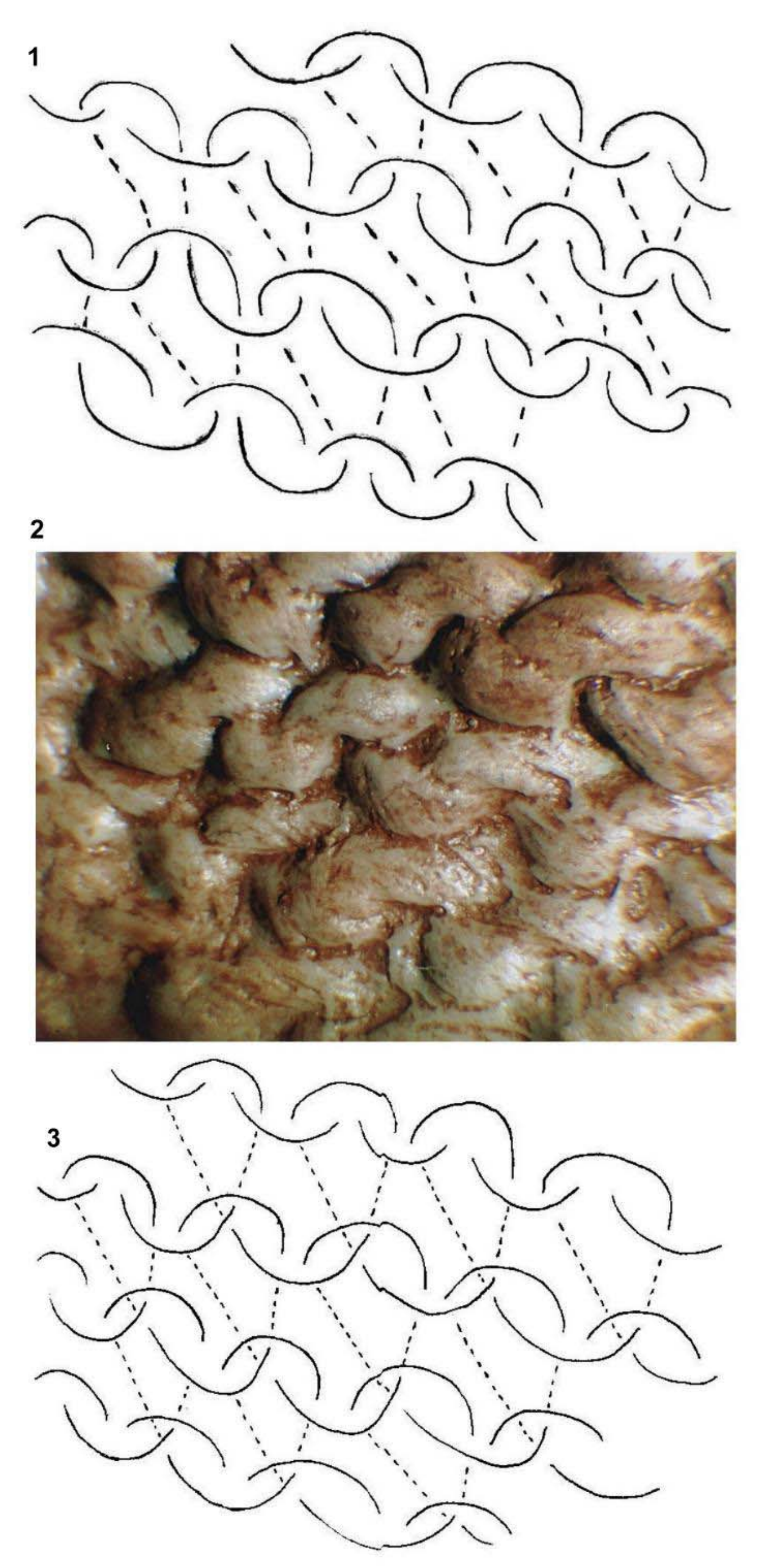

Fig. 291. Amprenta tricotului de pe fragmentul ceramic din fig. 289.

1, 3 reprezentarea structurii de tricot propuse:

1. – varianta a – tricot executat cu ochiurile pe spate;
3. – varianta b – tricot executat cu ochiurile pe spate, răsucite.

2. Mulajul fragmentului (detaliu mărit);

∩ firul textil vizibil pe fața mulajului; --- traseul posibil al firului în interiorul structurii textile.

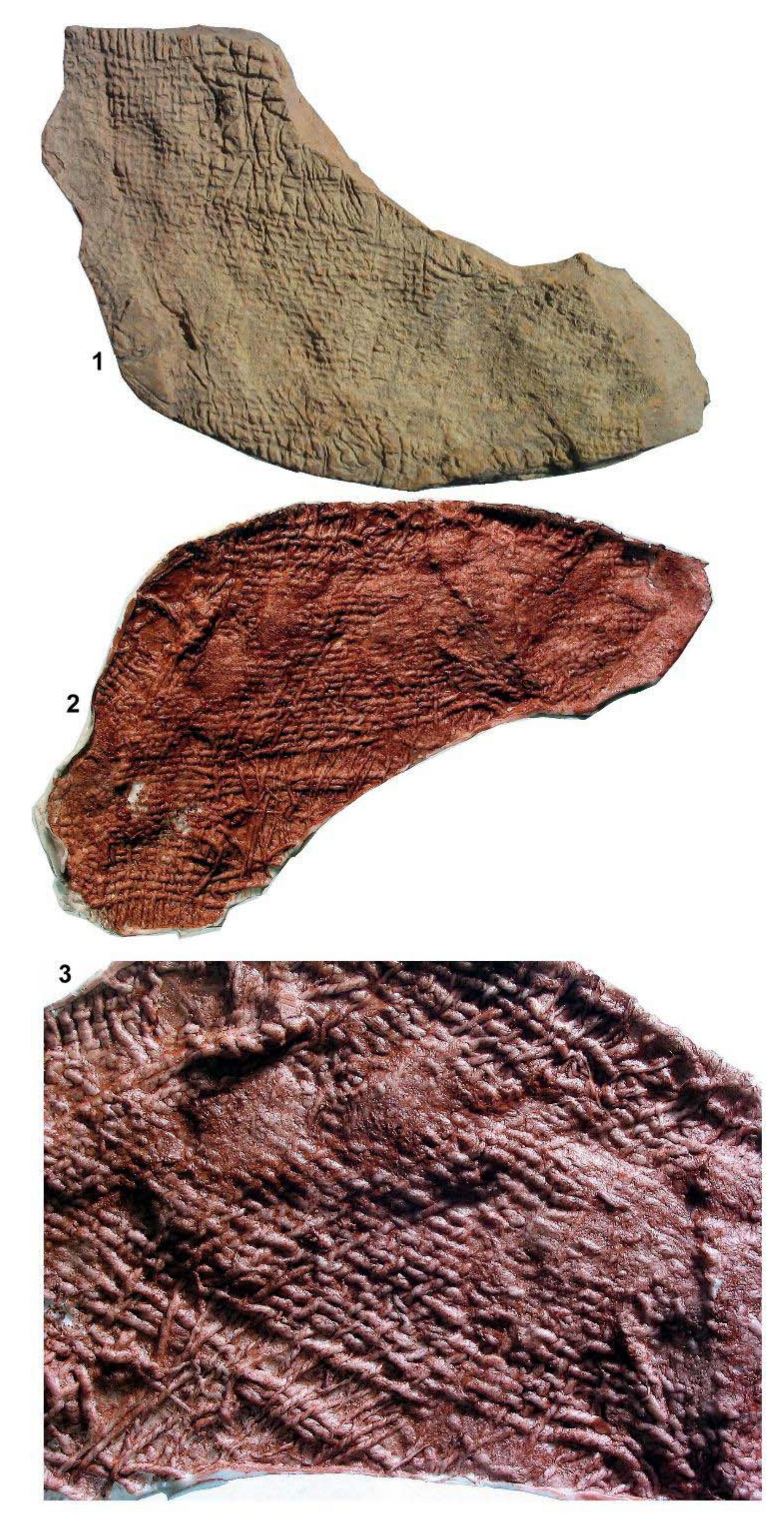

Fig. 292. Amprenta unei țesături de pe un fragment ceramic cucutenian din nivel neprecizat.
1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu);
3. mulajul (detaliu).

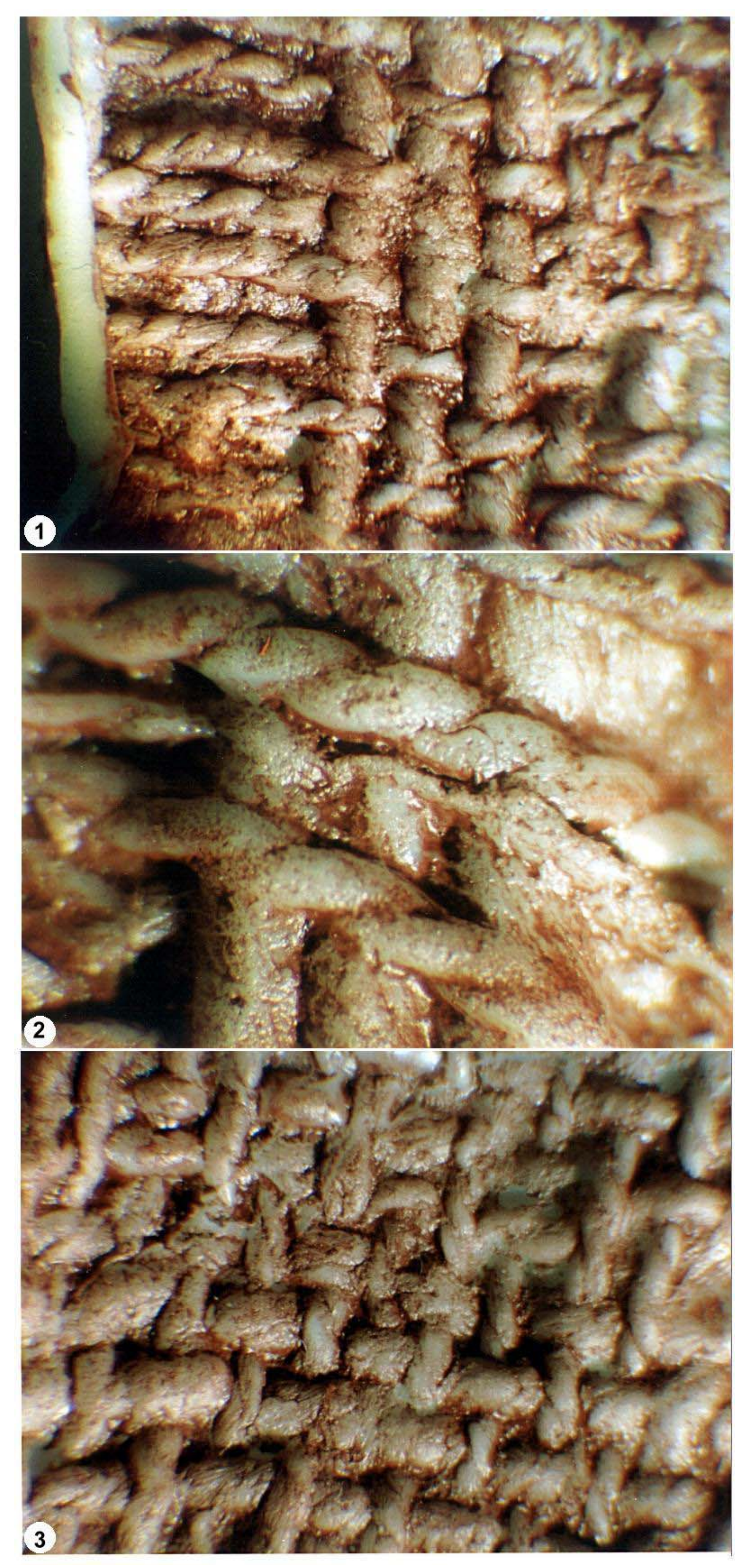

Fig. 293. Amprenta țesăturii de pe fragmentul ceramic din fig. 292.
1, 3 mulaj detalii la stereolupă (x 7); 2. mulaj detaliu la stereolupă (x 9).

Fig. 294. Amprenta unei țesături de pe un fragment ceramic din locuința I/4 (subfaza Cucuteni B_2).

1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu);
3. mulajul (detaliu).

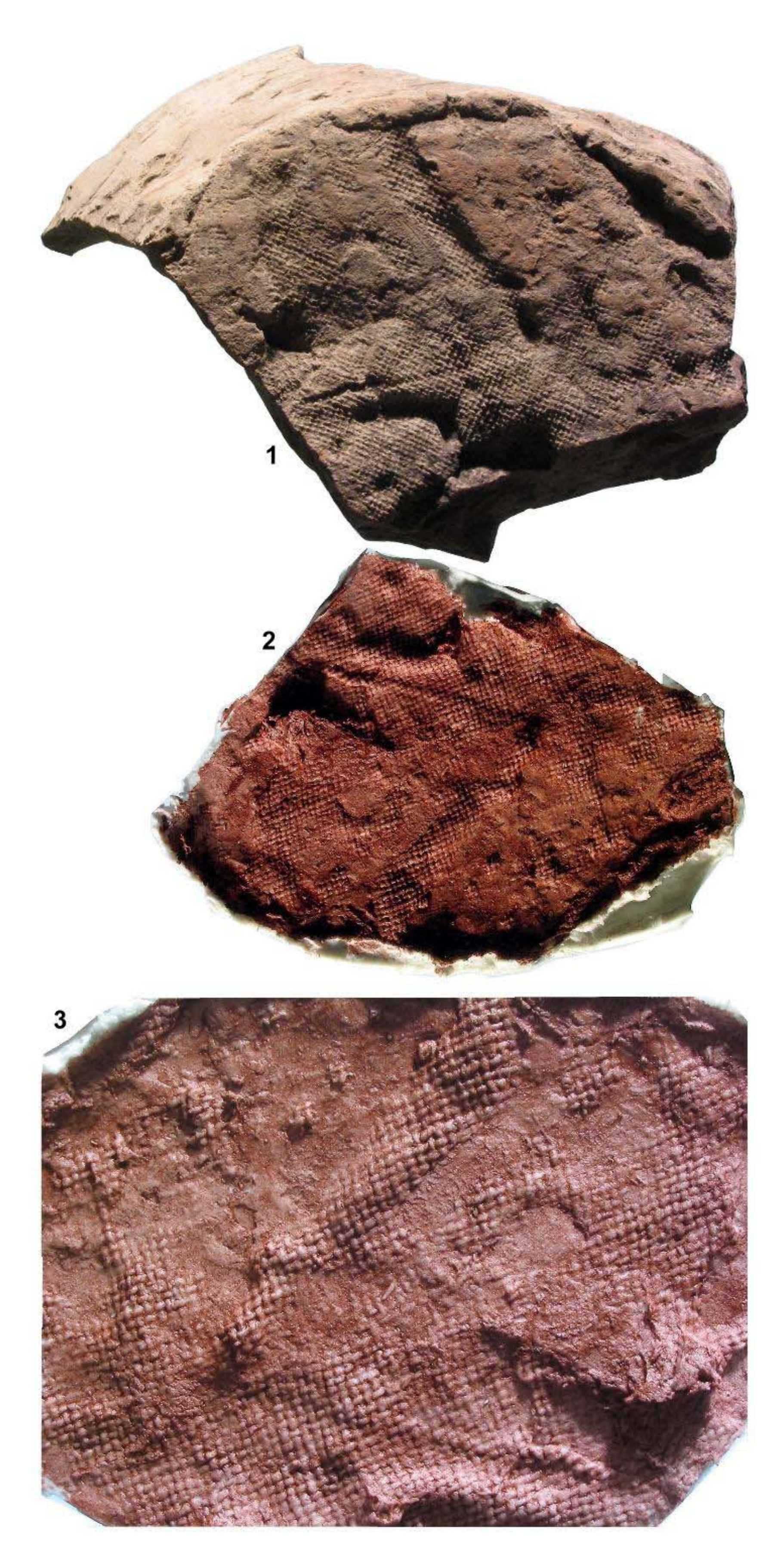

Fig. 295. Amprenta unei țesături de pe un fragment ceramic din locuința III/7 (etapa Cucuteni B_{1b}).
1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu); 3. mulajul (detaliu).

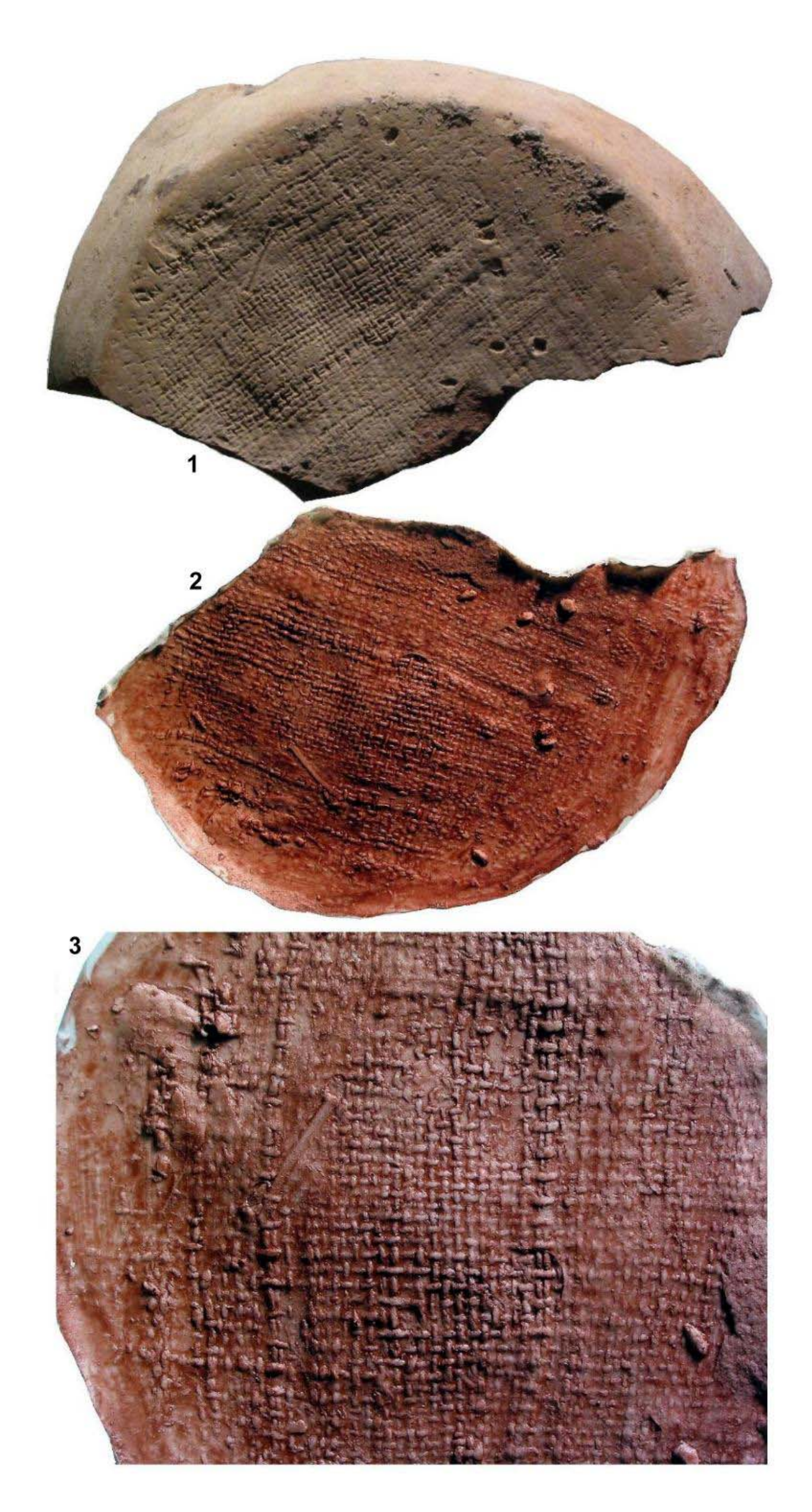

Fig. 296. Amprenta unei țesături de pe un fragment ceramic din locuința III/8 (etapa Cucuteni B_{1a}).
1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu);
3. mulajul (detaliu).

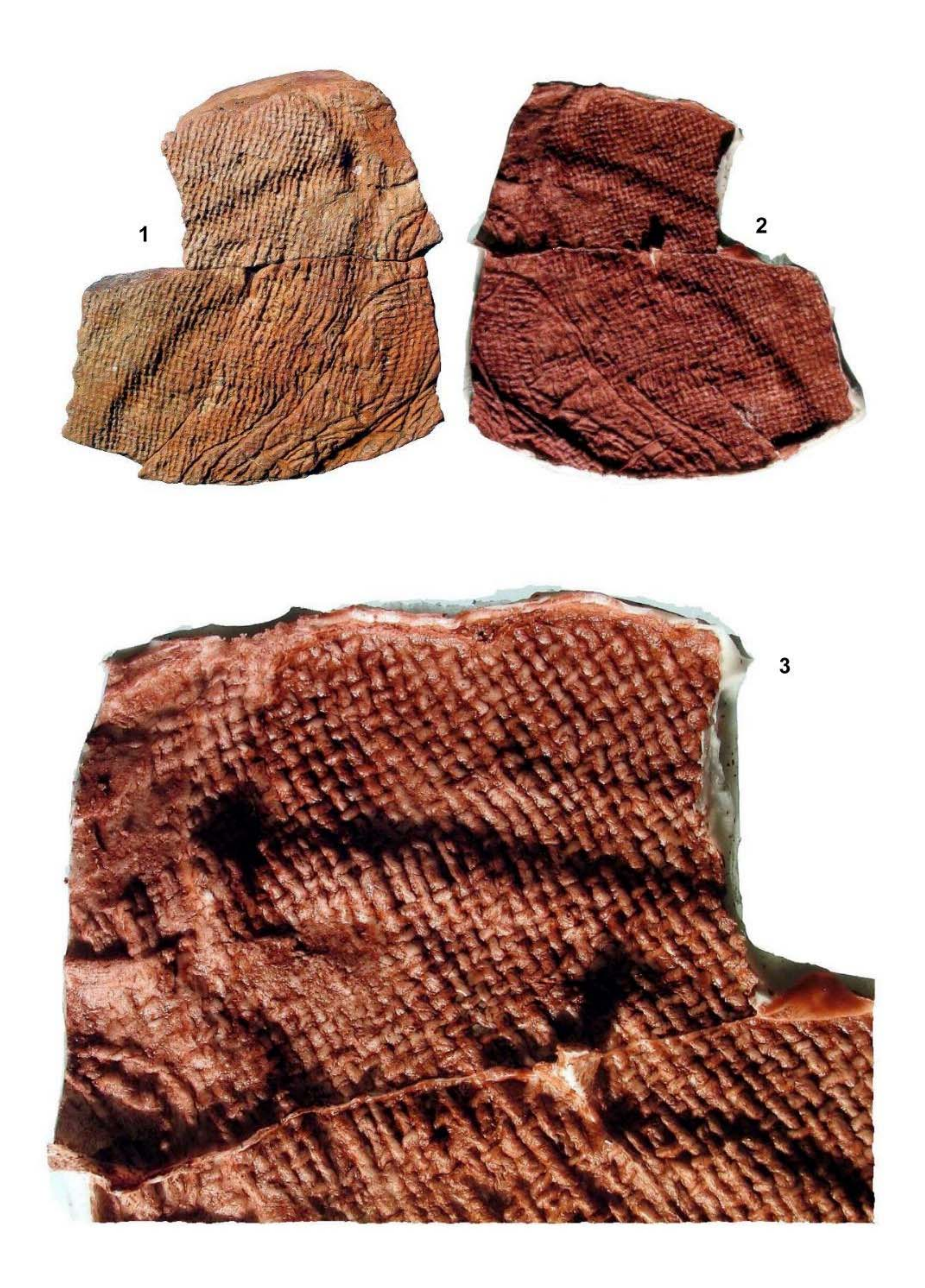

Fig. 297. Amprenta unei țesături de pe un fragment ceramic cucutenian din nivel neprecizat.

1. fragmentul ceramic; 2. mulaj (ansamblu);
3. mulajul (detaliu).

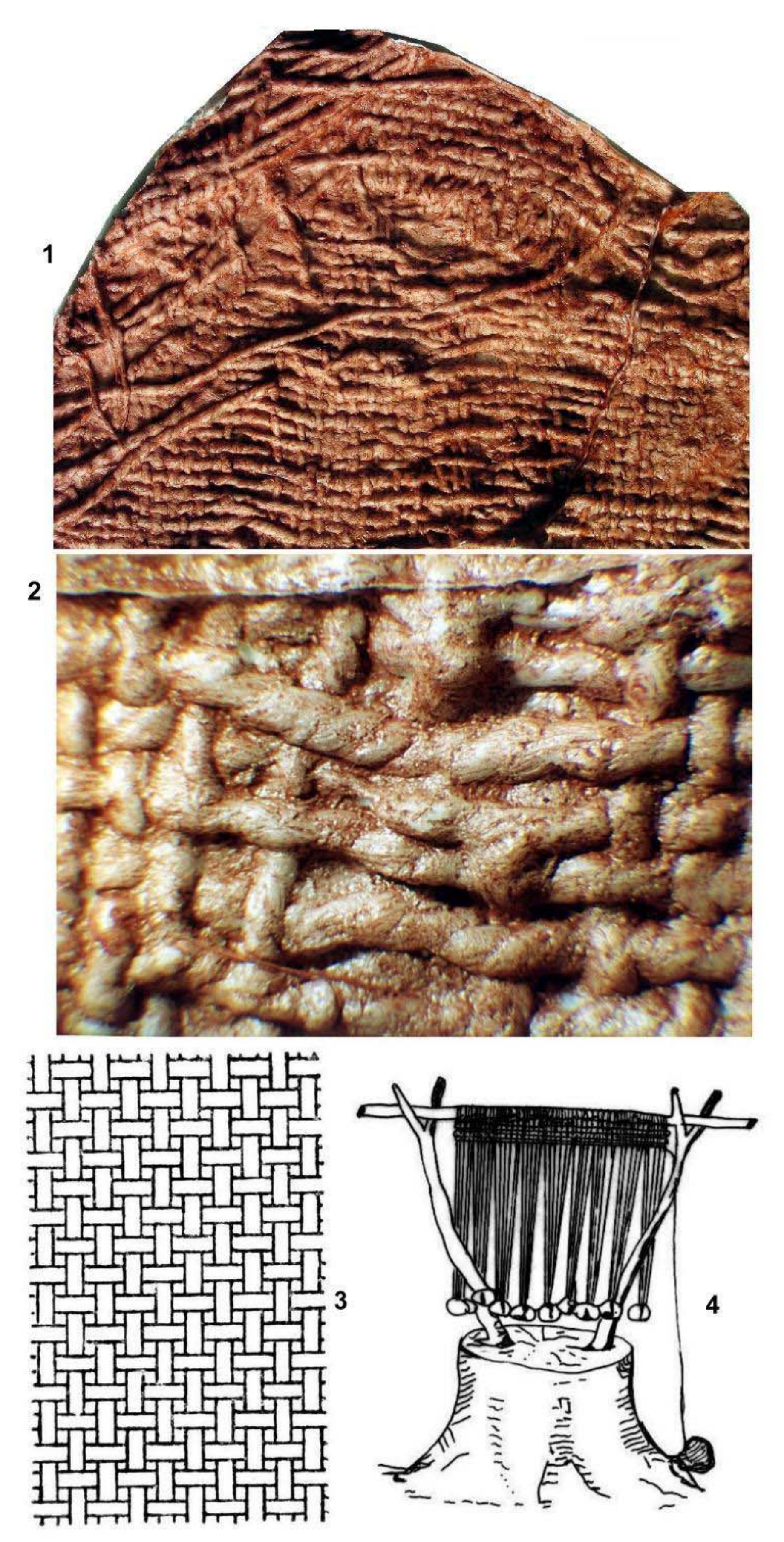

Fig. 298. Amprenta țesăturii pe fragmentul ceramic din fig.297.
1. mulajul detaliu; 2. mulaj detaliu la stereolupă (x 7);
3. contextura tip pânză; 4. schema războiului de țesut, primitiv, vertical.

Fig. 299. Fotografii aeriene din anul 1971 ale *Cetățuiei*.
a. zona platoului Dealului Laiu; b. detaliu cu platoul stațiunii.

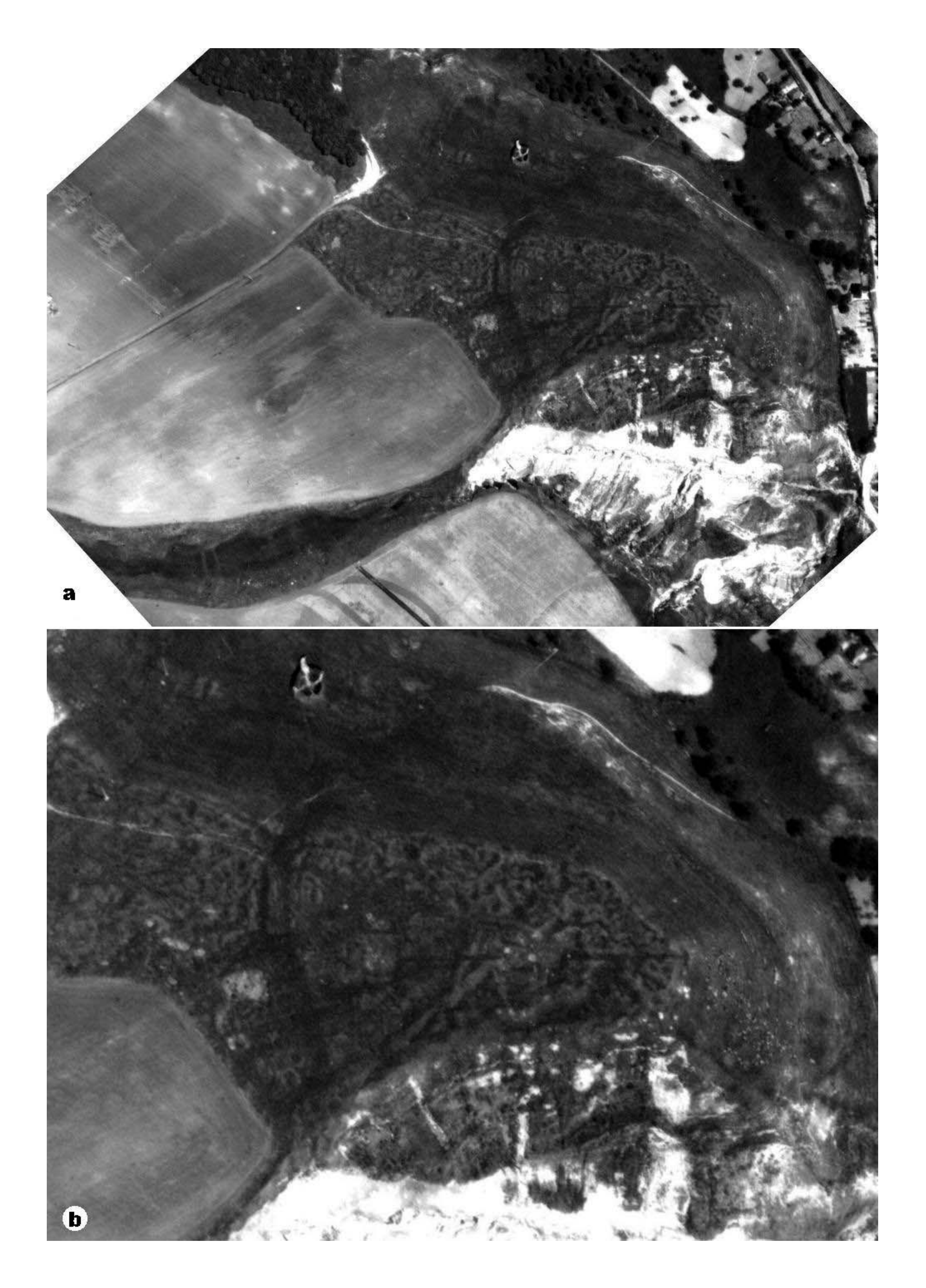

Fig. 300. Fotografii aeriene din anul 1981 ale *Cetățuiei*.
a. zona platoului Dealului Laiu; b. detaliu cu platoul stațiunii.

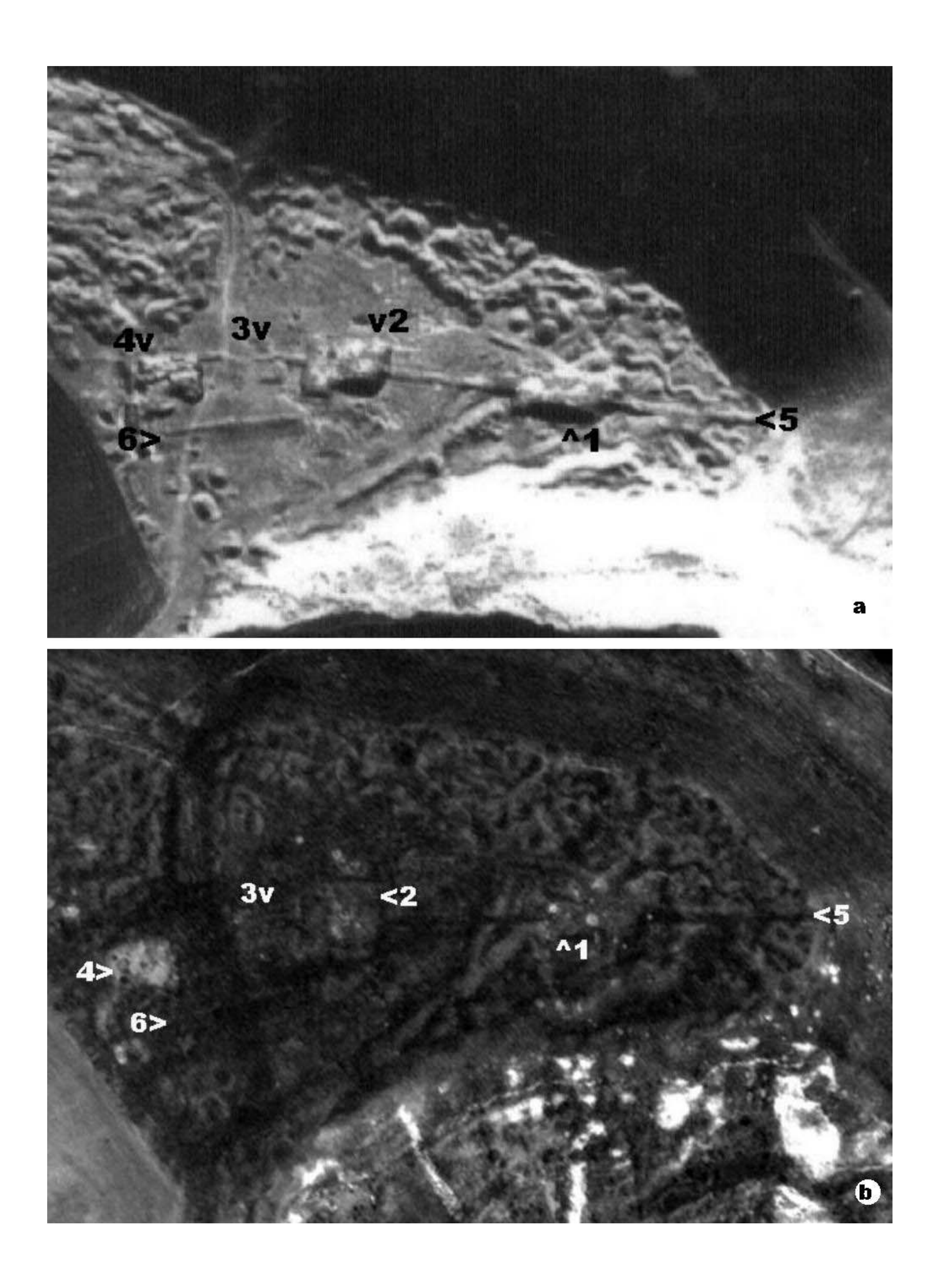

Fig. 301. Fotografii aeriene ale *Cetățuiei*. a. din anul 1971; b. din anul 1981.
Săpăturile realizare în anii 1961-1966.
1. Complexul II; 2. Complexul III; 3. Complexul I; 4. Complexul IV;
5. Şanțului lung prin stațiune; 6. Secțiunea din zona şanțurilor de apărare.

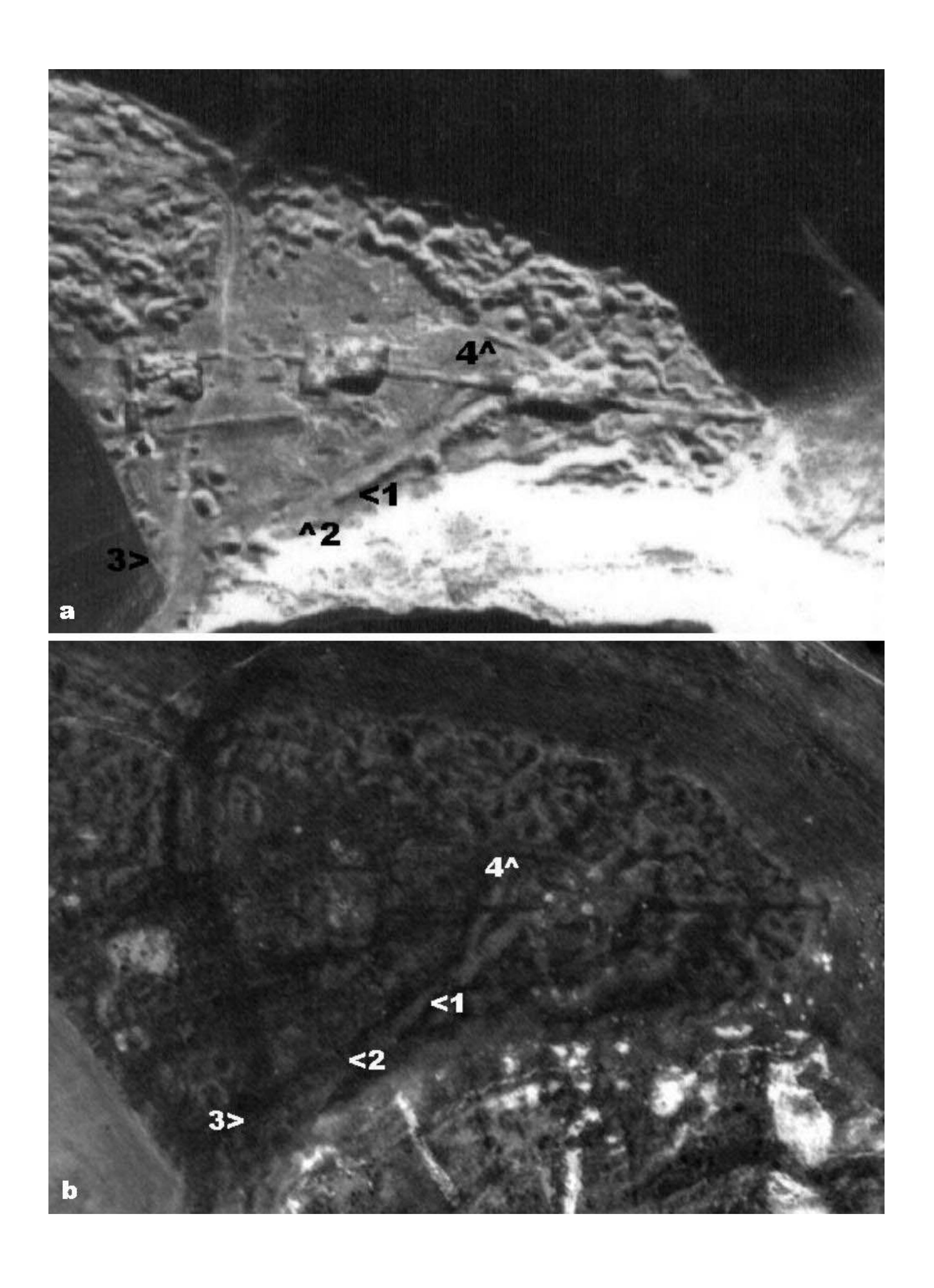

Fig. 302. Fotografii aeriene ale *Cetățuiei*. a. din anul 1971; b. din anul 1981.
1-4. Secțiunile realizate în anii 1909-1910 de Hubert Schmidt.

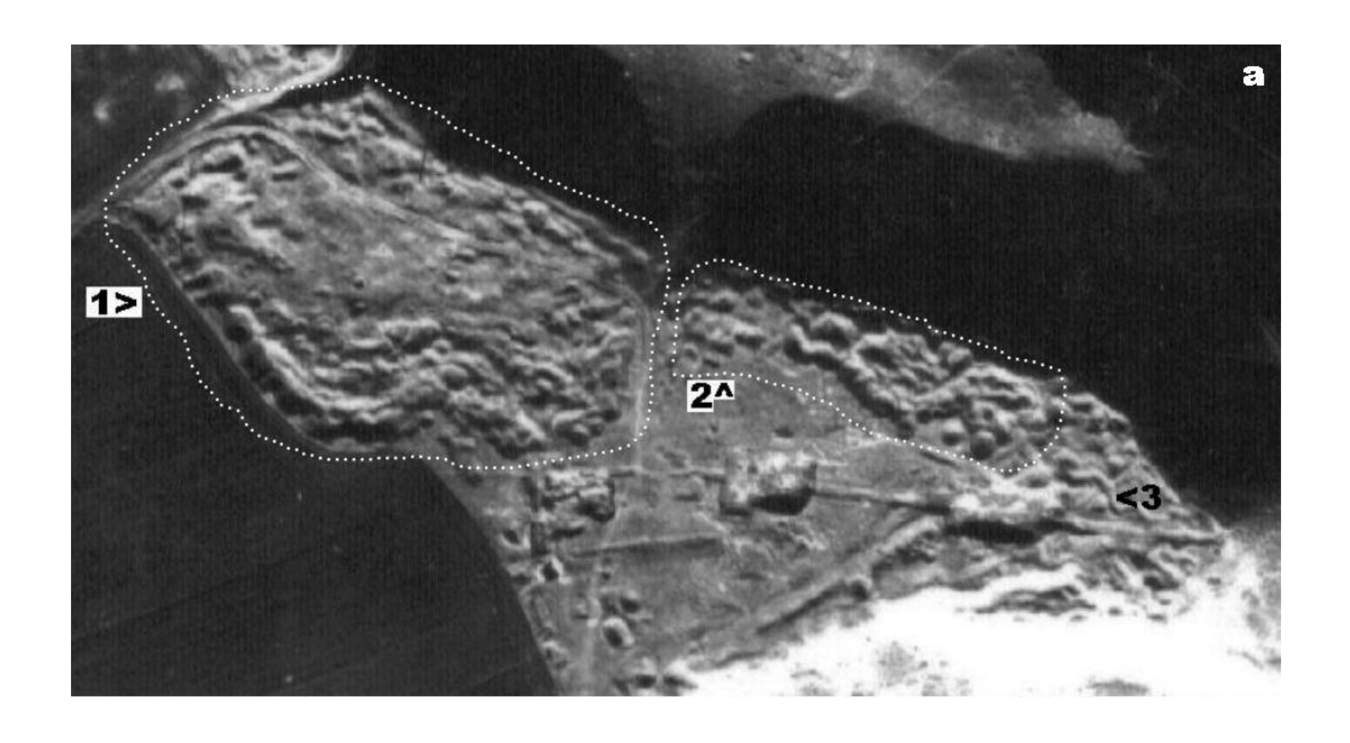

Fig. 303. Fotografii aeriene ale *Cetățuiei*. a. din anul 1971; b. din anul 1981.

1. zonă din care s-a extras piatra;
2. zona din interiorul stațiunii din care s-a extras piatra sau în care N.Beldiceanu a întreprins cercetări; acest areal se extinde şi spre est şi sud de zona delimitată;
3. tranşee militară din al doilea război mondial.

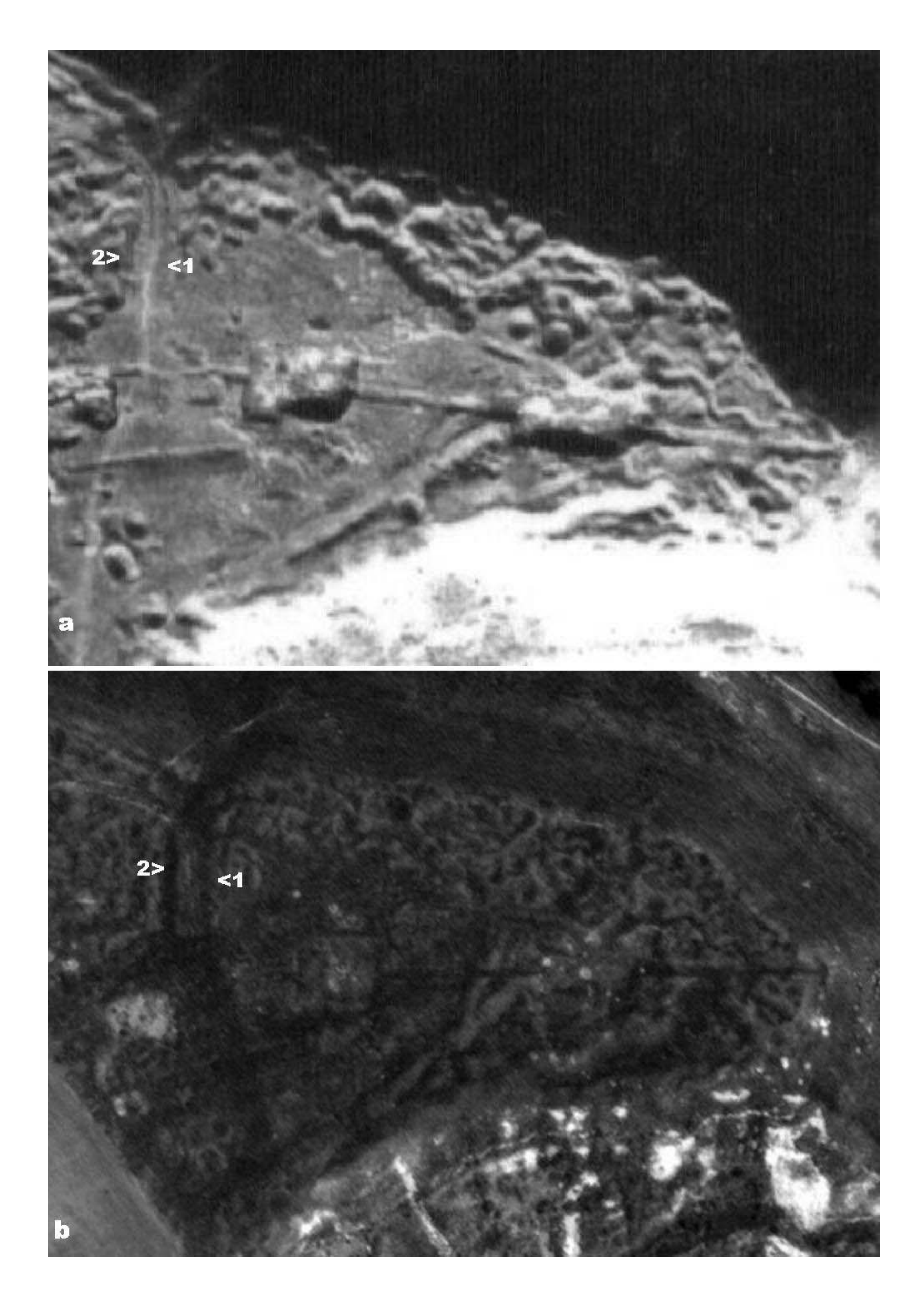

Fig. 304. Fotografii aeriene ale *Cetățuiei*. a. din anul 1971; b. din anul 1981.
Şanțurile de apărare ale stațiunii: 1. şanțul intern; 2. şanțul extern.

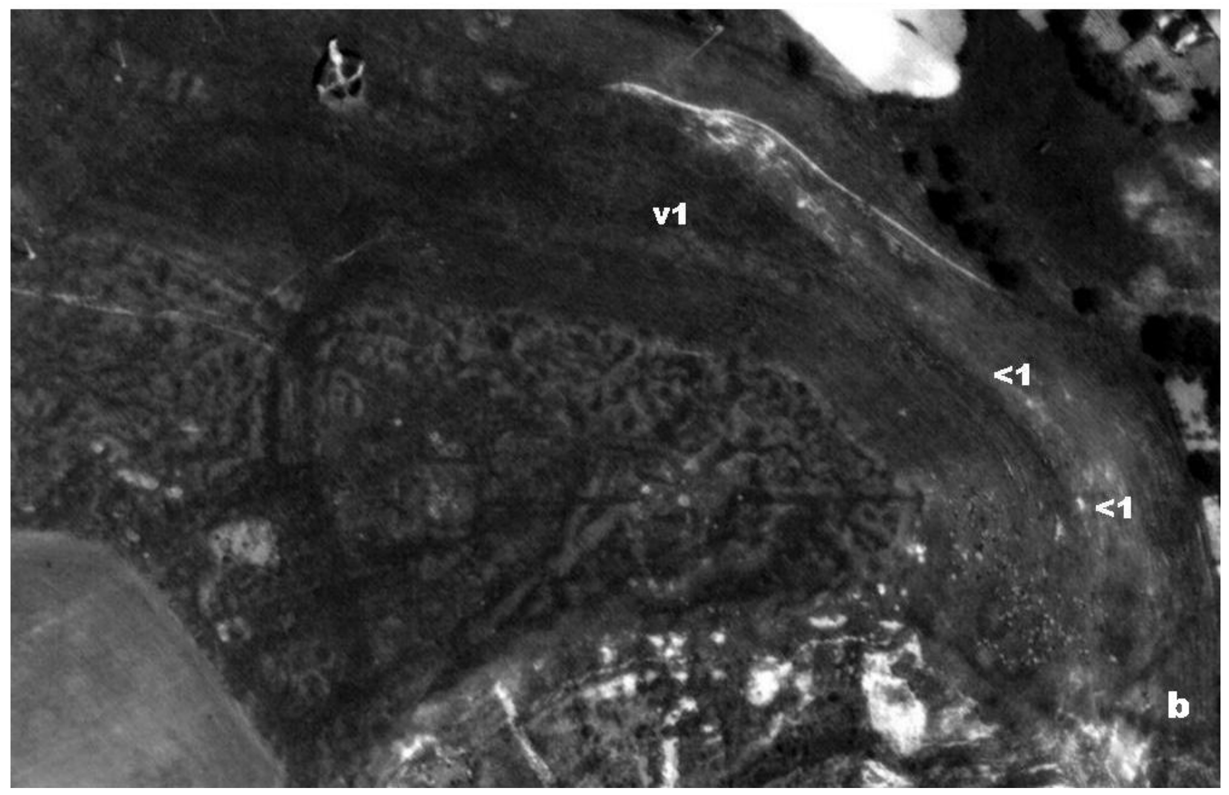

Fig. 305. Fotografii aeriene ale *Cetățuiei*. a. din anul 1971; b. din anul 1981.
1. *pragul* ce delimitează zona amenajată, îndreptată, de cea neamenajată a versantului.

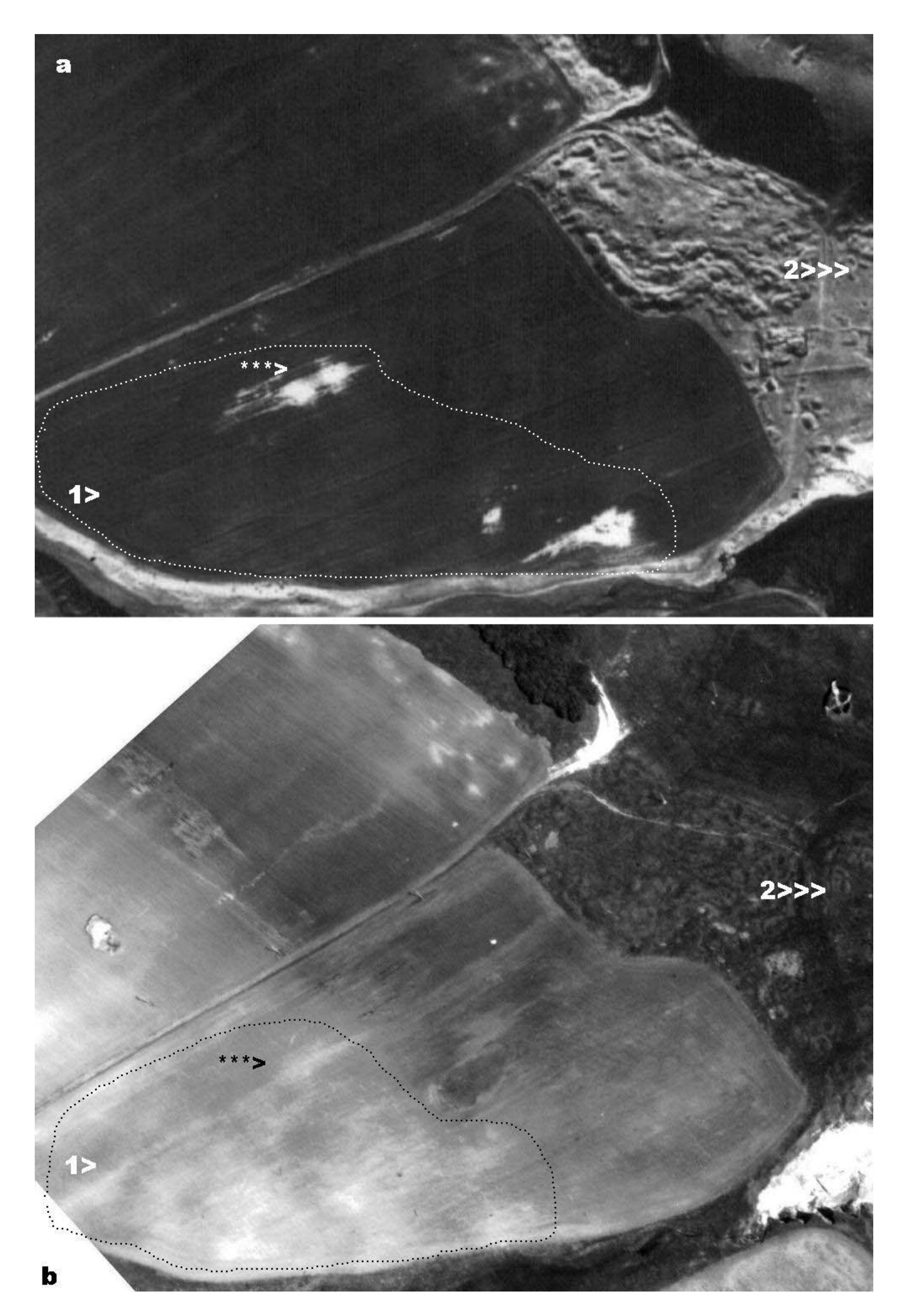

Fig. 306. Fotografii aeriene ale zonei de la vest de *Cetățuie*.
a. din anul 1971; b. din anul 1981.
1. zona stațiunii Laiu II; 2. *Cetățuia*; *** movilă (?).

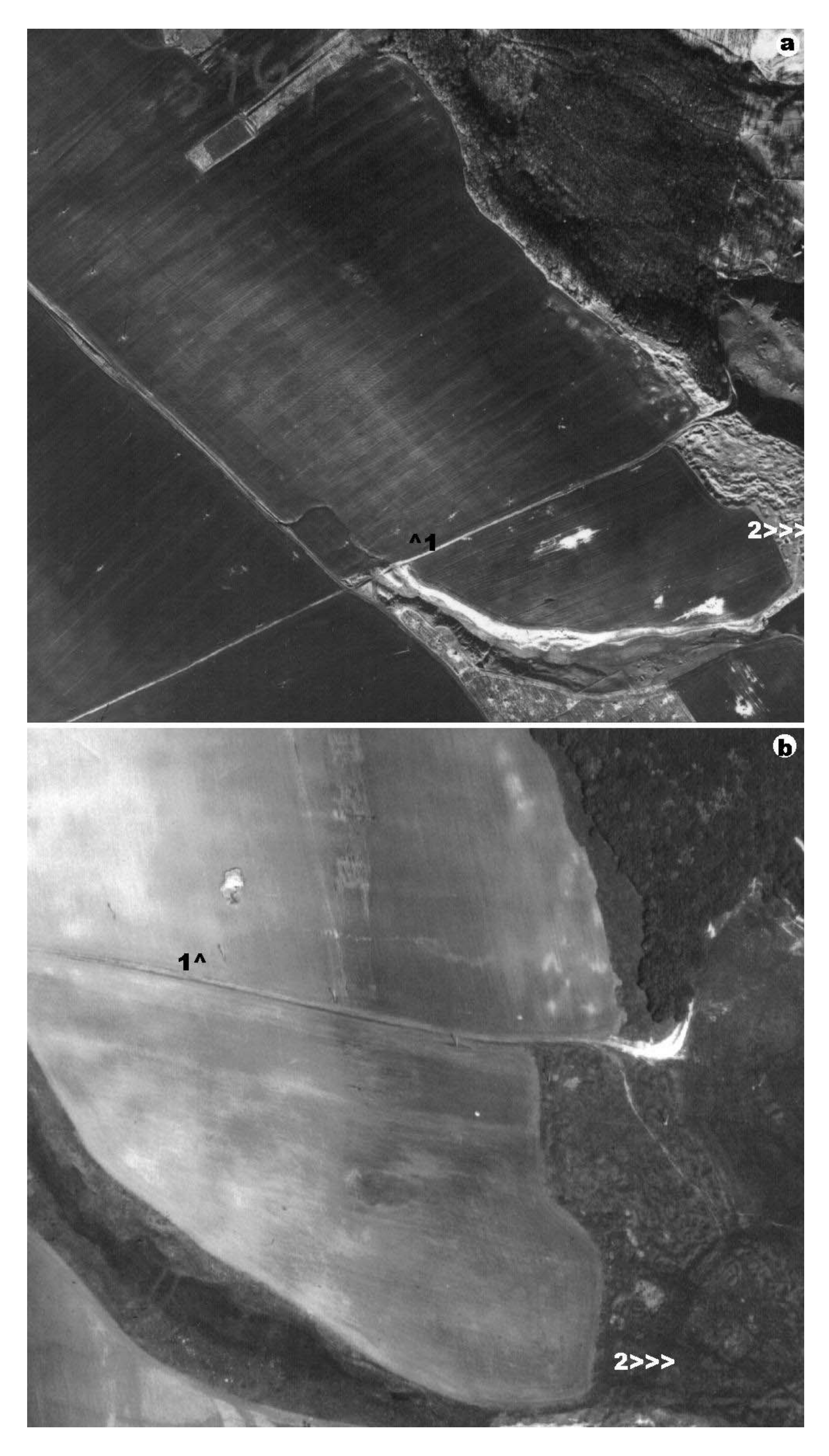

Fig. 307. Fotografii aeriene ale zonei de la vest de *Cetățuie*.
1. Rețea electrică; 2. *Cetățuia*.

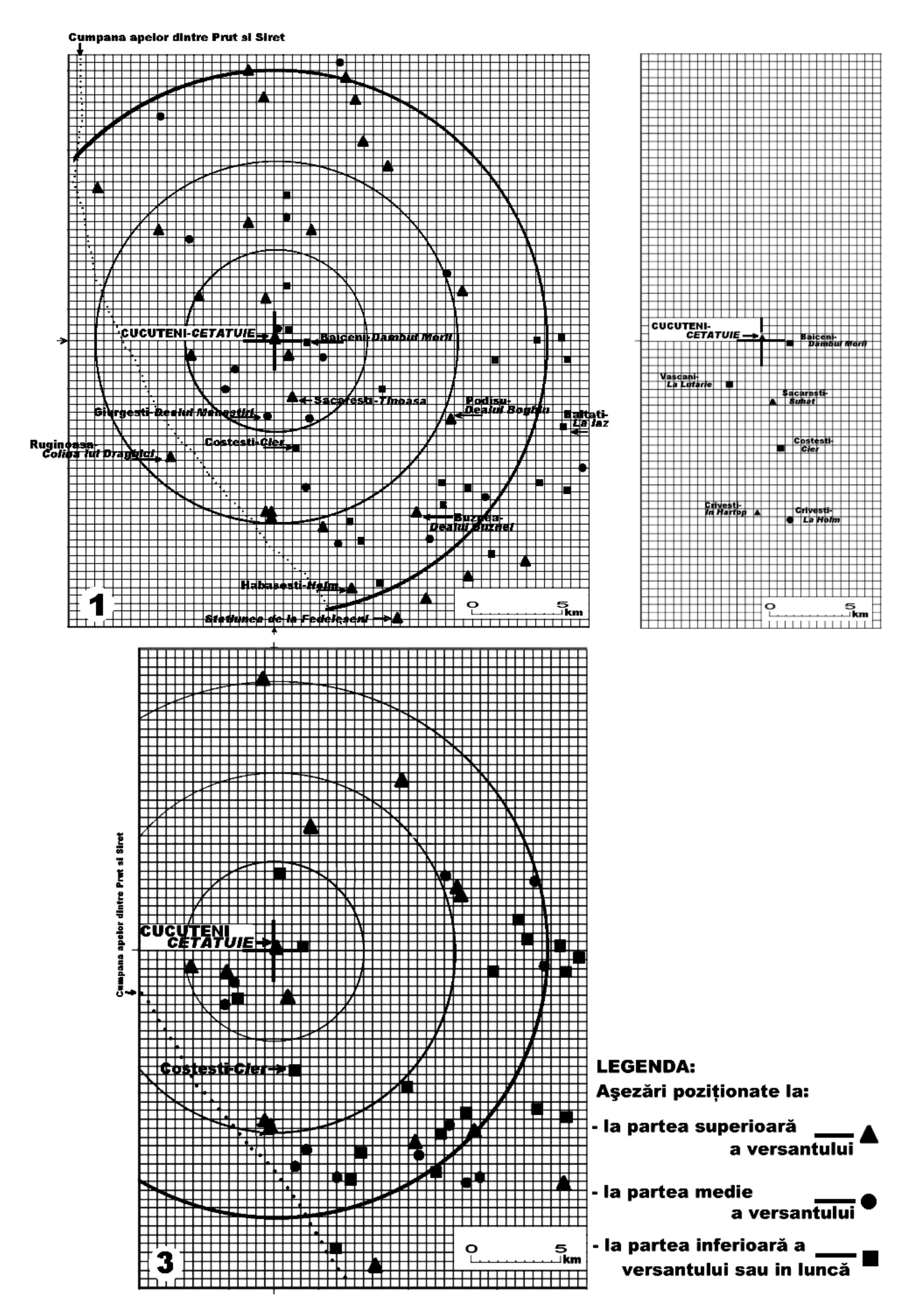

Fig. 308. *Cetăţuia* şi aşezările cucuteniene din jurul acesteia.
1. Aşezări cucuteniene din faza A; 2. Aşezări cucuteniene din faza A-B;
3. Aşezări cucuteniene din faza B;

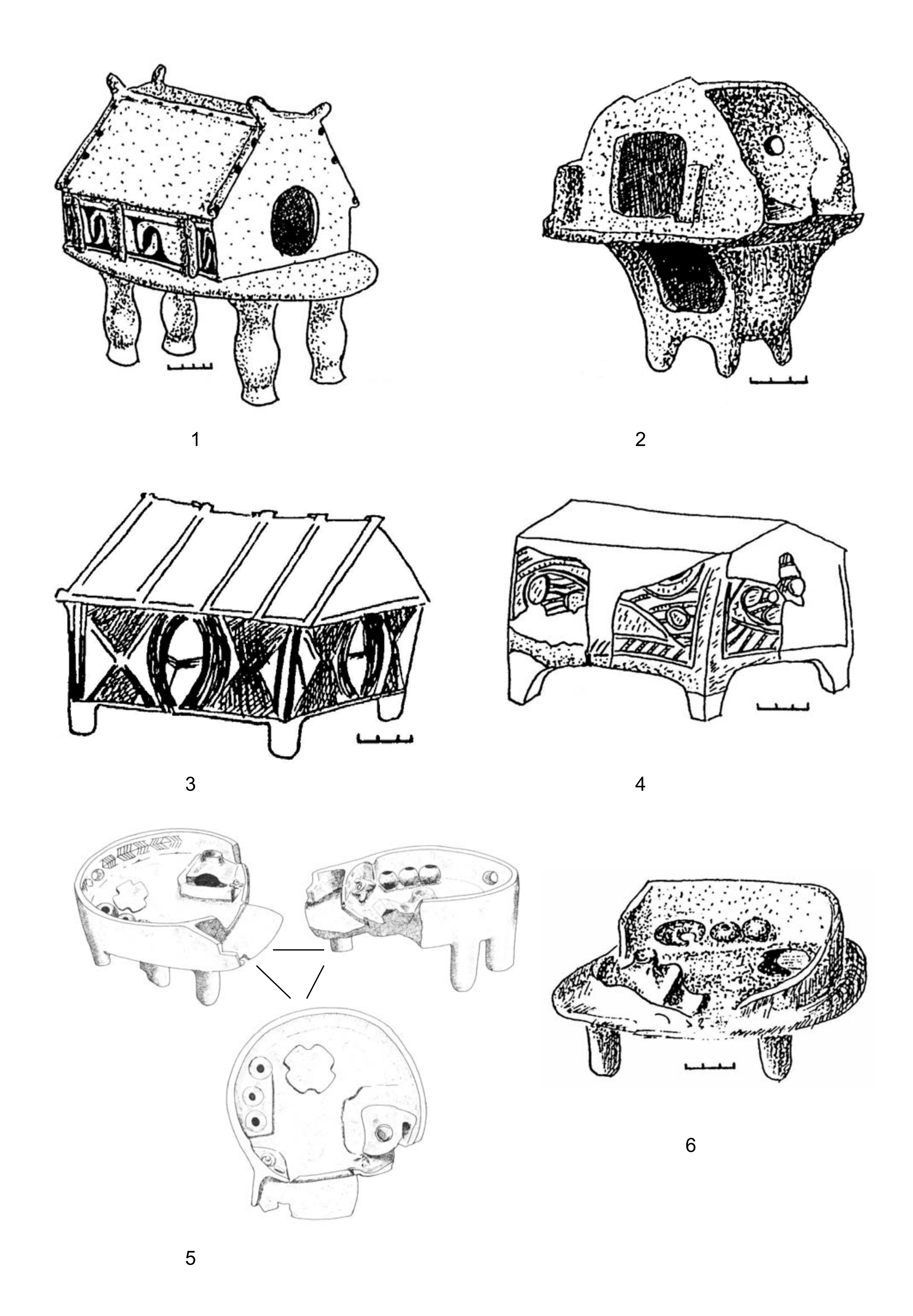

Fig. 309. Reprezentări miniaturale de construcții. 1. Vorošilovka; 2. Roszochuvatka; 3. Costeşti; 4. Okopi; 5. Popudnja; 6. Suskova (*apud* Gusev S., 1995).

Fig. 310. Reconstituirea uneltelor de piatră. 1. marnă brună bituminoasă în afloriment pe Valea Bistriței; 2. galeți de marnă bituminoasă în albia Pârâului Doamnei; 3-4. cioplirea eboşei; 5. şlefuirea eboşei; 6. ascuțirea tăişului.

Fig. 311. Prelucrarea uneltelor de piatră. 1. topor şlefuit; 2. teslă şlefuită; 3-4. prelucrarea unei cozi de topor; 5. topor prins în coadă; 6. teslă prinsă în coadă.

1 2 3 4 5

Fig. 312. Procurarea şi pregătirea lemnului.

1-2. doborârea unui copac cu topor de piatră; 3. cojirea cu toporul şi tesla de piatră; 4. secționarea cu tesla de piatră; 5. secționarea cu toporul de piatră.

Fig. 313. Pregătirea materialelor de construcție.
1-2. despicarea trunchiurilor de stejar; 3. înmuierea lutului; 4. amestecarea lutului cu pleavă şi paie tocate; 5. recoltarea stufului; 6. realizarea snopilor.

1

2

3

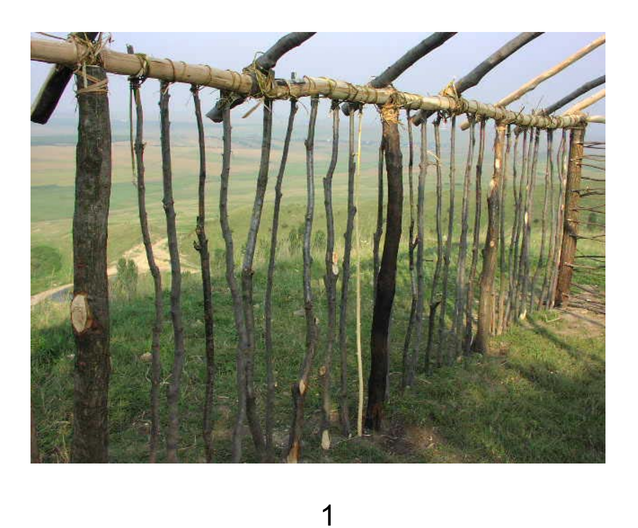
4

5

6

Fig. 314. Ridicarea locuinței. 1. groapă pentru furcă; 2. pregătirea furcilor; 3. plantarea unei furci; 4. structura de furci şi cununi; 5. fixarea unei cununi de montanți cu legătură vegetală; 6. montarea coamei.

1

2

3

4

5

6

Fig. 315. Ridicarea locuinței. 1. structură de pari verticali; 2. structură de nuiele împletite pe verticală; 3. structură de nuiele împletite pe orizontală; 4. imagine de ansamblu asupra structurii de lemn a locuinței; 5-6. montarea învelitorii acoperişului.

Fig. 316. Ridicarea locuinței. 1-3. montarea învelitorii acoperişului; 4. baterea cu lut a pereților; 5. baterea cu lut a frontonului; 6. frontonul de deasupra intrării.

1

2

3

4

5

6

Fig. 317. Amenajarea interiorului locuinței. 1-2. realizarea platformei suspendate; 3. structura de crengi şi frunze a podelei; 4. baterea lutului podelei; 5. bancheta de lut; 6. vatra.

Fig. 318. Amenajarea interiorului locuinței. 1-2. cuptorul de copt pâine; 3. locul de râşnit; 4. cutia de lut pentru cereale; 5. război de țesut vertical; 6. vedere parțială.

1

2

3

4

5

Fig. 319.
1. Vederea parțială a interiorului locuinței; 2. Vedere generală asupra locuinței;
3. Parcul arheologic experimental şi Muzeul de la Cucuteni (2004);
4. Participanții la campania din 2003 (coord. V.Cotiuga şi O.Cotoi);
5. În fața Primăriei de la Cucuteni: M.C.Văleanu şi primarul comunei, M.Tun (2004).

PRELUCRARE ŞI PROCESARE COMPUTERIZATĂ:

TEHNOREDACTARE: Văleanu Mădălin-Cornel, Văleanu Georgina-Maria,
Preoteasa Constantin.
CORECTURĂ TEXT: Văleanu Mădălin-Cornel, Văleanu Corneliu.
PRELUCRARE GRAFICĂ: Văleanu Mădălin-Cornel, Colobanea Gilbert.
ILUSTRAȚIE VOLUM: Văleanu Mădălin-Cornel (fig. 1-224, 265-308, 319),
Alaiba Ruxandra (fig. 225-264), Cotiugă Vasile (fig. 309-319).

În Bibliotheca MEMORIAE ANTIQUITATIS au apărut:

I. Ştefan Cucoş. ***Ceramică neolitică din Muzeul Arheologic Piatra Neamţ / Céramique néolithique du Musée Archéologique de Piatra Neamţ***, 1973.

II. ***Cucuteni aujourd'hui*** (éds. Gheorghe Dumitroaia et Dan Monah), 1996.

III. Dan Monah, ***Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie***, 1997.

IV. Ioan Mitrea, ***Aşezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna***, 1998.

V. Cornelia Magda Mantu, ***Cultura Cucuteni. Evoluţie, cronologie, legături***, 1998.

VI. Ştefan Cucoş, ***Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei***, 1999.

VII. Gheorghe Dumitroaia, ***Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu***, 2000.

VIII. Dragomir-Nicolae Popovici, ***Cultura Cucuteni Faza A. Repertoriul aşezărilor (1)***, 2000.

IX. Ioan Mitrea, ***Comunităţi săteşti la est de Carpaţi în epoca migraţiilor. Aşezarea de la Davideni din secolele V-VIII***, 2001.

X. ***In Memoriam Constantin Matasă*** (coord. Gheorghe Dumitroaia), 2001.

XI. Victor Sorochin, ***Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura***, 2002.

XII. ***Cercetări arheologice şi istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*** (coord. Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Victor Spinei), 2003.

XIII. Dan Monah, Gheorghe Dumitroaia, Felicia Monah, Constantin Preoteasa, Roxana Munteanu, Dorin NIcola, ***Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei***, 2003.

ISBN: 973-7777-01-8